

Серія «Усі уроки»
Заснована 2010 року

Усі художні твори зі світової літератури 5 клас

CD-ROM

Харків
«Видавнича група “Основа”»
2013

УДК 37.016+821
ББК 74.26+84(ТТД)
У74

Серія «Усі уроки»
Заснована 2010 року

Усі художні твори зі світової літератури. 5 клас :
У74 CD-ROM : [Текст] / укл. В. В. Паращич. — Х. : Вид.
група «Основа», 2013. — 872, [8] с. : іл. — (Серія «Усі
уроки»).

ISBN 978-617-00-1847-2.

Цей CD-ROM є невід'ємною складовою посібника *Паращич В. В. Усі уроки світової літератури. 5 клас.* — Х. : Вид. група «Основа», 2013 (I та II семестр в окремих книжках). Посібник містить твори з курсу світової літератури для 5-го класу шкіл з українською мовою навчання (українською та російською мовами) згідно з новою програмою Мінісвіти. Уміщені тут тексти зручні у використанні: їх можна відкрити у форматі .pdf на комп'ютері; роздрукувати повністю або частково; вивести на екран мультимедійної дошки будь-яку цитату; копіювати уривки, зважаючи на нагальну необхідність, тощо.

Для вчителів світової літератури загальноосвітніх навчальних закладів і студентів відповідного фаху педагогічних навчальних закладів.

УДК 37.016+821
ББК 74.26+84(ТТД)

Этот CD-ROM — неотъемлемая составляющая пособия *Паращич В. В. Усі уроки світової літератури. 5 клас.* — Х. : Вид. група «Основа», 2013 (I и II семестр в отдельных книгах). Пособие включает произведения из курса всемирной литературы для 5-го класса школ с украинским языком обучения (на украинском и русском языках) согласно новой программе Минобразования. Помещённые здесь тексты удобны в использовании: их можно открыть в формате .pdf на компьютере; распечатать полностью или частично; вывести на экран мультимедийной доски любую цитату; при необходимости копировать фрагменты и т. д.

Для учителей всемирной литературы общеобразовательных учебных заведений и студентов соответствующих специальностей педагогических вузов.

ISBN 978-617-00-1847-2

© Паращич В. В., укладання, 2012
© ТОВ «Видавнична група «Основа», 2013

ЗМІСТ

Фарбований шакал (індійська народна казка)	11
Іссумбосі, або Хлопчик-мізинчик (японська народна казка) . . .	12
Момотаро, або Хлопчик-персик (японська народна казка) . . .	14
Пензлик Маляна (китайська народна казка)	16
Синдбад-мореплавець (арабська народна казка). Третя подорож Синдбада	19
Брати Ґрімм. Пані Метелиця	24
Брати Ґрімм. Бременські музиканти	27
Олександр Сергійович Пушкін. Вступ «Край лукомор'я дуб зелений...» до поеми «Руслан і Людмила»	30
Олександр Сергійович Пушкін. Про рибалку та рибку	32
Олександр Сергійович Пушкін. Про мертву царівну та сімох богатирів	37
Ганс Крістіан Андерсен. Соловей	50
Ганс Крістіан Андерсен. Непохитний олов'яний солдатик . . .	58
Ганс Крістіан Андерсен. Дикі лебеді	62
Оскар Уайльд. Хлопчик-зірка	75
Джон Кітс. Про коника та цвіркуна (сонет)	90

Йоганн Вольфганг Гете. Нічна пісня мандрівника	91
Генріх Гейне. Задзвени із глибини...	92
Ернест Сетон-Томпсон. Снап, история бультерьера	93
1.	93
2.	96
3.	98
4.	101
Ернест Сетон-Томпсон. Лобо — володар Курумпо	104
1.	104
2.	108
3.	111
Ернест Сетон-Томпсон. Доміно. Історія чорно-бурого лиса . . .	116
Частина перша. Дитинство	116
1. Рідна домівка	116
2. Нещастя	118
3. Нова домівка	120
4. Нове вбрання і нове життя	122
5. Красень і потвора	123
6. Життя Доміно взимку	125
7. Доміно знаходить собі подругу	126
Частина друга. Удвох	128
8. Весна	128
9. Подія	130
10. Давній ворог	131
11. Лань	133
12. Чари	134
13. Будяковий мед	136
14. Літо і дівчинка	138
15. Нащадок Доміно	139
Частина третя. Випробування і тріумф	141
16. Дикі гуси	141
17. Одвічний обряд	142
18. Хто ж душив овець?	142

---

19. Доміно рятує Білянку	143
20. Випробування мужності	145
21. Річка і ніч	147
22. Місяць троянд	150
Марк Твен. Пригоди Тома Соєра	151
Передмова	151
Розділ I	151
Розділ II	158
Розділ III	162
Розділ IV	167
Розділ V	175
Розділ VI	179
Розділ VII	188
Розділ VIII	193
Розділ IX	197
Розділ X	202
Розділ XI	206
Розділ XII	210
Розділ XIII	214
Розділ XIV	220
Розділ XV	224
Розділ XVI	228
Розділ XVII	235
Розділ XVIII	238
Розділ XIX	245
Розділ XX	247
Розділ XXI	250
Розділ XXII	256
Розділ XXIII	258

Розділ XXIV	263
Розділ XXV	264
Розділ XXVI	269
Розділ XXVII	276
Розділ XXVIII	278
Розділ XXIX	281
Розділ XXX	286
Розділ XXXI	294
Розділ XXXII	301
Розділ XXXIII	303
Розділ XXXIV	309
Розділ XXXV	311
Заключне слово	316
Елеонор Портер. Полліанна	317
Міс Поллі	317
Старий Том і Ненсі	320
Приїзд Полліанни	322
Кімнатка на горищі	328
Гра	333
Щодо питання про обов'язок	337
Полліанна й покарання	344
Полліанна йде в гості	347
Все про чоловіка	353
Сюрприз для місіс Сноу	356
Знайомство з Джиммі	362
Перед Жіночою допомогою	369
У Пендлтонському лісі	371
Щодо питання про холодець	375

Лікар Чилтон	380
Червона троянда й мереживна шаля	386
Просто як у книжці	391
Призми	395
Диво та й годі	399
Ще більше диво	401
Відповідь на запитання	405
Проповіді та ящик на дрова	410
Нещасний випадок	415
Джон Пендлтон	419
Гра в чекання	423
Прочинені двері	427
Два візити	429
Гра й гравці	434
Крізь відчинене вікно	442
Джиммі бере справу до своїх рук	445
Новий дядечко	447
Лист від Полліанни	449
Льюїс Керролл. Аліса в Країні Див	450
Розділ перший. Униз і вглиб кролячою норою	450
Розділ другий. Озеро сліз	455
Розділ третій. Гасай-Коло та Довгий Хвіст	460
Розділ четвертий. Кролик крутить Крутихвостом	465
Розділ п'ятий. Що порадила Гусінь	471
Розділ шостий. Порося та перець	476
Розділ сьомий. Божевільне чаювання	483
Розділ восьмий. Королевин крокет	489
Розділ дев'ятий. Розповідь Казна-Що-Не-Черепахи	494

Розділ десятий. Омарова кадриль	500
Розділ одинадцятий. Хто вкрав пиріжки	506
Розділ дванадцятий. Свідчить Аліса	510
Марина Іванівна Цветаєва. Книги в червоній палітурці	517
Роальд Дал. Чарлі й шоколадна фабрика	518
Розділ 1. А ось і Чарлі	518
Розділ 2. Фабрика містера Віллі Вонки	520
Розділ 3. Містер Вонка та Індійський принц	522
Розділ 4. Таємні працівники	524
Розділ 5. Золоті квитки	526
Розділ 6. Два перші щасливці	527
Розділ 7. День народження Чарлі	529
Розділ 8. Знайдено ще два Золоті квитки	531
Розділ 9. Дідунь Джо іде на ризик	533
Розділ 10. Родина починає голодувати	535
Розділ 11. Диво	537
Розділ 12. Що було написано на Золотому квитку	539
Розділ 13. Настав щасливий день	542
Розділ 14. Містер Віллі Вонка	543
Розділ 15. Шоколадний цех	546
Розділ 16. Умпа-лумпи	549
Розділ 17. Августус Глуп вилітає в трубу	550
Розділ 18. Шоколадною річкою	555
Розділ 19. Цех винаходів — вічні барбариски й волосяні іриски	558
Розділ 20. Велика жуйкова машина	560
Розділ 21. Чао, Віолето	561
Розділ 22. По коридору	565

Розділ 23. Квадратні цукерки, що обертаються на круглі	567
Розділ 24. Верука в горіховому цеху	569
Розділ 25. Великий скляний ліфт	574
Розділ 26. Телевізійно-шоколадний цех	577
Розділ 27. Майка Тіві передають по телебаченню	580
Розділ 28. Залишився тільки Чарлі	585
Розділ 29. Інші діти ідуть додому	587
Розділ 30. Шоколадна фабрика Чарлі	588
Туве Янсон. Комета прилітає (повість)	591
Туве Янсон. Капельюх Чарівника (повість)	659
Розділ перший, у якому йдеться про те, як Мумі-троль, Нюхмумрик та Чмих знайшли капельюх Чарівника, як несподівано з'явилося п'ять маленьких хмаринок і як Гемуль вигадав для себе нове захоплення	660
Розділ другий, у якому мовиться про те, як Мумі- троль перемінився на потвору і нарешті помстився Мурашиному Левові, а також про таємничу нічну мандрівку Мумі-троля та Нюхмумрика	669
Розділ третій, у якому йдеться про те, як Ондатр вирішив знову стати пустельником, про його незвичайні пригоди, і про те, як родина Мумі-тролів потрапила на самотній острів гатіфнатів, де Гемуль ледве врятувався від вогню, і про велику грозу	679
Розділ четвертий, у якому Хропся позбулася гривки під час нічного нападу гатіфнатів і в якому розповідається про неймовірні знахідки на самотньому острові	691
Розділ п'ятий, у якому розповідається про Королівський Рубін, про те, як рибалив Хропусь, та про загибель Мамелюка, а також про те, як будиночок Мумі-тролів перетворився на джунглі	700
Розділ шостий, де з'являються Чупся і Тряся із загадковою валізкою, яких переслідує Мара, а ще мовиться про те, як Хропусь чинив правосуддя . . .	712

Розділ останній, дуже довгий, у якому мова про те, як Нюхмумрик знову вирушив у мандри, про відкриття таємниці валізки, про те, як Мама Мумі-троля відшукала свою торбинку і влаштувала з тієї радості велике свято, а також про появу Чарівника у Долині Мумі-тролів	721
Туве Янссон. Волшебная зима	736
Глава первая. Дом, занесённый снегом	736
Глава вторая. Заколдованная купальня	740
Глава третья. Лютая стужа	748
Глава четвёртая. Таинственные существа	758
Глава пятая. Одинокие гости	768
Глава шестая. Первая весна	786
Пауль Маар. И в субботу Субастик вернулся (сказочная повесть)	798
1.	798
2.	811
3.	818
4.	830
5.	843
6.	854
7.	862
Інтернет-ресурси	873

ФАРБОВАНИЙ ШАКАЛ (індійська народна казка)

У лісовому краю жив шакал на ймення Чандарава. Одного разу від лютого голоду він забився у місто. З усіх сторін збіглися голодні пси і, голосно гавкаючи, кинулися на нього. Нещадно покусаний, рятуючи життя, шакал шмигнув у дім маляра, а там ускочив у велику бочку із синьою фарбою. Звідти він виліз геть синій. Пси, що чекали на нього під дверима дому, навіть не впізнали його, і фарбований шакал спокійно побіг до рідного лісу. Побачивши дивовижного звіра із синьою, як у самого бога Шиви, шиєю, лісові мешканці — леви, тигри, пантери, вовки та й решта — із жахом кинулися тікати. «Хто знає, чого сподіватися від цього чудовиська, — приказували вони. — Краще сховатись од нього подалі». «Чому ви всі втікаєте? — зупиняв їх Чандарава. — Вам нема чого боятися. Мене сьогодні створив сам Брахман: “Віднині помазаний мною на царство, — сказав він, — ти будеш володарем над усіма звірами”».

— Прав нами, о царю! — визнали його лісові мешканці.

Новоспечений «цар» подарував левові посаду головного радника, тигра зробив керуючим палацом, пантері довірив охорону царської скарбниці, а вовка призначив палацовим сторожем. Зі своєю ріднею, шакалами, він навіть не захотів говорити: наказав вигнати геть усіх до одного.

Із того часу всі хижачки приносили здобич шакалові, а вже він — своєю царською владою — розподіляв її між своїми підданими. Якось, сидячи на раді, він почув десь далеко тужливе виття шакалів. І тут од великої радості з його очей полилися сльози, він скочив і голосно завив у відповідь. Звірі одразу збагнули, хто перед ними.

— Як же обдурив нас цей пройдисвіт?! — у гніві вигукували вони. — Це ж усього лише жалюгідний шакал! За обман — розірвати негідника!

Шакал намагався було втекти, але його наздогнали й роздерли на дрібні шматки.

(Переказ Ольги Бондарук)

ІССУМБОСІ, АБО ХЛОПЧИК-МІЗИНЧИК (японська народна казка)

Давно колись жили собі чоловік і жінка, та не було в них дітей. А тому ходили вони щодня у храм молити богів, щоб ті послали їм хоч би малюсінького хлопчика.

І от одного дня знайшовся в них синок завбільшки з мізинчик.

— Ой, яка гарненька дитина! — раділа мати.

— Скоро підросте й нам допомагатиме! — тішився батько.

Батько й мати назвали сина Іссумбосі, тобто Хлопчик-мізинчик, і берегли його як зіницю ока. Хлоп'я було розумне, та от біда — анітрохи не росло.

Минув час, і от надумав Іссумбосі вибитися в люди, впав навколішки перед батьками і просить:

— Будь ласка, відпустіть мене у столицю.

Спочатку батько й мати не знали, що й відповісти, але згадали, який він у них розумний, і погодилися з його проханням. Хлопчик зробив собі меч із голки, що дала мати, і вранці всі троє подалися на берег річки.

— До побачення! — гукнув Іссумбосі й поплив униз за водою у чайній чашці, веслуючи хасі — паличками для їжі.

Через кілька днів добрався він до столиці, переповненої людьми, каретами і кіньми.

— Оце так столиця! — промовив хлопчик, прошмигуючи між ногами у людей.

Невдовзі його увагу привернув величезний будинок.

— Дозвольте зайти! Дозвольте зайти! — гукнув Іссумбосі щосили, стоячи на ганку.

За якийсь час двері відчинились, і на порозі з'явився опатно вдягнений вельможа.

— Дозвольте зайти! — так само голосно повторив Іссумбосі.

— Цікаво, хто це говорить? — спантеличений вельможа озирнувся навколо.

— Я тут! Я тут!

Іссумбосі вибрався з дерев'яного взуття на гета* й затупцяв ногами.

— Ого, який дивовижний чоловічок!

Вельможа посадив Іссумбосі на долоню.

— Мене звати Іссумбосі. Я хотів би стати вашим слугою,— мовив хлопчик.

— Гаразд, я беру тебе на службу.

Вельможі одразу сподобався цей маленький, але жвавий хлопчик.

Іссумбосі був працьовитий і кмітливий, а тому в домі всі його любили. Та найбільше припав він до серця дочці багатого вельможі.

Одного разу Іссумбосі супроводжував її до храму. Дівчина боялася, щоб на хлопця не наступили ногою, і посадила його за пояс свого кімоно. Коли ж вони поверталися додому, у темній вулиці на них раптом напали два оні — чудовиська в людській подобі з бичачими рогами і тигрячими іклами.

— Стривайте! Я вам покажу!

Іссумбосі вискочив з-за пояса дівчини і замахнувся мечем-голкою.

— Ха-ха-ха! Що це за дрібнота? — зареготав один із напасників і, схопивши Іссумбосі лапою, кинув його собі в пащу.

Хлопчик був маленький, тож міг вільно бігати в животі чудовиська й колоти його мечем.

— Ой, болить! Ой, болить! — заволато чудовисько і, виплюнувши хлопчика з пащі, дременуло світ за очі.

Тоді Іссумбосі стрибнув на обличчя другого чудовиська й виколов йому око.

— Ой, рятуйте! Ой, рятуйте! — затуливши обличчя лапами, заволав другий напасник і накивав п'ятами.

Коли Іссумбосі опам'ятався, то побачив перед собою на землі маленький чарівний молоток — скарб чудовиськ.

Дочка вельможі махнула цим молотком і промовила:

— Іссумбосі, стань великим!

І тоді сталося диво: Іссумбосі почав рости і за мить перетворився на вродливого юнака.

Кажуть, що незабаром після того Іссумбосі оженився з дочкою вельможі, викликав до столиці своїх батьків і всі вони зажили разом у добрі й щасті.

(Переклад Івана Дзюба)

---

* Гета — дерев'яне взуття.— *Прим. перекладача.*

МОМОТАРО, АБО ХЛОПЧИК-ПЕРСИК (японська народна казка)

Давно колись жили собі дід і баба. От одного дня дід і каже:

— Чуєш, стара? Я б так хотів, щоб у нас були діти!

— Авжеж, старий, це була б невимовна радість! — відповідає баба.

Зітхнули вони і взялися до роботи: дід пішов збирати хмиз у гори, а баба — прати білизну в річці.

Пере вона білизну, пере, коли дивиться — злегка погойдуючись, пливе річкою великий-великий персик.

«Мабуть, дуже смачний!» — подумала баба і, виловивши персик з води, понесла додому.

Прийшов дід увечері з хмизом.

— Гарний персик, чудовий!

— То, може, покуштуємо? — запитала баба й взялася різати персик ножем.

Та раптом сталося диво — щойно торкнулася вона персика, як щось закричало: «Ой, болить!» — із персика вистрибнув опецькуватий хлопчик.

— Ото несподіванка! — вигукнув дід.

— Це, певно, боги нам його послали! — зраділа баба.

Дід і баба назвали хлопчика Момотаро, тобто Хлопчик-персик.

Момотаро ріс як на дріжджах: з'їсть одну чашку рису — стає вищим, з'їсть другу — стає ще вищим. По недовгим часі він перетворився у прегарного юнака.

Одного дня впав Момотаро на коліна перед дідом і бабою та й каже:

— Я вирушаю підкоряти Острів Чудовиськ. Спечіть мені, будь ласка, найбільших у Японії просяних коржів.

— Ну що ж, щасливої тобі дороги! Тільки пильнуйся!

Баба спекла хлопцеві найбільших у Японії смачних коржів, а дід подарував йому хустину — зав'язувати голову, щоб піт не стікав на чоло, шаровари і меч.

На околиці села Момотаро зупинив собака й спитав:

— Момотаро, куди це ти вирядився?

— Підкоряти Острів Чудовиськ.

— Тоді й я піду з тобою. Тільки дай мені найбільшого в Японії коржа.

— Гаразд, будь моїм слугою, — сказав Момотаро, вийняв з торби просяного коржа й дав собаці.

Тепер вони йшли вдвох.

У передгір'ї зустрівся їм фазан.

— Момотаро, дай і мені просяного коржа, — попросив він.

— Гаразд, бери коржа й будь моїм слугою!

Коли Момотаро з двома слугами опинився глибоко в горах, трапилася їм по дорозі мавпа.

— Момотаро, і я хочу стати твоїм слугою!

— Гаразд, ось тобі корж!

Нарешті добулися вони вчотирьох до Острова Чудовиськ.

Перед великою чорною брамою стояв вартовий — червоношкіре чудовисько.

Фазан злетів у повітря та видзьобав йому око. А тим часом мавпа перестрибнула через браму й відсунула засув.

— Я — найсміливіший у Японії Момотаро! Чудовиська, приготуйтеся до бою! — піднявши меча, закричав Момотаро й убіг у двір.

— Рятуйте! — заверещав вартовий і, затуляючи око лапою, побіг до своїх.

— Що це за Момотаро?! Ану забирайся геть! — закричали чудовиська, виставивши уперед залізні списи.

Та фазан кинувся дзьобати їм очі своїм довгим дзьобом, мавпа — дряпати обличчя кігтями, а собака — кусати за ноги.

— Ой, болить! Рятуйте! — волали переможені чудовиська, їхній вожак упав навколішки перед Момотаро й заблагав:

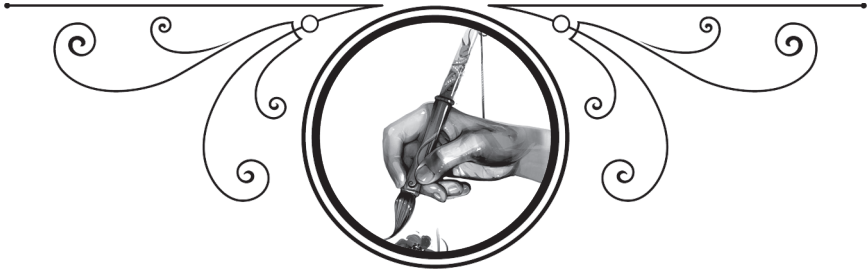
— Прошу тебе, не вкорочуй нам життя! Віднині ми перестанемо чинити людям зло. А за це віддамо тобі всі скарби.

— Гаразд, нехай буде по-твоєму, — погодився Момотаро.

Чудовиська навантажили візок скарбами, і троє слуг Момотаро притягли його в село.

— А таки наш Момотаро найсміливіший у Японії! — раділи дід і баба, плескаючи в долоні.

(Переклад Івана Дзюба)

ПЕНЗЛИК МАЛЯНА (китайська народна казка)

Жив колись бідний хлопець на ім'я Малян. Від самого малечку він мріяв про те, щоб навчитися малювати. Та от біда: не було в нього за що купити пензлика. Якось довелося йому йти повз школу. Зазирнув він у відчинене вікно й побачив, як учитель малює картину. Зайшов хлопець у клас і попросив учителя хоч на деякий час дати йому пензлика.

Учитель здивовано витріщив на нього очі, а потім як гаркне:

— Злидар! Малювати, бачте, йому захотілося. Ану геть звідси! — і вигнав Маляна зі школи.

«Хіба коли бідний, то й малювати не дозволяється?» — обурився хлопець, і йому ще дужче захотілося навчитися малювати. Бувало, збирає хмиз у горах, візьме гілку й давай на піску пташок малювати. А то піде на річку, вмочить пальця у воду й тут, просто на камені, рибок малює.

З часом Малян навчився добре малювати, а пензлика в нього все не було. А як же він хотів його мати! Приснилося йому якось, що підходить до нього сивобородий дідусь і дарує йому вимріяного пензлика.

— Це чарівний пензлик, — сказав дідусь, — тож будь обережний із ним, бо може статися лихо.

Від радощів хлопець аж прокинувся. Що за диво! У руці він справді тримав пензлика. Схопився Малян з ліжка й одразу заходився малювати птаха. Та щойно закінчив він роботу, як птах змахнув крилами й полетів.

Відтоді Малян ціліснітькі дні просиджував дома й малював бідним селянам всілякий реманент: у кого плуга немає — тому плуга, кому мотика потрібна — тому мотику.

Незабаром чутка про ці Малянові витівки докотилася й до місцевого поміщика. Той звелів своїм служникам схопити хлопця та привести до маєтку, щоб Малян малював лише для цього одного.

Вислухавши зухвалі вимоги поміщика, Малян відповів, що він не буде малювати. І хоч як на нього кричали, хоч чим погрожували, та він не відступав від свого. Розгніваний поміщик наказав відвести хлопця до стайні й замкнути там. Нехай померзне ночами, поголодує, може, тоді слухняніший стане.

Саме тоді було дуже холодно, а жорстокий поміщик аж три доби на випускав хлопця, сподіваючись, що за цей час він або помре від голоду чи холоду, або погодиться на його умови. Та коли на четвертий день він пішов подивитися на Маляна, то був украй здивований: хлопець сидів біля грубки і їв коржики.

Злющій, мов сто чортів, поміщик загукав на своїх служників і наказав їм убити хлопця, а його чарівний пензлик принести до поміщицьких покоїв. Служники відчинили двері стайні, а там нікого немає, лише бамбукова драбина стоїть під стіною. Зрозуміли вони, що Малян намалював драбину, виліз на горище й утік.

Так воно й справді було. Вибравшись із поміщицького обійстя, Малян намалював на кам'яному мурі огорожі поміщицької садиби баского білогривого коня, сів на нього верхи і помчав геть. Та через деякий час за спиною почулося тупотіння кінських копит. Це поміщик із служниками кинувся наздоганяти його.

Малян хутко намалював своїм пензликом лук та стріли. Коли переслідувачі наблизилися — просвітіла стріла, і поміщик повалився з коня на землю. А хлопець тим часом пришпорив свого білогривого й зумів утекти. Після цієї неприємності довелося Маляну залишити рідне село й переселитись у далеке місто. Там він жив тим, що продавав людям свої картини. А щоб його не викрили, ніколи не домальовував їх до кінця, тож птахи та звірі на картинах ніколи не оживали.

Одного разу Малян намалював журавля. Лише ока у птаха не було. Та зовсім несподівано для хлопця з кінця пензлика зірвалася краплина туші й впала саме туди, де мало бути око. Журавель раптом змахнув крилами й полетів.

Усе містечко заговорило про цю дивовижну подію. Дійшли чутки й до самого імператорського двору. Імператор наказав своїм вельможам розшукати хлопця та привести до нього.

Малян знав, що імператор гнобить людей, стягає з них непосильні податки, тому, як і всі селяни, ненавидів його. Тож, коли імператор наказав маляріві намалювати дракона, хлопець намалював йому жабу, а замість фенікса — обципану курку.

Бридка жаба та гола курка почали бігати та стрибати по залах палацу та скрізь паскудити. Імператора охопила злість. Він гукнув

своїм охоронцям, щоб ті відібрали у хлопця пензлика, а самого неслуха кинули до в'язниці.

Зрадів імператор, заволодівши чарівним пензликом, і заходився сам малювати. Спочатку намалював купу золота. Проте йому здалося, що цього мало. Намалював ще одну, потім Ще й ще... Та раптом усе золото перетворилося на каміння.

Зазнавши невдачі, імператор намалював золоту цеглину. Але цеглина здалася йому маленькою. Припасував він поряд іще одну. Потім ще й ще... Нараз довгий ланцюг золотих цеглин перетворився на величезного удава. Той роззявив величезного криваво-червоного рота й кинувся на імператора. Добре, що варта встигла його захистити.

Довелось імператорові випустити Маляна. Навіть нагороду хлопцеві пообіцяти, якщо той малюватиме лише для нього. Малян згодився, аби тільки пензлика повернули.

«Нехай гори малює... Ні, ні. У горах страшні звірі водяться. Хай краще море», — думав імператор.

Малян провів кілька разів пензликом, і на папері перед очима у самого імператора заграло сине-сине море. А поміж хвилями рибки плавають.

Імператор був задоволений і зажадав ще й корабля на морі мати. За мить на воді гойдався великий корабель. Імператор, його дружина, принци та принцеси і всі царедворці посідали на корабель.

Корабель відплив від берега. Проте імператорові здалося, що корабель пливе надто повільно. Він наказав хлопцеві, щоб той ще й вітер намалював. Малян замахав пензликом: хвилі стали вищими, корабель почав перевалюватись з боку на бік.

— Досить вітру! Досить! — злякано закричав імператор.

А Малян все махав та махав пензликом. Вітер дужчав, хвилі здіймалися вище. Нарешті море заревло й перекинуло корабель. Імператор та всі його попутники пішли на дно.

(Переказ Івана Чирка)

СИНДБАД-МОРЕПЛАВЕЦЬ *(арабська народна казка)* **Третя подорож Синдбада**

Синдбад став говорити:

— Серед бенкетів та розваг я швидко став забувати про колишні страшні пригоди. А розкішне, сите життя мені почало обридати. Я був молодий, дужий — хотілось якоїсь діяльності. Скінчилося тим, що я знову поклався на долю, зібрав товаришів-торговців, накупив різного краму й сів на корабель у Бальсорі.

Довго ми плавали цілком щасливо, приставали до різних земель і вигідно торгували своїм крамом.

Та раз колись серед моря нас застала буря. Кілька днів корабель наш гойдали хвилі й кидали його, як тріску, поки не пригнали до якогось невідомого острова. Ми, звісно, раділи, що zostались живі, але капітан поспішив нас розчарувати:

— Доленько наша! — крикнув він. — Думали ми втекти від одного лиха, та зустріли ще більше. Знайте, що на цьому острові живуть дикуни, з ніг до голови покриті вовною. Хоч вони і невеликі на зріст, але їх сила така, що змагатися з ними не може бути й думки. Бережіться поранити або убити кого-небудь з них, бо тоді ми всі пропали.

На наше горе, слова капітана справдилися раніше, ніж ми сподівалися. Не встигли ми опам'ятатись, як на берег висипала тьма-тьмуца поганих-препоганих істот, подібних до людей, але покритих густою рудою вовною. Вони стрибнули у воду, приплили до корабля та стали з усіх боків лізти на палубу швидше, ніж лазять мавпи. Ці страховища щось кричали, очевидно, говорили до нас, але ми не могли зрозуміти їхньої мови і стояли, тремтячи від жаху.

Коли вони стали обрубувати якірного ланцюга й знімати вітрила, ніхто з нас навіть не поворухнувся. Карлики ж, заволідівши кораблем, одвезли нас на другий острів і там висадили на берег,

а самі попливли назад. З похиленими головами пішли ми по остро-ву, зриваючи по дорозі траву, бо всі були дуже голодні.

Незабаром ми підійшли до величезного будинку з високою бра-мою із чорного дерева. Ми ввійшли на подвір'я, а відтіль — у якесь велике помешкання, де з одного боку валялися купи людських кісток, а з другого — довгі палки для підсмажування м'яса. Ми ледве не збожеволіли від жаху: ноги у нас трусилась, і ми, повні відчаю, попадали на підлогу. Так пролежали досить довго, безсилі що-небудь зробити, дати собі яку-небудь раду. Уже смеркало, як раптом розчинилися двері й у нашу кімнату ввійшов велетень, ви-сокий, як пальма, весь чорний, з єдиним оком на лобі, червоним і вогняним, як жар. Із рота в його стирчали два довгих, гострих передніх зуби, нижня губа одвисла й торкалася грудей. Довгі сло-нові вуха теліпалися по плечах, а пазурі на величезних руках були загострені й зігнуті, як у яструба. Угледівши таке страховище, ми зовсім втратили розум, а воно сиділо перед нами і оглядало нас своїм голодним оком.

Потім велетень простяг руку, підняв мене за шкіру й став вертіти на всі боки, як м'ясник, що оглядає ягня. Але, вочевидь, я здався йому занадто худим, і він кинув мене набік, а сам узявся оглядати так само інших.

Нарешті він спинився на капітані, як на самому ситому та гладкому із нас. Злапавши палкою його, як горобця, у свою руку, він проткнув його наскрізь і став пекти капітана над огнем.

Коли страва була спечена, він повечеряв з великою охотою, потім розлігся на підлозі й незабаром заснув. Хропів він, як розлю-тований грім, і цілу ніч ми не могли стулити очей. Вранці велетень встав і, не звертаючи на нас ніякої уваги, кудись пішов з дому, а ми дали волю своєму відчаю. Здавалося, плачу та голосінню не буде краю. Нарешті, виплакавши всі сльози, стали радитись, як би нам вийти з цього страшного становища, але ніхто не міг дати путньої поради. Про те, що можна було б спільними силами напа-сти на велетня й убити його, ніхто навіть не заїкнувся: переляка-ні, ми не могли навіть про це подумати.

Заспокоївшись трохи, ми розсипались по острову, щоб чим-небудь наїстися, а ввечері, не знайшовши ніякого притулку, муси-ли знов вернутися в оселю людодіа.

Незабаром прийшов і сам господар. Він вибрав ще одного із товаришів, повечеряв і знову ліг спати, і спав до самого світан-ку. Підвівшись, він знову пішов і кинув нас без жодного догляду. Але це мало нас тішило: ми добре знали, що нам нікуди тікати і що нас усіх до одного жде однакова доля. Горе наше було таке

велике, що дехто пропонував кинутись у море, знаходячи, що ця смерть все-таки приємніша від першої. Але проти цього повстав один з товаришів: він нагадав, що віра забороняє людині накладати на себе руки, і радив вигадати який-небудь інший засіб позбутися зубів людюда. Тут у мене майнула думка, якою я та поділився з товаришами.

— Друзі мої, — сказав я їм. — Чи звернули ви увагу на ті великі дерева, що ростуть на березі? Давайте ми з них поробимо плоти, які залишимо поки на березі, а вночі спробуємо втекти від людюда. У всякому випадку, коли не пощастить дочекатись якогонебудь корабля, краще згинути в морі, ніж у шлунку такого страховища.

Тут я докладно розповів про свій задум, який одногосно був ухвалений, після цього ми взялися за роботу. Поробивши такі плоти, щоб могли витримувати по три чоловіки, ми повернулися до людюда й знову були свідками страшної смерті одного зі своїх товаришів. Але на цей раз ми жорстоко віддячили своєму катові. Тільки він захропів, я та ще десятеро, найсміливіших і найпрудкіших людей між нами, взяли по залізній палиці, розпекли їх на огні й всі разом уткнули їх в око душогуба. Можете собі уявити, як він заревів від болю. Він став кидатись на всі боки, ловлячи нас розставленими руками, але ми сиділи спокійно в безпечних місцях. Облапавши всі кутки, він наткнувся на двері й вийшов, ревучи та стогнучи.

Нам нічого було баритися, і ми кинулись до своїх плотів. Позаяк крики людюда стихли, то у нас з'явилася надія, що ворог наш умер від ран, але вдосвіта ми раптом угледіли трьох однооких велетнів. Двоє нових страховищ вели третього, сліпого, під руки. Ми швидше одіпхнули плоти од берега, але людюди стали кидати на нас величезними шматками скель і незабаром розбили й потопили всіх нас, крім мене та двох моїх сусід, що встигли відплисти досить далеко од берега. Опинившись серед бурхливого моря, ми знову стали забавкою хвиль. Цілу добу ми боролися з ними, прощаючись із життям, але вітер несподівано пригнав нас до якогось острова, де знайшли ми багато поживних і смачних овочів.

Підкріпивши свої сили, ми лягли і заснули. Але ввечері, коли ще не зовсім смеркло, ми раптом почули якесь страшне сичання. Схопившись на ноги, угледіли величезну гадюку, що повзла прямо на нас. Ми хотіли тікати, але гадюка кинулася вперед, схопила одного з моїх товаришів, ударила його кілька разів об землю та проковтнула. Ми скористалися цим і стали тікати.

Знову відчай огорнув душу.

— О Боже! — крикнув я. — Учора ледь ми врятувалися від людоїда й гнівних хвиль, а сьогодні зустрілися з новим лихом!

Блукаючи по острову, ми угледіли одне височезне дерево. Ледве стало смеркати, як полізли на нього. Але це було даремно: гадюка угледіла нас, обвилась круг дерева і, схопивши мого товариша, ударила його об землю та з'їла. Правда, після вечері вона кудись зникла, але я знав, що мене те ж саме чекає на день пізніше. Я подумав: чи не краще було б кинутися в море?.. Але умирати не хотілось, і я став думати, як би остатись жити. Помітивши, що на острові росте багато колючих рослин, я поробив з них в'язанки і високо обгородив ними дерево. Самого себе я теж обв'язав колючками. Щойно смеркло, гадюка не стала баритись і тихо підлізла до мого дерева, але несподівано уколалась і стрибнула назад. Кілька разів вона знову починала підкрадатись, як кішка, але нарешті впевнилась у даремності своєї праці, лягла, згорнулась і цілу ніч лежала на варті, а я сидів ні живий ні мертвий на дереві. Хоча удосвіта вона зникла, але я такий був змучений, що саме життя мені обридло, і я, як божевільний, кинувся до моря, щоб раз назавжди припинити свої страждання. Але доля нарешті зглянулась на мене. У ту хвилину, коли я вже збирався кинутись у воду, на обрії зачорнів корабель. Він наближався до нашого острова й незабаром можна було помітити на ньому людей.

Я зірвав з себе шапку й став нею махати, щоб звернути на себе увагу. Мене помітили, з корабля спустили човна й забрали мене. Чи можете ви уявити, який я був щасливий в ту хвилину.

Коли я розповів про всі ті пригоди, які трапилися зо мною, всі були і глибоко вражені, і кожний поспішав висловити мені своє співчуттям. Насамперед мене нагодували, а потім капітан подарував мені нове вбрання, бо моє було зовсім пошматоване.

— Друже мій! У мене є на кораблі кілька пакунків з крамом, що належали колись одному небіжчикові-торговцю. Я хотів би їх продати тут, а гроші передати його нащадкам. Чи не взявся б ти продати їх? Звісно, за це я тобі подякую.

Я і охоче згодився допомогти капітанові. А на палубі між тим таврували крам. Коли дійшла черга до тих пакунків, які доручено було мені продати, спитали капітана, яке ім'я на них поставити.

— Пиши: «Синдбад-мореплавець», — відповів капітан. Я в дивуванні глянув на нього, і тільки тепер, вдивившись в його обличчя, пізнав того самого капітана, який покинув мене на безлюдному острові, коли я легковажно заснув над струменем. За цей час він дуже постарів, та й мене йому було важко пізнати, тим більше, що всі вже вважали мене за небіжчика.

— Капітане! — сказав я. — Ти говорив, що цей крам Синдбада?

— Так, — відповів він, — Синдбад родом із Багдада, і їхав він на моєму кораблі. Я і досі не можу простити собі за необачність. Одного разу він укупі з іншими вийшов з корабля на острів, а коли всі повернулись, я не примітив, що немає Синдбада, і велів плисти далі. Кинулись ми вже через деякий час, але вітер був настільки дужий, що ми ніяк не могли вернутись назад.

— І ви вважаєте, що Синдбад давно вже згинув?

— Напевно.

— Ану лишень пригляньтесь до мене уважніше! — сказав я. — Чи не розмовляє з вами той самий Синдбад, якого ви вважаєте за небіжчика??! Я заснув на березі струмка, а коли прокинувся, корабель був уже далеко.

Капітан глянув на мене, пізнав і радісно закричав:

— Слава тобі, Боже, що ти знімаєш з моєї душі такий гріх! Який я радий, що бачу тебе живим та здоровим! Забери ж свій крам, а ось і гроші за продану частину його.

Я прийняв крам, але дещо подарував капітанові замість подяки. Решту я розпродав і купив сандалового дерева, гвоздики, кориці й інших коштовних речей. Вернувшись у Багдад, я продав їх за великі гроші й став ще багатшим.

Звісно, і цього разу я не забув подякувати Богові й роздати милостиню убогим.

(Переклад Олександра Олесья)

Брати Ґрімм ПАНІ МЕТЕЛИЦЯ

Жила на світі одна вдова, і мала вона дві доньки. Одна з них, падчерка, була гарна й роботяща, а друга, рідна, гидка й лінива. Та вдова любила куди більше рідну доньку, хоч та була гидка й лінива. Падчерка мусила виконувати всю хатню роботу, була попельюшкою в домі. Бідна дівчина щодня сиділа на шляху біля криниці й пряла доти, поки їй нитка прорізала пальці до крові.

Одного разу вона так порізала ниткою пальці, що кров'ю залило увесь починок. Вона схилилася над криницею, щоб вимити починок, а він вислизнув із рук і впав у криницю.

Ґірко заплакала дівчина й побігла до мачухи та розказала про таке нещастя. А мачуха почала її лаяти на всі заставки і нарешті сказала:

— Уміла вкинути починок, то зараз же лизь і дістань його.

Пішла бідна дівчина до криниці, не знаючи, що й робити. І з великого жалю й страху стрибнула в криницю та знепритомніла.

А коли опритомніла, то побачила, що лежить на чудовій луці. Ясно світило сонце, і тисяча розмаїтих квітів цвіли навколо неї.

Вона пішла цією лукою та набрела на піч, у якій було повно хліба. Хліб почав гукати до неї:

— Ох, витягни мене, витягни, бо згорю, я вже давно спікся!

Дівчина підійшла до печі й лопатою повитягала весь хліб. А потім пішла собі далі.

Ось приходить вона до яблуні, а на ній аж рясніє від яблук. Яблуня просить її:

— Ох, обтрус мене! Яблука мої давно вже достигли.

Дівчина струснула яблуню, і яблука градом посипались на землю. Вона трусила доти, поки жодного яблука не лишилося на яблуні. Тоді згорнула яблука на купу й пішла далі.

Нарешті дійшла до невеличкої хатини, з якої у віконце визирала стара баба. У неї стирчали такі великі зуби, що дівчинка хотіла тікати. Але стара гукнула їй услід:

— А чого ти боїшся, люба дитино? Залишайся в мене, і якщо добре впораєшся з хатньою роботою, то й тобі добре буде. Найкраще дбай про постіль, стели якнайстаранніше та добре вибивай подушки, щоб пір'я летіло, — тоді на світі йтиме сніг, бо я ж пані Метелиця.

Як почула дівчина такі ласкаві слова, їй відлягло від серця, вона залишилась у бабусі й негайно стала до роботи. Дівчина у всьому догоджала старій, збивала їй подушки так сильно, що аж пір'я летіло, наче сніжинки, і тому жилося їй у старої дуже добре. Вона ніколи не чула від неї лихого слова й щодня їла смажене й пряжене.

Пробула дівчина певний час у старої та й засумувала, а чого їй бракує, то спочатку й сама не знала. Нарешті здогадалася, що нудьгує за домівкою, і хоча тут було їй у тисячу разів краще, проте її тягло вернутися до рідної хати.

Нарешті вона сказала до старої:

— Узяла мене туга за рідним краєм, і хоча мені у вас дуже добре, проте довше я тут зоставатися не можу, мені треба вернутися до своїх.

Пані Метелиця сказала:

— Мені подобається, що тебе тягне додому. І за те, що ти вірно мені служила, я сама тебе виведу нагору.

Вона взяла її за руку й провела до великої брами. Брама відчинилась, і щойно дівчина ступила на поріг, линув золотий дощ, і все золото приставало до неї, аж нарешті вся вона вкрилася золотом.

— Це тобі за те, що ти у всьому старанна була, — сказала стара й віддала їй також і починок, що впав у колодязь.

Тоді брама замкнулась, і дівчина опинилася вгорі, на землі, біля своєї хати.

А щойно вона ввійшла в двір, півень злетів на цямрину й заспівав:

Кукуріку, кукуріку! —
Наша дівчина іде, —
на ній золота без ліку.

Увійшла дівчина до хати, а мачуха й сестра, побачивши на ній золото, зраділи, не знають, де й посадити.

Дівчина розповіла про все, що з нею трапилось, і коли мачуха почула, як падчерка дослужилася до такого великого багатства; то аж загорілася бажанням добути таке щастя й своїй рідній, гидкій та ледачій доньці.

Отож пішла ледарка до криниці, сіла та й пряде, а щоб починок був у крові, вколола собі пальця, всунувши руку в густий терен. А потім кинула починок у колодязь і стрибнула сама туди.

Вона опинилась, як і сестра, на чудовій луці й пішла тією самою стежкою. Дійшовши до печі й почувши, як хліб кричить: «Ох, витягни мене, витягни, бо згорю, я вже давно спікся!» — вона відповіла: «Тільки мені й охоти бруднитися біля тебе!» — і пішла далі.

Незабаром дійшла вона до яблуні й, почувши, як та кричить: «Ох, обтруси мене, обтруси, мої яблука давно вже достигли!» — вона відповіла: «От не мала роботи! Ще якесь яблуко на голову мені впаде!» — і пішла далі.

Прийшовши до хатини пані Метелиці, вона не злякалася її зубів, бо вже чула про них, і одразу найнялася до неї.

Першого дня вона дуже старалася, слухалася пані Метелицю, коли та їй загадувала роботу, бо в неї тільки й думки було, що про золото, яке стара їй подарує, але другого дня почала лінуватися, третього ще більше — навіть уставати вранці не захотіла. Вона й постелі пані Метелиці не постелила як слід, і подушок не позбивала, щоб аж пір'я летіло.

Це скоро набридло старій, і вона сказала дівчині, що її служба скінчилася. Ледащиця дуже зраділа, гадаючи, що тепер на неї лине золотий дощ.

А пані Метелиця привела її до брами, і щойно дівчина ступила на поріг, як на неї перекинувся великий казан смоли.

— Оце тобі твій заробіток, — сказала пані Метелиця та замкнула ворота.

І прийшла ледащиця додому, вся вкрита смолою, а півень, побачивши її, злетів на цямрину й загорлав:

Кукуруіку, кукуруіку! —
Наша ледащиця йде, —
що брудна буде довіку!

І справді, смола так пристала до ледащиці, що не відмилася, скільки вона жила на світі.

(Переклад Сидора Сакидона)

Брати Ґрімм БРЕМЕНСЬКІ МУЗИКАНТИ

Один чоловік мав осла, який багато років покірно возив йому лантухи до млина. Та під старість сили покинули осла, і він став нездатний до роботи. Тоді господар почав думати, як би здихатися його, щоб не годувати. Зрозумів осел, що лихим вітром віє, втік від господаря та й подався до Бремена. Там думав він стати вуличним музикою. От пройшов він трохи і бачить — лежить при дорозі пес-гончак, висолопив язика й насилу дихає, наче після важкої гонитви.

— Агов, Хапку, чого ти так важко сопеш? — запитав осел.

— Ох, — відповів пес, — старий я став, що не день, то більш за-непадаю на силі, на полювання ходити вже не можу, от мій хазяїн і надумав мене вбити. А я втік од нього. Але як же мені тепер на хліб собі заробити?

— Знаєш що, — сказав осел, — я йду ось до Бремена, хочу там стати музикою. Гайда зі мною, то й ти влаштуєшся музикантом. Я гратиму на лютні, а ти битимеш у барабан.

Пес радісно погодився, і вони пішли далі разом. Недовго вони йшли, коли дивляться — сидить при дорозі кіт, і такий сумний, наче три дні не їв нічого.

— Ось і кіт-воркіт! — гукнув осел. — Гей, старий воркоте, чого скривився, наче середина на п'ятницю?

— А чого ж мені веселому бути? — відповів кіт. — Постарів я, зуби затупились, уже радніший би на лежанці погрітися, ніж ганятися за мишами, — от хазяйка, бач, і надумала мене втопити. Я ледве втік од неї. І що тепер мені робити? От коли б хто дав добру пораду.

— Гайда з нами в Бремен, ти ж мастак давати нічні концерти, от і станеш вуличним музикантом.

Котові це сподобалося, і вони пішли далі втрьох. Ось ідуть трое втікачів повз одну оселю, а там на воротях сидить півень і кукурікає, аж луна розлягається.

— Чого розкукурікався, наче тебе ріжуть? — запитав осел. — Що там таке сталося в тебе?

— Та це я кукурікаю на гарну годину, — відказав півень, — бо завтра неділя, завітають гості, і наша господиня звеліла куховарці відрубати мені ввечері голову, а завтра зварити суп, гостей частувати. От я й горлаю, поки ще можу.

— Слухай, гребенястий, — мовив осел, — ходімо з нами в Бре-мен. Все-таки краще, ніж отут прийняти смерть. Голос у тебе гарний, а як підеш із нами, то ми разом утнемо такої музики, що буде любо слухати.

Півневі сподобалася рада, і вони вже вчотирьох рушили далі.

Але Бремен був далеко, за один день не дійти. Надвечір вони добулися до великого лісу й вирішили там переночувати. Осел і пес лягли під великим деревом, кіт заліз на гілля, а півень вилетів на самий вершечок, бо там почував себе найбезпечніше.

Але перш ніж заснути, він пильно озирнувся на всі чотири боки, і йому видалося, ніби вдалині блимає світельце. Він гукнув до своїх товаришів, мовляв, десь тут недалеко є оселя, коли видно світло.

— То чого ж ми тут сидимо? — сказав осел. — Ходімо туди, бо притулок під деревом зовсім нікудишній.

Пес додав, що на вечерю не завадило б кілька маслаків та трохи м'яса на них, і друзі вирушили в дорогу, туди, де блимало світло. Що ближче вони підходили, то все яснішало, більшало те світло, аж нарешті опинилися біля розбійницького дому — це тут так яскраво світилося.

Осел, як найбільший серед них, підійшов до вікна й заглянув у дім.

— Ну, сирій, що ж там видно? — запитав півень.

— Ого, що я бачу! — відповів осел. — Стіл накритий білою скатертиною, на столі предобрі наїдки й напої, а навколо сидять розбійники і п'ють-їдять собі.

— От би й нам так! — сказав півень.

— Добре було б, що й казати! — погодився осел.

І почали вони радитись, як їм звідтіля розбійників прогнати. Думали, думали і нарешті придумали: осел передніми ногами стане на підвіконня, пес вискочить на осла, кіт — на пса, а півень злетить котові на голову. Постававши так, вони в один голос завели свою музику: осел ревів, пес гавкав, кіт нявчав, півень кукурікав. Потім усі як гукнуть крізь вікно в кімнату, аж шибки забряжчали.

Від цього гвалту перелякані розбійники посхоплювалися з-за столу, бо думали, що то якась мара, і, до краю перелякані, дремували в ліс.

А наше товариство посідало собі за стіл і почало напихатися так, ніби хотіло наїстися на цілий місяць.

Коли ті четверо музикантів наїлися, то погасили світло й полягали спати, кому де зручніше. Осел ліг на купі гною, пес — за дверима, кіт — на припічку біля теплого попелу, а півень — на сідалі. А що в дорозі всі добре натомилися, то скоро міцно поснули.

Десь після півночі розбійники побачили здалеку, що світло в домі погасло й все начебто затихло, то отаман і каже:

— Та чого ми полякалися?

І послав одного глянути, що там у домі робиться.

Той пішов і роздивився, що біля хати все тихо, зайшов на кухню засвітити світло, побачив, як у темряві світяться котові очі, і подумав, що то дві жарини. Тоді взяв сірника й хотів запалити та й тицьнув коту в око. Але кіт таких жартів не любив. Він стрибнув розбійнику просто в обличчя, засичав, почав дряпатися. Розбійник страшенно злякався, кинувся навіткача, а за дверима пес схопився й угородив йому зуби в ногу. Розбійник — надвір, а тут осел як хвицне його. А від галасу прокинувся й півень на сідалі та як крикне: «Кукуруіку!»

Тікає розбійник щодуху, прибігає до отамана та й каже:

— Ох, пане отамане, там таке робиться! У хаті сидить страшнюща відьма! Як засичала на мене, як учепилася довгими пазурами — всю пику подряпала, а в дверях чоловік з ножем як штрикне мене в ногу! А надворі якесь чорне чудовисько як уперіщить мене довбнею! А вгорі сидить, мабуть, суддя, бо кричить: «Розбишаку сюди!» То я ледве вирвався.

Відтоді розбійники боялися й близько підійти до свого дому.

А наші четверо музик так уподобали те місце, що не захотіли більше нікуди йти.

(Переклад Сидора Сакидона)

Олександр Сергійович Пушкін
ВСТУП «КРАЙ ЛУКОМОР'Я ДУБ ЗЕЛЕНИЙ...»
ДО ПОЕМИ «РУСЛАН І ЛЮДМИЛА»

Край лукомор'я дуб зелений,
І золотий ланцюг на нім:
І день і ніч там кіт учений
На ланцюгу кружляє тім;
Іде праворуч — спів заводить,
Ліворуч — казку гомонить.

Дива там: лісовик там бродить,
Русалка на гіллі сидить;
На невідомих там доріжках
Сліди нечуваних страхіть;
Там хатка на курячих ніжках
Без вікон, без дверей стоїть;
В примарах там ліси й долини;
Там на світанні хвиля лине
На берег дикий пісковий,
І тридцять витязів чудових
Із хвиль виходять смарагдових,
І з ними їх ватаг морський;
Там королевич мимоходом
Полонить грізного царя;
Там серед хмар перед народом
Через ліси, через моря
Чаклун несе богатиря;
В темниці там царівна тужить,
А сірий вовк їй вірно служить;
З Ягою ступа там бреде,
Вперед сама самою йде;
Там цар Коцїй над золотом чахне;
Там руський дух... там Руссю пахне!
І я там був, і мед я пив;
Над морем бачив дуб зелений,

При нім сидів, і кіт учений
Своїх казок мене учив.
Одну згадав я: за хвилину
Повім цю казку старовинну...

1828

(Переклад Миколи Терещенка)

Пам'ятник ученому коту в Геленджіку (Росія)

Олександр Сергійович Пушкін ПРО РИБАЛКУ ТА РИБКУ

Жив старий зі своєю старою
Біля самого синього моря.
Жили вони в ветхій землянці
Рівно тридцять літ і три роки.
Дід ловив неводом рибу,
А баба куделила пряжу.
Якось в море закинув він невід, —
Прийшов невід з самим баговинням.
Він удруге закинув невід, —
Прийшов невід з травою морською.
Як утретє закинув він невід, —
Витяг невід однісіньку рибку,
Золотую рибку, не просту.
Почала тая рибка благати,
Людським голосом промовляти:
«Відпусти мене, діду, до моря,
Дорогий дам за себе я відкуп:
Відкуплюся, чим тільки ти схочеш!»
Здивувався старий, налякався:
Він рибалив тридцять літ і три роки,
Та не чув він, щоб риба говорила.
Відпустив він рибку золотую,
Ще й сказав їй привітливє слово:
«Бог з тобою, рибко золота!
Мені твого відкupu не треба,
Іди собі, рибко, у синє море,
Гуляй там собі на просторі!»

Повернувся дід до старої,
Розповів їй про диво велике:
«Я піймав був сьогодні рибинку,
Золоту рибинку, не просту,
По-нашому рибка говорила,

В синє море додому просилась.
Дорогою ціною відкуплялась,
Відкуплялась чим тільки я схочу.
Не посмів я взять відкуп з рибки,
Відпустив її так в синє море».
Почала баба лаяти діда:
«Ой, дурило ж ти, недотепа!
Не зумів взяти відкupu з рибки!
Було взяти від неї хоч ночви,
Адже наші, бач, зовсім побиті!»

От пішов дід до синього моря,
Бачить: море злегенька заграло.
Став він кликати рибку золотую.
Припливла з моря рибка, спитала:
«Чого тобі треба, дідусю?»
Тут старий уклонився та й каже:
«Змилуйся, паніматонько-рибко!
Бач, стара моя все докоряє,
Не дає мені, старому, спокою:
Їй потрібні новісінькі ночви,
Бо наші, бач, зовсім побиті!»
Відказала рибка золотая:
«Не журися, іди собі з Богом,
Будуть вам новісінькі ночви».
Повернувся старий до старої,—
А у баби новісінькі ночви!
Та ще дужче стара докоряє:
«Ой, дурило ж ти, недотепа!
Випросив, телепню, ночви!
А яка ж із ночов отих користь?!
Повертайся, дурню, до рибки,
Уклонися їй, випроси хату!»

От пішов дід до синього моря,—
Скаламутилось синє море.
Став він кликати рибку золотую.
Припливла до нього рибка, спитала:
«Чого тобі треба, дідусю?»
Тут старий уклонився та й каже:
«Змилуйся, паніматонько-рибко!
Іще дужче стара мене лає,
Не дає мені, старому, спокою,
Хату просить баба сварлива!»
Відказала рибка золотая:

«Не журися, іди собі з Богом.
Нехай так уже: буде вам хата!»
Пішов дід до своєї землянки,
А землянки нема вже й сліду!
Перед ним стоїть хата з світлицею,
З димарем мурованим, білим,
Ще й дубові, тесові ворота.
А стара сидить під віконцем
Та чимдуж чоловіка картає:
«Ой, дурило ж ти, недотепа!
Випросив, телепню, хату!
Повертайся, вклонися рибиці:
Вже не хочу я бути селянкою,
Хочу быть стовбовою дворянкою!»

Знов пішов дід до синього моря, —
Неспокійне синєє море!
Золоту став він кликати рибку.
Припливла з моря рибка, спитала:
«Чого тобі треба, дідусю?»
Уклонився він рибиці та й каже:
«Змилуйся, паніматонько-рибко!
Бач, стара моя зовсім здуріла,
Не дає мені, старому, спокою:
Вже не хоче быть вона селянкою,
Хоче быть стовбовою дворянкою».
Відказала рибка золотая:
«Не журися, іди собі з Богом!»

Повернувся старий до старої,
Що ж він бачить? — Високі хороми,
А на ганку стоїть його баба,
В соболевій вона тілогрійці,
Грезетова на маківці кічка,
Ще й перлове намисто на шиї,
На руках самоцвітні каблучки,
На ногах — чобітки червоні.
Перед нею дбайливі слуги,
Вона б'є їх, за чуба тягає...
Каже дід до своєї старої:
«Здрастуй, пані-добродійко дворянко!
Чи теперечки ти вдовольнилась?»
А стара на старого як гримне
Та на стайню до коней послала.

От і тиждень, і другий минає,
Ще дужче тут баба здуріла,

Знов до рибки старого посилає.
«Повертайся, вклонися рибці:
Вже не хочу я бути дворянкою,
Хочу вільною бути царицею!»
Дід злякався, почав благати:
«Що ти, бабо, чи ти сказалась?
Ні ступити, ні мовить не вмієш,
То й смішитимеш ціле царство!»
Розгнівалась баба ще дужче,
Як ударить діда в обличчя.
«Як ти смів сперечатись зі мною,
Зі мною, дворянкою стовбовою?!
Йди до моря, кажу тобі честю,
А не схочеш — неволею підеш!»

Почвалав старенький до моря, —
Почорніло синєє море.
Золоту став він кликати рибку.
Припливла до нього рибка, спитала:
«Чого тобі треба, дідусю?»
Уклонився старий та й каже:
«Змилуйся, матінко-рибко!
Знову моя баба вередує:
Вже не хоче бути дворянкою,
Хоче бути вільною царицею!»
Відказала рибка золотая:
«Не журися, іди собі з Богом.
Добре, буде царицею баба!»

До старої дідусь повернувся,
Бачить: царський палац препишний,
У палаці стару свою бачить, —
За столом сидить вона — цариця,
Служать їй бояри та дворяни,
Наливають їй вина заморські,
А на закуску — медяники солодкі.
Навкруги стоїть грізна сторожа,
За плечима — списи та сокири.
Як побачив дідусь, налякався,
В ноги він старій уклонився,
Мовив: «Здрастуй, грізна царице!
Чи ж теперечки ти вдовольнилась?»
І не глянула баба на нього,
Тільки гнати з очей його звеліла.
Тут підбігли пани та бояри,
Старого у шию заштовхали.

А на дверях сторожа надбігла
Та сокирами ледь не зарубала.
Ще й народ глузував із нього:
«Так і треба тобі, старий нечемо!
Це тобі, нечемо, наука,
Щоб не ліз не в свої сани!»

Ось і тиждень, і другий минає, —
Іще дужче баба здуріла,
Царедворців по діда посилає.
Розшукали старого, приводять.
Чоловікові й каже баба:
«Повертайся, вклонися рибці, —
Вже не хочу я бути царицею,
Хочу бути морською володаркою,
Хочу жити в окіяні-морі,
Щоб служила мені рибка золотая
І в мене була на побігеньках».

Не насмілився дід сперечатись,
Не наважився всупереч казати.
От іде він до синього моря,
Бачить — море сердито бушує,
Надимає розгнівані хвилі,
Ходять хвилі, і стогнуть, і виють.
Став він кликати рибку золотую.
Припливла з моря рибка, спитала:
«Чого тобі треба, дідусю?»
Уклонився старий та й каже:
«Змилуйся, матінко-рибко!
Що робити з клятою бабою?
Вже не хоче вона бути царицею,
Хоче бути володаркою морською,
Щоб їй жити в окіяні-морі,
І щоб ти сама їй служила
І в неї була на побігеньках!»
Не сказала нічого рибка,
Лиш хвостом по воді майнула
І сховалась в глибокому морі.

Довго ждав старий біля моря,
Не діждався, пішов він додому.
Глянув — аж перед ним землянка,
На порозі сидить його баба,
Перед нею — розколоті ночви.

1833

(Переклад Миколи Терещенка)

Олександр Сергійович Пушкін ПРО МЕРТВУ ЦАРІВНУ ТА СІМОХ БОГАТИРІВ

В путь-дорогу цар зібрався,
Із ріднею попрощався,
І цариця край вікна
Сіла ждять його сумна.
Жде від ранку й до ночі,
В поле дивиться, аж очі
Почали боліти їй
У сподіванці сумній.
Все не видно в полі друга!
Тільки бачить: в'ється хуга,
Сніг лягає на поля,
Вся білісінька земля.
Дев'ять місяців минає,
Смуток очі застилає.
А як свят-вечір настав,
Бог дочку цариці дав.
Рано-вранці гість бажаний,
День і ніч так довго жданий,
Повернувся цар назад
І заходить до палат.
А вона лиш позирнула
Та важкесенько зітхнула —
Потьмаривсь од щастя світ
І померла до обід.

Цар журився безутішно.
Та як бути? — й він був грішний.
Рік, неначе сон, промчавсь —
Цар із другою побравсь.
І по правді молодиця,
Що й казати, була цариця:
І висока, і струнка,
І розумна, і метка,
Тільки дуже вередлива,

Гордовита та злослива.
В неї придане було:
Дзеркальце, чудесне скло,
Що таку властивість мало:
Як людина, розмовляло,
З ним одним була вона
І ласкава, й не смутна,
З ним привітно розмовляла
І, милуючись, казала:
«Любе дзеркальце, скажи
Та мій сумнів розв'яжи:
Хто на світі наймиліший,
Найгарніший, найбіліший?»
А воно дає відказ:
«Ти, царице, повсякчас
За людей усіх миліша,
І рум'яніша й біліша».
І цариця в тую ж мить
Ну сміятись та радить! —
І підморгувать очима,
І поводити плечима,
І крутитись перед ним,
Перед дзеркальцем своїм.

Та царівна молодая
Теж тим часом розцвітає.
Потихеньку підросла
І, мов квітка, розцвіла.
Білолиця, чорнобрива,
І сумирна, й непримхлива.
Старости біля дверей:
Королевич Єлисей
Засилає. Цар дав слово.
Посаг теж давно готовий:
Сім торгових городів
Та сто сорок теремів.

Дівич-вечір наступає,
А цариця за звичаєм
Перед дзеркальцем своїм
Перемовилася з ним:
«Чи не я за всіх миліша,
І рум'яніша й біліша?»
А воно їй каже так:
«Ти прекрасна, знає всяк,

Та царівна ще миліша,
Ще рум'яніша й біліша».
Як цариця відплигне,
Та як ручкою махне,
Та по дзеркальцю як грюкне,
Закаблучком як пристукне:
«Ах ти ж, капоснее скло!
Брешеш ти мені на зло!
Як рівнятись їй зі мною?
Я пиху в ній заспокою!
Біла, справді-бо, вона,
Та хіба ж то дивина? —
Мати нею як ходила,
Все на сніг лише й зорила!
Та скажи: чи можна ж їй
Дорівнять красі моїй?
На землі за мене кращу
Не знайде ніхто нізащо,
Це й не чувано ніде!»
А воно своє веде,
Що царівна ще миліша,
Ще рум'яніша й біліша!
Що робити? Тут вона,
З чорних заздрощів смутна,
Кида дзеркальце під лавку,
Кличе дівчину Чорнявку
І дає наказа їй,
Цій прислужниці своїй,
Завести царівну в хаці
І, живу, напризволяще
Під сосною кинуть там
На поживу злим вовкам.

Хто вгамує бабу гнівну?
От, покликавши царівну,
З нею дівка в ліс пішла
Й так далеко завела,
Що царівна догадалась
І до смерті налякалась.
Почала благать вона:
«В чім, скажи, моя вина?
Не губи мене, дівце!
Коли стала б я цариця
Відплатила б чим змогла!»
Не бажаючи їй зла,
Та царівну не зв'язала,
Відпустила й сказала:

«Не журися, будь-що-будь!»
І пішла в зворотну путь.
«Що? — сказала їй цариця, —
Де красуня білолиця?»
«Там, у хащі лісовій, —
Відповіла дівка їй, —
Міцно зв'язані їй лікті,
Попадеться звірю в кігті —
Менш прийдеться їй страждать,
Легше буде помирать».

Всюди чутка залунала,
Що дочка в царя пропала.
Не стуляє цар очей.
Королевич Єлисей,
Помолившись добре Богу,
Виряджається в дорогу
Наречену врятувать
І дружиною назвать.

А царівна молодая
В лісі темному блукає,
Далі й далі в нетрі йшла
І на терем набрела.
Їй назустріч пес загавкав,
І підбіг, і ліг на травку.
Йде царівна до воріт —
Тихо скрізь. За нею вслід,
Лащучися незлосливо,
Пес біжить. Вона сміливо
По приступках піднялась
І за клямку узялась.
Двері тихо відчинились,
І царівна опинилась
У світлиці. Навкруги
Всюди лад. В кутку боги,
Стіл дубовий під богами,
Лави, вкриті килимами.
Бачить дівчина, що тут
Люди праведні живуть,
Знать, не будуть ображати.
Та нікого не видати.
Обійшла царівна дім,
До ладу прибрала в нім,
Засвітила Богу свічку,
Розпалила жарко пічку,

Застелила гарно стіл
І лягла собі на піл.

От і вечір. В тиші сонній
Тут почувся тупіт коней,
Входять сім богатирів,
Сім рум'яних молодців.
Старший мовив: «Що це значить?
Всюди прибрано, неначе
Хтось в дому порядкував
Та господарів чекав.
Хто ж це? Вийди, покажися,
З нами чесно подружися:
Коли літній чоловік,
Дядько будеш нам повік.
Коли жінка, будь нам мати,
Так і станем шанувати.
Коли хлопець молодий,
Будеш брат нам дорогий.
Коли красная дівиця,
Будь улюблена сестриця».

Тут вона до них зійшла,
Їм пошану віддала,
Низько в пояс уклонилась,
Лагідно перепросилась,
Що, мовляв, до них зайшла,
Хоч непрохана була.
Вмить вони з тих слів пізнали,
Що царівну привітали.
Посадили у куток,
Піднесли їй пиріжок,
Чарку повну наливали
І на таці подавали.
Від зеленого вина
Відмовлялася вона,
Пиріжок лиш розломила
Та шмагочок відкусила
І з дороги відпочить
Відпросилась в ту ж мить.
Одвели вони дівицю
До горішньої світлиці
І пішли відтіль гуртом,
Щоб заснула тихим сном.

День за днем іде, минає,
А царівна молодая

Все живе серед лісів
У семи богатирів.
Вранці, ясною порою
Браття дружною юрбою
Виїжджають погулять,
Сірих крижнів пострілять,
Руку правую потішить,
Сарачина в полі спішить,
Або в кримця на скаку
Зняти голову важку,
Стрїться з ворогом заморським
Чи з черкесом п'ятигорським.
А хазяєчка — вона,
В терему сама-одна,
Прибере, і наготує,
І нічим не вередує.
Так ідуть за днями дні,
Безтурботні та ясні.

Браття всі сестру названу
Покохали. Якось рано
У світлицю до зорі
Увійшли богатирі.
Старший каже їй: «Дівице,
Знаєш, всім ти нам сестриця.
Всіх нас семеро братів,
Молодців-богатирів.
Ми тебе кохаєм дуже,
Як один. Собі ти мужа
Поміж нами обери,
Нас як-небудь помири,
А для інших будь сестрою.
Що ж хитаєш головою?
Чи відмовить хочеш нам?
Чи не по купцеві крам?»

«Ой ви, хлопці молоденькі,
Братики мої рідненькі! —
Каже так царівна їм, —
Як неправду я повім,
Божий гнів спаде на мене!
Що чинить? Я ж наречена!
Всі до серця ви мені,
Всі розумні та ставні,
Кожен кожному з вас рівний,
Та є суджений в царівни!

Наречений любий цей —
Королевич Єлисей».

Браття трохи помовчали,
Головами похитали.
Старший каже: «В добрий час!
Ти ж не гнівайся на нас,
Словом більш не прохоплюся
Я про те». — «Я не гнівлюся,—
Тихо мовила вона. —
А відмова — не вина».
Женихи їй уклонились,
Потихеньку віддалились,
Знов у згоді, як раніш,
Стали жити ще дружніш.

А тим часом зла цариця
На царівну все гнівиться,
Все добріша не стає,
А на дзеркальце своє
Довго сердилась і дулась,
Та нарешті схаменулась,
Розшукала й перед ним
Давнім звичаєм своїм
Красуватись знову стала
Й, посміхаючись, казала:
«Здрастуй, дзеркальце! Скажи
Та мій сумнів розв'яжи:
Чи не я за всіх миліша,
І рум'яніша й біліша?»
А воно їй каже так:
«Ти прекрасна, знає всяк,
Тільки є, жива й здорова,
Серед темної діброви,
У хоромах захисних
Та, що краща від усіх!»
І цариця налетіла
На Чорнявку: «Як ти сміла
Обдурить мене? і в чім?»
Та призналася в усім.
А розгнівана цариця
Їй рогаткою грозиться
І кладе: або не жить,
Або падчерку згубить.

Раз царівна молодая
Милич братиків чекає

І пряде біля вікна.
Раптом глянула вона:
Пес загавкав, як шалений,
То черниченька злиденна
У подвір'ї під вікном
Відганяє пса кийком.
«Підожди, бабусю рідна! —
Їй з вікна кричить царівна, —
Пригрожу сама я псу
І чогось тобі знесу!»
Їй відказує черниця:
«Ой, дитинько-дівце!
Клятий пес мене злякав,
Мало плаття не порвав,
Подивись, як він лютує!
Вийди в двір!» Царівна чує,
Хліб з комори узяла,
Та липі з ганочку зійшла —
Пес до неї — гавка, злиться,
Не пускає до черниці.
А стара підійде лиш —
Він злоститься ще страшніш
На черницю. «Просто дивно! —
Посміхнулася царівна, —
Що це так його гнівить?
На ж, лови!» — і хліб летить.
Хліб жебрачка упіймала.
«Дуже дякую, — сказала, —
Бог тебе благослови!
От за це тобі, лови!»
І на ганок соковите,
Наливне та духовите
Гарне яблучко летить.
Пес як скочить, заскавчить...
Та царівна просто в руки
Упіймала. «Від доуки
Яблучко собі вживай!
Бог з тобою, прощай!»
Так черниця проказала,
Уклонила і пропала.
До царівни тут мерщій
Пес біжить і в очі їй
З жалем дивиться та вие,
Ніби пеське серце ние,
Ніби хоче їй сказати:
«Кинь!» Вона його вмовлять,

Пестить ніжною рукою:
«Що, соколику, з тобою?
Ляж!» В кімнату увійшла,
Знову пряжу узяла;
Під віконцем прядти стала,
Ждать братів, а поглядала
Все на яблучко на те,
А воно мов золоте,
Спілим соком вщерть налите,
І рум'яне, й духовите,
Медом сповнене ясним,
Видно зернятка у нім.
Почекать вона хотіла
До обіду, не стерпіла,
В руки яблучко взяла
І до губок піднесла,
Потихесеньку куснула
І шматочок проковтнула...
Раптом, що це? Світе мій!
Ніби сперло груди їй,
Білі руки уронила,
Спіле яблучко впустила,
Блимнув погляд з-під повік,
І на лавку під божник
Тут вона одразу впала
І недвижна, тиха стала...

Тої самої пори
Молодці-богатири
Поверталися юрбою
З молодецького розбою.
Пес в діброві їх витням
Зустрічає: «Горе нам! —
Браття мовили. — Печалі
Не минути!» Їдуть далі,
Прискакали, входять... «Ах!»
Пес за ними по п'ятах,
Вмить до яблучка... Озлився,
Проковтнув його, звалився
І одразу здох... Воно,
Бач, отруєне було.
До царівни неживої,
Похилившись головою,
Браття з жалем підійшли,
Її з лавки підняли,

Одягли у пишні шати
І хотіли вже ховати —
Передумали. Вона,
Як ві сні — така ясна,
Тихо, мирно так лежала,
Що ледь-ледь не промовляла.
Ждали три дні. Але ні! —
Спить вона у мертвім сні...
І з плачем, у великім жалю,
В домовину із кришталю
Тіло мертвої сестри
Тут кладуть багатирі.
Понесли в порожню гору
І труну в північну пору
До шести міцних стовпів,
До чавунних ланцюгів
Обережно пригвинтили
І навкруг загородили.
Старший брат віддав поклін.
«Люба сестро! — мовив він, —
Спочивай спокійно в гробі!
Згасла, жертва чорній злобі,
На землі твоя краса;
Дух твій приймуть небеса.
Ми усі тебе любили,
Ждав тебе жених твій милий,
Та вінець дістався твій
Тільки смерті навесній».

Того ж дня лиха цариця,
Дожидаючись черниці,
Нишком дзеркальце взяла
І питання задала:
«Чи не я за всіх миліша,
І рум'яніша й біліша?»
А воно їй каже так:
«Ти, царице, знає всяк,
На землі за всіх миліша,
І рум'яніша й біліша».

У далекому краю
Нареченую свою
Королевич скрізь шукає.
Все немає та немає!
І кого він не пита,
Всюди відповідь не та:

Той сміється просто в очі,
Той відкаже неохоче;
І до сонця під кінець
Вдався добрий молодець:
«Ясне сонечко! Ти ходиш
Цілий рік у небі. Зводиш
Зиму з літом щоразу,
Всіх нас бачиш унизу.
Не відмов мені в привіті!
Чи не стріло десь на світі,
У якому-будь краю,
Нареченую мою?»
Ясне сонце відказало:
«Ні, царівни не стрічало
Я ніколи. Та постій,
Може, місяць, родич мій,
Десь її на світі стрітив
Або слід її примітив».

Серце рветься із грудей,—
Ночі жде наш Єлисей.
Тільки місяць показався —
Він услід за ним погнався.
«Місяцю, ти, друже мій,
Ти, ріжечку золотий!
Ти встаєш у тьмі глибокій,
Білолиций, ясноокий,
І до тебе залюбки
Посміхаються зірки.
Не відмов мені в привіті!
Чи не стрінув десь на світі,
У якому-будь краю,
Нареченую мою?»
Відказав тут місяць ясний:
«Не стрічав царівну красну.
На сторожі я стою
Тільки в чергу-бо свою,
Знать, вона без мене, друже,
Десь пробігла!» — «Прикро дуже!» —
Королевич відказав.
Ясний місяць ще додав:
«Постривай, про неї, може,
Вітер знає. Він допоможе.
Ти до нього поспішай.
Не журися, прощавай!»

Єлисей журбу долає,
Вітру буйному гукає:

«Вітре, гордий володар!
Ти ганяєш зграї хмар,
Ти хвилюєш синє море,
Всюди вієш на просторі,
Ти боїшся, вільний птах,
Тільки Бога в небесах.
Не відмов мені в привіті!
Чи не стрінув десь на світі,
У якому-будь краю,
Нареченую мою?»
Каже вітер: «За рікою,
За струмистою водою,
Є високая гора,
В ній глибокая нора;
В тьмі, що сповнена печалі,
Домовина із кришталю
Там прип'ята на стовпах,
На чавунних ланцюгах.
А навкруг долина рівна...
В тій труні твоя царівна».

Вітер далі тут помчав.
Королевич зарідав
І пішов, жених нещасний,
На свою царівну красну
Подивитись ще хоч раз.
Він іде; і підвелась
Перед ним гора пустинна;
Навкруги сумна рівнина;
Вхід в горі чорніє тій.
Він іде туди мерщій.
Перед ним в імлі могильній
Колихається повільно
Кришталева труна...
В тій труні лежить вона.
Об труну, де спала мила,
Він ударився щосили,
Аж розбивсь кришталь. І вмить
Наречена вже не спить,
Очі тихо розімкнула,
І з полегшенням зітхнула,
І спроквола промовля:
«Як же довго спала я!»
І встає з труни сумної...
Ах!.. Заплакали обоє.
Він її на руки взяв
І з нори попрямував.

Під розмову безтурботну
Вирушають в путь зворотну;
Чутка всюди рознеслась,
Що дочка в царя знайшлась!

Вдома в ті часи без діла
Люта мачуха сиділа
Перед дзеркальцем своїм
І вела розмову з ним:
«Чи не я за всіх миліша,
І рум'яніша й біліша?»
А воно їй каже так:
«Ти прекрасна, знає всяк,
Та царівна ще миліша,
Ще рум'яніша й біліша!»
Як взяла царицю злість —
Дзеркальце об землю — трісь!
В двері миттю похопилась
І з царівною зустрілась —
І від люті в той же час
Лиходійка вмерла враз.
Злу царицю поховали
І весілля відгуляли,
І були кінець кінцем
Наречені під вінцем.
Учту справили велику,
Що й не бачено від віку!
Я там був, мед-пиво пив —
Тільки вуса обмочив.

1833

(Переклад Наталі Забіли)

Ганс Крістіан Андерсен СОЛОВЕЙ

У Китаї,— ти, звісно, це знаєш,— імператор — китаєць і всі навколо нього також китайці.

Це було вже багато років тому, але саме через те й варто послухати цю історію, інакше її можуть забути.

Палац імператора був найрозкішнішим у світі, весь зроблений з тонкого фарфору, дуже коштовного, але такого ламкого, що до нього страшно було доторкнутися, та з ним треба було поводитися дуже обережно.

У саду росли найчудовіші квіти, і на найкращих з них висіли срібні дзвіночки; вони дзвеніли, щоб не можна було пройти мимо, не помітивши квітів. Так усе було тонко продумано в саду імператора.

Він тягся так далеко, що сам садівник не знав, де йому край. Коли йшли все далі й далі садом, то потрапляли в чудовий ліс з високими деревами і глибокими озерами. Ліс спускався до самого моря, синього й глибокого; великі кораблі могли пропливати під його вітами, і там жив соловей.

Він так солодко співав, що навіть бідний, обтяжений турботами рибалка, коли вночі випливав закидати свої сіті, зупинявся та слухав.

— Як гарно! — казав він, але мусив робити своє діло й забував про пташку. Проте, коли наступного вечора соловей знову починав співати, рибалка казав те саме: «Ах! Як це гарно!»

З усіх країн світу приїздили мандрівники в столицю імператора й дивувалися з міста, палацу й саду. Та, почувши солов'я, всі казали: «Все-таки це — найкраще!»

Мандрівники, повернувшись додому, розповідали про нього, а вчені писали багато книжок про місто, палац і сад — й про солов'я вони теж не забували: його вони ставили найвище, а ті, які вміли писати вірші, складали найчудовіші вірші про солов'я в лісі над глибоким морем.

Книжки розходилися по всьому світу, і деякі з них дійшли якось і до імператора. Він сидів на своєму золотому троні, читав і читав, кожну мить покиваючи головою, бо йому приємно було читати прекрасний опис його міста, палацу й саду. «Та соловей — все ж таки найкраще», — було написано в книжці.

— Що таке? — сказав імператор. — Соловей!.. Я зовсім не знаю. Невже в моїй державі й навіть у моєму саду є така пташка? Я ніколи не чув про це. Доводиться вперше дізнатися про неї з книги!

І він покликав свого камергера. Камергер був такий поважний, що коли хтось нижчий чином розмовляв з ним або наважувався спитати що-небудь, він нічого не відповідав, крім «п», що, як відомо, нічого не означає.

— Виявляється, у нас тут живе надзвичайна пташка, яка зветься «соловей», — сказав імператор. — Кажуть, що вона найкраща у моїй великій державі. Чому мені про неї ніколи не доповідали?

— Я досі не чув її імені, — промовив камергер, — її ніколи не представляли при дворі.

— Я хочу, щоб вона сьогодні ж увечері була в палаці й співала мені, — сказав імператор. — Весь світ знає про те, що є в мене, тільки я один не знаю.

— Я не чув раніш її імені, — повторив камергер, — але я її шукатиму, я її знайду!

Та де ж її шукати? Камергер бігав по всіх сходах згори та вниз, по всіх залах та коридорах, але ніхто, кого він стрічав, не чув ані слова про солов'я. Камергер прибіг назад до імператора й сказав, що, напевне, той, хто написав книгу, вигдав байку.

— Ваша імператорська величність не може собі навіть уявити, що пишуть у книжках. Це все вигадки, чорна магія, ніякого солов'я в нас нема.

— Але ж книгу, яку я читав, — сказав імператор, — прислав мені всевладніший імператор Японії, і в ній не може бути ніякої неправди! Я хочу почути солов'я. Він мусить бути сьогодні тут. Він матиме мою найбільшу милість. Якщо його не буде, після вечері я накажу висікти весь двір!

— Тзінг-пе! — сказав камергер і знову оббігав усі сходи згори та вниз через усі зали та коридори; половина придворних бігала за ним, бо вона зовсім не хотіла, щоб її сікли. У всіх було одне питання — про солов'я, про якого знав цілий світ, але ніхто не знав про двір.

Нарешті, зустріли вони на кухні бідну маленьку дівчинку. Вона сказала:

— О боже!.. Я добре знаю солов'я! О! Як він уміє співати! Мені дозволено щовечора відносити моїй бідній хворій матері недоїдки від обіду. Вона живе внизу, на березі моря, і, коли я повертаюся назад, я спочиваю в лісі й там слухаю співи солов'я. У мене виступають сльози на очах, і стає так хороше, ніби мене цілує мама.

— Маленька куховарочко! — сказав камергер. — Я дам тобі постійне місце на кухні й дозволю дивитися, як імператор обідає, якщо ти проведеш нас до солов'я... Сьогодні ввечері йому наказано співати!

І ось вони вирушили до лісу, де завжди співав соловей, і півдвору пішло за ними.

Коли вже пройшли півдороги, замукала корова.

— О! — сказали молоді придворні. — Ось він! Яка надзвичайна сила в такій маленькій тварині! Але звичайно ми чули його раніше!

— Ні, це корови мукають, — пояснила дівчинка, — ми ще далеко від того місця.

Потім заквакали жаби в болоті.

— Чудово! — зауважив придворний бонза. — Я вже чув його, він дзвенить, як маленькі церковні дзвоники.

— Ні, то жаби! — заперечила дівчинка. — Але, я гадаю, ми скоро його почуємо.

Тоді заспівав соловей.

— Ось він! — скрикнула. — Слухайте! Слухайте! Ось він сидить. — І вона показала на маленьку сіреньку пташку на гілці.

— Чи це можливо? — промовив камергер. — Я ніколи не уявляв його собі таким! Який у нього простий вигляд! Може, він згубив свої фарби, тому що побачив перед собою стільки знатних людей!

— Соловейку! — гукнула голосно маленька куховарка. — Наш милостивий імператор бажає, щоб ти йому проспівав.

— З великою втіхою та насолодою! — відповів соловей і заспівав, бо співати для нього було завжди радістю.

— Дзвенить, як скляні дзвіночки, — сказав камергер. — Подивіться на це маленьке горлечко, як воно працює. Дивно, що ми раніше його не чули. Він матиме великий успіх при дворі.

— Може, ще поспівати імператорові? — спитав соловей. Він думав, що імператор теж тут.

— Мій прекрасний маленький соловей, — сказав камергер. — Я маю щастя закликати вас сьогодні ввечері на двірське свято, де ви зачаруєте його імператорську милість своїми принадними співами.

— Найкраще мене слухати в зеленому лісі, — промовив соловей, але полетів з ними, коли почув, що цього бажає імператор.

У палаці все було розкішно прибрано. Фарфорові стіни й підлога виблискували у світлі багатьох тисяч золотих ламп; у коридорах поставили найрозкішніші квіти, що вміли дзвеніти. Від біганини та протягів всі дзвіночки дзвеніли так, що не можна було почути жодного слова.

Посередині великого залу, де сидів імператор, поставили золоту колонку, на якій мав сидіти соловей! Цілий двір зібрався сюди, і навіть маленька дівчинка мала дозвіл стояти за дверима, тому що їй тепер дано було титул «дійсної придворної куховарки».

Всі були в найкращих вбраннях, і всі дивилися на маленьку сіреньку пташку, якій імператор покинував головою.

Соловей співав так чудово, що на очах імператора виступили сльози і покотилися по обличчю. Тоді соловей заспівав ще чарівніше, аж серце стискалося від його пісні.

Імператор був такий задоволений, що наказав дати соловейкові носити на шії свій золотий черевик, але соловей тільки подякував: він уже мав досить нагороди.

— Я бачив сльози на очах імператора, це мій найкращий скарб. Я вже досить нагороджений!

І він знову заспівав своїм солодким чудовим голосом.

— Це наймиліше кокетство, яке я тільки знаю, — казали дами навколо й набрали води в рот, щоб у горлі переливалося, коли до них хто заговорить. Вони уявили себе також слов'ями. Навіть лакеї та покоївки заявили, що вони дуже задоволені, а це ж багато значить. Відомо, що найважче догодити саме їм.

Так, соловей мав великий успіх. Він мусив лишитися при дворі. Він мав власну клітку й право вилітати двічі вдень і один раз уночі. Разом з цим він одержав дванадцять слуг, які тримали шовкову стьожку, міцно прив'язану до його ноги. Через те він не мав жодної втіхи від таких прогулянок.

Ціле місто говорило про надзвичайну пташку, і коли зустрічалося двоє, то перший не міг сказати нічого іншого крім «соло», а другий відповісти «вей». Вони зітхали і розуміли один одного.

Одинадцять крамарів назвали своїх синів на честь слов'я Солов'ями, але жоден з них не мав навіть натяку на голос.

Одного разу імператор одержав великий пакунок, на якому було написано: «Соловей».

— От маємо нову книгу про нашу знамениту пташку! — сказав імператор.

Але це була не книга, а коробка; в ній лежав маленький художній виріб — штучний соловей, схожий на живого, але весь обсіпаний діамантами, рубінами та сапфірами.

Коли заводили штучну пташку, вона могла співати одну з мелодій, яку співав справжній соловей, причому вона поводила хвостиком вгору та вниз і блищала сріблом та золотом. На шії висіла маленька стьожка, на якій було написано: «Соловей імператора японського жалюгідний, порівнюючи з солов'єм імператора китайського».

— Чудово! — казали всі, а той, хто приніс пташку, одержав одразу титул «імператорського головного постачальника солов'їв».

— Тепер нехай вони заспівають удвох, послухаємо, який це буде дует!

Вони мусили співати разом, але добре не виходило, бо справжній соловей співав по-своєму, а штучна пташка збивалася на вальси.

— Це не її вина, — сказав капельмейстер, — окремо вона бездоганно тримає такт і співає цілком за моєю школою.

Тоді штучна пташка мусила проспівати одна. Вона мала такий же успіх, як і справжня, але штучна виглядала далеко миліше: вона блищала, як браслет або брошка.

Тридцять три рази проспівала вона одну й ту ж мелодію та не заморилася, її прослухали б з охотою ще раз, але імператор висловив бажання, щоб живий соловей теж проспівав що-небудь.

Але де ж він подівся? Ніхто не помітив, як він вилетів у відчинене вікно до своїх зелених лісів.

— Що це значить? — сказав імператор. Всі придворні ляли солов'я та називали його дуже невдячною тварюкою. «Але ж краща пташка залишилась у нас», — казали вони, і штучна пташка мусила заспівати, і це вже тридцять четвертий раз усі слухали ту саму арію. Проте вони ще не знали її напам'ять, бо арія була трудна.

Придворний капельмейстер надзвичайно вихваляв пташку. Він навіть запевняв, що вона далеко краща за солов'я не тільки своїми прикрасами та розкішними діамантами, але й здібностями.

— Тому що, бачите, панове, і головне, ваша імператорська величність, ми не можемо передбачити, що саме заспіває справжній соловей, а в штучної пташки все заздалегідь відомо. Можна навіть пояснити, чому вона співає, можна розібрати її та показати всю будову всередині — плід людського розуму — як розташовані валики, як вони працюють і як ідуть один за одним.

— І ми тієї думки! — сказали всі, і капельмейстер дістав дозвіл наступної неділі показувати пташку народові.

— Хай і народ також послухає! — наказав імператор.

Народ послухав і був такий задоволений, ніби аж сп'янів від чаю: а це ж зовсім по-китайськи! Всі казали «о!», підіймали вказівний палець угору й покивували при цьому головами.

А все ж таки бідні рибалки, що чули справжнього солов'я, казали:

— Звучить добре й схоже; але чогось не вистачає.

Справжнього солов'я оголосили вигнаним за межі держави.

Штучній пташці відвели місце на шовковій подушці коло самого ліжка імператора. Всі подарунки, одержані нею, золото й дорогоцінні камені, лежали навколо, і пташка дістала титул «співця імператорського нічного столика» за рангом номер перший з лівого боку, тому що імператор вважав за важливіший той бік, де серце, а серце навіть у імператорів також з лівого боку. А капельмейстер написав твір на двадцять п'ять томів про штучну пташку.

Це був такий учений і такий довгий твір з найважчих китайських слів, що всі запевняли, ніби прочитали його й зрозуміли, а то б їх оголосили дурними і висікли.

Так минув цілий рік. Імператор, весь двір і навіть весь народ знали напам'ять кожну ноту з пісні штучної пташки. Але саме через це тепер вона їм і подобалася найдужче. Вони могли самі їй підспівувати. Вуличні хлопчачки співали: «Цві-цві-цві... Тьох-тьох-тьох-тьох», — імператор співав так само.

О, це насправді було чудово!

Та якось увечері, коли штучна пташка співала краще, ніж будь-коли, а імператор лежав у ліжку, слухаючи її, у неї щось зашипіло всередині — ш-ш-ш! Потім щось тріснуло — тррр! Усі коліщата закурилися, і музика змовкла.

Імператор зіскочив умити з ліжка й наказав покликати свого придворного медика. Але чим той міг допомогти? Тоді послали по годинникаря, і після багатьох розпитів та оглядів він трохи привів пташку до ладу, але сказав, що з нею треба обережно поводитися, бо валики стерлися, а вставити нові, щоб пташка співала, як колись, неможливо.

Це було велике горе! Тільки раз на рік заводили пташку, та й це було надто багато. Проте капельмейстер сказав коротку, але повну мудрованих слів промову й зазначив, що пташка така ж хороша, як і раніше; значить, усе було так само хороше, як і раніше.

Минуло п'ять років, і країну спіткало справжнє велике горе. Імператор, якого всі любили, був хворий і, казали, мусив умерти.

Уже був обраний новий імператор. Народ вийшов на вулицю та питав камергера, як почуватється старий. «Погано», — відповідав той і трусив головою. Холодний та блідий лежав імператор

у своєму великому розкішному ліжку. Весь двір думав, що він уже мертвий, і кожен спшив вітати нового імператора. Лакеї вибігали поділитися новинами, покоївки пили, базікаючи, каву. Скрізь у залах і коридорах простелили килими, щоб не чути було жодного кроку, і тому було тихо, так тихо! Але імператор ще не був мертвий. Нерухомий і блідий лежав він у своєму розкішному ліжку з довгими оксамитовими завісами і важкими золотими китицями. Вгорі було відчинене вікно, і місяць світив на імператора й штучну пташку.

Бідний імператор ледве міг дихати, йому здавалося, ніби хтось сидів на його грудях. Він розплющив очі й побачив, що це — Смерть.

Вона одягла на себе золоту корону й в одній руці тримала імператорську золоту шаблю, а в другій — його пишний прапор. А навколо із складок великих оксамитових завіс визирали дивні голови — одні потворні, інші милі й ласкаві.

То були всі злі й добрі діла імператора, що дивилися на нього тепер, коли Смерть сиділа на його серці.

— Пам'ятаєш ти це? — шепотіли одне за одним.

— Пригадуєш ти це? — і вони розповідали йому так багато, що піт виступав у нього на чолі.

— Я не знав цього ніколи, — казав імператор. — Музики! Музики! Мого великого барабана! — кричав він. — Я не можу слухати, що вони кажуть!

Але вони вели далі, і Смерть кивала головою на все, що вони говорили.

— Музики! Музики! — кричав імператор. — Ти, маленька прекрасна золота пташко! Співай же, співай! Я тобі подарував стільки золота й дорогоцінностей, я сам почепив тобі на шию мій золотий черевик, співай же, співай!

Але пташка мовчала, — не було нікого, хто б завів її, і тому вона не співала, а Смерть усе дивилася своїми великими порожніми очима: і було тихо, так жахливо тихо.

Коло вікна почувся раптом чудовий спів. Це співав маленький живий соловей, що сидів на гілці. Він почув про біду імператора й поспішив сюди, щоб своїми співами збудити надії, втішити його. І чим більше він співав, тим більше блідли і блідли привиди, кров текла швидше й швидше в ослабілому тілі імператора, і навіть сама Смерть заслухалась і сказала:

— Співай ще, соловейку, співай!

— А ти віддаси мені за це розкішну золоту шаблю? Віддаси мені свій прапор? Віддаси імператорську корону?

І Смерть віддавала кожен скарб за одну пісню, а соловей усе співав і співав! Він співав про тихе кладовище, де ростуть білі троянди і де дихає пахощами бузок, де свіжу траву зрошують сльози тих, хто залишився жити. Сум за своїм садком охопив Смерть, і вона холодним білим туманом полинула крізь вікно.

— Дякую! Дякую! — промовив імператор.— О, ти, небесна маленька пташко! Я добре знаю тебе! Тебе я вигнав із своєї держави, а ти своїм співом відігнала від мого ложа злі привиди, одігнала з мого серця навіть Смерть. Як мені нагородити тебе?

— Ти нагородив уже мене,— відповів соловей.— Я викликав сльози на твоїх очах, коли співав уперше: цього я не забуду ніколи. Сльози — ось найдорогоцінніша нагорода, від якої радіє серце співця. Але засни зараз, і ти встанеш знову свіжим і здоровим. А я співатиму для тебе.

І він заспівав, імператор полинув у солодкий сон... Який спокійний, цілющий був цей сон!

Сонце світило у вікно, коли він прокинувся міцним та здоровим. Ніхто зі слуг ще не повернувся, бо всі думали, що він умер, тільки соловей сидів коло нього й співав.

— Ти мусиш залишитись у мене назавжди,— сказав імператор.— Ти співатимеш, коли захочеш, а штучну пташку я розіб'ю на тисячу скалок.

— Не роби цього,— заперечив соловей.— Усе, що вона могла зробити хорошого, вона зробила. Бережи її, як досі беріг. Я не можу жити в палаці, але дозволь мені прилітати, коли я сам захочу. Вечорами я сидітиму на гілці край твого вікна й співами розважатиму тебе й навіватиму нові думки. Я співатиму тобі про щасливих і про нещасних, співатиму про добре й зле, про все, що діється навколо й що ховається від тебе. Маленька співоча пташка літає далеко навколо: і до бідного рибалки, і під дах селянина, до всіх, хто далеко від тебе й твого двору. Я люблю твоє серце більше за твою корону. Я прилітатиму й співатиму тобі, але ти мусиш мені обіцяти одне.

— Усе! — сказав імператор і притиснув важку від золота шаблю до свого серця.

— Про одне прошу тебе. Нікому не розкажуй, що ти маєш маленьку пташку, яка розповідає тобі про все. Так буде краще!

І соловей полетів.

Слуги зайшли подивитися на мертвого імператора. І застигли на порозі, а імператор сказав:

— Доброго ранку.

Ганс Крістіан Андерсен НЕПОХИТНИЙ ОЛОВ'ЯНИЙ СОЛДАТИК

Жили колись двадцять п'ять олов'яних солдатиків — двадцять п'ять рідних братів, бо народилися вони від однієї старої олов'яної ложки. Рушниці в руці, обличчя прямо, а мундири червоні з синім — дуже гарні!

Їх одержав хлопчик у день свого народження та одразу ж почав розставляти їх на столі.

Усі солдатика були подібні один до одного, лише двадцять п'ятий відрізнявся від своїх братів: у нього була тільки одна нога. Його виливали останнім, і олова на нього не вистачило. Але й на своїй одній нозі він стояв рівно й твердо, як решта на своїх двох. І саме він один з усіх якраз і відзначився своїми пригодами.

На столі, де їх поставили, було багато інших іграшок, а найбільше впадає у око чудовий палац з паперу. Крізь маленькі вікна можна було заглянути всередину залу. Перед палацом стояли маленькі дерева. Вони оточували маленьке дзеркальце, що було ніби прозоре озеро. Там плавали лебеді й відбивалися в цьому озері. Усе виглядало дуже мило, але наймилішою за все була маленька дама, яка стояла на порозі відчинених дверей палацу. Вона теж була вирізана з паперу, спідничка її була з найтоншого батисту, а маленька вузька блакитна стьожка спускалася з плечей до пояса. Посередині стьожки сяяла позолочена троянда, така завбільшки, як усе личко дами. Маленька дама була балерина. Вона стояла на одній нозі, простягнувши руки вперед, а другу свою ногу підняла так високо, що олов'яний солдатик не міг її побачити і подумав, що у дами, як і в нього, тільки одна нога.

«От дружина для мене, — подумав він. — Але вона така знатна, вона живе в палаці, а я маю лише коробку, та й у тій нас аж двадцять п'ять. Це ж не місце для неї! Усе-таки я повинен з нею по-знайомитися!»

І, розтягнувшись у всю довжину, він сховався за табакеркою, що стояла на столі. Звідти він міг спостерігати маленьку чарівну даму, що все стояла на одній нозі, не втрачаючи рівноваги.

Коли настав вечір, решта олов'яних солдатиків прибула в свою коробку, а люди в домі пішли спати. Ось тоді іграшки почали гратися в «гості», і війну, і бали. Олов'яні солдатика галасували в своїй коробці, бо їм теж хотілося взяти участь в іграх, але вони не могли зсунути кришки. Горіховий плигун перекидався, а грифель витанцьовував на дошці. Почався такий галас, що прокинулась канарка й теж почала цвірінкати, та все віршами. Тільки двоє не рушили з місця — це були олов'яний солдатик і балерина. Вона трималася рівно на пальчиках, розкинувши обидві руки. Він був теж непохитний на своїй одній нозі, і його очі й на мить не відривалися від неї. Годинник пробив дванадцять — і раптом тррах! — з табакерки зістрибнула покришка. Але там був зовсім не тютюн, ні, а маленький чорний гном, — це був такий фокус.

— Олов'яний солдатикуну! — промовив гном. — Не дивись на те, що тебе не стосується!

Але олов'яний солдатик удав, ніби нічого й не чує.

— Ну, добре ж, почекай до ранку! — сказав гном.

Коли настав ранок і повставали діти, олов'яного солдатика поставили коло вікна. І чи то гном зробив, чи протяг, але раптом відчинилося вікно, і солдатик полетів униз головою з третього поверху. Це був жакхливий політ! Він летів ногою вгору й уткнувся шоломом та багнетом між каміння бруку.

Служниця та маленький хлопчик одразу побігли вниз шукати солдатика. Шукали, шукали і мало не наступили на нього, але все-таки не знайшли.

Якби солдатик закричав: «Я тут!» — вони б, напевне, його знайшли, але він був у мундирі й вважав, що йому не личить галасувати.

Раптом пішов дощ. Краплі падали все частіше, і, нарешті, почалася справжня злива.

Коли вона пройшла, прибігли два вуличні хлопчики.

— Дивись! — закричав один. — Он лежить олов'яний солдатик. Давай пустимо його плавати в човнику.

Вони зробили з газети човника, посадили посередині солдатика, і він поплив униз рівчаком. Обидва хлопчики бігли поряд і плескали в долоні. О, рятуйте! Які хвилі билися в рівчаку, і яка була течія! Паперовий кораблик коливався, нахилився та кружляв так швидко, що олов'яний солдатик аж тремтів, але він лишився непохитним, ніякої зміни в обличчі, дивився прямо перед

собою та тримав рушницю в руках. Раптом човник спинився під довгим містком, — там було так темно, як колись у коробці. «Куди ж я потраплю? — думав солдатик. — От це все гном винен! Ох, коли б ще тут, у човнику, сиділа маленька дама, хай тоді було б і вдвічі темніше!»

Раптом з'явився великий водяний пацюк, що жив під містком. — А паспорт у тебе є? — спитав він. — Покажи паспорт!

Але олов'яний солдатик мовчав і тільки міцніше стискав рушницю.

Човен понесло далі, а пацюк побіг за ним. Бррр... як клацав він зубами і кидався трісками та соломою!

— Тримайте його! Держіть його! Він не заплатив мита! Він не показав паспорта!

Але течія була щодалі все сильніше. Олов'яний солдатик помітив, що міст закінчується, і побачив світлий день, але тут почувся такий страшенний шум, який злякав би навіть найхоробрішу людину. Подумайте тільки! За містом рівчак спадав у великий канал. Це для солдатика було так страшно, як для нас кинутися у водопад.

Водопад був так близько, що човна уже ніщо не могло зупинити, його рвонуло. Бідний олов'яний солдатик тримався непохитно, як міг, ніхто не сказав би, що він хоч оком кліпнув. Човен закрутився, наповнився водою по вінця та став тонути. Олов'яний солдатик стояв по шию у воді. Човен поринав усе глибше, більше й більше розлазився папір. От вода вже над головою солдатика. Він згадав у цю хвилину маленьку чарівну балерину, яку вже ніколи не побачить, і у вухах його дзвеніло:

— Вперед спокійно, воїне! Це ж смерть перед тобою!

І от папір розірвався надвое, і олов'яний солдатик пішов на дно. Але в цю мить його проковтнула велика риба.

Ох, як темно було в риб'ячому животі! Там було ще темніше, ніж під містком у рівчаку, і до того ж дуже тісно. Але олов'яний солдатик лишався непохитним і рівно лежав з рушницею в руках.

Риба металася на всі боки, виробляла жажливі стрибки. Нарешті, вона зовсім затихла. І раптом ніби блискавка майнула. Стало раптом світло, і хтось закричав голосно:

— Олов'яний солдатик!

Справа в тім, що рибу впіймали, понесли на базар, продали, звідти вона потрапила на кухню, тут куховарка розрізала її великим ножем, і схопила двома пальцями солдатика за спину, і понесла в кімнату. Всі хотіли побачити надзвичайного чоловічка, який зробив у риб'ячому животі таку мандрівку.

Але олов'яний солдатик не загордився. Його поставили на стіл. Ні, подумайте тільки, які чудеса трапляються на світі — олов'яний солдатик опинився в тій самій кімнаті, де був раніш; він бачив тих самих дітей, і ті самі іграшки стояли на столі й розкішний палац з чарівною маленькою балериною. Вона ще трималася на одній нозі, а другу відкинула високо в повітря. Вона також була непохитна. Це зворушило олов'яного солдатика, він мало не заплакав оловом, але це ж йому не личило.

Він тільки дивився на неї, та вона не вимовила ані слова.

Раптом один з хлопчиків схопив солдатика й ні з того ні з сього кинув його просто в палаючу піч; певне, це його підмовив гном з табакерки.

Солдатик стояв освічений яскравим полум'ям, і йому було дуже жарко, але чи було це від вогню, чи від кохання, він і сам не знав. Фарби на ньому зовсім злиняли, — чи від суму, чи під час мандрівки, теж ніхто не знав. Він дивився на маленьку балерину, вона на нього, і він чув, що тане, але все ще стояв непохитно, з рушницею на плечі. Раптом двері в кімнату розчинилися. Протяг підхопив балерину, і вона, як метелик, пурхнула в пічку, просто до олов'яного солдатика, запалала яскравим полум'ям — і її не стало. А олов'яний солдатик розтанув у грудочку, і коли робітниця другого дня вигрїбала золу, вона знайшла у пічці олов'яне серце. Від балерини залишилася тільки троянда, та й та почорніла, як вугілля.

1838

(Переклад Оксани Іваненко)

Ганс Крістіан Андерсен ДИКІ ЛЕБЕДИ

Далеко звідси, там, куди відлітають ластівки, коли у нас настає зима, жив король. У нього було одинадцять синів і одна дочка — Еліза. Одинадцять братів-принців ходили до школи із зірками на грудях і шаблями при боці. Вони писали діамантовими грифелями на золотих дошках і все, що читали, знали напам'ять. Сестричка Еліза сиділа на маленькому дзеркальному стільчику, і в неї була книжка, яка коштувала півкоролівства.

О, цим дітям було дуже добре, тільки недовго тривало це щастя.

Їхній батько, що був королем великої країни, одружився вдруге з однією злою королевою, а вона незлюбила бідних дітей.

Вони помітили це вже з першого дня. У палаці було велике свято, і діти гралися в «гості». Але замість солодких пиріжків і печених яблук, які вони завжди одержували для цієї гри, мачуха дала їм самий пісок у чашці і сказала, що вони можуть уявити собі, ніби це ласощі.

За тиждень вона віддала маленьку сестричку Елізу одним селянам і стільки набрехала королю про принців, що він не схотів і бачити їх.

— Летіть світ за очі і самі піклуйтеся про себе! — сказала люта королева. — Летіть великими птахами без голосу!

Але вона все ж таки не змогла зробити їм так погано, як хотіла, і вони обернулися в одинадцять прекрасних диких лебедів. З дивним криком вилетіли вони з вікон палацу і понеслися над парком і лісом. Це було на світанку. Вони прилетіли до хатинки селянина, де спала сестричка Еліза. Лебеді кружляли над дахом, витягували довгі шиї, били крилами, але ніхто не почув і не побачив їх.

І вони знялися знову вгору, високо до хмар, і полетіли далеко-далеко. Лебеді летіли понад великим темним лісом, що тягся аж до моря.

Бідна маленька Еліза прокинулась у хатинці селянина і почала гратися зеленим листочком, — інших іграшок вона не мала.

Вона проткнула дірочку в листочку і визирала крізь неї на сонце, і їй здавалося, ніби на неї дивляться ясні очі братів. А коли тепле сонячне проміння падало на її щічку, вона думала, що це брати її цілують.

День минав по дню, схожий один на один. Вітер, літаючи в трояндових кущах перед хатинкою, шепотів:

— Хто прекрасніший за вас?

Троянди хитали голівками й казали:

— Еліза!

І це була правда.

Коли Елізі минуло п'ятнадцять років, її забрали додому. Побачивши, яка вона прекрасна, королева розгнівалася і зненавиділа її. Вона б з охотою перетворила й Елізу в дикого лебедя, як і її братів, але не наважувалася, адже король хотів побачити свою дочку.

Рано-вранці пішла королева в купальню, збудовану з мармуру, прикрашену розкішними килимами та м'якими подушками. Вона взяла трьох жаб, поцілувала їх і сказала першій:

— Коли Еліза зайде купатися, сядь їй на голову. Хай вона буде такою ж лінивою, як ти!

— Сядь їй на чоло! — сказала вона другій. — Хай вона буде такою ж потворною, як ти, тоді батько не пізнає її.

— Примостися до неї на груди! — сказала вона третій. — Хай вона стане лихою і сама картається від цього.

Мачуха кинула жаб у прозору воду, яка зразу ж стала зеленою, покликкала Елізу, роздягла її і наказала їй влізти у воду. Як тільки Еліза увійшла в воду, одна жаба сіла їй на голову, друга на чоло, а третя на груди. Але Еліза цього не помітила; коли ж вона вийшла з басейну, по воді плавали три червоні маки. Якби жаби не були отрутні і якби відьма-королева не поцілувала їх, вони б стали червоними трояндами. Але навіть і тепер, наблизившись до Елізи, вони зробилися квітами. Еліза була надто хороша і невинна, і тому злі чари не мали над нею сили. Побачивши це, королева натерла Елізу горіховим соком — так, що дівчина стала вся темно-коричнева, вимазала її гарне лице гідкою маззю і сплутала чудове волосся.

Тепер прекрасну Елізу було неможливо пізнати.

Навіть батько, глянувши на неї, злякався і сказав, що це не його дочка.

Ніхто, крім дворового пса на цепу та ластівок, не пізнав її, проте то були бідні створіння, вони не могли нічого сказати.

Заплакала бідна Еліза і згадала про своїх вигнанців-братів.

Зажурена, вийшла вона з палацу і цілий день брела полями та болотами, поки дісталась до великого лісу. Еліза сама не знала, куди йде, але вона так сумувала за своїми братами! Вона була певна, що вони також блукають по світу, і вирішила їх розшукати.

Вона йшла лісом. Незабаром настала ніч. Еліза загубила стежку і лягла на м'який мох, поклавши голову на пеньок.

Панувала глибока тиша, повітря було м'яке, навколо в траві спалахували зеленими вогниками тисячі світлячків. Еліза зачепила рукою гілку, і на неї зоряним дощем посипалися яскраві світлячки.

Цілу ніч їй снилися брати. Вони гралися з нею, як колись у дитинстві, писали діамантовими грифелями на золотих дошках і розглядали розкішну книжку з малюнками, яка коштувала півкоролівства. Але на дошці вони писали не нулики та рисочки, ні, вони писали про свої відважні вчинки, про всі пригоди, які з ними трапилися, про все те, що бачили і пережили. І на малюнках книжки все оживало: пташки співали, люди виходили з книжки і розмовляли з Елізою та з її братами. А коли перегортали сторінку, малюнки ставали на свої місця, щоб не було ніякої плутанини.

Уранці Еліза прокинулася, сонце було вже високо. Вона цього не могла бачити, адже великі дерева простягли і сплели міцно свої віти над нею. Але проміння грало, як живий золотий серпанок, ніжні пахощі линули звідусіль, пташки співали й сідали їй на плечі. Вона чула дзюрчання води: у лісі було багато великих струмків, струмки стікали в одне озеро з чудовим піщаним дном. Навколо озера росли густі кущі. В одному місці олені зробили собі широкий прохід, і ним Еліза пройшла до води. Вода була такою прозорою, що, коли вітер не гоїдав дерев і кущів, можна було подумати, ніби вони намальовані на дні озера,— так чітко відбивався кожен листочок, і освітлений сонцем, і в затінку.

Побачивши у воді своє обличчя, Еліза злякалася: таке воно було чорне та погане. Та тільки вона вмочила у воду свою маленьку руку і потерла очі, лоб і щоки,— шкіра її, як і раніше, стала білою. Тоді Еліза роздяглася і ввійшла у свіжу воду. Не було кращої за неї на всьому світі!

Після купання вона знову вдяглася, заплела свої довгі коси, підійшла до дзюркотливого струмка, напилася зі жмені води і побрела в ліс, сама не знаючи куди. Вона думала про своїх братів.

Еліза побачила по дорозі дику яблуню, що зігнулася під вагою плодів. Еліза з'їла кілька яблук, підперла жердинами віти і ввійшла в темну хащу лісу. Там було так тихо, що вона чула свої кроки, шарудіння кожного листочка під ногами. Жодної пташки не

видно було тут, жоден сонячний промінь не міг пробитися крізь густе темне гілля. Високі стовбури стояли так близько один до одного, майже суцільною стіною.

О, тут була така самотність, якої раніше вона ніколи не знала. А вночі стало зовсім темно. Жодного маленького світлячка не було більше в траві. Сумна лягла Еліза на траву і заснула.

Уранці вона прокинулась і пішла далі. Тільки встигла ступити кілька кроків, як зустріла бабусю з кошиком ягід, і бабуся дала їй трохи ягідок. Еліза спитала, чи не проїздили тут лісом одинадцять принців.

— Ні, — сказала стара, — але вчора тут неподалік, на річці, я бачила одинадцять лебедів з золотими коронами на головах.

І вона провела Елізу трохи далі, до яру. Внизу вилася річка, дерева з обох берегів простягали назустріч одне одному довгі, вкриті густим листям віти. Деяким деревам не щастило сплести своє гілля з гіллям своїх братів на протилежному березі, але вони так витяглися над водою, що їхнє коріння вилазило з землі — і вони також досягали свого.

Еліза попрощалася зі старою і пішла вниз по річці, аж до того місця, де річка впадала у відкрите море.

Велике чудове море було перед дівчиною, але жодного вітрила, жодного човна не було видно. Як же йти далі? Еліза почала розглядати маленькі камінці, яких було безліч на березі. Вода зробила їх гладенькими та круглими. Скло, залізо, каміння — все, що викидало сюди море, все було відшліфоване водою, а вода ж була ще м'якша, ніж її ніжні руки.

«Хвилі невтомно котяться одна за одною, — подумала Еліза, — і вирівнюють найтвердіші речі. Я теж буду невтомною. Спасибі вам за науку, світлі, швидкоплинні хвилі! Серце моє каже, що коли ви віднесете мене до моїх милих братів!»

На водоростях, принесених хвилями на берег, лежало одинадцять білих лебединих пер. Еліза збрала їх. На них блищали краплини — роса чи сльози? Ніхто цього не знає! Вона була одна на березі, але не почувала самотності, адже море вічно мінливе; за кілька годин воно змінювалося більше, ніж звичайне озеро протягом року.

Находила велика чорна хмара, і море ніби казало: «І я також можу бути похмурим». Тоді дув вітер, і хвилі вкривали море білим шумовинням.

Коли ж припливли рожеві хмарки, засинали вітри — море ставало як пелюстки троянди. За мить здавалося воно все зеленим, а за другу — білим.

Але хоч яким би спокійним було море — завжди коло берега воно ледь-ледь коливалося, вода злегка підіймалася, як груди дитини, що спить.

Коли сонце вже хилилося до заходу, побачила Еліза, як одинадцять диких лебедів з золотими коронами на головах летять до берега. Вони летіли один за одним і здавалися довгою білою стрічкою.

Еліза зійшла на горбок і заховалася за кущем. Лебеді спустилися недалеко від неї і забили своїми великими білими крилами.

Та як тільки сонце заховалося, раптом упало лебедине пір'я, і на березі опинилися одинадцять прекрасних принців, братів Елізи. Вона голосно скрикнула. Хоч вони дуже змінилися, вона знала, вона відчувала, що це її брати, і вона кинулася їх обнімати, називала їх усіх на ймення. Брати не могли отямитися від щастя, коли побачили свою маленьку сестричку. Вони також пізнали її, хоч вона вже виросла і стала такою красунею.

Всі сміялися та плакали і швидко дізнались одне від одного, що зробила з ними зла мачуха.

— Ми — брати, — сказав найстарший, — літаємо дикими лебедями, поки не зайде сонце. Щойно воно сховається — знову приймаємо людську подобу. Через це ми мусимо стежити, щоб перед заходом сонця бути вже на твердій землі. Якби ми в цей час літали під хмарами, ми, раптово перетворившись на людей, упали б додолу з висоти. Ми живемо не тут, а по той бік моря, у такій само чудовій країні, як і ця.

Але шлях туди далекий. Ми мусимо перелетіти велике море, і на нашому шляху немає жодного острівця, де б ми могли переночувати. Тільки одна маленька скеля підноситься з моря, така завбільшки, що ми можемо стати на ній, якщо щільно притулюємося один до одного. Коли море лютує, бризки хвиль долітають до нас, але ми раді і цій стрімчазній скелі. Там ми можемо переночувати у нашому людському вигляді, інакше ми не могли б відвідати нашої любої батьківщини, адже летіти туди треба два найдовші дні в році. Лише раз на рік ми можемо прилітати в наш рідний край.

Одинадцять днів ми можемо залишатися тут, літати над великим лісом, що оточує наш замок, у якому ми народилися і де живе наш батько, бачити цвинтар, де похована наша мати. Тут навіть дерева і кущі нам рідні; тут, у степах, бігають дикі коні, яких ми бачили в дитинстві, тут співає вугляр старовинні пісні, під які ми танцювали малими. Тут наша батьківщина, сюди тягне нас, тут ми знайшли тебе, нашу маленьку любов сестричку.

Ще два дні ми можемо тут лишатися, а потім знову доведеться летіти за море, у розкішний, але нерідний край. Але як же нам бути з тобою? У нас нема ні корабля, ні човна!

— Як мені звільнити вас від цих чар? — спитала сестра. Вони проговорили цілу ніч і тільки трохи задрімали перед світанком.

Еліза прокинулась від шуму лебединих крил. Брати вже знову стали лебедями, літали великими колами вгорі і нарешті зовсім зникли з очей. Але наймолодший лебідь повернувся. Він поклав голову їй на коліна, а вона гладила його пір'я. Надвечір повернулася решта, і, коли зайшло сонце, вони знову перетворилися на людей.

— Завтра ми летимо звідси і повернемося лише через рік, — сказав старший брат. — Але тебе ми не залишимо тут. Чи вистачить у тебе сміливості летіти з нами? У моїх руках досить сили, щоб перенести тебе через ліс — невже не вистачить сили, щоб перенести тебе через море на всіх наших крилах?

— Візьміть мене із собою! — сказала Еліза.

Цілу ніч вони плели сітку з гнучкої лози та комишу, і вона виїшла велика та міцна. У неї поклали Елізу, і коли зійшло сонце, брати стали дикими лебедями, схопили сіть своїми дзьобами і знялися зі своєю любов'ю сестрою, яка ще спала, високо, аж до хмар. Сонце світило їй у лице, і тому один з лебедів летів прямо над головою, щоб затінити її своїми широкими крилами. Вони були вже далеко від землі, коли Еліза прокинулась. Еліза думала, що вона все ще бачить сон, — так дивно було летіти в повітрі, високо над морем. Коло неї лежала гілочка з чудовими стиглими ягодами і пучечок смачних корінців, — це молодший брат поклав їх коло неї. Еліза з подякою всміхнулася йому. Вона пізнала його, це він летів над нею і своїми крилами захищав від сонця.

Лебеді летіли так високо, що великий корабель здавався їм білою чайкою, яка гойдається на хвилях. Велика, як гора, хмара стала перед ними, і на ній Еліза побачила велетенські тіні — свою власну і одинадцяти братів. Це була надзвичайна картина, якої вона раніше не бачила. Але сонце підвелось вище, хмара залишилася позаду, і дивні тіні зникли.

Цілий день летіли вони швидко, наче стріли, випущені з лука, але все ж таки повільніше, ніж завжди, тому що тепер несли ще й сестру. Надходив вечір, і погода зіпсувалася. З острахом стежила Еліза, як сонце опускається все нижче, а ще ніде не видно маленької скелі, про яку говорили брати, їй здалося, що лебеді стали сильніше махати крилами.

Ах! Це вона винна, що брати летять не так швидко!

Коли зайде сонце, вони знову стануть людьми, впадуть у море і потонуть. А скелі все не було видно. Все більше насувалася чорна хмара. Сильні пориви вітру віщували бурю. Хмари сплелися в одну велику загрозливу свинцеву масу, що котилася по небу. Блискавка миготіла за блискавкою.

От уже сонце торкнулося своїм краєм моря. Серце Елізи тремтіло. У цю мить лебеді почали опускатися так швидко, що Елізі здалося — вони падають. Але вони знову підвелися вгору. Вже половина сонця сховалася у воді, коли вона, нарешті, побачила внизу маленьку скелю. Ця скеля здавалася не більшою за тюленя, що висунув голову з води.

Сонце швидко згасало. Тепер скеля здавалася зіркою, і ноги Елізи вже торкалися каменів.

У цю мить сонце погасло, як остання іскра догорілого паперу, і Еліза побачила навколо себе братів. Вони стояли, взявшись за руки, щільно притулившись один до одного. Усі ледве помістилися на маленькій скелі.

Море билосся об скелю і обливало їх бризками, як дрібним дощем, небо раз у раз освітлювалося блискавкою, безперервно гуркотів грім. Але сестра й брати стояли, міцно притулившись одне до одного, і співали пісні, щоб не було так страшно.

На світанку повітря стало чистим, спокійним. Щойно зійшло сонце, злетіли лебеді з Елізою вгору. Море ще високо здіймалося, і, коли Еліза дивилася згори на темно-зелені хвилі, вкриті білим шумовинням, здавалося — мільйони лебедів плавають на воді.

Коли сонце піднялося вище, Еліза побачила, як у повітрі пливе країна гір з блискучими сніговими вершинами. Посередині над усім здіймався височезний палац з чудовою колонадою, а навкруги росли пальмові ліси та розкішні квіти завбільшки як млинарські колеса.

Вона спитала, чи не є це та сама країна, куди вони летять. Але лебеді похитали головами. Це був чудовий, завжди мінливий, захмарний замок Фата-Моргана, у який не могла потрапити жодна людина.

Еліза вдивлялася пильно, і раптом зникли гори, ліси і замок, а на їхньому місці з'явилися двадцять зовсім однакових величезних церков з високими дзвіницями та стрілчастими вікнами. Дівчині навіть здалося, що вона чує звуки органа, але то шуміло море. Церкви начебто були зовсім близько, та раптом перетворилися в цілу флотилію, що пливла під ними. Коли ж Еліза вдивилася, то зрозуміла — це був тільки туман з моря. І весь час змінювалися картини перед її очима, поки вона не побачила ту країну, куди вони летіли.

Там височіли сині гори з кедровими лісами, міста і палаци.

Ще не заходило сонце, а Еліза вже сиділа на скелі, перед великою печерою, що поросла виткими рослинами. Здавалося, її завісили всю вишиваними килимами.

— Ну, побачимо, що присниться тобі цієї ночі! — сказав молодший брат і показав Елізі її опочивальню.

— Коли б приснилося мені, як я можу врятувати вас! — сказала Еліза, і ця думка заволоділа нею. Навіть уві сні вона думала про це. І от приснилося їй, що летить вона високо в повітрі до замка Фата-Моргана. Сама фея, чарівна і залита сяйвом, виходить їй назустріч, але в той же час вона дуже подібна до тієї бабусі, що дала їй у лісі ягід і розповіла про лебедів із золотими коронами.

— Твоїх братів можна врятувати, — сказала вона, — але чи вистачить у тебе мужності та терпіння? Звичайна вода ще м'якша за твої ніжні пальці і все ж таки шліфує каміння, але вона не відчуває болю, який відчують твої руки. У води немає серця, і вона не знає того страху і муки, які ти повинна зазнати. Бачиш кропиву, що я тримаю в руці? Її росте багато навколо печери, де ти спиш. Тільки ця кропива і та, що росте на цвинтарі, пригодиться для тебе, запам'ятай це. Ти нарви її, хоча б твої руки горіли від пухирів, потім добре розімни кропиву ногами і зроби з неї прядиво. З нього ти напрядеш ниток і виплетеш одинадцять панцирів з довгими рукавами. Накинь їх на лебедів, і всі чари зникнуть! Але обміркуй добре — з тієї хвилини, що ти почнеш роботу, і до того часу, поки її скінчиш, навіть коли б це продовжувалося роки, — ти не мусиш сказати жодного слова! Перше слово, що ти вимовиш, проткне смертельним кинджалом серця твоїх братів! Від твого язика залежить їхнє життя. Пам'ятай це! Кажучи ці слова, вона доторкнулася кропивою до руки Елізи. Враз наче вогонь обпik її, і Еліза прокинулася. Був уже світлий день, і вона побачила, що поряд лежить кропива, така сама, як і та, що вона бачила уві сні. Еліза швидко вийшла з печери, щоб одразу почати роботу.

Своїми ніжними руками рвала дівчина жакливу кропиву. Вона була як вогонь, її руки вкрилися великими пухирями, але вона з радістю терпіла біль, адже лише так могла врятувати своїх любих братів. Вона розім'яла кожну стеблинку кропиви босими ногами і приготувала з неї зелену пряжу.

Коли зайшло сонце, прийшли брати і злякалися. Еліза була німа. Вони думали, що це нові чари лютої мачухи. Але коли вони глянули на її руки, то зрозуміли, що це вона робить для них. Молодший брат заплакав, і де його сльози падали на руки сестри, там вона не відчувала більше болю, там зникли пекучі пухирі.

Цілу ніч працювала Еліза, адже не хотіла відпочивати, поки не врятує любих братів. Другого дня, поки лебеді літали, вона теж працювала, і, хоч була самотня, ніколи час не минав так швидко, як зараз. Один панцир був уже готовий, вона почала другий.

Раптом залунав мисливський ріг. Елізу охопив страх.

Звуки наближались, вона почула гавкання собак. Перелякана, вбігла Еліза в печеру, зв'язала кропиву, що її зібрала і витіпала, і сіла на неї.

У ту ж мить з кущів вистрибнув великий пес, за ним ще кілька. Вони голосно гавкали і стрибали навколо неї. За кілька хвилин перед печерою з'явилися мисливці. Найкрасивіший з них був королем цієї країни. Він зупинився перед Елізою. Ніколи він ще не бачив такої прекрасної дівчини.

— Як ти опинилася тут, чудова дитино? — спитав він, але Еліза похитала головою. Вона не могла говорити, це коштувало б життя її братам.

Вона сховала руки під фартух, щоб король не міг бачити, як вона страждає.

— Ходімо зі мною! — сказав він. — Ти не можеш тут лишатися. Коли ти така ж добра, як і прекрасна, я одягну тебе в шовк та оксамит, покладу золоту корону на твою голову, і ти житимеш у моєму багатому палаці.

І він посадив її до себе на коня. Еліза плакала й ламала руки, але король казав:

— Я бажаю лише твого щастя! Колись ти дякуватимеш мені!

З цими словами він погнав коня по горах. Еліза сиділа попереду, а решта мисливців скакали за ними.

Коли зайшло сонце, показалося чудове королівське місто з палацами, баштами й церквами.

Король повів її в палац, де у високих мармурових залах били фонтани, а на стінах висіли мальовничі картини. Але Еліза не звертала ні на що уваги. Вона плакала й сумувала.

Байдуже дозволила вона служниці одягти на себе королівське вбрання, вплести перлини в волосся і натягти на пожалені кропивою руки тонкі рукавички.

В усій цій красі вона була така чарівна, що всі придворні вклонилися їй. І король назвав її своєю нареченою, хоча архієпископ хитав головою і навіть шепотів, що чудова лісова дівчина, напевне, відьма, — вона засліпила очі й приворожила серце короля.

Та король не слухав його, він наказав принести найдорожчі страви, покликав музикантів грати і найкращих дівчат танцювати.

Потім він повів Елізу запашним садом у розкішний зал, але жодної усмішки не викликало все це ні в очах, ні на устах Елізи — в них ніби назавжди застигла туга. Тоді відкрив король маленьку кімнатку, що була поряд з їхньою опочивальнею. Вона вся була вбрана дорогими зеленими килимами і дуже нагадувала печеру, в якій жила Еліза. На підлозі лежав пучок пряжі, що вона напярала з кропиви, а на стіні висів уже готовий панцир. Усе це, як дивину, захопив з собою один з мисливців.

— Тут ти можеш згадувати свій колишній дім, — сказав король, — ось твоя робота, якою ти була там зайнята. Серед усієї розкоші, може, тобі захочеться інколи згадати колишнє.

Коли Еліза побачила це, таке близьке її серцю, усмішка заграла у неї на устах, і рум'янець знову вкрив її щоки. Вона подумала, що все ж таки зможе врятувати своїх братів, поцілувала королю руку, а той притиснув її до свого серця і наказав дзвонити по всіх церквах в усі дзвони і сповіщати про їхнє весілля. Чудова німа дівчина з лісу мала стати королевою.

Архієпископ знову нашіптував злі слова у вуха королю, але вони не доходили до його серця.

Весілля відбулося, і архієпископ сам повинен був коронувати Елізу. Із злими думками він так міцно насунув їй вузький золотий обруч на чоло, що їй стало боляче. Але ще важчий обруч стискав її серце — сум за братами, її уста були німі. Одне слово коштувало б життя братам, але в очах Елізи світилася щира любов до доброго, гарного короля, який усе робив, щоб розвеселити її. З кожним днем вона звикала і ставилася до нього краще й краще. О, якби могла вона довіритися йому і розповісти про свій біль!

Але Еліза мусила бути німою, мовчки робити свою справу. Тому щонаочі вона нишком пробиралася в маленьку потаємну кімнатку, схожу на печеру, і плела панцирі один за одним. Та, коли почала сьомий, у неї не вистачило пряжі.

На цвинтарі, знала вона, росте така кропива, яка потрібна їй. Але ж її треба самій нарвати! Як же бути?

«О, хіба можна порівняти біль у моїх пальцях з тим болем, що переносить серце? — думала Еліза. — Я повинна наважитися!»

Серце її завмирало від страху, ніби вона йшла на щось лихе, коли місячної ночі пробиралася вона в сад, а потім йшла довгими алеями та пустинними вулицями на цвинтар. Вона побачила: на широкому могильному камені сиділи відьми. Еліза пройшла повз них, і вони всі злісно подивилися на неї. Проте Еліза нарвала пучочку кропиви і з нею повернулася в палац.

Лише єдина людина це бачила — архієпископ. Він стежив за нею, коли інші спали. Тепер він переконався, що з королевою щось негаразд. Вона напевне відьма, яка зачарувала короля і весь народ.

Архієпископ розповів королю про все, що бачив. Дві великі сльози скотилися з очей короля, він пішов додому з важкими сумнівами на серці. Вночі король лише удавав, що спить, але спокійний сон не йшов до нього. Він помітив, як Еліза встала з ліжка і зникла в маленькій кімнатці.

Із кожним днем король ставав похмурішим. Еліза бачила це, але не розуміла чому.

Серце Елізи розривалося від жалю до братів. На королівський оксамит капали їй гіркі сльози, і вони робилися блискучими діамантами, а люди бачили її багаті вбрання, заздрили королеві, бажали бути на її місці.

Тим часом робота наближалася до кінця. Залишався один тільки панцир, але в неї знову не вистачило пряжі і не було жодної кропивники. Ще раз, це вже, напевне, востаннє, вона мусила піти на цвинтар і нарвати кропиви.

Вона з жахом думала про цю самотню мандрівку, про страшних відьом, але її бажання врятувати братів перемагало все.

Еліза пішла. Король з архієпископом стежили за нею. Вони бачили, як вона зникла за ворітьми цвинтаря; підійшовши ближче, вони помітили на могилах тих самих відьом, яких бачила й Еліза. Король у розпачі пішов додому. Тепер він не сумнівався, що серед них була й та, чия голова щодня схилялася на його груди.

— Хай народ судить її! — сказав він.

І народ присудив: «Спалити Елізу на вогнищі!» З чудових королівських зал Елізу перевезли в темне, вогке підземелля з ґратами, де свистів вітер крізь ґрати. Замість шовкових та оксамитних подушок їй кинули пучок кропиви, а замість ковдри — пекучі жорсткі панцирі. Але нічого милішого за це не було для неї, і Еліза знову взялася до роботи. Надворі вуличні хлопчаки співали про неї глузливі пісеньки, ніхто, ніхто не втішив її хоч би одним словом!

Надвечір Еліза раптом почула шум лебединих крил: це був її наймолодший брат. Він розшукав свою сестру. Еліза заридала голосно від радості, хоча й знала, що це, напевне, остання ніч у її житті. Але робота закінчувалася, і її брат був тут.

Прийшов архієпископ, щоб побути з нею останні години — так просив його король. Але вона похитала головою і поглядом та

знаками попросила його вийти. У цю ніч вона мусила скінчити роботу, інакше все було б даремно, все: біль, сльози і безсонні ночі. Архієпископ пішов розгніваний, але бідна Еліза знала, що вона не винна, і продовжувала свою працю.

Маленькі мишки бігали по підлозі, вони збирали до її ніг розкидані стеблинки кропиви, щоб хоч чим-небудь допомогти, а дрізд сидів на ґратах вікна і співав цілу ніч так бадьоро, як міг, щоб Еліза не втратила своєї мужності.

Ще було темно. За годину до сходу сонця коло воріт палацу з'явилося одинадцять братів Елізи — вони вимагали, щоб їх провели до короля, їм відповіли, що це неможливо, була ще ніч, король спав, і його не можна будити. Вони просили, потім загрожували. Прийшла варта, а за нею і сам король вийшов дізнатися, що трапилося. Але в цю мить зійшло сонце, і брати зникли. Лише одинадцять диких лебедів літали над палацом.

Безліч народу линуло до місця страти. Усім хотілося подивитися, як палитимуть відьму. Стара шкапа тягла ганебну колісницю, на якій сиділа Еліза. На неї накинули плащ з грубого лантуха, її чудове волосся падало з плечей, щоки були смертельно бліді, губи щось тихо шепотіли, в той час як пальці, не зупиняючись, плели зелену пряжу. Навіть дорогою до своєї смерті вона не хотіла кинути роботу. Десять панцирів лежали готові, одинадцятий вона кінчала. Народ глузував з неї:

— Дивіться, дивіться на відьму, як вона бурмоче! А в руках у неї прокляте плетиво! Розірвати його на шматки!

І натовп обступив її з усіх боків, збираючись вирвати з рук панцир.

Раптом з'явилося одинадцять диких лебедів і сіли навколо неї на колісницю, махаючи дужими крилами. Натовп перелякано кинувся врозтіч.

— Це знак, що вона не винна! Вона не винна! — шепотіло багатьо людей. Але ніхто не наважувався сказати це голосно.

Ось уже кат хотів було схопити Елізу за руку. Та вона швидким рухом накинула одинадцять панцирів на лебедів. І враз замість лебедів встали перед усіма одинадцять прекрасних принців, тільки у наймолодшого замість однієї руки було лебедине крило: Еліза не встигла закінчити останнього панцира, у нього не вистачало рукава.

— Тепер я можу розмовляти, — вигукнула Еліза. — Я не винна!

І народ, побачивши це все, вклонився їй, а Еліза впала непринятною на руки братів, зломлена довгим напруженням сил, страхом та стражданням.

— Так, вона не винна, — сказав старший брат і розповів усе, як було. І поки він говорив — чудовий аромат ніби від безлічі троянд наповнив повітря. Це кожне поліно, заготовлене для вогнища, пустило коріння та паростки і перетворилося на великий високий кущ з червоними трояндами. Між ними вгорі з'явилася чарівна біла квітка. Вона блищала, як зірка.

Король зірвав цю квітку і приколов до грудей Елізи, і вона опам'яталася зі щастям і миром на серці.

І всі дзвони дзвонили, і пташки зібралися великими зграями, і до королівського палацу рушив такий весільний похід, якого ще не бачив ніхто на світі.

1838

(Переклад Оксани Іваненко)

Оскар Уайльд ХЛОПЧИК-ЗІРКА

Якось двоє бідних Лісорубів верталися додому, продираючись через великий сосновий ліс. Була зимова ніч, стояв пекучий мороз. Сніг товстою ковдрою покривав землю й гілля дерев, і, коли Лісоруби продиралися крізь хащі, навкруги, потріскуючи, ламалися перемерзлі галузки, а коли вони підійшли до Гірського Водоспаду, то побачили, що він нерухомо завис, бо його поцілувала Крижана Королева.

Був такий холод, що навіть звірі й пташки не знали, як його перебути.

— Брр! — прогарчав Вовк і застрибав між кущів, підібгавши хвоста.— Жахлива погода! Не розумію, куди тільки уряд дивиться.

— Віть-віть-віть! — прощобетали зелені Коноплянки.— Наша старенька Земля вмерла, і її нарядили в білий саван.

— Земля готується до весілля, а це її весільне вбрання,— протуркотіла одна Горлиця іншій. Їхні маленькі рожеві ніжки зовсім задубіли від холоду, проте вони вважали своїм обов'язком дотримуватися романтичного погляду на становище.

— Дурниці! — прогарчав Вовк.— Кажу вам, що в усьому винен уряд, а як не повірите мені, я вас поїм.— Вовк завжди мислив тверезо й завжди мав напохваті переконливі аргументи.

— Ну, а щодо мене,— промовив Дятел, що був природжений філософ,— то мені не треба ніяких теорій. Якщо річ є така, то така вона й є, а зараз страшенно холодно.

Було й справді страшенно холодно. Малі Білочки, що жили в дуплі високої ялини, безперестану терли одна одній носика, щоб зігрітись, а Кролі поскручувалися клубочками в своїх норах і не наважувалися навіть носа вистромити надвір. Тільки великі рогаті сови — єдині серед лісових мешканців,— були, здавалося, задоволені. Пір'я на них геть задерев'яніло від інею, проте їм до цього

було зовсім байдуже: вони тільки лупили свої великі жовті очі й перегукувалися одна з однією через весь ліс:

— У-гу! У-гу! У-гу! У-гу! Яка чудова зараз погода!

А двоє Лісорубів усе йшли та йшли, сердито похукаючи на задерев'янілі пальці та шурхаючи своїми здоровенними, підбитими залізом чобітьми по зледенілому снігу. Раз вони були провалилися в глибоку заметену яму й вилізли звідти білі, мов мірошники, що стоять біля коша, коли сиплеться борошно; а то були посковзнулися на твердому й гладенькому льоду замерзлого болота, і в'язки хмизу повипадали з їхніх рук і порозсипалися, тож їм довелося знову складати і зв'язувати їх; а ще раз їм здалося, що вони заблукали, і їх охопив великий жах, бо вони знали, яка жорстока Крижана Королева з тими, що засинають у її обіймах. Але вони помолилися Святому Мартінові, під чийм заступництвом перебувають усі мандрівники, і вернулися по своїх слідах назад, а потім ішли, дуже пильнуючи, і зрештою вийшли на узлісся та звідти побачили внизу долину й вогні рідного села.

Вони дуже зраділи, що небезпека минула, і голосно засміялись, і Земля здалася їм тепер срібною квіткою, а Місяць — квіткою золотою.

Але, посміявшись, вони знову посмутніли, бо згадали свої злидні й один з них сказав другому:

— І чого це ми так зраділи? Життя гарне тільки для багатих, а не для таких, як ми з тобою. Краще б ми замерзли в лісі або дикі звірі нас порозривали.

— То правда, — відповів його товариш. — Одним дано багато, а іншим майже нічого. Несправедливість панує у світі: радіощі вона дарує небагатьом, зате горе вділяє щедрою рукою.

Але поки вони отак нарікали на свою злиденну долю, трапилося щось дуже дивне: прекрасна, надзвичайно яскрава зірка впала з неба. Вона ковзнула небосхилом поміж іншими зірками, і коли вражені Лісоруби повели за нею очима, їм здалося, ніби вона впала одразу ж за кущами верболозу, за овечим загоном, лише за кільканадцять кроків від них.

— Ого! То неабиякий шмат золота, треба його знайти! — разом вигукнули вони й кинулися до того місця — так захотілося їм золота.

Та один з них біг швидше за товариша, випередив його, продерся крізь верболіз... І що ж він побачив? На білому снігу справді сяяла золотом якась річ. Лісоруб підбіг, нагнувся, взяв ту річ і побачив, що тримає в руках згорнутий плат із золотої тканини,

дивовижно вишитий зірками. І він крикнув товаришеві, що знайшов скарб, який упав з неба, а коли той теж підбіг, вони присіли на снігу й почали розгортати плащ, щоб поділитися золотом. Та ба! У складках плаща вони не знайшли ні золота, ні срібла, ні взагалі будь-якого скарбу, а тільки мале дитинча, яке лежало й спало...

І тоді один Лісоруб сказав другому:

— Оце такий кінець нашим великим сподіванням. Немає нам з тобою щастя, бо хіба принесе щастя бідному дитина? Покиньмо його краще тут і ходімо своєю дорогою: адже ми люди бідні, дітей у нас і своїх досить, і не можемо ми відривати їм кусень хліба від рота, щоб дати чужому.

Але товариш його відповів:

— Ні, то було б лихе діло — залишити дитину, щоб вона замерзла тут на снігу, і хоч я бідар, як і ти, і ротів у мене своїх повно вдома, і в горшках порожньо, я все ж візьму її до себе, — якимось виглядімо удвох з дружиною.

І він обережно взяв дитинча на руки, вкутає його в плащ, щоб не замерзло на лютому холоді, і почвалав з горба в село, а товариш його, ідучи поруч, усе дивувався подумки з такої його дурості та м'якосердя.

А коли вони дійшли до села, товариш сказав йому:

— Ти взяв собі дитину, то віддай мені плаща, адже треба поділитися тим, що вдвох знайшли.

Але той відповів:

— Ні, не дам, бо цей плащ ні мій, ні твій, а цієї дитини, — і, побажавши йому доброго здоров'я, підійшов до своєї хати й постукав у двері.

Коли дружина відчинила двері й побачила, що це її чоловік вернувся живий-здоровий, вона обняла його, поцілувала, допомогла зняти з плечей важку в'язку хмизу, обмела йому сніг з чобіт і запросила до хати.

Але він сказав їй:

— Я знайшов щось у лісі й приніс тобі, щоб ти подбала про нього, — і не переступив порога.

— Що ж це таке? — вигукнула дружина. — Покажи хутчій, бо хата в нас гола, і нам стільки всього треба.

І тоді він розгорнув плащ і показав їй дитинча, що спало.

— Ох, чоловіче добрий! — промимрила вона. — Та хіба в нас своїх дітей мало, що ти надумав принести до хати ще й підкидька? А може, воно принесе нам нещастя? Та й як же нам виглядіти його? — і вона дуже розгнівалася на чоловіка.

— Ні, ти послухай, це ж не звичайне дитя, а Дитя-зірка, — заперечив чоловік і розповів дружині дивну історію про те, як він знайшов дитину.

Але це її не заспокоїло, й вона стала глузувати з чоловіка, лаяти його й кричати:

— Своїм дітям он не вистачає хліба, а ти хочеш годувати ще й чуже? А хто потурбується за нас? Хто нас нагодує?

— Ну, жінко, та Бог навіть за горобців турбується та дає їм харч, — відповів чоловік.

— А мало їх гине взимку з голоду? — спитала дружина. — Чи, може, зараз не зима?

І чоловік нічого не відповів, але й не переступив порога.

А тут із лісу потяг пекучий вітер і залетів крізь відчинені двері до хати; дружина здригнулась і сказала чоловікові:

— Може, ти зачиниш двері? Вітер завіває аж у хату, і я вже змерзла.

— А хіба не вічний холод у тій хаті, де люди з кам'яними серцями? — запитав чоловік.

Але дружина не відповіла ані слова, тільки ближче підсунулась до вогнища.

Та через деякий час вона повернулась і глянула на чоловіка, і очі її були повні сліз. Тоді він швидко звійшов до хати і поклав їй дитя на руки. А вона поцілувала його й поклала на ліжечко поруч із найменшою своєю дитиною. А вранці наступного дня Лісоруб узяв дивовижний золотий плащ і заховав його у велику скриню, а дружина зняла з шиї дитини бурштинове намисто й теж поклала в скриню.

Отож Дитя-зірка росло й виховувалося вкупі з дітьми Лісоруба, їло й пило з ними за одним столом і гралося разом з ними. І з року в рік хлопчик гарнішав і гарнішав, а жителі села тільки дивувалися його красі, тому що всі вони були смуглолиці й чорняві, а цей мав личко біле й ніжне, мов вирізьблене зі слонової кістки, і золоті кучері — як пелюстки нарциса, і губи — як пелюстки червоної троянди, і очі — як фіалки, що дивляться в чисту воду струмка. І він стрункий, немов квітка в полі, де не ступала нога косаря.

Проте ця врода обернулася йому на шкоду, бо виростав він гордий, себелюбний і жорстокий. Дітьми Лісоруба й всіма іншими сільськими дітьми він гордував, бо ж вони, мовляв, низького походження, а він — шляхетного роду, адже походить від Зірки. І він попихав дітьми й називав їх своїми слугами. Він не тільки не мав співчуття до нужденних, сліпих, калік і всіх скривджених долею, а ще й кидав на них камінцями та проганяв на шлях, накрикував,

щоб вони йшли просити хліба десь в інше місце й жоден жебрак, крім хіба найвідчайдушнішого, не наважувався вдруге заходити в те село просити милостиню. Хлопець був ніби заворожений своєю казковою вродою та насміхався й глузував з нещасних та безпомічних. Себе ж любив, і часто влітку, коли стояли тихі сонячні дні, він лежав у священниковому садку біля кринички і посміхався собі з утіхи, милуючись своєю вродою.

Не раз було Лісоруб і його дружина дорікали йому, кажучи:

— Ми ж не вчинили з тобою так, як ти чиниш із тими, що zostалися на світі, мов билинка в полі, і ні до кого їм прихилитись. І чому ти такий жорстокий з тими, що потребують співчуття?

Та Хлопчик-зірка не слухав їх, він тільки стояв понуро та посміхався зневажливо, а потім знову біг до своїх ровесників і верховодив ними. А ті в усьому слухались його, бо він був гарний, прудконогий, умів танцювати, співати й грати на сопілці. І хоч би куди вів їх Хлопчик-зірка, вони стрімголов бігли за ним, і хоч би що наказував робити, вони все покірливо робили. І коли він виколував кротові очі гострим шпичаком з очерету, вони реготали, а коли жбурляв камінцями на прокаженого, вони реготали теж. Так він верховодив ними в усьому, і вони стали такі ж немилосердні, як і він.

І от якось проходила селом одна бідна жебрачка. Її одіж була саме лахміття, а з босих ніг, зраних об гостре каміння шляху, сочилася кров, жаль було дивитися на ту страдницю. Стомившись, вона сіла під каштаном перепочити.

Та її побачив Хлопчик-зірка і сказав своїм товаришам:

— Гляньте! Он під гарним зеленим каштаном сидить брудна старчиха. Ходімо проженемо її звідти, бо вона така відразлива, що на неї гидко дивитися.

І він підійшов до жебрачки ближче й став кидати в неї камінцями та насміхатися, і вона з жахом дивилася на нього, і не могла відвести погляду. І коли це побачив Лісоруб, що обтісував колоди на току неподалік, то підбіг і став дорікати йому такими словами:

— У тебе й справді кам'яне серце, і не маєш ти милосердя, бо що поганого заподіяла тобі ця сердешна жінка, що ти знущаєшся з неї?

А Хлопчик-зірка весь спаленів від гніву, тупнув погою та сказав:

— А хто ти такий, щоб питати мене, чого я так роблю? Я тобі не син і не повинен коритися тобі.

— То правда, що не син, — відповів Лісоруб, — але ж я тебе пожалів, коли знайшов у лісі.

Коли старчиха почула ці слова, вона тільки скрикнула й одразу зомліла. Тоді Лісоруб підняв її та відніс до своєї хати, а його дружина почала клопотатися коло неї. І коли та жінка опритомніла, вони подали їй їсти й пити і просили її заспокоїтися.

Проте жінка не схотіла ні їсти, ні пити, а тільки спитала Лісоруба:

— Чи правду ти сказав, що знайшов цього хлопця в лісі? І відтоді минуло десять років, чи не так?

І Лісоруб відповів:

— Так, я знайшов його в лісі, і це справді було десять років тому.

— А які речі були при ньому тоді, як ти його знайшов? — вигукнула жінка. — Чи не було в нього часом на шиї бурштинового намисто? І чи не був він закутаний у золотий плащ із вигаптуваними по ньому зірками?

— Саме так, — відповів Лісоруб. І він витяг плащ та бурштинове намисто із скрині, де вони лежали, й показав їх жінці.

І коли вона побачила ці речі, то заплакала з радощів і сказала:

— Це він, мій синочок, якого я загубила в лісі. Благаю вас, покликайте його негайно, бо я обійшла весь світ, шукаючи його.

І Лісоруб з дружиною вийшли надвір, і гукнули Хлопчика-зірку, й сказали йому:

— Іди до хати, там на тебе чекає твоя мати.

І Хлопчик-зірка, сповнений великою радістю й подивом, убіг до хати. Та коли побачив ту, що чекала на нього в хаті, він презирливо зареготав і мовив:

— Ну, а де ж та моя мати? Я тут не бачу нікого, крім цієї бридкої старчихи.

— Я — твоя мати, — відповіла йому жінка.

— Ти збожеволіла, як ти можеш казати таке! — гнівно вигукнув Хлопчик-зірка. — Ніякий я тобі не син, бо ти — бридка старчиха в лахмітті. Тож тікай звідси, і щоб я більше не бачив твого бридкого обличчя!

— Не кажи так, адже ти й справді мій синочок, якого я народила в лісі! — вигукнула вона і, впавши на коліна, простягла до нього руки. — Грабіжники викрали тебе в мене й кинули в лісі на сніг, щоб ти замерз, — плачучи, промовляла вона. — Але я тебе одразу впізнала, щойно побачила тебе, і впізнала ті речі, що були тоді з тобою: золотий плащ та бурштинове намисто. І я благаю тебе: ходім зі мною, бо я, шукаючи тебе, обійшла весь світ. Ходім зі мною, мій сину, бо я потребую твоєї любові.

Та Хлопчик-зірка навіть не ворухнувся: він наглухо закрив своє серце, щоб її нарікання не проникли туди, і в тиші, що запала, чути було тільки, як схлипує бідна жінка.

Нарешті Хлопчик-зірка заговорив, і голос його звучав безжально й презирливо:

— Якщо це правда, що ти моя мати,— сказав він,— то краще б ти не приходила сюди й не ганьбила мене, адже я гадав, що моєю матір'ю була Зірка, а не якась старчиха, як ти кажеш мені. Тому забирайся звідси геть, щоб я тебе більш ніколи не бачив.

— Ой, синочку мій! — скрикнула жінка.— Невже ти й не поцілуєш мене на прощання? Я ж стільки натерпілася мук, доки відшукала тебе!

— Нізащо,— відповів Хлопчик-зірка,— адже на тебе навіть бридко глянути, і я радніше поцілую гадюку чи жабу-ропуху, ніж тебе.

Тоді жінка встала й поплентала, обливаючись гіркими сльозами, до лісу, а Хлопчик-зірка, побачивши, що вона пішла, зрадів і побіг гратися зі своїми товаришами.

Та тієї ж миті, як ті побачили його, вони стали глузувати з нього, кажучи:

— Та ж ти брудний, як ропуха, і відразливий, як гадюка! Тікай звідси геть, бо нам гидко гратися разом з такою потворою, як ти.— І вони прогнали його з садка.

Тоді Хлопчик-зірка задумався та промовив сам до себе:

— Що це вони кажуть? Ану піду я до кринички й погляну на себе у воду, і вона скаже мені, що я гарний.

І він пішов до кринички і глянув у воду. Але що ж він побачив! Обличчям він став схожий на жабу, а тіло його вкрилося лускою, як у гадюки. І він кинувся обличчям у траву й заривав, а потім сказав собі:

— Це, певне, така мені кара за мій гріх. Адже я відмовився від рідної матері й прогнав її геть, я посоромився її та вчинив жорстоко з нею. Тепер я піду й шукатиму її по всьому світу й не знатиму спочинку доти, доки не знайду її.

І тут до нього підійшла найменша донька Лісорубова, і покляла йому руку на плече й мовила:

— Чи ж то найбільше горе — втратити свою вроду? Все одно залишайся з нами, і я ніколи не дражнитиму тебе.

А він їй відповів:

— Ні, я жорстоко повівся з моєю матір'ю та на покару за це мені послано це нещастя. Тому я мушу йти звідси і блукати по світу доти, поки не знайду свою матір і виблагаю в неї пробачення.

І він схопився й побіг до лісу, гукаючи матір, щоб вернулась, але нізвідки не чув відповіді. Цілий день він ходив і гукав по лісу, а коли зайшло сонце, ліг спати на купу листя, і всі пташки та звірі повтікали від нього, бо пам'ятали його жорстокість. І він спав один-однісінький, тільки ропуха збоку лупала на нього очима та гадюка повільно проповзла біля нього.

А вранці він прокинувся, зірвав кілька кислих ягід з дерева, з'їв їх і пішов далі безмежним лісом, умиваючись гіркими сльозами. І кого тільки зустрічав дорогою, всіх запитував, чи не бачили його матері.

Він запитав Крота:

— Ти риєш нори під землею. Скажи мені, чи не бачив ти там моєї матері?

А Кріт йому відповів:

— Ти виколов мені очі. Як же я можу бачити?

Тоді він запитав у Коноплянки:

— Ти літаєш понад самими вершечками найвищих дерев і можеш бачити весь світ. Скажи, чи не бачила ти моєї матері?

А Коноплянка відповіла йому:

— Як же я можу літати, коли ти заради втіхи підрізав мені крила?

І малу Білочку, що самотою жила в дуплі ялини, він спитав:

— Скажи, де моя матір?

А Білочка відповіла:

— Ти вбив мою матір. Шукаєш свою, щоб і її вбити?

І Хлопчик-зірка похилив голову, заплакав і став просити вибачити йому всіх божих створінь та все йшов і йшов далі лісом, шукаючи тієї старчихи. А на третій день, пройшовши весь ліс, він вибрів на узлісся та спустився в долину.

І коли він проходив селами, діти дражнили його й кидали в нього камінцями, а селяни, боячись, щоб від нього не пішла на зерно яка зараза, не пускали його навіть до клуні ночувати, наказуючи наймитам гнати його геть, і не було жодної людини, яка б зглянулася на нього. Не доводилося йому ні від кого чути й про бідну старчиху, свою матір, хоч блукав він по світу вже довгих три роки і не раз, бувало, йому ввижалося, ніби то вона пішла поперед нього битим шляхом, і він кидався доганяти й гукав її, до крові збиваючи свої босі ноги об гостре каміння. Але він ніколи не міг наздогнати її, а люди, які жили при шляху, казали йому, що їм ніколи не доводилося бачити таку чи схожу на неї жінку, та ще й потішалися з його горя.

Отак три роки блукав він по світу й ніде ніколи не зустрів ні любові, ні доброзичливості, ані милосердя; весь світ повівся з ним так само жорстоко, як він чинив у дні своєї гордині.

І от одного разу надвечір підійшов до брами міста, що лежало на березі річки за міцним муром, і хоч він ледве волік натружені ноги, а все ж вирішив зайти в місто. Проте вояки, що стояли перед брамою на чатах, схрестили свої алебарди і грубо гукнули йому:

— Що тобі треба в нашому місті?

— Я шукаю свою матір, — відповів він, — і благаю вас: пустіть мене до міста, бо, може, вона саме тут.

Та вояки тільки взяли його на глузи, а один з них, трясучи чорною бородою, поставив перед ним свого щита й закричав:

— Слово честі, твоя мати не дуже зрадіє, коли побачить тебе, адже ти гидкіший від ропухи з болота чи від гадюки, що повзає в баговинні. Йди геть звідси! Геть же! Твоєї матері нема в нашому місті.

А другий, той, що тримав жовтого прапора в руці, запитав його:

— А хто твоя мати і чому ти розшукуєш її?

І він відповів:

— Моя мати так само, як і я, просить хліба, а я завдав їй страшної образи. Тож благаю вас: пропустіть мене, щоб я міг випросити в неї пробачення, якщо вона живе в цьому місті.

Але вони не захотіли пропустити його й почали колоти своїми списами.

І коли він, плачучи, повернув назад до брами, підійшов чоловік в обладунку, прикрашеному золотими квітами, і в шоломі з крилатим левом замість гребеня та запитав у варти, хто це просив дозволу зайти до міста. І вони відповіли йому:

— То якийсь жебрак і син жебрачки, і ми його прогнали геть.

— І дарма, — засміявся той, — а ми продамо цю потвору в рабство, і ціна за нього буде така: вартість келиха солодкого вина.

А в цей час мимо йшов якийсь страшний і лихий з лиця дідуган, і, почувши ці слова, сказав:

— Я заплачу за нього цю ціну. — І, заплативши гроші, взяв Хлопчика-зірку за руку й повів його до міста.

Вони пройшли багато вулиць і підійшли, нарешті, до хвіртки в стіні, затіненій гранатовим деревом. Дідуган торкнувся до хвіртки своїм яшмовим перснем, і хвіртка відчинилася, і вони спустилися по п'яти бронзових східцях до саду, де цвіли чорні маки й стояли зелені полив'яні глечики.

Тут дідуган витяг зі свого тюрбана мережаний шовковий шарф, зав'язав ним очі Хлопчикові-зірці й повів його кудись, підштовхуючи поперед себе. А коли він зняв пов'язку з його очей, Хлопчик-зірка побачив, що опинився в підземній в'язниці, яка освітлювалася ліхтарем, почепленим на гаку.

І дідуган поклав перед ним на дощечці скибку цвілого хліба й сказав: «Їж», і поставив кухлик із солонуватою водою та сказав: «Пий». І коли Хлопчик-зірка поїв і попив, дідуган вийшов, замкнувши за собою двері й закріпивши їх залізним ланцюгом.

А наступного ранку дідуган, що був насправді найпідступнішим із чаклунів Лівії та навчився свого мистецтва в іншого чаклуна, який жив на березі Нілу, увійшов до в'язниці, глянув похмуро на Хлопчика-зірку й сказав:

— У тім лісі, що неподалік від брами цього міста Гяурів, сховано три золоті монети: з білого золота, з жовтого золота й з червоного золота. Сьогодні ти мусиш принести мені монету з білого золота, а коли не принесеш, одержиш сто канчуків по спині. І поспішай якнайшвидше, а ввечері я чекатиму на тебе біля хвіртки мого саду. Гляди ж принеси біле золото, а то погано тобі буде, бо ти — мій раб і я заплатив за тебе ціну келиха солодкого вина. — І він знову запнув Хлопчикові-зірці очі мережаним шовковим шарфом і вивів його з будинку в сад, де росли чорні маки, і, примусивши піднятися на п'ять бронзових східців, відчинив хвіртку своїм яшмовим перснем і виштовхнув його на вулицю.

І Хлопчик-зірка вийшов з міста й підійшов до лісу, про який казав йому Чаклун.

А треба сказати, що віддалік цей ліс милував око — здавалося, що в ньому повно співучих пташок та запашних квітів, і Хлопчик-зірка з радістю зайшов у нього. Та мало втіхи зазнав він у тому лісі, бо хоч би де він ступив, скрізь перед ним уставали батоги шипшини з колючими шпичаками, і вогнем обпікала жалка кропива, і будяки кололи його своїми гострими, як кинджали, колючками, і Хлопчик-зірка набрався муки. До того ж він ніде не міг знайти монету з білого золота, про яку говорив йому Чаклун, хоч і шукав її від ранку до полудня та від полудня до заходу сонця. А коли стало заходити сонце, він повернув додому, вмиваючись гіркими слізьми, бо знав, яка на нього чекає кара.

Та коли він уже виходив на узлісся, з хащі до нього долинув крик — здавалося, хтось кличе на допомогу. Забувши про своє горе, він побіг на той крик і побачив мале Зайченя, що потрапило в пастку якогось мисливця.

І Хлопчик-зірка зглянувся на бідне Зайченя та звільнив його, промовивши до нього:

— Сам я усього лише раб, але тобі я подарую волю.

А Зайченя відповіло йому так:

— Ти й справді подарував мені волю, а от чим я тобі за це віддячу?

І Хлопчик-зірка сказав йому:

— Я шукаю монету з білого золота, але ніде не можу її знайти, і коли я не принесу її моему господарю, він мене дуже битиме.

— Іди за мною, — сказало йому Зайченя, — і я заведу тебе туди, куди тобі треба, бо я знаю, де захована ця монета й навіщо.

Тоді Хлопчик-зірка пішов за Зайченням і — о радість! — у дуплі великого дуба побачив монету з білого золота, яку він шукав.

Сповнений безмежної радості, він схопив монету й сказав Зайченяті:

— За послугу, яку я тобі зробив, ти мені віддячив у багато разів більшою, і за мою добрість відплатив ти мені сторицею.

— Ні, — відповіло Зайченя, — як ти вчинив зі мною, так я вчинив з тобою, — і швидко поскакало геть, а Хлопчик-зірка пішов до міста.

Тепер слід сказати, що біля міської брами сидів прокажений. Його обличчя закривав сірий полотняний каптур і його очі палали в прорізах, мов жарини, і коли він помітив Хлопчика-зірку, що підходив до брами, він ударив у свою дерев'яну миску й задзвонив у свій дзвінок, гукнувши йому так:

— Дай мені монетку, а то я помру з голоду. Адже мене вигнали з міста й ніхто не змилюється наді мною.

— Як жаль! — вигукнув Хлопчик-зірка. — У мене тільки одна монета в гаманці, і коли я не принесу її моему господарю, він мене страшно битиме, бо я його раб.

Та прокажений благав його доти, доки Хлопчик-зірка змилювався над ним і віддав йому монету з білого золота.

А коли він прийшов до будинку Чаклуна, той відчинив хвіртку, і впустив його в сад, і запитав його:

— Ти приніс монету з білого золота?

І Хлопчик-зірка відповів:

— Ні, не приніс.

Тоді Чаклун накинувся на нього, і побив, і поставив перед ним порожню дощечку й сказав: «Їж», а потім поставив порожнього кухлика й сказав: «Пий» і знову кинув його в підземелля.

А вранці Чаклун прийшов і сказав:

— Якщо сьогодні ти не принесеш мені монети з жовтого золота, то навіки залишишся моїм рабом і одержиш триста канчуків по спині.

І пішов знову Хлопчик-зірка до лісу й цілісінький день шукав монету з жовтого золота, проте ніде не міг її знайти. А коли стало заходити сонце, він сів на землю й заплакав, і коли він плакав, прибігло до нього те саме Зайченя, яке Хлопчик-зірка визволив із пастки. І запитало його Зайченя:

— Чого ти плачеш? І що ти шукаєш у лісі?

І відповів йому Хлопчик-зірка:

— Я шукаю монету з жовтого золота, яка десь тут захована, і коли я її не знайду, мій господар поб'є мене й я навіки зостанусь у нього в рабстві.

— Іди за мною, — сказало Зайченя та побігло лісом, аж доки прибігло до озерця. А на дні цього озерця лежала монета з жовтого золота.

— Як я тобі віддячу за це? — сказав Хлопчик-зірка. — Це ж удруге ти виручаєш мене з біди.

— Ну то й що, зате ти перший зглянувся на мене, — сказало Зайченя та швидко побігло геть.

А Хлопчик-зірка взяв монету з жовтого золота, поклав її в гаманець і хутко пішов назад до міста. Але прокажений знову побачив його, вибіг йому назустріч, упав на коліна й закричав:

— Дай мені монету, а то я помру з голоду.

І Хлопчик-зірка відповів йому:

— У мене в гаманці тільки одна монета з жовтого золота, і якщо я не принесу її моєму господарю, він поб'є мене й я зостанусь навіки у нього в рабстві.

Але прокажений так благав його, що Хлопчик-зірка пожалів його й віддав йому монету з жовтого золота.

А коли він підійшов до будинку Чаклуна, той відчинив хвіртку, впустив його в сад і запитав:

— Ти приніс монету з жовтого золота?

І Хлопчик-зірка відповів:

— Ні, не приніс.

Тоді Чаклун накинувся на нього, і побив його, і закував його в кайдани, і знову кинув до підземелля.

А наступного дня вранці Чаклун прийшов до нього й сказав:

— Якщо ти сьогодні принесеш мені монету з червоного золота, я відпущу тебе на волю, а якщо не принесеш, я тебе вб'ю.

І пішов Хлопчик-зірка до лісу, і цілісінький день шукав монету з червоного золота, проте ніде не міг її знайти. А надвечір він сів на землю й заплакав, і коли він плакав, прибігло до нього Зайченя.

І Зайченя сказало йому:

— Монета з червоного золота, яку ти шукаєш, лежить у печері, що позад тебе. Тож не плач, а радій.

— Як же я тобі віддячу за це? — вигукнув Хлопчик-зірка. — Гай, гай! Це ти ж втретє виручаєш мене.

— Але ти перший зглянувся на мене, — відповіло йому Зайченя та швидко побігло собі геть.

А Хлопчик-зірка зайшов у печеру й в найдальшому її кутку побачив монету з червоного золота. Він поклав її у свій гаманець і вирушив хутчій до міста. А прокажений, побачивши його, став посеред дороги і закричав, благаючи його:

— Віддай мені монету з червоного золота, а то я помру! — І Хлопчик-зірка знову пожалів його й віддав йому монету з червоного золота, сказавши:

— Твоя біда гірша, ніж моя.

Але серце його стислося з туги, бо він знав, яка лиха доля на нього чекає.

Та диво дивне! Коли він проходив міську браму, вартові вклонилися йому з великою шанобою та промовили:

— Який гарний наш володар!

А натовп городян ішов за ним слідом і гукав:

— Та нема за нього вродливішого в усьому світі!

Заплакав тоді Хлопчик-зірка й сказав сам до себе:

— Це вони насміхаються з мене та потішаються з моєї жалюгідності.

Але навколо нього зібралось так багато люду, що він заблукав і прийшов на широку площу, де стояв королівський палац.

І ворота палацу відчинилися, і назустріч Хлопчикові-зірці поспішили священнослужителі та найбільші вельможі міста, і сказали, вклонившись йому низько:

— Ти наш володар, на якого ми давно чекаємо, і син нашого короля.

А Хлопчик зірка їм відповів:

— Я не королівський син, а син бідної жебрачки. І як ви можете казати, що я вродливий, коли я знаю, що на мене гидко глянути?

Тоді той, чий обладунок був прикрашений золотими квітами і на чийому шоломі замість гребеня був крилатий лев, підняв перед ним свого щита й крикнув:

— Чому мій повелитель не вірить, що він гарний?

І Хлопчик-зірка глянув у щит. І що ж він побачив? Його обличчя знову було гарне, як колись, і вся його колишня врода

знов повернулася до нього, тільки в очах він побачив щось нове, чого раніше ніколи в них не бачив.

А священнослужителі та найбільші вельможі впали перед ним на коліна й сказали:

— Було давнє пророцтво, що цього дня прийде до нас той, хто має владарювати над нами. Тож хай володар наш візьме цю корону й цей скіпетр і стане нашим королем, справедливим і милосердним.

Але Хлопчик-зірка відповів їм:

— Я не гідний бути вашим королем, бо я зрікся матері, що породила мене, і я доти не матиму спокою, доки не знайду її та не випрошу в неї прощення. Тож відпустіть мене, бо я мушу далі йти по світу й не можу тут більше затримуватися, хоч ви й пропонуєте мені корону та скіпетр.

І по цих словах він відвернувся та глянув на вулицю, що вела до міської брами, і — леле! — серед людей, що товпились довкола сторожі, він побачив жебрачку, яка була його матір'ю, а поруч неї стояв той самий прокажений, що сидів був перед міською брамою.

Крик радощів зірвався з його вуст, і він побіг до жебрачки, і, впавши перед нею навколішки, обцілував рани на її ногах і омив їх своїми слізьми.

Він низько схилив голову, аж до пилюки і, ридаючи так, що здавалося, його серце ось-ось розірветься з болю, промовив такі слова:

— Мати моя! Я зрікся тебе в дні своєї гордині. Не відштовхни мене в годину мого смирення! Я ненавидів тебе. Даруй же мені любов. Я був відцурався тебе. Прийми ж своє дитя...

Проте жебрачка не відповіла йому й слова.

І він простер руки до прокаженого й припав до його ніг, кажучи:

— Тричі виявляв я до тебе милосердя. Ублагай же мою матір заговорити до мене.

Але прокажений не відповів йому й слова.

І він знову заридав і сказав:

— Мати моя! Несила мені більше терпіти ці страждання. Даруй мені своє прощення та дозволь повернутися назад до лісу.

І жебрачка поклатла руку йому на голову й промовила:

— Устань!

І прокажений поклав руку йому на голову й теж сказав:

— Устань!

І він підвівся, глянув і — о диво з див! — перед ним були Король і Королева.

І Королева сказала йому:

— Ось твій батько, якого ти пожалів у біді.

А Король сказав:

— Ось твоя мати, чиї ноги ти омив своїми слізьми.

І вони обняли й поцілували його, і повели його в палац та вбрали в дорогі шати, і наділи йому корону на голову та дали в руки йому скіпетр, і став він правити містом, що стояло над річкою. І він був милосердний і справедливий до всіх. Він прогнав геть лихого Чаклуна, а Лісорубові та його дружині послав багато дорогих подарунків, а дітей його зробив вельможами. Нікому не дозволяв він поводитися жорстоко з птахами й звірами, і вчив усіх любові, добра та милосердя. Голодним він роздавав хліб, а голим — одяг, і в його державі панували мир і достатки.

Та правив він недовго. Надто багато зазнав він горя та надто тяжкі пройшов випробування — тож через три роки він помер. А після нього прийшов лихий володар.

(Переклад Ілька Корунця)

Джон Кітс
ПРО КОНИКА ТА ЦВІРКУНА
(сонет)

Поезія землі не вмере ніколи.
Опівдні, як мовчать серед гілок
Птахи в гаю, невтомний голосок
Обнизує покоси й частоколи.

Це коник, він поймає гори й доли,
На стернях довгий ведучи танок,
А стомиться — стихає на часок
У затінку стебла або стодоли.

Поезія землі не оніміє:
Коли зима в мовчання крижане
Усе заковує, цвіркун у хаті
Заводить пісню, що в теплі міцніє,
Нагадуючи всім, хто задрімне,
Спів коника в траві на сіножаті.

(Переклад Василя Мусика)

Йоганн Вольфганг Гете **НІЧНА ПІСНЯ МАНДРІВНИКА**

На всі вершини
Ліг супокій.
Вітрець не лине
В імлі нічній.

Замовк пташиний грай.
Не чути шуму бору.
Ти теж спочинеш скоро —
Лиш зачекай.

(Переклад Миколи Ваяна)

Генріх Гейне
ЗАДЗВЕНИ ІЗ ГЛИБИНИ...

Задзвени із глибини
Тихої печалі,
Мила пісенько весни, —
Линь все далі й далі!

Линь, дзвени, знайди той дім,
В квітах сад зелений,
І троянду перед ним
Привітай від мене.

(Переклад Леоніда Первомайського)

Эрнест Сетон-Томпсон СНАП, ИСТОРИЯ БУЛЬТЕРЬЕРА

1

Я увидел его впервые в сумерках.

Рано утром я получил телеграмму от своего школьного товарища Джека:

«Посылаю тебе замечательного щенка. Будь вежлив с ним. Не вежливых он не любит».

У Джека такой характер, что он мог прислать мне адскую машину или бешеного хорька вместо щенка, поэтому я дождался посылки с некоторым любопытством. Когда она прибыла, я увидел, что на ней написано: «Опасно». Изнутри при малейшем движении доносилось ворчливое повизгиванье. Заглянув в заделанное решёткой отверстие, я увидел не тигрёнка, а всего-навсего маленького белого бультерьера. Он старался укусить меня и всё время сварливо рычал. Рычанье его было мне неприятно. Собаки умеют рычать на два лада: низким, грудным голосом — это вежливое предупреждение или исполненный достоинства ответ, и громким, высоким ворчаньем — это последнее слово перед нападением. Как любитель собак, я думал, что умею управлять ими. Поэтому, отпустив носильщика, я достал перочинный нож, молоток, топорик, ящик с инструментами, кочергу и сорвал решётку. Маленький бесёнок грозно рычал при каждом ударе молотка и, как только я повернул ящик набок, устремился прямо к моим ногам. Если бы только его лапка не запуталась в проволочной сетке, мне пришлось бы плохо. Я вскочил на стол, где он не мог меня достать, и попытался урезонить его. Я всегда был сторонником разговоров с животными. Я утверждаю, что они улавливают общий смысл нашей речи и наших намерений, хотя бы даже и не понимая слов. Но этот щенок, по-видимому, считал меня лицемером и презрительно отнёсся к моим заискиваниям. Сперва он уселся под столом,

зорко глядя во все стороны, не появится ли пытающаяся спуститься нога. Я был вполне уверен, что мог бы привести его к повинности взглядом, но мне никак не удавалось взглянуть ему в глаза, и поэтому я оставался на столе. Я человек хладнокровный. Ведь я представитель фирмы, торгующей железным товаром, а наш брат вообще славится присутствием духа, уступая разве только господам, торгующим готовым платьем.

Итак, я достал сигару и закурил, сидя по-турецки на столе, в то время как маленький деспот дожидался внизу моих ног. Затем я вынул из кармана телеграмму и перечёл её: «Замечательный щенок. Будь вежлив с ним. Невежливых он не любит». Думаю, что моё хладнокровие успешно заменило в этом случае вежливость, ибо полчаса спустя рычанье затихло. По прошествии часа он уже не бросался на газету, осторожно спущенную со стола для испытания его чувств. Возможно, что раздражение, вызванное клеткой, немного улеглось. А когда я зажёл третью сигару, он проковылял к камину и улёгся там, впрочем, не забывая меня — на это я не мог пожаловаться. Один его глаз всё время следил за мной. Я же следил обоими глазами не за ним, а за его коротким хвостиком. Если бы этот хвост хоть единственный раз дёрнулся в сторону, я почувствовал бы, что победил. Но хвостик оставался неподвижным. Я достал книжку и продолжал сидеть на столе до тех пор, пока не затекли ноги и начал гаснуть огонь в камине. К десяти часам стало прохладно, а в половине одиннадцатого огонь совсем потух. Подарок моего друга встал на ноги и, позёвывая, потягиваясь, отправился ко мне под кровать, где лежал меховой половик. Легко переступив со стола на буфет и с буфета на камин, я также достиг постели и, без шума раздевшись, ухитрился улечься, не встревожив своего повелителя. Не успел я ещё заснуть, когда услышал лёгкое царапанье и почувствовал, что кто-то ходит по кровати, затем по ногам. Снап*, по-видимому, нашёл, что внизу слишком холодно.

Он свернулся у меня в ногах очень неудобным для меня образом. Но напрасно было бы пытаться устроиться поуютнее, потому что, едва я пробовал двинуться, он вцеплялся в мою ногу с такой яростью, что только толстое одеяло спасало меня от тяжкого увечья.

Прошёл целый час, прежде чем мне удалось так расположить ноги, передвигая их каждый раз на волосок, что можно было наконец уснуть. В течение ночи я несколько раз был разбужен гневным рычаньем щенка — быть может, потому, что осмеливался шевелить ногой без его разрешения, но, кажется, также и за то, что позволял себе изредка храпеть.

* От англ. *snap* — хватать, щёлк. — *Прим. переводчика.*

Утром я хотел встать раньше Снапа. Видите ли, я назвал его Снапом... Полное его имя было Джинджерснап*. Некоторым собакам с трудом приискиваешь кличку, другим же не приходится придумывать клички — они как-то являются сами собой.

Итак, я хотел встать в семь часов. Снап предпочёл отложить вставанье до восьми, поэтому мы встали в восемь. Он разрешил мне затопить камин и позволил одеться, ни разу не загнав меня на стол. Выходя из комнаты и собираясь завтракать, я заметил:

— Снап, друг мой, некоторые люди стали бы воспитывать тебя побоями, но мне кажется, что мой план лучше. Теперешние доктора рекомендуют систему лечения, которая называется «оставлять без завтрака». Я испробую её на тебе.

Было жестоко весь день не давать ему еды, но я выдержал характер. Он расцарапал всю дверь, и мне потом пришлось заново красить её, но зато к вечеру он охотно согласился взять из моих рук немного пищи.

Не прошло и недели, как мы уже были друзьями. Теперь он спал у меня на кровати, не пытаясь искалечить меня при малейшем движении. Система лечения, которая называлась «оставлять без завтрака», сделала чудеса, и через три месяца нас нельзя было разлить водой.

Казалось, чувство страха было ему незнакомо. Когда он встречал маленькую собачку, он не обращал на неё никакого внимания, но стоило появиться здоровому псу, как он струной натягивал свой обрубленный хвост и принимался прохаживаться вокруг него, презрительно шаркая задними ногами и поглядывая на небо, на землю, вдаль — куда угодно, за исключением самого незнакомца, отмечая его присутствие только частым рычаньем на высоких нотах. Если незнакомец не спешил удалиться, начинался бой. После боя незнакомец в большинстве случаев удалялся с особой готовностью. Случалось и Снапу быть побитым, но никакой горький опыт не мог вселить в него и крупицы осторожности.

Однажды, катаясь в извозчичьей карете во время собачьей выставки, Снап увидел слоноподобного сенбернара на прогулке. Его размеры вызвали восторг щенка, он стремглав ринулся из окна кареты и сломал себе ногу.

У него не было чувства страха. Он не был похож ни на одну из известных мне собак. Например, если случалось мальчику швырнуть в него камнем, он тотчас же пускался бежать, но не от мальчика, а к нему. И если мальчик снова швырял камень, Снап

* От англ. *gingersnap* — хрустящий пряник с имбирём.— *Прим. переводчика.*

немедленно разделялся с ним, чем приобрёл всеобщее уважение. Только я и рассыльный нашей конторы умели видеть его хорошие стороны. Только нас двоих он считал достойными своей дружбы. К половине лета Карнеджи, Вандербильдт и Астор*, вместе взятые, не могли бы собрать достаточно денег, чтобы купить у меня моего маленького Снапа.

2

Хотя я не был коммивояжёром, тем не менее моя фирма, в которой я служил, отправила меня осенью в путешествие, и Снап остался вдвоём с квартирной хозяйкой. Они не сошлись характерами. Он её презирал, она его боялась, оба они ненавидели друг друга.

Я был занят сбытом проволоки в северных штатах. Получаемые на моё имя письма доставляли мне раз в неделю. В этих письмах моя хозяйка постоянно жаловалась мне на Снапа.

Прибыв в Мендозу, в Северной Дакоте, я нашёл хороший сбыт для проволоки. Разумеется, главные сделки я заключал с крупными торговцами, но я потолкался среди фермеров, чтобы получить от них практические указания, и таким образом познакомился с фермой братьев Пенруф.

Нельзя побывать в местности, где занимаются скотоводством, и не услышать о злодеяниях какого-нибудь лукавого и смертоносного волка. Прошло то время, когда волки попадались на отраву. Братья Пенруф, как и все разумные ковбои, отказались от отравы и капканов и принялись обучать разного рода собак охоте на волка, надеясь не только избавить окрестности от врагов, но и позабавиться.

Гончие собаки оказались слишком добродушными для решительной борьбы, датские доги — чересчур неуклюжими, а борзые не могли преследовать зверя, не видя его. Каждая порода имела какой-нибудь роковой недостаток. Ковбои надеялись добиться толку с помощью смешанной своры, и когда меня пригласили на охоту, я очень забавлялся разнообразием участвовавших в ней собак. Было там немало ублюдков, но встречались также и чистокровные собаки — между прочим, несколько русских волкодавов, стоивших, наверно, уйму денег.

Гилтон Пенруф, старший из братьев, необычайно гордился ими и ожидал от них великих подвигов.

---

* Три американских миллиардера. — *Прим. переводчика.*

— Борзые слишком тонкокожи для волчьей охоты, доги — медленно бегают, но, увидите, полетят клочья, когда вмешаются мои волкодавы.

Таким образом, борзые предназначались для гона, доги — для резерва, а волкодавы — для генерального сражения. Кроме того, припасено было две-три гончие, которые должны были своим тонким чутьём выслеживать зверя, если его потеряют из виду.

Славное было зрелище, когда мы двинулись в путь между холмами в ясный октябрьский день! Воздух был прозрачен и чист, и, несмотря на позднее время года, не было ни снега, ни мороза. Кони ковбоев слегка горячились и раза два показали мне, каким образом они избавляются от своих седоков.

Мы заметили на равнине два-три серых пятна, которые были, по словам Гилтона, волками или шакалами. Свора понеслась с громким лаем. Но поймать им никого не удалось, хотя они носились до самого вечера. Только одна из борзых догнала волка и, получив рану в плечо, отстала.

— Мне кажется, Гилт, что от твоих волкодавов мало будет толку, — сказал Гарвин, младший из братьев. — Я готов стоять за маленького чёрного дога против всех остальных, хотя он простой ублюдок.

— Ничего не пойму! — проворчал Гилтон. — Даже шакалам никогда не удавалось улизнуть от этих борзых, не то что волкам. Гончие — также превосходные — выследят хоть трёхдневный след. А доги могут справиться даже с медведем.

— Не спорю, — сказал отец, — твои собаки могут гнать, могут выслеживать и могут справиться с медведем, но дело в том, что им неохота связываться с волком. Вся окаянная свора попросту трусит. Я много бы дал, чтобы вернуть уплаченные за них деньги.

Так они толковали, когда я распростился с ними и уехал дальше.

Борзые были сильны и быстроноги, но вид волка, очевидно, навел ужас на всех собак. У них не хватало духа помериться с ним силами, и невольно воображение переносило меня к бесстрашному щенку, разделявшему мою постель в течение последнего года. Как мне хотелось, чтобы он был здесь! Неуклюжие гиганты получили бы руководителя, которого никогда не покидает смелость.

На следующей моей остановке, в Бароке, я получил с почты пакет, заключавший два послания от моей хозяйки: первое — с заявлением, что «эта подлая собака безобразничает в моей комнате», другое, ещё более пылкое, — с требованием немедленного удаления Снапа.

«Почему бы не выписать его в Мендозу? — подумал я. — Всего двадцать часов пути. Пенруфы будут рады моему Снапу».

3

Следующая моя встреча с Джинджерснапом вовсе не настолько отличалась от первой, как можно было ожидать. Он бросился на меня, притворялся, что хочет укусить, непрерывно ворчал. Но ворчанье было грудное, басистое, а обрубок хвоста усиленно подёргивался.

Пенруфы несколько раз затевали волчью охоту, с тех пор как я жил у них, и были вне себя от неизменных неудач. Собаки почти каждый раз поднимали волка, но никак не могли покончить с ним, охотники же ни разу не находились достаточно близко, чтобы узнать, почему они трусят.

Старый Пенруф был теперь вполне убеждён, что «во всём негодном сброде нет ни одной собаки, способной потягаться хотя бы с кроликом».

На следующий день мы вышли на заре — те же хорошие лошади, те же отличные ездоки, те же большие сизые, жёлтые и рябые собаки. Но, кроме того, с нами была маленькая белая собачка, всё время льнувшая ко мне и знакомившая со своими зубами не только собак, но и лошадей, когда они осмеливались ко мне приблизиться. Кажется, Снап перессорился с каждым человеком, собакой и лошастью по соседству.

Мы остановились на вершине большого плоскоголового холма. Вдруг Гилтон, осматривавший окрестности в бинокль, воскликнул: — Вижу его! Вот он идёт к ручью, Скелл. Должно быть, это шакал.

Теперь надо было заставить и борзых увидеть добычу. Это нелёгкое дело, так как они не могут смотреть в бинокль, а равнина покрыта кустарником выше собачьего роста.

Тогда Гилтон позвал: «Сюда, Дандер!» — и выставил ногу вперёд. Одним проворным прыжком Дандер взлетел на седло и стал там, балансируя на лошади, между тем как Гилтон настойчиво показывал ему:

— Вон он, Дандер, смотри! Куси, куси его, там, там!

Дандер усиленно всмотрелся в точку, указываемую хозяином, затем, должно быть, увидел что-то, ибо с лёгким тьяканьем соскочил на землю и бросился бежать. Другие собаки последовали за ним. Мы поспешили им вслед, однако значительно отставая, так как почва была изрыта оврагами, барсучьими норами, покрыта камнями, кустарником. Слишком быстрая скачка могла окончиться печально.

Итак, все мы отстали; я же, человек, непривычный к седлу, отстал больше всех. Время от времени мелькали собаки, то

скакавшие по равнине, то слетавшие в овраг, с тем чтобы немедленно появиться с другой стороны. Признанным вожаком был борзой Дандер, и, взобравшись на следующий гребень, мы увидели всю картину охоты: шакал, летящий вскачь, собаки, бегущие на четверть мили сзади, но, видимо, настигавшие его. Когда мы в следующий раз увидели их, шакал был бездыханен, и все собаки сидели вокруг него, исключая двух гончих и Джинджер-снапа.

— Опоздали к пиру! — заметил Гилтон, взглянув на оставшихся гончих. Затем с гордостью потрепал Дандера: — Всё-таки, как видите, не потребовалось вашего щенка!

— Скажи пожалуйста, какая смелость: десять больших собак напали на маленького шакала! — насмешливо заметил отец. — Погоди, дай нам встретить волка.

На следующий день мы снова отправились в путь.

Поднявшись на холм, мы увидели движущуюся серую точку. Движущаяся белая точка означает антилопу, красная — лисицу, а серая — волка или шакала. Волк это или шакал, определяют по хвосту. Висячий хвост принадлежит шакалу, поднятый кверху — ненавистному волку.

Как и вчера, Дандеру показали добычу, и он, как и вчера, повёл за собой пеструю стаю — борзых, волкодавов, гончих, догов, бультерьера и всадников. На миг мы увидели погоню: без сомнения, это был волк, двигавшийся длинными прыжками впереди собак. Почему-то мне показалось, что передовые собаки не так быстро бегут, как тогда, когда они гнались за шакалом. Что было дальше, никто не видел. Собаки вернулись обратно одна за другой, а волк исчез.

Насмешки и пощёлки посыпались теперь на собак.

— Эх! Струсил, попросту струсил! — с отвращением проговорил отец. — Свободно могли нагнать его, но чуть только он повернул на них, они удрали. Тьфу!

— А где же он, несравненный, бесстрашный терьер? — спросил Гилтон презрительно.

— Не знаю, — сказал я. — Вероятнее всего, он и не видел волка. Но если когда-нибудь увидит — бьюсь об заклад, он изберёт победу или смерть.

В эту ночь вблизи фермы волк зарезал нескольких коров, и мы ещё раз снарядились на охоту.

Началось приблизительно так же, как накануне. Уже много позже полудня мы увидели серого молодца с поднятым хвостом не дальше как за полмили. Гилтон посадил Дандера на седло.

Я последовал его примеру и подозвал Снапа. Его лапки были так коротки, что вспрыгнуть на спину лошади он не мог. Наконец он вскарабкался с помощью моей ноги. Я показывал ему волка и повторял «куси, куси!» до тех пор, пока он в конце концов не приметил зверя и не бросился со всех ног вдогонку за уже бежавшими борзыми.

Погоня шла на этот раз не чаще́й кустарника, вдоль реки, а открытой равниной. Мы поднялись все вместе на плоскогорье и увидели погоню как раз в ту минуту, когда Дандер настиг волка и рывкнул у него за спиной. Серый повернулся к нему для боя, и перед нами предстало славное зрелище. Собаки подбегали по две и по три, окружая волка кольцом и лая на него, пока не налетел последним маленький белый пёсик. Этот не стал тратить времени на лай, а ринулся прямо к горлу волка, промахнулся, однако успел вцепиться ему в нос. Тогда десять больших собак сомкнулись над волком, и две минуты спустя он был мёртв. Мы мчались вскачь, чтобы не упустить развязки, и хоть издали, но явственно рассмотрели, что Снап оправдал мою рекомендацию.

Теперь настал мой черёд похваляться. Снап показал им, как ловят волков, и наконец-то мендозская свора dokonала волка без помощи людей.

Было два обстоятельства, несколько омрачивших торжество победы: во-первых, это был молодой волк, почти волчонок. Вот почему он сдуру бросился бежать по равнине. А во-вторых, Снап был ранен — у него была глубокая царапина на плече.

Когда мы с торжеством двинулись в обратный путь, я заметил, что он прихрамывает.

— Сюда! — крикнул я. — Сюда, Снап!

Он раза два попытался вскочить на седло, но не мог.

— Дайте мне его сюда, Гилтон, — попросил я.

— Благодарю покорно. Можете сами возиться со своей гремучей змейй, — ответил Гилтон, так как всем теперь было известно, что связываться со Снапом небезопасно.

— Сюда, Снап, бери! — сказал я, протягивая ему хлыст.

Он ухватился за него зубами, и таким образом я поднял его на седло и доставил домой. Я ухаживал за ним, как за ребёнком. Он показал этим ковбоям, кого не хватает в их своре. У гончих прекрасные носы, у борзых быстрые ноги, волкодавы и доги — силачи, но все они ничего не стоят, потому что мужество есть только у бультерьера. В этот день ковбои разрешили волчий вопрос, что вы увидите сами, если побываете в Мендозе, ибо в каждой из местных свор теперь имеется свой бультерьер.

4

На следующий день была годовщина появления у меня Снапа. Погода стояла ясная, солнечная. Снега ещё не было. Ковбой снова собрались на волчью охоту. Ко всеобщему разочарованию, рана Снапа не заживала. Он спал, по обыкновению, у меня в ногах, и на одеяле оставались следы крови. Он, конечно, не мог участвовать в травле. Решили отправиться без него. Его заманили в амбар и заперли там. Затем мы отправились в путь. Все отчего-то предчувствовали недоброе. Я знал, что без моей собаки мы потерпим неудачу, но не воображал, как она будет велика.

Мы забрались уже далеко, блуждая среди холмов, как вдруг, мелькая в кустарнике, примчался за нами вдогонку белый мячик. Минуту спустя к моей лошади подбежал Снап, ворча и помахивая обручком хвоста. Я не мог отправить его обратно, так как он ни за что не послушался бы. Рана его имела скверный вид. Подозвав его, я протянул ему хлыст и поднял на седло, «Здесь, — подумал я, — ты просидишь до возвращения домой». Но не тут-то было. Крик Гилтона «ату, ату!» известил нас, что он увидел волка. Дандер и Райл, его соперник, оба бросились вперёд, столкнулись и упали вместе, растянувшись на земле. Между тем Снап, зорко приглядываясь, высмотрел волка, и не успел я оглянуться, как он уже соскочил с седла, и понёсся зигзагами, вверх, вниз, над кустарником, под кустарником, прямо на врага. В течение нескольких минут он вёл за собой всю свору. Недолго, конечно. Большие борзые увидели движущуюся точку, и по равнине вытянулась длинная цепь собак. Травля обещала быть интересной, так как волк был совсем недалеко и собаки мчались во всю прыть.

— Они свернули в Медвежий овраг! — крикнул Гарвин. — За мной! Мы можем выйти им наперез!

Итак, мы повернули обратно и быстро поскакали по северному склону холма, в то время как погоня, по-видимому, двигалась вдоль южного склона.

Мы поднялись на гребень и готовились уже спуститься, когда Гилтон крикнул:

— Он здесь! Мы наткнулись прямо на него.

Гилтон соскочил с лошади, бросил поводья и побежал вперёд. Я сделал то же. Навстречу нам по открытой поляне, переваливаясь, бежал большой волк. Голова его была опущена, хвост вытянут по прямой линии, а в пятидесяти шагах за ним мчался Дандер, несясь, как ястреб над землёй, вдвое быстрее, чем волк. Минуту спустя борзой пёс настиг его и рывкнул, но попятился, как только волк повернулся к нему. Они находились теперь как раз под нами,

не дальше как в пятидесяти футах. Гарвин достал револьвер, но Гилтон, к несчастью, остановил его:

— Нет, нет! Посмотрим, что будет.

Через мгновение примчалась вторая борзая, затем одна за другой и остальные собаки. Каждая неслась, горя яростью и жаждой крови, готовая тут же разорвать серого на части. Но каждая поочередно отступала в сторону и принималась лаять на безопасном расстоянии. Минуты две погода подоспели и русские волкодавы — славные, красивые псы. Издали они, без сомнения, желали ринуться прямо на старого волка. Но бесстрашный его вид, мускулистая шея, смертоносные челюсти утравили их задолго до встречи с ним, и они также примкнули к общему кругу, в то время как затравленный бандит поворачивался то в одну сторону, то в другую, готовый сразиться с каждой из них и со всеми вместе.

Вот появились и доги, грузные твари, каждая такого же веса, как волк. Их тяжёлое дыхание переходило в угрожающий хрип, по мере того как они надвигались, готовые разорвать волка в клочья. Но как только они увидели его вблизи — угрюмого, бесстрашного, с мощными челюстями, с неутомимыми лапами, готового умереть, если надо, но уверенного в том, что умрёт не он один, — эти большие доги, все трое, почувствовали, подобно остальным, внезапный прилив застенчивости: да, да, они бросятся на него немного погодя, не сейчас, а как только переведут дух. Волка они, конечно, не боятся. Голоса их звучали отвагой. Они хорошо знали, что несдобровать первому, кто сунется, но это всё равно, только не сейчас. Они ещё немного полагают, чтобы подбодрить себя.

В то время как десять больших псов праздно метались вокруг безмолвного зверя, в дальнем кустарнике послышался шорох. Затем скачками пронёсся белоснежный резиновый мячик, вскоре превратившийся в маленького бультерьера. Снап, медленно бегущий и самый маленький из своры, примчался, тяжело дыша — так тяжело, что, казалось, он задыхается, и подлетел прямо к кольцу вокруг хищника, с которым никто не дерзал сразиться. Заколебался ли он? Ни на мгновение. Сквозь кольцо лающих собак он бросился напролом к старому деспоту холмов, целясь прямо в глотку. И волк ударил его с размаху своими двадцатью клыками. Однако малыш бросился на него вторично, и что произошло тогда, трудно сказать. Собаки смешались. Мне почудилось, что я увидел, как маленький белый пёс вцепился в нос волка, на которого сейчас напала вся свора. Мы не могли помочь собакам, но они и не нуждались в нас. У них был вожак несокрушимой смелости, и когда битва

наконец закончилась, перед нами на земле лежали волк — могучий гигант — и вцепившаяся в его нос маленькая белая собачка.

Мы стояли вокруг, готовые вмешаться, но лишённые возможности это сделать. Наконец всё было кончено: волк был мёртв. Я окликнул Снапа, но он не двинулся. Я наклонился к нему.

— Снап, Снап, всё кончено, ты убил его! — Но пёсик был неподвижен. Теперь только увидел я две глубокие раны на его теле. Я попытался приподнять его: — Пусти, старина: всё кончено!

Он слабо заворчал и отпустил волка.

Грубые скотоводы стояли вокруг него на коленях, и старый Пенруф пробормотал дрогнувшим голосом:

— Лучше бы у меня пропало двадцать быков!

Я взял Снапа на руки, назвал его по имени и погладил по голове. Он слегка заворчал, как видно, на прощание, лизнул мне руку и умолк навсегда.

Печально возвращались мы домой. С нами была шкура чудовищного волка, но она не могла нас утешить. Мы похоронили неустрашимого Снапа на холме за фермой. Я слышал при этом, как стоящий рядом Пенруф пробормотал:

— Вот это действительно храбрец! Без храбрости в нашем деле недалеко уйдёшь.

(Перевод Николая Чуковского)

Ернест Сетон-Томпсон ЛОБО — ВОЛОДАР КУРУМПО

1

Курумпо — велика скотарська округа на півночі Нью-Мексико. Це край соковитих пасовищ, де вигулюють незліченні стада, край високих гір, гримкотливих потоків, що впадають у річку Курумпо, від якої і походить назва місцевості. Могутнім володарем, чия свавільна влада простяглася на весь край, був тут старий сірий вовк.

Старий Лобо, або Володар Лобо*, як його називали мексиканці, був ватажком зграї сірих вовків, що спустошували долину Курумпо впродовж багатьох років. Усі місцеві скотарі та пастухи добре знали цього хижака. Кожні відвідини Лобо і його вірної зграї наганяли смертельний жах на тварин і викликали напад безсилої люті у їхніх господарів. Старий Лобо — справжній велетень — був надзвичайно дужим і хитрим звіром. Його нічне виття враз розпізнавали всі тутешні люди. Звичайний вовк годинами вив обіч пастушого табору, і ніхто на те не зважав, а коли луна доносила з ущелини могутнє виття старого ватажка, пастухів огортав неспокій: вони готувалися дізнатися вранці про нові безчинства сірої ватаги.

Зграя Лобо була невеликою. Я не міг зрозуміти чому. Звичаєм навколо такого виняткового в усьому звіра завжди збирається чималий гурт. Може, він сам не хотів збільшувати ватаги, а може, всіх відлякувала його аж надто лиха вдача. Без сумніву одне: протягом останніх років його панування у нього було лише п'ятеро підлеглих, кожен із яких зажив слави своїми величезними розмірами. Особливо виділявся помічник Лобо, справжній гігант, але й він поступався перед ватажком силою і завзяттям.

* Лобо — іспанською «вовк». — *Прим. перекладача.*

Кожен член ватаги мав свою характерну рису. Одного красиво-го білого вовка мексиканці звали Бланкою*. Гадали, Бланка — самаця, подруга Лобо. Інший вовк, рудої масті, відзначався нечуваною спритністю. Ходили чутки, буцім він легко наздоганяв прудконогу антилопу.

Життя вовків тісно перепліталось з життям скотарів, тим-то не дивно, що вони прагнули будь-що і якнайшвидше спекатися зграї. Кожен скотар ладен був віддати чимало молодих бичків за скальп бодай одного вовка з ватаги Лобо.

Тим часом сіроманці насолоджувалися полюванням, зневажаючи всі виверти мисливців. Вони ніби глузували з них, нехтуючи отруєною приманкою, і збирали й далі, принаймні останні п'ять років, данину зі скотарів Курумпо в розмірі однієї корови щодня. Таким чином, здобич зграї становила, за грубими підрахунками, щонайменше дві тисячі добірних голів.

Застаріле поняття, що вовк завжди голодний і пожирає все поспіль, у даному разі не відповідало дійсності, бо ці свавільники були дорідні, вгодовані, ситі та ще й вередливі до харчу. Вони ніколи не торкалися тварини, що здохла сама або сконала в пошесть, гребуючи навіть тією, що її забив скотар. Свій вибір зупиняли на щойно зарізаній самими гладкій телиці, ласуючи лише найніжнішою частиною. Старою коровою чи бугаєм просто гидували. Відомо також, що вони не любили баранини, однак часто, розважаючись, загризали овець. Якось уночі, в листопаді 1893 року, Бланка і рудий вовк, охочі до таких забав, вигубили двісті п'ятдесят овець, навіть не скуштувавши їхнього м'яса.

Я міг би множити подібні приклади, розповідаючи про спустошувальні набіги ненажерливої зграї. Щорічні спроби покласти край безчинству сіроманців кінчалися марно: вони безжурно втішалися життям попри всі зусилля своїх ворогів.

За голову Лобо було призначено велику нагороду. Навмисно для нього розкидали кругом отруєне м'ясо, але він ніколи не схибив: завжди непомильно розпізнавав приманку.

Лобо боявся лише вогнепальної зброї. Він знав, що всі тутешні чоловіки носять із собою рушниці, тим-то ніколи не нападав на людину й всіляко уникав зустрічі з нею. Непорушним законом для зграї був порятунок втечею, хоч би на якій відстані майнула людська постать. Звичка Лобо дозволяти вовкам жерти лише самими впольовану здобич не раз ставала їм у великій пригоді, а гострий нюх ватажка завжди визначав людський запах і давав їм можливість уникнути неминучої загибелі.

* Бланка — іспанською «біла». — *Прим. перекладача.*

Якось один ковбой почув могутній клич старого Лобо. Покрадьки він наблизився до улоговини й побачив, що згряя оточила невелику череду корів.

Лобо сидів на пагорбі, а Бланка й решта вовків намагалися відбити від стада телицю, вибрану на обід. Але худоба згуртувалася в коло і виставила до ворога суцільний ліс рогів. Однак оборона не була щільною: кілька передніх корів, настрахані наскоками грізного суперника, рвалися досередини. Саме через цей злам в обороні вовкам вдалося поранити облюбовану телицю. Але вона ще мала силу.

Терпець Лобо урвався, з горла вихопилося глухе виття, він стрімголов помчав на череду. Очманіла від переляку череда сахнулася і розпалася навпіл. Лобо з розгону увірвався в розколину. Корови кинулися врозтіч, наче відламки розірваної вибухом бомби. Обрана жертва й собі рвонула бігти, але кількома стрибками Лобо наздогнав її, люто вп'явся в горло і, вгрузаючи в землю лапами, різко спинився. Від могутнього ривка телиця повалилася, задерши ратиці догори. Лобо теж перекинувся на спину, але миттю скочив на ноги. Згряя в лічені хвилини прикінчила нещасну телицю.

Старий ватажок не брав участі в розправі. Він повалив жертву і всім своїм виглядом, здавалося, говорив: «Чому ніхто з вас не зробив так само, а лише марно гаяв час?»

Ковбой з голосним гиканням помчав на вовків, і ті кинулися навтьоки. Ковбой тут-таки посипав зарізану тушу стрихніном у трьох місцях і подався геть, упевнений, що згряя повернеться по здобич.

Наступного ранку, коли він прийшов поглянути на сподівані трупи, з'ясувалося, що вовки і справді ласували телицею, але перед тим старанно відокремили й викинули геть усі отруєні частини.

Страх перед ватагою Лобо дедалі зростав. Щороку винагорода за його голову підвищувалася, аж поки сягнула нечуваної суми — тисячі доларів. За людську голову, голову небезпечного злочинця, призначалася куди менша ціна.

Якось в ущелині Курумпо, приваблений обіцяною винагородою, з'явився техаський мисливець на ім'я Теннерей. Техасець був чудово споряджений для полювання на вовків: найновіші рушниці, добрі коні, згряя собак-вовкодавів. У рідному краї він зі своїми собаками винищив чимало вовків, тим-то не сумнівався: невдовзі відтята голова старого Лобо теліпатиметься на луці його сідла.

Літньої пори, вдосвіта, він вирушив у путь. Незабаром голосний і радісний гавкіт собак сповістив, що вони натрапили на слід. За дві милі від ловця на видноті з'явилася зухвала згряя

сіроманців. Почалися запеклі і тривалі гони. Собаки мали догнати вовків і тримати в облозі, доки під'їде ловець та постріляє їх. Це легко зробити на рівнинних просторах Техасу, але тут нові умови вступали в силу. Старий досвідчений ватажок уміло вибирав шлях відступу.

Скелясті річки з їхніми численними притоками мережили долину.

Лобо повів свою зграю до найближчої гірської розколини, перетяв неглибокий струмок і втік від мисливця. Його ватага кинулася врозтіч, а за вовками розбіглися й собаки. Невдовзі вовча зграя з'єдналася. Частина собак лишилася далеко позаду, і вовки, скориставшись чисельною рівновагою, кинулися на переслідувачів і безжально знищили їх.

Увечері, коли Теннерей скликав собак, з'ясувалося, що вціліло тільки шестеро, з яких двоє були жорстоко скалчені. Мисливець зробив іще дві спроби заволодіти скальпом Лобо. Та жодна не увінчалася успіхом. В останній спробі загинув його найкращий кінь, який упав зі скелі й розбився. Зневірившись в успіху, ловець облишив полювання й подався до рідного штату. А Лобо й далі деспотично панував у краї.

Наступного року з'явилося ще два мисливці, сповнені надії на успіх. Кожен з них був твердо переконаний, що саме йому пощастить знищити знаменитого вовка.

Один сподівався досягти цього за допомогою якоїсь особливої отрути, розкладаючи принаду новим способом, другий — канадець французького походження — теж мав намір ужити отруту, присмачивши її всілякими замовляннями. Канадець свято вірив, що тут не обійшлося без втручання нечистої сили, і він має справу з перевертнем, якого звичайними прийомами не позбутися.

Але всі отруєні хитрі принади, чари й магічні слова були безсилі проти осоружного свавільника. Він і далі чинив наругу, бенкетуючи щодня. Підупалі духом, мисливці облишили марні спроби здолати Лобо й помандрували полювати до інших країв.

Один фермер, Джо Калон, розповідав мені, до яких тільки хитрощів йому довелося вдаватися, щоб здихатися Лобо. Зухвалий сіроманець анітрохи тим не клопотався, беручи на кпини всі ворожі зусилля.

Ранчо Калона притулилося біля невеликої притоки річки Курумпо в мальовничій гірській ущелині. Лобо зі своєю подругою влаштували лігво й вивели дитинчат за якихось тисячу ярдів від будинку. Влітку вони заповзялися знищувати корів, овець і собак, почувавши себе в безпеці серед кам'янистих урвищ, печер і скель,

тим часом Джо сушив собі голову, яким побитом викурити їх звідти або знищити динамітом. Але вони, як і раніше, безкарно грабували скотарів.

«Отам вони жили, — показував мені рукою Калон на урвище. — Я нічим не міг зарадити. Він таки добре попсував мені кров».

2

Я не надто йняв віри розповідям ковбоїв, аж поки восени 1893 року випала нагода стрітися з сірим пронозою і вивчити його краще, ніж інші.

За кілька років до цих подій, коли іще був живий Бінго*, я частенько полював на вовків. Відтоді змінив заняття на інше, що прикувало мене до письмового столу і стільця. Мені доконче потрібен був рухливий спосіб життя, тим-то, коли мій давній друг — фермер із Курумпо — запросив приїхати до нього і спробувати покласти край розбійницьким нападам сірої зграї, я погодився без вагань, радіючи можливості познайомитися з її ватажком.

Аби ліпше вивчити місцевість, я багато їздив верхи. Часом мій проводир показував на кістяк тієї чи іншої тварини, що на нім поприсихало сухе шкураття, й говорив: «Це його робота».

Я зрозумів: шкода й думки вполювати Лобо в горах верхи на коні.

Липалося єдине — капкани й отрута. Та нам бракувало достатньої кількості капканів, тим-то я вдався до отрути. Не описувати му з усіма подробицями десятки хитромудрощів, на які я пускався, щоб обвести «вовка-перевертня». Годі було знайти таку суміш стрихніну, миш'яку, синильної кислоти, якої б я не випробував як отруту для Лобо. Годі було знайти такий сорт м'яса, якого б не підкинув цьому лиходію для приманки. Минали дні, а мої зусилля йшли нанівець. Старий пройдисвіт був хитріший.

Наведу один приклад, що свідчить про його надзвичайну кмітливість.

За порадою досвідченого мисливця, я розтопив трохи сиру з жиром свіжозарізаної молоді телиці. Вариво навмисно готував у порцеляновій посудині, м'ясо різав кістяним ножем, щоб не відгонило металом. Коли суміш захолола, я розрізав її на дрібні шматочки, поробив у кожному дірки, куди позасовував велику дозу стрихніну й ціанистого калію в капсулах, з яких не проникав запах, і позатикав отвори сиром. Пильнуючи всіх правил, я працював у рукавичках, змочених у теплій крові телиці, уникаючи

* Бінго — герой оповідання письменника «Бінго — історія мого собаки». — *Прим. перекладача.*

й дихати на принаду. Потім уклав приманку у вимащений кров'ю сирицевий мішок і погнав коня. За собою тяг на мотузці печінку й нирки забитої тварини. Миль через десять заходився розкидати приготовлені шматки отруєного м'яса що чверть милі, уникаючи торкатися до них руками.

Лобо з'являвся в цій місцевості на початку кожного тижня. Подейкували, ніби решту часу він вештається десь біля Сьєрра-Гранде. В понеділок надвечір, коли ми саме лаштувалися від'їжджати, луна докотила басовите виття володаря краю. Один ковбой стурбовано сказав:

— Це він. Тепер побачимо, що буде.

На світанку мені нетерпеливилось взнати результати нашого маневру. Невдовзі я натрапив на свіжі сліди зграї сірих грабіжників. З-поміж усіх помітно виділявся відбиток Лобо. Відомо, що розмір сліду звичайного вовка — чотири з половиною дюйми, відбиток лапи старого ватажка сягав п'яти з половиною дюймів. Згодом я дізнався, що він важив сто п'ятдесят фунтів. Тим-то його сліди, хоч би як густо поцятковані іншими, легко відрізнити.

Зграя винюхала принаду, яку я тягнув на мотузці, і погнала по сліду. Я переконався, що Лобо наблизився до першого шматка, обнюхав його і проковтнув. Я не міг стримати радості, що нуртувала в мені.

— Нарешті він упіймався! — вигукнув я. — Скоро я побачу його труп.

Я погнав коня і не відводив погляду від велетенських вовчих відбитків на закуреному шляху. Сліди вивели мене до місця, де я кинув другу приманку. Вона також зникла.

Все в мені співало від радості.

Я був певен, що він таки упіймався, а може, ще хтось із його зграї.

Але широкий слід його лап не зникав. Я піднімався на стремених, роззирався довкіл, та ніде не бачив мертвого вовка. Я поїхав далі слідами і помітив, що зникла третя принада, а сліди сірого поганця не уривалися, вели до четвертої. Тут-таки я переконався, що він не ковтнув жодної принади, а ніс усі в пащі. Поскладав їх на купу і обгидив, висловивши таким чином своє зухвале презирство до моїх хитрощів. Після цього він подався геть, ведучи за собою свою зграю, про яку так дбайливо піклувався.

Наведений приклад — один із багатьох, які переконали мене, що отрутою такого розбишаки не здолаєш. Я терпляче чекав, доки надішлють потрібну кількість капканів, а тим часом винищував койотів та іншу хижку звірину.

Якось мені довелося стати свідком ще одного випадку, який виявив диявольську хитрість старого пройди.

Сіра зграя, охоча до розваг, різала овець, навіть не ласуючи їхнім м'ясом. Овець, як завжди, випасали в отарі від тисячі до п'яти тисяч голів. На ніч їх заганяли в затишне місце. З кожного боку отари на чатах стояв вівчар. Вівця така дурноголова істота, що будь-яка дрібниця змушує її тікати наосліп. Але вівці тварини стадні, тож їхньою непохитною звичкою йти за ватажком уміло користуються вівчарі, запускаючи в отару кілька цапів. Вівці беззастережно визнають розумову перевагу бородатих родичів і під час нічної тривоги гуртуються навколо них.

Одного разу вночі наприкінці листопада двох вівчарів збудив раптовий напад вовчої зграї. Вівці за звичкою скупчилися навколо цапів. Не дурні, не боягузи, бородані хоробро залишалися на посту. Але мов на біду керував тим нападом не звичайний сіроманець. Як і вівчарі, старий вовкулака достоту знав, що моральна сила отари — цапи. Він проскочив по спинах овець до їхніх бородатих ватажків і миттю загриз їх. Перелякані на смерть вівці кинулися врозтіч.

Тижнями по тому мене стрічали й розпитували стурбовані пастухи, чи не бачив я часом овець із тавром «ОТО». Майже завжди мені доводилося відповідати:

— Авжеж. Я натрапив на п'ять чи шість трупів біля Діамантового струмка.

Або:

— Ні, але Хуан Мейра два дні тому бачив понад двадцять щойно зарізаних вовчою зграєю овець на Кедровій горі.

Нарешті прибули довгождані капкани. Я та ще двоє мисливців тиждень, не шкодуючи сил, поралися з ними, аби їх поставити. Робили все, що, на наш погляд, могло сприяти успіхові.

Наступного дня, коли я поїхав оглянути капкани, тут-таки натрапив на сліди Лобо, що в'юнилося від одного пристрою до іншого. Сліди розповіли історію його нічних походеньок.

Він шастав у темряві і, хоч капкани були ретельно замасковані, відразу викрив перший з них. Лобо наказав зграї зупинитися, а сам заходився розгрібати землю навколо, доки розкопав і капкан, і ланцюг, і колоду. Лобо перебігав від капкана до капкана і з кожним проробляв те саме. Невдовзі я помітив: старий проноза спинявся і збочував щоразу, помічаючи на дорозі якийсь підозрілий предмет.

Тоді у мене визрів новий план. Я розташував капкани у формі літери «Н». Замаскував їх уздовж обох боків стежки, а один

поставив, мов поперечку для літери, посередині. Спливали дні. Я визнав, що вкотре мене спіткала невдача.

Лобо вільно біг стежкою і вже був між двома паралельними рядами капканів, як завважив «поперечку». Старий пройда зупинився саме вчасно.

Як він здогадався — не знаю. Певно, якийсь добрий звіриний янгол літав над ним і охороняв від небезпеки, що чигала на нього. Лобо не збочив ні на дюйм уліво чи вправо, обережно, повільно позадкував, ставлячи кожную лапу в свій попередній слід, доки опинився в безпечному місці. Перегодом обійшов капкани з іншого боку і задніми ногами заходився загрибати землю так, що камінняччя і грудки летіли навкруг, аж поки механічні пружини спрацювали й заклацнулися.

Точнісінько так само він робив і в інших випадках. Попри всі мої хитромудрі виверти, Лобо ні разу не схибив, неухильно обминав небезпеку, розв'язуючи всі мої головоломки, й досі чинив би він свої спустошливі набіги, якби глибока прихильність до подруги не занастила його, поповнивши іменем сіроманця довгий список героїв, що були нездоланні наодинці й загинули через необережність друга, якому сліпо довіряли.

3

Я не раз помічав, що у зграї Лобо не все гаразд. Скажімо, чому попереду слідів ватажка видно відбитки меншого вовка? Я не міг збагнути причини, та ось один ковбой мені сказав:

— Бачив їх сьогодні. Стрій порушує і відривається від зграї Бланка.

Отже Бланка — справді самиця. Жоден вовк-самець не дозволить собі йти попереду ватажка, інакше накладе життям.

Це наштовхнуло мене на новий план. Я зарізав телицю, прилаштував кілька помітних капканів біля її туші. По тому відтяв їй голову, яку вовки вважають за нікчемну покидь, і поклав її трохи збоку. Біля неї поставив два могутніх сталевих капкани, добре вивітрених, без людського запаху. Працюючи, я щедро облив свіжою кров'ю руки, взуття, всі інструменти. Кругом обляпав землю кров'ю, наче вона витекла з голови. Надійно замаскувавши капкани, я замів над ними землю шкурою вбитого койота, а його лапою зробив густе мереживо слідів. Голову телиці поклав так, щоб між нею та чагарями залишався вузенький прохід. У ньому я поставив два найкращих капкани, притуливши їх до самої голови.

Вовки мали за звичку підходити до кожної туші, що траплялася їм на шляху, навіть не маючи наміру їсти. Я сподівався, що

ця їхня звичка стане мені в пригоді, хоча здогадувався, що Лобо розкусить мою хитрість з м'ясом і заборонить зграї наблизитися до нього, але я покладав великі надії на голову, яка мала цілком безневинний вигляд.

Наступного ранку я вирушив обстежити капкани. Яка радість! Земля навколо них була густо поцяткована свіжими вовчими слідами, а місце, де лежала голова з капканом, було порожнє.

Побіжний огляд слідів переконав, що Лобо справді не дозволив зграї наблизитися до м'яса, але один, менший вовк, легковажно підійшов понюхати голову, що лежала осторонь, і потрапив у ставелів лабету.

Ми подалися слідами і за мильо побачили цього горопашного вовка — Бланку. Завваживши людей, вовчиця надала бігу, але голова телиці, що важила понад п'ятдесят фунтів, добряче їй заважала. Однак Бланка сильно випередила мого помічника, який ішов пішки. Ми перехопили її поблизу скелястого узгір'я: голова телиці міцно застрягла рогами між камінням.

Ніколи раніше не доводилося мені бачити такої красивої вовчиці. М'яка густа шерсть Бланки була срібно-сірого відтінку.

Вона обернулася, готуючись стати до бою, і завилала. Її голос був сповнений розпачу. Луна відкотила його далеко в гори. Неподалік з ущелини басовитим виттям озвався вірний Лобо. То був останній поклик Бланки: ми підступали ближче, біла вовчиця мала берегти сили, щоб боронитися.

Невдовзі сталася неминуча трагедія, від згадки про яку мені стає моторошно. Кожен із нас накинув на шию приреченій тварині ласо і погнав коня в протилежний бік. Мотузки зашморгнулися, кров хлюпнула з горла Бланки, очі оскляніли, кінцівки витягнулися і знерухоміли. Ми поскакали додому, волочучи мертву вовчицю, і раділи, що завдали зграї Лобо першого смертельного удару.

Дорогою ми чули тужливе завивання. Старий ватажок блукав мов неприкаяний, сподіваючись знайти Бланку. Він-бо не хотів п кидати, але нічим не міг зарадити біді, порятувати: страх перед вогнепальною зброєю глибоко сидів у ньому.

Цілий день ми чули виття: у безнадійних пошуках вовчиці минав час. Я сказав одному з ковбоїв:

— Тепер я певен, що Бланка була його подругою.

Надвечір Лобо став ніби наблизатися до нашої ущелини: його виття чимраз ближчало. Як разюче воно змінилося! Войовничий клич воїна-звитяжця, хижу лютю і нескореність заступили відчай, горе і глибокий сум.

Лише проти ночі він, певно, знайшов місце, де сконала Бланка: протязливий стогін вихопився з грудей Лобо. Від його скорботи хололо на серці. Я ніколи б не повірив, що відчуватиму таке гостре почуття жалю до нього. Суворі стримані ковбої не уявляли, щоб вовк так гірко побивався. Лобо зрозумів, що сталося: земля на тому місці була скривавлена.

Він побіг слідами наших коней аж до ранчо мого друга. Що гнало його — жадоба помсти чи сподівання знайти там Бланку — не знаю. Принаймні частково відплатити за кривду йому вдалося. За п'ятдесят ярдів від воріт ранчо він напав на нашого сторожового собаку й роздер сердегу на шматки. Очевидно, Лобо приходив сам, на ранок я не помітив більше нічиїх слідів. Він знавісніло гасав навколо ранчо, втративши страх. Я чекав на це і понаставляв по всьому пасовиську багато нових капканів. Перегодом переконався, що він таки попався в один, але завдяки своїй могутній силі вирвався зі сталевих лещат.

Я був переконаний, що Лобо ганятиме доквіл, доки відшукає труп Бланки, тож усі зусилля спрямував на те, щоб покінчити з ним, перш ніж він угамується і назавжди покине ці місця. Я зрозумів, що припустився великої помилки, коли вбив білу вовчицю і не скористався нею як живою приманкою — тоді б мені вдалося заскочити Лобо тієї-таки ночі.

Я зібрав з усього краю капкани — сто тридцять міцних сталевих вовчих пасток — і поставив їх по чотири вздовж усіх стежок, які вели в ущелину. Кожен капкан окремо кріпився до колоди, а кожна колода в свою чергу окремо прикидалася землею. Маскуючи їх, я ретельно знімав дерен, клав його на полотно, щоб по закінченні роботи знову покласти на місце, аби старий вовк не помітив бодай найменшого сліду людини.

Коли капкани були надійно сховані, я протяг між ними труп бідолашної Бланки. Потім відтяв вовчиці одну лапу і наслідив нею над кожним капканом. Я вдавався до всіляких хитрощів і вживав усіх пересторог, аби забезпечити успіх.

Пізно ввечері я повернувся додому. Вночі мені чувся голос Лобо, але я не був того певен. Назавтра згуслі вечірні сутінки не дали мені об'їхати всієї північної частини ущелини і довідатися щось про старого ватажка. За вечерею один із ковбоїв сказав:

— Уранці худоба в Північній ущелині чогось страшенно ревла. Може, в капкан упіймалася якась звірина?

Лише пополудні наступного дня мені пощастило дістатися до вказаного місця. Іще здалеку я побачив велику сіру тінь, що при

моїй появі підвелася з землі, марно намагаючись метнутися кудись убік. Переді мною виріс сам Лобо, могутній володар Курумпо, міцно стиснутий сталевими лещатами.

Безталанний герой! Він ні на мить не припиняв пошуків своєї подруги, натрапив на її слід, сліпо, не роздумуючи кинувся вперед і потрапив у пастку. Чотири капкани намертво стиснули в своїх сталевих обіймах чотири лапи звіра, а густа мережа слідів на землі свідчила про те, що худоба збиралася навколо переможеного кривдника, щоб поглузувати з нього, але близько підійти не наважувалася.

Два дні й дві ночі пролежав він прикутий і геть знесилився. Та коли я підійшов до нього майже впритул, звір підвівся, шерсть на ньому наїжилася. Востаннє я почув його могутній, оглушливий голос. Він завив, скликаючи своїх підданців. Але ніхто не озвався, не прибіг на поміч. І тоді він зібрав останні сили й кинувся на мене. Марно. Кожен капкан важив щонайменше триста фунтів, Лобо був безсилий проти них.

Він скреготав могутніми іклами, кусаючи ненависні ланцюги, а коли я спробував торкнутися до нього рушницею, схопив її зубами і залишив на ній глибокі прим'ятини. Очі звіра потемніли від люті й ненависті, щелепи грізно клацали, але мене й коня, що тремтів від страху, годі було дістати. Лобо сильно виснажився від голоду й втрати крові і невдовзі знесилено впав на землю.

Щось схоже на жалість ворухнулося у мене в грудях, коли я збирався вчинити з ним те, що він звично робив зі своїми жертвами.

— Старий невгамовний свавільнику! Герою незліченних спустошливих набігів! — сказав я, звертаючись до нього. — За хвилину ти станеш купою мертвечини. Так буде справедливо!

Ласо майнуло в нього над головою.

Але ватажка не так легко було обдурити. Перш ніж петля зашморгнулася в нього на шиї, він на льоту схопив її зубами, легко перекусив і кинув під себе.

Звісно, я мав напихваті рушницю, але мені шкода було псувати його чудову шкуру. Тож я погнав коня до табору й повернувся з ковбоєм і новим ласо. Ми кинули вовку цурпалок, який він міцно схопив зубами, і перш ніж Лобо встиг випустити його, наші ласо просвистіли в повітрі й упали йому на шию. Промінь життя поволі згасав в очах могутнього володаря Курумпо.

Я гукнув до свого помічника:

— Стривай! Захопимо його живцем і відвеземо до табору.

Лобо так знемігся, що ми легко просунули йому в пащу товсту палицю, пообснували щелепи міцним мотузяччям і прив'язали до палиці. Палиця тримала мотузку, мотузка — палицю. Таким чином ми убезпечили себе від грізного звіра. Лобо вгамувався і байдуже позирав на нас, наче хотів сказати: «Ваше зверху. Ви здолали мене. Тож робіть зі мною, що хочете!..»

Відтоді він перестав нас помічати.

Ми надійно зв'язали йому ноги. Лобо не загарчав, не завив, навіть не підвів голови. Хекаючи, ми ледве завдали вовка коневі на спину. Лобо дихав рівно й спокійно, мов уві сні. Очі знову стали ясними й чистими. Але на нас вони не дивились. Погляд його линув у далечінь, обіймав колишні володіння, де щасливилось йому та його грізній зграї.

Ми їхали поволі і незабаром дісталися до ранчо. Накинули на Лобо ошийник, сталевими ланцюгами прип'яли його до стовпа на пасовиську й розв'язали йому ноги. Тут я вперше ретельно оглянув вовка і переконався, що не можна сліпо вірити народним переказам про живих героїв. На шиї в Лобо не було золотого ошийника, а на плечах перевернутого хреста, який би свідчив про таємну спілку з дияволом. Зате на боці в нього я помітив широкий рубець — слід від ікла Джуні — ватажка зграї вовкодавів Теннера, який вона залишила, перш ніж Лобо загриз її.

Я поставив перед ним воду і м'ясо, але він навіть не повернув голови. Лежав нерухомо, жовтаві очі пильно дивилися на вхід в ущелину, в прерії, широкі й безкраї. Він не здригнувся й тоді, коли я доторкнувся до нього. Сонце сідало за обрій, а Лобо невідривно дивився в далину. Я сподівався, що вночі старий ватажок скликатиме свою зграю, навіть приготувався до цього. Але він уже кликав її в скрутну мить, і ніхто не прибіг на допомогу. Більше він кликати не схотів.

Кажуть, лев, який позбувся сили, орел, що втратив волю, і голуб, котрого розлучили з подругою, гинуть від розбитого серця. Тож чи можна було сподіватися, що серце цього нескореного свавільця стерпить потрійний удар? Він втратив і силу, і волю, і подругу.

Коли зарожевів світанок, Лобо лежав так само спокійно, немовби спочивав. Але старий ватаг уже був мертвий.

Я зняв ланцюг з його могутньої шиї. Один з ковбоїв допоміг мені відтягти труп у повітку, де лежала й Бланка. Ми поклали Лобо поруч із нею, і ковбой сказав:

— Нарешті ти знайшов її. Тепер ви знову разом.

(Переклад Лариси Боженко)

Ернест Сетон-Томпсон ДОМІНО. ІСТОРІЯ ЧОРНО-БУРОГО ЛИСА

ЧАСТИНА ПЕРША. ДИТИНСТВО

1. РІДНА ДОМІВКА

Сонце зайшло за Голдерські гори, і м'які сутінки, такі любі всьому живому, вже почали огортати навколишні горби та долини. Навзаході небо пишно палажкотіло, а у видолінах світло було таке слабке, що ледве давало тіні. Вздовж річки Шобан, на високому її березі, ріс невеликий сосняк, де ховалася затишна галявинка. О тій чудовій весняній порі, коли навколо духмяніли запашні квіти, вона видавалася справжнісіньким райським куточком. І все ж найцікавіша ця галявина була тим, що тут оселилася родина лисиць.

Вхід до нори крився в гущавині. Але зараз, у надвечірній час, уся родина вийшла на галявину погратися й погуляти.

Посередині була мати. Вона сиділа і пильно стежила за всім, що відбувається навколо. А її малі пухнасті м'ячики затіяли грайливу мотанину, нічим не турбуючись: адже для малят найвища сила — мати, а коли ця сила їм віддана, то їй увесь світ видається сповненим приязні. Вони безпечно гуляли, вовтузились одне з одним, ганялися за мухами, жучками, відважно нюхали волохатих джмелів, щосили бігали, ловлячи кінчик материного хвоста, або віднімали одне в одного якийсь нікому не потрібний недогризок.

Словом, гралися, аби грати, і були раді будь-якій причині, щоб знову почати веремію.

За іграшку їм правило засохле качаче крило. Багато разів воно переходило від одного до другого. Аж ось його схопило найспритніше лисеня з чорною смугою впоперек писка і почало з ним кружляти, поки іншим не набридло за ним марно ганятися. Тоді воно

й собі кинуло крило, вчепилося за материн хвіст і так заходилося його крутити, що вона, не стерпівши, сіпонула хвоста, аж мале полетіло шкереберть.

У розпалі цих веселощів на галявині майнула чиясь тінь, і мати й діти стенулися, та зараз же й заспокоїлись — це був батько.

Він ніс для них їжу, тому всі миттю повернули в той бік очі й носи. Лис поклав додолу здобич — щойно задушену хохулю, і мати схопила її.

Розказують, що лисиця ніколи не буде нести до своєї нори здобич, якщо там немає лисенят. І це правда.

Лисиця кинула хохулю дітям, і вони налетіли на неї, як зграя вовків. Вони сіпали, тягли її, гарчали й люто витріщалися одне на одного, несамовито тріпаючи головою, щоб одірвати свою частку.

Мати з любов'ю дивилася на цю веселу метушню, не забуваючи озирати поглядом і навколишній ліс. Там могли ховатися страшні вороги: люди з рушницями, хлопці, собаки, орли чи сови, — всі вони залюбки полюють лисенят.

Вона завжди на чатах, і пильнувати їй допомагає лис. Хоч він у родині грав другорядну роль (лисиця навіть не пускала його до нори, поки діти були сліпі), але все ж сумлінно постачав їм їжу і завжди стояв на сторожі.

Веселий бенкет лисенят був порушений батьковим «юр-юр-юр-як» — сигналом про те, що наближається небезпека. Коли б лисенята були трохи більші, вони й самі б зрозуміли, що це означає. Але ж вони були ще дуже малі, і тому мати навчила їх, що робити: погрозово повторила батьків сигнал і загнала їх до півтемної нори, де кожне спокійно доїло свою частку.

Серед ферм одної тільки Нової Англії водиться не менше тисячі пар лисиць. У кожній парі щороку народжуються діти, тому такі сцени, як ця, можуть відбуватися перед будь-якою лисячою норою кожного сонячного весняного або літнього дня. Отже, подібних сцен під самісіньким нашим носом буває не менше як сто тисяч на рік, але лисиці такі потаємні, такі хитрі й обережні, що хіба одній людині із ста тисяч пощастить спостерігати це відрядне видовище. Зате як чарує очі та серця такий вияв щирої любові й відданості у цих тварин.

У містечку Голдері таким щасливцем, одним із ста тисяч, виявився Абнер Джукс — довготелесий, білявий, весь у ластовинні хлопчина, який, замість того щоб пасти корів, лазив по деревах і драв воронячі яйця.

Він дивився вниз на веселу гру лисенят з таким захватом, що можна було відразу сказати: з цього хлопця виросте справжній

природолюбцець. Він одразу ж помітив лисеня з чорною смугою на писку, неначе в масці доміно*, і, всміхаючися, стежив за його потішними витівками.

Хлопець не замишляв проти лисячої родини нічого лихого і навіть не збирався перебивати пустоці малечі, та все ж через нього настав їх кінець, і через нього малятам довелося зазнати сумної долі.

Як і більшість хлопців, Абнер полював на лисиць тільки взимку. Він пишався своїм мисливським собакою, який незабаром стане «найкращим в усьому штаті». Правда, це був ще не собака, а тільки щеня, але воно вже мало великі лапи, тонку талію й широкі груди. Голос у нього був дуже гучний і ляскучий, а вдача така люта й понура, що з нього й справді мав вирости презлючий собака. Абнер завжди зачиняв його вдома, але зараз щеня вирвалося надвір і відразу ж кинулося шукати свого господаря. Саме воно, біжачи слідами Абнера, й стривожило батька лисенят.

Лисиця-мати, переконавшись, що всі семеро її найдорожчих малят зараз у безпеці, в норі, відразу ж кинулася назустріч ворогові. Вона навмисне побігла так, щоб собака натрапив на її слід, і незабаром почула металеве дзявкання, від якого навіть її мужнє серце закалатало дужче.

Та про себе вона зараз не думала. їй треба було відвести вбік ненависного собаку. На безпечній віддалі від нори вона легко його позбулася, здвоївши свої сліди, й прибігла додому. Там все було гаразд. Тільки лисеня з чорним писком, що завжди її зустрічало біля входу, тепер принишкло в найглухішому кутку нори, уткнувши носа в пісок.

Воно визирнуло було надвір і почуло жажливий, пронизливий гавкіт собаки. Лисеня так перелякалося, що по всьому його хребту аж до кінця пухнастого хвоста пробігли холодні дрижаки; воно щодуху кинулося в найдавший куток нори й лежало там, скоцюрбившись, хоч небезпека вже давно минула. Дотепер воно жило у світі любові; віднині в цей світ удерся страх.

2. НЕЩАСТЯ

Багато хто з мисливців твердо переконаний: лисиця ніколи не залізе до курника, що найближчий до її нори. Вона не має ніякого бажання накликати на себе помсту сусіда, а тому воліє ходити по здобич на віддаленіші ферми.

---

* Доміно — маскарадне вбрання у вигляді довгого плаща з каптуром. —
Прим. перекладача.

Може, цим і пояснювалось те, що курник Джукса зовсім уникнув наскоків, тоді як Бентон щодня недораховувався якоїсь курки. Старий Бентон узагалі не відзначався терплячістю, але коли з його курника зникла понад чверть породистих курей, то він і зовсім розлютився й заявив: якщо сини його не можуть захистити курей, то він це зробить сам...

У неділю сини Бентона, Сі та Бед, проходячи вершиною гора, зачули гавкання Джуксового собаки, який гнався за лисицею. Собака цей був їм не дуже до вподоби, тому вони не схотіли втручатися в його справи. Але вони зупинилися, простежили за гонитвою, що відбувалася внизу, в долині, й побачили, як спритно лисиця обдурила собаку, коли їй набридло втікати. «Цікавий випадок, — подумали вони. — Буде що розказати людям біля пошти, коли б тільки там був хтось із Джуксів».

Але не встигли вони рушити далі, як лисиця показалася знову, вже несучи в зубах білосніжну курку. Бентон дуже пишався своїми білими доркінгськими курми, і це ж одну з них вполювала зараз лисиця. Через півгодини хлопці стояли вже біля нори серед купи білого курячого пір'я. Хлопці спробували просунути в нору довгу палицю, але нора була кручена, тож лисенята, хоч і страшенно перелякані, все ж залишилися цілі й неушкоджені. Тим часом батько й мати гасали навколишнім лісом: вони нічим не могли їм допомогти.

Хоч нора й була на Джуксовій землі, сини Бентона вирішили прийти сюди наступного дня і викопати лисенят. Але в лисиці пробудився материнський інстинкт: її оселі загрожувала небезпека. Тому вона відразу стала рити іншу нору, а на світанку почала переносити туди свою родину.

Селяни знають один дуже простий спосіб відбору: коли їм треба визначити, яке з новонароджених кошенят найкраще, вони виносять їх усіх у чисте поле. Кішка незабаром знаходить своїх дітей і починає переносити їх додому. І те кошеня, яке вона візьме першим, і є найкраще. Та й справді ж: найспритніше завжди вилізе на самий верх купи, на нього відразу ж зверне увагу мати і візьме його.

Отак було й тепер. У норі перше зустріло матір те лисеня, яке було найспритніше й найсильніше — Доміно, і його першого перенесла вона в безпечне нове сховище. За другим разом вона взяла найсильнішу його сестру, а за третім — невеликого, але міцного братика. А старий лис чатував на сусідніх горах.

Вже почало сіріти; мати саме переносила третього малого, як раптом батько подав сигнал небезпеки.

Хлопці Бентона прийшли з лопатою й мотикою, щоб розрити нору, і вже почали копати, але за три фути від входу наткнулися на величезний камінь. Що ж робити? Раптом у каменярні в горах пролунав вибух, підказавши їм план дій. Один із хлопців сховався до каменярні й приніс динамітний патрон, який заклали в тріщину. Через хвилину почувся страшенний вибух, і коли спала пилюка, то виявилось, що вибух не розкрив лігва, а, навпаки, засипав його камінням. Лисенята, звісно, або задихнулися, або їх роздушило. Вибух перетворив житло у могилу, і хлопці пішли додому.

Коли б вони прийшли сюди вночі, то побачили б, як лисиці, і батько й мати, розгрибали лапами землю, як гризли зубами уламки граніту, щоб дістатися до своєї нори. Наступної ночі вони знову прийшли обое, третьої ночі приходила вже тільки мати, а потім і вона залишила цю безнадійну справу.

3. НОВА ДОМІВКА

Нова домівка лисиць була за милію від попередньої і вже не на вершині горба, а біля річки Шобан, що саме тут витікає з міжгір'я на просторі луки. Тут, у виярку поміж скелями, де густо сплелося коріння осик та беріз, і була їхня нора. Перед входом до нори лежали дві брили граніту, бо лисиці вірять, що камінь — найкращий для них захист. Попередня нора була на схилі горба в сосняку, а ця — у виярку, що заріс осиками. Сосна весь час шумить, зітхає, осика — тремтить, трепече. А поруч, дзвінко виспівуючи, тече річка. І після того великого нещастя в родині лисиць шум сосен нагадував їм про минуле лихо, а річка й осики, здавалося, співали мирних пісень.

Біля самого входу до нори був густий чагарник, який спускався до тихої річки, що на її берегах розрісся оситняг. Цей зелений схил був місцем розваг трьох лисенят. Не раз і не двічі, а багато десятків разів можна було бачити, як батько-лис приносив їм здобич. Вся трава довкола була витоптана лапками лисенят, що безперервно тут гралися.

Лисенята тепер швидко підростали, але найшвидше росло старше, в якого щодня темнішали і хутро, й маска на пискі.

Батько й мати почали їх навчати, як ловити здобич. Мати вже майже не годувала їх молоком, вони їли те, що й дорослі, та ще й повинні були самі знайти харч, який приносили їм батьки, залишаючи щоразу далі від нори. Почувши материн поклик, всі лисенята кидалися в ліс і починалася дуже серйозна гра під назвою «не знайдеш — будеш голодний».

Як тільки вони ганяли туди й сюди по чагарнику, як петлями схилами горба, роздивляючись і обнюхуючи кожну ямочку, біжачи щодуху по батькових та материних слідах просто до схованої їжі!

Отак і навчалися вони справжнього полювання.

Батькам здавалося, що всіх лисенят вони годують однаково, але насправді тут, як і повсюди, можна було пересвідчитися в справедливості старого, як світ, правила: «хто має більше, той більше й одержує». Найстарше лисеня було найрозумніше, найсильніше, найспритніше. Воно завжди знаходило їжу перше і хапало найбільші і найкращі шматки. Росло воно швидше за інших, і різниця між ними щодня ставала дедалі помітніша. Але воно відрізнялося від інших ще одним: його темно-сіре хутро дедалі чорніло. Коли в брата й сестри почало руде й жовте хутро, властиве для їхньої породи, то в нього хутро щодня темніло, а на писку й лапах і зовсім стало чорне.

Був уже кінець липня. Старі лисиці не тільки невтомно діяли дітям їжу на сусідніх фермах, а й пильно оберігали їх від будь-якої небезпеки. Нерідко в їхній долині чути було голосне гавкання собаки, і завжди, почувши його, чорне лисеня тремтіло, але батько чи мати бігли назустріч ворогові і, легко його обдуривши, змушували повернутися додому без нічого. Обдурити собаку серед скель було їм так легко, що лисиці стали зневажати свого незграбного переслідувача і зробилися дуже самовпевнені.

І от якось, коли всі троє лисенят галасливо бігали по галявині, шукаючи принесену батьком здобич, на них раптом кинувся плямистий собака.

Від страшного рику лисенята побігли врозтіч, але менший братик заворонився і потрапив у величезні собачі щелепи.

Чудовисько-собака приніс це тендітне звірятко на ферму, поклав до ніг господаря і чекав, що той його за це похвалить. Але так і не діждався.

Біда ніколи не приходить одна. Наступного ранку лис-батько біг додому зі спійманою качкою, як раптом спереду почулося собаче гавкання. Він звернув з добре знайомої йому дороги й опинився на стежці, огороженій з обох боків високим плотом, через який він не міг переплигнути, не випустивши качки. Лис побіг стежкою, а собаки за ним. Тоді він шмигнув у перший же двір і — о горе! — натрапив на ще одного собаку: тут він і загинув.

Але його сім'я нічого про це не знала. Просто він не повернувся додому, не приніс здобичі.

Мати і двоє лисенят у норі посеред осик трохи поголодували, а потім лисиця-мати відважно взяла на себе всі турботи. Щоправда,

їй уже майже нічого було турбуватися про дітей: у серпні вони вже разом з нею почали виходити на полювання і самі собі здобували їжу. У вересні дочка була вже така завбільшки, як і мати, а брат у темному хутрі вдався набагато більший і сильніший за неї.

Стосунки між сестрою і братом, а також між матір'ю й сином тепер дуже змінилися, і обидві лисиці тепер почали уникати зустрічей з цим високим чорним лисом.

Мати й дочка ще жили разом, але якийсь глибинний інстинкт уже порізнив їх навіки. Зустрічаючись випадково з високим чорним лисом, вони поводитися з ним по-дружньому, але всі трое намагалися зустрічатися якомога рідше. Отак швидкий Доміно, навчившись піклуватися сам про себе, покинув старий осиковий гайок і почав жити одинцем.

4. НОВЕ ВБРАННЯ І НОВЕ ЖИТТЯ

Тепер Доміно вступив у великий буремний світ, що так відрізнявся від рідної домівки під осиками. Тепер він почав жити самотійно і повинен був розраховувати тільки на власні сили, щоб прогнати себе й уберегтися від ворога. Щоднини він ставав усе розумніший, обережніший та красивіший.

Невдовзі після того, як він залишив свою нору, йому довелося рятуватися від переслідування, і тоді він уперше пересвідчився, що розум деколи рятує краще за найшвидші ноги і що в нього у важку хвилину є відданий друг — друг, якого він бачив щодня й раніше, але з яким познайомився тільки тепер.

Якось за Доміно погналося двоє собак, і, рятуючись від них, він до крові зранив свої лапи на скелях. Було дуже жарко, сухо. Доміно щодуху помчав уперед, аби охолодити свої розгарячені, стомлені, скривавлені ноги в річці. Спустившись до води, він подався по мілкому проти течії, тіпачися прохолодою. Так він пройшов з чверть милі, коли почув валування собак, що бігли по його сліду до річки. Молодий лис стрибнув на острівцець і, сховавшись в кущах, спостерігав, як собаки згубили на березі слід, як вони бігали туди й сюди, намагаючись знову його знайти, і нарешті, нічого не виявивши, зовсім спантеличені попленталися додому.

Може, лис ясно і не розумів, що вода сховала його сліди, але в нього виробилося тверде переконання, що річка — таке місце, де можна втекти від небезпеки. Пізніше цей висновок не раз підтвердився досвідом. А на тім боці річки, нижче за течією, була піщана обмілина, де теж не залишалося жодних слідів і де можна було спекатися переслідувача. Коли настала зима і річка вкрилася

тонким шаром блискучої криги, Доміно помітив, що ця крига чудово витримує його і ламається під важким собакою.

Але справжньою знахідкою для нього виявилася скеляста круча над річкою. Під урвищем вилася стежечка, спочатку досить широка, а потім така вузенька, що нею ще міг пройти лис, але ніяк не мисливський собака.

Ця стежечка огинала вершину, а далі полого піднімалася на скелю і вела до лісу, куди іншою дорогою було добрих дві милі.

Нарешті Доміно взнав, що коли лови не вдадуться, то біля річки завжди можна знайти щось їстівне. Чи то була викинута на берег риба, чи дохла пташка, чи хоча б жаба, а все ж чимсь можна було перебити голод. І він думав: «Яке чудове місце річка! Тут завжди можна чимсь поживитися». Так річка стала йому другом.

Он як помудрішав наш лис! І зовні він теж став зовсім інший, хоч ця зміна вдсятеро збільшила небезпеку для його життя. Бо його хутро щодня ставало все темніше, все густіше, аж поки почорніли всі руді й сірі волосинки. І кожний, хто розуміється на хутрових звірах, сказав би: «А з нього, певно, вийде неабиякий красень. Це молоде лисеня стане справжнім чорно-бурим лисом».

Роздобути хутро чорно-бурої лисиці — найбільше щастя, про яке тільки може мріяти будь-який мисливець. Але цього скарбу пильнують хитрість звіра і його швидкі ноги — тому вполювати чорно-бурю шкірку може хіба що тільки щасливець. Ці шкірки не всі однакові, вони так само розрізняються, як і діаманти, за величиною і якістю, і мисливці розрізняють їх дуже точно.

Чорно-бура лисиця тільки взимку дуже відрізняється від звичайної. Чорно-буре лисеня, поки воно не змінило свого дитячого хутра, може легко видатися за звичайне. Лише з наближенням зими можна помітити красу, притаманну шляхетній породі. І ось тепер, коли минула осінь і в Голдері настали морозяні ночі, зимове хутро Доміно щодня ставало все густіше й довше, хвіст з білим кінцем все пухнастіший, а чорна смужка впоперек морди — все чорніша і скидалася на маску посеред сріблястого волосся. Голова й шия теж стали блискучо-чорні. Нарешті, немов зірки вночі на темному небі, з'явилися блискучі білі кінці волосин на фоні чорного, як смола, хутра. Той, хто бачив чорненьке лисеня в липні, ніколи б не пізнав його тепер, у листопаді, у всій пишноті чудового зимового вбрання: Доміно перетворився на прекрасного чорно-бурого лиса.

5. КРАСЕНЬ І ПОТВОРА

Незабаром усім стало відомо, що в Голдері з'явився чорно-бурий лис. Люди вже не раз бачили цього красеня, це диво серед

хутрових звірів, і дехто навіть гадав, що Джуксова сука, чорна Гекла, не раз уже ганялася за ним по п'ятах. Так принаймні розповідав сам Джукс, хоч сусіди й підсміювалися з таких чуток, запевняючи, що чорно-бурий лис просто хотів познущатися з дурної суки, змушуючи її бігти за ним щодуху, щоб потім спекатися її з допомогою одного з своїх незчисленних викрутів.

Гекла мала надзвичайний голос: гучний, дзвінкий і такий сильний, що тихої ночі його можна було чути за кілька миль. Це гавкання скидалося на мимовільне, бо сука безперервно гавкала при кожному стрибку, навіть коли поверталася додому по власних слідах.

Джуксові хлопці вважали, що Гекла — чудовий, зразковий мисливський собака, а сусіди твердили, що це всього лише якийсь покруч лисячої пастки й парової сирени, та до того ще й понура та дика потвора. Безсторонні люди дотримувалися думки, що Гекла — здорове, швидке, злюче щеня, в якого справді особливий незабутній голос. Я вперше почув, як гавкає Гекла, коли її замкнули в повітці, і цей ляскучий, страшний, металевий голос вчувався мені після цього кілька днів.

І ось якось восени, вже при заході сонця, коли я гуляв у лісі біля підніжжя Голдерських горбів, до мене долинув здалека той самий металевий гавкіт. Я відразу впізнав його і здогадався, що Гекла за кимсь женеться. Скоро мені стало все зрозуміло. Я почув, як стиха зашелестіло листя, і через кілька секунд побачив чудового звіра — чорного, наче вугілля, лиса. Він на хвильку зупинився і, ставши передніми лапами на дерево, що лежало долі, оглянувся. Лис був за п'ятдесят ярдів* від мене, і я здогадався, що треба зробити: приклавши до губів руку, потяг у себе повітря й голосно цмокнув. Лис відразу ж повернувся і швидко поповз у мій бік.

Ось уже між нами не більше двадцяти ярдів. Він став у зграбну позу, підвів голову, злегка підніс передню лапу, намагаючись дізнатися, звідки почувся любий йому голос щура або кролика.

Яке ж було на ньому чудове хутро!

Стояла ще рання осінь, а на тлі чорного, блискучого хутра уже виразно виділялися білі, наче сніг, груди і світлий кінчик хвоста. Жовті очі його горіли, наче вогники, а сріблясте волосся оточувало, наче сяйво, його голову й шию. Здавалося, я ніколи в житті ще не бачив такого дива. Нарешті я здогадався, що це, мабуть, і є отой голдерський чорно-бурий лис. Ми обоє стояли непорушно. Як це

* Ярд — англійська міра довжини, що дорівнює 91,44 см. — *Прим. перекладача.*

часто буває, він не міг зрозуміти, що перед ним людина. Але металеве гавкання дедалі ближчало, тож лис збирався побігти далі. Я цмокнув ще раз і знову дістав щасливу нагоду спостерігати зграбну позу настороженого звіра. Але ось я зробив необережний рух, і лиса наче вітром здуло.

За десять хвилин з'явилася інша тварина. Гавкаючи через кожні кілька футів*, ламаючи все, що не гнулося, з налити ми кров'ю очима, ні на що не дивлячись, важка, незграбна, бігла за лисом Гекла, відома всім Гекла, яка хотіла наздогнати найшвидшого на всі Голдерські горби звіра.

Аж страшно було дивитися, як ця потвора, пирхаючи, обнюхувала землю і бігла точнісінько по сліду, ні разу не звернувши з нього. З її лютих очей легко можна було догадатися, що станеться, коли вона дожене лиса. Я запищав кроликом, але Гекла не звернула на це ніякісінької уваги: вона тільки й думала, що про слід. Я сам полюю на лисиць і люблю таке полювання, але того дня це прекрасне створіння, за яким гнався безжалісний Цербер, нагадувало мені чудову співучу пташку, яку душить змія.

Я забув давню дружбу людини з собакою і всією душею симпатизував чорно-бурому лису.

6. ЖИТТЯ ДОМІНО ВЗИМКУ

Настала зима, і сільські хлопчачки почали своє безладне полювання на лисиць. Пустивши вперед двох-трьох собак, вони йдуть звичайно за ними зі своїми рушницями. Якось на слід Доміно напала група кінних мисливців із цілою зграєю собак, але Доміно сховався у скелях біля річки. І після кожної успішної втечі він ставав дедалі сильніший, розумніший, дедалі краще міг збивати з пантелику переслідувачів. Він навчився, крім усього іншого, ще й витримки. Страшне гавкання собаки-здоровила лякало його й тепер, але Доміно навчився переборювати свій страх і ставав дедалі відважніший та мужніший.

Тепер він жив так, як живуть усі лиси-одинаки. У нього не було нори, — лисиці рідко живуть узимку в норах, — і він лягав спати просто неба; від холоду його захищали густе хутро та пухнастий хвіст, а від будь-якої небезпеки чудові нюх і слух.

Спав він майже завжди тільки вдень, на осонні. Це вже такий неписаний закон у лисиць: «Вночі полювати, а вдень — спати». Коли починало смеркати, Доміно інстинктивно вирушав у мандрини на пошуки харчу, так само, як це робили і всі його предки.

* Фут — міра довжини, що становить від 28,3 до 32,48 см. — *Прим. перекладача.*

Дехто помилково думає, що дикі тварини можуть бачити і в темряві. Ні, світло потрібне їм теж, хоч і значно менше, ніж людині. Щоправда, тварини краще, ніж людина, можуть пересуватися в темряві помацки. Вони не люблять яскравого світла, що буває опівдні, а полюбують ранкові та вечірні сутінки. При місяці або в зоряну зимову ніч, коли блищить сніг, полювати найзручніше.

Отже, й Доміно, тільки-но сонце сідало за обрій, виходив на щоденний промисел. Він біг підтюпцем навпроти вітру, звертав убік, щоб дослідити кожний більш-менш примітний чагарник чи зарослий осокою вибалок, заглядав повсюди, де йому вдавалося колись щось піймати, і підбігав до кожного стовпа, каменя або рогу огорожі понюхати, чи не була там недавно якась лисиця. Бо лисиці, як і собаки та вовки, мають звичку залишати сліди біля кожного каменя чи стовпа. Потім він гасав по вершинах горбів, оглядаючи їх з усіх боків, і принохувався, чи не почує запаху дичини. Якщо чути було яке-небудь шарудіння — він зупинявся і стояв нерухомо, аж поки переконувався, що небезпеки немає, або підкрадався, немов кішка, ближче — поглянути, що там діється. Деколи він видирався на яке-небудь похиле дерево, щоб оглянути місцевість, а якщо такого дерева не було, то підскакував угору, щоб побачити якомога далі. Під час цих нічних походів він не обминав і фермерських садіб, які охороняли собаки. Цікаво, що, де з'являться нові ферми, там стає більше лисиць, — кожна ферма має одного або й двох постійних утриманців лисячого поріддя.

Отож Доміно, незважаючи на собак, біг від одної ферми до іншої. Коли треба було пересвідчитись, що там робиться, він зупинявся і гавкав — якщо собака вибігав, лис кидався навітки, а коли ніхто не відзивався, він робив висновок, що собака зачинений, прокрадався у двір і шастав по всіх закутках. Звісно, він завжди волів би зловити вгодовану курку. Але часом йому доводилося задовольнятися шматком хліба, викиненого курям, чи навіть дохлим щуром із капкана. Не гордував він і недоїдками з свинячого корита.

Майже щоночі він знаходив щось їстівне; а коли є змога хоч п'ять разів на тиждень наїстися, то цього цілком вистачить, щоб не схуднути й пережити зиму.

7. ДОМІНО ЗНАХОДИТЬ СОБІ ПОДРУГУ

Жодна дика тварина не блукає по всіх усядах, скрізь де попадає. Кожна має окрему ділянку, ловецьке угіддя, яке вважає своєю власністю. За це угіддя вона ладна битися з будь-яким зайдою своєї породи.

Спостереження показують, що ловецьке угіддя лисиці зазвичай тягнеться на три-чотири милі від нори. Може бути, що ділянка однієї лисиці частково збігається з ділянками інших. Але вона зникає до таких сусідів. Вивчивши їхню зовнішність і запах їхніх слідів, лисиця не звертає на них уваги.

Зовсім інша річ, коли вдирається якийсь чужинець. Тоді починає діяти правило: «Бийся й перемагай або здайся й утікай».

Коли «Сніговий місяць» доходив кінця, Доміно, у розквіті сил, убраний у чудове хутро, відчув себе дуже самотнім. Часом це незрозуміле бажання знайти собі товариша змушувало його подовгу сидіти на горбі коло якоїсь ферми і слухати гавкання собак або, якщо не було небезпеки, навіть навмисне потрапляти їм на очі, щоб вони за ним ганялися. Деколи ж він сідав на вершині освітленого місяцем горба і протяжно вив. Учені називають це виття лисячим гавканням, а мисливці — тужним плачем.

Яп, яп, яп, яп, юррр-йоу,
Яп, яп, яп, яп, юррр-йоу...

Отак він сидів, виючи, однієї ночі «Голодного місяця» і зовсім не сподівався, що до нього хтось відкликнеться. Що більше Доміно вив, то дужче відчував свою самотність.

«Голодний місяць» — це по-нашому лютий. Зима стала не така вже сувора, повіяв вологий південно-східний вітер, а з ним з'явилося якесь дивне відчуття весни.

Яп, яп, яп, яп, юррр-йоу,
Яп, яп, яп, яп, юррр-йоу,—

завів знову Доміно й, уважно подивившись навколо, помітив якусь тінь, що майнула засніженим полем. Поки він, напорюючись вуха, слідував за нею, інша тінь, але вже ближче, пронеслася по снігу, і Доміно відразу ж кинувся за нею.

Людина пізнає своїх сусідів тільки із зовнішності і легко помиляється, коли вони хоч трохи її змінять. Лисиця перевищує людину в цьому: вона знає сусідів ще й по запаху їхніх слідів та тіла, а запах майже не змінюється. За якусь мить Доміно уже нюхав слід другої тіні, і його ніс відразу підказав йому, що це слід рудого лиса, який живе на Шобані. Він віддавна полював у цьому районі, тому Доміно спокійно побіг далі. Але від сліду другої тіні його кров так і закипіла обуренням: цей слід залишив чужак, що забрів на його територію. Доміно помчав щодуху. Але що далі він біг, приножуючись до сліду, то меншав його гнів: його опановувало

інше почуття. А ніс, цей чудовий неперевершений проводир, нашіптував: «Поспішай... Це ж та, за ким ти сумував: це лисиця».

Щодоуху помчав він уперед і знову натрапив на слід рудого, який біг по першому сліду. Недавно Доміно зовсім спокійно обнюхував його слід, тепер же він запалився невимовним гнівом на свого суперника, аж волосся від вух до хвоста наїжачилося.

Пробігши три-чотири галявинки, Доміно догнав обох лисиць. Те, що він тепер побачив, не було схоже ні на переслідування, ні на бійку, і незрозуміло було — гніваються вони одне на одного чи ні. Чужа лисиця, невелика руда самочка з елегантною білою манишкою, відбігала трохи вперед. Рудий відразу ж доганяв її, і тоді вона поверталася до нього і вищиряла зуби. Він відскакував, але не кусався. Так вони й бігли зигзагами, і Доміно, побачивши їх, відчув, що його охопила справжня буря гніву й пристрасті.

Йому чомусь здавалося, що в нього більше прав на Білянку, і він здивувався, коли вона сахнулася від нього ще дужче, ніж від його суперника. Він оглянувся і грізно загарчав на Рудого. Той підняв хвоста, випростався і вищирив свої зубиська.

Кілька секунд вони стояли так один навпроти одного. Білянка тим часом хотіла втекти. Суперники швидко побігли за нею вслід, погрожуючи один одному. Першим догнав її Доміно. Вона зупинилась і огризнулася, але не дуже сердито. З другого боку підбіг Рудий і побачив, що йому погрожують і Доміно, й Білянка.

Суперники кинулися в бійку. Доміно звалив Рудого, але не кусав його.

Білянка знову хотіла тікати, і вони побігли за нею, не перестаючи гарчати один на одного.

Але хоробрість і врода Доміно вже покорили серце Білянки. Перебігаючи через поле, вона потроху наближалася до нього. І коли всі троє зупинилися, то виявилось, що тепер уже вони вдвох стоять проти Рудого. Доміно випростався, підняв хвоста, загарчав, показавши свої блискучі зуби, і з рішучим виглядом подався до свого суперника.

Той зрозумів, що для нього все пропало, повернувся і понуро побіг геть.

ЧАСТИНА ДРУГА. УДВОХ

8. ВЕСНА

І ось нарешті на Голдерські пагорби завітала весела весна. Схили горбів потемніли, річки зашуміли, в повітрі тільки й чути лопотіння крил, щebetання пташок, а в ставках без кінця кумкають жаби.

В лісі, ще безлистому, проглядає крізь сніг грушанка і, випроставши свої лискучі листочки, немов каже:

«Ось чого я чекала, аж ось коли будуть у пригоді мої червоні ягоди».

Куріпки, білки і бабаки ласують цим частуванням «Воронячого місяця», і кожний, хто любить диких тварин, мимоволі замилюється, як мудро чинить мати-природа, що в цю голодну пору можна знайти таку смачну їжу.

В лісі й на озері паруються тварини й птахи, а отже незабаром з'являться й новонароджені малята. Гомін весни відлунював також у серцях Білянки та Доміно.

Щойно по схилах задзюрчали перші струмочки, як ця пара почала шукати місце для нори. Де тільки вони не бігали, де не шукали. Точніше, шукала сама Білянка, а Доміно слухняно плентався за нею. Так вони обнишпорили піщану рівнину на схід від Голдерських горбів. Але там повсюди були невеликі знаки, що їх залишили інші лисиці, а це їхньою мовою означало: «Чужинцям тут не місце». Потім вони облазили усі балки Голдера. Але там ще не розтанув сніг. Вони повернулися знову до річки і натрапили на осиковий гай — той самий гай, де минуло дитинство Доміно. Тут, здається, пошуки Білянки і закінчилися: вона знайшла те, чого так довго шукала.

Обнюхавши землю в багатьох місцях, вона почала рити нору посеред ліщини. Земля тут була вкрита товстим шаром снігу і торішнього листя, тому не замерзла, інакше лисиця не змогла б вирити нори.

Але якесь незрозуміле чуття підказало їй рити саме тут. А Доміно, вибравшись на горб, тим часом стояв на варті. За годину лисиця вилізла з ями, і її змінив Доміно.

Так вони й рили кілька днів навперемінки, аж поки нора була готова. Це був довгий тунель, який спочатку спускався вниз, потім ішов угору до розширення, від якого відходив убік інший тунель завдовжки кілька ярдів. Перший же тунель знову повертав угору і закінчувався поки що під замерзлим шаром землі.

Лисиці щодня шкребли замерзлу землю, яка чимдалі більше розтавала. Нарешті було прорито акуратний, круглий вхід. Лисиці замаскували його кущиком торішньої трави, а попередній вхід зарили. Біля нового входу не було виритої землі, і ніхто б його не помітив, навіть стоячи поруч. А трава, яка щодня все підросала, закривала його ще дужче.

Їжі тепер було вдосталь, і одного разу, спіймавши необережного бабака, що вийшов поблукати вночі, Білянка зарила його в сухому піску бокової кімнати.

Тепер і лис, і лисиця старалися, щоб їх якомога рідше бачили поблизу нори. Вертаючися додому, Білянка раз по раз ішла річищем струмочка, щоб не залишати помітних слідів. Доміно часто прилягав за зваленим деревом у траві, поки якийсь хлопчак проходив мимо, і гадки не маючи, що лис так близько. Чорно-бурий лис з кожним днем більше й більше боявся таких зустрічей.

І все ж однієї зустрічі він не уник. Він помітив, що просто на нього йде невелика дівчинка з кошиком у руці. Він не те щоб дуже злякався, просто відчув неспокій, та й то невеликий, бо подумав: «Вона мені не вчинить зла». Встав і, не поспішаючи, попростував до дівчинки-школярки, яка збирала грушанку. Дівчинка теж його не злякалася, їй заманулося погладити його лискуче хутро. І йому хотілося, щоб вона його погладила. Але тут де не взявся маленький собака, що біг за дівчинкою; він розгавкався на весь ліс, і Доміно мусив тікати.

Дівчинка принесла додому ягоди і розповіла про лискучого лиса, що так лагідно дивився на неї, але ніхто, крім малих та старих, їй не повірив.

9. ПОДІЯ

Коли за «Воронячим місяцем» настав «Трав'яний», повітря лісів та полів сповнилося чеканням нового життя. Білянка різко змінилася: вона уникала Доміно, неначе свого ворога. Коли він хотів залізти в нору, вона дико гарчала і прогонила його. Він не розумів чому, але слухався, цілими днями не заходив до нори. Під час його відсутності й сталася знаменна подія.

Хто змушує людську матір любити, пестити, годувати своє немовля? Хто навчає її так дбайливо, так розумно його доглядати, тримати в теплі, оберігати ціною свого життя його спокій? Хто її вчитель? Нема й не було в неї вчителів, крім власного інстинкту: мати-дикунка робить це все не гірше від найосвіченішої європейки. Отакий самісінький інстинкт материнства проявився і в Білянки.

В неї народилося п'ятеро лисенят, крихітних, безформних, «огидних», як сказали б про них люди, але для неї це були найкращі, найчудовіші створіння в усьому світі. З цієї хвилини вона вся належала тільки їм, пестила їх, охороняла, тремтіла над кожним з них.

Тільки через кілька годин зважилася вона залишити їх самих і то лише для того, щоб вгамувати спрагу прохолодною водою з близького струмочка. Там на березі на неї вже чекав Доміно. Білянка тільки вухами схитнула, але не зронила ні звука, цілком його ігноруючи. Він ліг на торішньому листі, а вона повернулася

до нори. В той день їй не хотілося їсти. Наступного дня вона відчувала голод, але їй не подумало виходити з нори. Навіщо, справді, виходити? Всі лисиці-матері завжди роблять запас їжі в норі, роблять це інстинктивно, ні про що не думаючи. Для цього й Білянка загребла у пісок бабака. І дуже добре зробила.

Через два дні, коли скінчився запас, вона вийшла з нори і недалеко від входу знайшла купку недавно задушених мишей. Може, лис приготував їх для дітей, а не для матері. І справді, вони принесли користь дітям, хоч і з'їла їх мати. З цього часу Білянка щодня знаходила якусь їжу біля нори або сховану десь недалеко в траві.

Дев'ять днів лисенята лишалися сліпі, потім їхні очі розплющились. Тепер вони вже не так пищали, і мати могла виходити з нори спокійніше. Доміно помітив, що вона вже не так проганяє його, як раніше, а ще через кілька днів він і зовсім приєднався до всієї родини.

Це був початок нових для нього обов'язків. Він усім серцем любив своїх дітей і не менш від матері піклувався за них. Мабуть, ніколи ще не було таких щасливих лисенят, як ці на Шобані, що в них матір'ю була Білянка, а батьком чорно-бурий Доміно.

Коли їм було близько місяця, то ці маленькі незграби вперше спробували виповзти надвір. Рухалися вони дуже помалу і незграбно: в них не було ні спритності, ні краси, але була чарівність безпорадних малят. І кожний, спостерігаючи їх, відразу б помітив почуття, які викликала у батьків безпорадність діток: їм, як і будь-яким іншим батькам, хотілося весь час пестити, голубити цих пухнастих крихіток, і вони завжди були готові захищати їх від будь-якого, навіть найстрашнішого ворога.

Відтоді частіше й частіше почали повторюватися сцени, які відбувалися в дитинстві перед домівкою самого Доміно. Лисенята з кожним днем міцніли й ставали дедалі більше схожі на батьків.

Щасливі настали дні на Шобані, коли і небо було спокійне, і вітер лагідний, коли життя таке приємне, що всіх хочеться любити. Доміно спокійно розкошував зі своєю родиною. Але ми тільки тоді знаємо, як високо нам пощастило піднятися, коли подивимося униз і побачимо, як низько можемо впасти. Так уже ведеться у світі, що серед радощів трапляються і прикроці, і щасливий лише той, хто зможе їх обминути.

10. ДАВНІЙ ВОРОГ

Якось Доміно повертався додому із здобиччю. Назустріч йому з нори висунулись п'ять чорних носиків, і десять маленьких блискучих оченят утупилися в нього чи, може, в те, що він ніс. Раптом

десь недалеко почулося собаче гавкання, і Доміно стривожено вискочив на пеньок, щоб краще дослухатися. Атож, це був знайомий страшний голос давнього ворога. Його нізащо не можна було підпустити до нори, і, притлумивши страх, Доміно хоробро кинувся назустріч собаці, а мати тим часом загнала маленьких у глиб нори.

Гекла відразу ж погналася за Доміно, але тепер вона була в розквіті сил, і тікати лисові стало важче. На мить Гекла зупинилась, почувши слід Білянки, але Доміно відважно виглянув із за кущів, задириливо гавкнув, і вона знову кинулася за ним. Обоє були молоді та сильні і з годину бігали на повну силу. Доміно це нарешті обридло, і він вирішив обдурити собаку, як то робив раніше. Але тепер це було не так легко: Гекла багато чого навчилася і стала добрим гончаком. Ні перша, ні друга спроба не вдалися. Тоді Доміно пригадав вузький карниз вздовж скелястої кручі, там, де Шобан витікає з-поміж гір, і помчав туди, а за ним і його невблаганний ворог.

Невідомо, чи це була випадковість, чи хитрий задум Доміно, але обоє мчали просто до кручі. Уже розкішне чорне хутро Доміно завидніло на березі. Він сповільнив свій біг. Здавалося, ще трохи — і Гекла наздожене його. І справді, віддаль між ними зменшилася. Ось вони добігли до широкої стежки. Доміно побіг ще повільніше, і Гекла уже зовсім наступала йому на п'яти.

А стежка дедалі вужчала. Гекла ж була певна, що ще стрибок — і втомлений лис буде у неї в зубах... Але нараз хитрюга-лис помчав як стріла по вузькому карнизу вздовж скелі. А Гекла, кремезна, широкогруда, кинувшись за ним, вдарилась боком об скелю, беркицьнула на каміння і — полетіла вниз, униз, аж у крижану воду річки.

Лис же спокійно дивився, як падав і ранився до крові його ворог-собака.

В цьому вузькому місці Шобан навіть улітку тече дуже швидко, навесні ж перетворюється на ревучий вир. Найсильніший собака не наважився б стрибнути в це пекло, і нещасна зранена Гекла докладала всіх сил, аби не загинути. Миль зо дві несло її з ревом за течією, шпурляючи на гостре каміння, перевертаючи на всі боки, аж поки викинуло на піщану обмілину. Тільки на другий день доповзла вона додому і вже ні навесні, ні влітку не могла ходити на полювання.

А п'ятеро носиків, десятеро оченят на пухнастих невинних мордочках щодня визирали з своєї нори, почувачучися в безпеці під захистом дужого батька, і їхня рідна долина в осиковому гаю стала долиною миру.

11. ЛАНЬ

Літо було вповні, і «Трояндовий місяць» буяв у всій своїй красі. Лисенята росли надзвичайно швидко. Двоє з них уже мали темно-свинцеве хутро, яке свідчило про їхнє шляхетне походження і було запорукою майбутньої сили. Білянка і Доміно намагалися тепер приносити додому живу дичину, щоб лисенята могли самі вполювати її та задушити.

Щодень малюки переживали нові й нові пригоди, які давали їм змогу проявити в них свою спритність та нюх. Кожне полювання навчало лисенят чогось нового, і вони ставали все зграбніші. Заради них Доміно часто йшов на такі ризиковані справи, які для іншого лиса скінчилися б дуже погано, а він тільки ставав усе сильніший, спритніший та хитріший. Якось, шукаючи в заростях папороті бабаків, Доміно раптом почув дивний запах, а потім побачив, що в траві лежить досить велика тварина, рудувата і вся в білих плямах. «В лісі немає друзів», — подумав насторожений лис й інстинктивно завмер на місці, щомиті готовий втікати, коли б ця дивна істота кинулась на нього. Але плямиста тварина лежала, поклавши голову на землю, наче нежива, і тільки дивилася на нього великими, круглими, зляканими очима.

Лані — а це було ланеня — дуже рідко зустрічаються на Шобані, то й не дивно, що Доміно ніколи їх ще не бачив і тепер не знав, як йому повестися. Було ясно, що ланеня дужче боїться лиса, аніж лис його. Коли переляк минув, цікавість перемогла, і Доміно наблизився до малого, яке не рухалося і, здавалося, навіть не дихало. Лис ступив ще крок і був тепер за один стрибок від завмерлої тварини. Коли він підійшов упритул і став над цим дивним створінням, воно раптом скочило на свої тонкі довгі ніжки і, застрибавши, жалісно замакало.

Доміно високо підскаочив і з цікавості подався слідом за ним.

Раптом недалеко почувся тупіт, і за мить прибігла мати-лань. Шерсть у неї на спині настовбурчилась, очі горіли злучим зеленим вогнем, і Доміно відразу зрозумів, що потрапив у біду. Він кинувся щодуху геть, але лань, пирхаючи, погнала за ним, вистукуючи по землі гострими ратицями. Вона була вдсятеро більша за нього і летіла наче вітер. Догнала його й брикнула передньою ногою, — але йому, на щастя, вдалося уникнути цього удару. Вона знову й знову била його ногою, а Доміно весь час спритно відскакував убік. Розлючена лань переслідувала його й далі, хоч її мале й залишилося ціле й неушкоджене. Вона, певно, вирішила забити ворога, який, на її гадку, хотів заподіяти шкоду її дитині.

Вона переслідувала лиса й далі ще з більшою лютістю. Кущі заважали лису втікати, а для важкої лані це була не перешкода. Якби не ці прокляті кущі, таке переслідування, може, потішило б лиса. А так було зрозуміло, що, вивернувшись з-під її ратиць сто разів, він може не вивертитися на сто перший, і йому буде кінець. Тому лис вирішив будь-що вибратися на безпечніше місце і, вибігши з кущів, припустив щодуху через поле до лісу. На узліссі лань мало його не догнала. Він ледве вивертнувся від удару передньої ратицею — цей удар дістався товстому дереву.

А серед дерев Доміно міг уже зітхнути вільно і посміятися з розлюченої лані та її дурного ланеняти. Все ж це було для нього пересторогою, і він добре затамив, що чужий — завжди ворог.

12. ЧАРИ

Одні ставлять капкани, щоб ловити хутрового звіра, другі — щоб знищувати шкідливих звірів, а треті ставлять капкани круглісінський рік, самі не знаючи навіщо. Отак чинили й Бентонові хлопці. Вони погано розумілися на цій справі й завжди припускалися однієї і тієї ж помилки: прив'язували принаду не з того кінця. І ця й інші помилки призводили до того, що кожна лисиця, в якій була хоч крихта розуму, просто зневажала їхні капкани. Бо й справді біля них завжди були три ознаки, що насторожували лисиць: запах заліза, запах людських рук і запах людських ніг. Запах ніг, може, скоро й зник би, якби хлопці самі його не поновлювали. Запах заліза був постійний і збільшувався після кожного дощу.

Доміно знав усі капкани на своїй території, він міг знайти їх і вдень і вночі куди швидше за їхніх господарів. Проходячи мимо, він завертав до них, розглядав їх уважно, а потім робив те, що не гірше за людські слова висловлює зневагу до такої нікчемної дурнички. Навіть бабаки та довговухі кролики насміхалися з бентонівських капканів. Доміно ж, подивившись на них, ніколи не забував залишити на найближчому камені або пенькові свій слід.

Саме в цей час Бед Бентон дізнався про новий спосіб ловити капканами. Один старий мисливець з півночі дав йому чарівну суміш з бобрової струмини, анісового сім'я, глистогінної олії та інших пахучих речовин. Над цією сумішшю треба було ще почаклувати й опівночі, дотримуючись певного ритуалу, побризкати нею капкан. Мисливець запевняв: кількох крапель цього чарівного зілля досить, щоб заманити всіх лисиць, приспати в них обережність і переловити їх будь-якою пасткою.

І от, взявши пляшечку з чарами, юний Бентон вирушив до своїх капканів, щоб усіх їх покрити. Є запах, що людина його

майже й не помічає, — для неї він немов тихий, ледь чутний го-лос, а для лисиці цей запах — наче цілий оркестр, бо в неї силь-ний нюх. Запах, неприємний для людини, лисиці може здатися фіміагом, кращим за найпахучіші троянди. Краплини цієї су-міші, що потрапили на одягу Бентона, так смерділи, що навіть коні пирхали в стайні, а батько за обідом загадував йому сіда-ти аж на кінець столу. Для тонкого нюху Доміно цей запах, що його доносив вітер, був такий виразний, наче хмара диму від ве-личезного багаття. І він міг так само легко визначити, звідки він доноситься, як і взнати місце сурмача по звуку сурми або водо-спаду — по його гуркоту. Цей запах Доміно чув скрізь, але він не викликав у нього ніякої огиди, а навпаки, був йому приємний, притягував його до себе, наче вогник людину, що заблукала глу-хої ночі, або як чарівна музика могла б заманити якогось мрій-ника до лісу. Вийшовши ввечері на полювання, Доміно одразу ж задер догори свого носа і щодоуху помчав туди, звідки долинав цей запах.

Пробігши з милю, Доміно потрапив до одного давно відомого йому місця, де завжди тхнуло людськими слідами, пахло залі-зом і тільки коли-не-коли, немов задля пристойності, чувся запах курячої голови, по-дурному прив'язаної до капкана. Це місце за-вжди викликало в Доміно саму огиду, але що з ним сталося зараз! Немов сонце, що навзаході перетворює грязюку в прекрасне видо-вище або сірі хмари у чудові пурпурні та золоті гори, так і ця нова чарівна сила, що ще здалеку проникла через ніздрі лиса аж до са-місінької його душі, позбавила його самовладання.

Отож, витягнувши вперед свого чорного носа, Доміно повільно пішов на запах, який п'янив його. У вухах аж гуло, тіло солодко затремтіло. Лис наче відчув приємний спочинок після втоми, або приємне тепло в холоднечу, або скуштував голодний свіжого, ще паруючого м'яса.

Доміно, важко дихаючи, напівзаплющивши очі, з тремтятьми ніздрями повільно рушив на цей чарівний запах, простісінько до схованого капкана. Він знав, що він там, він його відразу ж помі-тив, але так був одурманений дивним запахом, що й не подумав про небезпеку. Йому так хотілося доторкнутися до цього місця, натішитися цими чудовими пахоцями. Доміно схилив голову на-бік і почав тертися своєю прекрасною потилицею об землю, потім упав на спину й почав качатися, забруднюючи своє чудове хутро пилюкою, що тхнула падлом. Він почував себе, наче в раю, як рап-том — клац! — і безжальні залізні щелепи схопили його за спину, впиваючись у його рідкісне сріблясто-чорне хутро.

Доміно опам'ятався, і чари ніби вітром здмухнуло: в ньому прокинувся інстинкт переслідуваного звіра. Він скочив на ноги, випростав свою гнучку спину. Залізні скоби капкана, заплутавшись у шерсті, ковзнули по ній — Доміно був вільний. Якби в капкан потрапила не широка спина, а нога — він би загинув. А тепер він уже летів звідси як вітер, широко роздуваючи свої ніздрі.

Зустрічаються нерозумні лиси, яких цей підступний запах може не раз одурманити й примусити гратися зі смертю. Але Доміно з першого разу зрозумів, що в ньому таїться.

І коли йому доводилось чути принадний запах, він одразу пригадував, як його схопили були залізні щелепи.

13. БУДЯКОВИЙ МЕД

Лисиці й далі вчащали до Бентонового курника. А що хлопці нічого не могли з ними вдіяти, то батько зовсім розсердився. Спочатку він тільки доймав їх своїми кпинами, щоразу нагадуючи: «От коли я був хлопцем, то...», а потім надумав справді згадати молоді літа й сам вирішив узятися за лови. Капканів не можна ставити близько від ферми, бо вони тільки ловитимуть курей, калічитимуть собак, котів та свиней. Хлопцям треба було ставити свої капкани де-небудь у лісі, якомога далі від ферми.

Батько вирішив піти подивитися, в чому там заковика. Він відразу ж вніс кілька істотних змін у ловитву: по-перше, обкуриив кожен капкан кедровим димом, щоб не чути запаху заліза. Потім він вилучив з ужитку пахучі речовини. «Деколи, — казав він, — ці запахи добре діють, але, як правило, вони принаджують лише дурнів, а розумні звірі здогадуються, в чому тут річ, і уникають їх. Для всіх лисиць був і є тільки один чарівний запах — запах свіжої курячої крові». Він поприймав капкани із забруднених, добре відомих місць і зарив їх у пиллюці. За п'ять кроків від кожного капкана він розкидав курячі ніжки й голівки, замів сліди кедровою гілкою — і пастка була готова.

Минуло кілька ночей. Доміно пробігав мимо. Ще ярдів за двісті він почув запах курятини, але що ближче підходив, то ставав дедалі обережніший. Роздувши ніздрі, нашорошившись, підходив він навпроти вітру. Не чути було запаху ані заліза, ані людських слідів. Щоправда, пахло димом, а дим видобуває тільки людина. Може, ці смачні шматки курятини просто згубила інша лисиця. Доміно помітив, що коли підійти збоку, то чути не дим, а тільки курятину. Але він і досі вагався — іти чи ні. Аж ось змінився вітер, диму як не було, зате чистий спокусливий запах курятини став ще сильніший. Доміно наблизився ще на три кроки, зупинився. Повів

носом у всі боки, принюхуючись. Запаху людських слідів ніде не чути, перед ним була тільки його улюблена їжа — скільки разів він їв її раніше, скільки разів носив її до своєї нори! Все ж коли-неколи до нього долинав ледь чутний запах диму. Доміно вирішив остерегтися й почав задкувати, обережно переступаючи своїми стрункими лапами й намагаючись ставити їх тільки на рівний, твердий ґрунт, як раптом — клац! — і його спіймав капкан, та ще й цього разу спіймав не за широку спину, а за ногу. Так, тепер він справді попався!

Даремно він стрибав і натужувався, даремно гриз зубами ненависний капкан. Сталеві щелепи не випускали лапи, і всі його зусилля тільки втомлювали його.

Минула година, друга, а з його пручання так-таки нічого й не вийшло. Цілий день Доміно то лежав знесилений, випроставшись на землі, то в безсилій люті кусав холодне залізо, виривав зубами молоді кущики навколо себе. Скільки разів він схоплювався й силкувався, скільки разів утрачав будь-яку надію звільнитися і лягав на землю! Він дуже мучився, долаючи страх і біль. Отак, чекаючи й боячись смерті, пережив він довгу, безкінечно довгу ніч.

Рано-вранці Доміно почув, що хтось іде. Ворог чи друг, людина чи, може, Білянка? Хоча б вона — як не порятує, то побуде з ним, і то йому буде легше. Змучений, нещасний лис підвів ще недавно таку гарненьку мордочку і з жахом побачив свого запеклого ворога — лань з плямистим ланеням! Доміно лежав, наче мертвий, сподіваючись, що ворог його не помітить. Де там! І зір, і нюх у лані були чудові, вона найжачилася, форкнула, стала дибки і з зеленими від люті очима кинулася на спійманого звіра. Він відскочив на всю довжину ланцюга, але далі бігти не міг. Вона немов розуміла, що тепер уже ворог від неї не втече. Радіючи з легкої перемоги, лань підскочила так, як підскакують лані, прагнучи роздушити отруйну змію, і з висоти спрямувала всю свою вагу на ненависного ворога. Він кинувся вбік, і ратиця влучила не в нього, а — яке щастя! — в пружину страшного капкана. Залісні щелепи розкрилися, і Доміно був вільний.

Щосили шмигнув він крізь ближню огорожу. Поки лань оббігла її, він уже був на тому боці. Хоч який лис був знесилений, але завдяки огорожі врятувався від лані — ланеня пронизливо закричало, гукаючи матір, і вона побігла до нього, а Доміно, шкутильгаючи, ледве потягся додому.

Дурного біда навчить тільки тоді, коли йому доведеться вскочити в неї кілька разів, а розумному досить і одного-єдиного разу, щоб стати ще розумнішим. Цих двох дошкульних уроків було для

Доміно цілком досить. Він на все життя запам'ятав, що треба берегтися не тільки запаху заліза й людини, а взагалі всіх незвичайних запахів — вони ховають у собі смерть.

14. ЛІТО І ДІВЧИНКА

Якось на початку літа Доміно блукав, кульгаючи, на трьох лапах біля ферми, що стояла на високому пагорбі. Це був старий будинок з просторим садком та городом, що тяглися майже до лісу. Тут можна було непомітно підійти аж до житла, і Доміно никав усюди, принохуючись до всього, що тільки бачив цікавого. Знайшовши курячу лазівку в огорожі, він проліз у город. Там він довго шастав, крадучись поміж картоплинням, а потім поміж густих кущів смородини. Аж раптом він помітив у гущавині щось мале, чорне й блискуче. Він став наче вкопаний і незабаром догадався — та це ж око індички, яка сидить на покладі!

В кожній лисиці в кінці спини, біля самісінького хвоста є великий пучок волосся, який при збудженні найжачується. Звичайно він має якийсь особливий колір, але в сріблястої лисиці — завжди чорний. Тільки з цього найжаченого пучка можна було здогадатися, як хвилюється Доміно, побачивши таку надзвичайну здобич. Але поки він нерішуче вичікував, як її схопити, ззаду почувся якийсь звук, і, повернувши голову, Доміно побачив дівчинку з кошиком.

— Та ти, лисичко, мабуть, хочеш шкоду зробити? — з докором сказала вона.

Доміно нічого, звісно, не зрозумів, але й не злякався.

Він повернувся до дівчинки, схиливши вбік голову. Вона спокійно підходила до нього, стиха говорячи ласкаві слова. Дівчинці заманулося його погладити. Лис трохи відступив назад і вбік: тут, біля дому, він її побоювався. Тоді вона витягла з кошика якусь крихту й кинула лисові. Він понюхав, переконався, що воно їстівне, взяв його в зуби і нечутно побіг у кущі.

Того ж вечора дівчинка спитала батька:

— Тату, якби в тебе індичка сиділа на покладі в лісі, то як би ти її захистив від лисиць, не роблячи їм шкоди?

— Я б поклав навколо індички кілька залізьяк, і ні одна лисиця не підійшла б тоді до неї, — відповів батько.

Після цього дівчинка взяла в садку ланцюг, зламаний леміш та підкову і розклала ці символи дружби, праці й щастя навколо гнізда індички. А через кілька днів Доміно знову прийшов по індичку. Він і в гадці собі не клав, що цим міг зробити неприємність дівчинці: їсти живність — це ж така знаменита річ. Одначе,

раніше ніж індичка встигла підняти тривогу, нюх і зір попередили його про присутність небезпечних речей, які пахнули залізом. Він відступив і спробував підійти з іншого боку, але й там знайшов один із цих зловісних предметів. Голос розсудливості шепотів: «Назад!» — і Доміно пішов собі геть.

Дівчинка так і не довідалася б про це ніколи, але наступного дня батько їй сказав:

— А знаєш, доню, сьогодні вранці я бачив у картоплинні свіжі лисячі сліди...

Таким чином дівчинці вдалося обдурити Доміно, і він не чіпав індички, зате знайшов іншу здобич — курку на гнізді, якій одразу ж перегриз горло і поніс додому. По дорозі він пригадав, що треба ж було забрати й яйця. Він швидко загорнув курку в листя й побіг назад. Сховавши яйця в іншому місці, він позначив їх виділенням зі своєї мускусної залози, щоб знайти їх самому й попередити інших лисів, що то його власність. Потім вирив курку й побіг з нею додому.

Ці яйця могли пролежати в схованці скільки завгодно. Але на випадок потреби Доміно міг завжди їх знайти і з'їсти навіть тухлими.

Доміно робив запас не вперше. Деякі лиси не ховають їжі, мабуть, тому, що вони погані мисливці і в них немає чого ховати. Ті ж, яким щастить на полюванні, обов'язково це роблять. Через місяць Доміно наткнувся на кущ шипшини, який був наче обси-паний червоними ягодами. Він пожував і ковтнув одну-дві. Але зараз він не був голодний, і вони йому не сподобалися. Все ж він, підстрибуючи й далі, зривав червоні грона. Спочатку він просто розкидав їх, а потім наскладав цілу купу. Нарешті, інстинкт запасання переміг: він зарив цю купу в листя і залишив мускусну позначку на сусідньому пенькові. Коли виникне потреба, він знайде цю шипшину навіть під снігом.

15. НАЩАДОК ДОМІНО

Усе літо Доміно був кривий і не міг швидко бігати, але, на щастя, і прудконога Гекла тепер була каліка. Доміно доводилося діставати їжу для своїх дітей, а природа-мати цього року була дуже щедра, і щодня він приносив додому якусь живність: то жабу, за якою лисенятам треба було попобігати, поки вони її зловлять, то гладку полівку, яка ховалася під листя, і лисенята набирали повні роти трави та піску, аж поки якомусь щасливцю вдалося її спіймати. А одного разу він приніс дітям для науки особливу здобич.

Никаючи в тумані біля річки, Доміно помітив звірка, що бігав по мілководдю, а потім видерся на колоду й почав вправно відкривати і їсти черепашки. Це була величезна хохуля. Своїми міцними жовтими зубами вона з тріском розгризала стулки черепашок і через це не чула, як підкрався до неї наш мисливець. Мигнуло чорне хутро, і Доміно вже тримав її за шию. Даремно вона звивалася, вищала, скреготіла гострими, наче різці, зубами: він мчав щодуху і через двадцять хвилин був удома.

Почувши батькове добре знайоме пирхання, лисенята прожогом вискочили з нори, і Доміно випустив жертву. Лисенята одразу ж кинулися на неї, але хохуля була жива і почала одчайдушно кусатися. Вона кидалася на всі боки, ранила лисенят, які стриба-ли біля неї, наче собаки біля ведмедя, і, скуштувавши її гострих зубів, верещали й відбігали геть. Тільки один, хоч його вже тричі вкусила хохуля, не залишив її.

Він був не більший за неї, не більший і за інших лисенят, але вродився відважний. І поки інші стояли навколо, він бився й далі. Це був поєдинок не на життя, а на смерть. Лисеня інстинктивно добиралося до голови хохулі і нарешті вчепилося ворогові в горло. Воно тримало хохулю за горло, аж поки вона перестала тріпатися, а тоді вся сім'я почала бенкетувати.

Батько й мати спокійно дивилися на цю боротьбу. Чому ж вони не втручалися і не вбили хохулі самі? Може, нам стане це зрозуміло, коли спитаємо себе: а чому батько дає синові розв'язувати задачу, що легка для нього, але важка для хлопця?

Це лисеня не було найбільше з усіх, але на масть воно було одне з найтемніших. Пізніше цей лис став схожий на свого батька, і цікаві можуть прочитати його історію в літописах верхів'я Шобану.

«Місяць грому» повільно закінчувався, і лисенята вже помітно вирости. Деякі з них були не менші за матір, тому почався неминучий розпад родинних зв'язків. Спочатку найстарший з братів, а потім і сестри стали дедалі частіше полювати самостійно і не приходили додому по кілька днів. Вони більш і більш відвикали одне від одного і нарешті наприкінці «Червоного місяця жнив» розійшлися назавжди. В норі залишилися тільки Доміно та Білянка. Вони жили то разом, то нарізно, але завжди були готові допомогти одне одному. Бо такий неписаний закон у лисиць: діти можуть, навіть повинні забути домівку, але батько й мати тримаються її аж до смерті.

На початку осені лапа Доміно загоїлась зовсім, і він знову став найпрудкішим лисом на Голдерських горбах. Як і раніше, він міг втекти від будь-якого собаки. Тепер він знову був у розквіті сил

і виявляв найбільший свій хист — прудкість бігу. Не було жодної лисиці в околиці, що могла б з ним у цьому позмагатися, не було жодного собаки, якого б він боявся. Легені його, здавалося, ніколи не втомлювалися, а ноги були такі ж міцні, як і легені. Він сам тішився своєю швидкістю.

ЧАСТИНА ТРЕТЯ. ВИПРОБУВАННЯ І ТРИУМФ

16. ДИКІ ГУСИ

Щороку навесні і восени на Голдерські горби прилітають галасливі табуни довгошиїх диких гусей. Хоч вони тут залишаються й ненадовго, але вслід за ними завжди з'являються мисливці. Доміно й раніш здогадувався, що гуси смачна здобич, але одного разу йому вдалося в цьому переконатися: він знайшов у болоті гусака, що його підстрелив мисливець, і вони вдвох із Білянкою всмак поласували.

Гуси паслися в полі й на болоті. Доміно не один раз намагався підкрастися до них, але вони такі надзвичайно обережні та швидкі, що з таким самісіньким успіхом він міг ловити їх на озері. Але все ж існує спосіб, завдяки якому мисливець може близько підійти до птаха чи до звіра. Саме цей спосіб і застосував Доміно, полюючи на гусей.

Невеликий табун гусей пасся на голій стерні біля Шобану. Доміно й Білянка полювали разом. Вони підкрадалися до гусей і від річки, і від кущів, і від поля, але звідусюди гусей оберігав відкритий простір, і увесь час, охороняючи табун, якась довгошия голова стирчала вгору, неначе сторожова вежа.

Тоді лисиці розпочали гру, яку з давніх-давен застосовують чимало звірів, хоч і не знати, хто її вдумав.

Доміно сховався в кущах з одного кінця поля, а Білянка на другому кінці почала виробляти перед гусьми різні дива: то качалася по землі, то перекидалася в повітрі, то лягала животом на землю і крутила хвостом. Всі гуси повернули голови до неї, дивуючись, що могла б значити ця дивна вистава...

А лисиця показувала й далі свої штуки. Гуси не вбачали в цьому ніякої собі загрози — вона ж була так далеко від них. Вони тільки зачудовано дивилися на неї, а вона з кожним підстрибом все більше і більше наближалася до них. Завжди підозріливий старий гусак помітив це і потихеньку, без тривоги відійшов трохи назад, а з ним і весь табун. А дурна лисиця й далі качалася по землі, неначе віхоть сіна або перекотиполе. Це справді було дуже кумедно,

але старий гусак не піддавався на її хитрощі і з кожним підступним кроком лисиці відступав усе далі. Ця гра тривала вже кілька хвилин, і гуси нарешті відійшли майже на самісінький край поля. Вони хотіли вже злетіти, але ступили ще кілька разів до кущів. Тут Доміно, як шуліка, кинувся на них і, перше ніж гусак устиг злетіти, схопив його за горлянку.

Це було найвдаліше спільне полювання Доміно й Білянки. Воно ще більше їх здружило, і вони все частіше стали разом вести боротьбу за життя.

Лисячі подружжя, як правило, усі міцні, довговічні, але це було напрочуд міцне.

17. ОДВІЧНИЙ ОБРЯД

«Божевільний місяць» настає для лісових мешканців після місяця листопаду. Отоді починаються серед них дивні блукання. Їх обсає туга за чимсь дуже бажаним, хоч і незбагненим. Ніхто з них не залишається спокійним. Що далі повнішав місяць у небі, то дужче непокоївся Доміно. Він виходив на вершину якогось горба, піднімав пил і заводив: «Яп-яп-яп-юрр-юрр!» З Білянкою коїлося те ж саме, але вони уникали одне одного. Якось уночі, коли сповнилася перша чверть місяця, Доміно завив, як ніколи до того, і відразу ж почув виття інших лисиць. Він щодуху кинувся туди, на найвищий пагорб Голдерського кряжу. Там уже було кілька тіней, згодом тихенько надійшли й інші, серед них і Білянка. Вони сіли в кружок, посиділи трохи мовчки, а потім Доміно перший підняв хвоста й завив, кружляючи по колу. Інші робили те, що й він, полегшуючи собі душу. Так вони кружляли багато разів, аж поки зайшов місяць. Тоді всі розбіглися, кожен подався своєю дорогою. Здавалося, у них не було ніякої причини збиратися до купи; їх не спонукав ані голод, ані любові — просто вони відчували потребу побути разом. Подеколи така ж загадкова туга опановує не тільки тварин, а навіть і людей.

18. ХТО Ж ДУШИВ ОВЕЦЬ?

Зиму лиси пережили щасливіше за інших, бо Доміно приберіг чимало запасів, які врятували їх від голоду, хоч залежані плоди й риба не дуже смачна штука. Час любові минув, надходила вже весна. І ось якось Доміно, біжачи через горби, став свідком огидного злочину. Тепер він був уже розумним лисом, а розумний лис ніколи не перейде через горба, не подивившись спершу у долину. І ось, піднявши потихеньку голову над однією з вершин, Доміно побачив унизу, в загороді, табун овець, які кидалися на всі боки,

наче божевільні. За вівцями ганявся величезний чорний собака, давнішній ворог Доміно — Гекла. Дві чи три вівці валялися задушені, і Доміно бачив, як негідниця звалила ще одну. Вона хапала вівцю за горло, кидала на землю й гризла, аж поки та переставала тріпатись. Потім заходжувалася коло іншої. Не з жаху, а з цікавості та здивування Доміно не міг відірвати очей від цієї сцени. Гекла уже ганялася за наступною вівцею, як пролунав постріл, і куля вдарилася об скелю над головою вбивці. Закривавлена Гекла чудово зрозуміла, що їй може бути за такий злочин. Вона швиденько стрибнула в яр і кинулася щодуху тікати. Її ніхто не бачив, а тому ніхто не міг поскаржитися її господареві. Доміно теж побіг через поле, але його помітили. Прибіг вівчар і побачив кільканадцять неживих овець, але слідів собаки не було видно — їх затоптали вівці, що, нажахані, металися по загороді. Всі докази були проти Доміно. А що вівці гинули в подібний спосіб і раніше, то пастух поклявся жорстоко помститися і задумав проти лисиць страхітливий план.

Спочатку мало хто підтримував його, але ось у березні загинуло ще кілька овець і ягнят. Дехто з людей твердив, що на місці злочину були собачі сліди, але більшість повірила, що це зробив лис, а тому з радістю погодилися брати участь в облаві на чорно-бурого злочинця.

19. ДОМІНО РЯТУЄ БІЛЯНКУ

Весь люд, що мешкав у верхів'ї Шобану, заворушився. Організовувалась величезна облава на лисиць. У кого пропадали вівці, ті хотіли помститися лису-лиходію. Молодь цікавилася облавою як своєрідним спортом. Усіх принаджувало ще й чудове хутро чорно-бурого лиса.

— Я знаю, куди подіти гроші, якщо вони мені дістануться, — казав один.

— Ото добре було б за один день та заробити грошей на викуп нашої ферми, — докидав другий.

— А я за те хутро хотів би купити пару баских коней, — мріяв третій.

Джукси не брали участі в цій облаві. По-перше, їхні вівці не пропадали, а до того вони ще й сварилися з Бентонами. Крім того, Абнер Джукс саме полював на той час у іншому місці, і його Гекла теж була з ним.

Американські фермери полюють на лисиць не по-людськи. У кожного в руках рушниця, і кожний намагається застрелити лисицю так, щоб не дуже зіпсувати хутро. Тому чоловік зо двадцять

мисливців беруть тільки трое-четверо собак. Такий був і цей гурт, що вийшов на полювання одного березневого ранку.

Звичайно лисиці щороку риють собі нову нору, але іноді не гребують і торішньою, якщо їм там було добре і в них про неї лишилися приємні спогади. Доміно і Білянка були дуже обережні, тож ніхто й не знав про їхню нору в осиковій улоговині. В березні вони знову почали готувати її для лисенят, що мали незабаром народитися.

Вирішивши тут знову поселитися, вони робили все, щоб їхнього помешкання не помітили вороги: дуже обережно пробиралися з нори і в нору, полювали якомога далі від домівки.

Коли почалася облава, Білянка блукала у верхів'ї Шобану. Собаки одразу напали на її слід, загавкали і погналися за нею. Звичайно фермери не поспішають за собаками. Вони займають на початку полювання всі високості, звідки їм усе видно, а з гавкання собак визначають, куди може бігти лисиця, і тримають під обстрілом усі видолинки, якими вона напевно тікатиме.

Почувши шалену гавкотню собак, Білянка відразу зрозуміла, до чого йдеться, і кинулася вниз долиною Бентонського струмка. Кілька разів вона перебігала по колодах через струмок то на той, то на цей бік, аби затримати собак, а потім помчала щодуху, щоб якомога далі втекти від ворогів і щоб охолонув її слід. Якби було сухо, то собаки б не знайшли її сліду, але, на нещастя, саме дув теплий вітер, лежав глибокий сніг і почалася відлига. Струмок перетворився на ревучий потік, сніг став розсипчастий, і лисиця раз у раз провалювалася. Собаки бігли по свіжому сліду і завдяки своїм довгим лапам почали її наздоганяти.

Білянка бігла повільніше й повільніше, і віддаль між нею та собаками все зменшувалась. Поки що у неї ще не стріляли, але було очевидно, що довго вона не витримає. Сонце все припікало, сніг танув, і хвіст її помалу почав опускатися.

Хвіст для лисиці може стати дуже небезпечним супутником, і те, як вона його тримає, свідчить про її силу. Сильна, відважна лисиця, тікаючи, піднімає хвоста високо вгору. Коли ж вона занепадає духом, хвіст опускається, а під відлигу намокає, тягнеться по землі, і лисиці незабаром настає кінець. Тому хоробрі виживають довше, а слабкодухі гинуть.

Білянка завжди відзначалася хоробрістю, але зараз сніг був мокрий і глибокий, а крім того через кілька днів у неї мали народитися лисенята. Не дивно, що вона нарешті знесилилась і вдалася у відчай. А до того ж, перебираючись по колоді через струмок, вона послизнулась і впала у воду. Хоч вона й вискочила відразу

ж на берег, але хутро її намокло, і їй стало зовсім-таки скрутно. Здавалося, вже нічим не можна було зарадити, і вона, добігши до найближчого горба, щосили загавкала.

У відповідь почувся впевнений короткий звук, і Доміно, сильний та відважний, вилетів, наче чорний яструб, їй назустріч.

Білянка не могла розказати про своє скрутне становище, та в цьому не було й потреби. Він відразу все зрозумів і зробив так, як може зробити найкращий, найвірніший друг — узяв на себе всю небезпеку і по її слідах побіг назустріч собакам. Це не означає, що він вирішив пожертвувати собою, — зовсім ні, він просто відчував у собі досить сили, щоб перехопити зграю і повести її вбік, а Білянка тим часом втече у нору.

20. ВИПРОБУВАННЯ МУЖНОСТІ

Доміно пробіг назустріч зграї з півмилі і зупинився. Ось уже між ними триста, уже двісті ярдів — собаки ближче й ближче, а він стоїть. Нарешті повернувся й побіг по слідах Білянки, все ще не поспішаючи. Навіщо? Може, щоб пересвідчитися, чи вони женуться за ним, а може, щоб собаки його побачили. І ось за півтора-ста ярдів вони вгледіли його, побачили, загвалтували, облишили попередній слід і погналися за лисом, який відразу ж зник. На тому місці, де він стояв, вони вчули його запах і відразу ж зрозуміли, що залишають слід самки, а женуться за сильним самцем. Але їхній інстинкт підказав їм, що саме так і треба робити.

Спочатку Доміно тікав нешвидко, щоб переконатися, що собаки біжать по його сліду. Він навіть ще раз показався їм і пересвідчився, що зграя мчить за ним. Тоді він круто звернув убік від тієї дороги, по якій побігла Білянка. Коли Доміно перебігав чисте поле, його побачили в бінокль мисливці, і їхній радості не було меж: аякже, собаки напали на слід чорно-бурого лиса! Мисливці добре знали місцевість, їм були відомі всі стежки й видолинки. Але лиса немов охороняла якась надприродна сила, і він тільки раз зіткнувся з небезпекою — слідкуючи за собаками, він забув про запахи, що їх доносив вітер. Раптом бухнув гучний постріл, і одна шротина вдарила його в бік, завдавши неглибокої, але болючої рани. Чорний лис не бачив мисливців, але тепер уже знав, що вони на нього чигають.

Можна було гадати, що Доміно обов'язково перебіжить якийсь видолинок, але він розумів, що цього разу треба будь-що триматися горбів. Промчавши три милі, він круто звернув через поле і миль шість біг по залізниці. Потім з милою пробіг за стрілку і, залишивши собак далеко за собою, повернувся назад до стрілки

і звідти побіг іншою колією вбік. Заплутавши так сліди, він спокійно завернув додому, втомлений, з болючою раною, але з високо піднятим хвостом, як і личить переможцеві.

Він перетнув усю місцевість у верхів'ї Шобану і, зголоднілий, завернув до лісу, щоб знайти схований там запас їжі, як раптом почув звуки, від яких йому стиснулося серце. Оббігши пагорб, він побачив зграю собак, іншу, свіжу зграю собак, принаймні з тридцятіро, і кільканадцять вершників-мисливців. Голосне гавкання свідчило, що собаки натрапили на його слід і біжать уже за ним. Іншого разу він, звісно, утік би й від них, але тепер сили були дуже нерівні.

Він був стомлений і голодний, ноги були натруджені довгою біганиною, рана страшно боліла — йому так треба було б відпочити! Добре ще, хоч ці мисливці були без рушниць: це було полювання заради спорту, а не заради хутра, і хто б закинув чорно-бурому лисові, що він хоч і швидко кинувся бігти від переслідувачів, але без захоплення, з яким біжить той, хто впевнений у перемозі?

Доміно не знав добре цих горбів — вони були далеко від його домівки, і він ніколи сюди не забігав. Добре знайомі йому горби залишились за кілька миль звідси, і там сиділи з рушницями мисливці, дуже раді скористатися допомогою свіжої зграї собак. Ніколи ще, тікаючи від ворога, Доміно не виявляв так мало хитрощів, але й ніколи раніше не натужувався бігти так швидко, як тепер. Минали години, а він все скакав і скакав з одного горба на інший. А сонце все припікало, і сніг у лісі перетворився на мокре місиво. Всі канали заповнилися холодною, як лід, водою. Всі струмки розлилися. Навіть на кризі утворилися калюжі, і пишній хвіст лиса — ознака його мужності — був тепер забризканий водою та брудом і став опускатися від власної ваги.

Доміно знав, що й тепер він може позмагатися з собаками, як і раніше, але в душі бажав, щоб настала вже ніч. Може, він і не усвідомлював, що якби настала ніч, то від морозу сніг би зашперхнув і він міг би легко втекти, але був певний, що ніч принесе йому рятуюнок.

А поки що він пірнав поміж горбами. Він біг тепер удвічі повільніше, ніж спочатку, але й собаки потомилися. Сніг і струмки набридли й мисливцям. Тільки двоє з них гналися тепер за лисом — господар собак і високий юнак Абнер Джукс, — бо тільки він один і знав, що вони переслідують не кого-небудь, а самого невловимого голдерського чорно-бурого лиса.

Все ж перевага була на боці собак, які щохвилини наближались. Доміно не міг уже заплутати сліди, він біг і біг тільки вперед.

Але біг повільніше й повільніше, дедалі коротшими стрибками — він починав задихатися. Ось він минув одну ферму, другу і раптом біля воріт третьої побачив дівчинку з кошиком.

Невідомо, що змушує інколи доведену до розпачу дику тварину шукати захисту в людини. Але голдерський лис, знесилений, кинувся до ніг дівчинки й притулився до неї. Вона схопила його на руки, втягла до хати і грюкнула дверима перед самим носом розлючених переслідувачів. Собаки стрибали й гавкали під дверима. Приїхали мисливці, прийшов і господар ферми.

— Лис наш, він належить нашим собакам, вони загнали його сюди, — сказав головний мисливець.

— Він у мене в домі, отже, він мій, — заперечив фермер, нітрохи не здогадуючись, що цей брудний, забризканий червоною глиною втікач — чорно-бурий лис.

У фермера теж частенько зникали кури, до того ж лис був йому ні до чого, бо хутро, здавалося, зовсім зіпсоване і втратило будь-яку вартість. Тож він зрештою мовив мисливцям:

— Ідіть, забирайте свого лиса.

— Не віддавай його, не віддавай, він мій! — заплакала дівчинка. — Це мій друг, я його раніше знала. А вони його вб'ють!

Фермер завагався.

— Ми вчинимо по-чесному, — сказав мисливець. — Ми дамо йому втекти далі, ніж він був від нас, коли забіг сюди.

Фермер заспішив піти геть, щоб нічого більше не бачити. Він міг би й забути бідного, знесиленого звірка, що шукав у нього в домі притулку, але не міг забути дитячих криків, що так і різали йому вуха:

— Не чіпайте! Не чіпайте! Він мій! Тату, вони його вб'ють! Тату, таточку!

І це дитяче голосіння залишило глибокий слід у серці не тільки одного батька.

21. РІЧКА І НІЧ

Але мисливці все ж забрали лиса, випустили і дозволили відбігти на «законну» чверть милі. Це по-їхньому називалося «вчинити по-чесному» — випустити тридцятьо сильних собак на одного знесиленого лиса! Знову по всій долині залунало собаче гавкання. Знову Доміно побіг по глибокому мокрому снігові, і спочатку йому пощастило відбігти далеко вперед. Він минув довгу долину Бентонського струмка, оббіг горби, перебрався через їхні верхівки і вже мчав назад, як раптом із двору однієї ферми вискочила Гекла і приєдналася до собачої зграї. Високий мисливець закричав

з радості. Як тепер урятуватися Доміно, коли його вороги дістали третю свіжу підмогу? Залишалася єдина надія на ніч, якщо тільки вона буде з морозом.

Але ввечері вітер ще потеплішав. Шобан, над яким увесь день дув теплий вітер, перетворився в могутню річку, що мчала на захід і з гуркотом несла крижані брили.

Сонце заходило над самою водою, і цей захід був такий прекрасний, немов чудовий кінець шляхетного життя. Але ні собаки, ні мисливці не зупинилися помилуватися ним: вони поспішали все вперед і вперед.

Собаки важко дихали, язики їхні звисали до землі, очі розчервонілися. Далеко попереду мчала Гекла, ненависне чудовисько, а перед нею — чорно-бурий лис. Але тепер розкішне його хутро було забруднене, пишний хвіст намок і волікся по землі, а геть позбивані лапи лишали криваві сліди.

Ніколи раніше він так не втомлювався. Йому можна було б раз втекти на стежку, що вела на скелястий карниз, але стежка йшла повз його нору, а інстинкт завжди підказував йому: «Туди не можна». Нарешті, у відчаї він повернув до скелі, бо це був єдиний вихід. Щодоху помчав він уздовж ревучого тепер Шобану. Якийсь час йому вдалося бігти так само швидко, як і раніше, і він урятувався б, якби не ота проклята величезна Гекла, що перегнала геть усіх.

Коли Доміно вже ось-ось мав добігти до скелі, він почув попереду страшне, металеве гавкання Гекли, і важко сказати, скільки сили й енергії відібрав у нього цей звук. Тепер йому була відризнана дорога до скелі, і він побіг назад берегом бурхливої річки, яку освітлювало призахідне сонце. Зникла остання надія на порятунок, але Доміно біг і далі, його темна фігурка похитувалася з боку на бік. Хоч ледве живий від втоми, він усе ще боровся за життя.

Високий мисливець, єдиний, що залишився з усіх переслідувачів, під'їхав ближче. Знаючи, що лису вже кінець, він не міг відвести очей від двох темних плям, що рухалися по осяяному сонцем снігові.

О річко, що відбиваєш у собі і червоне, і позолочене небо, що по тобі плине стільки крижин! О річко, що десятки разів рятувала його раніше від неминучої смерті! Порятуй його і на цей раз! За ним женеться тридцять смертей! О річко осикової долини, покарай злочинця, забери його з цього світу!

Але могутня річка безмовно несла далі свої води. Ой, яка вона жорстока! І ніч хтозна-де забарилася! Радісний гавкіт собачої зграї

лунав у вухах нещасної жертви. Доміно знесилювався. Розкішний хвіст, його краса і гордість, не маяв уже в повітрі, а тягся по землі, мокрий і важкий, заважаючи йому бігти. Собаки, відчуваючи близьку перемогу, мчали вперед, як скажені. Змучена істота попереду здавалася їм винагородою за важку гонитву.

Доміно біг тепер по косі, яка півостровом заходила в річку, а отже була для нього пасткою. Рідна річка обдурила його. Собача зграя насадила йому на п'яти. Спереду всіх, глухо, злісно гавкаючи, летіла Гекла, яка перша відрізала йому відступ. Все було видно як на долоні: по прибережній обміліні мчать злючі собаки, по річці плывуть крижини. І ззаду, й спереду — вірна смерть. Слабкодухий тут відразу б загинув, але сильний духом і далі боровся за життя.

Зграя собак, гавкаючи, добігла вже до коси і мчала по ній. Ревучи, несла бурхливі води річка мимо зарослого осиками берега. Собаки всіяли берег, як крижини річку. Все тісніше громадились крижини і нарешті, збившись в одну суцільну масу, торкнулись берега. Доміно оглянувся на собак і вмить вирішив: краще загинути в річці, яка не раз була йому другом, рятувала з біди. І — стрибнув.

Опинившись на льоду, він і далі перескакував з крижини на крижину.

Але ось затори зруйнувалися, і крига, відірвавшись, попливла далі. Між кригою й берегом утворилася смуга чорної води, що все ширшала. На найдальшій крижині, наче на білому сідлі, що вкривало темну спину річки, стояв, зігнувшись, чорний лис. Зграя у безсилій люті зупинилася на березі, але Гекла ринулася на прибережну кригу саме тоді, коли течія відносила її жертву. Невблаганна, грізна річка відірвала від берега і ту крижину, на якій стояв собака. Отак обоє — і переслідуваний лис і собака-переслідувачка — помчали назустріч своїй загибелі. Вони плвли, осяяні пурпуровим призахідним сонцем, а берегом вслід за ними бігли собаки і верхом їхав юнак-мисливець.

Якийсь фермер із іншого мисливського гурту, що саме над'їхав, націлився був у лиса, але юнак вибив з його рук рушницю, ще й вилаяв.

Там, де річка повертала, крижини досягли бистрині — довгої, рівної гладіні води перед тим місцем, де річка спадає униз, утворюючи Гарнейський водоспад. Юнак і собаки зупинилися, дивлячись на захід, що палахкотів червоним кольором, на червону річку, що була вкрита крижинами і несла в багряну пожежу дві живі істоти. Туман над ревучою річкою став густіший, і останні сонячні

промені, що прорвалися крізь нього, позолотили і річку, і кригу, і чорно-бурого лиса, а потім вогняна заграва сонця покрила все. Безстрашний лис на далекій крижині не подав жодного звуку, але вітер доніс жалісне виття собаки, в якому чулися нотки смертельного жаху.

— Прощай, друже! — сказав мисливець. — Прощай, моя вірна Гекло! — І голос його затремтів. — Прощай, чорно-бурий лисе! Ти жив переможцем, і ти вмираєш переможцем. Я хотів би врятувати вас обох, але ви загинете славною смертю. Прощайте!

Абнер нічого вже не бачив, а собаки стояли на березі, тремтіли й вили.

Біля протилежного берега утворився широкий вир. У ньому закрутилися крижини — ті, що були біля берега, виносило на середину, а крижини з середини річки прибивало до берега.

Скориставшись цим, Доміно зібрав усі свої сили й стрибнув.

Він щасливо перескочив через чорний потік і опинився знову на твердій землі.

Річка, яка рятувала лиса з біди в юності, врятувала його й тепер.

А там далеко, посеред річки, пролунало протяжливе сумне виття Гекли, що бачила свою смерть. Та її виття незабаром заглушив рев водоспаду.

22. МІСЯЦЬ ТРОЯНД

Минуло три роки на Шобані. Наступив чудовий місяць червень, «Місяць троянд». Ніде не знайти кращої долини, ніж долина над цією річкою. Дорога по ній чудова у всі пори року, а цього прекрасного місяця вона здається дорогою до раю.

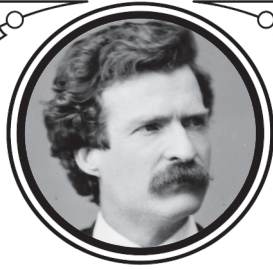
Двоє закоханих ішли мовчки цією дорогою — високий, з вольовим підборіддям юнак і блакитноока юнка. То були господар Гекли і колишня дівчина з кошиком. Вони довго милувалися заходом сонця, і їхню душу огортав вечірній спокій.

Аж раптом на квітчастому березі з'явилася лисиця зі своїми лисенятами. Розпустивши білу манишку, вона гордо дивилася на малят. А в цей час із кущів вийшов лис. Він кинув на траву свою здобич і випростався, цей чудовий чорно-бурий лис.

Юнак пильно придивився, стиснув міцніше руку дівчини, багатозначно глянув на неї і прошепотів: «Це ж він! Живий, живий, а я нічого й не знав про це!»

Несподівано коротко зблиснув сонячний промінь, спалахнув і зник, звеселивши долину, і Шобан заспівав серед осик давню, любов всім пісню миру.

(Переклад Івана Лещенка)

Марк Твен ПРИГОДИ ТОМА СОЙЕРА

Моїй дружині з любов'ю присвячую цю книжку.

ПЕРЕДМОВА

Більшість пригод, описаних у цій книжці, сталося насправді: декотрі — зі мною самим, інші — з моїми шкільними товаришами. Гека Фінна змальовано з життя, Тома Сойера також, але він — персонаж не одноосібний, бо поєднує в собі риси вдачі трьох хлопців, яких я знав, і, отже, належить до мішаного архітектурного стилю.

Чудні забобони, згадувані далі, були дуже поширені серед дітей і негрів на Заході за тих часів, про які йдеться в цій оповіді, — тобто тридцять — сорок років тому.

Хоча моя книжка написана передусім на розвагу хлопчикам та дівчаткам, я сподіваюся, що її залюбки прочитають і дорослі чоловіки та жінки, бо мені хотілося б викликати в них приємні спогади про те, якими були колись вони самі, як почували, думали й розмовляли і в які дивовижні історії іноді встрявали.

Гартфорд. 1876

Автор

РОЗДІЛ I

— Томе!

Ані звуку.

— Томе!

Ані звуку.

— Де ж це він, шибеник, подівся, хотіла б я знати... Томе, озвися!

Ані звуку.

Стара жінка зсунула вниз окуляри й, дивлячись поверх них, роззирнулася кімнатою; потім підняла окуляри на чоло

й поглянула з-під них. Шукаючи таку дрібницю, як хлопець, вона майже ніколи не дивилася крізь скельця: то були парадні окуляри, втіха її душі, і призначалися вони для «вигляду», а не для діла, — так само вона могла б дивитися й крізь дві конфорки з кухонної плити. Якусь мить стара стояла видимо спантеличена, а тоді промовила — не надто сердито, проте досить голосно, щоб її почули меблі в кімнаті:

— Ну стривай, попадешся ти мені в руки!..

Стара не докінчила, бо саме стояла нахилившись і тицяла щіткою під ліжком, отож мусила раз у раз зводити дух. Та з-під ліжка вона виштурхала тільки kota.

— Зроду не бачила такого поганця!

Вона пішла до відчинених дверей, стала на порозі й повела оком по грядках помідорів, зарослих дурманом, — то був її «город». Тома не видно ніде. Тоді вона підвищила голос, — так щоб було чути далі, — й гукнула:

— Гей, То-о-ме!

Раптом позад неї щось шурхнуло, і вона обернулася — саме вчасно, щоб схопити за полу куртки невеликого хлопчиська й не дати йому втекти.

— А, ось ти де! Я ж таки мала б подумати про цю комору. Ти що там робив?

— Нічого.

— Нічого? А ти поглянь на свої руки. І на свій рот. Це що таке?

— Не знаю, тітонько.

— Зате я знаю. Це варення — ось що це таке. Сто разів тобі казала: не чіпай варення, бо шкуру злуплю! Ану дай мені оту лозину!.. І лозина зависла в повітрі. Здавалося, порятунку немає.

— Ой тітонько! Мерщій оберніться!

Стара рвучко обернулася і про всяк випадок сторожко підібрала спідницю. А хлопчисько миттю дременув геть, видряпався на високий дощаний паркан і зник з очей.

Тітка Поллі з хвилину стояла розгублена, потім тихенько засміялася:

— Ну й розбишака ж, хай йому абищо! Невже я так-таки нічого не навчуся? Це ж уже вкотре він отак мене дурить. Мабуть, і справді старі дурні найдурніші. Недарма кажуть: старого собаку нових штук не навчиш. Та боже ж ти мій, у цього хлопчиська й витівки щоразу інші, отож не знаєш, чого й сподіватися. І він наче знає, скільки можна мучити мене, доки мені урветься терпець. Знає й те, що досить йому хоч на мить збити мене з пантелику або насмішити, як мені вже несила й руку звести, щоб добряче

його відшмагати. Ой, не виконую я свого обов'язку щодо хлопця, бачить бог! Хто попускає дитині, той псує її, говорить Святе Письмо. Грішниця я та знаю, що доведеться мені прийняти кару й за себе, й за нього. У ньому наче біс сидить, то, помилуй мене боже, він же, сердешна дитина, син моєї покійної сестри, і мені просто не стає духу лупцювати його. Щоразу, як даю йому втекти, мене гризе сумління, а як поб'ю його — аж серце кров'ю обкипає. Правду каже Святе Письмо: короткий вік людський і сповнений скорботи, — так-бо воно й є... Ось він сьогодні не піде до школи, то я повинна покарати його за це: доведеться йому завтра працювати. Хоч це й жорстоко — змушувати його працювати в суботу, коли всі інші хлопці гулятимуть, але ж праця — то для нього справжня мука, і я повинна бодай так виконувати свій обов'язок, а то геть занапащу хлопця.

Том справді не пішов до школи й дуже приємно згаяв час. Додому він повернувся, тільки-тільки щоб до вечері встигнути допомогти чорношкірому хлопчині Джимові напилати на завтра дров і наципати скіпок — чи принаймні встигнути розповісти йому про свої походеньки, поки Джим сам зробив зо дві третини всієї тієї роботи. А от Сід, Томів молодший (чи, власне, зведений) брат, на той час уже закінчив своє діло (він збирав скіпки): то був слухняний хлопчик, який не любив пустощів і нікому не завдавав клопоту.

Поки Том вечеряв, при кожній зручній нагоді тягаючи з цукорниці грудочки цукру, тітка Поллі діяла його підступними, повними прихованих пасток запитаннями, сподіваючись загнати хлопця на слизьке й вивідати в нього правду. Як і багато хто з простодушних людей, вона тішила себе марнославною думкою, ніби має неабиякий хист до таємної дипломатії, і вважала свої наївні хитрощі за чудеса винахідливості й підступності.

— Томе, — спитала вона, — сьогодні в школі було душно?

— Так, тітонько.

— Страшенно душно, правда ж?

— Так, тітонько.

— І тобі, Томе, не захотілося піти скупатись?

Зачувши недобре, Том ураз нашоропив вуха. Він пильно глянув у тіччине обличчя, але нічого особливого не добачив і тому відповів:

— Та ні, тітонько, не дуже.

Стара простягла руку, помацала Томову сорочку й сказала:

— Ну що ж, тобі, я бачу, й тепер не дуже жарко. — А сама тайкома тішилася тим, як спритно й непомітно зуміла перевірити, чи суха в хлопця сорочка.

Але Том уже збагнув, звідки вітер дме, і випередив її наступний хід.

— Дехто з нас поливав собі на голову з помпи. У мене й досі волосся вогке, ось бачите?

Тітка Поллі з досадою подумала, що не скористалася з цього очевидного доказу й дала обвести себе круг пальця. Тоді в неї сяйнула нова думка.

— Але ж, Томе, щоб полити собі на голову з помпи, не треба було розпорювати комір сорочки там, де я зашила, правда? Ану розстебни куртку!

З обличчя в Тома збігла тінь тривоги. Він розстебнув куртку. Комір сорочки був міцно зашитий.

— Що ти скажеш! Ну гаразд, нехай. Я ж таки була певна, що ти не пішов до школи й купався в річці. Та я не гніваюсь на тебе, Томе. Хоч віри тобі, як то кажуть, уже й немає, але часом ти буваєш кращий, ніж здаєшся. Принаймні сьогодні.

Вона й засмутилася тим, що проникливість зрадила її, і водночас була рада, що Том бодай цього разу повівся як годиться.

Аж раптом обізвався Сід:

— Чогось мені здається, ніби ви зашили йому комір білою ниткою, а тут чорна.

— Та певне ж білою!.. Томе!..

Том не став чекати, що буде далі. Уже в дверях він обернувся й гукнув:

— Ну, Сідді, це тобі так не минеться!

У безпечному місці Том роздивився на дві великі голки, застромлені зі споду у вилогу його куртки й обмотані нитками: одна білою, друга — чорною. І пробурмотів сам до себе:

— Вона б зроду не помітила, коли б не Сід... Чорт її знає! То вона зашиває білою ниткою, то чорною. Щось би вже одне, а то де там устежити. Але Сіда я таки відлупцюю. Буде йому наука.

Том аж ніяк не був Зразковим Хлопчиком у містечку. Та він дуже добре знав такого й страшенно не любив його.

Минуло хвилини зо дві, а може, й менше — і він забув про всі свої злигодні. І не тому, що вони були не такі прикрі й гіркі, як злигодні дорослих людей, — просто їх на якийсь час витіснило нове непереборне захоплення, точнісінько так, як і доросла людина забуває своє горе, збуджена якимсь новим, цікавим для неї ділом. Таким цікавим ділом став для Тома новий спосіб свистіти, щойно перейнятий від одного негра, — і хлопцеві не терпілося повправлятися у ньому на волі. То був особливий, подібний до пташиного, свист, таке собі заливчате щебетання, яке виходить, коли часто-

часто доторкатися кінчиком язика до піднебіння, — читач, певно, пригадає, як це робиться, якщо він сам був колись хлопчиком. Не пошкодувавши зусиль, Том скоро опанував цю премудрість і тепер простував вулицею з солодкою музикою на устах і великою вдячністю у душі. Він почувався наче астроном, що відкрив нову планету, але радість його, поза всяким сумнівом, була ще більша, глибша й щиріша, ніж в астронома.

Літні надвечір'я тягнуться довго, і надворі ще не спочило. Раптом Том урвав свою трель. Перед ним був незнайомец — хлопчина, трохи більший за нього самого. У глухому провінційному містечку Сент-Пітерсберзі будь-яка нова людина, незалежно від статі й віку, являла собою справжню дивовижу. А цей хлопець був ще й добре вдягнений — аж надто добре, як на будень. Просто-таки неймовірно добре. На ньому був гарний новісінький капелюх, застебнута на всі ґудзики нова й чиста синя сукняна куртка й такі самі нові й чисті штани. До того ж він мав на ногах черевики, а була ще тільки п'ятниця! І навіть краватку на шиї — якусь барвисту стрічку. Одне слово, справляв враження міського жевжика, а Тома від таких аж з душі вернуло. Чим далі він розглядав це виряджене диво, тим вище задирав перед ним носа й тим жалюгіднішим здавався йому власний одяг.

Жоден з хлопців не озивався. Коли зрушав з місця один, зараз же зрушав і другий — але тільки вбік, по колу. Вони весь час трималися лицем до лица, дивлячись просто в очі один одному. Нарешті Том сказав:

- Вибити тобі бубну?
- Ану спробуй, побачимо.
- Кажу — виб'ю, то й виб'ю.
- Руки короткі.
- А от і виб'ю.
- Не виб'єш.
- Виб'ю!
- Ні, не виб'єш.
- Виб'ю!
- Ні!

Запала ніякова мовчанка. Потім Том спитав:

- Тебе як звати?
- А тобі що до того?
- Ось я тобі покажу, що мені до того.
- Чого ж не показуєш?
- Багато говоритимеш, то й покажу.
- І говоритиму, і говоритиму, і говоритиму! Ну, то що?

— Думаєш, ти велика цяця, еге ж? Та якби я захотів, то помолотив би тебе однією рукою, а другу хай би мені прив'язали за спиною.

— То чого ж не помолотиш? Тільки базикаєш.

— А таки помолочу, як не вгамуєшся.

— Ха-ха, бачили ми таких!

— Слухай, чепуруне! Гадаєш, ти важна птиця, еге ж? Ач якого капелюха напнув!

— Не подобається — то збий його з мене. Збий — і побачиш, що тобі буде.

— Брешеш!

— Сам ти брешеш.

— Ти паскудний брехун і боягуз.

— Ану котися ти, знаєш куди...

— Ще раз пошли мене — і я розвалю тобі голову каменюкою.

— Ой-ой-ой, так і розвалиш!

— Кажу тобі, розвалю!

— То чого ж не розвалюєш? Чого тільки кажеш, а нічого не робиш? Боїшся!

— Я не боюся.

— Боїшся.

— Ні!

— Боїшся!..

Знов запала мовчанка. Обидва знов затупцяли боком, поїдаючи один одного очима. Нарешті зійшлися плече до плеча.

— Забирайся геть звідси! — сказав Том.

— Сам забирайся!

— І не подумаю.

— І я не подумаю.

Вони стояли, кожен спираючись на скісно виставлену вперед ногу, і з ненавистю в очах щосили штовхали один одного. Але ні той, ні той не міг переважити. Нарешті, захекані й розпашілі, обидва обережно послабили натиск, і Том сказав:

— Ти боягуз і слинько! Ось я скажу своєму старшому братові — то він тебе самим мізинцем віддухопелить. А я йому скажу, начувайся!

— Чхав я на твого старшого брата! У мене теж є брат, ще більший за твого, такий, що за одним махом перекине його аж за отой паркан.

(Обидва брати були, звісно, вигадані).

— Брешеш!

— Хоч ти що кажи, а це правда.

Великим пальцем ноги Том провів у пилюці ризику й промовив:
— Спробуй тільки ступити за цю ризику, то я так тобі дам, що рачки поповзеш. Хто б ти не був, а слізьми вмиешся.

Чужак притьмом переступив ризику й сказав:

— Ну, дай мені, ти ж обіцяв.

— Ти мене краще не чіпай, бо пошкодуєш.

— Ти ж казав, що даси мені, то чого ж не даєш?

— Хай мене чорти візьмуть, як не дам за два центи!

Хлопець дістав з кишені два великі мідяки й, глузливо посміхаючись, простяг їх Томові. Той ударив його по руці, і монети полетіли на землю. А за мить і обидва хлопці покотилися по пилюці, зчепившись, мов два коти. Вони тягали й смикали один одного за чуприни та за одіж, щипали й дряпали один одному носи — і вкривали себе порохом і славою. Невдовзі картина набула чіткіших обрисів, і крізь хмари бою стало видно, що Том сидить верхи на незнайомому хлопцеві й молотить його кулаками.

— Здавайся! — зажадав він.

Хлопець лиш дужче запручався, силкуючись звільнитися. Він плакав від образи й безсило люті.

— Здавайся! — І Том знову замолотив кулаками. Нарешті чужак видушив із себе: «Здаюся», — і Том пустив його зі словами:

— Оце тобі буде наука! Іншим разом краще дивися, з ким заводишся.

Хлопець подався геть, обтрушуючи з себе пилюку, хлипаючи й шморгаючи носом. Час від часу він озирався й, крутячи головою, погрожував поквитатися з Томом, «хай тільки його ще деь здибає». Том відповів на це зневажливим сміхом, а тоді, сповнений радісного піднесення, рушив додому, та щойно він повернувся спиною до чужинця, як той схопив каменюку й пожбував йому між лопатки, а сам кинувся тікати, вистрибуючи, мов антилопа. Том гнався за негідником до самого дому й так довідався, де той живе. Деякий час він стовбичив біля хвіртки, викликаючи ворога надвір, але хлопчисько тільки робив з-за вікна гримаси і виклику не приймав. Потім з'явилася його матуся, обізвала Тома грубим, лихим, зіпсутим хлопчиськом і звеліла йому забиратися геть. І він пішов геть, але сказав, що той поганець йому «ще падається».

Додому Том повернувся дуже пізно і, обережно залазячи крізь вікно, наразився на засідку: на нього чатувала сама тітка, і, коли вона побачила, на що схожий його одяг, її рішучість обернути хлопцеві суботній відпочинок на підневільну працю стала тверда, як криця.

РОЗДІЛ II

Настав суботній ранок, і все навколо засяяло літніми барвами й свіжістю, забуяло життям. У кожному серці бриніла музика, а коли серце було молоде, пісня лилася з уст. Кожне обличчя променилося радістю, і кожен перехожий ступав пружно й молодо.

Пишно цвіла біла акація та сповнювала повітря своїми пахощами. Кардіфська гора, що підносилася на околиці містечка, була вкрита рясною зеленню та здаля видавалася справжньою землею обітованою, де панували краса, мир і спокій.

Том з'явився на узбіччі вулиці з відром вапна та довгою малярською щіткою в руках. Він зміряв оком паркан, і вся його радість умить розвіялась, а душу сповнила глибока туга. Тридцять ярдів дощаного паркана заввишки дев'ять футів! Увесь світ здався йому нікчемним і безглуздим, а саме життя — важеним тягарем. Зітхнувши, він умочив щітку у відро й провів нею по верхній дошці паркана, тоді зробив те саме ще й ще раз і, порівнявши жалюгідну білу смужку з безмежним небіленим обширом, скрутно сів на огорожу коло дерева.

Із хвіртки, наспівуючи «Дівчата з Буффало», підстрибцем вибіг Джим з бляшаним відром у руці. Ходити по воду до міської помпи звичайно здавалося Томові марудним ділом, але тепер він подумав, що це не так уже й погано. Згадав, що коло помпи завжди велелюдно: білі й чорні хлопці та дівчата, дожидаючи своєї черги, відпочивали там, мінялись іграшками, сварилися, билися, пустували. Згадав і те, що хоча до помпи було всього якихось півтора кроків, Джим ніколи не повертався з водою раніш як за годину, та й то доводилося мало не щоразу когось по нього посилати.

— Слухай, Джиме, — сказав Том, — давай я принесу води, а ти тут трохи побілиш.

Джим похитав головою та відповів:

— Не можу, паничу Томе. Стара пані звеліли мені мерщій іти по воду й не спинятися ніде дорогою. Вони сказали: мабуть, панич Том покличуть мене білити паркан, то щоб я йшов собі й робив своє діло, а про паркан вони самі подбають.

— Та не слухай ти її, Джиме. Вона багато чого каже. Дай-но мені відро — я миттю зганяю. Вона й не знатиме нічого.

— Ой ні, паничу Томе, боюся. Стара пані голову мені одірвуть. Бачить бог, одірвуть.

— Вона? Та вона ніколи нікого не скривдить, хіба що наперстком по голові стукне — а хто ж цього боїться? Говорить вона

справді всякі страхіття, але ж від тих балачок ніякої шкоди, якщо тільки вона сама не плаче... А я дам тобі кульку, Джиме. Білу, мармурову!

Джим завагався.

— Білу мармурову кульку, Джиме! Це ж просто чудо.

— Ой, то чудова кулька, паничу Томе, побий мене бог! Але я так страшенно боюся старої пані...

— А ще, коли хочеш, я покажу тобі свою болячку на нозі.

Джим був усього лише людина й перед такою спокусою встати не міг. Він поставив відро, взяв білу мармурову кульку й з величезною цікавістю схилився над великим пальцем Томової ноги, з якого той помалу розмотував пов'язку. Але вже наступної миті Джим щодуху мчав вулицею, побрязкуючи відром і щулячись від болю нижче спини, Том завзято білив паркан, а тітка Поллі залишила бойовище з пантофлею в руці й тріумфом у очах.

Але завзяття Томового вистачило ненадовго. Він почав думати про те, як весело мав провести суботній день, і його охопив ще більший смуток. Скоро інші хлопці, вільні як птахи, рушать до всяких принадних місць, і як же вони збиткуватимуться з Тома, коли побачать, що він мусить працювати, — сама ця думка пекла його вогнем. Він видобув на світ свої скарби й почав роздивлятися їх: поламані дрібнички, кульки, інший мотлох — усе воно, може, й пішло б в обмін на чужу працю, але навряд чи його вистачило б, щоб купити бодай півгодини цілковитої волі. Отож, облишивши будь-яку надію підкупити товаришів, він сховав до кишені ті вбогі цяцьки, і в цю ж таки темну хвилину зневіри на нього раптом зійшло натхнення. Атож, не що інше, як чудове запаморочливе натхнення.

Том узяв щітку й заходився спокійно працювати далі. Незабаром у кінці вулиці показався Бен Роджерс — той самий хлопець, чийх насмішок він боявся над усе. Бен посувався вперед таким собі веселеньким підтюпцем-вистрибцем, і це свідчило, що душа його сповнена радості й добрих сподівань. Він їв яблуко й час від часу видавав протяглий мелодійний гудок, а за ним басовите «дін-дон-дон, дін-дон-дон» — то він зображував із себе пароплав.

Наближаючись, Бен сповільнив швидкість, вийшов на середину вулиці і, нахилившись на правий борт, повернув до узбіччя — неквапливо, старанно й з належною солідністю, бо вдавав «Велику Міссурі», що мала осадку в дев'ять футів. Він був водночас і пароплав, і капітан, і сигнальний дзвін, отож мусив уявляти, ніби стоїть сам на собі, на капітанському містку, сам дає команди й сам їх виконує.

— Спиняй машину! Дін-дін-дін! — Пароплав майже втратив швидкість і, ледь посуваючись, наближався до берега. — Здай назад! Дін-дін-дін! — Обидві його руки нерухомо витяглися по боках. — Ще трохи назад з правого борту! Дін-дін-дін! Чу чу-чу! — Його права рука тим часом виписувала широкі оберти, вдаючи сорокафутове колесо. — Ще трохи назад з лівого борту! — Почала обертатися ліва рука. — Стоп, правий борт! Дін-дін-дін! Стоп, лівий борт! Помалу вперед з правого борту! Стоп! Ще трохи з лівого борту! Дін-дін-дін! Чу-чу-чу!.. Віддати носовий швартов! Ворущись!.. Віддати задній! Гей там, не барися! Намотуй, намотуй! А тепер пускай!.. Машину спинено, сер! Дін-дін-дін! Шш-ш! Шш-ш! Шш-ш!.. (Це машиніст випускав пару.)

Том білив собі й не звертав на пароплав анінайменшої уваги. Бен пильно подивився на нього й мовив:

— А-а! То це тебе тут пришвартували, он як?

Відповіді не було. Том оглянув свій останній мазок очима митця, тоді ще раз легенько провів щіткою по паркану й знов подивився, як вийшло. Бен підійшов і став поруч нього. Томові так захотілось яблука, що аж слина покотилася, та він не облишав свого діла.

— То що, друже, мусимо працювати? — спитав Бен. Том рвучко обернувся та сказав:

— А, це ти, Бене! Я тебе й не помітив.

— Слухай, я оце йду купатися. Я, розумієш? А ти не хочеш? Та ні, ти, мабуть, краще попрацюєш, еге ж? Ну звісно, що попрацюєш.

Том якусь хвилю замислено дивився на товариша, тоді спитав:

— Що ти називаєш працею?

— А оце що — хіба не праця?

Том знову взявся білити й недбало відказав:

— Ну що ж, може, праця, а може, й ні. Я знаю тільки, що Томові Соєру вона до вподоби.

— Ха, можна подумати, що тобі й справді подобається білити!

— Чи подобається? А чом би й ні? Хіба нам кожного дня випадає білити паркани?

Тепер усе постало в новому світлі. Бен навіть забув про своє яблуко. А Том ретельно водив щіткою туди й сюди, відступав на мить і дивився, як виходить, тоді щось підправляв то там, то там і знов дивився. Бен стежив за кожним його рухом з дедалі більшою цікавістю та захопленням. Раптом він сказав:

— Слухай, Томе, дай і мені трохи побілити.

Том поміркував і спершу начебто ладен був погодитись, але потім передумав:

— Та ні, Бене, мабуть, нічого не вийде. Розумієш, тітка Поллі дуже прискіпується до цього паркана — він же, бач, виходить на вулицю. От якби це був задній паркан, я б не мав нічого проти, та й вона теж. А щодо цього паркана вона страх яка прискіплива: його треба так ретельно побілити, щоб ніде ані-ні. Певне, так зуміє хіба що один хлопець на тисячу, а може, й на дві тисячі.

— Та невже? Ой Томе, ну дай мені спробувати... хоч трішечки. Якби це ти мене просив, я б дав.

— Та я б з охотою, слово честі, але ж тітка Поллі... і Джим хотів білити, а вона не дозволила, і Сід хотів...

— Ну що ж...

— Та ні, Бене, краще не треба. Я боюся.

— Я віддам тобі все, що лишилося.

Том випустив щітку з рук видимо знехотя, але з таємною радістю в душі. І поки колишній пароплав «Велика Міссурі» упрівав, працюючи під пекучим сонцем, відставний маляр сидів у затінку на якійсь діжці, погойдував ногами й, наминаючи його яблуко, замишляв підступи проти нових жертв. А таких не бракувало: хлопці раз у раз пробігали вулицею, спинялись покепкувати — і лишалися білити паркан. Коли Бен зовсім видихався, Том продав наступну чергу Біллі Фішерові за «майже нового» паперового змія, а коли стомився й той, право білити придбав Джонні Міллер — за дохлого пацюка на мотузці, щоб крутити ним над головою, — і так далі, і так далі година за годиною. На середину дня Том із жалюгідного злидня, яким був уранці, перетворився на справжнього багатія, що потопав у розкошах. Крім згаданих уже коштовностей, він мав дванадцять кульок, поламаний пищик, скельце від синьої пляшки, щоб дивитися крізь нього, порожню котушку, ключ, який нічого не відмикав, грудку крейди, скляну затичку від карафки, олов'яного солдатика, двійко пуголовків, шість пістонів, однооке кошеня, мідну дверну клямку, собачий нашійник — не було тільки собаки, — колодочку від ножика, чотири помаранчеві шкуринки та стару поламану раму від кватирки. До того ж він чудово провів час, тішачись безділлям і чималим товариством, а паркан стояв побілений аж у три шари! Якби не скінчилося вапно, Том обібрав би всіх хлопців у містечку.

Тепер він подумки сказав собі, що, зрештою, життя на цьому світі не таке вже й погане. Сам того не знаючи, він відкрив загальний закон, що керує всіма людськими вчинками: і кожен хлопець, і кожна доросла людина завжди прагнутьимуть і домагатимуться тільки того, чого важко досягти. Коли б Том був великим і мудрим філософом, як от автор цієї книжки, він зрозумів би, що

Праця — це все те, що ми зобов'язані робити, а Гра — все, чого ми робити не зобов'язані. І це допомогло б йому усвідомити, чому робити штучні квіти чи марудитися ще над якоюсь нудотою — це праця, а збивати кеглі чи сходити на Монблан — усього лише розвага. В Англії деякі заможні пани полюбляють улітку самі правити запряженою четвериком поштовою каретою, проїжджаючи так щодня по двадцять — тридцять миль, — і тільки тому, що це коштує їм чималих грошей; та якби їм запропонували за це платню, розвага стала б працею, і вони відмовилися б від неї.

Хлопець поміркував ще трохи про своє відкриття, а тоді подався з доповіддю до штаб-квартири.

РОЗДІЛ III

Том з'явився перед тіткою Поллі, що сиділа біля відчиненого вікна в затишній кімнаті у глибині будинку, яка правила водночас за спальню, вітальню, їдальню та кабінет. Лагідне літнє повітря, миротворна тиша, пахоці квітів та заколисливе гудіння бджіл справили на неї належний вплив, і вона куняла над своїм плетінням, бо не мала іншого товариства, крім kota, але й він спав у неї на колінах. Окуляри вона задля безпеки підняла аж на чоло, і вони лежали на її сивих косах. Тітка не мала сумніву, що Том давно кудись утік, і здивувалася з того, як безбоязно він став перед її очі.

— Тітонько, а тепер можна піти погуляти? — спитав він.

— Як, уже? Скільки ж ти зробив?

— Усе зробив, тітонько.

— Томе, не кажи мені неправди, я терпіти цього не можу.

— Я кажу правду, тітонько. Все зроблено.

Тітка Поллі не дуже вірила таким заявам. Отож пішла подивитися на власні очі й була б рада, якби Томові слова виявилися правдою бодай на двадцять відсотків. Та коли вона побачила, що весь паркан побілено — і не просто побілено, а якнайретельніше, у два чи три шари, та ще й проведено попід ним рівну білу смугу, — їй мало мову не одібрало з подиву. Нарешті вона сказала:

— Хто б міг подумати!.. Що ж, Томе, треба визнати: ти вмієш працювати, коли захочеш. — Але одразу ж трохи розбавила похвалу: — От тільки мушу сказати, що хочеш ти цього надто рідко. Гаразд, іди гуляй, та не забудь, коли маєш вернутися додому, а то дістанеш у мене!

Тітку так вразила небачена Томова працьовитість, що вона повела хлопця до комори, вибрала там найкраще яблуко й дала йому разом з напутнім словом про те, що винагорода, здобута без

гріха, ціною добродесних зусиль, завжди дорожча й миліша серцю. А поки вона закінчувала своє напучення дуже доречним висловом зі Святого Письма, Том ухитрився поцупити пряника.

Він весело вибіг з дому й побачив Сіда, що саме піднімався надвірними сходами до кімнати на другому поверсі. Напохвату було повно добрячих грудок землі, і вони вмить замигтіли в повітрі й шаленим градом посипалися на Сіда. Перш ніж тітка Поллі отямилася з подиву й поспішила на допомогу, шість чи сім грудок устигли влучити у ворога, а Том уже зник за парканом. Була там, певна річ, і хвіртка, але Том здебільшого не мав часу добігти до неї. Тепер на душі в нього полегшало: він поквитався із Сідом, який накликав на нього халепу, вказавши тітці Поллі на його комір, заштитий чорною ниткою.

Том обійшов задвірками і повернув у брудний завулок, що огинав тітчин корівник. Та ось він уже поминув те небезпечне місце, щасливо уникши полону й кари, і поспіхом рушив до міського майдану, де, згідно з попередньою умовою, вже зібралися до бою два хлоп'ячі війська. Одним з них командував Том, другим — його задушевний приятель Джо Гарпер. Ці великі полководці не пригнувалися до того, щоб битись особисто, — таке личило хіба що всякій дрібноті, — ні, вони сиділи поряд на пригірку й керували воєнними діями, передаючи накази через своїх ад'ютантів.

Після тривалої запеклої битви Томове військо здобуло славу перемогу. Тоді полічили вбитих, обмінялися полоненими, погодили привід до нового воєнного конфлікту й призначили день наступної битви. Обидва війська вишикувались у похідну колону й помарширували з поля бою, а Том рушив додому одинцем.

Проходячи повз будинок, де мешкав Джеф Тетчер, він побачив у садку незнайому дівчинку — чарівне голубоке створіння з двома довгими золотистими кісками, у білому платтячку та вишитих панталончиках. І щойно увінчаний славою звитяжець здався без жодного пострілу. Така собі Емі Лоренс ураз вивітрилася з його серця, не лишивши по собі й згадки. А він же думав, що кохає її до нестями, ну просто-таки обожноє! Та виявилось, що то було більш як скороминуще захоплення. Кілька місяців домагався він її прихильності, і тиждень тому вона зрештою сказала, що любить його; всього сім коротких днів був він героєм-переможцем, найщасливішим хлопцем у світі — і ось за одну мить Емі зникла з його серця, мов випадкова гостя, що прийшла й пішла собі.

Тепер він нишком побожно пас очима цього нового ангела, аж поки впевнився, що й дівчинка помітила його. А тоді, вдаючи, ніби й знати не знає, що вона там, почав «виставлятися» й виробляти

всілякі безглузді хлоп'ячі штуки, щоб зачарувати її. Деякий час він отак по-дурному викаблучувався, але раптом, посеред карколомного акробатичного трюку, позирнув убік і побачив, що дівчинка вже не дивиться на нього, а простує до будинку. Том підступив до самого паркана й засмучено сперся об нього, сподіваючись, що вона затримається ще трохи. Дівчинка на мить спинилася на ґанку, а тоді рушила до дверей. Ось вона вже ступила на поріг, і Том тяжко зітхнув. Та враз обличчя його засяяло: перш ніж зачинити за собою двері, дівчинка кинула через паркан квітку.

Том оббіг навколо квітки, а тоді спинився за крок від неї і, приставивши руку до очей, почав видивлятися в кінець вулиці, так ніби побачив там щось дуже цікаве. Потім підняв з землі соломинку, примостив собі на ніс і, відхилившись назад, спробував балансувати нею. Вигинаючись то в той, то в той бік, він підступав усе ближче до квітки, аж поки накрив її босою ногою та захопив гнучкими пальцями, а тоді поскакав геть на одній нозі й зник за рогом. Але тільки на хвилину, потрібну для того, щоб сховати квітку під курткою, ближче до серця, — чи, може, до шлунка, бо Том був не вельми обізнаний в анатомії та й не доскіпувався до таких деталей.

Потім він повернувся до паркана й крутився там аж до смерку, «виставляючись» так само, як і перед тим. І хоча дівчинка більш не з'являлася, він тішив себе надією, що вона може стояти десь за вікном і бачити ті вияви його уваги. Нарешті він знехотя поплентав додому, і голова його аж туманіла від солодких мрій.

За вечерею Том був такий збуджений, що тітка Поллі лише мовчки дивувалась: яка це муха вкусила дитину? Він дістав доброї прочуханки за те, що кидався грудками на Сіда; та це на нього начебто анітрохи не вплинуло. Після того він спробував потягти грудку цукру під самим тітчиним носом і дістав за це по руках. Але тільки й сказав:

— Тітонько, а коли Сід тягає цукор, ви його не б'єте.

— Бо Сід ніколи не допікає людині так, як ти. А ще, якби я не стежила за тобою, ти перетягав би весь цукор.

Невдовзі вона вийшла до кухні, і Сід, радий, що йому все сходить з рук, миттю схопив цукорницю — та ще й з такою зловтіхою, що Томові несила було терпіти. Але цукорниця вислизнула в Сіда з руки, впала й розбилася. Том був у захваті. У такому захваті, що навіть здержав язика й промовчав. Ні, він не промовить ані слова, навіть коли повернеться тітка; він сидітиме тихцем, аж поки вона спитає, хто скоїв шкоду, — а тоді він уже скаже, і ото буде розкіш подивитися, як дістане по заслuzі цей мазунчик!..

Тома аж розпирало від утіхи, і він насилу стримався, коли тітка повернулася з кухні й стала над розбитою цукорницею, вергаючи очима блискавиці поверх окулярів. «Ну, зараз почнеться!» — подумав Том. А в наступну мить сам простягся на підлозі! Караюча рука звелася над ним знову, і він заволав:

— Спиніться, за що ж ви мене? Її ж розбив Сід!

Тітка Поллі вражено завмерла, і Том чекав, що його пожаляють і втішать. Та, коли до тітки вернулася мова, вона тільки й сказала:

— Ет! Напевне, тобі недарма перепало. Не може бути, щоб ти не утнув чогось, поки мене не було в кімнаті.

Потім вона відчула докори сумління, і їй захотілося сказати хлопцеві щось добре й лагідне, проте вона вирішила, що це буде сприйнято як визнання її вини, а вимоги дисципліни такого не припускали. Отож вона не сказала нічого й узялася до своїх справ, але серце в неї щеміло. Том супився в кутку, сповнений гіркої образи. Він знав, що в душі тітка Поллі стоїть перед ним на колінах, і похмуро втішався цією думкою. Нехай карається, а він і взнаки нічого не дасть, так наче все воно його не обходить. Знав він і те, що тітка раз у раз кидає на нього затуманений слізьми сумовитий погляд, але не хотів нічого помічати. Він уявив собі, ніби лежить і конає, а тітка, схилившись над ним, благає хоч слова прощення, та він одвертається до стіни й помирає, так і не сказавши того слова. Ну, то що почуватиме вона тоді?.. Потім малював в уяві, як його приносять додому з річки неживого, — кучері його мокрі, зболіле серце перестало битися. О, як вона припаде до його мертвого тіла, і з очей її потечуть ясні сльози, і уста її благатимуть бога, щоб він повернув їй її хлопчика, якого вона ніколи, ніколи більше не буде кривдити! Та він лежатиме там, холодний, блідий і байдужий до всього, — бідолашний малий страдник, чиї муки нарешті скінчилися...

Том так розвередив собі душу цими зворушливими видіннями, що раз у раз ковтав сльози й мало не давився ними; сльози застиляли йому очі, а коли він моргав, переливалися через повіки, текли по щоках і капали з кінчика носа. І так було йому втішно плекати свої біди, що він просто не міг допустити до себе якихось земних радощів чи грубих веселощів, — надто свята була його скорбота; отож, коли незабаром до кімнати, пританцьовуючи, вбігла його двоюрідна сестра Мері, аж сяючи з радості, що нарешті повернулася додому після нескінченного — цілий тиждень! — гостювання поза містом, він підвівся і, оповитий чорною хмарою смутку, виїшов у другі двері, тим часом як у перші разом з дівчиною вливалися сонячне проміння й веселі співи.

Він подався блукати віддалік від тих місць, де звичайно збиралися хлопці, і шукав безлюдних закутків, які більше пасували до його настрою. Зрештою його привабив причалений до берега довгий пліт, і хлопець уместився на дальшому його кінці, споглядаючи похмурий обшир річки й бажаючи лиш одного: потонути одразу, нічого не відчувши й не зазнавши всіх тих страхіть, що зазвичай супроводжують смерть. Потім він згадав про свою квітку, витяг її на світ, прим'яту й зів'ялу, і це викликало в нього новий приплив блаженної скорботи. Він подумав, а чи пожаліла б його вона, коли б знала? Чи заплакала б, чи захотіла б обняти його і втішити? Чи, може, байдужно одвернулася б, як і весь цей нікчемний світ? Ці думки завдавали йому такої солодкої муки, що він почав перебирати їх знов і повертати й так і так, аж поки геть зайозив. А тоді зітхнув, підвівся й зник у темряві.

Десь о пів на десяту чи о десятій він пішов безлюдною вулицею, де мешкала Кохана Незнайомка. Біля її дому він на хвилину спинився: ніде ні звуку, ні поруху, тільки тьмяний відсвіт свічки падав на завісу у вікні нагорі. То чи не там його божество? Том переліз через паркан, тихенько перейшов квітник і став під самим вікном. Задерши голову, він довго й зворушено дивився вгору. А потім ліг на землю, простягся горілиць і згорнув руки на грудях, тримаючи в них бідолашну зів'ялу квітку. Отак він і помре, сам-один у холодному, бездушному світі: ні притулку, де б прихилити голову, ні дружньої руки, що втерла б краплі передсмертного поту з його чола, ні любого обличчя, що жалісливо схилилося б над ним в останню годину. Отакого побачить його вона, визирнувши з вікна веселим ранком, і чи зронить вона хоч сльозинку на його мертве, холодне тіло, чи зітхне хоч раз за квітучим молодим життям, що його так безжально й так дочасно занапали?..

Раптом вікно розчинилось, священну тишу опоганив пронизливий голос служниці, і на простерте тіло мученика линув справжній водоспад!

Мало не захлинувшись, наш герой фиркнув і підхопився на ноги. Щось просвистіло в повітрі, підкріплене приглушеною лайкою, брязнула вибита шибка, а тоді невеличка, ледь помітна постать перемахнула через паркан і зникла в темряві.

Коли невдовзі після того Том, уже роздягнувшись до сну, роздивлявся при світлі лойового недогарка свою мокру до рубця одіж, прокинувся Сід; може, він і мав непевний намір висловити деякі «міркування з приводу», але, побачивши з виразу Томових очей, що це небезпечно, визнав за краще промовчати.

Том ліг у ліжко, не завдавши собі клопоту помолитися, і Сід подумки відзначив це недбальство.

РОЗДІЛ IV

Сонце зійшло над оповитою спокоем землею та осяяло своїм промінням мирне містечко, немов благословляючи його. Після сніданку тітонька Поллі зібрала всіх на сімейну відправу. Почали з молитви, побудованої на міцному підмурку з біблійних цитат, що їх сама тітка стулила до купи невеликими домішками рідкого вапна, що складалося з її власних тлумачень; а вже з тієї вершини, наче з гори Сінай, вона виголосила сувору главу закону Мойсейового*.

Після того Том, як то кажуть, оперезався мечем і взявся «товкти» вірші з Біблії. Сід вивчив свій урок ще кілька днів тому. І тепер Том напружував увесь свій хист, щоб запам'ятати п'ять віршів, які він сам вибрав з Проповіді на горі, — коротших він ніде не міг знайти.

Минуло півгодини, але уявлення про свій урок Том здобув дуже невиразне, бо розум його блукав по цілому безмежжю людської думки, а руки тим часом були зайняті сторонніми справами, що раз у раз відвертали його увагу. Мері взяла в нього книжку, щоб перевірити, як він вивчив урок, і Том почав навпомацки пробиратися крізь туман:

— Блаженні... е-е...

— Вбогі...

— Еге ж, вбогі... Блаженні вбогі... е-е...

— Духом...

— Духом... Блаженні вбогі духом, бо їх... їх...

— Їхне...

— Бо їхне... Блаженні вбогі духом, бо їхне царство небесне...

Блаженні... засмучені, бо вони... вони...

— Будуть...

— Будуть... е-е...

— Уті...

— Бо вони будуть... е-е... уті...

— Утіш...

— Бо вони будуть утіш... Ой, ну не знаю я, що вони будуть!

— Утішені.

---

* За біблійною легендою, під час виходу ізраїльських племен з Єгипту Бог явився пророкові Мойсею на вершині гори Сінай і проголосив йому новий закон — десять заповідей. — *Прим. перекладача.*

— А, утішені!.. Бо вони будуть утішені... засмучені... Блаженні засмучені... ні, утішені, бо вони будуть... засму... е-е... Що вони будуть? Чому ти не підкажеш мені, Мері? Як тобі не соромно знущатися з мене?

— Ой Томе, який же ти, бідолаха, нетямкий! Я й не думала з тебе знущатися. Зовсім ні. А тобі треба піти й учити все спочатку. Не журися, Томе, якимось вивчиш, а коли вивчиш, я подарую тобі одну дуже гарну річ. Ну, будь слухняним хлопчиком!

— Гаразд! А що то за річ, Мері? Скажи мені.

— Не бійся, Томе. Ти ж знаєш: як я сказала — щось гарне, то воно таки справді гарне.

— Еге ж, ти в нас така, Мері. Ну, гаразд, спробую наддати ще...

Він «наддав ще» і, спонукуваний подвійною силою — цікавістю й бажанням дістати винагороду, — взявся до діла з таким запалом, що перевершив усі сподівання. Мері подарувала йому за це новісінький складаний ніжик фірми «Барлоу», що коштував дванадцять з половиною центів, і Томовому захвату не було меж. Щоправда, той ніжик нічого не різав, зате був справжній, непідробний «Барлоу», і в цьому й полягала його особлива цінність; а от звідки хлопчачі західних штатів узяли, що такі ножі хтось стане підробляти й випускати ще гірші, — це було і, певне, назавжди залишиться незбагненою таємницею. Усе ж таки Том сяк-так поколував своїм ножиком буфет і вже націлівся був на комод, коли його покликали збиратися до недільної школи.

Мері дала йому бляшану миску з водою та мило. Він пішов надвір, поставив миску на лавочку, тоді вмочив мило у воду й поклав поряд, закатав рукави, тихенько вилив воду на землю, а потім пішов до кухні й заходився ревно витирати обличчя рушником, що висів за дверима. Та Мері забрала в нього рушник і сказала:

— Як тобі не соромно, Томе! Хіба ж можна бути таким! Від води тобі ніякої шкоди не станеться.

Том трохи знітився. У миску знов налили води, і цього разу він постояв над нею з хвилину, набираючись духу, тоді з шумом утяг у себе повітря та взявся вмиватися. Коли він трохи згодом знову ввійшов до кухні, заплющивши очі й навпомацки шукаючи рушника, з обличчя його стікала вода й мильна піна, незаперечно свідчачи, що він таки вмився. Та коли він показався з-під рушника, виявилось, що й тепер не все гаразд: чисті були тільки щоки та підборіддя — щось ніби маска, — а вище й нижче темнів незрошений ґрунт, що тягся назад навколо шиї.

Тоді Мері взялася за нього сама, і вже з її рук він вийшов повноцінною людиною, що не різнилася кольором шкіри від своїх

білих братів. Його мокра чуприна була ретельно пригладжена щіткою, і короткі кучерики лежали рівно й гарно. (Том нишком уперто й старанно розгладжував свої кучері, намагаючись приліпити їх упритул до голови: він вважав, що кучеряве волосся властиве лише жінкам, і ті кучері отруювали йому все життя.) Потім Мері дістала з шафи костюм, що його Том уже два роки надягав тільки в неділю, — той костюм називали просто «другим», і з нього можна судити про багатство Томового гардеробу. Коли хлопець одягся, Мері «опорядила» його: застебнула аж до підборіддя ґудзики на чистій куртці, розправила на плечах широкий комір, почистила Тома щіткою і, нарешті, увінчала його крапчастим солом'яним капелюхом. Тепер він мав надзвичайно пристойний і нещасний вигляд. Та й почував себе страшенно нещасним: застебнутий на всі ґудзики чистий одяг сковував рухи, і це страшенно його дратувало. Він сподівався, що Мері забуде про черевики, та марно — вона, як і годиться, старанно змастила їх жиром і принесла йому. Томові урвався терпець, і він огризнувся: мовляв, його завжди примушують робити те, чого йому не хочеться. Але Мері почала умовляти:

— Ну прошу тебе, Томе, будь слухняний...

І він з бурчанням узув черевики. Мері хутенько зібралася й собі, і всі троє рушили до недільної школи, яку Том ненавидів усім серцем, а Сід і Мері любили.

Уроки в недільній школі тривали від дев'ятої до пів на одинадцять ранку, а потім починалася відправа. Двоє з них трьох незмінно лишалися послухати проповідь з доброї волі; третій також завжди лишався — але з інших, поважніших причин.

На твердих церковних лавах з високими спинками могло вміститися чоловік із триста. Сама церква була невелика, нічим не примітна, зі схожою на вузьку дощану скриню дзвіницею. При вході Том трохи відстав від Сіда та Мері й заговорив до приятеля, також убраного по-святковому:

— Слухай-но, Біллі, у тебе є жовтий квиток?

— Є.

— Що ти за нього хочеш?

— А що ти даси?

— Шматок локриці й рибальський гачок.

— Ану покажи.

Том показав. Огляд задовольнив власника квитка, і обмін відбувся. Потім Том виміняв за дві кульки три червоних квитки й ще за якийсь дріб'язок — два синіх. Із чверть години він перестривав отак хлопців, що йшли до школи, і скуповував у них квитки різного кольору. Тоді разом з юрбою чистеньких і гомінливих

хлопчиків та дівчаток зайшов до церкви, сів на своє місце й одразу ж завівся сваритись із найближчим хлопцем. Сварку припинив учитель — статечний літній чоловік; та щойно він повернувся спиною, Том смикнув за волосся учня, що сидів попереду, а коли той обернувся, він уже пильно дивився в книжку; потім штрикнув шпилькою іншого хлопця, щоб почути, як той зойкне, й дістав ще одну нагінку від учителя. Та й увесь Томів клас підібрався один до одного — бешкетний, галасливий і невгамовний. Виходячи відповідати урок, жоден не знав його до ладу й сподівався тільки на підказку. Але так чи так усі добувалися до кінця й отримували у винагороду невеличкі сині квитки з цитатами зі Святого Письма: кожен такий квиток був платою за два вивчені біблійні вірші. Десять синіх квитків дорівнювали одному червоному, і їх можна було відповідно обмінювати; десять червоних — одному жовтому, а вже за десять жовтих директор школи видавав учневі Біблію в дешевенькій оправі (за тих давніх добрих часів коштувала вона всього сорок центів). Чи в багатьох із моїх читачів вистачило б снаги й завзяття, щоб завчити напам'ять дві тисячі віршів, навіть якби їм пообіцяли за те Біблію з малюнками Доре*? А от Мері здобула в такий спосіб уже дві Біблії — на це в неї пішло два роки сумлінної праці, — а один хлопець із німецької родини надбав аж чотири чи п'ять. Якось він прочитав напам'ять — і то ні разу не збившись — три тисячі віршів. Але таке напруження розумових здібностей виявилось надмірним, і відтоді він став наче несповна розуму, — то було неабияке нещастя для школи, бо раніше за урочистих нагод, при почесних гостях директор завжди виставляв того хлопчину «молоти язиком» (за словами Тома). А загалом тільки старшим учням вистачало терпіння зберігати свої квитки й місяцями сидіти над книжкою, щоб одержати Біблію, і тому вручення цієї нагороди було рідкісною та визначною подією. Учень, якому випало це щастя, ставав того дня такою поважною персоною, що й у серцях інших спалахували честолюбні прагнення, хоч їх вистачало тижнів на два, не більш. Що ж до Тома, то навряд чи його духовне нутро прагнуло самої тієї нагороди, але пов'язаних з нею слави та почестей він, безперечно, давно вже жадав усім своїм еством.

У належний час за кафедру став директор школи і, заклавши вказівним пальцем потрібну сторінку молитовника, зажадав уваги. Коли директор недільної школи виголошує перед учнями свою звичайну невелику промову, молитовник у руці потрібен йому так само, як ноти співакові, що виходить на сцену співати соло; хоч

* Доре Гюстав (1832–1883) — видатний французький художник-графік, автор ілюстрацій до Біблії. — *Прим. перекладача.*

навіщо вони потрібні, лишається незбагненною загадкою, бо жоден з цих страдників ніколи не заглядає ні в молитовник, ні в ноти.

Директор був миршавий чоловічок років тридцяти п'яти, з рудуватою цапиною борідкою та коротко підстриженим рудуватим волоссям, у твердому стоячому комірці, верхній край якого мало не впирався йому під вуха, а гострі різки стриміли спереду біля самих кутиків рота, — то був наче паркан, що змушував його дивитися тільки просто себе, а коли треба було поглянути вбік, він мусив повертатися всім тілом; підборіддя директорове лежало на краватці, що була завширшки й завдовжки з велику банкноту й мала торочки на кінцях; а носакі його черевиків згідно з модою тих часів хвацько загиналися вгору, мов полози санок, — такого шику тодішні модники досягали ціною неабияких зусиль, годинами сидючи проти стіни й упершись у неї ногами. Містер Волтерс був дуже поважний на вигляд і дуже щирий та добросердечний душею; він так побожно шанував святі речі й місця та так суворо відмежовував їх від усього світського, що, сам того не усвідомлюючи, промовляв у недільній школі з такими модуляціями в голосі, з якими ніколи не говорив у будні. Свою промову він почав такими словами:

— А тепер, діти, я хочу, щоб усі ви сіли рівненько й тихенько й якусь часинку уважно послухали мене. От-от, саме так. Отак і мають поводитися слухняні хлопчики й дівчатка. Але, я бачу, одна дівчинка дивиться у вікно. Здається мені, вона думає, що я десь там: може, сиджу на гілці й розмовляю з пташками. (Схвальне хихотіння.) А сказати я вам хочу, як приємно бачити, що стільки чистеньких веселих дитячих личок зібралося в цьому святому місці навчатися добра...

І так далі, й таке інше. Немає потреби наводити тут решту цієї промови. Вся вона побудована за незмінним зразком, а отже, добре нам знайома.

Остання третина промови була трохи затьмарена бійками та іншими негідними розвагами, до яких знову вдалися декотрі капосні хлопчики, а також вовтузінням і перешіптуванням, що дедалі поширювалося й сягнуло навіть підніжжя таких самотніх і непохитних скель, як Сід і Мері. Та коли голос містера Волтерса завмер, нараз ущух і весь той гомін, і кінець директорової промови зустріли вдячною мовчанкою.

Власне, причиною того шепотіння почасти стала досить незвичайна подія: поява гостей — адвоката Тетчера в супроводі якогось хирлявого дідка, а за ними — вродливого ставного чоловіка середніх літ з гарною сріблястою чуприною та поважної дами, напевне,

його дружини. Дама вела за руку дівчинку. Томові вже давно не сиділося на місці: він був збуджений і невдоволений, до того ж його гризло сумління, і він уникав зустрічатись очима з Емі Лоренс, бо не міг витримати її закоханих поглядів. Та коли він побачив малу незнайомку, душа його враз запалала від захвату й блаженства. І вже наступної миті він виставлявся як тільки міг: штурхав хлопців, смикав їх за волосся, робив гримаси, — одне слово, зі шкіри пнувся, щоб зачарувати дівчинку й заслужити її схвалення. Його радісне піднесення затьмарювала лише одна темна пляма: спогад про те як його принизили під вікном оселі цього ангела, — одначе й вона скоро зникла, змита, як малюнок на піску, хвилями щастя, що захлюпнули його душу.

Гостей посадили на почесні місця, і, закінчивши свою промову, містер Волтерс відрекомендував їх школярам. Виявилося, що той чоловік середніх літ — не хто інший, як сам окружний суддя, чи не найвидатніша персона, що її будь-коли бачили ці дітлахи; отож їм кортіло довідатися, з чого він зліплений, і, з одного боку, хотілося б, щоб він загарчав, а з другого — було лячно. Суддя приїхав з Константинополя, аж за дванадцять миль звідти, а отже, доволі помандрував по світу, і оці-от його очі бачили й будинок окружного суду, що, за чутками, мав цинкову покрівлю. Про побожний трепет, який навіювали ці думки, свідчила й урочиста мовчанка, й десятки пар захоплених очей. Ще б пак, то ж був знаменитий суддя Тетчер, брат адвоката з їхнього містечка. І Джеф Тетчер, адвокатський синок, одразу ж поліз уперед, щоб показати, всім на заздрість, як близько він знайомий з великою людиною. Коли б він міг почути перешіптування товаришів, воно б прозвучало для нього солодкою музикою.

— Ти диви, Джиме, іде туди! Поглянь, подає йому руку... вітається з ним! Ах ти ж чорт!.. А скажи, ти б хотів бути Джефом?..

Містер Волтерс виставлявся по-своєму: всіляко виявляв свою ретельність, сипав наказами, міркуваннями, зауваженнями, стромляв носа куди треба й куди не треба. Бібліотекар теж виставлявся, гасаючи туди-сюди з оберемками книжок і зчиняючи непотрібну метушню, яку дуже любить отаке коماشине начальство. Молоді вчительки виставлялися, лагідно нахиляючись над учнями, яких зовсім недавно скубли за вуха, сварячись пальчиком на малих шибеників і гладячи по голівці слухняних діточок. Молоді вчителі виставлялися, суворо вичитуючи учням за дрібні провини, з найменших приводів показуючи свою владу й пильно стежачи за дисципліною. І майже всім учителям, незалежно од віку й статі, раптом стало конче потрібно щось у книжковій шафі поруч

з кафедрою, і вони по двічі, а то й по тричі з удаваною досадою поверталися туди. Дівчатка також виставлялися як могли, а хлопці виставлялися з таким завзяттям, що довкола тільки й чути було ляскіт кульок із жованого паперу та глухі звуки стусанів. А над усім тим підносився в своєму кріслі великий суддя Тетчер, обдаровуючи цілу школу величною суддівською усмішкою та неначе гріючи у промінні власної величі, він-бо теж «виставлявся».

Одного лише бракувало містерові Волтерсу для цілковитого щастя: нагоди вручити заохочувальну Біблію та явити перед високим гостем чудо-учня. Декілька школярів мали жовті квитки, але ніхто не набрав потрібного числа — директор уже розпитав про це кращих із кращих. Багато дав би він, щоб повернути до школи того німчика при здоровому розумі!

Аж раптом тоді, коли він уже втратив будь-яку надію, наперед вийшов Том Сойєр з дев'ятьма жовтими, дев'ятьма червоними та десятьма синіми квитками й зажадав, щоб йому дали Біблію. То був наче грім з ясного неба. Містер Волтерс і думки не припускав, що цей учень зможе заявити права на таку нагороду в найближчі десять років. Але й ухилитися не випадало: до сплати було пред'явлено законні чеки, і їх належало оплатити. Тома вивели на підвищення, де сиділи суддя та інші обранці, і про велику подію оголосили з кафедри. То була найбільш приголомшлива новина за останнє десятиліття, і вона справила таке величезне враження, що новий герой одразу піднісся до рівня судді, і тепер уся школа їла очима два чуда замість одного. Хлопців точили заздрощі, але найдужче каралися ті, хто надто пізно зрозумів, що вони самі допомогли цьому несправедливому злетові, промінявши свої квитки на ті багатства, які Том надбав, дозволяючи іншим білити замість нього паркан. Вони люто зневажали себе за те, що потрапили на гачок цьому хитрому дурисвітові, цьому підступному змієві-спокуснику.

Вручаючи Томові нагороду, директор виказав усю красномовність, на яку міг здобутися за таких обставин; але його словам бракувало справжнього запалу: бідолаха нутром чув, що тут щось не те й до правди краще не докопуватись; було просто неймовірно, щоб цей хлопчисько накопичив дві тисячі снопів біблійної мудрості, коли всім відомо, що його хисту заледве вистачить на дванадцять.

Емі Лоренс і пишалася, й раділа, й старалася, щоб Том міг побачити це на її обличчі, але він не дивився на неї. Вона здивувалася, потім трохи занепокоїлася; потім у неї виникла невиразна підозра — й одразу ж зникла, та невдовзі з'явилася знову; дівчинка стала придивлятися, і один скрадливий погляд підказав їй розгадку — і тоді серце її розбилося, від ревнощів та гніву на очі

навернулися сльози, і вона зненавиділа весь світ. А найдужче — Тома (так їй здавалося).

Тома відрекомендували судді, але хлопець не міг ні ворухнути язиком, ні звести дух, а серце його дрібно тіпалося почасти з побожного трепету перед величчю цього чоловіка, та головне — тому що він був її батьком. Якби там було темно, Том залюбки впав би перед ним на коліна. Суддя погладив хлопця по голові, назвав розумником і спитав, як його звать. Том затнувся, хапнув ротом повітря й нарешті мовив:

— Том.

— Та ні, мабуть, не Том, а...

— Томас.

— Отож-бо. Я так і подумав, що твоє ім'я трохи довше. Дуже добре. Але ж ти маєш ще й прізвище, то, може, скажеш і його?

— Скажи панові судді своє прізвище, Томасе, — втомився містер Волтерс. — І шануйся, не забувай говорити «сер».

— Томас Соєр... сер.

— Отак! Зовсім добре. Молодець. Гарний хлопчик. Дві тисячі віршів — це таки багато, дуже й дуже багато. Та ти ніколи не пошкодуєш, що доклав стільки праці, аби вивчити їх, бо знання — це найдорожче, що є на світі, воно робить людину великою та доброю. Колись ти й сам, Томасе, станеш великою та доброю людиною, і тоді ти озирнешся назад і скажеш: «Усе це я завдячую тому, що в дитинстві мав щастя навчатися в недільній школі, усе це я завдячую моїм любим учителям, які відкрили мені дорогу до знання, моему доброму директорові, що захолював мене, наглядав за мною та подарував мені Біблію, чудову, розкішну Біблію, яка лишилась зі мною на все життя! І все це завдяки тому, що мене так добре виховували!» Ось що ти скажеш, Томасе, і ці дві тисячі віршів будуть для тебе дорожчі від усякого багатства. Тож, дорожчі від усякого багатства. А тепер чи не розповів би ти мені й оцій дамі щось із того, що ти вивчив? Я певен, що розповіси, бо ми пишаємося хлопчиками, які так люблять шкільну науку. Ти ж, звісно, знаєш, як звали всіх дванадцятьох апостолів? То, може, назвеш імена перших двох?

Том стояв з дурнуватим виглядом і шарпав себе за гудзик. Тоді нараз почервонів і похнюпив очі. Серце містера Волтерса покотилося в'яти. Він подумав: хлопчисько не годен відповісти на найпростіше запитання, і надало ж судді питати його! Та все ж він відчув, що повинен втрутитись, і озвався знову:

— Відповідай панові судді, Томасе, не бійся.

Том і далі німував.

— Ось мені ти скажеш, я знаю, — звернулася до нього дама. — Перших двох апостолів звали...

— Давид і Голіаф!*

Опустімо завісу милосердя над кінцем цієї сцени.

РОЗДІЛ V

Незадовго до пів на одинадцятую задзвонив тріснутий дзвін невеличкої церкви, і люди почали сходитися до ранкової проповіді. Учні недільної школи розбрелися по всій церкві, сідаючи на лави разом із батьками, щоб увесь час бути в них перед очима. Прийшла тітка Поллі, і Том, Сід та Мері сіли коло неї. Тома посадили біля самого проходу — чимдалі од відчиненого вікна та спокусливих видовищ надворі. А тим часом надходили все нові люди: старезний і вбогий поштмейстер, що бачив і кращі дні; мер з дружиною (серед іншого непотребу в містечку був і мер); мировий суддя; вдова Дуглас — гарна чепурна жінка років сорока, добра й щедра душа, багата власниця єдиного в містечку великого будинку, справжнього палацу на пагорбі, та ще й дуже гостинного палацу, де влаштувалися найгучніші свята, якими міг похвалитися Сент-Пітерсберг; поважний, зігнутий дугою майор Ворд та його дружина; адвокат Ріверсон, також помітна особа, — він недавно прибув сюди з іншої округи; найперша місцева красуня в супроводі табунця юних чарівниць, виряджених у батист зі стрічками; за ними — цілий гурт молодиків: міські службовці, прилизані й напомаджені кавалери, що стояли півколом при вході, безглуздо всміхаючись і посмокуючи головки своїх ціпків, аж поки пропустили повз свій стрій останню з дівчат; і нарешті, на завершення, — Зразковий Хлопчик, Віллі Мафферсон, зі своєю матусею, яку він так дбайливо оберігав, наче вона була кришталева. Він завжди супроводив її до церкви й був улюбленцем всіх місцевих дам. Зате хлопці всі, як один, ненавиділи його: надто вже він був добропристойний, а до того ж їм без кінця кололи ним очі. Як завжди в неділю, із задньої кишені в нього визирав білий носовичок — мовби ненавмисне. Том ніколи не мав носовика й вважав тих хлопців, які ним послуговуються, жалюгідними жевжиками.

Коли вся паства зібралася, церковний дзвін продзвонив ще раз, підганяючи недбальців і роззяв, а тоді в церкві запала урочиста

---

* За біблійною легендою, вівчар Давид, майбутній цар Ізраїлю, переміг у двобої велетня Голіафа. Першими з дванадцяти апостолів — учнів Христа — Євангеліє називає братів Петра й Андрія. — *Прим. перекладача.*

тиша, яку порушувало лише хихотіння й перешіптування півчих на хорах. Тамтешні півчі завжди хихотили й перешіптувалися впродовж усієї відправи. Знав я колись один церковний хор, що поведився пристойно, але вже не пригадую де. Надто багато часу минуло відтоді, і все те майже зовсім забулося, але, здається, був той хор десь за кордоном.

Священик назвав гімн і натхненно прочитав його від початку до кінця в тій особливій манері, яку так полюбляють у тамтешніх краях. Він починав рядок помірним тоном, далі поступово брався нагору і, сягнувши певного рівня, щосили викрикував найвище слово, а потім немовби шугав у воду з пружної дошки.

Чи ж я розкошуватиму в садах небесних серед квітів,
Коли брати мої ведуть борню криваву на цім світі?

Усі вважали його чудовим декламатором. На церковних «сходинах» його завжди просили почитати вірші, і, коли він закінчував, дами здіймали руки догори, а потім безпорадно опускали їх на коліна, закочували очі й трусили головами, наче промовляли: «Немає слів сказати, як це прекрасно, аж надто прекрасно для цього грішного світу!»

Після того як проспівали гімн, превелебний містер Спрег перетворився на живий бюлетень оголошень і став оповіщати паству про всілякі громадські збори, бесіди й таке інше, аж поки всім почало здаватися, що отак він і говоритиме аж до другого пришестья, — дивний звичай, якого й досі дотримуються в Америці, навіть по великих містах, і це коли в наш час видається стільки газет. На жаль, нерідко буває так: чим менше виправдана якась усталена традиція, тим важче її позбутися.

Аж ось священик розпочав молитву. Добренну, щедру молитву, у якій не було забуто нічого: помолились і за церкву, і за малих дітей у парафії, і за інші церкви в містечку, і за саме містечко, і за округу, і за штат, і за урядовців штату, і за Сполучені Штати Америки, і за всі церкви в Сполучених Штатах, і за весь уряд; за бідолашних моряків, що борознять бурхливі моря; за гноблені народи, що стогнуть під ярмом європейських монархів і східних деспотів; за тих, що перед світлом і словом божим мають очі, але не бачать, і мають вуха, але не чують; за поган на далеких океанських островах; а на завершення — за те, щоб священикові слова дійшли до кожного і, мов насіння, кинуте в родючий ґрунт, дали добру прорість, а згодом і щедрій урожай. Амінь.

Зашелестіли спідниці жінок, і парафіяни, що підвелися на час молитви, знову посідали. Хлопець, чий життєпис викладено в цій

книжці, анітрохи не тішився молитвою — лише терпів її, та й то на превелику силу. Він ані хвилини не постояв спокійно, та хоча й не дослухався до суті пасторових слів, проте відзначав подумки, що вже сказано, — бо давно знав напам'ять, що за чим має йти, і, коли пастор додавав часом щось нове, Томове вухо одразу вловлювало найменшу відміну, і тоді все єство його повставало: він вважав ті доповнення нечесними й неподобними. Посеред молитви на спинку лави перед Томом сіла муха й почала краяти йому душу: вона то терла одна об одну складені до купи лапки, то обхоплювала ними голову й так завзято шарувала її, що мало не відривала від тулуба — аж видно було тоненьку, як ниточка, шию; то погладжувала задніми лапками крильця й розправляла їх, наче фалди фрака; одне слово, робила весь свій туалет так спокійно й незворушно, ніби почувала себе в цілковитій безпеці. Власне, так воно й було: хоч як свербіли в Тома руки схопити її, утнути таку штуку під час молитви він не зважувався, бо вірив, що тим занепасть свою душу. Зате щойно священик дійшов кінця, Томова рука сама подалася вперед, і на слові «амінь» муха опинилась у полоні. Та тітка Поллі застукала його на гарячому й звеліла випустити муху.

Священик прочитав цитату з Біблії, а тоді затарабанив свою проповідь, страшенно довгу й нудну, так що невдовзі багато хто почав куняти, хоч ішлося там про жахливі муки грішників у пеклі та про спасених обранців божих, — щоправда, їх мала лишитися така мізерна купка, що й спасати не варт. Том пильно лічив сторінки: після проповіді він завжди знав, скільки прочитано сторінок, але майже ніколи — про що в ній говорилося. А втім, цього разу його на часинку зацікавив і самий Зміст. Пастир саме змальовував величну й зворушливу картину того, як настане на землі царство боже, і зберуться разом праведники з цілого світу, і ляжуть поряд лев та ягня, і мала дитина поведе їх. Але весь пафос і висока мораль цього прекрасного видовища пропали для хлопця марно: його вразила лише видатна роль, яку призначалося малій дитині, та ще й перед очима праведників цілого світу, і йому навіть захотілося самому стати тією дитиною, — звісно, якщо лев буде ручний. Та в наступну хвилину муки Томові поновилися, бо далі знов пішло нудне просторікування. Аж раптом він згадав, яку чудову забавку має в кишені, і видобув її на світ. То був великий чорний жук зі страхітливими щелепами — «кусач», як називав його Том. Він лежав у коробочці від пістонів і, коли Том відкрив її, одразу ж учепився йому в палець. Хлопець з несподіванки шарпнув рукою, і жук полетів у прохід між лавами й упав на спину, а вкушений палець Том застромив у рот. Жук лежав на підлозі й безпорадно

дригав лапками, неспроможний перевернутися. Том дивився туди, і його так і поривало схопити жука знов, але той лежав надто далеко. Дехто з людей, яким нудно було слухати проповідь, також помітили жука й тепер з цікавістю стежили за ним.

Незабаром у проході з'явився чийсь пудель, знуджений і розімлілий від літньої спеки й тиші; йому набридло сидіти без діла, і він жадав переміни. Побачивши жука, пес одразу пожвавівшав і закрутив хвостом. Він оглянув свою здобич, обійшов навколо, понюхав з безпечної віддалі, знов обійшов навколо; потім посмілішав, підступив ближче й обнюхав жука; вишкірив зуби й спробував куснути, але схибив; тоді спробував ще раз і ще; ця розвага йому сподобалась, він ліг на живіт, поклав передні лапи обабіч жука й провадив свою гру. Та зрештою це йому набридло, і він став необачний і неухажливий. Голова його хилилася, опускаючись чимраз нижче, аж поки він торкнувся жука мордою — і той вчепився в неї. З пронизливим скавулінням пудель шарпнув головою, і жук, відлетівши кроків на два, знов упав на спину. Глядачі, що сиділи біля проходу, трусилися від стримуваного сміху, дехто з жінок затулив обличчя віялами чи хусточками, а Том аж умлівав від щастя.

У пса був дурнуватий вигляд, та й, певне, почував він себе дурнем, але душу його сповнювало обурення й жадоба помсти. Отож він підступив до жука й знову почав обережно нападати: крутився довкола й насакаував з усіх боків, шкріб передніми лапами за якийсь дюйм від комахи, клацав зубами і так мотав головою, що аж вуха хляпали. Але незабаром жук йому знов набрид; пес погнався був за мухою, та це його не розважило; потім подався за мурашем, майже соваючи носом по підлозі, і теж скоро відстав; тоді він позіхнув, хекнув і, зовсім забувши про жука, всівся просто на нього.

Дике, сповнене болю скавучання розляглося по церкві, і пудель стрімголов помчав проходом; усе так само виючи, він крутнувся перед віттарем і шугнув у другий прохід; умить опинився біля дверей, а там знову крутнувся й гайнув назад до віттаря; чим швидше він гасав, тим пронизливіше скавулів і скоро перетворився на якусь волохату комету, що кружляла по своїй орбіті зі швидкістю світлового променя. Нарешті знавіснілий від болю страдник метнувся вбік і скочив на коліна своєму господареві; той пожбурихав його за вікно, і розпачливе скавучання почало швидко віддалятися, а невдовзі й зовсім затихло.

На той час уже всі, хто був у церкві, сиділи з розпашілими обличчями, задихаючись від стримуваного сміху, а проповідь неначе

застигла на мертвій точці. Аж ось вона посунулася далі, одначе тепер кульгала й спотикалася на кожному кроці й вже не могла справити на слухачів належного враження; навіть у відповідь на слова, перейняті глибокою скорботою, з-за високих спинок віддалених лав раз ураз чулися приглушені вибухи нечестивого сміху, так наче бідолашний проповідник сказав щось напрочуд смішне. Отож усі відчули неабияку полегкість, коли ця мука скінчилася і священник поблагословив паству.

Том Сойєр ішов додому дуже веселий, думаючи про те, що й служба божа іноді може дати якусь утіху, коли її трохи урізноманітнити. Лише одна думка трохи затьмарювала йому душу: газрад, нехай би той пудель погрався з його жуком, але ж ніхто не дозволяв йому забирати жука із собою!

РОЗДІЛ VI

У понеділок уранці Том прокинувся дуже нещасний. Так було кожного понеділка, бо з нього починався новий тиждень нескінченних тортур у школі. І Том щоразу зітхав: краще б уже зовсім не було субот і неділь — тоді в'язниця та кайдани не здавалися б такими нестерпними. Він лежав і думав. І раптом йому сьайнуло, що непогано було б захворіти — тоді б він не пішов до школи. Зажеврив тьмяний вогник надії. Том прислухався до свого організму. Ніде нічого не боліло, і він став шукати далі. Цього разу йому здалося, ніби в нього з'явилися ознаки кольок у животі, і, покладаючи на них чималі сподівання, він намагався посилити їх. Але ті ознаки ставали дедалі слабкіші й нарешті зовсім зникли. Том подумки обстежував себе далі. Аж раптом знайшов щось іще. Один з його верхніх передніх зубів хитався. То була щаслива нагода, і Том уже збирався застогнати — «для початку», як то кажуть, — коли йому спало на думку: якщо він стане перед судом з цією заявою, тітка візьме та й вирве йому зуба, а це буде боляче. Тому він вирішив лишити зуб у запасі й пошукати чогось іншого. Якийсь час нічого не наvertsалося на думку, а потім він згадав, як лікар розповідав про одну таку болячку, що на два чи три тижні вклала людину до ліжка та ще й мало не залишила її без пальця на руці. Хлопець зараз же вистромив ногу з-під простирадла й пильно оглянув свою болячку на великому пальці. Щоправда, ознак тієї страшної хвороби він не знав, проте вирішив, що спробувати можна, й почав надсадно стогнати. Та Сід спав собі, наче нічого й не сталося. Том застогнав ще гучніше, і йому здалося, що палець ніби й справді поболює. Сід і вухом не вів.

Том так старався, що аж захекався. Він звів дух, тоді набрав у груди повітря та так застогнав кілька разів підряд, що й мертвий прокинувся б.

А Сід хропив собі далі.

Тома взяла злість.. Він покликав: «Сіде, Сіде!» — і поторсав його. Це дало бажані наслідки, і Том знову застогнав. Сід позіхнув, потягся, хропнув востаннє і, спершись на лікоть, втупив очі в Тома. Том і далі стогнав. Сід гукнув його:

— Томе! Чуєш, Томе!..

Відповіді не було.

— Томе! Гей, Томе! Що з тобою, Томе? — Сід труснув брата за плечі, з тривогою вдивляючись у його обличчя.

Том простогнав:

— Ой, не треба, Сіде. Не шарпай мене!

— Та що ж із тобою таке, Томе? Я піду покличу тітоньку.

— Ні-ні... не треба... Може, воно й так минеться. Не клич нікого.

— Та як же не клич!.. Ой, не стогни ти так, Томе, це ж просто жах! І давно, тебе отак?..

— Кілька годин... Ой Сіде, не вовтузья, ти мене доконаєш!

— Томе, чому ж ти не збудив мене раніше?.. Ой Томе, не стогни! У мене мороз поза шкірою йде від твого стогону. То що ж воно в тебе таке, га, Томе?

— Я все тобі прощаю, Сіде. (Стогін.) Геть усе, чим ти переді мною завинив. Коли я помру...

— Ой Томе, ти ж іще не помираєш, правда? Не треба, Томе, не помирай!.. Може, тобі...

— Я всім прощаю, Сіде. (Стогін.) Так і скажи їм, Сіде. А ще, Сіде, візьмеш мою раму від квартирки та однооке кошеня й віддаси тій новій дівчинці, що недавно сюди приїхала. І скажеш їй...

Та Сід уже вхопив свою одержу й дременував геть. Тепер Том і справді страждав — так розпалилась його уява, — тому й стогін його звучав цілком природно.

Сід стрімголов збіг сходами вниз і закричав:

— Ой тітонько Поллі, йдіть мерщій! Том помирає!

— Помирає?

— Еге ж! Швидше йдіть, не баріться!

— Дурниці! Не вірю!

Та все ж вона підтюпцем подалася нагору, а за нею слідом — Сід і Мері. Обличчя тітчинє зблідло, губи тремтіли. Підбігши до ліжка, вона засапано мовила:

— Ну, Томе! Що з тобою, Томе?

— Ой тітонько, я...

— Що таке, Томе?.. Що тобі сталося, дитино?!

— Ой тітонько, у мене на пальці гангрена!

Стара впала на стілець і спершу засміялася, потім заплакала, а тоді посміялась і поплакала водночас. Це заспокоїло її, і вона сказала:

— Ну й утнув же ти мені штуку, Томе!.. А тепер покинь свої вигадки, і щоб я такого більше не чула!

Стогін затих, і біль у пальці зник сам собою. Том почував себе досить ніяково й сказав:

— Тітонько Поллі, я ж таки думав, що це гангрена, і мені справді так боліло, що я й про свій зуб забув.

— Про зуб? А що там у тебе із зубом?

— Хитається та болить страшенно, просто несила терпіти.

— Ну, ну, стривай, тільки не стогни знову! Розтули рота... Атож, і справді хитається, але від цього не вмирають... Мері, принеси-но мені шовкову нитку та гарячу головешку з кухні.

— Ой тітонько, не треба! — заскиглив Том.— Не виривайте його! Він уже й не болить. От не зійти мені з цього місця, аніскі-лечки не болить! Не треба, тітонько! Я й так піду до школи.

— А, он воно що! То всю цю бучу ти затіяв для того, щоб не йти до школи, а втекти на річку рибалити? Ой Томе, Томе, я так тебе люблю, а ти без кінця краєш моє старе серце своїми дикими вибриками!

Тим часом принесли зуболікарське знаряддя. Тітка зробила на кінці шовкової нитки петлю, наділа її на хворий зуб і міцно затягла, а другий кінець прив'язала до стовпчика ліжка. Тоді схопила вогненну головешку й рвучко тицьнула нею мало не в обличчя хлопцеві. Зуб вилетів і повис на прив'язаній до ліжка нитці.

Та за кожним випробуванням приходять винагорода. Коли після сніданку Том вирушив до школи, всі хлопці, яких він зустрічав дорогою, заздрили йому, бо тепер він мав між верхніми передніми зубами дірку й міг плюватися крізь неї зовсім повному, у дуже незвичайний спосіб. Цікаві потяглися за ним, мов почет, і хлопець із глибоким порізом на пальці, що досі був оточений загальною шаною та захопленням, миттю втратив і всіх своїх прихильників, і недавню славу. Це дуже засмутило його, і він сказав з удаваною зневагою, що плювати так, як Том Соєр, це суцільний дріб'язок, на що інший хлопець зауважив: «Еге ж, що той виноград — він же зелений!» — і розвінчаний герой понуро поплентав геть.

Невдовзі Том зустрів юного відщепенця Гекльберрі Фінна, сина відомого в містечку пияка. Всі тамтешні матусі щиро ненавиділи

й страшилися того Гекльберрі, бо він був нероба, безпритульник і розбишака, а ще тому, що їхні діти тяглися до нього, тішилися його забороненим товариством і шкодували, що не можуть бути такими, як він. Том, як і всі хлопці із поважних родин, заздрих на привільне, безтурботне життя Гекльберрі і, хоч йому було суворо заборонено водитися з тим волоцюгою, не проминав жодної нагоди побути з ним. Гекльберрі завжди був одягнений в обноски з дорослих людей, вкриті незліченними плямами й такі подерті, що аж клапті теліпалися з усіх боків. На голові в нього стриміла руїна здорового капелюха з напівобірваними крисами; куртка, коли він її напинав, сягала йому мало не до п'ят, а гудзики позаду опинялися куди нижче від того місця, де їм належало бути; штани трималися на одній шлейці, звисаючи позаду порожньою торбою, і обтріпані холопці, якщо Гек не завдавав собі клопоту підкотити їх, волочилися по землі.

Гекльберрі був сам собі господар і робив усе, що йому заманеться. За сухої погоди він ночував на чужих ганках» а коли дощило — у порожній бочці; йому не треба було ходити ні до школи, ні до церкви, не треба було нікого слухатися; він міг ловити рибу чи купатися коли завгодно й де завгодно й проводити на річці стільки часу, скільки сам захоче; ніхто не забороняв йому битися й гуляти хоч до ночі; навесні він перший починав ходити босоніж, а восени останній взував щось на ноги; ніхто не примушував його вмиватися і перевдягатися в чисте; а ще він був неперевершений мастак лаятися. Одне слово, цей хлопець мав усе, що робить життя прекрасним. Так одностайно вважали засмикані й скуті всілякими утисками добропристойні сентпїтерсберзькі хлопці.

Том привітався до цього романтичного обідранця:

— Здоров, Гекльберрі!

— Здоров, коли здоровий!

— Що це в тебе таке?

— Здохлий кіт.

— Ану покажи ближче, Геку... Ти диви, зовсім задубів. Де ти його взяв?

— Виміняв в одного хлопця.

— А що дав?

— Синій квиток і бичачий міхур... Роздобув його на різниці.

— А квитка де взяв?

— Виміняв у Бена Роджерса два тижні тому за поганялку до обруча.

— Слухай, Геку, а навіщо потрібні здохлі коти?

— Навіщо? Зводити бородавки.

— Та ну, невже? Я знаю певніший засіб.

— Не може бути! Який?

— Гнила вода.

— Ха, гнила вода! Ні біса вона не варта, твоя гнила вода.

— Не варта, кажеш? А ти пробував?

— Я — ні. А от Боб Теннер пробував.

— Хто тобі казав?

— Ну, він сам казав Джефові Тетчеру, а Джеф сказав Джонні Бейкеру, а Джонні — Джимові Холлісу, а той — Бенові Роджерсу, а Бен — одному негрові, а той негр сказав мені. Отак!

— То й що? Всі вони брехуни. Всі, хіба що крім негра. Його я не знаю, але ще зроду не бачив негра, який би не брехав. Дурниця! А ти, Геку, скажи мені, як Боб Теннер робив це.

— Та як — узяв та й умочив руку в трухлявий пень з дощовою водою.

— Серед дня?

— Авжеж.

— І стоячи обличчям до пня?

— Так... Мабуть, що так.

— І щось казав?

— Та, мабуть, нічого не казав. Не знаю.

— Ага!.. Та який же бісів дурень зводить отак бородавки гнилою водою? Певно, що нічого не вийде. Треба піти самому в лісову хащу, де є пень з дощовою водою, і там рівно опівночі стати до нього спиною, вмочити руку у воду й проказати: «Індіанська їжа ячмінне зерно! Забери бородавки, гнила вода, на дно!» А потім заплющити очі й швидко відійти на одинадцять кроків, тричі повернутися на місці й аж тоді йти додому, тільки ні до кого дорогою не озиватися. Бо як озвешся, то все піде нанівець.

— Еге ж, це начебто добрий спосіб, але Боб Теннер робив не так.

— Ха, певно, що не так, бо ж у нього тих бородавок як ні в кого в місті; а коли б він знав, як зводити їх гнилою водою, то жодної досі не мав би. Я сам, Геку, звів так тисячі бородавок. У мене їх завжди повно на руках бо я часто граюся з жабами. А ще я зводжу їх бобом.

— Еге ж, бобом добре. Я й сам зводив.

— Справді? А як ти це робив?

— Ну, береш біб, розламаєш його на дві половинки, тоді надрізаєш бородавку, щоб виступила кров, мажеш кров'ю одну половинку бобу й десь опівночі, за молодого місяця, закопуєш на роздоріжжі, а другу половинку спалюєш. І тоді ота половинка,

на якій кров, тягтиметься до другої, а кров тягтиме до себе бородавку, і вона дуже скоро зійде.

— Усе так, Геку, твоя правда; тільки коли закопуєш ту половинку, треба ще проказати: «Біб рости, бородавка щезай і більше до мене не вертай!» — щоб було певніше. Так завжди робить Джо Гарпер, а він же їздив колись аж до Кунвілла й ще хтозна-де був. А тепер скажи — як зводити бородавки здохлим котом?

— Ну, треба взяти kota й незадовго до півночі піти з ним на кладовище до свіжої могили, де поховано когось лихого; а рівно опівночі туди з'явиться чорт чи, може, й кілька чортів, але ти їх не побачиш, а тільки почувеш щось наче вітер чи якусь їхню балачку; і, коли вони потягнуть того лиходія з собою, ти кидаєш за ними свого kota й кажеш: «Мрець за чортом, кіт за мерцем, бородавка за котом — і я вас знати не знаю!» Будь-яку бородавку так зведеш.

— Таки схоже на те. А ти вже пробував так зводити, Геку?

— Ні, але мені сказала стара Гопкінс.

— Ну, то це, мабуть, правда. Вона ж, кажуть, відьма.

— Кажуть! Та я, Томе, напевне знаю, що відьма. Вона й батечка мого заворожила, я від нього самого це чув. Іде він якимось, аж бачить — вона чаклує, лихий чар на нього напускає. Він як схопить каменюку — і ледь-ледь вона відскочила, а то був би їй капець. Ну й от: тієї ж таки ночі він скотився п'яний з повітки й зламав руку.

— Господи, який жах! А як же він знав, що вона на нього чар напускає?

— Ет, як знав... Мій батечко тих відьом одразу бачить. Він каже: коли вони ото втупляться в тебе очима, отоді й чаклюють. А надто коли ще щось бурмочуть. Бо то вони проказують «Отче наш» іззаду наперед.

— Слухай, Геку, ти коли збираєшся пробувати kota?

— Сьогодні вночі. Мабуть, вони цієї ночі прийдуть по старого шкарбана Вільямса.

— Та його ж іще в суботу поховали. Хіба вони не забрали його тієї ж ночі?

— Ой, таке скажеш!.. Як же вони могли забрати його до півночі? А там уже настала неділя. Щось я не чув, щоб чортам було вільно розгулювати в неділю.

— Твоя правда. Я про це й не подумав. А мене з собою візьмеш?

— Візьму, як не боїшся.

— Боюся! Де ж пак! Ти мені нявкнеш?

— Еге, тільки ти теж нявкни, як зможеш. Бо минулого разу я нявчав-нявчав, аж поки старий Гейс почав шпурляти на мене каміння та ще й каже: «Чорти б його забрали, цього kota!» То я вивбив йому шибку цеглиною, тільки ти нікому не кажи.

— Гаразд. Тієї ночі я не міг нявкнути, бо за мною наглядала тітка. А сьогодні неодмінно нявкну... Слухай, а це що в тебе таке?

— Та нічого особливого — кліщ.

— Де ти його знайшов?

— У лісі, де ж би ще.

— Що за нього хочеш?

— Та я не знаю. Я не хочу його віддавати.

— Ну, як хочеш. Та й кліщ якийсь малесенький.

— Еге ж, як не твій кліщ, то вже й поганий. А мені й такий годиться. Кліщ як кліщ, не гірший за інших.

— Подумаєш, та тих кліщів у лісі хтозна-скільки! Я й сам міг би назбирати хоч тисячу.

— То чого не назбираєш? Ти ж сам добре знаєш, що не зміг би. Це, як на мене, дуже ранній кліщ. Чи не перший цього року.

— Слухай, Геку, хочеш, я дам тобі за нього свого зуба?

— Ану покажи.

Том дістав із кишені папірець і обережно розгорнув його. Гекльберрі заздро обдивився зуб. Спокуса була велика. Нарешті він запитав:

— Справжній?

Том підняв верхню губу й показав дірку.

— Ну гаразд, — сказав Гекльберрі. — Згода.

Том поклав кліща в коробочку від пістонів, де ще недавно сидів кусючий жук, і хлопці розійшлися, кожен вважаючи, що зробив вигідний обмін.

Діставшись до школи — рубленого будинку, що стояв осторонь від інших, — Том зайшов до класу ходою людини, яка страшенно поспішає. Він почепив капелюха на кілок і заклопотано шмигнув на своє місце. Учитель, сидючи, мов на троні, у своєму великому плетеному кріслі, куняв, заколисаний сонним гомоном класу. Томова поява збудила його.

— Томасе Соєре!

Том знав, що, коли його називають повним ім'ям, нічого доброго не жди.

— Слухаю, сер!

— Підійдіть сюди. Ви, сер, як завжди, спізналися. Чому?

Том хотів уже відбутися якоюсь брехнею, аж раптом побачив дві довгі золотисті кіски, що спадали на спину, — і миттю впізнав

їх, наче його вдарило електричним струмом кохання; побачив і те, що єдине вільне місце на дівчачій половині було поряд із нею. І він хоробро випалив:

— Я спинився побалакати з Гекльберрі Фінном!

Учитель аж остовпів і розгублено втупив очі в Тома.

Гомін у класі затих. Усі були зачудовані: чи він при своєму розумі, цей відчайдух?

— Ви... ви що? — перепитав учитель.

— Спинився побалакати з Гекльберрі Фінном.

Помилки бути не могло.

— Томасе Соєре, це найзухваліше зізнання, яке я будь-коли чув. За таку провину лінійки мало. Зніміть куртку!..

Вчительова рука працювала, аж поки стомилась, а запас різок помітно зменшився. Потім пролунав наказ:

— А тепер, сер, ідіть і сядьте з дівчатами! Хай вам буде це наукою.

Хихотіння, що перебігло по класу, начебто збентежило хлопця, та насправді він збентежився скоріш від побожного трепету перед своїм новим, ще не знаним кумиром і боязкої радості, що йому так нечувано поталанило. Він сів на краєчок соснової лави, і дівчинка, труснувши голівкою, відсунулася далі. Всі навколо підштовхували одне одного, переморгувались і шепотілися, але Том сидів тихо, поклавши лікті на довгу низьку парту, і, здавалося, цілком заглибився в книжку.

Поступово на нього перестали звертати увагу, і в класі знов почувся звичний монотонний гомін. Том почав нишком позирати на дівчинку. Вона помітила це, невдоволено скривилась і на якусь хвилину навіть відвернулася. А коли нишком повернула голову, перед нею лежав персик. Дівчинка відштовхнула його. Том тихенько присунув знову. Вона знову посунула персика вбік, але вже не так сердито. Том терпляче повернув його на місце. Вона більше не відсувала його. Том нашкрябав на грифельній дошці: «Будь ласка, візьми, у мене є ще». Дівчинка поглянула на дошку, але обличчя її лишилося незворушне. Тепер Том заходився малювати щось на дошці, затуляючи малюнок лівою рукою. Деякий час дівчинка навмисне не дивилася туди, проте скоро ледь помітні ознаки почали виказувати її цікавість. Том і далі малював, ніби нічого навколо не бачачи. Дівчинка спробувала крадькома зазирнути на дошку, але він і тепер удав, ніби не помітив того. Нарешті вона не витримала й боязко прошепотіла:

— Можна, я гляну?

Том відхилив руку й показав частину незугарного будинку з двома причілками й комином, із якого штопором ішов дим. Дівчинку так захопило Томове малювання, що вона забула про все навколо. А коли він закінчив, якусь хвилю дивилася на малюнок, тоді прошепотіла:

— Дуже добре. Тепер намалюй чоловічка.

Художник зобразив перед будинком чоловічка, що більше скидався на башту й вільно міг би переступити через будинок. Але дівчинка не була надто вибаглива й лишилася задоволена тією творюю.

— Гарний чоловічок, — прошепотіла вона. — А тепер намалюй поруч мене.

Том зобразив пісковий годинник з місячним кружалом зверху, прималював до нього соломинки-ручки та соломинки-ніжки й вклав у розчепірені пальці щось подібне до віяла. Дівчинка сказала:

— Просто чудово. От якби і я вміла малювати!

— Це ж зовсім легко, — прошепотів Том. — Я навчу тебе.

— Ой, справді? Коли?

— На великій перерві. Ти підеш додому обідати?

— Коли хочеш, я залишуся.

— Гаразд, домовились. Як тебе звуть?

— Беккі Тетчер. А тебе?.. Ой, та я ж знаю: Томас Соєр.

— Це коли мають шмагати. А так мене звуть Томом. І ти зви мене Том, гаразд?

— Гаразд.

Том знову почав щось шкрябати на дошці, ховаючись від дівчинки. Але тепер вона вже не соромилась і попросила показати, що він написав. Том відказав: Та ні, нема там нічого.

— Неправда, є.

— Ні, нема. Та й нецікаво тобі.

— А от і цікаво, справді цікаво. Ну, будь ласка, дай глянути.

— Ти комусь розкажеш.

— Не розкажу. Ось тобі слово, слово й ще раз слово, що не розкажу.

— Нікому в світі? І ніколи в житті?

— Нікому й ніколи. Ну, покажи!

— Ой, та тобі ж і не хочеться!

— Ну, коли ти зі мною отак, то я й сама побачу!

Вона схопила Тома за руку своєю маленькою ручкою, і вони завелися боротись. Том удавав, ніби чимдуж опирається, а сам пома-лу відсував свою руку, аж поки відкрилися слова: «Я тебе люблю».

— Ой, який ти!.. — Беккі спритно вдарила Тома по руці, проте зашарілась і була видимо потішена.

Саме в цю знаменну мить хлопець відчув, як чиясь дужа рука боляче стиснула його вухо й поволі потягла вгору. У такий спосіб його було проведено через увесь клас і під загальне в'їдливе хихотіння посаджено на його постійне місце. Ще якусь моторошну хвилину вчитель мовчки постояв над ним, а тоді, так ані словом і не озвавшись, рушив назад до свого трону. Та хоч вухо Томове й палало від болю, душа його тріумфувала.

Коли клас угамувався, Том чесно спробував зосередитися на шкільній науці, але був надто збуджений, і нічого з того не вийшло. Спершу він осоромився на уроці читання, потім, відповідаючи з географії, перетворював озера в гори, гори в річки, а річки в континенти, так що влаштував на землі новий хаос; а коли писали диктант, наробив стільки помилок у найпростіших словах, що відкотився в самий хвіст і в нього забрали олов'яну медаль за правопис, якою він так хизувався кілька місяців.

РОЗДІЛ VII

Чим дужче силкувався Том зосередити увагу на підручнику, тим далі блукали його думки. Кінець кінцем він зітхнув, позіхнув і обличив свої марні намагання. Здавалося, велика перерва ніколи не настане. Повітря немов застигло — ніде ані війне. З усіх сонних днів то був найсонніший. Заколисливе бурмотіння двадцяти п'ятох учнів, що старанно товкли урок, присипляло, наче бджолине гудіння. А ген за вікном, у гарячому сьайві сонця, крізь тремтливе марево спеки бовваніли, відсвічуючи багрянцем, ясно-зелені схили Кардіфської гори; високо в небі ліниво ширяли поодинокі птахи; ніде довкола не видно було жодної живої душі — от хіба що кілька корів, та й ті зморено дрімали. Серце Томове прагнуло волі або принаймні чогось цікавого, щоб швидше минав осоружний час. Рука машинально полізла в кишеню, і в ту ж мить обличчя його осяяла радість, що була, власне, хвалою богів, хоч сам Том цього й не знав. Він нишком дістав коробочку від пістонів і пустив кліща на довгу пласку парту. Кліщ, як видно, теж проїнявся радістю, що містила в собі хвалу богів, але трохи завчасно, щойно він вдячно подався геть, Том повернув його шпилькою в інший бік.

Поряд з Томом сидів його задушевний товариш, що досі страждав так само, як і Том, а тепер ураз запалився вдячною цікавістю до цієї несподіваної розваги. То був Джо Гарпер. Протягом цілого

тижня хлопці щиро товаришували, а в суботу вели кровопролитні битви. Джо й собі витяг із-за вилоги куртки шпильку й узявся допомагати товаришеві ганяти бранця. Гра дедалі більше захоплювала їх. Та незабаром Том сказав, що так вони заважають один одному й жоден не дістає від кліща всієї можливої втіхи. Отож він поклав на парту грифельну дошку Джо Гарпера й переділив її навпіл, провівши посередині ризику.

— Отак, — сказав він. — Поки він на твоїй половині, можеш сам ганяти його, а я не чіпатиму. Але як випустиш його й він перебіжить на мою половину, тоді вже я ганятиму, поки він не втече до тебе.

— Згода, починай.

Дуже скоро кліщ утік від Тома й перетнув екватор. Джо трохи побавився з ним, і кліщ перебіг назад до Тома. Так він і гасав сюди-туди. Поки один хлопець захоплено, цілком поринувши в розвагу, ганяв кліща, другий з не меншим захопленням спостерігав; обидві їхні голови низько схилилися над партою, обидві душі вмерли для всього іншого на світі. Зрештою щастя надовго віддало перевагу Джо. Кліщ кидався на всі боки і начебто розпалився так само, як і хлопці; та щоразу, коли перевага схилялася до Тома й рука його аж сіпалася, готова вступити в гру, Джо спритним рухом шпильки перепиняв кліщеві дорогу й повертав його на свою територію. І врешті Том не втерпів: надто велика була спокуса. Він простяг руку із шпилькою до кліща. Джо миттю скипів:

— Томе, не чіпай його!

— Та я тільки хотів його трохи розворушити.

— Ні, добродію, так нечесно. Дай йому спокій.

— Та хай йому чорт, я ж тільки ледь-ледь.

— Не смій, кажу!

— А я посмію!

— Не можна — він на моїй половині.

— Слухай, Джо Гарпере, а чий це кліщ?

— А мені начхати, чий він. Він на моїй половині, і ти не маєш права торкатися його.

— А от я торкнуся, ще й як! Кліщ мій, і я можу робити з ним усе, що захочу!..

Важкий удар упав на плечі Тома й такий самий — на плечі Джо; хвилини зо дві хмари куряви здіймалися з їхніх курток, а решта класу веселилася на всю губу.

Захопившись своєю грою, хлопці й не помітили, яка запала тиша, коли вчитель навшпиньках перейшов усю кімнату й спинився над ними. Він досить довго спостерігав ту виставу, а вже тоді вніс у неї деяку зміну від себе.

Коли настала велика перерва, Том підбіг до Беккі Тетчер і прошепотів їй на вухо:

— Надінь капелюшка, наче збираєшся додому, а на розі пропусти всіх уперед, тоді поверни в завулок — і сюди. А я піду іншою дорогою та так само втечу.

І вона пішла з одним гуртом школярів, він — з другим, а вдовзі вони зустрілися в кінці завулка й повернулись до школи, де вже нікого не було. Вони сіли поряд, поклавши перед собою грифельну дошку, Том дав Беккі грифель, а тоді почав водити її рукою по дошці, і в такий спосіб вони спорудили ще один химерний будинок. Потім інтерес до малярства трохи пригас, і вони почали балакати. Том раював.

— Ти любиш пацюків?

— Ой ні, терпіти не можу!

— Ну звісно, живих я теж не люблю. А я кажу про здохлих — їх крутять над головою на мотузці.

— Ні, пацюків я взагалі не дуже люблю. А ось що люблю — то це жувати гумку.

— О, та хто ж цього не любить. Я б і зараз пожував.

— Справді? У мене є трохи. Я дам тобі пожувати, тільки потім ти мені віддаси.

На тому й погодилися і стали жувати по черзі, гойдаючи ногами від великої втіхи.

— Ти була коли в цирку? — спитав Том.

— Авжеж, і тато сказав, що поведе мене ще, якщо я буду хорошою дівчинкою.

— А я там бував уже хтозна-скільки — три чи чотири рази. Церква — то ніщо проти цирку. У цирку весь час якісь штуки. Я хочу стати клоуном, коли виросту.

— Ой, справді? Це буде чудово. Вони такі гарні, всі розмальовані.

— Еге ж. І грошей заробляють дай боже. Бен Роджерс каже — по цілому долару за день. Слухай, Беккі, а ти вже була заручена?

— Як це?

— Ну, заручена, щоб потім вийти заміж.

— Ні.

— А хотіла б?

— Та мабуть... Не знаю... А що треба робити?

— Робити? Та нічого. Просто ти кажеш хлопцеві, що ніколи ні за кого іншого не вийдеш — ніколи, ніколи, ніколи, — а тоді ви цілуєтесь та й по всьому. Це кожен може.

— Цілуємося? А навіщо цілуватись?

— Ну, це... розумієш... так завжди роблять.

— Ну, так... певно, що всі, коли вони закохані. Ти не забула, що я написав на дошці?

— Н-ні...

— Що?

— Не скажу.

— Хочеш, я тобі скажу?

— Т-так... але іншим разом.

— Ні, зараз.

— Ні, не зараз, завтра.

— Та ні ж бо, зараз. Ну, будь ласка, Беккі... Я скажу пошепки, ледь-ледь чутно.

Поки Беккі вагалася, Том визнав її мовчанку за згоду, обняв її за стан і, наблизивши уста до самого її вухка, ніжно прошепотів ті ж таки слова. А тоді додав:

— Ну, а тепер ти скажи мені тихенько те саме.

Вона якусь хвилину відмагалась, а тоді сказала:

— Одвернися так, щоб не бачити мене, і тоді я скажу. Але ти про це нікому ані слова — чуєш, Томе? Нікому ані слівця, гаразд?

— Та певне ж, певне, що нікому. Ну, Беккі...

Він одвернувся. Беккі боязко нахилилася до нього, так що від її віддиху аж заворушилися Томові кучері, й прошепотіла:

— Я... люблю... тебе...

А тоді підхопилася і забігала між партами, а Том за нею. Нарешті вона забилася в куток і затулила обличчя фартушком. Том обхопив її за шию та почав умовляти:

— Ну Беккі, це ж уже все... лишилось тільки поцілуватися. Даремно ти боїшся... це ж уже зовсім нічого.. Ну, будь ласка, Беккі. — І тягнув її за фартушок і за руки.

Зрештою вона поступилася і, опустивши руки, підставила йому розпашіле від біганини личко. Том поцілував її в червоні уста й сказав:

— Ну, от і все, Беккі. Знай: від сьогодні й назавжди тобі не можна покохати нікого, крім мене, й ні за кого іншого вийти заміж, як за мене, — ніколи, ніколи, аж довіку. Ти згодна?

— Так, я ніколи не покохаю нікого, крім тебе, Томе, і ні за кого іншого не вийду заміж... і ти теж ні з ким не одружишся, крім мене.

— Авжеж. Певно, що ні. На те й заручини. І ти завжди ходитимеш зі мною до школи й зі школи, коли ніхто не бачитиме, і в усіх іграх вибиратимеш мене, а я тебе, бо так і мають робити заручені.

— Ой, як добре. А я й не знала, ніколи не чула навіть про таке.

— Авжеж, це дуже весело! От коли ми з Емі Лоренс...

Очі Беккі розширились, і, зрозумівши свою помилку, Том зніжковів замовк.

— Ах, Томе, то ти не з першою зі мною заручуєшся!

Дівчинка заплакала. Том сказав:

— Ну, не плач, Беккі. Мені тепер до неї байдуже.

— Ні, Томе, ні... ти ж знаєш, що не байдуже.

Том спробував обняти її за шию, але вона відштовхнула його й відвернулася до стіни, й далі плачучи. Том поткнувся знову, почав був її умовляти, але знову дістав відсіч. Тоді в ньому прокинулася гордість, і, відвернувшись від дівчинки, він рішуче попростував геть. Якусь хвилину він стояв перед школою, розгублений і збентежений, і раз у рад позирав на двері, сподіваючись, що дівчинка схаменеться та вийде за ним. Та вона не виходила. У Тома стало зовсім кепсько на душі, і він злякався, що його вина непростенна. Хоч як йому важко було змусити себе зробити нову спробу до примирення, він набрався духу й зайшов до класу. Беккі й досі стояла у кутку, відвернувшись до стіни, і плакала. У Тома зацеміло серце. Він підступив до дівчинки і спинився, не знаючи, як почати. Потім нерішуче мовив:

— Беккі, я... мені байдуже до всіх інших, я кохаю тільки тебе. Відповіді не було — самі ридання.

— Беккі... — благально провадив він. — Ну, Беккі, невже ти нічого мені не скажеш?

Знову ридання.

Том дістав свою найбільшу коштовність — мідну шишечку від коминкових ґраток — і, простягнувши руку так, щоб дівчинка могла її побачити, сказав:

— Ось, Беккі, візьми собі, будь ласка.

Вона сердито вибила шишечку в нього з руки. Тоді Том рішуче вийшов надвір і подався аж ген до пагорбів, щоб більше того дня до школи не повертатися.

За кілька хвилин Беккі почала здогадуватися, що він пішов. Вона кинулася до дверей, але Тома ніде не побачила; побігла на майданчик за школою — і там його не було. Дівчинка погукала:

— Томе! Повернися, Томе!

Вона пильно дослухалася, та відповіді не було: навкруги тільки тиша й безлюддя. Тоді вона сіла й знову заплакала, гірко картаючи себе. Тим часом до школи знов почали сходитись учні, отож вона мусила затамувати своє горе, приспати розбите серце й нести той тягар аж до кінця довгого, лихого й болісного дня, серед чужих людей, не маючи з ким і поділитися своїм горем.

РОЗДІЛ VIII

Спершу Том квапливо петляв глухими завулками, щоб не зустрітися з учнями, які повертались до школи, а потім стихив ходу й побрів, понуро тягнучи ноги. Дорогою він двічі чи тричі перейшов невеликий «потічок» — серед хлопців марновірно вважалося, що вода збиває переслідувачів зі сліду. А за півгодини вже поминув будинок удови Дуглас на вершині Кардіфської гори, звідки школу, яка лишилася ген у долині, було ледь видно. Том увійшов у густий ліс, навпростець, не вибираючи стежок, забрів у самісіньку хащу й сів на мох під розложистим дубом. У незворушному повітрі не було ані повіву; від мертвної полудневої спеки змовк навіть пташиний щебет; природа поринула в заціпеніння, яке час від часу порушував лише далекий стукіт дятла, — але той звук тільки посилював відчуття всеосяжної німотності й цілковитої самоти. Душа хлопця була сповнена смутку, і його тужний настрій навдивовижу пасував до похмурої навколишньої тиші. Він довго сидів у задумі, поставивши лікті на коліна й підперши підборіддя руками. Життя здавалося йому не більш як обтяжливим клопотом — і то в кращому разі, — і він трохи не задрив Джиммі Ходжесу, що недавно помер. Який то має бути блаженний спокій — лежати й спочивати вічним сном, сповненим солодких видінь, тоді як вітер шелестить у верховітті дерев і лагідно ворухить траву й квіти на твоїй могилі, а тобі вже немає чим турбуватися й журитися — і ніколи більш не буде, навіки-віків. От якби тільки він був добрим учнем у недільній школі, то міг би залюбки вмерти й покінчити з цим усім... А ота дівчинка... Що він такого їй зробив? Анічогісінько. Він до неї з добром, а вона його турнула, мов собаку... атож, мов того собаку! Колись вона гірко пошкодує, але, може, буде вже запізно... Ех, якби ж то можна було вмерти не зовсім, а на деякий час!..

Та пружкому молодому серцю не властиво стискатись і залякати надовго. І скоро Томові думки непомітно повернулися до посейбічного життя. А що, як він раптом отак, зараз же, піде геть з цього містечка й загадково зникне?

Подасться хтозна-куди, за тридев'ять земель, у невідомі заморські краї — і більш ніколи не повернеться! Якої вона тоді заспіває?.. Том згадав про своє бажання стати клоуном, але тепер воно викликало в нього лише огиду. Думка про всі ті блазенські штуки й розмальовані трико принизила романтичні поривання його душі, що витала в туманній надхмарній високості. Ні, він стане солдатом і повернеться через багато років, обпалений у боях і вкритий славою. Або ще краще — пристане до індіанців, полюватиме з ними

на бізонів, ступить на стежку війни десь там у горах чи неозорих преріях Далекого Заходу, а потім колись з'явиться тут великим індіанським ватагом, весь в орлиному пір'ї, страхітливо розфарбований, і одного сонного літнього дня важкою ногою переступить поріг недільної школи з бойовим покликом, від якого холоде в жилах кров, і його колишні товариші із заздрістю вирячать на нього очі... А втім, ні, є й ще принадніше діло. Він стане піратом! Оце воно! Тепер його майбутнє відкрилося перед Томом в усьому своєму сліпучому блиску. Його ім'я лунатиме по всьому світі, і люди здригатимуться, почувши його. Як гордо борознитиме він бурхливі моря на своєму стрімкому чорному «Провіснику бурі» під лиховісним піратським прапором! А сягнувши найвищої слави, раптом завітає до рідного містечка й поважно зайде в церкву, видублений сонцем та вітрами, у чорному оксамитовому камзолі з червоним паском, у високих ботфортах, з довгими пістолями за поясом і вкритим плямами іржі та крові кинджалом при боці, у крилатому капелюсі з пишним пір'ям, стискаючи в руці розгорнутий чорний прапор з черепом і кістками, — і з невимовним захватом почує шепотіння: «Це славнозвісний пірат Том Соєр! Чорний Месник Іспанських Морів!»

Отже, вирішено — він обрав свій життєвий шлях. Він утече з дому й піде цим шляхом. Завтра ж уранці. А готуватися почне зараз же. І передусім збере своє майно.

Том пішов до трухлявого поваленого стовбура, що лежав неподалік, і почав копати під ним землю ножиком фірми «Барлоу». Незабаром лезо ткнулося в щось дерев'яне і, судячи із звуку, порожнє всередині. Том заліз у ямку рукою та проказав таку замову:

— Чого не було, те з'явися! Що було, те запишися!

Потім розгріб землю руками, і там показалася тоненька сосна дощечка. Том вийняв її, відкривши невеличкий дбайливо зроблений сховок, викладений усередині такими ж дощечками. На дні його лежала одна мармурова кулька. Подиву Тома не було меж. Він розгублено пошкріб потилицю та вигукнув:

— Ну хто б міг подумати!

Тоді спересердя пожбував кульку геть, став і замислився. А річ була в тім, що його підвів один забобон. І Том, і всі хлопці в містечку завжди вважали його щонайпевнішим: нібито якщо закопати в землю кульку, проказавши належну замову, а за два тижні з тією самою замовою відкопати її, то разом з нею віднайнеш усі кульки, які ти будь-коли загубив, хоч би як далеко одна від одної вони були. І ось тепер усе це виявилось нікчемною та пустопорожньою дурницею. Томова віра похитнулася аж до основ. Скільки ж

бо разів він чув, як цей спосіб виправдував себе, і ні разу — щоб хтось зазнав невдачі. Йому й на думку не спало, що він сам уже не раз отак пробував, але потім ніяк не міг знайти свого сховку. Том довго сушив собі голову, аж поки дійшов висновку, що, мабуть, цього разу втрутилася якась відьма й зіпсувала все діло. Та йому хотілося дістати певне підтвердження цьому. Він пошукав очима під ногами й угледів невеличку круглу латочку піску з ледь помітною западинкою посередині. Він ліг на землю, наблизив уста до самої тієї западинки й проказав:

— Лев-мураха, лев-мураха, розкажи, що мені треба! Лев-мураха, лев-мураха, розкажи, що мені треба!

Пісок заворушився, звідти на мить вигулькнув чорний жучок — мурашиний лев — і злякано шаснув назад у свою нірку.

— Не хоче казати! Виходить, справді відьма винна. Так я й думав.

Том добре знав, що змагатися з відьмами — марна річ, і хоч-не-хоч мусив відступитись. Але він подумав, що треба б знайти хоч ту кульку, яку він щойно викинув, і заходився ретельно шукати. Та знайти її ніяк не міг. Тоді він повернувся до свого сховку, став на те саме місце, звідки пожбував кульку, дістав з кишені ще одну й кинув у той самий бік, приказуючи:

— Сестричко, знайди сестричку!

Він примітив, куди впала кулька, пішов туди й подивився. Та, певне, вона не долетіла до першої чи, може, перелетіла далі. Том кинув кульку ще двічі й зрештою домігся свого: за третьою спробою кульки опинилися за корд одна від одної.

Саме в цю мить зеленими коридорами лісу до нього долинув звук дитячої бляшаної сурми. Том швидко скинув куртку та штани, зробив із шлейки пасок, розгріб купку хмизу за поваленим стовбуром і дістав звідти саморобний лук зі стрілою, дерев'яний меч і бляшану сурму; а тоді підхопив усе те й з великими ногами, у самій сорочці, що розвівалася позаду, помчав на звук чужої сурми.

Невдовзі він спинився під високим осокором, просурмив у відповідь і, звівшись навшпильки й озираючись на всі боки, сторожко рушив уперед. Потім застеріг своїх уявних товаришів:

— Стійте, мої вірні люди! Не показуйтеся, доки я не просурмлю!

З-за дерев з'явився Джо Гарпер, так само легко вдягнений і надійно озброєний, як і Том.

— Стій! — гукнув Том. — Хто сміє ходити по Шервудському лісу без мого дозволу?

— Гай Гісборн не потребує нічийого дозволу. А хто ти, що... що...

— Що наважуєшся так зухвало говорити зі мною, — підказав Том: вони розмовляли «за книжкою», напам'ять.

— А хто ти, що наважуєшся так зухвало говорити зі мною?

— Хто я? Я — Робін Гуд, і зараз твій нікчемний труп упевниться в цьому.

— А, то це ти, знаменитий розбійнику? Що ж, я радо позмагаюся з тобою за право ходити цим веселим лісом! Нападай!

Покидавши все інше на землю, вони схопили свої дерев'яні мечі, стали в бойову позицію, нога до ноги, і почали серйозний двобій за всіма правилами: два удари вгору, два вниз. Том сказав:

— Ну, тепер ти все зрозумів? То наддаймо!

І вони так «наддали», що аж захекались і вмилися потом. Нарешті Том почав гукати:

— Падай! Падай же! Чому ти не падаєш?

— Не хочу! А ти сам чому не падаєш? Я тебе сильніше побив.

— Не в тому ж річ. Я не можу падати, бо в книжці такого немає. Там говориться: «І тоді дужим ударом навідліг він вразив нещасного Гая Гісборна на смерть». Ти повинен повернутися так, щоб я вдарив тебе навідліг.

З книжкою сперечатися не випадало, тому Джо повернувся, дістав нищівний удар і впав.

— А тепер, — сказав він, підводячись, — давай і я тебе вб'ю. Щоб було по-чесному.

— Та ні, не можна, у книжці ж такого нема.

— Ну, то це казна-що.

— Слухай, Джо, гаразд, ти можеш бути ченцем Туком чи сином мірошника Мачем і оглушити мене дубцем, або я стану шерифом Ноттінгемським, а ти трохи побудеш Робіном Гудом і вб'єш мене.

На тому й погодились, і ці події було належно розіграно. Потім Том знову став Робіном Гудом, і підступна черниця не перев'язала йому рани, щоб він сплив кров'ю. Нарешті Джо, зображуючи цілу ватагу вбитих горем розбійників і гірко ридуючи, відтяг його геть, вклав йому в знесилені руки лук та стрілу, і Том промовив:

— Де впаде ця стріла, там і поховайте сердешного Робіна Гуда під зеленим склепінням лісу.

А тоді пустив стрілу, впав навзнік і тут-таки помер би, коли б не втрапив у кропиву, звідки миттю підхопився, і то досить жваво, як на небіжчика.

Хлопці одяглися, сховали своє спорядження й рушили додому, гірко нарікаючи на те, що нема більш розбійників, і розмірковуючи, чим би могла відшкодувати цю втрату новочасна цивілізація. Кожен твердив, що радніше став би на рік розбійником у Шервудському лісі, ніж довіку президентом Сполучених Штатів.

РОЗДІЛ ІХ

Того вечора Тома й Сіда відіслали до ліжка, як завжди, о пів на десяту. Вони проказали молитву, і незабаром Сід заснув. А Том лежав з розплющеними очима й в тривожній нетерплячці чекав умовленого сигналу. Коли йому вже почало здаватися, що скоро настане світанок, годинник вибив десяту! Ну хоч ти плач! Якби він ще міг крутитися й соватися на ліжку, йому було б легше, але він боявся збудити Сіда. Отож лежав тихо, втупивши очі в темряву. У домі стояла похмура тиша. Та поступово з неї почали вирізнятися тихенькі, ледь чутні звуки. Спершу стало чути цокання годинника. Почали таємничо потріскувати старі сволоки. Ледь-ледь порипували сходи. Як видно, там розгулювали духи. З кімнати тітки Поллі долинало глухе, розмірене хропіння. Не знати де — цього не може визначити й найтямовитіша людина — настирливо засюрчав цвіркун. І раптом Тома наче жаром обсипало: у стіні біля узголів'я його ліжка почуволася лиховісне тактакання шашеля, — а це означало, що хтось у домі скоро помре. Потім десь далеко завив собака, йому відповів другий, ще далі. Муки Томові стали нестерпні. Нарешті він вирішив, що час зупинився й настала вічність, і несамохіть почав засинати. Годинник вибив одинадцяту, але Том його не чув. Аж ось у його перші, ще невиразні сні втрутилося жалісне котяче нявчання. Далі він почув, як у сусідньому будинку грюкнуло вікно, а вигук: «Гпрусь ти, нечиста сило!» — і брязкіт порожньої пляшки, що розбилась об стіну тітчиного дровника, збудили його остаточно. Хлопець миттю одягся, виліз крізь вікно й порачкував дахом прибудови. Обережно нявкнувши раз чи двічі у відповідь, він зіскочив на дровник, а звідти на землю. Гекльберрі Фінн уже чекав там зі своїм здохлим котом. Хлопці рушили й одразу ж зникли в темряві. А за півгодини вони вже скрадались у високій траві на кладовищі.

То було одне з тих старовинних кладовищ, яких багато в західних штатах. Воно лежало на пагорбі за півтори милі від містечка. Його оточувала ветха дерев'яна загорожа, що подекуди похилилася всередину, подекуди назовні, але рівно не стояла ніде. По всьому кладовищу буяли трави й бур'яни. Старі могили позападали; жоден могильний камінь не лежав на своєму місці; трухляві, поточені червою дерев'яні надгробки похилилися над могилами, немов шукаючи опори й не знаходячи її. На всіх них колись було написано: «Вічна пам'ять такому-то», — але більшості тих написів ніхто вже не міг прочитати навіть за ясного дня. Легкий вітрець шелестів листям дерев, а переляканому Томові вчувалося, ніби то душі померлих скаржаться на те, що їх потурбували. Хлопці лише

зрідка озивались один до одного, та й то пошепки: місце, час і непорушна урочиста тиша пригнічували їхні душі. Вони знайшли свіжу могилу, яку шукали, і зачаїлися за трьома великими осоками за кілька кроків від неї.

Вони чекали мовчки і, як їм здалося, досить довго. Мертву тишу порушувало тільки далеке пугикання сови. Тома обсідали дедалі лиховісніші думки, і він хотів розігнати їх балачкою. Отож і спитав пошепки:

— Геку, а як по-твоєму — мерцям не до вподоби, що ми тут?

Гекльберрі прошепотів у відповідь:

— Звідки ж я знаю? А тиша яка, аж жах бере, га?

— Та вже ж.

Запала тривала мовчанка: хлопці подумки обмірковували сказане. Потім Том прошепотів:

— Слухай, Геку, а як ти гадаєш: старий шкарбан Вільямс чує, як ми перемовляємось?

— Звісно, що чує. Як не він сам, то його душа.

Помовчавши, Том озвався знов:

— Краще мені було сказати «містер Вільямс». Але ж я не мав на думці нічого поганого. Його всі звали старим шкарбаном.

— Коли говориш про мертвих, Томе, треба добре пильнувати.

Том підупав духом, і розмова знов згасла. Раптом він схопив товариша за плече й просичав:

— Цсс!..

— Ти чого, Томе?

Обидва притислись один до одного; серця їхні сполохано калатали.

— Цсс!.. Знов воно! Невже не чуєш?

— Та я...

— Ось! Тепер чуєш?

— Боже мій, Томе, це ж вони... Певно, що вони. Що нам робити?

— Не знаю. Гадаєш, вони нас побачать?

— Ой Томе, вони ж бачать потемки, як коти. Даремно я сюди попхався...

— Та ну, не бійся. По-моєму, нічого вони нам не зроблять. Ми ж їх не чіпаємо. А як будемо сидіти зовсім тихо, вони нас, може, й не помітять.

— Я спробую, Томе, але ж... я весь тремчу.

— Ану слухай!

Хлопці прихилилися головами один до одного й затамували віддих. З другого кінця кладовища до них долинули приглушені голоси.

— Дивись отуди! Онде! — прошепотів Том. — Що там таке?

— То ж диявольські вогні. Ой Томе, страх який!

У темряві до них наближались якісь невиразні постаті, погойдуючи старовинним бляшаним ліхтарем, що кидав на землю незчисленні, схожі на ластовиння цяточки світла.

Гекльберрі, трусячись, прошепотів:

— То такі чорти, тепер уже видно. Аж троє! Ой лишенько, Томе, ми пропали! Ти можеш сказати якусь молитву?

— Спробую, тільки ти не бійся. Вони на нас не нападуть. «Отче наш, що на небі...»

— Цсс!

— Що там, Геку!

— Це люди! Один — то напевне. У нього голос Мафа Поттера.

— Та невже? Не може бути.

— Таки він, щоб я пропав! Ану принишкни. Хоч цей навряд чи нас помітить. Мабуть, zalив очі, як завжди, старий п'яничка.

— Гаразд, я анічирк... О, стали. Чогось видивляються... Знов повернули сюди. Просто сюди... Знов стали... Знов сюди. Простісінько до нас! Тепер уже йдуть напевне... Слухай, Геку, я ще один голос упізнав — індіанця Джо.

— Еге ж, то він, клятий метис! Краще б уже з чортами мати справу, аніж з ним. І чого це їх сюди принесло?

Шепотіння урвалося, бо ті троє підійшли до свіжої могили й стояли тепер за кілька кроків від дерев, за якими сховалися хлопці.

— Оце вона, — промовив третій голос. Чоловік підняв ліхтаря, і світло впало йому на обличчя: то був молодий лікар Робінсон.

Поттер та індіанець Джо принесли із собою ноші з мотузкою, рядом та двома лопатами. Опустивши ноші на землю, вони взяли розкопувати могилу. Лікар поставив ліхтаря в узголів'ї могили, а сам відійшов і сів, притулившись спиною до одного з тих трьох осокорів. Він був так близько від хлопців, що вони могли б доторкнутися до нього рукою.

— Покваптеся! — мовив він тихо. — Ось-ось вийде місяць.

Ті двоє пробурчали щось у відповідь і копали далі. Деякий час було чути лише, як скреготіли лопати й раз у раз падала на купу перемішана з камінцями земля. То були дуже гнітючі звуки. Нарешті лопата глухо вдарила в дерево, а ще за дві хвилини копачі підняли труну з могили й поставили поряд. Потім зірвали лопатами віко, витягли мертве тіло й кинули його на землю. З-за хмар визирнув місяць і освітив бліде обличчя мерця. Ноші стояли напхвату, і труп поклали на них, покрили рядом

і прив'язали мотузкою. Поттер дістав великий складаний ніж, обрізав довгий кінець мотузки й сказав:

— Ну, коновале, ми вам це брудне дільце впорали. То женіть ще п'ятірку, а то покинемо вашого красеня тут.

— Оце правильно! — озвався й індіанець Джо.

— Слухайте, як це розуміти? — спитав лікар. — Ви ж зажадали гроші наперед, і я заплатив вам.

— Воно-то так, але є за вами й ще дещо, — мовив індіанець Джо, підступаючи до лікаря, який уже звівся на ноги. — П'ять років тому ви прогнали мене з кухні вашого батечка: я просив чогось попоїсти, а ви сказали, що я прийшов не з добром. І коли я поклявся, що не подарую вам цього, хай би й сто років минуло, ваш батечко запроторив мене до в'язниці як волоцюгу. Думаєте, я забув? Недарма ж у мені індіанська кров. От тепер я вас і прищучив, то доведеться вам заплатити за це, зрозуміли?

Він погрозово підніс кулак до лікарєвого обличчя. Та лікар раптом замахнувся й одним ударом збив негідника з ніг. Поттер упустив на землю свого ножа й закричав:

— Гей ви, ану не чіпайте мого товариша!

А в наступну мить він і лікар зчепилися в запеклій бійці, тупцяючи по траві так, що аж земля летіла з-під черевиків. Тим часом індіанець Джо підхопився на ноги, з палючими від люті очима підібрав Поттерів ніж і, пригнувшись, скрадаючись, мов кіт, почав кружляти навколо тих двох, вичікуючи зручної нагоди. Раптом лікар вирвався з рук супротивника, схопив важку надгробну дошку з могили Вільямса й так торохнув нею Поттера, що той повалився на землю; і в ту ж саму мить метис не проминув своєї нагоди: підскочивши до молодика, він щосили, аж до руків'я, вгородив йому в груди ножа. Лікар поточився та впав, зачепивши Поттера й заливши його своєю кров'ю. У цей час на місяць набігли хмари, сховавши від очей ту моторошну картину, і нажахані хлопці чимдуж дременули геть.

Невдовзі місяць вийшов знову. Індіанець Джо стояв над двома нерухомими тілами, роздивляючись на них. Лікар пробурмотів щось нерозбірливе, двічі хапнув ротом повітря й затих. Метис похмуро мовив:

— З цим я поквитався, хай йому чорт.

І він обчистив кишені вбитого. А тоді вклав фатальний ніж у розтиснуту правцю Поттера й сів на відкриту труну. Минуло три, чотири, п'ять хвилин. Поттер ворухнувся й застогнав. Рука його стиснула ножа, він підніс руку, поглянув на ніж і, здригнувшись, упустив його додолу. Потім сів, відштовхнув від себе

лікареве тіло, якусь мить пильно дивився на нього, а тоді розгублено озирнувся навколо. Очі його зустрілися з очима індіанця Джо.

— Господи, Джо, як це сталося? — запитав Поттер.

— Кепські справи, — відказав метис, не зрушуючи з місця. — Навіщо ти це зробив?

— Я? Ні, це не я!

— Ти диви! А хто тобі повірить?

Поттер затрусився й поблід.

— Я ж думав, що невдовзі протверезію. Даремно я сьогодні пив. І досі в голові паморочиться — ще гірше, ніж коли ми сюди йшли. Усе йде шкереберть, нічого до пуття не пригадаю. Скажи мені, Джо, скажи всю правду, друже, — невже це я його?.. Джо, я ж цього не хотів, і в голові ніколи не покладав... даю тобі слово честі, і в думці такого не було... Скажи мені, як це сталося, Джо! Господи, який жах... Такий молодий, тямущий чоловік...

— Ну як... Ви з ним завелися битись, він як угатив тебе дошкою з могили — ти й беркицьнув на землю, а тоді зіпнувся на ноги, ледве стоїш, хитаєшся, а сам хап за ножа та й на нього — так і ввігнав по саме нікуди; й ту ж мить і він ще раз дошкою тебе молоснув — отож ви й повалилися рядком, мов дві колоди, і отак досі й лежали.

— Ой, я ж зовсім не тямив, що роблю! Краще б мені самому померти отут на місці!.. Це все клята горілка накоїла, та ще, мабуть, і розпалився я. Я ж зроду нікого ножем не вдарив, Джо. Битися бився, але щоб ножем — то ніколи. Всі це знають... Не кажи нікому, Джо! Пообіцяй, що не скажеш, Джо, ти ж добрий чоловік. Я завжди любив тебе, Джо, і заступався за тебе. Хіба ти не пам'ятаєш? Ти не скажеш нікому, не скажеш, Джо? — І бідолаха, благально склавши руки, впав на коліна перед незворушним убивцею.

— Еге ж, Мафе Поттере, ти завжди ставився до мене чесно, людському, і я тебе не викажу. Це я можу тобі обіцяти.

— Ой Джо, ти суцїй ангел! Я благословлятиму тебе скільки житиму... — І Поттер заплакав.

— Ну годі тобі, годі. Знайшов час рюмсати!.. От що — йди тією дорогою, а я піду цією. Ну, рушай, та гляди не залишай за собою, слідів.

Поттер подався геть — спершу підтюпцем, а тоді побіг щодуху. Дивлячись йому вслід, метис пробурмотів:

— Якщо його так оглушило дошкою та розвезло з перепоею, він не скоро згадає про ніж, а коли згадає, то буде вже надто далеко й боїться вернутися по нього сам, боягуз нещасний!

Минуло ще дві-три хвилини — і вже тільки місяць дивився на вбитого лікаря, накритий рядном труп, на порожню труну й розкопану могилу. Довкола знов запала мертва тиша.

РОЗДІЛ X

Хлопці щодуху, не спиняючись, мчали до містечка, зацікавлені з жаху. Час від часу вони злякано озиралися, немов боялися, чи не женеться хто за ними. Кожен пень, що траплявся по дорозі, здавався їм людиною, ворогом, і обом аж дух забивало, а коли вони бігли повз поодинокі будиночки на околиці містечка й навздогін починали валувати розбуджені дворові собаки, їм щоразу наче п'яти вогнем присмалювали.

— Тільки б добігти до старої чинбарні! — прошепотів Том, хекаючи за кожним словом.— А то я вже не можу!..

Відповіддю йому було лише важке сапання Гекльберрі. Не спускаючи з ока заповітної мети, хлопці з останніх сил бігли далі. Поступово мета все наближалась, і нарешті вони плече в плече увігнулися в розчинені двері й знесилено, але з радісною полегкістю попадали додолу в рятівній сутіні. Помалу серця їхні стали битися спокійніше, і Том прошепотів:

— Слухай, Гекльберрі, як по-твоєму: чим усе воно скінчиться?

— Якщо лікар Робінсон помре, це скінчиться шибеницею.

— Ти так гадаєш?

— Не гадаю, а знаю, Томе.

Том хвилину подумав, тоді обізвався знов:

— А хто розкаже? Ми?

— Ти що, здурів? Ану ж як щось станеться та індіанця Джо не повісять? Та він же рано чи пізно порішить нас, це ж так само певно, як те, що ми тут.

— Та я про це й сам подумав, Геку.

— Як хтось і має розказати, то нехай Маф Поттер, коли він такий дурень. Він же ніколи не протвередується.

Том нічого не сказав і знову замислився. Потім прошепотів:

— Геку, але ж Маф Поттер нічого не знає. Як же він розкаже?

— Чого це він нічого не знає?

— А того, що коли індіанець Джо вдарив лікаря ножом, Маф лежав оглушений дошкою. То як же він міг щось бачити? Звідки йому щось знати?

— Хай йому чорт, а воно ж таки так, Томе!

— І ось що я тобі ще скажу: а може, від того удару Маф і сам дуба врізав!

— Е ні, Томе, навряд. Він був під чаркою, я ж бачив, та він і ніколи не просихає. Он коли мій батечко налигається, то ти його чим хочеш гати по голові, хоч дзвіницею, а йому нічогосінько. Він і сам так каже. То, звісно, такий самий і Маф Поттер. А от якби тверезого так торохнути дошкою, то він, може, й пустився б духу, не знаю.

Том ще хвилину замислено помовчав і сказав:

— Геку, а ти певен, що вдержиш язика за зубами?

— Томе, не можна нам не вдержати, ти ж сам розумієш. Хай ми тільки писнемо про це, а того диявола індіанця чомусь не повісять — він же потопить нас, як кошенят. А знаєш, Томе, що нам треба зробити? Поклястись один одному, що будемо мовчати.

— Я згоден. Це ти чудово придумав. Ми візьмемося за руки й пообіцяємо один одному, що...

— Е ні, так не годиться. То добре для всякого дріб'язку, ну там з дівчиськами — бо то такі, що від них тільки чекай виказу, а як хто на них гримне, то вони все, що хочеш, вибовкають. А з поважному ділі, як це, треба писати. Та ще й кров'ю.

Така пропозиція дуже припала Томові до душі. Виходило таємниче, похмуро, моторошно й добре пасувало до пізньої нічної години, глухого місця й самої їхньої пригоди. Він підібрав біля себе чисту соснову дощечку, що біліла в смузі місячного світла, знайшов у себе в кишені грудочку червоної вохри, пересунувся до світла й на превелику силу нашкрябав кілька рядків, затискаючи язика між зубами щоразу, як вів літеру згори вниз, і трохи висуваючи його, коли знов повертав нагору.

«Гек Фінн і Том Соєр клянуться, що мовчатимуть про цю справу, а як прохопляться про неї хоч словом, то хай впадуть мертві на тому ж місці».

Гекльберрі був у захваті від Томової вправності у письмі та його високого стилю. Він тут-таки витяг з вилоги шпильку й уже намірився штрикнути себе в палець, але Том сказав:

— Стривай, не треба. Це ж мідна шпилька. На ній може бути мідянка.

— Що воно за мідянка?

— Така отрута, он що. Покуштуй хоч крихту, то знатимеш.

Том розмотав нитку на одній зі своїх голок, і обидва хлопці вкололи собі пучку великого пальця й видушили по краплині крові. Помалу, ще й ще раз витискаючи кров і послуговуючись замість пера кінчиком мізинця, Том сяк-так вивів перші літери свого імені. Потім показав Гекові, як писати Г та Ф, і присягу було завершено. З таємничими церемоніями і замовами вони закопали ту дощечку під стіною та тепер могли вважати, що кайдани, які скували їм язики, замкнено на замок, а ключа закинута хтозна-куди.

У цей час крізь пролам з протилежного боку до напівзруйнованої будівлі прокралася якась темна постать, але хлопці її не помітили.

— Слухай, Томе, — прошепотів Гек, — а ця штука справді зв'яже нам язика назавжди?

— Аякже. Що б не сталося, ми повинні мовчати. А ні — то тут-таки й упадемо мертві, чи ти не зрозумів?

— Та ні, ні, я знаю.

Якусь хвилину вони й далі шепотілися. Аж раптом надворі, кроків за десять від них, тужно й протягло завив собака. Хлопці, охоплені невимовним жахом, притислись один до одного.

— На якого ж це з нас він виє? — перелякано спитав Гекльберрі.

— Не знаю... Визирни крізь шпару, швидше!

— Ой ні, визирни ти, Томе.

— Та не можу... Ну не можу я, Геку!

— Прошу тебе, Томе... О, знову виє!

— Дарма, хвалити бога, — прошепотів Том. — Я впізнав його з голосу. То Гарбісонів бульдог.

— Фу, як добре, Томе... А то, знаєш, я мало не до смерті перепудився — думав, це бездомний пес.

Собака знову завив. У хлопців стислися серця.

— Ой ні, це не Гарбісонів! — пошепки мовив Гекльберрі. — Поглянь, Томе!

Том, трусячись зі страху, наблизив око до шпари. Шепіт його прозвучав ледь чутно.

— Ой Геку, це таки бездомний!

— Мерщій, Томе, мерщій подивися! На кого це він накликає?

— Та, мабуть, Геку, на нас обох, ми ж зовсім поруч.

— Ну, Томе, вважай, що нам капець. І куди я втраплю — це ясно, як божий день. Я ж був такий поганець!

— Ет, хай йому чорт! Ось що виходить, коли прогулюєш уроки й робиш те, що не слід. Коли б я постарався, то міг би бути не гіршим за Сіда, та де там!.. Ну, та якщо цього разу пронесе господь, мене вже й кийком не виженеш із недільної школи! — І Том почав тихенько шморгати носом.

— Це ти поганій! — Гек і собі зашморгав. — Чорт забори, Томе Сойєре, та ти проти мене суцїй святий. Ой боженьку мій, боже, мені б бути хоч наполовину таким, як ти!

Том нараз перестав шморгати й прошепотів:

— Гляди, Геку, гляди! Він стоїть до нас задом!

Гек визирнув, і серце його радісно затьохкало.

— Авжеж задом, побий мене грім! Він так і раніш стояв?

— Так само. А я, дурень, і не подумав. Ой Геку, оце-то радість! Але на кого ж тоді він виє?

Собака замовк. Том прислухався.

— Цсс! Що це там?

— Та щось наче... наче свині рохкають... Ні, Томе, це хтось хропе.

— Так і є! А де ж це воно, Геку?

— Здається, десь у тому кінці. Начебто звідти його чути. Бувало, мій батечко ночував там разом зі свиньми, та коли він захропе, все аж двигтить кругом. Та й, мабуть, не вернеться він більш у це містечко.

У душах хлопців знов прокинувся смак до пригод.

— Геку, підеш туди зі мною, як я йтиму попереду?

— Ой, Томе, не дуже воно мені до душі. А що, як то індіанець Джо?

Том злякався. Та невдовзі спокуса переважила, і хлопці вирішили все-таки піти глянути, а якщо хропіння раптом замовкне, одразу ж дати драла. І почали підкрадатися навшпиньках, Том попереду, Гек за ним. Коли до сплячого лишалось кроків з п'ять, Том наступив на якусь паличку, і вона лунко тріснула. Чоловік застогнав і трохи посунувся, так що на обличчя йому впало місячне світло. То був Маф Поттер. Коли він заворушився, серця в хлопців упали, і вони вже думали, що їм кінець; та тепер їхній страх минув. Вони тихцем вибрались зі старої чинбарні й спинилися трохи поодаль перемовитися ще кількома словами на прощання. І раптом знову розляглось оте протягле, лиховісне виття! Хлопці обернулися і побачили якогось собаку, що стояв за кілька кроків від того місця, де спав Поттер, передом до нього, і, задерши голову до неба, тужливо вив.

— Ах ти ж чорт, то це він на нього! — вигукнули вони в один голос.

— Слухай, Томе, а кажуть, уже тижнів зо два як коло дому Джонні Міллера вночі отак само вив нічий собака, і того ж таки вечора на бильця їхніх сходів сів і закричав дрімлюга — і ніхто в них досі не помер.

— Ну, знаю. То й що, як не помер? А хіба тієї ж суботи Грейсі Міллер не впала на кухні у вогонь і геть уся не попеклася?

— Воно-то так, але ж не вмерла. А навпаки, вже одужує.

— Стривай, ще побачимо. Все одно не жити їй на цьому світі, точнісінько так само як і Мафові Поттеру. Так кажуть негри, а негри, Геку, про такі штуки чисто все знають.

Вони попрощались і замислено розійшлися. Коли Том заліз у вікно своєї спальні, ніч уже кінчалася. Він тихесенько роздягся й ліг спати, радіючи, що ніхто не дізнався про його нічну втечу. Він і гадки не мав, що Сід, який мирно похропував поряд, уже з годину не спить.

Коли Том прокинувся, Сід уже одягся й пішов. З того, як світило сонце, та й взагалі з усього було видно, що година вже пізня. Том здивувався й злякався. Чого ж його не будили, не чіплялися до нього, як завжди? Ця думка сповнила його недобрими передчуттями. За п'ять хвилин він одягся й спустився вниз, почувавши себе недужим і сонним. Усі ще сиділи за столом, хоча вже й поснідали. Ніхто не дорікнув йому ані словом, але дивитися на нього уникали; в кімнаті панувала така урочиста тиша, що в нашого грішника аж мороз пішов поза шкірою. Він сів, намагаючись удавати веселого, але то були марні намагання: ніхто не всміхнувся, не озвався до нього, — і він замовк, а серце його покотилося в п'яти.

Після сніданку тітка відвела його вбік, і Том майже зрадив, сподіваючись, що його відшмагають, та й по всьому, але обернулося куди гірше. Тітка ридала над ним і запитувала, як він може так краяти її бідне старе серце, а потім сказала: гаразд, хай він і далі так поводить, і занепащає себе, і ганьбить її сиву голову, і зводить «її в домовину, вона вже й не пробуватиме виховувати його, бо на це годі й сподіватися. То було в сто разів гірше за всяке биття, і душа Томова страждала так, як ніколи не страждало тіло. Він плакав, він благав прощення, знов і знов обіцяв виправитись, і врешті був відпущений, хоча й почував, що простили його не до кінця та особливої довіри до нього немає.

Він пішов з того суду такий нещасний, що йому не хотілося навіть помститися Сідові, і той зовсім даремно шаснув геть крізь задню хвіртку. А Том, похмурий і сумний, полпентав до школи, де разом із Джо Гарпером дістав належну покару за те, що напередодні втік з уроків, — але дав себе відшмагати з виглядом людини, яку гнітить тяжке горе, а такі дрібниці й не зачіпають. Потім він сів на своє місце і, поставивши лікті на парту та підперши руками підборіддя, втупив у стіну незворушний, наче закам'янілий погляд страдника, чиї муки дійшли такої межі, що далі вже нікуди. Лікоть його впирався у якийсь твердий предмет. Минуло чимало часу, поки Том, зітхнувши, спроквола змінив позу й узяв той предмет у руки. Він був загорнутий у папірець. Том розгорнув його. Почулося тяжке, довге, глибоке зітхання — і серце його розбилося. То була його мідна шишечка від коминкових ґраток! Ця остання пір'інка зламала верблюдові хребет!

РОЗДІЛ XI

Десь над полудень усе містечко раптом сколихнула жахлива новина. Не треба було й телеграфу, про який тоді навіть не

мріяли, — чутка линула з уст в уста, від гурту до гурту, від оселі до оселі так само швидко, як нині летить телеграма. І певна річ, учитель відпустив школярів після великої перерви: якби він цього не зробив, усі в місті неабияк здивувалися б.

Біля вбитого лікаря знайшли закривавлений ніж, і хтось упізнав, що то ніж Мафа Поттера. Переказували також, що один із запізнілих городян годині о другій ночі випадково побачив, як Маф Поттер умивався в «потічку», а помітивши того перехожого, мерщій подався геть, і то була дуже підозріла обставина, а надто як зважити, що за Поттером ніколи не помічали любові до вмивання. Ще казали, що «вбивцю» (люди судять скоро і, не завдаючи собі клопоту доказами, виносять свій вирок) пильно розшукували по всьому місту, але так і не знайшли. По навколишніх дорогах в усіх напрямках розіслали вершників, і шериф висловив упевненість, що підозрюваного схоплять ще до вечора.

Усе містечко посунуло на кладовище. Том, забувши про своє розбите серце, й собі пристав до того походу; і не те, щоб йому так хотілося, — він залюбки пішов би куди-інде, — але його тягло туди моторошне, незбагненне почуття. Діставшись до того страхотливого місця, він вужем прослизнув крізь натовп і побачив те саме похмуре видовище. Йому здавалося, ніби минула ціла вічність, відтоді як він там був. Хтось ущипнув його за руку. Він обернувся й зустрівся очима з Гекльберрі. Обидва миттю відвели погляди, боячись, щоб хтось не помітив, як вони перезирнулись. Та всі довкола гомоніли, заворожені жахливою картиною, що була перед ними.

— Бідолаха! Зовсім же молодий!

— Оце буде наука тим, хто розкопує могили!

— Ну, Мафу Поттерові не минути шибениці, хай тільки його зловлять!

Отакі точилися балачки, а священик промовив:

— Така воля божа. Його перст.

Раптом Том здригнувся від голови до п'ят: його погляд упав на незворушне обличчя індіанця Джо. Ту ж мить юрба завирувала, почалася штовханина, і залунали вигуки:

— Це він! Він! Сам іде!

— Хто? Хто? — озвалося чоловік із двадцятєро.

— Маф Поттер!

— Глядіть, спинився!.. Повертає назад! Не дайте йому втекти!

Ті, хто сидів на деревах над головою Тома, сказали, що Поттер і не думає тікати, а дуже знітився й розгубився.

— Ач яке диявольське зухвальство! — мовив хтось поруч. — Прийшов подивитися на своє чорне діло. Мабуть, не чекав, що тут люди.

Натовп розступився, і крізь нього пройшов шериф, владно ведучи за руку Мафа Поттера. Обличчя в бідолахи було змарніле, у очах застиг страх. Коли його поставили перед убитим, він весь затрусився, мов паралітик, затулив обличчя руками й гірко заплакав.

— Не я це скоїв, люди, — мовив він крізь ридання. — Клянусь честю, не я.

— А хто тебе звинувачує? — гукнув до нього хтось.

То був, як видно, влучний постріл. Поттер підвів обличчя та з жалюгідною безнадією в очах озирнувся довкола. Побачивши індіанця Джо, він вигукнув:

— О Джо, ти ж обіцяв мені, що ніколи...

— Це ваш ніж? — І шериф показав йому ножа.

Поттер так і впав би, коли б його не підхопили й не всадовили на землю. Аж тоді він обізвався:

— Щось мені підказувало: як я не вернуся сюди й не забереу... — Він здригнувся, а тоді знесилено й приречено махнув рукою та мовив: — Розкажи їм, Джо, розкажи — тепер уже нічого не допоможе.

А тоді Гекльберрі й Том, зацікавившись й вирячившись очі, почули, як той підлий і жорстокий брехун спокійно розповів свою історію. Вони весь час чекали, що ось-ось з ясного неба на голову облудника впаде громовиця, і дивом дивувались, чому так забарилася божа кара.

А коли індіанець Джо закінчив і лишився живий і цілий, їхнє боязке поривання зламати свою клятву й врятувати невинно обмовленого бідолаху згасло й безслідно зникло, бо тепер не було сумніву, що той лиходій продав душу дияволу, а встрявати в діла нечистої сили — неминуча загибель.

— Чого ж ти не втік? Навіщо притягся сюди? — спитав хтось.

— Я не міг... ну ніяк не міг, — простогнав Поттер. — Хотів утекти, а ноги — тільки сюди, і нікуди більше. — І він знову заридав.

За кілька хвилин індіанець Джо так само спокійно повторив своє свідчення слідчому, вже під присягою, і хлопці, бачачи, що громовиці небесні й досі мовчать, остаточно повірили, що він продався дияволу. Тепер Джо став у їхніх очах найлиховіснішою та найцікавішою людиною на світі, і вони не могли відірвати заворожених поглядів від його обличчя. А в душі обидва постановили собі, як випадатиме нагода, стежити за ним ночами: може, пощастить хоч краєм ока побачити його жахливого володаря.

Індіанець Джо допомагав піднімати тіло вбитого й нести його до фургона, і в натовпі, тремтячи зі страху, зашепотіли, ніби з рани виступила кров. Том і Гек сподівалися, що ця знаменна обставина кине підозру на справжнього вбивцю, але розчаровано почувли, як кілька городян за уважили:

— Що ж тут дивного? Його якраз проносили повз Мафа Поттера...

Страшна таємниця й докори сумління не давали Томові спокійно спати не менш як тиждень після того, і одного ранку за сніданком Сід сказав:

— Томе, ти так кидаєшся й говориш уві сні, що я по півночі не можу спати.

Том зблід і опустил очі.

— Це поганий знак, — стривожено мовила тітка Поллі. — Що в тебе на душі, Томе?

— Нічого... Нічого такого я не знаю... — Але рука хлопця так затремтіла, що він розлив каву.

— Та ще й такі дурниці мелеш, — не вгавав Сід. — Минулої ночі все повторював: «Це кров, це кров, ось що це таке!» Як завів те саме... А потім: «Не мучте мене так — я все скажу!» Що? Що ти скажеш?

Перед очима в Тома все попливло. Невідомо, чим би скінчилася та розмова, але, на щастя, з обличчя тітки Поллі збіг стривожений вираз, і вона, сама того не відаючи, прийшла на допомогу Томові.

— Ну зрозуміло! — вигукнула вона. — Все це через оте жахливе вбивство. Мені й самій воно мало не щоночі сниться. А то раз чи два наснилося, ніби я сама і вбила.

Мері докинула, що і її та подія дуже вразила. Сід начебто вгамувався. Том поквапився вислизнути з-за столу під першим-ліпшим приводом і потім цілий тиждень скаржився на зубний біль і підв'язував на ніч щелепу. Він і гадки не мав, що Сід ночами не спить і стежить за ним, а часом зсуває його пов'язку й, спершись на лікоть, довго слухає, що він бурмоче, після чого знов поправляє пов'язку. Мало-помалу душа Томова заспокоїлась, зубний біль йому набрид і був скасований. А Сід, якщо й зробив якісь висновки з братового безладного бурмотіння, то тримав їх при собі.

Томові здавалося, що його шкільні товариші вже ніколи не перестануть розігрувати судові слідства над здохлими котами — ті ігри щоразу будили в ньому страшні спогади. Сід помітив, що Том жодного разу не виступав у ролі слідчого, хоч раніше завжди прагнув вести перед у всіх нових розвагах; помітив і те, що Том так само не бере на себе й ролі свідка; все це було досить дивно, а ще

від Сіда не сховалося, що Том і взагалі виказує видиму нехоть до таких слідств і, коли може, завжди їх уникає. Сід дивувався, але нічого не казав. Та зрештою, ті слідства вийшли з моди й перестали тривожити Томове сумління.

У той лихий час Том щодня або через день, вибравши слухну хвилину, ходив до заґратованого віконця в'язниці й нишком передавав «убивці» сякі-такі гостинці, що їх випадало десь роздобути. В'язниця була невеличка цегляна будівля на мочарі поза містечком, і варті при ній не тримали; та й сидів там хтось дуже рідко. Ті дарунки чимало полегшували Томові душевні гризоти.

Городяни мали велике бажання обквецяти індіанця Джо дьогтем, викачати в пір'ї та в такому вигляді провезти по містечку: хай би знав, як викрадати трупи,— але його надто боялися, тож ніхто не наважився стати призвідником такого діла й нічого з того не вийшло. Метис був досить обачний і обоє своїх свідчень почав просто з бійки, не зізнавшись у пограбуванні могили, яке їй передувало; тому визнали за розумне поки що не притягати його до суду.

РОЗДІЛ XII

Була й ще одна причина, через яку Томова душа відволіклася від таємних тривог: їх заступив новий поважний клопіт, що цілком поглинув хлопця. Беккі Тетчер перестала ходити до школи. Кілька днів Том переборював гордість і намагався «розвіяти свою журбу за вітром» — та дарма. Вечорами він несамохіть почав тинятися коло дому Беккі, почувуючи себе вкрай нещасним. Вона захворіла! А що, як вона помре?.. Ця думка доводила Тома до розпачу. Його не цікавили більше ні війни, ні піратство. Життя втратило всю свою принадність, лишилася тільки чорна туга. Хлопець закинув навіть свого обруча з поганялкою — тепер і вони не давали йому втіхи.

Тітка Поллі занепокоїлась і почала напихати його всякими ліками. Вона належала до тих людей, що безоглядно вірять в будь-яке патентоване зілля, у всілякі новомодні засоби зміцнення й відновлення здоров'я. Стара була вродженою дослідницею, і, коли в цій галузі з'являлося щось нове, їй не терпілося негайно, зараз же випробувати той засіб — не на собі, бо сама вона ніколи не хворіла, а на першому-ліпшому, хто траплявся під руку. Вона передплачувала всякі «медичні» журналіки й шарлатанські брошурки з френології, і пишномовне невігластво, що так і випирало з них, здавалось їй живлющою істиною. Усі ті нісенітниці — як провітрювати помешкання, як лягати спати і як вставати, що їсти, що пити,

скільки гуляти, у якому душевному стані себе утримувати і який носити одяг,— були для тітки Поллі ніби священними заповідями, і вона навіть не помічала, що її «медичні журнали», як правило, сьогодні спростовують усе, що радили тільки місяць тому. Вона була щира й довірлива душа й раз у раз ставала їх легкою жертвою. Ретельно збираючи ті шарлатанські приписи й шарлатанські засоби, вона, сказати б образно, їхала на блідому коні, озброєна смертю, а за нею тяглися всі сили пекла. Їй і на думку не спадало, що для своїх страждених ближніх вона аж ніяк не ангел-зцілитель і не живий образ славленого ханаанського бальзаму.

Тоді ще тільки почали застосовувати водолікування, і Томова меланхолія стала для тітки справжньою знахідкою. Щоранку вона будила хлопця з першим променем сонця, вела до дровника й вивергала на нього справжній холоднющий водоспад, а тоді розтирала його жорстким, як скребачка, рушником, загортала в мокре простирадло й укладала під теплі ковдри, щоб довести до сьомого поту, аж поки в бідолахи, як він сам казав, «уся каламуть з душі боком вилазила».

Та, незважаючи на все те, Том дедалі марнів і ставав усе сумніший і пригніченіший. Тітка додала гарячі ванни, ванни для ніг, душі та занурення. Хлопець лишався похмурий, мов катафалк. Вона почала сполучати водолікування з дієтою, посадивши його на рідку вівсянку, та з витяжними компресами. Обчисливши Томову місткість, наче то був глек, а не хлопець, вона щодня заливала його по вінця якимсь шарлатанським зіллям.

Поступово Том збайдужів до всіх тих тортур. Це здалося тітці тривожним знаком. Треба було за всяку ціну здолати його байдужість. Якраз тоді вона вперше почувала про новий засіб, «антибіль», і одразу ж замовила його у великій кількості. Покуштувавши те пійло, стара не знала, як і дякувати богам. То був справжній рідкий вогонь. Вона відмовилася від водолікування та від усього іншого й тепер покладала всі свої сподівання на «антибіль». Дала Томові повну чайну ложку й з глибокою тривогою спостерігала, який буде наслідок. Але тривога її вмить уляглася й душа заспокоїлась: Томову байдужість як вітром здуло. Навіть якби вона розвела під ним вогнище, і то хлопець навряд чи виявив би стільки запалу й жвавості.

Зрештою Том відчув, що час уже йому й справді прокинутись; може, таке життя й було доволі романтичне для його згорьованої душі, але в ньому ставало щодень менше добрих почуттів і більше всіляких неприємних подразників. Хлопець обмірковував різні плани, як позбутися своїх мук, і зрештою прикинувся, що йому

страшенно подобається «антибіль». Тепер він сам просив мікстуру, та ще й так часто, що тітці це набридло, і врешті вона сказала, щоб він не морочив їй голову й приймав ліки сам. Якби йшлося про Сіда, до її радості не домішалася б жодна підозра, але це був Том, і вона потай приглядала за пляшкою. Та мікстури там справді швидко меншало, а їй і на думку не могло спасти, що хлопець лікує «антиболею» щілину в підлозі вітальні.

Одного дня Том, як зазвичай, наготувався дати тій щілині ложку мікстури, коли до нього підійшов тітчин рудий кіт і, жадібно дивлячись на ложку, замуркотів так, наче просив покуштувати. Том сказав:

— Ой, не проси, Пітере, як не дуже хочеш.

Але Пітер дав зрозуміти, що таки хоче.

— Гляди, ти певен цього?

Пітер був певен.

— Ну, коли вже ти так просиш, я дам, мені не жаль, але якщо тобі не сподобається, на мене не нарікай — сам будеш винен.

Пітер погодився й на це. Тоді Том розтулив йому пащу й улив туди мікстуру. Пітер підскочив вище від столу, пронизливо, воївоначе нявкнув і заметався по кімнаті, наражаючись на меблі, перекидаючи горщики з квітами і здіймаючи страшенний гармидер. Потім він звівся на задні лапи й пішов гарцювати в нападі буйних веселощів, закинувши голову й гучно нявкаючи з великого безмежного щастя. А тоді знов заметався по кімнаті, сіючи хаос і руйнування. Тітка Поллі нагодилася саме вчасно, щоб побачити, як кіт кілька разів перевернувся в повітрі, видав останнє оглушливе «ура!» й шаснув у відчинене вікно, збивши з підвіконня вцілілі горщики з квітами. Стара аж закам'яніла з подиву, витріщивши очі з-під окулярів, а Том простягся на підлозі біля ліжка й знемагав від сміху.

— Бога ради, Томе, що це з котом?

— Звідки ж мені знати, тітонько? — насилу мовив хлопець.

— Ти диви, зроду такого не бачила. Що ж це йому подіялось?

— Їй-богу, не знаю, тітонько Поллі. Коти завжди таке виробляють, коли їм весело.

— Он як, справді?

Щось у тітчиному тоні змусило Тома насторожитися.

— Так, тітонько. Тобто це я так гадаю.

— Ти так гадаєш?

— Так, тітонько.

Стара нахилилася. Том стежив за нею з цікавістю та тривоюгою. Але розгадав її намір надто пізно. З-під покривала по-

зрадницькому стирчав кінчик ложки. Тітка Поллі взяла її та показала Томові. Він кліпнув очима й похнюпився. Тітка підняла його з підлоги в звичний спосіб — за вухо — і добре стукнула по голові наперстком.

— Ну, добродію, то навіщо було отак мучити бідолашну безсловесну тварину?

— Та я... я просто пожалів його... У нього ж немає тітки.

— Немає тітки? Що за дурниці? До чого тут тітка?

— А до того. Якби він мав тітку, вона б сама йому допекла, випалила б усі нутроці й не подумала навіть, що це ж їй не людина!

Тітку Поллі раптом боляче вколело сумління. Усе постало перед нею в іншому світлі: те, що було жорстокістю щодо kota, могло бути жорстокістю й щодо хлопця. Вона полагідніла й відчула жаль. Очі її зволожились, і, поклавши руку Томові на голову, вона тихо мовила:

— Я ж хотіла тобі добра, Томе. А потім, Томе, воно й справді пішло тобі на користь.

Том серйозно подивився на неї, але в очах його майнула ледь помітна посмішка.

— Я знаю, що ви хотіли мені добра, тітонько, але ж і я Пітерові так само. І йому це теж пішло на користь. Я ще ніколи не бачив, щоб він таке витинав...

— Ой, іди вже, Томе, поки ти знов мене не розсердив. І спробуй усе-таки стати нарешті пристойним хлопчиком. А мікстуру можеш більше не пити.

Том прийшов до школи задалегідь. Останнім часом таке незвичне явище спостерігали там щодня. І ось тепер, замість того, щоб бігти гратися з товаришами, він тинявся коло шкільних воріт — теж як і щодня. Товаришам він казав, що нездужає, та й з вигляду скидалося на те. Він удавав, ніби дивиться куди завгодно, тільки не туди, куди поглядав насправді, — на дорогу, що вела до школи з містечка. Незабаром на тій дорозі з'явився Джеф Тетчер, і обличчя Томове проясніло; та в наступну мить, придивившись краще, він похмуро відвернувся. Коли Джеф підійшов, Том заговорив до нього, обережно наводячи на згадку про Беккі, але той телепень так і не зрозумів його натяків. Том став чекати далі, сповнюючись надією щоразу, як ген на дорозі показувалося тріпотливе дівоче платтячко, і проймаючись ненавистю до його власниці, коли виявлялося, що то не вона. Нарешті дівчатка перестали з'являтися на дорозі, і Том зовсім занепав духом; він побрів до ще порожнього класу й сів на своє місце страждати. Та ось у воротах майнуло ще одне платтячко, і серце Томове радісно стрепенулося. А в наступну мить він був уже

надворі й шалів, наче індіанець: голосно кричав, реготав, ганявся за хлопцями, перестрибував через паркан, ризикуючи скрутити собі в'язи, ходив колесом, стояв на голові, — одне слово, являв себе справжнім героєм, весь час нишком позираючи, чи бачить усе те Беккі Тетчер. Та вона начебто нічого не помічала й ні разу навіть не глянула в його бік. Невже вона досі не побачила, що він тут?.. І Том заходився вершити свої подвиги ближче до неї: з войовничими індіанськими покликами носився навколо, здер з якогось хлопця шапку й закинув на дах, увігнався в гурт хлопців, розштовхав їх навсібіч і сам простягся під носом у Беккі, мало не збивши її з ніг, — а вона відвернулася, задерла носика, і він почув її слова:

— Пхе! Дехто тільки те й робить, що викаблучується, і думає, це дуже цікаво!

У Тома спалахнули щокі. Він підвівся із землі й понуро полентався геть, розчавлений і прибитий.

РОЗДІЛ XIII

Тепер Том зважився остаточно. Душу його сповнювали чорна журба й відчай. Усі його покинули, казав він собі, друзів у нього немає, ніхто його не любить, а от коли побачать, до чого вони його довели, то, може, ще й пошкодують; він же намагався бути хорошим і шануватися, але йому не дали, і якщо вже всі вони так хочуть його позбутися, хай буде так, і хай вони потім звинувачують його — чом би й ні? Хіба самотній, покинутий друзями має право нарікати? Авжеж, кінець кінцем вони змусили його ступити на злочинний шлях. Він просто не має іншого вибору.

Том зайшов уже далеко по Медоу-лейн, і шкільний дзвоник, що скликав учнів після перерви, ледь чутно долинав до нього. Том аж схлипнув, подумавши про те, що більш ніколи, ніколи не почує цього знайомого дзенькоту; яка тяжка доля, але він не сам обрав її — його прирекли на поневір'яння в чужому, холодному світі, і він мусить скоритися, але він прощає їм усім... Том захлипав голосніше й частіше.

І саме тоді він зустрів свого щирого, задушевного приятеля Джо Гарпера — теж із зажуреними очима і, як видно, з таким самим великим і зловісним наміром у душі. От уже достоту «зійшлися дві душі в єдиній думі». Том, хлипаючи і втираючи очі рукавом, почав розповідати про те, що вирішив утекти з дому, де з ним так жорстоко поводяться й не мають до нього ані крихти співчуття, і безповоротно податися світ за очі; а наприкінці попросив Джо, щоб той його не забував.

І тут виявилось, що Джо збирався просити в Тома протє саме — для цього він, власне, і йшов його шукати. Мати Джо відшмагала його за те, що він нібито випив якісь вершки, тоді як він їх і не куштував, і сном-духом про них не відав; отож нема сумніву, що він їй набрид і вона хоче його здихатись, — а коли так, то йому не лишається нічого іншого, як піти з дому, і нехай вона собі радіє й ніколи не шкодує про те, що вигнала свого бідолашного сина в безжальний світ на страждання та погибель.

Отак ідучи й ділячись своїм горем, двоє хлопців уклали нову угоду: завжди стояти один за одного, як брати, й не розлучатися, аж поки смерть не звільнить їх від усіх страждань. Потім почали міркувати, як їм жити далі. Джо хотів стати відлюдником, жити десь у печері на самому хлібі та воді й зрештою сконати від холоду, нужди та горя; але, послухавши Тома, він погодився, що злочинне життя має деякі істотні переваги, й вирішив і собі податися в пірати.

За три милі нижче від Сент-Пітерсберґа, там, де річка Міссісіпі розливається в ширину на цілу милю, простягся довгий і вузький порослий лісом острів з великою піщаною косою проти води — кращого місця для піратів годі й шукати. Острів був безлюдний, він тягся аж ген уподовж протилежного берега, де стіною стояв глухий ліс. Тим-то вони й обрали його, той Джексонів острів. Щоправда, майбутнім піратам і на думку не спало, на кого вони там нападатимуть.

Потім хлопці розшукали Гекльберрі Фінна, і той залюбки пристав до них: йому було однаково, на яку дорогу ступити, і він навіть ні про що не розпитував. Невдовзі вони розійшлися, умовившись зустрітись в одному затишному місці на березі за дві милі вище від містечка о своїй улюбленій годині — тобто опівночі. Там був причалений невеликий пліт, якого вони намірялися захопити. Кожен мав принести рибальські гачки, снасті та щось із харчів — що пощастить викрасти в хитромудрий і загадковий спосіб, як і належить розбійникам. І ще до смерку всі вони встигли, тішачись солодким передчуттям слави, пустити по містечку поголос, що дуже скоро там «щось почують». Ті, кому вони звіряли цей туманний натяк, діставали також застереження «тримати язика на рипоні й чекати».

Близько опівночі з'явився Том з вареним окостом та ще деяким харчем і сховався в густих чагарях на крутому згірку над місцем зустрічі. Ніч була зоряна й дуже тиха. Могутня річка лежала внизу, мов океан під час штилю. Том прислухався: ані звуку. Потім тихо й протягло свиснув. З-під узгірка йому відповіли таким

самим свистом. Він свиснув ще двічі й знову почув відповідь. Потім чийсь сторожкий голос запитав:

— Хто йде?

— Том Соєр — Чорний Месник Іспанських Морів. Назвіть свої імена.

— Гек Фінн — Кривава Рука й Джо Гарпер — Гроза Морів.

Усі ті пишномовні прізвиська Том вчитав у своїх улюблених книжках.

— Гаразд. Скажіть пароль.

У нічній темряві два хрипкі голоси разом промовили моторошне слово:

— Кров!

Том спустив крутосхилом свій окіст, а за ним з'їхав і сам, роздравши і штани, і власну шкіру. Він міг би зійти вниз утоптанною, зручною стежкою, яка вела на берег згори, але там не було труднощів і небезпек, що їх так полюбляють пірати.

Гроза Морів роздобув добрячий шмат копченої поребрини й на силу дотяг його туди. Фінн — Кривава Рука поцупив десь сковороду та чималу папушу недосушеного тютюнового листу, а також приніс кілька сухих кукурудзяних качанів, щоб робити з них люльки, — хоч кожен з піратів, крім нього самого, не палив і не жував тютюну. Чорний Месник Іспанських Морів сказав, що не годиться вирушати в дорогу, не маючи при собі вогню. То була розумна думка, бо сірників у їхніх краях тоді ще майже не знали. На великому плоті кроків за сто проти води курилося багаття, і хлопці підкралися туди й тихенько потягли головешку. З цього вони розіграли справжню пригоду: зохвилини цитькали один на одного, раптом спинялись і прикладали пальця до уст; хапалися за руків'я уявних кинджалів; лиховісним шепотом наказували один одному всадити у «ворога» кинджал, зойно той ворухнеться, — і то чимдуж, «по самісіньке руків'я», бо, мовляв, «мертвий не викаже». Вони добре знали, що всі плотарі подалися гуляти до містечка, але не вважали це за причину, щоб здійснити свій наскок «не по-піратському».

Незабаром і відчалили. Том був за капітана, Гек орудував кормовим веслом, Джо — носовим. Том стояв посеред плоту, грізно нахмурений, схрестивши руки на грудях, і глухим, суворим шепотом командував:

— Повертай за вітром! Так тримай!

— Єсть, сер!

— Тримай, трима-ай!

— Тримаю, сер!

- Візьми на румб праворуч!
- Узяв на румб праворуч, сер!

А що хлопці веслували повільно й рівномірно, виводячи пліт на середину річки, на бистрину, то цілком зрозуміло, що всі ті команди давалися лише «для шику» і ні чого певного вони не означали.

- Які стоять вітрила?
- Нижні прямі, марселі й бом-клівер, сер.
- Поставити бом-брамселі! Півдесятка чоловік на форстенг-стаксель! Ану жвавіше!
- Єсть, сер!
- Розгортай грот-брамсель! Школи і браси! Ану, хлопці!
- Єсть, сер!
- Кермо під вітер! Бери ліворуч! Готуйся на абордаж! Ліворуч, іще ліворуч! Ну, хлопці з богом! Так трима-а-ай!
- Тримаю, сер!

Пліт перетнув середину річки, а далі хлопці пустили його за течією та підняли весла. Вода була невисока, і їх несло не швидше ніж дві-три милі на годину. Десь близько години вони пливли, майже не озиваючись один до одного. Тепер пліт минав їхнє містечко — ген там, на дальшому березі. Лише кілька мерехтливих вогників показували, де воно мирно спить над широкою туманною гладінню річки, всіяною відблисками зір, — спить і не підозрює, яка велика подія відбувається в цей час.

Чорний Месник усе так само стояв посеред плоту зі схрещеними на грудях руками й «кидав прощальний погляд» на ті місця, де він зазнав таких радощів, а згодом і таких страждань; і як же йому хотілося, щоб вона побачила його в цю мить — у бурхливому морі, перед лицем смертельної небезпеки, проте безстрашного, готового зустріти свій кінець з похмурою посмішкою на устах. Йому не довелося докладати великих зусиль, щоб уявити, ніби Джексонів острів хтозна-як далеко, так що його й не видно з містечка, і Том кидав свій «прощальний погляд» з глибокою тугою, але водночас і з радістю в серці. Решта піратів теж «кидала прощальні погляди», і всі троє так захопилися цим, що їх мало не пронесло повз острів. Та вони вчасно помітили небезпеку й спромоглися відвернути її.

Близько другої години ночі пліт сів на мілину ярдів за двісті від верхнього кінця острова, і хлопці довго чалапали сюди-туди по воді, переносячи свій вантаж на суходіл. На плоту вони знайшли старе вітрило і, напнувши його між куцями, зробили сякий-такий намет для харчів; а самі за доброї погоди вирішили спати просто неба, як і годиться справжнім розбійникам.

Зайшовши на тридцять-сорок кроків у лісову хащу, вони розвели біля поваленого дерева вогнище, насмажили на вечерю сковороду поребрини і з'їли з нею половину кукурудзяних коржів, що їх привезли з собою. То була чудова втіха — отак бенкетувати на волі в незайманому дикому лісі, на безлюдному й ще не дослідженому острові, далеко від людських осель, — і хлопці постановили собі ніколи не повертатися до цивілізованого життя. Язика полум'я вихоплювали з темряви їхні обличчя й кидали багрянні відсвіти на стовбури дерев, що стояли, наче колони лісового храму, на лискуче, мов полаковане, листя та на гірлянди дикого винограду.

Коли були з'їдені хрусткі скибочки поребрини та останній шматок коржа, хлопці простяглися на траві, дуже задоволені. Вони могли б знайти і прохолодніше місце, але не хотіли позбавити себе такої романтичної втіхи, як відпочинок коло табірної вогнища.

— Ну чи не розкіш? — мовив Джо.

— Чудово! — озвався Том. — Цікаво, що сказали б хлопці, якби нас побачили?

— Що сказали б? Ха, та вони б просто луснули із заздрощів! Правда ж, Геку?

— Та певно, — відповів Гек. — Не знаю, як кому, а мені тут до вподоби. Нічого кращого й не хочу. Там же й попоїсти досита майже не трапляється, і взагалі... А сюди вже ніхто не прийде, не штурхоне тебе, не вилає...

— І мені таке життя до душі, — сказав Том. — Не треба вранці вставати, умиватись, іти до школи й робити ще хтозна-які дурниці. Піратові, Джо, поки він на березі, не треба робити анічогісінько, а от відлюдник — той мусить цілими днями молитися, та й бути завжди самому зовсім не весело.

— Авжеж, — озвався Джо. — Та я просто раніше про це не думав. А тепер, коли спробував, хочу бути тільки піратом.

— І щоб ти знав, — додав Том, — відлюдників тепер не дуже-то шанують, не те що колись, а от пірати завжди в шані. І не забудь, що відлюдник повинен спати на твердочому ложі, одягатися в жорстке веретище, а ще посипати голову попелом, стояти на дощі і...

— А навіщо йому вдягатися у веретище й посипати собі голову попелом? — втрутився Гек.

— Ну, я не знаю. Але так воно заведено. І всі відлюдники так роблять. І ти робив би, якби став відлюдником.

— Дідька лисого, — сказав Гек.

— А що ж би ти робив?

— Та не знаю. Але такого не робив би.
— Е ні, Геку, ти мусив би. Як би ти відкрутився?
— Ну, я б такого не витримав. Утік би — і квит.
— Утік би! Що ж то був би з тебе за відлюдник? Ганьба, та й годі!

Кривава Рука нічого не відповів, заклопотаний іншим ділом. Видовбавши кукурудзяний качан, він зробив щось ніби чашечку, тоді приладнав до неї тростинове стебельце, набив ту люльку тютюном, притиснув зверху жарину, випустив хмарку запашного диму — і тепер розкошував на всю губу. Інші пірати тільки мовчки заздрили на той вишуканий гріх і твердо вирішили й собі прилучитися до нього.

Раптом Гек спитав:

— А що пірати мають робити?

Том відповів:

— О, їм живеться чудово! Вони захоплюють у полон кораблі, потім спалюють їх, а награбоване золото закопують у глухих місцях на своєму острові, де його стережуть духи та всяка інша нечисть; а всіх, хто був на кораблі, вбивають: зав'язують їм очі й пускають іти по дощці над водою...

— А жінок забирають на свій острів, — докинув Джо. — Жінок вони не вбивають.

— Ні, жінок не вбивають, — сказав Том — Пірати — люди благородні. Ну, й потім жінки завжди гарні.

— А вдягнені вони як! Ото краса! Кругом золото, срібло, діаманти, — у захваті провадив Джо.

— Хто? — спитав Гек.

— Пірати, хто ж би ще.

Гек скрушно оглянув свої лахи.

— Мабуть, у такій одежі мені нема чого й потикатися в пірати, — з жалем у голосі мовив він. — Але це все, що я маю.

Та хлопці заспокоїли його: мовляв, пишний одяг він наживе дуже скоро, щойно вони почнуть справжнє піратське життя. А тим часом якось перебуде й у своєму лахмітті, хоч заможні пірати звичай передусім дбають про відповідний гардероб.

Розмова поволі згасла, і в малих утікачів почали злипатися очі. Кривава Рука упустив свою люльку й заснув міцним сном натомленого праведника. А Грозу Морів і Чорного Месника сон здолав не одразу. Вони помолилися подумки й лежачи — адже на острові не було кому звеліти їм стати на коліна й проказати молитви вголос; а як по правді, то вони думали вже й зовсім не молитись, але побоюлися заходити аж так далеко, щоб небо, гляди, не наслало на

їхні голови по спеціальній громовиці. Потім усе перед очима в них попливло, і вони опинилися на грані яви й сну, але тут з'явився непроханий і невідчепний гість — сумління. Душі їхні став точити невизначний страх: чи не скоїли вони якогось зла, втікши з дому, а коли на пам'ять прийшло вкрадене м'ясо, отоді вже почалися справжні муки. Хлопці намагалися заспокоїти своє сумління, нагадуючи йому, як не раз тягали вдома цукерки та яблука, але такі непереконливі докази не вдовольняли сумління, і зрештою перед обома постала неспростовна істина: нишком ухопити якусь дрібку ласощів — то усього лише витівка, а от винести з дому окіст, поребрину чи якісь вартісні речі — це вже крадіж, і на те є заповідь у Святому Письмі. Отож кожен дав собі слово: хоч би як довго вони промишляли піратством, проте ніколи більше не заплямують себе таким злочиним, як крадіжка. На цих умовах їхнє сумління пішло на мирову, і наші навдивовижу непослідовні пірати спокійно поснули.

РОЗДІЛ XIV

Прокинувшись уранці, Том не одразу збагнув, де він. Він сів, протер очі й роззирнувся довкола. І аж тоді все згадав. Був прохолодний сірий світанок, і глибока тиша, що панувала в лісі, навіювала відрадне почуття миру та спокою. Ніде не ворухився ані листочок, і жоден звук не порушував величної задуми природи. Серед листя й трави блищали намистинки роси. На пригаслому багатті лежав легкий білий шар попелу, і в повітря здіймалася тоненька синювата струминка диму. Джо та Гек ще спали.

Раптом далеко в лісі озвався якийсь птах, йому відповів ще один, а невдовзі почувся стукіт дятла. Туманний сірий серпанок помалу розвіювався, і так само помалу множилися звуки й усе навколо оживало. Перед зачарованим хлопцем відкривалося диво пробудження й буяння природи. По зарошеному листочку повзла маленька зелена гусінь; раз у раз вона здіймала дугою дві третини свого тільця й немовби принохувалась, а потім рушала далі. Мірляє листок, подумав Том, а коли гусінь самохіть поповзла до нього, він затамував дух і заляк, і в ньому то спалахувала, то гасла надія — залежно від того, чи повзла та крихітна істота прямо, чи начебто збочувала кудись; і коли, нарешті, гусінь, вигнувшись дугою, якусь напружену мить вагалась, а тоді рішуче переповзла йому на ногу й помандрувала по ній, хлопець зрадів усією душею: адже це означало, що він скоро матиме новий костюм, і, поза всяким сумнівом, то буде пишний піратський камзол з панталонами.

Ось не знати звідки з'явилися вервечкою кільканадцять мурах і заходилися кожен коло свого діла; один з них став мужньо змагатися з мертвим павуком, уп'ятеро більшим за нього самого, і зрештою поволік його вгору по стовбуру дерева. А поруч руде з чорними цятками сонечко вибралося на запаморочливо високу травинку, і Том нахилився до нього й проказав: «Сонечко, сонечко, лети мерщій на небо, твої діти там горять, рятувати треба!» Сонечко одразу ж розгорнуло крильця й полетіло вгору, і Том анітрохи не здивувався, бо давно знав, які легковірні ці комахи; він і сам не раз обдурював їх. Потім повз нього проповз жук-гноювик, працюю вито штовхаючи поперед себе свою кульку, і Том доторкнувся до нього, щоб побачити, як жук підібгає лапки й прикинеться мертвим. На той час і лісове птаство уже витинало на всі голоси. Ось на дереві над головою в Тома вмостився дрізд, цей північний пересмішник, і залюбки почав наслідувати співи своїх пернатих сусідів; потім, мов зблиск блакитного полум'я, майнула вниз крикуха сойка, всілася на гілку зовсім близько від хлопця — майже рукою сягнути, — і, схиливши голівку набік, з величезною цікавістю задивилася на чужинців. Пробігла сіра білка й ще якийсь більший звірок, схожий на лисицю; обоє раз по раз сідали на задні лапки й, пофиркуючи, поглядали на хлопців: як видно, ці лісові тварини ніколи не бачили людей і не знали, чи треба їх боятися. Тепер уже прокинулася і заворушилася вся природа; то там, то там довгі списи сонячного проміння пронизували густі крони дерев, і в тих пасмугах світла пурхало кілька метеликів.

Том збудив решту піратів, і всі троє з криком і тупотом побігли до річки, а за хвилину, вже голісінькі, чимдуж ганяли наввипередки й стридали один через одного на чистому мілководді білої піщаної коси. Їх зовсім не тягло назад, у рідне містечко, яке ще спало вдалині, за величним водним обширом. Їхнього плоту вже не було: вночі його знесло з мілини чи то течією, чи невеликим припливом води, — та хлопці лише зраділи, бо це немовби спалило мости між ними й цивілізованим життям.

Вони повернулися у свій табір напрочуд бадьорі, веселі та страшенно голодні, і невдовзі їхнє табірне вогнище знов запалало. Гек знайшов неподалік джерело з чистою холодною водою; хлопці поробили з широких дубових і горіхових листків щось ніби чашки й вирішили, що та вода, підсолоджена чарами навколишнього лісу, цілком замінить їм ранкову каву. Джо почав був нарізати поребрину до сніданку, але Том і Гек сказали йому зачекати; тоді подалися на берег, до одної запримченої місцинки, закинули вудки й дуже скоро були винагороджені за клопіт. Джо не встиг і знудитись, як

вони повернулися з добрячим окунем, двійкою линів та невеликим сомиком — здобиччю, якої вистачило б нагодувати цілу сім'ю. Вони засмажили рибу з поребриною та аж здивувались: їм здавалося, що вони зроду ще не їли такої смакоти. Хлопці не знали, що чим скоріше зготувати річкову рибу, тим вона смачніша; не подумали й про те, які чудові присмаки — сон просто неба, біганина на привіллі, купання в річці та й голод. Поснідавши, вони полежали в затінку, поки Гек викурив люльку, а тоді подалися в глиб лісу досліджувати острів. Хлопці весело простували вперед, переступаючи через трухляві колоди й продираючись крізь густі чагарі, між величними лісовими велетнями, з чиїх крон звисали пишні мантиї дикого винограду. То там, то там їм траплялися затишні галявинки, встелені трав'яним килимом і оздоблені квітами.

Вони побачили багато такого, що потішило їх, але нічого особливого чи несподіваного не знайшли. Виявилося, що острів має близько трьох миль завдовжки і з чверть милі завширшки; від ближчого берега його відокремлювала вузька, заледве з двісті ярдів, протока. Хлопці мало не щогодини купались, і, коли вони повернулися до табору, вже перейшло за полудень. Вони так зголодніли, що було не до риболовлі, але чудово пообідали холодною шинкою, а потім простяглися в затінку побалакати. Проте балачка скоро вповільнилась, а там і зовсім припинилася. Урочиста тиша, що оповивала ліс, і почуття самотності почали впливати на втікачів. Усі троє припинили й замислились. Якась невиразна гризота закралася в їхні душі. Та невдовзі вона прибрала трохи певнішої форми: то була туга за домом. Навіть Фінн — Кривава Рука замріяно згадував чужі ганки та порожні бочки. Але всі вони соромилися своєї слабкодухості, і жодному не вистачило сміливості сказати вголос те, що він думав.

Уже деякий час до них долинав якийсь незвичайний звук, але вони ніби й не чули його, як ото часом не чуєш цокання годинника в кімнаті. Але тепер той загадковий звук став гучніший і мимоволі привертав їхню увагу. Хлопці стрепенулися, позирнули один на одного й завмерли. Надовго залягла тиша, глибока й незворушна, потім удалині розкотився глухий і похмурий стугін.

— Що це? — майже пошепки спитав Джо.

— Хто його знає, — так само тихо озвався Том.

— Це не грім, — злякано мовив Гекльберрі, — бо грім...

— Цить! — урвав його Том. — Помовчте й послухаймо.

Вони чекали, як їм здалося, цілу вічність, аж поки насторожену тишу знов розітнув такий самий глухий звук.

— Ходім подивимось.

Хлопці підхопилися на ноги й побігли на край острова, звернений до містечка. Розхиливши куці на березі, вони повели очима понад водою. Посеред річки, деś за милю нижче від містечка, повільно посувався за течією невеличкий паровий пором. На його широкій палубі видно було чималий натовп людей. Багато човнів снувало коло порома й пливло за водою поряд з ним, але що роблять люди в тих човнах, хлопці добачити не могли. Раптом біля борту порома вихопився клубок білого диму, і, коли він знявся в повітря й розплився лінивою хмариною, до хлопців знов докотився той самий звук.

— Тепер знаю! — вигукнув Том. — Хтось потонув!

— Еге ж! — підтвердив Гек. — Минулого літа, коли втопився Вілл Тернер, теж так робили. Вони стріляють з гармати над водою, щоб потопельник виплив наверх. А ще беруть хлібини, кладуть усередину живе срібло й пускають по воді, і там, де він лежить, ті хлібини спиняються.

— Атож, і я про таке чув, — обізвався Джо. — Цікаво тільки, чому вони спиняються.

— Е, вся штука не в самому хлібі, — зауважив Том. — Помоему, головне — що над ним кажуть, перед тим як пустити.

— Та нічого не кажуть, — заперечив Гек. — Я ж бачив, як це робили, і ніхто нічого не казав.

— Гм, дивно, — мовив Том. — Але, мабуть, таки кажуть — про себе. Напевне кажуть. Це ж кожному ясно.

Хлопці погодилися, що Том говорить діло, бо не може ж, справді, звичайнісінька хлібина без будь-якого напутнього слова отак розумно чинити, та ще й у такій важливій справі.

— Ет чорт, хотів би я зараз бути там! — мовив Джо.

— Та й я теж, — сказав Гек. — Усе віддав би, аби дізнатися, хто то потонув.

Усі троє й далі наслухали та спостерігали. Раптом у Тома блискавкою сягнула здогадка, і він вигукнув:

— Хлопці, я знаю, хто потонув! Ми — ось хто!

Вони вмиць відчували себе героями. І страшенно зраділи: адже їх шукають, за ними тужать, через них себе не тямлять з горя та обливаються слізьми; скрушно згадують, які несправедливі були до тих сердешних загиблих хлопчаків, і гірко шкодують, і караються запізнiлим каяттям; а найголовніше — у цілому містечку тільки про них і говорять, і всі хлопці заздять за їхню гучну славу. Оце поталанило! Йй-богу, задля цього варто було піти в пірати.

Коли смеркло, пором повернувся до свого звичайного діла, за ним зникли й човни. Пірати рушили назад до табору. Їх аж

розпирало від марнославних гордощів та свідомості раптом набутої власної ваги й усього того клопоту, якого наробило їхнє зникнення. Вони наловили риби, зготували вечерю, поїли, а тоді стали гадати, що думають і кажуть про них у містечку; і ті картини загального смутку й горя, що їх вони собі уявляли, були в їхніх очах вельми приємні. Та коли табір огорнула нічна темрява, усі троє скоро примовкли й сиділи, втупивши очі в багаття, тим часом як думки їхні вочевидь блукали десь далеко. Збудження минуло, і тепер Том і Джо несамохіть згадали про декого зі своїх рідних, кому їхня чудова витівка навряд чи здавалася такою веселою, як їм самим. Заворушилися лиховісні передчуття, хлопців охопили тривога й зажура, і з їхніх уст мимоволі злетіло два чи три тяжких зітхань. Нарешті Джо зважився боязко «промацати ґрунт»: мовляв, а як би його товариші подивилися на те, щоб повернутися до цивілізованого життя... не тепер, звісно, а...

Як нещадно Том висміяв його! Гек, який ще нічим не завинив, став на бік Тома, і відступник поквапився «порозумітись» і радів, що викрутився з халепи, не до краю зганьблений звинуваченнями в легкодухій тузі за домом. Заворушення було тим часом придушене.

Уже зовсім спочило, і Гек почав куняти, а невдовзі й захрюпів. За ним заснув і Джо. Якийсь час Том лежав нерухомо, спершись на лікоть і пильно дивлячись на сонних товаришів. Потім тихенько звівся навколішки й став нишпорити в траві, куди падали мерехтливі відблиски багаття. Він піднімав і роздивлявся проти світла великі скручені клапті тонкої білої платанової кори, аж поки відклав два, які його нечебто задовольнили. Ставши на коліна біля вогнища, він з неабиякими зусиллями нашкрябав щось на кожному клапті своєю червоною вохрою. Один клапоть він знову згорнув сувійчиком і засунув у кишеню своєї куртки, а другий поклав у шапку Джо, трохи відсунувши її від господаря. Туди ж таки він поклав кілька неоціненних з погляду школяра коштовностей, серед них — грудку крейди, гумовий м'ячик, три рибальських гачки та кульку, з тих, що їх називали «справжніми кришталевиими». Потім підвівся та обережно, навшпиньках, почав скрадатися між деревами, аж поки розважив, що товариші його вже не почують. А тоді чимдуж побіг до обмілини.

РОЗДІЛ XV

За кілька хвилин Том уже брів по мілководдю, простуючи до іллінойського берега. Поки вода сягнула йому до пояса, він устиг покрити півдороги, але далі течія не давала йти бродом, і хлопець

упевнено поплив: до берега лишалося не більш як сто ярдів. Він плів навскіс, проти течії, і все ж його зносило за водою куди швидше, ніж він розраховував. Та зрештою він таки дістався до берега і, вибравши зручне, низьке місце, виліз із води. Засунувши руку в кишеню куртки, впевнився, що клапоть кори там, і, мокрий як хлющ, рушив крізь зарості понад берегом. Було вже близько десятої години, коли, вийшовши на відкриту місцину проти містечка, Том побачив у затінку дерев і високого берега паровий пором. Кругом було тихо, на небі мерехтіли зорі. Пильно озираючись, він спустився з кручі, ковзнув у воду, за кілька помахів доплив до порома й заліз у човен під кормою, що правив за рятувальну шлюпку. А там простягся на дні під сидіннями і, затамувавши віддих, став чекати.

Невдовзі бамкнув тріснутий дзвін, і чийсь голос дав команду відчалювати, а в наступну хвилину ніс човна підскочив на хвилі, знятій поромом, і мандрівка почалася. Том радів, що йому так пощастило, бо знав: того вечора пором вирушив через річку востаннє. Минуло довгих дванадцять чи п'ятнадцять хвилин, колеса порома спинилися, і Том, тихенько спустившись за борт човна, потемки поплив до берега. З води він вийшов ярдів на п'ятдесят нижче від порома, боячись потрапити на очі запізнлим пасажирам.

Від річки хлопець побіг глухими завулками й незабаром опинився під парканом позад свого будинку. Перелізши через паркан, він підкрався до прибудови й зазирнув у вікно тітчиної кімнати, де ще світилося. У кімнаті він побачив тітку, Сіда, Мері й матір Джо Гарпера: вони сиділи й розмовляли. Між ними й дверима було ліжко. Том підступив до дверей і почав тихенько піднімати клямку; потім обережно натиснув, і двері трохи прочинилися. Він натискав і далі, здригаючись щоразу, коли двері ледь порипували, аж поки щілина стала досить широка, щоб він міг пролізти крізь неї навколішки, а тоді просунув голову й тихенько поповз.

— Чого це свічка так заблмала? — мовила тітка Поллі.

Том поповз швидше.

— Мабуть, двері не зачинені. Авжеж, так і є. Без кінця в нас якісь дива. Сіде, йди причини двері.

Том зник під ліжком саме вчасно. З хвилину він лежав і відсапувався, а потім підповз до самого краю, звідки міг би дотягтися до тітчиної ноги.

— Отож я й кажу, — вела далі тітка Поллі, — він був не лихий хлопчик, а тільки неслух, бешкетник. Як то кажуть, вітер у голові, знаєте. Питати з нього щось — то однаково що з молодого лоша́ти. Але зла він нікому не хотів і серце мав предобре. — Вона заплакала.

— Такий самий і мій Джо: тільки всякі пустощі на думці, так і дивився, де б щось утнути. Та зате який добрий, лагідний був!.. А я, прости мене, господи... а я відшмагала його за ті вершки — геть забула, що сама ж таки вилила їх, бо вони скисли! І тепер я вже ніколи, ніколи не побачу його на цім світі, мого нещасного скривдженого хлопчика!.. — І місіс Гарпер заридала так гірко, наче в неї розривалося серце.

— А мені здається, Томові краще там, де він тепер, — обізвався Сід. — Та, може, коли б він більше шанувався...

— Сіде! (Том відчув, як грізно блиснули тітчині очі, хоча й не міг цього бачити.) Ані слова поганого про Тома! Його вже немає на світі. Господь бог сам про нього подбає, а ти можеш не клопотатися, голубе!.. Ой, місіс Гарпер, і не знаю, як усе це пережити! Просто не знаю!.. Він же був такою втіхою для мене, дарма що часом кравав моє старе серце.

— Господь дав, господь і взяв, хай благословиться ім'я його! Але ж яке горе... ой, яке горе! Ще тільки в ту суботу мій Джо стрельнув пістоном просто в мене під носом, а так ляснула його за це, що він упав на підлогу. Хіба ж я могла знати, що не мине й тижня... О боже, якби це він тепер таке зробив, я б обняла його й поцілувала...

— Так-так, місіс Гарпер, я розумію ваші почуття, дуже добре розумію! Не далі як учора вранці мій Том узяв та й напоїв kota «антиболом», і той мало не перевернув догори ногами весь дім. І, прости мене, господи, я стукнула бідолашного хлопчика наперстком по голові, мою нещасну загиблу дитину! Тепер-то йому до всього байдуже. Але останнє, що я від нього почувала, був докір...

Та цей спомин виявився надто гірким для старої жінки, і вона змовкла, вбита горем. Том тихенько захлипав — більше з жалю до самого себе, аніж до когось іншого. Він чув, що й Мері плакала, час від часу згадуючи його добрим словом. Тепер він як ніколи піднісся у власних очах. А проте й тітчине горе так зворушило його, що він ладен був вискочити з-під ліжка й радісно приголомшити її своєю появою, — такі ефектні театральні штуки завжди вабили його, — але він стримався та далі лежав тихо.

Прислухаючись до розмови, Том з окремих фраз зрозумів, що спершу в містечку гадали, ніби вони потонули, коли купалися; але згодом помітили, що пропав пліт, а дехто з хлопців згадав, що їхні зниклі товариші казали: мовляв, скоро в містечку «почують про них»; і розумні голови, зв'язавши все те докупи, дійшли висновку, що хлопці попливли на тому плоті й незабаром об'являться в найближчому містечку вниз по річці; але близько полудня пліт

знайшовся; його прибило до берега за п'ять чи шість миль нижче за водою, — і тоді надія розвіялась. Усе показувало на те, що вони потонули, — бо як ні, то голод пригнав би їх додому ще до ночі або й раніш. А тіл їхніх не знайшли, певне, тому, що потонули вони на середині річки, на бистрині: адже хлопці плавали добре, і якби не це, то неодмінно дісталися б до берега. Була середа, і в містечку постановили: якщо до неділі нічого не знайдуть, далі сподіватися марно, і недільного ранку відправлять заупокійний молебен. Почувши це, Том аж здригнувся.

Місіс Гарпер, уся в сльозах, попрощалась і зібралася йти. І тут, спонукувані єдиним поривом, обидві осиротілі жінки кинулись в обійми одна одній і, перш ніж розійтись, досхочу наплакались. Потім тітка Поллі побажала на добраніч Сідові та Мері — куди лагідніше, ніж робила це звичайно. Сід зашморгав носом, а Мері пішла, гірко плачучи.

Тітка Поллі стала на коліна й почала молитися за Тома, та так розчулено й жалісливо, з такою безмежною любов'ю в кожному слові й тремтливому старечому голосі, що Том іще задовго до кінця тієї молитви мало не плавав у сльозах.

Ще й після того, як тітка лягла спати, Томові довелося довгенько ховатися під ліжком, бо стара жінка раз у раз гірко зітхала, скурушно бурмотіла щось про себе, неспокійно крутилась і переверталася. Нарешті вона затихла й лише час від часу глухо стогнала уві сні. Аж тоді хлопець обережно вибрався з-під ліжка, помалу підступив до узголів'я і, прикривши свічку рукою, став дивитися на сонну тітку. Серце його сповнив жаль до неї. Він дістав з кишені свій сувійчик платанової кори й поклав поруч зі свічкою. Але раптом щось спало йому на думку, і він спинився, міркуючи. Та ось обличчя його проясніло, так наче він дійшов якогось втішного рішення, і, квапливо схопивши ту кору, Том засунув її назад до кишені. Він нахилився, поцілував тітку в зів'ялі уста, а потім тихенько пішов до дверей, причинив їх за собою та взяв на клямку.

Хлопець подався назад до перевозу, де о такій пізній годині було вже зовсім безлюдно, і сміливо зійшов на пором, знаючи, що там нікого немає, крім сторожа, який забирається на ніч у будку й спить мертвим сном. Він відв'язав від корми човна, заліз у нього й тихенько повеслував проти води, а десь за милю вище від містечка, чимдуж налягаючи на весла, повернув навкоси до протилежного берега. Човен пристав біля самого причалу порома — та й не дивно, бо Томові то була не первина. Йому дуже хотілося захопити човна «у полон»: це ж було все-таки судно, а отже, могло вважатися законною здобиччю піратів, — але він знав, що човен почнуть

розшукувати й, гляди ще, натраплять на самих піратів. Тому він вийшов на берег і заглибився в ліс. Там він сів і добре перепочив, на превелику силу переборюючи сон, а тоді рушив знайомою стежкою понад берегом. Ніч уже минала, і коли Том дійшов до обмілини за протокою, надворі зовсім розвидніло. Він знову відпочив, поки сонце підбилося в небі й щедро позолотило велику річку, потім зайшов у воду. А незабаром уже стояв геть мокрий на околиці свого табору й чув, як Джо каже:

— Ні, Геку, Том вірний товариш, він повернеться. Він не може отак нас покинути, бо знає, що це була б ганьба для пірата, а він надто гордий. Просто він щось замислив. От цікаво тільки — що.

— Ну, а речі ж то тепер так чи так наші, хіба ні?

— Майже наші, Геку, але ще не зовсім. Там же написано, що вони будуть наші, як він не повернеться до сніданку.

— А він осьде! — театральню вигукнув Том і, задоволений справленим враженням, велично вступив у табір.

Невдовзі було подано розкішний сніданок з поребрини та риби, і хлопці допалися до нього. За сніданком Том розповів (і наплів) товаришам про свої нічні пригоди. На той час, як його розповідь дійшла кінця, всі троє почували себе справжніми героями й страшенно пишалися. Потім Том умостився в холодку, щоб поспати до полудня, а решта піратів подалася рибалити й досліджувати острів.

РОЗДІЛ XVI

Після обіду вся піратська ватага вирушила шукати черепашачі яйця. Хлопці ходили по піщаній косі, тицяючи дрючками перед себе, і там, де натрапляли на м'яке місце, ставали навколішки й розгрібали руками пісок. Часом вони знаходили в одній ямці по п'ятдесят — шістдесят яєць. Яйця були білі, зовсім круглі, завбільшки майже з волоський горіх. Того вечора хлопці донесхочу поласували яєчною. Та й у п'ятницю вранці мали добрячий сніданок.

Поснідавши, вони побігли на косу й почали з криком вистрибувати й ганятись один за одним, зриваючи з себе одягу, аж поки лишилися зовсім голі; потім, і далі пустуючи, забрели далеко на мілководдя, де течія подекуди вже мало не валила з ніг, і там ще дужче розходилися. Вони то ставали колом, нахилились і бризкали один на одного, відвертаючи обличчя, щоб не захлинутися; то починали борюкатися, поки переможець занурював суперника, з головою; то пірнали всі разом цілим клубком білих ніг і рук, а потім випливали, фиркаючи, відпльовуючись, регочучи й насилу зводячи дух.

Добре наплававшись, вони вибігали з води, простягалися на сухому гарячому піску й нагортали його на себе, а тоді знов мчали у воду й починали все спочатку. Зрештою їм спало на думку, що їхня шкіра — майже як трико тілесного кольору, отож вони накреслили на піску велике коло — арену — і влаштували цирк, у якому було аж трое клоунів, бо жоден не хотів поступитися товаришам цією принадною роллю.

Потім вони подіставали з кишень кульки й завелися грати всіма відомими їм способами, аж поки й ця розвага набридла. Джо та Гек знов пішли, купатись, а Том не наважився, бо виявив, що, скидаючи штани, ненароком стягнув з ноги шнурок з кільцями-тріскачками гримучої змії, і тепер не міг збагнути, як це йому без того чудодійного амулета досі не зсудомило у воді ногу. Він боявся купатись, доки не знайшов своїх тріскачок, але на той час товариші вже стомилися й хотіли відпочити. Мало-помалу хлопці розбрелися в різні боки, похнюпивши носи й тужно поглядаючи туди, де за широкою річкою дрімало на осонні рідне містечко. Том раптом похопився, що, сам того не помічаючи, пише на піску великим пальцем ноги слово «Беккі», квапливо стер його й аж розсердився на себе за таку слабкість. Але потім так само мимоволі написав його знов; знову стер і, щоб уберегтися від дальшої спокуси, пішов скликати товаришів.

Та Джо зовсім занепавав духом, і годі було його збадьорити. Хлопця поїняла така туга за домом, що він уже насилу терпів. До очей йому підступали сльози й ладні були бризнути в першу-ліпшу мить. Гек також зажурився. Том і сам відчував на серці тягар, проте якомога силкувався не показувати цього. Він мав одну таємницю, яку до пори не хотів їм звиряти, але вирішив: якщо цей похмурий бунтівний дух не розвіється сам собою, він таки поділиться нею з товаришами. А тим часом з удаваним захопленням сказав:

— А знаєте, хлопці, я певен, що на цьому острові колись уже побували пірати. Треба обстежити його ще раз. Десь тут напевне заховано скарб. Що ви скажете, якщо ми знайдемо трухляву скриньку, повну золота й срібла, га?

Одначе ця перспектива викликала дуже слабке пожвавлення, та й те згасло без жодного слова у відповідь. Том підкинув ще одну чи дві спокуси, але вони також не мали успіху. Він не знав уже, що й робити. Джо сидів чорний, як хмара, і колупав паличкою пісок. Нарешті він сказав:

— Ой хлопці, ну його, все це діло. Я хочу додому. Тут так нудно...

— Та ні, Джо, з часом ти звикнеш, — мовив Том. — Глянь, як тут риба ловиться.

— Не хочу я ловити рибу. Я хочу додому.

— Слухай, Джо, а де ще так чудово купатися?

— Набридло купатися. І якось навіть нецікаво, коли ніхто не забороняє. Ні, я таки вернуся додому.

— Ну й тюхтій слинявий! До мами він захотів!

— Еге ж, до мами! Та й ти б захотів, коли б вона в тебе була. І ніякий я тобі не тюхтій, сам ти слинявий! — І Джо тихенько зашморгав носом.

— Ну що ж, відпустимо цього плаксунчика додому, до його мамуні, правда ж, Геку? Бідолашне маля так скучило за нею! То хай собі йде. А тобі ж тут подобається, Геку? От ми й залишимося, еге?

— Еге-е,— сказав Гек без найменшого запалу.

— Я з тобою більш не розмовляю, ніколи в житті,— сказав Джо, підводячись.— Так і знай.— І похмуро пішов одягатися.

— Подумаеш! — мовив Том.— Кому ти потрібен! Чеши додому, і хай усі з тебе сміються. Пірат зашмарканий! А ми з Геком не такі плаксії, ми лишаємося тут, правда ж, Геку? Нехай собі йде, коли хоче. Обійдемося і без нього.

Та попри все те, Томові також було кепсько на душі, і він з тривогою спостерігав, як насуплений Джо одягається. Непокіло його й те, що Гек так замислено дивиться на Джо й лиховісно мовчить. За хвилину, не озвавшись на прощання ані словом, Джо побрів по мілководдю в бік іллінойського берега. У Тома защеміло серце. Він поглянув на Гека. Той не витримав його погляду й похнюпився. А тоді сказав:

— Я теж пішов би, Томе. Якось тут нудно стало, а тепер буде ще гірше. Ходімо й ми, Томе.

— Ні! Ідіть собі, коли так. А я залишаюся.

— Томе, я таки, мабуть, піду.

— Ну то йди, хто тебе тримає?

Гек почав збирати розкидану на піску одіж. Потім обізвався знов:

— Може, й ти пішов би, Томе? Подумай добре. Ми почекаємо тебе на тому березі.

— Довго доведеться чекати!

Гек понуро поплентав геть. Том стояв, дивився товаришеві вслід, і його поривало бажання відкинути свою гордість і піти й собі. Він сподівався, що хлопці зупиняться, але вони й далі брели по мілководдю. І Тома нараз огорнуло почуття самотності й порожнечі. Останнім зусиллям, він поборов гордість і помчав за товаришами, вигукуючи:

— Стійте! Стійте! Я хочу вам щось сказати!

Хлопці миттю спинились і обернулися. Підбігши до них, Том почав розповідати про свою таємницю, а вони похмуро слухали, аж поки зрозуміли, що він замислив, а зрозумівши, у захваті видали індіанський бойовий поклик, сказали, що то «пречудова штука» і, мовляв, якби він розповів їм одразу, то вони б нізащо не пішли. Том тут-таки вигадав якийсь пояснення, але насправді він просто боявся, що навіть ця його таємниця не затримає хлопців надовго, і приборігав її на кінець.

Усі троє весело повернулися на острів і знов заходилися пустувати, без угаву базикаючи про Томів чудовий план і захоплюючись його вигадливістю. Після ситного обіду, який складався з яєчні та риби, Том сказав, що хотів би навчитися курити. Джо підхопив цю думку: мовляв, і він охоче спробував би. Отож Гек змайстрував ще дві люльки й набив їх тютюном. Початківці зроду не курили нічого, крім самокруток з виноградного листа, — а воно ж тільки щипає язик і взагалі не вважається справжнім куривом.

Вони розляглися на траві, спираючись на лікті, й почали обережно, невпевнено попахувати люльками. Дим мав неприємний смак і ставав кілком у горлі, але Том сказав:

— Ха, та це ж так просто! Якби я знав, то вже б давно навчився.

— І я теж, — докинув Джо. — За іграшки.

— А скільки разів, бувало, дивлюся, як люди курять, та й думаю: от би й собі навчитися, — провадив Том. — І гадки не мав, що зможу.

— Та й я так само, скажи, Геку? Ти ж чув, як я таке говорив, правда ж? Ось Гек не дасть збрехати.

— Еге ж, і не раз.

— О, а я скільки разів! — мовив Том. — Сотні разів це казав. Одного разу біля різниці... Пам'ятаєш, Геку? Тоді ще Боб Теннер там був, і Джонні Міллер, і Джеф Тетчер. Пригадуєш, Геку, як я це сказав?

— Еге ж, казав, — підтвердив Гек. — Це було якраз другого дня після того, як я загубив білу кульку... Ні, перед тим.

— От бачиш, Джо, — мовив Том. — Гек пам'ятає.

— Мабуть, я міг би курити люльку цілий день, — заявив Джо. — Мене анітрохи не нудить.

— І мене ні, — сказав Том. — Я теж би курило хоч цілий день. А от Джеф Тетчер не зміг би, на що хочете закладаюся.

— Джеф Тетчер! Та він би звалився з ніг після другої зтяжки. Хай би колись спробував. Де йому!

— Певно, що звалився б. І Джонні Міллер. Хотів би я побачити, як Джонні Міллер закурить люльку!

— Ого, а я як хотів би! — мовив Джо. — Іду в заклад, що Джонні Міллер на таке не годен. Та він тільки разочок потягне — і беркицьне.

— А таки беркицьне. Слухай, Джо, от би наші хлопці зараз подивилися на нас!

— Ото була б штука!

— А знаєте що? Ми нікому нічого не скажемо, а колись, як зберуться всі, я підйду до тебе й спитаю: «Слухай, Джо, люлька є? Покурити хочеться». А ти мені: «Та є, і моя стара, і ще одна, от тільки тютюнець не дуже запашний». — «Дарма, аби міцний», — скажу я, і тоді ти дістаєш люльки, і ми спокійнісінько закурюємо. Ото всі витріщать очі!

— Атож, ну й сміху буде, Томе! От якби це й справді зараз!

— О, якби ж то! А коли ми скажемо, що навчилися курити на піратському острові, думаєш, вони не пошкодують, що не були з нами?

— Ого, ще й як пошкодують! На що хочеш закладаюся!

Розмова точилася далі. Та незабаром вона стала трохи млявою та не дуже доладною. Співрозмовники дедалі надовше змовкали й навдивовижу часто випльовували слину. За їхніми щоками немовби пробилися джерела, і хлопці ледве встигали відпомповувати справжню повінь під язиком; проте, незважаючи на всі їхні зусилля, чимало переливалося через край, і до горла їм раз у раз підступала нудота. Обидва поблідли й мали жалюгідний вигляд. У Джо з ослаблених пальців випала люлька, а потім і в Тома. Джерела били дедалі дужче, і помпи працювали на повну потужність.

Джо кволим голосом промовив:

— Я загубив свого ножика. Мабуть, піду пошукаю.

Том, затинаючись, пробелькотів неслухняними губами:

— Я тобі поможу. Ти йди отуди, а я пошукаю коло струмка... Ні-ні, Геку, ти з нами не ходи, ми самі знайдемо.

Отож Гек знову сів у затінку й з годину чекав товаришів. Потім йому стало нудно, і він подався їх шукати. Вони були в лісі, далеко один від одного, обидва дуже бліді, і міцно спали. Але щось підказало Гекові: якщо їх трохи й понудило, то найгірше вже минулося.

За вечерею обидва були на диво мовчазні й вигляд мали знічений. А коли Гек, повечерявши, набив собі люльку й хотів був набити і їм, вони сказали: ні, не треба, їм трохи нездужається, певно, з'їли щось недобре за обідом.

Десь близько півночі Джо прокинувся й збудив товаришів. У повітрі відчувалася гнітюча задуха, що не відчувала нічого доброго.

Хлопці збилися до купи і, хоч у густій, нерухомій задусі й так важко було дихати, присунулися до самого вогнища, немов шукаючи в нього дружньої розради. Вони сиділи принишклі й напружено чогось чекали. У лісі стояла похмура тиша. Поза колом вогнища все потопало в чорній п'їтмі. Раптом якийсь тремтливий спалах на мить тьмяно освітив листя дерев і згас. Трохи згодом знов спалахнуло, вже яскравіше. Тоді ще раз. А потім у верховітті дерев почувся глухий стогін, щось шелеснуло, по обличчях хлопців перебіг легенький повів, і вони аж здригнулись на думку, що то майнув повз них сам Дух Ночі. На якусь хвилину все затихло. Аж раптом неприродно сліпучий спалах обернув ніч на день, і стало виразно видно кожну найменшу травинку біля ніг хлопців та їхні зблідлі, перелякані обличчя. Грізний гуркіт грому, ніби затинаючись, прокотився по небу й з похмурим глухим вуркотінням завмер у даліні. Раптовий подмук холодного вітру зашелестів листям і розкидав навколо багаття пластівці попелу. Ще один сліпучий спалах освітив ліс, і в ту ж мить розлігся такий тріск, наче у хлопців над самою головою розколело верхівки дерев. Потім усе знов огорнула непроглядна темрява, і нажахані пірати ще міцніше притислись один до одного. Аж ось по листю застукотіли перші важкі краплі дощу.

— Хутчій до намету! — гукнув Том.

Вони підхопились і кинулися врозтіч, спотикаючись на корінні дерев і чіпляючись за пагони дикого винограду. Шалений вітер з ревінням промчався лісом, так що все навколо аж застогнало. Сліпучі спалахи блискавок раз у раз осявали небо, лункі перекоти грому не змовкали ні на мить. Раптом уперіщила страшна злива, і шалений буревій погнав її по землі суцільною запоною. Хлопці щось гукали один до одного, але їхні голоси заглушувало ревіння вітру та гуркіт грому. Та зрештою всі троє с'як-так добулися до намету й сховались під ним, змерзлі, перелякані й мокрі до рубця; одначе слід було радіти хоча б з того, що вони знову разом у цю лиху годину. Розмовляти вони не могли, бо навіть якби й перекричали вітер і грім, то все одно нічого не почувли б за хляпанням старого вітрила. А буря все дужчала й дужчала, і раптом могутній порив вітру зірвав вітрило й поніс його геть. Хлопці схопилися за руки і, спотикаючись, набиваючи собі синці та гулі, помчали до великого дуба на березі річки. Тим часом бойовище стихій було в самому розпалі. Блискавки безперервно осявали небо, і все довкола окреслювалося навдивовижу ясно й чітко, без жодної тіні: похилені додолу дерева, розбурхана, біла від піни річка, збиті вітром фонтани бризок, обриси високого протилежного берега, що бовваніли за стрімкою чередою низьких хмар та скісною заслоною

дощу. Раз по раз якийсь із лісових велетнів, не встоявши в тій борні, з тріском падав на молодий підлісок, а безнастанні удари грому боляче лунали у вухах, наче якісь оглушливі й страхітливі вибухи. Здавалося, гроза в останньому пориві зібрала всі свої сили і ось-ось знищить весь острів, випалить вогнем, затопить водою по самі верхівки дерев, змете його з лиця землі й не залишить цілою жодної живої істоти — і все те в одну-єдину мить. То була страшна ніч для трьох безпритульних дітей.

Та нарешті битва скінчилася, ворожі сили відступили, і їхні глухі прокльони та погрози завмерли в далині. На острові знов запанував мир. Хлопці повернулися до свого табору добре-таки настрахані й там побачили, що великий платан, під яким вони ночували, розщепило громовицею; отож вони знов-таки мали радіти, що на той час їх там не було.

Усе в таборі позаливало водою, не минувши й багаття: з властивою їхньому вікові легковажністю хлопці не подумали спорудити над вогнем якийсь захисток. І таки було з чого зажуритися — адже вони геть змокли й тремтіли від холоду. Хлопці не шкодували слів, виливаючи свою досаду, але невдовзі виявилось, що вогонь, лижучи велику колоду, біля якої було розкладено багаття, пробрався під неї (там, де вона вигнулася дугою, не торкаючись землі) і випалив у дереві заглибину з долоню завширшки, що й досі жаріла, не зачеплена водою. Хлопці терпляче роздмухували той жар, підкладаючи сухі трісочки й кору, назбирані з-побіду боків колод, куди не заливав дощ, і врешті, наче здавшись на їхні умовляння, вогонь зайнявся знову. Вони наклали зверху хмизу і, коли полум'я загуло, мов у горні, страшенно зраділи. Вони підсушили над вогнем свій варений окіст і наїлися досита, а після того вместилися коло багаття й аж до ранку хвалькувато просторікували про свою нічну пригоду, бо спати однаково не було де — ані латочки сухої на всьому острові.

Коли до них пробілися перші промені сонця, хлопців почала змагати соннота. Вони пішли на піщану косу й повкладалися там. Скоро добряче припекло, і вони знехотя встали й похмуро взялися готувати сніданок. Поївши, вони зовсім охляли, насилу переставляли ноги, і їх знов потягло додому. Том бачив ці тривожні ознаки й почав як міг розворушувати друзів-піратів. Але їх не цікавили ні кульки, ні цирк, ні купання — анічогісінько. Тоді він нагадав їм про їхній чудовий таємний план, і це викликало якийсь проблиск радості. Поки він не згас, Том поквапився зацікавити хлопців новою вигадкою. Мовляв, вони на якийсь час перестануть бути піратами й для переміни обернуться на індіанців.

Хлопцям це сподобалось, і через кілька хвилин вони були голісінькі, посмуговані з голови до п'ят чорним мулом, мов три зебри, а тоді стрімголов помчали лісом, щоб напасти на англійське поселення, — усі троє, певна річ, були ватагами.

Потім вони поділилися на троє ворожих племен і зі страхітливими бойовими покликами насакаували один на одного із засідок, і сіяли смерть, і тисячами здирали скальпи. То був кривавий день, а отже, всі лишилися дуже задоволені ним.

Вони зібралися в таборі до вечері, зголоднілі й радісно збуджені, але тут виникла одна непередбачена обставина: ворожі племена не могли сісти до спільної трапези, не замирившись між собою, а укласти таку угоду можна було, тільки викуривши люльку миру. Ніякого іншого способу вони зроду не знали. Отож двоє з індіанців уже майже шкодували, що не лишилися піратами. А проте іншого вибору просто не було, і, силкуючись вдавати охоту, обидва зажадали люльку й почали по черзі, як і належить, курити з неї. Зрештою вони були тільки раді, що перейшли в дикунство, бо щось на цьому таки вигадали: виявилось, що тепер вони можуть курити потроху, і не йдучи шукати загубленого ножики; їх ще трохи нудило, але без прикрих наслідків. Було б просто нерозумно з їхнього боку не докласти ніяких зусиль, щоб закріпити цей успіх. Отож після вечері обидва знов обережно взяли люльки, і цього разу все також обійшлося цілком щасливо, і вечір минув для них якнайкраще. Вони пишалися й раділи з цього чи не більше, ніж коли б поздирали скальпи, а разом і шкіру з усіх «шести народів»*. А тепер залишмо їх курити, базікати й вихвалитися, бо вони нам деякий час не будуть потрібні.

РОЗДІЛ XVII

Та аж ніяк не весело було того тихого суботнього надвечір'я у їхньому рідному містечку. Вбиті горем, у гірких сльозах, всі Гарпери та сімейство тітки Поллі вбралися в жалобу. Незвична тиша огорнула містечко (хоч, правду кажучи, там завжди було досить тихо). Його жителі робили свої повсякденні справи абияк, майже не розмовляли між собою та часто зітхали. Для школярів суботній відпочинок обернувся справжнім тягарем. Ігри та розваги не тішили їх, і врешті ніхто вже й не заводився гратись.

---

* 1715 року індіанці об'єдналися у «федерацію шести народів». — *Прим. перекладача.*

Десь наприкінці дня Беккі Тетчер, сама того не помітивши, у тяжкій зажурі забрела на безлюдне шкільне подвір'я. Але й там ніщо не розрадило її, і вона сумно заговорила сама до себе:

— О, якби в мене лишилася хоч та мідна шишечка! А так я не маю ані дрібнички на згадку про нього. — Вона, хлипнувши, проковтнула сльози. А потім спинилась і мовила: — Це було саме тут. Ах, коли б це тепер, я б такого не сказала... нізачо у світі не сказала б. Та його більш немає, і я вже ніколи, ніколи, ніколи не побачу його!

Ця думка остаточно зломила дівчинку, і вона пішла вся в сльозах. А трохи згодом коло школи з'явилася купка хлопців та дівчаток — товаришів Тома й Джо; вони спинилися біля огорожі й стали дивитись на подвір'я, мало не побожно згадуючи, що й як робив та казав Том, коли вони бачили його востаннє, і як Джо казав те й те (звичайнісінькі дрібниці, що тепер здавались їм сповненими лиховісного пророчого сенсу), — і кожен показував точне місце, де стояли тоді зниклі хлопці, й додавав щось у такому роді: а я, мовляв, стояв якраз отут, де стою тепер, а він зовсім поруч, ну точнісінько ось де ти стоїш, і тоді він отак посміхнувся, і в мене ніби аж урвалося щось усередині, так стало страшно, але ж тоді я й подумати не міг, що це означало, тільки тепер зрозумів!

Потім засперечалися про те, хто бачив хлопців останній, і багато хто заявляв права на цю сумну честь, підкріплюючи їх доказами — здебільшого не дуже переконливими, — а коли врешті було остаточно визначено, хто справді останній бачив бідолашних хлопців живих, ті щасливці враз набули якоїсь особливої поважності, і всі інші витріщалися на них і заздрили. Один невдаха, не маючи за душею ніякого кращого спомину, з видимою гордістю оголосив:

— А мене Том Сойєр одного разу добряче відлупцював!

Але ця спроба уславитися не мала успіху. Таким могли похвалитися мало не всі хлопці в містечку, і це дуже знецінювало його відзнаку. Невдовзі школярі помалу пішли собі, й далі побожно згадуючи загиблих героїв притишеними голосами.

Наступного ранку, коли скінчилися заняття в недільній школі, церковний дзвін забамкав не так, як зазвичай, а сумно й зловісно. Неділя випала тиха, і той жалобний подзвін дуже пасував до задумливого смутку, що панував у природі. Городяни почали сходитися до церкви, затримуючись на часинку при вході, щоб пошепки обмінятися думками про сумну подію. Але в самій церкві ніхто не перешіптувався, і тишу порушувало тільки похмуре шелестіння суконь, коли жінки проходили на свої місця. Ніхто не міг пригадати, чи було коли в тій невеличкій церкві

так велелюдно. Нарешті запала напружена, очікувальна тиша, і на порозі з'явилися тітка Поллі, Сід, Мері, а за ними сім'я Гарперів, усі в глибокій жалобі, — і всі, хто був у церкві, і сам старий пастир шанобливо підвелись і стояли, поки нещасні родичі пройшли вперед і сіли. Знову все затихло, лише подекуди часом чути було приглушене ридання, і тоді священник простер руки й почав молитву. Розчулено заспівали гімн, потім священник проголосив: «Я є Воскресіння та Життя», — і звернувся зі словом до пастви. Згадуючи про загиблих хлопців, святий отець наділив їх такими чеснотами, принадами й рідкісними здібностями, що кожен з присутніх, беручи на віру їхні портрети, з гірким жалем думав, як він завжди помилявся щодо тих бідолах і завжди бачив у них самі вади та хиби. Священник навів чимало зворушливих випадків із життя небіжчиків, що яскраво розкривали їхні лагідні, великодушні вдачі, і тільки тепер люди зрозуміли, які то справді були прекрасні, благородні вчинки, й скрушно згадували, що свого часу ті вчинки здавалися їм обурливими й зухвалими, гідними хіба що доброго ременя. У міру того як священник говорив, уся паства дедалі дужче розчулювалась, аж поки всіх так пройняло, що до плачу згорьованих родичів долучився цілий хор нестримних ридань, і навіть сам пастир дав волю своїм почуттям і заплакав просто на кафедрі. Раптом на хорах почувся якийсь рух, але ніхто того не помітив; а за хвилину рипнули церковні двері, священник підвів зволожені очі від хусточки й прикипів до місця! Спершу одна пара очей, потім ще одна простежила за його поглядом, а потім усі, хто був у церкві, немов охоплені єдиним поривом, повставали з місць і вражено дивилися на трьох «небіжчиків», які виступали проходом: Том на чолі, за ним Джо, а позаду знічений, розгублений Гек у своєму неподобному дранті. Увесь той час вони сиділи на порожніх хорах, слухаючи заупокійну відправу по самих собі!

Тітка Поллі, Мері й Гарпери кинулися до своїх воскреслих страдників, обсипали їх поцілунками, славлячи бога за їхній порятунок, а тим часом самотній Гек стояв ні в сих ні в тих, не знаючи, що йому робити й де сховатися від неприязних поглядів, що їх кидали на нього багато городян. Трохи повагавшись, він рушив було до дверей, щоб непомітно чкурнути геть, але Том схопив його за руку й сказав:

— Тітонько Поллі, так нечесно. Треба, щоб хтось порадів і Геківі.

— Ну звісно, що порадіють! Я перша рада бачити його, сердешного сирітку!

Та дбайлива увага й лагідні слова тітки Поллі тільки ще дужче збентежили Гека.

Раптом священик щодуху заволав:

— Воздаймо хвалу Всевишньому за його ласку! Від щирого серця заспіваймо йому славу!

І всі разом заспівали. Потужно й урочисто лунали під склепінням церкви звуки старовинного подячного гімну, а великий пірат Том Соєр дивився на заздрісні очі товаришів навколо себе й у душі визнавав, що то найщасливіша хвилина в його житті.

Виходячи юрбою з церкви, обморочені парафіяни казали одне одному, що залюбки дали б одурити себе ще раз, аби тільки знов почути такі чудові співи.

Том дістав того дня стільки стусанів і поцілунків — залежно від настрою тітки Поллі, — скільки навряд чи перепадало йому за цілий рік, і сам не знав, у що вона вкладає більше любові до нього та вдячності богові — в стусани чи в поцілунки.

РОЗДІЛ XVIII

Ото й був Томів великий таємний задум: повернутись додому всією піратською зграєю та об'явитися на своєму похороні. У суботу звечора вони переправилися на великій колоді до міссурійського берега, вийшли на суходіл за п'ять чи шість миль нижче від Сент-Пітерсберґа, заночували в заростях на околиці містечка, а вдосвіта задвірками та глухими вуличками прокралися до церкви й сховалися на хорах, серед безладно накиданих поламанних лав.

У понеділок вранці, за сніданком, і тітка Поллі, й Мері були навдивовижу добрі до Тома й раді прислужитись йому. За столом точилася незвично жвава розмова. Тітка Поллі зауважила:

— Хай так, Томе, скажімо, то була втішна витівка — майже цілий тиждень мучити нас усіх, а самим веселитися на острові, — але дуже жаль, що ти такий жорстокосердий і змусив страждати мене. Коли вже ви могли приплисти на колоді на свій похорон, то хіба не міг ти ще раніше дістатися сюди і якимось дати мені знати, що ти не вмер, а тільки втік із дому?

— Атож, ти міг би це зробити, Томе, — докинула Мері. — Та, певне, й зробив би, але просто не подумав.

— Зробив би, Томе, скажи? — спитала тітка Поллі з сумом і надією на обличчі. — Ти й справді просто не подумав про це?

— Я... та ні, не знаю. Це ж усе зіпсувало б.

— Ой Томе, а я сподівалася, що ти любиш мене хоч стільки,— сказала тітка Поллі з такою гіркотою, що Томові стало ніяково.— Хай би навіть не зробив, а хоч подумав — і то було б легше.

— Ну, тітонько, хіба це таке вже лихо? — заступилася за брата Мері.— Том просто дуже неуважливий: усе в нього бігом, ніколи ні про що не подумає.

— Дуже жаль. А от Сід подумав би. І зробив би — переправився б сюди й дав мені знати. Ой, Томе, гляди, пошкодуєш колись, що так мало думав про мене, та буде запізно!

— Та що ви, тітонько, ви ж знаєте, я вас люблю.

— Я б знала ще краще, якби ти довів це ділом.

— Тепер я й сам шкодую, що не подумав тоді про вас,— мовив Том винувато,— та зате я бачив вас уві сні. Це ж усе-таки чогось варте, правда?

— Та не так і багато, бо сні сняться й котові, та все ж краще, ніж нічого. І що ж тобі там снилося?

— Значить, так: у середу вночі мені приснилося, ніби ви сидите отам, біля ліжка, Сід — коло дров'яного ящика, а Мері поруч нього.

— Ну що ж, так ми й сиділи. Та й завжди так сидимо. Я рада, що ти хоч у сні згадував про нас.

— І ще мені снилося, ніби тут була мати Джо Гарпера.

— Гм, вона таки була тут! Що ж тобі ще снилося?

— Та багато всякого. Але тепер уже все наче в тумані.

— А ти спробуй пригадати, ану!

— Здається мені, що вітер... вітер... війнув на... на...

— Ну-ну, Томе! Вітер і справді на щось війнув. Ну ж бо!

Том притис пальці до чола, з хвилину напружено думав, а тоді сказав:

— Згадав! Таки згадав! Вітер війнув на свічку!

— Боже правий! Ну, далі, Томе, далі!

— І, здається, ви сказали: «Мабуть, двері...»

— Кажи, кажи, Томе!

— Зараз, дайте подумаю хвилинку... зараз... Атож, ви сказали: «Мабуть, двері не зачинені».

— Так я й сказала, не зійти мені з цього місця! Хіба не так, Мері?.. Ну, далі!

— А потім... потім... не пригадую напевне, але нібито ви сказали Сідові піти... піти й...

— Ну? Ну? Що я сказала йому зробити? Що, Томе?

— Ви сказали йому... о, згадав — щоб він причинив двері.

— Ой боже ж ти мій! Зроду ще такого не чула! Нехай мені тепер хтось скаже, що сни — то пусте. Треба буде сьогодні ж піти й розповісти про це Сірині Гарпер. Побачимо, як вона тепер посміється із забобонів!.. Ну, Томе, далі!

— О, тепер мені все як є пригадалося. Потім ви сказали, що я був не лихий, а тільки неслух і бешкетуй і що питати з мене — однаково що... з когось там, з лошати, чи що.

— Точнісінько так я й сказала! О небо!.. Ну, далі, Томе!

— А потім ви заплакали.

— Ну певне, що заплакала, певне. І то не вперше. А тоді що?

— А тоді місіс Гарпер і собі заплакала й сказала, що й її Джо був такий самий, а ще шкодувала, що відшмагала його за верхки, які сама ж вилила...

— Томе! То святий дух на тебе зійшов! Ти бачив віщій сон, ось що це було! Бога ради, далі, Томе!

— А потім Сід сказав... він сказав...

— Я, здається, нічого не казав, — озвався Сід.

— Ні, хлопче, казав, — мовила Мері.

— Цитуйте ви, нехай Том розкаже далі! Що він сказав, Томе?

— Він сказав... сказав... ніби йому здається, що мені краще там, куди я потрапив, але якби я більше шанувався...

— Ну, ви чули? Це точнісінько Сідові слова!

— А ви звеліли йому замовкнути.

— Ще б пак!.. Це ж, певно, ангел небесний десь тут був. Не інакше як ангел!

— Тоді місіс Гарпер розказала, як Джо налякав її пістоном, а ви згадали про Пітера й мікстуру...

— Свята правда, щоб я жива була!

— Ну, а потім ви розмовляли про те, як нас шукають у річці й що похорон буде в неділю, а під кінець ви з місіс Гарпер обнялися й заплакали, і вона пішла.

— Все достеменно так і було! Так і було, і це така ж правда, як те, що я отут сиджу. Томе, та навіть якби ти бачив усе те на власні очі, то й тоді не розповів би краще!.. Ну, а далі — далі що було? Кажі, Томе!

— Потім ви нібито молилися за мене, і я чув кожне ваше слово. А тоді лягли спати, і мені так жаль вас стало, що я дістав з кишені шматок платанової кори й написав на ній: «Ми не потонули, а тільки втекли в пірати», — і поклав її на стіл біля свічки, а ви були ввісні така добра з обличчя, що я нахилився й поцілував вас.

— Ой Томе, справді? Та я б тобі все за це простила! — І вона рвучко обняла хлопця, змусивши його відчутти себе найостаннішим негідником.

— Дуже добре зробив, дарма що тільки вві сні,— мовив Сід нечаче сам до себе, але так, що всі почули.

— Замовкни, Сіде! Людина робить уві сні те саме, що вона зробила б насправді... Ось тобі, Томе, найбільше яблуко, я навмисне приберігала його на той випадок, якщо ти знайдешся. А тепер усі до школи. Хвала Господу Богу, Отцю нашому небесному, за те, що він повернув мені тебе, за його довготерпіння та милосердя до всіх, хто вірує в нього й шанує його заповіді, хоч я, грішна, й не гідна його благодаті. Та якби самим тільки гідним призначалась його ласка й його поміч у скруті, то мало хто знав би, що таке радість на землі й вічний спочинок на тому світі... Ану, Сіде, Мері, Томе, забирайтеся звідси мерщій, он скільки часу я з вами згаяла!

Діти пішли до школи, а стара жінка поспішила до місіс Гарпер, щоб чудесним Томовим сном похитнути її невіру. Що ж до Сіда, то, йдучи з дому, він визнав за краще не висловлювати вголос, що в нього на думці. А думав він ось що: «Ой не віряться! Щоб ото переказати такий довгий сон — і ніде не помилитись!..»

Яким героєм став тепер Том! Він уже не скакав, не гарцював, як раніше, а виступав поважно, з гідністю, як і годиться бувалому піратові, який знає, що на нього звернені всі очі. А воно справді так і було, і хоч він силкувався не показувати, що бачить ті захоплені погляди й чує те, що кажуть у нього за спиною, але душа його жадібно поглинала солодку поживу. Менші хлопчак табунцем тяглися слідком за ним, пишаючись, що їх бачать разом і він не жене їх від себе, а Том простував попереду, мов барабанщик на чолі урочистої процесії або слон, що вступає до міста, ведучи за собою мандрівний звіринець. Його ровесники вдавали, ніби й не знають, що він тікав з дому, а проте їх точила чорна заздрість. Вони ладні були віддати все на світі, аби тільки мати таку бронзову за смагу й таку гучну славу, а Том не проміняв би ні того, ні того навіть і на справжній цирк.

У школі всі товариші так носилися з ним і з Джо, дивилися на них з таким щирим захватом, що невдовзі обидва герої стали «задаватися» просто нестерпно. Вони почали розповідати про свої пригоди жадібним слухачам — справді тільки почали, бо, зважаючи на невичерпну фантазію оповідачів, кінця тій розповіді не було видно. А коли обидва дістали люльки й стали з незворушним виглядом попахкувати ними, слава їхня сягнула надхмарних висот.

Том розважив, що тепер він може обійтися без Беккі Тетчер — досить з нього й слави. Атож, він житиме своєю славою. Може, тепер, коли він став такою знаменитістю, Беккі й захоче помиритися з ним. Ну що ж, нехай захоче — вона побачить, що він уміє

бути таким самим байдужим, як і дехто... Аж ось з'явилася й Беккі. Том прикинувся, ніби не помічає її. Він одійшов до гурту хлопців та дівчат і пристав до їхньої розмови. Краєм ока він бачив, що Беккі, з розшарілим обличчям і блискучими очима, весело гасає туди-сюди, вдаючи, ніби ганяється за подругами, й щоразу, як наздожене котрусь, заходиться дзвінким сміхом; та дуже скоро помітив він і те, що вона незмінно наздоганяє подруг поблизу нього й при цьому крадькома позирає в його бік. Це потішило Томову недобру пиху, і, замість того щоб поступитись, він ще дужче набундючився й став докладати ще більших зусиль, аби не показати, що бачить її.

Незабаром Беккі покинула ту гру й тепер нерішуче ходила неподалик, нишком кидаючи сумні погляди на Тома, й раз чи два тяжко зітхнула. Потім вона помітила, що, розмовляючи, Том звертається переважно до Емі Лоренс. Серце в неї зацеміло, її охопила тривога й горе водночас. Дівчинка намагалася піти геть звідти, але зрадливі ноги самі несли її до того гурту. Вона підійшла до подружки, що стояла поруч із Томом, і вдавано весело заговорила до неї:

- А, Мері Остін! Ти чому не була в недільній школі, негідниця?
- Я була. Хіба ти не бачила мене?
- Та ні! А ти справді була? Де ж ти сиділа?
- У класі міс Пітере, там, де й завжди. А я тебе бачила.
- Он як? Справді дивно, що я тебе не помітила. Я хотіла сказати тобі про заміську прогулянку.
- От добре! А хто її влаштовує?
- Моя мама, для мене.
- Та ти що! То вона дозволить і мені прийти?
- Ну звісно, що дозволить. Це ж буде для мене, і вона дозволить прийти всім, кого я захочу, а тебе я хочу.
- Як чудово! А коли воно буде?
- Скоро вже. Мабуть, на початку канікул.
- Ото буде весело! Ти запросиш усіх дівчат і хлопців?
- Так, усіх, хто дружить зі мною... або хоче дружити.— І Беккі крадькома позирнула на Тома; але він саме розповідав Емі Лоренс про жахливу грозу на острові й про те, як блискавка розтрощила великий платан «на отакесенькі трісочки», коли він стояв «за два кроки звідти».
- А мені теж можна прийти? — спитала Грейсі Міллер.
- Так.
- А мені? — озвалася Селлі Роджерс.
- Так.

— І мені можна? — мовила Сьюзі Гарпер. — І Джо?

— Так.

І всі, хто стояв у тому гурті, під радісний плескіт у долоні дістали жадане запрошення — всі, крім Тома й Емі Лоренс. Зрештою Том байдужно відвернувся і, так само щось розповідаючи Емі, повів її з собою. У Беккі затремтіли губи, а на очі набігли сльози; та вона приховала це силуваною посмішкою та жваво базікала далі, хоча тепер її вже не вабила ні заміська прогулянка й ніщо інше в житті; при першій же зручній нагоді вона пішла, забила у глухий закуток і там, як заведено казати серед жіноцтва, «добре виплакалась». А потім сиділа похмура й мовчазна, роз'ятрюючи свою ображену гордість, аж поки залунав дзвоник. Тоді вона встала, труснула золотистими кісками і, мстиво блиснувши очима, сказала собі, що знає, як їй вчинити.

На перерві Том, веселий і задоволений собою, знов упадав коло Емі. Ходячи з нею, він весь час шукав очима Беккі, щоб ранити її душу тим видовищем. Нарешті угледів її, але вся його жвавість миттю згасла. Беккі зручно вместила на лавочці за школою разом з Альфредом Темплом, і вони роздивлялися малюнки в якійсь книжці. Нахилившись над книжкою голова до голови, вони так захопились тими малюнками, що, здавалося, забули про все на світі. Пекучі ревності вогнем запалали в Томових жилах. Він уже злився на себе за те, що відкинув нагоду до примирення, яку давала йому Беккі. Лаяв себе дурнем і всіма лихими словами, які тільки міг згадати. Йому аж плакати хотілося з досади. Емі жваво щebetала поруч, і серце її співало, а Томові наче одібрало язика. Він навіть не чув, що каже Емі, і щоразу, як вона змовкала, чекаючи відповіді, Том спромагався тільки промимрити щось невиразне, а то й зовсім неадекватне, його знов і знов тягло пройти повз затишну лавочку за школою та побачити ту неподобну картину, від якої в нього аж в очах темніло. Він не міг нічого із собою вдіяти. І мало не казався з люті, бачачи, що Беккі Тетчер, як йому здавалося, і не гляне на нього, так наче його й не існує на світі. Та дівчинка, звісно, добре бачила Тома, розуміла, що бере над ним гору, і була рада, змушуючи його страждати так, як зовсім недавно страждала вона сама.

Том насилу терпів веселе базікання Емі. Він натякнув, що має невідкладну справу й в нього лишається обмаль часу, але марно — дівчинка й далі щebetала без угаву. «Хай їй чорт, — подумав Том, — невже я так-таки не здихаюсь її?» Нарешті він сказав навпростець, що мусить іти в тій справі, і Емі простодушно пообіцяла, що чекатиме на нього «десь тут» після уроків. Том подався геть, майже зненавидівши її за це.

«Хай би хто завгодно! — думав Том, аж зубами скрегочучи. — Хто завгодно, тільки не той жевжик із Сент-Луїса, що виряджається, мов павич, і пнеться у великі пани!.. Ну, стривай же, поганцю! Я добряче дав тобі, коли ти тільки з'явився тут, то дам ще й не так! Попадися лиш мені в руки!»

І він заходився чинити розправу над уявним ворогом: гамселив кулаками в повітрі, бив ногами, душив. «Ну що, годі з тебе? Здаєшся, га? Хай це тобі буде наука!» І уявна бійка закінчилася його цілковитою перемогою.

На велику перерву Том утік додому. Йому вже несила було зносити довірливу й вдячну радість Емі, та й пекучі ревності доводили хлопця мало не до розпачу. Тим часом Беккі знову всілася з Альфредом розглядати малюнки; але минали хвилини, а Том усе не з'являвся страждати, отож її переможний настрої затьмарився, і вона втратила будь-який інтерес до всього: стала байдужа, не уважна, а там і засумувала. Два чи три рази, зачувши чийсь ходу, вона насторожувалась, та надія її була марна: Том не показувався. Зрештою Беккі зовсім підупала духом і вже шкодувала, що зайшла так далеко. Відолашний Альфред, бачачи, що вона, не знати чому, збайдужіла до нього, раз у раз вигукував:

— А ось який гарний малюнок! Ти тільки поглянь!

Нарешті Беккі урвався терпець, і вона сердито вигукнула:

— Ой, відчепися ти від мене зі своїми малюнками! — А тоді заплакала, підхопилась і пішла геть.

Альфред поплентав слідом і намагався втішати її, але Беккі сказала:

— Дай ти мені спокій, не ходи за мною! Я тебе терпіти не можу!

Хлопець розгублено спинився, не розуміючи, що він не так зробив: вона ж сама казала, що цілу велику перерву дивитиметься з ним малюнки, — і раптом, плачучи, пішла геть.

Альфред, похмурий і замислений, побрів у спорожнілий клас. Він почував себе приниженим, і його брала злість. До того ж він уже здогадався, у чому річ: Беккі просто скористалася з нього, щоб насолити Томові Соєру. Зрозуміло, що ця здогадка аж ніяк не зменшила його ненависті до Тома, і він став думати, яку б утнути йому капость, не наражаючи себе на небезпеку. І раптом на очі йому навернувся Томів підручник з правопису. То була чудова нагода. Альфред зловтішно розгорнув книжку на тій сторінці, де був сьогоднішній урок; і залив її чорнилом.

Саме в цю мить Беккі зазирнула у вікно й побачила, що він накоїв, але тихенько, непомічена, пройшла далі. Вона подалася додому з наміром розшукати Тома й сказати йому про Альфредову

шкоду: звісно ж, Том буде їй вдячний, і всі незгоди між ними залагодяться. Та не пройшовши й півдороги, Беккі передумала. На згадку про те, як Том повівся щодо неї, коли вона розповідала про майбутню прогулянку, її обпекло соромом, і вона вирішила: ні, нехай його таки відшмагають за зіпсований підручник, а до того вона ще й зненавидить його на все життя.

РОЗДІЛ ХІХ

Том прийшов додому мов чорна хмара, але з перших же тітчиних слів зрозумів, що де-де, а тут йому розради не знайти.

— Ну, Томе, шкуру з тебе мало злупити!

— За що, тітонько? Що я такого наробив?

— Та вже ж наробив! Я, стара дурепа, біжу до Сірини Гарпер, думаю: ось зараз розкажу їй про твій чудесний сон, і нехай вона спробує не повірити, — аж раптом маєш! Виявляється, Джо уже розповів їй, що ти сам був тут того вечора й чув усю нашу розмову! Ой Томе, просто не знаю, що може вийти з хлопця, який таке витьоряє. Мені аж недобре стає, як подумаю, що я пішла до Сірини Гарпер і отак пошилася в дурні, — а ти ані словом мене не спинив!

Тепер його вигівка обернулась іншим боком. Уранці Томові здавалося, що то дуже дотепний і цілком невинний жарт, а тепер він побачив, як негарно повівся. Він похнюпив голову й якусь хвилю не знав, що й сказати. Тоді пробелькотів:

— Тітонько, я дуже шкодую, що таке зробив... Я... я не подумав...

— Ой дитино, ти ніколи не думаєш. Ніколи ні про що не думаєш, тільки аби тобі було добре. Ти ж, бач, додумався приплисти сюди поночі аж із Джексонового острова, щоб посміятися з нашого горя, додумався заморочити мені голову своєю брехнею про сон, а про те, щоб пожаліти нас і розвіяти нашу тугу, не подумав.

— Тітонько, тепер я розумію, як погано вчинив, але я не хотів, щоб вийшло погано. Слово честі, не хотів. А тоді ввечері я прийшов сюди зовсім не того, щоб посміятися з вас.

— А чого ж ти прийшов?

— Сказати вам, щоб ви не тривожилися за нас, бо ми не втопились.

— Ой, Томе, Томе, як би я дякувала богові, коли б могла повірити, що ти й справді мав такий добрий намір! Але ж ти сам знаєш, що це неправда... і я знаю, Томе.

— Та ні, тітонько, ні, це правда! От щоб я не зійшов з цього місця!

— Не треба брехати, Томе, від цього тільки ще гірше.

— Я не брешу, тітонько, я кажу правду. Я не хотів, щоб ви побивалися, тільки того й прийшов.

— Та я б усе на світі віддала, аби цьому повірити. А тобі за це простилися б усі твої гріхи, Томе. Я б навіть ані словом не дорікнула тобі за те, що ти втік із дому й завдав мені такого горя. Але як же тобі повірити, коли ти... ну чому ти не сказав мені, Томе?

— Розумієте, тітонько, коли ви заговорили про похорон, мені враз подумалось: от було б здорово прийти й схватися в церкві! А якби я вам сказав, нічого б з того не вийшло. Тож я й поклав ту кору назад у кишеню та не озвався до вас.

— Яку кору?

— Ну, ту, на якій написав, що ми подалися в пірати. Тепер мені так жаль, що ви тоді не прокинулись, як я вас поцілував... слово честі, жаль.

Суворі зморшки на тітчиному обличчі розгладились, і очі її раптом лагідно засвітилися.

— То ти таки поцілував мене, Томе?

— Ну звісно.

— Ти правду кажеш?

— Та певне, що правду, тітонько, щирю правду.

— А чому ти це зробив, Томе?

— Бо я ж люблю вас, а ви лежали й стогнали уві сні, і мені стало вас так жаль...

Це скидалося на правду. І стара жінка не могла приховати тремтіння в голосі, коли сказала:

— Гаразд, поцілуй мене ще раз, Томе... і йди вже до школи, не надокучай мені тут!

Тільки-но він пішов, тітка побігла до комори й винесла звідти те, що лишилося від куртки, у якій Том був піратом. Потім спинилася, тримаючи куртку в руках, і мовила сама до себе:

— Ні, не треба... Відолашний хлопчина, він напевне сказав неправду, але то свята, благословенна неправда, вона так потішила мені серце! Сподіваюся, Господь Бог... я певна, Господь Бог простить йому, бо він сказав це від щирого серця. Але я не хочу знати, що це вигадка. Навіть не дивитимусь.

Стара відклала куртку й на хвилину замислилася. Ще двічі вона простягала руку й двічі забирала її назад. Та за третім разом таки наважилася, втішаючи себе думкою: «Це невинна брехня... невинна... і я не стану через неї журитися», — і засунула руку в кишеню. А в наступну мить кризь рясні сльози читала нашкрябані на корі слова й повторювала:

— Ну, тепер я простила б цьому хлопцеві хоч мільйон гріхів!

РОЗДІЛ XX

Коли тітка Поллі поцілувала Тома, було в тому поцілунку щось таке, що всю хлопцеву зажуру наче вітром здуло, і на серці в нього знов стало легко й радісно. Він весело рушив до школи і, як на щастя, ще на початку Медоу-лейн наздогнав Беккі Тетчер. Усі Томові вчинки завжди залежали від його настрою. От і тепер, ні хвилини не вагаючись, він підбіг до дівчинки й сказав:

— Пробач мені, Беккі, я був сьогодні справжнім негідником. Я більш ніколи таким не буду, ніколи в житті. Давай помиримось, гаразд?

Дівчинка спинилась і зневажливо поглянула йому в очі.

— Дуже вас прошу, містере Томасе Соєре, не чіпляйтеся до мене зі своїми розмовами. Я вас більше знати не хочу!

Вона труснула голівкою та пішла далі. Том стояв такий приголомшений, що не додумався навіть гукнути: «Ну й начхати! Ач яка цяця!» — а коли додумався, було вже пізно. Отож він промовчав. Але всередині у нього все кипіло. О, якби Беккі була хлопцем — от би він і дав їй! Уявляючи собі ту приємну картину, Том ступив на шкільне подвір'я та невдовзі знову зіткнувся з Беккі. Він кинув мимохідь дошкульне слово, вона відповіла тим самим — і між ними все було остаточно скінчено. Беккі, аж палаючи від збудження, не могла дочекатися, коли почнеться урок, — так їй не терпілося побачити, як Тома відшмагають за зіпсований підручник. Коли досі в ній і жевріло неvirразне бажання викрити Альфреда Темпла, то тепер, після Томової образливої вихватки, від нього й сліду не лишилося. Відолашна дівчинка й не знала, яка загроза нависла над нею самою.

Їхній учитель, містер Доббінс, дожив до поважних літ, так і не досягнувши того, чого прагнув замолоду, його заповітною мрією було стати лікарем, але бідність не дала здійснити цю мрію та приречла його на вчителювання в глухому провінційному містечку. Щодня, сидючи в класі, поки школярі вчили урок, учитель діставав із шухляди свого столу якусь таємничу книгу й заглиблювався в неї. Шухляду, де лежала книга, він замикав на замок, а ключа носив при собі. Не було в школі хлопчиська, що не помирав би з цікавості й бажання хоч краєчком ока зазирнути в ту книгу, але такої нагоди не випадало ще нікому. Кожен хлопець і кожна дівчина в школі мали свої припущення, що то за книга, але серед них не знайшлося б і двох однакових, отож до істини вони аж ніяк не вели. І ось, коли Беккі проходила повз учительський стіл, який стояв біля самих дверей, вона раптом помітила, що ключ від шухляди

стирчить у замку! То була справді щаслива нагода. Дівчинка озирнулася: ніде нікого, — і в наступну хвилину книга вже була у неї в руках. Заголовок на першій сторінці — «Анатомія», праця якогось там професора, — нічого їй не сказав, і Беккі почала гортати сторінки. Майже одразу ж вона натрапила на гарний кольоровий малюнок, що зображував зовсім голу людину. Та в цю мить на сторінку впала якась тінь: на порозі став Том Соєре і метнув швидкий погляд на той малюнок. Беккі шарпнула книгу, пориваючись згорнути її, але так невдало, що розірвала аркуш з малюнком аж до середини. Вона квапливо засунула книгу в шухляду, повернула ключ і аж заплакала з досади й сорому.

— Томе Соєре, тільки ти й здатен на таку капость: підкрастися до людини й підглянути, що вона робить.

— Звідки мені було знати, що ти тут робиш?

— Як тобі не соромно, Томе Соєере! Тепер ти викажеш мене, і я... ой, що ж це буде!.. Мене відшмагають, а мене ж іще ні разу не шмагали в школі!

Потім вона тупнула ніжкою та сердито мовила:

— Ну й виказуй, коли ти такий підлий! А я знаю, що й тобі перепаде. Ось постривай, побачиш! Гидкий, гидкий, гидкий хлопчисько! — Із новим вибухом плачу побігла геть.

Том стояв на місці, спантеличений цим несподіваним наскоком. Нарешті промовив сам до себе:

— Що за дурепа ці дівчиська! Її, бач, ні разу не шмагали в школі! Сміх, та й годі. Ну, а як і відшмагають, то що? Ото всі вони такі — рюмси й боягузки. Я-то, звісно, нічого не скажу старому Доббінсу про цю дурепа, бо можу поквитатися з нею інакше, й без підлоти, — але що з того? Він же однаково питає, хто розірвав його книгу. Ніхто не відповість. Тоді він зробить так, як завжди: почне питати всіх по черзі, одного, потім другого, а коли дійде до неї, то одразу сам побачить, не треба нічого й казати. У тих дуреп усе на обличчі написано. Духу в них справжнього нема. Ну, а потім, звісно, всипле їй як слід. Еге ж, у добрячу халепу вскочила Беккі Тетчер, і нікуди їй не подітися. — Том ще трохи подумав, зважуючи становище, а тоді додав: — От і гаразд! Вона була б рада, якби це мені таке, то нехай і їй перепаде! — І він побіг до гурту школярів, що пустували надворі.

За кілька хвилин прийшов учитель, і почався урок. Того дня Том не виявляв особливого інтересу до науки. Він раз у раз позирав на дівчачу половину класу, і обличчя Беккі дедалі дужче непокоїло його. Після того, що сталося, Том і не думав жаліти її, але тільки й того. Справжньої зловтіхи він збудити в собі не міг. Невдовзі впливла на світ історія із зіпсованим підручником,

і Томову увагу на деякий час цілковито відвернули власні клопоти. Та й Беккі ніби прокинулася від своєї чорної зажури й виказала жваву зацікавленість тим, що діється в класі. Вона знала: хоч би як Том запевняв, що то не він облив книжку чорнилом, покари йому все одно не минути, — і не помилилась. Справді-бо, відмагання обернулося для Тома тільки на гірше. Беккі сподівалася, що це потішить її, і силкувалася викликати в собі почуття зловтіхи, але це в неї не дуже виходило. А коли настала фатальна хвилинка, її раптом наче штовхнуло щось устати й розказати про Альфреда Темпла, — та вона придушила в собі це поривання й лишилася сидіти. «Адже Том, — переконувала вона себе подумки, — напевне розкаже, що то я розірвала книгу. Ні, не озвусь і словом, хай би навіть від цього залежало його життя!» Том відбув покару й повернувся на своє місце, не дуже всім тим журачись: він цілком припускав, що міг і сам випадково вивернути чорнило на підручник, бешкетуючи в класі з товаришами; отож і відмагався тільки для годиться, бо такий уже був звичай — до кінця стояти на своєму.

Так минула година. Вчитель куняв на своєму троні, у повітрі лунало сонне гудіння учнів, що товкли урок. Та незабаром містер Доббінс випростався, позіхнув, потім відімкнув шухляду й сягнув рукою по книгу, але, здавалось, іще вагався, взяти її чи ні. Більшість учнів байдуже дивилися на нього, та було серед них двоє, що напружено стежили за кожним його порухом. Містер Доббінс якусь хвилю неухважно погладжував книгу пальцями, а тоді взяв у руки і, зручніше вмостившись у кріслі, наготувався читати...

Том метнув швидкий погляд на Беккі. Колись він бачив такий зацькований і беспорядний вираз в очах кроля, на якого було націлено рушницю. Хлопець ураз забув про їхню сварку. Мерщій!.. Треба щось робити!.. Цю ж мить!.. Та, як на те, така нагальна потреба немов скувала його думки. Ага, придумав! Зараз він підскочить до вчителя, вихопить у нього книгу й дремене з нею геть. Але на якусь коротку мить Томові забракло рішучості, і нагоду було втрачено: вчитель уже розгорнув книгу. Ах, якби ж то повернути ту згаяну мить! Та ні, надто пізно. Порятунку для Беккі немає... А в наступну мить учитель звів очі на клас. Під його пильним поглядом усі враз принишкли. Було в тому погляді щось таке, що навіть невинних охопив страх. На довгу хвилю — можна було полічити до десяти — запала мовчанка: вчитель немовби набирався гніву. Потім він запитав:

— Хто порвав цю книгу?

Ані звуку. Чути було б, якби впала шпилька. Мовчанка затяглася. Вчитель вдивлявся в обличчя учнів, шукаючи винного.

— Бенджаміне Роджерсе, це ти порвав книгу? Ні, не він. Знову мовчанка.

— Джозефе Гарпере, ти?

І не він. Що далі тривали ці повільні тортури, то більша тривога краjala Томові душу. А вчитель, доскіпливо повівши очима по рядах хлопців, трохи подумав і обернувся до дівчат.

— Емі Лоренс?

Заперечливий порух голови.

— Грейсі Міллер?

Той самий порух.

— Сьюзен Гарпер, це ти зробила?

Знов ні. Далі була черга Беккі Тетчер. Тома аж дроз пройняв від хвилювання й розпачу.

— Ребекко Тетчер... (Том поглянув на її обличчя: воно зблідло від жаху.) Це ти... ти, ти дивися на мене... (Вона благально звела руки.) Це ти порвала книгу?

І раптом у Тома блискавкою саянула думка. Він підхопився на ноги й гукнув:

— Це я, я порвав!

Усі аж очі витріщили, вражені такою несосвітненою дурницею. Том трохи постояв, приходячи до тями, а коли ступив уперед, назустріч покарі, у звернених до нього очах Беккі світилося стільки захвату, вдячності й любові, що задля них він радо став би під різки ще із сотню разів. Надихнувшись величчю власного подвигу, Том без жодного звуку витримав найжорстокішу з екзакуцій, що їх будь-коли вчиняв містер Доббінс, і так само незворушно вислухав безжалний додатковий вирок: лишитися на дві години після уроків. Він знав, хто чекатиме на нього біля воріт, коли його випустять з ув'язнення, отож і не вважав, що марно згає ті нудні дві години.

Того вечора Том ліг спати, плакаючи плани помсти Альфредові Темплу: сповнена сорому й каяття, Беккі розповіла йому про все, не приховавши і власного віроломства. Та навіть жадаба помсти скоро поступилася місцем куди приємнішим думкам, і, коли хлопець урешті заснув, у вухах його солодкою музикою бриніли останні слова Беккі:

— О Томе, я й не знала, що ти такий благородний!

РОЗДІЛ XXI

Наближалися канікули. Учитель, і завжди суворий, став ще суворіший і прискіпливіший, бо хотів, щоб його учні добре відзначилися в «підсумковий день». Тепер ні різки, ні лінійка майже

не лежали без діла — принаймні в молодших класах. Лише старших хлопців та юних панночок років вісімнадцяти-двадцяти вже не шмагали прилюдно. А шмагав містер Доббінс добряче, бо хоч і приховував під перукою велику, на всю голову, блискучу лисину, проте літ йому було ще не так багато, і м'язи він мав досить дужі. У міру того як наближався великий день, учителява тиранська вдача розкривалась усе повніше: здавалося, він діставав злобну втіху, караючи школярів за найдрібнішу провину. І тому менші хлопчачки цілими днями страждали від гнітючого страху, а ввечері, перед сном, замишляли страшну помсту. Вони не проминали жодної нагоди якось дошкулити вчителеві. Та він надолужував своє з верхом. Розплата, що наставала за кожним успішним актом помсти, була така навальна й грізна, що хлопці незмінно залишали поле бою переможені. Нарешті вони змовились і придумали план, що обіцяв їм блискучу перемогу. Вони залучили на свій бік підмайстерка місцевого маляра вивісок, звірили йому свій задум і попросили допомоги. Той охоче погодився, бо мав на те й свої причини: вчитель харчувався в домі його батька й вже встиг допекти хлопцеві до живого. Вчительева дружина за кілька днів саме мала поїхати з міста когось там навідати, і, отже, ніщо не могло стати на заваді їхньому планові. Учитель, готуючись до всяких урочистих подій, завжди добре підпивав, і підмайстер маляра пообіцяв: коли «підсумкового дня» той напутник юних душ дійде до потрібного стану й закуняє в кріслі, він «облагодить усе те діло», а тоді збудить старого, щоб мерщій ішов до школи.

Минув належний час — і ось той знаменний день настав. На восьму годину вечора шкільний будинок стояв яскраво освітлений і прикрашений вінками й гірляндами із зелені та квітів. Учитель сидів, мов на троні, у своєму кріслі на підвищенні перед шкільною дошкою. Видно було, що його вже трохи розморило. Три ряди лав обабіч нього й шість рядів попереду займали місцева верхівка та батьки учнів. Ліворуч, за лавами для гостей, спорудили широкий поміст, де сиділи школярі, що мали того вечора виступати: ряди менших хлопчачків, таких чистеньких і вичепурених, що їм було аж не по собі; ряди довготелесих підлітків; сніжно-білі ряди дівчаток та виряджені в батист і мусліні панночки, що видимо соромилися своїх оголених рук, старовинних бабусиних прикрас, рожевих і блакитних бантів та квіток у косах. Решту місць заповнили учні, що не брали участі у «підсумках».

Почалися виступи. Малесенький хлопчик устав і залопотів: «Навряд чи хтось із вас чекав, щоб вірші вам малюк читав...» і т. ін., допомагаючи собі силуваними конвульсійними жестами,

схожими на рухи машини, у якій щось розладналося. Проте він щасливо добувся кінця, хоча вже не тямив себе зі страху, а тоді, нагороджений гучними оплесками, так само механічно вклонився й пішов на своє місце.

Сором'язлива мала дівчинка, шепелявлячи, завела: «Було шобі в Мері маленьке ягнятко...» — а в кінці зробила жалюгідний реверансик, дістала свою пайку оплесків і сіла на місце, розпашіла й щаслива.

Аж ось наперед рішуче й впевнено виступив Том Соєр і на високих нотах почав проказувати незгасну й безсмертну промову «Дайте мені волю або заповідьте мені смерть!»* — з невідомим запалом і шаленою жестикуляцією, — але якраз посередині збився. Його враз скував страх перед публікою, ноги під ним затремтіли, а в горлі застряг тугий клубок. Щоправда, слухачі неприховано співчували йому — проте всі мовчали, а та мовчанка була для нього страшніша за співчуття. Вчитель нахмурився, і це довершило Томову поразку. Він ще спробував щось із себе видушити, але марно, — і тоді подався геть зі сцени, вкритий ганьбою. Почулися поодинокі оплески, та тут-таки й змовкли.

Потім пролунало «Хлопчик на палубі в димі й полум'ї», «Ішли ассирійці походом» та інші перлини декламації. Далі були змагання з читання та правопису. Кілька зубрів блиснули своїми знаннями з латини. А тоді настала черга головної принади вечора — власних творів старших учениць. Кожна по черзі виходила на край помосту, прокашлювалася, розгортала рукопис, перев'язаний гарненькою стрічкою, і починала читати, старанно дотримуючи «виразності» й розділових знаків. Теми цих творів були ті самі, що їх свого часу розвивали за таких же нагод їхні матері, а перед ними бабусі та й, певне, всі давніші предки жіночої статі, починаючи від доби хрестових походів. Як-от приміром: «Дружба», «Спогади давніх днів», «Святе письмо й історія», «Царство мрій», «Користь освіти», «Політичні устрої в порівнянні», «Меланхолія», «Дочірня любов», «Заповітні бажання» і т. ін., і т. ін.

Однією з прикметних рис усіх тих творів була свідомо, любовно виплекана меланхолійність; ще однією — марнотратна й невтримна повільність «високих слів»; далі — дурна манера тулити де треба й де не треба особливо «яскраві» вислови та звороти, заяложуючи їх по саме нікуди; а особливо лізла у вічі й прикро вражала настирлива й нестерпно вбога мораль, яка щоразу помахувала своїм куцим хвостом наприкінці кожної з тих праць. Хоч би яка

* Мається на увазі промова за ліквідацію рабовласництва. — *Прим. перекладача.*

була тема, всі авторки аж вивертали собі мізки, силкуючись виставити її під таким кутом, щоб вона дала найбільше поживи добродієчому й побожному розумові. Облудність таких моральних проповідей очевидна для кожного, а проте вони побутували в наших школах тоді, побутують сьогодні й побутуватимуть, певне, аж поки стоятиме світ. Немає в нашій країні такої школи, де старші учениці не вважали б за обов'язок завершувати свої твори мораллю, і неважко помітити: чим більш розбещена й менш побожна дівчина, тим довша й суворіша мораль її шкільних творів. А втім, досить про це. Гірка правда нікому не до вподоби. Та повернімося до «підсумкового вечора». Перший прочитаний твір мав назву «То оце й є життя?». Може, читач витерпить бодай уривок із нього.

Мандруючи споконвічними шляхами життя, з яким радісним хвилюванням зустрічає юний розум якесь довго очікуване свято! Уява не шкодує рожевих барв і щедро малює звабливі картини. У своїх мріях сластолюбна прихильниця моди вже бачить себе серед святкового натовпу, де всі очі звернені на неї. Її граційна постань у сніжно-білих шатах кружляє в радісному танці, її очі сяють ясніше від усіх, її ніжки ступають легше за всіх у цьому блискучому товаристві.

У таких солодких видіннях час збігав швидко, і настає заповітна година, коли вона має вступити в той рай, про який так жагуче мріяла. Яким прекрасним постає все перед її завороженими очима! Кожне нове видіння чарівніше за попереднє. Та минає деякий час — і вона починає розуміти, що під цією принадною поверхнею ховається марнота й порожнеча. Лестощі, які раніш полонили її душу, тепер ріжуть їй вухо, бальна зала втратила весь свій чар. З ушкодженим здоров'ям і гіркотою в серці вона йде геть звідти, переконана, що земні втіхи нездатні вдовольнити поривань її душі!

І таке далі, й таке інше. Під час читання по рядках слухачів раз у раз перебігав схвальний гомін, чути було перешіптування: «Як мило!», «Як гарно сказано!», «Свята правда!» тощо, — а на закінчення, після надивовижу недолугої моралі, залунали захоплені оплески.

Потім виступила тендітна смутна дівчина з «одухотвореним» блідим обличчям — від пігулок і нетравлення шлунка — й прочитала «поему». Двох строф із неї буде задосить: прощання юної миссурійки з Алабамою.

Прощай, о Алабамо, прощай!
Гірка розпука точить мені душу.

Всім серцем полюбила я цей край
 І ось тепер його покинуть мушу.
 Ніколи не забуду я твоїх гаїв,
 Широкого розливу Таллапуси,
 І Талласі тінястих берегів,
 І тихої при сході сонця Куси.

Тож не соромлюся, що я така смутна,
 Що від ридань мені спирає груди.
 Мені вже не чужа ця сторона
 І не чужі її привітні люди.
 Цей край зелених гір, долин і рік
 Розкрив мені гостинно свою браму.
 І хай залякнуть члени всі мої навік,
 Як розлюблю тебе я, Алабамо!

Хоч мало хто з присутніх зрозумів, що воно за «члени», проте загалом поему прийняли схвально.

Далі перед публікою стала чорноока й чорнокоса смаглявка, витримала ефектну паузу, а тоді розмірено й урочисто почала:

Видіння

Темна й бурхлива видалася ніч. Навколо престолу небесного не мерехтіло жодної зірки, але глухий гуркіт грому безнастанно лунав у повітрі, і страхітливі блискавиці гнівно спалахували в надхмарних чертогах, ніби зневажали ту владу, яку забрав над ними славнозвісний Франклін*. Навіть шалені вітри усі, як один, залишили свої таємничі покої та забували над землею так, ніби хотіли зробити цю грозову ніч ще страшнішою.

О цій-от годині, такій похмурій і безпросвітній, моя душа тужила за людським співчуттям, та раптом

*Мій щирий друг, моя повірниця у радості й біді,
 Хранителька моя мені явилася тоді.*

Вона наближалася, подібна до одного з тих небесних створінь, що уявляються юним романтичним душам у мріях про осяяний рай, — цариця краси, що не мала ніяких оздоб, крім свого незрівнянного чару. І така тиха й легка була її хода, що жодним звуком не сягнула мого вуха, і, коли б не таємничий трепет, який я відчувала при її наближенні, вона промайнула б повз мене, подібно до інших скромних красунь, непомічена й невпізнана. Неземний смуток, мов крижані сльози на шатах зими, лежав на її обличчі, коли

* Бенджамін Франклін (1706–1790) — один із засновників США.—
 Прим. перекладача.

вона показала на буяння стихій поза стінами дому й закликала мене звернутися думкою до тих двох істот, що були всередині.

Ця маячня займала щось із десятків списаних від руки сторінок і завершувалася такою гнівною інвективою на адресу всіх, хто не належить до пресвітеріанської церкви, що їй присудили першу нагороду. Всі вважали, що цей твір — поза всяким сумнівом найкращий з прочитаних на вечорі. Вручаючи авторці нагороду, мер містечка виголосив зворушене слово, у якому сказав, що в житті своєму не чув нічого «вищого» і що таким твором міг би пишатися й сам Даніель Вебстер*.

Мимохідь зауважимо, що число творів, у яких без кінця повторювалося слово «прекрасний», а прожиті літа іменувалися «сторінками життя», проти минулих років анітрохи не зменшилось**.

Та ось учитель, розморений і майже подобрілий, відсунув своє крісло і, повернувшись спиною до публіки, взявся малювати на дошці карту Америки, щоб показати успіхи учнів з географії. Однак його непевна рука погано робила своє діло, і по залі перебігло приглушене хихотіння.

Учитель розумів, що сміються з нього, й почав виправляти намальоване. Він стирав одні лінії та виводив інші, але виходило щораз гірше, і хихотіння посилювалось. Тоді вчитель цілком зосередився на своїй карті, щоб ті веселощі не могли збити його з пантелику. Він знав, що всі очі дивляться тепер на нього, і йому здавалося, ніби діло пішло на краще, проте хихотіння не змовкало, а навпаки, ставало дедалі гучніше. Та й не дарма. Якраз над головою вчителя в стелі був душник, що виходив на горище, і з цього отвору помалу спускався кіт, обв'язаний мотузкою під задніми лапами, з укутаною в ганчірку мордою — щоб не нявчав; отак спускаючись, він одчайдушно вигинався вгору-вниз і то чіплявся кігтями за мотузку, то ловив ними повітря. У залі вже не хихотіли, а майже сміялись: кіт був усього за кілька дюймів над головою заглибленого в своє діло вчителя; ось ще трохи нижче, ще — і він у розпачі вчепився кігтями в учителеву перуку й в ту ж мить, не випускаючи своєї здобичі, злетів назад на горище! А над лисою вчителевою головою зайнялося яскраве сяйво — підмайстер маляра позолотив її!

* Даніель Вебстер (1782–1852) — американський політичний діяч, видатний оратор. — *Прим. перекладача.*

** Наведені в цьому розділі нібито учнівські твори взято без жодних змін із книжки «Проза й поезія однієї дами з Американського Заходу», але вони такі школярські з усіх поглядів, що з ними не зрівнялася б і наймайстерніша підробка. — *Прим. автора.*

На цьому урочистий вечір скінчився. Учні таки помстилися. Настали канікули.

РОЗДІЛ XXII

Том вступив до нового товариства «юних поборників тверезості», зваблений їхніми яскравими «відзнаками». Він дав урочисту обіцянку: поки він член цього товариства, він не куритиме й не жуватиме тютюну, а також не вживатиме непристойних слів. І одразу ж по тому відкрив для себе ще одну істину: досить тільки пообіцяти не робити чогось, як тобі негайно захочеться робити саме це. Дуже скоро він уже місця собі не знаходив — так кортіло йому закурити й вилаятись; і тільки надія покрасуватися перед людьми в червоному паску поборника тверезості утримувала його в тому товаристві. Наближалось Четверте липня*, але Том, не проносивши своїх вериг і два дні, розважив, що цієї нагоди однаково не дочекається, й поклав усі сподівання на старого мирового суддю Фрейзера, який нібито вже помирав; а що суддя був у містечку людиною визначною, то й похорон йому мали влаштувати пишний. Три дні Том неабияк переймався станом здоров'я судді Фрейзера й жадібно ловив кожну звістку про це. Часом його надії сягали так високо, що він дозволяв собі діставати свої «відзнаки» й приміряти їх перед дзеркалом. Та суддя виявився людиною непевною: йому то гіршало, то легшало, а потім начебто остаточно повернуло на краще, і зрештою він одужав. Том щиро обурювався й почував себе скривдженим. Він негайно вийшов з товариства — і тієї ж таки ночі хвороба повернулася, і суддя помер. А Том сказав собі, що більш ніколи не віритиме таким людям.

Похорон був дуже пишний, і юні поборники тверезості йшли в жалобній процесії так поважно, що їхній недавній соратник мало не луснув від задрощів. Зате він знову став сам собі господар, і це його сьак-так утішало. Тепер він міг пиячити, курити, лаятись, але на превеликий свій подив, виявив, що йому нічого цього вже не хочеться. Сама свідомість того, що це дозволено, відбивала й охоту, й будь-яку цікавість.

Скоро Том, сам собі не вірячи, відчув, що омріяні канікули стають для нього наче тягарем. Він спробував вести щоденник, але за три дні анічогісінько не сталося, і про щоденник було забуто.

---

* День ухвалення декларації незалежності (1776), національне свято США. — *Прим. перекладача.*

До містечка приїхала одна з перших негритянських музичних труп, і її вистави справили на всіх надзвичайне враження. Том із Джо й собі зібрали таку трупу й два дні тішилися тією розвагою.

Навіть славне Четверте липня було зіпсоване: безперестану лив дощ, святкова процесія не відбулася, та й найбільша людина у світі (як уявлялося Томові), містер Бентон, справжній сенатор Сполучених Штатів, розчарував Тома страшенно, бо виявився не тільки не велетнем двадцяти п'яти футів на зріст, а навіть і не близько того.

Приїхав цирк. Три дні після того друзі влаштовували циркові вистави в наметі з подертих килимів, беручи за вхід по три шпильки з хлопців і по дві з дівчат, аж поки й ця гра набридла.

Приїхали френолог і гіпнотизер — та й поїхали собі, а в містечку стало ще нудніше й тоскніше.

Хлопці та дівчата кілька разів збиралися на «вечірки», але вони траплялися так рідко й стільки давали радості, що болісну пустку між ними годі було чимось заповнити.

Беккі Тетчер поїхала на літо в свій рідний Константинополь, щоб провести канікули з батьками, — і в житті не лишилося ніякого просвітку. А ще Тома весь час гнітила страшна таємниця вбивства на кладовищі. Не давала спокою й боліла, наче виразка.

Потім він захворів на кір.

Два довгі тижні пролежав Том ув'язнений, відрізаний від світу й усього, що там діялося. Хвороба минала тяжко, і ніщо його не цікавило. А коли він зрештою встав з ліжка й ще непевною ходою подався «в місто», то побачив там в усьому й в усіх прикру перемену. Містечко захлюпнула хвиля «релігійного оновлення», і всі «звернулися до бога» — не лише дорослі, а й діти. Марно ходив він вулицями, сподіваючись натрапити хоч на одну любу його серцю грішну душу: на нього скрізь чекало розчарування. Він поткнувся був до Джо Гарпера, але той читав Біблію, і Том зі смутком відвернувся від цього неподобного видовища. Бен Роджерс, як виявилося, навідував бідні оселі з кошиком релігійних брошурок. Том розшукав Джима Холліса, і той став запевняти, що хвороба його благословенна, бо наслана на нього богом як застереження. Кожен хлопець, з яким він зустрічався, додавав ще одну тонну до тягаря, що гнітив Томові душу, а коли він у розпачі подався шукати розради в Гекльберрі Фінна й той зустрів його реченням зі Святого Письма, Том, остаточно зломлений, поплентав додому й знову зліг, гірко усвідомлюючи, що він єдиний у містечку пропащий грішник, приречений на вічні муки.

Вночі вибухнула страшна гроза — із зливою, сліпучими спрахлами блискавиць і моторошним гуркотом грому. Том напнув

на голову ковдру й з жахом чекав своєї загибелі, бо не мав ані тіні сумніву, що всю ту веремію зчинено задля нього. Він щиро вірив, що своїми гріхами вичерпав довготерпіння сил небесних, довів його до краю та тепер настала година розплати. Якби хтось надумав стріляти з гармати по малій комасі, Том, може, й здивувався б з такого марнотратства, а в тому, що для знищення такої комахи, як він, влаштовано безмірно дорогу грозу, він нічого незвичайного не вбачав.

Поступово гроза стала втихати й нарешті вщухла, так і не зробивши свого діла. Першим Томовим пориванням було подякувати богові й стати на праведну путь. Та потім він вирішив почекаати: а може, грози більше не буде.

Наступного дня знову довелось кликати лікаря: хвороба повернулася. Том пролежав крижем ще три тижні, які здалися йому цілою вічністю. А коли нарешті вийшов з дому, то навіть не радів, що лишився живий, бо пам'ятав, який він тепер самотній: ні друзів, ні товаришів, усі від нього відцуралися. Він похмуρο брів вулицею, коли побачив Джима Холліса — той на чолі гурту хлопчаків судив kota за вбивство пташки, яка лежала тут-таки. Далі на задвірках Том натрапив на Джо Гарпера та Гека Фінна, що наминали крадену диню.

Бідолашні хлопці! До них, як і до Тома, повернулася колишня хвороба.

РОЗДІЛ XXIII

Нарешті сонна атмосфера містечка сколихнулася, і то досить бурхливо: у суді почали слухати справу про вбивство. Тепер усі тільки про те й говорили. Томові просто ніде було сховатися від тих балачок. Від кожної згадки про вбивство в нього аж серце тіпалося, бо нечисте сумління та страх нашіптували йому, що все це говориться при ньому зумисне, щоб «промацати» його. І хоч він розумів, що немає ніяких підстав запідозрити, ніби він знає щось про вбивство, проте не міг лишатися спокійним, чуючи ті розмови. Його весь час проймав холодний дроз. І нарешті він завів Гека у відлюдний закуток, щоб поговорити з ним по щирості. То була бодай невелика полегкість: на якусь часинку відпустити язика з припони й поділитися своїм душевним тягарем з іншим страдником. До того ж він хотів перевірити, чи не прохопився десь Гек про їхню таємницю.

— Слухай, Геку, ти нікому не казав... про оте?

— Про що?

— Ну, ти ж знаєш.

— А-а... Та звісно, що ні.

— Ані слівця?

— Жодного слівця, побий мене сила божа. А чого ти питаєш?

— Ну, я боявся...

— Слухай, Томе Соєере, якщо це впливе, нам і двох днів не прожити. Ти ж сам знаєш.

Томові трохи відлягло він серця. З хвилину помовчавши, він запитав:

— Геку, а тебе ніхто не примусить сказати?

— Примусить? Мене? Хіба що я захочу, щоб той клятий метис мене втопив, не інакше.

— Ну, то все гаразд. Я теж так думаю: поки мовчимо, нам нема чого боятися. Тільки знаєш, давай ще раз поклянемося. Щоб було певніше.

— Гаразд.

І вони поклялися ще раз, похмуро й урочисто.

— А що кажуть люди, Геке? Я багато всякого наслухався.

— Що кажуть? Та все те саме: Маф Поттер, Маф Поттер,— тільки й чуєш кругом. Мене аж у піт кидає від цих балачок, так і хочеться забігти світ за очі.

— Я також тільки це й чую. Мабуть-таки, йому кінець. А тобі його іноді не жаль?

— Чого ж не жаль, ще й як жаль. Чоловік він, звісно, непутящий, але щоб скривдив когось — то ніколи. Наловить ото риби, вторгує грошей на пляшку — і тиняється повсюди. Але ж і всі люди так, побий мене бог, чи майже всі — і проповідники, і хто ти хочеш. А душа в нього добра. Колись він дав мені піврибини, хоча йому й самому мало було. Та й заступався за мене не раз, допомагав, коли було скрутно.

— А мені, Геку, він лагодив зміїв і гачки до вудок прив'язував. Добре б нам визволити його з в'язниці.

— Е ні, Томе, нам його не визволити. Та й яка йому з того користь? Його ж однаково впіймають.

— Еге ж, упіймають. Але я просто чути не можу, як усі його паскудять, мов ті чорти,— а він же не винен... у тому.

— Та й я, Томе, не можу. Боже ти мій, таке вже на нього клепають: наче він найперший лиходій в окрузі й дивно, що його досі не повісили.

— Атож, скрізь таке кажуть. А ще я чув: мовляв, якби його й відпустили, то над ним учинять суд Лінча.

— А таки вчинять, ще й як.

Хлопці розмовляли ще довго, та це не дало їм розради. А коли смеркло, вони рушили до невеличкої в'язниці, що стояла за містом, і почали тинятися поблизу з невиразною надією на якийсь щасливий випадок, що враз усе залагодить. Але нічого такого не сталося: як видно, ні ангелам, ні феям не було діла до нещасного в'язня.

Зрештою хлопці зробили те, що робили вже на раз: підійшли до віконця й передали Поттеру трохи тютюну й сірників. Віконце було невисоко, а сторожа при в'язниці не тримали.

Їм щоразу було соромно, коли Поттер починав дякувати за ті дарунки, а сьогодні сором обік їх дужче, ніж будь-коли перед тим. Слухаючи Поттера, вони почували себе нищими боягузами й зрадниками.

— Ви такі добрі до мене, хлопці, — сказав Поттер, — добріші за всіх у містечку. І я цього не забуду, ні. Я оце тепер часто собі кажу: скільком хлопцям я, бувало, лагодив зміїв і всяку всячину, і показував, де добре ловиться риба, і допомагав чим тільки міг, а тепер, коли старий Маф у біді, всі вони про нього забули, а от Том не забув, і Гек не забув — ці не забули, то й я про них не забуду... Еге ж, хлопці, страшну річ я скоїв — п'яний був і себе не тямив, оце тільки тому, — а тепер мене, певно, повісять, та й по заслuzі. І по заслuzі, а мабуть, і на краще воно, цебто я так сподіваюсь. Але не варто про це говорити. Не хочу смутити вас, ви ж до мене такі добрі... Оце лише що я вам хочу сказати: ніколи не пийте, хлопці, того клятого зілля, то й не попадете в таку оселю. Ану станьте трохи далі туди... отак... Як приємно бачити дружні обличчя, коли ти вскочив у таку страшну халепу. Ніхто ж сюди не приходить, крім вас. Добрі, приятні личка... Станьте один одному на плечі й дайте мені доторкнутися до вас... Отак... І потиснути руки... ваші пролізуть крізь ґрати, а моя ні — завелика. Маленькі, слабкі рученята, а скільки вони зробили для Мафа Поттера, та й ще більше зробили б, якби могли...

Том прийшов додому дуже пригнічений, і снилися йому тієї ночі всякі страхіття. Другого дня й через день він весь час крутився поблизу будинку суду, і його дуже тягло зайти всередину, так що він на превелику силу стримував себе. Те саме діялось і з Геком. Хлопці старанно уникали один одного. Час від часу й той, і той ішли геть, але одна й та сама темна сила невдовзі приводила їх назад. Коли хтось виходив із судової зали, Том одразу наставляв вуха, але щоразу чув невтішні новини: тенета все міцніше облутували бідолаху Поттера. Наприкінці другого дня всі в містечку гомоніли про те, що свідчення індіанця Джо

лишаються не спростовані й немає вже анінайменшого сумніву, що присяжні визнають Поттера винним.

Того вечора Том повернувся додому пізно й заліз до спальні крізь вікно. Він був страшенно збуджений і кілька годин не міг заснути. А другого дня зранку біля будинку суду зібралося все містечко: то мав бути вирішальний день. Залу заповнила публіка — і чоловіки, і жінки. Всі довго чекали, аж поки з'явилися присяжні й зайняли свої місця; скоро по тому привели закутого в кайдани Поттера, блідого, змарнілого, зі страхом та безнадією в очах, і посадили на видноті, де на нього могли роздивлятися всі цікаві; на такому ж видному місці сидів індіанець Джо, як завжди незворушний. Потім довелося чекати ще, аж урешті з'явився суддя, і шериф оголосив про початок судового засідання. Як зазвичай, зашепотілись правники, а тоді почали гортати якісь папери. Усі ті приготування й затримки створювали в залі урочисту, сповнену напруженого чекання атмосферу.

Викликали свідка, який розповів, що в ніч проти того дня, коли було виявлено вбивство, він бачив, як Маф Поттер умивався в струмку, а коли помітив його, тихенько втік. Поставивши йому ще кілька запитань, прокурор сказав:

— Передаю свідка обороні.

Підсудний на мить звів очі, але одразу опустил їх, коли його оборонець промовив:

— Я не маю запитань до свідка.

Другий свідок підтвердив, що ніж, якого йому показали, було знайдено біля тіла вбитого. Прокурор сказав:

— Передаю свідка обороні.

— Я не маю запитань до свідка, — мовив оборонець Поттера.

Третій свідок сказав під присягою, що не раз бачив того ножа у Поттера.

— Передаю свідка обороні.

Оборонець Поттера відмовився допитувати й цього свідка. На обличчях публіки відбилася досада. Що він собі думає, цей адвокат? Невже навіть не спробує врятувати життя підсудному?

Кілька свідків розповіли, як підозріло поведився Поттер, коли його привели на місце злочину. Їх також відпустили без перехресного допиту.

Мало-помалу все, що діялося на кладовищі того пам'ятного ранку, аж до найменших подробиць, постало перед судом у свідченнях надійних, гідних всілякої довіри свідків, — але жодного з них адвокат Поттера не визнав за потрібне піддати перехресному допиту. Публіка збуджено гомоніла, висловлюючи подив і невдоволення, і суддя мусив закликати її до порядку.

Прокурор сказав:

— На підставі даних під присягою свідчень поважних громадян, чия правдивість не викликає найменшого сумніву, ми дійшли висновку, що цей жахливий злочин вчинив не хто інший, як оцей нещасний, який сидить на лаві підсудних. Ми вважаємо звинувачення доведеним.

З уст бідолахи Поттера вихопився тяжкий стогін, він затулив обличчя руками й безтямно захитав головою, а в залі запала гнітюча тиша. Навіть деякі чоловіки були зворушені, а чимало жінок плакали не криючись. Тоді підвівся оборонець і сказав:

— Ваша честь, на початку цього судового процесу ми мали намір довести, що наш підзахисний вчинив це страшне діяння в неосудному стані, у нападі білої гарячки, спричиненої сп'янінням. Та тепер ми змінили свій намір і не станемо висувати цього доказу.— І він звернувся до судового службовця: — Викличте Томаса Соєра!

На всіх обличчях, навіть і на Поттеровому, з'явився приголомшений вираз. Усі очі з цікавістю прикипіли до Тома, що підвівся й пішов до суддівського столу. Вигляд він мав наполоханий, бо не тямив себе зі страху. З нього взяли присягу.

— Томе Соєре, де ви були сімнадцятого червня близько півночі?

Том поглянув на кам'яне обличчя індіанця Джо, і язик його застряг у роті. Публіка затамувала віддих, але хлопець не міг видушити з себе ані слова. Та все ж за якусь хвилину він опанував себе настільки, що спромігся обізватись і його навіть дехто почув.

— На кладовищі.

— Трохи голосніше, будь ласка. Не бійтеся. То ви були...

— На кладовищі.

На обличчі індіанця Джо майнула зневажлива посмішка.

— Чи були ви десь поблизу могили Вільямса?

— Так, сер.

— Говоріть трохи голосніше. Чи близько до неї ви були?

— Майже так, як оце до вас.

— Ви там сховалися чи ні?

— Сховався.

— Де?

— За осоками, що поруч могили.

Індіанець Джо ледь помітно здригнувся.

— З вами ще хтось був?

— Так, сер. Я прийшов туди з...

— Стривайте, стривайте... Не треба називати ім'я вашого товариша. Коли надійде час, ми викличемо і його... Чи ви мали щось із собою?

Том завагався й видимо зніяковів.

— Говоріть, хлопче, не бійтеся. Будь-яка правда гідна поваги. То що ж ви з собою принесли?

— Та тільки... е-е... здохлого кота.

У залі знялася хвиля веселощів, але суддя стримав їх.

— Ми пред'явимо суду кістяк того кота. А тепер, мій друже, розкажіть нам про все, що там сталося... Розкажуйте як можете, нічого не пропускаючи, і не бійтеся.

Том почав розказувати — спочатку невпевнено, затинаючись, але потім захопився, і мова полилася в нього вільно й гладенько. Невдовзі в залі все затихло, й стало чути тільки його голос; усі очі були прикуті до нього, слухачі ловили кожне його слово, розтуливши роти й забувши про час, мов заворожені тією жахливою розповіддю. Стримуване збудження публіки сягнуло своєї межі, коли хлопець сказав:

— ...А коли лікар торохнув Мафа Поттера дошкою по голові й той упав, індіанець Джо підскочив з ножем і...

Хрясь! Наче блискавка, метнувся індіанець до вікна, розштовхав тих, хто хотів його затримати, і зник з очей.

РОЗДІЛ XXIV

Том знову став славнозвісним героєм — утіхою старих і предметом заздрості малих. Його ім'я навіть увічнили в друкованому слові, бо місцева газета проспівала йому хвалу. Дехто твердив, що він неодмінно стане президентом, — якщо, звісно, його доти не повісять.

Як завжди буває, легковірна й непостійна публіка радо прийняла Мафа Поттера в свої обійми і голубила його так само щедро, як зовсім недавно ганьбила. Але подібна поведінка тільки робить публіці честь, отож не варто судити її надто суворо.

Дні Томові повнилися славою та радістю, зате ночі були жахливі. Усі його сни заповонив собою індіанець Джо, у чийх очах Том незмінно бачив смертний вирок собі. Увечері, коли наставала темрява, ніяка спокуса не могла виманити хлопця з дому. У такому ж безнастанному страху жив тепер і бідолаха Гек, бо того вечора перед вирішальним судовим засіданням Том розповів усе адвокатові Поттера, і Гек страшенно боявся, щоб не виявилася та його причетність до цієї історії, — дарма що втеча індіанця Джо й звільнила його від муки, якою були б для нього свідчення в суді. Що-правда, адвокат пообіцяв бідолашному хлопцеві мовчати, але що та обіцянка? Відколи докори сумління змусили Тома піти поночі

додому до адвоката й вирвали із його замкнених щонайстрашнішою клятвою уст ту лиховісну таємницю, від Гекової віри в людство майже нічого не лишилося.

День у день, чуючи вдячні слова Мафа Поттера, Том радів, що розказав правду: але ніч у ніч шкодував, що не відкусив собі язика. Часом він боявся, що індіанця Джо ніколи не зловлять, а часом потерпав, щоб його таки не зловили. Хлопець знав, що не матиме ані хвилини спокою, доки той метис не помре й він на власні очі не побачить його трупа.

За злочинця призначили винагороду, обнищпорили цілу округу, але індіанця Джо так і не знайшли. Із Сент-Луїса прибув вельми тямущий поліцейний інспектор, про якого розповідали справжні чудеса. Він поникав довкола, похитав головою, прибрав глибокодумного вигляду і, як це звичайно роблять люди його фаху, досяг запаморочливих наслідків. А саме: він «натрапив на слід». Одначе слід не повісиш за вбивство, отож інспектор покрутився та й поїхав собі, а Том і далі жив під такою самою постійною загрозою.

Та спливали дні, і кожен забирав із собою якусь частку того тягаря гнітючої тривоги.

РОЗДІЛ XXV

У житті кожного нормального розвиненого хлопця настає пора, коли його пориває невимримне бажання знайти закопаний у землю скарб. Таке бажання раптом охопило й Тома. Він подався шукати Джо Гарпера, але не знайшов. Поткнувся до Бена Роджерса — той пішов ловити рибу. Та ось назустріч йому трапився Гек Фінн — Кривава Рука. Для такого діла Гек підходив чудово. Том відвів товариша в тихий закуток і там звів йому свій задум. Гек охоче погодився на те. Він завжди виявляв охоту пристати до діла, що обіцяло розвагу й не вимагало коштів, бо хоч часу він мав і задовсити, але не того, про який кажуть: час — це гроші.

— А де будемо копати? — спитав Гек.

— О, та де завгодно!

— Хіба скарби закопують де попало?

— Ну певно, що ні, Геку, їх треба шукати в особливих місцях: часом десь на острові, часом у трухлявій скрині під сухим деревом, там, де опівночі падає тінь гілляки, але здебільшого — під підлогою старих будинків, у яких тиняються привиди.

— Хто ж їх там закопує?

— Як хто? Розбійники, хто ж іще. А ти думав — директори недільних шкіл?

— Звідки мені знати. Якби я мав скарб, то не закопав би його, а тратив би гроші та й жив собі на втіху.

— І я б так само. А от розбійники роблять інакше. Вони завжди закопують скарби.

— І що — не вертаються по них?

— Ні, вони-то думають, що вернуться, а потім чи то забувають прикмети, чи то помирають. А скарб лежить там хтозна-скільки й береться іржею, і тоді вже хтось знаходить старий пожовклий папір, де записано прикмети, і той папір треба ще тиждень розшифрувати, бо там самі знаки та ще ієрогліфи. Єро... Як воно?

— Ієрогліфи... Це, розумієш, такі ніби малюнки, чи що, які на вигляд нічого й не означають.

— То в тебе є такий папір, Томе?

— Ні.

— Ну, а як же ти знайдеш ті прикмети?

— А мені вони ні до чого. Скарб завжди закопують під старим будинком з привидами, чи на острові, чи під сухим деревом з довгою гіллякою. Ми ж уже пробували шукати на Джексоновому острові, і ще колись спробуємо, а старий будинок є отам за потічком, і сухих дерев там сила-силенна.

— І під кожним скарб?

— Таке скажеш! Звісно, що ні.

— А як же ти знатимеш, під яким копати?

— Треба пробувати під усіма.

— Е, Томе, так нам доведеться копати ціле літо.

— То й що? Ану ж як ти знайдеш мідний казан із сотнею доларів — чудових, трохи потьмянілих від іржі доларів... або стару трухляву скриню, повну діамантів?..

У Гека спалахнули очі.

— Оце була б штука! Чого ще треба!.. Тільки цур, ти віддаси мені сотню доларів, а тих... діамантів я не хочу.

— Гаразд. Та я б на твоєму місці діамантами не розкидався. Бо деякі коштують і по двадцять доларів, а таких щоб менш як долар, то й нема.

— Не може бути! Справді?

— Авжеж. Це тобі хто хочеш скаже. Ти хіба ніколи не бачив діамантів, Геку?

— Та начебто не пригадую.

— Ой, у королів же їх цілі купи!

— Я ж і короля жодного не бачив.

— Та де тобі.. А якби ти поїхав до Європи, то їх там тьма-тьменна — так скрізь і шастають.

— А чого вони шастають?

— Шастають? Та ти що! Ні.

— Ти ж сам сказав, що шастають.

— Дурниці. Я тільки хотів сказати, що їх там багато, а шастати... з якого б дива їм шастати? Просто їх там на кожному кроці побачиш, куди не поткнешся. Хоч би й отого горбатого Ричарда*.

— Ричарда? А прізвище його як?

— Він не має прізвища. У королів прізвищ не буває.

— Як?

— А отак.

— Ну, коли їм самим таке до вподоби, то нехай собі. Та я не хотів би бути королем і мати лиш ім'я без прізвища, наче якийсь негр... Але слухай, де ж ми почнемо копати?

— Та не знаю. Може, спробуймо під отим сухим деревом, що на пагорбі за потічком?

— Згода.

Вони роздобули стару мотику та лопату й рушили за три милі до того дерева. Дісталися туди спітнілі та захекані й простяглися неподалік, у затінку великого береста, щоб передихнути й покурити.

— Пречудово! — мовив Том.

— Еге ж.

— А скажи, Геку: якщо ми знайдемо скарб, що ти зробиш зі своєю половиною?

— Ну, я щодня купуватиму собі солодкий пиріжок і склянку шипучки, а ще ходитиму в кожен цирк, який приїде. Будь певен, житиму ого-го як!

— А відкласти нічого не збираєшся?

— Відкласти? Навіщо?

— Ну, щоб і потім було на що жити.

— Е ні, це мені ні до чого. Якщо я скоро все не проживу, то, гляди, повернеться батечко та й прибере до рук мої грошики, а він, скажу я тобі, процвиндрить їх ураз. А ти що робитимеш зі своїми, Томе?

— Куплю новий барабан і меч, щоб був як справжній, червону краватку, цуценя-бульдога, а тоді оженюся.

— Оженишся?

— Еге.

— Томе, та ти... чи ти здурів?

— Зачекай, побачиш.

---

* Ричард III (1452–1485) — англійський король із династії Йорків. — *Прим. перекладача.*

— Та це ж найдурніше, що тільки можна придумати! Ти б подивився на моїх батечка й матінку. Як вони билися! Тільки те й робили, що билися. Я ж добре пам'ятаю.

— Це не страшно. Я оженюся на такій, що не буде битись.

— Томе, всі вони однакові. Всі охочі рукам волю давати. Схаменися, поки не пізно. Я ж тобі добра зичу. А як те дівчисько звати?

— Вона не дівчисько, а дівчинка.

— Як на мене, то це один біс. Хто каже дівчисько, хто дівчинка. Що так, що так — яка різниця? То як же її звати, Томе?

— Я тобі скажу іншим разом, не тепер.

— Не хочеш — як хочеш. Тільки якщо ти оженишся, я ж зостануся сам-один.

— Не зостанешся. Ти прийдеш і житимеш у мене. Ну, а тепер уставай і ходімо копати.

Півгодини вони працювали так, що аж упріли. Але ні до чого не докопалися. Вони не розгиналися ще півгодини. Так само — нічогісінько.

— Їх завжди так глибоко закопують? — спитав Гек.

— Часом так... але не завжди. Здебільшого ні. Мабуть, ми не там копаємо.

Вони перейшли на інше місце й знову взялися до роботи. Копали вже не так завзято, але діло посувалося. Деякий час працювали мовчки. Нарешті Гек сперся на лопату, втер рукавом піт, що капав з чола, й запитав:

— А де ти вважаєш копати, коли знайдемо цей скарб?

— Як на мене, то можна спробувати отам на Кардіфській горі, під старим деревом за будинком удови Дуглас.

— Еге ж, там місце годяще... Томе, а вдова не відбере в нас скарбу? То ж її земля.

— Ха, відбере! Нехай тільки спробує! Хто знайшов скарб, тому він і належить. А чия там земля — то байдуже.

Це заспокоїло Гека. Вони взялися копати далі. Та трохи згодом Гек обізався знову:

— Хай йому чорт, мабуть, ми знов не там копаємо. Як ти вважаєш?

— Просто дивина якась, Геку. Нічого не розумію. Правда, буває, що відьми заважають. От чи не в тому вся притичина.

— Таке скажеш! Хіба відьми мають силу вдень?

— Та й то правда. Я про це не подумав... Ой, знаю, знаю, у чому річ! Які ж ми з тобою бісові дурні! Треба ж спершу побачити, куди падає тінь від гілляки опівночі, і вже на тому місці копати!

— Ет, хай йому чорт! Виходить, уся наша праця — собаці під хвіст. А тепер гори воно все вогнем, знов теліпатися сюди вночі. Це ж он який світ. А ти зможеш ушитися з дому?

— А якже. Нам доконче треба викопати скарб сьогодні, бо як хтось побачить ці ями, то враз догадається, у чому річ, і перехопить наші грошки.

— Гаразд, я прийду до тебе під вікно й понявчу.

— Еге ж. А інструмент сховаємо в отих кущах...

Близько півночі хлопці знову прийшли туди й сіли в затінку чекати. Місце було безлюдне, година пізня і, за давніми віруваннями, недобра. Серед тремтливого листя шепотілися духи, по темних закутках ховалися привиди, десь далеко гавкав собака, а у відповідь йому лунало замогильне пугукання сови. Від усього того лиховісного оточення хлопці принишкли і майже не розмовляли. Зрештою вони вирішили, що північ уже настала, знайшли місце, куди падала тінь від гілляки, й почали копати. У них дедалі дужче розгоралися надія, зацікавленість, а з ними й завзяття. Яма все глибшала та глибшала, одначе щоразу, як серця їхні тьохкали за кожним ударом лопати об щось тверде, їх чекало нове розчарування: то був усього лише камінь або ж корінь дерева. Нарешті Том сказав:

— Дурне діло, Геку, ми знов помилилися.

— Та не могли ми помилитися. Тінь падала якраз сюди.

— Я знаю, але тут інша причина.

— Яка?

— Ми ж то не знали напевне, яка година, тільки наздогад почали. А було, мабуть, ще зарано чи, навпаки, вже запізно.

Гек упустив лопату.

— Отож-бо воно й є,— мовив він.— У цьому вся біда. Видно, доведеться нам відступитися. Ми ж ніяк не вгадаємо часу тут серед ночі, з усіма цими відьмами та всякою іншою нечистю довкола. Я щораз чую щось таке в себе за спиною, а обернутись боюся, бо, може, й попереду щось тільки того чекає. Ото як прийшли сюди, у мене весь час жижки дрижать.

— Та й я тремчу не менше, Геку. Бо коли закопують під деревом скарб, то майже завжди в яму кладуть мерця, щоб сторожив його.

— О боже, страх який!

— Еге ж, так і роблять. Я не раз про це чув.

— Слухай, Томе, не до душі мені порпатися в такому місці, де є мерці. Від них добра не жди.

— Я й сам не хотів би з ними заводитися. Ану ж як оцей, що тут, раптом вистромить череп та щось скаже!

— Ой Томе, не треба! Просто жаж!
— Ще й який жаж, Геку! Мене аж дрож проймає.
— Слухай, Томе, давай покинемо це місце й спробуємо в яко-мусь іншому.

— Гаразд, мабуть, так буде краще.

— А де?

— В отому старому будинку з привидами!

— Та ну його к бісу, не люблю я тих старих будинків, Томе. Це ще гірше, ніж мерці. Мрець, той, може, щось тобі скаже, зате не буде тягтися за тобою в савані, зазирати тобі через плече та ще й скреготати зубами, як оті бісові привиди. Ні, Томе, я такого не витримаю, і ніхто не витримає.

— Твоя правда, Геку, але ж привиди ходять лише вночі. А вдень вони не заважатимуть нам копати.

— Воно-то так. Тільки ти ж добре знаєш, що люди обминають той будинок і вдень.

— Люди взагалі не люблять ходити там, де когось убито, а коло того будинку ніхто нічого лихого не помічав. Ось хіба що вночі — та й то не привиди, а якісь блакитні вогники часом миготять у вікнах.

— Е, Томе, де миготять блакитні вогники, там і привиди недалеко, будь певен. Це ясно, як божий день. Хто ж їх світить, як не привиди!

— Твоя правда. Але ж привиди вдень не з'являються, то чого ж їх боятися?

— Ну добре, хай так. Коли хочеш, спробуймо копати в старому будинку. І все ж, як на мене, ми самі ліземо чортові в зуби.

На той час вони вже спустилися з пагорба. Внизу, посеред залитої місячним світлом долини, самотно стояв той самий «будинок з привидами», давно вже без огорожі, до самого ганку зарослий бур'янами, з напівзруйнованим комином, повибиваними шибками та проваленим з одного боку дахом. Хлопці постояли, подивилися, чи не блимне в темному вікні блакитний вогник, а тоді, перемовляючись майже пошепки, як і годилося о такій порі й у такому місці, повернули далеко праворуч, щоб обминути той будинок стороною, і подалися додому через ліс з другого боку Кардіфської гори.

РОЗДІЛ XXVI

Другого дня близько полудня друзі знов прийшли до сухого дерева за «потічком» — забрати свій інструмент. Томові не терпілося йти копати в старому будинку. Гекові — не так щоб дуже, і раптом він сказав:

— Слухай, Томе, а ти знаєш, який сьогодні день?

Том швидко перебрав у пам'яті дні тижня й звів на Гека злякани очі.

— Ах ти ж чорт! А я й не подумав, Геку.

— Та й я не подумав, а оце раптом стукнуло в голову, що сьогодні п'ятниця.

— Хай йому лихо, Геку, тут треба добре стерегтися. Якби ми почали це діло в п'ятницю, то могли б уклепатися хіба в таку халепу!

— Могли б! Напевне вклепалися б. Може й є, як то кажуть, щасливі дні, але ніяк не п'ятниця.

— Та це кожен дурень знає. Не ти перший додумався.

— А хіба я казав, що я? Та п'ятниця — це ще й не все, Мені вночі наснився препаскудний сон — пацюки.

— Ой! То напевне на біду. А вони билися між собою?

— Ні.

— Тоді ще не так страшно, Геку. Коли вони не б'ються, це означає — станеться щось лихе, але не конче з тобою. Нам треба тільки добре пильнувати й ні в що не лізти. Сьогодні копати не будемо, краще пограємося. Ти знаєш про Робіна Гуда, Геку?

— Ні. А хто він такий, той Робін Гуд?

— О, це один із найславетніших людей в усій Англії... і найкращих. Він був розбійник.

— Ти диви, оце б і мені таким стати! А кого він грабував?

— Тільки шерифів, та єпископів, та багатіїв усяких, та ще королів... А бідних ніколи не чіпав. Бідних він любив і завжди чесно ділився з ними здобиччю.

— Оце був, певне, чоловік!

— Та ще й який, Геку! Благородний, як ніхто у світі. Тепер таких людей і немає, можеш мені повірити. Він міг однією рукою побити кого завгодно й за півтори милі поцілити зі свого тисового лука в десятицентовик.

— А який це тисовий лук?

— Ну, не знаю. Мабуть, якийсь особливий. А коли він поціляв того десятицентовика не в середину, а скраю, то сівав і плакав... і лаявся. От ми й будемо гратися в Робіна Гуда — це хіба ж така гра! Я тебе навчу.

— Гаразд.

Отож решту дня вони гралися в Робіна Гуда, час від часу кидаючи ласі погляди в долину, на старий напівзруйнований будинок, і перемовляючись про те, що їх там чекає завтра. А коли сонце почало спускатися до обрію та на землю від дерев лягли довгі тіні, подалися додому й невдовзі зникли в лісі на Кардіфській горі.

У суботу, скоро після полудня, вони знов були коло того сухого дерева. Посиділи в затінку, пахкаючи люльками й балакаючи про всяку всячину, потім трохи покопалися в останній своїй ямі, хоча й не покладали на неї великих надій,— просто Том сказав, що не раз люди не докопувалися до скарбу на якісь кілька дюймів, а потім приходив хтось інший і, тільки колупнувши лопатою, загрибав собі все золото. Та хоч цього разу хлопцям таки не пощастило, вони взяли на плечі свій інструмент і пішли, свідомі того, що не злегковажили й зробили все, як вимагає звичай.

Коли вони підійшли до старого будинку, довколишня мертвотна тиша під палючим сонцем здалася їм такою лиховісною та моторошною, а саме те місце таким занедбаним і похмурим, що вони якусь хвилину навіть не зважувалися ввійти. Потім тихенько підступили до дверей і зазирали всередину. Вони побачили зарослу бур'яном долівку, стіни, з яких давно обсипався тиньк, старезний камін, зяючі отвори вікон, розвалені сходи нагору, і скрізь — запліжені, обвислі клапті павутиння. Зрештою хлопці все-таки зайшли — обережно, із завмиранням серця, перемовляючись пошепки, ловлячи чутким вухом найменший звук, напружені й готові першої-ліпшої миті дременути геть.

Помалу вони трохи освоїлися, страх їхній улігся, і обидва стали з настороженою цікавістю роздивлятися довкола, пишачоючись своєю сміливістю та водночас дивуючись самі з себе. Потім їм захотілося заглянути й нагору. Це означало відрізати собі дорогу до відступу, але хлопці підохочували один одного, і, певна річ, скінчилося тим, чим і мало скінчитися: вони покинули своє знаряддя в кутку й полізли нагору. Там скрізь панувала така сама руїна. В одному із закутків вони натрапили на комірчину, що начебто обіцяла якісь таємниці, але надія їхня не справдилася — нічого в тій комірчині не було. Тепер хлопці зовсім оговтались і вже хотіли спуститись униз та взятися до роботи, як раптом...

— Цс-с-с! — мовив Том.

— Що там таке? — прошепотів Гек, бліднучи з переляку.

— Цс-с-с!.. Слухай... Чуєш?

— Еге!.. Ах ти ж чорт! Тікаймо!

— Тихо ти! Ані руш! Вони йдуть сюди, вже біля дверей.

Хлопці розпласталися на підлозі, припали очима до вічок у мостинах, де колись були сучки, і, ледь живі від страху, почали чекати.

— Спинилися... Ні, йдуть... Он вони, ані слова більше, Геку. Ой, пронеси, господи!

До будинку зайшло двоє чоловіків. Кожен з хлопців сказав собі подумки: «Отой — глухонімий старий іспанець, що останнім часом два чи три рази з'являвся в містечку, а другий... другого я ніколи не бачив».

Другий був брудний обідранець з дуже неприємним обличчям. Постаць іспанця обгортало серапе*; з-під сомбреро виднілися волохаті сиві бакенбарди й довгі пасма сивого волосся, а очі ховалися за зеленими окулярами. Коли вони зайшли, другий щось тихо говорив, а потім обидва сіли долі лицем до дверей, і той другий і далі не вмовкав. Тепер він не так остерігався, і стало чути його слова.

— Ні,— сказав він.— Я це діло обміркував, і воно мені не до душі. Надто ризиковане.

— Ризиковане! — буркнув «глухонімий», і хлопці аж роти пороззявляли з подиву. — Боягуз!

Від його голосу хлопцям забило дух, і вони аж затрусилися. То був індіанець Джо!

На хвилину запала мовчанка. Потім Джо сказав:

— А оте останнє діло хіба не ризиковане було?.. Шкода тільки, не вигоріло!

— Там зовсім інше. Далеко вгору по річці, і ніде ні будинку навколо. Ніхто й гадки не матиме, що то ми орудували, тим більше, що діло зірвалося.

— Ну, а хіба не ризиковано з'являтися тут серед білого дня? Ще й як! Кожен, хто нас побачить, миттю щось запідозрить.

— Та я знаю. Але ж поблизу більш не було де сховатися після тієї невдачі. Я б і сам залюбки подався геть із цієї руїни. Ще вчора хотів, тільки ніяк було й носа виткнути, бо ті клятві вилупки цілий день отам на пагорбі крутилися.

Почувши його слова, «ті клятві вилупки» знов затрусилися й подякували долі за те, що вчасно згадали про п'ятницю й відклали на день свої пошуки. У душі обидва шкодували, що не відклали їх на рік.

Тим часом ті двоє внизу дістали якийсь харч і «взялися до їжі. Після довгої мовчанки індіанець Джо сказав:

— Слухай, чоловіче, вертайся ти поки що у свої краї, вгору по річці. Сиди там і чекай, доки я дам про себе знати. А я спробую все-таки ще поникати по цьому містечку, подивитися, що до чого. І як побачу, що все складається гаразд, ми таки впораємо те ризиковане дільце. А тоді — до Техасу! Разом і дременемо!

На тому й погодилися. Невдовзі обидва почали голосно позіхати, і індіанець Джо сказав:

* Накидка з бавовни.— Прим. перекладача.

— Страшенно спати хочеться. Зараз твоя черга сторожити.

Він скулився в бур'яні й скоро захропів. Товариш поторсав його за плече, і він затих. А тоді й сторож почав куняти, голова його хилилася все нижче, і незабаром хропли вже обидва.

Хлопці з полегкістю звели дух. Том прошепотів:

— Ну, оце наша нагода, тікаймо!

— Не можу,— відказав Гек.— Якщо вони прокинуться, я помру на місці.

Том наполягав, Гек не погоджувався. Нарешті Том поволі, тихенько зіп'явся на ноги й сам рушив до сходів. Та за першим же його кроком пожелоблені мостини так гучно зарипіли, що він повалився на підлогу ледь живий від страху. Більше він не став і пробувати. Хлопці лежали й рахували нескінченно довгі хвилини, аж поки їм почало здаватися, що час уже вичерпав себе й сама вічність зістарилась і посивіла,— і тоді вони з радістю помітили, що сонце сідає.

Один з тих двох унизу перестав хропти. То був індіанець Джо. Він сів, оглядівся довкола, хмуρο посміхнувся, побачивши, що його товариш спить, похиливши голову на коліна, а тоді штурхонував його ногою та сказав:

— Егей! Отакий ти сторож! Ну, та дарма. Добре, що так обійшлося.

— Що? Невже я заснув?

— Та начебто. Мабуть, час нам уже рушати, приятелю. А що ми зробимо з тією нашою торбиною?

— Не знаю. Може, залишимо тут, як зазвичай. Не варто тягати все за собою, поки не гайнемо на південь. Шістсот п'ятдесят срібних доларів — то немалий вантаж.

— Ну добре. Забрати завжди встигнемо.

— Звісно. Але краще прийти вночі, як ми раніше робили.

— Та вже ж. Тільки ось що я тобі скажу. Поки нам випаде добра нагода для нашого діла, всяке може статися, а схованка тут не дуже надійна. Треба переховати торбину, закопати в землю.

— І то правда,— сказав другий, а тоді перейшов кімнату, став навколішки перед каміном і, підваживши одну з кам'яних плит усередині, витяг торбину, яка приємно задзвеніла. Відлічивши доларів по двадцять-тридцять собі й індіанцеві Джо, він віддав йому торбину, а той уже стояв на колінах у кутку й копав землю великим складаним ножем.

Хлопці вмиль забули про всі свої страхи та знегоди. Мов заворожені, стежили вони за кожним рухом тих двох. Оце-то пощастило! Таке щастя, що годі собі й уявити! Шість сотень доларів — та

цих грошей вистачило б зробити багатіями з десятків хлопців! Не вони знайшли скарб, а скарб їх знайшов, то вже й не треба було сушити собі голову, де копати. І друзі раз по раз штовхали один одного ліктем — ті промовисті й добре зрозумілі обом поштовхи означали: «Ну, тепер радий, що ми сюди прийшли?»

Раптом ніж індіанця Джо на щось натрапив.

— Еге! — мовив Джо.

— Що там? — озвався його товариш.

— Якась трухлява дошка, чи що... Та ні, здається, скринька. Ану, берися з цього боку, побачимо, що воно тут сховане... А втім, не треба, я продовбав дірку.

Він засунув руку всередину й одразу витяг її.

— Ти диви, тут гроші!

Обидва стали роздивлятися монети в його жмені. То було золото. Хлопці нагорі дивувалися й раділи не менш за них.

Товариш індіанця Джо сказав:

— Зараз ми це швидко впораємо. Там у кутку біля каміна я бачив у бур'яні стару іржаву мотику.

Він побіг і приніс мотику й лопату. Індіанець Джо взяв мотику, пильно оглянув її і, похитавши головою, щось пробурчав. А тоді взявся до діла. За хвилину скриньку витягли із землі. Вона була невелика, оббита залізом і колись, як видно, дуже міцна, поки довгі роки не торкнули її тліном. Волоцюги споглядали скарб захоплено, мовчки.

— Та тут же тисячі доларів, приятелю, — озвався нарешті індіанець Джо.

— Я не раз чув, що колись у цих краях орудувала Меррелова ватага.

— І я чув, — мовив індіанець Джо, — і скидається на те, що це її схованка.

— Тепер тобі вже ні до чого морочитися з тим ділом.

Метис спохмурнів, а тоді сказав:

— Е ні, ти не знаєш мене. Чи то пак, не все знаєш про той мій задум. Ідеться не про звичайний грабунок, а про помсту! — Очі його люто спалахнули. — І мені потрібна буде твоя допомога. А коли покінчимо з тим — до Техасу! Вертайся додому, до своєї Ненсі та дітлахів, і чекай від мене звістки.

— Гаразд, згода. А що будемо робити з цією скринькою? Закопаємо знов?

— Еге ж... (Радісний захват нагорі.) Та ні! Верховним ватагом присягаюся, ні! (Глибокий сум нагорі.) Я мало не забув. На цій мотиці свіжа земля! (Хлопці вмить мало не зомліли з жаху.) Звідки

тут узялися мотика й лопата? Чому на них свіжа земля? Хто приніс їх сюди — і де ті люди? Ти нікого не чув, нікого не помітив?.. То, кажеш, знов закопати ці грошики й покинути тут, щоб ті негідники прийшли і побачили пориту землю! Е ні, не вийде... не вийде. Ми заберемо їх і сховаємо в моєму лігві.

— Та звісно ж! Як я раніше про це не подумав! А в якому — тому, що під першим номером?

— Ні, під другим і під хрестом. Під першим не годиться — кругом люди.

— Таки правда... Скоро зовсім смеркне, можна буде рушати.

Індіанець Джо підвівся й заходив од вікна до вікна, визираючи надвір.

— Хто б міг принести сюди цей інструмент? А як по-твоєму, чи не сховалися вони нагорі?

Хлопцям забило дух. Індіанець Джо взявся рукою за ніж, якось мить повагався, а тоді ступив до сходів. Хлопці подумали були про комірчину, але не мали сили зрушити з місця. Сходинка за сходинкою рипіли під важкою ходою — все вище й вище. Зрештою розпач і свідомість смертельної небезпеки немов підстегнули хлопців, і ті вже мало не кинулися до комірчини, коли струхлявілі дошки затріщали і індіанець Джо разом з уламками сходів загримів униз. Люто лаючись, він зіп'явся на ноги, а його товариш сказав:

— На біса було лізти? Як там нагорі хтось і є, що з того? Хай собі сидять. А захочуть стрибнути сюди до нас і вскочити в добру халепу — ласкаво просимо. За чверть години споночіє, і хай тоді доганяють нас, коли хочуть. Я не проти. Тільки як на мене, то ті, хто приніс сюди інструмент, подумали, що ми привиди або ще якась нечисть, і так дременули, що й досі спинитися не можуть.

Джо трохи побурчав, але зрештою погодився з товаришем, що, поки видно, треба не гаяти часу й збиратися в дорогу. А невдовзі обидва вислизнули з будинку зі своєю дорогоцінною скринькою та в дедалі густішій сутіні подалися в бік річки.

Том і Гек підвелися з підлоги, ще тремтячи, але з величезною полегкістю, і крізь шпари в рубленій стіні почали дивитися вслід тим двом злодюгам. Доганяти їх? Нема дурних! Хлопці раділи й з того, що с'як-так спустилися вниз, не скрутивши собі в'язів; а тоді рушили додому іншою стежкою, яка вела до містечка через гору. Розмовляли дорогою мало. Обидва були поглинуті тим, що подумки картали себе й свій лихий талан: як це їм надало притягти з собою лопату й мотику! Коли б не це, індіанець Джо й не запідозрив би нічого. Закопав би і срібло, і золото доти, доки справить

свою «помсту», а потім прийшов би та й побачив, що його грошки загули. Ну й погоріли ж вони з тим інструментом!

Вони постановили собі не спускати з ока того «іспанця», коли він з'явиться в місті шукати нагоди комусь там помститись, і простежити за ним аж до його «лігва під другим номером», хоч де б воно було. Раптом Тома пронизала страшна думка.

— Помститися? А що, як він має на думці нас, Геку?

— Ой, мовчи! — вигукнув Гек, мало не зомлівши.

Вони міркували про це решту дороги і, діставшись до містечка, погодилися на тому, що індіанець мав на думці когось іншого або, у крайньому разі, тільки Тома — бо лише Том свідчив проти нього на суді.

Дуже й дуже малою втіхою було для Тома те, що в небезпеці опинився він один! У товаристві все-таки було б не так страшно, думалось йому.

РОЗДІЛ XXVII

Події минулого дня невідступно переслідували Тома й уві сні. Чотири рази він простягав руку до того багатющого скарбу — і чотири рази скарб вислизав у нього з-під пальців, обертаячись на ніщо, і тоді хлопець прокидався, і душу йому знов і знов сповнювало гірке усвідомлення своєї невдачі. А рано-вранці, ще лежачи в ліжку й пригадуючи подробиці тієї великої пригоди, він з подивом виявив, що вони якось потьмяніли й віддалилися — так наче все те сталося десь в іншому світі й в давно минулі дні. Потім йому спало на думку, що велика пригода лише наснилася йому. На користь такого висновку свідчив один вагомий доказ, а саме: йому привиділося надто багато грошей, щоб це могло бути правдою. Том ніколи не бачив разом і п'ятдесяти доларів, отож, як усі хлопці його віку та достатку, вважав, що всі ті «сотні» й «тисячі» — то лише так говориться, задля красного слівця, а насправді таких величезних грошей і не існує. Він і на мить не припускав, що хтось може мати в кишені таке багатство, як сто доларів готівкою. Якби з'ясувати його уявлення про сховані скарби, виявилось б, що то передусім купка «справжніх» десятицентовиків, а вже потім — розсип небачених і недосяжних сліпучих доларів.

Та чим довше Том перебирав подумки подробиці своєї пригоди, тим ясніше й виразніше поставали вони в його пам'яті, і кінець кінцем він почав схилитися до думки, що, може, то, зрештою, був і не сон. Але він мав остаточно упевнитися, так воно чи ні. Ось він зараз швиденько поснідає й піде пошукає Гека...

Гек сидів на борту плоскодонки й задумливо бовтав ногами у воді; вигляд у нього був зажурений. Том вирішив ні про що не питати товариша: хай він перший заговорить про ту пригоду. А як не заговорить, то все воно справді тільки наснилось йому.

— Здоров, Геку!

— Здоров!

Якусь хвилю обидва мовчали.

— Слухай, Томе, якби ж то ми залишили наш клятий інструмент біля сухого дерева, всі ті гроші були б тепер наші. Страх як не пощастило!

— То, виходить, це не сон, таки не сон! А я навіть хотів би, щоб це був сон, Геку. Побий мене грім, хотів би.

— Що не сон?

— Та все, що було вчора. Я вже почав думати, що то мені наснилось.

— Де в лиха! Коли б під ним не вломилися сходи, побачив би ти, що то за сон! Мені самому цілу ніч ввижалось, що той кривоокий гаспид іспанець ось-ось мене схопить, пропади він пропадом!

— Е ні, хай не пропадає. Треба знайти його. Вистежити, де гроші.

— Ні, Томе, нам ніколи не знайти його. Така купа грошей іде до рук лиш раз у житті, і ми їх прогавили. Та й, мабуть, я з ніг беркицьну, як ще раз його побачу.

— Я теж, а все-таки треба б знайти його й простежити аж до його лігва... під другим номером.

— Отож-бо й є, що під другим номером. Я оце вже гадав тут, що б воно могло бути. Як по-твоєму?

— Та не знаю. Якось хитра штука... Слухай, Геку, а може, це номер будинку?

— Ще чого!.. Ні, Томе. А коли так, то, значить, це десь не тут. Де ти бачив у нашому задрипаному містечку ті номери?

— Атож, твоя правда. Ану дай подумаю ще. Слухай... та це ж, мабуть, номер кімнати десь у заїзді!

— О, це схоже на діло! Заїздів у нас усього два, то ми це швиденько вивідаємо.

— Ти побудь тут, Геку, я скоро повернуся.

Том миттю зник. Йому не хотілося показуватися на люди в товаристві Гека. Повернувся він десь за півгодини. Як він з'ясував, у пристойнішому заїзді другу кімнату давно вже наймав один молодий адвокат, що мешкав там і тепер. У заїзді, що мав гіршу славу, кімната номер два була якась таємнича. Син господаря сказав Томові, що вона весь час стоїть замкнена й він ніколи не бачив,

щоб хтось туди заходив чи виходив звідти вдень: коли таке й бувало, то тільки вночі; чому це так, той хлопець не знав, а як і цікавився, то не дуже — вдовольнявся тим, що вважав ту кімнату «нечистою»; а минулої ночі він помітив, що там світилося.

— Оце таке я вивідав, Геку. І здається мені, це й є той самий другий номер.

— Мабуть, так, Томе. То що будемо робити?

— Дай подумаю.

Том думав довго. Нарешті сказав:

— Ну ось що, Геку. Задні двері тієї другої кімнати виходять у маленький завулок між заїздом і старим цегляним складом. Ти добудь усяких ключів, де й скільки зможеш, а я тихенько потягну всі тітчини, і першої ж темної ночі ми підемо туди й спробуємо відімкнути ті двері. А ще пильнуй, чи не з'явиться індіанець Джо: він же казав, що никатиме по містечку, шукатиме нагоди комусь помститися. Тільки десь його побачиш, іди слідом, і як він не приїде до того другого номера, значить, це не те місце.

— Ну його к бісу, не хочу я ходити за ним сам!

— Та це ж напевне буде вночі. Він тебе й не побачить, а як і побачить, то ні про що не здогадається.

— Ну гаразд, як буде зовсім темно, то, може, й піду. Просто не знаю... спробую...

— А от я, Геку, таки пішов би за ним, якби було темно. Може ж статися й так: він побачить, що та помста в нього не вигорить, і одразу подається забрати гроші.

— Еге ж, Томе, справді так. Гаразд, я піду за ним, піду, щоб я пропав!

— Оце ти діло говориш! То гляди ж, Геку, не схиб, і я теж не схиблю.

РОЗДІЛ XXVIII

Того вечора Том і Гек вирушили на пошуки нової пригоди. До дев'ятої години вечора вони тинялися коло заїзду: один чатував віддалік у завулку, другий стежив за вхідними дверима. У завулку ні з того, ні з того боку ніхто не з'являвся, і ніхто схожий на старого іспанця не заходив у заїзд. Ніч начебто мала бути ясна, і Том пішов додому, умовившись із Геком, що, як стане досить темно, той прийде й «понявчить», і тоді Том вислизне з дому й вони спробують дібрати ключ. Та на ніч так і не стемніло, отож близько півночі Гек теж облишив свою варту й влаштувався на нічліг у порожній бочці від цукру.

У вівторок хлопцям так само не пощастило. У середу теж. А от у четвер ніч обіцяла бути темною. Том завчасно вибрався з дому, прихопивши з собою тітчин старий бляшаний ліхтар і великого рушника, щоб затуляти світло. Ліхтар він до пори сховав у Гековій бочці, і обидва хлопці пішли чатувати. За годину до півночі заїзд зачинили, світло в ньому згасло, а більше ніде вже не світилося. Ніякого іспанця вони так і не побачили. Ніхто не заходив у завулок і не виходив з нього. Усе сприяло їхньому плану. Темрява була така, що хоч в око стрель, глибоку тишу лише зрідка порушувало далеке гуркотіння грому.

Том узяв свій ліхтар, засвітив його в бочці, щільно обгорнув рушником, і обидва шукачі пригод, скрадаючись у темряві, подалися до заїзду. Гек став на варті, а Том навпомацки побрів далі завулком. Почалося тривожне чекання, що гнітило Гека так, наче на душу йому навалили цілу гору. Хоч би вже побачити світло ліхтаря — це його, звісно, наполохало б, але він принаймні дізнався б, що Том іще живий. Здавалося, минули години, відколи він зник у темряві. Певне, зомлів з переляку, а може, й зовсім помер: може, серце не витримало всього того жаху та хвилювання та розірвалося. Не знаходячи собі місця від тривоги, Гек несвідомо підступав усе ближче до завулка, весь трусячись від усіляких страхіть і першу-ліпшу мить чекаючи чогось такого жахливого, що й він сам пуститься духу. Власне, пускатися там було майже нічого, бо йому й без того заперло віддих, а серце калатало так, що, здавалося, ось-ось вискочить з грудей.

Раптом блиснуло світло, і завулком стрімголов промчав Том.
— Тікай! — гукнув він. — Тікай, як жити хочеш!

Він міг би й не повторювати — досить було першого слова. Ледь зачувши його, Гек дременув так, що аж п'яти замигтіли, — не менш як миль сорок на годину. Обидва мчали не спиняючись аж до старої занедбаної різниці в протилежному кінці містечка. Тільки-но вони забігли під дах, знялася гроза й ушкварила злива. Трохи відхекавшись, Том сказав:

— Ну, Геку, ото був жах! Устромляю один ключ, устромляю другий, тихенько, як тільки можу, а вони, кляті, так скрегочуть, що я аж зомліваю з переляку. І ні той, ні той не підходить. Я вже й сам не тямлю, що роблю, і натискаю на клямку — а двері й відчиняються! Вони були незамкнені! Я туди ввалююся, скидаю з ліхтаря рушник і — господи, спаси й помилуй!..

— Що?.. Що ти там побачив, Томе?

— Ой Геку, я мало не наступив на руку індіанця Джо!

— Брешеш!

— Ні! Лежить просто на підлозі, руки розкидав і спить, наче вбитий. А на оці та сама пов'язка.

— Милый боже!.. Що ж ти зробив? Він прокинувся?

— Ні, й не ворухнувся. Мабуть, п'яний. Отож я схопив свого рушника — та й драла!

— Ну, я б про рушника й думати забув!

— Спробував би я забути! Мав би потім від тітки!

— Слухай, Томе, а ту скриньку ти бачив?

— Де там було роздивлятися, Геку! Не бачив я скриньки і хреста не бачив. Нічого не бачив, тільки пляшку та бляшаний кухоль на підлозі біля індіанця Джо... ага, ще було в кімнаті два барильця та якісь пляшки, ціла купа. То розумієш, чому там нечисто?

— Чому?

— Бо там тримають горілку! Може, у всіх заїздах Товариства тверезості є такі кімнати, як ти вважаєш, Геку?

— Може, й так. Хто ж би міг про таке здогадатися?.. А слухай, Томе, якщо індіанець Джо п'яний, то це ж чудова нагода забрати скриньку.

— Та де там! Іди спробуй!

Гек аж здригнувся.

— Та ні, ні... мабуть, що ні.

— От і я так кажу, Геку. Однієї пляшки біля індіанця Джо замало. Було б три, то я ризикнув би.

Обидва надовго примовкли й замислились. Нарешті Том сказав:

— Слухай, Геку, може, почекаймо з цим ділом, поки дізнаємося, що індіанця Джо там немає. Бо так дуже страшно. А як ми почнемо стерегти щоночі, то рано чи пізно неодмінно побачимо, як він піде, а тоді мерщій туди, хапнемо скриньку — і квит.

— Хай так. Я згоден стерегти хоч би й до ранку, і потім щоночі стерегтиму, якщо ти зробиш усе інше.

— Гаразд, зроблю. Все твоє діло — пробігти по Гупер-стріт і понявчати в мене під вікном, а як не прокинуся — шпурнути у вікно жменю жорстви, тоді збудиш напевне.

— Згода й добра угода!

— Ну, а тепер, Геку, гроза минула й я піду додому. Години за дві-три й світати почне. То ти вернися, постережи там цей час, гаразд?

— Я ж сказав, Томе, що стерегтиму, то й стерегтиму. Хоч і рік стоятиму щоночі коло того заїзду! Вдень відсиплятимусь, а цілу ніч стерегтиму.

— От і добре. А де ж ти спатимеш удень?

— На сіннику в Бена Роджерса. Він мені дозволяє, і негр їхній, дядько Джейк, теж. Я тягаю йому воду, коли треба, а він, як

я попрошу, дає мені щось поїсти — ну, звісно, як має що. Той дядько Джейк — таки, добрий негр, Томе. Він мене любить за те, що я ніколи не пишаюся перед ним, хоч він і чорний. А часом я навіть їм із ним разом. Тільки ти не кажи про це нікому. Як живота підведе, то й таке зробиш, чого іншим разом, може, посоромився б.

— Ну добре, якщо вдень нічого не буде треба, то спи собі. Я тебе не чіпатиму. А вночі, щойно щось побачиш, зараз же бігом до мене — і нявчи.

РОЗДІЛ ХХІХ

Найперше, що почув Том у п'ятницю вранці, була радісна звістка: сім'я судді Тетчера вчора повернулася до містечка. І скарб, і індіанець Джо на час мовби відійшли у затінок, а чільне місце в хлопцевих думках зайняла Беккі. Він побіг до її будинку, і разом з гуртом шкільних товаришів вони донесочу нагналися та в се, і в те, а увінчався той чудовий день ще однією приємною новиною: Беккі упрохала свою матір влаштувати давно обіцяну їй надовго відкладену заміську прогулянку наступного дня, і та зрештою погодилась. Дівчинка аж стрибала з радості, та й Том радів не менше. Ще до заходу сонця розіслали запрошення, і юна парость містечка, наперед тішачись тим святом, почала захоплено готуватися до нього. Том був такий збуджений, що довго не міг заснути й лежав, плекаючи надію ось-ось почути Гекове нявчання, піти заволодіти скарбом і завтра на прогулянці вразити ним Беккі й усіх, хто там буде. Та його спіткало розчарування: тієї ночі Гек так і не дав сигналу.

Настав ранок, і на десятю годину веселе, гомінке товариство зібралось коло будинку судді Тетчера. Можна було рушати. За тих часів літні люди не мали звички вибиратися з молоддю на такі прогулянки й псувати їй розвагу. Вважалось, що дітлахи будуть у безпеці під крильцем двох-трьох вісімнадцятирічних панночок та стількох же молодиків десь років за двадцять. Для такої нагоди найняли старенький паровий пором, і невдовзі жвава юрба, навантажена кошиками з їжею, заповнила головну вулицю й сунула до річки. Сід занедужав і мусив пропустити свято, а Мері лишилася вдома доглядати його. На прощання місіс Тетчер сказала Беккі:

— Повернетесь ви пізно. Мабуть, краще тобі, доню, лишитися на ніч у якоїсь із дівчаток, що мешкають недалеко від пристані.

— То я, мамо, залишуся в С'юзі Гарпер.

— Дуже добре. Гляди ж мені, поведься там як слід і не завдавай нікому клопоту.

Коли вони йшли до пристані, Том сказав Беккі:

— Слухай, а знаєш, що ми зробимо? Замість іти до Джо Гарпера, піднінемося на гору й заночуємо у вдови Дуглас. У неї буде морозиво! Там його роблять мало не щодня — та де й скільки! Вона страшенно зрадіє, що ми прийшли.

— Ой, то буде чудово! — Беккі трохи подумала й додала: — Тільки що скаже мама?

— А звідки вона знатиме?

Дівчинка подумки зважила цей доказ і нерішуче мовила:

— Але ж це недобре...

— Та чого там недобре! Як вона нічого не знатиме, то яка ж шкода? Їй аби лише з тобою нічого не сталося, ото й усе. Та, певне, вона б тобі й сама сказала піти туди, тільки ось не подумала. Напевне сказала б.

Щедра гостинність вдови Дуглас була спокусливо приладною. І невдовзі, разом з Томовими умовляннями, вона взяла гору над сумнівами. Про свої наміри вирішили нікому не казати. Та раптом Томові спало на думку, що, може, того ж таки вечора Гек прийде по нього й дасть сигнал. Ця гадка враз потьмарила його рожеві сподівання. Одначе одмовитись від звабних гостей у вдови Дуглас він не мав. Та й з якої б то речі відмовлятись, міркував він, адже вчора сигналу не було, то чи так уже доконче він має бути сьогодні? І зрештою певна зваба приємного вечора переважила непевні сподіванки на скарб, і, як усі хлопці, Том схилився до того, що надило його дужче, й постановив собі більш не згадувати про скриньку з грішми аж до завтра.

За три милі нижче від містечка пором повернув до устя лісистої улоговини й причалив до берега. Юрба висипала на суходіл, і одразу ж по гаях та крутосхилах то ближче, то далі залунали вигуки й сміх. Пішли в діло всі можливі способи добряче впріти й наморитися, і кінець кінцем юні розбишаки посходилися назад до табору зголоднілі, наче вовки, й жадібно накинулись на смачні наїдки. Після того банкету всі посідали в затінку розложистих дубів відпочити й погомоніти. А трохи згодом хтось гукнув: — Хто йде в печеру?

Зголосилися всі. Дістали привезені з собою свічки і одразу ж наввипередки побралися нагору. Вхід до печери був досить високо на схилі й являв собою отвір у формі літери А. Важкі дубові двері стояли відчинені. За ними була невелика холодна, як погріб, зала, де сама природа звела міцні вапнякові стіни, зарошені, мов холодним потом, краплями вологи. Стоячи серед того похмурого мороку й дивлячись крізь отвір на осяяну сонцем зелену долину, кожен

відчував, як його огортає дух романтики й таємниці. Та невдовзі перше враження послабло, і знов почалися пустощі. Тільки-но хтось засвічував свічку, на нього враз накидалися всім гуртом, зав'язувалась боротьба, і, хоч би як запекло боронився власник свічки, її дуже скоро вибивали в нього з рук або просто гасили, лунав радісний вибух сміху, а тоді вчиняли напад ще на когось. Та все має свій кінець. І зрештою довга вервечка дітлахів потяглася вниз крутим схилом головної галереї, і низка мерехтливих вогників тьмяно освітила величні кам'яні стіни майже до самого верху, де вони сходилися склепінням футів із шістдесят заввишки. Завширшки галерея була не більш як вісім-десять футів. Через кожні кілька кроків обабіч неї розходились усе нові й нові, ще вужчі відгалуження: вся та печера, яку називали Мак-Дугаловою, являла собою неосяжне плетиво вузьких покручених коридорів, що без кінця сходилися, розходилися, перетинались і нікуди не вели. Кажали, що можна дні й ночі блукати цим хитросплетінням розколин та провалів — і не знайти виходу з печери; що можна спускатись усе глибше й глибше — і щораз натрапляти на нові лабіринти, яким нема кінця-краю. Ніхто не міг сказати, що знає всю печеру. Це було просто неможливо. Більшість молоді знала тільки якусь її частину, і звичайно ніхто не потикався за межі того розвіданого терену. Том Сойєр знав печеру не краще й не гірше за інших.

Десь із три чверті милі головної галереї вони пройшли, як і перше, вервечкою, а тоді купки й парочки почали звертати в бічні відгалуження, шастати похмурими вузькими переходами, зненацька наскакуючи на інших у місцях, де ці переходи знову з'єднувались. Навіть не виходячи за межі «розвіданої» частини печери, там можна було з півгодини не потрапити нікому на очі.

Та поступово купка за купкою тяглися до виходу з печери й опинялися надворі, захекані, веселі, з ніг до голови закапані свічковим лоєм, перемазані глиною та дуже потішені вдалою прогулянкою. На превеликий подив усім, виявилось, що вони зовсім забули про час і що ось-ось почне сутеніти. Сигнальний дзвін на поромі бамкав уже з півгодини. А втім, він тільки гідно завершував той день романтичних пригод, і всі слухали те бамкання із задоволенням. Коли пором зі своїм неспокійним вантажем вплив на течію, ніхто, крім його капітана, не шкодував за згаяним днем.

На той час як тьмяні ліхтарі порома поминали пристань, Гек був уже на чатах. Він не почув на борту ніякого гомону, бо юнацтво принишкло й змовкло, як то завжди буває зі смертельно втомленими людьми. Гек ще подумав був з подивом, що то за судно й чому воно не спинилося біля пристані, але потім викинув його

з голови й зосередився на своєму ділі. Ніч випала хмарна й темна, і що далі, то темніша. Настала десята година — й затих до ранку гуркіт візків; один по одному з миготінням зникали розкидані де-не-де вогниці; зникли останні поодинокі перехожі. Містечко по-ринали в сон, залишаючи малого вартового наодинці з тишею та привидами. Настала одинадцята — і згасло світло в заїзді, й тепер усе довкола потонуло в темряві. Гек чекав уже, як йому здавалося, страшенно довго, але нічого не діялось. Його впевненість поступово слабшала. Чи варто чатувати далі? А й справді — чи варто? Може, начхати на все та й податися спати?

Аж раптом вухо його вловило якийсь звук, і хлопець ураз напорошився. Двері, що виходили в завулок, тихенько причинилися. Гек шаснув за ріг цегляного складу. А в наступну мить повз нього швидко пройшли двоє чоловіків, і один з них начебто щось ніс під пахвою. Що ж би ще, як не оту скриньку? Виходить, вони переносять скарб! Бігти кликати Тома не випадало. Це було б просто безглуздо — адже ті двоє зникнуть разом зі скринькою, і потім шукай вітру в полі. Ні, він піде за ними назирці: навряд чи вони помітять його в такій п'їтмі.

Отак собі міркуючи, Гек вийшов з-за рогу й подався за тими чоловіками, ступаючи босоніж нечутно, мов кіт, і тримаючись на такій віддалі, щоб не втратити їх з очей. Вони пройшли три квартали вулицею, що вела до річки, потім звернули ліворуч у бічну вуличку й ішли нею, аж поки досягли стежки на Кардіфську гору. Далі вони рушили тією стежкою, на півдорозі до вершини не спиняючись, поминули будинок старого валлійця та побралися ще вище нагору. «Он воно що, — подумав Гек. — Вони хочуть сховати скриньку в старій каменярі». Але ті двоє не спинилися і там. Вони простували далі, до вершини. Невдовзі вузька стежка заглибилася у високі куці сумаху, і обидва враз зникли з очей. Гек надав ходи, щоб наблизитись до них, — адже тепер вони не могли його побачити. Якийсь час він біг підтюпцем, тоді на хвилюку став, боячись наскочити на них у темряві, ще трохи пройшов поволі, а потім і зовсім спинився й прислухався: довкола ні звуку, тільки гупало його власне серце. Та ось звідкись із-за гори долинуло совине пугукання — воно напевне віщувало лихо! Але ходи ніде не було чути. Ах ти ж чорт, невже все пропало?.. Гек уже намірився був стрімголов кинутись далі, коли це просто перед ним хтось кахикнув! Серце в хлопця мало не вискочило з грудей, але він поборов страх і лишився на місці, трусячись так, наче його тіпало з десятків пропасниць заразом, і думаючи тільки про те, щоб не зомліти. Тепер Гек знав, де він: він стояв за кілька кроків від

приступок, що вели до садиби вдови Дуглас. «От і добре, — подумав він, — хай закопують тут, знайти буде неважко».

Аж ось обіззався й притишений голос. То говорив індіанець Джо.

— Хай їй чорт, мабуть, у неї ще хтось є! Он як уже пізно, а у вікнах і досі світиться.

— Де? Я не бачу.

Це вже був голос незнайомця із будинку з привидами. Гек аж похолов від жаху. То ось чого вони сюди прийшли — щоб помститися! Найпершим його пориванням було втекти звідти. Потім він згадав, що вдова Дуглас не раз робила йому добро, а ці двоє, може, замислили вбити її. Оце б тепер піти й застерегти її, але на таке в нього не стане духу — вони ж можуть помітити його й схопити. Усе те, та й не тільки те, промайнуло в Гековій голові за коротку мить між словами того незнайомця й відповіддю індіанця Джо:

— Тобі не видно за кущами. Ану стань сюди... Тепер бачиш, еге?

— Бачу. Ну, то, певне, там хтось є. Облиш ти це діло.

— Як це «облиш», коли я назавжди покидаю тутешні місця! І, може, вже ніколи не випаде такої нагоди. Я ж казав тобі й знов кажу: мені байдуже до її грошей, і ти можеш забрати їх собі. Але її чоловік завдав мені кривди — і то не раз. Коли він був тут суддею, він кинув мене за ґрати як волоцюгу. Та це ще не все. Він скривдив мене в тисячу разів дужче: звелів відшмагати! Відшмагати батогами перед в'язницею, наче якогось негра! На очах у всього містечка! Відшмагати, — ти розумієш? Сам він помер і уник розплати, але вона заплатить мені за все!

— Ой, не вбивай її! Не треба.

— Не вбивати? А хто сказав, що я хочу її вбити? От його я таки вбив би, коли б він був живий, а її — ні. Щоб помститися над жінкою, вбивати її ні до чого. Досить спотворити її. Роздерти ніздрі, обрубати вуха, як свині!

— Милий боже, та це ж...

— Тримай свої думки при собі! Тобі ж буде безпечніше. Я прив'язу її до ліжка. А як і спливе кров'ю — мені що! Плакати не буду, хай конає. А тебе, приятелю, я привів собі в поміч, бо самому мені не впоратись. Спробуєш відмагатися — порішу. Зрозумів? Ну, а якщо доведеться пристукнути тебе, то й її разом кінчу — і тоді хай хтось дізнається, чиїх це рук діло.

— Гаразд, коли вже так треба, то ходімо зараз же. Чим скоріше, тим краще, бо мене аж трусить усього.

— Зараз? Коли там люди? Слухай, здається мені, щось ти не те надумав. Ні, ми зачекаємо, поки погасять світло. Квапитись нам нема куди.

Гек збагнув, що далі западе мовчанка, ще моторошніша, ніж будь-які криваві балачки, отож він затамував віддих і тихенько відступив назад: якусь хвилию постояв на одній нозі, ледь утримуючи рівновагу й мало не падаючи то в той, то в той бік, а тоді вже обережно поставив другу ногу. Потім так само повільно й сторожко ступив другий крок назад, тоді ще й ще один — і раптом під ногою в нього хруснула галузка! Гекові аж дух забило, і він наставив вуха. Скрізь тихо, ані шелесне. Серце його затопила незмірна полегкість. Він повернув назад на вузькій стежці між щільними шпалерами сумаху — так обережно, як ото повертає корабель, — і швидко, хоча й з осторогою, пішов геть. А коли спустився до каменяри й відчув себе в безпеці, помчав так, що аж п'яти замигтіли. Біг усе вниз і вниз, аж поки опинився біля дому старого валлійця. А там став так гатити кулаками в двері, що з вікон зараз же вистромились голови самого господаря та двох його здоровенних синів.

— Що це за буча? Хто там грюкає? Чого треба?

— Відчиніть, хутчій! Я все розкажу.

— А хто ти такий?

— Гекльберрі Фінн. Швидше відчиняйте!

— Гекльберрі Фінн, он як! Не таке вже начебто ім'я, щоб перед ним відчинялися всі двері. Та все ж пустіть його, хлопці, почуємо, що там за халепа.

— Тільки не кажіть нікому, що це я вам розповів, — були перші Гекові слова, коли він зайшов, — дуже вас прошу, а то мене вб'ють. Але вдова часто була добра до мене, і я маю розповісти, повинен розповісти, якщо ви пообіцяєте не виказувати мене.

— Побий мене бог, він таки має що сказати, недарма ж так боїться! — вигукнув старий. — Говори, синку, говори, ніхто з нас тебе не викаже.

А за три хвилини старий господар та його сини, добре озброєні, вже піднялися нагору й ступили на стежку між кущами сумаху, скрадаючись навшпиньки й тримаючи рушниці напоготові. Гек не пішов за ними далі. Він сховався за великим каменем і почав наслухати. Повільно тяглися хвилини тривожної тиші, а тоді зненацька гримнули постріли й почувся крик.

Гек не став чекати, що буде далі. Він вистрибнув із-за каменя й чимдуж дременував вниз.

РОЗДІЛ XXX

У неділю вранці, ледь почало розвиднятися, Гек мало не напوماцки вибрався нагору й тихенько постукав у двері старого

валлійця. Господарі ще спали, проте сон їхній після нічних тривог був сторожкий, і з вікна одразу запитали:

— Хто там?

Боязкий голос Гека озвався ледве чутно:

— Будь ласка, відчиніть! Це я, Гек Фінн.

— Перед цим ім'ям, синку, наші двері відчиняться вдень і вночі. Ласкаво просимо!

Такі слова бездомному хлопцеві випало почути чи не вперше, і нічого приємнішого він зроду не чув. Та й не міг пригадати, щоб хтось колись отак запрошував його до себе в дім. Двері одразу ж відчинили, і Гек зайшов. Його посадили на стілець, а старий господар та його здоровані-сини почали квапливо одягатися.

— Ну, синку, ти, мабуть, добряче зголоднів, тож сніданок буде на столі зі сходом сонця, та ще й просто з вогню, будь певен! А ми з хлопцями думали, що ти в нас і заночуєш.

— Та я страх як перелякався, — сказав Гек, — тим-то й утік. Коли ото залящали постріли, я й дав драла й милі зо три не спився. А оце, бачте, прийшов дізнатися, як воно там, та зумисне вибрався вдосвіта, щоб не наскочити на тих дияволів, хай би й на мертвих.

— Ач, бідолаха, воно й видно, що тобі цю ніч було непереливки, та ось зараз поснідаєш — і до ліжка, он воно тебе чекає... Ні, синку, на жаль, вони не мертві, хоч як це нам і прикро. Ми ж бо добре знали, де вони зачаїлися, — ти нам усе так докладно розповів, — отож і підкралися навшпиньках зовсім близько до них тією стежкою між сумаху, темною, наче льох, і отут, як на те, мені закортіло чхнути. Отака бісова халепа! Як міг силкувався стриматись, та де там! Коли вже маєш чхнути, то таки чхнеш!.. Ішов я попереду, з пістолем напоготові, і, коли чхнув, ті лиходії враз шаснули геть зі стежки. Тоді я гукнув: «Стріляйте, хлопці!» — і сам пальнув туди, де зашурхотіли куці. Хлопці теж торохнули. Але ті мерзотники вже встигли дременути, і ми погналися за ними вниз крізь зарості. Здається мені, наші кулі їх не зачепили. Вони, коли пустилися навтіки, й собі стрельнули по разу, та теж намарне — тільки дзизнуло десь поруч. А тоді вже й ходи їхньої не стало чути, тож ми припинили гонитву, спустилися до містечка й збудили поліційних начальників. Ті підняли на ноги людей і виставили варту понад берегом, а коли розвидниться, шериф улаштує облаву в лісі. Мої хлопці також підуть. Шкода тільки, ми не знаємо, які вони із себе, ті злодюги, — якби знали, легше було б шукати. Але ж ти, синку, певно, не зміг розгледіти їх потемки, правда?

— Та ні, я запримітив їх ще в містечку й подався за ними.

— Ну молодець! То кажи, синку, кажи!

— Один — старий, глухонімиий іспанець, він останнім часом ра-зів кілька з'являвся в містечку, а другий — такий собі волоцюга, обдертий і лихий з виду...

— Годі, синку, ми вже знаємо, хто це! Якось натрапили на них у лісі за вдовиною садибою, і вони шаснули геть. Ану, хлопці, йдіть і скажіть про це шерифові, а без сніданку якось переб'єтесь й до завтра!

Сини валлійця зараз же й вирушили. Коли вони виходили, Гек підхопився на ноги й вигукнув:

— Ой, тільки не кажіть нікому, що це я про них розповів! Дуже вас прошу!

— Гаразд, Геку, коли вже ти так не хочеш. Але тобі слід би цим тільки пишатися.

— Ой ні, ні! Будь ласка, нікому не кажіть!

Коли молодики пішли, старий валлієць мовив:

— Вони не скажуть нікому, і я не скажу. Але чому ти так не хочеш, щоб про це знали?

Гек не став пояснювати, як воно все було, сказав тільки, що про одного з тих людей він забагато знає й нізащо у світі не хоче, щоб той дізнався, що він знає про нього, бо тоді непевне пристукне його.

Старий ще раз пообіцяв мовчати, потім спитав:

— А чого це ти надумав піти за ними назирці? Щось тобі здалося підозрілим, чи що?

Гек помовчав, обмірковуючи безпечну відповідь. Потім сказав:

— Та бачте, я ж і сам наче який волоцюга — всі ж бо так кажуть, і нічого тут не вдієш. А часом буває й таке, що мені через це аж не спиться вночі: лежу ото й думаю, як би його зажити по-іншому. От і минулої ночі так було. Сон мене не брав, то я й подався десь опівночі блукати вулицями, і все думав та думав про своє життя, аж поки дійшов до отого розваленого цегляного складу, що біля заїзду Товариства тверезості. Став я там, прихилився до стіни та й думаю собі далі. Аж глядь — ті двоє, скрадаються повз мене, зовсім близько, і щось несуть під пахвою — певне ж, крадене. Один із них курив, і другий захотів прикурити, то вони спинилися якраз проти мене, і сигари освітили їхні обличчя; отоді я й побачив, що більший на зріст — то глухонімиий іспанець, я впізнав його сиві баки й пов'язку на оці, а другий, як глянути — справжній диявол у дранті.

— Та як же ти у світлі сигар розгледів і дрантя?

Гек на мить збентежився, а тоді відповів:

— Ну, я не знаю... але от якось розгледів.

— То вони пішли далі, і ти...

— І я подався за ними, атож. Усе так і було. Закортіло побачити, до чого воно йдеться, бо вони скрадалися, наче злодії. Тож я й слідкував за ними аж до вдовиної огорожі, де ото приступки. А там став у темряві й чув, як той обідранець заступався за вдову, а іспанець божився, що спотворить її, — про це я вже розказував вам і вашим...

— Як?! Глухонімиий усе те казав?

Гек знов непросто схибив! Він як міг намагався не дати наздогад старому, хто був насправді той іспанець, а проте, попри всі хлопцеві виверти, язик таки затяг його в халепу. Він пробував якось виплутатися, але під пильним поглядом господаря щоразу бовкав дурницю за дурницею. Нарешті старий валлієць сказав:

— Ти, синку, не бійся мене. Я тобі от аністілечки шкоди не зроблю, ніколи у світі. Навпаки — захищатиму тебе... еге ж, захищатиму. Той іспанець ніякий не глухонімиий — ти не хотів цього казати, але в тебе вихопилось, то нічого тепер не вдієш. І ти знаєш про нього щось таке, чого не хотів би відкривати. А ти звірся на мене, скажи, що воно таке, я тебе не підведу, будь певен.

Гек якусь хвилину дивився в чесні очі старого, тоді нахилився й прошепотів йому на вухо:

— Він зовсім не іспанець — то індіанець Джо!

Валлієць мало не впав зі стільця. А потім сказав:

— Ну, тепер мені зрозуміло. Коли ти казав про обрубані вуха та роздерті ніздрі, я подумав був, що це ти сам додав, задля красивого слівця, бо білі люди так не мстяться. Але індіанець — то зовсім інша річ!

За сніданком вони й далі розмовляли, і старий господар принагідно розповів, що вночі, перш ніж піти спати, він та його сини взяли ліхтар і, повернувшись до тієї огорожі, пильно оглянули все довкола — чи немає де слідів крові. Крові вони не знайшли, зате наткнулися на чималий клунок з...

— З чим?!

Якби цей вигук був блискавкою — і то не міг би злетіти з побілілих Гекових уст так швидко й невтримно. Очі хлопця розширились, він припинив і жадібно чекав на відповідь. Валлієць аж здригнувся з подиву, а тоді втупив у нього очі й дивився три секунди... п'ять... десять, потім відповів:

— Із злодійським знаряддям. Та що це з тобою, синку?

Гек відкинувся на стільці й тихенько, але глибоко зітхнув, відчуваючи невимовну полегкість. Господар пильно й допитливо подивився на нього, тоді сказав:

— Атож, із злочинським знаряддям. Здається, від цього тобі полегшало на душі. Але чого ти так схопився? Що, по-твоєму, ми мали там знайти?

Гека було загнано в тісний кут: господар не спускав з нього вимогливого погляду, і хлопець віддав би все на світі за бодай якусь доладну відповідь; та нічого не спадало на думку, а той вимогливий погляд наче просвердлював його наскрізь, і, не маючи часу зважити те, що здуру навернулося на язик, Гек безтямно пробелькотів:

— Ну... може, підручники для недільної школи...

Сердешний хлопець зовсім знітився й не міг навіть усміхнутись, зате старий валлієць зареготав так гучно й весело, що все його велике тіло аж заходило ходором, а насміявшись, сказав: такий сміх однаково що гроші, заощаджені на лікарі, бо він зберігає людині здоров'я. А тоді додав:

— Відолашний хлопець, он який ти блідий і змарнілий. Тобі, видно, добряче-таки нездужається, то й не диво, що в голові трохи тьмариться. Та дарма, оклигаєш. Лягай відпочинь, поспи — і все минеться, я певен.

Гека брала досада, що він повівся як бовдур і своїм дурним переляком збудив підозру, — адже ще тоді, як він почув розмову тих двох біля вдовиної огорожі, йому стало зрозуміло, що вони несли із заїзду ніякий не скарб. Та він тільки думав, що то не скарб, а напевне цього не знав, тому згадка про знайдений клунок і вразила його, наче грім з ясного неба. Проте загалом було навіть добре, що так сталося, бо тепер, коли Гек не мав ані найменшого сумніву, що то не той клунок, йому відлягло від серця, і він зовсім заспокоївся. Справді-бо, все начебто складалось як найкраще: скарб, певно, й досі в другому номері, тих двох злочинців сьогодні ж таки зловлять і кинуть до в'язниці, отож вони з Томом увечері підуть і без будь-якого клопоту, нікого не боячись, приберуть ті гроші до рук.

Тільки-но впоралися зі сніданком, як у двері хтось постукав. Гек підхопився та гайнув шукати якоїсь схованки, бо не хотів, щоб його бодай трохи вплутували в ту нічну пригоду. Валлієць відчинив двері й впустив кількох чоловіків та жінок, серед них і вдову Дуглас, а на схилі гори побачив ще чимало городян, що купками тяглися до вдовиної огорожі побачити на власні очі місце події. Отже, новина вже поширилася по містечку.

Валлієць мусив розповісти гостям про те, що сталося вночі. Вдова стала дякувати йому: це ж він, мовляв, урятував їй життя.

— Ані слова про це, добродійко. Є інша людина, якій ви завдячуєте чи не більше, ніж мені та моїм хлопцям, але вона, не хоче, щоб я назвав її ім'я. Коли б не ця людина, ми й не подумали б туди поткнутися.

Певна річ, усі так зацікавилися тим загадковим незнайомцем, що майже забули про саму пригоду, але валлієць, розпаливши до краю цікавість гостей, так і не розказав їм своєї таємниці, і невдовзі поголос про неї пішов по всьому місту. Коли господар закінчив свою розповідь, удова Дуглас сказала:

— А я собі як заснула, читаючи в ліжку, так і проспала всю ту колотнечу. Чого ж ви не прийшли та не збудили мене?

— Вирішили, що не варто. Ті негідники навряд чи наважилися б вернутись, та й інструмент свій вони загубили, а без нього їм у будинок не вдертися. От ми й подумали: навіщо будити вас і лякати до смерті? А троє моїх негрів вартували у вашій садибі аж до ранку. Оце щойно повернулися.

Люди приходили ще, і господареві довелося зо дві години знов і знов повторювати свою розповідь.

Під час шкільних канікул не було занять і в недільній школі, але того дня всі з раннього ранку прийшли до церкви. Нічна пригода переполошила городян, і її обговорювали з усіх боків. Хтось приніс звістку, що злочинців ще й сліду не знайшли. А коли скінчилася проповідь, дружина судді Тетчера, ідучи разом з усіма до виходу, на здогнала місіс Гарпер і сказала:

— То що — моя Беккі спатиме цілий день? Я так і думала, що вони нагуляються до знемоги.

— Ваша Беккі?

— Атож.— І із зляканим поглядом спитала: — Хіба вона вчора не лишилась у вас ночувати?

— Та ні.

Місіс Тетчер поблідла й важко опустила на лаву; і саме тоді з ними порівнялася тітка Поллі, жваво балакаючи зі знайомою. Тітка Поллі спинилась і сказала:

— Доброго ранку, місіс Тетчер. Доброго ранку, місіс Гарпер. Десь мій Том знову запропав. Мабуть, учора заночував у вас... чи у вас... і тепер боїться навертатись мені на очі. Доведеться провчити його як слід.

Місіс Тетчер поблідла ще дужче й кволо похитала головою.

— Він у нас не ночував,— сказала місіс Гарпер, уже видимо занепокоєна.

На обличчі тітки Поллі відбилася неприхована тривога.

— Джо Гарпере, ти бачив мого Тома сьогодні вранці?

— Ні, мем.

— А коли ти бачив його востаннє?

Джо спробував пригадати, але напевне сказати не міг. Люди, що виходили з церкви, спинялися й перешіптувались, на всіх обличчях прозиравав неспокій. Почали стривожено розпитувати дітей і молодих учителів. Ніхто з них не помітив, чи були Том і Беккі на промі, коли він повертався до міста: на той час уже споночило, а ніхто й не подумав перевірити, чи всі на місці. І зрештою один молодик ляпнув не подумавши, що Том і Беккі могли залишитися в печері. Місіс Тетчер зомліла. Тітка Поллі плакала й заламувала руки.

Тривожна звістка переходила з уст в уста, від гурту до гурту, з вулиці на вулицю, і минуло заледве п'ять хвилин, як ударили в усі дзвони й ціле містечко сполохано заметушилося. Пригода на Кардіфській горі враз утратила свою вагу, і ніхто вже й не згадував про тих двох злодюг. Сіддали коней, споряджали човни, знов забрали з переправи пором, так що вже за півгодини після моторошного відкриття не менш як двісті чоловік поспішали до печери дорогою та річкою.

Аж до кінця того довгого дня містечко спорожніло, наче вимерло. Чимало жінок навідало тітку Поллі й місіс Тетчер, намагаючись бодай якось їх утішити. А то й плакали разом, і це було краще за будь-які слова. Цілу безсонну ніч містечко чекало вістей, та коли врешті благословилося на світ, надійшло всього кілька слів: «Передайте ще свічок і чогось поїсти». Місіс Тетчер себе не тямилла з горя, так само й тітка Поллі, і хоч суддя Тетчер раз по раз присилав із печери обнадійливі й підбадьорливі записки, вони не давали розради.

На світанку повернувся додому старий валлієць, увесь закапаний свічковим лоєм, перемазаний глиною та геть знеможений. Він побачив, що Гек і досі лежить у ліжку, у яке його поклали вчора, й марить у гарячці. Усі лікарі були в печері, і доглядати хворого хлопця прийшла вдова Дуглас. Вона сказала, що зробить для нього все можливе, бо, мовляв, хоч який він є — добрий, поганий чи ніякий, — а проте й він боже створіння, отож не годиться покинути його напризволяще. Валлієць зауважив, що й у Гека є в душі добрі струни, а вдова підтвердила:

— Та певно, що є. То божа благодать. Наш творець нікого нею не обминає. Ніколи й нікого. Кожне його створіння позначене тією благодаттю.

Ближче до полудня купки знесилених чоловіків потяглися від печери до містечка, проте найвитриваліші не облишали пошуків. Новин принесли мало: шукали вже у найвіддаленіших

відгалуженнях печери, куди раніше ніхто не забивався; шукатимуть і далі, не проминаючи жодного закутка, жодної розколини; у переплетенні підземних коридорів то там, то там миготять далекі вогники, і під похмурим склепінням раз у раз перекочується глухе відлуння погуків та пістолетних пострілів. А в одному закутку, далеко від тих переходів, де звичайно товчуться екскурсанти, на кам'яній стіні побачили виписані кіптявою імена «Беккі» і «Том», і там-таки поблизу знайшли закапаний лоєм уривок шовкової стрічки. Місіс Тетчер упізнала ту стрічку й гірко заплакала над нею. А тоді сказала, що то остання пам'ятка, яку вона матиме по своїй дитині, найдорожча з усіх пам'яток, бо ця стрічка була на її бідолашній дівчинці майже до самого кінця, уже перед тим як її спостигла жахлива смерть. Дехто розповідав, що час від часу в печері з'являлася удалині цятка світла, і в тих, хто її бачив, вихоплювався радісний крик, і одразу зо два десятки чоловік пускалися туди лунким переходом, але щоразу їх чекало гірке розчарування: виявлялося, що то не Беккі з Томом, а хтось із шукачів.

У напруженому, виснажливому чеканні поволі, година за годиною, минули три страшні дні й три страшні ночі, і містечко впало в чорну безнадію та заціпеніння. Ніхто не мав охоти щось робити. Саме під той час випадково виявили, що в заїзді Товариства тверезості таємно торгують спиртним, але й це відкриття не пожвавило громадського пульсу, хоч яке воно було разюче. Опам'ятавшись на часинку, Гек кволим голосом навів розмову про заїзди і зрештою, боячись почути найгірше, запитав, чи не знайшли чогось у заїзді Товариства тверезості, поки він лежав у гарячці.

— Знайшли, а якже, — відказала вдова Дуглас.

Гек аж підскочив на ліжку й дико зблиснув очима.

— Що? Що там знайшли?

— Спиртні напої. І тепер той заїзд закрили. Ляж і заспокойся, дитино. Як ти мене налякав!

— Скажіть мені лиш одне, одне-єдине, дуже вас прошу! Їх знайшов Том Соєр?

Вдова гірко заплакала.

— Годі балачок, дитино, годі! Я ж уже казала: тобі не можна розмовляти. Ти дуже, дуже хворий.

«Виходить, нічого, крім пляшок, не знайшли, бо коли б знайшли золото, зчинився б ого який шелест! І тепер скарб пропав, пропав без вороття. Але чого б їй плакати, цій жінці? Дуже дивно, чого вона плаче».

Ці думки зринали в затуманеній Гековій свідомості, аж поки, стомившись від них, він заснув. А вдова промовила сама до себе:

— Ага, вже спить, бідолаха. Том Сойер знайшов, де ж пак! Якби ж то хтось знайшов самого Тома Сойера! Ой, мало вже таких, у кого ще лишилася надія та досить сил, щоб шукати й далі.

РОЗДІЛ XXXI

Повернімося до Тома й Беккі, яких ми залишили на прогулянці за містом. Разом з усіма вони блукали темними переходами печери, оглядаючи вже знайомі їм дива, що мали аж надто пишні назви, як от «Зала», «Собор», «Палац Аладдіна» тощо. Потім дівчора завелася гратися в хованки, і Том з Беккі завзято пристали до тієї веселої гри й ганяли з іншими, аж поки це їм трохи набридло; тоді вони побрели вниз похилою звивистою галереєю, тримаючи свічки високо перед собою та вдивляючись у плутанину виписаних кіптявою імен, дат, адрес та гасел, якими були помережані кам'яні стіни. Ідучи все далі й розмовляючи, вони самі не помітили, як опинилися в такій віддаленій частині печери, де вже не було тих написів на стінах. Тоді вони вивели кіптявою на кам'яному виступі свої імена й рушили далі. Невдовзі вони натрапили на місце, де маленький струмочок, спадаючи зі скелі, залишав вапняковий осад, що протягом довгих віків утворив непорушну кам'яну Ніагару, блискучу й прозору, наче мереживо. Щуплявий Том протиснувся за той водоспад і на втіху Беккі освітив його ззаду. Виявилось, що кам'яна заслона приховує такі собі природні сходи, затиснуті між двома кам'яними стінами, і в Тома враз прокинулись честолюбні поривання дослідника. Беккі відгукнулася на його поклик, залишивши на стіні кіптявий знак, щоб керуватись ним, коли вертатимуться, обоє пустилися досліджувати той коридор. Вони раз у раз збочували то туди, то сюди, забиваючись усе далі в потаємні глибини печери, потім залишили на стіні ще один знак і звернули в бічний перехід у пошуках нових див, про які було б цікаво розповісти там, нагорі. В одному місці вони натрапили на величезну порожнину, де згори звисало безліч сталактитів завдовжки й завтовшки з людську ногу. Том і Беккі, здивовані й захоплені, обійшли ту підземну залу, а тоді рушили одним із численних коридорів, що виходили з неї. Він скоро привів їх до чарівного джерельця, дно якого було вимощене іскристими, мов іній, кристалами. Джерельце пробивалося якраз посередині іншої просторої порожнини, де стіни підпирала безліч химерних колон, що їх утворили великі сталактити й сталагміти, з'єднавшись між собою там, де протягом віків зі стелі безнастанно капала вода. Під склепінням, зчепившись у величезні клубки, чи

не по тисячі в кожному, висіли кажани. Сполохані світлом, сотні тих створінь шугнули вниз і з пронизливим виском почали люто налітати на свічки. Том знав повадки кажанів і розумів, чим загрожують такі їхні напади. Отож він схопив Беккі за руку й потяг у найближчий перехід — і то дуже вчасно, бо в останню мить один з кажанів встиг загасити крилом свічку, що була в руці у Беккі. Кажани ще довго гналися за ними, але діти щоразу, як траплявся бічний коридор, пірнали в нього й кінець кінцем утекли від тих небезпечних тварюк. Невдовзі Том знайшов підземне озеро, таке велике, що його тьмяні обриси зникали далеко в темряві. Хлопцеві захотілось оглянути береги озера, але він подумав, що краще буде перед тим трохи посидіти й відпочити. І лиш тепер, серед гнітючого безгоміння, холодна рука страху вперше стиснула дитячі душі.

— Слухай, — мовила Беккі, — я й не помітила, але здається, ми давно вже не чуємо ніяких голосів.

— А ти подумай, Беккі, як ми глибоко під ними, та й хтозна як далеко — чи то на північ, чи на південь, чи це куди там. Отож і не можемо їх тут почути.

Беккі ще дужче занепокоїлась.

— А цікаво, скільки вже часу ми тут, унизу, Томе? Мабуть, треба й повертатися.

— Атож, таки треба. Певно, що треба.

— А ти знайдеш дорогу назад, Томе? Тут усе так заплутано, що я й не знаю..

— Та дорогу я б, мабуть, знайшов, але ж оті кажани... Якщо вони загасять обидві наші свічки, то буде біда. Спробуємо піти іншою дорогою, щоб не проходити через ту печеру.

— Гаразд. Гляди тільки, щоб ми не заблудили. Це було б жахливо! — Беккі аж здригнулася, уявивши таке лихо.

Вони рушили якимсь коридором і довго йшли мовчки, заглядаючи в кожне нове відгалуження: чи не проходили вони тут раніше, — але ніяких знайомих місць не траплялося. Щоразу як Том отак видивлявся, Беккі пильно стежила за його обличчям, шукаючи обнадійливих ознак, і Том бадьоро казав:

— Нічого, все гаразд. Це ще не те, але ми от-от вийдемо куди треба.

Та за кожною новою невдачею хлопець і сам дедалі менше вірив у це й зрештою почав повертати в бічні переходи просто навмання, з відчайдушною надією кінець кінцем натрапити на правильну дорогу. Він і далі повторював «усе гаразд», але свинцевий тягар страху так гнітив йому серце, що ці слова втрачали свій сенс,

і, здавалося, він казав «усе пропало». Беккі перелякано тулилася до нього, з усіх сил намагаючись стримувати сльози, але вони все одно текли з очей. Нарешті вона сказала:

— Ой Томе, дарма що там кажани, давай вернемося тією дорогою. Бо, здається, ми чимдалі гірше заплутуємось.

Том зупинився.

— Послухай! — мовив він.

Глибока тиша — така глибока, що було виразно чути, як вони дихають. Том крикнув. Його крик луною покотився порожніми коридорами й завмер удалині ледь чутним гуком, що звучав як чийсь глузливий сміх.

— Не треба, Томе, це так страшно! — сказала Беккі.

— Страшно, але треба, Беккі. А може, вони нас почують, розумієш? — І він знову закричав.

Це «а може» було ще страшніше, ніж отой моторошний сміх, — така в ньому звучала гірка безнадія. Діти принишкли й прислухалися — але марно. Одразу ж після цього Том повернув назад і надав ходи. Та дуже скоро з його невпевненої поведінки Беккі зробила ще одне жакливе відкриття: він не міг знайти й тієї дороги, якою вони щойно йшли!

— Ой Томе, ти не залишав за собою знаків!

— Який же я дурень, Беккі! Який дурень! Я зовсім не подумав, що ми можемо повернути назад. Ні, я таки не знайду тієї дороги. Геть заплутався.

— Томе, Томе, тепер ми пропали... пропали!.. Нам уже ніколи не вибратись із цього жакливого підземелля! І навіть ми відбилися від інших!

Беккі впала додолу й так бурхливо заридала, аж Том злякався, щоб вона не вмерла чи не втратила розуму. Він сів поруч і обняв дівчинку, а вона сховала обличчя в нього на грудях, пригорнулася до нього й почала виливати свої страхи та марні жалі, що їх далека луна обертала на глузливий сміх. Том умовляв її заспокоїтись і не втрачати надії, та вона казала, що не може. Тоді він став гірко картати й ляяти себе за те, що затяг її в таку біду, і це справило кращий вплив. Беккі сказала, що спробує взяти себе в руки, що встане й піде з ним куди завгодно, — аби тільки він так не карався. Вона ж, мовляв, і сама винна не менше за нього.

І вони знов рушили далі — самі не знаючи куди, просто навмання, бо нічого іншого їм і не лишалось, як йти й йти. На якийсь недовгий час у них зажевірла надія, хоч ніщо її й не жило, — просто надіям властиво од природи відроджуватись у юних душах, ще не звиклих до життєвих знегод.

Невдовзі Том забрав у Беккі свічку й задув її. Як багато говорила ця ощадливість! Слова були зайві. Беккі й так зрозуміла, що це означає, і її надія знову згасла. Вона знала: у Тома в кишенях була ще ціла свічка й три чи чотири недогарки, — а проте доводилось ощадити.

Поступово почала даватися взнаки і втома. Діти намагалися не зважати на неї, їм страшно було навіть подумати про те, щоб сісти перепочити, коли дорога була кожна хвилинка; ідучи вперед, нехай і навмання, вони принаймні кудись посувалися й могли ще втрапити на дорогу назад, а сидіти на місці означало здатися на ласку смерті й наблизити її прихід.

Та кінець кінцем тендітні ноженята Беккі перестали їй коритися, і вона знеможено сіла долі. Том примостився поруч, і вони почали згадувати рідні домівки, родичів та друзів, м'які ліжка, а над усе — світло! Беккі знову заплакала.

Том силкувався придумати щось розрадливе, але він уже стільки разів повторював усі ті слова, що вони зовсім затерлися й звучали гіркою насмішкою. Тим часом утома здолала Беккі, і дівчинка заснула. Томові аж на душі по легшало. Він сидів, дивлячись на її змарніле личко, й бачив, як від приємних сновидінь воно прояснюється та прибирає свого звичайного вигляду. А невдовзі уста Беккі ворухнула усмішка та так на них і лишилася. Безтурботний вираз її личка заспокійливо вплинув і на Тома, трохи під ніс його дух, і він поринув у примарні спогади про минулі дні. А поки він отак блукав думками десь далеко, Беккі прокинулася і тихенько засміялася, але той сміх миттю завмер на її устах, і з них вихопився стогін.

— Ой, як я тільки могла заснути! Краще б мені вже й не прокидатися, ніколи, ніколи!.. Та ні, ні, Томе! Не дивися на мене так! Я такого більш не казатиму.

— Це добре, що ти поспала, Беккі. Тепер ти трохи відпочила, і ми з тобою знайдемо дорогу назад.

— Спробуємо, Томе. Але я бачила вві сні таку прекрасну країну! Мабуть, туди нам і лежить дорога.

— Хтозна, а може, й ні. Не журися, Беккі, й ходімо шукати далі.

Вони підвелися та руку в руку побрели вперед, ні на що вже не сподіваючись. Потім спробували визначити, скільки часу пробули в печері. Їм здавалося, що минули вже довгі дні, а то й тижні, тоді як насправді такого бути не могло, бо їхні свічки ще не догоріли. Після того вони довго, а як довго, й самі не знали, — ішли мовчки, аж поки Том сказав, що треба ступати тихіше й дослухатися, чи

не капає десь вода: їм потрібно знайти джерело. Досить скоро вони натрапили на нього, і Том вирішив, що час уже знов перепочити. Вони мало з ніг не падали від втоми, проте Беккі сказала, що вона могла б пройти ще трохи. І здивувалася, коли Том не погодився. Вона не розуміла чому. Тож вони сіли, і Том приліпив глиною свічку до кам'яної стіни проти них. Обое поринули в свої думи й знов надовго замовкли. Нарешті Беккі озвалася.

— Томе, я так хочу їсти!

Том дістав щось із кишені.

— Пам'ятаєш, що це? — запитав він.

Беккі ледь помітно всміхнулася.

— Наш весільний пиріг, Томе.

— Еге ж... І добре, якби він був завбільшки з барильце, бо це все, що ми маємо.

— Я сховала його, коли снідали в лісі, й хотіла покласти на ніч під подушку, як ото роблять дорослі дівчата, щоб мені приснився ти... а тепер це буде наш... — Вона не доказала.

Том розділив той шматок на двох, і Беккі з апетитом з'їла свою половину, а сам він відламав від своєї лише маленький кусничок. Холодної води, щоб запити трапезу, було скільки хочеш. Через деякий час Беккі запропонувала рушати далі. Том з хвилину помовчав, а потім озвався:

— Беккі, ти зможеш витримати, як я тобі щось скажу?

Беккі зблідла, проте відповіла, що, мабуть, зможе.

— То от, Беккі, нам треба лишитися тут, біля питної води... Бо це наш останній недогарок!

Беккі дала волю сльозам. Том як тільки міг заспокоював її, але це мало помагало. Нарешті Беккі мовила:

— Томе!

— Що, Беккі?

— Вони ж похопляться, що нас немає, і підуть на пошуки!

— Ну звісно, що підуть. Аякже!

— Може, вони вже тепер нас шукають, Томе.

— А чого ж, може, й шукають. Гадаю, що таки шукають.

— Коли вони помітять, що ми відбилися, га, Томе?

— Мабуть, на поромі, коли зберуться їхати назад.

— Але ж, Томе, може, тоді вже буде темно... то хіба вони помітять?

— Ну, не знаю. А як і ні, то твоя мама одразу ж зніме тривогу, щойно всі повернуться.

Переляк, що майнув на обличчі Беккі, враз привів Тома до тями, і він зрозумів, що бовкнув не те. Беккі ж не чекали вдома

того вечора! Обоє замовкли й сиділи в тужній задумі. Та за хвилину Беккі знов гірко заридала, і Томові стало ясно: вона подумала про те саме, що й він. Адже може минути добра половина суботнього дня, перш ніж місіс Тетчер дізнається, що Беккі не ночувала в Гарперів.

Діти прикипіли очима до маленького недогарка свічки й дивились, як він повільно й невблаганно тане: ось уже лишилося якихось півдвома ґнотика; ось уже кволий язичок полум'я замигтів, пустив угору тонку струминку диму, на мить затримався на її вершечку — і все довкола поринуло в моторошний чорний морок!

Скільки минуло часу, перш ніж Беккі поступово усвідомила, що плаче в Томових обіймах, ні вона, ні він сказати не могли. Знали тільки, що опам'яталися від дуже довгого сонного заціпеніння та знов опинились у болісній безвиході. Том вважав, що, мабуть, уже настала неділя, а може, й понеділок. Він намагався втягти Беккі в розмову, але вона була зовсім убита горем і втратила будь-яку надію на порятунок. Том сказав, що їх уже, певно, давно шукають — і, може, навіть десь близько. Ось він зараз погукає, то, диви, хто-небудь і озветься. Том гукнув, але далекі відлуння того погуку звучали так страхотливо, що більше він і не пробував.

Минали години, і бранців печери знов почав мучити голод. У Тома ще лишилася його пайка пирога, отож вони поділили її та з'їли. Одначе та крихта їжі, здавалося, тільки дужче розпалила їхній голод.

Зненацька Том сказав:

— Цс-с-с! Ти чула?

Обоє затамували віддих і прислухались. До них долинув звук, начебто схожий на ледь чутний людський голос. Том миттю гукнув і собі, а тоді, схопивши Беккі за руку, навпомацки рушив підземним коридором у той бік. Потім став і знову прислухався — і знову почув той звук, тепер уже напевне ближче.

— То вони! — вигукнув він. — Ідуть сюди! Ходімо, Беккі, тепер усе буде добре.

Безмежна радість ущерть виповнила душі бранців. Але посувалися вони повільно, бо в тих переходах під ногами часто траплялись ями, тож треба було стерегтися. Невдовзі Том з Беккі натрапили на таку яму й спинились. Вона могла мати три фути завглибшки, а могла мати й сто футів. Та хоч так, хоч так, а переступити її було годі. Тоді Том ліг на живіт і скільки міг сягнув рукою вниз. Дна не було. Отже, їм не лишалось нічого іншого, як чекати, поки надійдуть шукачі. Вони пильно дослухались, але ті далекі поклики помітно тихшали, а хвилини за дві й зовсім

завмерли. Яке гірке розчарування!.. Том кричав, аж поки захрип, та все було марно. Він запевняв Беккі, що тепер їх неодмінно знайдуть, проте минула вічність тривожного чекання, а до них не долинуло більше ні звуку.

Бідолахи навпомацки повернулись назад до джерела. Час тягся нестерпно повільно. Потім вони знов заснули й прокинулись страшенно голодні, тяжко пригнічені горем. Том розважив, що вже, мабуть, вівторок.

Раптом у нього саянула одна думка. Зовсім поруч відходило вбік кілька коридорів. То, певно, краще обстежити декотрі з них, аніж нидіти отак без діла, знемагаючи під незмірним тягарем часу... Том витяг з кишені клубок тонкої шворки для повітряного змія, прив'язав кінець до виступу скелі, і вони з Беккі рушили — Том попереду, розмотуючи на ходу шворку. Кроків за двадцять коридор скінчився урвищем. Том став навколішки й намацав унизу стрімку кам'яну стіну; а тоді сягнув рукою як міг далеко за ріг скелі й вже був потягся ще трохи далі праворуч, коли раптом зовсім близько, менш як за двадцять кроків попереду, з-за скелі висунулася чиясь рука зі свічкою! Том радісно закричав, та одразу за рукою з'явилася і вся постать, і то був... індіанець Джо! Томові аж руки й ноги залякли, так що він не міг і поворухнутись. Та яка ж була його радість, коли в наступну мить він побачив, що «іспанець» кинувся навтіки й зник з очей! Хлопця здивувало, що індіанець Джо не впізнав його по голосу й не вбив за свідчення в суді. Мабуть, то луна так змінила його голос, подумав Том. Певно, що луна. Від страху все його тіло отерпло, і він сказав собі: якщо в нього вистачить сили дістатися назад до джерела, він більш нікуди звідти й на крок не зрушить, аби лиш не наразитися знов на індіанця Джо. Він і словом не обмовився Беккі про те, що побачив. А що закричав — то, мовляв, просто так, «на щастя».

Та зрештою голод і відчай переважили страх. Ще кілька довгих годин діти марно чекали біля джерела, потім знову заснули, а прокинувшись, відчували переміну. Тепер їх мучив такий лютий голод, що його несила було й терпіти. Томові здавалося, що вже має бути середа, або четвер, або, може, навіть п'ятниця чи субота, а отже, їх уже давно перестали шукати. І він запропонував дослідити ще один коридор. Його не лякала вже ні небезпека зіткнутися з індіанцем Джо, ні будь-які інші страхіття. Але Беккі зовсім знесиліла. Немов заціпеніла від розпуки, і годі було її розбуркати. Вона сказала, що чекатиме там, де вона є, аж поки помре, і це буде вже скоро. А Том, мовляв, нехай іде собі зі шворкою в той коридор, як хоче, і в неї тільки єдине прохання: щоб він частіше повертався

й розмовляв з нею; а ще він мусив пообіцяти бути поруч, коли на- дійде остання хвилинка, і тримати її руку в своїй, аж поки буде по всьому. Відчуваючи в горлі тугий клубок, Том поцілував її та з удаваною впевненістю сказав, що таки сподівається або зустріти шукачів, або знайти вихід із печери. А тоді взявся за свою шворку, став на коліна й порачкував одним із бічних коридорів, ледь при- томний від голоду, з лиховісним передчуттям неминучої загибелі.

РОЗДІЛ XXXII

Був уже вівторок, надворі починало смеркатися. У містечку Сент-Пітерсберзі й досі панувала жалоба. Заблукалих у печері ді- тей так і не знайшли. За них молились у церкві, цілою громадою, і поодиночки у своїх домівках, вкладаючи в ті молитви всю душу, та добрих вістей із печери не було. Більшість шукачів уже втратили надію та повернулися до своїх повсякденних справ: мовляв, бідо- лашних дітлахів однаково не знайти. Місіс Тетчер тяжко занеду- жала й майже весь час марила. Люди казали, страх було чути, як вона кличе свою дитину, підводить голову з подушки і з хвилину прислухається, а тоді, гірко стогнучи, знеможена, знов падає на ліжку. Тітка Поллі теж зовсім занепала духом, і її сиві коси майже геть побіліли. Того вівторка все містечко відходило до сну, охоп- лене сумом і безнадією.

Аж раптом десь серед ночі всіх збудило несамовите бамкання дзвонів, і на вулиці враз повисипали охоплені буйною радістю на- піводягнені люди, голосно вигукуючи: «Вставайте! Усі вставайте! Вони знайшлися! Знайшлися!» Калатали в сковороди, сурмили в ріжки, і гамір стояв неймовірний. Городяни юрбою побігли до річки, де їм назустріч такі ж радісно збуджені люди вже везли на відкритому візку врятованих Тома й Беккі. Натовп оточив візок, а тоді повернув назад до містечка й урочисто пройшов головною вулицею, без упину гукаючи «ура».

Скрізь у містечку світилося, ніхто вже не лягав спати, і то була чи не найзнаменніша ніч, яку будь-коли пам'ятали городяни. До- брих півгодини люди все йшли та йшли до будинку судді Тетчера, одне по одному обіймали і цілували врятованих дітей, потискува- ли руку місіс Тетчер, намагалися щось сказати, але не могли,— і йшли назад, заливаючи дім сльозами.

Тітка Поллі себе не тямала з радості, і майже так само й місіс Тетчер. Їй хотілося ще тільки одного: щоб посланець, відрядже- ний до печери, швидше приніс ту щасливу звістку її чоловікові. Том лежав на канапі в оточенні слухачів, що ловили кожне його

слово, і розповідав про свої дивовижні пригоди в печері, додаючи до них чимало, власних вигадок, щоб було цікавіше. Нарешті він дійшов до того, як залишив Беккі біля джерела й подався обстежувати підземні коридори; як пройшов двома з них, скільки вистачило шворки, а тоді заглибився в третій, аж поки шворка натяглась у край, і вже збирався повернути назад, коли вгледів ген-ген попереду ледь помітний просвіт — так наче там пробивалося денне світло; і як він тоді покинув шворку й поповз туди, а коли доповз, то протиснув голову й плечі крізь невелику розколину — і побачив перед собою величні хвилі Міссісіпі! А якби на той час була ніч, він, звісно, не вгледів би того просвіту й не поткнувся в кінець коридору!..

Далі Том розповів, як повернувся до Беккі з радісною звісткою, а вона сказала, щоб він не надокучав їй своїми дурницями, бо вона геть знесиліла й скоро помре, і чим скоріше — тим краще. І як він умовляв і переконував її, а потім вона мало не збожеволіла з радості, коли вони навпомацки дісталися до того місця, звідки було видно цяточку денного світла; як він протиснувся крізь розколину сам, а тобі допоміг вилізти й Беккі, і вони сіли там і заплакали від щастя; як, побачивши на річці човен з людьми, він гукнув до них і сказав, що вони з Беккі щойно вибралися з печери й просто-таки вмирають з голоду; і як ті спершу не повірили йому: мовляв, до печери звідти п'ять миль проти води, — та потім узяли їх у свій човен, пристали до якогось дому на березі, а там дали їм попоїсти, трохи відпочити і години за дві-три після смерку повезли до містечка.

Десь перед світанком суддю Тетчера та купку чоловіків, що лишалися з ним, знайшли в печері, пішовши за шворкою, яку вони розмотували позад себе, і повідомили їх про велику радість.

Дуже скоро виявилось, що ті три дні й три ночі тяжких поневірянь та голодування в печері не минули для Тома й Беккі без сліду. І він, і вона пролежали в ліжку цілу середу й четвер, почувавши страшенну втому й кволість. У четвер Том встав з ліжка, у п'ятницю вже подався «до міста», а на суботу майже зовсім оклигав. Що ж до Беккі, то вона не виходила зі своєї кімнати аж до неділі, а коли вийшла, мала такий вигляд, наче перехворіла на якусь хворобу.

Дізнавшись, що й Гек нездужає, Том ще в п'ятницю пішов його навідати, але до кімнати, де лежав товариш, потрапити не зміг; не пустили його до Гека й ні в суботу, ні в неділю. А вже тоді дозволили приходити щодня, але застерегли, щоб він мовчав про випадок у печері й взагалі не збуджував хворого ніякими дражливими

розмовами. А щоб Том не міг порушити цієї заборони, вдова Дуглас сама лишалася з ними в кімнаті. Удома Том довідався про пригоду на Кардіфській горі, а також про те, що тіло «обідранця» потім знайшли в річці коло перевозу: як видно, він потонув, намагаючись утекти.

Аж за два тижні після свого визволення з печери Том пішов побалакати з Геком, який на той час уже досить одужав, щоб почути разючі новини, — а що його новини вразять Гека, Том не мав сумніву. Поминаючи по дорозі будинок судді Тетчера, він зайшов провідати Беккі. Суддя та кілька його гостей втягли хлопця в розмову, і один з них жартівливо спитав, чи не хочеться йому знов до печери. На це Том відповів: а чого ж, він не проти. Тоді суддя сказав:

— Я таки певен, Томе, що, крім тебе, знайшлися б і інші охочі. Та ми вже про це подбали. У тій печері більш ніхто не загубиться.

— Чому?

— Бо я ще два тижні тому звелів оббити її двері залізом і замкнути на три замки, а ключі зберігаються в мене.

Обличчя Томове побіліло, мов крейда.

— Що з тобою, хлопче?.. Гей, хто там є! Принесіть склянку води!

Воду принесли й поприскали Томові на обличчя.

— Ну, тепер усе гаразд. Що це тобі подіялося, Томе?

— Ой пане суддя, там у печері — індіанець Джо!

РОЗДІЛ XXXIII

За кілька хвилин новина облетіла все містечко, і з десятків човнів з людьми попливли до Мак-Дугалової печери, а невдовзі за ними вирушив і паровий пором, ущерть заповнений пасажирами. Том Сойєр був в одному човні з суддею Тетчером. Коли відімкнули двері до печери, у тьмяному присмерку, який там панував, поставало сумне видовище. Одрозу ж за дверима лежав мертвий індіанець Джо, припавши обличчям до вузької щпарини внизу, так наче до останньої миті з тугою вбирив очима веселе світло вільного навколишнього обширу. Том мимоволі відчув жаль, бо з власного досвіду знав, як мав страждати той нещасний. Та разом із жалем душі йому виповнило безмежне почуття полегкості й безпеки, і він тільки тепер до кінця зрозумів, який величезний тягар страху гнітив його від того самого дня, коли він зважився викрити в суді цього лютого лиходія. Мисливський ніж індіанця Джо лежав поруч нього із зламаним навіпіл лезом. Міцний нижній брус дверей був

підрубаний і проколуваний наскрізь тяжкою працею, але вся та праця пішла марно, бо знадвору скеля утворювала ніби природний поріг, і ніж не зміг подолати кам'яної перепони — він зламався, і край. Та навіть якби її не було, індіанець Джо, попри всі свої зусилля, однаково нічого б не досяг: хай би він вирубав і весь брус, але ніколи не зміг би протиснутись під дверима, — і він це знав. Він рубав двері, аби тільки щось робити, якимось згаяти нескінченний час і не втратити розуму.

При вході до печери в розколинах скель завжди можна було знайти з десяток недогарків свічок, покинутих відвідувачами, — а тепер не лишилося жодного. В'язень вибирав їх і поїв. А ще він ухитрився зловити кілька кажанів і теж з'їв їх, лишивши самі папури. Нещасний помер з голоду. Недалеко від дверей стримів сталагміт — він утворився протягом віків із крапель води, що одна по одній спадали зі сталактита, навислого над ним. Індіанець Джо відбив верхівку сталагміта й примостив на ньому камінь, у якому видовбав невелику заглибину, щоб збирати дорогоцінні краплі: вони падали що три хвилини з лиховісною розміреністю годинникового маятника, і за двадцять чотири години набиралася десертна ложка води. Ті краплі падали ще тоді, коли було зведено єгипетські піраміди; коли впала Троя; коли закладалися підвалини Рима; коли розпинали Христа; коли Вільгельм Завойовник заснував Британську імперію; коли вирушав у мандри Колумб; коли ще була новою Лексингтонська битва*. Падають вони й тепер і падатимуть тоді, коли всі ці події відійдуть у далечінь історії, у присмерк минувшини, а там і в чорний морок забуття.

Невже все на світі має свою мету й призначення? Невже ті краплі терпляче падали п'ять тисяч років тільки задля того, щоб тепер удовольнити потребу однієї людської комахи? Чи їм судилося ще якимось важливе призначення, яке вони мають виконати в майбутні десять тисяч років? То байдуже. Скільки вже минуло літ відтоді, як злощасний метис видовбав заглибину в камені, щоб збирати дорогоцінну воду, — а й сьогодні люди, приходячи побачити дива Мак-Дугалової печери, чи не найдовше роздивляються на цей зворушливий камінь і на краплі води, що повільно спадають на нього. «Чаша індіанця Джо» посідає перше місце в ряду див печери, навіть «Палац Аладдіна» не може рівнятися з нею.

Індіанця Джо поховали біля входу до печери. На похорон човнами й фургонами з'їхалися з містечок, селищ і ферм за сім миль

* Перший бій американців з англійцями під час війни за незалежність (1775–1783) відбувся поблизу міста Лексингтон 19 квітня 1775 року. — *Прим. перекладача.*

в околиці; їхали з дїтлахами, із запасом харчів, а потім казали, що дістали майже таку саму втіху, яку дало б їм видовище смерті злочинця на шибениці.

Той похорон поклав край одній добродійницькій справі, що набрала була розвою, — збиранню підписів під проханням на ім'я губернатора про помилування індіанця Джо. Підписів набрали вже чимало; тут і там відбувалися збори, де лилися сльози й лунали проречисті промови; утворили навіть «комітет» із жалісливих дам, які мали вбратися в жалобу, піти до губернатора й слізно благати його, щоб він знехтував свій обов'язок і повівся як милосердний осел. Казали, індіанець Джо вбив п'ятьох городян — то й що? Та хай би він був і сам сатана, знайшлося б доволі м'якогілих тепленьків, ладних нашкрятати свої імена під проханням про його помилування та ще й зронити на те прохання сльозу зі свого вічно несправного, дірявого водогону.

Другого дня після похорону Том завів Гека в затишне місце, щоб поговорити про поважну справу. На той час Гек уже дізнався від старого валлійця та вдови Дуглас про його пригоди в печері, але Том сказав, що є одна річ, про яку вони розповісти не могли, і про цю от річ він і хоче поговорити. Гекове обличчя посмутніло, і він промовив:

— Я знаю, про що ти. Ти пробрався в той номер другий і не знайшов там нічого, крім віскі. Хоч мені й не сказали, що то був ти, але я тільки почув про цю історію з віскі, як одразу збагнув, що грошей ти не знайшов, бо коли б знайшов, то вже мені якось дав би знати, дарма що не прохопився словом нікому іншому. А я, Томе, чогось весь час так і передчував, що нам не запопасти тих грошей.

— Та ні, Геку, то не я виказав хазяїна заїзду. Ти ж знаєш, тієї суботи, коли я поїхав з усіма за місто, там ще було тихо. І якраз ти тоді й мав вартувати, хіба не пригадуєш?

— А й справді! Ти диви, а здається, наче цілий рік відтоді минув. Воно ж таки було тієї самої ночі, коли я подався за індіанцем Джо до вдовиної садиби.

— Як? То був ти?

— Еге ж, тільки нікому про це ані слова. Мабуть, у індіанця Джо лишилися товариші, то я не хочу, щоб вони мали на мене зуба й шукали нагоди відплатити. Коли б не я, він був би вже аж у Техасі.

І Гек під великим секретом розповів про всю ту пригоду, бо Том знав про неї тільки те, що переказав йому старий валлієць.

— Ну, то от, — сказав Гек, повертаючись до головного предмета розмови, — хай би там хто забрав з другого номера ті пляшки, він же таки, певне, забрав і гроші. Так чи не так, а нам, Томе, їх більш не бачити.

— Геку, тих грошей там ніколи й не було!

— Як? — Гек пильно втупився в очі товаришеві. — Томе, ти що — знов натрапив на слід?

— Геку, вони в печері!

— Скажи це ще раз, Томе.

— Ті гроші в печері!

— Слово честі, Томе? Це правда чи ти жартуєш?

— Правда, Геку. Зроду ще не казав щирішої правди. Підеш зі мною туди й допоможеш їх забрати?

— Чи я піду! Певно, що піду, тільки треба буде лишати за собою знаки, щоб не заблудитися.

— Геку, ми легко все те зробимо, анітрохи не ризикуючи, от ні стілечки!

— Тоді чудово! А звідки ти взяв, що ті гроші...

— Ти постривай, Геку, хай ми тільки туди доберемось. А як не знайдемо грошей, я віддам тобі й свій барабан, і все, що маю. Все віддам, щоб я пропав!

— Гаразд, згода. А коли вирушимо?

— Та хоч зараз, як хочеш. Ти вже добре оклигав?

— А це далеко в печері? Я оце вже днів три-чотири помалу дибаю, та якщо десь над милою, то навряд чи подужаю, Томе... Мабуть, таки ні.

— Коли йти так, як ходять усі, то це буде миль зо п'ять. Але там є також коротша дорога, якої ніхто, крім мене, не знає. Я повезу тебе човном. І веслуватиму сам, і туди й назад. Тобі, Геку, й пальцем не треба буде ворухнути.

— То зараз же й їдьмо, Томе!

— Добре. Треба тільки взяти з собою трохи хліба та м'яса, люльки, зо дві торбини, два-три клубки шворки для змія, а ще отих нових вогнистих паличок — сірників, чи як їх там звуть. Знаєш, я тоді в печері не раз шкодував, що не мав їх при собі.

Одразу ж пополудні хлопці позичили в одного городянина, якого на той час не було в місті, невеличкий човен і вирушили в дорогу. Коли вони запливли за водою на кілька миль далі від входу до печери, Том сказав:

— Дивись, цей схил від самого устя печери весь однаковий: ні хатин, ні порубів, скрізь ті самі чагарі. А бачиш онде щось біле, там, де був зсув? То мій знак. Отут ми й причалимо.

Вони вийшли на берег.

— А тепер, Геку, звідси, де ти оце стоїш, до мого лазу вудлицем можна дістати. Ану глянь, чи не побачиш його.

Гек обнишпорив очима всю ту місцину, але нічого не помітив. Том гордо ступив у рясні сумахові кущі й сказав:

— Ось він де! Дивись, Геку, це найкращий лаз в усій околиці. Тільки нікому ані слівця. Я вже давно хочу стати розбійником, потрібна була тільки отака добряча схованка, та де її знайти, я не знав. А тепер вона в нас є, і ми триматимемо її в таємниці, пустимо сюди лише Джо Гарпера та ще Бена Роджерса, бо треба мати ватагу, а то що ж це буде за розбій! Ватага Тома Соєра — гарна назва, правда ж, Геку?

— Еге ж, гарна, Томе. А кого ми грабуватимемо?

— Та кого хочеш. Нападатимемо із засідок — так здебільшого роблять.

— І вбиватимемо?

— Ну, не завжди. Триматимемо бранців у печері, поки за них не дадуть викупу.

— А що то за викуп?

— Гроші. Ти велиш бранцеві зібрати все, що він може позичити в друзів чи ще де, а як мине рік і викупу не буде, тоді вбиваєш його. Так заведено скрізь. Не вбивають тільки жінок. Тримають у полоні, але не вбивають. Вони ж бо завжди красуні й багатійки, і всі страшенно полохливі. Ти забираєш у них годинники там і всякі такі речі, але скидаєш перед ними капелюха й розмовляєш чемно. Таких чемних людей, як розбійники, більш ніде нема, про це в кожній книжці пишеться. Ну, жінки одразу закохуються в тебе й коли поживуть у печері тиждень чи два, то вже не плачуть, а потім їх звідти й не викуриш. А виженеш котру, то вона круть — і назад. В усіх книжках так.

— Це таки діло, Томе! Як на мене, воно краще, ніж бути піратом.

— Атож, де в чому таки краще. І додому близько, і цирк під боком, і все таке інше.

На той час усе вже було готове, і хлопці полізли в печеру, Том — перший. Вони добралися в кінець першого коридору, прив'язали до кам'яного виступу кінець шворки й рушили далі. За кілька кроків опинилися біля джерела, і Том відчув, як по всьому його тілу перебіг дроз. Він показав Гекові рештки гнотика свічки, що стримів із грудки глини, приліпленої до стіни, й розповів, як вони з Беккі стежили за кволим язичком полум'я, що здіймалось і опало перед тим, як остаточно згаснути.

Тепер хлопці говорили майже пошепки: обох гнітила мертва тиша й морок печери. Вони подалися далі й невдовзі вийшли в Томів другий коридор, а там натрапили й на провалля. При світлі свічок вони побачили, що то, власне, не провалля, а крутий глинястий спад футів із двадцять чи тридцять завдовжки.

— А тепер, Геку, я тобі щось покажу, — прошепотів Том. Тоді підніс свічку високо над головою та мовив: — Зазирни-но якомога далі за ріг. Бачиш? Онде, на тій скелі, нагорі... виписано кіптявою...

— Томе, та то ж хрест!

— Ну, а де твій номер другий? Під хрестом, хіба не так? Оце там, Геку, я й побачив індіанця Джо зі свічкою в руці!

Гек якусь хвилю пильно дивився на той таємничий знак, потім промовив зляканим голосом:

— Томе, ходімо звідси геть!

— Як це ходімо? І покинемо скарб?

— Еге ж, покинемо. Десь тут напевне никає дух індіанця Джо.

— Та ні, Геку, він не тут. Він має бути там, де помер індіанець Джо, — аж ген біля входу, за п'ять миль звідси.

— Ой ні, Томе, не кажи. Він тиняється десь поблизу, коло грошей. Чи я не знаю звичаїв духів, та й сам ти знаєш їх не гірше.

Том почав боятися, що Гек має рацію. Душу йому заповнили лихі передчуття. Та раптом у нього саянула інша думка.

— Слухай, Геку, які ж ми з тобою дурні! Дух індіанця Джо не може бути там, де хрест!

Доказ був переконливий і справив належний вплив на Гека...

— Еге, та він не такий легкий, як здається. Що ще тут у вас? Цегла? Старе залізаччя?

— Залізаччя, — відказав Том.

— Так я й подумав. Усі хлопчаки в містечку радніші марнувати і силу, і час, збираючи те старе залізаччя, за яке їм заплащать на ливарні суцїй дріб'язок, аніж узятися до якогось справжнього діла, де можна заробити вдвоє більше. Але така вже людська вдача... Хутчїй, хлопці, хутчїй!

Хлопці поцікавилися, до чого такий поспїх.

— Постривайте, ось прийдемо до вдови Дуглас, там дізнаєтесь.

Гек, звиклий до всякої напасті, стривожено мовив:

— Містере Джонсе, ми ж нічого такого не зробили.

Старий валлієць засміявся:

— Не знаю, Геку, не знаю, синку. Нічого не знаю. Хіба ти не поладнав з удовою?

— Та ні, наче поладнав... Цебто вона до мене дуже добра.

— От і гаразд. То чого ж тобі боятися?

Повільний на розум Гек ще міркував, як відповісти на це запитання, коли його разом із Томом заштовхнули до вітальні вдови Дуглас. Старий валлієць залишив візка надворі й зайшов слідом за ними.

Кімната була яскраво освітлена, і в ній зібралися всі, хто мав хоч якусь вагу в містечку. Там були Тетчери, Гарпери, Роджерси, тітка Поллі, Сід, Мері, священник, редактор місцевої газети і ще багато всякого люду, пишно, по-святковому вбраного. Вдова зустріла хлопців так привітно, як тільки могла зустріти двох таких нечупар: обидва були геть перемазані глиною та свічковим лоем. Тітка Поллі аж почервоніла із сорому, насупилась і, пильно дивлячись на Тома, похитала головою. Та чи не найгірше почували себе самі бідолашні хлопці.

Містер Джонс сказав:

— Тома я вдома не застав і вже думав, що не знайду його, коли оце натрапив на них з Геком просто в себе під дверима, ну й мерщій привів обох сюди.

— І дуже добре зробили, — мовила вдова. — Ходімо зі мною, хлопці.

Вона привела їх до спальні й там сказала:

— А тепер умийтеся та перевдягніться. Осьде два нові костюми, сорочки, шкарпетки — все, що потрібно. Це Гекові речі... Ні, ні, Геку, нема за що дякувати... Половину купив містер Джонс, а половину я. Але вони годяться на вас обох. Тож одягайтесь. Ми вас чекаємо, а ви причепуріться та спускайтеся вниз. І вона пішла.

РОЗДІЛ XXXIV

Гек сказав:

— Томе, якби знайти мотузку, ми б могли ушитися звідси. Вікно не дуже високо від землі.

— Дурниці, чого б то нам ушиватися?

— Та не звик я до такого панства. Аж страх бере. Не піду я туди, Томе, і край.

— Отакої! Усе це пусте. Я ж ось анітрохи не боюся. І весь час буду коло тебе.

З'явився Сід.

— Томе, — сказав він, — тітонька чекала на тебе цілий день. Мері приготувала тобі недільний костюм, і всі тривожилися, де це ти подівся... Слухай, а чим ви так перемазалися? Чи це не глина та свічковий лій?

— Ось що, містере Сідді, не лізь, куди тебе не просять. Ти краще скажи: чого це тут таке збіговисько?

— Та просто звана вечера, вдова їх часто влаштовує. Ось сьогодні — на честь старого валлійця та його синів, бо вони тоді врятували її від біди. І знаєш, можу тобі ще щось розказати, як хочеш.

— Ну, що там таке?

— А те, що містер Джонс збирається сьогодні ввечері пригломшити всіх якоюсь таємницею, але я чув, як він тихенько звірив її тітоньці, і, мабуть, тепер це не така вже й таємниця. Всі знають, у чому річ, і вдова теж, хоча й прикидається, ніби сном-духом нічого не відає. Тим-то містерові Джонсу страх як хотілося, щоб і Гек був тут, бо без Гека його велика таємниця не справила б такого враження, розумієш?

— Яка таємниця? Про що це ти, Сіде?

— Про Гека — це ж він вистежив грабіжників аж до вдовиної садиби. Містер Джонс уявляє собі, яка то буде для всіх велика несподіванка, а я ручуся, що буде великий пшик. — І Сід вдоволено й зловтішно захихотів.

— Це ти розбавкав, Сіде?

— Чи тобі не однаково хто? Хтось розказав, та й годі.

— Сіде, у цілому містечку лиш одна людина здатна на таку підлоту, і ця людина — ти. Та коли б тобі як ото Гекові, ти б тихцем чкурнув з гори — і ні пари з уст про тих злодіяк. Сам ти нічого, крім мерзоти, не зробиш, а коли когось хвалять за добре діло, тебе завидки беруть... Ось тобі — і нема за що дякувати, як каже вдова.

Том нам'яв Сідові вуха, а тоді стусанами вигнав його за двері. — А тепер, як не боїшся, іди жалійся тітоньці, то завтра ще дістанеш!

Через кілька хвилин усі гості сиділи круг столу за вечерею, а дітей посадили за малі столики під стіною, як було тоді заведено в тих краях. У слухну хвилину містер Джонс виголосив невеличку промову, у якій подякував удові за честь, виявлену йому та його синам, а потім сказав, що є ще одна людина, чия скромність...

І пішов, і поїхав. З властивим йому драматичним хистом він розкрив таємницю Гекової участі в подіях тієї ночі, але ця несподіванка хоч і викликала подив, проте великою мірою вдаваний і далеко не такий бучний, як міг би бути за сприятливіших обставин. А втім, удова цілком природно вдала вражену й висипала на Гека стільки похвали та подяк, що він майже забув про всі ті нестерпні муки, яких завдавав йому новий костюм, бо загальна увага й славослів'я були для нього ще нестерпніші.

Вдова оголосила, що хоче взяти Гека до себе в дім і подбати про його виховання, а коли матиме вільні кошти, допоможе йому розпочати якесь скромне діло. Том не міг проминути такої нагоди і сказав:

— Гекові не потрібна допомога. Він і сам багатий.

Тільки суворі вимоги доброго тону стримали товариство від добродушного, поблажливого сміху, що був би цілком доречний у відповідь на цей милий жарт. Одначе тиша запала трохи ніякова. Том перший порушив її:

— Атож, Гек має гроші. Можете не вірити, але він мав їх дуже багато. Даремно ви посміхаєтеся, ось я вам зараз покажу. Тільки заждіть хвилинку... — І він бігцем подався за двері.

Усі розгублено й здивовано позирали одне на одного й з німим запитанням — на Гека; але йому наче мову одібрало.

— Сіде, що це діється з Томом? — запитала тітка Поллі. — Він... ну просто не вгадаєш, що на думці в цього хлопчиська. Я ще ніколи...

Тітка Поллі не докінчила: згинаючись під вагою своїх торбин, Том повернувся до вітальні. Він вивалив на стіл усю ту купу золотих монет і промовив:

— Ну от!.. Що я вам казав? Половина цих грошей Гекова, а половина моя!

Від такого видовища всім аж дух забило. Усі втупили очі в золото, і якусь хвилю ніхто не озивався. А тоді в один голос зажадали пояснень. Розповідь була довга, але надзвичайно цікава. Усі слухали, мов зачаровані, не перебиваючи оповідача жодним словом. А коли він закінчив, містер Джонс сказав:

— Я сподівався вразити вас своєю несподіванкою, але тепер вона нічого не варта. З приємністю мушу визнати: проти цієї моя несподіванка — суцйй дріб'язок.

Гроші полічили. Там було трохи більше як дванадцять тисяч доларів. Таких великих грошей разом ще не траплялося бачити жодному з гостей, хоч загалом дехто з них мав куди більші статки.

РОЗДІЛ XXXV

Хай читач повірить, що той дарунок долі, який так зненацька випав Томові та Гекові, враз сколихнув усе тихе, небагате містечко Сент-Пітерсберґ. Такі величезні гроші, та ще й готівкою, — це здавалося майже неймовірним. Скрізь тільки й говорили про ті гроші, заздрили на них, славословили їх, і від усього того хворобливого збудження чимало городян просто-таки схибулися. У Сент-Пітерсберзі та околицьніх містечках розібрали по дощечці всі «будинки з привидами», розкопали підмурки й винищпорили скрізь, де тільки можна, шукаючи схованих скарбів, — і то не зелені хлопчаки, а дорослі люди, і серед них цілком поважні, аж ніяк не романтичні чоловіки. Хоч би де з'явилися Том із Геком, кожен

упадав коло них, захоплювався ними, пас їх очима. Хлопці не могли пригадати, щоб їхні слова коли-небудь щось важили, — зате тепер перший-ліпший їхній вислів шанобливо підхоплювали й повторювали, а все, що їм траплялося зробити, не знати чому вважали за взірець, гідний наслідування, — так наче вони втратили здатність говорити й чинити, як звичайні смертні; мало того — почали порпатися в їхньому минулому житті й навіть там знайшли прикмети неординарної вдачі. Місцева газета надрукувала короткі життєписи обох хлопців.

Удова Дуглас поклала Гекові гроші в банк під шість відсотків на рік, а суддя Тетчер, на прохання тітки Поллі, зробив те саме з Томовою половиною. Тепер хлопці мали нечувані прибутки: по долару щодня й по півдолара в неділю. Якраз стільки, скільки мав місцевий пастир, — чи, власне, скільки йому належало, бо таких грошей він майже ніколи зібрати не міг. За тих минулих часів люди жили просто, і будь-якому хлопцеві вистачило б долара із чвертю на тиждень, щоб платити за харчі та помешкання, за шкільну науку, а також за одяг і прання білизни.

Суддя Тетчер склав собі щонайкращу думку про Тома Соєра. Він казав, що звичайний хлопчина ніколи б не вивів його дочку з печери. А коли Беккі розповіла батькові, під великим секретом, — як Том прийняв за неї покару в школі, суддя був видимо зворушений. Беккі почала була просити не класти на карб Томові тієї страхітливої неправди, яку він сказав, щоб стати під різки замість неї, але суддя із запалом вигукнув, що то була благородна, щиросерда, великодушна неправда, і вона, мовляв, гідна того, щоб з високо піднесеною головою виступати поряд зі славетною правдою Джорджа Вашингтона щодо сокири*. А Беккі подумала, що ніколи ще її батько не здавався таким високим і величним, як оце тепер, коли, походжаючи по вітальні, притупнув ногою та промовив цю фразу. Вона одразу ж побігла до Тома й переказала йому батькові слова.

Суддя Тетчер сподівався колись побачити Тома великим правознавцем або великим воєначальником. Він казав, що неодмінно допоможе Томові вступити до Національної військової академії, а потім здобути юридичну освіту в найкращому навчальному закладі країни, і то, мовляв, будуть підвалини його майбутньої кар'єри на тій чи тій ниві, а може, й на обох заразом.

---

* У дитинстві перший президент США Джордж Вашингтон (1732–1799), порубавши сокирою кору на вишні в саду свого батька, сам знався в цьому, адже не вмів брехати. — *Прим. перекладача.*

Що ж до Гека Фінна, то його багатство й щире сприяння вдови Дуглас прилучили його — ба ні, вперли, затягли силоміць! — до пристойного товариства, і хлопець терпів страшні муки. Вдовині слуги вмивали, чепурили й причісували його, чистили йому одяг, а ввечері укладали спати на огидно чисті простирадла, де не було жодної брудної плямки, яку б він міг пригорнути до серця, мов щирого друга. Він мусив їсти з тарілки за допомогою виделки та ножа, пити з чашки, користуватися серветкою; мусив учитися читати за підручником і ходити до церкви; мусив розмовляти так чемно, що слова втрачали для нього всякий смак; і хоч куди б він ступив, пута й перепони цивілізації міцно тримали його в полоні, зв'язуючи йому руки й ноги.

Три тижні Гек мужньо зносив усі злигодні, та одного чудового дня він зник. Засмучена удова два дні шукала його по місту. Щиро співчуваючи їй, до пошуків пристали всі городяни й шукали де тільки можна, навіть з волоком на дні річки, сподіваючись виловити бодай мертве тіло. Нарешті рано-вранці третього дня Томові Сойєру сяйнула щаслива думка піти позаглядати в порожні бочки, звалені позаду старої занедбаної різниці, і в одній з тих бочок він знайшов утікача. Гек там-таки й ночував; на той час він уже встиг поснідати поцупленими десь недоїдками і тепер простягся й розкошував, попахкуючи люлькою. Він лежав невмитий, нечесаний і вдягнений у ті самі ветхі лахи, що надавали йому такого мальовничого вигляду в недалекому минулому, коли він був вільний і щасливий.

Том витяг його на світ божий, розповів, якого він завдав усім клопоту, і зажадав, щоб Гек повернувся додому. З Гекового обличчя збіг умиротворений і вдоволений вираз, і воно враз посмутніло.

— І чути про це не хочу, Томе, — відказав він. — Так я вже старався, але нічого не виходить, Томе. Не виходить — і край. Не для мене таке життя, незвичний я до нього. Вдова до мене добра та ласкава, але я так не можу. Вранці вставай щодень у ту саму годину, потім умивайся, потім тебе причісують, бий їх грім, у дровнику спати не можна, та ще мусиш ходити в тій бісовій одежі, а вона мене просто душить, Томе, наче крізь неї та повітря не проходить, і така вона вся, хай їй чорт, чиста, що ні тобі сісти в ній, ні лягти, ні по землі покачатися, а щоб з'їхати з вершечка льоху — то де там, я вже й забув, коли це було! А ще ж до церкви йди, і впривай там хтозна-скільки, і слухай ті нудні проповіді, від яких мене аж з душі верне! Мух не лови, губами, не плямкай, цілу неділю ходи в черевиках... їсть удова за дзвоником, спати лягає за дзвоником, устає вранці за дзвоником — ну такий уже склад і лад, що несила терпіти!

— Та в усіх же так само, Геку.

— А мені, Томе, до того байдуже. Я ж не всі, і мені терпіти це несила. Це ж чистий жах — отакі пута. І харч там дається надто легко, так що їсти нецікаво. А захочеш піти порибалити — питайся дозволу, захочеш скупатись — питайся дозволу, на все питайся дозволу, гори воно вогнем! Говорити мусиш пристойно — аж гидко слово сказати, то я кожного дня тікав на горище й там трохи лаявся, щоб смак у роті відчутти, а без цього хоч помирай, їй-богу, Томе. Курити вдова не дозволяє, горлати не дозволяє, ні потягтися не можна, ні почухатись при людях... — А тоді, аж захлинувшись з досади та образи, Гек вигукнув: — І весь час вона молиться, чорт її бери! Зроду не бачив такої богомолки!.. Ні, Томе, нічого мені не лишалося, як накивати п'ятами, анічогі-сінько! А ще ж скоро почнеться школа, то мені б і туди ще ходити... Ні, цього я не стерплю, Томе... І ось що я тобі скажу, Томе: бути багатим — не така вже радість, як ми гадали. Ні дня тобі спокою, ні дня перепочинку, знай клопочешся та думаєш: краще б я вже помер!.. А оці лахи мені до душі, і ця бочка до душі, і я їх більше ні на що не промінюю. Та я б, Томе, й не вскочив у таку страшенну халепу, коли б не ті гроші, ото ж забори собі й мою половину, а мені даватимеш коли-не-коли десять центів, та й то не часто, бо, як на мене, чорт його бери все те, що саме пливе тобі до рук. А ще піди до вдови й попроси, хай мене більше не чіпає.

— Ні, Геку, ти ж знаєш, я не можу. Недобре так. Та й якби ти ще трохи довше там пожив, то, дивись, тобі врешті й сподобалося б.

— Сподобалося б! Де ж пак — як ото на гарячій плиті довше посидіти. Ні, Томе, не хочу я бути багатим і не хочу жити в тих бісових задурливих будинках. Мені подобається в лісі, на річці, у оцих бочках — і звідси я нікуди! Ех, хай йому чорт, і треба ж було, щоб саме оце тепер, коли в нас є й рушниці, й печера, й геть усе, щоб стати розбійниками, трапилась така чортівня та все зіпсувала!

Том ураз добачив слушну нагоду.

— А знаєш, Геку, те, що я багатий, не завадить мені стати розбійником.

— Та невже? Слухай, Томе, ти це насправді, чи як?

— Так само насправді, як те, що отут сиджу. А от тебе, Геку, ми до ватаги взяти не зможемо, якщо ти не матимеш пристойного вигляду.

Гекова радість миттю згасла.

— Не зможете взяти мене до ватаги? А в пірати ж мене взяли?

— Так, але то зовсім інша річ. Піратам до розбійників далеко. Розбійники майже скрізь із найвищої знаті — герцоги чи ще хто.

— Як же це, Томе? Ти ж завжди був мені товаришем. А тепер не хочеш мене взяти, га, Томе? Чуєш, Томе, отак-таки й не візьмеш?

— Геку, та я б узав тебе, залюбки взяв би, але що скажуть люди? «Пхе! — скажуть. — Ватага Тома Сойєра! Та там же он які голодранці!» Це вони про тебе казатимуть, Геку. І це буде прикро чути й тобі, і мені.

Гек з хвилину мовчав, борючись у душі з самим собою. Нарешті озвався:

— Гаразд, вернуся до вдови, спробую позити ще з місяць, побачу, як воно буде. Тільки візьми мене до ватаги, Томе.

— От і добре, Геку, згода! Ходімо, хлопче, я попрошу вдову, щоб вона тебе не так брала в шори.

— Ой, справді, Томе? Попросиш? Оце буде чудово! Хай тільки трохи попустить мені в найгіршому, а куритиму я тихцем, і лягатимуть тихцем, і вже хоч лусну, а якось терпітиму. А коли ти збереш ватагу й підеш у розбійники?

— Та скоро вже. Може, й сьогодні ввечері скличемо хлопців і влаштуємо посвячення.

— Що влаштуємо?

— Посвячення.

— А що воно таке?

— Це коли складають присягу стояти один за одного й не вказувати таємниць ватаги, хоч би тебе різали на шматки, а як на когось із ватаги нападуть, убивати й самого напасника, і всю його родину.

— Ну й веселеньке діло, скажу тобі, Томе. Таки веселеньке.

— Атож, ще й яке. І складають цю присягу рівно опівночі, у найстрашнішому, найбезлюднішому місці, яке тільки можна знайти. Найкраще — в будинку з привидами, але ж їх усі порозвалювали.

— Ну, хоч опівночі, і то добре, Томе.

— Та звісно. До того ж присягаються над труною та підписують кров'ю.

— Оце таки справжнє діло! Та воно ж у мільйон разів краще, ніж бути піратом! Гаразд, Томе, хай я хоч сконаю, а однак житиму у вдови, і якщо з мене вийде справжній знаменитий розбійник і всі про мене заговорять, то, може, й вона запишається, що витягла мене в люди.

ЗАКЛЮЧНЕ СЛОВО

Так завершується наша правдива історія. А що це життєпис хлопчика, то слід скінчити його саме тут, бо якби провадити далі, він став би життєписом дорослого чоловіка. Коли пишеш роман про дорослих, то знаєш напевне, де треба спинитися — на весіллі; та коли пишеш про дітей, доводиться уривати оповідь там, де це здається слухним.

Більшість персонажів цієї книжки живуть і сьогодні, вони можливі й щасливі люди. Може, колись згодом ми надумаємо повернутися до історії наших юних героїв і подивитись, які з них вийшли чоловіки та жінки; а тому навряд чи доцільно торкатися цієї пори їхнього життя тепер.

(Переклад Володимира Митрофанова)

Елеонор Портер ПОЛЛІАННА

МІС ПОЛЛІ

Того червневого ранку міс Поллі Гаррінгтон квапливо увійшла до кухні. Зазвичай вона робила все поволі й пишалася своєю стриманістю. Але сьогодні вона поспішала. Справді поспішала.

Ненсі, миючи посуд у мийниці, здивовано підвела на неї очі. Ненсі працювала у міс Поллі кухаркою лише два місяці, але вже звикла до того, що її господиня ніколи нікуди не поспішає. А тут?

— Ненсі!

— Так, мем,— весело відповіла Ненсі, продовжуючи витирати глечик.

— Ненсі,— голос міс Поллі став дуже суворим,— коли я звертаюся до тебе, я хочу, щоб ти припинила роботу й уважно мене вислухала.

Ненсі ніяково зашарілася. І як тримала глечик обгорнутим у рушник, так мерщій і поставила, ледве його не перекинувши, на стіл. Через це вона знітилася ще більше.

— Так, мем. Авжеж, мем,— пробелькотала дівчина, поправила глечик і хутко повернулася до пані.— Я лише хотіла швидше впоратися з посудом, бо ви самі казали уранці не баритися з цим. Господиня спохмурніла.

— Годі, Ненсі. Мені не потрібні твої пояснення. Мені потрібна твоя увага.

— Так, мем,— Ненсі стримала зітхання. Мабуть, їй ніколи не вдасться догодити цій жінці. Ще й особливого досвіду роботи поза домівкою в неї не було. Але коли мама раптом овдовіла, лишившись з трьома маленькими дітьми на руках (не рахуючи Ненсі) та занедужала, довелося дівчині шукати роботи, щоб утримувати родину. Тож вона дуже зраділа, коли знайшла місце на кухні

у великому будинку на пагорбі. Ненсі з родиною жила у місцині, яку називали Корнер, за шість миль звідси. Досі вона знала про міс Поллі Гаррінгтон лише те, що вона хазяйка старої садиби Гаррінгтонів і належить до найзаможніших людей у містечку. Але лише за два місяці роботи Ненсі побачила, що господиня — строга жінка з суворим обличчям, яка похмурніла щоразу, коли ніж падав на підлогу чи грюкали двері. Але навіть якщо усі ножі лежали на місці й з дверима нічого не відбувалося, вона однаково не усміхалась.

— Коли впораєшся тут, Ненсі, — вела далі міс Поллі, — підеш на горище й прибереш усе зайве з кімнати біля сходів та поставиш там дитяче ліжечко, а тоді підметеш і витреш пилюку, але тільки після того, як повиносиш валізи та ящики.

— Гаразд, мем. А куди все те подіти?

— Притулиш десь на горищі. — Вона завагалася, а тоді продовжила: — Я вважаю, що можу сказати тобі це зараз, Ненсі. До мене приїжджає моя небога, міс Полліанна Віттієр. Їй одинадцять років, і вона спатиме в тій кімнаті.

— Маленька дівчинка — і приїде сюди, міс Гаррінгтон? О, так це ж чудово! — вигукнула Ненсі, з ніжністю згадавши своїх маленьких сестричок, що лишилися у Корнері.

— Чудово? Я б так не сказала, — сухо урвала її міс Поллі. — Однак я докладу всіх зусиль, звичайно. Я порядна жінка, сподіваюсь, і робитиму все, що належить.

Ненсі почервоніла.

— Звісно, мем, — пролепотіла вона, — просто хотіла сказати, що я подумала, що маленька дівчинка може... якось усе тут поживати для вас.

— Дякую, — сухо відказала леді, — але я не бачу в цьому нагальної потреби.

— Але ви... ось побачите... це ж дитина вашої сестри, — наважилася заперечити Ненсі. Вона відчувала, що мусить якось підготувати цей дім до приїзду самотньої маленької незнайомки.

Міс Поллі гордовито звела підборіддя.

— Так, звісно, Ненсі, оскільки мені випало мати сестру, яка вчинила дурницю й одружилася та привела дітей у світ, де й без них вистачає клопоту. І тепер я повинна хотіти опікуватися ними? Проте, як я вже сказала, робитиму все, що належить. І не забудь прибрати по закутках, — докинула вона різко, ідучи з кухні.

— Так, мем, — зітхнула Ненсі, знову беручись до глечика.

Вже у своїй кімнаті міс Поллі знову вийняла листа, який прийшов два дні тому з далекого містечка на Заході й став такою

прикрою несподіванкою. Лист було адресовано міс Поллі Гаррінгтон, Белдінгсвіл, штат Вермонт. У ньому писалося:

«Шановна Пані!

З бодем повідомляю Вам, що преподобний Джон Віттієр помер два тижні тому, лишивши сиротою дівчинку одинадцяти років. Усе його майно — лише кілька книжок, бо, наскільки Вам відомо, він був пастирем маленької місіонерської церкви і отримував дуже скромну платню.

Містер Джон Віттієр розповідав мені, що його покійна дружина доводилася Вам сестрою, але також дав зрозуміти, що стосунки між Вашими родинами були не найкращими. І все ж він дуже сподівався, що, хоч як би там було, на спомин про сестру Ви не відмовитесь взяти сироту до себе, аби вона виховувалася серед родичів на Сході. Саме тому я й пишу до Вас.

Коли Ви читатимете цього листа, дівчинка вже буде готова рушити в дорогу. Якщо ви згодні, ласкаво просимо одразу про це нас сповістити, бо в нас тут одне подружжя незабаром вирушає на Схід; вони зможуть узяти дівчинку з собою до Бостона, а там посадовлять на белдінгсвільський потяг. Звісно, про потяг і дату прибуття Вам повідомлять додатково.

Сподіваюся на Вашу прихильну відповідь.

З повагою, Джеремаї О. Байт».

Нахмурившись, міс Поллі згорнула аркуш і поклала його до конверта. Учора вона відправила відповідь, де написала, що, звісно, прийме дитину. Хоч це їй і не до серця, людина з таким почуттям обов'язку, як у неї, просто не могла б учинити інакше.

Сидячи з конвертом у руках, міс Поллі полинула думками до своєї сестри Дженні, яка була матір'ю дівчинки, і до часу, коли двадцятирічна Дженні, наперекір родині, наполягла на шлюбі з молодим священиком. До неї сватався один багатій, і родина віддавала йому перевагу перед пастирем, але Дженні затялася. Багатир був і старший, і багатший, а священик мав лише молоду голову, повну юнацьких ідеалів та ентузіазму, і серце, сповнене кохання. Зрозуміло, Дженні віддала перевагу останньому. Вона побралася зі священиком і подалася з ним на південь як дружина місіонера.

Довелося порвати з родиною. Міс Поллі добре це пригадає, хоча їй було лише п'ятнадцять років і вона була тоді наймолодша в сім'ї. Батьки не хотіли знатися з дружиною місіонера. Деякий час Дженні ще сама писала; вони знали, що останню дитину (решта дітей її повмирали) Дженні назвала Полліанна — на честь двох своїх сестер Поллі та Анни. То був останній лист від Дженні,

а за кілька років Гаррінгтони отримали коротке й зворушливе сповіщення від самого священика, де він із містечка на Заході повідомляв про смерть дружини.

Час не стояв на місці й для мешканців великої садиби на пагорбі. Міс Поллі, вдивляючись у долину, що бігла вдалечінь, згадувала про все, що сталося з нею за ці двадцять п'ять років.

Тепер їй сорок, і вона сама як перст на цілому світі. Тато, мама, сестри — всі померли. Протягом багатьох років вона сама давала лад садибі й чималим грошам, що їх батько залишив у спадок. Люди співчували їй самотності, а дехто радив запросити подругу чи компаньйонку, щоб жити разом. Але вона не потребувала ні їхнього співчуття, ні порад. Казала, що не вважає себе самотньою. Що любить самотність і тишу. І ось тепер!

Міс Поллі підвелася з крісла — похмура, зі стиснутими губами. Звісно, вона тішилася своїми чесногами, почуттям обов'язку й сильною вдачею, які допомагали їй залишатися собою. Але — Полліанна... Це ж треба було вигадати таке ім'я!

СТАРИЙ ТОМ І НЕНСІ

У кімнатчині на горищі Ненсі заходила підмітати й мити щіткою підлогу, особливу увагу звертаючи на закутки. Власне, інколи натужна праця була радше виходом для почуттів, ніж щирим прагненням: попри покірливий страх перед господинею, Ненсі була далеко не свята.

— Якби... я... могла... докопатися... до закуточків... її... душі... — бурмотіла вона під ніс, супроводжуючи кожне слово енергійним поштовхом держака з ганчіркою на кінці, — я б уже все звідти повичищала. Це ж треба додуматися — запхати бідну дитину в цю комірчину. Влітку тут дихнути не можна від спеки, а взимку не опалюється, і це в будинку, де безліч порожніх кімнат. Ото ж оті непотрібні діти. Тьху, — Ненсі з такою силою викрутила ганчірку, що пальці заболіли. — Як на мене, то це не дитина, а хтось інший тут зайвий на цьому світі.

Деякий час вона працювала мовчки. А коли впоралася, ще раз з огидою окинула оком голу кімнатчину.

— Ну, своє зробила, — зітхнула вона. — Бруду немає... Та й іншого нічого теж немає. Бідолашна крихітка! Не знайти кращого місця, щоб поселити самотню дитину, яка скучила за домом! — додала вона наостанок і вийшла, грюкнувши дверима. «Ой!» — скрикнула вона, прикушуючи губу. А тоді затято подумала: «Ну й нехай. Нехай чує... Мені байдуже».

Тоді ж після обіду Ненсі знайшла вільну хвилинку, аби розпитати старого Тома, що багато років на присадибній ділянці висапував будяки та підрівнював лопатою доріжки.

— Містере Том, — почала вона, хутко озирнувшись, чи ніхто за нею не стежить. — А ви знаєте, до нас приїздить маленька дівчинка, яка житиме з міс Поллі?

— Що? — перепитав старий, насилу випростуючи спину.

— Маленька дівчинка. Вона житиме у міс Поллі.

— На жарти потягло? — посміхнувся з недовірою Том. — Ти ще скажи, що завтра сонце сяде на сході.

— Це щира правда. Вона сама сказала мені про це, — не вгадала Ненсі. — Це її небога, і їй одинадцять років.

Чоловік аж рота роззявив.

— Ова! Стривай-стривай... — бурмотів собі під ніс. І раптом у його побляклих очах засвітилася ніжність. — Це либонь... Ні, це, напевно, донечка міс Дженні. Ніхто ж з них більше не одружився. Авжеж, Ненсі, це донечка міс Дженні. Слава Богу. Невже мої старі очі справді побачать її?

— А хто така міс Дженні?

— О, то був янгол небесний, — із запалом промовив Том. — У старих господаря та господині вона була старшою дочкою. Їй було двадцять, коли вона одружилася та виїхала звідси. Я чув, що всі її діти повмирили, крім останньої донечки. Напевне, оце ж бо вона й приїде.

— Їй одинадцять років.

— Так, цілком можливо — кивнув садівник.

— А житиме вона на горищі. Нема в хазяйки сорому, — обурювалася Ненсі, озираючись водночас на будинок.

Старий Том спохмурнів. Але наступної миті він іронічно посміхнувся.

— Цікаво, як міс Поллі уживатиметься тут з дитиною, — сказав він.

— Атож! А я не уявляю, як дитина уживатиметься тут із міс Поллі, — підхопила Ненсі.

Старий засміявся.

— Здається, міс Поллі тобі не до душі.

— Ніби вона хоч комусь до душі? — осудливо зауважила дівчина.

— Схоже, ти нічого не знаєш про любовні пригоди міс Поллі, — поволі мовив старий.

— Любовні пригоди? Міс Поллі? Ви нічого не плутаєте?

— А проте, це було, — кивнув Том. — І той хлопець ще й досі живе у нашому містечку.

— Як його звуть?

— Не скажу. Мені не годиться про це розводитись.

Старий випростався на повен зріст. Його блакитні очі затуманим зором подивилися на будинок, і в погляді відбилася щира гордість відданого слуги за родину, якій він слугував і яку любив протягом багатьох років.

— Вона й раптом кохання. Аж не віриться, — не вгавала Ненсі.

Старий Том похитав головою.

— Аби ж ти знала міс Поллі так, як я, — заперечив він. — Колись вона була справжня краля. Та й зараз була б, якби схотіла.

— Краля? Міс Поллі?

— Так. Варто їй розпустити коси, як колись, одягти капор з китчкою квітів та мереживну сукню з білими стрічками... справжня краля. Вона ж іще зовсім не стара, Ненсі.

— Не стара? У такому разі вона чудово удає з себе бабусю... самі подивіться, — пхикнула Ненсі.

— Знаю. Це почалося, відколи вона посварилася зі своїм коханим, — кивнув старий Том. — Вона після того наче полину й будяччя наїлася: усіх довкола шпиняє.

— Це точно, — з обуренням підхопила Ненсі. — Ніколи їй не догодиш, хоч як старайся! Я давно пішла б, якби не треба було допомагати родині. Але колись мені терпець урветься та я скажу їй усе, що про неї думаю, хоча мені після цього доведеться попроситися зі своїм місцем. Ось побачите.

Старий Том похитав головою.

— Знаю. І в мене було таке відчуття. Зрозуміти це можна, але, повір мені, дитино, це не найкращий вихід. Не найкращий.

І він знову узявся до роботи.

— Ненсі! — почувся різкий оклик.

— Т-так, мем, — запнула Ненсі й поквапилася до будинку.

ПРИЇЗД ПОЛЛІАННИ

У належний час прийшла телеграма, у якій повідомлялося, що Полліанна приїде в Белдінгсвіл наступного дня, двадцять п'ятого червня, о четвертій годині. Прочитавши телеграму, міс Поллі насупилася й піднялася сходами на горище й похмуро обдивилася кімнату.

Тут стояло дбайливо застелене ліжечко, два стільці зі спинками, вмивальниця, комод без дзеркала й невеличкий столик. Ні штор на мансардних вікнах, ні картин на голих стінах. Сонце цілий день розжарювало кривлю, і в кімнатці через це було, як у грубці. Захисних сіток від комах на вікнах не було, тому вони

не відчинялися. І все ж одна муха уперто бриніла та билась об скло, намагаючись вирватися геть.

Міс Поллі вбила муху й викинула у вікно (піднявши для цього раму на дюйм), поправила стілець, знову насупилася, вийшла з кімнати і спустилася в кухню.

— Ненсі, — почала вона з порога, — я щойно знайшла муху в кімнаті міс Полліанни. Певне, хтось відчиняв вікно. Я замовила сітки від комах, але тим часом хочу, щоб вікна лишалися зачинені. Моя небога приїздить завтра о четвертій. Обов'язково зустрінь її на станції. Тімоті відвезе тебе екіпажем. У телеграмі написано: «Світле волосся, бавовняна сукенка в червону клітинку й брилик». Це все, що мені відомо, але тобі цього має вистачити.

— Так, мем. А... А ви?

Міс Поллі зауважила, як Ненсі запнулася, бо спохмурніла й різко відповіла:

— Ні, я не поїду. У цьому немає потреби. Це все.

Вона повернулася та вийшла: на цьому її місія з облаштування своєї небоги Полліанни завершилася.

У кухні Ненсі сердито натиснула на праску, якою прасувала рушник для посуду.

— «Світле волосся, сукня в червону клітинку, брилик» — це все, що вона знає! Та я крізь землю провалилася б від сорому таке говорити... якби я так зустрічала свою єдину небогу, що їхала б до мене через увесь континент.

Наступного дня, рівно за двадцять четверта, Тімоті та Ненсі виїхали в маленькому екіпажі зустрічати очікувану гостю. Тімоті був сином старого Тома. У містечку приказували, що коли старий Том — права рука міс Поллі, то Тімоті — її ліва рука.

Тімоті був юнаком доброї вдачі, ще й симпатичний. Ненсі працювала тут віднедавна, а вони вже здружилися. Але сьогодні вона не схильна була балакати з хлопцем, бо повністю зосередилася на своєму дорученні; вона не зронила майже ані слова дорогою до станції, а там одразу побігла чекати на потяг.

Подумки Ненсі раз по раз повторювала: «Світле волосся, сукенка в червону клітинку, брилик». Знову й знову намагалась увити, яка ж вона, ця Полліанна.

— Краще б вона виявилася спокійною та розважливою дівчиною, не впускала б ножі на підлогу й не грюкала б дверима, — зітхаючи, мовила Ненсі до Тімоті, коли той приєднався до неї.

— А як ні, то невідомо, як це на всіх нас окошиться, — розсміявся Тімоті. — Уявіть лише: міс Поллі — і галасливе дівчисько? О Боже! Чуєш свисток?

— Ой, Тімоті, я все ж таки думаю, що це підло з боку міс Поллі послати мене саму, — торохтіла Ненсі, поборюючи раптове хвилювання. Вона повернулася й поспішила знайти місце, звідки б їй краще було видно пасажирів, що висідали на маленькій станції.

Невдовзі Ненсі побачила її: худорлява дівчинка в суkenці у червону клітинку, брилику й з двома грубенькими світло-жовтими косами, що звисали на спині. Миле веснянкувате личко поверталося то ліворуч, то праворуч, видивляючись когось. Ненсі одразу її впізнала, але деякий час не могла опанувати тремтіння в ногах і зрушити з місця. Дівчинка залишилася на пероні вже зовсім сама, коли Ненсі нарешті підійшла.

— Ви — міс Полліанна? — пробелькотала вона. І вже наступної миті ледь не задихнулася у тісних обіймах двох ручок у картатих рукавах.

— О, я така рада, рада, рада бачити вас! — прокричала дівчинка їй біля вуха. — Звичайно ж, я — Полліанна, і я така рада, що ви зустріли мене! Я так на це сподівалася!

— Ви... сподівалися на це? — ошелешено перепитала Ненсі, гублячись у здогадах, як Полліанна могла довідатися про її існування та ще й хотіти, щоб саме вона зустрічала дівчинку. — Ви сподівалися, що я вас зустріну? — перепитала вона, поправляючи капелюшка.

— Звісно, я всю дорогу намагалася уявити, яка ви з себе, — вигукнула дівчинка, пританцьовуючи навшпиньках і обдивляючись розгублену Ненсі з ніг до голови. — І ось тепер я знаю, яка ви є, і це прекрасно, що ви — саме така.

Ненсі полегшено зітхнула, коли до них підійшов Тімоті. Слова Полліанни зовсім збили її з пантелику.

— Це — Тімоті, — бовкнула вона. — У вас є валіза?

— Так, звісно, — поважно кивнула Полліанна. — До того ж нова. Її мені купила Жіноча допомога. Звісно, їм більше хотілося придбати червоний килимок для церкви, але все-таки купили мені валізку. А ви не знаєте, скільки коштує червоний килимок для церкви? Я гадаю, що за гроші на валізку можна було б купити килимок на половину проходу між рядами в церкві. До речі, тут у мене в сумці важливий папірець, — містер Ґрей казав, що це чек, який я маю віддати вам, а ви отримаєте по ньому мою валізу. Містер Ґрей — це чоловік місіс Ґрей. Вони — родичі дружини пастора Ґара. Вони такі милі; я їхала разом з ними сюди на Схід. А ось і він, — дівчинка нарешті розшукала папірець у сумочці, яку тримала в руках.

Ненсі перевела подих. Вона інстинктивно відчула, що хтось повинен це зробити після такої довгої промови. Зиркнула на Тімоті, але той ховав очі.

Нарешті рушили: валізу примостили позаду, а Полліанна зручно втиснулася поміж Тімоті та Ненсі. Доки лаштувалися їхати додому, дівчинка не вгавала й сипала запитаннями та коментарями, аж Ненсі, відповідаючи, вибилася з сил.

— Ой, як гарно! Це далеко? Добре, якби далеко! Я так люблю їздити! — не вгавала Полліанна, щойно екіпаж рушив. — Хоча, якщо це не дуже далеко, я теж не буду засмучуватися, бо так хочу швидше побачити, куди ми приїдемо. Яка чудова вулиця! Я знала, що тут буде гарно. Татко мені розповідав...

Вона урвала на цьому, бо не вистачило дихання. Ненсі нерішуче глянула на неї й помітила, як підборіддячко їй затремтіло, а на очі набігли сльози. Однак за мить Полліанна опанувала себе, гордо підняла голову й продовжила:

— Татко мені все переповів. Він нічого не забув. А ще... я мала пояснити одразу... місіс Грей так говорила... чому я приїхала не в чорній сукні, а в червону клітинку. Вона сказала, що ви можете не повірити, але серед останніх пожертвуваних у місію речей просто не виявилось чорної сукні. Була лише оксамитова чорна баска* однієї пані, яка, на думку дружини пастора Кара, мені не пасувала. Крім того, баска мала такі білі плями... попротиралися на ліктях і деінде. Частина Жіночої допомоги була готова купити мені чорну сукню з капелюшком, однак інша частина наполягала на тому, що червоний килимок для церкви необхідніший. Зрештою, місіс Байт сказала, що це, можливо, й краще, бо їй дуже не подобаються діти в чорному... Тобто вона, звісно, дітей любить, але не в чорному.

Полліанна перевела подих, і Ненсі, затинаючись, встигла вставити:

— Не хвилюйся все буде гаразд...

— Справді? Я така рада, що ви теж так думаєте, — кивнула Полліанна, знову втамувавши клубок у горлі. — Адже коли ти в чорному, набагато важче радіти.

— Радіти?! — сторопіло перепитала Ненсі.

— Так, адже татко пішов на небо, і зараз він там разом з мамою та рештою родини. Він казав, що я повинна радіти. Але іноді це так важко, навіть у сукенці в червону клітинку, тому що... Тому що він мені дуже потрібен тут. У мами та всіх інших там є Бог і янголи, а в мене тут нікого не лишилося, крім Жіночої допомоги.

* Баска — різновид жіночої приталеної сукні. — *Прим. перекладача.*

Але тепер, безперечно, все буде простіше, бо у мене є ви, тітонько Поллі. Якби ви знали, яка я рада, що ви у мене є!

У Ненсі болюче співчуття до цієї горопашної дитини раптом перемінилося на справжнісінький жах.

— Полліанно, любенька, ви глибоко помиляєтеся, — пролепотіла вона. — Я — усього лише Ненсі. Я не ваша тітонька Поллі.

— Ви... ви — не тітонька Поллі? — прошепотіла, затинаючись, розгублена дівчинка.

— Ні, я лише Ненсі. Я й гадки не мала, що ви переплутаєте мене з нею. Ми — зовсім не схожі, анітрішечки.

Тімоті тихцем хихикав, але Ненсі була надто схвильована, аби помітити веселі іскорки в його очах.

— Але — хто ж тоді ви? — запитала Полліанна. — Ви зовсім не схожі на Жіночу допомогу.

Цього разу Тімоті розреготався.

— Я — Ненсі, служниця. Я виконую всю домашню роботу, за винятком прання та прасування великих речей. Цим у нас займається місіс Дерджин.

— А сама тітонька Поллі — вона існує? — стурбовано допитувалася Полліанна.

— От у цьому ти можеш не сумніватися, — запевнив її Тімоті. Полліанні одразу відлягло.

— Ну, то й добре, — весело проговорила вона після хвилинового мовчання. — Знаєте, я рада, що тітонька Поллі не приїхала мене зустрічати. Адже це означає, що зустріч із нею ще попереду. А крім того, у мене тепер є ви.

Ненсі почервоніла. Тімоті весело підморгнув їй.

— Як на мене, то це досить вишуканий комплімент, — промовив він. — Ненсі, ти маєш подякувати юній леді.

— Я... Я думаю... Думаю про міс Поллі, — виговорила вона.

Полліанна задоволено зітхнула.

— Я теж. Мені так цікаво, яка вона? Ви ж знаєте, вона — моя єдина тітонька, я довгий час навіть не підозрювала про її існування. Потім якось тато мені розповів про неї. Він казав, що живе вона у чудовому величезному будинку на самісінькому вершечку пагорба.

— Авжеж. Його вже видко, — сказала Ненсі. — Отой великий білий із зеленими віконницями.

— Ой, який гарний! А скільки дерев і трави навколо! Я ще в житті не бачила одразу стільки зелені. Ненсі, а моя тітонька Поллі — багата?

— Так, міс.

— Як це чудово! Це, мабуть, так приємно мати багато грошей. А я ніколи не зустрічала дуже багатих людей. Хіба що Вайти — вони в нас були найбагатші. У них килими в кожній кімнаті, а ще щонеділі вони їдять морозиво. А тітонька Поллі теж щонеділі лає морозивом?

Ненсі заперечно похитала головою. Губи їй затремтіли. Вона лукаво зиркнула на Тімоті.

— Ні, міс. Мені здається, тітонька Поллі зовсім не любить морозива. Принаймні в неї на столі я його не бачила.

Обличчя Полліанни витяглося від здивування:

— Не любить? Шкода! Не розумію, як можна не любити морозива. Хоча, зрештою, може, це й на краще, бо мені тепер нічого боятися, що болітиме живіт, як одного разу в місіс Вайт я стільки з'їла морозива — цілу гору. А килими в тітоньки Поллі є?

— Так, у неї є килими.

— У кожній кімнаті?

— Так, майже в кожній кімнаті, — відповіла Ненсі й раптом запнулася. Вона пригадала кімнатку з голими стінами на горіщі, де не було жодного килима.

— О, я така рада, — захоплено вигукнула Полліанна. — Мені так подобаються килими! У нас не було килимів — тільки двоє ряденець, які ми знайшли серед місіонерських пожертв, ще й один з них був заляпаний чорнилом. А ще у місіс Вайт на стінах висіло багато чудових картин. На них були зображені троянди, маленькі дівчатка навколішки, киця, вівці та лев. Ну, вівці та лев не разом, звичайно. Це в Біблії сказано, що колись вони житимуть разом, але на картинах місіс Вайт вони поки що окремо. А ви любите картини?

— Я... Я не знаю, — відповіла Ненсі глухим голосом.

— А я люблю. У нас вдома їх ніколи не було. Вони не часто трапляються у місіонерських пожертвах. Одного разу тато знайшов дві картини. Кращу з них він одразу продав, щоб купити мені взуття. А друга була така порохнява, що розвалилася, щойно ми її повісили на стінку. Скло тріснуло — і все. Я тоді так плакала. Але тепер я навіть рада, що у мене не було цих чудових речей, бо тепер зможу тішитися ними у тітоньки Поллі — я не встигла до них звикнути. Це так, начебто знаходиш серед місіонерських пожертв гарненькі кісники, тоді як доти там траплялися лише геть вицвілі брунатні. Господи, дивіться, який прекрасний будинок, — вихопилося в неї, коли екіпаж завернув на широку під'їзну дорогу.

Коли Тімоті вивантажував валізу Полліанни, Ненсі скористалася з нагоди й тишком прошепотіла йому на вухо:

— Не здумай мені навіть натякнути коли-небудь, що ти звільняєшся звідси, містере Тімоті Дерджин. Ти просто не смієш кинути мене саму.

— Звільнитися? Ні в якому разі,— осміхнувся юнак.— Тепер мене звідси й силоміць не витягнеш. Тепер тут з цим дівчам буде веселіше, ніж у кіно.

— Веселіше!? — обурилася Ненсі.— Здається, цій благословенній дитині буде не до веселоців тепер, коли доведеться жити під одним дахом зі своєю тітонькою. Я відчуваю, що їй у цьому домі потрібна буде надійна опора. І я стану їй такою опорою, Тімоті, бачить Бог, я стану,— поклялася Ненсі, а тоді повернулася до Полліанни й повела її широкими східцями до будинку.

КІМНАТКА НА ГОРИЦІ

Міс Поллі Гаррінгтон не підвелася назустріч своїй небозі. Щоправда, коли Ненсі й дівчинка з'явилися на порозі вітальні, вона відірвала очі від книжки і простягла дівчинці руку з таким виглядом, начебто кожен її довгий холодний палець був уособленням почуття обов'язку.

— Здрастуй, Полліанно. Я... — більше вона нічого не встигла сказати. Полліанна перелетіла через кімнату й опинилася на твердих колінах шокованої міс Поллі.

— О, тітонько Поллі, тітонько Поллі! Якби ви знали, як я вдячна вам за те, що ви дозволили мені жити у вас,— схлипувала вона.— Якби ви знали, як це чудово, що у мене тепер є ви, і Ненсі, і всі-всі! Адже ще зовсім нещодавно у мене була тільки Жіноча допомога!

— Можливо... хоча й не маю честі бути знайомою з цією Жіночою допомогою,— холодно відповіла міс Поллі, намагаючись звільнитися від чіпких маленьких пальчиків і перевівши похмурий погляд на Ненсі на порозі.

— Ненсі, спасибі. Можеш іти. Полліанно, зроби ласку, підведись і стань як слід. Я ще не встигла роздивитися тебе до пуття.

Полліанна схопилася на рівні ноги і нервово розсміялася.

— Ой, звісно, ви ж мене ніколи не бачили але, по правді, нема на що дивитися через ці веснянки. Ой, і я ще маю пояснити, чому я приїхала в сукенці в червону клітинку, і розповісти про чорну оксамитову баску з білими плямами на ліктях. Я вже розповідала Ненсі, що татко мені казав...

— Мене зовсім не цікавить, що говорив тобі твій батько,— різко уврала її міс Поллі.— У тебе ж є валіза?

— Так, звісно, тітонько Поллі. Жіноча допомога купила мені чудову валізу. Правда, моїх речей там не так багато. Серед останніх місіонерських пожертв майже не було вбрання для таких маленьких дівчаток, як я. Але я привезла з собою усі татові книжки. Місіс Байт вважала, що я повинна їх зберегти. Розумієте, татко...

— Полліанно, — знов урвала їй міс Поллі, — я хочу, щоб ти одразу засвоїла одну річ. Мені не цікаво слухати про твого батька.

Полліанна затремтіла, і їй заперло віддих.

— Чому, тітонько Поллі? Ви ж не маєте на увазі... — вона запнулася, і міс Поллі скористалася паузою.

— Зараз ми підемо нагору до твоєї кімнати. Сподіваюся, валіза вже там. Я наказала Тімоті віднести її туди... якщо вона буде. Іди за мною, Полліанно.

Полліанна мовчки повернулася та покірно вийшла з кімнати слідом за тіткою. Їй на очі набігли сльози, однак підборіддя було гордо підняте.

«Зрештою, це навіть на краще, що вона не хоче говорити про тата, — думала Полліанна. — Мені буде легше, якщо я не говоритиму про нього. Може, саме тому вона так і сказала». Переконавшись таким чином у «ласці» своєї тітоньки, Полліанна змахнула сльози і почала охочіше розглядатися довкола. Наразі вона підіймалася сходами. Перед очима Полліанни шурхотіла розкішна чорна шовкова спідниця міс Поллі. Крізь відчинені двері позаду вона встигла помітити килими у м'яких тонах та меблі, обшиті атласом. Ноги Полліанни потопали в чудовому килимі, схожому на зелений мох. Обабіч сходів на стінах золочені рами картин або зближених сонячних променів, що пробивалися крізь прозористе мереживо фіранок, засліплювали очі.

— Ой, тітонько Поллі, тітонько Поллі, — захоплено видихнула вона. — Який у вас прекрасний будинок! Ви, напевне, дуже щасливі, що такі багаті!

— Полліанно! — репетнула міс Поллі, стоячи нагорі біля сходів. — Твої слова мене вкрай дивують!

— Але чому, тітонько Поллі? Хіба це не так? — щиро здивувалася Полліанна.

— Звісно ні, Полліанно! Сподіваюся, я ще не настільки втратила голову, щоб гріховно пишатися Господніми дарами, — виголосила леді, — тим більше багатством!

Міс Поллі повернулася та попрямувала коридором до дверей, що вели на горище. Тепер вона була ще більше впевнена у правильності свого наміру поселити дівчинку на горищі. Спочатку вона просто хотіла тримати небогу подалі від себе, а також вберегти

розкішні меблі від необережного поводження дитини. А тепер, коли міс Поллі виявила в Полліанні таку схильність до марноти, вона бачила, що рішення про маленьку і вбогу кімнатку на горищі напрочуд правильне.

Ніжки Полліанні весело дріботіли позаду тітки, її великі блакитні очі теж захоплено роздивлялися усе довкола, аби жодної гарної або цікавої речі у цьому чудовому будинку не оминути увагою. Але найбільше вона прагнула вгадати, за якими з цих чарівних дверей чекає на неї її власна кімната — мила, прекрасна кімната, повна фіранок, килимків та картин... Тут тітка рвучко відчинила двері й ступила на інші сходи.

Тут не було нічого цікавого. Голі стіни обабіч. У кінці сходів — сугінки до найдалших закутків, де дах спускався майже до підлоги і де громадилося безліч ящиків та скринь. До того ж тут було спекотно й задушно. Полліанна мимохіть підняла голову вгору, бо стало важко дихати. Вона побачила, як тітонька відчинила двері праворуч.

— Це — твоя кімната, Полліанно. Я бачу, твоя валіза уже тут. Ключ у тебе?

Полліанна мовчки кивнула. В очах їй майнув переляк.

Міс Поллі спохмурніла.

— Коли я тебе про щось запитую, Полліанно, то я хочу, щоб ти мені відповідала голосно, а не просто хитала головою.

— Так, тітонько Поллі.

— Дякую. Так краще. Сподіваюся, тут у тебе є все, що тобі потрібно, — додала вона, задоволено оглянувши чисті рушники та глечик з водою. — Я пришлю Ненсі допомогти тобі розпакувати речі. Вечера о шостій, — закінчила вона й хутко почала спускатися сходами.

Полліанна ще постояла, дивлячись тітці услід. Тоді обвела широко розплющеними очима голі стіни, голу підлогу, голі вікна. Погляд спинився на валізці, яка ще зовсім недавно стояла перед нею в її кімнатчині в будинку на Далекому Заході. Наступної миті вона подалася до валізки, впала поруч з нею на коліна й затулила обличчя руками.

Такою її за кілька хвилин застала Ненсі.

— Ну, годі, годі, моє бідолашне ягнятко, — заспокоювала вона, опускаючись на підлогу й пригортаючи дівчинку. — Я так і знала, що вона вас доведе.

Полліанна похитала головою.

— Ні, Ненсі, це я сама дуже погана й зла, страшенно зла, — хлипала вона. — Я все ніяк не можу змиритися з тим, що мій татко Богу та янголам потрібен більше, ніж мені.

— Та їм він зовсім не потрібен, — рішуче заявила Ненсі.

— О Ненсі! — невідомий жах висушив сльози в очах Полліанни.

Ненсі знічено всміхнулася й енергійно потерла очі.

— Ну, я зовсім не це мала на увазі, — квапливо вигукнула вона. — Гаразд, давайте мерщій ключ, відкриємо валізку й дістанемо суkenки.

Полліанна, все ще схлипуючи, дістала ключа.

— Тут не так уже й багато речей, — нерішуче сказала вона.

— Тим швидше ми їх повиймаємо, — заспокоїла її Ненсі.

Обличчя Полліанни раптом осяяла усмішка.

— Ай справді! Я повинна радіти, що у мене так мало речей! — вигукнула вона.

Ненсі витріщила очі.

— Чом би й... ні, — невпевнено відповіла вона. Моторна Ненсі хутенько розпакувала книжки, латану білизну й кілька вбогих суkenок. Полліанна, вже сяючи усмішкою, літала по кімнаті, розвішуючи суkenки в шафі, складаючи книжки на столі та ховаючи білизну в шухляди.

— Ну ось, тепер це... це просто чудова кімната. Еге ж, Ненсі? — пробелькотала вона незабаром.

Ненсі не відповіла. Вона удавала, що зосереджено щось шукає на дні валізки. А Полліанна зупинилася біля комода й пильно подивилася на голу стіну, де мало б висіти дзеркало.

— Ні, я маю радіти, що тут немає дзеркала, бо якщо тут немає дзеркала, я не бачитиму своїх веснянок.

У Ненсі з вуст зірвався незрозумілий вигук. Полліанна здивовано повернулася, але служниця ще з більшим завзяттям почала порпатися у валізі. За хвилину Полліанна підійшла до вікна й раптом радісно скрикнула й заплескала в долоні від захоплення.

— Ой, Ненсі, я такого ще не бачила, — видихнула вона. — Подивіться оно туди... дерева, будиночки, гарний шпиль церкви, сріблиться річечка. О Ненсі, тут і картини не потрібні. Я рада, що вона мене тут оселила!

Але Ненсі зайшлася плачем, здивувавши і засмутивши Полліанну. Дівчинка кинулася до неї.

— Що сталося, Ненсі? Чому ви плачете? — допитувалася вона, а тоді з осторогою: Може... Може, це була ваша кімната?

— Моя кімната? — палко схопилася Ненсі, тамуючи сльози. — Ні, ви справді таки маленьке янголятко з неба. І скільки ж іще впокорюватися... Ой лишенько! Це вона дзвонить. — Після цих

зворушливих слів Ненсі схопилася на рівні ноги, побігла стрімголов з кімнати і подріботіла сходами вниз.

Залишившись наодинці, Полліанна повернулася до своєї «картини», як вона подумки назвала чудовий краєвид за вікном. Тоді спробувала торкнутися віконниці: задуха ставала просто нестерпною. Віконниця напрочуд легко піддалася. Наступної миті вікно широко відчинилося, і Полліанна вихилилася з нього, спиваючи свіже духмяне повітря.

Відтак вона підбігла до другого вікна. І воно невдовзі теж відчинилося. Величезна муха пролетіла біля носа Полліанни і голосно загула по кімнаті. За нею залетіла ще одна, потім — ще, але Полліанна не звертала на це жодної уваги. Вона зробила дивовижне відкриття: просто під вікном росло величезне крилате дерево. Воно ніби вабило Полліанну.

Раптом дівчинка голосно засміялася:

— А чом би й ні, — пирснула вона й за мить уже стояла на підвіконні. Звідти легко ступила на найближчу гілку дерева, а тоді, наче мавпочка, по вітті швиденько спустилася на найнижчу гілку. Полліанна добре лазила по деревах, але зістрибувати на землю було трохи лячно. Та вона затамувала віддих, розгойдалася, тримаючись сильними ручками, і м'яко приземлилася навкарачки на траву. Тоді підвелася й роззирнулася довкола.

Вона була позаду великого будинку. Перед нею лежав садок, у якому, зігнувшись, працював дідусь. Поза садком стежинка бігла через широке поле до кручі, на якій самотня сосна стояла на сторожі величезної скелі. Полліанні наразі здалося, що їй понад усе хочеться бути саме там — на вершечку великої скелі.

Перебіжками Полліанна проскочила повз дідуся, який схилився над роботою, просунулася поміж рядками зелених рослин, і, засапавшись, досягла стежини, що бігла полем. Потім, не відступаючи, Полліанна почала свою мандрівку. Поволі вона починала розуміти, що до скелі не близький світ, хоча з вікна здавалося, буцім до неї рукою подати!

За п'ятнадцять хвилин дзигар у передпокої садиби Гаррінгтонів пробив шосту годину. Разом з останнім ударом годинника Ненсі задзвонила у дзвіночок, сповіщаючи про вечерю.

Минула хвилина, дві, три... Міс Поллі насупилася й тупнула ногою, взутою в пантофлю. Тоді рвучко підвелася, пішла у коридор і нетерпляче подивилася вгору на сходи. Хвилину прислухалася. Відтак повернулася та стрімко зайшла до їдальні.

— Ненсі, — почала вона рішуче, щойно з'явилася маленька служниця, — моя небога запізнюється. Ні, кликати її не треба, —

додала суворо, коли Ненсі хотіла піти до дверей.— Я її попередила, коли у нас вечеря. А тепер нехай нарікає на себе. Нехай вчиться пунктуальності. Коли вона спуститься, нагодуєш її на кухні хлібом і молоком.

— Так, мем.

На щастя, міс Поллі не звернула уваги на вираз обличчя Ненсі.

Після вечері Ненсі при першій нагоді прокралася на горище до кімнатчини кухонними сходами.

— Хлібом і молоком, аякже, і це лише через те, що бідне маленьке ягнятко сплакалося та заснуло,— люто бурмотіла вона сама до себе, тихенько прочиняючи двері до кімнати. І одразу зарепегувала: — Де ви? Де ви заховалися?! Та де ж ви поділися?

Ненсі зазирнула в шафу, під ліжку, навіть у валізку та глек з водою. Тоді притьмом збігла сходами вниз і — в садок до старого Тома.

— Містере Том, містере Том, нашої благословенної дитини немає,— кричала вона.— Вона повернулася на небо, звідки і прийшла до нас, бідолашне ягнятко... а мені треба нагодувати її хлібом з молоком на кухні... ту, яка зараз, певне, споживає янгольську їжу, їй-їй.

Дідусь випростався.

— Янгольську їжу? — недовірливо перепитав він, озиряючи при тому чудовий призахідній краєвид. Раптом зупинив погляд, придивився й сказав до Ненсі, лукаво усміхаючись: — Що ж, якщо вона вирішила видряпатися поближче до янголів, то їй це ще може вдатися,— погодився він, показуючи закоцюрблим пальцем на тоненьку звивисту фігурку на вершечку височенної скелі, що виднілася на тлі багрянистого неба.

— Ну, як на мене, так вона на небо сьогодні не потрапить,— рішуче заявила Ненсі й кинулася до стежинки, що вела через відкрите поле.— Якщо господиня питатиметься, скажіть, що я не забула про посуд, але просто пішла прогулятися,— гукнула вона через плече й помчала щодуху.

ГРА

— Овва, міс Полліанно, як же ви мене налякали,— Ненсі аж захекалася, прямуючи до скелі, з якої щойно знехотя спустилася Полліанна.

— Налякала? О, перепрошую. Але ви не повинні турбуватися про мене. Татко й Жіноча допомога теж раніше хвилювалися, доки не побачили, що я неодмінно поверталася.

— Але я навіть не знала, що ви пішли! — вигукнула Ненсі, беручи малу попідруч і поспішаючи в долину. — Ніхто не бачив, як ви виходили з будинку, ніхто. Я гадаю, ви просто спурхнули з даху, еге?

Полліанна пустотливо підстрибнула:

— Атож, тільки не вгору, а по дереву вниз.

Ненсі остовпіла:

— Що ви зробили?

— Я злізла по дереву, що під вікном.

— Хай мені всячина! — видихнула Ненсі, надавши ходи. — Цікаво, що сказала б ваша тітка на це.

— Справді цікаво? Тоді я усе розповім їй, і ви побачите, — весело пообіцяла Полліанна.

— Дякую красно, — мовила дівчина, — але не треба.

— Чому? Ви гадаєте, вона хвилюватиметься? — занепокоїлася Полліанна.

— Ні. Тобто — так. Пусте... Насправді мені зовсім не цікаво знати, що вона скаже, — Ненсі почувалася ніяково, бо й сама ледве стримувалася, щоб не нагримати на дівчинку. — Та нам треба поспішати — на мене ще чекає гора посуду.

— Я допоможу, — охоче пообіцяла Полліанна.

— О, міс Полліанно! — розчулилася Ненсі.

З хвилину вони йшли мовчки. Небо швидко темніло. Полліанна міцно трималася за руку своєї подруги.

— Здається, я маю радіти з того, що трошки перелякала вас, бо інакше ви нізащо не пішли б мене шукати, — сказала дівчинка, тремтячи.

— Бідне ягнятко! Ви ж, певне, зголодніли. Але, боюся, що зможу запропонувати вам лише хліб з молоком, та й то разом зі мною на кухні. Ваша тітонька дуже розгнівалася, коли ви не спустилися до вечері.

— Але я ж не могла спуститися. Я була тут!

— Так, але вона ж про це не знала, — сухо пояснила Ненсі, стримуючи усмішку. — То вже вибачайте мене за хліб з молоком.

— Навпаки! Я маю радіти!

— Радіти? Чому?

— Ну, я люблю хліб із молоком, і мені подобається вечеряти з вами. Тому я й радію.

— Ото вам аби тільки порадіти, — відповіла Ненсі, пригадавши, як Полліанна відважно намагалася полюбити свою вбогу кімнатчину на горіщі.

Полліанна м'яко розсміялася.

— Ну, це така гра.

— Гра?

— Так, гра, що називається просто радіти.

— Що ви таке кажете?

— Ні, це гра така. Мене навчив грати у неї тато, і мені подобається, — вела Полліанна. — Ми завжди гралися в неї, ще звідтоді, як я була малям. Я розповіла про неї Жіночій допомозі, й вони теж почали грати в неї. Хоч і не всі...

— І що ж це за гра така? Щоправда, я не надто знаюся на іграх.

Полліанна знову засміялася, а потім ще й зітхнула, і в сутінках на її засмучене обличчя лягла задума.

— Все почалося з того, що якимось разом із місіонерськими жертвами надіслали милиці.

— Милиці?!

— Авжеж. Розумієте, я дуже хотіла ляльку, і тато їм так і написав. Але, коли надійшли чергові місіонерські жертви, леді відписала, що ляльки там не виявилось. Тільки дитячі милиці. І ці милиці переслали до нас, бо вони колись можуть знадобитися якійсь дитині. З цього, власне, все й почалося.

— Щось я поки не бачу тут ніякої гри, — ледь не роздратовалася Ненсі.

— Суть гри в тому, щоб знайти щось таке, з чого можна радіти, не має значення, що саме, — щиро пояснювала Полліанна. — Ми почали грати в цю гру саме з милиць.

— Боже милий! Чому ж тут можна радіти, коли хочеш ляльку, а тобі дають милиці!

Полліанна заплескала в долоні.

— Отож-бо й воно! — вигукнула вона. — Спочатку я думала так, як ви. Але тато мені усе пояснив.

— Тоді, будьте ласкаві, поясніть і мені, — кинула Ненсі.

— Простісінько! Радійте з того, що ці милиці... вам не потрібні, — тріумфувала Полліанна. — Усе дуже просто, коли вмієш грати в цю гру.

— Отаке вигадали, — пробурмотіла Ненсі, майже з острахом подивившись на дівчинку.

— Це не вигадки. Насправді це — чудова гра, — із запалом наполягала Полліанна. — Відтоді ми завжди гралися в неї. І що складніше завдання, то цікавіша гра. Щоправда, іноді в неї буває дуже важко грати... як-от коли тато відходить на небо й не лишається в житті нікого, крім Жіночої допомоги.

— Або коли тебе поселяють у затхлій маленькій та голій кімнатчині на горищі, — роздратовано докинула Ненсі.

Полліанна зітхнула.

— Це було складно лише на початку, — погодилася вона, — коли я почувалася дуже самотньою. Тоді мені не хотілося гратися, а хотілося чогось гарного. Але я подумала про те, як мені бридко дивитися на свої веснянки у дзеркалі, а ще я побачила чарівний краєвид з вікна! Отож я знайшла, чому радіти. Бо коли жадаєш приємних речей, на решту, як-от із лялькою, про яку я так мріяла, не зважаєш.

— Гм! — гмукнула Ненсі, а до горла їй підкотився клубок.

— Зазвичай це не відбирає багато часу, — зітхнула Полліанна. — А іноді взагалі виходить якось саме по собі. Я вже давно у неї граюся. Ні, справді, це чудова гра. Нам із татом, — її голосок затремтів, — вона так подобалась. Хоча зараз буде важче, тому що немає з ким гратися. Хіба що, може, тітка Поллі захоче, — докинула вона.

— Хоч сгій — хоч падай... вона? — пробурмотіла Ненсі крізь зуби, а вголос мовила своє: — Послухайте, міс Полліанно, я не великий мастак грати у всілякі ігри, і я не надто добре зрозуміла, що й до чого. Але я буду гратися з вами в цю гру.

— Ой, Ненсі! — зраділа Полліанна й кинулася їй на шию. — Це буде просто чудово. У нас усе вийде.

— Побачимо, — невпевнено погодилася Ненсі. — Але на багато від мене не сподівайтесь. Я ще ніколи не гралася в такі ігри, однак докладу всіх зусиль. У кожному разі вам буде з ким гратися, — завершила Ненсі, коли вони переступили поріг кухні.

Полліанна з величезним апетитом впоралася із хлібом та молоком. Тоді на пропозицію Ненсі пішла до вітальні, де її тітка сиділа й читала.

Міс Поллі холодно підвела на неї очі.

— Ти повечеряла, Полліанно?

— Так, тітонько Поллі.

— Мені дуже прикро, Полліанно, що довелося у перший же день змушувати тебе вечеряти на кухні хлібом із молоком.

— Що ви, тітонько Поллі, я дуже зраділа. Я люблю хліб із молоком. І Ненсі мені дуже подобається. Тож не робіть собі з цього клопоту.

Раптом міс Поллі випростала спину:

— Час лягати спати, Полліанно. У тебе сьогодні був важкий день, а завтра складемо твій розклад і передивимося твій гардероб, аби вирішити, що тобі ще необхідно придбати. Ненсі дасть тобі свічку. Обережно з нею. Сніданок — о пів на восьму. Сподіваюся, цього разу ти спустишся вчасно. Добраніч.

Наче так і годиться, Полліанна підійшла до міс Поллі й ніжно обняла її.

— Мені так гарно у вас! — радісно зітхнула вона. — Я знаю, що ми житимемо у злагоді. Я знала про це ще тоді, коли їхала сюди. На добраніч, тітонько Поллі, — вигукнула Полліанна весело й вибігла з кімнати.

— Помилуй, Господи, мою душу, — упівголоса мовила міс Поллі, коли дівчинка вийшла. — Що за незвичайна дитина? — І спохмурніла: «Вона рада, що я її покарала, і просить, щоб я не робила собі з цього клопоту».

— Вона сподівається жити зі мною «в злагоді», помилуй, Господи, мою душу, — знову вигукнула вона, повертаючись до книжки.

А чверть години по тому в кімнатчині на горішці самотня дівчинка ридала, притуливши до себе подушку:

— Я знаю, татку, ти зараз серед янголів, але, якби ти знав, як мені важко зараз грати в нашу гру. Дуже важко, — шепотіла вона крізь сльози. — Мені здається, навіть ти не зміг би знайти, чому радіти, коли лишаєшся зовсім сама в темряві. Якби поряд була Ненсі, тітонька Поллі чи хоч хтось із Жіночої допомоги, мені було б набагато легше.

А внизу на кухні Ненсі квапливо домивала посуд. Вона заштовхала ганчірку в глечик з-під молока й уривчасто бурмотіла:

— Якщо я в ту дурню... гратимусь... радіючи милицям, коли хочеш ляльку... ось я пограюся... опора бідній дитині... ось я вам тут пограюся... постривайте...

ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ОBOB'ЯЗОК

Наступного дня Полліанна прокинулася біля сьомої години. Вікна кімнати виходили на південь і на захід, тому сонця вона ще не бачила. Але вона бачила тьмяну блакить ранкового неба й знала, що день обіцяє бути пречудовим.

У кімнатчині тепер було прохолодніше, ніж напередодні, і з вікна віяло м'якою свіжістю. За вікном весело щебетали птахи, й Полліанна кинулася до вікна поговорити з ними. І тут вона побачила свою тітоньку, що схилилася біля трояндових кущів. Полліанна мерщій вбралася, аби приєднатися до неї.

Вона стрімголов побігла сходами з горища, залишивши широко відчиненими обое дверей. Далі коридор, ще один проліт сходів і, голосно грюкнувши дверима з сіткою від комарів, довкола будинку — до садка.

Тітонька Поллі з дідусем саме схилились над трояндовим кущем, коли Полліанна, не тямлячи себе від щастя, кинулася їй на шию.

— Ой, тітонько Поллі, тітонько Поллі, якби ви знали, яка я рада, що живу на цьому світі такого ранку!

— Полліанно! — рішуче запротестувала леді, випроставшись настільки, наскільки дозволяли дев'яносто фунтів, що повисли в неї на шиї. — Ти завжди так вітаєшся зранку?

Полліанна відпустила руки й почала навшпиньки пританцювувати.

— Звісно, ні, тітонько Поллі, однак, коли я дуже люблю когось, я не можу стриматися! Я побачила вас у вікно й подумала, що ви ж не хтось там із Жіночої допомоги, а моя справжня рідна тітонька. І ви виглядали так гарно, що я кинулася вниз, щоб обійняти вас.

Похилений дідусь раптом відвернувся. Міс Поллі спробувала нахмурити брови, але цього разу їй це вдалося гірше.

— Полліанно, ти... Я... Томасе, на сьогодні досить, ти все зрозумів, що я сказала тобі про троянди? — промовила вона стримано. Тоді повернулася і швидко пішла геть.

— А ви завжди працювали у цьому садку, містере?.. — поцікавилася Полліанна.

Дід повернувся. Губи йому тремтіли, а очі туманилися, наче від сліз.

— Так, міс. Я старий Том, садівник, — підказав він. Старий ніжно подивився на дівчинку, і його тремтяча рука несміливо простяглася до маленької русавої голівки. — Ви дуже схожі на свою маму, маленька міс. Я знав її ще з тих пір, коли вона була менша від вас. Я вже тоді працював тут садівником.

Полліанні від хвилювання перехопило подих.

— Ви тут працювали? І ви знали маму звідтоді, коли вона була маленьким янголятком і ще не була на небесах? Ой, розкажіть мені, будь ласка, про неї, — і Полліанна всілася перед старим на землю просто посеред стежинки.

Але з будинку почувся дзвінок. За мить з кухонних дверей вилетіла Ненсі й кинулася до Полліанни.

— Міс Полліанно, дзвінок означає час сніданку.

Вона підняла дівчинку й потягла до будинку, засапано пояснюючи на ходу:

— В інший час дзвінок сповіщає про обід і вечерю. Але завжди він означає одне: де б ви не були, повинні облишити все й мерщій бігти до столу. Якщо ви цього не усвідомите, нам щоразу

доведеться шукати якогось приводу, з якого можна порадіти, — мовивши це, Ненсі проштовхнула Полліанну в двері, як неслухняне курча в курник.

Перші п'ять хвилин сніданку минули в цілковитій тиші. Раптом міс Поллі з відразою помітила дві мухи, що спокійнісінько кружляли над столом.

— Ненсі, звідкіля тут з'явилися мухи? — суворо запитала вона.

— Не знаю, мем. У мене на кухні немає жодної.

Ненсі була настільки схвильована пригодою, яка сталася напередодні, що зовсім не звернула уваги на підняті віконниці в кімнаті Полліанни.

— Напевне, це мої мухи, тітонько Поллі, — люб'язно пояснила Полліанна. — Сьогодні вранці в мене в кімнаті їх було напрочуд багато.

Ненсі прожогом вискочила з кімнати, прихопивши з собою тацю з гарячими млинцями, які вона саме збиралася подавати до столу.

— Твої мухи? — витріщилася на небогу міс Поллі. — Що ти маєш на увазі? Звідкіля вони з'явилися?

— Звісно, знадвору, тітонько, залетіли через вікна. Я сама бачила.

— Ти сама це бачила? Ти хочеш сказати, що підняла вікна, хоча на них іще немає захисних сіток від комах?

— Ай справді, тітонько Поллі, сіток не було.

Ненсі знову зайшла до кімнати, тримаючи в руках тацю з млинцями. Її обличчя було напруженим і дуже червоним.

— Ненсі, — різко наказала їй господиня, — постав млинці на стіл, піднімися в кімнату міс Полліанни й позачиняй усі вікна. І двері також. Коли впорасешся на кухні, візьми мухобійку й пройди по всіх кімнатах. Щоб не лишилося жодної мухи. — А тоді звернулася до небоги: — Полліанно, я замовила захисні сітки від комах на твої вікна. Я пам'ятала, що мусила це зробити. А ось ти геть забула про свій обов'язок.

— Мій обов'язок? — Полліанна від здивування широко відкрила очі.

— Звісно, я знаю, що зараз тепло, але я вважаю, що твій обов'язок — тримати вікна зачиненими, доки не привезуть ті сітки. Мухи, Полліанно, не лише брудні й набридливі, вони надзвичайно небезпечні для здоров'я. Після сніданку я дам тобі брошурку про це, аби ти прочитала.

— Прочитала? Ой, дякую, тітонько Поллі. Я так люблю читати.

Міс Поллі голосно вдихнула й міцно стисла губи. Поглянувши на її суворе обличчя, Полліанна й собі насупилася.

— Мені справді прикро, що я забула про свій обов'язок, тітонько Поллі, — несміливо вибачилася вона. — Я більше не буду відчиняти вікна.

Тітка не відповіла. До кінця сніданку вона більше не зронила ані слова. Відтак підвелася, підійшла до книжкової шафи у вітальні, дістала звідти тоненьку брошурку й повернулася до небаги.

— Ось тут прочитаєш, Полліанно. Я попрошу тебе піти до кімнати й прочитати її. Я піднімуся за півгодини, і ми передивимося твої речі.

Полліанна, дивлячись на зображення збільшеної в багато разів голови мухи, весело вигукнула:

— Дякую, тітонько Поллі! — і вискочила з кімнати, грюкнувши за собою дверима.

Міс Поллі спохмурніла, завагалась, а тоді велично перетнула кімнату й відчинила двері. Але Полліанна вже зникла з поля зору — подріботіла по сходах на горище.

За півгодини міс Поллі з виразом загостреного почуття обов'язку, що відбивався в кожній рисочці її обличчя, піднялася на горище. Коли вона відчинила двері, Полліанна зустріла її вибухом непідробного захоплення.

— Ой, тітонько Поллі, я ніколи в житті не читала нічого більш цікавого й захопливого. Я така рада, що ви дали мені почитати цю книжечку. І в думці не поклала, що мухи на лапках переносять стільки всього, і...

— Досить, — велично зупинила її міс Поллі. — Полліанно, принеси мені весь свій одяг, я хочу його передивитися. Все, що тобі не підходить, я віддам Салліванам.

Не дуже охоче Полліанна відклала брошурку й підійшла до шафи.

— Я боюся, ви можете подумати, ніби це найгірше, що було в Жіночої допомоги, бо навіть вони сказали, що то лахміття, — сумно зітхнула дівчинка. — Але у двох-трьох останніх місіонерських пожертвах був одяг лише для хлопчиків та людей похилого віку, тому... А ви коли-небудь отримували місіонерські пожертви, тітонько Поллі?

Шокована міс Поллі глянула на дівчинку з таким гнівом, що та поспішила виправитися:

— Ой, звісно ні, тітонько Поллі! — квапливо вигукнула вона й зашарілась. — Я й забула, багатіям таке не потрібне. Розумієте, я іноді забуваю, що ви багаті... ну тут, у моїй кімнатчині.

Міс Поллі невдоволено викривила губи, але промовчала. Полліанна не помітила, яке враження справили її слова на тітоньку, і спокійно вела далі:

— Я хочу сказати, що ніколи на можна передбачити, що отримаєш із місіонерської пожертви. Там можна знайти що завгодно, тільки не те, що тобі потрібно. Навіть коли наперед знаєш, що шкода праці. Через ці пожертви мені іноді так важко було грати в нашу гру з моїм татком, і... — Полліанна запнулася, згадавши, що тітка заборонила говорити про батька. Вона кинулася до шафи й обіруч витягла звідти все своє вбоге вбрання.

— Ці речі зовсім негарні, — заталилася Полліанна. — Узагалі то, вони мали б бути чорними, аби не той червоний килимок для церкви. Але це все, що у мене є.

Міс Поллі кінчиками пальців перегорнула купу одягу й дійшла висновку, що все це анітрохи не пасує її небозі. Потім її увага перенеслася на полатану білизну в шухлядах комода.

— Усе найкраще — на мені, — занепокоєно зізналася Полліанна. — Жіночка допомога купила мені один повний комплект в учнівних товарах. Місіс Джонс — президент товариства — сказала, що вони зобов'язані придбати це для мене, навіть якщо до кінця своїх днів їм доведеться ходити голими проходами, без килима. Але то таке. Містера Байта дратує шум. Дружина каже, що він нервовий... але ж він і грошовитий. Гадають, що він трусне калиткою на килим... з огляду на свої нерви. На мою думку, йому слід радіти з того, що, крім хворих нервів, він має достатньо грошей. Ви згодні?

Міс Поллі не слухала її. Вона завершила огляд білизни й несподівано повернулася до дівчинки.

— Ти ходила до школи, Полліанно?

— Так, тітонько Поллі. А окрім того, тат... я хотіла сказати, що крім того, я трошки навчалася вдома.

Міс Поллі спохмурніла.

— Чудово. Восени ти ходитимеш у місцеву школу. Містер Гол, директор, визначить, до якого класу тебе записати. А поки що ти щодня читатимеш мені уголос по півгодини.

— Я люблю читати. Але якщо вам набридне слухати мене, я із задоволенням прочитаю про себе... щиро, тітонько Поллі. І мені не треба буде радіти, бо я набагато більше люблю читати про себе, особливо якщо є довгі слова.

— Я у цьому не сумніваюсь, — похмуро зупинила її міс Поллі. — Ти навчалася музики?

— Небагато. Я люблю слухати інших, а моє виконання мені не до вподоби. Я трішки вчилася грати на піаніно. Мене вчила міс Грей, що грає в церкві. Але, може, краще не треба, тітонько Поллі?

— Це я розумію, — підсумувала міс Поллі, трохи звівши брови. — І все ж я вважаю своїм обов'язком, щоб тебе як слід навчили хоча б основ музики. Ти шила?

— Так, мем, — зітхнула Полліанна. — Жіноча допомога навчала мене. Але це було жахливо. Справа в тому, що міс Джонс зовсім інакше тримала голку, коли робила петлі; міс Вайт вважала, що перед підрублюванням треба навчитися робити строчку (чи навпаки, я уже не пам'ятаю); міс Гарріман казала, що за латки взагалі братися не треба.

— Ну, тепер таких складнощів у тебе більше не буде. Я, звісно, сама вчитиму тебе шити. Гадаю, готувати ти теж не вмієш?

Полліанна раптом розсміялася:

— Вони саме розпочали вчити мене цього літа, але далеко воно не пішло. Вони більше сперечалися про це, ніж навіть про шиття. Вони збиралися спочатку навчити мене пекти хліб, але кожна пропонувала свій рецепт, і тому під час одних посиденьок за шиттям вони вирішили вчити мене по черзі — щодня до обіду й кожна на своїй кухні. Я встигла навчитися лише готувати шоколадну помадку та фіговий кекс. А потім усе скінчилося... — голос Полліанні урвався.

— Шоколадна помадка й фіговий кекс, отак! — осудливо сказала міс Поллі. — Сподіваюся, ми це швидко виправимо. — Вона на мить замислилася, а тоді поволи повела далі: — Щоранку о дев'ятій ти мені читатимеш уголос протягом півгодини. До цього часу ти маєш прибрати у цій кімнаті. У середу та суботу до обіду — від пів на десяту — ти вчитимешся в Ненсі готувати на кухні. В інші дні вранці я вчитиму тебе шити. Після обіду в тебе залишиться час на уроки музики. Я сьогодні ж домовлюся про це із викладачем, — рішуче завершила вона й підвелася зі стільця.

— Але ж, тітонько Поллі. — злякано вигукнула Полліанна. — Коли ж я житиму?

— Житимеш? Що ти маєш на увазі? Хіба це не життя?

— Звісно, під час усіх занять, тітонько Поллі, я зможу дихати, але це ще не означає, що я житиму. Людина спить і дихає, але ж не живе. Для мене «жити» означає робити те, що хочеш: гратися надворі, читати книжки (звісно ж, про себе), видиратися на гори, розмовляти з містером Томом у садку, з Ненсі, роздивлятися людей, і будинки, і ще тисячі інших дивовижних речей на цих прекрасних вулицях, якими я проїжджала вчора. Ось що я називаю жити, тітонько Поллі. А просто дихати — ще не означає жити.

Міс Поллі роздратовано підняла голову.

— Полліанно, ти просто неймовірна дитина! Звісно ж, ти мати-меш відповідний час для ігор. Але, на мою думку, якщо я готова виконати свій обов'язок і дати тобі відповідну освіту та виховання, ти теж повинна докласти зусиль, щоб мої старання не були марними.

Полліанна була збентежена:

— Тітонько Поллі, як ви могли подумати, що я можу бути такою невдячною до вас. Я ж вас люблю. Ви ж не хтось там із Жіночої допомоги. Ви — моя тітонька!

— Дуже добре. Тож не змушуй мене сумніватися в цьому, — промовила міс Поллі й повернулася до дверей.

Вона вже спустилася на половину сходів, коли за спиною пролунав несміливий голос Полліанни:

— Тітонько Поллі. Але ви не сказали, які з моїх речей ви хочете... комусь віддати.

Міс Поллі стомлено зітхнула, але це зітхання долетіло до Полліанни.

— Так, я забула тобі про це сказати. Тімоті сьогодні пів на другу відвезе нас до міста. Усі ті речі не пасують моїй небозі. І я вважаю своїм обов'язком купити тобі все необхідне, щоб тобі не соромно було з'являтися на людях.

Цього разу не стримала зітхання Полліанна. Вона відчула, що майже ненавидить слово «обов'язок».

— Але, тітонько Поллі, заради Бога, — благально промовила вона, — хіба немає іншої можливості бути щасливим, як тільки виконувати свої обов'язки?

— Що? — Міс Поллі ошелешено глянула вгору. — Як ти смієш бути такою нахабою, — почервоніла вона від обурення й покvapилася сходами вниз.

У розпеченій кімнатчині на горіщі Полліанна опустила на стілець. Подальше існування уявлялося їй безперервним виконанням обов'язку.

— Ну що я таке нахабне сказала? — зітхнула вона. — Я просто запитала, чи можна жити так, щоб просто радіти, а не лише виконувати свій обов'язок.

Кілька хвилин Полліанна сиділа мовчки, сумно споглядаючи залишену на ліжку купу одягу. Тоді поволі підвелася та почала складати речі назад.

— Як нема з чого порадіти, — міркувала вона вголос. — Хіба що... можна буде порадіти, коли цей обов'язок буде виконано.

І дівчинка вибухнула сміхом.

ПОЛЛІАННА Й ПОКАРАННЯ

Пів на другу Тімоті відвіз міс Поллі та її небогу до чотирьох-п'ятьох найбільших крамниць за півмилі від садиби.

Купівля нового одягу для дівчинки викликала у всіх неймовірне збудження. Міс Поллі відлягло; вона розпружинилася, як людина, що ступила на тверду землю після ходіння по щойно застиглій вулканічній лаві. Розпашілі продавці, що обслуговували Полліанну й її тітоньку, мали цілу торбу жартів про дівчинку, аби до кінця тижня розважати друзів. Полліанна випромінювала навколо себе усмішки та сердечну любов, бо, як пояснила вона одному продавцеві: «Це так чудово — купувати новенький одяг, тоді як раніше ви не мали нічого, крім місіонерських пожертв та Жіночої допомоги, одяг, який не треба ні підшивати, ні відпускати».

На ходіння по крамницях пішла решта дня. Потім на Полліанну чекала вечера, приємна розмова в садку зі старим Томом та Ненсі, яка встигла перебити посуд на приступцях, що вели у двір, — на цей час тітонька Поллі пішла до сусідки.

Старий Том розповів Полліанні багато цікавого про її маму, і дівчинка була достоту щаслива від цього. А Ненсі переповіла про маленьку ферму Корнер за шість миль звідси, де жила її матінка та любі братик і сестрички. Вона пообіцяла Полліанні, якщо міс Поллі дозволить, колись повезти її в гостину.

— У них чудові імена, вам вони сподобаються, — зітхнула Ненсі. — їх звуть Алджернон, Флорабел і Естел. А я... Я ненавиджу ім'я Ненсі, — зітхнула вона.

— Як ви можете таке казати, це ж ваше ім'я? — здивувалася Полліанна.

— Але воно не таке гарне, як інші. Розумієте, я була першою дитиною в родині, і мама тоді ще не читала романів, де вона знаходила гарні імена.

— А мені подобається «Ненсі», бо це ви, — проголосила Полліанна.

— Гм. Але мені здається, ви любили б мене не менше, якби я звалася Кларісою Мейбл, — відказала Ненсі. — А мені було б багатого приємніше, оскільки я страшенно люблю це ім'я.

Полліанна зайшлася сміхом:

— Принаймні ви повинні радіти, що не Гіпзиба.

— Гіпзиба?

— Так, це ім'я місіс Вайт. Чоловік звертається до неї Гіп, і це її дратує. Каже, що коли вона чує Гіп-Гіп, їй здається, що наступної миті пролунає: «Ура!» А вона не хоче, аби їй уракали.

Похмуре обличчя Ненсі розпливлося в широкій усмішці.

— Хай тобі всячина! Тепер, коли чутиму «Ненсі», згадуватиму про «Гіп-Гіп» і сміятимуся. Що ж, я рада... — вона урвала й вражено втупилася в Полліанну. — А скажіть-но, міс Полліанно, ви навмисно граєтеся зі мною у вашу гру, аби я раділа, що не мене звать Гіпзиба?

Полліанна насупилася, а тоді засміялася:

— Атож, Ненсі. Але я не навмисне. Я гралася, але це вийшло несамохіть. Розумієте, граючись, призвичаюєшся знаходити щось, з чого можна порадити. І справді, здебільшого є чого радіти, якщо наполегливо шукаєш причіпку.

— М-можливо, — з недовірою припустила Ненсі.

Пів на дев'яту Полліанна вклалася у ліжко. Сітки ще не привезли, і її задушна кімнатчина нагадувала грубку. Полліанна з жадою дивилася на щільно зачинені вікна, але відчинити їх не наважилася. Вона роздяглася, охайно склала одяг, помолилася, задула свічку й вляглася в ліжечко.

Бозна-скільки вона пролежала без сну в гарячій постелі із заплющеними очима, перевертаючися з боку на бік. Їй здалося, що минуло кілька годин, перш ніж вона підвелася з ліжка, підійшла до дверей і прочинила їх.

На горіщі стояла оксамитова чорнота, і тільки місяць проклав срібну стежку на підлозі — від східного слухового вікна. Рішуче зневажаючи страхоту темряви ліворуч і праворуч, Полліанна зробила швидкий вдих і почала по срібній стежці до вікна.

Вона чомусь сподівалася, що хоч на цьому вікні будуть сітки, та ба! Натомість там був казково гарний широкий світ і, як вона знала, м'яке свіже повітря, якого так прагли розпашілі щічки та руки.

Полліанна підійшла ближче й почала вдивлятися в широчінь. І тут вона побачила неподалік під вікном бляшаний широкий дах солярію тітоньки Поллі понад входом до будинку. Це видовище виповнило її бажанням: ото б зараз туди потрапити!

Вона боязко озирнулась. Десять там лишилася розпечена кімнатчина зі ще розпеченим ліжком. Але її вже відокремлювала від того страшна чорна пустка, крізь яку можна пройти лише на помацки, витягнувши руки... натомість попереду — дах солярію з місячним світлом і прохолодним, м'яким нічним повітрям.

Якби ж то її ліжечко стояло тут! Люди ж іноді сплять на вулиці. Ось, наприклад, Джоель Гартлі з її рідного містечка хворів на сухоти й змушений був спати надворі, Полліанна раптом пригадала, що недалеко від цього вікна вона бачила низку довгих білих мішків, Що висіли на цвяхах. Ненсі казала, що в них улітку провітрювали

зимовий одяг. Наївшись дрижаків, Полліанна допнулася туди, обрала один гарний натовчений м'який мішок (у ньому була котикова шуба міс Поллі), що мав правити за матрац, другий — тонший — вона склала як подушку, а третій — ніби напівпорожній — видався їй схожим на ковдру. Спорядившись таким чином, втішена Полліанна повернулася до осяяного місяцем вікна, підняла раму, спустила мішки на дах, потім спустилася сама й обережно зачинила за собою вікно, — Полліанна не забула про мух із неймовірними лапками, на яких вони переносять всіляке страхіття.

Яка приємна тут прохолода! Полліанна аж вистрибом пішла по даху, вдихаючи на повні груди свіже повітря. Їй так подобався ляск бляхи під ногами. Аж вона два-три рази пройшлася із кінця в кінець — так любо відчувати просторінь після розжареної кімнатчини; дах широкий, плоский — не впадеш. Нарешті вдоволено зітхнула та згорнулася коточком на матраці з котикової шуби, підмостила під голову другий мішок, вкрилася третім, наче ковдрою, і налаштувалася спати.

«Я така рада, що сіток від комах іще не привезли, — бурмотіла вона, блимаючи на зорі, — інакше я ніколи не мала б цього».

Тим часом у кімнаті поруч із солярієм бліда й перепуджена міс Поллі мерщій одягала халат і пантофлі.

Хвилинку тому вона тремким голосом телефонувала Тімоті:

— Мерщій сюди — і ти, і твій батько. Захопіть ліхтарі. Хтось є на даху солярію. Мабуть, видряпався по трельяжу для троянд, тепер може вдертися в дім через східне вікно на горищі. Я зсередини горище зачинила, але не баріться!

І коли Полліанна вже засинала, її розбуркав блиск ліхтарів і тріо зойків. Вона розплющила очі: осьде поруч Тімоті на драбині, старий Том вилазить крізь вікно, а з-за нього вирячилася на неї тітка.

— Полліанно, що це усе означає?! — вигукнула міс Поллі.

Дівчинка закліпала спросоння й сіла.

— О, Містере Том... тітонько Поллі? — запнулася вона. — Не лякайтесь! У мене не сухоти, як у Джоеля Гартлі. Там... страшенна спека. Але, тітонько Поллі, я позакривала вікна, і мухи не зможуть принести мікроби.

Тімоті хутенько спустився вниз по драбині. Старий Том теж швиденько віддав ліхтар міс Поллі й подався за сином. Міс Поллі закусила губу й почекала, доки підуть чоловіки, а тоді суворо проказала:

— Подай сюди негайно всі речі й заліжай сама. Я ще такої дитини на світі не бачила! — репетнула вона вже на горищі, тримаючи однією рукою Полліанну, а другою — ліхтар.

Після прохолоди надворі Полліанні видалося на горіщі ще задушніше, але вона не нарікала, а лише уривчасто зітхнула.

Підійшовши до сходів, міс Поллі кинула:

— Решту ночі, Полліанно, спатимеш зі мною. Сітки привезуть завтра, а доти я вважаю своїм обов'язком не пускати тебе з очей.

Полліанна затамувала віддих:

— З вами! У вашому ліжку! — нестямилася вона. — Ой, тітонько Поллі, тітонько Поллі, які ви чудові! Я так мріяла спати поруч із кимсь рідним... тільки не з Жіночої допомоги. Мені їх досить. Але — ви! Ви знаєте, я така рада, що сітки не привезли! Ви теж?

Відповіді не було. Міс Поллі простувала попереду. Якщо чесно, вона почувалася напрочуд безпорадною. Уже втретє від часу приїзду Полліанни вона намагалася її покарати... і втретє її покарання сприймалося як найвища нагорода. Не дивно, що міс Поллі почувалася на диво безпорадною.

ПОЛЛІАННА ЙДЕ В ГОСТІ

Невдовзі життя у садибі Гаррінгтонів увійшло в колію, хоча новий порядок трохи відбігав від того, який передбачала спочатку міс Поллі. Авжеж, Полліанна шила, грала на піаніно, читала вголос, а також вчилася готувати на кухні. Але це не відбирало в неї стільки часу, як гадалося спочатку, тож Полліанна мала час, як вона висловилася, «жити». Майже щодня з другої до шостої дівчинка займалася тим, що їй подобалося. Звісно, крім того, що їй уже встигла заборонити міс Поллі.

Невідомо, чи то все робилось, аби не перевантажувати дитину, чи для того, щоб трохи звільнити міс Поллі від Полліанни. Звісно, протягом перших днів липня міс Поллі мала не одну нагоду вигуквати: «Що за неймовірна дитина!», а уроки шиття та читання наприкінці дня виснажували і спустошували її.

Ненсі на кухні велося краще. Вона не була ні виснажена, ні спустошена. А середа та субота стали для неї святковими днями календаря.

В околах садиби Гаррінгтонів не було дітей, з якими Полліанна могла б бавитися. Власне, будинок стояв на околиці містечка, і в поближких домах не було однолітків Полліанни. Але вона, схоже, не журилася.

— Я не звертаю на це уваги, — пояснювала вона Ненсі. — Я охоче гуляю по околиці, роздивляюсь вулиці й будинки, знайомлюся з людьми. Я так люблю людей. А ви, Ненсі?

— Ну, я б не сказала, що дуже люблю... принаймні не всіх, — не уточнювала Ненсі.

Майже кожної погожої днини Полліанна випрохувала якесь завдання, аби мати змогу кудись піти, і під час таких прохідок вона часто зустрічала одного Чоловіка. Подумки вона вважала його «саме тим», хоча дорогою здибувала чимало чоловіків.

Чоловік був завжди вбраний у довгий чорний сурдут та шовковий циліндр, — цього інші чоловіки не носили. Його бліде обличчя завжди чисто поголене, а волосся, що вибивалося з-під циліндра, було позначене сивиною. Ідучи, він тримав спину, а ходив переважно швидко й завжди сам, через що Полліанна йому співчувала. Може, саме це спонукало дівчинку одного разу звернутися до нього.

— Доброго дня, сер. Який чудовий сьогодні день, чи не так? — бадьоро запитала вона, підійшовши до нього.

Чоловік ковзнув по ній поглядом, а тоді нерішуче зупинився.

— Це ти — до мене? — різко запитав він.

— Так, сер, — розцвіла Полліанна. — Я кажу, який сьогодні прекрасний день, чи не так?

— Гм? О! Гм, — витиснув із себе незнайомиць і розгонисто пішов геть.

Полліанна розсміялася. «Який кумедний чоловік», — подумала вона.

Наступного дня вона знов його побачила.

— Сьогодні, звісно, не так гарно, як учора, але нівроку, — весело повідомила Полліанна.

— Га? О! Гм, — пробурмотів чоловік, як і того разу. І знову Полліанна звеселилася.

Коли ж утретє Полліанна звернулася до нього в такий спосіб, чоловік різко зупинився.

— Хто ти, дитино, і чому ти щодня звертаєшся до мене?

— Я — Полліанна Віттєр. А ви видаєтеся таким самотнім. Я така рада, що ви зупинилися. Приємно з вами познайомитися. А тепер скажіть, як вас звать.

— Ну, власне... — чоловік не доказав і подався геть швидше, ніж раніше.

Полліанна розчаровано, без звичайної своєї усмішки дивилася йому вслід.

«Може, він не зрозумів. Але ж не личить знайомитися лише наполовину. Я ж досі не знаю, як його звати», — міркувала вона дорогою.

Полліанна несла холодець із телячої ніжки місіс Сноу. Міс Поллі Гаррінгтон щотижня щось передавала цій жінці. Вона казала,

що це її обов'язок, бо місіс Сноу бідна, хвора й належить до тієї ж парафії, що й міс Поллі; звісно, це мали робити всі парафіяни. Міс Поллі робила це по четвергах по обіді, — зрозуміло, не сама, а через Ненсі. Сьогодні зробити це зголосилася Полліанна, і Ненсі, з дозволу міс Поллі, охоче віддала доручення їй.

— Гарно, що воно на мені не висітиме, — ділилася з Полліанною Ненсі. — Хоча, любеньке ягнятко, мені соромно перекидати роботу на ваші плечі.

— Але, Ненсі, мені приємно це робити.

— Побачимо, що ви скажете, коли хоч раз побуваєте там, — кисло зауважила Ненсі.

— Чому? — здивувалася Полліанна

— До неї ніхто не любить ходити. Якби тільки людям не було її шкода, жодна душа й раз на день не навідалася б до неї, така вона уїдлива. От тільки її доньки по-людськи шкода, бо змушена доглядати за нею.

— Але чому, Ненсі?

Служниця зрушила плечима.

— Ну, власне, геть усе чисто... на думку місіс Сноу, у житті відбувається неправильно, навіть дні тижня ідуть не так. Якщо сьогодні понеділок, вона шкодує, що то не неділя, а якщо принесеш їй холодець, їй неодмінно забagnetься курки. Однак якщо принесеш курку, то почувеш, що їй хочеться бульйону з ягняти.

— Яка кумедна жінка, — розсміялася Полліанна. — Тепер мені тим цікавіше подивитися на неї. Вона має бути такою непередбачуваною і... і не схожою на всіх. Мені подобаються люди, не схожі на інших.

— Гм! Атож, вона таки не схожа на інших... на щастя для нас усіх! — похмуρο завершила вона.

Полліанна пригадала цю розмову, коли повернула до воріт пошарпаного маленького котеджу. Її очі сяяли від перспективи зустрічі з несхожою місіс Сноу.

На стукіт Полліанни двері відчинила бліда зморена дівчина.

— Доброго дня, — ввічливо звернулася Полліанна — Я — від міс Поллі Гаррінгтон. Мені хотілося б і побачити місіс Сноу.

— Проходьте, будь ласка. Ви — перша, хто хотів би побачити її, — глухо пробурмотіла дівчина. Але Полліанна цього не почула. Дівчина повернулася і коридором провела Полліанну до дверей у самому кінці.

Вона впустила Полліанну до кімнати хворої й зачинила двері. Всередині панувала напівтемрява; дівчинка деякий час кліпала очима, при звичаючись до мороку. Аж тепер вона розгледіла

тьмяний обрис жінки, що напівлежала в ліжку під протилежною стінкою. Полліанна пішла до неї.

— Доброго дня, місіс Сноу. Тітонька Поллі переказує, що вона сподівається, що ви сьогодні почуваетесь краще, і ось вона передала холодець із телячої ніжки.

— Для мене? Холодець? — пролунав вередливий голос.— Добре, дякую, хоча я сподівалася, що сьогодні буде бульйон з ягнятини.

Полліанна трохи засмутилась.

— Справді? Дивно, а мені сказали, що ви завжди просите курку, коли вам приносять холодець, — промовила вона.

— Що? — хвора різко повернулася.

— Пусте, — поспішила запевнити Полліанна.— Зрештою, хіба не однаково? Просто Ненсі казала, що ви завжди просите курку, коли наші приносять холодець, а бульйон з ягнятини ви просите тоді, коли вам приносять курку. Але, напевне, вона щось забула чи переплутала.

Хвора аж усілася на ліжку, а це вже для неї була виняткова подія, хоча Полліанна цього не знала.

— Хто ти, міс Нахабство? — запитала вона.

— Ой, ви помилилися, місіс Сноу. І я рада, що це так. Бо це ж було б гірше, ніж Гефзіба, правда? Мене звати Полліанна Віттієр, я — небога міс Поллі Гаррінгтон. Я нещодавно приїхала до неї. Ось чому оце й принесла холодець.

Протягом першої половини промови хвора з цікавістю сиділа прямо. Але при згадці про холодець вона безвільно відкинулася на подушку.

— Гарзд, дякую. Твоя тітонька дуже люб'язна, але в мене зранку зовсім немає апетиту, до того ж я хотіла бульйону... — раптом міс Сноу запнулася, а тоді почала говорити зовсім про інше.— Я цієї ночі ані хвилиночки не спала.

— От якби мені так, — зітхнула Полліанна, виставляючи миску з холодцем на маленький столик і вмоцнюючись на стільці.— Ми забагато часу марнуємо на сон. Ви теж так гадаєте?

— Марнуємо час на сон! — вигукнула хвора.

— У цей же час ми можемо просто жити. Шкода, що вночі ми не живем.

Місіс Сноу знову сіла в ліжку.

— Ти дивовижне дівча! — вигукнула вона.— Ану, підійди до вікна й підними штори, — звеліла хвора, — я хочу краще тебе роздивитися!

Полліанна підвелася, але засміялася якось жалісно.

— Боже, але ви ж побачите мої веснянки! — зітхнула вона, ідучи до вікна. — А я так раділа, що тут темно й ви їх не помітите. Ось. Тепер ви можете... — вона урвала, повернувшись до ліжка. — Зрештою, я рада, що ви захотіли мене побачити, адже й я тепер можу розгледіти вас. А мені ніхто не казав, що ви така гарна.

— Я — гарна? — з гіркою іронією перепитала жінка.

— Атож. Хіба ви цього не знали? — вигукнула Полліанна.

— Не знала, — сухо відповіла місіс Сноу. Вона прожила сорок років, і останні п'ятнадцять тільки те й робила, що бажала, аби все було по-іншому. Їй просто на думку не спадало тішитися тим, що є.

— О, у вас такі великі темні очі і темне кучеряве волосся, — лебеділа Полліанна. — Я так люблю чорні кучері. (У мене такі будуть, коли я піду на небо.) А ще дві рожеві плямки на щоках. Ви справді гарні, місіс Сноу. Я гадаю, ви й самі б це побачили, якби подивилися на себе у свічадо.

— Свічадо? — урвала хвора, падаючи на подушки. — Мені не так часто випадає чепуритися біля свічада... і тобі таке було б, якби ти правцем лежала на ліжку.

— Я вас розумію, — співчутливо погодилася Полліанна. — І все ж дозвольте, я принесу свічадо, — вигукнула вона, кинулася до трюмо й схопила маленьке люстерко.

Повертаючись до ліжка, дівчинка зупинилася та критичним поглядом оглянула хвору.

— Перш ніж ви подивитесь на себе, дозвольте мені трішки підправити вашу зачіску, — запропонувала вона. — Можна, я просто поправлю волосся?

— Ну, якщо ти так наполягаєш, — неохоче дозволила місіс Сноу. — Але воно однаково не триматиметься.

— Ой, дякую, я так люблю робити зачіски, — зраділа Полліанна, обережно поклавши люстерко й взявши гребінець. — Звісно, я так зопалу нічого особливого не зроблю, бо дуже поспішаю показати вам, які ви гарні. Іншим разом я його розпущу й трохи над ним попрацюю, — торохтіла вона, вправно перебираючи ніжними пальцями хвилясті пасемця волосся на чолі хворої.

Хвилини з п'ять Полліанна працювала вміло, вправно, начісуючи впертий кучерик, зачісуючи вгору пасемця на шиї або збиваючи подушку, щоб голова мала ефектніший вигляд. Тим часом хвора супилася та іронізувала з приводу цих маніпуляцій, а тоді раптом прокинулося в ній збудження, близьке до хвилювання.

— Отак! — засапалася Полліанна, вихопивши з вази поруч гвоздику й втикаючи її у темне волосся, до якого вона дуже

пасувала.— Тепер ви готові дивитися на себе! — І Полліанна тріумфально піднесла люстерко.

— Гм! — буркнула хвора, прискіпливо розглядаючи своє відображення.— Взагалі мені більше подобаються червоні, а не рожеві гвоздики. Але це не має значення: все одно до ночі вони зів'януть.

— Але я гадаю, що ви з цього приводу зрадієте,— засміялася Полліанна,— адже тоді ви щодня зможете їх міняти. Мені дуже подобається ваша зачіска,— завершила вона із задоволенням виглядом.— А вам?

— Можливо, хоча все одно, коли я крутитимусь на ліжку, все розсиплеться.

— І це добре,— весело кивнула Полліанна,— бо тоді я знову зможу прийти й зробити вам зачіску. Між іншим, вам дуже личить чорне волосся. На тлі білої подушки воно виглядає набагато краще, ніж таке русяве, як моє.

— Ну й що, ним довго не натішишся — однаково скоро посивіє,— відповіла місіс Сноу. Вона говорила роздратовано, але люстерко не опускала.

— О, я так люблю чорне волосся! Я була б щаслива, якби у мене було таке,— зітхнула Полліанна.

Місіс Сноу нарешті опустила люстерко й роздратовано повернулася:

— Ти не була б щаслива, якби була на моєму місці. І чорне волосся не тішило б, коли днями довелось б лежати в ліжку.

Полліанна вигнула брівки в задумі.

— Авжеж, це було б складно зробити,— вголос міркувала вона.

— Що зробити?

— Знайти щось таке, з чого можна було б порадіти.

— Знайти щось таке, з чого можна було б порадіти? Коли лежиш прикута до ліжка? Ще б пак,— відказала місіс Сноу.— Якщо ти така розумна, скажи, будь ласка, чому я повинна радіти?

На подив місіс Сноу, Полліанна раптом схопилася зі стільця та заплескала в долоні.

— Ова! Це справді складне завдання! Мені вже час рушати, але дорогою додому я міркуватиму над цим, і, сподіваюся, наступного разу, коли я прийду до вас, я дам вам відповідь. До побачення. Було дуже приємно з вами познайомитися. До побачення! — вигукнула вона ще раз, переступаючи поріг.

— Треба ж таке! Що вона хотіла цим сказати? — видобула з себе місіс Сноу, проводжаючи очима відвідувачку. Відтак вона повернула голову та взяла люстерко, прискіпливо вдивляючись у власне відображення.

— А ця мала вміє давати лад волоссю, — бурмотіла вона собі під ніс. — Я й не знала, що може вийти так гарно. Але нащо це все, — зітхнула вона, впустивши люстерко на ліжку й роздратовано крутячи головою на подушці.

Трохи згодом, коли Міллі, дочка місіс Сноу, зайшла до кімнати, дзеркальце усе ще лежало на ліжку... хоча й не на видноті.

— Мамо, що сталося, у вас підняті штори? — вигукнула Міллі, вражено переводячи погляд із вікна на гвоздику в маминому волоссі.

— То й що? — відказала хвора. — Я ж не збираюся усе життя пролежати в темряві лише тому, що я недужа.

— Звісно, звісно, — швиденько погодилася Міллі, беручи слоік з ліками. — Просто... я впродовж років пропонувала світлішу кімнату, але ви ж мене й слухати не хотіли.

Місіс Сноу промовчала. Вона торкала мереживо на сорочці. Нарешті дразливо зауважила:

— Хоч раз замість бульйону з ягняти могли б мені дати нову кошулю*!

Не дивно, що Міллі не знала, що й думати. Поза нею у комоді лежало дві новісінькі кошулі, які вона місяцями марно пропонувала матері.

ВСЕ ПРО ЧОЛОВІКА

Наступного разу, коли Полліанна зустріла свого незнайомця, падав дощ. Однак Полліанна привітала чоловіка щирою усмішкою.

— Сьогодні не такий гарний день, правда? — весело запитала вона, — але ми маємо радіти з того, що дощ іде не щодня.

Цього разу чоловік навіть не гмукнув і не повернув голови. Полліанна вирішила, що він просто не почув її. Тому наступного разу (тобто наступного дня) вона говорила голосніше. Тим більше, що він наддав ходи, тримаючи руки за спиною та опустивши очі додолу, що видалося Полліанні безглуздим, бо навколо сяяло сонце, а ранкове повітря було щойно промите дощем.

— Як ви ся маєте? — защебетала вона. — Я рада, що сьогодні не так, як вчора, а ви?

Чоловік різко зупинився. Обличчя йому викривила злість.

— Послухай, дівчинко, давай домовимося раз і назавжди, — роздратовано мовив він. — Мені є про що думати, крім погоди. Я ніколи не звертаю уваги на те, світить сонце чи ні.

* Кошуля — вишита сорочка. — *Прим. перекладача.*

Полліанна аж промінилася.

— Я помітила, сер. Тому й вирішила сказати вам про це.

— Так... ну... Га? Що? — промимрив він, коли до нього дійшли її слова.

— Я кажу, що саме тому звернулась до вас... щоб і ви звернули увагу... ну, що сонце сяє та інше. Мені здалося, що ви зрадієте, щойно зупинитесь, аби подумати про це. Бо не схоже, аби ви замисливалися над цим.

— Власне, про що... — кинув чоловік з якимось невиразним жестом. Він пішов було далі, але за два кроки зупинився та похмуро повернувся.

— Слухай-но, чому ти не знайдеш собі однолітків, аби поговорити з ними?

— О, я б із задоволенням, сер, але Ненсі каже, що тут просто немає моїх однолітків. Але я не дуже засмучуюся. Я люблю розмовляти зі старшими людьми, бо я взагалі звикла спілкуватися з Жіночою допомогою.

— Хм! З Жіночою допомогою?! Ти хочеш сказати, що я схожий на Жіночу допомогу? — його губи ладні були усміхнутися, але похмурість накладала на них свій відбиток, і вони залишалися суворо стиснутими.

Полліанна весело розсміялася.

— Звичайно ж ні, сер. Ви зовсім не схожі на членів Жіночої допомоги. Але, як на мене, ви такі ж добрі або ще й кращі за них, — поспішила вона ввічливо додати. Мені здається, ви набагато ліпший, ніж здається на перший погляд.

Незнайомець аж поперхнувся від несподіванки.

— Власне, про що... — розгубився він, а тоді, повернувшись, швидко подався геть.

Коли наступного разу Полліанна зустріла чоловіка, він пильно подивився їй в очі, і через це — подумала Полліанна — його обличчя погарнішало.

— Доброго дня, — стримано звернувся він перший. — Хочу попередити: я знаю, що сьогодні світить сонце.

— А вам зовсім не обов'язково було мені сповіщати про це, — сяючи, кивнула Полліанна. — Я здогадалася, що ви знаєте, щойно я глянула на вас.

— Ти здогадалася?

— Так, сер. Я побачила це за усмішкою та вогником в очах.

— Хм, — тільки й мовив джентльмен, рушаючи далі.

Відтоді чоловік завжди сам заговорював до Полліанни, і частіше за все перший звертався він. Зазвичай він просто вітався. Але

для Ненсі, яка одного разу пішла з Полліанною, привітання чоловіка стало великою несподіванкою.

— Заради усіх святих, Полліанно! — вичавила з себе Ненсі. — Чоловік справді привітався з тобою?

— Так, — усміхнулася Полліанна, — він завжди зі мною вітається.

— Він завжди з вами вітається? Боже! Ви хоч знаєте, хто це такий? — допитувалася Ненсі.

Полліанна засмучено похитала головою.

— Я одного разу спробувала з ним познайомитися, але він забув назватися. Я представилася, а він — ні.

У Ненсі очі полізли на лоба.

— Але він ніколи ні з ким не розмовляє, дитино моя, він мовчить роками. Хіба що у справах. Це — Джон Пендлтон. Він живе сам у величезному будинку на Пендлтонському пагорбі. Він відмовляється від послуг кухарки, тому щодня тричі на день ходить їсти до готелю. Я знаю Селлі Міллер, яка прислуговує йому, так вона розповідала, що він ледве вичавлює із себе слова, щоб сказати, що він замовляє. Кожне друге слово доводиться вгадувати. Це конче щось дуже дешево. Але вона й без слів усе знає.

Полліанна співчутливо закивала головою.

— Я розумію. Коли ти бідний, мусиш брати найдешевше. Ми з татком часто брали з собою благодійні страви. Здебільшого боби та рибні тюфтельки. Ми казали, що радіємо, бо любимо боби... особливо коли бачили смажену індичку по шістдесят центів. А містер Пендлтон теж любить боби?

— Любить боби? Яке це має значення? Міс Полліанно, він зовсім не бідний. У нього купа грошей... від батька. Він — найбагатша людина в місті. Цілком міг би, якби схотів, харчуватися доларовими банкнотами.

Полліанна зайшлася сміхом.

— Я ще ніколи не бачила, щоб хтось їв доларові банкноти, Ненсі. Їх же пережувати треба.

— Та ні! Я просто хотіла сказати, що він дуже багата людина, — зрушила плечима Ненсі. — Але він їх не витрачає. Він їх накопичує.

— Ой, це для поган, — здогадалася Полліанна. — Просто чудово. В усьому собі відмовляєш і несеш свій хрест. Я знаю: татко мені казав.

У Ненсі на язиці вже крутилися лихі слова, але вона помітила таку променисту довірливість і ще щось в обличчі Полліанни, що не змогла їх вимовити.

— Гм,— лише й спромоглася вона. Але цікавість не давала спокою, і Ненсі знову звернулася до Полліанни. — Але ж справді дивно, міс Полліанно, що він озвався до вас. Він же ні з ким не розмовляє. Він мешкає сам у великому чудовому домі, сповненому всякої пишноти. Хтось каже, що він несповна розуму, хтось хреститься. А інші натякають, що йдеться про якусь страхотливу таємницю.

— Ненсі! — здригнулася Полліанна.— Як таке може бути? Хіба йому не лячно?

Ненсі захихотіла. Їй стало смішно, що Полліанна боїться страхіть. Але далі говорити про різні жахи вона не схотіла.

— Люди кажуть, що щось таке в цьому є,— вела далі Ненсі.— Кілька разів він подорожував світом по кілька тижнів, і завжди це були країни поган — Єгипет, Азія чи пустеля Сахара.

— О, то він місіонер,— кивнула Полліанна.

Ненсі лукаво розсміялася.

— Я про це не казала, міс Полліанно! Так от, коли він повертається звідти, то пише книжки... подекують, ніби це дивні книжки про якісь чудасії, що він надібав у поганських країнах. А тут він ні на що гроші не витрачає, навіть на себе особисто.

— Звісно, він же збирає гроші для поган,— запевнила Полліанна.— Але він дивак і теж не схожий на інших, як і місіс Сноу. Але він не схожий по-іншому.

— Ще б пак,— втішалася Ненсі.

— І тому я ще більше рада, що він до мене заговорив,— задоволено зітхнула Полліанна.

СЮРПРИЗ ДЛЯ МІСІС СНОУ

Коли наступного разу Полліанна навідалася де місіс Сноу, та знов була у затемненій кімнаті.

— Мамо, до вас дівчинка від міс Поллі,— стомлено оголосила Міллі.

Полліанна залишилася наодинці з хворою.

— А, це ти? — пролунав від ліжка розчарований голос.— Я пам'ятаю тебе. Варто раз тебе побачити, і забути вже неможливо. Шкода, що тебе вчора не було. Ти мені була потрібна вчора.

— Справді? Ой, тоді я рада, що я прийшла сьогодні й вам не довелося мене довго чекати,— весело засміялася Полліанна, зайшовши до кімнати й обережно поставивши кошик на стілець.— Але у вас так темно. Я вас не бачу,— вигукнула вона, рішуче підійшла до вікна й підняла штори.— Я хочу подивитися, яка зачіска у вас цього разу. Ой, та ви ж не зачесані. Хоча — це на краще. Я навіть

рада, що у вас немає зачіски, адже це означає, що ви дозволите мені вас зачесати... трошки пізніше. Зараз я хочу, щоб ви поглянули, що я вам принесла.

Хвора завовтузилася на ліжку.

— Можна подумати, буцім вигляд того всього якось впливає на смак, — скипіла вона, проте поглянула на кошик. — Ну, то що там?

— Здогадайтесь! Що б ви хотіли?

Полліанна підскочила до кошика й змовницьки подивилася на місіс Сноу. Жінка спохмурніла.

— Що я хочу? Та я нібито не хочу нічого, — зітхнула вона. — Зрештою, усе на один смак.

Полліанна захихотіла.

— А ось це — ні. Здогадайтесь! Якби ви щось схотіли, то що саме?

Жінка завагалася. Сама того не усвідомлюючи, вона так привичайлася хотіти того, чого нема... що не могла висловити, чого ж вона хотіла насправді... доки не побачить, що там є. Та наразі щось треба сказати. Бо ця виняткова дитина чекає.

— Ну, звісно, це бульйон з ягнятини...

— У мене він є, — вигукнула Полліанна.

— Але саме цього я й не хотіла, — зітхнула хвора, зрозумівши тепер, чого хоче її шлунок. — Насправді я хотіла б курку.

— Чудово! Я принесла вам і курча, — хихотіла Полліанна.

Хвора вражено повернулася до неї.

— Ти принесла те й те? — запитала вона.

— Так, і холодець із телячої ніжки також, — триумфувала Полліанна. — Я хотіла, аби ви нарешті мали те, що хочете, і ми з Ненсі це влаштували. Звісно, тут усього потроху, але є все, що ви любите! Я така рада, що вам сьогодні захотілося саме курки, — не вгавала вона, дістаючи три мисочки з кошика. — Я ще й дорогою думала, а раптом ви забажаєте рубець, цибулю, чи ще щось таке... а в мене нема. Це було б жахливо... Так кортіло догодити! — радо сміялася вона.

Хвора не відповіла. Вона плуталася у своїх думках, намагаючись збагнути, що саме вона втратила...

— Ось! Я залишаю вам усе, — говорила Полліанна, виставляючи три мисочки рядком на столі. — Раптом вам завтра захочеться бульйону з ягнятини. Як ви ся маєте? — чемно поцікавилася вона.

— Дякую, дуже погано, — пробурмотіла місіс Сноу, займаючи звичну незадоволену позицію. — Уранці не вдалося подрімати. Неллі Гіггінс, що живе поряд, почала вчитися музики, і її гами доводять мене до сказу. Тарабанила цілісінький ранок. Просто не знаю, що мені робити.

Полліанна співчутливо закивала.

— Я вас розумію. Це жахливо. Місіс Вайт теж колись мала таку неприємність... це одна пані з Жіночої допомоги. У неї ще й ревматизм, і тому їй важко рухатися. Вона казала, буцім було б набагато легше, якби вона могла рухатися. А ви можете?

— Що... можу?

— Ну, повертатися з боку на бік, рухатися, коли музика стає нестерпною.

Місіс Сноу затопила очі в дівчинку.

— Звісно, я можу рухатися, принаймні на ліжку,— трохи дразливо підтвердила вона.

— Ну от, ви маєте привід радіти, ге? — кивнула Полліанна. — А місіс Вайт не могла. Бо з ревматизмом не поворушишся, як би не хотів. Вона нарікала мені, що з'їхала б з глузду від цієї музики, аби не вуха сестри її чоловіка. Вона була глуха.

— Які вуха... якої сестри?

Полліанна розсміялася.

— Вибачте, я зовсім забула, що ви не знайомі з місіс Вайт. Отож міс Вайт була глуха. Абсолютно глуха. Вона приходила до них у гості й допомагала доглядати за місіс Вайт та їхнім будинком. Їй так складно було хоч щось пояснити, що коли в будинку навпроти починало грати піаніно, місіс Вайт була щаслива з того, що вона його чує, бо просто не могла собі уявити, як це можна бути абсолютно глухою та не чути нічого, як сестра її чоловіка. Розумієте, вона теж грала в цю гру. Я її навчила.

— Яку гру?

Полліанна заплескала в долоні.

— Ну, я ж зовсім забула. Місіс Сноу, я ж придумала, з чого можна радіти вам.

— Радіти? Що ти маєш на увазі?

— Як, я ж вам обіцяла. Ви що, забули? Ви попросили сказати вам, з чого ви можете порадіти. Порадіти... навіть якщо вам цілсьнітькими днями доводиться лежати в ліжку.

— О,— посміхнулася жінка.— Пам'ятаю. Але я гадала, що це несерйозно.

— Ні, я казала серйозно,— тріумфувала Полліанна.— Я придумала. Хоч це й складно. Але що важче, то цікавіше. Зізнаюся, що деякий час я взагалі не могла нічого придумати. І раптом — вдалося.

— Справді? І що ж ти придумала? — голос місіс Сноу був саркастично ввічливим.

Полліанна набрала повні груди повітря.

— Я придумала, що ви можете радіти з того, що інші люди здорові й не змушені ціліснінькі дні лежати в ліжку, як ви,— при-страсно виголосила вона.

Місіс Сноу витріщила очі. Її погляд переповнювала лють.

— Отакої! — вигукнула вона не вельми приязно.

— А тепер я розповім вам про гру, — життєрадісно запропону-вала Полліанна. — Це чудова гра... хоча й складна. Але що склад-ніше, то цікавіше! Отож... — і вона почала розповідати місіс Сноу про місіонерські пожертви, про милиці й про ляльку, яку вона так і не отримала.

Полліанна якраз закінчила розповідати, коли у дверях з'явилася Міллі.

— Ваша тітонька чекає на вас, міс Полліанно, — повідомила вона апатично. — Вона зателефонувала до Гарловзів, що мешка-ють навпроти. Казала, щоб ви не барилися, бо до вечора на вас іще чекають уроки музики.

Полліанна неохоче підвелася.

— Добре, — зітхнула вона, — я не баритимуся. — І раптом роз-сміялася: — Зрештою, я повинна радіти, що у мене є ноги і я можу не баритися, адже так, місіс Сноу?

Відповіді не було. Місіс Сноу лежала на ліжку, заплющивши очі. Але вражена Міллі побачила сльози на зів'ялій щоці.

— До побачення, — кинула від порога Полліанна через плече. — Мені страшенно шкода, що я так і не встигла зробити вам зачіску. Але сподіваюся, що наступного разу мені випаде така нагода.

День за днем збіг і липень. Для Полліанни це були по-справжньому щасливі дні. Вона часто радо розповідала тітці, яка вона щаслива, на що міс Поллі стомлено відповідала:

— Дуже добре, Полліанно, я задоволена, що ти щаслива. Але сподіваюся, що ти так само маєш із цього певну користь. Інакше я вважатиму, що я не належним чином виконую свій обов'язок.

Зазвичай Полліанна на такі слова відповідала поцілунком та обіймами... і це завжди змушувало міс Поллі знічуватися. Але якось вони стали на мову. Це трапилося під час уроку шитва.

— Ви вважаєте, що недостатньо, аби дні були просто щасливи-ми, тітонько Поллі? — замислено запитала Полліанна.

— Авжеж, Полліанно.

— І вони повинні бути ще й ко-рис-ни-ми?

— Звісно.

— А як зрозуміти цю корисність?

— Ну, як це... просто бути корисними... давати певну користь, Полліанно. Ні, ти справді незвичайна дитина.

— А просто радіти життю — у цьому немає ніякої користі? — збентежено поцікавилася Полліанна.

— Звісно, ні.

— О, Господи, тоді вам це не сподобається. Боюся, ви не зможете грати у цю гру.

— Гру? Яку гру?

— Мій тат... — Полліанна запнулася, затулила рота руками. — Ні-чо-го, — пробелькотіла вона.

Міс Поллі спохмурніла.

— Наразі досить, — сухо виголосила вона. На цьому урок і закінчився.

Удень, коли Полліанна зіходила зі своєї кімнати на горище, вона зіткнулася на сходах із міс Поллі.

— Ой, тітонько Поллі, як чудово! — вигукнула дівчинка. — Ви прийшли до мене в гості? Заходьте, будь ласка, я так люблю гостей, — запрошувала вона, вибігаючи по сходах нагору й широко відчиняючи двері кімнати.

Міс Поллі зовсім не збиралася заходити до небоги. Вона піднялася на горище, щоб знайти у кедровій скрині біля східного вікна білу вовняну шалю. Але сама незчулася, як уже сиділа на маленькому стільці посеред кімнати Полліанни. Відколи дівчинка оселилася в домі, міс Поллі раз по раз робила несподівані й дивовижні речі, чинила щось зовсім інше, ніж намірялася перед тим.

— Я люблю гостей, — щебетала Полліанна, літаючи по кімнаті, ніби вона була власницею палацу. — Особливо з того часу, як у мене з'явилася ця кімната, моя особиста, розумієте? Ні, звісно, я мала кімнату й до цього, але це була наймана кімната, а наймана кімната далеко не така гарна, як власна, адже так? Я ж можу вважати цю кімнату власною?

— Т-так, Полліанно! — пробурмотіла міс Поллі, подумки дивуючись собі, чому вона не встає й не йде шукати шалю.

— А зараз я достоту люблю цю кімнату, попри те, що тут немає ні фіранок, ні килимів, ні картин, про які я мрію... — Полліанна раптом урвала й зашарілася. Вона хотіла змінити тему, коли тітка різко запитала:

— Що ти хочеш цим сказати?

— Ні-нічого, тітонько Поллі, справді нічого, я не хотіла цього говорити.

— Звісно, — холодно відрізала міс Поллі, — але ти почала, то вже закінчуй.

— Та я просто сподівалася, що в моїй кімнаті будуть гарні килими, мереживні фіранки та інша всячина, розумієте? Але, звісно...

— Ти сподівалася? — гостро урвала міс Поллі. Полліанна ладна була провалитися крізь землю.

— Я не повинна була на це сподіватися, тітонько Поллі, — перепрошувала вона. — Може, через те, що я завжди хотіла їх мати й не мала. У нас було тільки два ряденця від місіонерських пожертв, але вони були геть маленькі, ще й один був заляпаний чорнилом, а інший — дірявий. І було лише дві картини, але одну із них тат... я хочу сказати, ми одну продали, а друга була така погана, що розвалилася. Звісно, це ще не означає, що я мала сподіватися на ту гарну всячину. Просто я собі в перший день у вітальні наувяляла химерію про власну кімнату і... і... Але, їй-богу, тітонько Поллі, це було лише хвилинку, а потім я навіть зраділа, що трюмо не має дзеркала, яке показувало б мої веснянки. І важко уявити кращу картину, ніж чудовий краєвид, що відкривається з вікна. І ви такі добрі, що...

Міс Поллі раптом схопилася на рівні ноги. Обличчя її палало.

— Досить, Полліанно, — сказала вона суворо. — Ти сказала більш ніж досить.

Наступної хвилини вона стрімко кинулася вниз по сходах... і лише на першому поверсі вона згадала, що піднімалася на горіще, щоб знайти білу шалу в кедровій скрині біля східного вікна.

Не минуло й доби, як міс Поллі сухо наказала Ненсі:

— Ти можеш перенести речі міс Полліанни з її кімнати в іншу, поверхом нижче. Я вирішила, що моїй небозі там буде зручніше спати.

— Так, мем, — вголос промовила Ненсі, а подумки: «Слава тобі, Господи!»

За хвилину вона вже радо кричала до Полліанни:

— Ви щойно послухайте, міс Полліанно! Тепер ви спатимете в кімнаті поверхом нижче. Атож, атож.

Полліанна аж побіліла.

— Це означає.. ? Ні, Ненсі? Ви серйозно?

— Серйозніше не буває, — урочисто проголосила Ненсі, киваючи Полліанні, несучи оберемок одягу з шафи. — Мені наказано перенести речі, і я збираюсь це зробити, доки вона не передумала.

Кінця цієї тиради Полліанна вже не почула. Ризикуючи зламати карк, вона кинулася вниз, стрибаючи через дві сходинки.

Грюкають одні, другі двері, перевертається стілець... і ось вона нарешті дісталася мети — міс Поллі.

— Ой, тітонько Поллі, тітонько Поллі, ви справді так вирішили? У тій кімнаті все є: і килими, і фіранки, і три картини, ще й краєвид за вікном. Ой, тітонько Поллі!

— Вгамуйся, Полліанно. Я рада, що тобі сподобалися такі зміни. Але, якщо тебе так обходять ці речі, я сподіваюся, ти дбати-меш про них. Полліанно, підніми стілець. Ти за ці півхвилини двічі грюкнула дверима,— міс Поллі намагалася говорити якомога суворіше, бо раптом відчула, що вибухне плачем, а плакати вона не звикла.

Полліанна підняла стілець.

— Так, мем, я знаю, що двічі грюкнула дверима,— радісно погодилася вона.— Розумієте, я щойно довідалася про переселення; гадаю, ви теж грюкнули б... — вона урвала й з новою цікавістю подивилася на міс Поллі.— Тітонько Поллі, а ви ніколи в житті не грюкали дверима?

— Авжеж — ні, Полліанно! — у голосі міс Поллі чувся шок.

— Ой, як прикро, тітонько! — обличчя Полліанни виражало стурбованість і співчуття.

— Прикро?! — повторила остаточно збита з пантелику міс Поллі.

— Еге ж. Розумієте, якби ви хотіли, то безперечно грюкнули б. А якщо не грюкнули, то це означає що вам ніщо в житті не було до душі... Бо інакше ви б грюкнули. Не втрималися б. І мені прикро, що вам ніщо в житті не було до душі!

— Полліанно! — обурено вигукнула леді. Але дівчинка уже побігла геть, і лише віддалений грюкіт дверей на горіще відповів за неї. Полліанна кинулася допомагати Ненсі переносити «її речі».

Міс Поллі лишилася у вітальні. Спочатку відчула незрозумілий неспокій, а потім — радість... з казна-якого приводу.

ЗНАЙОМСТВО З ДЖИММІ

Настав серпень. Він приніс низку змін і несподіванок, що, проте, не здивували Ненсі. Відколи приїхала Полліанна, вона чекала на них щомиті.

Першою несподіванкою стало кошеня.

Полліанна знайшла кошеня, що жалібно нявчало край дороги. Коли докладні розпити сусідів не виявили господаря, Полліанна, без вагань, принесла його додому.

— Я зраділа, що не знайшлося господаря,— довірливо повідомила тітці щаслива Полліанна,— бо захотіла його взяти до себе. Я люблю кошенят. Я знаю, ви теж будете раді, що воно житиме з нами.

Міс Поллі подивилася на жалюгідний занедбаний сірий клубочок, що тремтів у руках Полліанни. Міс Поллі не тримала в домі котів, навіть симпатичних, здорових та чистих.

— О! Полліанно! Що це за брудна тварина? Ще й, думаю, хвора. Вона блохаста й шолудива.

— Я знаю, що це бідне маленьке створіння, — промовила Полліанна, ніжно зазираючи переляканій тваринці в очі. — Погляньте, як воно тремтить від страху. Воно ще не знає, що ми його візьмемо до себе.

— Звісно, більше нікому, — відповіла двозначно міс Поллі.

— Безперечно, — кивнула Полліанна, не зауваживши двозначності. — Я так усім сказала, що як не знайду справжнього господаря, воно житиме в нас. Я знала, що ви зрадієте горопашному кошенятку.

Міс Поллі відкрила рот і спробувала щось сказати, але марно. Несподіване відчуття безпорадності, яке часто охоплювало її після приїзду Полліанни, знову безповоротно оволоділо нею.

— Я так і знала, — вдячно заторохтіла Полліанна, — що ви не кинете напризволяще горопашу. От і мене ви ж узяли — я так і сказала місіс Форд, коли вона запитала, чи ви дозволите. Я їй сказала, що ви мене взяли, попри те, що у мене була Жіноча допомога, а в кошеняти ж нікого. Я знала, що у вас добре серце, — кивнула Полліанна й щаслива вибігла з кімнати.

— Полліанно, Полліанно, — запротестувала міс Поллі, — я не...

Але Полліанна вже бігла до кухні й гукала на ходу:

— Ненсі, Ненсі! Погляньте на це чудове маленьке кошеня, яке тітонька Поллі погодилася виховувати разом зі мною.

Міс Поллі, яка ненавиділа котів, у цей час нерішуче зітхнула й відкинулася на спинку стільця, не маючи сил протестувати.

Наступного дня з'явився пес, ще брудніший і нещасніший, ніж кошеня. І знову міс Поллі, на своє превелике здивування, стала янголом милосердя та захисником знедолених. Таку роль безапеляційно визначила їй Полліанна. І жінка, яка терпіти не могла собак ще більше, ніж котів, знову виявилася безсилою протестувати.

Однак, коли менше ніж за тиждень після цього Полліанна привела додому обшарпаного хлопчика й довірливо попросила прихистити і його, міс Поллі не стрималася. А сталося ось що.

Чудового ранку в четвер Полліанна несла холодець із телячої ніжки місіс Сноу. Останнім часом вони дуже здружилися. Ця дружба почалася з третього візиту, коли дівчинка розповіла місіс Сноу про свою гру. Тепер місіс Сноу гралася в цю гру разом з Полліанною. Власне, їй це не дуже вдавалося, вона стільки часу плекала в собі жаль, що наразі стало важко зрадіти. Але вона швидко вчилася під щасливий сміх та заохочувальні коментарі Полліанни. Того дня, на превелику втіху Полліанни, вона сказала, що

дуже рада, що Полліанна принесла їй саме холодець із телячої ніжки, бо саме цього холодцю їй сьогодні найбільше хотілося. І це попри те, що перед дверима кімнати хворої Міллі встигла повідомити Полліанні, що дружина священника зранку вже надіслала місис Сноу миску такого ж холодцю.

Полліанна розмірковувала над усім цим, коли раптом побачила хлопчика.

Він, сіромашний, сидів край дороги і збайдужіло стругав паличку.

— Привіт! — приязно всміхнулася Полліанна. Хлопчина глигнув на неї, але одразу відвів погляд.

— Привіт, якщо не жартуєш, — буркнув. Полліанна розсміялася.

— Ти кажеш так, ніби й холодець із телячої ніжки тебе не потішить, — захихотіла вона, зупинившись біля хлопчика.

Той завовтузився, здивовано зиркнув на Полліанну, а тоді знову почав стругати паличку тупим ножом зі зламаним лезом.

Полліанна завагалася, а тоді вместилася на траві поруч із хлопчиком. Попри її запевнення в тому, що у неї є Жіночка допомога й що їй байдуже, з ким спілкуватися, дівчинка нишком мріяла про те, щоб мати друзів серед однолітків. Тому вона вирішила не втрачати цієї нагоди.

— Мене звати Полліанна Віттієр, — мило почала вона. — А тебе?

Хлопчик знову завовтузився. Він навіть спробував звестися на ноги, але передумав і знову сів.

— Джиммі Бін, — нелюб'язно й байдуже бовкнув він.

— Чудово. Ось ми й познайомилися. Я рада, що ти назвався, бо дехто забуває про це. Я живу в домі міс Поллі Гаррінгтон. А ти де?

— Ніде.

— Ніде! Так не буває. Кожен має десь жити, — наполягала Полліанна.

— Ну, я... наразі шукаю собі нове місце.

— Справді? І де ж воно?

Хлопчик зміряв Полліанну презирливим поглядом.

— Дурепо! Як я можу знати, де воно, якщо я його ще не знайшов?

Полліанна трохи відхилила голову назад. Це не гарний хлопчик, а крім того, вона не любила, коли її називали «дурепою». І все ж він зовсім не схожий на тих старших людей.

— А де ти жив досі? — допитувалася вона.

— От причепа на мою голову! — нетерпляче зітхнув хлопчина.

— Доводиться чіплятись, бо інакше я про тебе нічого не дізнаюся,— спокійно пояснила Полліанна.— Якби ти більше розповів про себе, я б менше розпитувала.

Хлопець хихотнув. То був дурнувятий сміх, нещирий. Але, коли хлопчик почав розповідати про себе, обличчя його погарнішало.

— Ну, тоді слухай. Я — Джиммі Бін, мені щойно минуло десять років. Торік я жив у сиротинці. Але нас таких там було багато, і тому їм за мене голова не боліла. І я пішов звідти. Тепер житиму деінде, але поки не знаю, де саме. Я хотів мати власну домівку... ну, звичайну — щоб була мама, а не доглядачка. Як є домівка, то є й родичі, а в мене нікого немає, відколи... татко помер. Ото й ходжу світами. Вже обійшов чотири будинки, але ніхто з господарів не схотів мене взяти, хоча я й казав, що відпрацюю. Дарма. Що тобі ще сказати? — на цих словах голос хлопчика здригнувся.

— Як їм не соромно! — співчувала Полліанна.— І ніхто з них не захотів тебе взяти до себе? Боже! Я розумію, що тобі довелося пережити, бо коли мій татко помер і в мене не було нікого, крім Жіночої допомоги, доки мене взяла до себе тітонька Поллі... — Полліанна раптом урвала. Обличчя її осяяла чудова ідея.

— О, я знайшла для тебе домівку,— вигукнула вона.— Тебе візьме тітонька Поллі... я впевнена. Адже вона взяла мене! А тоді Флаффі й Баффі, коли в них не було нікого, хто б їх любив, і їм не було де жити, а це ж лише кошенья та песик. Ходімо, я знаю, що тітонька Поллі візьме тебе. Ти навіть не уявляєш, яка вона добра та чуйна.

Худеньке обличчя Джиммі Біна розпромінилося.

— А ти не брешеш? Вона мене візьме? Ти знаєш, я можу працювати, насправді я дуже сильний,— і він продемонстрував тоненьку кістляву ручку.

— Звісно, візьме,— запевнила Полліанна.— Моя тітонька Поллі — найкраща пані у світі... відколи моя мама стала небесним янголом! А кімнат у неї... донесхочу,— продовжила вона, схопившись на рівні ноги і смикаючи хлопчика за руку.— Це надзвичайно великий будинок. Щоправда,— додала вона дорогою дещо стурбовано,— можливо, тобі доведеться деякий час спати в кімнатці на горищі. Я теж спочатку спала там. Але там на вікнах тепер є сітки від комах, тому тобі не буде так спекотно, і мухи не принесуть на лапках різних мікробів. Ти знаєш, що таке мікроби? Це дуже цікаво! Можливо, вона тобі дасть почитати цю книжечку, якщо ти гарно поводитимешся... чи, навпаки, якщо погано. Ой, а в тебе теж є веснянки,— критично роздивлялася вона хлопчика.— Тоді ти будеш радий, що у тій кімнатці немає свічада. А краєвид за вікном

набагато кращий, ніж просто стінка. Тож ти там любісінько спати-меш,— відсапувала Полліанна, раптом виявивши, що дихати треба не тільки щоб балакати.

— Хай мені біс! — вигукнув Джиммі Бін; він нічого не міг збагнути, але вже був у захваті. А тоді додав: — Знаєш, той, хто може, біжучи, безугавно балакати, як ти, може взагалі ніколи не змовкнути.

Полліанна розсміялася.

— Що ж, у такому разі ти маєш радіти з того,— відповіла вона,— бо тоді ти можеш помовчати.

Коли допнулися до будинку, Полліанна одразу припровадила свого супутника ошелешеній тітці перед очі.

— Ось, тітонько Поллі,— тріумфувала вона,— щойно подивіться, кого я вам привела. Це набагато краще навіть за Флаффі й Баффі, яких ви прихистили раніше. Це — справжнісінький живий хлопчик. Він не проти спочатку деякий час спати в кімнатці на горіщі, і він обіцяє працювати. Але, думаю, він мені майже весь час буде потрібний, щоб гратися зі мною.

Міс Поллі зблідла, а потім густо почервоніла. Вона ще не все розуміла, але, на її думку, зрозуміла достатньо.

— Полліанно, що це означає? Хто цей обшарпанець? Де ти його знайшла? — різко запитала вона.

«Обшарпанець» відступив крок назад до дверей. Полліанна весело розсміялася.

— Невже я забула його представити? Я така ж, як і Чоловік. Авжеж, він брудний. Тобто, хлопчик... як Флаффі й Баффі, коли ви їх прихистили. Я думаю, миття піде йому на користь, як і їм. Ой, я знову забула про головне,— Полліанна урвала й розсміялася.— Знайомтеся: Джиммі Бін, тітонька Поллі.

— І що він тут робить?

— Ну як же, тітонько Поллі, я ж вам щойно все пояснила,— від здивування у Полліанни очі полізли на лоба.— Це для вас. Я привела його додому, бо йому нема де жити. Йому потрібний дім і родина. Я розповіла йому, якими ви були добрі до мене, до Флаффі та Баффі і, я знаю, будете до нього, тому що він набагато кращий за котів чи собак.

Міс Поллі гепнулася на стілець і піднесла тремтливу руку до горла. Ось-ось нею заволодіє знайоме відчуття безпорадності. Але вона перемогла себе й сіла прямо.

— Годі, Полліанно. Це твоя найдурніша витівка. Тобі не досить прибудних котів і дворняг, і ти приводиш обшарпаних маленьких жебраків з вулиці...

Хлопчик від цих слів аж здригнувся. Його очі спалахнули, а підборіддя гордо піднялося. Він зробив два маленькі крочки до міс Поллі й став визивно перед нею.

— Я не жебрак, мем, і мені нічого не потрібно від вас. Я розраховував улаштуватися на роботу за харчі й дах над головою. І я ніколи не зайшов би до вашого старого будинку, якби ця дівчинка не притягла мене сюди. Вона розповідала, яка ви добра та чуйна й тільки й мрієте про те, щоб узяти мене до себе. Ось так,— на цьому слові він розвернувся та вийшов із кімнати, сповнений власної гідності, що виглядало б безглуздо, якби не було гідне жалю.

— Але, тітонько Поллі? — розпачувалася Полліанна. — Я гадала, що ви будете раді взяти його до себе, їй-богу, я думала, що ви зрадієте...

Міс Поллі підняла руку, закликаючи Полліанну замовкнути. Терпець їй нарешті урвався. В її вухах усе ще дзвеніли слова хлопчика про те, яка вона «добра й чуйна», і знайома безпорадність знову охоплювала її. Але останнім зусиллям волі вона опанувала себе.

— Полліанно! — різко вигукнула вона. — Припини торочити своє одвічне слово «радіти». З ранку до ночі тільки й чуєш від тебе: радіти, радіти, радіти... я скоро з глузду з'їду від цього.

Від подиву Полліанна роззявила рота.

— Але чому, тітонько Поллі? — вихопилося у неї. — Я гадала, що ви радітимете, коли я ра... — вона урвала, почала ляскати себе по губах і кинулася стрімголов із кімнати.

Полліанна наздогнала хлопчика в самому кінці під'їзної дороги.

— Хлопчику, хлопчику! Джиммі Бін, зачекай, я хочу вибачитися перед тобою, — видихнула вона, хапаючи його за руку.

— Не варто вибачатися. Я не ображаюся на тебе, — похнюпле-но відповів Джиммі. — Але я не жебрак, — пристрасно додав він.

— Звісно, ні. Але ти не повинен ображатися на тітоньку, — благала Полліанна. — Це я винна, бо не так тебе представила. Я думаю, я не розповіла їй багато чого про тебе. Вона справді добра й чуйна. Вона завжди така. Напевне, я просто не пояснила їй усе правильно. Але я сподіваюся, що мені вдасться знайти для тебе домівку.

Хлопчик стенов плечима й відвернувся.

— Пусте. Я сам собі знайду місце. Я ж не жебрак.

Полліанна напружено міркувала. Раптом її обличчя просяяло.

— Слухай, що я надумала зробити. По обіді збирається Жіноча допомога. Я чула, як тітонька Поллі говорила про це. Так ось, я викладу перед ними суть справи. Так завжди робив мій татко, коли брався до якоїсь справи — чи то навчати поган, чи то купувати нові килими.

Хлопчик розлютовано повернувся.

— Ну, я не поганин і не новий килим. А, крім того, що таке Жіноча допомога?

Полліанна скрушно подивилася на нього.

— Джиммі Бін, де ти виховувався, якщо не знаєш, що таке Жіноча допомога?

Хлопчик образився.

— Ну, гаразд... не хочеш — то й не кажи, — пробурмотів він і з байдужим виглядом рушив геть.

Полліанна кинулася навздогін і пішла поруч.

— Ну, не ображайся. Жіноча допомога — це коли багато жінок збираються разом і шикють, готують вечерю, збирають гроші і... балакають. Це й є Жіноча допомога. Вони дуже милі... принаймні ті, що були там, де я жила раніше. Тут я ще не встигла познайомитися, але вони скрізь добрі. Я розкажу їм сьогодні ж.

Хлопчик знов розлютовано повернувся.

— Ще чого! Гадаєш, я стоятиму й вислуховуватиму, як не одна жінка, а цілий гурт жінок називатиме мене жебраком?! Ні, щиро дякую!

— Тобі зовсім не обов'язково туди йти, — швидко заперечила Полліанна. — Я піду сама й розповім про тебе.

— Ти?

— Так. І цього разу я представлю тебе краще, — запевнила Полліанна, пильно вдивляючись хлопчикові в обличчя. — Я знаю, не одна з них буде рада надати тобі домівку.

— Я можу працювати. Не забудь їм про це сказати, — попередив Джиммі.

— Звісно, — радо пообіцяла Полліанна, переконана, що домоглася свого. — Завтра я тобі про все розповім.

— Де?

— Біля дороги... де ми зустрілися сьогодні, поблизу будинку місіс Сноу.

— Гаразд, до зустрічі, — хлопчина змовк, а тоді поволі сказав: — Можливо, буде краще, коли я повернуся ночувати до притулку? Розумієш, мені не було де зупинитися, і я жив там до цього ранку. Зник та й годі. Нікому не сказав, що я не повернуся, хоча, гадаю, вони особливого клопоту з того не робитимуть собі. Це ж не родичі. Їм байдуже.

— Я знаю, — кивнула Полліанна з розумінням в очах. — Але я переконана, що завтра, коли ми побачимося, я матиму для тебе гарні новини про твій новий дім і людей, які піклуватимуться про тебе. Бувай, — бадьоро вигукнула вона і, повернувшись, попрямувала до будинку.

Міс Поллі спостерігала за дітьми крізь вікно вітальні. Похмурим поглядом вона провела хлопчика, аж доки той не зник за поворотом дороги. Тоді вона зітхнула, повернулася та збайдужіло пішла сходами нагору... а байдужість їй була невластива. У вухах досі лунав глузливий голос хлопчика: «Ви така добра й чуйна». У серці відчувалася порожнеча — наче щось втратила.

ПЕРЕД ЖІНОЧОЮ ДОПОМОГОЮ

Обід у садибі Гаррінгтонів у день зустрічі громади Жіночої допомоги пройшов майже в цілковитій тиші. Полліанна кілька разів намагалася заговорити. Але дарма, бо чотири рази вона починала розмову, але спотикалася об «рада» і, зашарівшись, замовкала. Коли це трапилося вп'яте, міс Поллі стомлено повернулася до неї:

— Гаразд, Полліанно, можеш казати своє «рада», якщо ти без цього не можеш,— зітхнула вона.— Мені здається, так буде краще, якщо це завдає тобі стільки клопоту.

Схвильоване личко Полліанни проясніло:

— Ой, дякую вам. Розумієте, без цього мені дуже важко. Я досить довго в це гралася.

— Ти... що? — перепитала міс Поллі.

— Гралася... в гру, розумієте, у ту, що тат... — Полліанна змовкла і з боєм густо почервоніла; вона знову почала говорити про заборонені речі.

Міс Поллі спохмурніла й змовкла. До кінця обіду ніхто не зронив ані слова.

Полліанна зовсім не засмутилася, коли тітка Поллі трохи згодом сказала телефоном дружині священика, що їй болить голова й вона не зможе прийти на засідання Жіночої допомоги. Потому як тітонька Поллі піднялася у свою кімнату й зачинила двері, Полліанна спробувала пожуритися з приводу того, що тітці боліла голова. Але натомість лише раділа, що тітки не буде, коли вона перед жінками викладатиме суть справи Джиммі Біна. Дівчинка не могла забути, як тітонька Поллі назвала Джиммі Біна жебраком, і їй не хотілося, щоб вона це повторила перед усіма жінками.

Полліанна чула, що Жіноча допомога збирається о другій годині за півмилі від їхнього дому в церковній капличці. Тому вона планувала прийти туди перед третьою.

«Нехай усі позбираються,— міркувала вона.— Бо саме та, що спізниться, може, й схотіла б узяти до себе Джиммі Біна. Ну й, звісно, для членкинь Жіночої допомоги — де друга, там і третя година».

Тихо, але впевнено Полліанна піднялася сходами каплиці, відчинила двері й зайшла до передпокою. Із головної кімнати до неї долинув багатоголосий гомін та жіночий сміх. На мить завагавшись, Полліанна відчинила внутрішні двері.

Балаканина вщухла, і запанувала тиша. Полліанна посувалася несміливо: тепер, коли настав час, вона трохи ніяковіла. Зрештою, всі обличчя ледве знайомі, — це ж не її рідна Жіноча допомога.

— Доброго дня, шановні пані з Жіночої допомоги, — боязко звернулася вона. — Мене звати Полліанна Віттєр. Може, дехто з вас мене знає. А я вас... ще не знаю.

У кімнаті запала мертва тиша. Дехто вже встиг познайомитися з неординарною небогою однієї з членів товариства, але наразі ніхто не знав, про що мова.

— Я... я прийшла до вас, щоб викласти вам одну справу, — несміливо почала Полліанна, мимоволі повторюючи добре відомі їй батькові звороти.

Присутні пожвавилися.

— Тебе послала твоя тітонька, люба? — запитала місіс Форд, дружина священика.

Полліанна зашарілася.

— Ні, я прийшла сама. Розумієте, я звикла покладатися на Жіночу допомогу. Там, де я жила раніше, мене виховували Жіноча допомога й татко...

Хтось нервово захихотів. Дружина священика нахмурилася.

— Слухаю тебе, люба. Чого тобі треба?

— Ні, не мені, а Джиммі Біну, — зітхнула Полліанна. — Йому ніде жити, крім сиротинця, але там повно дітей, і він там нікому не потрібен. Принаймні йому так здається. Він хоче мати власний дім, як у звичайних дітей, де в нього буде мама, а не наглядка, де будуть родичі, котрі про нього піклуватимуться. Йому десять років. Я гадала, що хтось із вас міг би зацікавитись ним... щоб він жив у вас.

— Отакої! — пробурмотів хтось, порушивши заціпеніння після слів Полліанни.

Дівчинка стояла перед жінками і стурбовано озирала обличчя довкола.

— Ой, я ж зовсім забула сказати. Він може працювати, — палко додала вона.

Мовчання тривало. Тоді одна чи дві жінки почали розпити холодним тоном. За кілька хвилин усі все зрозуміли й загомоніли жваво, але не вельми прихильно.

Полліанна прислухалася з дедалі більшим хвилюванням. Дещо з того вона не розуміла. Але з часом збагнула, що жодна з присутніх не поривається взяти до себе Джиммі Біна, хоча кожна жінка гадала, що хтось із присутніх, у кого не було власних дітей, міг би це зробити. Проте жодна жінка так і не згодилася взяти його. Зрештою, дружина священника несміливо запропонувала, аби громада взяла в опіку хлопчика, сплачуючи за житло, харчування й навчання за рахунок зменшення пожертв цього року для дітей у далекій Індії.

Тут заговорили всі разом; галас усе дужчав. Складалося враження, ніби їхня громада завжди була першою серед жертв на місії в Гіндустані, а дехто казав, що помре від сорому, якщо цього року вони пожертвують менше. Полліанні здалося, ніби далі вона щось неправильно зрозуміла, бо так виходило дивно, буцім гроші жінок не обходять, доки у звіті навпроти назви їхньої громади проставлятиметься певна сума... Ні, вони, мабуть, насправді мали на оці щось зовсім інше! Але чи так, чи так, а все було якось розпливчасто й не дуже приємно, і тому Полліанна зраділа, коли нарешті опинилася серед тиші, на чистому повітрі... проте їй було також прикро, бо вона знала, як буде непросто й сумно сповіщати завтра Джиммі Біну, що Жіноча рада ухвалила краще надіслати всі гроші на виховання хлопчиків в Індії, ніж заощадити достатню суму на виховання одного хлопчика в їхньому містечку, тому що «їх за це не відзначать у звіті», як висловилася висока пані в окулярах.

«Ні, це, звісно, добре — піклуватися про виховання поган, і я нічого не маю проти того, щоб посилати трохи і їм,— сумно зітхнула Полліанна, чимчикуючи дорогою.— Але я не можу зрозуміти, чому хлопчики тут не йдуть на рахубу, а десь там — ідуть. Як на мене, було б набагато краще, якби вони більше дбали про Джиммі Біна, а не про свій звіт!»

У ПЕНДЛТОНСЬКОМУ ЛІСІ

Вийшовши з каплички, Полліанна попрямувала не додому, а до Пендлтонського пагорба. День був важкий, а крім того, «вихідний» (так вона називала ті рідкісні дні, коли вона не шила й не готувала, а могла просто «жити»), і наразі дівчинка вирішила за найкраще прогулятися в зеленій тиші Пендлтонського лісу. І тому вона, хоч сонце гріло їй у спину, поволі піднімалася на Пендлтонський пагорб. «Мені вдома треба бути пів на шосту,— казала вона собі,— тож буде набагато краще, якщо я не дертимуся на пагорб, а зроблю гак і прогуляюся лісом».

У Пендлтонському лісі було чудово, як вона вже знала. Але сьогодні здавалося краще, ніж завше, попри те, що завтра на неї чекала сумна розмова з Джиммі Біном.

«Шкода, що нема тут тих пань, котрі так галасували, — зітхала Полліанна, підводячи погляд на клаптики ясної блакиті серед осяяної сонцем зелені крон. — Якби вони були тут, то змінили б своє ставлення до Джиммі Біна й хтось із них узяв би його до себе», — завершила вона, несхитна у своєму переконанні, хоча не могла собі пояснити, звідки воно взялося.

Раптом дівчинка підняла голову й прислухалась. Десь попереду гавкав собака. За мить він із гавкотом вискочив до неї.

— Привіт, цюцю! — Полліанна клацнула пальцями і вичікувально поглянула на стежину. Безперечно, вона цього собаку вже бачила: він тоді був з Чоловіком, містером Джоном Пендлтоном. Полліанна сподівалася зараз його побачити. Кілька хвилин видивлялася, та ба. Тоді вона звернула увагу на собаку.

Полліанна помітила, що він поводитьсь дивно. Він гавкав уривчасто, різко, як на тривогу, а також туди й назад метлявся по стежині. Щойно дійшли до бічної стежинки, собака рвонув по ній щодуху, але за мить прибіг, скиглячи й гавкаючи.

— Ой! Додому не туди, — засміялася Полліанна, не звертаючи з головної стежки.

Собака, наче сказилося, метлялося туди-сюди, туди-сюди між Полліанною й бічною стежкою, гавкало й скиглило. Тремтіння маленького тільця, погляд його коричневих очей були сповнені відвертого благання... і Полліанна нарешті зрозуміла, звернула на бічну стежину й пішла за ним.

Собака щодуху кинувся вперед, і незабаром Полліанна зрозуміла причину такої поведінки: за кілька ярдів від бічної стежинки біля підніжжя кручі лежав безрухом чоловік.

Під ногою Полліанни тріснула галузка, і чоловік повернув до неї голову. Злякано скрикнувши, Полліанна кинулася до нього.

— Містере Пендлтон! У вас серйозна травма?

— Травма? Та ні, я просто вирішив погрітися на сонечку, — роздратовано оцерився чоловік. — Послухай, ти хоч щось знаєш? Що ти можеш зробити? Ти вмєєш думати?

Полліанні аж подих зупинило, але — як було звично для неї — вона послідовно відповіла на всі запитання:

— Ну, містере Пендлтон... я знаю та вмєєю ще не так багато. Але багато хто з Жіночої допомоги, крім місіс Ровсон, казав, що я дуже кмітлива. Я випадково це почула... вони не знали, що я все чую.

Чоловік не міг стримати усмішки.

— Гаразд, мала, вибач мені. Це все через цю кляту ногу. А тепер слухай,— він зробив паузу, насилу дістав з кишені штанів в'язанку ключів, виокремив одного ключа й затис між великим і вказівним пальцями.— Іди ось по цій стежині, хвилин за п'ять побачиш мій дім. Відімкни цим ключем бічні двері під дашком. Ти знаєш, що таке дашок?

— Так, сер. У тітоньки теж є й дашок, і солярій. Я одного разу на ньому спала... власне, я не встигла заснути. Мене знайшли.

— Що? Угу! Отже, коли зайдеш до будинку, іди просто через передпокій і коридор до дверей в кінці. Там, на великому письмовому столі посеред кімнати, побачиш телефон. Ти вмієш користуватися телефоном?

— Так, сер. Яюсь, коли тітонька Поллі...

— Про тітоньку Поллі поговоримо потім,— сердито урвав чоловік, спробувавши поворухнутися.— Знайди там на телефонній картці номер лікаря Томаса Чилтона. Вона десь там, на гачку збоку, принаймні мусить бути. Сподіваюся, ти знаєш, яка на вигляд телефонна картка?

— Так, сер, звичайно. У тітоньки Поллі я часто любила роздивлятися таку телефонну картку. Там стільки чудернацьких імен, і...

— Скажи лікарю Чилтону, що Джон Пендлтон злавав ногу й зараз лежить біля підніжжя Малої Орлиної кручі, що в Пендлтонському лісі. Нехай він прийде сюди з ношами і візьме на допомогу двох чоловіків. Решту він і сам знає. Скажи йому, нехай іде по цій стежці, що веде від будинку.

— Ви зламали ногу?! Ой, містере Пендлтон, який жах! — здригнулася Полліанна.— Ви знаєте, я така рада, що зустріла вас. Я можу вам чимось допомогти?

— Звісно, можеш... та, наскільки я бачу, не хочеш. Піди й зроби, про що я прошу, та припини базікати,— ледве простогнав він. Полліанна скрикнула зі слізьми в голосі й пішла.

Вона тепер не зупинялась подивитися на клапті блакиті між дерев, осяяних сонцем, а дивилася під ноги, щоб, поспішаючи, не спіткнутися об гілку чи камінчик.

Незабаром стало видно будинок. Вона бачила його й раніше, однак не так близько. Її достоту налякало громаддя з сірого каменя з колонами на верандах та величним входом. Однак за мить Полліанна вже поспішала великим занедбаним газоном поза будинок — до бічних дверей під дашком. Її пальці так міцно стискали ключ, що геть заціпили і не слухалися, коли вона відсовувала засувку замка. Аж ось великі різьблені двері на завісах поволі прочинилися.

Полліанна затамувала подих. Попри поспіх, вона затрималася й сторожко зазирнула у сіни, широкий темний коридор; думки у неї вирували. Це був дім Джона Пендлтона. Будинок-таємниця. Будинок, до якого ніхто не входив, крім його господаря. Будинок, де переховувався страшний секрет. І ось тепер вона, Полліанна, мала сама увійти до страшних кімнат і переказати лікарю Чилтону по телефону, що господар будинку лежить...

Скрикнувши, Полліанна — не дивлячись ні праворуч, ні ліворуч — пробігла коридором до дверей у самому кінці й відчинила їх.

Кімната була велика й похмура, з темними меблями й гобеленами, як у коридорі. Проте крізь західне вікно золотий промінь сонця ковзав по підлозі, тьмяно блискав на ґратках каміна та нікелевій трубці телефону, що стояв на великому столі посеред кімнати. Ось до цього столу Полліанна навшпиньки й наблизилася.

Телефонної картки на гачку не було — вона валялася на підлозі. Полліанна підняла її й хутко пробіглася тремтячим пальчиком по стовпчику до літери «Ч» — «Чилтон». До телефону підійшов лікар Чилтон, і вона, дрижачи, передала все, як просив містер Пендлтон, і відповіла ще на кілька стислих і конкретних запитань лікаря. Відтак поклала рурку на місце й полегшено зітхнула.

Полліанна встигла тільки хвилинку розгледітися: якісь кармазинові завіси, стелажі з книжками вздовж стін, сміття на підлозі та завалений паперами стіл, незчисленні зачинені двері (за якими-сь із них ховалася страшна таємниця) і ще — скрізь пилюка, пилюка, пилюка... Вона побігла стрімголов коридором до великих різьблених дверей, що ще стояли напіввідчинені.

Навіть зламана нога не завадила чоловікові помітити, як швидко повернулася Полліанна.

— Щось трапилося? Ти змогла зайти в дім? — запитав він.

Полліанна подивувалася.

— Я все зробила й повернулась, — відповіла вона. — Хіба я повернулася б, якби не зайшла до будинку? І лікар ось-ось прийде з помічниками й усім необхідним. Він запевнив, що знає це місце, де ви лежите, тому я не чекала на нього. Мені захотілося побути з вами.

— Побути зі мною? — хмуρο осміхнувся чоловік. — Я не сказав би, що я в захопленні від твого вибору. Ти могла б знайти приємніше товариство.

— Це ви так кажете тому... тому, що ви такий... сердитий?

— Що ж, дякую за відвертість. Саме тому.

Полліанна м'яко засміялася.

— Але ви тільки удаєте сердитого. У душі ви не такий.

— Справді? Звідки ти це знаєш? — запитав чоловік, силкуючись зручніше вмотити голову, не змінюючи положення тіла.

— Але ж це видно й сліпому. Наприклад, варто лише подивитися, як ви ставитеся до собаки, — додала вона, показуючи на довгу тонку руку містера Пендлтона, що погладжувала собачу голівку. — Це дивно, але собаки й коти бачать справжню суть людини краще, ніж самі люди, чи не так? Давайте я вам голову підтримаю, — вона різко урвала.

Чоловік кривився та стогнав, доки вона перекладала йому голову, але зрештою визнав, що коліна Полліанни набагато зручніші за голий камінь, на якому досі лежала його голова.

— Авжеж, так краще, — ледь чутно буркнув він. Якийсь час він мовчав.

Полліанна вдивлялася в обличчя містера Пендлтона, намагаючись зрозуміти, спить він чи ні. Їй здавалося, що ні. Схоже, він стис губи, щоб затамувати біль. Полліанні теж хотілося плакати, дивлячись на дуже й міцне, але безвладне тіло. Одна рука, міцно стиснута в кулак, нерухомо відкинулася вбік. Друга безсило лежала на собачій голові. Песик весь час сидів, боячись поворухнутися, і тільки розумні оченята віддано вдивлялися в обличчя господаря.

Хвилина спливала по хвилині. Сонце вже стояло на схилку, і тіні попід деревами довшали. Полліанна сиділа тихенько, боячись навіть дихнути. Пташка безбоязко сіла біля її руки, а білка вмотилася на гілці й пухнастим хвостом майже торкалася носа дівчини... але очі-намистинки стежили за непорушним песиком.

Раптом пес нашорошив вуха й тихо заскавчав. Тоді — різко гавкнув. За мить Полліанна почула голоси й незабаром побачила їхніх власників: трьох чоловіків з ношами та різним причандаллям.

Бадьоро наближався найвищий з гурту — чоловік із чисто виголеним обличчям і добрими очима, у якого Полліанна одразу пізнала лікаря Чилтона.

— Моя маленька леді, ви граєтеся в медичну сестру?

— Ні, сер, — усміхнулася Полліанна, — я тільки потримала йому голову... ліків я не давала. Але я рада, що опинилася тут.

— Я теж, — кивнув лікар і звернув свою увагу на потерпілого.

ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ХОЛОДЕЦЬ

Того дня, коли потерпів містер Пендлтон, Полліанна трохи спізнилася на вечерю. Однак цього разу вона уникла догани.

Ненсі зустріла її біля дверей.

— Яка ж я рада нарешті вас бачити,— полегшено зітхнула вона.— Вже ж пів на сьому.

— Я знаю,— з тривогою визнала Полліанна,— але я не винна... справді. Я переконана, що й тітонька Поллі це визнає.

— У неї не буде такої нагоди,— задоволено оголосила Ненсі.— Її нема.

— Нема! — вихопилося у Полліанни.— Тільки не кажіть, що вона поїхала через мене.

Полліанна подумки картала себе за ті моменти, коли вона привела в дім безпритульних kota, собаку, а тоді ще й хлопчика, за ці недоречні «татко» та «рада», які, попри всі старання, раз по раз зривалися з її забудькуватого язика.

— Це не через мене?

— Авжеж ні,— відказала Ненсі.— Раптово померла її кухня з Бостона, і довелось їхати. Щойно ви пішли на прогулянку, вона отримала термінову телеграму, а повернеться за три дні. Гадаю, ми можемо порадіти. На цей час ми з вами удвох залишилися на господарстві. Отакої!

Полліанна була вражена.

— Радіти? Ненсі, це ж похорон!

— Але... я радію зовсім не через те, що хтось помер, міс Полліанно, а від того... — вона раптом урвала й неприязно подивилася на дівчинку,— стривайте, міс Полліанно, хіба ж не ви навчили мене грати в цю гру? — з докором промовила вона.

Полліанна стурбовано наморщила лоба.

— А проте, Ненсі,— заперечливо похитала вона головою,— трапляються випадки, коли не можна грати в цю гру. Я переконана, що це стосується й похорон. На похоронах нема чому радіти.

Ненсі захихотіла.

— Ну, ми можемо порадіти з того, що ховають не нас,— спробувала пожартувати вона. Однак Полліанна її вже не слухала. Вона почала переповідати про нещасний випадок у Пендлтонському лісі, і за хвилину Ненсі теж забула про все на світі й слухала, відкривши рота.

Наступного дня, як і домовлялися, Полліанна зустрілася опівдні з Джиммі Віном у призначеному місці. Як і слід було сподіватися, Джиммі був розчарований, що Жіноча допомога віддала перевагу не йому, а невідомому індійському хлопчику.

— Що ж, тут нема дива,— зітхнув він.— Те, про що ти не знаєш, завжди видається кращим, ніж те, про що знаєш, як от

і картопля на протилежному боці тарілки здається більшою. Я хотів би думати в такий спосіб про когось далеко-далеко. А водночас хтось в Індії захотів би взяти мене.

Полліанна заплескала в долоні.

— Ну звичайно ж! Дуже слушно, Джиммі! Я напишу про тебе моїй Жіночій допомозі. Правда, вони не в Індії, а лише на Далекому Заході... але це теж досить далеко. Якби ти стільки часу добирався сюди, як я, то теж так думав би.

Обличчя Джиммі Біна повеселішало.

— Ти гадаєш, вони справді можуть мене взяти? — перепитав він.

— Звичайно ж! Хіба вони не беруть хлопчиків з Індії на виховання? Цього разу вони могли б собі уявити, що ти маленький хлопчик з Індії. Гадаю, ти достатньо далеко, аби можна було включити тебе до звіту. Зачекай. Я напишу їм. Я напишу місіс Байт. Ні, краще місіс Джонс. У місіс Байт більше грошей, зате місіс Джонс завжди жертвує найбільше... еге ж, дивна звичка? Зрештою, хтось із моєї Жіночої допомоги обов'язково візьме тебе до себе.

— Гаразд. Але не забудь написати їм, що я працюватиму за хліб і дах над головою, — нагадав Джиммі. — Я не жебрак, і угода є угодою, навіть із Жіночою допомогою, — він повагався, а тоді додав: — Гадаю, мені варто лишитися тут іще на деякий час, доки ти отримаєш відповідь.

— Звісно, — охоче кивнула Полліанна, — тоді я знатиму, де тебе шукати. А вони тебе візьмуть, бо ти достатньо далеко для цього. Тітонька Поллі ж узяла мене. Чекай, — вона раптом урвала, — гадаєш, я для неї теж була дівчинкою з Індії?

— Ти й справді незвичайна дівчинка, — всміхнувся Джиммі й пішов геть.

Через тиждень після випадку в Пендлтонському лісі Полліанна якось уранці звернулася до міс Поллі з проханням:

— Тітонько Поллі, ви не заперечуватимете, якщо сьогодні я віднесу холодець не місіс Сноу, а комусь іншому. Я певна, що місіс Сноу... один-єдиний раз.

— Слухай, Полліанно, що ти надумала? — зітхнула тітка. — Ні, ти таки справді неординарна дитина.

Полліанна замислилася.

— Тітонько Поллі, а що таке неординарний? Коли ти неординарний, то не можеш бути ординарним, ге?

— Авжеж.

— Тоді все гаразд. Я рада, що я неординарна, — полегшено зітхнула Полліанна. — Розумієте, я чула, як місіс Бейт завжди називала місіс Ревсон напрочуд ординарною жінкою... і вона страшенно не любила місіс Ревсон. Вони завжди сварилися між собою, і, пам'ятаю, татко мав... тобто ми мали більший клопіт, замирюючи їх, ніж решту Жіночої допомоги, — Полліанна встигла виправитися, але однаково нелегко було маневрувати між Сциллою батькових наказів щодо чвар у церковній громаді та Харибдою* заборони міс Поллі згадувати про тата.

— Гаразд, це пусте, — нетерпляче вставила міс Поллі. — У тебе так виходить, Полліанно, що незалежно від теми нашої розмови ти конче згадуєш Жіночу допомогу!

— Авжеж, мем, — весело всміхнулася Полліанна. — Ви маєте рацію. Але ж, розумієте, вони піклувалися про мене і...

— Досить, Полліанно, — холодно обірвала її тітка. — Ну, що там з холодцем?

— Нічого особливого, тітонько Поллі. Ви дозволяєте мені носити холодець їй, і я гадала, може, ви дозволите один раз віднести холодець йому. Звісно, поламані ноги — це ще не інвалідність на все життя, а тому він лежатиме менше, ніж місіс Сноу, тому через раз чи два... вона матиме всю решту холодців.

— Йому? Він? Зламана нога? Про що ти кажеш, Полліанно?

Полліанна здивувалася. Але потім зрозуміла, що треба ж усе пояснити:

— О, я геть забула. Гадаю, ви ще нічого не знаєте. Розумієте, це сталося тоді, коли вас не було. Я знайшла його в лісі якраз у той день, коли ви поїхали, а тоді довелося зайти до його будинку й подзвонити, аби прийшли лікар з помічниками, а ще тримала йому голову й допомагала. Звісно, потім я пішла додому й відтоді його не бачила. І ось сьогодні, коли я побачила, що Ненсі приготувала холодець для місіс Сноу, то й подумала, що було б доречно, якби я віднесла цього разу холодець йому — один-однісінький раз, тітонько Поллі... можна?

— Гаразд-гаразд, гадаю, що можна, — здалася міс Поллі, — але про кого йдеться?

— Про Чоловіка. Його звати Джон Пендлтон.

Міс Поллі ледь не схопилася зі стільця.

— Джон Пендлтон?!!

— Так. Ненсі сказала, що його так звати. А ви його знаєте?

---

* Вислів «між Сциллою та Харибдою» означає небезпеку з обох боків. — *Прим. перекладача.*

Міс Поллі не відповіла. Натомість вона запитала:

— Ти з ним знайома?

Полліанна кивнула.

— Так. Тепер... він завжди розмовляє й всміхається. Знаєте, він лише зовні видається таким сердитим. Піду й візьму холодець. Мені здається, Ненсі уже все наготувала, — кинула вона, ідучи до дверей.

— Полліанно, зачекай, — голос міс Поллі раптом став невблаганним. — Я передумала. Краще віднеси холодець місіс Сноу, як завжди. Це все. Можеш іти.

Обличчя Полліанни витяглося.

— Але, тітонько Поллі, їй я зможу віднести будь-коли іншим разом. Вона завжди буде хворою та все ще матиме, а в нього ж лише зараз зламана нога, а це не навек. Він уже лежить цілий тиждень.

— Я пам'ятаю. Я чула про нещасний випадок з містером Пендлтоном, — холоднувато промовила міс Поллі, — але я не збираюсь надсилати холодець містеру Джону Пендлтону, Полліанно.

— Таж він сердитий... зовні, — визнала засмучена дівчинка, — і тому ви не надто його любите. Але я не скажу, що цей холодець від вас. Я йому скажу, що це — від мене. Мені він подобається. І я була б дуже рада послати йому холодець.

Міс Поллі знову категорично захитала головою. Раптом вона уважно подивилася на Полліанну й запитала на диво м'яким голосом:

— А він знає, хто ти, Полліанно?

Дівчинка зітхнула:

— Мені здається, що ні. Одного разу я сказала йому, як мене звати, але він так до мене не звертається...

— А він знає, де ти живеш?

— Ні. Я не казала йому.

— І він не знає, що ти моя небога?

— Думаю, що ні.

На хвилину запанувала тиша. Міс Поллі дивилася на Полліанну невидючими очима. Дівчинка нетерпляче перетоптувалася, голосно зітхаючи. Аж от міс Поллі рвучко підвелася.

— Гарзд, Полліанно, — промовила вона тим самим дивним, аж наче не своїм голосом, — можеш віднести холодець містеру Пендлтону від свого імені. Але зятям собі: я його не посилала. І він не повинен навіть запідозрити, що це від мене.

— Так, мем. Ні, мем. Дякую, тітонько Поллі, — торжествувала Полліанна, вилітаючи з кімнати.

ЛІКАР ЧИЛТОН

Сіре муроване громаддя вже не злякало Полліанну, коли вона вдруге навідалася до містера Джона Пендлтона. Вікна були відчинені, старша жінка вивішувала білизну на задньому дворіку. Під дашком стояв кабриолет лікаря Чилтона.

Як і перше, Полліанна попрямувала до бічних дверей. Цього разу вона подзвонила, бо пальці тепер не судомило після тривалого затискання ключа.

Знайомий песик крутився на східцях, вітаючи дівчинку, але довелося почекати, доки жінка, що розвішувала білизну, відчинила двері.

— Перепрошую, я принесла холодець із телячої ніжки для містера Пендлтона, — всміхнулася до неї Полліанна.

— Дякую, — відповіла жінка, забираючи з рук Полліанни кошук із холодцем. — Що передати, від кого це? Це холодець із телячої ніжки?

Саме тоді у коридорі з'явився лікар. Почувши слова жінки і помітивши розчарування на обличчі Полліанни, він втрутився:

— О, холодець із телячої ніжки? — привітно поцікавився він. — Це просто чудово! А ви не хотіли б провідати нашого пацієнта?

— Звісно, сер, — промінилася Полліанна.

Жінка вловила погляд лікаря та одразу повела дівчинку коридором, хоча й не приховувала свого здивування.

Молодий чоловік (дипломований санітар з найближчого міста), помітивши з-за спини лікаря дівчинку, стурбовано вигукнув:

— Але, лікарю, хіба містер Пендлтон не наказав нікого до нього не впускати?

— Звісно, — незворушно кивнув лікар, — але сьогодні я змінив цей наказ. Я ризикну, — і ще грайливо додав: — Хтозна, але ця маленька дівчинка діє на хворих краще за шестиквартову пляшку тонізуючих ліків. І тільки вона здатна розвіяти кепський настрій містера Пендлтона. Ось чому я пропустив її.

— А хто вона?

На мить лікар поринув у свої думки.

— Це небога однієї відомої особи. Звати її Полліанна Віттєр. Я... я особисто ще не мав приємної нагоди ближче познайомитися з цією юною леді, на відміну від більшості моїх пацієнтів.

Санітар усміхнувся.

— Справді? І які ж особливі складники чудодійних... чи зміцнюючих ліків?

Лікар похитав головою.

— Я не знаю. Але найшвидше це те, що її завжди переповнює непереборне почуття радості: з приводу усього, що сталося чи може статися. У кожному разі, мені постійно переповідають її дивні виступи, і, наскільки я розумію, основне в них — це те, що ми всі повинні радіти. Ось і весь секрет, — додав він загадково, виходячи на ганок. — Ви знаєте, якби на це була моя воля, я виписував би її — і продав би в аптеці, як я виписую пігулки. Хоча, ви знаєте, якщо таких, як вона, розведеться багато, ми з вами можемо лишитися без роботи. Нам доведеться торгувати стрічками чи піти в грабарі, щоб забезпечити себе, — засміявся він, беручи повіддя й сідаючи до кабріюлета.

Тим часом згідно з розпорядженням лікаря Полліанну вели до кімнати Джона Пендлтона.

Шлях її лежав через велику бібліотеку в кінці коридору, і, хоч ішли вони швидко, вона зауважила величезні зміни, які тут відбулися. Книжки здовж стін і малинові завіси були ті самі, але зникло сміття на підлозі, прибрано на столі й нема ні цятки пилу. Одні таємничі двері були відчинені, й саме туди вела покоївка. За хвилину Полліанна опинилася в розкішно вмебльованій спальні, а служниця перелякано пояснювала:

— Ось, сер, ця дівчинка... з холодцем. Лікар... наказав мені провести її.

Полліанна лишилася сам на сам зі страшенно сердитим чоловіком, що лежав горілиць на ліжку.

— Слухайте, я ж просив... — пролунав сердитий голос. — А, це ти, — обірвав він нековирно, коли Полліанна підійшла ближче до ліжка.

— Так, сер, — всміхнулася Полліанна. — Ой, я така рада, що мене пропустили! Ви знаєте, спочатку пані прийняла мій холодець, і я боялася, що зовсім не побачу вас. А тоді прийшов лікар і дозволив. Правда ж, він зробив чудово?

Губи чоловіка мимоволі розтяглися в усмішку. Він тільки й сказав: «Еге!»

— Ось, а я вам принесла холодець з телячої ніжки, — вела далі Полліанна. — Сподіваюся, вам смакуватиме, — вишукано завершила вона.

— Ніколи не їв його, — мимовільної усмішки як і не було, і чоловік спохмурнів.

На обличчі Полліанни промайнуло розчарування, але воно зникло, щойно вона поставила миску з холодцем.

— Справді? Але якщо ви ніколи не їли, то не можете знати, подобається він вам чи ні, адже так? Тому я можу порадіти, що ви не куштували. Адже, якби ви...

— Гаразд, досить. Поки що я знаю одне: я змушений лежати тут горілиць і приречений лежати тут аж до самого Страшного суду.

Полліанна вражено подивилася на нього:

— Ой, ні! Я не думаю, що аж до Страшного суду, коли засурмить янгол Гавриїл, хіба що це станеться раніше, ніж ми думаємо. Я знаю, що в Біблії написано, буцім він може відбутися раніше, ніж ми гадаємо, хоча я в це не вірю... ні, звісно, я вірю в Біблію, але мені здається, що Страшний суд настане все ж не завтра й не післязавтра, тому...

Джон Пендлтон раптом розреготався, ще й голосно. Санітар, що нагодився під ту пору, почув сміх і тишком-нишком позадкував. Він нагадував кухаря, який зазирнув до пічки і одразу ж закрив її, щоб пиріг, не дай Боже, не осів на холодному повітрі.

— Тобі не здається, що ти заплуталася? — запитав Полліанну Джон Пендлтон.

Дівчинка теж розсміялася.

— Можливо. Я хочу сказати, що ноги не залишаються, тобто зламаними не залишаються... хіба що у таких інвалідів, як у місіс Сноу. Тому й ви не лежатимете до Страшного суду. Мені здається, вам можна з цього порадити.

— Авжеж, зараз... — понуро відповів чоловік.

— І зламали ж лише одну. Можете радити, що не дві, — розпалювалася Полліанна.

— Звичайно! Таке щастя, — пирхнув чоловік, піднявши брови. — З цього погляду я міг би радити, що я не сороканіжка й не переламав усі сорок ніг.

Полліанна захихотіла.

— А ви знаєте, це ще краще, — зраділа вона. — Я знаю, як виглядає сороканіжка; у неї сила-силенна ніжок. І ви можете порадити...

— Ну, звісно, — різко обірвав її чоловік, а в голосі зазвучала давня гіркота, — ти ще скажи, що я повинен радити з того, що витворюють навколо мене санітар, лікар і ця нестерпна жінка на кухні.

— Звісно, сер. Уявіть собі, як би вам було важко, якби їх не було поряд?

— Ну... я? — спитав він різко.

— Я кажу, що вам було б важко, якби цих людей не було поряд... адже вам треба лежати!

— Оце ж і дратує мене понад усе, — гарячкував чоловік. — Саме це лежання. А ти ще хочеш, аби я радів цій дурепі, яка перевернула мій дім догори дригом і називає це «порядкуванням», чоловіку,

який сприяє їй в усьому й називає це «доглядом», лікареві, який під'юджує їх обох... і уся ця зграя хоче, аби я їм платив, ще й платив добре!

Полліанна співчутливо подивилася на хворого.

— Атож. Це вельми прикро — ото все про гроші, коли вам увесь час доводилося заощаджувати.

— Коли... що?

— Заощаджувати, харчуючись виключно бобами та рибними тюфтелями. А ви справді любите боби? Чи усе-таки індичка краще, хоча й по 60 центів за порцію?

— Послухай, дитино, про що ти кажеш?

Полліанна розпромінилася.

— Про ваші гроші... ви собі в усьому відмовляли і заощаджували гроші для поган. Я знаю про все. Тому я й вирішила, містере Пендлтон, що ви видаєтеся сердитим тільки зовні. Ненсі мені все розповіла.

Чоловік аж рота роззявив від здивування:

— Ненсі сказала тобі, що я збираю гроші для... Стривай, а хто така Ненсі?

— Наша Ненсі. Вона працює в тітоньки Поллі.

— В тітоньки Поллі? Гаразд. А хто така тітонька Поллі?

— Тітонька Поллі — це міс Поллі Гаррінгтон. Я живу в неї.

Чоловік наче здригнувся.

— Міс... Поллі... Гаррінгтон! — видихнув він. — Ти живеш у неї?!

— Так. Я — її небога. Вона взяла мене на виховання, з почуття обов'язку перед моєю мамою, — затиалась Полліанна. — Вони були сестрами. А коли й татко пішов на небеса слідом за нею та моїми братиками і сестричками, й у мене не лишилося нікого, крім Жіночої допомоги, тітонька Поллі взяла мене до себе.

Чоловік не відповідав. Обличчя його на подушці було таке бліде, що Полліанна аж перелякалася. Вона нерішуче підвелася.

— Ну, мабуть, я піду вже, — почала вона. — Сподіваюся, вам сподобається холодець.

Несподівано чоловік повернув голову й розплющив очі. У їхній глибині була така туга, що й Полліанна її побачила й здивувалась.

— Так ти — небога міс Поллі Гаррінгтон? — ніжно перепитав він.

— Так, сер.

Темні очі чоловіка прикипіли до її обличчя, аж дівчинка відчула несподіване хвилювання та вибовкала:

— Ви, либонь... її знаєте?

Губи містера Пендлтона викривилися в дивній посмішці.

— О, так, я її знаю, — він завагався, а тоді продовжив з тією ж дивною посмішкою. — Але ж... ти не скажеш... що це міс Поллі Гаррінгтон прислала мені холодець? — повільно вимовив він.

Полліанна збентежилася.

— Ні, сер. Вона навпаки просила мене зробити все можливе, щоб ви нізащо не здогадалися, що цей холодець від неї. Але я...

— Я так і знав, — підсумував чоловік і відвернув голову.

Збентежена Полліанна позадкувала з кімнати. Під дашком вона побачила лікаря, що чекав у кабриолеті. На порозі стояв санітар.

— Ну, міс Полліанно, дозвольте мені відвезти вас додому, — всміхаючись, запропонував лікар. — Я вже рушав, але мені спало на думку дочекатися вас.

— Дякую, сер. Я дуже рада. Я так люблю кататися, — променилася Полліанна, коли лікар простяг руку й допоміг їй сісти в кабриолет.

— Справді? — всміхнувся він, киваючи на прощання санітарові, — Ну, наскільки я можу судити, ти любиш багато чого, адже так? — запитав він, коли кабриолет швидко рушив.

Полліанна засміялася.

— Ну, не знаю. Можливо й так, — погодилася вона. — Я люблю майже все, що є справжнім життям. Звісно, дещо я не надто люблю, як то шити, читати вголос і таке подібне. Але це не справжнє життя.

— Ні? А як же це можна назвати?

— Тітонька Поллі називає це «уроками життя», — зітхнула й сумно усміхнулась Полліанна.

Тепер лікар якимось дивно усміхнувся.

— Справді? Що ж, саме вона могла сказати й так.

— Авжеж, — відказала Полліанна. — Але я так не вважаю. Життю не можна навчатися — треба просто жити.

Лікар глибоко зітхнув.

— І все ж, я боюся, що декому з нас це потрібно, дівчинко моя, — промовив він і деякий час мовчав.

Полліанна крадькома позирала на нього, і їй мимоволі стало шкода його. Лікар був дуже сумний. Дівчинці так хотілося «щось зробити». І, либонь, тому Полліанна промовила сором'язливо:

— Лікарю Чилтон, мені здається, що у вас найкраща професія на землі, адже ви робите найрадіснішу справу.

Лікар вражено подивився на неї.

— Найрадіснішу? Я маю до діла з людськими стражданнями! — вигукнув він.

Полліанна кивнула.

— Я знаю, але ви ж допомагаєте — хіба не так? — і ви раді допомагати людям. Тому ви сповнені найбільшої радості!

Несподівано на очі лікареві набігли сльози. Лікар жив само-тою: у нього не було дружини, а домівкою був двокімнатний офіс у пансіонаті. Він дуже любив свій фах. І зараз, дивлячись у сяючі очі Полліанни, він відчув, як чиясь рука з любов'ю лягла на його голову, благословляючи. І він знав, що відтак ні важка праця, ні безсонні ночі не змусять його забути цей захват, що прилинув до нього з очей Полліанни.

— Нехай Бог благословить тебе, дівчинко, — зворушено сказав він. І потім з відкритою усмішкою, яку знали й любили його пацієнти, додав: — Гадаю, ковток цих зміцнюючих ліків, потрібний не лише пацієнтам, а й лікареві!

Його слова вразили Полліанну... доки бурундук, що перебігав дорогою, не відволік її від думок.

Лікар висадив Полліанну біля дверей дому, всміхнувся Ненсі, що підмітала ганок, і швидко поїхав геть.

— Я так гарно проїхалася з лікарем, — похвалилася Полліанна, ідучи сходами. — Він милий, Ненсі.

— Справді?

— Так. І я йому сказала, що в нього найрадісніша у світі професія.

— Що? Приймати хворих або тих, які гадають, що хворі? Ні-вроку радість, — Ненсі не приховувала свого скепсису.

Полліанна весело розсміялася.

— Так. Лікар сказав те саме. Але навіть тут можна радіти. Здогадайтесь!

Ненсі напружено замислилася. Вона потрошку привчилася бавитися в цю «гру в радість», ще й, здавалося, робила певні успіхи. Вона отримувала задоволення, знаходячи правильну відповідь на «головокрутки», як вона називала запитання дівчинки.

— Знаю! — пирснула Ненсі. — Це протилежне до того, що ви радили місіс Сноу.

— Протилежне? — перепитала спантеличена Полліанна.

— Так. Ви ж їй сказали, що вона може радіти з того, що інші люди не такі, як вона, — ну, не настільки безнадійно хворі.

— Так, — кивнула Полліанна.

— Ну ось, і лікар повинен радіти, що він не хворий, як його пацієнти, — переможно виголосила Ненсі.

Тепер Полліанна замислилася.

— Ну, т-так, — визнала вона. — Можна й так, але я сказала лікарю зовсім інше. Щось мені не подобається в тому, що ви сказали. Розумієте, лікар не може радіти з того, що хтось хворий. Ой, Ненсі, все-таки ви іноді дуже дивно граєте в цю гру, — зітхнула вона, входячи до будинку.

У вітальні вона побачила міс Поллі.

— Що це за чоловік щойно від'їхав від нашого двору? — різкувато запитала вона.

— Як, тітонько Поллі, хіба ви не знаєте лікаря Чилтона?

— Лікар Чилтон? Це був він? Що він тут робив?

— Він підвіз мене додому. А ще я передала холодець містеру Пендлтону...

Міс Поллі швидко підвела голову.

— Він же не подумав, що це я послала холодець?

— Ні, тітонько Поллі, я сказала йому, що ви не посилали холодець.

Міс Поллі раптом спекла рака.

— Ти сказала йому, що я не посилала?!!

Полліанна, почувши нагану, щиро здивувалася.

— Але ж, тітонько Поллі, ви так сказали!

Міс Поллі зітхнула.

— Я сказала тобі, Полліанно, що це не я посилаю холодець, і просила тебе зробити усе можливе, щоб містер Пендлтон не здогадався, від кого він. Але я зовсім не просила тебе казати, що я не посилала холодець, — з серцем промовила міс Поллі й відвернулася.

— Боже! Це ж те саме, — зітхнула Полліанна, вішаючи капелюшок на спеціальний гачок, на який міс Поллі казала завжди його вішати.

ЧЕРВОНА ТРОЯНДА Й МЕРЕЖИВНА ШАЛЯ

Дощового дня, через тиждень після відвідин Полліанною містера Пендлтона, Тімоті повіз ополудні міс Поллі на чергове засідання Жіночої допомоги. Коли о третій годині вона повернулася додому, щоким її розпашіли рум'янцем, а вологий вітер розкуйовдив коси, де шпильки погано тримались.

Полліанна досі не бачила свою тітоньку такою.

— Ой-ой-ой, тітонько Поллі, і у вас вони є! — захоплено вигукувала вона, кружляючи навколо тітоньки, щойно леді зайшла до вітальні.

— Що є, неможлива дитино?

Полліанна й далі кружляла навколо тітки.

— А я навіть не здогадувалася, що у вас вони є! Ну, як ви можете мати таку красу й ховати її?! А в мене вони можуть бути... перш ніж я потраплю на небо? — кричала вона, смикаючи прями пасемця над вухами. — Хоча вони все одно не будуть чорними, як у вас. І як ви можете ховати таку красу!

— Полліанно, заради Бога, що це все означає? — запитувала міс Поллі, хутко знімаючи капелюшок і поправляючи скуйовджену зачіску.

— Ні-ні, не треба, тітонько Поллі! — розпачливо вигукнула Полліанна. — Не розпростуйте. Я ж саме їх мала на увазі: прекрасні чорні кучерики. Якби ви знали, як вони вам до лиця!

— Дурниця. А чом це ти подалася до Жіночої допомоги з усім цим безглуздям про хлопчика-жебрака?

— Ніякі це не дурниці! — наполягала на своєму Полліанна, маючи на увазі лише першу частину зауваг тітоньки. — Ви навіть не уявляєте, як вам личить така зачіска! А хочете, я зачешу вас, як місіс Сноу? І квітку прилаштую. Мені так хочеться подивитися на вас такою. Ви були б набагато гарніші за неї!

— Полліанно, — міс Поллі говорила тим гостріше, що слова небози змусили її серце затріпотіти від радості. Досі ніхто не звертав уваги на її вигляд та зачіску. Хто досі волів бачити її «гарною»? — Полліанно, ти не відповіла на моє запитання. Чом ти пішла до Жіночої допомоги з усім цим безглуздям?

— Авжеж, я знаю. Але я зрозуміла, що це безглуздя, тільки тоді, коли побачила, що вони своїм звітом опікуються більше, ніж Джимом. І тоді я написала про нього своїй Жіночій допомозі, бо він від них перебуває достатньо далеко й може стати індійським хлопчиком для них, як я стала для вас маленькою індійською дівчинкою. А ви дозволите зробити вам зачіску?

Міс Поллі взялася за горло руками: знову поверталось давнє відчуття безпорадності.

— Але, Полліанно, коли пані мені розповідала про те, з чим ти до них прийшла, я ладна була крізь землю провалитися.

Полліанна почала навшпиньки пританцьовувати.

— Ви не сказали! Ви не сказали, що не можна вам зробити зачіску, — переможно вигукнула вона. — Це так само, як із холодцем для містера Пендлтона, який ви не посилали, але не хотіли, щоб я сказала, що ви не посилали, еге? Стійте там. Я лишень візьму гребінець.

— Але Полліанно, Полліанно, — докоряла тітонька, квапливо йдучи з кімнати й піднімаючись за нею сходами нагору.

— Ой, ви теж вирішили піднятися нагору, — зраділа Полліанна. — Ви знаєте, так буде навіть краще. Гребінець у мене. Зараз ви в мене будете просто красунею. Ось так, сідайте, будь ласка, сюди. Ви знаєте, я така рада, що ви дозволили мені зробити вам зачіску.

— Але, Полліанно, я...

Міс Поллі так і не договорила. Вона незчулася, як сиділа на дзиглику перед туалетним столиком, а її волосся біля вух слухалося десятих вправних і делікатних пальчиків.

— Боже, яке у вас чудове волосся, — туркотіла Полліанна. — Воно навіть густіше, ніж у місіс Сноу. Але вам і треба більше, бо ви здорові й буваєте на людях, де всі вас бачать. Ой! Мені здається, усі зрадіють, коли побачать вашу зачіску... ще й здивуються, бо ви все так довго приховували. Ой, тітонько Поллі, ви в мене будете такою красунею, що всі задивлятимуться на вас!

— Полліанно, — прорвався з-під завіси волосся здавлений приголомшений голос. — Я... я не розумію, чому дозволяю тобі робити ці глупства.

— Ну чому, тітонько Поллі, ви зрадієте, коли всі задивлятимуться на вас. Хіба вам не приємно дивитися на гарні речі? А стаю щасливішою, коли бачу гарних людей, бо, коли бачу негарних, мені стає їх дуже шкода.

— Але... але...

— А ще я люблю робити зачіски, — задоволено приказувала Полліанна. — Я причісувала багатьох жінок з нашої Жіночої допомоги, але ніхто з них не мав такого чудового волосся, як у вас. Хіба що місіс Вайт. Одного разу вона була просто кралею, коли я чепурила її в... Ой, тітонько Поллі, я щось придумала! Але я вам нічого не скажу, хай це буде поки що таємницею? Ну от, зачіска майже готова, а зараз я за хвилику повернуся. Тільки ви повинні, повинні, повинні пообіцяти мені, що ви не зрушите з місця та не дивитиметесь у люстерко, доки я не повернуся. Тримайтесь! — кинула вона з порога кімнати.

Уголос міс Поллі не сказала нічого. Про себе вона уже вирішила, що, щойно в неї буде змога, вона одразу ж ліквідує цей безглуздий витвір пальців її небоги і знову зачесає волосся гладенько, як і належить. А щодо люстерка, то їй бай...

І тут ненароком міс Поллі мигцем побачила себе в свічаді туалетного столика. І від побаченого вона вся спалахнула... і було від чого.

Вона побачила обличчя — не юне, це правда, — але воно світилося збентеженням і здивуванням. Очі блискали. Темне й все ще вологе волосся спадало м'якими хвилями на чоло й плавними лініями вигиналося над вухами, а де-не-де виднілися ніжні кучерики.

Вражена міс Поллі настільки захопилася своїм відбиттям у свічаді, аж геть забула, що вона хвилину тому збиралася переробити зачіску, аж почувла, як Полліанна повернулася до кімнати. Вона не встигла й поворухнутись, як Полліанна зав'язала їй очі.

— Полліанно, Полліанно, що ти замислила? — вигукнула вона. Дівчинка захихотіла.

— Я просто хочу, тітонько Поллі, щоб ви не підгледіли раніше, ніж я закінчу роботу, а тому й зав'язала вам очі хусточкою. Ні-ні, сидіть, будь ласка. Ще хвилинка, і я вам покажу.

— Полліанно, припини, — почала було міс Поллі, намагаючись навпомацки підвестися, — зніми це негайно. Ти... дитино, дитино! Що це ти робиш! — видихнула вона, відчувши, як щось м'яке огорнуло їй плечі.

Полліанна тільки захихотіла, звеселяючись. Тремкими пальцями вона уклала на плечі тітки пухнасті складки чудової мереживної шалі, трішки пожовклої від довгого зберігання та пропахлої лавандою. Полліанна знайшла її тиждень тому, коли допомагала Ненсі порядкувати на горищі, а зараз згадала про неї й подумала, чому б не вистроїти міс Поллі так, як місіс Вайт із її містечка на Заході.

Закінчивши, Полліанна задоволено оглянула свою роботу, але помітила, що бракує останнього доторку. Тому вона схопила тітоньку за руку й потягла її до солярю, де вона примітила пізню червону троянду на трельяжі, до якої легко можна було дотягтися.

— Полліанно, що ти виробляєш? Куди ти мене тягнеш? — протестувала міс Поллі, марно намагаючись вивільнитися. — Полліанно, я не...

— Стривайте, це просто солярій! Ще мить — і ви готові! — захекалася Полліанна, тягнучись до троянди і встромлюючи її у м'яке волосся міс Поллі над лівим вухом. — Готово! — триумфально оголосила вона, розв'язуючи хусточку й відкидаючи її вбік. — Ну, тітонько Поллі, мені здається, ви будете раді з того, як я вас причепурила.

Якусь мить міс Поллі не могла прийти до тями, вражено розглядаючись довкола. Тоді вона розпачливо зойкнула й кинулася до своєї кімнати. Полліанна простежила лякливий погляд тітоньки і помітила крізь відчинене вікно солярю екіпаж, що звертав до будинку. Чоловіка, що тримав віжки, вона впізнала одразу.

На radoцax вона вигулькнула з вікна:

— Лікарю Чилтон! Лікарю Чилтон! Ви до мене? Я тут!

— Так, — поважно всміхнувся лікар. — Можна тебе попросити спуститися?

У спальні Полліанна побачила розпашілу жінку зі злими очима, яка висмикувала шпильки, якими була підколота мережана шалля.

— Полліанно, як ти могла, — простогнала жінка, — як ти могла вирядити мене так, а тоді ще й виставити напоказ?

Полліанна знітилася.

— Але ж вам це так до лиця, тітонько Поллі, ви були кралею...

— Кралею! — осудливо кинула міс Поллі, пожбуривши шалю та тремтячими пальцями руйнуючи зачіску.

— Ой, тітонько Поллі, будь ласка, не робіть цього!

— Не робити? Залишити? Аякже! — і міс Поллі, докладаючи зусиль, щільно пригладила всі кучерики.

— О Боже! Ви ж були такі гарні, — ледь не плакала Полліанна, дивлячись до дверей.

Унизу лікар чекав на неї у кабриолеті.

— Я приписав тебе своєму пацієнтові, і він загадав мені привезти приписані ліки, — повідомив лікар. — Ти поїдеш?

— Ви маєте на увазі... поїхати... до аптеки? — непевно перепитала Полліанна. — Я часто ходила до аптеки за дорученням Жіночої допомоги.

Лікар, всміхаючись, заперечно похитав головою.

— Не зовсім. Мене прислав містер Джон Пендлтон. Він хоче побачитися з тобою сьогодні, якщо, звісно, на те буде твоя ласка. Доц якраз припинився, і я поїхав по тебе. Ну що, ти їдеш? Я обіцяю, що до шостої години ми повернемося.

— З величезним задоволенням, — зраділа Полліанна. — Я миттю. Лише запитаю дозволу в тітоньки Поллі.

Невдовзі вона повернулася, тримаючи в руках капелюшок. Обличчя її було дещо стурбованим.

— Тітонька була проти? — несміливо поцікавився лікар, коли вони рушили.

— Та ні, навпаки, — зітхнула Полліанна. — Мені здалося, що вона хотіла, аби я вже поїхала.

— Дуже хотіла?

Полліанна знову зітхнула.

— Так. Мені здалося, що вона не хотіла мене бачити. Розумієте, вона відповіла: «Авжеж, авжеж, їдь мерщій. Слід було зробити це раніше».

Лікар всміхнувся кутиками губів. Очі залишилися серйозні. Деякий час він їхав мовчки. А тоді, вагаючись, запитав:

— Скажи мені, будь ласка, це, бува, не твою тітоньку я бачив у вікні солярію, коли під'їздив сюди?

Полліанна глибоко вдихнула.

— Так, у тому, здається, і весь клопіт. Розумієте, я її вбрала у чудову мереживну шалю, яку знайшла на горищі, зробила зачіску з трояндою... Вона така краля! Вам також здалося, що вона була мила?

З хвилину лікар не відповідав. А тоді заговорив так тихо, що Полліанна ледве розчула слова:

— Так, Полліанно, я вважаю, що твоя тітонька краля.

— Справді? Ой, я така рада. Я скажу їй, — задоволено кивнула дівчинка.

На подив, лікар раптом запротестував:

— Ні-за-що! Полліанно, я змушений просити тебе не говорити їй нічого.

— Чому, лікарю Чилтон? Чому ні? Мені здається, що ви були б раді...

— Але вона може не зрадіти, — перебив лікар. Полліанна з хвилину обмірковувала його слова.

— Може, ви маєте рацію, — зітхнула вона. — Я згадала: вона втекла, бо помітила вас. А потім дорікала мені що ви побачили її в такому вигляді.

— Я так і думав, — ледь чутно ствердив лікар.

— Але я не розумію чому? — не вгавала Полліанна. — Вона ж була така гарненька.

Лікар не відповів. Він взагалі не зронив більше ані слова, доки вони не під'їхали до великої кам'яниці, де зі зламаною ногою лежав Джон Пендлтон.

ПРОСТО ЯК У КНИЖЦІ

Цього разу Джон Пендлтон зустрів Полліанну усмішкою.

— Ну, міс Полліанно, як на мене, ви надзвичайно вибачлива особа, якщо погодилися завітати до мене знову.

— Що ви, містере Пендлтон, я з превеликою радістю приїхала до вас, і я справді не розумію, чому мало б бути інакше.

— О, знаєш, я повівся брутально й тоді, коли ти так люб'язно принесла мені холодець, і тоді, коли ти знайшла мене в лісі зі зламаною ногою. Між іншим, я тобі так і не подякував за це. Адже навіть ти визнаєш, що вчинила дуже шляхетно, відвідуючи мене після такої нечемної поведінки!

Полліанна розхвилювалася.

— Але ж я була рада, що знайшла вас... Ні, не тому, що ви зламали ногу, — швиденько виправилася вона.

Джон Пендлтон усміхнувся.

— Я розумію. Твій язик іноді випереджає твої думки, чи не так, міс Полліанно? Однак я вдячний тобі й вважаю тебе дуже сміливою дівчинкою, бо ти змогла зробити те, що зробила. А ще я хочу подякувати тобі за холодець, — невимушено додав він.

— Вам смакувало? — поцікавилася Полліанна.

— Дуже. А сьогодні ти нічого не принесла такого, що твоя тітонька Поллі мені не посилала? — ховаючи усмішку, запитав він.

Гостя знітилася.

— Ні, сер, — дівчинка завагалася, а тоді продовжила з більшим запалом, — пробачте, містере Пендлтон, я не хотіла вас образити, коли сказала, що тітонька Поллі не посилала вам холодець.

Запала мовчанка. Джон Пендлтон більше не усміхався, а дивився поперед себе кудись у простір. Відтак він глибоко зітхнув і звернувся до Полліанни, а в голосі чулися давніші нотки роздратування.

— Гаразд, гаразд, облишмо це. Зрештою, це пусте. Я покликав тебе не для того, щоб нудити світом. Послухай! Там у бібліотеці — у великій кімнаті з телефоном, де ти була, — ти побачиш різьблену скриньку на нижній полиці в книжковій шафі (тій, що зі скляними дверима) у кутку біля каміна. Тобто вона там, якщо ця нестерпна покоївка не «попорядкувала». Принеси її сюди. Вона важка, але не настільки, щоб ти не змогла її підняти.

— О, я дуже сильна, — весело ствердила Полліанна, схоплюючись на ноги. За хвилину вона повернулася зі скринькою.

Наступні півгодини були для Полліанни схожими на казку. У скриньці було повно скарбів — фантастичних речей, які Джон Пендлтон роками збирав під час подорожей — і про кожну річ існувала захоплива історія: чи це був комплект вишуканих різьблених шахових фігурок із Китаю, чи маленький жадеїтів* ідол з Індії.

Коли Полліанна почула історію про боввана, вона замріяно прошепотіла: «Можливо, й справді краще взяти на виховання маленького хлопчика з Індії, який вірить, що Бог сидить у цій ляльці, ніж піклуватися про Джиммі Біна, який знає, що Бог живе на небі. Але як би мені хотілося, щоб вони піклувалися не лише про індійських хлопчиків, але й про Джиммі Біна теж».

Джон Пендлтон ніби й не почув. Раз по раз його погляд линув у нікуди. Але потім він повертався до реальності, брав до рук наступну дивовижу й розповідав її історію.

---

* Жадеїт — мінерал, з якого виготовляють сувеніри та прикраси. — *Прим. перекладача.*

Безперечно, цей візит склався дивовижно, але ще задовго до кінця Полліанна збагнула, що говорили вони не тільки про чудові речі з різьбленої скриньки. Вони розмовляли про Ненсі, про тітоньку Поллі та її щоденне життя. Навіть про давнє життя й домівку в містечку на Далекому Заході.

Коли Полліанні треба було вже збиратися додому, завжди суворий містер Пендлтон звернувся до неї незвичним тоном:

— Дівчаточко,— промовив він,— я хочу, щоб ти якомога частіше приходила до мене. Обіцяєш? Я зовсім самотній, і ти мені потрібна. Є ще одна причина, і я тобі про неї скажу. Минулого разу, коли я дізнався, хто ти така, я хотів, щоб ти ніколи більше сюди не приходила. Ти нагадала мені про те, що я довгий час намагався забути. Тож я сказав собі, що я не хочу тебе більше бачити. І я вперто відмовлявся, хоча лікар неодноразово пропонував запросити тебе.

Але з часом я зрозумів, що хочу тебе бачити. І коли я тебе не бачив, я все яскравіше пригадував те, що так довго намагався забути. І тепер я хочу, аби ти приходила. Згода?

— Звісно, містере Пендлтон! — видихнула Полліанна, і в її очах засвітилося співчуття до цього чоловіка з сумним обличчям, що лежав перед нею, відкинувшись на подушки.— Із величезним задоволенням,— повторила вона.

— Дякую,— лагідно відказав Джон Пендлтон.

Після вечері Полліанна, сидючи на задньому ґанку, розповідала Ненсі про чарівну різьблену скриньку містера Пендлтона й про її неймовірний вміст.

— Подумати тільки,— зітхала Ненсі,— він показував вам усе й розповідав різні історії! І це сердитий Джон Пендлтон, який слова зайвого ніколи не скаже?!

— Так, але він зовсім не сердитий, Ненсі; це лише зовні так здається,— кинулася захищати його Полліанна.— Я не розумію, чому всі так погано про нього думають. Аби ж тільки вони його знали. Навіть тітонька Поллі його недолюблює. Розумієте, вона не хотіла посилати йому холодець. А потім злякалася, коли дізналася, що він знає, що це вона не послала.

— Можливо, вона не вважає турботу про нього своїм обов'язком,— стенула плечима Ненсі.— Але мені не до тьми, як ви, міс Полліанно, припали йому до душі... ви тільки не ображайтеся... але такі, як Пендлтон, ніколи не звертають на дітей уваги.

Ущасливлена Полліанна всміхнулася.

— Одначе ж він таки запросив мене,— заперечила Полліанна,— хоча довгий час узагалі не хотів мене бачити. Він сам зізнався, що

був час, коли йому хотілося забути про мене, бо я йому нагадувала щось таке, про що він волів не згадувати. Але потім...

— Що-що? — схвильовано перебила її Ненсі. — Він вам сказав, що ви нагадуєте йому щось таке, про що він волів забути?

— Так, але потім...

— А що саме він хотів забути? — настирливо допитувалася Ненсі.

— Він не сказав мені про це. Він тільки сказав, що це було щось.

— Ось вона — таємниця! — з побожним трепетом прошепотіла Ненсі. — Тому ви й припали йому до душі! Ой, міс Полліанно! Це ж просто як у книжці... я їх багато читала... «Секрет леді Мод», «Зниклий спадкоємець» або «Захований на роки». В усіх цих романах розповідається про такі таємниці й речі. Лиха ти година! Ніколи б не подумала, що речі, про які пишеться в книжках, можуть відбуватися просто у тебе під носом, а ти весь час й гадки про них не маєш. Ану, розкажіть-но мені ще раз усе, що він вам сказав, міс Полліанно, дорогенька. Тепер не дивно... не дивно...

— Але ж я першою до нього озвалась, — вигукнула Полліанна. — І він не здогадувався, хто я, доки я не принесла йому холодець із телячої ніжки і не проговорила, що це тітонька Поллі не посилала йому...

Раптом Ненсі скочила на ноги і аж сплеснула руками.

— Ну звісно, як я раніше не здогадалася. Міс Полліанно, я все знаю! — переможно вигукнула вона, а за мить знову сиділа біля Полліанни. — А тепер зосередьтесь, подумайте й скажіть відверто, — збуджено допитувалася вона. — Він сказав вам, що не хоче вас бачити після того, як дізнався, що ви небога міс Поллі, так?

— Так. Я сказала йому про це тільки минулого разу, а сьогодні він мені зізнався.

— Я так і думала! — тріумфувала Ненсі. — І міс Поллі не хотіла посилати йому холодець?

— Ні.

— І ви сказали йому, що тітонька не посилала холодець?

— Так, я ж...

— І він раптом почав поводитися дивно й розкричався після того, як дізнався, що ви небога міс Поллі, чи не так?

— Т-так, він справді поведився дещо дивно — через той холодець, — визнала Полліанна й замислилась.

Ненсі зітхнула на повні груди.

— Усе збігається. А тепер слухайте. Містер Джон Пендлтон був закоханий у міс Поллі Гаррінгтон, — натхненно виголосила вона, крадькома озираючись.

— Але ж, Ненсі, це неймовірно! Вона ж його зовсім не любить, — заперечила Полліанна.

Ненсі кинула на неї насмішкуватий погляд.

— Звісно, не любить. Вони ж посварилися.

Полліанна не йняла віри. А щаслива Ненсі налаштувалася оповідати.

— Послухайте сюди. Якраз перед вашим приїздом містер Том розповідав мені, що міс Поллі колись мала коханого. Я не повірила. Уявіть собі: вона — і коханець! Але містер Том сказав, що вона таки мала, і він досі живе в нашому містечку. І тепер я розумію, що це — Джон Пендлтон. Оце й є таємниця в його житті! Отож він і замкнувся в кам'яниці й ні з ким не хоче розмовляти! І поведився дивно, коли дізнався, що ви — небога міс Поллі! Хіба він сам не визнав, що ви нагадуєте йому щось таке, про що він хоче забути? Що це може бути ще, як не міс Поллі? І вона теж сказала, що не хоче посилати йому холодець. Міс Полліанно, тут усе ясно, як Божий день.

— Ой, — видихнула Полліанна, округливши очі, — але, якщо б вони кохали одне одного, вже могли б і помиритися? Вони ж стільки часу прожили зовсім самотніми. Уявляєте, яка це буде радість, якщо вони помиряться?

Ненсі презирливо чмихнула.

— Мені здається, ви абсолютно не знаєте закоханих, міс Полліанно! Ви ще не доросли до цього. Як на мене, якщо й є на світі люди, які найменше придатні для того, щоб грати у вашу «гру в радість», то це двійко посварених коханців. Він — завжди суворий як стій, вона...

Ненсі раптом урвала, згадавши з ким і про кого вона веде мову. А тоді раптом захихотіла:

— Ото вже, міс Полліанно, було б на що подивитись, якби ви їх навчили таки грати у вашу гру... і вони помирилися б. Але, земле моя! От би люди витріщалися, коли побачили б... міс Поллі й він. Але це не витанцюється...

Полліанна не відповіла, але коли вона незабаром увійшла до будинку, обличчя в неї було дуже замислене.

ПРИЗМИ

Спливали теплі серпневі дні, Полліанна вчащала до великого будинку на Пендлтонському пагорбі. Щоправда, особливого успіху своїх відвідин дівчинка не бачила. Він начебто й хотів її бачити й завжди посилав по неї, але при ній не почувався щасливішим. Принаймні так гадала Полліанна.

Ні, він розмовляв з нею та показував багато дивних і чудових речей — книжки, картини, антикваріат. Але він угомос висловлював невдоволення власною безпорадністю та обурення порядкуванням у його будинку непроханих служників. Єдине, що його втішало — це розповіді Полліанни, і дівчинка говорила й говорила. Вона любила говорити, але постійно боялась, що ось підведе погляд, а він лежить на подушках увесь білий, з болем в очах... А раптом це спричинили її слова? Вона також не знаходила зручної нагоди розповісти йому, як слід грати «в радість». Двічі вона заводила про це мову, але доходила тільки до слів татка... Джон Пендлтон щоразу переводив розмову на іншу тему.

Полліанна тепер не сумнівалася, що Джон Пендлтон був колишнім коханцем міс Поллі. І вона з усією силою любові, відданості бажала принести щастя в їхнє безбарвне самотнє життя.

Однак дівчинка не уявляла, як це зробити. Вона розповідала містеру Пендлтону про тітоньку, і він слухав її — іноді ввічливо, іноді роздратовано, часто з глузливою посмішкою на стулених устах. Полліанна розповідала тітоньці про містера Пендлтона... радше намагалася, бо та її майже ніколи не слухала й завше знаходила іншу тему для розмови. Подібна реакція була й тоді, коли Полліанна ставала на мову про іншу особу... скажімо, про лікаря Чилтона. Але останнє Полліанна списувала на те, що тітоньці й досі незручно від того, що лікар Чилтон помітив її в солярії з трояндою в зачісці й мереживною шалею на плечах. Але з часом Полліанна відзначила, що тітонька має до лікаря особливе упередження. Такі підозри в неї з'явилися після того, як вона одного разу змушена була сидіти вдома через сильну застуду.

— Якщо тобі до вечора не покращає, я пошлю по лікаря, — промовила тітка.

— Справді?! Тоді мені погіршає, — з бульканням в голосі сказала Полліанна, — я буду рада, якщо лікар Чилтон приїде оглянути мене.

І тут її здивував вираз обличчя тітоньки Поллі.

— Я мала на увазі не лікаря Чилтона, Полліанно. Він не наш родинний лікар. Якщо погіршає, я покличу лікаря Воррена.

Полліанні не погіршало, і лікаря не кликали.

— Я рада, — повідомила увечері Полліанна тітці. — Звісно, я люблю лікаря Воррена, але лікаря Чилтона я люблю більше. І він образився б, якби я його не покликала. Він же не винний, тітонько Поллі, що нагодився тоді, коли я вас так гарно причепурила, — задумливо промовила вона.

— Годі, Полліанно. Я не збираюся обговорювати лікаря Чилтона... або його почуття,— рішуче дорікнула міс Поллі.

З хвилину Полліанна розглядала міс Поллі похмурими очима, а тоді зітхнула:

— А ви знаєте, тітонько Поллі, мені так подобається, коли у вас щічки пашіють, як зараз. А ще більше мені подобається робити вам зачіску. А давайте... Ну чому, тітонько Поллі?

Але міс Поллі була вже в коридорі. Наприкінці серпня Полліанна в черговий раз прийшла вранці відвідати містера Пендлтона. У кімнаті вона вражено зупинилася: на подушці палахкотіли яскраві блакитні, золотисті, зелені смужки, оторочені червоним і фіолетовим. Від захвату вона завмерла на порозі.

— Ой, містере Пендлтон, у вас веселчині дитки... справжня веселка завітала до вас у гості! — вигукнула вона й аж сплеснула в долоні. — Ой, яка краса! Але як вона зайшла сюди? — викрикувала Полліанна.

Джон Пендлтон похмуро розсміявся. Йому зранку було непереживки.

— Ну, гадаю, вона «зайшла» через фаустоване скло термометра на вікні,— стомлено сказав він. — Сонце не мусить падати на нього, але вранці буває.

— Але ж як гарно, містере Пендлтон! Сонечко такі чудеса робить! Ова! Якби я мала такий термометр, я тримала б його цілий день на сонці.

— Тоді він був би нінащо,— розреготався чоловік. — Якщо термометр увесь час висітиме на сонці, не можна взнати, холодно надворі чи спекотно.

— Байдуже,— вихопилося в Полліанни, яка зачаровано дивилась на сяйво барвистих смужок на подушці.— Кого це обходить, якщо у вас у кімнаті живе веселка?

Чоловік розреготався. Він з цікавістю дивився на захват Полліанни. Раптом щось спало йому на думку. Він торкнув дзвіночок біля себе.

— Норо,— сказав він, коли літня служниця з'явилася в дверях,— принесіть мені один великий мосяжний свічник з камінної полиці у вітальні.

— Слухаю, сер,— пробурмотіла жінка, вражено позираючи на нього. За хвилину вона повернулася, і, коли йшла до ліжка, її ходу супроводжував мелодійний подзвін. Це грали призматичні підвіски старовинного канделябра.

— Дякую, поставте його на стійку,— наказував чоловік.— Тепер візьміть мотузку й зачепіть її за раму підйомного вікна.

Опустіть раму, закріпіть мотузку з іншого боку. Ось так. Дякую, — мовив він, коли служниця виконала його прохання.

Коли вона вийшла з кімнати, він усміхненими очима подивився на зачудовану Полліанну.

— Полліанно, подай мені, будь ласка, свічник.

Вона подала його обіруч. Містер Пендлтон почав знімати й викладати підвіски, і скоро дюжина їх лежала рядком на його ліжку.

— А тепер, моя люба, візьми й почепи їх на мотузку, яку закріпила на вікні Нора. Якщо ти справді хочеш оселитися у веселці... гадаю, нам вдасться зробити для тебе домівку-веселку.

Полліанна ще тільки вішала третю підвіску на залитому сонцем вікні, як вона все зрозуміла. Від хвилювання у неї тремтіли пальці, але нарешті вона впоралася, відступила й аж скрикнула від захоплення.

З похмурої відпочивальні утворилася казкова країна... Скрізь танцювали блискітки: червоні й зелені, фіалкові й жовтогарячі, золотаві й блакитні. Стіни, підлога, меблі й навіть ліжка були охоплені вогненным виром кольору.

— О-о-о, яка краса, — видихнула Полліанна й раптом засміялася: — У мене таке враження, що сонечко спеціально прийшло до нас пограти в цю гру, ге? — запитала вона, зовсім забувши, що містер Пендлтон нічого не знає про її гру й не розуміє, про що йдеться. — Шкода, що в мене такого нема. Я дала б їх тітоньці Поллі, і місіс Сноу, і ще багатьом. Мені здається, вони теж були б раді. Навіть тітонька Поллі зраділа б, якби вона жила в такій веселці, і дозволила б собі хоч раз грюкнути дверима. Як ви гадаєте?

Чоловік розсміявся.

— Ну, наскільки я пригадую твою тітоньку, міс Полліанно, то їй потрібно щось вагоміше за кілька підвісок у сонячний день, щоб вона дозволила собі грюкати дверима й радіти. Але скажи мені, про яку гру ти торочиш увесь час?

Полліанна уважно подивилася. Тоді глибоко вдихнула.

— Я ж зовсім забула, що не встигла нічого вам розповісти про мою гру.

— Та поясни мені все, врешті-решт.

Цього разу Полліанна розповіла йому все, від початку до кінця, починаючи з милиць, які прислали їй замість ляльки. Розповідаючи, вона не споглядала на нього. Очі її були прикуті до танцю барвистих вогників від призматичних підвісок, що погойдувалися на осяяному сонцем вікні.

— Ось і все,— зітхнула Полліанна, закінчивши оповідь.— Тепер ви розумієте, що я мала на увазі, коли сказала, що сонечко теж гратиметься в цю гру.

Запанувала тиша. Її порушив невпевнений голос, що линув від ліжка.

— Можливо. Але як на мене, Полліанно, то ти краща за всі призми разом узяті.

— Ой, я ж не вмю перетворювати сонячні промені на ці чудові червоні, зелені та пурпурові вогники.

— Справді? — усміхнувся чоловік. Полліанна глянула на нього й здивовано помітила, що очі в нього були вологі.

— Так,— підтвердила вона, а тоді додала із сумом: — Я боюся, містере Пендлтон, що мені сонечко взагалі не може нічого зробити, хіба що веснянки. Тітонька Поллі казала, що веснянки саме від сонця.

Чоловік стиха засміявся. Полліанна здивовано повернулася до нього, бо сміх був більше схожий на схлипування.

ДИВО ТА Й ГОДИ

У вересні Полліанна пішла до школи. Попередні іспити засвідчили, що вона добре розвинута, як на свій вік, і незабаром Полліанна стала щасливою ученицею разом зі своїми однолітками — дівчатами й хлопцями.

Школа подарувала Полліанні нові враження. Не менше вражень було й у школи від Полліанни. Їхні стосунки дуже швидко стали якнайкращими, і Полліанна зізналася тітоньці, що школа й є справжнім життям... хоча раніше й були в неї сумніви.

Попри радіщі нових занять, Полліанна не забувала й давніх друзів. Звісно, багато часу вона їм приділяти вже не могла, але робила що могла. Особливо незадоволеним був Джон Пендлтон.

Якось ополудні в суботу він їй сказав про це.

— Послухай, Полліанно, як ти дивишся на те, щоб переїхати й жити в мене? — спитав він, хвилюючись.— Бо я тебе майже не бачу.

Полліанна розсміялася: містер Пендлтон такий кумедник.

— Я гадала, ви не любите, щоб навколо вас товклися люди,— промовила вона.

Містер Пендлтон скривився.

— Це було раніше, доки ти не навчила мене своєї гри. Тепер я навіть радію, що за мною доглядають. Ну, нічого, ось я скоро одужаю. Тоді я розберусь, хто що робить,— закінчив він, узяв

одну милицю та жартома пригрозив дівчинці. Цього разу вони сиділи у великій бібліотеці.

— Але ж насправді ви зовсім не радієте, тільки кажете так, — мовила Полліанна, дивлячись на песика, що дрімав біля каміна. — Ви ж знаєте, що граєтесь не так, як слід... знаєте!

Обличчя чоловіка раптом споважніло.

— Для цього ти мені й потрібна, дитино. Допомоги у грі. То ти переїдеш?

Дівчинка здивовано повернулась до нього.

— Містере Пендлтон, ви що, це серйозно?

— Цілком. Ти мені потрібна. Так переїдеш?

У Полліанни був розпачливий вигляд.

— Але, містере Пендлтон, я не можу... ви знаєте, що не можу. Я живу в тітоньки Поллі.

Щось таке майнуло в нього на обличчі, чого Полліанна не годна була зрозуміти. Він дав волю своїм почуттям:

— Ти не тільки їй належиш... Може, вона дозволить тобі переїхати до мене, — запитав він якомога лагідніше. — Тоді ти згодишся?

Полліанна замислено звела брови на перенісці.

— Але ж тітонька Поллі... була настільки доброю до мене, — повільно почала дівчинка. — Вона мене взяла до себе тоді, коли у мене не лишилося нікого, крім Жіночої допомоги, і...

Хвиля болю знову прокотилася обличчям хворого. Але тепер голос його лунав тихо й сумно.

— Полліанно, багато років тому я дуже полюбив одну жінку. Я сподівався одного чудового дня привести її в цей дім. Я жив мріями про те, якими щасливими могли ми бути все життя.

— Так, — з жалем мовила Полліанна.

— Але... я не зміг привести її сюди. Немає значення чому. Так вийшло... та й годі. Відтоді цей будинок став для мене купою сірого каміння, а не домівкою. Він потребує жіночої руки і серця — або дитячої присутності, щоб стати домівкою. А в мене — ні того, ні того. Тому я й прошу тебе переїхати.

Полліанна схопилась на рівні ноги. Обличчя в неї промінилося.

— Містере Пендлтон, ви... шкодуєте, що не мали шлюбної жінки в домі?

— Т-т-так, Полліанно.

— О, яка я рада. Тоді все гаразд, — зітхнула дівчинка. — Тоді ви можете взяти нас обох, і все владнається!

— Взяти... вас... обох? — вражено повторив чоловік.

Ледь помітний сумнів промайнув обличчям Полліанни.

— Ну, звичайно ж. Ну, її згоди ще нема. Але я впевнена, що вона погодиться, коли ви все їй поясните, так як пояснили це мені. І тоді ми зможемо разом переїхати.

В очах чоловіка відбився жах.

— Твоя тітонька переїде — сюди?!

Полліанна здивовано глянула на нього.

— А хіба ви хотіли б переїхати туди? — запитала вона. — Звісно, ваш дім не настільки гарний, але з часом...

— Полліанно, про що це ти? — дуже м'яко спитав чоловік.

— Про те, де ми житимемо, — здивовано відповіла Полліанна. — Я саме так вас зрозуміла. Ви ж самі щойно сказали, що мріяли мати тітоньку Поллі за шлюбну жінку, аби тут була домівка...

З горла чоловіка вирвався здавлений крик. Він підняв руку, почав щось говорити, а тоді безсило впустив її.

— До вас лікар, сер, — з'явилася у дверях покоївка.

Полліанна одразу підвелася.

Джон Пендлтон гарячково повернувся до неї.

— Полліанно, заради Бога, не кажи нічого про нашу розмову... поки що, — благально прошепотів він.

Полліанна всміхнулася, й на щічках з'явилися ямочки.

— Звісно. Так ніби я не знаю, що ви хочете самі їй про все розповісти, — весело кинула вона через плече.

Джон Пендлтон безсило відкинувся в кріслі.

— Що сталося? — питав лікар, міряючи галопуючий пульс пацієнта.

Химерна усмішка затремтіла на губах Джона Пендлттона.

— Здається, забагато тих зміцнювальних ліків, — засміявся він, помітивши, як лікар поглядом проводжає невеличку постать Полліанни, яка прямувала додому.

ЩЕ БІЛЬШЕ ДИВО

У неділю зранку Полліанна завжди йшла спочатку до церкви, а тоді — до недільної школи. А після обіду вона часто ходила на прогулянку з Ненсі. І наступного дня після суботнього візиту до містера Пендлттона Полліанна планувала зробити так само, але, коли вона вертала додому зі школи, її наздогнав у кабріолеті лікар Чилтон, який спинив коня та запропонував:

— Я можу підвезти тебе додому, Полліанно. Мені треба поговорити з тобою. Я спеціально їхав до вашого будинку для цього. — І вів далі, у той час як Полліанна вмощувалася

поруч. — Містеру Пендлтону треба негайно з тобою побачитися. Він сказав, що це дуже важливо.

Полліанна щасливо кивнула:

— Так, я знаю. Я поїду.

Лікар здивовано повернувся до неї.

— Не знаю, чи я правильно чиню, дозволяючи тобі це зробити, — промовив він з блискітками в очах. — Здається, ви, юна леді, вчора його більше розхвилювали, ніж заспокоїли.

Полліанна розсміялася.

— Це не я, повірте мені, не я. Це все через тітоньку Поллі.

Лікар рвучко повернувся до неї.

— Через твою тітку? — вихопилося в нього. Полліанна аж підстрибнула на сидінні від щастя.

— Так. Це настільки хвилююче й мило, просто як у книжці, уявляєте? Зараз вам усе розповім, — раптом зважилася вона. — Він просив мене не говорити нікому, але, гадаю, вам можна. Він казав не говорити про це їй.

— Їй?

— Так, тітці Поллі. Він сам краще їй усе пояснить, ніж це робила б я... адже то коханці.

— Коханці! — коли лікар вимовив це слово, коні різко рвонули вперед, ніби він смикнув за віжки.

— Так, — щасливо підтвердила Полліанна. — Це частина цієї історії. Я нічого не знала, доки Ненсі мені не розповіла. Вона казала, що колись тітка Поллі мала коханого, але вони посварилися. Спочатку вона не знала, хто це, але ми все з'ясували. Цей чоловік — містер Джон Пендлтон.

Лікареві відлягло, рука з віжками впала йому на коліна.

— О! Ні, я про це не знав, — тихо промовив він. Полліанна поспішала: кабриолет наближався до садиби Гаррінгтонів.

— Ви знаєте, я така рада. Все складається чудово. Містер Пендлтон запропонував мені переїхати жити до нього, але ж я не можу лишити тітоньку Поллі, яка весь цей час добре ставилася до мене. Тоді він розповів мені про жіночу руку й серце, яку стільки років мріє бачити у своєму домі. Якби ви знали, як я за них рада! Адже він її перепросить, вони помиряться, і ми з тітонькою Поллі переїдемо до нього або він переїде до нас. Звісно, тітонька Поллі досі ні про що не здогадується, і ми не усе владнали. Отож він і схотів мене сьогодні побачити.

Лікар раптом випростався. На губах заграла дивна усмішка.

— Що ж, Полліанно, тепер я, здається, розумію, чому містеру Пендлтону захотілося тебе побачити, — кивнув він, зупиняючи коня біля дверей.

— Ой, дивіться, тітонька Поллі у вікні, — вигукнула Полліанна, але за мить додала: — Ні, здається це не вона. Я була переконана, що бачила саме її.

— Ні, зараз... її там нема, — сказав лікар. Усмішка раптово зникла з губів.

Полліанна помітила, що Джон Пендлтон дуже нервував, чекаючи на неї.

— Полліанно, — почав він, — цілу ніч я намагався відгадати, що ти мала на увазі вчора... про те, що я багато років мріяв про руку й серце твоєї тітоньки Поллі. Що ти хотіла цим сказати?

— Ну як же, ви ж колись були закохані. І я вчора так зраділа, що ви зберегли свої почуття.

— Закохані? Твоя тітка та я?

Почувши в голосі чоловіка непідробне здивування, Полліанна палко додала:

— Ну як же, містере Пендлтон, Ненсі мені про все розповіла! Чоловік нервово хихикнув:

— Справді? І все ж, боюсь, що твоя Ненсі глибоко помиляється.

— Ви... ви не були закохані? — в очах Полліанни з'явився розпач.

— Ніколи!

— Отже, у вас усе — не так, як у книжці?

Відповіді не було. Містер Пендлтон біля вікна задивився вдалечінь.

— Боже, а все так блискуче складалося, — ледь не плакала Полліанна. — Я була б така рада переїхати... разом із тітонькою Поллі.

— А тепер ти не переїдеш? — не повертаючи голови, запитав чоловік.

— Звичайно ж, ні. Я ж тітчина дитина.

Чоловік круто повернувся.

— До того, як стати тітчиною, ти була маминою. І це про руку й серце твоєї мами я мріяв багато років тому.

— Моєї мами?

— Так. Я не хотів тобі про це говорити, хоча, зрештою, це й на краще, що тепер ти все знаєш, — обличчя Джона Пендлтона поволі зблідло. Він говорив через силу. У Полліанни перелякані очі були широко розплющені, губи розтулилися, а сама вона втупилася в нього. — Я любив твою маму, але вона... мене не любила. А потім вона поїхала з ним — із твоїм батьком. Лише тоді я зрозумів, як багато вона для мене важила. Увесь світ раptom змарнів для мене. Але менше з тим. За ці роки я став сердитим, дратівливим; я нікого не любив і мене ніхто не любив, а мені ж іще шістдесят не переступило. І ось одного дня в моєму житті з'являється маленька

дівчинка, схожа на ті призматичні підвіски, які тобі так подобаються. І вона затанцювала вогниками в моєму житті й осяяла мій похмурий старий світ пурпуровими, золотими, яскраво-червоними іскрами свого щастя. Коли я з'ясував, хто ти така, я спочатку не хотів тебе бачити. Я не хотів згадувати... про твою маму. Але ти сама бачиш, що з цього вийшло. Мені кортіло тебе бачити. А тепер я хочу бачити тебе завжди. Може, зараз ти згодишся переїхати до мене?

— Але, містере Пендлтон, я... а як же тітонька Поллі? — на очі їй набігли сльози.

Чоловік зробив нетерплячий порух.

— А про мене тобі байдуже? Як я зможу тепер «радіти життю», коли тебе не буде поряд? Зрозумій же, Полліанно, що лише з твоєю появою я прокинувся для життя. Якби ти була моєю дитиною, я став би щасливим... І я б намагався зробити тебе щасливою. Я ні в чому тобі не відмовлятиму. Я віддам тобі усі гроші, до останнього цента, щоб ти була щаслива.

Полліанна була вражена.

— Ні, містере Пендлтон, я не дозволила б витратити все на мене... адже ви збирали кошти для поган!

Обличчя чоловіка набігло кров'ю. Він хотів щось заперечити, але Полліанна ще не закінчила.

— Крім того, багаті люди можуть радіти й без мене. Ви стільком людям уже принесли радість, що не можете самі не радіти! Взяти хоча б ваші підвіски, які ви подарували місіс Сноу й мені, або золоту монетку — Ненсі на день народження...

— Але... то все пусте, — втрутився містер Пендлтон. Обличчя його пашіло... Та й нема дива. Джона Пендлтона колись знали не за подарунки. Це нісенітниця. Та й небагато того було... і все лише завдяки тобі. Ти дарувала, а не я. Саме ти! — повторив він попри її протести. — І це ще більше доводить, що ти мені потрібна, дівчинко, — і в його голосі забриніло ніжне благання. — Якщо я коли-небудь ще гратиму в твою «гру в радість», Полліанно, то лише за умови, що ти переїдеш і гратимешся разом зі мною.

Чоло дівчинки спохмурніло.

— Тітонька Поллі була така люб'язна до мене, — почала вона, але чоловік різко обірвав її. На обличчя повернувся давній вираз роздратування. Так довго нетерпіння було частиною його ества, що тепер побороти його було нелегко.

— Звісно, вона була люб'язною! Але мені ти потрібна набагато більше, — не вгавав він.

— Ні, містере Пендлтон, я знаю, вона рада, що я...

— Рада! — обірвав її чоловік, остаточно втрачаючи терпець. — Та я ладен битись навзаклад, що міс Поллі ніколи не знала, що таке радість. Вона виконує обов'язок, та й годі. Вона вельми обов'язкова жінка. Колись мені цей обов'язок дався взнаки. Звісно, останні п'ятнадцять-двадцять років ми були далеко не найкращими друзями. Але я знаю її. Усі її знають, і вона не така людина, Полліанно. Вона не знає, як радіти. Спитай-но лишень її про переїзд — нехай вона не дозволить. Ой, дитино, дитино, якби ти знала, як ти мені потрібна, — уривчасто мовив він.

Полліанна підвелася та скрутно зітхнула.

— Гаразд, я запитаю в неї, — замислено мовила вона. — Звісно, я не хочу сказати, що мені не хочеться жити тут, з вами, містере Пендлтон, але... — вона не завершила речення. На мить запанувала тиша. Подумавши, Полліанна додала: — І все ж, я рада, що вчора нічого їй не розповіла. Я ж так сподівалася, що вона вам теж потрібна.

Джон Пендлтон сумно всміхнувся.

— Так, Полліанно, це справді дуже добре, що ти їй нічого не сказала.

— Я нікому нічого не говорила. Тільки лікарю.

Але він не рахується.

— Лікарю! — вигукнув містер Пендлтон, різко повертаючись до неї. — Ні, тільки не лікарю Чилтону!

— Так, коли він сьогодні приїхав передати, що ви хочете мене бачити.

— Це ж треба... — пробурмотів містер Пендлтон, безсило опускаючись у крісло. Тоді раптом випростався та зацікавлено запитав: — Ну, і що тобі відповів лікар Чилтон?

Полліанна замислилася:

— Вже й не пригадаю. Нічого особливого. Стривайте, він сказав, що тепер він розуміє, чому вам так терміново заманулося мене бачити.

— Справді? Так і сказав? — перепитав Джон Пендлтон і раптом засміявся. Полліанна не могла втямити, що означає цей дивний сміх.

ВІДПОВІДЬ НА ЗАПИТАННЯ

Коли Полліанна спускалася з Пендлтонського пагорба, небо швидко затягалось грозовими хмарами. На півдорозі додому вона перестріла Ненсі з парасолькою. Але наразі трохи розхмарилося, і на зливу не виглядало.

— Здається, хмари полинули на північ, — повідомила Ненсі, прискіпливо вдивляючись у небо. — Я так і думала, але міс Поллі наполягла, щоб я бігла тобі назустріч з оцим. Вона дуже хвилювалася за тебе.

— Хвилювалася? — замислено спитала Полліанна, і собі вдивляючись у хмари.

Ненсі чмихнула.

— Здається, ви не дочули, що я вам сказала, — ображено кинула вона. — Я кажу, що ваша тітонька хвилюється за вас.

— О, — зітхнула Полліанна, пригадавши раптом запитання, яке вона мусила задати своїй тітоньці. — Пробачте, я не хотіла її лякати.

— А я рада, — несподівано заявила Ненсі. — Їй-їй.

Полліанна витріщилася на дівчину.

— Ви раді, що тітонька Поллі злякалася через мене? Ненсі, це ж не гра... як можна радіти з такого, — заперечила вона.

— А я зовсім і не граюся, — відказала Ненсі. — І не збиралась. Ви, певно, навіть не усвідомлюєте... це ж означає, що міс Поллі хвилюється за вас!

— Ну, чому ж, хвилюватися — це значить почуватися неспокійно, жахливо, — твердила Полліанна. — Що ж іще це може означати?

Ненсі гордо підняла голову.

— Я вам скажу, що це означає. Це означає, що у неї нарешті з'явилися нормальні людські почуття, як у всіх людей. Вона не просто виконує свій обов'язок, як це було досі.

— Ну чому, Ненсі, — спробувала заперечити спантеличена Полліанна. — Тітонька Поллі завжди виконує свій обов'язок. Вона вельми обов'язкова жінка! — Полліанна мимоволі повторила слова, які півгодини тому почула від Джона Пендлтона.

Ненсі пирснула від сміху:

— Що ж, ваша правда, саме такою вона й була донедавна. Але відколи ви з'явилися тут, вона дуже змінилася.

Обличчя Полліанни перемінилося. Брови збіглися на переніссі.

— Слушайте, Ненсі, а можна вас про щось запитати? — зітхнула вона. — Як ви гадаєте, тітоньці Поллі подобається, що я живу в неї? Може, їй байдуже... якщо я житиму деінде?

Ненсі зиркнула на зосереджене обличчя дівчинки. Вона давно чекала на це запитання та боялася його. Вона не знала, чи зможе відверто відповісти на нього, щоб не завдати дитині болю. Але зараз усе змінилося, і те, що міс Поллі послала Ненсі з парасолькою назустріч Полліанні, дозволило спокійно зустріти це запитання.

Тепер вона була переконана, що може нарешті з чистим сумлінням заспокоїти серденько малої, що так прагло любові.

— Чи подобається їй, що ви тут? Чи дозволить вам жити деінде? — обурено вигукнула вона. — Та ви геть не чуєте, що я вам торочу? Хіба вона не послала мене стрімголов вам назустріч, ледь помітила хмарку на небі? Хіба вона не наказала перетягти всі ваші речі з горища в кімнатку поверхом нижче, яка вам так сподобалася? Та ви лише пригадайте, міс Полліанно, як вона спочатку спересердя...

Ненсі закашлялася, збагнувши, що зайшла надто далеко.

— Зрештою, не моє мелеться, — задихано торохтіла вона. — Але це лише натяк на те, як вона через вас подобрішала й пом'якшала. Узяти хоча б собаку чи kota, і те, як вона зі мною розмовляє... Міс Полліанно, не варто й казати, як вона сумуватиме без вас, — запально завершила Ненсі, щоб приховати небезпечну обмовку, якої вона припустилася. Але вона не була готова до раптової радості, що осяяла обличчя Полліанни.

— Ой, Ненсі, я така рада-рада-рада! Якби ви тільки знали, яка я рада, що потрібна тітоньці Поллі!

«Ну як я можу покинути її тепер? — міркувала Полліанна, піднімаючись сходами своєї кімнати. — Я завжди знала, що хочу жити разом з тіткою Поллі, але не розуміла, наскільки я воліла, щоб вона хотіла того самого!»

Тепер перед Полліанною стояло непросте завдання пояснити все Джону Пендлтону, і їй це муляло. Їй дуже подобався Джон Пендлтон, і вона його жаліла... бо він і сам мав до себе жаль. Їй було шкода, що довге самотнє життя зробило його нещасним. Особливо засмучувало те, що це все сталося через її матінку. Уява дівчинки малювала великий сірий будинок, яким він буде, коли його господар одужає й житиме далі в мовчазних кімнатах зі сміттям на підлозі та захаращеним столом, і її маленьке серденько стискалося від болю. Полліанна мріяла про те, щоб десь знайшовся хтось, хто... І тут вона схопилася на рівні ноги й радісно скрикнула від того, що спало їй на думку!

За першої ж нагоди вона побігла на пагорб до будинку містера Пендлтона. Аж ось вона вже сиділа у великій напівтемній бібліотеці поруч із Джоном Пендлтоном, який поклав тонкі довгі руки на більця свого фотелю, а біля його ніг примостився песик.

— Ну що, Полліанно, ти згодна гратися зі мною у свою «гру в радість» до кінця мого життя? — м'яко запитав чоловік.

— Так, звичайно! — вигукнула Полліанна. — Ви знаєте, я придумала для вас прекрасну річ, і ви навіть не уявляєте...

— Ми гратимемося разом? — перепитав чоловік, і кутики губів затремтіли від хвилювання.

— Так, тобто — ні, але...

— Полліанно, ти ж не хочеш сказати «ні»? — запитав він схвилювано.

— Містере Пендлтон, я мушу. Розумієте, тітонька Поллі...

— Вона не дозволила тобі переїхати?

— Я... я не питалася в неї, — затиалася бідолашна дівчинка.

— Полліанно!

Дівчинка відвела погляд. Вона досі не бачила свого друга таким ображеним і зболеним.

— Ти навіть не запитала в неї!

— Я не змогла, сер, справді, — вибовкала Полліанна. — Розумієте, я все знала, не питаючи в неї. Я потрібна тітоньці Поллі й тому хочу лишитися в неї, — сміливо визнала вона, — аби ви тільки знали, яка вона добра була до мене. І ви знаєте, мені здається, вона вже починає радіти багатьом речам. Такого раніше не було. Ви самі казали. Містере Пендлтон, я просто не можу лишити тітоньку Поллі, особливо зараз.

Запала мовчанка. Тишу порушувало лише потріскування дров, що горіли в каміні. Нарешті чоловік сказав:

— Що ж, Полліанно, я тебе розумію. Ти не можеш лишити її зараз, — сказав він. — Більше я не проситиму, — останні слова він промовив зовсім тихо, та Полліанна розчула.

— Але ж я ще не закінчила, — не здавалася Полліанна. — Я придумала просто чудовий вихід із ситуації, ви навіть не здогадуєтеся який!

— Мені більше нічого не треба, Полліанно.

— А от і треба. Ви ж самі казали. Ви говорили, що лише жіноча рука й серце або присутність дитини можуть перетворити будинок на затишну домівку. Ось я та хочу запропонувати вам таку присутність. Не себе, а когось іншого.

— Але я не хочу нікого, крім тебе, — запротестував обурений чоловік.

— Погодьтеся, коли познайомитеся з ним. Ви ж такий добрий і турботливий. Згадайте про підвіски, золоту монетку, гроші для язичників...

— Полліанно, — у містера Пендлтона увірвався терпець. — Давай раз і назавжди покінчимо з цією дурницею. Я стільки разів намагався пояснити, що не заощаджував гроші для поган. Ніколи нічого їм не посилав! Отак!

Він гордо підняв підборіддя та зібрався протистояти жалю й розчаруванню в очах Полліанни. Але, на превелике здивування, він не помітив у її очах ні того, ні іншого. Навпаки, очі дівчинки сяяли щастям.

— Ой-ой-ой! Я така рада! — аж заплескала вона в долоні. — Ні, не подумайте, — виправилася вона, зашарівшись, — я не хотіла сказати, що мені не шкода поган, але наразі я рада, що вам не потрібні індійські хлопчики, бо всі інші хочуть лише їх. Тому я рада, що ви можете взяти до себе Джиммі Біна.

— Взяти... кого?

— Джиммі Біна. От вам і буде «присутність дитини». І він цьому зрадіє. Минулого тижня довелося сказати йому, що навіть моя Жіноча допомога на Заході не візьме його. Він дуже засмутився. Але тепер, коли я скажу йому про вас, він буде такий радий!..

— Він зрадіє? А я ні! — рішуче вигукнув чоловік. — Полліанно, це безглузда.

— Ви хочете сказати, що не візьмете його до себе?

— Саме це я та хочу сказати.

— Але це була б така чудова «присутність дитини», — мовила Полліанна. Вона ледь не плакала. — І вам не було б самотньо, коли Джиммі поряд.

— Не сумніваюсь, — почав містер Пендлтон. — Але краще самотність.

І тут уперше за кілька тижнів Полліанна пригадала фразу, яку колись почувала від Ненсі. Вона ображено підвела голову.

— Можна подумати, що давня таємниця дорожча вам за гарненького живого хлопчика. Але виходить, що так.

— Яка таємниця?

— Ваша. Ненсі мені сказала, що у вас є страшна таємниця.

— Отакої! — містер Пендлтон відкинув голову й розреготався. Він так щиро реготав, що Полліанна рознервувалася й розплакалася. Побачивши це, Джон Пендлтон випростався у своєму кріслі. Обличчя одразу споважніло.

— Полліанно, здається, що ти маєш рацію навіть більше, ніж ти можеш собі уявити, — м'яко мовив він. — Власне, я розумію, що «гарненький живий хлопчик» набагато кращий за мою... найбільшу таємницю. Щоправда, ми не завжди готові робити такий обмін. Ми звикли триматися за наші таємниці. Хоча... розкажи мені трохи про цього гарного хлопчика.

І Полліанна розповіла.

Схоже, сміх розрядив атмосферу. А можливо, доля Джиммі Біна у зворушливому викладі Полліанни зачепила й без того

вже злагідніле серце. Так чи інакше, але, прощаючись, Полліанна отримала запрошення від містера Пендлтона наступної суботи опівдні завітати до великого будинку разом із Джиммі Біном.

— Я така рада! Я переконана, що ви його полюбите, — зітхнула Полліанна, прощаючись. — І так хочу, щоб Джиммі Бін мав власну домівку... і рідну людину, яка турбуватиметься про нього.

ПРОПОВІДІ ТА ЯЩИК НА ДРОВА

У той час коли Полліанна розповідала містеру Пендлтону про Джиммі Біна, преподобний Пол Форд піднімався схилом пагорба й входив до Пендлтонського лісу, сподіваючись, що тиха краса Божої природи вгамує неспокій у душі, спричинений синами людськими.

Преподобному Полу Форду боліло, що з кожним місяцем, попри всі заходи, справи в парафії йшли дедалі гірше. Тепер, здавалося, дійшло до того, що де оком не кинь — самі скандали, заздрощі та чвари. Він переконував, благав, звинувачував, картав, ігнорував, зрештою палко і з надією молився. Але сьогодні він змушений був визнати, що всі його зусилля звелися нанівець.

Через невідь-які марниці зіштовхнулося двоє його дияконів. Троє активісток Жіночої допомоги вийшли з неї через нікчемні плітки, роздмухані плескатими язиками у полум'я скандалу. Церковний хор розділювався через те, що одному співакові діставалася більша сольна партія. Через критику двох службовців стався заколот у Християнському допомоговому товаристві. Останньою краплею стала звістка про відставку двох учителів та настоятеля недільної школи, і тому виснажений священик рушив до лісу, щоб там у тиші помолитися й подумати.

Під зеленим склепінням дерев преподобний Пол Форд розглянув стан справ. На його думку, це була криза. Треба вживати негайних заходів. Уся робота церкви завмерла. Дедалі менше вірників відвідувало недільні служби, щоденні молитви, місіонерські чаювання та навіть вечери та збори. Звісно, жменька сумлінних працівників залишилася. Вони вважали, що треба нести свій хрест, і хизувалися тим, що чують глузування довкола й поговір дармовитів.

Тому преподобний Пол Форд чудово розумів, що він (посланець Бога), церква, містечко, усе християнство потерпає й потерпатиме ще більше, якщо...

Щось треба негайно робити. Але що?

Священик поволі витяг з кишені нотатки до наступного недільного казання. Замислився над ними. Губи потоншали, надавши йому суворого вигляду, й він голосно, з почуттям почав читати:

«Біда вам, книжники і фарисеї, облудники, бо ви зачинаєте людям царство небесне, бо й самі ви туди не йдете, і тих, хто хоче увійти, не пускаєте!

Біда вам, книжники й фарисеї, облудники, що вдовині хати руйнуєте, а тоді про чуже око довго молитесь, — за це ви прокляті будете.

Горе вам, книжники й фарисеї, облудники, що даєте десятину з м'яти, ганусу, кмину, але пропускаєте найважливіше в законі, суді, милосерді, вірі, бо й перше робити треба, і про друге не слід забувати».

Це було гірке картання. У зелених навах лісу проникливий глибокий голос священика лунав нищівно. Навіть птахи та білки притихли з остраху. Священик наочно уявив собі, як ці слова прозвучать у неділю, коли він у священній тиші виголосить казання до своїх парафіян.

Своїх парафіян. Так, це були його парафіяни. Чи зможе він це зробити? Чи наважиться? Це були самі по собі страшні картання, навіть без його власних слів, які він збирався виголосити далі. І він молився. Щиро благав Бога про допомогу й покріплення. Він прагнув — о, як палко він благав — допомогти йому в цей критичний час зробити єдиний правильний крок. Але що то за крок?

Священик повільно згорнув нотатки й сховав їх назад до кишені. Тоді зітхнув, наче застогнав, кинувся до підніжжя дерева й задулив обличчя руками.

Там його знайшла Полліанна, вертаючи додому від містера Пендлтона. Скрикнувши, вона кинулася до нього:

— Містере Форд! Ви нічого собі не поламали... ноги цілі?

Священик опустив руки й підвів голову. Він спробував усміхнутися

— Ні, люба... не турбуйся! Я просто... відпочиваю.

— О! — зітхнула Полліанна, трохи відступивши. — Тоді гаразд. Бо минулого разу я знайшла містера Пендлтона з поламаногою... Він тоді лежав, а ви сидите.

— Так, я сиджу, і в мене все гаразд. Принаймні лікар мені не потрібний.

Останні слова він вимовив дуже тихо, однак Полліанна почула. Щось змінилось у її обличчі. Очі засвітилися ніжністю співчуття.

— Я вас розумію... Вас щось дуже непокоїть? Татко теж так говорив, коли його щось непокоїло. Напевне, так буває у всіх священиків. Бо від них багато залежить... до деякої міри.

Преподобний Пол Форд звів на дівчинку здивовані очі.

— Твій батько був священиком, Полліанно?

— Так, сер. А ви хіба не знали? Мені здавалося, що це вже всі знають. Він одружився із сестрою тітоньки Поллі, і вона стала моєю мамою.

— О, так, тепер зрозуміло. Ти знаєш, я тут віднедавна, а тому не знаю всіх родинних історій.

— Так, сер... тобто, звісно, ні, сер,— усміхнулася Полліанна.

Запала тривала тиша. Священик і далі сидів біля підніжжя дуба та, здавалося, забув про присутність Полліанни. Він знову дістав з кишені нотатки, розгорнув, не дивлячись на них. Натомість споглядав листячко на землі неподалік. Воно було зжовкле й мертве. Полліанна з жалем дивилася на священика.

— Сьогодні гарний день,— почала вона з надією.

Пастор не відповів. Тоді раптом підвів погляд.

— Що? Атож, сьогодні справді гарний день.

— І зовсім не холодно, як це часто буває в жовтні,— зі ще більшою надією підхопила Полліанна.— У містера Пендлтона горів у каміні вогонь, але він каже, що йому зовсім не холодно. Він просто любить дивитися на вогонь. І я люблю дивитися на вогонь, а ви любите?

Священик мовчав. Полліанна почекала кілька хвилин, а тоді спробувала змінити тему розмови.

— А вам подобається бути священиком?

Преподобний Пол Форд одразу зреагував на запитання.

— Чи подобається... ? Що за химерне запитання? Чому ти питаєш, любя?

— Просто... у вас був такий вигляд... Ви нагадали мені татка. Він теж іноді бував таким.

— Справді? — ввічливо сказав священик, не відриваючи очей від сухого листя.

— Так, і тоді я завжди його запитувала, чи радіє він з того, що він священик.

Пастор попід деревом сумовито всміхнувся.

— І що ж він тобі відповідав?

— Він завжди казав, що, звісно, радий, і при цьому частенько додавав, що й на мить не лишився б пастором, якби в Біблії не було стільки радісних текстів.

— Яких текстів?! — преподобний Пол Форд нарешті відірвав погляд від листя та втупився у сяюче личко Полліанни.

— Їх татко так назвав,— засміялася вона.— Звісно, у Біблії вони так не називаються. Але вони всі починаються зі слів «Втішайтесь, Господь з вами», «Звеселяйтесь», «Радійте» тощо. Якось таткові було особливо погано, і він полічив усі такі тексти. Вийшло — вісімсот.

— Вісімсот!

— Так, і всі вони закликають радіти й звеселитися. Тому тато й назвав їх «радісними текстами».

— О! — на обличчі священика з'явився дивний вираз. Його погляд мимоволі зупинився на нотатках, які він тримав у руках... «Біда вам, книжники й фарисеї, облудники»...

— А твій тато любив «радісні тексти»? — буркнув він.

— Атож,— ствердно кивнула Полліанна.— Він казав, що в той день, коли йому спало на думку полічити «радісні тексти», він одразу відчув полегшення. Він сказав, що коли Бог дав собі клопіт вісімсот разів закликати нас радіти й звеселитися, то, напевне, Він дуже хотів, аби ми це колись робили. І татові стало соромно, що він так мало радів. Згодом ці тексти дуже допомагали татові, коли його спіткали злидні, тобто коли в Жіночій допомозі почався розбрат... тобто, я хотіла сказати, що вони не могли дійти згоди... — швиденько виправилася вона.— Тож тато казав, що ці тексти наштовхнули його на думку про гру в радість. Ми почали з ним грати в цю гру, коли мені прислали милиці. Але тато казав, що для нього все почалося із «радісних текстів».

— А що це за гра така? — поцікавився священик.

— Треба в будь-якій ситуації знайти щось таке, з чого можна порадіти. Я ж кажу, що цю гру придумав мій тато, коли нам надіслали милиці,— і Полліанна розповіла йому свою історію — чоловікові, який дивився та бачив, чув і розумів.

Невдовзі Полліанна й священик, тримаючись за руки, спустилися з пагорба. Дівчина променилася. Вона була балакуха й говорила тепер без угаву. Адже стільки треба переповісти про гру, про тата, про життя в старому будинку, бо все це цікавило пастора.

Біля підніжжя пагорба їхні дороги розійшлися, і далі кожен з них пішов сам.

Увечері у своєму кабінеті преподобний Пол Форд поринув у роздуми. Поруч на столі лежали аркушки з начерками казання. А просто перед ним — чисті аркуші, на яких з'явиться остаточний текст; Пол Форд тримав у руці олівець, але він думав ні про написане, ні про те, що має написати. В уяві він перенісся до західного містечка, де жив бідний, хворий, заклопотаний,

самотній місіонер, але водночас знаходив час рахувати в Біблії, скільки разів його Господь і Владар звернувся до нього зі словами «радій і звеселяйся».

Відтак, глибоко зітхнувши, преподобний Пол Форд повернувся до дійсності й поправив аркуші паперу під рукою.

«Євангеліє за Матвієм, глава 23, вірші 13–14 і 23», — написав він. Тоді нетерпляче кинув олівець і взяв часопис, який дружина залишила на столі. Він байдуже гортав сторінки, доки цей абзац не привернув його уваги.

«Одного разу батько дізнався, що його син Том відмовився зранку наносити матері дрова в ящик. Він покликав свого сина й сказав йому:

— Томе, я переконаний, що ти з радістю підеш і принесеш мамі дрова.

І Том, не сказавши ані слова, пішов. Чому? Бо батько дав йому ясно зрозуміти, що чекає від нього належних учинків. Якби ж він сказав: «Томе, я випадково почув, що ти вранці сказав матері, й мені соромно за тебе. негайно йди та принеси дрова!» Будьте певні, що в цьому випадку ящик і досі був би порожній».

Пастор перебігав очима текст і виловив ще один абзац:

«Людам потрібне заохочення. Їхню природну опірність треба зміцнювати, а не послаблювати... Не треба гудити людей за їхні вади — радше вкажіть їм на їхні чесноти. Спробуйте відволікти їх від поганих звичок. Покажіть їм їхні переваги, справжнє ество, що здатне зважуватися, робити й перемагати! Приваблює людина гарна, ладна допомогти, дати надію, і це може перемінити ціле містечко. Люди випромінюють те, що у них в думках і на серці. Якщо людина добра й обов'язкова, її сусіди незабаром це відчують. Але якщо людина ганить, супиться та критикує, сусіди відплатять тим же, ще й додадуть. Якщо ви шукаєте погане, чекаєте на це, то ви його знайдете. Але якщо знаєте, що знайдете добро, — матимете його. Скажіть сину Тому, що ви впевнені, що він з радістю наповнить ящик, і ви побачите, як з'явиться жвавність, готовність і зацікавленість!»

Священик упустив папір і підняв голову. Тоді схопився на рівні ноги і почав ходити по кімнаті туди й назад. Зрештою, глибоко зітхнувши, він сів до столу.

— Боже, допоможи! Я зроблю це, — м'яко вигукнув він. — Я скажу всім своїм Томам, що знаю, що вони будуть раді наповнити оті ящики для дров. Я дам їм роботу й виповню радістю роботи, аби вони не мали часу зазирати до чужих ящиків.

Він узяв старе казання, подер його й кинув на підлогу, і тепер з одного боку стільця лежало «Біда вам», а з іншого — «книжники

і фарисеї, облудники». А олівець його вже літав по гладенькому чистому аркушу, спочатку перекресливши чорною лінією «Євангеліє за Матвієм, глава 23, вірші 13–14 і 23».

Наступної неділі проповідь преподобного Пола Форда стала справжньою сурмою, що викликала усе краще в тих, хто її чув, — у чоловіка, жінки й дитини. А починалася вона одним із восьми-ста сонячних «радісних текстів», підказаних Полліанною:

«Радійте в Бозі та звеселяйтесь, праведні, втішайтесь усі правдиві серцем».

НЕЩАСНИЙ ВИПАДОК

Якось на прохання місіс Сноу, яка забула назву ліків, що їй написав лікар, Полліанна завітала до кабінету лікаря Чилтона. Досі Полліанна не була в нього на прийомі.

— Я у вас уперше. Ви тут і живете? — спитала вона, зацікавлено роздивляючись.

Лікар сумно всміхнувся.

— Так... авжеж, — відповів він, пишучи щось у нотатнику. — Це лише бліда подоба домівка, Полліанно. Кілька кімнат та й по всьому.

Полліанна поважно кивнула головою. В її очах світилося розуміння та співчуття.

— Я розумію. Потрібні жіноча рука й серце або присутність дитини, щоб була домівка, — промовила вона.

— Що? — різко повернувся до неї лікар.

— Містер Пендлтон сказав мені, — кивнула Полліанна, — що потрібні жіноча рука й серце або присутність дитини. А чому ви не візьмете собі жіночу руку й серце? Може, ви взяли б до себе Джиммі Біна... якцо, звісно, містер Пендлтон відмовиться?

Лікар Чилтон ніяково засміявся.

— Так це містер Пендлтон сказав, що потрібна жіноча рука й серце або присутність дитини, щоб була домівка? — ухильно перепитав він.

— Так. Інакше це просто кам'яниця та й годі. Ну то як, лікарю Чилтон?

— Як... що? — перепитав лікар, повернувшись до столу.

— Жіночу руку й серце. Ой, я ж зовсім забула, — раптом захопилася Полліанна й густо почервоніла. — Здається, я мушу вам це сказати. Колись давно містер Пендлтон любив не тітку Поллі... і тому ми з нею нікуди не переїжджаємо. Розумієте, я вам про це розповіла... але я помилилася. Сподіваюся, ви нікому про це не розповіли? — стурбовано перепитала вона.

— Ні, Полліанно, я нікому про це не розповів, — відповів лікар дивним тоном.

— От і чудово, — полегшено зітхнула Полліанна. — Ви розумієте, я ж тільки вам про це сказала. Містер Пендлтон якось дивно зреагував на те, що я розповіла про все вам.

— Справді? — губи лікаря смикнулися.

— Так. Але, звісно, він не хотів, щоб про це знало багато людей, бо це неправда. Тож чому ви не візьмете собі жіночу руку й серце, лікарю?

На мить запала мовчанка. А потім лікар дуже поважно сказав:

— На жаль, не завжди все залежить тільки від нашого бажання.

Полліанна наморщила чоло.

— Але мені здається, ви могли б це мати, — заперечила дівчинка.

Улесливе «ви» спрацювало бездоганно.

— Дякую, — засміявся лікар, звівши брови. Відтак продовжив серйозно: — На жаль, дехто із твоїх старших знайомих не настільки впевнений у цьому. Принаймні вони виявилися не такі... обов'язкові, — зауважив він.

Полліанна знову наморщила чоло. В її очах відбилося здивування.

— Лікарю Чилтон, ви що, хочете сказати, що намагалися попросити чийсь руку й серце, як містер Пендлтон, але у вас нічого не вийшло?

Лікар рвучко звівся на ноги.

— Так, так, Полліанно, годі про це. Не мороч собі голови чужими клопотами. А тепер мерщій до місіс Сноу. Ось тут я написав назву ліків і як їх приймати. Ще щось?

Полліанна похитала головою.

— Ні, сер. Дякую, сер, — стримано пробурмотіла вона й повернулася до дверей. Дівчинка озвалася вже з маленького коридору; її обличчя раптом розпромінилося:

— І все ж таки я рада, лікарю Чилтон, що ви марно добивалися руки й серця не моєї мами. До побачення!

Нещастя трапилося в останній день жовтня. Полліанна, поспішаючи зі школи додому, переходила вулицю на, здавалося б, безпечній відстані від автомобіля, який швидко наближався.

Потім ніхто до пуття пригадати не міг подробиць трагедії. Не було свідків, які сказали б, як це сталося та хто винен. У будь-якому разі, о п'ятій годині непритомну Полліанну занесли до маленької кімнати, яку вона так полюбила. Сполотніла міс Поллі

й заплакана Ненсі обережно роздягли її й поклали в ліжку, а телефоном терміново покликали лікаря Воррена, і він приїхав, щойно по нього прибув автомобіль.

— Варто лише подивитися на господиню, — ридала Ненсі, розповідаючи Томові про пригоду, коли лікар почав оглядати дівчинку в принишклій кімнаті, — щоб зрозуміти, що вона не просто «виконує обов'язок». Її руки не тряслися, а в очах горів такий вогонь, ніби вона хотіла відігнати самого Янгола Смерті, — хіба так поводяться, коли просто виконують свій обов'язок? Ні, ні за що.

— У неї щось серйозне? — тремтячим голосом запитав дід.

— Вони нічого не кажуть, — хлипала Ненсі. — А міс Полліанна лежить в ліжку така бліда, що можна подумати, що вона мертва. Але міс Поллі сказала, що це не так. Міс Поллі знає, що казати. Вона промацує пульс і прислухується до дихання.

— І що ж воно... таке скоїлося, — обличчя старого Тома смикалося.

Губи Ненсі трохи розпружинилися.

— Ну ви, містере Том, могли б і назвати цю тарадайку так, як вона заслуговує. Хай їй грець! Це ж вона переїхала нашу дівчинку. Я завжди ненавиділа ці смердючі самоходи!

— Що в неї пошкоджено?

— Не знаю, не знаю, — стогнала Ненсі — У неї подряпина на її благословенній голівці, але міс Поллі сказала, що це не страшно. Вона боїться за нутрянні ушкодження.

Старому Тому в очі потрапила порошок.

— Ти хотіла сказати — внутрішні? — запитав він сухо. — Та й хоч і нутрянні... хай йому погибель, тому автомобілю... хоча міс Поллі так не сказала б.

— Га? Не знаю, не знаю, — стогнала Ненсі, скрушно хитаючи головою. — Не можу дочекатися, коли лікар вийде. На мене ж іще прання чекає... мені ще стільки прати не доводилось, — зойкувала вона, заламуючи руки.

Однак і коли лікар пішов, Ненсі не мала нічого нового, аби переповісти старому Тому. Кістки ніби цілі й подряпина на голові незначна, але лікар Воррен був стурбованим, похитував головою та казав, що лише час може дати остаточну відповідь. Коли він пішов, міс Поллі ще більш змарніла й зблідла. Полліанна досі не приходила цілком до тями, а збоку здавалося, що вона просто відпочиває. Увечері мала прийти дипломована медсестра. Та й по всьому. І Ненсі, схлипуючи, повернулася на кухню.

Лише наступного дня, проти полудня, Полліанна розплющила очі й збагнула, де вона.

— Тітонько Поллі, що сталося? Уже день? Чому я досі в ліжку? — вигукнула вона. — Ой, тітонько Поллі, я не можу встати, — простогнала вона й впала на подушки після безуспішної спроби підвестися.

— Ні, любя, не треба поки що вставати, — одразу почала її ніжно втішати тітка.

— Але що сталося? Чому я не можу встати?

Міс Поллі у відчаї звела очі на молоду жінку в білому головному уборі, що стояла біля вікна, аби Полліанна її не бачила. Жінка кивнула:

— Скажіть їй, — ворухнулися її губи.

Міс Поллі прокашлялася та спробувала проковтнути клубок, що заважав говорити.

— Тебе вчора ввечері збив автомобіль. Але не турбуйся зараз. Тітонька хоче, щоб ти відпочила й знову заснула.

— Збив? О, так, я... бігла, — очі Полліанни знерухоміли. Вона приклала руку до чола. — О так, перев'язано... але боляче!

— Так, любя, не думай про це. Тобі треба відпочити.

— Але, тітонько Поллі, я почуваюся якось дивно... кепсько. Мої ноги — я їх зовсім не відчуваю... зовсім!

Міс Поллі кинула благальний погляд на медсестру, насилу встала й відвернулася. Медсестра швидко підійшла до ліжка.

— Давайте поговоримо з вами, — підбадьорливо почала вона. — Гадаю, нам давно час познайомитися. Мене звати міс Гант, і я допомагатиму вашій тітці доглядати за вами. І найперше, що я попрошу вас, це проковтнути ось ці маленькі білі пігулки.

В очах Полліанни з'явився переляк.

— Але за мною не треба доглядати... це ж ненадовго! Я хочу встати. Мені слід до школи. Я ж піду завтра до школи?

Від вікна, де тепер стояла міс Поллі, долинув здушений плач.

— Завтра? — приязно всміхнулася медсестра. — Не думаю, що це трапиться настільки швидко, міс Полліанно. А тепер, будь ласка, прийміть ці пігулки, і ми зараз подивимось, як вони на вас подіють.

— Гарзд, — тамуючи вагання, погодилася Полліанна, — але я маю піти до школи післязавтра... адже будуть іспити.

За хвилину вона знову почала говорити. Розповідала про школу, про автомобіль, про те, як їй болить голова. Але поступово під дією маленьких білих пігулок вона змовкла.

ДЖОН ПЕНДЛТОН

Полліанна не пішла до школи ані «завтра», ані «післязавтра». Але вона цього не розуміла, хіба що в ті миті, коли поверталася свідомість, і починали формулюватися питання. Ще тиждень вона нічого не тямилася. Нарешті лихоманка вщухла, біль трохи вгамувався, свідомість прояснилася. Тоді їй знову довелося пояснювати, що скоїлося.

— Отже, я травмована, але я не хвора, — зітхнула вона одного разу. — Тож мені є з чого радіти.

— Радіти, Полліанно? — спитала міс Поллі, що сиділа біля ліжка.

— Так. Адже краще мати поламані ноги, як містер Пендлтон, ніж бути все життя інвалідом, як місіс Сноу. Люди зі зламаними ногами одужують, а інваліди — ні.

Про зламані ноги міс Поллі промовчала, але раптом підхопилася з місця, підійшла до маленького туалетного столика біля протилежної стінки. Вона бездумно перекладала речі з місця на місце — звичної рішучості не було. Однак обличчя було далеко не бездумне. Просто бліде й витягнуте.

Тим часом Полліанна в ліжку блимала на танець кольорових смуг на стелі від однієї з призм на вікні.

— А ще я рада, що у мене не віспа, — мимрила вона задоволено. — Бо то ще страшніше за веснянки. Також я рада, що у мене не кашлюк... він у мене був, і це жахливо... і я рада, що у мене не апендицит і не кір, бо кір заразний, і тоді вам не дозволили б сидіти біля мене.

— Мені здається, люба моя, що ти багато з чого можеш порадіти, — здавленим голосом промовила міс Поллі, обхопивши собі рукою горло, наче комірцем.

Полліанна м'яко засміялась.

— Так. Я думаю про них... їх багато... коли спостерігаю за веселкою. Я люблю веселки. Я така рада, що містер Пендлтон подарував мені ці призми! Я рада ще з приводу багатьох речей, про які я ще не згадала. Я не знаю чому, але я рада, що сталася ця аварія.

— Полліанно!

Полліанна знову м'яко засміялася й підвела на тітоньку Поллі променисті очі.

— Відколи потрапила в аварію, я стільки разів чула від вас «люба», скільки не чула раніше. А мені так подобається, коли до мене рідні звертаються «люба». Дехто з Жіночої допомоги теж казав мені «люба», і це було приємно, однак від вас це чути набагато приємніше. Ой, тітонько Поллі, яка я рада, що ви моя рідна!

Міс Поллі не відповіла. Рука знову обхопила горло. На очі набігли сльози. Вона відвернулася і, щойно до кімнати зайшла медсестра, притїма вибігла геть.

Тоді ж по обіді Ненсі побігла до старого Тома, що чистив упряж в стайні. Очі її були несамовиті.

— Містере Том, містере Том, уявляєте, хто прийшов? — захекалася вона. — Ви не здогадаєтеся й за тисячу років!

— Тоді не варта справа заходу, — буркнув Том. — Тим більше що жити мені залишилося десь років із десять. Отже, краще, якщо ти сама все розкажеш.

— Ну, тоді слухайте. Як ви гадаєте, хто зараз сидить у вітальні з нашою господинею. Хто, я вас питаю?

Старий Том похитав головою.

— Хтозна, — відказав він.

— То я вам скажу. Це — Джон Пендлтон!

— Отакої! Ти, дівчино, жартуєш?

— Анїтрохи... я ж його впустила... авжеж, на милицях. А біля воріт на нього чекає його екіпаж, ніби це не химерний старий буркотун, який ніколи ні до кого не заговорить. Ви можете уявити, містере Том, він приїхав до неї з візитом!

— Ну то й що? — трохи роздратовано запитав дід.

Ненсі зміряла його зневажливим поглядом.

— Начебто ви не знаєте це краще за мене! — кипіла вона.

— Га?

— Ой-ой-ой, тільки не треба... — з удаваним обуренням відрубала Ненсі. — Чи не ви перший мені розповіли про це?

— Що розповів?

Ненсі глипнула з воріт стайні на будинок, а тоді ступила ближче до діда.

— Звісно! Хто ж перший розповів мені, ніби колись у міс Поллі був коханий? Тож якось я зміркувала, що двічі по два — чотири. Аж ні... виходить, що п'ять, а не чотири.

Старий Том відмахнувся від неї й знову взявся до роботи.

— Якщо хочеш щось мені сказати, то кажи, а не викаблучуйся, — дразливо буркнув він. — Я тої рихметики не знаю.

Ненсі засміялася.

— Ну гаразд, — пояснила вона. — Я дещо чула й вирішила, що він і був коханим міс Поллі.

— Джон Пендлтон! — випростався Старий Том.

— Так. Ну, я тепер уже знаю, що це не так. Виявилось, що він був закоханий у маму цієї благословенної дитини й тому хотів... але це вже вам не треба, — похапцем додала вона, пригадавши, що

пообіцяла Полліанні нікому не розповідати, як містер Пендлтон пропонував їй переїхати до неї.— Так от, я попитала людей і дізналася, що містер Пендлтон і міс Поллі роками не зналися, ба, вона терпіти його не могла через дурні плітки, що якимось поєднували їхні імена, коли їй було років вісімнадцять-двадцять.

— Так, пам'ятаю,— кивнув Старий Том.— Це сталося років через три-чотири після того, як міс Джейн дала йому гарбуза й поїхала з іншим. Міс Поллі, звісно, знала про все, жаліла його й хотіла розрадити. Можливо, вона трохи перестаралася, бо люто ненавиділа пастора, який забрав у неї сестру. Принаймні з цього виник великий клопіт. Подейкували, ніби вона підбивала клинці.

— Підбивала клинці... вона! — не стрималася Ненсі.

— Я розумію. Але язиком піну збивали,— ствердив Том.— Таке жодній дівчині не до речі. Та й у неї під ту пору виник клопіт зі своїм коханим. Відтоді вона замкнулася в собі, як устриця у мушлі, і ні з ким не хоче мати справу. А її серце перетворилося на крижину.

— Так, знаю. Вже почула про це,— продовжила Ненсі.— Тому мене ледь трясця не вхопила, коли я побачила його сьогодні біля дверей. Адже він не розмовляв з нею стільки років! Але я впустила його й сказала їй.

— А вона що? — старий затамував подих.

— Спочатку нічого. Я взагалі вирішила, що вона не почула. Я збиралась уже повторити, а вона раптом каже: «Передай містеру Пендлтону, що я зараз зійду до нього». Я переказала йому ці слова, а тоді мерщій — до вас, щоб розповісти про все,— завершила Ненсі, раз по раз зиркаючи на будинок.

— Гм,— гмикнув старий Том і знов поринув у роботу.

Тим часом у вітальні садиби Гаррінгтонів містеру Джону Пендлтону чекати довелося недовго, незабаром він почув м'які кроки міс Поллі. Коли він спробував підвестися, вона жестом зупинила його. Щоправда, вона не подала руки, а на її обличчі зазмер вираз холодної ввічливості.

— Я прийшов запитати про... Полліанну,— почав він трохи нетактовно.

— Дякую, у неї все без змін,— відповіла міс Поллі.

— І все-таки... Ви можете мені сказати, що на неї чекає? — його голос затремтів.

Біль на мить з'явився на обличчі міс Поллі.

— На жаль, не можу сказати!

— Тобто... ви не знаєте?

— Так.

— А... лікар?

— Лікар Воррен теж не має певності. Він зараз листується у цій справі з нью-йоркським фахівцем. Вони одразу домовилися про консультацію.

— Але які ж саме в неї ушкодження?

— Невелика подряпина на голові, кілька синців та... у неї пошкоджено хребет, що спричинило параліч униз від попереку.

Містер Пендлтон аж скрикнув, наче від болю. На мить запанувала тиша. Тоді він хрипко запитав:

— А Полліанна — як вона все це сприйняла?

— Вона доки ні про що не здогадується. А я не спроможна їй про це сказати.

— Але ж хоч щось вона знає?

Міс Поллі підняла руку до комірця біля горла, що вона останнім часом робила досить часто.

— Так, вона знає, що не може рухатися, але переконана, що у неї просто зламані ноги. Вона сказала, що радіє, що вона лише зламала ноги, як ви, а не лишилася на все життя інвалідом, як місіс Сноу, бо зламані ноги зростаються, а інвалідність лишається. Вона повторює ці слова весь час... і це мені достоту зав'язує світ.

Крізь сльози на власних очах чоловік побачив навпроти себе зболене, змучене обличчя. Мимоволі він пригадав слова Полліанни, коли він востаннє благав її переїхати: «О, я не можу залишити титоньку Поллі... тепер».

Щойно містер Пендлтон зміг опанувати свій голос, він м'яко звернувся до міс Поллі:

— Чи знаєте ви, міс Гаррінгтон, як я старався умовити Полліанну переїхати до мене?

— Переїхати до вас? Полліанну?

Чоловік поморщився від її тону, але його власний голос був не менш холодним.

— Так. Я хотів удочерити її... офіційно... і зробити своєю спадкоємицею.

Жінка в кріслі замислилася. Вона раптом уявила, яке прекрасне майбутнє могла б мати Полліанна, якби пристала на пропозицію містера Пендлтона. Вона раптом подумала, чи Полліанна достатньо доросла чи корислива, щоб спокуситися на гроші й статус містера Пендлтона.

— Ви знаєте, мені дуже подобається Полліанна, — вів далі чоловік. — Це й через саму дівчинку, і через її матір. Я ладен був віддати Полліанні всю нерозтрачену любов, яку беріг у серці всі ці двадцять п'ять років.

— Любов,— міс Поллі раптом пригадала, чому, власне, вона взяла дівчинку... а тоді спливли в пам'яті слова Полліанни, які вона сказала сьогодні вранці: «Я люблю, коли мені кажуть «люба», але від рідних це чути набагато приємніше». І цій спраглий любові дитині хотіли пожертвувати любов, що зберігалася в серці двадцять п'ять років... а вона ж уже достатньо доросла, щоб спокуситися на любов! Міс Поллі усвідомила це зі щемом у серці. І вона зрозуміла ще одне: без Полліанни її майбутнє ввижалося зовсім безрадісним.

— Ну і?.. — перепитала вона.

Чоловік помітив, яке зусилля волі відчувалося в шорсткому тоні, і сумно всміхнувся.

— Вона відмовилася.

— Чому?

— Вона не схотіла лишати вас. Вона сказала, що ви були до неї надзвичайно добрі. Вона захотіла лишитися з вами і сказала, що ви теж хочете, щоб вона жила з вами,— завершив він і підвівся.

Навіть не подивившись на міс Поллі, він повернувся до дверей. За мить він почув за спиною швидкі кроки — його торкнула тремка рука.

— Коли приїде фахівець і я щось знатиму... певніше про стан Полліанни, я обов'язково сповіщу вас,— почув він тремкий голос.— До побачення... і дякую за візит. Полліанна буде... задоволена.

ГРА В ЧЕКАННЯ

Наступного дня після візиту Джона Пендлтона до садиби Гаррінгтонів міс Поллі вирішила особисто приготувати Полліанну до приїзду фахівця.

— Полліанно, любя,— ніжно розпочала вона,— ми хочемо тебе показати ще одному лікареві за порадою лікаря Воррена. Він зможе сказати щось нове про твій стан і допоможе тобі швидше одужати, розумієш?

Радісна усмішка осяяла личко Полліанни.

— Лікар Чилтон? Ой, тітонько Поллі, я скучила за ним. Я так хотіла, щоб він прийшов до мене, але боялася, що ви будете проти, бо він побачив вас у солярії, і тому я промовчала. Я справді рада, що ви його запросили.

Обличчя міс Поллі то блідло, то червоніло, то знову блідло. І все ж коли вона заговорила знову, то намагалася говорити бадьоро й безтурботно.

— Ні, люба, я не мала на оці лікаря Чилтона. Це інший лікар — дуже відомий фахівець із Нью-Йорка, який добре знається на... таких травмах, як у тебе.

Полліанна була розчарована.

— Я не думаю, що він і наполовину не знає стільки, скільки лікар Чилтон.

— Ні, знає, люба.

— Тітонько Поллі, це ж лікар Чилтон вилікував зламану ногу містера Пендлтона. І — якщо ви не заперечуєте — я б справді хотіла, щоб мене лікував лікар Чилтон.

Відблиск поразки з'явився на обличчі міс Поллі. Якусь мить вона мовчала. А потім озвалася — ніжно, але з давньою рішучістю:

— Я так не думаю, Полліанно. Я дуже багато про це думала. Я ладна зробити майже все, що ти просиш, люба. Вибач, що не кажу тобі причину, але, на жаль, я просто не можу запросити лікаря Чилтона, щоб він обстежив тебе. Але повір мені, він не знає стільки про твою хворобу, скільки знає відомий лікар із Нью-Йорка, який приїде до нас завтра.

Однак її слова не переконали Полліанну.

— Тітонько Поллі, якби ви любили лікаря Чилтона...

— Що? Полліанно! — голос міс Поллі був різким, щоки палали.

— Я кажу, що якби ви любили лікаря Чилтона й не любили іншого, — зітхнула Полліанна, — ви побачили б, скільки добра він робить. А я люблю лікаря Чилтона.

На цьому до кімнати зайшла медсестра, і міс Поллі схопилася на рівні ноги з виразом полегшення на обличчі.

— Мені дуже прикро, Полліанно, — промовила вона трохи сухо, — але, боюся, що цього разу я вирішуватиму, що для тебе краще, а що ні. Тим більше, про все вже домовлено. Лікар із Нью-Йорка приїздить завтра.

Однак, сталося так, що «завтра» лікар із Нью-Йорка не приїхав. В останній момент надійшла телеграма, де повідомлялося, що він раптово захворів і прибути не зможе. Ця звістка окрилила Полліанну, і вона знову почала благати запросити натомість лікаря Чилтона, бо «тепер це дуже просто».

Однак, як і раніше, міс Поллі тільки хитала головою та промовляла: «Ні, люба». В усьому іншому вона була турботливою й уважною та поривалася виконати будь-яку забаганку небоги. Будь-яку, крім цієї.

День спливав за днем, і справді здавалося, що тітка Поллі робить усе (крім цього) на догоду небозі.

— Я не можу в це повірити! І нізащо не повірила б,— якось уранці ділилася Ненсі зі Старим Томом.— Щохвилини міс Поллі клопочеться про благословенне ягня. То кицьку дозволила впустити, то Баффі, а вона їх ще тиждень тому ні за що у світі не хотіла прийняти. А тепер, як міс Полліанна хоче, вони вовтузяться у неї на ліжку. Якщо іншої роботи нема, вона носить по дому ті склянки і розвішує по вікнах у кімнаті, щоб «веселка танцювала», як любить називати це благословенне дитя. Вона тричі посилала Тімоті до квіткарні Куба по свіжі букети... і це попри ті китички з нашого саду, що вже є у спальні. Ще я бачила, як міс Поллі сиділа біля ліжка, а медсестра робила їй зачіску; Полліанна дивилася на це й керувала з місця, і очі її світилися щастям. Дяка Богові, міс Поллі щодня тепер робить зачіску, аби догодити благословенній дитині.

Старий Том захихотів.

— Та й ці кучерики навколо чола їй дуже до лица,— зауважив він.

— Звісно,— обурилася Ненсі.— Вона схожа на людину. Майже...

— Вважай, Ненсі,— перебив дід з усмішечкою.— Казав же я тобі, що колись вона була кралею.

Ненсі стонула плечима.

— Ну, хоч і не краля, однак вона дуже змінилася — стрічки, мережки, які її змусила носити Полліанна.

— А я казав,— кивнув Том,— що вона ще не стара.

Ненсі засміялася.

— Принаймні до Полліанни вона більше скидалася на бабусю. Скажіть, містере Том, хто ж був коханим міс Поллі? Я так і не зрозуміла.

— Ге ж ні? — перепитав дід із дивним виразом обличчя.— Ну, я тобі цього теж не скажу.

— Ну чому, містере Том, ну, будь ласка,— підлещувалася дівчина,— до кого ж мені ще в містечку звернутися?

— Може й так. Але одна людина напевно не скаже,— осміхнувся Старий Том. А тоді вогник йому в очах згас.— Скажи, як вона сьогодні, наша крихітка.

Ненсі похитала головою. Обличчя споважніло.

— Все по-старому, містере Том. Не бачу жодних змін, та й інші, здається, теж не бачать. Вона лежить — то спить, то балакає, то намагається всміхатися та знайти щось таке, з чого можна порадіти, наприклад, з того, що сонце сідає чи сходить місяць,— а у тебе серце розривається від болю.

— Чув я про цю гру, хай Бог благословить її ніжне серденько,— кивнув Старий Том, кліпаючи.

— То вона й вам розповіла про свою гру?

— Так, уже давно,— дід завагався, а тоді вів далі — лише губи смикалися: — Якось я тут гибів і нарікав на свою старість, і знаєш, що вона мені сказала?

— Навіть не здогадуюся. У цьому стані, далєбі, надто не по радієш.

— Авжеж! Вона сказала, я можу радіти з того, що мені не треба зайвий раз нахилитися, щоб просапувати, бо я, бачте, і так уже зігнутий.

Ненсі задумливо посміхнулася.

— Ну, це й не диво. Вона завжди щось знайде. Ми з нею від самого початку так гралися, бо більше не було з ким... навіть хотіла навчити грати тітку.

— Міс Поллі?!!

Ненсі пирснула:

— Ми з вами однакової думки про нашу господиню.

Старий Том споважнів.

— Я лише хотів сказати, що вона була б вражена,— чемно пояснив він.

— Авжеж, була б,— відказала Ненсі.— А як воно зараз — хтозна. Принаймні сьогодні наша господиня вже й сама грається.

— Хіба дівчинка й досі їй нічого не розповіла? Гадаю, вона встигла вже всім розповісти. Відколи вона лежить, я скрізь тільки про це й чую,— сказав Том.

— Ну, міс Поллі вона нічого не розповіла,— підтвердила Ненсі.— Давніше міс Полліанна сказала мені, що не може розповісти про цю гру тітці, бо та заборонила згадувати про татка. А як же тоді було розповісти про гру, якщо її вигадав татко. Ото вона нічого й не казала їй.

— Зрозуміло,— дід повільно похитав головою.— Вона заповзялася на молодого пастора... бо він забрав міс Дженні. І міс Поллі — ще зовсім юна тоді — так і не подарувала йому ніколи. Вона надто любила міс Дженні. Просто страх,— зітхнув він і відвернувся.

— Атож, суцільна крутія,— зітхнула Ненсі й повернулася на кухню.

Для всіх дні чекання були непростими. Медсестра намагалася триматися бадьоро, але очі в неї були заклопотані. Лікар не приховував свого нетерпіння та занепокоєння. Міс Поллі замкнулася в собі. Навіть м'які хвилі шовковистого волосся, що облямовували

лице, і милі мережки на шиї не могли приховати, як вона змарніла й зблідла. Тим часом Полліанна бавилася з песиком, гладила кошения по лискучій голівці, милувалася квітами, ласувала фруктами та драглями, які їй передавали, а також радо відповідала на численні послання, сповнені любові й турботи, які щодня приходили до неї звідусіль. Але й вона худла та марніла, і хворобливе тремтіння маленьких ручок тільки підкреслювали прикру нерухомість колись таких моторних маленьких ніжок, що тепер безпорадно лежали під ковдрою.

Щодо гри... Полліанна розповідала Ненсі, як вона радітиме, коли знову піде до школи, відвідає місис Сноу, зустрінеться з містером Пендлтоном, проїдеться з лікарем Чилтоном... Дівчатко до пуття не усвідомлювало, що всі «радощі» були для неї в майбутньому й не стосувалися сьогодення. Однак Ненсі все розуміла й на самоті вмивалася слізьми.

ПРОЧИНЕНІ ДВЕРІ

Через тиждень після обіцяної дати приїхав очікуваний фахівець лікар Мід. Він був рославий, плечистий, з добрими сірими очима й приязною усмішкою. Полліанні він одразу сподобався, і вона сказала йому про це.

— Ви мені нагадуєте мого лікаря, — довірливо додала вона.

— Твого лікаря? — лікар Мід, не приховуючи здивування, поглянув на лікаря Воррена, що розмовляв про щось із медсестрою. Лікар Воррен був приземкуватий, кароокій, з гострою брунатною борідкою.

— Ні, це не мій лікар, — всміхнулася Полліанна, вгадавши його думку. — Містер Воррен лікує тітоньку Поллі. А мене — лікар Чилтон.

— О-о! — дивнуvато мовив лікар Мід і поглянув на міс Поллі, що спакнула й похапцем відвернулася.

— Так, — Полліанна завагалась і продовжила зі звичною щирістю. — Розумієте, я хотіла, щоб мене лікував лікар Чилтон, але тітонька Поллі запросила вас. Вона сказала, що ви знаєте краще, як лікувати зламані ноги, ніж лікар Чилтон. Якщо це справді так, я буду тільки рада. Це правда?

Щось невловиме промайнуло обличчям лікаря Міда; що саме — Полліанна так і не змогла розгадати.

— Час покаже, дитинко, — м'яко промовив він. Однак, коли він повернувся до лікаря Воррена, що підійшов до ліжка, обличчя його було дуже стурбоване.

Потім усі казали, що в усьому винне кошеня. Звісно, якби Флаффі не штовхнула носом і лапою незамкнуті двері до кімнати Полліанни, вони б на фут нечутно не прочинилися. А якби двері не прочинилися, Полліанна не почула б слова своєї тітки.

У коридорі розмовляли двоє лікарів, медсестра й міс Поллі. У кімнаті Полліанни Флаффі саме вистрибнула на ліжку й почала радо муркотіти, коли з-за прочинених дверей почувся розпачливий зойк міс Поллі:

— Тільки не це! Лікарю, тільки не це! Ви ж не хочете сказати, що дівчинка ніколи в житті більше не буде ходити!

Що тут зчинилося! Спочатку з відпочивальні пролунав зляканий зойк Полліанни: «Тітонько Поллі! Тітонько Поллі!!!» Міс Поллі, побачивши прочинені двері, зрозуміла, що дівчинка почула її слова, застогнала й — уперше у житті — втратила свідомість.

Медсестра задихано вигукнула: «Вона все чула!» — і кинулася до дверей. Обидва лікарі залишилися з міс Поллі. Лікар Мід мав залишитися, бо підхопив міс Поллі, коли вона падала. Лікар Воррен безпорадно стовбичив поряд. І тільки після того, як Полліанна зойкнула вдруге, медсестра зачинила двері, а чоловіки розпачливо дивилися одне одному в очі, і тільки потім похопилися, що жінку, яку підтримував лікар Мід, треба повернути до сумної реальності.

У кімнаті Полліанни медсестра помітила маленьке сіре кошеня, що своїм муркотінням марно намагалось привернути увагу пополотнілої дівчинки з очима, сповненими жаху.

— Міс Гант, будь ласка, покличте тітоньку Поллі! Мені вона негайно потрібна, будь ласка!

Медсестра зачинила двері й хутко підійшла до ліжка. Її обличчя було дуже бліде.

— Вона... не може зараз підійти до тебе, люба. Вона... прийде пізніше. Тобі щось треба? Можливо, я тобі чимось зараджую?

Полліанна заперечно похитала головою.

— Але я хочу знати, що вона сказала. Ви теж це чули? Покличте тітоньку Поллі... вона щось же сказала. Нехай скаже, що це неправда... неправда!

Медсестра спробувала щось сказати, але не здобулася на слова. Щось в її очах ще дужче перелякало дівчинку.

— Міс Гант, ви ж чули! Це правда! Ні, це ж неправда! Ви хочете сказати мені, що я ніколи більше не зможу ходити?

— Заспокойся, заспокойся, люба... не треба, — здавленим голосом повторювала медсестра, — може, він не все знає. Може, він помилується. Усяке ж буває, розумієш?

— Але ж тітонька Поллі казала, що він знає. Вона запевняла мене, що він найбільше знає про те, як лікувати... поламані ноги.

— Так, любя, я знаю. Але лікар теж іноді помиляється. Тому... не думай зараз про це, любя... не треба.

Полліанна відчайдушно махала руками.

— Але я не можу не думати про це, — схлипувала вона. — Я те-пер тільки й думаю про це. Ну, міс Гант, як же я піду до школи, провідаю містера Пендлтона й місіс Сноу, і всіх-усіх? — сльози душили її, вона змовкла. Раптом дівчинка завмерла, підвела погляд, у якому відбився жах:

— Але, міс Гант, якщо я ніколи не зможу ходити, з чого ж мені радіти?

Міс Гант не знала про гру, але вона знала, що її пацієнтці слід негайно заспокоїтися. Попри хвилювання та біль у серці, вона протягла Полліанні заспокійливий порошок.

— Гаразд, любя, заспокойся, випий-но ось це, — втішала вона дівчинку. — Нам усім треба відпочити, а тоді подивимось, що можна зробити. Здебільшого не все так погано, як здається, любя.

Полліанна покірно взяла з рук медсестри ліки і запила їх водою.

— Я знаю. Татко теж так казав, — схлипувала Полліанна. — Він казав, що завжди можна знайти щось, що виявиться іще гіршим. Але йому не говорили, що він ніколи не зможе ходити. Хіба є щось гірше за це?

Міс Гант не відповіла. Вона просто не наважувалася говорити.

ДВА ВІЗИТИ

Ненсі надіслали передати містеру Пендлтону вердикт лікаря Міда. Міс Поллі не забула своєї обіцянки повідомляти всі новини. Не могло бути й мови, аби вона пішла сама чи написала листа. Тому й спало на думку послати Ненсі.

Колись Ненсі зраділа б такій нагоді побувати в Будинку з таємницею та познайомитися з його господарем. Однак сьогодні було не до того. Чекаючи на містера Пендлтона, вона навіть довкруг не розгледілася.

— Я — Ненсі, сер, — ввічливо відрекомендувалася вона у відповідь на запитання в очах господаря. — Мене послала міс Гаррінгтон розповісти вам про міс Полліанну.

— Ну?

Попри таку лаконічність питання, Ненсі чудово зрозуміла всю тривогу, що стояла за цим «ну».

— Нічого втішного, містере Пендлтон, — запнулася вона.

— Ти ж не хочеш сказати, що... — він урвав, а вона скрушно опустила голову.

— Так, сер. Він сказав... що вона ніколи в житті більше не зможе ходити.

У кімнаті запала мертва тиша. Коли чоловік заговорив, його голос тремтів від хвилювання.

— Бідна дитина. Бідна, нещасна дитина.

Ненсі глипнула на нього й одразу опустила очі. Вона й подумати не могла, що вічно невдоволений, роздратований, злий, черствий Джон Пендлтон може так страждати. Він знову заговорив низьким невпевненим голосом:

— Яка жорстока несправедливість: вона більше ніколи не танцюватиме в промінні сонця! Моя маленька веселкова дівчинка.

Знову запала тиша. Зненацька чоловік запитав:

— Але ж вона, сподіваюся... нічого ще не знає?

— На жаль, знає, сер, — схлипнула Ненсі, — у тому й біда. Вона почула... кадук тій кішці! Ой, вибачте, — перепросила вона. — Це все через те, що кошеня прочинило двері, і міс Полліанна почула все, що там говорили. Отак вона й довідалась.

— Бідолашна дитина, — знову зітхнув чоловік.

— Так, сер, так і є, сер, — запнулася Ненсі. — Я сама бачила її лише двічі, відколи вона про все дізналася, і обидва рази я ледве витримала. Розумієте, це для неї так незвично; вона лише й думає про те, чого не зможе робити. Найбільше її турбує, що вона ніяк не може знайти, з чого їй порадіти, хоча ви, може й не знаєте про цю гру... — урвала Ненсі.

— Гру в радість? — перепитав чоловік. — Авжеж, вона розповідала мені про неї.

— Ще б пак. Мені здається, вона всім встигла розповісти про ту гру. Але, розумієте, їй самій тепер дуже важко грати в неї, і це її непокоїть. Каже, що не може придумати, чому радіти, якщо вона не ходитиме.

— Та й чого пак! — майже люто крикнув чоловік.

Ненсі ніяково тупцяла.

— І я так гадала... доки не подумала про... справді треба, щоб вона знайшла щось таке. І я спробувала... нагадати їй.

— Нагадати? Але про що? — тон містера Пендлттона був ще сердитий і нетерплячий.

— Ну, як вона радила місіс Сноу й іншим людям... і що казала робити. Але бідне ягнятко тільки плаче, повторюючи, що це зовсім інше. Вона каже, що легше порадіти, як радіти людині, яка на все життя прикута до ліжка, ніж казати це собі самому, знаючи, що

ти інвалід на все життя. Вона каже, що весь час перекоує себе, що має радіти з того, що інші люди не подібні до неї, але, повторюючи це собі, вона однаково думає тільки про те, що ніколи не зможе ходити.

Ненсі урвала, але чоловік мовчав. Він сидів, закривши обличчя рукою.

— Тоді я спробувала їй нагадати, як вона казала, що чим важче завдання, тим цікавіше грати в гру, — безбарвним голосом вела Ненсі. — Але вона сказала, що це теж інша річ... коли тобі стає надто важко. Я вже йтиму, сер, — схопилася вона.

Біля дверей Ненсі зупинилася і, повагавшись, несміливо запитала:

— Чи можу я передати міс Полліанні, що... що ви бачилися із Джиммі Біном?

— Як же ти можеш їй це передати, якщо я не бачився з ним, — різко відповів чоловік. — Чому ти про це питаєш?

— Та ні, просто так, сер... ну, розумієте, її постійно муляє, що вона тепер не може влаштувати вашу зустріч. Вона каже, що вже раз це робила, але хлопець достатньо себе не виявив, і вона боїться, що ви не захочете його взяти, аби у вашому домі з'явилася присутність дитини. Може, ви знаєте, що це означає, бо мені це не тримається купи.

— Так, я знаю, що вона має на оці.

— Гарзд, сер. Я тільки хотіла сказати, що вона мріє привести до вас хлопчика й продемонструвати, що з нього вийде чудова присутність дитини у вашому домі. Але тепер вона... каюк тому автомобілю! Ой, перепрошую, сер. До побачення, — і Ненсі зникла за дверима.

Незабаром увесь Белдінгсвіль знав про страшний діагноз відомого лікаря з Нью-Йорка: Полліанна Вітт'єр більше не ходитиме. Про це гомоніло всеньке містечко. Багато хто бачив пікантне, маленьке личко в ластовинні, яке привітно до всіх усміхалося. Усі знали про її гру. І подумати тільки, що вони більше ніколи не побачать це усміхнене личко на своїх вулицях... що ніколи більше щирий дитячий голосок не сповістить їх про те, що на світі є якась нова радість! Це здавалося неймовірним, несправедливим, жорстоким.

На кухнях, у вітальнях, біля парканів на внутрішніх подвір'ях і біля воріт жінки обговорювали це, не приховуючи сліз. На розі вулиць і в кав'ярнях, у крамницях про новину балакали чоловіки й теж плакали, хоча й не відкрито. Ще більше гомоніти й плакати люди почали після того, як Ненсі розголосила жалісну історію

про те, що Полліанна лишилася сам на сам зі своєю бідю та дуже страждає від того, що вона не може грати у свою гру, бо нема їй тепер чого радіти.

І тоді друзям Полліанни одночасно спала на думку одна ідея. Незабаром, на превелике здивування господині садиби Гаррінгтонів, хвору щодня почали відвідувати знайомі й незнайомі, чоловіки, жінки, діти; міс Поллі навіть не припускала, що її небога знає більшість із них.

Дехто приходив і п'ять-десять хвилин сидів нерухомо. Дехто знічено тупцював на ґанку, перебираючи в руках капелюх чи сумочку — залежно від того, був це чоловік чи жінка. Приносили книжки, квіти, ласощі. Одні щиро плакали. Інші відверталися та оскаженіло сякалися в хустинку. Усі розпитували про маленьку постраждалу дівчинку, і всі просили щось їй переказати. З часом усе це змусило міс Поллі діяти.

Першим прийшов містер Джон Пендлтон. Цього разу вже без милиць.

— Немає потреби казати, наскільки я вражений, — рішуче почав він. — Але невже нічого не можна зробити?

Міс Поллі розпачливо розвела руки.

— Ми, звісно, не сидимо склавши руки. Лікар Мід призначив процедури та ліки, які мають допомогти, і лікар Воррен ретельно виконує приписи. Але... лікар Мід сказав, що надії майже немає.

Джон Пендлтон рвучко підхопився з місця... хоча він щойно приїхав. Обличчя його пополотніло, а губи стиснулись. Дивлячись на нього, міс Поллі розуміла, що гість просто не в змозі більше лишатися тут. Уже біля самих дверей він обернувся:

— Я хочу передати Полліанні кілька слів, — сказав він. — Скажіть їй, будь ласка, що я бачився із Джиммі Біном і що збираюся взяти його до себе. Тепер їй буде з чого порадіти. Я маю намір усинувити хлопчика.

На мить міс Поллі забула про свою стриманість.

— Ви хочете всиновити Джиммі Біна? — вихопилося в неї.

Чоловік підняв підборіддя.

— Так. Я гадаю, Полліанна мене зрозуміє. Передайте їй, що, на мою думку, тепер їй буде з чого порадіти.

— Так-так, звісно, — пробелькотіла міс Поллі.

— Дякую, — вклонився містер Пендлтон і рушив до виходу.

Міс Поллі так і лишилася стояти посеред кімнати, вражено дивлячись на двері, за якими зник містер Пендлтон. Але однаково вона не вірила власним вухам. Джон Пендлтон усиновляє Джиммі

Біна? Джон Пендлтон, багатий, незалежний, замкнений чоловік з репутацією скнари і безнадійного егоїста, всиновлює хлопчика. Ще й якого!

Зі скам'янілим обличчям міс Поллі пішла нагору до кімнати Полліанни.

— Полліанно, я маю для тебе повідомлення від містера Джона Пендлтона. Він щойно був тут і просив передати, що збирається взяти до себе Джиммі Біна. Він сказав, що тепер тобі є з чого по-радіти.

Стурбоване личко Полліанни раптом розпромінилося щастям.

— Порадіти? Порадіти? Ну, мені є з чого порадіти! Ой, тітонько Поллі, якби ви знали, як я хотіла знайти для Джиммі Біна гарну домівку... а там же так гарно. Крім того, я рада за містера Пендлтона. Адже у нього в домі буде чудова присутність дитини.

— Що?

Полліанна болісно почервоніла. Вона забула, що так і не розповіла тітці про бажання містера Пендлтона в дочерити її... і тепер не до речі було розповідати про миттєве її власне вагання... вона не залишить любу тітоньку Поллі!

— Присутність дитини, — пробубоніла Полліанна. — Містер Пендлтон колись сказав мені, що тільки жіноча рука й серце або присутність дитини творять домівку. І ось тепер у нього буде присутність дитини.

— О... зрозуміло, — розчулено промовила міс Поллі, яка справді збагнула більше, ніж уявляла собі Полліанна. Вона уявила, що довелося пережити Полліанні, який тиск вона витримала, коли Джон Пендлтон запропонував їй «присутність дитини», щоб перетворити його житло з купи сірого каміння на «справжню домівку». — Я зрозуміла, — завершила вона, і її очі сповнилися слізьми.

Полліанна, побоюючись, що тітка почне загадувати інші незручні питання, покvapилася перевести мову подалі від дому Пендлтона та його господаря.

— Лікар Чилтон також якось сказав, що йому потрібні жіноча рука й серце або присутність дитини, щоб мати справжній дім, — зауважила вона.

Міс Поллі різко повернулася до дівчинки.

— Лікар Чилтон? Звідки тобі це відомо?

— Він сам мені про це говорив. Коли сказав, що живе просто в кімнатах, а не в домівці.

Міс Поллі не відповіла. Вона дивилася у вікно.

— Отже, я тоді запитала в нього, чому він не зробить так, щоб у його домі з'явилася жіноча рука й серце.

— Полліанно! — міс Поллі різко повернулася до дівчинки. Щоки її пашіли.

— І я спитала. Йому було дуже прикро.

— І що він... відповів? — долаючи внутрішній спротив, запитала міс Поллі.

— Ну, спочатку нічого. А тоді промовив дуже тихо, що не завжди все залежить тільки від нашого бажання.

Запала тиша. Міс Поллі знову відвернулася до вікна. Її щоки ще пашіли. Полліанна зітхнула.

— Він кохає якусь жінку, і я так хотіла б, щоб у нього все склалося.

— Полліанно, звідки ти все це знаєш?

— Бо іншим разом він сказав ще одну річ. Він ізнов сказав дуже тихо, але я все розібрала. Він сказав, що віддав би все на світі за руку й серце однієї жінки. Тітонько Поллі, що з вами? — скрикнула вона, побачивши, як міс Поллі схопилася з місця та кинулася до вікна.

— Нічого, любя, я просто хотіла поправити цю призму, — промовила вона. Її обличчя палало вогнем.

ГРА Й ГРАВЦІ

Невдовзі після другого візиту Джона Пендлтона до садиби Гаррінгтонів завітала міс Міллі Сноу. Вона була тут уперше й тому неабияк збентежилася, коли міс Поллі увійшла до вітальні.

— Я... я прийшла запитати про дівчинку, — запинаючись, мовила Міллі.

— Це дуже люб'язно з вашого боку. У Полліанни все без змін. А як почуваеться ваша мама? — стомлено запитала міс Поллі.

— Я ж якраз через це до вас і прийшла... переказати щось міс Полліанні, — заквапилася дівчина, плутаючись і збиваючись. — Ми гадаємо, це жахливо, це страшенно несправедливо, що дівчинка ніколи більше не зможе ходити. І це після того, що вона зробила для нас, для моєї мами, яку вона навчила грати у свою гру. А тепер ми почули, що вона сама не може грати у свою гру — бідолашна дитина. Я не уявляю, як це можна робити на її місці. Але коли ми пригадали все, що вона нам розповідала, то подумали, що їй приємно було б почути про те, що вона для нас зробила, і що в її випадку це може стати в пригоді, бо вона може радіти... трошки... — Міллі безпорадно закінчила й чекала, що їй відповідь міс Поллі.

А міс Поллі сиділа та ввічливо слухала, однак в очах їй дедалі більше світився подив. Вона зрозуміла лише половину почутого

й подумала про те, що завжди вважала Міллі Сноу дивакуватою, але не думала, що вона божевільна. Інакше вона ніяк не могла пояснити цей незв'язний, нелогічний, незрозумілий потік слів. Лише коли та змовкла, міс Поллі тихо спитала:

— Я не все зрозуміла, Міллі. Що ж мені переказати Полліанні?

— Саме так. Перекажіть їй, — гарячково підхопила дівчина. — Хай вона зрозуміє, чим ми їй зобов'язані. Вона ж дещо бачила, бо була там, і вона знає, що моя мати вже інша. Але я хочу, аби міс Полліанна знала, наскільки вона змінилася. І я також. Я теж намагалася грати в її гру... помалу.

Міс Поллі насупилася. Вона хотіла розпитати Міллі про «гру», але не було нагоди. Дівчина нервово торочила своє.

— Раніше все було погано... з мамою: вічно невдоволена. За таких обставин... вона й невинна. Але тепер вона дозволяє мені піднімати штори, почала цікавитися тим, як вона виглядає, які в неї сорочки, — усім навколо. Навіть почала в'язати всячину: дитячі посторонки і ковдрочки для шпиталів та ярмарків. Вона так цим захопилася і радіє, що може це робити. А все завдяки міс Полліанні, бо то вона сказала матері, що треба радіти, коли є здорові руки. І матері одразу захотілося зробити щось корисне. Ото вона й узялася в'язати. А як наша кімната змінилася: скрізь червона, блакитна, жовта чесана вовна, а на вікнах — підвіски, що вона нам їх подарувала. До кімнати ж тепер увійти приємно. А раніше то була страхота: темінь, нудьга, нещасна мати. Ви мене розумієте? Отож, будь ласка, передайте міс Полліанні, що це все сталося завдяки їй. Прошу, перекажіть їй, що ми дуже раді, що познайомилися з нею. Ми подумали, що коли міс Полліанна про це дізнається, то теж зможе хоч трішки порадіти від того, що знайома з нами. Ото й усе, — зітхнула Міллі, підхоплюючись на ноги. — Так ви їй перекажете?

— Ну, звісно, — пробурмотіла міс Поллі, хоча й сумнівалася, чи зможе відтворити цю незвичайну промову.

Візити Джона Пендлтона та Міллі Сноу — то був лише початок, а що вже було тих повідомлень, та ще деколи таких несподіваних, що міс Поллі не могла вийти з дива.

Якось прийшла маленька вдова Бентон. Міс Поллі знала її добре, однак вони не обмінювалися візитами. У вдови Бентон була репутація сумної жіночки, яка завжди вдягалася в усе чорне. Але сьогодні у неї на шиї був блідо-блакитний бант, на очах бриніли сльози. Вона висловила співчуття з приводу нещасного випадку, а тоді несміливо запитала, чи можна побачити Полліанну.

Міс Поллі заперечливо похитала головою.

— Вибачте, але я нікого зараз не пускаю до неї. Може, трошки згодом.

Місіс Бентон витерла очі, підвелася та зібралася йти. Вона вже була біля виходу, коли раптом повернулася назад.

— Міс Гаррінгтон, ласкаво прошу, передайте їй мої слова, — затинаючись, мовила вона.

— Звісно, місіс Бетон, з величезним задоволенням.

Жіночка повагалася, а тоді промовила:

— Передайте їй, будь ласка, що я... що я тепер ношу ось це, — вона торкнула блакитний бант на шиї. Помітивши в погляді міс Поллі неприховане здивування, вона додала: — Ваша дівчинка так довго вмовляла мене вдягнути хоч щось кольорове, і я подумала... Їй буде приємно дізнатися, що я теж почала грати в її гру. Вона мені казала, що Фредді, напевне, було б приємніше бачити мене такою. Ви знаєте, мій Фредді — це все в моєму житті. А решта... — місіс Бентон кивнула й пішла до виходу. — Тільки ж не забудьте, передайте Полліанні те, що я сказала, — повторила вона й зникла за дверима.

Цього ж дня прийшла іще одна вдова. Принаймні вона теж була в траурі. Міс Поллі бачила її вперше. Їй цікаво було, звідки Полліанна могла її знати? Леді відрекорендувалася: місіс Тарбел.

— Ми з вами не знайомі, — почала вона, — але я добре знаю вашу небогу, Полліанну. Літо я прожила в готелі й щодня робила оздоровчі прогулянки. Під час однієї з таких прогулянок я й познайомилася з вашою небогою. Вона така мила! Я не зможу пояснити, чим вона стала для мене. Коли я приїхала сюди, мені було дуже гірко на душі. Її променисте личко та веселість нагадали мені про мою... донечку, яку я втратила багато років тому. Мене достоту вразила звістка про аварію. А коли я почула, що бідолашна ніколи не зможе ходити і дуже страждає, бо не може радіти, — я вирішила, що просто зобов'язана прийти до вас.

— Ви дуже люб'язні, — пробурмотіла міс Поллі.

— Ні, це ви будете дуже люб'язною, — перебила її жінка. — Я хочу, щоб ви передали від мене Полліанні кілька слів. Зможете? — Звичайно!

— Скажіть їй, що місіс Тарбел тепер радіє. Так, я розумію, це звучить дивно, і ви не зрозумієте. Даруйте, але дозвольте мені нічого не пояснювати, — куточки губ леді сумно опустилися, й усмішка зникла з її очей. — Ваша небога знає, що я маю на увазі. А я відчуваю, що маю їй це сказати. Дякую. Перепрошую, якщо візит здався вам безтактним, — вибачилася вона на прощання.

Остаточо збита з пантелику міс Поллі поквапилася нагору до Полліанни.

— Полліанно, ти знайома з місіс Тарбел?

— Так, звичайно. Я дуже люблю місіс Тарбел. Вона хвора й дуже сумує. Вона живе в готелі й гуляє околицями. Ми гуляємо разом. Тобто... ми гуляли,— голос дівчинки затремтів, і дві великі сльози скотилися по щоках.

Міс Поллі закашлялася.

— Вона щойно приходила, моя люба,— заспокоївшись, мовила жінка.— Вона просила передати тобі кілька слів, але не пояснила, до чого вони. Вона просила тобі переказати, що вона тепер радіє.

Полліанна тихо заплескала в долоні.

— Вона так і сказала? Ой, яка я рада!

— Але, Полліанно, що вона мала на увазі?

— Це — гра така, і... — Полліанна раптом змовкла й затулила рот руками.

— Яка гра?

— Нічого особливого, тітонько Поллі. Тобто я не можу вам розповісти про неї без того, щоб не згадати ще про щось, про що ви заборонили говорити.

На язиці у міс Поллі закрутилося питання, однак на обличчі Полліанни була написана така мука, що всі слова завмерли.

Розв'язка настала невдовзі після візиту місіс Тарбел, коли прийшла молодиця з вульгарно нафарбованими щоками і штучно випаленим волоссям; вона мала високі підбори і дешеvu біжутерію. Її репутація була добре відома міс Поллі, а тому приймати таку особу в садибі Гаррінгтон було бездумним.

Міс Поллі не подала їй руки, мимоволі задкуючи в кімнату.

Жінка одразу встала. Очі в неї були червоні, ніби від сліз. Вона зухвало запитала, чи може негайно побачити дівчинку Полліанну.

Міс Поллі відмовила. Вона почала говорити суворим тоном, але в очах жінки світилося таке благання, що міс Поллі стрималася та ввічливо пояснила, що зараз до Полліанни взагалі нікого не пускають.

Жінка завагалась, а тоді почала швидко говорити. Та підборіддя лишалося виключно задерте.

— Мене звати місіс Пейсон — місіс Том Пейсон. Гадаю, ви чули про мене — усі «порядні люди» чули — хоча децо з того неправда. Але то пусте. Я прийшла до вашої дівчинки. Мені відомо про те, що з нею сталося, і мене це приголомшило. На тому тижні я почувла, що вона ніколи більше не зможе ходити. Ви знаєте, я ладна поміняти з нею свої гарні ноги. Вона за годину може зробити стільки

добра, скільки я не зроблю й за сто років. Але то пусте. Просто ноги не завжди даються тому, кому вони найбільш потрібні.

Жінка пересапнула й відкашлялася. Однак вона й далі вела хрипким голосом.

— Можливо, ви про це не здогадуєтесь, але я часто бачила дівчинку. Наш дім стоїть біля Пендлтонського узвозу; Полліанна часто ходила там і заглядала до нас, гралася з моїми дітьми, розмовляла зі мною, з моїм чоловіком, коли він був удома. Здається, це їй подобалося, і ми їй подобалися теж. Та й нам було приємно. Схоже, вона не знала, що люди її кола не часто спілкуються з такими, як ми. Бо якби вони заходили частіше, міс Гаррінгтон, таких людей, як ми, було б менше, — додала вона з раптовою гіркотою.

Отож вона заходила. Ні, вона собі не зашкодила, а нам це пішло на користь. Вона про це не здогадується й ніколи не здогадається, бо тоді доведеться розповідати і про інші неприємні подробиці, а їй це не обов'язково знати.

Отаке. З багатьох поглядів цей рік видався для нас найважчим. Ми з чоловіком були в безнадії та розпачі й готові... на все. Навіть збиралися розірвати шлюб і віддати кудись дітей... власне, ми не знали, що робити з дітьми. Але стався цей нещасний випадок, і ми почули, що ваша дівчинка ніколи не зможе ходити. І тоді ми згадали, як вона приходила до нас, як сиділа на порозі, бавилася з нашими дітьми, сміялася й — просто раділа. Вона завжди знаходила, з чого можна порадіти. А одного разу вона нам розповіла про свою гру й намагалася вмовити нас пограти в неї.

А тепер ми почули, що вона потерпає, бо більше не може грати у свою гру, не може знайти, з чого б їй порадіти. І я прийшла, щоб сказати Полліанні — можливо, це їй допоможе порадіти, — що ми з чоловіком вирішили не розлучатися та спробувати пограти в її гру. Я знаю, вона зрадіє, тому що дуже переживала через те, що ми оповідали. Я ще не впевнена, що нам ця гра щось дасть... але сподіваюся на краще. Принаймні ми спробуємо, бо вона так хотіла. То ви перекажете їй?

— Так, я перекажу їй, — кволо пообіцяла міс Поллі. А тоді раптом з дивною рішучістю зробила крок уперед і простягла руку. — Дякую, що ви прийшли, міс Пейсон, — щиро мовила вона.

Спротив гості щез. Губи затремтіли. Щось булькочучи, міс Пейсон схопила простягнуту руку, повернулася та вибігла геть.

Не встигли за нею зачинитися двері, як міс Поллі рішуче попрямувала на кухню до Ненсі.

— Ненсі!

Міс Поллі говорила різко. Візит місіс Пейсон став останньою краплею в низці дивовижних і прикрих візитів за ці кілька днів, і господині урвався терпець. Відколи сталася аварія, Ненсі ще не чула від пані таких уразливих слів.

— Ненсі, ти можеш мені пояснити цю «гру», про яку торочать усі містяни? І як це стосується моєї небоги? Чому всі, починаючи від Міллі Сноу й до місіс Том Пейсон, просять її переказати, що вони грають у ту гру? Складається враження, що півміста тільки те й робить, що пов'язує на шиї блакитні банти, припиняє родинні чвари або вчиться любити те, що вони раніше терпіти не могли... і все завдяки Полліанні. Я намагалася сама дізнатися в неї, але вона щось приховує, а я не хочу її турбувати в такому стані. Але, судячи з того, що вона тобі сказала минулого вечора, я підозрюю, що ти теж граєш у цю гру. То поясни мені, нарешті, що це все означає?

Але міс Поллі спіткала несподівана прикристь: Ненсі зайшлася слізьми.

— Це означає лише те, що від червня ця благословенна дитина тільки те й робила, що вчила все місто радіти, і тепер усе місто намагається віддячити їй своєю радістю.

— Якою радістю?

— Просто радістю. Це в неї гра така.

Міс Поллі тупнула ногою.

— І ти така ж, Ненсі? Що це за гра?

Ненсі гордо підняла голову. Вона дивилася господині просто у вічі.

— Я скажу вам, мем. У цю гру міс Полліанну навчив грати її батько. Одного разу вона отримала разом із місіонерськими жертвами милиці, тоді як мріяла про ляльку. Звісно ж, вона заплакала. Та й яка дитина не заплакала б на її місці. І тоді її батько сказав, що немає в житті такої ситуації, з якої не можна було б порадіти, і що вона може порадіти навіть милицям.

— Порадіти... милицям?! — у міс Поллі підкотилися ридання у горлі... вона згадала німі дитячі ніжки під ковдрою в кімнаті нагорі.

— Так, мем. Я теж сказала, і міс Полліанна теж, але батько пояснив їй, що вона може радіти хоча б з того, що ці милиці їй не потрібні.

— О! — вирвалося з грудей міс Поллі.

— А після цього випадку, як вона розповіла, батько навчив її знаходити привід радіти. І вона сказала, що це можна зробити, і що ляльки не треба, коли можна порадіти, що милиці тобі

не потрібні. Вони називали це «грою в радість». Оце так, мем. Відтоді вона з усіма в неї грає.

— Але як... як... — міс Поллі ніяк не могла прийти до тями.

— І це напрочуд добре спрацьовує, мем,— переконувала Ненсі із запалом, гідним самої Полліанни.— Аби ви знали, як багато ця дівчинка зробила для мене, і для моєї мами, і для всієї нашої родини. Ви ж знаєте, ми двічі з нею там були. Так от, вона навчила мене радіти з усього — і з дрібничок, і з важливих речей. І все стало набагато простіше. Наприклад, я терпіти не могла своє ім'я Ненсі, доки вона не сказала, що я маю радіти, позаяк мене звати не Гіпзиба. Або от я ненавиділа ранок у понеділок, а вона навчила радіти ранкам у понеділок.

— Радіти? Ранкам у понеділок?

Ненсі засміялася.

— Я знаю, це звучить дивно, мем. Але я зараз усе поясню. Це благословенне ягня дізналося, що я ненавиджу понеділки. І знаєте, якось вона мені сказала: «Ненсі, я гадаю, що ви можете радіти і в понеділок, адже до наступного понеділка лишається іще цілий тиждень». І тепер щоразу, коли я прокидаюся в понеділок, я згадую ці слова й почувуюся щасливою, мем. Я усміхаюся, що б там не було, щоразу, коли думаю про це. І сміх допомагає. Розумієте, це справді так.

— Але чому тоді... вона не розповіла мені про гру? — пробурмотіла спантелічена міс Поллі.— Чому вона так крилася, коли я запитала її?

Ненсі завагалася.

— Перепрошую, мем, але ж ви заборонили їй згадувати батька, тому вона й не могла вам нічого розказати. Адже це батькова гра.

Міс Поллі прикусила губу.

— Вона хотіла розповісти вам про все з самого початку,— вела далі Ненсі непевно.— Їй хотілося грати з кимсь. Тому я й почала з нею грати.

— І всі оці люди?.. — голос міс Поллі затремтів.

— Ой, здається, тепер про це все містечко знає. Принаймні куди б я не пішла, я скрізь чую про це. Звісно, багатьом розповіла вона сама, а ті — решті. Знаєте, варто лишень почати. Вона завжди так щиро всміхалася кожному й раділа, що не помітити цього було неможливо. А відколи сталася аварія, всі переживають, особливо коли чують, як вона страждає від того, що не може знайти, з чого порадіти. Ось тому вони щодня приходять сюди і розповідають, як вона навчила їх радіти, сподіваючись, що це допоможе їй самій порадіти. Бо вона дуже хотіла, аби всі грали разом із нею.

— Що ж, я знаю ще одну людину, яка відтепер гратиметься з нею в цю гру, — захлинулася почуттями міс Поллі, повернулася та вибігла з кухні.

Вражена Ненсі не могла вийти з дива.

— Це ж треба таке... — бурмотіла вона собі під ніс. — От і маєш міс Поллі... Ну, тепер мене уже справді нічим не здивуєш.

Трохи пізніше медсестра лишила міс Поллі з Полліанною наодинці.

— Сьогодні була ще одна відвідувачка, моя люба, — почала міс Поллі, намагаючись втамувати тремтіння в голосі. — Ти пам'ятаєш місіс Пейсон?

— Місіс Пейсон? Звісно! Вона живе біля дороги до містера Пендлтона, у неї чарівне трирічне дівча й п'ятирічний хлопчик. Вона дуже гарна, і чоловік ставний, тільки вони чомусь цього навзаєм не помічають. Іноді вони чубляться... цебто не можуть дійти згоди. Кажуть, що вони бідні, а пожертв не отримують, бо вони ж не місіонери, як... ну, він не місіонер.

На щоках Полліанни проступив рум'янець. Так само зашарілася й міс Поллі.

— Але місіс Пейсон пристойно одягається, попри те, що вони бідні, — квапливо додала Полліанна.

— У неї є чудові персні з діамантами, рубінами й смарагдами. У неї є ще обручка, але вона каже, що це вже занадто, і збирається її викинути та натомість взяти розлучення. Тітонько Поллі, а що таке «розлучення»? Гадаю, це щось погане, бо коли вона про це говорила, то мала нещасний вигляд. Вона казала, що коли розлучиться, то більше тут не житиме; містер Пейсон забереться геть, і дітей можна десь подіти. Але мені здається, що обручка до тих пернів не завадить, хоч би їх скільки в неї було. Ге ж? Тітонько Поллі, що ж таке розлучення?

— Вони нікуди не пойдуть, моя люба, — уникаючи прямої відповіді, поспіщила запевнити її міс Поллі. — Вони вирішили й далі жити разом.

— Ой, я така рада! Тоді я їх іще побачу, коли зможу... О, Боже, — розпачливо вигукнула Полліанна. — Тітонько Поллі, ну чому я ніяк не можу запам'ятати, що мої ноги більше ніколи не ходитимуть і я більше ніколи не зможу прийти в гості до містера Пендлтона?

— Ну-ну, не треба так, — гамувала в собі ридання міс Поллі. — Ти ще колись і під'їхати зможеш. Але послухай. Я не сказала тобі головного. Місіс Пейсон просила тобі переказати, що вони з чоловіком вирішили залишитися разом і спробувати пограти у твою гру, як ти цього хотіла.

Полліанна всміхнулася попри заплакані очі.

— Справді? Вона так і сказала? Ой, я така рада!

— Так, і вона сказала, що сподівається, що ти також зможеш із цього порадіти.

Полліанна швидко підвела очі.

— Але, тітонько Поллі, ви так говорите, ніби про все знаєте? Ви знаєте про мою гру?

— Так, любя, — міс Поллі збрала всі сили, щоб видаватися невимушено веселою. — Ненсі мені розповіла. На мою думку, це чудова гра, і я теж хочу навчитися в неї грати.

— Ви?! Ой, тітонько Поллі, яка я рада! Якби ви знали, як я хотіла грати в неї передусім із вами.

Міс Поллі затримала віддих. Цього разу ще важче було подолати тремтіння в голосі, але їй це вдалося.

— Так, любя, тепер в цю гру гратимуть усі. Гадаю, все містечко вже грає в неї... навіть священик. Я тобі не встигла сказати, але вранці, коли ходила до міста, зустріла містера Форда, і він просив переказати тобі, що щойно ти зможеш приймати відвідувачів, він перший прийде до тебе. Він хоче сказати, що не перестає радіти відтоді, як ти відкрила для нього вісімсот радісних текстів. Ось бачиш, любя, усе це завдяки тобі. Всеньке місто тепер грає в цю гру й всеньке місто набагато щасливіше — і все це через одну дівчинку, яка подарувала людям нову гру й навчила гратися в радість.

Полліанна заплескала в долоні.

— Ой, я така рада! — вигукнула вона. Раптом її личко розпромінилося. — А ви знаєте, тітонько Поллі, я знайшла, з чого можу порадіти. Я можу порадіти з того, що мої ноги колись ходили, бо інакше я не змогла б навчити їх грати в цю гру.

КРИЗЬ ВІДЧИНЕНЕ ВІКНО

Один за одним спливали короткі зимові дні. Щоправда, Полліанні вони короткими не здавалися, бо були довгими і сповненими болю. Але, сповнена рішучості, дівчина охоче відгукувалася на все, що їй випадало. Адже тепер вона просто мусить грати в цю гру, коли до неї приохотилася й тітонька Поллі! А тітонька Поллі знаходила силу-силенну речей, з яких можна було б порадіти. Це вона розповіла історію про двох бідних безпритульних дітей, які в завію знайшли зірвані вітром двері й заховалися під ними, а потім дивувались, що роблять люди, у яких нема такого прихистку! А іншого разу вона принесла почуту десь історію про бабусю, у якої було тільки два зуби, але вона раділа з того, що вони були один навпроти одного!

Полліанна, як і місіс Сноу, взялася в'язати чудові речі з барвистої шерсті, яка різнобарвними пасемцями звисала з білого укривала; як і місіс Сноу, вона раділа, що має здорові руки.

Вряди-годи вона тепер приймала відвідувачів і залюбки читала підбадьорливі послання тих, які не могли прийти. Це давало їй поживу до роздумів... і цього їй ніколи не було забагато.

Раз до неї завітав Джон Пендлтон і двічі забігав Джиммі Бін. Джон Пендлтон розповів, яким чудовим хлопчиком ставав Джиммі Бін і які він робив поступи. Джиммі розповів їй, яка в нього лепська домівка і який добрий кривняк з містера Пендлтона. І обое сказали, що все це завдяки Полліанні.

— Тим більше я радію, що колись мої ноги ходили, — сказала по секрету Полліанна своїй тітоньці, коли гості пішли.

Зима минула, настала весна. Попри призначене лікування, ніхто не бачив помітних змін у здоров'ї Полліанни. Це давало підстави думати, що справджуються найгірші припущення лікаря Міда: Полліанна ніколи більше не зможе ходити.

Увесь Белдінгсвіль напружено стежив за станом Полліанни, але був у містечку один чоловік, який особливо непокоївся цим питанням і гарячково вчитувався у результати обстежень страждалиці, які діставав тільки йому відомими шляхами. Однак дні спливали, і новини не крацали, а гіршали, і щось, крім звичайної стурбованості, почало з'являтися на обличчі чоловіка: відчай змінювався впертою рішучістю. Зрештою, рішучість узяла гору, і от якось уранці в неділю лікар Томас Чилтон несподівано відвідав містера Пендлтона.

— Пендлтоне, — почав лікар руба. — Я прийшов до вас, тому що ви, як ніхто в місті, знаєте про мої стосунки з міс Поллі Гаррінгтон.

Джон Пендлтон не одразу зрозумів, до чого тут він. Він справді чув щось про роман між міс Поллі Гаррінгтон і Томасом Чилтоном, але понад п'ятнадцять років вони про це не згадували.

— Так, — відповів містер Пендлтон, удаючи стурбованість, схожу на співчуття, і не виявляючи нібито цікавості. Та за мить побачив, що не варто хвилюватися: лікар настільки був зосереджений на своїй справі, що не звертав уваги на те, як його сприймуть.

— Пендлтоне, я хочу подивитися цю дитину, хочу обстежити її. Я мушу це зробити.

— А що вам заважає?

— Заважає? Містере Пендлтон, ви чудово знаєте, що я п'ятнадцять років не переступав поріг їхнього дому. Ви цього не знаєте, але я вам скажу: господиня дому колись заявила мені, що,

якщо іще хоч раз я отримаю запрошення відвідати садибу Гаррінгтонів, це означатиме, що вона мене перепросила й все стане, як раніше, і вона побереться зі мною. І вона затялася, а сам я просто не можу цього зробити.

— А ви можете прийти до неї просто так, без запрошення?

Лікар спохмурнів.

— Це не так просто. Я теж маю свою гордість.

— Але, якщо ви справді занепокоєні... невже ви не можете переступити через цю гордість і забути про сварку?

— Забути про сварку! — різко урвав лікар. — Я вам не сказав, що це за гордість. Якби це стосувалося тільки мене, я на колінах приповз би до них, прийшов би на голову... аби все було добре. Але йдеться про професійну гордість. Це хвороба, а я лікар. Я не можу вломитися й сказати: «Ось де я, можна, тепер я лікую?»

— Лікарю Чилтон, а через що ви посварилися? — поцікавився Пендлтон.

Лікар відмахнувся та встав.

— Через що ми посварилися? А через що можуть посваритися двоє закоханих? — зло чмихнув він і забігав по кімнаті. — Дурна суперечка з приводу розмірів місяця чи глибини річки... але вона позначилась на подальших роках страждань. Сварка — то порожнеча! Як на мене, то я ладен пустити її в забуття. Пендлтон, я мушу оглянути дівчинку. Це питання життя та смерті. Адже дев'ять шансів із десяти, що Полліанна Віттєр знову ходитиме!

Ці слова пролунали чітко й виразно, а мовець стояв побіля відчиненого вікна поруч з фотелем Джона Пендлтона. Так сталося, що вони запали у вухо хлопчикові, який укліяк навколішки під вікном знадвору.

Суботнього ранку Джиммі Бін мав полоти квіткові грядки під вікном. І тепер він сидів, нашорошивши вуха й широко розплющивши очі.

— Ходитиме! Полліанна! — вигукував Джон Пендлтон. — Ви це хочете сказати?

— Атож. На підставі тієї інформації, яка до мене доходить про хворобу, цей випадок дуже схожий на той, який вилікував мій товариш по коледжу. Він протягом багатьох років вивчав цю недугу. Я з ним підтримував зв'язки і теж до певної міри вивчав її. І з того, що я чув... але мені треба її оглянути.

Джон Пендлтон випростався в кріслі.

— Так, чоловіче, ви мусите оглянути її. А якщо... через лікаря Воррена?

— Боюся, що ні. Воррен — дуже порядна людина. Він сам мені казав, що з самого початку пропонував міс Гаррінгтон проконсультуватися зі мною, але отримав таку рішучу відмову, що більше не наважувався заводити про це мову, навіть знаючи про моє бажання оглянути дівчинку. Крім того, кілька його відомих пацієнтів останнім часом перейшли до мене, і це просто зв'яже мені руки. Але, Пендлтоне, я маю оглянути дівчинку! Подумайте тільки, що це може для неї означати!

— Так, але подумайте й ви, що це означатиме, якщо ви не допоможете! — відказав Пендлтон.

— Але ж як це зробити без виклику від її тітки? А цього я не дочекаюсь.

— Її слід примусити запросити вас.

— Як?

— Не знаю.

— Отож... і ніхто не знає. Вона надто горда й надто сердита, щоб покликати мене. Ви уявляєте, що це означатиме з погляду того, що вона сказала мені колись? Тільки-но я починаю думати про цю дитину, довіку приречену на недугу, і я уявляю, що міг би допомогти, але через якесь безглуздя, яке ми називаємо гордістю та професійною етикою, я... — він не договорив і, засунувши руки глибоко в кишені, знову почав ходити туди й назад.

— А якщо змусити її... зрозуміти? — не вгавав Джон Пендлтон.

— Так, але хто це зробить? — заперечив лікар, різко повернувшись до нього.

— Не знаю, не знаю, — похитав головою Пендлтон.

На цьому слові Джиммі Біна охопило хвилювання. Досі він, затамувавши подих, слухав усю розмову.

— Що ж, я знаю хто, — піднесено прошепотів він. — Це зроблю я!

Відтак він звівся на рівні ноги, прокрався за ріг будинку і чимдуж помчав у долину з Пендлтонського пагорба.

ДЖИММІ БЕРЕ СПРАВУ ДО СВОЇХ РУК

— До вас прийшов Джиммі Бін. Йому треба з вами поговорити, — повідомила Ненсі з порога.

— Зі мною? — здивувалася міс Поллі. — Ти впевнена, що не міс Полліанна йому потрібна? Якщо хоче, він може зайти до неї на кілька хвилин.

— Так, мем, я йому теж так сказала. Але він запевняє, що йому потрібні ви.

— Гаразд, я зараз спускаюся, — міс Поллі стомлено підвелася з крісла.

У вітальні на неї збуджено чекав хлопчик з витріщеними від нетерплячки очима. Побачивши міс Поллі, він одразу почав говорити:

— Мем, не знаю, може, я вчиняю неправильно, але нема विकруту. Це стосується Полліанни, а задля неї я піду по розпеченому вугіллі, розмовлятиму з вами... усе, що завгодно. Гадаю, ви зробили б те саме, якби взнали, що у Полліанни є шанс знову ходити. Ось чому я прибіг сюди, аби сказати вам, що якщо на заваді лише ваша гордість та ці... ці... ну, щось там таке у фахівців... щоб Полліанна почала ходити, то ви мусите запросити лікаря Чилтона, щоб він оглянув...

— Що-о-о?! — урвала міс Поллі. Подив на її обличчі змінився обуренням.

Джиммі розпачливо зітхнув:

— Заспокойтесь, я не хотів вас дратувати. Я кажу, що Полліанна може знову ходити. Я сподівався, що ви почувете.

— Джиммі, про що ти говориш?

Джиммі знову зітхнув.

— Ну, я ж увесь час хочу, щоб ви розчовпали.

— Кажі вже, тільки по порядку й щоб я зрозуміла. Бо ти починаєш казна з чого, і в мене голова йде обертом.

Джиммі зважився та облизав губи.

— Гаразд, почнімо з початку. Лікар Чилтон прийшов до містера Пендлтону, і вони розмовляли в бібліотеці. Це вам зрозуміло?

— Так, Джиммі, — ледь чутно мовила міс Поллі.

— Ну, вікно бібліотеки було відчинене, а я полов бур'ян під вікном і випадково почув усю розмову.

— О, Джиммі, ти підслуховував?!

— Йшлося не про мене, і це не підслуховування, — заперечив Джиммі. — І я радий, що почув усе. І ви зрадієте, коли дослухаєте. Адже Полліанна зможе знову ходити.

— Чекай, Джиммі, що ти маєш на увазі? Полліанна зможе ходити? — міс Поллі подалася вперед.

— Заспокойтеся, я ж оце кажу, — задоволено кивнув Джиммі. — Лікар Чилтон знає десь одного лікаря, який може вилікувати Полліанну, поставити на ноги. Але напевне він скаже тільки тоді, коли сам огляне її. Він увесь час поривається оглянути її, але сказав містеру Пендлtonу, що ви не дозволите.

Міс Поллі почервоніла.

— Але, Джиммі, я справді не можу! Тобто, я ж не знала... — міс Поллі безпорадно викручувала собі пальці.

— Отож я й прибіг сюди, щоб ви знали, — палко переконував її Джиммі. — Вони сказали, що з якоїсь причини — я не розчовпав, з якої саме, — ви не можете запросити лікаря Чилтона й сказали про це лікарю Воррену. А без ваших запитань лікар Чилтон сам не може прийти, бо йому заважає гордість і професійна ети... ети... ну, щось таке на «ети»... Вони хотіли б, аби хтось вас переконав, проте не знають хто. А я нагодився під вікном і сказав собі: «Хай тому грець, це зроблю я». І одразу прибіг сюди. Тепер вам усе зрозуміло?

— Так, Джиммі, але цей лікар, — гарячково доскіпувалася міс Поллі. — Як його звать? Чим він займається? Вони певні, що він може поставити Полліанну на ноги?

— Я не знаю, як звать. Вони не сказали. Лікар Чилтон знає його. Він сказав, що той уже вилікував такого хворого, як вона. Принаймні у них з його приводу сумнівів нема. Вони турбувалися через вас, адже це ви не допускали лікаря Чилтона до Полліанни. Але ж тепер ви знаєте все... Ви нарешті дозволите йому прийти?

Міс Поллі розпачливо хитала головою. Від хвилювання їй перехоплювало подих. Вона задихалася. Стурбовано дивлячись на неї, Джиммі гадав, що вона розплачеться. Аж ні. Запинаючись, вона насилу промовила:

— Так, я... дозволю... лікареві Чилтону... оглянути Полліанну. А тепер, Джиммі, мерщій біжи додому. Я поговорю з лікарем Ворреном. Він уже прийшов. Я бачила, як кілька хвилин тому він приїхав.

Лікар Воррен був здивований, зустрівши розчервонілу й схвилювану міс Поллі у коридорі. Але ще більше вразили його задихано вимовлені слова:

— Лікарю Воррен, ви колись просили в мене дозволу проконсультуватися з лікарем Чилтоном. Тоді я відмовила. Наразі я змінила свою думку. Тепер я сама хочу просити вас, щоб ви запросили лікаря Чилтона. Будь ласка, зробіть це негайно. Дякую.

НОВИЙ ДЯДЕЧКО

Наступного разу лікар Воррен зайшов до кімнати Полліанни не сам. Дівчинка лежала, спостерігаючи за мерехтінням кольорових смужок на стелі. За лікарем ішов високий плечастий чоловік.

— Лікарю Чилтон! Лікарю Чилтон, як я рада вас бачити! — вигукнула Полліанна. В її голосі було стільки захвату, що в присутніх на очі набігли сльози. — Але, звісно, якщо тітонька Поллі буде проти...

— Усе гаразд, любя, не турбуйся, — заспокоїла її схвильована міс Поллі, виступивши наперед. — Я сама сказала лікареві Чилтону, що я хочу, аби він оглянув тебе сьогодні вранці разом із лікарем Ворреном.

— Ой, то це ви запросили його сюди? — утішено пробурмотіла Полліанна.

— Так, любя, запросила. Це... — але було пізно. В очах лікаря Чилтона засвітилося таке щастя та обожнювання, що про помилку годі було й говорити. Міс Поллі це помітила. Вона зашарілася і, повернувшись, кинулася з кімнати.

Біля вікна лікар Воррен поринув у розмову з медсестрою. Лікар Чилтон простяг руки до Полліанни.

— Дитинко, ти навіть не уявляєш, що сьогодні повершила найрадіснішу справу в своєму житті! — сказав він голосом, який тремтів од почуттів.

Проти вечора до кімнати Полліанни нечутно зайшла безміру щаслива й від того фантастично не схожа на себе міс Поллі. Медсестра вечеряла, і вони лишилися наодинці.

— Полліанно, любя, я хочу тобі першій сказати. По-перше, лікар Чилтон незабаром стане твоїм дядьком. І все це — завдяки тобі. Ой, Полліанно, я така рада, я така щаслива, мила моя дівчинко!

Полліанна заплескала в долоні, та раптом завмерла й вражено подивилася на тітку.

— Тітонько Поллі, тітонько Поллі, то це ви та жінка, що її руки й серця він прагнув стільки років? Це ви... я знаю, це ви! Так ось чому він сказав мені сьогодні, що я зробила найрадіснішу справу в своєму житті. Яка я рада! Ой, тітонько Поллі, я ж не знала, але я така рада... навіть попри свої хворі ноги.

Міс Поллі проковтнула клубок у горлі.

— Можливо, незабаром, любя... — але тітка Поллі не закінчила. Вона не наважилася сказати про ту велику надію, яку заронив сьогодні в її серці лікар Чилтон. Але й того, що вона сказала, було досить для Полліанни:

— Наступного тижня на тебе чекає подорож. На зручному гарному ліжечку тебе повезуть автомобілем та екіпажем до відомого лікаря, який живе за багато миль у великому будинку, спорудженому спеціально для таких же хворих, як ти. Він добрий друг лікаря Чилтона, і ми побачимо, чи він зможе тобі допомогти.

ЛИСТ ВІД ПОЛЛІАННИ

«Любі тітонько Поллі й дядечку Том!

Я можу-можу-можу ходити! Сьогодні я сама пройшла від ліжка до вікна! А це шість кроків! Боже, як це чудово — знову стати на ноги!

Усі лікарі стояли довкола й всміхалися, а сестри поруч плакали... Пані з сусідньої палати, яка пішла минулого тижня, теж заглядала в двері. І ще одну пані запросили: вона має стати на ноги за місяць. Вона лежала на ліжку моєї медсестри і плескала в долоні. Навіть Чорна Тіллі, що має підлогу, зазірала з ганку й тільки шепотіла «крихітко моя», бо більше не могла сказати через сльози.

Не знаю, чому вони всі плакали. Мені кортіло співати, кричати, верещати! О-о-о! Подумайте тільки: я можу ходити! Ходити! Ходити! Дарма що на це пішло майже десять місяців, але я не пропустила вашого весілля. Ой, тітонько Поллі, яка ви молодець, що приїхали до мене й взяли шлюб біля мого ліжка. Ви завжди дбаєте про найрадісніші речі.

Кажуть, що невдовзі я поїду додому. Шкода, що я не можу дійти туди пішки. Еге ж! Більше ніколи не їздитиму. Найпрекрасніше у світі — просто ходити. Ой, я така рада! Я радію всьому. А найбільше — тому, що деякий час я не могла ходити. Інакше б я ніколи не дізналася, яке це щастя — мати здорові ноги. Завтра я пройду вісім кроків.

Поцілуйте усіх за мене. Полліанна».

(Переклад Богдана Гора)

Льюїс Керролл АЛІСА В КРАЇНІ ДИВ

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ. УНИЗ І ВГЛИБ КРОЛЯЧОЮ НОРОЮ

Аліса тяжко занудьгувала, сидячи на березі без діла. Разів зо два зазирнула вона до книжки, яку читала її сестра, але не знайшла там ні малюнків, ні розмов.

— Чого варта книжка без малюнків та розмов? — зітхнула Аліса.

Вона сиділа й думала (наскільки це можливо у спеку, коли туманіє голова й злипаються повіки), піти чи не піти нарвати квіток — це ж бо така втіха сплести собі з них віночок...

Аж тут повз неї промайнув Кролик — білий, з рожевими очима. Диво, звісно, невелике, як не дивиною було почути, що Кролик бубонить собі під ніс:

— Ой лишенько, лишенько, як я забарився!

(Згадуючи про це опісля, вона подумала, що мала б таки здивуватися, але тієї миті все видавалося цілком звичайним.) Та коли Кролик раптом добув із нагрудної кишеньки годинника й, зиркнувши на нього, поспішив далі, Аліса схопилася на ноги: зроду-віку ще не траплявся їй Кролик із нагрудною кишенькою та ще й при годиннику.

Аж тремтячи з цікавості, вона кинулася за ним навздогін — і, на щастя, ще встигла помітити, як він гулькнув у велику кролячу нору під живоплотом.

Аліса з розгону пірнула слідом за Кроликом, навіть не подумавши, як буде звідти вибиратися.

Якусь часину кроляча нора йшла рівненько, немов тунель, а тоді зненацька урвалася — так зненацька, аж Аліса й незчулася, як жухнула навсторч у якийсь глибоченний колодязь.

Чи то колодязь був просто таки бездонний, а чи так повільно вона падала, але дорогою їй не бракувало часу роззирнутися та поміркувати, що ж буде далі.

Найперше Аліса глянула вниз, щоб бачити, куди вона падає, — але там було темно, хоч в око стрель. Тоді вона оглянула стіни колодязя: на них була сила-силенна маленьких мисників та книжкових полиць; подекуди на кілочках висіли мапи й картини. З одного мисника вона прихопила баночку з наліпкою «ПОМАРАНЧЕВЕ ВАРЕННЯ» — та ба! — виявилось, що вона порожня. Викидати її було лячно (ще вб'є когось унизу), тож Аліса примудрилася тицьнути її на одну з полиць, повз яку пролітала.

— Ова! — чудувалася Аліса. — Після такого падіння не страшно й зі сходів скотитися! Ото вдома дивуватимуться, яка я хоробра! Та що там сходи! Тепер я й не писнула б, якби впала навіть із даху! (І це, мабуть, було правдою.)

Униз, униз, униз... От би падати так до безкінечності!

— Цікаво, скільки миль я вже пролетіла? — міркувала Аліса вголос. Мабуть, уже й до центру Землі недалеко. Ану прикиньмо: по-моєму, до нього ще десь чотири тисячі миль.

(Аліса, бач, просвітілася в цих питаннях на уроках у школі, і хоч зараз була не найкраща нагода хизуватися знаннями — слухати нікому! — а все ж попрактикуватися ніколи не завадить.)

— Так, здається, саме стільки, але тоді постає питання: на якій я широті й довготі?

(Аліса уявлення не мала, що таке «широта» й «довгота», але ці поважно-вчені слова неабияк тішили її вухо.)

Трохи згодом вона знову заходилася міркувати вголос:

— А що, як я провалюся наскрізь?* Ото буде кумедно — вигулькнути серед людей, що ходять униз головою! Антипади, чи як їх там (вона була навіть рада, що ніхто зараз її не чує, бо слово пролунало якось трохи не так).

— І тоді, зрозуміло, мені доведеться запитати, у яку країну я потрапила: «Перепрошую, добродійко, це Австралія чи Нова Зеландія?» — Тут Аліса спробувала зробити реверанс. (Уяви реверанс у повітрі й спитай себе, що з того вийшло б?)

— Тільки що вона про мене подумає? Що я якась невігласка? Е, ні, питати не годиться: може, десь буде написано...

---

* За часів Керролла в популярній літературі висловлювалися різні здогади про те, що станеться, коли впасти в тунель, що проходить крізь центр Землі: тіло падатиме дедалі швидше, але з усе меншим прискоренням, доки не досягне центру Землі, де прискорення дорівнює нулю. Після цього швидкість його зменшуватиметься, а сповільнення — збільшуватиметься, аж поки воно не досягне протилежного кінця тунелю. Тоді знову почнеться падіння до центру Землі. Опір повітря врешті-решт колись зупинить його у центрі. — *Прим. перекладача.*

Униз, униз, униз... Знічев'я Аліса знову заговорила:

— Уявляю, як Діно буде сумно сьогодні без мене! (Діна — це кішка.) Хоч би ж не забули, як питимуть чай, поставити і їй блюдечко з молоком. Діно, кицюню моя! Як жаль, що ти не зі мною! Миші так глибоко, боюся, не водяться, але кроти — близькі мишачі родичі, тут, мабуть, є. От лише... чи їдять коти кротів?

Тут Алісу почав змагати сон, і вона вже бубоніла собі під ніс, немов крізь дрімоту:

«Чи їдять коти кротів?.. Чи їдять коти кротів?..»

Часом виходило щось таке:

«Чи їдять кроти кротів?..», бо коли не знаєш відповіді на питання, то байдуже, з якого боку його ставити. Аліса відчула, що дрімота вже заволоділа нею і їй почало снитися, ніби вона гуляє попід ручки з Діною та цілком серйозно запитує: «Ну-бо, Діно, признавайся: чи ти колись їла кротів?»

Коли це враз — гу-гуп! — і вона опинилася на купі хмизу й сухого листя: політ закінчено!

Аліса нітрохи не забилаься і швиденько схопилася на ноги. Підвела голову догори — там усе тонуло в темряві; зате попереду виднів ще один довгий коридор, і в ньому миготіла, швидко віддаляючись, постать Білого Кролика. Гаятись не можна було й хвилини — Аліса як вітер помчала за ним і ще встигла почути, як він проказав, звертаючи за ріг:

— Ох, бідні мої вушка! Мої вусики! Як же я запізнююсь!

Здавалося, він був зовсім близько, та коли Аліса й собі звернула за ріг, за Кроликом і слід пропав, а вона опинилася в довгому низькому коридорі, освітленому рядочком підвішених до стелі ламп.

Довкола було багато дверей, але всі позамикані. Аліса пройшла коридором з одного боку, вернулася з протилежного (дорогою вона торгала всі двері поспіль), і тепер сумно брела серединою, розмірковуючи, як же їй звідси вибратися.

Раптом Аліса наштотхнула на маленький триногий столик, весь із суцільного скла. На ньому не було нічого, окрім крихітного золотого ключика, й Алісі одразу спало на думку, що це, мабуть, ключ від якихось дверей. Та ба! Чи то замки були завеликі, а чи ключик замалий — у кожному разі він не підходив до жодних дверей. Однак за другим обходом вона раптом нагледіла маленьку завісочку, якої не помітила спершу, а за нею — дверцята заввишки з п'ятнадцять дюймів*. Вона засунула золотого ключика в замок і — о, радість! — він підійшов!

* Один дюйм дорівнює 2,54 см. — Прим. перекладача.

Дверцята відчинилися у вузесенький прохід, мало що більший за мишачу нору. Аліса стала навколішки й угледіла в глибині небаченої краси сад. І так їй закортіло вибратися з цього темного коридору між оті барвисті квітники та прохолодні водограї! Проте у дверцята не пролазила навіть її голова.

«А якби й пролізла,— подумала бідолашна Аліса,— то який у тому сенс? Кому потрібна голова без плечей. Якби ж то я могла складатись, як підзорна труба! Я напевно склалася б, аби лиш знати, з якого кінця почати».

Бачиш, останнім часом Алісу спіткало стільки всіляких дивовиж, що вона почала сумніватися, чи в цьому світі так уже й багато справді неможливих речей.

Збагнувши, що біля дверцят вона нічого не вистоїть, Аліса повернулася до столика — не без надії знайти там якогось іншого ключа чи бодай інструкцію для тих, хто хоче скластися, як підзорна труба.

Цього разу на столику вона вгледіла маленьку пляшечку («Раніше її точно не було»,— подумала Аліса) з прив'язаним до шийки папірцем, де гарними великими літерами було видрукувано: «ВИПИЙ МЕНЕ». Коли тобі пропонують «Випий мене» — це, звісно, чудово, але мудра маленька Аліса не збиралася діяти зопалу.

— Ні,— сказала вона собі,— спочатку я гляну, чи нема тут де напису «Отрута».

Бачте, вона читала кілька гарних історійок про дітей, які або попеклися, або потрапили в пазурі диких звірів чи в які інші халепи — і все через те, що не хотіли пам'ятати простих порад своїх друзів, які, скажімо, застерігали, що коли довго тримати розжарену кочергу, то вона попече долоні, і що коли сильно чикнути ножем по пальцю, то неодмінно піде кров. А ще вона ніколи не забувала, що коли напиться з пляшечки з позначкою «Отрута», то з цього майже напевно нічого доброго не вийде, рано чи пізно.

Проте на цій пляшечці такого напису не було, тож Аліса таки відважилася з неї сьорбнути. Виявилось, що це доволі смачно (як пиріг з вишнями, заварний крем, ананас, смажена індичка, іриски й гарячі грінки разом узяті), й Аліса хильцем спорожнила пляшечку.

* * *

— Цікаве відчуття! — мовила Аліса. — Здається, я стягуюсь, як підзорна труба.

І справді: тепер вона заледве сягала десяти дюймів і аж проясніла на думку, що такий зріст дасть їй нарешті змогу пройти крізь дверцята в той чарівний садок. Та, про всяк випадок, вона перечекала ще кілька хвилин, аби мати певність, що більше не зменшується (це й досі її трохи бентежило).

— Чого доброго, ще зйду нанівець, як свічка, — сказала собі Аліса. — Цікаво, як би я тоді виглядала?

І вона спробувала бодай уявити, як світить свічка після того, коли згорить дотла, бо досі, наскільки вона пам'ятає, такого бачити їй не траплялося.

Упевнившись, що з нею нічого більше не діється, вона вирішила мерщій податися до саду. Відна Аліса!.. Біля дверцят вона похопилася, що забула золотого ключика, а коли вернула до столика, то зрозуміла, що тепер до ключика їй не дотягтися. Вона виразно бачила його знизу крізь скло й навіть пробувала вилізти вгору по ніжці, але ніжка була заслизька. Натомившись від марних зусиль, бідолашка сіла й заплакала.

— Годі! Сльозами тут не допоможеш! — наказала вона сама собі. — Раджу тобі зараз же перестати!

Зазвичай Аліса давала собі непогані поради (хоча й рідко до них прислухалася), а подеколи картала себе аж до сліз. Якось, пригадується, навіть спробувала нам'яти собі вуха за те, що змахлювала, граючи сама з собою в крокет. Ця мала химерниця страх любила вдавати двох осіб водночас.

«Але тепер, — подумала Аліса, — нема сенсу отак роздвоюватися. — Мене заледве й на одну вистачає!»

Аж ось її погляд упав на невеличку скляну скриньку під столом: вона відкрила її й побачила там малесеньке тістечко, на якому красувалися викладені смородинками слова: «З'ЇЖ МЕНЕ».

— А що ж, і з'їм! — промовила Аліса. — І коли від того побільшаю, то дістану ключа, а здрібнію ще дужче, то просунуся під дверцятами. Так чи інак, а в садок я потраплю однаково.

Вона відкусила шматочок і збуджено подумала:

«Так чи інак? Так чи інак?»

Притиснувши долоню до маківки голови, щоб відчувати, у якому напрямку росте, Аліса, на превеликий свій подив, виявила, що зріст її не змінився. Певна річ, так зазвичай і буває, коли їси тістечка, проте Аліса вже настільки звикла до суцільних дивовиж, що коли життя знову пішло своїм звичаєм, воно здалося їй нудним і дурним.

Тож вона відкусила ще шматочок і незабаром доїла все тістечко.

РОЗДІЛ ДРУГИЙ. ОЗЕРО СЛІЗ

— Все дивасніше й дивасніше! — вигукнула Аліса (з великого зачудування вона раптом забула як правильно говорити). — Тепер я розтягуюсь наче найбільша у світі підзорна труба! До побачення, ноги! (Бо ніг своїх вона вже майже не бачила — так хутко вони віддалялися).

— О бідні мої ноженята, хто ж вас тепер взуватиме, у панчішки вбиратиме? Напевно не я!.. Тепер ми надто далеко одне від одного, щоб я могла дбати про вас: мусите давати собі раду самі...

«А все ж я повинна їм догоджати, — додала подумки Аліса. — Бо ще ходитимуть не туди куди я хочу!.. О, вже знаю: я на кожне Різдво даруватиму їм нові чобітки».

І вона почала міркувати, як це найкраще зробити.

— Чобітки доведеться слати з посланцем, метикувала вона. — От комедія — слати дарунки своїм власним ногам! І ще з якою чудернацькою адресою:

Ш-ній ПРАВІЙ НОЗІ АЛІСИНІЙ
КИЛИМОК-ПІД-КАМІНОМ
ВІД АЛІСИ, З ЛЮБОВ'Ю

— О людоньки, що за дурниці я верзу!

Тут вона стукнулася головою об стелю: ще б пак, її зріст сягав тепер за дев'ять футів*!

Вона мерщій схопила золотого ключика й гайнула до садових дверцят.

Бідолашна Аліса! Єдине, що вона могла зробити, лежачи на підлозі, — це зазирнути в садок одним оком. Надії дістатися туди лишилося ще менше, ніж досі. Вона сіла й знову зайшлася плачем.

— Як тобі не сором! — сказала собі Аліса. — Щоб отака велика дівчинка (чим не до речі сказано?) отак розпустила рюмси! Зараз же перестань, чуєш?

Але вона все плакала й плакала, розливаючись потоками сліз, аж поки наплакала ціле озерце, завглибшки з чотири дюйми і завширшки на півкоридора.

Тут до її слуху долинуло дрібне лопотіння ніг. Аліса похапцем утерла очі, аби глянути, хто це. То повертався Білий Кролик: вшукано вбраний, з парою білих лайкових рукавичок в одній руці й віялом — у другій.

Він дуже поспішав і бурмотів сам до себе:

— Ой, Герцогиня! Ой-ой Герцогиня! Вона ж оскаженіє, коли я змушу її чекати!

* Один фут дорівнює 30,48 см. — Прим. перекладача.

З розпачу Аліса ладна була просити помочі в кого завгодно, тож коли Кролик порівнявся з нею, вона знічено озвалася:

— Перепрошую, пане...

Кролик аж звився на місці — кинув віяло й рукавички, і очамріло дременув у темряву.

Аліса підняла одне й друге, і стала обмахуватися віялом: задуха в коридорі стояла страшенна.

— Який божевільний день! — сказала вона. — Ще вчора все йшло нормально... Цікаво, може, це я за ніч так перемінилася? Ану пригадаймо: коли я прокинулась — чи була я такою, як завжди? Щось мені пригадується, ніби я почувалася інакше. А якщо я не та, що була, то, скажіть-но, хто я тепер?.. Оце так головоломка...

І вона почала перебирати в пам'яті усіх своїх ровесниць, аби з'ясувати, чи не перетворилася вона часом на одну з них.

— Безперечно, я — не Ада, — розмірковувала вона. — В Ади волосся спадає кучерями, а в мене — не в'ється зовсім. І, безперечно, я не Мейбл: я ж бо знаю стільки всякої всячини, а вона — ой, вона така невігласка! Крім того, вона — то вона, а я — це я, а... О людоньки, як важко в усьому цьому розібратися!.. Ану перевірмо, чи знаю я те, що знала? Отже: чотири по п'ять — дванадцять, чотири по шість — тринадцять, чотири по сім — е, так я ніколи не дійду до двадцяти! Втім, таблиця множення — ще не аргумент... Перевірмо географію: Лондон — столиця Парижа, а Париж — Рима, а Рим... Ні, все неправильно! Мабуть, я таки не я, а Мейбл! Ану прочитаю вірша «Хороша перепілонька...»

І, схрестивши руки на колінах, так ніби вона проказувала вголос уроки, Аліса стала читати з пам'яті. Але й голос її звучав хрипко та дивно, і слова були не ті:

Хороший крокодильонько
 Качається в піску,
 Пірнає в чисту хвиленьку,
 Споліскує луску.
 Як він покаже зубоньки,
 Привітно сміючись,
 То рибоньки-голубоньки
 Самі у рот плись-плись!*

* Наведені тут вірші переважно пародіюють вірші й пісні, що були добре відомі читачам за часів Керролла. Майже всі вони сьогодні забуті й згадуються здебільшого лише за назвами, та й то лише тому, що Керролл обрав їх для своїх пародій. — *Прим. перекладача.*

— Це явно не ті слова, — зітхнула бідолашна Аліса зі слізьми на очах. — Я таки й справді Мейбл, і доведеться мені жити в убогому будиночку, де й гратися немає чим, зате ого скільки уроків треба вчити! Ні, цього не буде: якщо я Мейбл, то залишуся тут, унизу! Нехай скільки завгодно заглядають сюди і благають:

«Вернися до нас, золотко!»

Я тільки зведу очі й запитаю:

«Спершу скажіть, хто я є, і, коли мені ця особа підходить — я вийду нагору, а коли ні — не вийду. Сидітиму тут, аж доки стану кимось іншим».

Тут знову з її очей бризнули сльози.

— Чому ніхто сюди навіть не загляне!.. Я так втомилася бути сама!

З цими словами вона опустила очі й з подивом помітила, що, розмовляючи сама з собою, натягла на руку одну з Кроликових білих рукавичок.

— І як це мені вдалося? — майнуло у неї в голові. — Напевно, я знову меншаю?

Вона звелася й пішла до столика, аби примірятись: так і є — вона зменшилася десь до двох футів і швидко меншала далі. Причиною, як незабаром з'ясувалося, було віяло в її руці, тож Аліса прожогом його відкинула: ще мить — і вона зникла б зовсім!

— Ху-у! Ледь урятувалася! — сказала вона, вельми налякана цими змінами, але й невимовне рада, що живе ще на світі.

— А тепер — до саду! — І вона чимдуж помчала до дверцят. Та ба! Дверцята знову виявилися замкнені, а ключик, як і перше, лежав на скляному столику.

«Кепські справи, кепські, далі нікуди, — подумала нещасна дитина. — Ніколи-ніколи я ще не була такою манюсінкою! І треба ж отаке лихо на мою голову!»

На останньому слові вона посковзнулася та — шубовсть! — по шию опинилася в солоній воді.

Спочатку вона подумала, що якимось дивом упала в море.

— А коли так, — сказала вона собі, — то додому я повернуся залізницею.

(Аліса тільки раз у житті побувала біля моря та дійшла загального висновку, що там усюди є купальні кабінки*, дітлахи, що

* Маються на увазі невеличкі кабіни на колесах, які коні вивозили в море. Через дверцята в стінці, що була обернена до моря, виходили у воду; величезна парасолька, прикріплена ззаду, закривала того, хто купався, від допитливих поглядів публіки. — *Прим. перекладача.*

длубаються в піску дерев'яними лопатками, вишикувані в рядок готелі, а за ними — залізнична станція.)

Проте вона хутко здогадалася, що плаває в озері сліз, яке сама наплакала ще будучи велеткою.

— І чого було аж так ридати? — бідкалася Аліса, плаваючи туди-сюди в пошуках берега.— За те мені й кара!.. Ще потону у власних сльозах! Ото була б дивина! Щоправда, сьогодні — все дивина.

Тут Аліса почула, як поблизу неї хтось хлюпочеться, і попливла на хлюпіт, аби з'ясувати, хто це. Спершу вона подумала, ніби то морж чи гіпопотам, але, згадавши, яка вона тепер маленька, зрозуміла, що то — звичайна миша, яка теж звалилась у воду.

— Чи є зараз якийсь сенс, — подумала Аліса, — заходити в балачку з цією мишею? Тут усе таке незвичайне, що балакати вона напевно вміє... Та, зрештою, треба спробувати.

І вона звернулася до неї:

— О, Мишо, чи не знаєте ви, де тут берег? Я вже дуже стомилася плавати, о, Мишо!

Аліса вирішила, що до мишей слід звертатися саме так. Правда, досі подібної нагоди їй не випадало, але колись у братовому підручнику з граматики вона бачила табличку відмінювання:

Наз. Миша

Род. Миші

Дав. Миші

Знах. Мишу

Оруд. Мишею

Місц. На Миші

Клич. Мишо!

Миша пильно глянула на Алісу й немовби підморгнула їй крихітним очком, але не озвалася й словом.

«Може, вона не тямить по-нашому? — подумала Аліса.— Може, це французька миша, що припливла з Вільгельмом Завойовником?»

(Треба сказати, що попри всю свою обізнаність з історії, Аліса трохи плуталася в давності подій.)

— *Ou est ta chatte?** — заговорила вона знову, згадавши найперше речення зі свого підручника французької мови.

Миша мало не вискочила з води і, здавалося, вся затремтіла з жаху.

— Перепрошую! — зойкнула Аліса, відчувши, що скривдила бідолашне звірятко.— Я зовсім забула, що ви недолюблюєте котів.

* Де моя кішка? (фр.).— *Прим. перекладача.*

— Недолюблюю котів?! — вереснула Миша. — А ти б їх долюблювала на моєму місці?!

— Мабуть, що ні, — примирливо відказала Аліса. — Тільки не гнівайтесь... А все ж таки жаль, що я не можу показати вам нашу Діну. Ви б лише глянули — і одразу б закохалися в котів. Діна така мила й спокійна, — гомоніла Аліса чи то до Миші, чи то до себе, ліниво плаваючи в солоній воді, — сидить собі біля каміна й так солодко муркоче, лиже лапки і вмивається... А що вже пухнаста — так і кортить її погладити! А бачили б ви, як вона хвацько ловить мишей... Ой, вибачте, вибачте!.. — знову зойкнула Аліса, бо цього разу Миша вся наїжачилась, і Аліса збагнула, що образила її до глибини душі. — Ми більше не говоритимемо про це, якщо вам не до вподоби.

— Ми?! Ми не говоритимемо!.. — заверещала Миша, тремтячи усім тілом аж до кінчика хвоста. — Начебто я говорила про таке!.. Наш рід споконвіку ненавидить котів — огидні, ниці, вульгарні створіння! Чути про них не хочу!

— Я більше не буду! — промовила Аліса й поквапилася змінити тему. — А чи любите ви со... собак?

Миша мовчала, й Аліса палко повела далі:

— Знали б ви, який милий песик живе з нами в сусідстві! Тер'єрчик — очка блискучі, шерсточка довга-предовга, руда й кучерява! Він уміє всілякі штучки: приносить, що кинуть, служить на задніх лапках — всього й не пригадаєш! А господар його, фермер, каже, що цьому песикові ціни нема, бо він, каже, вигублює до ноги всіх довколишніх щурів... О-о-ой! — розпачливо зойкнула Аліса. — Я знов її образила!

І справді, Миша щодуху пливла геть, женучи озером рясні жмури.

— Мишечко! шкряботушечко! — лагідно погукала Аліса. — Верніться, прошу вас! Ми вже не будемо говорити ні про котів, ні про собак, якщо вони вам такі немили!

Зачувши ці слова, Миша розвернулася та поволеньки попливла назад: обличчя в неї було бліде («від гніву!» — вирішила Аліса), а голос — тихий і тремкий.

— Ось вийдемо на берег, — мовила Миша, — і я розкажу тобі свою історію. Тоді ти зрозумієш, чому я так ненавиджу котів та собак.

А виходити був саме час, бо в озерце набилося чимало птахів та звірів. Були тут і такий собі Качур, і Додо, і Папужка Лорі, й Орлятко, і ще якісь химерні істоти. І вся ця компанія на чолі з Алісою потягла на берег.

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ. ГАСАЙ-КОЛО ТА ДОВГИЙ ХВІСТ

Товариство, що зібралось на березі, виглядало вельми чудернацько: пір'я у птахів позаболочувалося, а на звірятах позлипалася шерсть. З усіх капотіла вода, усі були в лихомому гуморі й почувалися вкрай незатишно.

Звісно, одразу постало питання, як обсохнути, тож вони почали радитися. За кілька хвилин Аліса вже розмовляла з кожним запанібрата, наче знала їх усе життя. Щоправда, вона мала довгеньку суперечку з Лорі, яка врешті набурмосилась і сказала:

— Я за тебе старша, і мені краще знати!

Аліса не могла з цим погодитись, бо не знала скільки Лорі має років, а позаяк та вперто відмовлялася назвати свій вік, то більше говорити не було про що. Нарешті Миша (здається, найавторитетніша тут особа) гукнула:

— Прошу всіх сідати і слухати мене уважно! Зараз ви в мене й не зогледитесь, як будете сухі!

Усі слухняно посідали кружкама, а Миша стала посередині. Аліса не зводила з неї очей — потерпала, що схопить нежить, якщо зараз же не обсохне.

— Кх-кх! — діловито прокашлялася Миша. — Готові? Викладаю найсухший у світі матеріал. Прошу уваги! «З благословення папи римського Вільгельма Завойовник хутко підкорив англійців, яким бракувало вождів і для яких узурпація та завоювання стали річчю вельми звичайною. Едвін, граф Мерсійський, та Моркар, граф Нортумбрійський...

— Бр-р-р! — здригнулася Лорі.

— Даруйте! — підкреслено чемно мовила Миша, насупившись. — Ви щось сказали?

— Ні, ні, то не я, — заперчила Лорі.

— А мені здалося, що ви, — мовила Миша. — Отже, слухайте далі: Едвін, граф Мерсійський, та Моркар, граф Нортумбрійський, виступили на підтримку Вільгельма, і навіть Стиганд, єпископ Кентерберійський і великий патріот, вельми доцільним знайшов те...

— Знайшов що? — поцікавився Качур.

— Знайшов те, — з серцем відповіла Миша. — Ви не знаєте, що означає «те»?

— Знаю, і дуже добре, коли це «те» знаходжу я, — заявив Качур. — Найчастіше це жаба або хробак. А що, скажіть, будь ласка, знайшов єпископ?

Миша пустила це запитання повз вуха й квапливо повела далі:

— ...вельми доцільним знайшов те, аби вийти разом із Едгаром Ателінгом Вільгельмові назустріч і запропонувати йому корону. Спершу Вільгельм поведився стримано, але нахабство його норманів...» Ну, як ти, голубонько? — звернулася вона до Аліси.

— Мокра як хлющ, — журливо відповіла Аліса. — По-моєму, від цього сухого матеріалу я ані трохи не обсихаю.

— У такому разі, — врочисто заявив Додо, підводячись на ноги, — у такому разі я пропоную проголосувати за ухвалу про закриття нашого зібрання заради негайного вжиття енергійніших заходів...

— Говори по-людському! — сказало Орлятко. — Я не знаю й половини всіх цих учених слів! Втім, хтозна, чи ти й сам їх знаєш!

Й Орлятко нахилило голову, приховуючи посмішку. Декотрі птахи захихотіли, не криючись.

— Я хотів просто сказати, — ображено озвався Додо, — що нема кращого способу обсохнути, як Гасай-Коло!

— Скажіть, а що воно таке — Гасай-Коло? — спитала Аліса не з цікавості, а через те, що Додо значливо замовк — мабуть, сподівався на питання, якого, здається, ніхто не збирався ставити.

— О! — вигукнув Додо. — Я вам не скажу, зате покажу.

(Можливо, одного зимового дня воно тобі теж стане в пригоді, тому я розповім, що затіяв Додо.)

Найперше він накреслив маршрут Гасай-Кола у формі неправильного кола («Правильність форми не має значення», — зазначив Додо), а тоді уздовж нього розставив учасників — кого де. Команди «Раз, два, три — руш!» не було — всі пускалися бігти самі й спинялися коли заманеться, тому визначити, коли Гасай-Колу кінець, було не так то й просто.

Десь через півгодини, коли всі вже були сухісінькі, Додо зненацька вигукнув:

— Гасай-Колу кінець!

Усі з'юрмилися довкола нього, тяжко відсапуючи і допитуючись:

— А хто ж переможець?

На таке запитання Додо не вмів відповісти, не покрутивши добряче мізками. Він довго сидів непорушно з притиснутим до чола пальцем (поза, у якій найчастіше можна бачити Шекспіра на портретах), а всі тим часом мовчки ждали.

Нарешті Додо оголосив:

- Переможці — всі, і кожен повинен дістати приз.
  - А хто їх роздаватиме? — озвався цілий хор голосів.
  - Як це хто? Вона! — сказав Додо, вказавши пальцем на Алісу.
- Всі одразу оточили Алісу, безладно лементуючи:
- Призи! Призи!

Аліса й поняття не мала, що робити; в розпачі вона сягнула рукою до кишені й вийняла звідти пакетик цукатів (на щастя, він не розмок у солоній воді). Кожен дістав по цукатику — вистачило якраз усім.

— Але й їй належиться приз, — зауважила Миша.

— Певна річ, — дуже поважно відповів Додо.

І, повернувшись до Аліси, спитав:

- А що ще є у тебе в кишені?
- Тільки наперсток, — скрушно відказала Аліса.
- Давай сюди, — сказав Додо.

Тоді всі знову з'юрмилися навколо Аліси, і Додо урочисто вручив їй наперсток.

— Зробіть нам таку ласку, — сказав він, — прийміть цей найелегантніший у світі наперсток!

Коротеньку його промову було зустрінuto загальними оплесками.

Така церемонність здалася Алісі безглуздям, але всі мали такий поважний вигляд, що вона не посміла зареготати. Вона не знала, що й казати, тож просто вклонилася та взяла наперсток з якомога урочистішим виглядом.

Далі прийшла пора ласувати цукатами, і тут не обійшлося без гвалту й колотнечі, позаяк великі птахи ремствували, що не встигли розкуштувати свого приза, а маленькі ним давилися, і їх раз у раз доводилося гупати по спині.

Нарешті, коли було вже по всьому, вони знову посідали кружка й попрохали Мишу розповісти щось іще.

— Пам'ятаєте, ви мені обіцяли розказати свою історію, — гадала Аліса, — звідки можна буде дізнатися, чому ви ненавидите ко... і со... — додала вона пошепки, остерігаючись, як би не образити її знов.

— Моя історія, хвакт звісний, довга й сумна, — із зітханням промовила Миша.

— Як хвіст мій? — перепитала Аліса, не розчувши гаразд Мишиного «хвакт звісний» (саме так у неї вийшло). Авжеж, він у вас і справді довгий, але чому сумний — ніяк не збагну.

І, доки Миша говорила, Аліса не переставала гадати, до чого тут мишачий хвіст.

Тож історія Миші в її уяві набула десь такого звивистого вигляду:

Стрів
Мурко мишку
в хаті й почав
їй казати: «Я тебе
позиваю, ходім,
мишко, на суд;
відкладать
не годить-
ся: будем
нині су-
диться,
бо на мене
з безділля
напав уже
нуд». Каже
мишка Мур-
кові: «Що за
суд безго-
ловий?
Ні судці, ні
підсудка
ми не
знайде-
мо тут».
«Сам я ви-
ступлю хутко
за суддю
й за під-
судка;
вже
і ви-
рок
го-
то-
вий:
то-
бі,
ми-
ш-
ш-
ко,

ка-
пу-
т
!>*

— Ти не слухаєш! — гримнула на Алісу Миша. — Про що ти думаєш?

— Вибачте, будь ласка, — сумирно сказала Аліса. — Ви вже, мабуть, чи не на п'ятій звивині зі слів?

— На п'ятому з ослів! — люто крикнула Миша.

— На п'ятому з вузлів? — спантеличено перепитала Аліса. — Ой, дайте, я допоможу розплутати!.. (Вона завжди готова була стати комусь у пригоді.)

— Нема що давати! — сказала Миша, підвівшись і йдучи геть. — Знущаєшся, так? Наплела сім мішків гречаної вовни!

— Я ж не зумисне! — промовила бідолашна Аліса. — Ви така вразлива, далебі!

Миша тільки забурчала у відповідь.

— Будь ласка, верніться та докажіть свою історію! — гукнула їй услід Аліса.

— Будь ласка! — загукали хором усі решта.

Але Миша лише роздратовано тріпнула головою та надала ходи.

— Як шкода, що вона пішла! — зітхнула Лорі, щойно Миша зникла з очей.

А стара Крабиха скористалася з нагоди, щоб напугати свою дочку:

— Отак-то, рибонько! Це тобі наука: треба стримуватися в колочих ситуаціях!

— Прикуси язика, мам! — огризнулося Крабеня. — Ти навіть устрицю виведеш із терпіння!

---

* Цей вірш — чи не найвідоміший зразок так званих фігурних («емблемних», «мальованих») віршів англійською. Такі вірші писали ще в Давній Греції.

З-поміж поетів, які віддали данину цій формі, такі відомі імена, як Стефан Маллярме (1842–1898), Гійом Аполлінер (1880–1918), Дилан Томас (1914–1953) та інші. В Україні традицію написання таких віршів започаткував Іван Величковський (бл. 1650–1701).

А. Тенніссон (1809–1892), англійський поет, якимось розповів Керроллові, що він склав уві сні поему про фей. Поема починалася довгими рядками, які поступово коротшали. Останні п'ятдесят-шістдесят рядків були двоскладові. Уважають, що ідея Мишиної розповіді виникла, можливо, під впливом цієї розмови. — *Прим. перекладача.*

— От якби тут була наша Діна, — голосно сказала Аліса, не звертаючись ні до кого зосібна. — Вона б швидко принесла її назад!

— А хто така Діна, дозволь спитати? — озвалася Лорі.

Аліса аж засяяла, бо ладна була день і ніч говорити про свою пестунку.

— Діна — то наша киця. Вона так хвацько ловить мишей! А бачили б ви, як вона полює на пташок: раз — і нема!

Ця тирада справила на товариство глибоке враження. Декотрі пташки одразу поспішили від біди чимдалі. Стара Сорока стала дуже ретельно кутатися в шалик, примовляючи:

— Думайте, що хочете, але я мушу йти додому. Нічне повітря — не на моє горло!

А Канарка тремтячим голосом почала скликати своїх діток:

— Ходімо, любесенькі! Вам давно пора в люлю!

Отак, під різними приводами, всі розійшлися, й Аліса зосталася сама.

— І хто мене тягнув за язика згадувати Діну! — сумно подумала вона. — Здається тут, унизу, ніхто її не любить, а я певна, що вона — найкраща киця у світі! О, Дінонько, Діно! Чи ми ще стрінемося знову, чи вже навіки розійшлись?..

І бідолашна Аліса знову залилася слізьми — так самотньо й пригнічено вона почувалася.

Однак трохи згодом до неї долинуло дрібне тупотіння, і вона рвучко підвела голову: може, то Миша передумала й вертається доказати свою історію?

РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ. КРОЛИК КРУТИТЬ КРУТИХВОСТОМ

Але то був Білий Кролик. Він тихо дріботів назад, тривожно роззираючись на всі боки, мовби чогось шукав. Аліса розчула, як він мурмоче сам до себе:

— Герцогиня! Ой, Герцогиня! Бідні мої лапки! моя шкурка! мої вусики! Вона ж мені голову зніме! І де я міг їх загубити, де?

Аліса миттю здогадалася, що він шукає віяло й білі лайкові рукавички — і, добра душа, сама кинулася їх шукати. Але ні віяла, ні рукавичок ніде не було. Після купання в озерці все довкола здавалося іншим, а коридор зі скляним столиком та дверцятами щез без сліду.

Невдовзі Кролик примітив Алісу, що нишпорила туди-сюди, і визвірився на неї:

— Гей, Мері Ен! Ти що тут робиш? Ану біжи додому та принеси мені пару рукавичок і віяло! Одна нога — тут, друга — там!

З переляку Аліса гайнула, куди вказував Кролик, навіть не пояснюючи йому, в яку оману він упав.

«Він переплутав мене з покоївкою, — думала вона на бігу. — Ото здивується, коли втямить, хто я насправді! А втім, я принесу йому віяло й рукавички, — звісно, якщо знайду».

Ледве вона це подумала, як попереду виринув чепурний будиночок, на дверях якого блищала мідна табличка з написом: «Б. КРОЛИК, ШЛЯХТИЧ».

Аліса ввійшла без стуку й поспішила нагору. Вона страшенно боялася, що стріне справжню Мері Ен, і та нажене її раніше, ніж вона знайде віяло й рукавички.

— Чи ж не чудасія? — думала Аліса. — Опинитися на побігеньках у Кролика! Ще трохи — і я стану служницею в Діні!

І вона почала уявляти, як би це виглядало.

— «Панно Алісо! негайно одягайтеся на прогулянку!» — «Зараз, зараз, нянечко! Я тут, поки вернеться Діна, стережу нірку, щоб не втекла миша».

«А втім, хтозна, чи Діну триматимуть у домі, якщо вона отак попихатиме людьми!» — подумала думку Аліса.

Тим часом вона опинилася в охайному покоїку, де на столі біля вікна побачила (як і сподівалася) віяло й дві чи три пари білих рукавичок. Вона взяла все, що мала взяти, і вже збиралася бігти назад, як раптом побачила біля дзеркала невеличку пляшку. Цього разу ніякого «ВИПИЙ МЕНЕ» на ній не було, проте Аліса її відкоркувала й приклала до губ.

— Я вже знаю, — подумала вона, — досить мені щось випити чи з'їсти — так і вродиться якесь диво! Подивимося, що буде цього разу? Я б не проти знову підрости — так нелегко бути дрібнолюдкоком!

Так воно й сталося, і то далеко швидше, ніж гадалося. Не встигла Аліса випити й півпляшечки, як відчула, що впирається головою у стелю. Довелося їй нагинатися, щоб не скрутити собі в'язів. Вона похапцем поставила пляшку на місце.

— Ой, як шкода, що я стільки відсorbнула! — сказала Аліса. — Сподіваюся, що далі не ростиму... вже й так у двері не пролажу...

Гай-гай! Запізно було шкодувати! Вона все росла й росла, і за якусь часину мусила стати навколішки. Далі й цього вже було не досить, тож Аліса спробувала лягти, впершись одним ліктем у двері, а другий заклала за голову. Та вона все росла й росла, і останнє, на що спромоглася — це виставити руку в вікно, а ногу — в комин.

«Я й ворухнутися не можу. Що ж то тепер зі мною буде?» — подумала Аліса.

На щастя, дія чарівного напою на цьому припинилася. Вона вже не росла. Правда, зручніше їй від цього не стало, та й надії вібратися звідси майже не було, тож не дивно, що вона засумувала.

— Як гарно було вдома, — думала бідна Аліса. — Там тебе ніколи не вижене під стелю та ніхто тобою не поштуркує — ніякі миші та кролики. І треба ж було мені плигати в ту кролячу нору?..

— А все ж... а все ж... тут, знаєте, доволі цікаво живеться! Подумати тільки — що я пережила! Читаючи казки, я гадала, що такого на світі просто не буває, а тут — ось воно! Про мене конче треба написати книжку, конче! Я й сама напишу, коли виросту велика...

— А втім, я й так уже велика, — скрушно додала вона. — Принаймні тут рости вже нікуди.

— Що ж воно виходить, — думала Аліса, — невже я ніколи не постаршаю? З одного боку, це непогано — ніколи не бути бабусею... Але... вічно вчити уроки!.. О ні, не хочу!

— Дурненька Алісо! — розраювала вона саму себе. — Як же тут вчити уроки? Тут і для тебе місця бракує — не те що для підручників!

Отак вона розмовляла, виступаючи то від однієї, то від іншої сторони, і з цього всього виходила не найгірша розмова.

Коли це раптом знадвору озвався чийсь голос. Аліса вмовкла й стала дослухатися.

— Мері Ен! Мері Ен! — гукав голос. — Ти несеш рукавички, чи ні?

Відтак почулося легке дріботіння по сходах. Аліса здогадалася, що то Кролик повернувся на її розшуки. Геть забувши, що тепер вона у тисячу разів більша за нього й боїться його смішно, Аліса так затремтіла, аж будинок заходив ходором.

Кролик був уже під дверима й спробував їх відчинити, та що двері відчинялися досередини і були підперті Алісиним ліктем, то в нього нічого не вийшло. Аліса почула, як Кролик пробубонів:

— Що ж, обійду кругом і залізу через вікно.

«Як рак на горі свисне!» — подумала Аліса.

Підождавши, аж поки Кролик, як їй видалося, завовтузився під самим вікном, вона зненацька виткнула руку й хапнула нею наосліп. Вхопити їй нікого не пощастило, але почувся легенький вереск, щось гупнуло й одразу брязнуло розбите скло. Аліса зробила висновок, що Кролик, мабуть, чи не впав у парник з огірками.

Далі почувся гнівний голос (Кроликів):

— Пете! Пете! Егей! Де ти?

А тоді, у відповідь, зовсім незнайомий їй голос:

— Я тут! Яблучка викопаю, ваша вельможносте!

— Яблучка він викопає! — роззлостився Кролик. — Знайшов роботу! Краще допоможи мені вибратися звідси!

(Знову задзвеніло розбите скло.)

— А тепер скажи мені, Пете, що це там, у вікні?

— Що ж, ваша вельможносте, як не рука! (У нього вийшло «мільможносте».)

— Рука? Телепень! Ця «рука» заткала ціле вікно!

— Та ж ціле, ваша мільможносте. Але однаково це рука.

— Так чи так, а робити їй там нічого! Іди й прибери її!

Запала довга мовчанка, і до Аліси лиш час від часу долітали тихі вигуки:

— Ох, не до душі вона мені, ваша мільможносте, не до душі!

— Роби, що тобі звелено, страхопуде!

Тут Аліса знову розчепірила долоню та знову хапнула повітря. Цього разу почулися два тихесенькі верески і брязнула ціла купа розбитого скла.

«Скільки у них тих парників? — подумала Аліса. — І що вони робитимуть далі? Спробують витягти мене через вікно?.. Будь ласка, буду тільки рада. Мені зовсім не кортить тут засиджуватися».

Вона ще трохи послухала, проте надворі було тихо. Нарешті почувся рип візка й гомін багатьох голосів.

— А де друга драбина?

— Таж мені загадано принести лише одну, другу Крутихвіст тарабанить...

— Крутихвосте, тягни-но, голубе, її сюди!

— Ставте їх отут, на цьому розі!

— Або ні, спершу сточіть їх мотузкою.

— Та вони ж не сягають навіть до половини!

— Ет, яось воно буде! Не вередуй!

— Гей, Крутихвосте, лови мотузку!

— А дах же витримає?

— Вважай, там одна черепичина їздить!..

— Уже поїхала! Падає!..

— Голови, голови бережіть!

Почувся гуркіт.

— Чия це робота?

— Чия ж іще? Мабуть, Крутихвостова.

— А хто полізе в димар?

— Тільки не я! Лізь сам!

— Еге, нема дурних!

— Полізе Крутихвіст!
— Гей, Крутихвосте, пан велить тобі лізти в димар!
— Ова! — сказала про себе Аліса. — Виходить, Крутихвіст ще й у димар має лізти? Мабуть, він у них за попихача! Я йому не аздрю... Димар, звісно, вузькуватий, а все ж, гадаю, підхвицьнути його якось та вдасться!

Вона просунула ногу чимдалі в димар і чекала, аж поки десь там, над самим її черевиком, щось зашкряботило й завовтузилося (що то була за істота, годі було вгадати).

«А ось і Крутихвіст!» — сказала вона сама до себе й дригнула ногою. — Цікаво, що буде далі».

Перше, що вона почула, був цілий хор голосів:

— Дивіться, дивіться! Крутихвіст летить!

Потім Кроликів голос:

— Гей, там, біля живоплоту, ловіть його!

Після чого запала тиша й знову вибухнув схвильований лемент:

— Підведіть йому голову!

— А тепер — горілки!

— Гляди, щоб, бува, не захлинувся!

— Ну що, старий? Що там сталося? Кажі!..

Нарешті озвався кволий писклявий голосочок. («Крутихвіст» — здогадалася Аліса.)

— Я й сам до пуття не знаю... Годі, дякую, мені вже легше... Але в голові й досі гуде... Важко говорити... Знаю тільки, що мене хтось буцнув, і я шугонув угору, як повітряний змій.

— Так воно й було, друже! — підтвердили інші.

— Треба спалити будинок! — пролунав Кроликів голос.

— Тільки спробуйте! — крикнула щосили Аліса. — Я напущу на вас Діну!

Умить залягла гробова тиша.

— Цікаво, що вони робитимуть далі? — подумала Аліса. — Якби мали глузд, то розібрали б дах.

За хвилю-другу надворі знову зчинилася веремія, й Аліса почула Кроликову команду:

— На початок вистачить однієї тачки.

«Тачки з чим?» — подумала Аліса.

Проте довго гадати їй не довелося, бо тієї ж миті у вікно пороснув цілий град камінців, і декотрі з них поцілили їй в обличчя.

«Пора покласти цьому край!» — вирішила Аліса й гукнула:

— Раджу вам цього не робити!

Знову залягла мертва тиша. Аліса не без подиву завважила, що камінці на підлозі один за одним обертаються на крихтіні тістечка.

Враз її осяяло.

«Якщо я з'їм одне,— подумала вона,— то воно, без сумніву, вплине на мій зріст. Збільшити — не збільшить, це очевидно, але зменшити, мабуть, може...»

З цими словами вона проковтнула одне з тістечок і з радістю помітила, що одразу почала маліти. Щойно Аліса поменшала так, що могла пройти у двері, вона кинулася надвір, де побачила ціле збіговисько дрібних тваринок та птахів. Посередині лежав горопаха Ящур Крутихвіст. Пара морських свинок підтримувала його попід пахви і напувала чимось із пляшечки. Помітивши Алісу, всі вони так і ринули до неї, але вона пустилася тікати і невдовзі щасливо дісталася до густого лісу.

— Найперше, що мені треба зробити,— розмірковувала Аліса, блукаючи між деревами,— це стати такою, як завжди.— А друге — знайти дорогу до чарівного саду. Мабуть, кращого плану годі й придумати.

План і справді виглядав блискуче — був складений просто й ясно. Єдина складність полягала в тому, що Аліса уявлення не мала, як підступитися до його виконання. Вона тривожно нишпорила очима між дерев, аж раптом над самою її головою хтось голосно дзявкнув. Аліса сквапно підвела голову. Згори великими круглими очима на неї зирило велетенське щеня, несміливо простягаючи до неї лапу.

— Ох, ти ж моя цюця! — улесливо озвалася Аліса й спробувала навіть посвистіти. Проте сама аж стерпла від думки, що це щеня може бути голодним, і тоді йому нічого не варто буде схруммати її разом з усіма її лестощами.

Ледве тямлячи, що вона робить, Аліса підняла якусь ломачку й простягла щеняті. Щеня радісно дзявкнуло, високо підскочило на всіх чотирьох і кинулося на ломачку, вдаючи, ніби хоче її пошматувати. Аліса, насилу стримуючись, щоб не кинутися навтікача, гулькнула за високе будячиння. Та щойно вона з-за нього визирнула, як щеня вчинило новий наскок, і з поспіху беркицьнулося через голову.

Алісі здавалося, ніби вона бавиться з конем-ваговозом — першої-ліпшої хвилини можна було втрапити під його копита! Вона знову шмигнула за будяк.

Щеня тим часом розпочало цілу низку коротких нападів на ломачку: відбігало назад набагато далі, ніж посувалося вперед, і весь час гавкало. Нарешті, важко відсапуючи, воно сіло віддалік, висолопивши язика й приплющивши великі очі. Кращої нагоди для втечі годі було й уявити. Аліса миттю пустилася навтікача й гнала, аж доки почала задихатися з утоми. Щенячий гавкіт завмер у даліні.

— А все ж яке втішне щенятко! — мовила Аліса, знеможено спершись на квітку жовтцю та обмахуючись одним з листочків. — Ех, яких тільки трюків не навчила б я його, якби... якби була... Ой, мало не забула — мені ж треба трохи підрости! Ану лиш помір-куймо, як його зробити?.. Гадаю, треба чогось випити або з'їсти. Але чого саме?

І справді, ЧОГО? Аліса оглянула всі довколишні квітки й стеблинки, але не завважила нічого такого, що надавалося б до їжі чи до пиття.

Поблизу ріс великий гриб, трохи більший за саму Алісу, і, коли вона обстежила його скрізь — і знизу, і згори, і справа, і зліва, їй спало на думку, що непогано було б також дослідити його й зверху.

Зіп'явшись навшпиньки, Аліса зиркнула поверх гриба й зне-нацька зустрілася очима з велетенською блакитною Гусінню. Згорнувши руки на грудях, Гусінь сиділа на шапинці й статечно курила довгу кальянову люльку, не звертаючи жодної уваги на те, що діється довкола.

РОЗДІЛ П'ЯТИЙ. ЩО ПОРАДИЛА ГУСІНЬ

Якусь часину Гусінь і Аліса мовчки дивилися одна на одну. На-решті Гусінь вийняла люльку з рота й озвалася млосним осиплим голосом:

— Ти хто?

Що й казати, не вельми підбадьорливий початок розмови!

— Я?.. Я, пані, й сама вже не знаю... — ледь зніяковіла Алі-са. — Знаю хіба, ким була сьогодні зранку, але відтоді я, по-моєму, кілька разів мінялася.

— Що ти хочеш цим сказати? — суворо запитала Гусінь. — Ти при своєму глузді?

— Боюсь, пані, що при чужому, — відказала Аліса. — Бачте, я — не зовсім я...

— Не бачу, — сказала Гусінь.

— Боюся, пані, я не зумію висловитися ясніше, — щонайчем-ніше відповіла Аліса. — Я й сама не все розумію: стільки перетво-рень за один день будь-кого зіб'ють з пантелику.

— Ба ні! — заперечила Гусінь.

— Може, ви зараз так і не думаете, — сказала Аліса. — Та коли вам прийде пора обертатися на лялечку (а це, ви знаєте, немину-че), а тоді на метелика, то вам, напевно, буде якось трохи дивно...

— Аж ніяк! — сказала Гусінь.

— Ну, можливо, у вас інші відчуття, — припустила Аліса. — Але я твердо знаю, що почувалася б дуже дивно.

— Ти! — зневажливо кинула Гусінь. — А ти хто така?

Це знов повернуло їх до початку розмови! Алісу трохи дратувала манера Гусені вести розмову.

Випроставшись, вона вельми поважно промовила:

— Гадаю, спершу вам годилося б сказати, хто ви така?

— Чому? — запитала Гусінь.

Питання загнало Алісу в глухий кут. Вона марно шукала якогось переконливого пояснення, а що Гусінь, з усього видно, була в лихому гуморі, то Аліса обернулася й пішла геть.

— Вернися! — гукнула Гусінь їй услід. — Я маю сказати щось важливе.

Це вже був добрий знак, і Аліса повернулася.

— Май терпець! — сказала Гусінь.

— Оце й усе? — спитала Аліса, ледь тамуючи гнів.

— Ні, — відказала Гусінь.

Аліса вирішила трохи потерпіти: робити їй так нічого, а раптом Гусінь повідомить щось варте того, щоб його слухати.

Кілька хвилин Гусінь мовчки пахкала димом, нарешті розімкнула руки, вийняла з рота люльку й запитала:

— Отже, на твою думку, ти змінилася, так?

— Боюся, що так, — зітхнула Аліса. — Я щодесять хвилин міняю свій зріст і нічого не пам'ятаю!

— Чому нічого? — запитала Гусінь.

— Ось, наприклад, я пробувала читати напам'ять «Хорошу перепілоньку», а вийшло казна-що! — журно відповіла Аліса.

— То прочитай «Ти старий любий діду», — запропонувала Гусінь.

Аліса схрестила руки й почала:

— Ти старий, любий діду, — сказав молодик, —
І волосся у тебе вже сиве.
А стоїш вверх ногами й до цього вже звик, —
На твій вік це не дуже красиво.

— Молодим, — мовив дід, — я боявсь неспроста,
Що це може відбитись на мізку,
Та моя голова — я вже знаю — пуста,
На ній можна стояти без риску.

— Ти старий, — знову каже юнак до дідка, —
І, нівроку, гладкий, як діжчина,

А в переверти йдеш, крутиш хвацько млинка,
Ти скажи мені, у чому причина?

— Молодим, — мовив дід, — всі суглоби собі
Розтирав я чарівною мастю,
Коли хочеш — за гроші хороші й тобі
Дам коробочку-дві того щастя.

— Ти старий, у тебе щелепи наче й слабкі,
Не вжувати їм навіть кандьору, —
Та ти гуску з кістками строщив залюбки,
Де ти взяв таку силу бадьору?

— Молодим, — мовив дід, — я постійно сваривсь
Із дружиною вдень по три рази.
І від того мій рот на весь вік укріпивсь,
Мов сталльні, моїх щелепів м'язи.

— Ти старий, — каже хлопець, — і, справа ясна,
Твої очі вже добре не бачать,
А на кінчику носа ти держиш в'юна, —
Хто навчив тебе, діду, трюкачить?

— Скільки можна дурних задавати питань!
Ти схибнувсь, чи об'ївся метеликів?
Все, терпець мій урвався, благаю: відстань!
Вимітайся, бо дам духопеликів!*

— Це не те, — сказала Гусінь.

— Не зовсім те, — зічнено мовила Аліса. — Декотрі слова не-
мовби змінилися.

— Це зовсім не те. Від початку й до кінця! — твердо сказала
Гусінь.

Запала хвилинна мовчанка.

Гусениця озвалася перша.

— Тобі який зріст потрібен? — спитала вона.

— Ох, байдуже який, — поквапливо сказала Аліса. — Просто,
знаєте, всі оті переміни, дуже прикрі...

— Не знаю, — сказала Гусінь.

---

* Цей вірш — один з визнаних шедеврів поетичного жарту — є майстерно-
ною пародією на давно забутий повчальний вірш Роберта Сауті (1774–
1843) «Дідусеві радощі». У вірші старенький благочестивий татусь
Вільям на власних прикладах навчає сина добропорядності й здорово-
го способу життя. — *Прим. перекладача.*

Аліса промовчала: зроду-віку їй ніхто стільки не перечив, і вона відчула, що втрачає терпець.

— А цим ти задоволена? — поцікавилася Гусінь.

— Якщо ваша ласка, пані,— сказала Аліса,— то я б не проти трішки підрости. Три дюйми — такий нікудишній зріст!

— Ба ні, це зріст хочкудишній — вигукнула Гусінь і стала дибки. (Вона сягала рівно три дюйми заввишки.)

— Але я до нього не звикла,— жалібно сказала бідолашна Аліса. А про себе подумала: «Яке лихо, що всі вони тут такі вразливі!»

— З часом звикнеш,— сказала Гусінь і знов запахкала люлькою.

Аліса терпляче ждала, поки вона зволить озватися. Невдовзі Гусінь вийняла з рота люльку, раз чи два позіхнула, стріпнулася усім тілом і стала сповзати з гриба.

— Один край зробить тебе вищою, а другий — нижчою,— кинула вона Алісі на прощання.

«Один край чого?. Другий край чого?» — спантеличено подумала Аліса.

— Гриба,— відповіла Гусінь достоту так, наче запитання прозвучало вголос, і за мить щезла в траві.

Якусь часину Аліса задумливо дивилася на гриба, силкуючись з'ясувати, де ж оті два його краї, а що гриб був круглий-круглісінький, то це завдання видалося надважким. Нарешті вона обхопила гриба наскільки сягали її руки і відломила по шматочку з кожного краю.

— А тепер побачимо — так чи інак? — подумала вона, надгризаючи шматок у правій руці.

Тієї ж миті вона відчула сильний удар у підборіддя: воно буцнулося об ногу!

Така нагла зміна її вельми налякала. Збагнувши, що вона хутко зменшується, а отже, не можна гаяти й хвилини, Аліса мерщій узялася до другого шматочка. Проте її підборіддя так щільно вперлося в ногу, що вона ніяк не могла відкрити рота.

Нарешті їй вдалося вхопити дрібку з лівої руки.

* * *

— Ху-у, нарешті голова вільна! — радісно вигукнула Аліса, і одразу ж тривожно змовкла: десь поділися її плечі. Вона поглянула вниз, але побачила тільки шию неймовірної довжини, яка стриміла, немов стеблина, над морем зелені.

— Цікаво, що то за зелень? — сказала Аліса.— І куди поділися мої плечі? А мої бідолашні руки! Чого це я їх не бачу?

З цими словами вона порухала руками, але, здавалося, тільки й спромоглася, що викликати легке колихання зеленого листя далеко внизу.

Оскільки дотягтися руками до голови було справою безнадійною, вона спробувала нахилити голову до рук, і з радістю виявила, що її шия, наче змія, легко гнеться на всі боки.

Аліса вигнула її граційною кривулькою, і саме намірилась пірнути в зелену гущавину (вона вже зрозуміла, що це були крони дерев, під якими вона щойно блукала), коли раптом почулося різке сичання. Аліса рвучко відсахнулася.

Велика Горлиця, налетівши на неї, несамовито біла її крильми по обличчю.

— Гадюка! — репетувала Горлиця.

— Ніяка я не гадюка — обурилася Аліса. — Дайте мені спокій!

— А я кажу — гадюка! — повторила Горлиця вже не так голосно і, майже схлипуючи, додала: — Я вже все перепробувала, але від них ніде нема рятунку!

— Не збагну, про що ви говорите, — сказала Аліса.

— Між корінням дерев, на річкових кручах, у чагарниках, — не зважаючи на Алісині слова, провадила Горлиця, — скрізь оці гадюки! Їм не догодиш!..

Аліса розуміла все менше й менше, проте вирішила не озиватися, поки Горлиця не виговориться.

— Мало мені мороки з висиджуванням яєць, — не вгавала Горлиця, — то я ще мушу день і ніч пильнувати їх від гадюк! Я вже три тижні не стуляю очей!

— Мені вас дуже жаль, — сказала Аліса: вона вже починала розуміти, про що йдеться.

— І саме тоді, як я вибрала найвище в лісі дерево, — правила своєї Горлиця, зриваючись на крик, — саме тоді, як я повірила, що нарешті їх здихалася, вони вже знову тут як тут — бач, уже й з неба лізуть! У-у, гадюка!

— Кажу ж вам, ніяка я не гадюка! — мовила Аліса. — Я... я...

— Ну, ну? Хто ж ти? Хто? — питала Горлиця. — Ще не надумала?

— Я... я... дівчинка, — промовила Аліса без особливої певності, бо згадала, скільки разів вона за цей день мінялася.

— Гарна баєчка, що й казати, — з глибокою зневагою пирхнула Горлиця. — На своєму віку я набачилася різних дівчаток, але з такою шиєю — жодної. Е, ні-і, ти — гадюка! І не відмагайся. Може, ще скажеш, що ти й яєць ніколи не їла?

— Певно, що їла, — сказала Аліса. (Вона завше казала правду.) — Розумієте, дівчатка також їдять яйця.

— Я не певна, — засумнівалася Горлиця, — але коли це так, то вони теж гадючого поріддя, ясно?

Такий несподіваний висновок так вразив Алісу, що вона заніміла. Горлиця негайно скористалася нагодою та додала:

— Я знаю одне: ти шукаєш яєць! І мені байдуже, хто ти — дівчинка чи гадюка!

— Зате мені — не байдуже, — заперечила Аліса. — Хоча яєць, щоб ви знали, я не шукаю. А якби й шукала, то вже ж не ваших — сирих я не люблю.

— Тоді вимітайся! — похмуро буркнула Горлиця та знову вмостилась у своє гніздо.

Аліса стала опускатися нижче, але це виявилось штукаю не простою: її шия раз у раз заплутувалась у гіллі. Доводилося частенько зупинятися, щоб її виплутати.

Трохи згодом вона похопилася, що й досі тримає в руках шматочки гриба, й обережно, по найменшій дрібочці, почала відкушувати то від того, то від того — стаючи то вищою, то нижчою, аж поки підігнала себе до своїх звичайних розмірів.

Відтоді, як вона була ще свого зросту, збігло стільки часу, що тепер їй було аж якось дивно, та за кілька хвилин вона оговталась і почала знову розмовляти сама з собою:

— Ну ось, половину плану виконано! Які дивовижні всі оці переміни! Ніколи не вгадаєш, ким станеш за хвилину! Та хай там що, а тепер я дійшла свого справжнього зросту: лишається тільки пробратися у той чарівний сад... але як це зробити, як?

З цими словами вона вийшла на узлісся, де стояв крихітний, із чотири фути заввишки, будиночок.

— Хоч би хто там жив, — вирішила Аліса, — з'являйтесь їм на очі отакою ніяк не годиться: вони ж можуть побожеволіти зі страху!

Тож вона почала потрошку надкушувати гриба з правої руки і не виходила з лісу доти, доки не поменшала до дев'яти дюймів.

РОЗДІЛ ШОСТИЙ. ПОРОСЯ ТА ПЕРЕЦЬ

Хвилину-другу вона дивилася на будиночок, гадаючи, як бути далі. Раптом з лісу вибіг лакей у лівреї та гучно затарабанив у двері кісточками пальців. (Що то лакей, вона здогадалася завдяки лівреї, бо з лиця то був радше карась.) Відчинив йому другий лакей — кругловидий, з лупатими очима, схожий на жабу. Аліса завважила, що обидва мали дрібно закручене й напудрене волосся.

Їй страшенно закортіло дізнатися, що ж буде далі, — вона висунулася з гущавини й наставила вуха.

Лакей-Карась видобув з-під пахви величезного — завбільшки, як він сам, листа і, простягнувши його Жабунові, врочисто оголосив: — Для Герцогині. Запрошення від Королеви на крокет.

Лакей-Жабун узяв листа й тим самим тоном повторив ті самі слова, ледь змінивши їхній порядок:

— Від Королеви. Запрошення на крокет для Герцогині.

Відтак обидва вдарили один одному чолом — так низько, аж посплутувалися кучериками.

Аліса мусила втекти назад у хащу, щоб не чутно було її сміху. Коли вона визирнула знову, лакея-Карася вже не було, а Жабун сидів біля дверей і тупо зирив у небо. Аліса несміливо підступила до дверей і постукала.

— З вашого стуку, як з риби пір'я, — зауважив лакей, — і то з двох причин. По-перше, я по той самий бік, що й ви, а по-друге, там такий шарварок, що вас однак не почують.

І справді, гарמידер усередині стояв пекельний: хтось верещав, хтось чхав, і час від часу чувся оглушливий брязкіт, наче там били посуд.

— Тоді скажіть, будь ласка, — озвалася Аліса, — як мені туди зайти?

— Ваш стук мав би якийсь сенс, — провадив Жабун, не зважаючи на неї, — якби двері були між нами. Приміром, коли б ви постукали з того боку — я б вас, звісно, випустив.

Кажучи так, він не переставав дивитися в небо.

Алісі це здалося жадливою нечемністю.

«Хоча, можливо, він і не винен, — сказала вона про себе. — Просто очі в нього майже на маківці. Але принаймні він міг би відповідати на запитання».

— То як мені туди зайти? — голосно повторила Аліса.

— Я тут сидітиму, — зауважив лакей, — аж до завтрього...

Тут двері розчахнулися, і звідти вилетів великий таріль — він бринів просто лакеєві в голову, але в останню мить тільки черкнув по носі й розбився об дерево в нього за плечима.

— ...а може, й до післязавтрього, — тим самісіньким тоном провадив лакей, мовби нічого й не сталося.

— Як же мені туди зайти? — ще голосніше повторила Аліса.

— А це ще, знаєте, не вгадано, — сказав лакей, — чи вам взагалі треба туди заходити. Ось головне питання, чи не так?

Так, звісно, — та тільки Аліса не любила, коли з нею розмовляли таким тоном.

«Це просто жахливо, — проказала вона сама до себе, — як вони всі тут люблять сперечатися!»

Лакей-Жабун, схоже, вирішив, що саме час повторити своє зауваження на інший лад.

— Я сидітиму тут, — сказав він, — вряди-годи, день у день...

— А що робити мені? — запитала Аліса.

— Що завгодно, — відповів Жабун і засвистав.

— Ет, що з ним балакати! — розпачливо подумала Аліса. — Він же дурний, аж світиться! — і вона штовхнула двері й переступила поріг.

У просторій кухні дим стояв аж під саму стелю. Посередині на триногому дзиглику сиділа Герцогиня й чукикала немовля; кухарка схилилася над вогнищем і помішувала щось у величезному казані — з усього видно, юшку.

— Їхня юшка явно переперчена! — сказала Аліса сама до себе, чхаючи за кожним словом.

Навіть їхнє повітря — і те було переперчене. Чхала навіть Герцогиня; що ж до немовляти, то воно без угаву реvlo й чхало, чхало й реvlo. Не чхали в кухні лише двоє: кухарка та дебелий, з усмішкою від вуха до вуха, кіт, який сидів на припічку.

— Чи не сказали б ви мені ласкаво, — трохи боязко спитала Аліса, бо не була цілком певна, чи годилося їй озиватися першою, — чому ваш кіт такий дурносмій?

— Бо він — чеширський!* — пояснила Герцогиня. — Ох ти ж порося!

Останнє слово пролунало так зненацька й з такою нестямною люттю, що Аліса аж підскочила. Проте вона зараз же збагнула, що це стосується не її, а немовляти, і, набравшись духу, повела далі:

— А я й не знала, що чеширські коти вміють сміятися.

— Коти із графства Чешир сміються на весь шир, — сказала Герцогиня. — Майже всі.

— Я таких котів ще не бачила, — чемно мовила Аліса, рада-радісінька, що розмова налагодилася.

— Ти ще багато чого не бачила, — сказала Герцогиня. — Це зрозуміло.

Алісі не дуже сподобався тон цього зауваження, і вона подумала, що не завадило б перевести розмову на щось інше. Поки

---

* За часів Керролла часто казали: «посміхається, як чеширський кіт». Походження цієї приказки невідоме. Існують, проте, дві версії. Згідно з першою, у графстві Чешир (де, до речі, народився Керролл) якийсь невідомий маляр малював над дверима таверн левів, які посміхалися. Згідно з другою, чеширським сирам колись надавали форму усміхених котів. — *Прим. перекладача.*

вона підшукувала тему, кухарка зняла з вогню казан і заходила-ся шпурляти чим попало в Герцогиню та немовля. Першими по-летіли кочерга зі щипцями, за ними градом посипалися блюдця, тарілки й полумиски, та Герцогиня й бровою не повела, хоч дещо в неї й поцілило; а немовля й доти ревма ревло, тож зрозуміти, бо-лить йому від ударів чи ні, було неможливо.

— Ой, що ви робите? Схаменіться! Благаю! — кричала Аліса, підстрибуючи зі страху. — Ой, просто в ніс! Бідний носик!

У цю мить страхітливих розмірів баняк прохурчав так близько від немовляти, що ледь не відбив йому носа.

— Якби ніхто не пхав свого носа до чужого проса, — хрипким басом сказала Герцогиня, — земля крутилася б куди шпаркіше.

— Ну й що б це дало? — зауважила Аліса, рада похизуватися своїми знаннями. — Подумайте лишень, що сталося б із днем і ніч-тю. Земля оберталася б навколо осі швидше, ніж...

— До речі, про ніж! — сказала Герцогиня. — Відтяти їй голову!

Аліса тривожно глигнула на кухарку, але та пустила ці слова повз вуха й знай собі помішувала юшку.

Тож Аліса докінчила:

— ...ніж раз на добу, себто раз на двадцять чотири години... чи, може, на дванадцять?..

— О, дай мені спокій! — урвала її Герцогиня. — Зроду не терпі-ла арифметики!

Вона завела щось наче колискову й заходила-ся чукикати не-мовля, люто стрясаючи його наприкінці кожного рядка.

Бурчи, кричи на немовля,
Лупи його, як чхає,
Що те чхання нам дошкуля,
Маля прекрасно знає...

Хор (з участю кухарки та маляти)

Гу! Гу! Гу!*

Співаючи другу строфу, Герцогиня не переставала несамовито трясти немовля, а воно, сердешне, так репетувало, що Алісі нелег-ко було розібрати слова:

Бурчу, кричу на немовля,
Луплю його, як чхає.
Нехай маля не дошкуля —
До перчику звикає!

---

* Оригіналом для цієї пародії є вірш невідомого автора, основна думка якого полягає в словах: «Плекай малесеньке дитя з любов'ю та тер-пінням». — *Прим. перекладача.*

Х о р

Гу! Гу! Гу!

— Тримай! — крикнула раптом Герцогиня до Аліси і швиргнула в неї немовлям. — Можеш трохи поняньчити, як маєш охоту! Мені пора збиратися до Королеви на крокет!

І вона хутко вийшла. Кухарка жбурнула їй навздогін сковороду, але, на диво, схбила.

Спіймати дитину виявилося не так просто: руки й ноги в того чудернацького створіннячка були розчепірені на всі боки («Досто-ту, як у морської зірки», — подумала Аліса), а само воно пихтіло, як паровик, і без упину пручалося.

Нарешті вона знайшла належний спосіб укоськати немовля: скрутила його у вузол, міцно схопила за праве вушко та ліву ніжку (щоб не розкрутилося), і вийшла з ним на свіже повітря.

— Якщо його звідси не забрати, — подумала Аліса, — то вони напевне його приб'ють, — як не нині, то завтра. Було б злочинно його покинути, правда ж?

Останні слова вона проказала вголос, і маля рохнуло їй у відповідь (чхати воно вже перестало).

— Не рохкай, — сказала Аліса. — Висловлюй свої почуття у якийсь інший спосіб!

Та немовля рохнуло знову, й Аліса прискіпливо зазирнула йому в личко, аби з'ясувати причину. Ніс у нього був, без сумніву, аж надміру кирпатий, більше схожий на рильце, ніж на справжнього носа, та й очі зробилися підозріло маленькі як на дитину. Словом, його вигляд Алісі не сподобався.

«А може, то воно так схлипує?» — подумала вона й зазирнула маляті в очі, чи не видно там сліз. Ба ні, жодної сльозинки!..

— Якщо ти, золотко, збираєшся перекинутися поросям, — поважно мовила Аліса, — я не буду з тобою панькатися. Закарбуй це собі на носі!

Немовля знову схлипнуло (а чи зрохнуло — важко було сказати), й Аліса якийсь час несла його мовчки.

Вона вже починала хвилюватися — ото буде клопіт із цим чудом удома! — коли це раптом воно знову рохнуло, та так виразно, що Аліса не без тривоги ще раз глянула йому в обличчя.

Так, цього разу помилитися було годі: перед нею було найсправжнісіньке порося! Носитися з ним далі було безглуздо. Вона опустила порося на землю та вельми втішилась, коли воно спокійнісінько потрюхикало собі в хащу.

— З нього виросла б страх яка бридка дитина, — подумала Аліса. — А як порося, по-моєму, воно досить симпатичне.

І вона стала пригадувати деяких знайомих їй дітей, з яких могли б вийти негірші поросята («Аби лиш знати, як міняти їхню подобу», — подумала вона), і раптом здригнулася з несподіванки: за кілька кроків від неї на гілляці сидів Чеширський Кіт.

Кіт натомість лише усміхнувся.

«На вигляд наче добродушний, — подумала Аліса, — але які в нього пазури та зуби!.. Варто з ним триматися шанобливо».

— Мурчику-Чеширчику, — непевно почала вона, не знаючи, чи сподобається йому таке звертання.

Кіт, однак, знову всміхнувся, тільки трохи ширше.

«Ніби сподобалося,» — подумала Аліса, й повела далі:

— Чи не були б ви такі ласкаві сказати, як мені звідси вібратися?

— Залежить, куди йти, — відказав Кіт.

— Власне, мені однаково, куди йти... — почала Аліса.

— Тоді й однаково, яким шляхом, — зауважив Кіт.

— ...аби лиш кудись дійти, — докінчила Аліса.

— О, кудись та дійдеш, — сказав Кіт. — Треба тільки достатньо пройти.

Цьому годі було заперечити, тож Аліса спитала дещо інше:

— А які тут люди проживають?

— Он там, — Кіт махнув правою лапою, — живе Капелюшник, — а отам (він махнув лівою) — Шалений Заєць. — Завітай до кого хочеш: у них обох не всі вдома*.

— Але я з такими не товаришую, — зауважила Аліса.

— Іншої ради нема, — сказав Кіт. — У нас у всіх не всі вдома. У мене не всі вдома. У тебе не всі вдома.

— Хто сказав, що у мене не всі вдома? — запитала Аліса.

— Якщо у тебе всі вдома, — сказав Кіт, — то чого ти тут?

Аліса вважала, що це ще ніякий не доказ, проте не стала сперечатися, а лише спитала:

— А хто сказав, що у вас не всі вдома?

— Почнімо з собаки, — мовив Кіт. — Як гадаєш, у собаки всі вдома?

— Мабуть, так, — сказала Аліса.

---

* В Англії популярні приказки «*mad as a hatter*», «*mad as a March hare*» («божевільний, як капелюшник», «казиться, як березневий заєць»). Саме ці приказки й «породили» Керроллових персонажів. Капелюшники й справді часто божеволіли: отруєння ртуттю, яку вони використовували, обробляючи фетр, часто призводило до галюцинацій. — *Прим. перекладача.*

— А тепер — дивися, — вів далі Кіт. — Собака спересердя гарчить, а з утіхи меле хвостом. А я мелю хвостом — спересердя, а від радощів гарчу. Отже, у мене не всі вдома.

— Я називаю це мурчанням, а не гарчанням, — зауважила Аліса.

— Називай як хочеш, — відказав Кіт. — Чи граєш ти сьогодні в крокет у Королеви?

— Я б залюбки, — відповіла Аліса, — тільки мене ще не запрошено.

— Побачимося там, — кинув Кіт і щез із очей.

Аліса не дуже й здивувалася: вона вже почала звикати до всяких чудес. Вона стояла й дивилася на ту гілку, де щойно сидів Кіт, коли це раптом він вигулькнув знову.

— Між іншим, що сталося з немовлям? — поцікавився Кіт. — Ледь не забув спитати.

— Воно перекинулося в порося, — не змигнувши оком, відповіла Аліса.

— Я так і думав, — сказав Кіт і знову щез.

Аліса трохи почекала — ану ж він з'явиться ще раз, — а тоді подалася в той бік, де, як було їй сказано, мешкав Шалений Заєць.

— Капелюшників я вже бачила, — мовила вона подумки, — а от Шалений Заєць — це значно цікавіше. Можливо, тепер, у травні, він буде не такий шалено лютий, як, скажімо, у лютому...

Тут вона звела очі й знову побачила Кота.

— Як ти сказала? — спитав Кіт. — У порося чи в карася?

— Я сказала «в порося», — відповіла Аліса. — І чи могли б ви надалі з'являтися й зникати не так швидко: від цього йде обертом голова.

— Гарзд, — сказав Кіт, і став зникати шматками: спочатку пропав кінчик його хвоста, а насамкінець — усміх, що ще якийсь час висів у повітрі.

— Гай-гай! — подумала Аліса. — Котів без усмішки я, звісно, зустрічала, але усмішку без kota!.. Це найбільша дивовижа в моєму житті!

До Шаленого Зайця довго йти не довелося: садиба, яку вона невдовзі побачила, належала, безперечно, йому, бо два димарі на даху виглядали, як заячі вуха, а дах був накритий хутром. Сама садиба виявилася такою великою, що Аліса не квапилася підходити ближче, поки не відкусила чималий кусник гриба в лівій руці й довела свій зріст до двох футів. Але й тепер вона рушила з обережністю.

«А що, як він і досі буйний?» — думала вона. — Краще б я загостила до Капелюшника!»

РОЗДІЛ СЬОМИЙ. БОЖЕВІЛЬНЕ ЧАЮВАННЯ

Перед будинком, під деревом, був виставлений стіл, за яким пили чай Шалений Заєць та Капелюшник. Між ними спав як убитий Сонько-Гризун*, правлячи їм за подушку. Заєць із Капелюшником спиралися на нього ліктями і перемовлялись через його голову.

«Страх незручно для Сонька,— подумала Аліса.— Але, якщо він спить, то, мабуть, йому байдуже».

Стіл був великий, але всі трое тислися з одного його краю.

— Нема місця! Нема місця! — загукали вони, помітивши Алісу.

— Місця скільки завгодно! — обурилася Аліса й сіла у велике крісло кінець столу.

— Скуштуй вина, — люб'язно запропонував Шалений Заєць.

Аліса кинула оком по столу, але, крім чаю, нічого не побачила.

— Не бачу тут ніякого вина, — сказала Аліса.

— А ніякого й нема, — знизав плечима Шалений Заєць.

— Тоді не вельми гречно мені його пропонувати! — сердито мовила Аліса.

— Так само, як і сідати за стіл без запрошення, — сказав Шалений Заєць.

— А я не знала, що його накрито тільки для вас, — відказала Аліса. — Тут далеко більше ніж три чашки.

— Тобі слід постригтися, — сказав Капелюшник. (Він уже давненько пас її цікавими очима й ось нарешті озвався.)

— А вам слід навчитися не зачіпати приватних тем, — з притиском мовила Аліса. — Це дуже нечемно!

Капелюшник витріщив на неї очі, але сказав ось що:

— Чим крук схожий на капшук?

«Ну, тепер буде веселіше! — подумала Аліса. — Люблю загадки!»

— Думаю, я розлуцу ваш горішок, — промовила вона вголос.

— Ти думаєш, що зумієш знайти відповідь: ти це хотіла сказати? — мовив Шалений Заєць.

— Саме це, — відповіла Аліса.

— Тоді думай, що кажеш, — мовив Заєць.

— Я завжди думаю! — покvapливо сказала Аліса. — Принаймні... принаймні кажу, що думаю... Зрештою, це те саме!

---

* Англійська «сонна миша» — гризун, що живе на дереві; нагадує радше маленьку білку, аніж мишу. Назва «*dormouse*» походить від латинського дієслова «*dormire*» (спати) і пояснюється тим, що ці тваринки — нічні, отже, сплять удень; узимку вони також упадають у сплячку. — *Прим. перекладача.*

— Аніскілечки! — скрикнув Капелюшник. — Ти ще скажи, ніби «я бачу, що їм» і «я їм, що бачу» — те саме.

— Ти ще скажи, — докинув Шалений Заєць, — ніби «я люблю те, що маю» і «я маю те, що люблю» — те саме!

— Ти ще скажи, — підпрягся Сонько із заплющеними, мов у сновиди, очима, що «я дихаю, коли сплю» і «я сплю, коли дихаю» — те саме!

— Щодо тебе, друзяко, то це й справді те саме, — зауважив Капелюшник, і на тому розмова урвалася.

Якусь часину товариство сиділо мовчки, й Аліса намагалася пригадати все з тієї дециці, яку знала про круків та кашпуки.

Капелюшник перший порушив мовчанку.

— Яке сьогодні число? — звернувся він до Аліси, добувши з кишені годинника. Він дивився на нього тривожними очима, тоді струснув ним і приклав до вуха.

— Четверте, — хвильку подумавши, мовила Аліса.

— На два дні відстає, — зітхнув Капелюшник, і додав, світячи лихими очима на Шаленого Зайця:

— Я ж тебе застерігав: масло не годиться для годинників.

— Але ж то було масло найвищого ґатунку, — сумирно відповів той.

— Так, але в нього могли потрапити крихти, — буркнув Капелюшник. — Додумався — мастити кухонним ножем!

Шалений Заєць узяв годинника й похмуро вп'явся в нього очима, тоді вмочив його у свій чай і глянув ще раз, після чого не знайшов нічого кращого, як повторити:

— Але ж масло було найвищого ґатунку!

— Який кумедний годинник, — зауважила Аліса, що з цікавістю зазірала Зайцеві через плече. — Показує дні, але не показує годин!

— Ну то й що? — промимрив Капелюшник. — Може, твій годинник показує роки?

— Певне, що ні, — жваво відказала Аліса. — А все тому, що рік триває дуже довго.

— Отак і мій — сказав Капелюшник.

Аліса розгубилася. Капелюшникові слова, здавалось, були позбавлені будь-якого глузду, хоча вона добре розчула кожне слово.

— Я не зовсім вас розумію, — сказала вона якомога чемніше.

— Сонько знову спить, — зауважив Капелюшник і хлюпнув йому на ніс гарячого чаю.

Сонько нетерпляче труснув головою й озвався, не розплющуючи очей:

— Звісно, звісно, те самісіньке хотів сказати і я!

— Ну, як там загадка? Ще не відгадала? — запитав Капелюшник, знову повернувшись до Аліси.

— Здаюся! — сказала Аліса. — І яка ж відповідь?

— Уявлення не маю, — сказав Капелюшник.

— Я так само, — озвався Шалений Заєць.

Аліса стомлено зітхнула:

— І треба ж було вбити стільки часу на загадку, яка не має відповіді!

— Якби ти знала Час так, як я, — насупився Капелюшник, — ти б цього не казала, бо Він — живий.

— Не розумію, — сказала Аліса.

— Ще б пак! — зневажливо тріпнув головою Капелюшник. — Ти ж, мабуть, із Часом ніколи й словом не перекинулася!

— Здається, ні... — обережно відповіла Аліса. — Знаю лише, що іноді неправильно його вживаю, коли пишу завдання з мови.

— Ага! Тоді все ясно! — сказав Капелюшник. З Часом треба поводитися правильно! Бач якби ти з ним дружила, він робив би з годинником усе, що захочеш. Ось, припустімо, зараз дев'ята ранку — якраз час початку уроків, а ти береш і шепочеш Часові одне слівце — і стрілки я-ак забігають!.. Пів на другу, час обідати.

— Хотів би я, щоб настав час обіду, — тихенько зітхнув Шалений Заєць.

— Звісно, це було б чудово, — задумливо мовила Аліса, — тільки до того часу я ще, мабуть не встигну зголодніти.

— Мабуть, — погодився Капелюшник. — Але його можна затримати на половині другої й тримати скільки завгодно.

— Так і ви робите? — запитала Аліса.

Капелюшник скрушно похитав головою.

— Аби ж то... Ми з Часом розбили глека ще в березні, якраз перед тим, коли оцей добродій (він показав чайною ложечкою на Шаленого Зайця) ошалів, — на великому королівському концерті. Я мав співати:

Іди, іди, борщику,
Зварю тобі дощuku
В олив'янім горщику...

— Знаєш цю пісню?

— Та наче щось таке чула, — відповіла Аліса.

— Там є ще продовження, — і Капелюшник заспівав:

Мені каша, тобі дощ
Щоб періщив густий борщ!
Іди, іди, борщику...

Тут Сонько стрепенувся та крізь сон заспівав: «Іди-іди-іди-іди-іди...»

Він співав так довго, аж решті чаєпивців довелося його вщипнути, аби він перестав.

— Ну так от, — повів далі Капелюшник, — доспіваю я перший куплет, коли це Королева як підскочить та як зарепетує: «Це марнування Часу! Він убиває Час! Відтяти йому голову!»

— Яке дикунство! — вигукнула Аліса.

— І відтоді, — тоскно додав Капелюшник, — Час для мене пальцем об палець не хоче вдарити! Відтоді у нас завжди шоста година. Нараз Алісу осяяв здогад.

— І через те стіл накритий до чаю*? — спитала вона.

— Атож, саме через те, — зітхнув Капелюшник. — У нас завжди пора чаю, нам навіть ніколи помити посуд.

— Виходить, ви просто пересуваєтесь по колу, чи не так? — спитала Аліса.

— Достеменно так, — відповів Капелюшник. — Вип'ємо чашку й пересідаємо до другої.

— А що ви робите, коли доходите до того місця, звідки починали? — ризикнула спитати Аліса.

— Давайте міняти тему! — втрутився, позіхаючи, Шалений Заєць. — Це вже починає набридати. Пропоную: нехай наша панянка розкаже нам казку.

— Боюсь, я не знаю жодної, — збентежилася Аліса.

— Тоді розкаже Сонько! — скрикнули обидва чаєпивці. — Гей, Сонько, прокинься! — І вони ущипнули його одразу з обох боків. Сонько спроквола розплющив очі.

— Я не спав, — озвався він хрипким голосочком. — Я чув, хлопці, кожне ваше слово.

— Розкажуй казку! — зажадав Шалений Заєць.

— Будь ласка, — підхопила Аліса.

— Але хутко, — докинув Капелюшник, — бо знову заснеш і не докажеш до кінця.

— Колись давно жили собі три сестрички, — швидко заторохтів Сонько, — і звали їх Аля, Валя, Галя. І жили вони на дні криниці.

— І що вони там їли? — запитала Аліса, яку завжди цікавили проблеми харчування.

— Мелясу**, — сказав Сонько, хвилину подумавши.

* Це було написано ще до того, як звичай пити чай о п'ятій годині дня поширився Англією. — *Прим. перекладача.*

** Меляса — солодка тягуча темна маса, що утворюється під час вироблення цукру з буряків. — *Прим. перекладача.*

— Не могло такого бути,— лагідно зауважила Аліса,— адже вони всі були б недужі.

— А вони й були недужі,— сказав Сонько.— Дуже недужі...

Аліса спробувала уявити, як то можна все життя харчуватися самою мелясою, і це тільки посилило її сумніви.

— А чому вони жили на дні криниці? — допитувалася вона далі.

— Чому ти не п'єш більше чаю? — цілком серйозно мовив Шалений Заєць.

— Більше? — образилася Аліса.— Я ще взагалі його не пила!

— Більше чаю вона не хоче,— задумливо сказав Шалений Заєць.

— Ти хочеш сказати, менше чаю вона не хоче,— втрутився Капелюшник,— адже випити більше ніж нічого дуже просто.

— А вашої думки ніхто не питає,— зауважила Аліса.

— То хто тут зачіпає приватні теми? — переможно запитав Капелюшник.

Відповісти на це було нічого, тож Аліса взяла собі чаю та хліба з маслом, а тоді знов повернулася до Сонька.

— То чому ж вони жили на дні криниці?

Сонько знову трохи подумав і промовив:

— Бо то була мелясна криниця.

— Таких не буває! — сердито сказала Аліса.

— Тс!.. тс!.. — засичали на неї Капелюшник і Шалений Заєць.

— Як моє не в лад — я зі своїм назад! Докінчуй казку сама,— набурмосився Сонько.

— Ні, ні, будь ласка, розкажіть далі! — покійно сказала Аліса.— Я більше не перебиватиму. Мабуть, один такий колодязь усе ж був.

— Один! Аякже! — заперхав Сонько. Проте оповідати далі не відмовився.

— Отже, ці три сестрички... вони, бачте, жили собі, лижучи...

— Лежачи? — засумнівалася Аліса, забувши про свою обіцянку.

— Не лежача, а лижучи — вони лизали мелясу! — випалив Сонько, цього разу без жодних роздумів.

— Мені потрібна чиста чашка,— перебив Капелюшник.— Пересуньмося на одне місце.

І тут-таки пересів на сусідній стілець. Сонько посунувся на його місце, Шалений Заєць — на місце Сонька, й Алісі, хоч-нехоч, довелося сісти на місце Шаленого Зайця. Капелюшник єдиний виграв від такого переміщення, зате Алісі було найгірше, оскільки Шалений Заєць устиг перекинути у своє блюдо глечик з молоком.

Алісі не хотілося знов ображати Сонька-Гризуну, тож вона спитала дуже обережно.

— І все ж я не розумію: як вони там жили?

— Як, як? — озвався Капелюшник. — Лизнуть меляси, та й точать ляси... Второпала, дурненька?

— Перепрошую, а що таке ляси? — спитала Аліса, пускаючи повз вуха останнє Капелюшникове слово.

— Ляси — це баляндраси, — пояснив Сонько.

Спантеличена такою відповіддю, бідна Аліса аж кілька хвилин не перебивала Сонькової оповіді.

— Отак вони й жили, — вів спроквола Сонько-Гризун, позіхаючи й тручи очі, бо його починав морити сон, — лизнуть меляси, поточать ляси, та й малюють всякі вихляси — усе, що починається з літери Б.

— Чому саме з Б? — поцікавилася Аліса.

— А чом би й ні? — рвучко підвів голову Шалений Заєць.

Аліса знову вмовкла. Сонько-Гризун став западати в дрімоту, та коли Капелюшник його вщипнув, він тоненько вискнув і загворив далі:

— ...з літери Б, наприклад: баляндраси, блідий місяць, байдики, багацько... До речі, чи траплялося тобі бачити таку штуkenцію, як багацько?

— М... м... м... Як би вам сказати, — остаточно розгубилася Аліса. — Я не думаю...

— То й не кажи нічого! — озвався Капелюшник.

Такої нетактовності Аліса стерпіти вже не могла: вона встала й подалася геть. Сонько миттю заснув, а на решту чаєпивців Алісин відхід не справив належного враження, хоча вона й озиралася раз чи двічі — чи не покличуть її назад.

Оглянувшись востаннє, вона побачила, як Заєць із Капелюшником запихають Соньку у чайник.

— Ну й нехай, усе одно я більше туди не піду! — казала собі Аліса, пробираючись крізь хащі. — Скільки живу, дурнішої компанії не бачила!

Не встигла вона це доказати, як раптом у стовбурі одного з дерев угледіла двері.

— Оце цікаво! — подумала вона. — А втім, сьогодні цікаве все. Гадаю, мені можна туди ввійти?

Вона увійшла, і... знов опинилася у довгому коридорі з тим самим скляним столиком.

— Тепер я вже буду мудріша, — сказала вона подумки і почала з того, що взяла золотого ключика й відчинила дверцята до

саду. Далі вона відшукала в кишені шматочок гриба й гризла його доти, доки не зменшилася вдвоє.

І ось, пробравшись крізь вузький прохід, вона вступила на решті до чарівного саду з барвистими квітниками й прохолодними водограями.

РОЗДІЛ ВОСЬМИЙ. КОРОЛЕВИН КРОКЕТ

При самому вході до саду ріс великий трояндовий кущ: троянди на ньому були білі, але троє садівників фарбували їх на червоні. Зацікавлена Аліса підступила ближче, і в цю мить один садівник сказав:

— Обережніше, П'ятірко! Ти мене всього обляпав!

— Я ненароком! — буркнув П'ятірка. — Це Сімка підбив мені лікоть.

Сімка підвів очі й сказав:

— Браво, П'ятірко! Завжди звертай на іншого!

— Ти б краще помовчав! — сказав П'ятірка. — Щойно вчора я чув, як Королева казала, що за твоїм карком давно плаче сокира!

— А то за що? — поцікавився той, кого обляпали.

— А то вже не твій клопіт, Двійко! — сказав Сімка.

— Ба ні, якраз його! — вигукнув П'ятірка. — І я йому таки скажу, за що: за те, що він замість цибулі приніс на кухню тюльпанових цибулин.

Сімка жбурнув пензля.

— Більшої кривди годі уяви... — почав він, але тут його погляд упав на Алісу, і він затнувся. Решта двоє теж озирнулися, і всі разом низенько їй уклонилися.

— Чи не будете ласкаві сказати, — несміливо озвалася Аліса, — навіщо ви фарбуєте троянди?

П'ятірка з Сімкою промовчали і тільки глипнули на Двійку. Той почав пошепки пояснювати:

— Розумієте, панно, отут повинен був рости червоний кущ, а ми взяли та й посадили білий. І якщо Королева це виявить, нам усім, знаєте, постинають голови. Тому, панно, ми й стараємося, аби ще перед її приходом...

Тут П'ятірка, який тривожно позирав углиб саду, загорлав:

— Королева! Королева! — і всі троє садівників попадали ниць. Почувся тупіт багатьох ніг, і Аліса озирнулася, нетерпляче виглядаючи Королеву.

Першими з'явилися десятеро вояків із піками. Усі вони, як і садівники, були плоскогруді й прямокутні, з руками й ногами по

краєчках. За ними — так само в колоні по двоє — крокувало десятеро челядників, розцяцькованих з голови до п'ят бубнами. Далі, побравшись за руки, з веселим підскоком ішли парами королівські діти; їх теж було десятеро, і всі — в чирвових серцях. За дітьми виступали гості, здебільшого королі й королеви, і серед них Аліса впізнала Білого Кролика: він то цокотів щось нервовою скоромовкою, то усміхався, коли говорили інші, і врешті проминув Алісу, не помітивши її. За гостями йшов Чирвовий Валет: на червоній оксамитній подушці він ніс королівську корону. А замикали всю цю пишну процесію КОРОЛЬ і КОРОЛЕВА СЕРДЕЦЬ.

Аліса завагалася: чи не слід і їй упасти ниць, але не пригадувала, щоб хтось колись казав про таке правило під час процесій.

«Та й хто тоді буде на них дивитися,— подумала вона,— коли всі лежатимуть долілиць?»

Тож вона стояла на місці й чекала.

Коли процесія порівнялася з Алісою, всі зупинилися та прикипіли до неї очима.

— Хто це? — грізно спитала Королева.

Чирвовий Валет, до якого вона звернулася, лише осміхнувся та вклонився у відповідь.

— Ідіот! — тріпнула головою Королева, і звернулася до Аліси:

— Як тебе звати, дитино?

— Аліса, ваша величносте,— щонайчемніше відказала Аліса, а про себе додала:

«Зрештою всі вони тільки колода карт. Нічого їх боятися».

— А оце хто? — тицьнула Королева пальцем на садівників, розпростертих навколо трояндового куща.

(Оскільки лежали вони долілиць, то за візерунками на їхніх сорочках годі було розпізнати, хто то — садівники, вояки, двораки, а чи трійко власних Королевиних дітей,— сорочки ж бо в колоді всі однакові.)

— Звідки мені знати? — відповіла Аліса, дивуючись із власної сміливості.— То не мій клопіт.

Королева почервоніла з люті і, хижо блимнувши очима, вереснула:

— Відтяти їй голову! Відтя...

— Дурниці! — твердо промовила Аліса на весь голос,— і Королева затихла.

Король запобігливо торкнув її за рукав:

— Не гарячкуй, моя люба, це ж бо дитина!

Королева сердито обернулася до нього спиною та звеліла Валетові:

— Переверни їх!

Валет обережно перевернув садівників носом черевика.

— Встати! — вереснула Королева.

Садівники прожогом посхоплювалися та стали кланятися всім підряд — Королю, Королеві, королівським дітям і цілій громаді.

— Годі! Годі! — зарепетувала Королева. — Мені вже світ закруктився! — І, кивнувши на трояндовий кущ, спитала:

— Ви що тут робили?

— З дозволу вашої величності, — покірно пробелькотів Двійка, вклякаючи на одне коліно, — ми старалися...

— Все ясно! — мовила Королева, розглядаючи троянди. — Постигати їм голови!

І процесія рушила далі. Відстали тільки трое вояків, що мали скарати безталанних садівників.

Ті кинулися до Аліси, благаючи її заступитися.

— Не бійтеся, ваші голови будуть на місці, — мовила Аліса й повкидала садівників у найближчий квітковий горщик.

Вояки покрутилися, поникали та й спокійнісінько подалися слідом за всіма.

— Ну як там голови? — крикнула Королева.

— Були, та загули, ваша величносте! — відгукнулися вояки.

— Молодці! — гукнула Королева. — У крокет граєте?

Вояки мовчки звернули погляди на Алісу: питання вочевидь стосувалося її.

— Граю! — гукнула Аліса.

— То гайда з нами! — ревнула Королева.

Й Аліса, чия цікавість була розпалена до краю, пристала до процесії.

— М... м... м... Ох же гарний день сьогодні! — озався збоку не-сміливий голос: поруч неї дріботів Білий Кролик і збентежено зазиравав їй в обличчя.

— Дуже гарний, — притакнула Аліса. — Герцогині не бачили?

— Т-с-с-с!.. — оглядаючись через плече, занепокоївся Кролик.

Він звівся навшпиньки і шепнув Алісі у вухо:

— Її засуджено до страти.

— За що? — поцікавилася Аліса. — Якась змова? шкода?

— Вам шкода? — нашорошився Кролик.

— Ба ні! — сказала Аліса. — Зовсім не шкода. Я спитала: «За що?»

— Вона нам'яла Королеві вуха, — промовив Кролик.

Аліса пирснула сміхом.

— Т-с! Т-с! Королева почує!.. — злякано зашепотів він. — Герцогиня, бачте, спізналася, і Королева сказала...

— Усім на свої місця! — крикнула Королева громовим голосом, і всі підлеглі кинулися врзнобіч, спотикаючись і наштовхуючись одне на одного. За хвилину-другу метушня, одначе, вщухла, і гра почалася.

Аліса подумала, що зроду-віку ще не бачила такого дивного крокетного майданчика — він був увесь у горбиках та рівчачах; замість куль тут котили живих їжаків; за молотки правили живі фламінго, а вояки, постававши навкарачки, вдавали ворітця.

Орудувати своїм фламінго виявилось для Аліси найбільшою морокою. Нарешті вона навчилася затискати його під пахвою так, щоб не заважали ноги. Та щойно вона випростувала птахові шию та замірялася ударити ним по їжакові, як фламінго тут-таки вигинався назад і зазирає їй у вічі з таким здивованим виразом, що годі було стримати сміх. А коли вона знову нагинала йому голову й збиралася почати все наново, виявлялося, що їжак за той час розкрутився та тишком-нишком драпає геть. Крім того, хоч би куди вона гилила свого їжака, на дорозі йому зазвичай зринав коли не горбок, то рівчак, а вояковорітця раз у раз розкарлючувалися та переходили на інші ділянки майданчика. Незабаром Аліса дійшла висновку, що це не гра, а мука. Крокетисти били всі разом, не дожидаючи своєї черги, і весь час сперечалися й чубилися за їжаків. Невдовзі Королева вже гасала скрізь, як навіжена, тупотіла ногами й репетувала:

— Відтяти йому голову!.. Відтяти їй голову...

Аліса захвилювалася: досі, правда, сучички з Королевою у неї не було, але вона могла спалахнути першої-ліпшої хвилини.

«Що тоді зі мною буде? — думала вона. — Тут так люблять зносити голови, — аж дивно, що взагалі ще хтось уцілів!»

Вона почала роззиратися довкола, прикидаючи, кудюю б непомітно втекти, і раптом угледіла в повітрі якусь дивовижу. Спершу Аліса вкрай розгубилася, але, придивившись пильніше, збагнула, що то — усміх.

— Чеширський Кіт! — зраділа вона. — Тепер хоч буде з ким по-розмовляти!

— Як ся маєте? — запитав Кіт, щойно рот проступив йому так виразно, що вже було чим говорити.

Аліса зачекала, поки з'являться очі, й кивнула.

«Тепер до нього озиватися марно, — міркувала вона. — Почекаю, поки з'явиться бодай одне вухо».

За мить зринула ціла голова; Аліса випустила з рук свого фламінго й почала ділитися враженнями, рада-радісінька, що знайшовся слухач. Кіт вочевидь вирішив, що голови цілком вистачить, і далі з'являтися не став.

— Я б не сказала, що це чесна гра, — почала нарікати Аліса. — І всі вони так жахливо сваряться, що не чують самих себе. Правил, по-моєму, ніяких, а якщо й є, то ніхто їх не дотримується. До того ж ви навіть не уявляєте, як важко грати, коли всі кулі й молотки — живі. Скажімо, я маю бити у ворітця, а вони пішли гуляти в інший кінець майданчика! А Королевин їжак, якого я мала крокетувати, щойно побачив, що мій на нього котиться, одразу й утік.

— А як тобі подобається Королева? — запитав Кіт, стишивши голос.

— А ніяк, — відповіла Аліса, — вона так страшенно... (тут Аліса помітила, що Королева стоїть у неї за спиною, наслухоючи)... так страшенно вправно грає, що не треба великого розуму, аби вгадати, хто переможе.

Королева всміхнулася та відійшла.

— З ким це ти балакаєш? — запитав Король, що й собі підійшов до Аліси і зачудовано приглядався до котячої голови.

— Це мій друг, Чеширський Кіт, — сказала Аліса. — Дозвольте, я вас познайомлю.

— Мені не подобається його подоба, — заявив Король. — А втім, він може поцілувати мені руку, коли хоче.

— Я волів би цього не робити, — сказав Кіт.

— Не лихослов! — вигукнув Король. — І не світи так на мене очима! З цими словами Король сховався за Алісину спину.

— Котові й король не указ*, — мовила Аліса. — Десь я це читала, не пам'ятаю тільки — де.

— Ні! Його треба прибрати! — твердо мовив Король і гукнув до Королеви:

— Серденько, звели, будь ласка, прибрати kota!

Королева на все — мале й велике — мала одну раду.

— Зітнути йому голову! — кинула вона, навіть не обертаючись.

— Я сам приведу ката! — зголосився Король, і тільки його й бачили.

Аліса вже хотіла вертатися на крокетний майданчик, щоб поглянути, як іде гра, коли тут до неї долинуло несамовите Королевине верещання. Аліса жахнулася: трьох гравців, що прогавили свою чергу, вже було засуджено до страти.

Те, що коїлося на майданчику, здавалося їй справжнім неподобством: довкола панував такий рейвах, що годі було вгадати, чия черга ставати до гри.

---

* Стара англійська приказка, яка означає, що є речі, які люди нижчого стану можуть дозволити собі робити в присутності своїх зверхників. — *Прим. перекладача.*

Аліса трохи зачекала, а тоді подалася на розшуки свого їжака. Довго шукати не довелося — він скубся з чужим їжаком. То була чудова нагода, щоб одним із них крокетувати другого, але, як на те, Алісин молоток, цебто фламінго, перейшов на інший кінець саду, й Аліса могла тільки бачити, як він неоковирно силкується злетіти на дерево. Поки вона його зловила й принесла назад, бійка вщухла, і за обома їжаками вже й слід прохолов.

— Утім, невелика втрата, — вирішила Аліса, — однаково всі ворітця порозбігалися.

Міцно затиснувши фламінго під пахвою, щоб той знову не втік, вона подалася докінчувати розмову зі своїм другом.

Повернувшись на те місце, де в повітрі мріла його голова, Аліса з подивом побачила, що довкола Кота зібрався цілий натовп. Кат, Король та Королева жваво про щось сперечалися, галасуючи навперебій, а решта всі стояли мовчазні, й, судячи з їхніх облич, занепокоєні.

Усі троє кинулися до Аліси, щоб вона їх розсудила. Кожен їй щось доводив, та оскільки говорили всі навперебій, то зрозуміти про що йдеться, було дуже важко.

Кат доводив, що не можна відтяти голову, коли її нема від чого відтинати: зроду-віку він такого не робив і не збирається на старості переучуватися — на якого ката перевчати ката?!

Король доводив, що всяк, хто має голову, може її позбутися, і годі молоти дурниці.

А Королева доводила, що коли питання не вирішиться швидше, ніж уже, то вона скарає на горло всіх до одного. (Це й пояснює, чому всі як один були такі похмурі й занепокоєні.)

Аліса не змогла придумати нічого кращого, як сказати:

— Кіт належить Герцогині. Порадьтеся з нею.

— Вона за ґратами, — сказала Королева до Ката. — Веди її сюди!

Кат помчав стрілою, а котяча голова почала танути, і коли на-решті привели Герцогиню, від голови не лишилося й сліду. Король із Катом ще довго бігали, мов навіжені, шукаючи голову, а решта гостей пішли догравати гру.

РОЗДІЛ ДЕВ'ЯТИЙ. РОЗПОВІДЬ КАЗНА-ЩО-НЕ-ЧЕРЕПАХИ

— Яка я рада знов тебе зустріти, ясочко моя! — вигукнула Герцогиня, ніжно беручи Алісу під руку й ведучи її углиб саду.

Алісі було приємно бачити Герцогиню в доброму гуморі, і вона подумала, що, можливо, то тільки від перцю вона так озвіріла тоді на кухні.

— Коли я буду Герцогинею, — сказала собі Аліса (щоправда, без особливої певності), то не триматиму в себе на кухні ані перчини. Юшка смачна й без перцю. Можливо, саме від лютого перцю люди стають такі сердиті, — провадила вона, щаслива, що відкрила нове правило. — Від гірчиці — гіркне на душі, від кориці — починаєш усім коритися, від звіробою — визвірюються, а... а зате від карамелі чи інших цукерок діти стають солодкі-пресолодкі! Шкода, що люди цього не знають, — інакше були б не такі скупі на цукерки...

Замріявшись, Аліса зовсім забула про Герцогиню та ледь здригнулася, коли біля самого вуха почувся її голос.

— Ти так задумалася, любонько, що й язик проковтнула. Звідси мораль... Забула яка, але зараз пригадаю...

— А може, її тут і нема, — відважилася на сумнів Аліса.

— Що ти, що ти, дитино! — сказала Герцогиня. — Мораль є в усьому, треба тільки вміти її знайти.

З цими словами вона щільніше пригорнулася до Аліси, зручно спершись своїм підборіддям їй на плече.

Аліса не була в захваті від такої близькості: по-перше, Герцогиня скидалася на справжню почвару, а по-друге — її підборіддя було на диво гостре. Та що вдієш? — вона хотіла бути чемною, тож терпіла, як могла.

— Здається, гра їм стала трохи любіша, — зауважила Аліса, щоб хоч якось підтримати розмову.

— О саме так! — погодилася Герцогиня, — а звідси мораль: «Любов єдина крутить світом!»

— А дехто ж казав, — шепнула їй Аліса, — що найголовніше — не пхати носа до чужого проса!

— Ну то й що? Глузд загалом один і той самий, — відказала Герцогиня, впинаючись гострим підборіддям Алісі в плече. — А звідси мораль: хто глузду пильнувати звик, того не підведе язик.

«Як вона любить з усього виводити мораль! — подумала Аліса.

— Ти, мабуть, дивуєшся, чому я не обійму тебе за стан, — озвалася Герцогиня після мовчанки. — Річ у тім, що я не певна в норіві твого фламінго. А може, таки спробувати?

— Він може укусити, — обережно відповіла Аліса, анітрохи не прагнучи обіймів Герцогині.

— Твоя правда, — сказала Герцогиня, — фламінго кусючий, як гірчиця. Звідси мораль: це птиці одного польоту.

— Гірчиця — не птиця, — зауважила Аліса.

— Знов-таки слушно, — погодилась Герцогиня. — Як ясно ти вмієш висловлюватися!

— По-моєму, гірчиця, особливо мелена, — це такий собі порошок, — сказала Аліса.

— Ну, звісно ж, — притакнула Герцогиня, яка, здавалося, ладна була погоджуватися з кожним Алісиним словом. — Тут неподалік під горою є великі поклади гірничного порошку... Звідси мораль: «Не дивись високо — запорошиш око!»

— Ага, вже знаю! — вигукнула Аліса. — Гірчиця — овоч. Щоправда, на овоч не схожа, але овоч.

— Цілком згодна! — сказала Герцогиня. — Звідси мораль: кожному овочу — нрав і права. Або простіше: ніколи не думай про себе інакше, ніж це може здатися іншим, щоб те, чим ти був або міг бути, не було чимось іншим, ніж те, чим ти здавався або міг здаватися іншим, коли був іншим.

— Мабуть, я зрозуміла б краще, — якнайчемніше мовила Аліса, — якби могла це занотувати. На слух важко вхопити нитку.

— Це ніщо проти того, що я могла б сказати, якби розохотилась, — запишалася Герцогиня.

— Тільки, будь ласка, не завдавайте собі більшої мороки, — благально мовила Аліса.

— Яка там морока! — вигукнула Герцогиня. — Дарую тобі все, що я досі сказала.

«Ба, яка щедра! — подумала Аліса. — Щастя, що таких дарунків не підносять на дні народження!»

Але сказати це вголос у неї забракло духу.

— Ми знову задумались? — мовила Герцогиня, ще раз штрикнувши її підборіддям.

— А чом би мені й не думати? — сказала Аліса, відчуваючи, що починає драгуватися.

— А чом би свині не літати? — сказала Герцогиня. — Звідси мо...

Але тут, на превеликий Алісин подив, Герцогиня змовкла, а рука, що тримала її під лікоть, затремтіла. Аліса звела очі: перед ними, склавши на грудях руки, стояла Королева, — насуплена, мов грозова хмара.

— Гарний день, ваша величносте... — ледь чутно озвалася Герцогиня.

— Серйозно попереджую, — крикнула Королева, притупуючи ногою. — Або щезаєш ти, або твоя голова. І то негайно! Обирай!

Герцогиня зробила вибір і щезла з очей.

— Продовжимо гру, — сказала Королева Алісі.

Аліса так налякалася, що, не мовивши й слова, подалася за нею до майданчика.

Решта гостей, скориставшись із відсутності Королеви, спочивали собі в холодочку, та щойно вона з'явилася та нагадала, що кожна згаяна хвилина коштуватиме їм голови, всі негайно повернулися до гри. Королева й далі сперечалася з гравцями і, знай, верещала:

— Зітнути йому голову! Зітнути їй голову!..

Приречених на смерть брали під варту вояки, які задля цього, звісно, мушили розлучатися з роллю ворітець.

За якихось півгодини на майданчику не лишилося ні ворітець, ні крокетистів: усі вони, окрім королівського подружжя та Аліси, сиділи під вартою в очікуванні страти.

Врешті Королева вгамувалася і, тяжко відсапуючись, озвалася до Аліси:

— Ти вже була в Казна-Що-Не-Черепахи?

— Ні, — відповіла Аліса. — Я навіть не знаю, що воно таке.

— Це те, з чого роблять нечерепаховий суп.

— Зроду такого не бачила й навіть не чула.

— Ну, то ходімо, — сказала Королева. — Він тобі про себе розкаже.

Рушаючи, Аліса встигла почути, як Король стиха мовив до всього загалу:

— Ви помилувані.

«От і чудово!» — сказала Аліса подумки. (Досі її страшенно гнітило, що аж стількох людей було засуджено до страти.)

Невдовзі вони надибали Грифона, що спав на осонні мертвецьким сном (коли ти не знаєш, що таке Грифон, приглянься до малюнка).

— Вставай, лежню! — наказала Королева. — Відпроведиш цю панну до Казна-Що-Не-Черепахи — хай розповість їй про своє життя. А мені треба вертатися: мушу наглянути, як декому стинатимуть голови!

І вона пішла, залишивши Алісу наодинці з Грифоном. Вигляд цього чудиська трохи насторожив Алісу, але, розміркувавши, що товариство Грифона, мабуть, безпечніше, ніж Королевине, Аліса зосталася. Грифон сів, протер очі й дивився Королеві вслід, аж доки та зникла з очей; відтак захихотів.

— Смішна! — сказав Грифон чи то до себе, чи до Аліси.

— Хто смішний? — запитала Аліса.

— Таж вона, — відповів Грифон. — То все, бач, її химери: адже досі ще нікого не страчено. Ходім!

«Тільки й чую: ходім! ходім! — думала собі Аліса. — Зроду-віку мене ще не ганяли так, як тут».

Незабаром, удалині, вони побачили Казна-Що-Не-Черепажу, що сумний та невеселий сидів на прискалку. Підійшовши ближче, Аліса почула його зітханьня — такі тужні, наче в нього розривалося серце; Аліса ледь не заплакала з жалю.

— За чим він так тужить? — спитала вона Грифона, і той відповів майже тими ж словами, що й перше:

— То все, бач, його химери: нема йому за чим тужити. Ходім!

І вони підійшли до Казна-Що-Не-Черепажу, який глянув на них повними сліз очима, але не зронив ані слова.

— Оця панна, — сказав Грифон, — хоче послухати твою історію.

— Я їй розповім, — прогугнявив Казна-Що-Не-Черепажу. — Сідайте, і ні пари з уст, аж поки я скінчу.

Вони посідали. Запанувала досить довга мовчанка.

«Цікаво, як йому пощастить скінчити, не почавши?» — чудувалася про себе Аліса.

— Колись, — почав нарешті Казна-Що-Не-Черепажу, глибоко зітхнувши, — я був Не-Аби-Який-Черепажу...

По цих словах знов залягла довга мовчанка, порушувана час від часу Грифоновим відкашлюванням — ги-кхи! — та тяжкими схлипами Казна-Що-Не-Черепажу. Аліса ладна була вже підвестися й сказати: «Красенько дякую за прецікаву історію», але передумала й вирішила почекаати.

Нарешті Казна-Що-Не-Черепажу трохи заспокоївся і, все ще подеколи схлипаючи, заговорив:

— Коли ми були маленькі, ми ходили в море до школи. Учила нас стара Черепажу: ми звали її Черешапкою...

— Чому Черешапка, коли вона — Черепажу? — спитала Аліса.

— Як то чому? Бо вона завжди ходила у шапці, — розсердився Казна-Що-Не-Черепажу. — Яка ж бо ти нетямуща!

— Посоромилась би ставити такі дитячі запитання, — докинув Грифон.

Вони обоє замовкли і довго дивилися на бідну Алісу, що ладна була кризь землю провалитися.

Нарешті озвався Грифон:

— Ворушися, старий! Бо так і до вечора не розкажеш.

І Казна-Що-Не-Черепажу продовжив оповідь.

— Отож вір — не вір, але ми ходили до морської школи...

— Я не казала, що не вірю, — уточнила Аліса.

— Казала! — заперечив Казна-Що-Не-Черепажу.

— Прикуси язика! — докинув Грифон, хоч Аліса не встигла й озватися.

— Ми здобули блискучу освіту,— провадив Казна-Що-Не-Черепаха,— бо ходили до школи щодня.

— Чим тут хвалитися,— сказала Аліса.— я теж ходила до школи щодня.

— До якої? З додатковими предметами? — занепокоївся Казна-Що-Не-Черепаха.

— Авжеж,— відповіла Аліса,— ми вивчали французьку та музику.

— А прання?

— Яке ще прання? — обурилася Аліса.

Казна-Що-Не-Черепасі явно відлягло від серця.

— Виходить, освіта у вас була не найкраща,— сказав він.— А в нас у школі до рахунку завжди приписували: «Доплата: французька, музика й прання»*.

— Сумніваюся, щоб на дні моря була потреба в такому предметі,— зауважила Аліса.

— Мої статки не дозволяли мені його вивчати,— зітхнув Казна-Що-Не-Черепаха.— Я опанував тільки звичайний курс.

— І яких же предметів вас навчали? — поцікавилася Аліса.

— Спершу, як і належить, вчили чесати і пиццати,— відповів Казна-Що-Не-Черепаха.— Далі йшли чотири дії матимачухи: добивання, відбивання, вноження та обділення.

— Вперше чую про вноження,— ризикнула вставити слово Аліса.— Що воно таке?

Грифон здивовано скинув до неба лапи.

— Ніколи не чула про вноження! — вигукнув він.— А про вручення ти, сподіваюся, чула?

— Чула — розгублено відповіла Аліса.

— Ну тоді,— не вгавав Грифон,— якщо ти не знаєш, що таке вноження, то ти просто дурка, та й годі!

Заглиблюватися далі в це питання Алісі не стало духу, тож вона обернулася до Казна-Що-Не-Черепахи:

— А чого вас навчали ще?

— Усяких премудрощів,— відповів той і почав перелічувати, загинаючи ласти: — Премудрощів стародавнього й сучасного Аморезнавства, Гастрономії, Дригонометрії... Дригонометром у нас був старий морський вугор, він з'являвся раз на тиждень. А на уроці Хвісткультури він навіть учив нас художнього хвостоспіралювання.

* Ця фраза стояла у шкільних рахунках, що їх прислали за часів Керролла батькам учнів. Вона означала, що за уроки французької та музики, як і за прання білизни в школі, потребувалася додаткова платня.— *Прим. перекладача.*

— І як воно виглядало? — поцікавилася Аліса.

— На жаль, не можу показати сам,— розвів ластами Казна-Що-Не-Черепаха.— Надто я відтоді зашкаруб. А Грифон узагалі цього не вчився.

— Я не мав часу,— зізнався Грифон.— Зате я брав мороки у старого краба. То був класичний мучитель. О, ті класики!..

— На жаль, я не ходив до нього на уроки,— зітхнув Казна-Що-Не-Черепаха.— Казали, він дуже добре знався на забиванні баків?

— Достеменно так... о, так!.. Його мороки забивали памороки! Незрівнянний мучитель! — і собі зітхнув Грифон.

Й обидва, затуливши обличчя, схилили голови.

— А скільки годин на день тривала ваша наука? — поквапилася Аліса змінити тему.

— Десять уроків першого дня, дев'ять — другого, і так далі,— пояснив Казна-Що-Не-Черепаха.

— Ну й чудернацький розклад! — вигукнула Аліса.

— Того воно й неука,— зауважив Грифон,— що день у день коротшає.

Ця думка була настільки нова й несподівана, що Аліса мусила подумати трішечки довше.

— Виходить, одинадцятий день був вихідний? — нарешті спитала вона.

— Звісно,— сказав Казна-Що-Не-Черепаха.

— А що ви робили дванадцятого дня? — не вгавала Аліса.

— Досить про мороки! — рішуче урвав Грифон.— Розкажи-но їй децю про наші забави...

РОЗДІЛ ДЕСЯТИЙ. ОМАРОВА КАДРИЛЬ

Казна-Що-Не-Черепаха глибоко зітхнув і витер ластом сльози. Він глянув на Алісу й вже заговорив би, але горло йому здушив плач.

— Наче йому кістка в горлі стала! — сказав Грифон і заходився його трясти й гупати по спині.

Врешті до Казна-Що-Не-Черепахи повернувся голос, і, обливаючися слізьми, він почав розповідь.

— Ти, мабуть, нечасто бувала на дні моря?

— Ніколи,— мовила Аліса.

— То й ніколи не мала нагоди спізнати Омара.

— Одного разу я скушт... — почала Аліса, але вчасно схаменулася та сказала: — Ні, ніколи!

— Отже, ти й уявлення не маєш, що то за прегарна штука — омарова кадриль.

— Не маю, — сказала Аліса. — А як вона виглядає?

— Усе дуже просто, — сказав Грифон, — спершу ви шикуетесь у лаву на березі...

— У дві лави!.. — гукнув Казна-Що-Не-Черепеха. — Моржі, черепахи, лососі й так далі. А тоді, прибравши з дороги медуз...

— ...що, звісно, забирає трохи часу, — вставив Грифон.

— ...ступаєте два кроки вперед...

— Кожен у парі з омаром! — крикнув Грифон.

— Авжеж, — сказав Казна-Що-Не-Черепеха. — Ступаєте два кроки вперед, підходите до партнера...

— ...міняєтесь омарами — і назад, у тому ж порядку, — підхопив Грифон.

— А тоді!.. — продовжив Казна-Що-Не-Черепеха. — Тоді жбурляєте...

— ...омарів!.. — крикнув Грифон, підскачівши.

— ...чимдалі в море...

— ...пливете по них!.. — вереснув Грифон.

— ...крутите в морі сальто-мортале!.. — крикнув Казна-Що-Не-Черепеха, перекутившись на місці.

— ...знову міняєтесь омарами!.. — заверещав Грифон.

— ...повертаєтесь на берег, і... кінець першої фігури, — сказав Казна-Що-Не-Черепеха, зненацька спадаючи з голосу.

Й обидва приятелі, які щойно плигали, мов навіжені, посідали на скелі, принишклі та сумні, і дивилися на Алісу.

— Це, напевно, дуже гарний танок, — несміливо озвалася Аліса.

— Хочеш побачити кілька «па»? — запитав Казна-Що-Не-Черепеха.

— О, з радістю! — відказала Аліса.

— Вставай! — сказав Казна-Що-Не-Черепеха Грифонові. — Покажемо їй першу фігуру. Можна обійтися й без омарів. Хто співатиме?

— Ти, — сказав Грифон. — Я забув слова.

І вони поважно закружляли довкола Аліси на задніх лапах, час до часу наступаючи їй на ноги і відбиваючи такт передніми ластами.

Казна-Що-Не-Черепеха заспівав журливо й протяжно:

— Трошки швидше, пане равле! — це білуга так гука, —

Бо дельфін іде за нами, дуже ззаду натиска.

А омари й черепахи насувають звідусіль,

Всі на березі гуляють, всі чекають на кадрилль.

Чи ти любиш, чи не любиш танцювати кадрилль?

Чи ти будеш, чи не будеш танцювати кадрилль?

— Ох же й радощів нам буде, ох же й жару ми дамо!
 За омарами у море ми й самі полетимо!
 Равлик каже: — Я боюся мандрувать по волі хвиль:
 Дуже дякую, рибусю, не для мене ця кадриль!
 Я не хочу, я не можу танцювати кадриль!
 Я не хочу, я не можу танцювати кадриль!

— Яка не буде хвиля, до берега приб'є.
 Ти ж знаєш: там, за нашим, ще інший берег є.
 Від Англії до Франції по морю двадцять миль...
 Не бійся, любий равлику, станцюємо кадриль!
 Чи ти любиш, чи не любиш танцювати кадриль?
 Чи ти будеш, чи не будеш танцювати кадриль?

— Дякую, дуже цікавий танець, — промовила Аліса, щаслива, що він нарешті скінчився. — А яка втішна оця ваша пісня про білугу!

— До речі, про білугу! — сказав Казна-Що-Не-Черепаха. — Тобі, звісно, випадало її бачити?

— Ще б пак... найчастіше серед страв на... — сказала Аліса й затнулася.

— Не знаю, серед яких ти її бачила трав, — сказав Казна-Що-Не-Черепаха, — але як це траплялося частенько, то ти знаєш, як вона виглядає.

— Начебто знаю, — задумливо мовила Аліса. — Хвіст — у роті й вся обліплена крихтами.

— Дурниці, — сказав Казна-Що-Не-Черепаха, — у морі крихти змиваються. А щодо хвоста в роті, то це ось із якої причини...

Тут він позіхнув і заплющив очі.

— Поясни-но їй причину й решту все, — мовив він до Грифона.

— А причина ось яка, — стрепенувся Грифон. — Білуга любить омарову кадриль. От її й кидають у море. І летить вона ген-ген!.. Дуже далеко їй летіти. От вона й хапається зубами за хвіст. А тоді, тоді... не може його вийняти. Ось і все, зрештою.

— Дякую, — сказала Аліса. — Дуже цікаво. Як мало я знала досі про білугу!

— Можу розказати ще більше! — розохотився Грифон. — Ти знаєш, наприклад, чому вона зветься білугою?

— Ніколи про це не думала, — сказала Аліса. — Чому?

— Нею білугують чоботи й черевики, — значливо повідомив Грифон.

— Білугують чоботи й черевики? — вражено перепитала Аліса. — Та вона ж із породи китових...

— З котових, авжеж... А чим, до речі, ти чистиш свої черевики? — запитав Грифон.

— Чорною ваксою, — трохи подумавши, мовила Аліса.

— А на дні моря, — врочисто оголосив Грифон, — черевики не чорнують, а білугують. Отак-то.

— А до відбілугованих черевиків що ви найдужче любите вдягати — які, скажімо, краватки, фраки? — запитала Аліса.

— Щодо краваток — найважливіше, щоб вони не лоскотали шиї, а раки — щоб не щипалися під час кадрили, — відповів Грифон ледь нетерплячим тоном. — А тепер слухаймо тебе! Розкажи про свої пригоди!

— Хіба про сьогоднішні, — знітилася Аліса. — Про вчорашні нема сенсу говорити, бо вчорашня я — то не я.

— Поясни! — сказав Казна-Що-Не-Черепача.

— Ні, ні! Спершу пригоди! — нетерпляче вигукнув Грифон. — Шкода часу на пояснення.

Й Аліса заходилася оповідати про свої пригоди, відколи вперше побачила Білого Кролика. Спочатку не надто відважно, бо Грифон із Казна-Що-Не-Черепачою присунулися до неї впритул і дуже вже страшно повітрищали на неї очі й пороззявляли роти, але поступово вона посміливішала. Її слухачі мовчали аж до моменту, коли Гусінь загадала їй проказати «Ти старий любий діду», а в неї вийшло зовсім не те.

Тут Казна-Що-Не-Черепача перевів дух і сказав:

— Дуже дивно!

— Дивнішого світ не бачив, — озвався Грифон.

— Вийшло щось геть несусвітне! — глибокодумно повторив Казна-Що-Не-Черепача. — Ану, хай вона прочитає щось і нам? Скажи їй...

І він скинув очима на Грифона, мовби той мав якусь владу над Алісою.

— Встань і прокажи «Обіззався ледащо», — звелів Грифон.

«Як же ця звірота любить командувати. Читай їм і читай! — подумала Аліса. — Мовби я у школі!»

А все ж вона підвелася й почала декламувати. Та оскільки в її голові все ще крутилася омарова кадрили, то проказувала вона майже бездумно. Слова виходили просто-таки чудернацькі:

Обіззався Омар: «Хтось мене перепік,
Я обсиплюся цукром, щоб сік не потік».
І, як качка бровами, так він носакон
Вивертає п'яту, чепуриться паском.

Коли море мілке, він високо літа,
 Й дуже хвацько з-під неба свистить на Кита.
 Та зате у приплив, як кити припливуть,
 Від Омара ні слуху, ні духу не чуть.

— Це зовсім не те, що я вчив у дитинстві, — сказав Грифон.

— А я взагалі такого не чув, — додав Казна-Що-Не-Черепеха. — Як на мене, це незвичайна бридня.

Аліса сиділа мовчки, затуливши обличчя долонями, і гадала: невже в її житті більше не станеться чогось цілком звичайного.

— Хай би пояснила! — мовив Казна-Що-Не-Черепеха.

— Вона не зуміє, — поспішив сказати Грифон. — Нумо, читай далі!

— Про п'яти! — не вгавав Казна-Що-Не-Черепеха. — Тобто як він міг вивернути їх носом?

— Це така танцювальна позиція, — мовила Аліса.

Вона й сама мало що розуміла, і хотіла якнайшвидше змінити тему.

— Ну ж бо, читай! — нетерпляче повторив Грифон. — «Враз побачила я...»

Відмовитись вона не посміла, хоча й була певна, що знову вийде все не так, і тремтячим голосом почала:

Враз побачила я, завернувши за ріг,
 Як Пантера з Совою ділили пиріг...
 Проковтнула Пантера пиріг залюбки,
 А Сові залишила таріль у квітки.
 І виделку з ножом теж Пантера взяла,
 Затє ложку люб'язно Сові віддала.
 По вечері Пантера вляглася в траву,
 Але спершу вона проковтнула...

— Навіщо нам слухати ці харки-макогоніки? — урвав Казна-Що-Не-Черепеха. — Вона ж нічого не пояснює! У житті не чув подібної абракадабрі!

— Мабуть, і справді досить, — сказав Грифон на радість Алісі. — Хочеш, покажемо тобі ще одну фігуру омарової кадрили?.. Чи, може, краще хай він заспіває тобі пісню?

— Пісню, пісню, будь ласка! Нехай заспіває! — вигукнула Аліса так палко, що Грифон аж наче образився:

— Гм! На колір і смак товариш не всяк! Заспівай їй «Зчерепеховий суп», — га, старий?

Казна-Що-Не-Черепеха глибоко зітхнув і заспівав, час від часу зриваючись на хлипи:

Ідять усі, старі й малі,
вже суп парує на столі.
Ну хто тут не оближе губ?
Ох же й смачний зчерепаховий суп!
Ах, який суп,
страх, який суп, —
вечірній, тремкий зчерепаховий суп,
суп,
суп!

Ну, що та риба, дичина,
садовина й городина?
Мені тоді обід лиш люб,
як є на столі зчерепаховий суп.
Ах, який суп,
страх, який суп, —
вечірній, тремкий зчерепаховий суп,
суп,
суп!..*

— Ще раз приспів! — гукнув Грифон.

Та ледве Казна-Що-Не-Черепаха почав співати знову, як здалеку долинув крик:

— Суд починається!

— Гайда! — крикнув Грифон і, захопивши Алісу за руку, потяг її за собою, навіть не дожидаючи кінця пісні.

— Який суд? — захекано спитала Аліса.

Але Грифон, знай, налягав на ноги:

— Гайда! Гайда!

А морський бриз, віючи їм навздогін, все тихіше й тихіше доносив до них сумовиті слова:

Ах, який суп,
страх, який суп...
вечірній, тремкий зчерепаховий суп,
суп,
суп...

---

* Пародія на популярний романс Дж. М. Сейлза «Вечірня зоря»:

Зоря вечірня в небесах
тремка, як срібло, спокій лє.
Одним-одна на всіх світах
так зачаровує мене...

Цей романс наспівували Керроллові сестри Ліддел. — *Прим. перекладача.*

РОЗДІЛ ОДИНАДЦЯТИЙ. ХТО ВКРАВ ПИРІЖКИ

Коли вони надбігли, Чирвовий Король з Королевою вже сиділи на троні в оточенні всілякого птаства та звірини, а також цілої колоди карт. Попереду під охороною двох вояків стояв закутий у кайдани Чирвовий Валет, а поруч із Королем — Білий Кролик, з ріжком в одній руці та сувоем пергаменту в другій. Посеред судової зали красувався стіл, а на ньому — повний таріль пиріжків із фруктами, таких смаковитих на вигляд, що в Алісі аж слинка потекла.

«Хай би швидше кінчався суд і починалося частування», — подумала вона. Але думати про це, здавалося, було ще рано, тож вона почала роззиратися по залі, щоб якось згаяти час.

Бувати в судах їй досі не випадало, проте вона дещо знала про них із книжок і, на превелику свою радість, упевнилася, що може назвати посади майже всіх присутніх.

«Он суддя, — сказала вона подумки, — це видно з його величезної перуки».

Суддею, до речі, був Король, а що він нап'яв корону поверх перуки, то, видно, почувався не надто зручно; до того ж, перука зовсім йому не личила.

— А он лава присяжників, — розмірковувала Аліса. — А отих дванадцять птахотварів (вона, бачте, мусила вжити саме це слово, бо серед них були і птахи, й тварини), мабуть, і є присяжники.

Це останнє слово вона вимовила на різні лади, сама собою पिшаючись, гадаючи (і справедливо), що серед її ровесниць мало хто знається на таких речах. (Хоча, зауважмо, слово «присяжні» було б тут не менш доречне.) Усі дванадцяттеро присяжних вельми зосереджено писали щось на грифельних табличках.

— Що вони пишуть? — пошепки запитала Аліса в Грифона. — Адже суд іще не почався?

— Вони записують свої імена, — шепнув у відповідь Грифон. — Боятися, що до кінця суду забудуть.

— От пришелепкуваті! — вголос обурилася Аліса, та одразу ж і прикусила язика, бо саме в цей час Білий Кролик вигукнув: «Прошу дотримуватись тиші!», а Король начепив окуляри і став водити очима по залі, вишукуючи балакунів.

Дивлячись на присяжних, Аліса бачила так виразно, мовби стояла в них за плечима, як усі вони виводять на табличках слово «пришелепкуваті»; один з них явно не знав, як воно пишеться, тож мусив питати розуму в сусіди.

«Уявляю собі їхні записи на кінець суду!» — подумала Аліса.

В одного з присяжних немилосердно шкрябало перо. Це було нестерпно, тож Аліса, обійшовши залу, зайшла йому за спину і, прихитрившись, вихопила в нього перо. Вона зробила це так спритно, що горобаха присяжний (не хто інший, як ящур Крутихвіст) так і не збагнув, куди воно поділося. Після марних пошуків він до кінця дня мусив писати пальцем, з чого було дуже мало пуття, бо палець не лишав на табличці жодного сліду.

— Оповіснику, читай оскарження! — звелів Король.

По цих словах Білий Кролик дмухнув тричі в ріжок, розгорнув пергаментовий сувій і зачитав:

Краля Чирвова спекла пиріжки,

А також спекла рулет.

Та ті пиріжки, як і той рулет,

Украв Чирвовий Валет!..

— Ваш вирок! — звернувся Король до присяжних.

— Не тепер! Не тепер! — хапливо перебив Кролик. — До вироку ще далеко!

— Викликати першого свідка! — звелів Король.

Кролик тричі дмухнув у ріжок і проголосив:

— Перший свідок!

За першого свідка був Капелюшник. Він з'явився, тримаючи в одній руці чашку чаю, а в другій — шматок хліба з маслом.

— Перепрошую, ваша величносте, — озвався він, — що я приніс усе це сюди, але, бачте, коли по мене прислали, я саме допивав чай...

— Ти мав би вже допити, — сказав Король. — Коли ти почав?

Капелюшник глипнув на Шаленого Зайця, який попідручки з Соньком-Гризуном супроводив його до судової зали.

— Здається, чотирнадцятого березня, — відповів той.

— П'ятнадцятого, — уточнив Капелюшник.

— Шістнадцятого, — поправив Сонько-Гризун.

— Занотуйте, — звернувся Король до присяжних, і вони заповідливо записали на табличках усі три дати, тоді додали їх і одержану суму перевели в шилінги та пенси.

— Скинь свого капелюха, — звелів Капелюшникові Король.

— Це не мій капелюх, — відповів Капелюшник.

— Крадений! — проголосив Король, і присяжні миттю запрацювали перами.

— Я — капелюшник, у мене всі капелюхи на продаж, — пояснив Капелюшник, — своїх нема.

Тут вже й Королева нап'яла окуляри і так прикипіла до нього поглядом, аж Капелюшник сплотнів і затупцював на місці.

— Складай свої свідчення, — звелів Король, — але без нервів, бо зараз же скараємо на горло!

Видно, свідкові ці слова аж ніяк не додали мужності: він і далі переступав з ноги на ногу, кидаючи тривожні погляди на Королеву, і зопалу замість хліба надкусив чашку.

Тієї ж миті Аліса відчула, що з нею діється щось дивне, і тільки згодом збагнула: вона знову росла! Першим її бажанням було встати і вийти із зали, але потім вона вирішила, що сидітиме доти, доки їй вистачить на лаві місця.

— Був би вельми вдячний, якби ви мене так не тисли! — озвався Сонько, що сидів поруч неї. — Я й так ледве дихаю.

— Нічого не можу вдіяти, — якомога лагідніше відказала Аліса. — Я расту.

— Тут рости не дозволено! — сказав Сонько.

— Не меліть дурниць! — посмілівішала Аліса. — Ви ж так само ростете, правда?

— Правда, — сказав Сонько. — Але я расту з розумною швидкістю, а не пнуся отак зі шкіри.

Він сердито встав і перейшов на другий кінець зали. Увесь цей час Королева не зводила очей з Капелюшника й (якраз, коли Сонько намірився сідати) наказала одному з підсудків:

— Принеси мені список усіх, хто співав на останньому концерті!

Тут бідного Капелюшника так шалено затіпало, що він вискочив із власних черевиків.

— Складай свої свідчення, — грізно повторив Король, — або зараз же будеш скараний на горло — з нервами чи без!

— Я... бідний неборака, ваша величносте... зацокотів зубами Капелюшник. — Я щойно сів пити чай... десь тиждень тому, не раніше... Хліба з маслом у мене майже не залишилось... У казанці скінчився дощ, з неба переїщить борщ... Я зварив з нього чай, і з тих пір час для мене закінчується на ча...

— На «ча»? — перепитав Король.

— На ча...

— Ти що — мене за дурня маєш? Час починається, а не закінчується на «ча» — гостро сказав Король, і слово «чаювання» так і залишилось недоказаним. — Далі!

— Я... бідний неборака, — знову завів Капелюшник. — У казанці скінчився дощ, з неба переїщить борщ... але, як сказав Шалений Заєць...

— Я не казав, — вихопився Шалений Заєць.

— Казав! — наполягав Капелюшник.

— Я заперечую! — заявив Шалений Заєць.

— Він заперечує, — сказав Король. — Не вносьте до протоколу.

— В усякому разі, як сказав Сонько-Гризун... — правив своєї Капелюшник, занепокоєно озирнувшись на свого супутника.

Але Сонько не заперечував нічого, позаяк міцно спав.

— Після того, — повів далі Капелюшник, — я вривав собі ще хліба з...

— Але що сказав Сонько-Гризун? — запитав один із присяжних.

— Не пригадую, — сказав Капелюшник.

— Доведеться пригадати, — зауважив Король, — бо інакше скараємо на горло!

Сердега Капелюшник випустив із рук чашку з чаєм та хліб з маслом і впав на одне коліно.

— Я... бідний неборака, ваша величносте... — почав він.

— Ти бідний, бо дурний, — хмикнув Король.

Тут одна з морських свинок зааплодувала, і її негайно придумали судові виконавці.

(Оскільки слово це непросте, я поясню його описово: виконавці взяли великого полотняного мішка, запхали в нього свинку сторч головою та сіли зверху.)

«Тепер знатиму, як це виглядає, — подумала Аліса. — Бо в газетах не раз пишуть про судові засідання: «Окремі спроби зірвати оплески були негайно придушені судовими виконавцями», — але досі я не розуміла, у чому тут суть».

— Це все, що ти мав сказати? Тоді — рухайся! — промовив Король.

— Чухайся? — не зрозумів Капелюшник. — У мене зайняті руки! (Хліб з маслом та чашку він уже встиг підібрати.)

— А ти зроби так, щоб були зайняті твої ноги, — сказав Король.

Тут зааплодувала друга морська свинка, і її теж було придумано.

«Ну ось, зі свинками покінчено! — подумала Аліса. — Тепер справа піде краще».

— Я хотів би допити свій чай, — промовив Капелюшник, трикратно зиркнувши на Королеву, яка вивчала реєстр співаків.

— Можеш іти, — сказав Король, і Капелюшник чкурнув із зали, не взувши черевиків.

— І зітніть йому голову на виході, — наказала Королева одному з виконавців.

Та поки той добіг до дверей, за Капелюшником уже й слід прохолов.

— Покличте наступного свідка! — звелів Король.

Наступним свідком виявилася кухарка Герцогині. У руці вона тримала коробочку з перцем. Ще до її появи в залі Аліса здогадалася, хто зараз увійде: всі, хто сидів біля дверей, почали дружно чхати.

— Складай свої свідчення! — наказав Король.

— Не буду! — відказала кухарка.

Король збентежено глянув на Білого Кролика.

— Цього свідка, ваша величносте, треба піддати перехресному допитові, — півголосом озвався Кролик.

— Перехресному, то й перехресному, — зітхнув Король. Він схрестив руки на грудях і так сильно зсунув брови, аж очі йому зішлись на переніссі, а тоді, втупившись у кухарку, спитав густим басом:

— З чого печуть пиріжки?

— Переважно з перцю, — відповіла кухарка.

— З меля-а-си, — озвався позад неї сонний голосок.

— Взяти Сонька за барки! — заверещала Королева. — Зітнути йому голову! Витурити із зали! Придушити! Защипати! Повискубувати йому вуса!

Кілька хвилин у залі панував несусвітній розгардіяш — виганяли Сонька-Гризуна. А коли всі знову втихомирились, виявилось, що кухарка зникла.

— Плакати не будемо! — з величезною полегкістю мовив Король. — Викличте наступного свідка!

І, повернувшись до Королеви, пошепки додав:

— Знаєш, золотко, наступний перехресний допит слід провести тобі. Мені вже в голові гуде!

Кролик тим часом водив пальцем по списку, й Аліса не спускала з нього очей.

«Цікаво, хто буде наступним свідком, — подумала вона. — Поки що доказів у них — жодних».

Який же був її подив, коли Білий Кролик крикнув своїм тонким верескливим голосом:

— АЛІСА!

РОЗДІЛ ДВАНАДЦЯТИЙ. СВІДЧИТЬ АЛІСА

— Я тут! — гукнула Аліса і, геть забувши, як вона виросла за останні кілька хвилин, підхопилася так рвучко, що подолом спідниці змела з лави всіх присяжних просто на голови публіці. Відолахи заборсалися на підлозі, наче золоті рибки з акваріума, якого вона перекинула ненароком на минулому тижні.

— Ой, даруйте — зойкнула перестрашена Аліса й кинулася гаярчково їх підбирати.

Їй і досі не йшов з голови випадок із золотими рибками, і чомусь здавалося, що коли присяжних негайно не позбирати й не посадити назад, вони неодмінно повмирають.

— Суд не продовжить роботи, — оголосив Король замогильним голосом, — доки всі присяжні не будуть на своїх місцях.

— Усі! — повторив він з притиском і блимнув спідлоба на Алісу.

Аліса глянула на лаву й побачила, що зопалу посадила Ящуря Крутихвоста догори ногами, і тепер бідолаха тільки скорботно помахував хвостиком, неспроможний перевернутися.

Вона мерщій вихопила його звідти й посадила як слід. «А втім, це йому мало допоможе, — сказала вона подумки. — Вниз головою чи вгору — користь однакова».

Тільки-но присяжні трохи очуняли й повіднаходили свої таблички та пера, вони заходилися завзято писати історію цього нещасливого випадку — всі, окрім Ящуря, який, видно, був надто ошелешений, аби щось робити. Він тільки сидів, роззявивши рота й вп'явши очі у стелю.

— Що тобі відомо по суті справи? — звернувся Король до Аліси.

— Нічого, — відповіла вона.

— Зовсім нічого? — напосідав Король.

— Зовсім, — повторила Аліса.

— Це дуже важливо! — відзначив Король для присяжних.

Ті вже кинулись були писати, коли це втрутився Білий Кролик.

— Неважливої Ваша величність, звісно, це мали на увазі, чи не так? — проказав він вельми шанобливо, хоч лице йому кривилося в жахливих гримасах.

— Я Неважливо, так, так, звісно, я це мав на увазі — квапливо поправився Король і забубонів собі під ніс: «Важливо-неважливо, важливо-неважливо...» — мовби пробував на вагу, яке слово краще.

Дехто з присяжних записав «важливо», дехто «неважливо». Аліса це дуже добре бачила, бо вже виросла так, що могла легко зазирнути до їхніх табличок. «Але яке це має значення», — вирішила вона про себе.

Зненацька Король, який ось уже кілька хвилин грамузляв щось у записнику, вигукнув:

— Тихо! — і зачитав:

«Закон Сорок другий. Усім особам заввишки в одну милю* і вищим покинути судову залу».

* Одна миля дорівнює приблизно 1,6 км. — Прим. перекладача.

Усі прикипіли очима до Аліси.

— Це я — заввишки в одну милю? — перепитала Аліса.

— Так, — сказав Король.

— А може, і в дві, — докинула Королева.

— Ну й нехай, але я не вийду, — сказала Аліса. — Тим більше, що це неправильне правило — ви його щойно вигадали.

— Це найдавніший закон у записнику, — заперечив Король.

— Тоді це мав би бути Закон Перший.

Король зблід і поквапливо згорнув записника.

— Обміркуйте вирок, — тихим тремтячим голосом звернувся він до присяжних.

— Даруйте, але це ще не все, ваша величносте, — підскочив до нього Білий Кролик. — Ось письмове свідчення, щойно знайдене.

— І що там? — спитала Королева.

— Я ще не дивився, — відповів Кролик, — але, схоже, це лист, написаний підсудним до... до когось.

— Звісно, до когось, — озвався Король, — бо писати до нікого було б, знаєте, просто неграмотно.

— А кому він адресований? — запитав один з присяжних.

— Нема кому. Зверху взагалі нічого не написано, — відповів Кролик, розгортаючи аркуш, і додав:

— Та це ніякий і не лист, це — вірш.

— Написаний рукою підсудного? — поцікавився інший присяжний.

— Ні, — відповів Кролик, — і це мене найбільше дивує.

(Присяжні спантеличилися.)

— Він, певно, підробив чужу руку, — вирішив Король.

(Обличчя присяжних просвітліли.)

— Даруйте, ваша величносте, — озвався Валет, — я вірша не писав, і ніхто цього не доведе: там нема мого підпису.

— Якщо ти не поставив підпису, — зауважив Король, — то тим гірше для тебе. Без сумніву, ти мав якийсь лихий намір, — інакше підписався б, як усі порядні люди.

Ці слова зняли бурю оплесків: вперше за цілий день Король озвався справді розумним словом.

— Це доводить його провину! — мовила Королева.

— Нічого це не доводить! — сказала Аліса. — Ви ж навіть не знаєте, про що той вірш.

— Читай вірша! — звелів Король.

Білий Кролик надяг окуляри.

— Звідки починати, ваша величносте? — запитав він.

— З початку,— глибокодумно відповів Король,— і читай до кінця. А тоді — закінчуй.

І Білий Кролик прочитав такого вірша:

Я знаю від них, що ви в неї були
Йї сказали про всіх навпростець.
Вважає вона, що я гідний хвали,
з мене поганий плавець.

Він їм передав, що я не пішов
(Ми знаємо, звідки й куди):
Якщо вона справу порушить ізнов,
То вам не минути біди.

Я дав їй один, вона йому — два,
А ви нам, здається, три.
Та всі повернулись від нього до вас.
Все ясно: крути — не крути.

Коли ж доведеться мені чи їй
Відповідати за те,
Він вірить, що ви їх, як нас колись,
воленьку віддасте.

Ще доки на неї дур не найшов,
ви в понятті моїм
муром, який недоречно зійшов
Між нами, між ними й між ним.

Що їй вони любі — йому не кажіть,
(Ціну треба знати словам):
До вічного віку секрет бережіть,
Мені лиш відомий та вам.

— Це найважливіше свідчення, яке ми сьогодні чули,— потеру руки Король.— Отож нехай присяжні...

— Якщо хтось із них розтлумачить цей вірш,— перебила його Аліса (за останні хвилини вона так виросла, що вже анітрохи не боялася перебити Короля),— я дам йому шість пенсів. Я не бачу в ньому ані крихти глузду!

Присяжні занотували в табличках: «Вона не бачить у ньому ані крихти глузду»,— але розтлумачити вірш не зохотився ніхто.

— Якщо у вірші нема глузду,— сказав Король,— то нам і гора з пліч, бо тоді не треба його й шукати.

Він розправив аркуш на коліні і, заглядаючи туди одним оком, додав:

— А втім, а втім... Певний глузд, бачиться, тут усе-таки є... «Хоч з мене поганий плавець»?.. Ти теж чомусь не любиш плавати, га? — звернувся він до Валета.

Валет сумно похитав головою.

— Хіба по мені видно? — запитав він. (Не видно було б хіба сліпому — він був картонний.)

— Поки що сходиться,— сказав Король і далі забурмотів. — «Ми знаємо, звідки й куди...» — це, звісно, стосується присяжних... «Я дав їй один, вона йому — два» — то ось що він робив із пиріжками!..

— Але далі сказано: «Та всі повернулись від нього до вас», — зауважила Аліса.

— Певно, що повернулись! — триумфально вигукнув Король, показуючи на таріль з пиріжками. — «Все ясно, крути — не крути...»

— А далі це: «Ще доки на неї дур не найшов...» На тебе ж, любонько, здається, ніколи дур не знаходить? — звернувся він до Королеви.

— Ніколи! — ревнула Королева й пожбурила чорнильницею в Яцура.

(Горопашний Крутихвіст облишив був писати пальцем, побачивши, що це марна трата часу, але тепер, коли чорнило патьокками стікало йому по обличчю, почав підставляти пальця під нього й знову гарячково водив ним по табличці.)

— Правда, не знаходить? — перепитав Король, лукаво мружачи очі.

— Ні! Ні! — затупотіла ногами Королева.

— Тоді суддя тут правди не знаходить,— сказав Король, з усміхом обводячи очима залу.

Запала гробова тиша.

— Це каламбур,— ображено додав він, і всі засміялися.

— Нехай присяжні обміркують вирок,— повторив Король уже чи не двадцять за день.

— Ні, ні! — урвала Королева. — Спершу страта, а тоді вирок!

— Нісенітниця! — голосно вигукнула Аліса. — Як могло вам таке прийти в голову!

— Замовкни! — крикнула Королева, буряковіючи.

— Не замовкну! — відповіла Аліса.

— Відтяти їй голову! — вереснула Королева.

Ніхто не ворухнувся.

— Та хто вас боїться! — сказала Аліса, яка на той час уже вийшла до своїх звичних розмірів. — Ви ж просто колода карт!

Тут раптом усі карти знялися в повітря й ринули на неї. Аліса ойкнула — чи то з переляку, чи спересердя, — почала від них відбиватися і... побачила, що лежить на березі, поклавши голову сестрі на коліна, а та обережно змахує їй з обличчя сухі листочки, звіяні вітром з найближчого дерева.

— Алісо, любя, прокинься! — сказала сестра. — Та й довго ж ти спала!

— Зате який дивний сон я бачила! — сказала Аліса й стала переповідати все-все, що їй запам'яталося з незвичайних пригод, про які ти щойно прочитав.

Коли вона скінчила, сестра поцілувала її, мовивши:

— Що й казати, моє золотко, сон і справді дивний. Але вже вчоріє — біжи-но пити чай.

Аліса підвелася та щодуху побігла додому, не перестаючи дивуватися, який же чудовий їй наснився сон.

А сестра так і залишилася сидіти, підперши голову рукою. Вона дивилася, як сідає сонце, і думала про малу Алісу, про всі її дивовижні пригоди, аж поки й сама не поринула в сон...

І найперше наснилася їй сама Аліса: тендітні руки малої знов обплели її коліна, а ясні, жваві оченята заглядали їй у вічі... Вона чула всі відтінки її голосу, бачила, як Аліса звично стріпує головою, відкидаючи непокірні пасма волосся, що вічно спадали їй на очі. І доки вона отак уважно слухала (так їй принаймні здавалося), все довкола стало оживати й повнитися чудернацькими істотами з Алісіного сну...

Ось пробіг Білий Кролик, шелеснувши високою травою біля самих її ніг... десь у сусідньому ставку захлюпотілася, тікаючи, нажахана Миша... чутно було, як дзенькають чашки на нескінченній гостині Шаленого Зайця та його приятелів... як пронизливо верещить Королева, посилаючи на страту своїх безталанних гостей... і знов дитина-порося чхала на колінах у Герцогині, а довкола брязкали тарілки та полумиски... знову в повітрі чувся Грифонів крик, порипування Ящурового пера та кректання придушених морських свинок, зливаючись із далекими схлипами горопашного Казна-Що-Не-Черепахи...

Отак сиділа вона, приплющивши очі, й майже вірила у країну чудес, хоча знала, що досить їх розплющити, і все знову стане цілком звичайним: то просто вітер шелестітиме травою, і під його подмухами братиметься жмурами й шарудітиме очеретами сусідній став; дзенькіт чашок стане дзеленчанням дзвіночків на шиях

овець, а верески Королеви — голосом вівчарика; чхання немовляти, Грифонів крик та решта чудних звуків зіллються в гармидер селянської господи, а далеке мукання корів заступить тяжкі схлипи Казна-Що-Не-Черепахи...

А далі вона уявила, як її мала сестричка стане колись дорослою жінкою і, зберігши до зрілих літ щире й лагідне дитяче серце, збере довкола себе інших дітей і засвічуватиме їм оченята своїми незвичайними оповідями. Можливо, розповідатиме вона їм і про Країну Див, що наснилася їй багато років тому; вона перейматиметься їхніми нехитрими жалями і простими радощами, пам'ятаючи власне дитинство й щасливі літні дні...

(Переклад Валентина Корнієнка)

Марина Іванівна Цвєтаєва КНИГИ В ЧЕРВОНІЙ ПАЛІТУРЦІ

З раю моїх дитячих літ
Ви, незрадливі любі друзі,
Шлете мені палкий привіт
В старій червоній палітурці.

Що тільки вивчу я урок,
Відразу йду до вас, бувало.
— Вже пізно! — Мамо, лиш рядок!.. —
Та мати завше забувала.

На лампі мерехтять вогні...
Як гарно з книгою у хаті!
Під Гріґа, Шумана, Кюї
Про долю Тома запізнати.

Вже смеркло, холод у вікно...
Том з Беккі з вірою чекають.
І смолоскип індійця Джо
У сутінках печер блукає...

На цвинтарі десь крик сови...
(Боюсь!) Біжить — кризь темінь стежка —
Хлопчина, прийма у вдови,
Як Діоген, що в бочці мешка.

Сіяє в залі трону лак
Над юнаком — корона вежить
Раптом (О Господи!) — жебрак,
Ще й мовить: Трон мені належить!»

Та кожен знову в пітьмі зник.
Британії судьба — страждати...
— Та чом би серед любих книг
Знов з лампою не задрімати?

О, золоті мої часи,
Палає серце на папері!
Та й імена ці золоті:
Жебрак, принц, Том і Геккельбері!

1908–1910

(Переклад Ігоря Папуші)

Роальд Дал ЧАРЛІ Й ШОКОЛАДНА ФАБРИКА

РОЗДІЛ 1. А ОСЬ І ЧАРЛІ

Ці двоє старезних людей — батько й мати пана Бакета. Їх звали дідунь Джо та бабуся Джозефіна.

А ці двоє старезних людей — батько й мати пані Бакет. Їх звали дідусь Джордж та бабуня Джорджина.

Це — пан Бакет. Це — пані Бакет. Пан та пані Бакети мають синочка, якого звали Чарлі Бакет.

Це — Чарлі.

Добрий вам день. І вам добрий день. І вам.

Він радий вас бачити.

Уся їхня родина — шестеро дорослих (полічіть) і малий Чарлі Бакет — мешкає в дерев'яній хатинці на краю великого міста.

Хатинка аж ніяк не була розрахована на стількох людей, і жилося їм там страшенно незручно. Мала вона всього дві кімнатки й однісіньке ліжко. Ліжко віддали чотирьом стареньким, бо вони ж такі кволі й утомлені. Такі втомлені, що ніколи й не злазили з ліжка.

Дідунь Джо та бабуся Джозефіна лежали з одного кінця, а дідусь Джордж та бабуня Джорджина — з другого.

Пан і пані Бакети спали з малим Чарлі Бакетом в іншій кімнатці, на матрацах на підлозі.

Влітку це ще було с'як-так, а от узимку, коли по підлозі цілісіньку ніч віяли крижані протяги, ставало нестерпно.

Вони й не мріяли купити кращу хату, чи хоч би ще одне ліжко, бо були дуже вбогі.

З усієї родини роботу мав тільки пан Бакет. Він працював на фабриці зубної пасти, де цілий день сидів на лаві, накручуючи кришечки на тюбики з пастою. Але за накручування кришечок багато не платять, і бідолашний пан Бакет, хоч як багато він працював і як швидко накручував кришечки, ніколи не заробляв стільки,

щоб купити бодай половину потрібних для такої великої родини речей. Грошей не вистачало навіть на харчі. На сніданок вони їли хліб з маргарином, на обід — варену картоплю з капустою, а на вечерю — капусняк. Трохи краще бувало в неділю. Усі чекали, коли настане неділя, бо хоч страви готували ті самі, але кожному дозволялося з'їсти по дві порції.

Бакети, звісно, не вмирили з голоду, але всім їм — обом дідусям, обом бабусям, батькові Чарлі, матері Чарлі й особливо малому Чарлі — з ранку до ночі здавалося, що животи поприсихали до спин.

Чарлі було найгірше. І хоч батько з матір'ю часто за обідом чи вечерю віддавали йому свої порції, та хлопцеві все одно було мало, бо він ріс. Чарлі страшенно кортіло чогось ситнішого й смачнішого за капусту з капусняком. А понад усе він хотів... ШОКОЛАДУ.

Йдучи вранці до школи, Чарлі бачив у вітринах крамничок цілі стоси величезних шоколадних плиток. Він зупинявся й дивився на них, притискаючись носом до скла й стікаючи слиною. Щодня він бачив, як інші дітлахи виймали з кишень шоколадні цукерки й пожадливо їх поглинали, і це, звісно, була для нього велика мука.

Чарлі Бакет міг відчутти смак шоколаду єдиний раз на рік, на свій день народження. Уся родина заощаджувала для цього гроші і, коли наставав знаменний день, Чарлі з самісінького чудесного ранку дарували невеличку шоколадну плиточку. І щоразу він акуратно ховав цю плиточку в спеціальну дерев'яну коробочку й зберігав її, ніби вона була зі щирого золота. Кілька наступних днів не смів до неї навіть торкатися — тільки дивився. Коли ж урешті не витримував, то віддирав з куточка манюсінький шматочок паперової обгортки, щоб визирнув манюсінький шматочок шоколаду, а тоді відкушував звідти манюсіньку крихточку — аби тільки відчутти цей чудесний солодкий смак, що поволі розтікався по язиці. На другий день відкушував ще одну крихточку, а тоді ще й ще. Отак Чарлі примудрявся розтягти десятицентову плиточку шоколаду більш як на місяць.

Але я ще не сказав вам про одне лихо, що мучило малого шоколадолюбця Чарлі понад усе. Воно докучало йому набагато більше, ніж якесь там споглядання шоколадних плиток у вітринах крамниць чи поїдання іншими дітьми шоколадних цукерок просто перед його носом.

Гіршої муки годі було уявити...

У цьому місті, майже біля самої хатинки, де мешкав Чарлі, стояла **ВЕЛИЧЕЗНА ШОКОЛАДНА ФАБРИКА!**

Ви тільки уявіть!

І то була не якась там звичайна шоколадна фабрика. То була найбільша й найвідоміша в цілому світі фабрика! Називалася вона «ВОНКА», а власником її був містер Віллі Вонка, найкращий за всі часи виробник і винахідник шоколадних цукерок. І що то була за чудесна, неймовірна будівля! Оточена височенним муром з величезною залізною брамою, вона вся диміла й химерно гула. А повітря навколо муру аж на кілометр просякло густими й розкішними пахощами рідкого шоколаду!

Двічі на день, ідучи до школи й повертаючись додому, малий Чарлі Бакет мусив проминати фабричну браму. І щоразу він дуже-дуже сповільнював крок, задирав носа й на повні груди вдихав цей неповторний шоколадний запах, що огортав його звідусіль.

Ох, як же йому подобався цей запах!

І як же він прагнув потрапити на фабрику й побачити, що ж там усередині.

РОЗДІЛ 2. ФАБРИКА МІСТЕРА ВІЛЛІ ВОНКИ

Вечорами, досьорбавши водянистий капустак, Чарлі завжди заходив у кімнатку до дідусів і бабусь, щоб послухати їхні розповіді, а потім побажати їм на добраніч.

Усі старенькі мали за дев'яносто років. Були вони зморщені, мов сухі сливи, й худі, мов кістяки. Удень вони, від холоду понатягавши на голови нічні ковпаки, тулилися в ліжку, по двоє з кожного кінця, і з нудьги дрімали. Та варто їм було почути, що відчиняються двері й лунає онуків голос: «Добрий вечір, дідуню Джо й бабусю Джозефіно, дідуню Джордж і бабуню Джорджино», — як усі четверо хутенько сідали на ліжку, їхні старі зморшкуваті лица спалахували радісними усмішками — і починалася розмова.

Вони любили цього хлопчика. Чарлі був їхньою єдиною в житті радістю й вони цілісніськими днями чекали його вечірніх відвідин. Незрідка заходили й батьки Чарлі, ставали біля дверей і теж слухали розповіді стареньких. Отак щовечора на півгодини ця кімната сповнювалася щастям, а родина забувала про голод і холод.

Якось увечері, коли Чарлі зайшов до дідусів з бабусями, він запитав:

— А чи справді шоколадна фабрика «Вонка» найбільша у світі?

— Чи справді? — здивувалися водночас усі четверо. — Аякже! Святий Боже, невже ти не знаєш? Та вона в п'ятдесят разів більша за будь-яку іншу фабрику!

— А чи справді містер Віллі Вонка найуміліший у світі виробник шоколаду?

— Любий хлопчику, — сказав дідунь Джо, вмоцнюючись на подушці вище, — та світ не бачив такого дивовижного, фантастичного, неймовірного виробника шоколаду, як містер Віллі Вонка! Я гадав, що всі це знають!

— Я знаю, дідуню Джо, що він відомий, і знаю, що він дуже вмільий...

— Умільий? — вигукнув старенький. — Це не те слово! Він просто чарівник! Він робить з шоколадом усе — усе, що забажає! Правда ж, дорогенькі?

Старенькі поволі закивали й підтвердили всі втрюх:

— Щира правда. Правдивіше не буває.

А дідунь Джо додав:

— Ти хочеш сказати, що я не розповідав тобі про містера Віллі Вонку та його фабрику?

— Ніколи, — відповів малий Чарлі.

— О Господи всемогутній! Не знаю, що це зі мною сталося!

— Дідуню Джо, то, може, розкажете зараз?

— А чому ж ні? Сідай отут на ліжку й уважно слухай.

Дідунь Джо був з усіх чотирьох найстарший. Мав дев'яносто шість з гаком, а це дуже похилий вік. Як і всі старезні люди, він був слабкий та кволий і цілий день майже не розмовляв.

Зате вечорами, коли в кімнату заходив любий онук, дідунь якимось дивом ніби знову молодшав. Утома й кволість його покидали, він ставав веселий і енергійний, мов юнак.

— Ой, що то за людина, містер Віллі Вонка! — вигукнув дідунь Джо. — Чи знаєш ти, скажімо, що він сам винайшов понад двісті нових сортів шоколадних цукерок, кожен вид з інакшою начинкою, кожен солодший і смачніший за вироби усіх інших кондитерських фабрик!

— Свята правда! — підтвердила бабуся Джозефіна. — А ще він розсилає їх у всі кінці світу! Це ж так, дідуню Джо?

— Так, дорогенька, так. І всім королям та президентам світу. Але він виробляє не тільки шоколадні цукерки. Де там! Він має про запас деякі просто фантастичні винаходи, цей містер Віллі Вонка! Чи знаєш ти, що він придумав, як виготовляти шоколадне морозиво, щоб воно годинами не тануло без холодильника? Влітку його можна цілий ранок протримати на сонці — і воно не потече!

— Та це ж неможливо! — витріщився на дідуня Чарлі.

— Авжеж, неможливо! — вигукнув дідунь Джо. — Це просто безглуздя! Але містер Віллі Вонка це зробив!

— Саме так! — погодилися всі інші, киваючи головами. — Містер Вонка це зробив.

— Окрім того, — вів далі дідунь Джо, говорячи тепер дуже повільно, щоб Чарлі не прогавив ані слова, — пан Віллі Вонка вміє виготовляти зефір, що має смак фіалок, і чудові карамельки, які, поки їх смокчеш, кожні десять секунд міняють колір, і малесенькі пір'їсті льодянички, які смачненько тануть, що йно торкнешся до них губами. Він може зробити жуйку, яка ніколи не втрачає смаку, і цукеркові кульки, які можна роздути до неймовірних розмірів, а тоді проштрикнути шпилькою та проковтнути. А ще він володіє таємним методом виготовлення гарненьких синичих яечок у чорну цяточку. Коли покласти таке яечко в рот, то воно поволі меншає, аж раптом щезає цілком, а на кінчику язика залишається крихітне й рожеве цукрове пташеня.

Дідунь Джо стих і поволі провів кінчиком язика по губах. — Ото тільки подумаєш про таке, і вже тече слина, — додав він.

— У мене теж, — зізнався малий Чарлі. — Але прошу вас, далі.

Батьки Чарлі, пан і пані Бакети, під час розмови тихенько зайшли до кімнати і стояли тепер, слухаючи, біля дверей.

— А розкажи Чарлі про божевільного індійського принца, — запропонувала бабуся Джозефіна. — Йому цікаво буде почути.

— Маєш на увазі принца Пондівішну? — перепитав дідунь Джо й захихотів.

— То цілковитий псих! — втрутився дідусь Джордж.

— Але дуже багатий, — додала бабуня Джорджина.

— А що він такого зробив? — зацікавився Чарлі.

— Слухай, — сказав дідунь Джо, — я зараз розповім.

РОЗДІЛ 3. МІСТЕР ВОНКА ТА ІНДІЙСЬКИЙ ПРИНЦ

— Принц Пондівішна написав містерові Вонці листа, — почав дідунь Джо, — і попросив, щоб той приїхав аж у Індію та побудував йому величезний палац з самісінького шоколаду.

— І що, дідуню, містер Вонка це зробив?

— Аякже. І що то був за палац! Там було сто кімнат, і все було зроблене з темного чи світлого шоколаду. Шоколадна цегла, шоколадний цемент, шоколадні вікна, усі стіни й стеля були з шоколаду, а ще килими, картини, ліжка й меблі. А з кранів у ванній лився гарячий шоколад.

Коли все було завершено, містер Вонка сказав принцові Пондівішні:

— Мушу Вас, однак, попередити, що довго все це не простоїть, тому не гайте часу й починайте їсти.

— Дурниці! — закричав принц. — Я не їстиму власного палацу! Не гризтиму сходів і навіть стін не лизатиму! Я в ньому буду жити!

Але містер Вонка мав, зрозуміло, рацію, бо незабаром після цього настав спекотний день, сонце припекло й палац почав поволі танути й розтікатися по землі.

Божевільний принц, який дрімав собі у вітальні, прокинувся й побачив, що пливе у величезному липкому й коричневому озері шоколаду.

Малий Чарлі завмер на краєчку ліжка, не зводячи очей з дідуня. Обличчя його було схвильоване, а очі такі круглі, що аж світілися білки.

— Це — правда? — засумнівався він. — Чи ви мене обманюєте?

— Правда! — вигукнули усі четверо стареньких. — Чистісінька правда! Спитай кого хочеш!

— І це ще не вся правда, — додав дідунь Джо, нахилився до Чарлі й зашепотів ледь чутно й таємничо: — Ніхто... звідти... не... виходить!

— Звідки? — перепитав Чарлі.

— ...ніхто... не... заходить... туди!

— Куди?! — вигукнув Чарлі.

— На фабрику «Вонка», а то куди ж!

— Дідуню, ви про що?

— Про працівників, Чарлі.

— Про працівників?

— На всіх фабриках, — пояснив дідунь Джо, — є працівники, які щоранку й щовечора заходять і виходять з воріт... на всіх, окрім фабрики «Вонка»! Чи ти хоч раз бачив хоч однісіньку людину, яка б туди зайшла... або звідти вийшла?

Чарлі обвів поглядом усі чотири старезні обличчя, які на нього дивилися. Були вони приязно всміхнені й водночас цілком серйозні. Не було й знаку, що це жарт чи обман.

— Ну? Що скажеш? — домагався дідунь Джо.

— Я... я навіть не знаю, дідуню, — почав затинатися Чарлі. — Коли я проходжу повз фабрику, то ворота завжди замкнені.

— Отож бо! — вигукнув дідунь Джо.

— Але ж там повинні працювати якісь люди...

— Ні, Чарлі, не люди. Принаймні, не звичайні люди.

— А хто?! — аж закричав Чарлі.

— Ага... Отож бо й воно... Це ще один приклад розуму й умілості містера Віллі Вонки.

— Чарлі, синку, — озвалася з дверей пані Бакет, — пора вже спати. Годі на сьогодні.

- Ой, мамусю, я мушу почути...
- Завтра, синку...
- Справді, — погодився дідунь Джо, — решту розповім завтра.

РОЗДІЛ 4. ТАЄМНІ ПРАЦІВНИКИ

На другий вечір дідунь Джо повів розповідь далі.

— Розумієш, Чарлі, — сказав він, — ще недавно на фабриці містера Віллі Вонки працювали тисячі працівників. Аж раптом якогось дня містер Вонка мусив попросити їх усіх піти додому й більше ніколи не вертатися.

- А чому? — здивувався Чарлі.
- Через шпигунів.
- Яких шпигунів?

— Розумієш, усі інші виробники шоколаду стали заздрити, що містер Вонка виробляє такі чудові цукерки, й почали засилати шпигунів, щоб ті повикрадали його таємні рецепти. Шпигуни влаштувалися на фабрику «Вонка», прикидаючись звичайними працівниками, і вивідували, як робиться те чи те.

— А тоді верталися на свої фабрики і все розповідали? — запитав Чарлі.

— Атож, — підтвердив дідунь Джо, — бо незабаром фабрика Фікельгубера почала виробляти морозиво, яке не тануло навіть під пекучим сонцем. Потім фабрика пана Тицьноса випустила жуйку, що не втрачала аромату, скільки її не жуй. А тоді ще й фабрика пана Слагворта почала виготовляти цукеркові кульки, які можна було роздути до велетенських розмірів, проштрикнути шпилькою та проковтнути. І так далі, і так далі. Містер Віллі Вонка рвав на собі бороду й кричав: «Який жах! Я збанкрутую! Скрізь шпигуни! Я мушу закрити фабрику!»

— Але ж він її не закрив! — вигукнув Чарлі.

— Та ні, закрив. Сказав працівникам, що йому дуже прикро, але всі вони мають вертатися додому. Тоді замкнув головну браму й повісив на неї ланцюга. Отак зненацька величезна шоколадна фабрика містера Вонки завмерла й спорожніла. З димарів перестав іти дим, стих гул машин, і не було відтоді випущено жоднісінької шоколадки чи цукерочки. Ніхто звідти не виходив і ніхто не заходив, та й сам містер Віллі Вонка десь зник.

— Минали місяці, — вів далі дідунь Джо, — а фабрика все була на замку. І всі казали: «Бідний містер Вонка. Він був такий приємний. І які чудові штучки виготовляв. Але тепер йому гаплик. Усе пропало».

А тоді сталося щось дивовижне. Якось рано-вранці з високих фабричних димарів засоталися тоненькі смужечки білого диму! Мешканці міста зупинялися й дивилися на них. «Що це таке? — гукали вони. — Там хтось розпалив вогонь! Мабуть, містер Вонка знову відкрив фабрику!» Усі помчали до брами, сподіваючись, що вона відчинена навстіж, а містер Вонка знову радо зустрічає своїх працівників.

Та ба!

Величезна залізна брама була замкнена, ланцюг, як і раніше, висів на ній надійно, а самого містера Вонки ніде не було видно.

«Але ж фабрика працює!» — дивувалися люди. — Послухайте! Чути машини! Вони знову гудуть! А в повітрі пахне шоколадом!»

Дідунь Джо нахилився, торкнув Чарлі за коліно довгим худим пальцем і неголосно сказав:

— Та найдивніше, Чарлі, що у фабричних вікнах рухалися маленькі темні тіні. Люди з вулиці бачили їх за матовими шибками.

— А чиї то були тіні? — миттю зацікавився Чарлі.

— Саме це всі й хотіли знати.

«Там повно працівників! — кричали люди. — Але ж ніхто туди не заходив! Брама замкнена! Це якесь божевілля! І ніхто звідти не виходить!»

— Не було жодного сумніву, — сказав дідунь Джо, — що фабрика запрацювала. Відтоді вона так і працює, ось уже десять років. А шоколадки й цукерки, виготовлені на ній, стають усе смачніші й фантастичніші. Зрозуміло, що тепер, коли містер Вонка винаходить якийсь новий дивовижний сорт цукерок, то вже ні пан Фікельгруббер, ні пан Тицьніс, ні пан Слагворт, ні будь-хто інший не спроможний його відтворити. Жоден шпигун не може проникнути на фабрику, щоб вивідати рецепт.

— Дідуню, але хто ж, — вигукнув Чарлі, — хто саме працює на фабриці містера Вонки?

— Чарлі, цього ніхто не знає.

— Та ж це нісенітниця! Чому ніхто його не спитав?

— Бо ніхто його тепер не бачить. Він не виходить з фабрики. Звідти з'являються тільки шоколадки й цукерки. Вони вискакують зі спеціального люка в стіні, вже запаковані й заадресовані, і їх щодня забирають поштові фургони.

— Дідуню, що ж то за люди там працюють?

— Любий хлопчику, — відповів дідунь Джо, — це найбільша таємниця у світі виробників шоколаду. Ми знаємо про тих людей лиш одне. Вони — малесенькі. Невиразні тіні, що іноді з'являються за вікнами, здебільшого пізно ввечері, коли горить світло, належать крихітним людям, не вищим за мое коліно...

— Таких людей не буває, — заперечив Чарлі.

Саме тут до кімнати зайшов пан Бакет, батько Чарлі. Він повернувся додому з фабрики зубної пасти і схвильовано розмахував вечірньою газетою.

— Чули новину? — вигукнув він. І підняв газету, щоб було видно величезний заголовок:

НАРЕШТІ ФАБРИКУ «ВОНКА» ВІДКРИЮТЬ ДЛЯ КІЛЬКОХ ЩАСЛИВЦІВ

РОЗДІЛ 5. ЗОЛОТІ КВИТКИ

— Це означає, що людям дозволять зайти на фабрику?! — вигукнув дідунь Джо. — Ану читай, що там написано — швиденько!

— Гарзд, — сказав пан Бакет, розгладжуючи газету «Вечірній вісник». — Слухайте.

Містер Вонка, геніальний виробник цукерок, якого ніхто не бачив уже десять років, прислав сьогодні таке оголошення:

«Я, Віллі Вонка, вирішив дозволити цього року відвідати мою фабрику п'ятьом дітям. Майте на увазі — тільки п'ятьом і не більше. Цих п'ятьох щасливців я скрізь водитиму особисто й дозволю їм побачити всі фабричні таємниці та чари. Наприкінці екскурсії всі вони як спеціальний дарунок отримають стільки шоколадок і цукерок, що їм вистачить на все життя! Отож шукайте Золоті квитки! П'ять Золотих квитків було надруковано на золотому папері й заховано під звичайнісінькими обгортками п'яти звичайнісіньких шоколадних батончиків. Ці п'ять батончиків можуть опинитися де завгодно — у будь-якій крамничці на будь-якій вуличці у будь-якому місті будь-якої країни світу — на будь-якому прилавку, де продають цукерки «Вонка». А п'ятеро щасливців, які знайдуть ці п'ять Золотих квитків, стануть єдиними особами, яким дозволять відвідати мою фабрику й побачити, яка вона тепер зсередини! Успіхів вам усім і успішного полювання!

(Підпис: Віллі Вонка)»

— Та він здурів! — пробурмотіла бабуса Джозефіна.

— Блискучий розум! — вигукнув дідунь Джо. — Просто чарівник! Ви тільки уявіть, що тепер буде! Цілісінький світ почне шукати Золоті квитки! Усі купуватимуть батончики «Вонка», сподіваючись знайти там квиточок! Він продасть шоколадок більше, ніж будь-коли! Яка ж то буде радість знайти квиток!

— А шоколадки й цукерки, яких вистачить на все життя — і безкоштовно! — додав дідусь Джордж. — Ви собі уявіть!

— Їх би мали привезти вантажівкою! — сказала бабуня Джорджина.

— Мене аж нудить від самої думки про них, — скривилася бабуся Джозефіна.

— Дурниці! — вигукнув дідунь Джо. — Чарлі, правда, було б чудесно — розгорнути батончик і побачити, як усередині виблискує Золотий квиток!

— Ще й як, дідуню. Але на це нема надії, — похнюпився Чарлі. — Я ж отримую тільки одну шоколадку на рік.

— Ніколи не знати, онучку, — втрутилася бабуня Джорджина. — За тиждень у тебе день народження. Ти маєш не менше шансів, ніж будь-хто інший.

— На жаль, це не так, — засумнівався дідусь Джордж. — Золоті квитки скоріше знайдуть ті діти, які мають змогу купувати шоколадки щодня. А наш Чарлі отримує лиш одну на рік. Надії нема.

РОЗДІЛ 6. ДВА ПЕРШІ ЩАСЛИВЦІ

Уже на другий день знайшли перший Золотий квиток. Щасливцем виявився якийсь Августус Глуп, і на першій сторінці вечірньої газети, яку читав пан Бакет, красувалося його велике фото. На знімку був дев'ятирічний хлопець, такий тілистий, ніби його надули велетенською помпою. З усього його тіла випиналися здоровезні обвислі складки жиру, а лице нагадувало потворну грудку тіста з маленькими смородинками очей, що зажерливо поглядали на світ. Містечко, у якому жив Августус Глуп, за словами газети, просто шаленіло від радості за свого героя. З усіх вікон майоріли прапори, школярів звільнили від уроків, а ще на честь знаменитого земляка було влаштовано парад. «Я знала, що Августус знайде Золотого квитка, — сказала його мати журналістам. — Він щодня з'їдає стільки шоколадних цукерок, що було б просто неймовірно, якби він його не знайшов. Їсти — це його пристрасть. Це єдине, що його цікавить. Але ж це краще, ніж бути хуліганом і стріляти на дозвіллі з самопалів, правда? І ще я завжди кажу, що він стільки не їв би, якби не потребував поживи, правда? Бо це ж вітаміни. Як він зрадіє, коли побуває на легендарній фабриці містера Вонки! Ми пишаємося ним!»

— Яка огидна жінка, — скривилася бабуся Джозефіна.

— А хлопець який бридкий, — додала бабуня Джорджина.

— Залишилося тільки чотири Золоті квитки, — замислився дідусь Джордж. — Цікаво, кому дістануться вони.

І ось уже цілу країну, та що там — цілий світ — зненацька охопила лихоманка купувати цукерки. Усі несамовито шукали решту

безцінних квиточків. Дорослющі жінки влітали в цукерні, хапали одразу по десять батончиків «Вонка», похапцем здирали з них обгортки, жадібно позираючи, чи не блисне зсередини золотистий папірець. Дітлахи трошили молотками свої свинки-скарбнички і мчали в цукерні з пригорщами монет. В одному місті відомий бандит пограбував банк на п'ять тисяч доларів і того ж дня потратив усі гроші на шоколадні батончики. А коли поліція ввірвалася в будинок грабіжника, щоб його заарештувати, той сидів на підлозі серед цілих гір батончиків і здирав обгортки довжелезним кинджалом. У далекій Росії одна жінка, Сара Рус, заявила, що знайшла другий квиток, але він виявився майстерною підробкою. Відомий учений з Англії, професор Фолбоді, винайшов пристрій, який дозволяв одразу, не розгортаючи батончик, знати, чи є під обгорткою Золотий квиток. Пристрій мав механічну руку, що вискакувала зі страшенною силою, хапаючи все, що мало в собі бодай крихточку золота, тож якийсь час здавалося, що питання вичерпано. Та на лихо, коли професор демонстрував свій винахід у кондитерському відділі одного великого універмагу, механічна рука вискочила й ухопила кутній зуб із золотою пломбою однієї графині, що стояла поблизу. Це було таке жахіття, що юрба той пристрій просто розтрощила.

Раптом, саме перед днем народження Чарлі Бакета, газети сповістили, що знайшовся другий Золотий квиток. Цього разу пощастило дівчинці, яку звали Верука Солт і яка жила зі своїми багатими батьками в далекому величезному місті.

І знову вечірня газета пана Бакета опублікувала фото щасливиці. Вона сиділа між сяючими батьками у вітальні їхнього будинку, розмахуючи над головою Золотим квитком, і всміхалася від вуха до вуха.

Веруччин батько, пан Солт, з готовністю пояснив журналістам, як саме було знайдено квиток. «Бачите, — сказав він, — одразу, як доня сказала, що просто мусить мати Золотий квиток, я пішов у місто й почав купувати всі шоколадні батончики «Вонка» — всі, які бачив. Купував їх, мабуть, тисячами. Сотнями тисяч! Тоді вантажив у фургони й відправляв на власну фабрику. Мій, розумієте, бізнес — це горішки, і в мене працює майже сотня жінок, які луцять горішки, щоб їх потім смажити й підсолювати. Цілими днями ці жінки сидять і луцять горішки. Тож я їм сказав: «Дівчата, тепер, замість луцтити горішки, здирайте обгортки з цих дурних батончиків!» Вони так і робили. Зранку до вечора кожнісінька моя робітниця зривала з батончиків обгортки.

Та минуло три дні — і все дарма. Це було жахіття! Моя Веручечка з кожним днем сумнішала й сумнішала і, коли я вертався

додому, кричала на мене: «Де мій Золотий квиток! Я хочу Золотий квиток!» Вона годинами лежала на підлозі, совала ногами й страшенно лементувала. Я не міг дивитись, як страждає моя дівчинка, тому поклявся не припиняти пошуків, доки не здобуду те, що вона забажала. І раптом... на четвертий день увечері одна моя робітниця закричала: «Я знайшла! Золотий квиток!» А я звелів: «Давай сюди, швидко!»

Вона віддала, а я побіг додому й віддав його моїй любій Веруці, і ось вона знову усміхнена, а вся наша родина знову щаслива».

— Ця ще гірша за того товстуна,— скривилася бабуся Джо-зефіна.

— Їй треба надавати добрячих ляпанців,— додала бабуня Джорджина.

— Дідуню, мені здається, що батько дівчинки зробив не дуже чесно,— пробурмотів Чарлі.

— Він її розбещує,— відповів дідунь Джо.— А коли дитину так панькати, то нічого доброго не вийде. Запам'ятай, Чарлі, мої слова.

— Іди спати, синку,— озвалася мати Чарлі.— Завтра твій день народження, не забувай. Я сподіваюся, що ти встанеш раненько, щоб розгорнути дарунок.

— Батончик «Вонка»! — зрадів Чарлі.— Це буде батончик «Вонка», правда?

— Так, синку,— зізналася матуся.— Звісно.

— Ох, як було б чудово, якби я знайшов там третій Золотий квиток! — розмірився Чарлі.

— Завтра, як отримаєш дарунок, заходь сюди,— попросив дідунь Джо.— Тоді ми всі побачимо, як ти знімаєш обгортку.

РОЗДІЛ 7. ДЕНЬ НАРОДЖЕННЯ ЧАРЛІ

— З днем народження! — голосно привітали Чарлі четверо стареньких, коли він на другий день уранці зайшов до них у кімнату.

Чарлі нервово всміхнувся й сів на краєчок ліжка. Обома руками він дуже обережно тримав свій дарунок, свій єдиний дарунок. На обгортці було написано: «Високочудесний зефірмелад Вонки».

Четверо стареньких, по двоє з кожного кінця ліжка, підперлися подушками і з хвилюванням дивилися на солодкий батончик у руках Чарлі.

Пан і пані Бакети теж зайшли й зупинилися біля ліжка, дивлячись на Чарлі.

У кімнаті запала тиша. Усі тепер чекали, коли Чарлі почне розгортати дарунок. Чарлі поглянув на батончик. Повільно,

з любов'ю, погладжував його пальцями, і блискуча паперова обгортка легенько похрускувала в принишклій кімнаті.

А тоді пані Бакет лагідно сказала:

— Не переживай, синку, якщо не знайдеш під обгорткою того, що шукаєш. Не сподівайся, що тобі аж так пощастить.

— Це правда, — погодився пан Бакет. Чарлі нічого не сказав.

— Зрештою, — сказала бабуся Джозефіна, — у цілому світі залишилося всього три квиточки.

— Головне, — додала бабуня Джорджина, — хоч би там як, а солодкий батончик ти маєш.

— «Високочудесний зефірмелад Вонки!» — вигукнув дідусь Джордж. — Це ж найкращий сорт! Тобі дуже сподобається!

— Ага, — прошепотів Чарлі. — Я знаю.

— Забудь про всі ті Золоті квитки і поласуй батончиком, — заохотив дідунь Джо. — Чого чекаєш?

Усі вони знали, що смішно було сподіватися знайти чарівний квиток у жалюгідному маленькому батончику, тому намагалися лагідно й м'яко підготувати Чарлі до розчарування. Але дорослі знали ще одну штуку, а саме: надія, хоч і малесенька, та все ж була.

Вона просто мусила бути.

Цей батончик мав такі самі шанси мати в собі Золотий квиток, як і будь-яка інша цукерка.

І саме тому батьки, дідусі й бабусі були напружені й схвильовані не менше за самого Чарлі, хоч і вдавали, що дуже спокійні.

— Не барися, розгортай, бо спізнишся до школи, — сказав дідунь Джо.

— Скоріше, — додав дідусь Джордж.

— Розгортай, онучку, — попросила бабуня Джорджина. — Розгортай, будь ласка. Бо я нервуюся.

Дуже повільно хлопцеві пальці почали відривати малесенький кутик обгортки.

Старенькі на ліжку понахилилися вперед, витягуючи худі жиляві шиї.

Тоді зненацька, ніби не в змозі стримувати напруження, Чарлі роздер обгортку просто посередині... і йому на коліна впав... світлокоричневий шоколадний батончик.

Там не було й сліду Золотого квитка.

— Ну... от і все! — весело озвався дідунь Джо. — Цього ми й сподівалися.

Чарлі підвів голову.

З ліжка на нього уважно дивилися чотири лагідні старі обличчя. Він сумно всміхнувся їм кутиком уст, а тоді стенив плечима й простяг батончик матері зі словами:

— Натє, мамо, візьміть шматочок. Поділімося. Хай усі покуштують.

— Нізащо! — відмовилася мама. І всі інші запротестували:

— Ні, ні! Нам таке й не снилося! Він увесь твій!

— Будь ласка, — Чарлі благально повернувся до дідуня Джо й запропонував йому батончика.

Але той, як і всі, відмовився навіть від манюсінького шматочка.

— Пора вже йти до школи, — нагадала пані Бакет, поклавши руку на худенькі синові плечі. — Біжи, бо спізнишся.

РОЗДІЛ 8. ЗНАЙДЕНО ЩЕ ДВА ЗОЛОТІ КВИТКИ

Того вечора газета пана Бакета повідомила про знахідку не лише третього Золотого квитка, а й четвертого. «СЬОГОДНІ ЗНАЙДЕНО ДВА ЗОЛОТІ КВИТКИ, — волали заголовки. — ЗАЛИШИВСЯ ЛИШЕ ОДИН».

— Що ж, — сказав дідунь Джо, коли вся родина зібралася після вечері в кімнаті стареньких. — Послухаймо, хто їх знайшов.

«Третій квиток, — прочитав пан Бакет, піднісши газету до самих очей, бо бачив поганенько, а на окуляри не мав грошей, — третій квиток знайшла панна Віолета Бореґард. Величезне хвилювання панувало в домі Бореґардів, коли наш репортер прибув туди, щоб узяти інтерв'ю в щасливої панночки — клацали фотоапарати, виблискували спалахи, а люди штовхалися й пхалися, намагаючись підійти хоч трохи ближче до знаменитості. А знаменитість стояла на кріслі у вітальні, шалено махаючи рукою із Золотим квитком, наче зупиняла таксі. Щось усім говорила дуже швидко й дуже голосно, та нелегко було зрозуміти її слова, бо водночас вона так само шалено жувала жуйку.

— Я жую безперестанку, — кричала дівчина, — та коли почула про ті квитки містера Вонки, то відклала жуйку й перейшла на цукерки — мала надію, що мені пощастить. Тепер, зрозуміло, я знову жуватиму. Я дуже люблю жуйку. Не можу без неї жити. Жую цілісінькими днями, крім тих кількох хвилин, коли треба їсти. Тоді я приліплюю жуйку за вухо — щоб не загубити. Чесно вам зізнаюся, що почувалася б нікудишньо, якби цілий день не жувала жуєчку. Це щира правда. Мама каже, що панночкам таке не личить і що бридко дивитися, коли дівчачі щелепи постійно плямкають, але я не згодна. І хто вона така, до речі, щоб

критикувати? Її щелепи, якщо хочете знати, теж плямкають не менше — вона цілими днями на мене кричить.

— Цить, Віолето, — озвалася пані Бореґард з дального кутка кімнати, де вона стояла на піаніно, щоб не затовкла юрба.

— Маман, не заводься! — гаркнула панна Бореґард. — Вам, мабуть, — знову звернулася вона до репортерів, — цікаво буде знати, що я жую оцей шматочок жуйки уже три місяці. Тобто це новий рекорд. Я вже побила попередній рекорд моєї найкращої подружки Корнелії Принцметель. Як вона казилася! Ця жуйка — мій найцінніший скарб. На ніч я її приліплюю до бильця ліжка, і зранку вона знову готова до жування... може, спочатку твердувата, але трохи пожуєш — і вона м'якне. Коли я ще не почала жувати на світовий рекорд, то міняла жуйку раз на день. Найчастіше робила це в ліфті, вертаючись зі школи додому. Чому в ліфті? Бо мені подобалося чіпляти липкі пожовані грудочки на ліфтові кнопки. Тоді до пальця того, хто заходив у ліфт після мене й натискав кнопку, приклеювалася моя стара жуйка. Га-га! Іноді зчинявся такий вереск. Найбільше репетували жінки в дорогих рукавичках. Ой, я така рада, що зможу відвідати фабрику містера Вонки. Тим паче, що після цього він дасть мені жуйки на все життя. Класно! Ура!

— Мерзенне дівчисько, — скривилася бабуся Джозефіна.

— Просто ганьба! — додала бабуня Джорджина. — Вона зі своєю жуйкою обов'язково влипне в халепу, от побачите.

— Тату, а кому ж дістався четвертий квиток?

— Зараз побачимо, — відповів пан Бакет, знову придивляючись до газети. — Ага, ось воно. «Четвертий Золотий квиток, — прочитав він, — знайшов хлопець Майк Тіві».

— Ще один поганець, хай мені грець, — буркнула бабуся Джозефіна.

— Не перебивайте, бабуся, — попросила пані Бакет.

«Дім родини Тіві, — почав читати пан Бакет, — коли туди прибув наш кореспондент, теж був заповнений схвильованими гостями, однак щасливого переможця, тобто Майка Тіві, уся ця ситуація, здається, страшенно драгувала. — Ви що — подуріли? Не бачите, що я дивлюся телевизор? — сердито крикнув він. — Не заважайте!»

Дев'ятирічний хлопець сидів перед величезним телевизором, не зводячи очей з екрана, й дивився фільм, у якому одна зграя бандитів розстрілювала з автоматів іншу.

Майк Тіві й сам був обвішаний вісімнадцятьма різноманітними іграшковими пістолетами й автоматами. Раз у раз він підстрибував і — тра-та-та! — давав довгі черги з якоїсь стрілячки.

— Тихо! — кричав він, коли хтось намагався його про щось запитати. — Я ж вам казав не заважати! Цей серіал такий кайфовий! Просто клас! Я дивлюся його щодня. Я всі серіали дивлюся щодня, навіть лажові — ті, де не стріляють. Але бандитські — найкращі. Вони такі класні, ці бандюги! Особливо, коли нашіптовують один одного свинцем або штрикають старими кинджалами, або лупляться кастетами! Я все віддав би, щоб теж так могли! Ото життя, кажу вам! Клас!»

— Годі вже! — втрутилась бабуся Джозефіна. — Не можу цього слухати!

— Я теж, — погодилась бабуня Джорджина. — Невже тепер усі діти так поводяться — як оці шмаркачі, про яких ми щойно почули?

— Звісно, ні, — усміхнувся їй пан Бакет. — Хоч деякі, на жаль, так. Але не всі.

— Тепер лишився один-єдиний квиточок! — нагадав дідусь Джордж.

— Саме так, — зітхнула бабуня Джорджина. — Я точно знаю, що завтра на вечерю їстиму капустак, і так само точно знаю, що цей квиток дістанеться якійсь огидній малій почварі, яка його не заслужила!

РОЗДІЛ 9. ДІДУНЬ ДЖО ІДЕ НА РИЗИК

На другий день, коли Чарлі вернувся зі школи й зайшов до дідусів і бабусь, то побачив, що не спить лише дідунь Джо. Усі інші голосно хропли.

— Ця! — прошепотів дідунь Джо й жестом підкликав Чарлі до себе.

Той навшпиньки підійшов і став біля ліжка. Старий хитрюче йому всміхнувся, а тоді сягнув рукою під подушку. Коли ж її звідти витяг, то його пальці стискали старезного шкіряного гаманця. Затулившись ковдрою, старий відкрив гаманця й перевернув догори дном.

Звідти викотилася одна-єдина срібна десятицентовна монетка.

— Це мій таємний скарб, — пошепки пояснив він. — Ніхто про нього не знає. Зробимо ще одну спробу знайти той останній квиток. Що скажеш? Але мусиш мені допомогти.

— Дідуню, невже ви хочете потратити на це останні свої гроші? — прошепотів Чарлі.

— Авжеж хочу! — схвильовано прохрипів старий. — Не гай часу на суперечки! Я не менше за тебе прагну знайти той квиток!

На. Бери гроші й біжи в найближчу крамничку, купи перший-ліпший батончик «Вонка» і мерщій повертайся з ним сюди, розгорнемо разом.

Чарлі взяв срібну монетку й миттю вислизнув з кімнати. За п'ять хвилин він уже повернувся.

— Купив? — пошепки спитав дідунь Джо, очі якого аж сяяли від збудження.

Чарлі ствердно кивнув і показав батончик.

На обгортці було написано: «ВОНКА: ГОРІХОВИЙ ХРУСТКИЙ СЮРПРИЗ».

— Добре! — прошепотів старий, сідаючи в ліжку й потираючи руки. — Тепер... підходь сюди, сідай біля мене й разом його розгорнемо. Готовий?

— Так, — підтвердив Чарлі. — Готовий.

— Відривай верхню обгортку.

— Ні, — заперечив Чарлі, — це ж ви за нього заплатили. Робіть усе самі.

Пальці старого страшенно тремтіли, доки він обмацував батончик.

— Немає ніякої надії, — ледь чутно захихотів він. — Ти ж розумієш, що надії немає, правда?

— Так, — озвався Чарлі. — Розумію.

Вони презирнулися й обидва нервово захихотіли.

— Май на увазі, — додав дідунь Джо, — існує лише манюсінський шанс, що це саме та цукерка, згоден?

— Так, — погодився Чарлі. — Звичайно. Чому не розгортаєте, дідуню?

— На все свій час, хлопчику, на все свій час. Як ти гадаєш, з якого кінця починати?

— З того. З найдалшого від вас. Відірвіть тільки малесенький клаптик, щоб ми нічого й не бачили.

— Отакий? — запитав старий.

— Ага. А тепер ще трошечки.

— Доривай ти, — сказав дідунь Джо. — Бо я дуже хвилююся.

— Ні, дідуню. Мусите самі.

— Ну що ж. Отак-от. — І він віддер обгортку.

Вони вдвох зазирали під неї. Це був солодкий батончик — та й годі. Зненацька їм стало дуже смішно, і вони вибухли шаленим реготом.

— Що таке?! — скрикнула бабуся Джозефіна, несподівано прокинувшись.

— Нічого, — відповів дідунь Джо. — Спи собі, спи.

РОЗДІЛ 10. РОДИНА ПОЧИНАЄ ГОЛОДУВАТИ

За два наступні тижні стало страшенно холодно. Спочатку пішов сніг. Це сталося цілком несподівано якось уранці, коли Чарлі Бакет саме вдягався йти до школи. Він стояв біля вікна й бачив велетенські сніжинки, що поволі сіялися із замерзлого, сталевого кольору, неба.

До вечора снігу насипало довкола хатинки більш як на метр, і пан Бакет мусив розчищати стежку від дверей до вулиці.

Після снігопаду зірвався сильний крижаний вітер, що не вщухав кілька днів. Він проймав аж до кісток! Усе, до чого торкався Чарлі, було ніби з льоду, і щоразу, як він виходив з дверей, вітрище наче ножем різав по щоках.

У саму хатинку крізь щілини попід дверима й навколо вікон проривалися струмені крижаного повітря, й годі було від них сховатися. Четверо стареньких, скоцюрбившись, мовчки лежали в ліжку й намагалися врятуватися від холоду. Давно забулася радість з приводу Золотих квитків. Ніхто в родині не міг ні про що думати, крім двох насущних проблем — як зігрітися та як наїстися.

Чомусь саме в холодну погоду розбухується апетит. Усі ми тоді починаємо мріяти про паруючу смаженину, про гарячі яблучні пироги та всілякі інші смачні теплі страви. А оскільки всім нам щастить значно більше, ніж ми гадаємо, найчастіше ми отримуємо бажане... чи щось подібне. Але Чарлі Бакет ніколи не отримував бажаного, бо батьки не мали на це грошей, тож що довше лютувала холоднеча, то нестерпніше мучив його вовчий голод. Давно вже він зіщипав обидва батончики — і той, що з дня народження, і той, що купив дідунь Джо — тож тепер нічого не лишалось, як тричі на день їсти водянисті капустині страви.

А тоді страви стали ще водянистіші.

Причина була в тому, що фабрика зубної пасти, де працював пан Бакет, зненацька збанкрутувала й мусила закритися. Пан Бакет негайно почав шукати іншої роботи. Проте дарма. Врешті-решт заробити кілька пенсів він міг тільки розчищаючи сніг на вулицях. Але цього не вистачало, щоб купити хоч би четвертину харчів, необхідних для сімох душ. Становище ставало нестерпне. Тепер на сніданок кожен отримував тільки по шматочку хліба, а на обід — половинку вареної картоплини.

Помалу в хатинці почали голодувати.

А Чарлі Бакет щодня, човгаючи по снігу до школи, мусив проходити повз величезну шоколадну фабрику містера Віллі Вонки. І наближаючись до неї, він щодня задирав угору гостренького

носика й втягував у ніздрі цей чудовий солодкий запах рідкого шоколаду. Часом він на кілька хвилин завмирав біля воріт, глибоко вдихаючи повітря, ніби намагався увесь той запах проковтнути.

— Дитина, — сказав дідунь Джо, якогось крижаного ранку вистромляючи з-під ковдри голову, — дитина повинна їсти більше. Не має значення, що буде з нами. Ми вже старі. А хлопчик росте! Він так не може! Він стає схожий на скелет!

— Що ж тут вдієш? — промимрила нещасна бабуся Джозефіна. — Він відмовляється брати харчі в нас. От і сьогодні зранку мама спробувала непомітно підкласти йому свій шматочок хліба, та він до нього й не торкнувся. Змусив її забрати хліб назад.

— Отака добра дитина, — додав дідусь Джордж. — Він вартий кращого.

Погода й далі була жахлива.

А Чарлі Бакет з кожним днем худнув і худнув. Обличчя його стало страшенно бліде й виснажене. Шкіра так щільно обтисла йому щоки, що з-під неї аж випиналися кістки. Сумнівно було, що він протягне так довго й не захворіє.

Потроху, керуючись тією дивною інтуїцією, що так часто приходить на допомогу дітям у скрутні часи, він почав непомітно міняти свої звички, заощаджуючи сили. Уранці виходив з хати на десять хвилин раніше, щоб до школи не бігти, а йти помалу. На перерві сидів тихенько й нерухомо в класі, тоді як інші діти гасали на подвір'ї, борюкалися в снігу й кидалися сніжками.

Тепер він усе робив повільно й обережно, щоб уникнути виснаження.

А одного дня, коли він ішов зі школи, ховаючи обличчя від крижаного вітру (і помирав з голоду, як ніколи), його погляд зненацька впав на якийсь папірець, що лежав у канаві на снігу. Папірець був зеленуватий і щось йому невиразно нагадував. Чарлі зійшов на узбіччя й нахилився. Папірець був притрушений снігом, але Чарлі одразу його впізнав.

Це була однодоларова банкнота!

Він похапцем роззирнувся.

Може, її хтось щойно загубив?

Та ні, не може бути, бо вона присипана снігом.

Мимо пробігали по тротуару люди, ховаючи підборіддя в коміри шуб, і сніг хрустів у них під ногами. Ніхто ніяких банкнот не шукав; ніхто й не помічав хлопчика, що схилився в ривчаку.

То це буде його долар?

Він може його взяти?

Чарлі обережно видобув папірець з-під снігу. Він був мокрий і брудний, проте цілком нормальний.

ЦІЛІСІНЬКИЙ долар!

Він міцно затис папірець тремтячими пальцями і не зводив з нього очей. У цю мить це означало єдине, одне-однісіньке. Це означало **ЇЖУ**.

Чарлі механічно повернувся й рушив до найближчої крамнички. До неї було якихось десять кроків... це була крамничка з газетами і канцтоварами, у якій продавалося все, що завгодно, навіть цукерки та сигари... І ось що він зробить, зашепотів Чарлі гарячково сам до себе... він купить один запашний солодкий батончик і з'їсть його увесь, до крихти, просто отут, просто зараз... а решту грошей віднесе додому й віддасть мамі.

РОЗДІЛ 11. ДИВО

Чарлі зайшов до крамнички й поклав на прилавок мокру долларову банкноту.

— Один «Високочудесний зефірмелад Вонки»,— випалив він, пригадуючи смак батончика, подарованого на день народження.

Чоловік за прилавком був жирний і вгодований. Мав великі губи, гладкі щоки й товстелезну шию. Жир навколо шиї звисав складками на комір, немов гумовий обруч. Він відвернувся, сягнув рукою, тоді знову повернувся до Чарлі й дав йому батончик. Чарлі схопив шоколадку, миттю зірвав обгортку й вп'явся в неї зубами. Відкусив великий шматок... тоді другий... о, яка ж то радість запахати в рот величезні кусні чогось солодкого й твердого! Яке неймовірно блаженство відчувати в роті тверду й поживну їжу!

— Синку, ти так сильно захотів батончика? — лагідно спитав продавець.

Чарлі кивнув, а рота йому аж розпирало шоколадом. Продавець поклав на прилавок здачу.

— Їж потроху, — порадив він. — Живіт заболить, якщо ковтати не прожувавши.

Чарлі й далі пожадливо ковтав. Не міг зупинитися. Не минуло й півхвилини, як батончик зник у горлі. Хлопець ледве дихав, але відчував неймовірне, величезне щастя. Простяг руку по здачу. Тоді завагався. Його очі були на одному рівні з прилавком. Дивилися на маленькі срібні монетки, що там лежали. Усі десятицентові. Дев'ять штук. Яка різниця, якщо він витратить ще однісіньку...

— Мабуть, — сказав він тихо, — мабуть... я візьму ще один батончик. Такий самий, якщо можна.

— Чому ж не можна? — відповів гладкий продавець. Він знову сьгнув собі за спину й дістав з полиці ще один «Високочудесний зефірмелад Вонки». Поклав його на прилавок.

Чарлі взяв, здер обгортку... і раптом... з-під обгортки... блиснуло золотим сьйвом. Серце в нього завмерло.

— Це ж Золотий квиток! — закричав продавець і підстрибнув на півметра вгору. — У тебе Золотий квиток! Ти знайшов останній Золотий квиток! Ти ба! Ідіть усі сюди! Йдіть дивіться! Цей малий знайшов останній Золотий квиток від Вонки! Ось він! У нього в руках!

Здавалося, у продавця починається припадок.

— Та ще й у моєї крамничці! — кричав він. — Хлопець його знайшов у моєї крамничці! Швидше кличте кореспондентів! Обережно, синку! Не розірви! Це ж безцінна річ!

За кілька секунд навколо Чарлі з'юрмилося з двадцятєро душ, а з вулиці проштовхувалися інші. Усім кортіло побачити Золотий квиток і щасливця, який його знайшов.

— Де квиток? — закричав хтось. — Підніміть угору, щоб усі бачили!

— Ось він, ось він! — відгукнувся ще хтось. — Хлопець тримає його в руках! Дивіться, як сяє золото!

— І як це йому вдалося знайти, хотів би я знати? — сердито загорлав якийсь товстий хлопець. — Та я ж кілька тижнів купую щодня по двадцять батончиків!

— А уяви, скільки він усього матиме безплатно! — заздрісно додав інший хлопець. — Вистачить на все життя!

— Йому не завадить, бо він худий, мов скелет! — зареготала якась дівчинка.

Чарлі не поворухнувся. Він навіть не зняв з батончика Золотий квиток. Стояв непорушно, міцно тримаючи цукерку двома руками, а довкола штовхався й галасував натовп. Чарлі паморочилася голова. Здавалося, ніби зараз він злетить угору, як повітряна кулька. Ще трохи і його ноги відірвалися б від землі. Чув, як серце гупає десь аж у горлі.

Тієї миті він відчув, як хтось легенько торкнувся рукою його плеча, а коли зиркнув угору, то побачив над собою височенного чоловіка.

— Чуєш, — прошепотів той чоловік, — я в тебе куплю. Дам п'ятдесят доларів. Що скажеш? І ще дам новенького велосипеда. Гаразд?

— Ви що, сказилися? — крикнула якась жінка, що стояла поруч. — Та я йому за цей квиток дам п'ятсот доларів! Хочеш продати квиток за п'ятсот доларів, юначе?

— Та годі вже! — гаркнув гладкий продавець, проштовхуючись крізь юрбу й міцно хапаючи Чарлі за руку. — Дайте дитині спокій! Розійдіться! Випустіть його! — А тоді зашепотів до Чарлі, підштовхуючи його до дверей:

— Нікому не віддавай! Бігом неси квиток додому, доки не загубив! Біжи й не зупиняйся аж до самої хати, зрозумів?

Чарлі кивнув.

— Знаєш, — гладкий продавець на мить замовк і всміхнувся, — я відчуваю, що тобі цей квиток був дуже потрібний. Страшенно за тебе радий. Щастя тобі, синку.

— Дякую вам, — відповів Чарлі й щодуху помчав крізь сніг. А пробігаючи повз фабрику містера Вонки, помахав їй рукою й проспівав:

— Я ще тебе побачу! Я скоро тебе побачу!

За п'ять хвилин він був удома.

РОЗДІЛ 12. ЩО БУЛО НАПИСАНО НА ЗОЛОТОМУ КВИТКУ

Чарлі ввірвався у двері з криком:

— Мамо! Мамо! Мамо!

Пані Бакет була в кімнаті стареньких — занесла їм вечірній суп.

— Мамо! — вигукнув Чарлі, влітаючи до них, мов вихор. — Дивіться! Я його знайшов! Гляньте, мамо, гляньте! Останній Золотий квиток! Він мій! Я знайшов на вулиці гроші й купив дві шоколадки, а в другій був Золотий квиток, і коло мене було море людей, вони хотіли його бачити, але продавець мене врятував, і я побіг додому, і ось я тут! **ЦЕ П'ЯТИЙ ЗОЛОТИЙ КВИТОК, МАМО, І Я ЙОГО ЗНАЙШОВ!**

Пані Бакет стояла й дивилася, а четверо стареньких, що сиділи на ліжку з мисками супу на колінах, повипускали з рук ложки і наче попримерзали до подушок.

Секунд з десять у кімнаті панувала мертва тиша. Ніхто не смів заговорити чи поворухнутися. Це була чарівна мить.

Аж тоді, дуже тихо, промовив дідунь Джо:

— Чарлі, ти що — нас дуриш? Чарлі? Ти жартуєш?

— Та ні! — вигукнув Чарлі, підбіг до ліжка й показав старенькому великий і ослиний Золотий квиток.

Дідунь Джо нахилився й уважно глянув на квиток, ледь не торкаючись його носом. Усі стежили за ним, чекаючи вироку.

І ось дідунь Джо дуже повільно, з блаженною усмішкою на вустах, підняв голову й глянув просто на Чарлі. Щоки його порожевіли, широко розплющені очі радісно сяяли і в центрі,

у самісінькому центрі кожного ока, у глибині чорних зіниць танцювали іскорки несамовитої радості. Дідунь глибоко вдихнув і раптом, без найменшого попередження, щось ніби вибухнуло у нього в грудях. Він рвучко здійняв угору руки й закричав:

— Ура-а-а-а-а-а-а-а-а!

Одночасно з вигуком його довге кістляве тіло підскочило на ліжку, тарілка з супом полетіла в лице бабусі Джозефіні, а цей дідуган, що мав дев'яносто шість з половиною років, що вже двадцять років не вставав з ліжка, хвацько зістрибнув у піжамі на підлогу й переможно затанцював.

— Ура-а-а-а-а-а-а-а-а! — горлав він. — Хай живе Чарлі! Гіп-гіп, ура!

Тієї ж миті відчинилися двері й до хатини увійшов пан Бакет. Він змерз і втомився — і це було помітно. Цілісінький день пан Бакет розгрібав на вулицях сніг.

— Ого! — здивувався він. — Що це тут діється?

Йому швиденько все розповіли.

— Не може бути! — не повірив він. — Це неможливо.

— Чарлі, покажи квиток! — крикнув дідунь Джо, що й далі кружляв у своїй смугастій піжамі по підлозі, мов дров'як. — Покажи татові п'ятий і останній у світі Золотий квиток!

— Дай-но глянути, Чарлі, — сказав пан Бакет, падаючи на стілець і простягаючи руку.

Чарлі підійшов до нього з безцінним документом. Він був надзвичайно гарний, цей Золотий квиток, зроблений, як здавалося, зі щирого золота товщиною в аркуш паперу. З одного боку, надруковане якимось хитрим способом чорними-пречорними літерами, було саме запрошення — від містера Вонки.

— Прочитай уголос, — попросив дідунь Джо, нарешті знову залазячи в ліжку. — Щоб ми всі почули, що там написано.

Пан Бакет підніс Золотий квиток до самісіньких очей. Руки його трохи тремтіли, і сам він, здавалося, був цією пригодою дещо спантеличений. Кілька разів глибоко вдихнувши, пан Бакет прокашлявся й сказав:

— Добре, я прочитаю. Слухайте:

«Містер Віллі Вонка вітає тебе, щасливого власника Золотого квитка! З приємністю тисну тобі руку! На тебе чекають надзвичайні події! Попереду в тебе багато чудових несподіванок! А поки що запрошую тебе відвідати мою фабрику й цілісінький день по-бути моїм гостем — тебе й всіх інших, кому пощастило знайти Золоті квитки. Я, Віллі Вонка, сам водитиму тебе по фабриці,

покажу все, що там можна побачити, а потім, коли настане пора повертатися, за тобою їхатиме до самого дому ціла колона величезних вантажівок. Ці вантажівки, я обіцяю, будуть заповнені чудовими солодоцями, яких тобі й твоїм рідним вистачить на багато років. Якщо ж колись припаси закінчатся, то досить звернутися на фабрику й показати цей Золотий квиток — і я з радістю дам тобі всього, що ти забажаєш. Таким чином, ти будеш забезпечений усілякими ласощами на все життя. Та це аж ніяк не найцікавіше з того, що станеться в день твого візиту. Я готую й інші, ще дивовижніші й фантастичніші несподіванки для тебе та для всіх власників Золотих квитків — загадкові й прекрасні сюрпризи, що вразять, захоплять, здивують, ошелешать і спантелечать тебе понад усі сподівання. Тобі й не снилося, що з тобою таке станеться! Зачекай і побачиш сам! А тепер вислухай мої вказівки: для відвідин я вибрав перший день лютого. Саме цього дня, а не жодного іншого, ти маєш підійти до фабричної брами рівно о десятій ранку. Не запізнився! І ще ти маєш право взяти з собою одного чи двох родичів, які пильнували б, щоб ти не наробив якої шкоди. І останнє — не забудь цей квиток, інакше тебе не впустять.

Підпис: Віллі Вонка».

— Перший день лютого! — вигукнула пані Бакет. — Та це ж завтра! Сьогодні останній день січня, я знаю!

— Овва! — вимовив пан Бакет. — Так і є!

— Дуже вчасно! — крикнув дідунь Джо. — Не можна гаяти ні секунди. негайно починай готуватися! Умийся, зачешися, відмий руки, почисти зуби, висякай носа, обріж нігті, навакसуй черевики, випрасуй сорочку й ще, заради Бога, відшкрябай зі штанів увесь той бруд! Треба готуватися, хлопче! Будь готовий до найважливішого у своєму житті дня!

— Не треба так хвилюватися, дідуню, — втрутилася пані Бакет. — І не лякайте бідного Чарлі. Нам усім треба заспокоїтися. Спочатку треба вирішити, хто піде на фабрику разом з Чарлі.

— Я піду! — закричав дідунь Джо й знову зірвався з ліжка. — Я піду з ним! Я його припильную! Не турбуйтеся!

Пані Бакет усміхнулася старенькому, а тоді повернулася до чоловіка й спитала:

— А ти що скажеш? Не думаєш, що треба піти тобі?

— Ну... — завагався пан Бакет, — ні... Навіть не знаю.

— Ти мусиш.

— Нічого я не мушу, — лагідно заперечив пан Бакет. — Тобто я з радістю пішов би. Це було б надзвичайно цікаво. А з іншого

боку... мені здається, що з нас усіх найбільше заслуговує піти саме дідунь Джо. Він про фабрику знає більше за нас. Звісно, якщо він добре почувається...

— Ура-а-а-а-а-а-а-а! — закричав дідунь Джо, схопив Чарлі за руку й застрибав по кімнаті.

— Він явно почувається досить добре, — засміялася пані Бакет. — Так... можливо, ти маєш рацію. Можливо, з ним має піти саме дідунь Джо. Бо я точно не зможу піти — і на цілий день покинути трьох стареньких самих-самісіньких.

— Слава Богу! — вигукнув дідунь Джо. — Навіки слава!

І тут знадвору щосили загрюкали в двері. Пан Бакет пішов відчиняти й за мить у хатинку влетіла ціла зграя кореспондентів та фотографів. Вони знайшли власника п'ятого Золотого квитка й прагнули якнайбільше всього вивідати для перших шпальт ранкових газет. Кілька годин у хатині панував страшенний гармидер і лиш опівночі пан Бакет спромігся всіх випхати, щоб Чарлі нарешті ліг спати.

РОЗДІЛ 13. НАСТАВ ЩАСЛИВИЙ ДЕНЬ

Уранці щасливого дня яскраво сяяло сонечко, однак земля й досі була вкрита снігом і стояв лютий холод.

Перед брамою фабрики «Вонка» зібрався величезний натовп, що хотів бачити п'ятьох щасливих власників квитків. Панувало неймовірне збудження. Наближалася десята ранку. Юрба галасувала й штовхалася, а поліцаї, зчепивши руки, намагалися відтиснути її від брами.

Просто перед воротами, ретельно загороджені від натовпу поліцаями, стояли п'ятеро знаменитих дітей, разом з дорослими, що їх привели.

Серед усіх височіла кістлява постать дідуня Джо, що стояв мовчки і міцно тримав за руку малого Чарлі Бакета.

Кожен з дітей, окрім Чарлі, прийшов з мамою та татом, і це було правильно, бо інакше б усе вийшло з-під контролю. Дітям так кортіло зайти, що батькам доводилося стримувати їх силою, щоб не дерлися на браму.

— Май терпець! — кричали батьки. — Зачекай! Ще не пора! Ще не десята!

Чарлі Бакет чув, як за спиною галасує натовп. Люди штовхалися й пхалися, щоб хоч глянути на знаменитих дітей.

— Це Віолета Бореґард! — почув він чийсь крик. — Це точно вона! Я її в газеті бачив!

— А знаєте, — крикнув хтось інший, — вона й далі жує свою бридку стару гумку! Вже три місяці! Гляньте на її щелепи! Вони постійно плямкають!

— А хто той гладкий хлопець?

— Та це Августус Ґлуп!

— Так і є!

— Здоровецький, правда?

— Страшенно!

— А то що за хлопець у курточці з ковбоєм?

— То Майк Тіві! Його не відтягти від телевізора!

— Він, мабуть, здурів! Увесь обвішався тими дурнуватими пістолями!

— А я хочу побачити Веруку Солт! — вигукнув ще хтось із натовпу. — Це та, чий батько купив півмільйона батончиків, а потім змусив працівниць своєї фабрики їх розгортати, аж доки знайшли Золотий квиток! Він купує все, чого їй заманеться! Абсолютно все! Ото заверещить — і вже все має!

— Жахливо, правда?

— Мерзенно, я так скажу!

— А де вона стоїть?

— Он там! Ліворуч! Дівчинка в сріблястій норковій шубі!

— А хто з них Чарлі Бакет?

— Чарлі Бакет? Мабуть, отой худючий курдупель, що стоїть біля дідугана, схожого на скелет. Недалечко від нас. Отам! Бачите?

— А чого він у такий холод без пальта?

— Хіба я знаю. Може, нема за що купити.

— Боже ж ти мій! Та він геть замерзне!

Чарлі, що стояв усього за кілька кроків од цих людей, міцніше стис руку дідуна Джо, а той лише глянув на Чарлі й усміхнувся.

Десь удалині годинник на церковній вежі забамкав десяту. Дуже повільно, голосно скрегочучи іржавими завісами, залізні ворота фабрики почали відчинятися.

Юрба раптово завмерла.

Діти перестали стрибати. Усі втупилися в ворота.

— Ось він! — вигукнув хтось із натовпу. — Це ж він!

І так воно й було!

РОЗДІЛ 14. МІСТЕР ВІЛЛІ ВОНКА

За відчиненими фабричними воротами стояв сам містер Вонка.

І що то був за дивовижний чоловік!

На голові він мав чорний циліндр.

Одягнений був у фрак з розкішного темно-фіолетового оксамиту.
Штани мав темно-зелені.

Рукавички — перламутрово-сірі.

А в руці тримав елегантну тростину із золотою бамбулькою.

З його підборіддя стирчала акуратна чорна цапина борідка.
А очі — очі він мав невимовно ясні. Здавалося, що вони весь час іскряться й мерехтять. Власне кажучи, все його лице освітлював радісний усміх.

Ох, а яким він здавався розумним! Яким кмітливим, проникливим і енергійним! Він без упину посмикував головою, схиляв її та так і сяк, ніби вбирив усе довкола своїми ясними мерехтливими очима. Його рухи були швидкі, як у білки, спритної й хитруючої старої білки з парку.

Зненацька він кумедно з підстрибом затанцював на снігу, широко розвів руки, всміхнувся п'ятьом дітлахам, що скупчилися біля воріт, і вигукнув:

— Вітаю вас, мої маленькі друзі! Запрошую на фабрику!

Голос його звучав високо й чисто, мов флейта.

— Підходьте по одному, — покликав він, — разом з батьками. Покажіть свій Золотий квиток і називайтеся. Хто перший?

Гладкий хлопець виступив наперед.

— Я — Августус Ґлуп, — сказав він.

— Августус! — вигукнув містер Вонка, схопив його за руку й енергійно почав нею трясти. — Любий хлопчику, який я радий тебе бачити! Я захоплений! Зачарований! Безмежно втішений, що ти прийшов! А це твої батьки? Як приємно! Заходьте! Заходьте! Правильно! У ці ворота!

Видно було, що містер Вонка схвилюваний не менше за всіх інших.

— Мене звати, — вийшла вперед наступна дитина, — Верука Солт.

— Дороженька Веруко! Як ся маєш? Така радість! У тебе таке цікаве ім'я! Я думав, що верука — це така бородавка, що вискакує на п'ятах! Але я, мабуть, помилявся. Яка ти гарна в цій чудовій норковій шубці! Я дуже радий, що ти прийшла! Боженьку, це буде такий цікавий день! Маю надію, що тобі тут сподобається! Я впевнений! Я знаю! Твій батько? Здоровенькі були, пане Солт. Пані Солт? Безмежно радий вас бачити! Так, так, з квитком усе гаразд! Прощу заходити!

Наступні двоє дітей, Віолета Бореґард і Майк Тіві, ступили вперед, показали квитки, а містер Вонка так енергійно їх вітав, що трохи не повідривав рук.

Аж ось почувся нервовий шепіт:

— Чарлі Бакет.

— Чарлі! — вигукнув містер Вонка. — Ну, ну, ну! То он ти який! Це ти знайшов квитка щойно вчора? Так, так. Я читав у ранкових газетах! Саме вчасно, любий хлопчику! Я такий радий! Такий за тебе щасливий! А це? Твій дідунь? Приємно познайомитись, добродію! Я захоплений! Зачарований! Радий-радісінський! Чудово! Усі вже тут? П'ятеро діточок? Так! Добре! Тепер ідіть за мною! Наша екскурсія зараз почнеться! Але тримайтеся разом і, будьте ласкаві, самі нікуди не відходьте! Я не хотів би когось із вас загубити на цьому рівні! Боронь боже!

Чарлі зиркнув через плече й побачив, як великі залізні ворота за спиною повільно зачинялися. Юрба за ними й далі штовхалася й галасувала. Чарлі востаннє глянув на людей.

І ось ворота з гуркотом зачинилися та зовнішній світ пропав з виду.

— Осюди! — вигукнув містер Вонка, дрібочучи попереду всіх. — У ці великі червоні двері, прошу! Правильно! Там гарно й тепло! Мушу дбати, щоб на фабриці було тепло — через працівників! Мої працівники звикли до неймовірно гарячого клімату! Холоду вони не витримують! Вони б загинули, якби в таку погоду вийшли на двір! Позамерзали б!

— А хто ті працівники? — поцікавився Августус Ґлуп.

— На все свій час, хлопчику! — всміхнувся Августусові містер Вонка. — Потерпи! Ще хвилику — й побачиш! Усі вже зайшли? Добре! Чи не могли б ви зачинити двері? Дякую.

Чарлі Бакет опинився в довжелезному коридорі, що безкінечно тягнувся хтозна-куди. Коридор був такий широкий, що легко проїхав би автомобіль. Стіни були блідо-рожеві, а освітлення — м'яке й затишне.

— Як гарно й тепло! — прошепотів Чарлі.

— Точно. А який чудовий запах! — відгукнувся дідунь Джо, глибоко атягуючи ніздрями повітря. Здавалося, у цьому повітрі змішалися всі найкращі пахощі світу — аромат смаженої кави, паленого цукру, плавленого шоколаду, м'яти, фіалок, товчених горішків, яблуневого цвіту, карамелі та лимонної шкірки...

А здалеку, з самого серця величезної фабрики, приглушено долинав могутній гуркіт, немовби в якійсь велетенській машині з карколомною швидкістю крутилися колеса й шестерні.

— Оце, любі дітки, — сказав, перекрикуючи гуркіт, містер Вонка, — це головний коридор. Повісьте шуби й шапки на вішак і йдіть за мною. Сюди! Добре! Усі готові? Тоді вперед! Уже йдемо! — Він

подріботів коридором, хвости темно-фіолетового оксамитового фрака залопотіли в нього за спиною, а відвідувачі побігли за ним.

Якщо подумати, то це був чималий гурт людей. Дев'ятеро дорослих і п'ятеро дітей, усього чотирнадцять душ. Тож можете уявити, яка почалася штовханина й штурханина, коли всі кинулися бігти коридором, намагаючись не відстати від стрімкої невеличкої постаті.

— Скоріше! — підганяв містер Вонка. — Ворушіться! Ми сьогодні нічого не встигнемо, якщо ви будете такі мляві!

Незабаром він звернув з головного коридору праворуч, у коридор трохи вужчий.

Тоді повернув ліворуч.

Тоді знову ліворуч.

Тоді праворуч.

Тоді ліворуч.

Тоді праворуч.

Тоді праворуч.

Тоді ліворуч.

Це був ніби велетенський кролячий сажок, де навсібіч розгалужувалися нові й нові коридори.

— Чарлі, тільки не відпусти моєї руки, — прошепотів дідунь Джо.

— Зверніть увагу, що всі коридори ведуть униз! — гукнув містер Вонка. — Зараз ми спустимося під землю! Усі найважливіші цехи моєї фабрики розташовані глибоко під землею!

— А чому? — здивувався хтось.

— Бо нагорі для них зовсім не було б місця! — пояснив містер Вонка. — Ви побачите, які це велетенські цехи! Більші за футбольні поля! Жодна будівля у світі не змогла б їх умістити? А от унизу, під землею, місця повно. Жодних обмежень — копай, скільки хочеш.

Містер Вонка повернув праворуч.

Тоді ліворуч.

Тоді знову праворуч.

Коридори знижувалися дедалі крутіше.

І раптом містер Вонка зупинився. Перед ним сяяли блискучі металеві двері. Усі з'юрмилися навколо. На дверях великими літерами було написано:

«ШОКОЛАДНИЙ ЦЕХ».

РОЗДІЛ 15. ШОКОЛАДНИЙ ЦЕХ

— Дуже важливий цех! — вигукнув містер Вонка, витяг з кишені в'язку ключів і застромив одного з них у замкову щілину. — Це мозковий центр усієї фабрики, серце всього бізнесу! А який

він гарний! Я вимагаю, щоб мої цехи були гарні! Терпіти не можу бридких фабрик! Ну, заходьте! Але будьте обережні, дорогі дітки! Не очманійте! Не дуже хвилюйтеся! Дотримуйтеся тиші!

Містер Вонка відчинив двері. П'ятеро дітей і дев'ятеро дорослих проштовхалися в них — і ой, яка ж дивовижна картина виникла в них перед очима!

Вони стояли посеред чудової долини. Обабіч простягалися зелені луки, а поміж них текла велика коричнева ріка.

Ба більше, посеред ріки шумів велетенський водоспад — вода стікала зі стрімкої скелі, закручувалася щільними пластами, а тоді з розмаху верглася в бурхливий вир, що клекотів піною та бризками.

Під водоспадом (і це було найдивовижніше видовище) звідлялась із височенної стелі звисало до самісінької річки ціле ґроно велетенських скляних труб! Труби ті були таки справді велетенські. Було їх з добрий десяток, і вони висмоктували з річки коричневу каламутну воду, переганяючи її бозна-куди. А оскільки були вони зі скла, то всі бачили, як та рідина тече й булькоче, а ще було чути, як невпинно, заглушуючи ревіння водоспаду, смок-смोक-смокчуть труби.

Річкові береги поросли мальовничими деревами й кущами — плакучими вербами, вільхами та високими купами рододендронів з рожевими, червоними й бузковими квітами. Луки були всіяні тисячами квіточок жовтця.

— От! — вигукнув містер Вонка, підскакуючи й показуючи золоту бамбулько тростини на коричневу річку. — Це все шоколад! Кожна краплинка цієї ріки — з гарячого рідкого шоколаду найвищої якості. Най-най-най-вищої якості. Цього шоколаду вистачить, щоб заповнити по краї всі ванни всієї країни! Та ще й усі плавальні басейни! Чи ж не дивовижно? А погляньте на мої труби! Вони засмоктують шоколад і розносять його по всіх фабричних цехах, скрізь, куди потрібно! Тисячі літрів щогодини, любі дітки! Тисячі й тисячі літрів!

Діти та їхні батьки не могли з подиву промовити й слова. Вони були приголомшені. Ошелешені. Вражені й розгублені. Їх цілковито збила з пантелику ця вся грандіозність. Вони просто стояли й дивилися.

— Цей водоспад надзвичайно важливий! — вів далі містер Вонка. — Він змішує шоколад! Розбовтує його! Колотить і збиває! Робить його легким і пінистим! Жодна інша фабрика на світі не змішує шоколад водоспадом! Але тільки так це можна зробити як належить! Тільки так! А як вам мої дерева? — вигукнув він,

вказуючи тростиною. — А мої гарненькі куштики? Правда, гарні? Я ж вам казав, що ненавиджу потворність! І зрозуміло, що все це істівне! Усе з чогось інакшого й смачного! А як вам мої луки? Подобається травичка й жовтець? Травичку, на якій ви стоїте, любі малюта, зроблено з нового сорту м'якої м'ятної цукрової вати, яку я недавно винайшов! Я назвав її цукряткою! Скуштуйте стеблинку! Будь ласка! Це так смачно!

Усі механічно нахилилися й зірвали по стеблинці трави — окрім Августуса Ґлупа, який хапнув одразу цілу жменю.

А Віолета Бореґард, перш ніж покуштувати свою стеблинку трави, витягла з рота жуйку, з якою вже побила світовий рекорд, і акуратно приліпила її собі за вухом.

— Яке ж це чудо! — прошепотів Чарлі. — Який чудовий смак! Правда, дідуню?

— Я б усе це поле з'їв! — захоплено всміхнувся дідунь Джо. — Лазив би на чотирьох, як корова, і схрумав би на цьому полі всю траву, до стеблинки!

— А покуштуйте жовтець! — вигукнув містер Вонка. — Він ще смачніший!

Раптом повітря задзвеніло від вереску. Верещала Верука Солт. Вона несамовито вказувала на протилежний берег річки.

— Дивіться! Дивіться туди! — лементувала вона. — Що це таке? Воно рухається! Воно йде! Це маленька істота! Маленька людинка! Отам, за водоспадом!

Усі перестали збирати жовтець і глянули на той бік річки.

— Вона не бреше, дідуню! — вигукнув Чарлі. — Це справді людинка! Чоловічок! Бачите?

— Бачу, Чарлі! — схвильовано підтвердив дідунь Джо.

І тут зненацька закричали всі.

— Їх двоє!

— О людоньки, й справді!

— Більш, як двоє! Он один, два, три, чотири, п'ять!

— Що вони там роблять?

— Де взялися?

— Хто вони такі?

Діти разом з батьками метнулися до річки, щоб краще роздивитися.

— Це просто фантастика!

— Вони мені по коліна!

— А яке в них смішне довге волосся!

Крихітні люди — завбільшки як звичайна лялька — зупинилися на тому березі річки й почали розглядати відвідувачів.

Один показав на дітей, а тоді щось прошепотів чотирьом своїм товаришам і всі п'ятеро зареготали.

— Це ж не можуть бути справжні люди, — засумнівався Чарлі.

— Звісно, що справжні, — заперечив містер Вонка. — Це ж умпа-лумпи.

РОЗДІЛ 16. УМПА-ЛУМПИ

— Умпа-лумпи! — вигукнули всі одночасно. — Умпа-лумпи!

— Імпортовані прямо з Лумпаландії, — гордо пояснив містер Вонка.

— Нема такої країни, — заперечила пані Солт.

— Вибачте, шановна пані, але...

— Містере Вонко, — вигукнула пані Солт. — Я вчителька географії...

— Тоді ви про неї ще довідаєтесь, — сказав містер Вонка. — Ой, яка ж то жаклива країна! Нема там нічого, крім густючих джунглів. Там аж кишить найнебезпечнішими у світі звірюками — роговоглі, снуцвангери і жакливі злісні вангдудлі. Один вангдудль легко може зжерти десяток умпа-лумпів та ще й примчати по добавку. Коли я туди примандрував, то виявив, що маленькі умпа-лумпи живуть у хатинках на деревах. Вони мушили жити в цих дерево-хатках, щоб урятуватися від вангдудлів, роговоглів та снуцвангерів. Вони страшенно голодували. Харчувалися зеленою гусінню, а гусінь на смак була огидна, тож умпа-лумпи цілісінькими днями нишпорили у верхівках дерев, шукали, з чим би ту гусінь змішати, щоб поліпшити її смак — червоних жучків, наприклад, або евкаліптового листа чи кори бон-бонового дерева. Усе те було противнюче, та все ж не таке противнюче, як гусінь. Відолашечки умпа-лумпи! Понад усе їм хотілося бобів какао. Та вони ніде не могли їх роздобути. Умпа-лумпа був щасливий, коли за рік вдавалося знайти три-чотири какаові боби. А як вони про них мріяли! Какао-боби снилися їм ночами, а вдень вони тільки про них і говорили. Варто було при умпа-лумпі згадати слово «какао», як у того починала текти слина. Какао-боби, — розповідав містер Вонка, — ростуть на какаових деревах, і саме з них роблять шоколад. Без какао-бобів шоколаду не вийде. Какао-боби — це й є шоколад. Я на цій фабриці щотижня переробляю мільярди какаових бобів. Отож, шановні діти, коли я довідався, що умпа-лумпи шаліють за цим харчем, то одразу видряпався по дереву в їхнє село й пропхав голову в двері хатки вождя племені. Той бідолаха сидів охлялий і намагався їсти з миски товчену зелену гусінь, та ще й так, щоб не знудило. «Послухайте мене, — сказав я (звісно, не нашою,

а умпа-лумпівською мовою), — якби ви всі перебравися в мою країну й жили на моїй фабриці, то мали б какао-бобів скільки захочете! У моїх коморах їх цілі гори! Їжте, скільки влізе! Їжте, хоч лусніть! Можу й зарплатню видавати бобами!»

«Ви серйозно?» — аж підстрибнув на стільці вождь умпа-лумпів.

«Авжеж, серйозно, — підтвердив я. — А ще зможете їсти шоколад. Шоколад ще смачніший за какаоові боби, бо до нього додають молоко й цукор».

Чоловічок заволав з радості й метнув миску з товченою гусінню у вікно хатинки. — «Домовилися! — вигукнув він. — Перебираймося!»

Отож я й переправив їх усіх сюди, усіх чоловіків, жінок і діточок умпа-лумпівського племені. Це було легко. Я перевіз їх контрабандою у великих ящиках з дірочками, і всі добралися живі й здорові. Вони чудові працівники. Усі вже говорять по-нашому. Люблять танці й музику. Постійно складають пісні. Гадаю, ви ще не раз почуєте сьогодні їхні співи. Але мушу попередити, що вони досить пустотливі. Люблять жартувати. А одягаються, наче й досі живуть у джунглях. Наполягають на цьому. Чоловіки, як ви й самі бачите через річку, носять тільки оленячі шкури. Жінки носять листочки, а діти взагалі нічого не носять. Жінки щодня вбираються в нові листочки...

— Татку! — закричала Верука Солт (та дівчина, яка мала все, що забажає). — Татку! Я хочу умпа-лумпу! Дістань мені умпа-лумпу! Негайно хочу умпа-лумпу! Заберу його додому! Скоріше, татку! Дістань мені умпа-лумпу!

— Ну що ти, кицю! — сказав їй батько, — не можна перебивати містера Вонку.

— Хочу умпа-лумпу! — верещала Верука.

— Добре, Веруко, добре. Але ж я не можу дістати його в цю секунду. Потерпи. Я постараюся, щоб до вечора ти його вже мала.

— Августусе! — крикнула пані Глуп. — Августусе, золотко, не треба такого робити.

Августус Глуп, як ви вже, мабуть, здогадалися, нищечком підкрався до річки і тепер стояв на березі навколішки, з шаленою швидкістю заливаючи собі жменями в рот рідкий гарячий шоколад.

РОЗДІЛ 17. АВГУСТУС ГЛУП ВИЛІТАЄ В ТРУБУ

Коли містер Вонка обернувся й побачив, що робить Августус Глуп, то закричав:

— Ой, не треба! Августусе, благаю! Не треба такого робити! Людська рука не повинна торкатися до мого шоколаду!

— Августь! — покликала пані Глуп. — Чи ти не чув, що тобі кажуть? Негайно відійди від річки!

— Це так чу-до-во! — простогнав Августус, не звертаючи уваги ні на матір, ні на містера Вонку. — От би ще ківшика, щоб добре було пити!

— Августусе, — закричав містер Вонка, підстрибуючи й розмахуючи в повітрі тростиною, — негайно відійди. Ти забруднюєш шоколад!

— Августь! — закричала пані Глуп.

— Августусе! — закричав пан Глуп.

Але Августус ніби оглух і не чув нічого, крім поклику свого велетенського шлунка. Він простягся долі на весь зріст, витяг шию та по-собачому сьорбав з річки шоколад.

— Августусе! — водала пані Глуп. — У тебе ж нежить, ти заразиш мільйони людей по всій країні!

— Обережно, Августусе! — репетував пан Глуп. — Ти дуже низько нахилився!

Пан Глуп мав цілковиту рацію. Бо раптом пролунав пронизливий вереск, а тоді — шубовсть! — Августус Глуп упав у річку й миттю зник під коричневою поверхнею.

— Рятуйте його! — замахала парасолькою поблідла пані Глуп. — Він утопиться! Він не вміє плавати! Рятуйте його! Рятуйте!

— Побійся Бога, жінко, — вигукнув пан Глуп, — я не стрибати-му! Це ж мій найкращий костюм!

На поверхню знову вигулькнуло коричневе від шоколаду обличчя Августуса Глупа.

— Рятуйте! Поможіть! Рятуйте! — залентував він. — Витягніть мене!

— Та не стій, мов пень! — крикнула пані Глуп на пана Глупа. — Роби щось!

— Та роблю! — огризнувся пан Глуп, скидаючи піджака й готуючись пірнати в шоколад.

Але поки він це робив, нещасного хлопчиська затягувало далі й далі — до отвору однієї з тих велетенських труб, що звисали в річку. Врешті він геть зник з очей, його протягло під поверхнею й потужно засмоктало в трубу.

Усі на березі річки затамували дух, видивляючись, де він вигулькне.

— Он він! — крикнув хтось, показуючи вгору. І справді, оскільки труба була скляна, то всі чітко побачили, як Августус Глуп летить головою вперед, мов вистрілена торпеда.

— Рятуйте! Вбивають! Поліція! — заверещала пані Ґлуп. — Августусе, негайно назад! Ти куди?

— Дива та й годі, — здивувався пан Ґлуп, — невже ця труба така широка, що він крізь неї прослизнув?

— Не така вона й широка! — заперечив Чарлі Бакет. — О, дивіться! Він гальмує!

— Так і є! — підтвердив дідунь Джо.

— Зараз застрягне! — припустив Чарлі.

— Мабуть, що так! — погодився дідунь Джо.

— Уже застряг! Йй-богу! — вигукнув Чарлі.

— Це через великий живіт! — пояснив пан Ґлуп.

— Він заткнув усю трубу! — додав дідунь Джо.

— Розбийте трубу! — лементувала пані Ґлуп, махаючи парасолькою. — Августусе, негайно вилазь!

Глядачі знизу бачили, як шоколад у трубі зі свистом проривається навколо хлопця, як він нагромаджується під ним щільною масою, щоб прорвати перепону. Тиск був неймовірний. Щось мало піддатися. І щось піддалося. Піддався Августус. БУХ! Він знову шугонув угору, мов куля в рушниці.

— Зник! — заволала пані Ґлуп. — Куди ця труба веде? Швидко! Викликайте пожежників!

— Спокійно! — вигукнув містер Вонка. — Спокійно, шановна пані, не хвилюйтеся. Немає жодної небезпеки! Ані найменшої! Августус трохи покатається, та й усе. Йому буде дуже цікаво. А виїде він живий-здоровий, ще хвилюк — й побачите.

— Не виїде він живий-здоровий! — гаркнула пані Ґлуп. — За п'ять секунд з нього буде зефір!

— Це неможливо! — заперечив містер Вонка. — Невірогідно! Неймовірно! Абсурдно! З нього зефіру не буде!

— Це ж чому не буде, хотіла б я спитати? — образилась пані Ґлуп.

— Бо ця труба не веде в зефірний цех, — пояснив містер Вонка, — навіть і близько не веде. Труба, по якій помчав Августус, виходить прямісінько в цех, де виготовляють смачнючу полуничну помадку в шоколаді...

— Тоді з нього буде полунична помадка в шоколаді! — зарепетувала пані Ґлуп. — Мій бідний Август! Завтра зранку його продаватимуть по всій країні на вагу!

— Твоя правда, — втрутився пан Ґлуп.

— Я знаю, що моя, — відрізала пані Ґлуп.

— Це вже не жарти, — додав пан Ґлуп.

— А містер Вонка так не вважає! — вереск-нула пані Ґлуп. — Поглянь на нього! Аж падає зо сміху! Як ви смієте реготати, коли

мій хлопчик щойно вилетів у трубу! Ви — потвора! — верещала вона, націляючи парасольку на містера Вонку, ніби хотіла його проштрикнути. — Думаєте, це смішно? Мого хлопчика засмоктало у ваш помадковий цех, а ви смієтеся, наче це дуже вдалий жарт?!

— Нічого з ним не станеться, — захихотів містер Вонка.

— Він стане шоколадною помадкою! — верескнула пані Ґлуп.

— Нізащо! — заперечив містер Вонка.

— Авжеж, стане! — не вгавала пані Ґлуп.

— Я не дозволю! — крикнув містер Вонка.

— Це ж чому? — крикнула пані Ґлуп.

— Бо смак буде гидкий, — відказав містер Вонка. — Ви собі тільки уявіть! Авґустований Ґлуп у шоколаді! Ніхто такого не купить.

— Ще й як купить! — обурився пан Ґлуп.

— Не хочу про таке й думати! — заверещала пані Ґлуп.

— І я не хочу, — додав містер Вонка. — І повірте, мадам, з вашим хлопцем нічого не сталося.

— То де ж він, якщо нічого не сталося? — гаркнула пані Ґлуп. — негайно ведіть мене до нього!

Містер Вонка обернувся й тричі клацнув пальцями: клац, клац, клац. Миттю невідомо звідки біля нього з'явився умпа-лумпа.

Умпа-лумпа вклонився та усміхнувся, блиснувши гарними білими зубами. Він мав біло-рожеву шкіру, золотисто-каштанове волосся, а зростом сягав містерові Вонці до коліна. Був одягнений у перекинуту через плече накидку з оленячої шкури.

— Слухай мене! — звернувся до крихітного чоловічка містер Вонка, — відведи пана й пані Ґлупів у помадковий цех і допоможи їм знайти їхнього сина Авґустуса. Він щойно вилетів у трубу.

Умпа-лумпа зиркнув на пані Ґлуп і вибухнув дзвінким реготом.

— Ой, та вгамуйся вже! — звелів містер Вонка. — Досить! Заспокійся! Для пані Ґлуп це анітрохи не смішно!

— Анітрохи не смішно! — підтвердила пані Ґлуп.

— Швиденько йди в цех помадок, — сказав умпа-лумпі містер Вонка, — а як прийдеш, візьми довгу палицю й добряче нею потицяй у великій шоколадомішалці. Думаю, він там. Але шукай добре! І не барися! Якщо він довго побуде в шоколадомішалці, то може перетекти в казан для помадок, а то вже буде катастрофа. Помадка стане неїстівна!

Пані Ґлуп люто верескнула.

— Жартую, — захихотів у борідку містер Вонка. — Я не хотів. Вибачте. Я дуже перепрошую. До побачення, пані Ґлуп! І ви, пане Ґлуп! До зустрічі! До зустрічі! Побачимося згодом...

Пан і пані Глуп поспішили за своїм крихтним супровідником, а п'ятеро умпа-лумпів на другому березі річки раптом почали підстрибувати, танцювати й шалено гатити в манюсінькі барабанчики.

— Дідуню! — вигукнув Чарлі. — Послухайте їх, дідуню! Що вони роблять?

— Цсс! — зашепотів дідунь Джо. — Вони, здається, співають нам пісню!

— Августус Глуп! — співали умпа-лумпи. —

Августус Глуп! Августус Глуп! Скупий тюфтелька-товстоцуп! І день, і ніч свинюка ця жере і хлебче без кінця.

Як довго буде це тривати? Вже годі! Треба припиняти, бо це вгодоване нещастя не принесе нікому щастя.

Тому у випадках подібних
малих паскудників негідних
ми часом трішки підправляєм
або й цілком переробляєм.
Це ж міг би бути з нього м'ячик,
чи іграшковий кінь, чи квачик,
або, скажімо, лялька гарна.
Та з цим хлопчиськом — справа марна,
бо він — мерзенний, а тому
знайшли ми кращий шлях йому.
«Пора! — гукнули ми в юрбу, —
щоб вилетів він у трубу!
Б'ють барабани. Дзвонить дзвін,
і вже невдовзі має він
у тім цеху, де зник, до речі,
побачити кумедні речі.
Лиш не журіться, дітки, знов,
Августус Глуп — живий-здоров,
хоч, звісно, змирилося з тим,
що певні зміни будуть з ним,
бо прогресує організм,
як попаде в той механізм...

Поволі шестерні кружляють, зубці скрегочуть і щипають, ножі — січуть, а ми туди вкидаєм ягоди й меди, ще й дрібку спецій, після чого кип'ятимо хлопчину того з хвилинку, доки вся гідота назавжди цезне з його рота.

І ось — готово! Час настав! Але й чудовий хлопчик став! Недавно всі ним гордували, кляли, цурались і плювали, і раптом йолоп цей поганий став нам солодкий і жаданий! Бо хто ж, у кого все в порядку, не любить ягідну помадку!..

— Я ж казав, що вони люблять співи! — вигукнув містер Вонка. — Правда, вони чудові? Правда, чарівні? Але не вірте жодному їхньому слову. Це все вигадки й нісенітниці!

— Дідуню, правда ж, умпа-лумпи жартують? — запитав Чарлі.

— Авжеж, правда, — відповів дідунь Джо. — Просто жартують. Принаймні я сподіваюся, що жартують. А ти як думаєш?

РОЗДІЛ 18. ШОКОЛАДНОЮ РІЧКОЮ

— Рушаймо далі! — гукнув містер Вонка. — Швиденько! Усі за мною в наступний цех! І не переживайте за Августуса Ґлупа. Він вийде сухим з води. Так завжди буває. Продовжимо нашу подорож по річці! А ось і човен! Дивіться!

Над теплою шоколадною рікою здіймався густий серпанок, і з цього серпанку раптом виплив дивовижний рожевий човен. Це був великий весловий човен з високим носом і високою кормою (як у стародавніх вікінгів), і був він такий сяючий, іскристий і сліпучо-рожевий, ніби його виготовили з яскравого рожевого скла. З обох облявків стриміло багато весел, і коли човен наблизився, то всі, хто стояв на березі, побачили, що за веслами сидять безліч умпа-лумпів — може, з десяток за кожним веслом.

— Це моя особиста яхта! — повідомив містер Вонка, сяючи від задоволення. — Я її видовбав з величезної карамельки! Яка ж вона чудова! Подивіться, як розтинає хвилі!

Сліпучо-рожевий карамельний човен м'яко пристав до берега. Сотня умпа-лумпів сперлася на весла й розглядала гостей. Зненацька всі вони вибухнули пронизливим реготом.

— Що такого смішного? — здивувалася Віолета Бореґард.

— Та не звертайте на них уваги! — вигукнув містер Вонка. — Вони завжди сміються! Їх смішить усе на світі. Стрибайте в човен! Хутенько!

Щойно всі безпечно розмістилися в човні, як умпа-лумпи відштовхнули його від берега й налягли на весла.

— Гей, там! Майк Тіві! — крикнув містер Вонка. — Не лижи човна язиком! Він стане липкий!

— Татку, — заявила Верука Солт, — я хочу такого човна! Купи мені точнісінько такого самого великого рожевого карамельного човна, як у містера Вонки! І ще я хочу багато умпа-лумпів, щоб вони мені веслували, і хочу шоколадну річку й ще хочу... хочу...

— Вона хоче добрячих ляпанців нижче спини, — прошепотів на вухо Чарлі дідунь Джо.

Старенький сидів на кормі, а малий Чарлі Бакет поруч з ним. Чарлі міцно тримав дідуня за стару кістляву руку. Він аж кипить від хвилювання. Усе побачене було таке чудернацьке — шоколадна річка, водоспад, велетенські смоктальні труби, цукрові галявини, умпа-лумпи, дивовижний рожевий човен і, насамперед, сам містер Віллі Вонка!

Хлопець і подумати не міг, що попереду на них можуть чекати ще якісь чудасії. Куди вони пливуть? Що мають побачити? І що буде в наступному цеху?

— Правда, дивовижно? — усміхнувся до Чарлі дідунь Джо.

Чарлі кивнув головою та усміхнувся старому у відповідь.

Раптом містер Вонка, що сидів навпроти Чарлі, понишпорив на дні човна, знайшов великого кухля, занурив у річку й зачерпнув шоколаду.

— Випий, — простяг він кухля Чарлі, — тобі піде на користь. Щоб не померти з голоду.

Потім містер Вонка наповнив ще одного кухля й подав дідуневі Джо.

— Ви теж, — сказав він, — бо щось ви дуже схожі на скелета. Що таке? Останнім часом удома нічого було їсти?

— Та так, не надто, — знітився дідунь Джо. Чарлі приклав кухля до вуст і, коли густий теплий шоколад потік у порожній живіт, усе його тіло аж затремтіло від задоволення, наповнюючись неймовірним щастям.

— Ну що, добре? — запитав містер Вонка.

— Ой, як чудово! — простогнав Чарлі.

— Смачнішого шоколаду не куштував ніколи! — заплямкав дідунь Джо.

— Це тому, що його змішували у водоспаді, — пояснив містер Вонка.

Човен линув за течією. Річка вужчала. Попереду був якийсь темний тунель — великий круглий, схожий на величезну трубу — і річка текла прямісінько в цей тунель. І човен теж несло туди!

— Веслуйте! — крикнув містер Вонка, зіскочивши на ноги й розмахуючи тростиною. — Повний уперед!

Умпа-лумпи завеслували ще швидше, човен влетів у темний, аж чорний тунель, а пасажери злякано залемтували.

— А вони бачать, куди пливуть? — верещала в темряві Віолета Бореґард.

— Ніхто не знає, куди вони пливуть! — зареготав містер Вонка.

— Ні, ніхто із вас не знає, де маршрут наш пролягає, де ця річка завертає й хто на весла налягає! —

Світла жодного немає, і
небезпека наростає,
жах серденька наші крає —
що на нас усіх чекає?
Човен мчить, не сповільняє...

— У нього не всі дома! — заволав чийсь переляканий батько, і ось уже крики батьків і матерів злилися в один хор жаху. — Він божевільний! — кричали вони.

- Навіжений!
- Псих!
- Очманілий!
- Ненормальний!
- Придуркуватий!
- Безголовий!
- Причмелений!
- Скажений!
- Шизонутий!
- Пришиблений!
- Дебільний!
- Ні, він не такий! — заперечив дідунь Джо.
- Увімкнути світло! — наказав містер Вонка.

Спалахнуло світло, яскраво осяявши весь тунель, і Чарлі побачив, що вони справді опинились у велетенській трубі, широченні стіни якої вигиналися вгору й були білосніжні й бездоганно чисті. Течія шоколадної річки в цій трубі була дуже стрімка, умпа-лумпи веслували, мов навіжені, і човен летів з шаленою швидкістю. Містер Вонка підстрибував на кормі й закликав веслярів веслувати ще швидше. Йому, мабуть, подобалося зі свистом мчати крізь білий тунель на рожевому човні по шоколадній річці, і він плескав у долоні, сміявся й поглядав на пасажирів, щоб упевнитися, що їм приємно не менше, ніж йому.

— Дивіться, дідуню! — крикнув Чарлі. — Двері в стіні!

Над самісінькою поверхнею річки в стіну тунелю були вбудовані зелені двері. Вони так швидко повз них промчали, що ледве встигли прочитати напис: «СКЛАД НОМЕР 54. УСІ СОРТИ КРЕМІВ — МОЛОЧНИЙ КРЕМ, ЗАВАРНИЙ КРЕМ, ФІАЛКОВИЙ КРЕМ, КАВОВИЙ КРЕМ, АНАНАСОВИЙ КРЕМ, ВАНІЛЬНИЙ КРЕМ ТА КРЕМ ДЛЯ ВОЛОССЯ».

— Крем для волосся? — скривився Майк Тіві. — Ви тут що, вживаєте крем для волосся?

— Веслуйте! — закричав містер Вонка. — Нема коли відповідати на дурні запитання!

Вони промайнули повз чорні двері. «СКЛАД НОМЕР 71» — було написано на них. — «БИТИ — ВСІХ ФОРМ І РОЗМІРІВ».

— Навіщо вам тут бити? — здивувалася Верука Солт.

— Щоб збивати вершки, — пояснив містер Вонка. — Як можна збивати вершки без бит? Збиті вершки не стануть збитими вершками, доки їх не збити битами. Так само, як круті яйця не стануть крутими, доки їх добряче не покрутити! Веслуйте!

Вони проминули жовті двері з написом: «СКЛАД НОМЕР 77 — УСІ СОРТИ БОБІВ — КАКАО-БОБИ, КАВОВІ БОБИ, БОБИ-ВИСОКІ-МОВ-ТОПОЛЯ Й БОБИ-ДУРНІ-НЕМОВ-КВАСОЛЯ».

— Дурні-немов-квасоля? — вигукнула Віолета Бореґард.

— Такі, як ти! — відповів містер Вонка. — Нема часу на суперечки! Швидше, швидше! За п'ять секунд попереду з'явилися яскраво-червоні двері, і він зненацька замахав своєю тростиною з золотою бамбулькою й закричав:

— Спинити човна!

РОЗДІЛ 19. ЦЕХ ВИНАХОДІВ — ВІЧНІ БАРБАРИСКИ Й ВОЛОСЯНІ ІРИСКИ

Коли містер Вонка крикнув: «Спинити човна!» — умпа-лумпи шалено завеслували назад. Човен зупинився.

Веслярі скерували його до червоних дверей. На дверях був напис: «ЦЕХ ВИНАХОДІВ — СТОРОННІМ ВХІД ЗАБОРОНЕНО». Містер Вонка витяг з кишені ключа, перехилився через облавок човна й встромив ключа в щілину.

— Це найважливіший цех усієї фабрики! — повідомив він. — Тут готуються, киплять і булькають усі мої найновіші й найтаємніші винаходи! Старий Фікельґрубер передні зуби віддав би, щоб потрапити сюди хоч на три хвилини!

Не кажучи вже про Тицьноса зі Слагвортом та всіх інших паскудних виробників шоколаду! Але послухайте мене! Коли зайдете, то нічого не займайте! Нічого не торкатися, не чіпати й не куштувати! Домовились?

— Так, так! — закричали діти. — Ні до чого й не торкнемося!

— Досі, — сказав містер Вонка, — ще нікому, навіть умпа-лумпам, не дозволялося сюди заходити!

Він відчинив двері й ступив з човна прямо в цех. Четверо дітей з батьками кинулися за ним.

— Нічого не займати! — нагадав містер Вонка. — І нічого не перекиньте!

Чарлі Бакет почав розглядати велетенську залу, у якій вони опинилися. Зала нагадувала якусь відьомську кухню! Скрізь кипіли й булькали на величезних плитах чорні металеві казани, а ще свистіли чайники, шипіли каструлі бряжчали й шкварчали дивні залізні апарати по стінах і по стелі зміїлися труби, і всю залу наповнювали дим, пара та розкішні смачні пахощі.

Сам містер Вонка раптом розхвилювався ще дужче, і одразу стало видно, що він цей цех любить найбільше. Він стрибав довкола казанів та апаратів, мов дитина, що отримала різдвяні дарунки й не знає, який розгортати спочатку. Спершу він зняв накривку з величезного казана й пригнувся; тоді оббіг барильце з якоюсь липкою жовтою речовиною, встромив туди пальця й облизав; тоді метнувся до якогось апарата й попереставляв на ньому з десятків важільців та ручечок; потім крізь скляні дверцята стурбовано зазирнув у велетенську духовку, зрадів побаченому й захотів, потираючи руки.

Після цього підбіг до іншого апарата — невеличкої блискучої машинки, що постійно пухкала: «пух-пух-пух-пух-пух» і за кожним таким «пух» з неї вилітав і падав у кошик на підлозі великий зелений скляний камінець. Чи щось схоже на камінець.

— Вічні барбариски! — гордо вигукнув містер Вонка. — Найновіша новинка! Я їх винайшов спеціально для дітей, яким дають дуже мало кишенькових грошей. Можна покласти вічну барбариску в рота й смоктати-смоктати-смоктати, і вона ніколи не поменшає!

— Наче жуйка! — зраділа Віолета Бореґард.

— Аж ніяк не жуйка, — заперечив містер Вонка. — Жуйку треба жувати, а якщо жувати ці барбариски, то можна зуби поламати. Але на смак вони чудові! І щотижня міняють колір! І не меншають! Не зникають! НІКОЛИ! Принаймні, я так гадаю. Оце зараз одну барбариску випробовують у сусідній тестувальній залі. Її смокче один умпа-лумпа. Смокче майже рік безперестанку, а барбариска як нова!

— А отут, — збуджено побіг містер Вонка до протилежної стіни, — тут я працюю над винаходом цілком нового сорту ірисок! — Він зупинився біля великого казана. У казані кипіла й булькотіла густо-клейка фіолетова меляса. Малий Чарлі мусив зіпнутися навшпиньки, щоб туди зазирнути.

— Це волосяні іриски! — вигукнув містер Вонка. — З'їси хоч отакісінький шматочок — і рівно за півгодини на голові виросте копиця густого шовковистого волосся! І вуса! І борода!

— Борода?! — обурилася Верука Солт. — Кому та борода потрібна?

— Тобі б вона личила, — відказав містер Вонка, — але, на жаль, суміш іще не зовсім готова. Вийшла надто міцна. Дуже сильно діє. Я вчора випробував її на умпа-лумпі, і в нього миттю з'явилася борода, і так вона швидко росла, що незабаром укрила всю підлогу густим волосяним килимом. Вона росла швидше, ніж ми встигали її стригти! Врешті довелося стригти газонокосаркою! Але вже ось-ось я її вдосконалю! І тоді не буде жодного виправдання тим хлопчикам і дівчаткам, що ходять лисі!

— Містере Вонко, — здивувався Майк Тіві, — хлопчики й дівчатка лисі не бувають...

— Не сперечайся, дитино, прошу тебе, не сперечайся! — урвав його містер Вонка. — Не марнуй дорогоцінного часу! А зараз підійдіть осюди — я вам покажу те, чим страшенно пишаюся. Ой, обережно! Нічого не перекиньте! Відступіться трохи назад!

РОЗДІЛ 20. ВЕЛИКА ЖУЙКОВА МАШИНА

Містер Вонка підвів гостей до велетенської машини, що стояла в самісінькому центрі цеху винаходів. То була справжня гора блискучого металу, яка височіла над дітьми та батьками. З її вершини галузилися сотні тонесеньких скляних трубочок, і всі ці скляні трубочки закручувалися донизу, спліталися в суцільний жмут і нависали над величезною круглою балією завбільшки як ванна.

— Що ж, приступимо! — вигукнув містер Вонка, натискаючи десь збоку на машині три різні кнопки. Наступної миті в її нутрощах могутньо загуркотіло, машина загрозливо затряслася, з усіх її шпарин зі свистом пішла пара — і всі раптом побачили, як по сотнях скляних трубочок щось тече, чвиркаючи у велику балію вниз. І в кожнісінькій трубочці це щось було іншого кольору, тому в балію хлюпали й плюскали всі барви веселки (а також багато інших). Видовище було чарівне. А коли балія майже наповнилася, містер Вонка натис іншу кнопку, й одразу з трубочок перестало текти, гуркіт стих, а натомість щось задзижчало, засвистіло й у величезній балії завирував величезний міксер, змішуючи різнобарвні рідини. Поступово суміш почала пінитися. Піни ставало дедалі більше й більше, а суміш мінилася з синьої на білу, тоді на зелену, коричневу, жовту, і знову на синю.

— Дивіться! — сказав містер Вонка.

Машина клацнула, і вир перестав вирувати.

Всі почули, як машина мовби втягла в себе повітря — і піниста синя суміш з величезної балії почала всмоктуватися назад у нутро машини. Якусь мить панувала тиша. Тоді кілька разів підозріло

гуркнуло. Знову стихло. І раптом машина могутньо ревнула, наче яке чудовисько, і тієї ж миті у неї збоку вискочила маленька шухлядка (як у торгових автоматах), і в тій шухлядці лежало щось таке дрібне, тонке й сіре, що всі подумали, ніби сталася помилка. Подумали, що то смужка сірого картону.

Діти й батьки втупилися в сіру смужечку, що лежала в шухлядці.

— І це все? — з відразою скривився Майк Тіві.

— Це все, — відповів містер Вонка, гордо розглядаючи отримане. — Хіба ви не знаєте, що це?

Усі мовчали. І тут пролунав схвильований крик Віолети Бореґард — тієї пришепелуватої дівчини, що безперестанно жувала гумку.

— Клянуся жуйкою, це — жуйка! — верескнула вона. — Це ж плиточка жувачки!

— Вгадала! — вигукнув містер Вонка, щосили плескаючи Віолету по спині. — Це плиточка жуйки! Найдивовижнішої, найказковішої, найфантастичнішої жуйки у світі!

РОЗДІЛ 21. ЧАО, ВІОЛЕТО

— Ця жуйка, — вів далі містер Вонка, — мій найновіший, найвидатніший, найгеніальніший винахід! Це жувальна гумка, що замінює харчі! Це... це... це... оця крихітна смужечка гумки, що тут лежить, дорівнює повноцінному обіду з трьох страв!

— Що за нісенітниця? — обурився чийсь батько.

— Шановний пане! — вигукнув містер Вонка, — коли я почну цю жуйку продавати, зміниться геть усе! Кінець кухням і куховарству! Кінець базарам! Не треба буде купувати м'ясо та крупи! Зайві стануть ножі й виделки! Не буде тарілок! Не треба буде мити посуд! Ніякого сміття! Ніякого бруду! Смужечка чарівної жувальної гумки «Вонка» — це все, що буде потрібно на сніданок, на обід і на вечерю! Оцей шматок жуйки, який я щойно виготовив, поєднує в собі томатний суп, смажене м'ясо та чорничний пиріг, хоча можна замовити все, чого душа забажає!

— Як це — томатний суп, смажене м'ясо й чорничний пиріг? — перепитала Віолета Бореґард.

— Якщо почнеш жувати, — пояснив містер Вонка, — то матимеш саме те, що написано в меню. Це просто дивовижно! Навіть відчуваєш, як їжа потрапляє через горло в шлунок! А смак — дивовижний! І наїдаєшся! Стаєш ситий! Це справжня фантастика!

— Це абсолютно неможливо, — заперечила Верука Солт.

— Якщо це жуйка, — вигукнула Віолета Бореґард, — якщо це шматочок гумки, який можна жувати, то це для мене! — Вона миттю вийняла з рота власну рекордну жуйку й приліпила її за ліве вухо. — Містере Вонко, — сказала вона, — давайте вашу чарівну гумку, побачимо, як вона діє.

— Віолето, не нароби дурниць, — застерегла пані Бореґард, її мати.

— Я хочу жуйку! — вперлася Віолета. — Які тут дурниці?

— Краще не треба, — лагідно порадив містер Вонка. — Розумієш, вона ще не зовсім готова. Ще треба дещо підправити...

— Ой, та ну його! — урвала Віолета й перш, ніж містер Вонка встиг її зупинити, простягла гладку руку, хапнула з шухлядки плиточку жуйки і кинула в рот. І одразу її потужні натреновані щелепи почали клацати, мов обценьки.

— Стій! — крикнув містер Вонка.

— Чудово! — вигукнула Віолета. — Томатний суп! Гарячий, густий і смачний! Я відчуваю, як я його ковтаю!

— Зупинися! — благав містер Вонка. — Жуйка ще не готова! Вона ще неправильна!

— Ще й яка правильна! — заперчила Віолета. — Так гарно діє! Ой, який смачнющий суп!

— Виплюнь! — звелів містер Вонка.

— Вона змінюється! — крикнула Віолета, одночасно жуючи й регочучи. — Тепер уже друга страва! Смажене м'ясо! Ніжне й соковите! О, який смак! Запечена картопля теж надзвичайна! Хрустка зверху, а всередині масло!

— Як цікаво, Віолето, — розчулилася пані Бореґард. — Ти в мене така розумниця.

— Жуй, дитинко, жуй! — заохотив пан Бореґард. — Не зупиняйся, маленька! Це видатний день для родини Бореґардів! Наша дівчинка перша у світі їсть обід з жувальної гумки!

Усі дивилися на Віолету Бореґард, яка жувала дивовижну жуйку. Малий Чарлі Бакет заворожено стежив, як її великі м'ясисті губи стискалися та розтискались. Дідунь Джо теж не зводив з дівчини очей. Містер Вонка заламував руки, примовляючи:

— Ні-ні-ні-ні-ні! Її ще не можна їсти! Вона не готова! Не жуй!

— Чорничний пиріг з вершками! — повідомила Віолета. — Ось він! О, яка смакота! Як добре! Так... так ніби я насправді його ковтаю! Ніби я жую й ковтаю великими шматками найсмачніший у світі чорничний пиріг!

— О Господи, дитино! — заверещала раптом пані Бореґард, дивлячись на Віолету, — що з твоїм носом!

— Мамо, мовчи, дай дожувати! — озвалася Віолета.

— Синіє! — репетувала пані Бореґард. — Твій ніс стає чорно-синій, як чорниця!

— Мама каже правду! — заволав пан Бореґард. — Твій ніс став фіолетовий!

— Як це? — перепитала Віолета, не припиняючи жувати.

— І щоки! — лементувала пані Бореґард. — Щоки теж чорніють! І підборіддя! Усе обличчя стало чорно-синє!

— Негайно виплюнь жуйку! — наказав пан Бореґард.

— Пожалійте нас! Рятуйте! — кричала пані Бореґард. — Дівчинка все чорніє й синіє! Навіть волосся змінює колір! Віолето, ти стаєш фіолетова! Що з тобою діється?

— Я ж казав, що жуйка ще недороблена, — зітхнув містер Вонка, скрушно похитуючи го ловою.

— Воно й видно! — верещала пані Бореґард. — Подивіться на мою дівчинку!

Усі дивилися на Віолету. Яке ж то було жахливе видовисько! Її лице, руки, ноги, шия — власне кажучи, все тіло, вся шкіра, а заодно й копиця кучерявого волосся стали сліпучо-фіолетово-чорні — як чорничний сік!

— Завжди щось не так, коли доходить до десерту, — зітхнув містер Вонка. — Це через чорничний пиріг. Але з часом я все відрегулюю, от побачите.

— Віолето, — закричала пані Бореґард, — ти пухнеш!

— Мене нудить, — пожалілася Віолета.

— Ти роздуваєшся! — знову крикнула пані Бореґард.

— Мені дуже погано! — застогнала Віолета.

— Ще б пак! — сказав пан Бореґард.

— Господи, дитинко! — пропищала пані Бореґард. — Ти надимаєшся, як повітряна куля!

— Як чорниця, — уточнив містер Вонка.

— Кличте лікаря! — крикнув пан Бореґард.

— Проткніть її шпилькою! — підказав чийсь батько.

— Рятуйте її! — заламувала руки пані Бореґард.

Та врятувати Віолету було годі. Її тіло роздувалося й змінювало форму з такою швидкістю, що вже за хвилину перетворилося на величезну круглу темно-синю кулю — власне, на велетенську ягоду чорниці, — а від самої Віолети Бореґард лишилося тільки по парі крихітних ніжок та ручок, що стирчали з величезної круглої ягоди, та ще малесенька голівка нагорі.

— Це завжди так, — зітхнув містер Вонка. — Я вже двадцять разів випробовував цю жуйку в тестувальній залі на

умпа-лумпах, і вони всі двадцяттеро перетворилися на чорниці. Це мене так дратує. Не збавну, чому воно так.

— Я не хочу мати чорницю замість дочки! — закричала пані Бореґард. — Негайно зробіть її такою, як була!

Містер Вонка клацнув пальцями, і біля нього миттю з'явилося десятеро умпа-лумпів.

— Закотить панночку Бореґард у човен, — звелів він їм, — і везіть у сокочавильний цех.

— Сокочавильний цех? — сахнулася пані Бореґард. — Що з нею там робитимуть?

— Чавитимуть, — відказав містер Вонка. — Треба негайно вичавити з неї сік. А потім побачимо... Та не журіться, шановна пані Бореґард. Ми її відрегулюємо, хоч би там що. Мені так прикро, чесне слово...

Десяттеро умпа-лумпів уже котили величезну ягоду чорниці чез усю залу винаходів до дверей, що виходили на шоколадну річку, де на них чекав човен.

Пан і пані Бореґард побігли за ними. Інші гості, разом з малим Чарлі Бакетом та дідунем Джо, стояли непорушно й дивилися.

— Чуєте, — зашепотів Чарлі, — чуєте, дідуню! Умпа-лумпи в човні заспівали!

До зали долинув спів стоголосого хору:

— Усі ми, любі друзі, згодні, що гіршого нема сьогодні, ніж бачити дурну дивачку, яка весь час жує жуйку. (Таку ганебно звичку мати — вже краще в носі колупати.) Ці жуйки горе вам несуть — пустопорожня їхня суть. У халепу влип, на нашу думку, той, хто жує жувальну гумку. Вам, може, оповісти знов про бідну панну Біґелов, яка цілісінькими днями жувала жуйку до безтями? Жувала в ванні й в аптеці, у метро, у таксі, на дискотеці, жувала в церкві і кіно — такого світ не знав давно! Якщо було їй жуйки мало, вона лінолеум жувала. Жувала віники і гроші, і навіть вухо листоноші. Жувала туфлі і панчохи... В одного хлопця носа трохи не віджувала... Й ось халепа — у неї виросла щелепа, а з нею й зуби, що стирчали, неначе в два ряди кинджали! Роками так вона жувала щодня сто жуйок, і не знала, що прийде день, настане час, коли закінчиться все враз. Ось спатки панночка лягає журнальчик перед сном читає, і жуйка в роті любя-мила, й зубочки, як у крокодила. Під північ жуйку відкладає й вже немовби засинає. Та що за диво! Панна спить, а щелепи її й на мить свого жування не спиняють, хоч жуйки в роті вже не мають. Жували так безперестанку аж до самісінького ранку. Було маркотно й підозріло як в темряві щось гуркотіло, коли її великий рот гримів, як тракторний завод! Усе

гучніше: «трах-тарах». О, як спинити весь цей жах! Зубиська наче показалися, на все на світі розізлились і панночці, що мирно спала, пів-язика відшматували. Тож панна Бігелов німа відтоді стала й сумна, і далі все життя жила в брудній лікарні край села.

Тому урятувати варт нам Віолету Бореґард, щоби вона так не страждала. Не пізно ще. Та часу мало. Повинна вижити вона, хоча й гарантії нема.

РОЗДІЛ 22. ПО КОРИДОРУ

— Оце таке, — зітхнув містер Віллі Вонка, — бракує вже двох неслухняних діток. Залишилося троє чемних. Краще ходімо з цієї зали, щоб не втратити ще когось!

— Містере Вонко, — стурбовано поцікавився Чарлі Бакет, — а чи стане Віолета Бореґард хоч колись нормальною, чи так назавжди й залишиться чорницею?

— З неї миттю вичавлять соки! — заявив містер Вонка. — Закотять її в сокочавильну машину, і Віолета вийде звідти тоненька, як сопілочка!

— А вона й далі буде така синя? — запитав Чарлі.

— Вона буде фіолетова! — вигукнув містер Вонка. — Гарного, насиченого фіолетового кольору з голови до п'ят! Та нічого не вдієш! От що буває, коли цілісінькими днями жувати гидку жуйку!

— Якщо ви вважаєте, що жуйка така гидка, — втрутився Майк Тіві, — то чого ж тоді виготовляєте її на своїй фабриці?

— Що ти там бурмочеш, — скривився містер Вонка. — Не розберу ані слова. Скоріше! Ходімо! Швиденько! За мною! Ми знову підемо коридорами! — І з цими словами містер Вонка помчав до дальнього краю цеху винаходів і зник у потаємних дверцятах, схованих за численними трубами та печами. П'ятеро дорослих і троє дітей — Верука Солт, Майк Тіві та Чарлі Бакет — кинулися за ним.

Чарлі Бакет побачив, що вони знову опинилися в якомусь із довжелезних рожевих коридорів. Від нього навсібіч відходило безліч інших рожевих коридорів. Містер Вонка мчав попереду, завертаючи то ліворуч, то праворуч, то праворуч, то ліворуч, а дідунь Джо все примовляв:

— Міцно тримайся за руку, Чарлі. Тут загубитися — це страшно. Містер Вонка говорив:

— Досить гаяти час! Якщо будемо так повзти, то нікуди не потрапимо! — І мчав далі нескінченними рожевими коридорами у своєму чорному циліндрі й темно-фіолетовому оксамитовому фракці, хвості якого лопотіли в нього за спиною, наче прапор на вітрі.

Вони проминули якісь двері, тоді ще одні та ще. Двері траплялися щодвадцять кроків, і на всіх було щось написано, за деякими лунало чудернацьке клацання, із замкових щілин просочувалися звабліві запахи, а з-під дверей то тут то там виривалися цівочки різнобарвної пари.

Дідунь Джо й Чарлі майже бігли, щоб не відстати від містера Вонки. Іноді вони навіть встигали читати написи на деяких дверях. На одних було написано: «ЇСТІВНІ ЗЕФІРНІ ПОДУШЕЧКИ».

— Зефірні подушечки — це смакота! — вигукнув на бігу містер Вонка. — Коли я завезу їх у крамниці, то за ними шалітимуть! Але нема коли туди заходити! Ані хвильки!

На інших дверях був напис: «ЛИЗАЛЬНІ ШПАЛЕРИ ДЛЯ ДИТЯЧИХ КІМНАТ».

— О, що то за насолода, ці лизальні шпалери! — крикнув, пробігаючи, містер Вонка. — На них намальовано фрукти: банани, яблука, помаранчі, виноград, полуниці, дріманиці...

— Дріманиці? — не зрозумів Майк Тіві.

— Не перебивай! — вигукнув містер Вонка. — На шпалерах намальовано різні фрукти, і якщо лизнути малюночок з бананом, то він має смак банана. Якщо лизнути полуницю, то вона смакуватиме, як полуниця. А якщо лизнути дріманицю, то вона буде на смак точнісінько, як дріманиця...

— А яка на смак дріманиця?

— Ти знову щось бурмочеш, — скривився містер Вонка. — Наступного разу говори голосніше. Ідемо далі! Швидше!

«ГАРЯЧЕ МОРОЗИВО ДЛЯ ХОЛОДНИХ ДНІВ» — було написано на наступних дверях.

— Надзвичайно корисне взимку, — сказав, не зупиняючись, містер Вонка. — Гаряче морозиво вас зігріє, коли надворі холодно. А ще я роблю гарячий лід для гарячих напоїв. Від гарячого льоду гарячі напої стають ще гарячіші.

«КОРОВИ, ЩО ДОЯТЬСЯ ШОКОЛАДНИМ МОЛОКОМ» — такий був напис на інших дверях.

— О, мої гарнющі корівки! — вигукнув містер Вонка. — Як я їх люблю!

— А чого на них не можна глянути? — запитала Верука Солт. — Чого ми пролітаємо повз такі цікаві зали?

— Зупинимось, коли буде треба! — відповів містер Вонка. — Не будь така нетерпляча!

«ЛЕТЮЧІ ШИПУЧКИ» — було написано на наступних дверях.

— О, це просто казкові напої! — крикнув містер Вонка. — Вони наповнюють вас бульками, а бульки наповнені спеціальним газом,

а той газ такий летючий, що підносить вас над землею, мов повітряну кульку, і ви летите вгору, аж доки гупнетесь головою об стелю... і так там і залишитесь.

— А як тоді спуститися вниз? — запитав Чарлі.

— Ясно як — треба відригнути, — пояснив містер Вонка. — Щосили — голосно, сильно й смачно відригуєте, і газ виходить угору, а ви — падаєте вниз! Тільки не пийте цих напоїв надворі! Ніколи не відомо, як високо вас занесе. Яюсь я дав напитися старому umpa-лумпі на фабричному подвір'ї, і він полетів — усе вище й вище, аж поки зовсім зник з очей! Було так сумно. Я його більше ніколи не бачив.

— Хай би був відригнув, — сказав Чарлі.

— Звісно — хай би, — погодився містер Вонка. — Я стояв і кричав йому: «Та відригни ж, старий дурню, відригни, бо не повернешся на землю ніколи!» Але він не зміг, чи не захотів, чи не зумів, я вже й не знаю. Може, був занадто чемний. Тепер він, мабуть, десь на Місяці.

На ще одних дверях був напис: «КВАДРАТНІ ЦУКЕРКИ, ЩО ОБЕРТАЮТЬСЯ НА КРУГЛІ».

— Стривайте! — вигукнув містер Вонка, раптово зупиняючись. — Я дуже пишаюся своїми квадратними цукерками, що обертаються на круглі. Зазирнімо сюди.

РОЗДІЛ 23. КВАДРАТНІ ЦУКЕРКИ, ЩО ОБЕРТАЮТЬСЯ НА КРУГЛІ

Усі зупинилися та з'юрмилися біля дверей, верхня половина яких була скляна. Дідунь Джо підняв Чарлі, щоб тому краще було видно, і Чарлі, зазирнувши, побачив довжелезного стола, на якому нескінченними рядами лежали квадратні білі цукерочки. Вони дуже нагадували квадратні грудочки цукру-рафінаду — хіба що на кожній збоку було намальоване кумедне рожеве личко. При кінці стола кілька umpa-лумпів старанно малювали на цукерках нові й нові личка.

— Ось вони! — вигукнув містер Вонка. — Квадратні цукерки, що обертаються на круглі!

— Не бачу, щоб вони ставали круглими, — знизав плечима Майк Тіві.

— Вони все ще квадратні, — погодилася Верука Солт. — Абсолютно квадратні.

— А вони і є квадратні, — сказав містер Вонка. — Я не казав, що вони не квадратні.

— Ви сказали, що вони круглі! — наполягала Верука Солт.

— Я такого не казав, — обурився містер Вонка. — Я казав, що вони обертаються на круглі.

— Але ж вони не обертаються на круглі! — не вгавала Верука Солт. — Вони квадратні!

— Ні, вони обертаються на круглі, — переконував містер Вонка.

— Аж ніяк вони круглими не обертаються! — зірвалася на крик Верука Солт.

— Веруко, дорогенька, — втрутилася пані Солт, — не звертай на містера Вонку уваги! Він тебе обманює!

— Шановне старе опудало, — відказав їй містер Вонка, — сходіть і вправте собі мізки!

— Як ви смієте зі мною так розмовляти! — обурилася пані Солт.

— Ой, мовчіть, — урвав її містер Вонка. — Дивіться всі! — Він витяг з кишені ключа, відімкнув двері, розчинив їх навстіж... і раптом... на звук відкривання дверей усі малесенькі квадратні цукерочки почали хутко обертатися круглими личками до входу, щоб бачити, хто прийшов. Врешті всі круглі крихітні личка на цукерках обернулися до дверей і дивилися на містера Вонку.

— От бачите! — переможно вигукнув той. — Вони обернулися круглими личками! І нема чого сперечатися! Це квадратні цукерки, що обертаються на круглі личками!

— Їй-богу, так і є! — визнав дідунь Джо.

— Ходімо! — вигукнув містер Вонка, знову повернувшись у коридор. — Ідемо далі! Не гаймо часу!

«МАСЛОВІСКІ Й МАСЛОДЖИН» — було написано на наступних дверях.

— Оце вже цікавіше, — зрадів пан Солт, Веруччин батько.

— Розкішні напої! — мовив містер Вонка. — Умпа-лумпи їх просто обожнюють. Стають від них п'яньки. Прислухайтесь! Чуєте, як галасують?

З-за зачинених дверей долинали шквали реготу та уривки пісень.

— Вони там п'яні як чопики, — додав містер Вонка. — Хлебчуть масловіскі з содовою. Улюблений їхній напій. Маслоджин з тоніком теж дуже популярний. За мною, будьте ласкаві! Нам справді не варто отак зупинятися.

Він повернув ліворуч. Тоді праворуч. Вони підійшли до довжелезних сходів. Містер Вонка з'їхав перилами донизу. Троє дітлахів зробили так само. Пані Солт і пані Тіві, єдині жінки, що залишилися в товаристві, вже добряче втомилися. Пані Солт, велике гладке створіння на коротких ніжках, сопіла, як носоріг.

— Сюди! — гукнув містер Вонка, повертаючи після сходів ліворуч.

— Не так швидко! — хекала пані Солт.

— Це неможливо, — відповів містер Вонка. — Тоді ми ніколи не потрапимо туди вчасно.

— Куди туди? — запитала Верука Солт.

— Не твого розуму діло, — відказав містер Вонка. — Ще хвилю — й побачиш.

РОЗДІЛ 24. ВЕРУКА В ГОРІХОВОМУ ЦЕХУ

Містер Вонка помчав по коридору. На наступних дверях, до яких вони підбігли, був напис: «ГОРІХОВИЙ ЦЕХ».

— Добре, зупиніться тут на хвилю, — сказав містер Вонка, — віддихайтесь і зазирніть у скляне віконечко в дверях. Але не заходьте! Хоч би там що, не заходьте в горіховий цех! Бо налякаєте білок!

Усі з'юрмилися біля дверей.

— Ой, дивіться, дідуню, дивіться! — вигукнув Чарлі.

— Білочки! — крикнула Верука Солт.

— Ого! — роззявив рота Майк Тіві. Видовище було прецікаве: мабуть, з сотня білок сиділа на високих стільчиках довкола великого стола. На столі лежали гори волоських горіхів, що їх з величезною швидкістю лушили білки. Вони працювали, мов скажені.

— Цих білок спеціально навчили добувати горішки з-під шкаралупи, — пояснив містер Вонка.

— А чому саме білок? — поцікавився Майк Тіві. — Чому не умпа-лумпів?

— Бо умпа-лумпи, — відповів містер Вонка, — не вміють так лушити, щоб сам горішок лишався цілим. Вони завжди розколюють горіхи надвоє. Ніхто, крім білок, не вміє добувати з-під шкаралупи цілий горішок. Це надзвичайно важко. А я вимагаю, щоб на моїй фабриці використовували тільки цілі горішки. Ось чому довелося поставити на цю роботу білок. Хіба ж не прегарно вони добувають ці горішки! Гляньте, як вони стукають суглобами кігтиків по шкаралупі, щоб перевірити, чи під нею не зіпсутий горішок! Зіпсутий відлунює порожньо, і білки його не луцять, а одразу викидають у сміттєпровід. Он! Дивіться! Ота білка, що найближча до нас! Здається, вона натрапила на зіпсутий!

Усі дивилися, як маленька білочка постукала суглобом кігтика по шкаралупі горіха. Тоді схилила набік голівку, уважно прислухалася й щосили метнула горіх позад себе у велику діру в підлозі.

— Мам! — вигукнула раптом Верука Солт, — я хочу мати білочку! Дістань мені таку білочку!

— Ти ж розумна дитина, — відказала пані Солт. — Це білочки містера Вонки.

— Ну, то й що! — закричала Верука. — Хочу білочку. Я тільки й маю вдома, що двох собак, чотирьох котів, шістьох кролів, двох папуг, трьох канарок, одного зеленого какаду, одну черепаху, акваріум із золотими рибками, клітку з білими мишками і старого дурного хом'яка! А я хочу білочку!

— Добре, моя мармулеточко, — заспокійливо сказала пані Солт. — Мама дістане тобі білочку за першої-ліпшої нагоди.

— Але я не хочу якусь стару білку! — верещала Верука. — Я хочу вчену, дресировану білочку!

І тут виступив наперед пан Солт, Веруччин батько.

— Так, Вонко, — солідно проказав він, витягаючи натоптаного грішми гаманця, — скільки хочете за свою скажену білку? Назвіть ціну.

— Вони не продаються, — відповів містер Вонка. — Їй білка не дістанеться.

— Як це не дістанеться! — зарепетувала Верука. — Я зараз зайду й сама собі виберу білку!

— Не смій! — крикнув містер Вонка, та було пізно. Дівчисько рвучко відчинило двері й забігло в цех.

Щойно вона опинилася в залі, як усі сто білок перестали працювати, озирнулися та втупилися в неї чорними намистинками очей.

Верука теж завмерла, зирячи на них. Тоді її погляд зупинився на гарненькій білочці, що сиділа край стола зовсім близько до неї. Білочка тримала в лапках горіха.

— Чудово, — сказала Верука, — візьму тебе!

Дівчина простягла руку, щоб ухопити білочку... та поки вона це робила... у першу ж часточку секунди, коли її рука почала рух уперед, у кімнаті все раптом закружляло, ніби спалахнула руда блискавка, і всі-всі-всі білки, що сиділи за столом, стрибнули на Веруку, вчепившись їй у тіло.

Двадцять п'ять білок схопили дівчинку за праву руку й повисли на ній.

Ще двадцять п'ять білок схопили її за ліву руку й теж повисли.

Двадцять п'ять білок схопили її за праву ногу й притисли її до землі.

Двадцять чотири білки схопили її за ліву ногу.

Липшалася ще одна білка, як було видно — найголовніша. Вона видряпалася Веруці на спину й почала стук-стук-стукати бідолашне дівчисько по голові суглобами кігтика.

— Рятуйте її! — заверещала пані Солт. — Веруко! Назад! Що вони з нею роблять?

— Перевіряють, чи не зіпсута всередині, — пояснив містер Вонка. — Дивіться далі.

Верука люто боронилася, але білки міцно її тримали й не давали поворухнутися. Білка на плечах і далі стук-стук-стукала дівчину по голові. А тоді білки повалили Веруку додолу й кудись потягли.

— Ой лихо, вона таки зіпсутий горішок, — сказав містер Вонка. — Мабуть, її голова відлунювала порожнечою.

Верука борсалася й вищала, та дарма. Дужі маленькі лапки тримали її міцно, і вирватись вона не могла.

— Куди вони її тягнуть? — верескнула пані Солт.

— Туди, куди викидають зіпсуті горіхи, — пояснив містер Віллі Вонка. — До сміттєпроводу.

— Вони її збираються викинути в сміттєпровід! — зойкнув пан Солт, дивлячись через скляні двері на доньку.

— То врятуй її! — загорлала пані Солт.

— Пізно, — сказав містер Вонка. — Вона вже зникла!

І справді, вона зникла.

— А куди? — лементувала, сплескуючи руками, пані Солт. — Що роблять із зіпсутими горіхами? Куди веде сміттєпровід?

— Оцей сміттєпровід, — пояснив містер Вонка, — впадає прямісінько в головну каналізаційну трубу, у яку стікають нечистоти з усіх куточків фабрики: і зметена з підлоги пилука, і картопляні лущайки, і гнила капуста, і риб'ячі голови, і все таке.

— І хто ж це їсть рибу, капусту й картоплю на такій фабриці, хотів би я знати? — здивувався Майк Тіві.

— Я, звісно, — відповів містер Вонка. — Чи ти гадаєш, що я харчуюся самими бобами какао?

— Але... але... але... — верескнула пані Солт, — куди вона врешті-решт виходить, та каналізаційна труба?

— Як то куди? Ясно, що в піч, — спокійно пояснив містер Вонка. — У сміттєспалювач.

Пані Солт роззявила величезну червону ротяку й заголосила.

— Не хвилюйтеся, — заспокоїв її містер Вонка, — є надія, що саме сьогодні його не розпалювали.

— Надія?! — репетувала пані Солт. — Моя Веручечка! Вона... вона... вона... шкварчатиме, мов сосиска!

— Чиста правда, моя люба, — підтримав її пан Солт.

— Слухайте, Вонка! — додав він. — Здається, цього разу ви крихточку, граминочку перебрали. Можливо, моя доня трохи розбещена — я не заперечую, — та це не означає, що ви можете її взяти й підсмажити. Знайте — ви мене страшенно розсердили!

— Та не сердьтеся, шановний пане! — відповів містер Вонка. — Думаю, рано чи пізно вона знайдеться. Може, її далеко й не занесло. Може, вона застрягла на самому початку сміттепроводу, біля вхідної діри, а якщо це так, то зайдіть і витягніть її.

Почувши це, пан і пані Солт заскочили в горіховий цех, підбігли до діри в підлозі й зазирали туди.

— Веруко! — покликала пані Солт. — Ти там?

Відповіді не було.

Пані Солт нахилилася над дірою, щоб краще придивитися. Вона тепер стояла навколішки на самісінькому краєчку діри й зазірала вниз, а її здоровецьке озаддя стирчало, як велетенська порхавка. Поза була дуже ризикована. Вистачило б одного легенького поштовху... делікатно турнути куди треба... саме так білки й зробили!

Пані Солт з папужим вереском стрімголов шугонула вниз.

— О Господи! — зойкнув пан Солт, дивлячись, як його тілиста дружина заgrimіла в діру, — скільки ж то сьогодні буде сміття! — Він стежив, як вона зникає в темряві.

— Як там унизу, Ангіно? — гукнув він і ще дужче нахилився над дірою.

Ззаду до нього кинулися білки...

— Рятуйте! — крикнув пан Солт.

Та він уже летів сміттепроводом услід за жінкою... і дочкою.

— Ого! — вигукнув Чарлі, дивлячись разом з усіма в двері, — і що ж це тепер з ними буде?

— Сподіваюся, що внизу їх зловлять, — припустив містер Вонка.

— А що з великим вогненным сміттєспалювачем? — запитав Чарлі.

— Його розпалюють через день, — відповів містер Вонка. — Можливо, сьогодні саме той день, коли вогню не буде. Хтозна... може, їм і пощастить...

— Цсс! — прошепотів дідунь Джо. — Послухайте! Ще одна пісенька!

З глибини коридору долинуло гупання барабанів. Тоді залунав спів.

— Верука Солт! — співали умпа-лумпи. —

Верука Солт вередувала,
аж доки в сміттепровід впала,
(Таку халепу, як оця,
довести треба до кінця,
тож ми не марнували слів
і здихались також батьків.)
Летить Верука по трубі!
А ми ж повинні, далєбі,
зізнатись, що внизу вона
зустріне друзів, хоч сама
не рада буде тим друзякам —
бо не курорт там, а клоака.
Ось з оселедця голова
смердюча й напівгнила.
«Привіт! Як справи? Як живеш?
Як добре, що ти з нами теж!»
А трохи далі для душі
очікують товариші:
з ковбаски хвостик, згірклий смалець,
хлібини цвілої окраєць,

погризений шматочок сала, креветка, що гниє помалу, стара сосиска, що смердить, аж носа вирвати кортить, гнила шкарпетка, здохла миша, те, що на сходах кіт залишив, і безліч іншої гидоти, нудоти, рвоти і бридоти. Такі-от у Веруки друзі... Дісталось панні по заслuzі, бо що посіяв — те й пожнеш, і від розплати не втечеш. Та вам тепер, либонь, цікаво, чи хтось судити має право лише Веруку Солт одну, і всю розбещення вину приписувати тільки їй — зіпсутій, але ж не лихій? То хто ж її так зіпсував? Хто їй постійно потурав?

Нікчому з неї хто зробив?
Хто грішний тут? Хто завинив?
На жаль, ця відповідь сумна,
бо чітко вказує вона,
що лихо власними руками
тут сотворили ТАТО й МАМА!
Тому радіє цілий світ,
що й їх забрав сміттепровід
(чи сміттепровід? — Все одної) —
вони поринули на дно.

РОЗДІЛ 25. ВЕЛИКИЙ СКЛЯНИЙ ЛІФТ

— Я ще такого не бачив! — вигукнув містер Вонка. — Діти зникають, мов ті кролики! Та ви не журіться! Усі вони вийдуть сухі з води!

Містер Вонка глянув на невеличкий гурт гостей, що стояли біля нього в коридорі. Дітей тепер лишилося тільки двійко — Майк Тіві та Чарлі Бакет. І ще було троє дорослих — пан і пані Тіві та дідунь Джо.

— То що, рушаємо далі? — запитав містер Вонка.

— Так! — вигукнули в один голос Чарлі та дідунь Джо.

— Мені вже ноги болять, — пожалівся Майк Тіві. — Я хочу до телевізора.

— Якщо ти втомився, то поїдемо ліфтом, — сказав містер Вонка. — Він отам. Скоріше! Заскакуйте! — Він метнувся через коридор до подвійних дверей. Двері розсунулися. Двоє дітей і дорослі зайшли всередину.

— Ну от, — вигукнув містер Вонка, — яку тепер натиснемо кнопку? Вибірайте!

Чарлі Бакет здивовано роззирнувся. Він ще ніколи не бачив такого чудернацького ліфта. Кнопки були скрізь! Стіни і навіть стеля були вкриті нескінченними рядами чорних кнопочок! На кожній стінці їх було не менше тисячі, а ще тисяча на стелі! І тут Чарлі помітив, що біля кожної кнопочки є крихітна наклейка з назвою приміщення, у яке потрапиш, коли натиснеш цю кнопку.

— Це не якийсь там звичайний ліфт, що їздить тільки вгору-вниз! — погордливо повідомив містер Вонка. — Цей ліфт може їздити боком, скоком, уздовж, навкоси і... на небеси! Він доставить вас у будь-яке приміщення фабрики! Натискаєш кнопку — і шурх! — уже мчиш!

— Дивовижно! — пробурмотів дідунь Джо. Його сяючі від захвату очі оглядали безконечні ряди кнопок.

— Кабіну ліфта зроблено з товстого прозорого скла! — похвалився містер Вонка. — Стінки, двері, стеля, підлога — все скляне, щоб вам було добре видно!

— Та нема ж на що дивитися, — сказав Майк Тіві.

— Виберіть якусь кнопку! — звелів містер Вонка. — Хлопчики можуть натиснути по кнопці. Тож вибирайте! Скоріше! У кожному приміщенні виготовляють щось смачне й чудове-пречудове.

Чарлі швиденько почав читати написи біля кнопок.

«ШАХТА З ВИДОБУВАННЯ ДРАЖЕ «МОРСЬКІ КАМІНЧИКИ» — ГЛИБИНА ТРИ КІЛОМЕТРИ» — було написано на одному.

«ЛЬОДЯНИКОВА КОВЗАНКА» — було написано на іншому.

А тоді ще: «ВОДЯНІ ПІСТОЛЕТИ З ПОЛУНИЧНИМ СОКОМ».
«ІРИСКОВІ ЯБЛУНІ ДЛЯ ВАШОГО САДУ — ВСІХ РОЗМІРІВ».
«ВИБУХОВІ ЦУКЕРКИ ДЛЯ ВАШИХ ВОРОГІВ».
«ЧУПА-ЧУПСИ, ЩО СВІТЯТЬСЯ — ДЛЯ СПОЖИВАННЯ
ВНОЧІ В ЛІЖКУ».

«М'ЯТНІ ЖЕЛЕЙКИ ДЛЯ СУСІДСЬКОГО ХЛОПЦЯ — ЩОБ
ЦІЛИЙ МІСЯЦЬ ХОДИВ З ЗЕЛЕНИМИ ЗУБАМИ».

«КАРАМЕЛЬКОВІ ПЛОМБИ — ЗАБУДЬТЕ ПРО ЗУБНИХ ЛІ-
КАРІВ».

«ГУБОСКЛЕЮВАЛЬНА ХАЛВА ДЛЯ БАЛАКУЧИХ БАТЬКІВ».
«ЗБИВАЛЬНІ ЛАСОЩІ, ЩО ПІСЛЯ КОВТАННЯ СМАЧНО
ЗВИВАЮТЬСЯ В ЖИВОТІ».

«НЕВИДИМІ ШОКОЛАДКИ, ЩОБ ЇСТИ НА УРОЦІ».

«ГЛАЗУРОВАНІ ОЛІВЦІ ДЛЯ СМОКТАННЯ».

«ЛИМОНАДНІ ПЛАВАЛЬНІ БАСЕЙНИ».

«ЧАРІВНА РУЧНА ПОМАДКА — САМА В РУЦІ, А СМАК НА
ЯЗИЦІ».

«ВЕСЕЛКОВЕ ДРАЖЕ — СМОКЧИ І ПЛЮЙ ШІСТЬМА РІЗ-
НИМИ БАРВАМИ».

— Швидше, швидше! — підганяв містер Вонка. — Скільки
можна чекати!

— А тут немає «Телевізійного цеху»? — поцікавився Майк Тіві.

— Звичайно. Є й телевізійний цех, — відповів містер Вонка. —
Ота кнопка, — показав він пальцем.

Усі глянули туди. На малесенькій наклейці біля кнопки було
написано: «ТЕЛЕВІЗІЙНИЙ ШОКОЛАД».

— Ура! — зрадів Майк Тіві. — Це для мене! — І натис вели-
ким пальцем на кнопку. Миттю щось страшенно засвистіло. Две-
рі з брязкотом зсунулися та ліфт смикнувся, ніби вжалений осою.
Але він смикнувся вбік! І всі пасажири (крім містера Вонки, який
тримався за ремінець, що звисав зі стелі) попадали на підлогу.

— Вставайте, вставайте! — крикнув містер Вонка, заливаю-
чись реготом.

Та щойно вони почали вставати, як ліфт різко змінив напрям-
ок і хитнувся в інший бік. І знову всі попадали.

— Рятуйте! — заволила пані Тіві.

— Прошу вас, мадам, — галантно запропонував їй руку містер
Вонка. — Отак! А тепер хапайтеся за ремінці! Усі хапайтеся за ре-
мінці! Поїздка ще не завершилася!

Дідунь Джо звівся, похитуючись, на ноги й схопився за ремі-
нець. Малий Чарлі, який так високо не діставав, обхопив дідуневі
ноги й міцно в них вчепився.

Ліфт летів зі швидкістю ракети. Тепер він повернув угору. Мчав вище-вище-й-вище — і трохи навскоси, мовби видаився на круту гору. А тоді полетів каменем униз, ніби добрався до вершини тієї гори й зірвався з неї в безодню. Чарлі відчув, наче щось обірвалося в животі, а дідунь Джо закричав:

— Ура! Летимо!

А пані Тіві закричала:

— Канат обірвався! Ми зараз розіб'ємося!

А містер Вонка сказав:

— Спокійно, шановна пані, — і підбадьорливо поплескав її по руці.

Тоді дідунь Джо глянув на Чарлі, що вп'явся йому в ноги, й запитав:

— Як відчуваєшся, Чарлі?

Чарлі у відповідь крикнув:

— Це класнучо! Як американські гірки!

А крізь скляні стінки ліфта вони уривками бачили різні цікавинки й чудасії, що діялися в деяких приміщеннях:

Велетенську трубу, з якої на підлогу повільно витікало щось руде й липке...

Височенну круту грильязну гору й умпа-лумпів (обв'язаних для безпеки мотузками), що відколювали від неї величезні грильязні брили...

Машину, з якої сівся навсібіч білосніжний порошок, наче хуртовина...

Озеро гарячої карамелі, з якого струменіла пара...

Умпа-лумпівське село з крихітними хатками та вуличками, на яких бавилися сотні умпа-лумпенят на зріст сантиметрів по десять...

І ось ліфт вийшов з піке, хоча мчав, здавалося, ще швидше ніж досі. Чарлі чув, як віє за стінами вітер, а ліфт летів уперед... закружляв... кудись повернув... піднявся вгору... спустився вниз...

— Зараз мене знудить! — закричала, зеленіючи обличчям, пані Тіві.

— Хай не нудить, — сказав містер Вонка.

— Не вийде! — крикнула пані Тіві.

— Тоді нате, — зірвав містер Вонка з голови свого шикарного чорного циліндра й підставив пані Тіві під самого рота.

— Зупиніть цей жах! — звелів пан Тіві.

— Не можу, — відказав містер Вонка. — Ліфт не зупиниться, поки не доїдемо. Єдина надія, що ніхто зараз не їде іншим ліфтом.

— Яким це іншим ліфтом? — верескнула пані Тіві.

— Тим, що може їхати назустріч нам тим самим маршрутом, — пояснив містер Вонка.

— Сто чортів у печінку! — вигукнув пан Тіві. — Тобто ми можемо зіткнутися?

— Досі мені завжди щастило, — підбадьорив його містер Вонка.

— Тепер мене вже точно знудить! — зарепетувала пані Тіві.

— Ні-ні! — почав благати містер Вонка. — Не зараз! Ми майже на місці! Не псуйте мені капелюха!

Наступної миті завищали гальма, і ліфт почав зупинятися. Нарешті завмер остаточно.

— Ну й поїздочка! — зітхнув пан Тіві, витираючи хустинкою піт з широкого обличчя.

— Більше ніколи й нізащо! — простогнала пані Тіві. І тут двері ліфта роз'їхалися й містер Вонка сказав:

— Хвилиночку! Послухайте мене! Прошу, щоб у цьому приміщенні всі були вкрай обережні. Тут є багато небезпечного, тому краще нічого не чіпати.

РОЗДІЛ 26. ТЕЛЕВІЗІЙНО-ШОКОЛАДНИЙ ЦЕХ

Чарлі та дідунь Джо разом з родиною Тіві вийшли з ліфта в приміщення — таке яскраве й сліпучо-біле, що вони аж замружили від болю очі й зупинилися. Містер Вонка дав кожному по парі чорних окулярів і сказав:

— Скоріше надіньте! І хоч би що, тут їх не знімайте! Від цього світла можна осліпнути!

Коли Чарлі надів чорні окуляри, то зміг нарешті спокійно роззирнутися. Побачив довгу й вузьку залу. Білу-білісіньку. Навіть підлога була біла. І ніде — ані порошинки. Зі стелі звисали величезні лампи, ллючи яскраве блакитно-біле сяйво. Приміщення було порожнісіньке, окрім дальніх кутків. В одному стояла велетенська телекамера на коліщатах, навколо неї юрмилася ціла армія умпа-лумпів, які змащували шарніри, регулювали ручки та кнопки й полірували лінзи великого об'єктива. Одягнені умпа-лумпи були дуже чудернацько. Вони мали на собі яскраво-червоні космічні скафандри з шоломами та захисними окулярами — принаймні це вбрання було дуже схоже на скафандри. Працювали вони в суцільній тиші. Чарлі подивився на них, і його охопило моторошне відчуття небезпеки. Було щось загрозливе в усій цій ситуації, і умпа-лумпи про це знали. Не чутно було ні балачок, ні співів, вони повільно й обережно ходили довкола велетенської чорної телекамери у своїх яскраво-червоних скафандрах.

У протилежному кутку зали, десь за п'ятдесят кроків від камери, за чорним столом сидів ще один умпа-лумпа (теж у космічному скафандрі) і дивився на екран величезного телевізора.

— Ну от! — вигукнув містер Вонка, підстрибуючи від збудження. — Це тестувальна зала мого останнього й найвидатнішого винаходу — телевізійного шоколаду!

— А що це таке — телевізійний шоколад? — стрепенувся Майк Тіві.

— А щоб ти здоров був! Перестань мене перебивати! — обурився містер Вонка. — Цей шоколад передається по телебаченню. Сам я телебачення не люблю. Можливо, у маленьких дозах воно не вадить, але ж дітям ніколи не вистачає маленьких доз. Вони б воліли сидіти цілісінький день і витріщатися на екран...

— Як я! — зрадів Майк Тіві.

— Цить! — розсердився пан Тіві.

— Дякую, — сказав містер Вонка. — А зараз я вам поясню, як діє цей мій дивовижний телевізор. Але, насамперед, чи ви знаєте, як діє звичайне телебачення? Це дуже просто. З одного кінця, там, де знімають, є велика кінокамера, яка починає робити окремі фотографії. Тоді ці фотографії розщеплюють на мільйони крихітних шматочків, таких дрібненьких, що годі їх побачити, а тоді ці крихітні шматочки вистрілюють за допомогою електрики в небо. У небі вони шугають зі свистом, поки не наштовхуються на антену, яка стирчить на даху чийогось будинку. Тоді вони блискавкою мчати униз по кабелю, що веде прямісінько в задню стінку телевізора, а там хилитаються й штовхаються, доки кожен-кожнісінький з цих мільйонів крихітних шматочків не прилаштується в належне йому місце (як у пазлах), і ось воно! — на екрані з'являється потрібна фотографія...

— Не зовсім так воно працює, — втрутився Майк Тіві.

— Я трохи недочуваю на ліве вухо, — сказав містер Вонка. — Ти вже вибач, якщо я не розібрав усіх слів.

— Я сказав, що не зовсім так воно працює! — прокричав Майк Тіві.

— Ти гарний хлопчик, — сказав містер Вонка, — але говориш забагато. Отож! Коли я вперше побачив, як діє звичайне телебачення, то мені в голову стрельнула чудова ідея. «Слухайте! — вигукнув я. — Якщо люди вміють розщепити на мільйони шматочків фотографію, переслати ці шматочки через повітря та зібрати їх до купи на другому кінці, то чого я не можу те саме зробити з шоколадкою? Чого я не можу послати в повітря крихітні шматочки

справжньої шоколадної плитки, а тоді на другому кінці зібрати до купи ці шматочки, готові до споживання?

— Це неможливо! — заперечив Майк Тіві.

— Ти так гадаєш? — вигукнув містер Вонка. — Ну, то дивись! Зараз я вишлю плитку свого найкращого шоколаду з одного кінця кімнати в другий — за допомогою телебачення! Агов, там! Приготуватися! Несіть шоколад!

Миттю з'явилося шестеро умпа-лумпів, несучи на плечах величезну плитку шоколаду. Вона була завбільшки як той матрац, що на ньому Чарлі спав удома.

— Шоколадка має бути велика, — пояснив містер Вонка, — бо якщо висилати щось по телебаченню, то з другого боку воно завжди виходить значно менше, ніж заходило. Навіть у звичайному телебаченні, коли фотографують великого чоловіка, то на екрані він завжди виходить не вищий за олівчик. Отож бо й воно! Приготувалися! Ні-ні! Стоп! Зупиніть усе! Гей ти там! Майк Тіві! Відійди! Ти дуже близько до камери! З цієї штуки вилітає небезпечне проміння! Воно за мить роздере тебе на мільйон крихітних шматочків! Через те умпа-лумпи й одягнені в космічні скафандри! Скафандри їх захищають! О! Так краще! Ну, що ж! Вмикайте!

Один умпа-лумпа схопився за важіль великого рубильника й потяг його донизу.

Сліпучий спалах.

— Шоколад зник! — крикнув дідунь Джо, махаючи руками.

Це була правда! Величезна шоколадна плитка розтанула в повітрі!

— Він у дорозі! — вигукнув містер Вонка. — Летить зараз над нами в повітрі мільйонами окремих шматочків. Швидко! Йдіть сюди!

Він кинувся до протилежного краю зали, де стояв величезний телевизор, і всі побігли за ним.

— Стежте за екраном! — крикнув містер Вонка. — Зараз буде! Дивіться!

Екран замерехтів і засвітився. Тоді посеред екрана зненацька з'явилася маленька плиточка шоколаду.

— Беріть! — закричав містер Вонка, збуджуючись дедалі більше.

— Як же його взяти? — зареготав Майк Тіві. — Це ж тільки картинка на телеекрані!

— Чарлі Бакет! — крикнув містер Вонка. — Ти бери! Хапай!

Чарлі простяг руку й торкнувся екрана, аж раптом, якимось дивом, шоколадна плитка опинилася в його долоні. З подиву він ледь її не впустив.

— Їж! — звелів містер Вонка. — Кущтуй! Буде смачно! Це та сама плитка! Просто зменшилася під час перельоту, от і все!

— Це просто дивовижно! — роззявив рота дідунь Джо. — Це... це... це справжнє чудо!

— Ви лишень уявіть, — вигукнув містер Вонка, — коли я цю систему поширю по всій країні... ви сидітимете вдома, дивлячись телевизор, і раптом на екрані з'явиться реклама, а голос диктора скаже: «ЇЖТЕ ШОКОЛАДКИ «ВОНКА»! ВОНИ НАЙКРАЩІ У СВІТІ! ЯКЩО НЕ ВІРИТЕ, ПОКУШТуйте САМІ — ПРОСТО ЗАРАЗ!» — І ви простягаєте руку й берете шоколадку! Як вам, га?

— Грандіозно! — закричав дідунь Джо. — Це змінить увесь світ!

РОЗДІЛ 27. МАЙКА ТІВІ ПЕРЕДАЮТЬ ПО ТЕЛЕБАЧЕННЮ

Майк Тіві розхвилювався ще більше за дідуня Джо, побачивши, як передали по телевизору плитку шоколаду.

— Містере Вонко, — вигукнув він, — а чи можна передати отак через повітря щось інше? Наприклад, вівсяну кашу?

— А щоб тебе качка копнула! — обурився містер Вонка. — Не згадуй при мені цю гидоту! Ти знаєш, з чого роблять вівсянку? Її роблять з отієї кучерявої дерев'яної стружки, що залишається в стругачках для олівців!

— Але ви змогли б, якби забажали, передати її по телебаченню, так само, як шоколад? — запитав Майк Тіві.

— Певно, що міг би!

— А людей? — не вгавав Майк Тіві. — Чи ви могли б передати з місця на місце справжню живу людину?

— Живу людину! — вигукнув містер Вонка. — У тебе що, не всі дома?

— Але чи можливо це зробити?

— О Господи, дитино, я справді не знаю... думаю, що можна було б... так, я майже впевнений, що можна... авжеж, можна... хоч я волів би не ризикувати... бо це могло б призвести до дуже неприємних наслідків...

Та Майк Тіві вже зірвався й побіг. Щойно почувши слова містера Вонки: «Я майже впевнений, що можна... авжеж, можна», він розвернувся й стрімголов помчав до протилежного кутка зали, де стояла велика телекамера.

— Дивіться на мене! — кричав він на бігу. — Мене найпершого у світі передадуть по телевизору!

— Ні-і-і-і-і! — заволав містер Вонка.

— Майк! — заверещала пані Тіві.— Стій! Назад! Ти перетворився на мільйон шматочків!

Та Майка Тіві вже було не спинити. Хлопець летів мов навіжений, а добігши до величезної телекамери, одразу підскочив до рубильника, порозкидавши навсібіч умпа-луппів.

— Бувайте здорові й не кашляйте! — вигукнув він, рвонув рубильник на себе й стрибнув просто під яскраве світло потужної лінзи. Сліпучий спалах.

Тоді запала тиша.

Тоді почала бігти пані Тіві... але завмерла посеред зали... і не могла зрушити з місця... стояла й дивилася туди, де був її син... тоді роззявила свого великого червоного рота й заголосила:

— Його не стало! Його не стало!

— Ой біда, біда! Він справді зник! — вигукнув пан Тіві.

Містер Вонка підбіг до пані Тіві й лагідно поклав їй руку на плече.

— Надіймося на краще,— сказав він.— Молімося, щоб ваш хлопчик вийшов на другому кінці неушкоджений.

— Майк! — лементувала пані Тіві, обхопивши руками голову.— Де ти?

— Я тобі скажу, де він,— утрутився пан Тіві,— пролітає десь над нами мільйонами крихітних шматочків!

— Не кажи такого! — ридала пані Тіві.

— Треба дивитися телевізор,— сказав містер Вонка.— Він от-от може там з'явитися.

Пан і пані Тіві, дідунь Джо, малий Чарлі, а також містер Вонка зібралися біля телевізора, пильно вдивляючись в екран. Екран був порожній.

— Довго ж він добирається,— сказав пан Тіві, витираючи лоба.

— Ой, Боже ж мій, Боже,— примовляв містер Вонка,— хоч би по дорозі не загубив яку частину.

— Що це має означати, до дідька? — грізно спитав пан Тіві.

— Не хочу вас лякати,— пояснив містер Вонка,— але інколи буває таке, що до телевізора долітає тільки половина маленьких шматочків. Таке, скажімо, було на тому тижні. Не знаю чому, але сюди переправилася тільки половинка шоколадки.

Пані Тіві з жаху верескнула.

— Хочете сказати, що до нас повернеться тільки половина Майка?

— Сподіваюся, це буде верхня половина,— буркнув пан Тіві.

— Стривайте! — вигукнув містер Вонка.— Дивіться на екран! Там щось відбувається!

Екран раптом замерехтів. Тоді з'явилися хвилясті лінії. Містер Вонка покрутив якусь ручечку, і хвилясті лінії зникли. І ось, дуже повільно, екран почав яскравішати.

— Ось він з'являється! — заволав містер Вонка. — Так, це він!

— Чи він хоч цілий? — тривожилася пані Тіві.

— Ще не знаю, — відповів містер Вонка. — Погано видно.

Спочатку нерозбірливо, але з кожною миттю чіткіше й чіткіше, на екрані почало з'являтися зображення Майка Тіві. Він стояв, махав глядачам руками і всміхався від вуха до вуха.

— Але ж він тепер карлик! — крикнув пан Тіві.

— Майчику, — вигукнула пані Тіві, — з тобою все гаразд? У тебе нічого не зникло?

— Він що, не стане більший? — обурився пан Тіві.

— Поговори зі мною, Майчику! — благала пані Тіві. — Скажи щось! Скажи, що з тобою все нормально!

З телевізора долинув тонесенький голосочок, ніби там пискнула мишка.

— Привіт, мамусю! — пицав Майк. — Татку! Дивіться на мене! Мене першого у світі передали по телевізору!

— Хапайте його! — наказав містер Вонка. — Швидко!

Пані Тіві сягнула рукою й зняла з екрана крихітну фігурку Майка Тіві.

— Ура! — зрадів містер Вонка. — Він цілий! Цілий і неушкоджений!

— І це, на вашу думку, неушкоджений? — обурилася пані Тіві, дивлячись на крихітного хлопчика, що гасав у неї по долоні, розмахуючи пістолетами. Зросту він мав два-три сантиметри, не більше.

— Він збігся! — сказав пан Тіві.

— Ясно, що збігся, — погодився містер Вонка. — А ви на що сподівалися?

— Це жах! — голосила пані Тіві. — Що нам тепер робити?

А пан Тіві сказав:

— Він тепер не зможе ходити до школи! Його там розтопчуть! Його розчавлять!

— Він більше не зможе нічого! — крикнула пані Тіві.

— Ще й як зможу! — пискнув тоненьким голосочком Майк Тіві. — Я й далі зможу дивитися телевізор!

— Ніколи в житті! — гаркнув пан Тіві. — Я викину той телевізор у вікно — одразу, як приїдемо додому. Я вже ситий тим телевізором!

Коли Майк Тіві таке почув, на нього напала жахлива істерика. Хлопець стрибав на маминій долоні, верещав, репетував і кусав її за пальці.

— Я хочу дивитися телевізор! — пищав він. — Я хочу дивитися телевізор! Я хочу дивитися телевізор! Я хочу дивитися телевізор!

— Стривай! Дай його мені! — звелів пан Тіві, а тоді взяв крихітного хлопця, запхав його в нагрудну кишеню піджака й заткнув зверху хустинкою. Писк і вереск і далі лунали з кишені, яку люто шарпав, намагаючись визволитися, маленький в'язень.

— Ох, містере Вонко, — голосила пані Тіві, — що нам зробити, щоб він виріс?

— Ну, — сказав містер Вонка, погладжуючи борідку й замислено дивлячись у стелю, — мушу сказати, що це доволі складно. Хоч маленькі хлопці напрочуд пружинисті й розтяжні. Видовжуються як скажені. Тому ми ось що зробимо: покладемо його в спеціальну машину, якою я випробовую, як і настільки розтягуються жуйки! Може, він тоді стане такий, як був.

— Ой, дякую! — зраділа пані Тіві.

— Та нема за що, шановна пані.

— А дуже він розтягнеться, як ви гадаєте? — поцікавився пан Тіві.

— Може, кілометрів на два, — знизав плечима містер Вонка. — Хто його зна? Зате стане страшенно тонюсінкий. При розтягуванні все тоншає.

— Тобто так, як жуйка? — уточнив пан Тіві.

— Саме так.

— А дуже він буде тонкий? — стурбувалася пані Тіві.

— Навіть не уявляю, — відповів містер Вонка. — Та й не має це, якщо чесно, великого значення, бо ми його швидко відгодуємо. Для цього вистачить дати йому потрібну дозу моїх чудових супервітамінних цукерок. Супервітамінні цукерки містять величезні кількості вітаміну А й вітаміну Б. Там також є вітамін В, вітамін Г, вітамін Д, вітамін Е, вітамін Є, вітамін Ж, вітамін З, вітамін И, вітамін І, вітамін Ї, вітамін Й, вітамін К, вітамін Л, вітамін М, вітамін О, вітамін П, вітамін С, вітамін Т, вітамін У, вітамін Ф, вітамін Х, вітамін Ц, вітамін Ч, вітамін Ш, вітамін Щ, вітамін Ю, вітамін Я і навіть, вірте-не-вірте — вітамін Ї! Там нема лише вітаміну Н, бо від нього нудить, та вітаміну Р, бо від нього на голові виростають роги, як у бика. Зате є малесенька доза найрідкіснішого й найчарівнішого з усіх вітамінів — вітаміну Вонка.

— І як цей вітамін на нього вплине? — стурбовано спитав пан Тіві.

— Пальці в нього на ногах стануть такі самі завдовжки, як на руках...

— Ой, не треба! — зойкнула пані Тіві.

— Не будьте дурні, — сказав містер Вонка. — Це дуже практично. Він зможе грати на піаніно ногами.

— Але ж, містере Вонко...

— Не сперечайтесь, прошу! — не дослухав її, —

не б'ються та не бешкетують,
вас не чіпають, не дратують,
так все сподійно і похвально...
І це, по-вашому, нормально?
Чи знають татусі і мами,
що робить телик з дітлахами?
У ГОЛОВІ СТАЄ В НИХ ПУСТО!
ГНИЄ УЯВА, МОВ КАПУСТА!
УСІ ЗНИКАЮТЬ ПОЧУТТЯ
Й ТАКЕ ТУПЕ СТАЄ ДИТЯ,
ЩО НЕ СПРИЙМАЄ ЧАРІВНІ
КАЗКИ, ФАНТАЗІЇ Й ПІСНІ!
А МОЗОК, ЯК ШВЕЙЦАРСЬКИЙ СИР,
У МОЗКУ ТІМ — МІЛЬЙОНИ ДІР...
ПОРОЖНІ ОЧІ, ЗГАСЛИЙ ЗІР!

«Гаразд, — ви скажете, — ми згодні екран розбити хоч сьогодні, та як ми будемо розважати своїх дітей? Чим забавляти?..»

У відповідь питаєм вас:
«А що робили діти в час,
коли потвор цих не було?
Що втіху й радість їм несло?»
Забули вже? Вам нагадати?
Ми ладні по складах сказати:
ВО-НИ... ЧИ-ТА-ЛИ... КНИ-ЖЕЧ-КИ!
Байки ЧИТАЛИ, казочки,
Історії ЧИТАЛИ різні,
ЧИТАЛИ зранку і допізна!
В дитячій скрізь книжки стояли,
і на підлозі теж лежали!
І на столі, і біля ліжка
дітей чекала гарна книжка!
Казки чарівні, фантастичні,
дракони в них, кити незвичні,
пірати, острови скарбів,
принцеси з чарівних країв,
розбійники і кораблі,
слони, цигани, королі.
І людоджери на вогні
готують щось у казані.

(Як пахне! Що це — з кмином юшка?
Та ні, це хлопчик-нечемнушка!)
Аж перехоплювало дух
від тих книжок... Ось Вінні-Пух,
он Білосніжка йде до лісу...
Ось Гуллівер веде Алісу
у Дивосвіт, і прямо тут
до них підходить ліліпут.
Ген Королева виглядає,
чи знайде Герда свого Кая...
Таке, готуючись до сну,
читали діти в давнину!..

Тому вас хочемо благати — той ящик — викиньте із хати! Вночі! Дитя щоб і не знало, що телевізора не стало! Як бути вам з пустим кутком? Зробіть полицю, і рядком заставте ви її книжками! Хай діти тупають ногами, хай вередують певний час, за ноги хай кусають вас — не бійтеся, за тиждень-два прочиститься їм голова, і диво станеться — овва! Не знаючи, що їм робити, потягнуться до книжки діти. Ще тиждень-два — і відірвати від книг не зможе й рідна мати! Читання знову стане в моді і буде їм збагнути годі, чим вабило оте залізо, що називалось телевізор! І будуть дуже вдячні діти, що ви таке змогли зробити. А як там Майк Тіві — не плаче? Чекаємо ми нетерпляче, що підросте він знов. Одначе, як ні, то скажемо вам, друзі: отримав хлопець по заслугі.

РОЗДІЛ 28. ЗАЛИШИВСЯ ТІЛЬКИ ЧАРЛІ

— Який буде наступний цех? — замислився містер Вонка, а тоді крутнувся й заскочив у ліфт. — Швидше! Сюди! Мусимо їхати далі! І скільки ж це тепер лишилося дітей?

Чарлі поглянув на дідуня Джо, а дідунь Джо на малого Чарлі.

— Та ж містере Вонко, — низав плечима дідунь Джо, — залишився тільки Чарлі.

Містер Вонка рвучко обернувся й глянув на Чарлі.

Запала тиша. Чарлі стояв і міцно тримав дідуня Джо за руку.

— Тобто залишився тільки ти один? — запитав містер Вонка, вдаючи подив.

— Ага, — сказав Чарлі. — Так.

Містер Вонка раптом аж вибухнув радістю.

— Любий хлопчику, — вигукнув він, — але ж це означає, що ти переміг! — Він вистрибнув з ліфта й так несамовито за-тряс хлопцеву руку, що трохи її не відірвав. — Прийми мої щирі

вітання! — тішився він. — Найщиріші! Я такий радий! Краще й не придумати! Як це чудово! Знаєш, я з самого початку передчував, що це будеш ти! Молодчина, Чарлі, просто молодчина! Це чудово! Тепер нарешті почнеться справжня забава! Але не треба баритися! Не треба зволікати! Часу залишилося ще менше, ніж досі! До вечора ми маємо зробити ще безліч справ! Подумай, скільки ще треба всього узгодити! А скількох людей покликати! Але ми, на щастя, маємо швидкісний скляний ліфт! Стрибай сюди, любий Чарлі, стрибай! Ви теж, шановний дідуню Джо! Ні, тільки після вас! Сюди! Отак! Цього разу я сам виберу потрібну кнопку!

Мерехтливі яскраво-голубі очі містера Вонки на мить зупинилися на обличчі Чарлі.

Чарлі подумав, що зараз станеться щось шалене. Але не злякався. Він навіть не нервував. Просто був страшенно схвилюваний. Дідунь Джо теж. Старенький стежив за кожним рухом містера Вонки, а обличчя його сяяло від радості. Містер Вонка потягся до кнопки на високій скляній стелі ліфта. Чарлі й дідунь Джо задержали голови, щоб прочитати напис на наклейці біля кнопки.

Там було написано:... «ВГОРУ Й ГЕТЬ».

«Вгору й геть», — повторив подумки Чарлі, — що за дивне приміщення?»

Містер Вонка натиснув кнопку. Скляні двері зачинилися.

— Тримайтеся! — гукнув містер Вонка.

Тоді БАХ! Ліфт злетів угору, немов ракета.

— Ура-а! — закричав дідунь Джо.

Чарлі вхопився за дідові ноги, містер Вонка — за ремінець на стелі, й вони помчали вгору-вгору-вгору — прямісінько вгору, без поворотів, і Чарлі чув, як розсікає повітря ліфт, що летів дедалі швидше й швидше.

— Ура! — кричав дідунь Джо. — Ура! Мчимо!

— Швидше! — кричав містер Вонка, гатячи рукою по стінці ліфта. — Швидше! Швидше! Якщо не наберемо швидкості, то не проб'ємося!

— Куди? — здивувався дідунь Джо. — Куди нам треба пробитися?

— Ага! — крикнув містер Вонка. — Ще хвилику — й побачите! Я вже стільки років прагнув натиснути цю кнопку! Але ще ніколи не натискав! Багато разів я відчував цю спокусу! Так, це була неабияка спокуса! Але я ніяк не міг змиритися з думкою, що в даху фабрики доведеться пробити величезну дірку! Летимо, хлопці! Вгору й геть!

— Але ж ви не... — крикнув дідунь Джо, — ...ви ж не маєте на увазі, що цей ліфт...

— Ще й як маю! — відповів містер Вонка.— Ще хвилику — й побачите!.. Вгору й геть!

— Але... але ж... та він же... скляний! — закричав дідунь Джо.— Він розіб'ється на друзки!

— Цілком можливо,— як завжди бадьоро припустив містер Вонка,— хоч це скло й доволі міцне.

Ліфт і далі мчав усе вгору-вгору-вгору, і все швидше-швидше-швидше...

І раптом ТРАХ-ТАРА-РАХ! — страшенний гуркіт розтрощених дощок і потовченої черепиці пролунав просто над їхніми головами, і дідунь Джо закричав:

— Рятуйте! Нам кінець! Ми пропали!

Але містер Вонка заперечив:

— Ні, не пропали! Ми пробилися! Ми вже назовні!

І справді, ліфт протаранив фабричний дах і тепер, мов ракета, летів просто в небо, а крізь його скляну стелю вливалось сонячне світло. За п'ять секунд вони піднялися на три тисячі метрів.

— Цей ліфт здурів! — репетував дідунь Джо.

— Не бійтеся, шановний пане,— заспокоїв його містер Вонка й натиснув іншу кнопку.

РОЗДІЛ 29. ІНШІ ДІТИ ІДУТЬ ДОДОМУ

Ліфт зупинився. Він зупинився і, наче гелікоптер, завис угорі над фабрикою та над самим містечком, що розкинулося під ними, мов намальоване на поштовій листівці! Крізь скляну підлогу далеко внизу Чарлі бачив малесенькі будиночки, вулички та сніг, що вкривав це все товстою ковдрою. Було трохи моторошно й незвично стояти отак на прозорому склі високо-високо в небі. Здавалося, ніби взагалі ні на чому не стоїш.

— Чи воно оце з нами все гаразд? — стривожився дідунь Джо.— На чому ця штука працює?

— На шоколадних силах! — пояснив містер Вонка.— Мільйон шоколадних сил! О, дивіться! — крикнув він, показуючи вниз.— Он там ті інші діти! Вони повертаються додому!

— Чому їх тільки троє? — Запитав він.— Когось не вистачає!

— Здається, Майка Тіві,— відповів містер Вонка.— Але він скоро з'явиться. Бачиш вантажівки? — Містер Вонка показав на великі криті машини у воріт фабрики.

— Так,— сказав Чарлі.— А для чого вони там?

— Хіба ти не пам'ятаєш, що було написано на золотих квитках? Кожна дитина отримає стільки солодоців, що на все життя

вистачить. Для кожного приготовлено цілу колону вантажівок, доверху набитих цукерками. Ось так, — підсумував містер Вонка. — А ось і наш друг Августус Ґлуп! Бачите? Сідає з батьками у першу машину!

— Ви хочете сказати, що з ним усе гаразд? — Здивувався Чарлі. — Навіть після того, як він застряг у цій жахливій трубі?

— Так, усе гаразд, — відповів містер Вонка.

— Але він сильно змінився, — сказав дідунь Джо, роздивляючись Августуса Ґлупа крізь скляну підлогу ліфта. — Він же був гладкий! А тепер худий, як соломіна!

— Звісно, що змінився, — зареготав містер Вонка. — Його ж було затисло в трубі. Невже не пам'ятаєте?.. А он погляньте! Бачите? Там іде Віолета Бореґард, відома жуйколюбка! Здається, з неї таки зуміли вичавити соки. Я дуже радий. А який у неї тепер здоровий вигляд! Набагато кращий, ніж був!

— Але обличчя фіолетове! — вигукнув дідунь Джо.

— Це так, — погодився містер Вонка. — Тут ми нічого не можемо вдіяти.

— Ой, людоньки! — зойкнув Чарлі. — Гляньте на тих бідолашних Солтів — Веруку, пана Солта й пані Солт! Вони з голови до п'ят у відходах і смітті!

— А он і Майк Тіві! — повідомив дідунь Джо. — О боженьку! Що з ним? Він метрів три заввишки і тонюсінькій, як дріт!

— Його перерозтягли в машині для розтягування жуйки, — пояснив містер Вонка. — От недбалість.

— Але ж для нього це жахливо! — вигукнув Чарлі.

— Дурниці, — відмахнувся містер Вонка. — Навпаки — йому дуже пощастило. Його захочуть взяти до себе всі баскетбольні команди. Але тепер, — сказав він, — пора покинути цих дурнувятих дітлахів. Чарлі, я повинен з тобою поговорити про щось дуже важливе.

Містер Вонка натиснув ще одну кнопку — і ліфт майнув у небо.

РОЗДІЛ 30. ШОКОЛАДНА ФАБРИКА ЧАРЛІ

Великий скляний ліфт тепер ширяв високо над містом. У ньому стояли містер Вонка, дідунь Джо та малий Чарлі.

— Як я люблю свою шоколадну фабрику, — сказав містер Вонка, дивлячись униз. Тоді на хвилю замовк, а потім повернувся й глянув на Чарлі з надзвичайно серйозним виразом обличчя. — А тобі, Чарлі, вона теж подобається? — запитав він.

— О, так! — вигукнув Чарлі. — Думаю, це найчудовіша фабрика у світі!

— Дуже приємно це чути, — як ніколи серйозно проказав містер Вонка. Він не відводив очей від Чарлі. — Так, — повторив він, — мені надзвичайно приємно чути це від тебе. І зараз я скажу, чому.

Містер Вонка нахилив голову набік, а тоді цілком несподівано саяннув усмішкою, від чого з кутиків його очей побігли крихітні зморщечки, і сказав:

— Розумієш, люба дитино, я вирішив усе це тобі подарувати. Щойно підростеш і зможеш нею управляти, фабрика стане твоєю.

Чарлі витріщився на містера Вонку. Дідунь Джо роззявив рота, намагаючись щось сказати, але не міг видушити й слівця.

— Це щира правда, — запевнив містер Вонка, тепер уже всміхаючись від вуха до вуха. — Я справді віддаю фабрику тобі. Ти згоден?

— Віддаєте фабрику йому? — не міг повірити дідунь Джо. — Ви, мабуть, жартуєте.

— Я не жартую. Я цілком серйозно.

— Але... але... чого це вам забаглося віддати вашу фабрику малому Чарлі?

— Боюся, мама з нами не піде, — сумно сказав Чарлі.

— Чому це?

— Бо вона не покине бабусю Джозефіну, бабуню Джорджину та дідуса Джорджа.

— Вони теж можуть перебраться на фабрику!

— Не зможуть, — заперечив Чарлі. — Вони дуже старенькі й двадцять років не злазили з ліжка.

— То ми й ліжко разом з ними заберемо, — сказав містер Вонка. — У цьому ліфті ліжко поміститься легко.

— Ви не витягнете ліжко з хатинки, — втрутився дідунь Джо. — Не пролізе крізь двері.

— Не впадайте у відчай! — вигукнув містер Вонка. — Немає нічого неможливого! Ось дивіться!

Ліфт уже ширяв над самісіньким дахом хатинки Бакетів.

— Що ви хочете зробити? — спитав Чарлі.

— Хочу їх забрати, — відповів містер Вонка.

— Як? — здивувався дідунь Джо.

— Прямо через дах, — пояснив містер Вонка, натискаючи ще одну кнопку.

— Не треба! — зойкнув Чарлі.

— Стійте! — крикнув дідунь Джо.

ТРИСЬ! ТОРОХ!

І ліфт залетів прямісінько крізь дах у спальню до стареньких, що лежали на ліжку. Їх засипав порошок, потрощена черепиця, уламки дощок, таргани, павуки, цегла й цемент, отож усі троє стареньких подумали, що настав кінець світу.

Бабуня Джорджина зомліла, у бабусі Джозефіні випала з рота штучна щелепа, дідусь Джордж заховав голову під ковдру, а з сусідньої кімнати примчали пан і пані Бакети.

— Рятуйте! — заволила бабуся Джозефіна.

— Заспокойся, старенька, — підбадьорив її дідунь Джо, виходячи з ліфта. — Це ж ми.

— Мамо! — крикнув Чарлі, кидаючись в обійми пані Бакет. — Мамо! Мамо! Послухай, що сталося! Ми всі будемо жити на фабриці містера Вонки й допоможемо йому нею керувати! А ще він відає її всю мені і... і... і... і...

— Що ти таке мелеш? — здивувалася пані Бакет.

— Краще поглянь на нашу хату! — розпачливо вигукнув Бакет. — Ви її майже розвалили!

— Шановний пане, — вискочив уперед містер Вонка, люб'язно потиснувши руку панові Бакету, — я дуже радий з вами познайомитися. Не переживайте за вашу хату. Віднині вона вам уже не знадобиться.

— Хто цей псих? — закричала бабуся Джозефіна. — Він нас трохи не повбивав!

— Це, — сказав дідунь Джо, — сам містер Віллі Вонка.

Минуло чимало часу, поки Чарлі з дідунем Джо змогли нарешті всім пояснити, що з ними сьогодні відбувалося. Але й після цього всі вони відмовилися їхати на фабрику в ліфті.

— Краще вже я помру у своєму ліжку! — запротестувала бабуся Джозефіна.

— Я теж! — підтримала її бабуня Джорджина.

— Я відмовляюся їхати! — оголосив дідусь Джордж.

Але містер Вонка, дідунь Джо та Чарлі, не зважаючи на їхні крики, просто заштовхали ліжку в ліфт. А тоді ще й пана та пані Бакетів туди затягли. Потім зайшли й самі. Містер Вонка натиснув кнопку. Двері з'їхалися. Бабуня Джорджина заголосила. А ліфт піднявся над підлогою та вилетів крізь проламаний дах просто в небо.

Чарлі виліз на ліжку й намагався заспокоїти заціпенілих від жаху стареньких.

— Не бійтеся, будь ласка, — примовляв він. — Тут цілком безпечно. Ми летимо в найчарівніше місце на світі!

— Чарлі правду каже, — підтвердив дідунь Джо.

— А якщо ми долетимо, то там буде якась їжа? — запитала бабуся Джозефіна. — Я просто вмираю з голоду! Ми всі такі голодні!

— Якась їжа? — розреготався Чарлі. — О-о!.. Ще хвилюк — й побачите!..

(Переклад Віктора Морозова)

Туде Янсон КОМЕТА ПРИЛІТАЄ (повість)

Того ж ранку, коли Тато Мумі-троля завершив спорудження містка через річку, крихітне звірятко Чмих зробило відкриття. Чмих знайшов цілком нову незнану стежину. Вона в'юнко вповзала до лісу у його найтемнішу гущавину. Чмих стояв і довго дивився їй услід.

«Треба розповісти про це Мумі-тролеві,— подумав він.— Разом розвідаємо новий шлях, бо на власний страх і ризик я цього робити не буду».

Він склав дві гілочки навхрест, щоб залишити мітку, і щодуху погнав додому. Долина, в якій вони мешкали, була дуже гарною. Її населяли щасливі маленькі істоти та великі зелені дерева. Левадами протікала Річка, робила закрут навколо блакитного будиночка Мумі-тролів і бігла собі далі, в інші долини, де також мешкали маленькі істоти, дивуючись, звідкіля це вона береться.

«Дивна річ — дороги та річки, — міркував собі Чмих, — дивишся їм услід — і відразу страшенно кортить опинитися деінде, піти за ними, аби побачити, де вони закінчуються...»

Мумі-троль саме прилаштовував гойданку, коли Чмих повернувся додому.

— Привіт! — гукнув Чмих. — Я знайшов цілком незнану стежину. Вона видається небезпечною.

— Наскільки небезпечною? — поцікавився Мумі-троль.

— Я б сказав, жажливо небезпечною,— поважно відказав Чмих.

— Що ж, беремо із собою канапки, — вирішив Мумі-троль. — І море.

Він підійшов до вікна кухні:

— Послухай, мамо. Ми сьогодні не обідатимемо вдома.

— Он як! Чудово.

Вона спакувала перекуску до кошика, що стояв біля кухонного столу. Потім зачерпнула з однієї бляшанки жменьку карамельок, а з іншої досягла два яблука, ще доклала в кошик чотири маленькі учорашні ковбаски та пляшку домашнього морсу, який завжди стояв наготові на полиці над плитою.

— Супер! — зрадів Мумі-троль. — Бувай, мамо. Не знаю, коли повернемося.

— Бувайте! — відповіла мама.

Мумі-троль та Чмих проминули сад, попростували угору левадами, де закінчувалася Долина і починалося узлісся темного пралісу, в якому вони ще ніколи не бували. Там поставили кошика на землю й озирнулися на Долину. Хатинка Мумі-тролів видавалася звідси цяточкою, а річка — вузькою зеленою стрічкою. Гойданки зовсім не було видно.

— Так далеко від мами ти ще ніколи не відходиш, — зауважив Чмих. — Лише я тут бував, до того ж, зовсім сам. Зараз побачиш мій новий шлях, я його віднайшов!

Він понишпорив довкола, понюшкував повітря, почмихав носом, задерши догори мордочку, визначив точку сонцестояння, порозирався на всі боки, аж врешті скрикнув:

— Ось! Знайшов! То як? Що скажеш? Бачиш, яка небезпечна дорога! Ти йди попереду!

Мумі-троль дуже сторожко увійшов до зеленої гущавини. Навколо німувала тиша.

— Дивися на всі боки, чи не чигає десь небезпека, — прошепотів Чмих.

— Я не можу одночасно роззиратися на всі боки, — запротестував Мумі-троль. — Ти пильнуй ззаду — мені важко буде ще й тил прикривати.

— О, ні-ні, тільки не ззаду, — злякано забубонів Чмих. — Ворог позаду набагато страшніший, ніж той, що виходить назустріч. Це вже ти бери на свою відповідальність!

— То йди ти попереду!

— Я й попереду йти не хочу! — упирався Чмих. — Може, підемо пліч-о-пліч?

Отак, ступаючи удвох, заходили вони все далі й далі у хащі. Ліс ставав чимраз зеленішим і темнішим, стежка в'юнилася то вгору, то вниз, ставала все вужчою, аж доки зовсім зникла — лише мох та папороть.

— Стежка мусить кудись вести, — мовив Мумі-троль. — Щось тут не так. Вона не може отак просто собі урватися.

Він ступив кілька кроків у мох.

— А якщо ми ніколи не знайдемо дороги додому?

— Помовч! — цитьнув на нього Мумі-троль. — Чуєш?

Десь здалеку з-за дерев до них долинав слабкий шелест. Мумі-троль ступив ще кілька кроків, задер носа і принюхався. Вітер приніс вологу і приємні пахощі.

— Це море! — вигукнув Мумі-троль і щодуху побіг через ліс, бо понад усе на світі любив купатися.

— Зачекай! — заволав Чмих. — Не покидай мене самого!

Та Мумі-троль спинився лише тоді, коли перед ним постало море. Він сів на пісок і захоплено задивився, як на берег одна по одній накочуються хвилі з білими баранцями на гребенях.

Невдовзі з лісу вибіг Чмих і гепнувся на пісок поряд.

— Ти втік від мене! Покинув мене напризволяще!

— Я страшенно зрадів! — виправдовувався Мумі-троль. — Я знав, що у нас є Долина, річка і гори, але навіть не здогадувався про море. Глянь, які хвилі!

— Холодні і непривітні! — буркнув Чмих. — Стрибнеш у воду й намокнеш, гойдатимешся — знудить.

— Тобі не подобається пірнати? — здивувався Мумі-троль. — Умієш пірнати з розплющеними очима?

— Умію, але не хочу, — вперся на своєму Чмих.

Мумі-троль підвівся з піску і рушив до води.

— Не забувай, що сам несеш за себе відповідальність! — гукнув йому навздогін Чмих. — Не знати, хто тобі в глибині трапиться!

Мумі-троль не вагаючись пірнув у велику пронизану сонячними променями хвилю. Спершу перед його очима миготіли лише зелені бульбашки світла, а потім він побачив ліс водоростей, що вигойдувалися на піщаному дні. Пісок був ніби гарно причесаний, прикрашений мушлями, рожевими всередині і білими зовні. Далі, перед чорною дірою, дно якої губилося у безодні, вода ставала темнішою. Мумі-троль повернув назад, плигнув на гребінь хвилі, і вона винесла його на прибережну рінь.

Над морем сидів Чмих і волав про допомогу.

— Я вже думав, що ти потонув! — закричав Чмих. — Або що тебе зжерла акула! Що б я робив без тебе?

— Не мели дурниць! — урвав його Мумі-троль. — Море — моя стихія. Доки я плавав у морських глибинах, в мене з'явилася чуда думка, але це — таємниця.

— Яка завелика? — запалився Чмих. — «Хай земля западеться піді мною» — така?

Мумі-троль кивнув головою.

— Хай земля западеться піді мною,— забубонів Чмих.— Нехай грифи рознесуть по світу мої білі кості, ніколи не бачити мені морозива, якщо зраджу таємницю таємниць! То що?

— Я стану шукачем перлів! — урочисто проголосив Мумі-троль.— І ховатиму свої перли у скрині. Усі білі камінці — перлини. Ті, що дуже білі і дуже круглі.

— Я також хочу бути шукачем перлів! — підхопив ідею Чмих.— Збиратиму на березі. Он скільки їх тут, білих і круглих.

— Ти не розумієш,— терпляче пояснював Мумі-троль.— Камінці лише тоді стають перлами, коли вони під водою. Бувай тим часом! — і він знову пірнув у хвилю.

— То ким же я тоді стану?! — гукнув Чмих услід.

— Шукачем скрині для добувача перлів, чим зле? — відповів Мумі-троль, зникаючи у морі.

Чмих поволі побрів уздовж берега.

— Він завждибирає собі цікавіше,— насуплено бурмотів Чмих.— А все тому, що я такий маленький.

Час від часу Чмих роззирався у пошуку скрині, але скрині ніде не було. Лише водорості та кілька уламків дощок. Пустельний берег простягався далеко і впирався у високу, вміту пінистим прибоєм скелею, яка стрімко обривалася в море.

«Мені стає нудно,— подумав собі Чмих.— Не хочу бути маленьким і не мати товариша для забави...»

Саме тієї миті Чмих помітив кошеня, яке собі гуляло на самому вершечку скелі. Воно було чорно-біло-плямисте і мало дуже тоненького хвостика, який стримів догори.

Чмих так зрадів, що йому з утіхи мало серце не вискочило з грудей.

— Котику! — загукав Чмих.— Маленький Кицику-Мицику, ходи сюди, познайомимося! Мені так самотньо!

Кошеня глипнуло на нього з-поза плеча жовтими очима й потупцало далі. Чмих подерся услід за ним. Він спинався угору прямовисною скелею, раз у раз гукаючи кошеня, а коли врешті видряпався на вершок, побачив, як воно, дійшовши до краю скелі, балансує на вузькому уступі.

— Не втікай від мене! — гукав Чмих.— Я тебе люблю!

Та кошеня не зважало, прошкувало собі далі. Під скелею гуркотіло море. Чмих відчув, як йому підгинаються коліна. Серце стугоніло в грудях. Він порачкував за котиком; повз дуже поволі й увесь час думав про те, яке кошеня гарненьке і м'якеньке... його кошеня... ще крихтініше, ніж він сам... О, ангели-хоронителі усіх крихтних звірят, прошу вашої ласки

і допомоги... Зробіть так, щоб кошеня потоваришувало зі мною! Ото би я втер носа Мумі-тролеві!..

Ще ніколи Чмих не почувався таким наляканим й хоробрим водночас.

І раптом де й узялася печера. Діра у скелі, а за нею — справжня печера.

Чмих затамував подих. Таку печеру можна знайти лише раз у своєму житті або ніколи. Долівку встеляв дрібний пісок, а гладкі темні стіни тягнулися до отвору в стелі, у якому виднівся блакитний шматочок неба. Сонячні промені нагріли пісок.

Чмих заповз досередини, ліг животом на пісок у кружалі сонячного проміння і подумав: тут я житиму скільки мого віку. Навішаю маленьких полицок, вимощу в піску кубельце, а вечорами запалюватиму свічку. І втру Мумі-тролеві носа!

Ось лишень непривітне кошеня немов запропастилося...

Шлях назад уже не видавався таким небезпечним, як перше. Хіба може щось трапитися з ним саме тоді, коли він знайшов справжню печеру?

Мумі-троль тим часом невтомно полював за перлами. Він, наче корок, підстрибував на хвилях прибою, а на березі уже лежала чи-маленька купка білих камінців.

— А ось і ти! — зрадів Мумі-троль. — Де скриня?

— Вилазь на берег! Негайно виходь із води! — покликав його Чмих. — Я щось знайшов! Сам знайшов! Таке небезпечне, що ти собі й увияти не можеш!

— А скриня добра? — запитав Мумі-троль, виходячи на берег з повною пригорцею перлів.

— Та що ти завівся зі своєю скринєю! Навіщо тобі той старий непотріб! Хай би навіть земля запалася під тобою й усім рештою — на це зараз немає часу. Я знайшов печеру! Власну печеру!

— Справжню? — недовіжливо перепитав Мумі-троль. — З дірою, крізь яку треба заповзати досередини? Каменистими стінами і піщаною долівкою?

— Усе є! Усе, що треба! — Чмих так нетямився від збудження, що ледь тримався на ногах. — Я дозволю тобі зберігати там перли, якщо поділишся половиною зі мною або принаймні відступиш мені три пригорці!

Перли стали набагато більшими і справжнішими, щойно опинилися в печері. Мумі-троль із Чмихом лежали горілиць на піску і дивилися на блакитне небесне віконце угорі.

Час до часу вітер заносив крізь отвір досередини солоний бриз, а сонячна смуга на долівці ставала все ширшою.

Чмихові страшенно кортіло розповісти про кошеня. Але він вирішив не відкривати таємниці. Спершу треба його знайти і потоваришувати. Кошеня ходитиме за ним слід у слід. Одного чудового дня вони удвох з'являться на ганку будиночка Мумі-тролів, і Мумі-троля просто заціплять.

«Не може бути! — тільки й спроможеться він сказати. — У тебе є кошеня, яке всюди ходить за тобою хвостиком?»

У саду він виставлятиме тарілку з молоком. Щовечора... Чмих зітхнув.

— Я зголоднів, — озвався він. — Навіть не гадав, що від щастя можна забути про їжу!

Пізнього пообіддя Мумі-троль і Чмих повернулися до блакитної хатинки у долині. Річка стиха несла води назустріч надвечір'ю, а над нею пишався свіжими яскравими барвами новий місток. Мама саме прикрашала грядки слимаковими черепашками.

— Гарні враження? — поцікавилася вона.

— Ми були щонайменше за десять миль звідси! — захлинаючись словами, розповідав Мумі-троль. — Я бачив море! Я пірнав у велетенських хвилях і знайшов щось незвичайно гарне, яке починається літерою *П*, а закінчується літерою *И*... Але я не можу сказати, що це, бо то таємниця!

— А я, — встряв і собі Чмих, — знайшов щось таке, що починається літерою *П*, а завершується літерою *А*. Десь посередині ще є *Ч* та *Р* і дві літери *Е*. Більше не скажу!

— Дивина! — чудувалася Мумі-мама. — Стільки подій одного дня! Зупа — у термосі. Тільки не брязкайте посудом, бо Тато пише.

Мама Мумі-троля знову заходилася викладати краї грядки черепашками: одна блакитна, дві білі, одна червона — гарно!

Вона щось тихенько насвистувала під ніс і думала, що дощ, певно, не забариться. Тривожний вітер зашелестів у кронах дерев, вони зітхали й тремтіли, розгортаючи навиворіт свої листочки. Довгі сірі хмари пливли небом.

Сподіваюся, цей дощ не принесе знову повені, подумала Мама Мумі-троля. Вона зібрала зайві черепашки і зайшла до будинку саме тієї миті, коли на землю впали перші краплі зливи.

Чмих і Мумі-троль поснули на килимку посеред вітальні. Мама укрила їх ковдрою і, вмовившись біля вікна, дивилася на дощ.

Сива злива принесла із собою ранні сутінки. Дощ тихо скрадався дахом, шарудів у листі дерев, шелестів лісом і крапотів ген далеко, у Чмиховій печері.

А тим часом десь у потаємній, цілком приватній схованці за-
снуло, обгорнувшись хвостиком, непривітне кошеня.

Пізно вночі, коли всі вже поснули, Тато Мумі-троля почув жа-
лібний звук. Він сів у ліжку і прислухався.

Доцівка дзюркотіла у ринвах, а несправне віконце на горищі
раз у раз гупало на вітрі. Ось знову почулося жалісне скигління.
Тато одягнув халат і вирішив оглянути будинок. Він зазирнув до
ясно-блакитної кімнати, потім — до жовтої і наостанку — до кім-
нати в цяточку. Ніде ані шелесне. Тоді Тато відчинив двері на га-
нок і визирнув надвір. Посвітив кишеньковим ліхтариком на схо-
ди, у траву; у променях світла дощові краплини виблискували,
мов діаманти.

Вітер наче з припони зірвався.

— Ой лишенько! — скрикнув Мумі-тато. — Хто тут?

Під порогом сиділо щось мокре, нещасне, з вусами і чорними
блискучими очима.

— Я Ондатр, — відказало нещасне створіння ослабленим голо-
сом. — Безприступний Ондатр. Половина мого будинку завалила-
ся, коли ви будували міст через річку. Це, звісно, не біда. Решту
змило дощем. Але й це зовсім не варте уваги. Для філософа бай-
дуже, жити чи вмерти, однак я застудився і зовсім не певен, що зі
мною буде далі...

— Мені страшенно прикро, — вибачився Тато Мумі-троля. —
Я й не знав, що ви мешкаєте під мостом. Заходьте, будь ласка. Моя
дружина знайде, де вам постелити.

— Я не визнаю ліжок, це зовсім зайве умеблювання, — сказав
Ондатр сумно. — Моє помешкання було звичайною норкою, але мені
там подобалося. Зрештою, філософові байдуже, затишно йому чи
ні, у кожному разі — то була гарна нора.

Ондатр обтрусився від води й прислухався.

— А що це за будиночок? — поцікавився він.

— Звичайна хатинка мумі-тролів, — відповів Тато. — Я сам її
збудував. Як ви дивитеся на келишок яблучного вина — як ліки
від застуди?

— Гадаю, це зайве, — мовив Ондатр. — Але, може, й ваша
права...

Мумі-тато прослизнув на кухню, навпомацки відчинив шафку,
протягнув лапу за пляшкою яблучного вина, що стояла на горіш-
ній полиці, потягнувся ще трішки і ще, аж врешті необачно ски-
нув на підлогу миску, яка наробила страшного гуркоту.

Прокинувся увесь дім, усі галасували і хрюкали дверима, до
кухні прибігла Мумі-мама зі свічкою в лапі.

— З тобою все гаразд? — запитала вона. — Я вже було подумала, що до нас у хату заліз розбійник.

— Мені закортіло яблучного вина, — виправдовувався Тато. — А якийсь осел поставив цю бісову миску на сам край полиці.

Тато видряпався на стільця, досягнув пляшку й три келихи.

— Для кого третій? — здивувалася Мама.

— Для Ондатра, — відповів Тато. — Його хатина завалилася, і він прийшов до нас мешкати.

Вони засвітили на ганку газову лампу і сіли смакувати вином. Мумі-тролеві та Чмихові теж дозволили зостатися, хоча надворі вже давно була пізня ніч. Однак їм до келихів налили молока.

Доц невтомно витанцювував по даху, вітер завивав ще дужче, у димарі стугоніло, а дверцята кахляної печі злякано брязкали.

Ондатр притулився носом до шибки, вдивляючись у темряву за вікном ганку.

— Якийсь неприродний цей доц, — мовив він.

— Хіба доц може бути неприродний? — здивувався Тато. — Може, ще келишок?

— Хіба трішки, — погодився Ондатр. — Дякую, дякую. Мені вже ліпше. Кінець світу не надто мене й турбує, але чомусь не хотілось би гинути з розладнаним шлунком.

— О ні, звісно, маєте рацію, — підтримала його Мама. — Сподіваюся, цей доц не принесе повені.

Ондатр хмикнув.

— Ви не розумієте, про що я кажу, шановна пані, — мовив він. — Хіба останнім часом ви нічого дивного не відчували в повітрі? І не мали жодних передчуттів? Не свербить вам інколи в потилиці?

— Ні-і, — здивувалася Мумі-мама.

— Щось небезпечне? — прошепотів Чмих, витріщаючись на Ондатра.

— Хтозна, — пробурмотів Ондатр. — Всесвіт такий великий, а Земля така неймовірно крихітна і мізерна.

— Я гадаю, нам усім час уже спати! — спохопилася Мама. — Не годиться посеред ночі розповідати страшні історії.

За якусь мить світло всюди погасло, будинок заснув. Але вітер та злива шаленіли до ранку.

Наступного дня було хмарно. Мумі-троль прокинувся і вийшов у мокрий тихий сад.

Буря пішла собі далі, доц ущух. Але довкілля було не впізнати.

Мумі-троль довго стояв, оглядався і принюхувався, доки врешті збагнув, що саме його непокоїло. Усе навколо посіріло! Не

лише небо та річка, але й дерева, земля, хатина! Усеньке стало сірим, наче життя висоталося з навколишнього світу, — жах!

— Яке жахіття! — промовив стиха Мумі-троль. — Яке жахіття!

Ондатр вийшов із будиночка і почалапав до Татового гамака. Гамак також посірів. Ондатр вмовстився у ньому, позираючи на сірі яблуньки.

— Поглянь! — гукнув Мумі-троль. — Що трапилося? Чому все стало сірим?

— Не заважай! — відбуркнув Ондатр. — Бався! Бався, доки можна! Ми не можемо змінити стан речей, тому треба дивитися на це по-філософському!

— Яких речей?! — скрикнув Мумі-троль.

— Загибелі Землі, ясна річ, — спокійно пояснив Ондатр.

Мумі-троль кинувся на кухню, де Мама саме заварювала ранкову каву.

— Мамо! — закричав він. — Усе надворі посіріло, а Ондатр каже, що Земля загиє! Вийди надвір, поглянь сама!

Мама поставила кавник на вогонь і вийшла з синочком у сад.

— Ой, як сіро! — мовила Мама. — Звідки взялася ця жахлива пилюка?

Вона провела лапою по листочку, лапа теж стала сірою і ледь липкою.

— Він казав, що дощ неприродний! — не вгавав Мумі-троль. — Він казав, що у повітрі пахне чимось незвичним, що у нього чувається потилиця і що Земля надто мала...

— Ондатр був трохи схвильований, — пояснювала Мама. — Так завжди буває з тими, хто втратив дах над головою і має розлад шлунка. Після кави я спробую постирати згрубша пил. Заспокойся і не лякай надаремно Чмиха.

Мумі-мама повернулася до будинку, до Мумі-тата.

— Ти бачив, що відбувається надворі? — запитала вона.

— Звісно, — Тато виявив неабияке зацікавлення. — Я відчув запах, пахне фосфором! Дуже незвичайний і цікавий феномен!

— Однак його бояться діти, — зауважила Мама. — А Ондатр лякає їх ще дужче. Може, попроси його розмовляти про приємніші речі, а ще ліпше — помовчати?

— Спробую, — пообіцяв Мумі-тато. — Тільки боюся, що він надто довго жив самотником і звик говорити вголос про все, що думає.

Тато мав рацію.

За ранковою кавою Ондатр вибудував на ґанковому столі цілий Всесвіт.

— Ось Сонце,— розтлумачував він, показуючи на цукерничку.— Сухарики — це зірки. Ось ця округлина — Земля. Бачите, яка крихітна! А Всесвіт такий велетенський, що не має кінця й краю. І чорний як ніч. Угорі, у темряві, нипають небесні чудовиська: Скорпіон, Ведмедиця, Овен...

— Досить, досить,— урвав його Тато.

Але Ондатр незворушно вів далі:

— Інша Сонячна система уже не поміститься на вашому столі. Вона ген далеко поза його межами,— і з тими словами він пожбував канапкою у сад.

— А Сонячних систем багато? — поцікавилася Мама, обачно відставляючи набік таріль з рештою канапок.

— І не злічити! — з похмурих задоволенням відповів Ондатр. — З того, що я розповів, можна збагнути, як мало важить для Всесвіту, загине Земля чи ні.

Мумі-мама зітхнула.

— Я не хочу гинути! — залентував Чмих. — Я щойно знайшов печеру! У мене немає часу гинути!

Мумі-тато нахилився до Ондатра.

— Що б ви сказали на те, аби полежати в гамаку й поміркувати на філософські теми? Непогана думка, правда?

— Ви так кажете, аби лиш мене позбутися,— мовив Ондатр.

Він здмухнув зі столу округлину-Землю.

Мумі-троль зойкнув.

— Ходімо до річки,— запропонувала Мумі-мама. — Я покажу вам, як майструвати човники з очерету.

День тягнувся неймовірно довго. Чмих і Мумі-троль похмуро нипали по хаті, відвідати печеру їм також не кортіло — ану ж настане кінець світу, коли їх не буде вдома. Добування перлів видалося враз безглуздим заняттям. Вони сиділи на сходах ганку, де чомусь почувалися найбезпечніше, і пошепки розмірковували про Всесвіт, який зовсім не блакитний, а чорний і в якому вся Сонячна система важить не більше, аніж пожбурена канапка.

— Треба їх чимось зацікавити,— стурбовано мовила Мумі-мама до Мумі-тата. — Вони не хочуть бавитися. Водно думають про загибель світу, якою їм заморочив голови Ондатр.

— Варто відіслати дітей на якийсь час з дому,— вирішив Мумі-тато. — Ондатр казав щось про Обсерваторію.

— Про що? — перепитала Мама.

— Об-сер-ва-то-рію,— повторив Тато. — Вона розташована десь нижче за течією річки. Це будівля, з якої можна спостерігати

за зірками. Якщо дітей нічого, окрім зірок, не цікавить, то чому б їм не подивитися на них зблизька?

— Добра думка, — згодилася Мама, стираючи сизий пил з бужкового куща. Обмізкувавши ідею з усіх боків, вона рушила до ґанку.

— Ми з Татом вирішили, що вам не завадила б невеличка прогулянка, — сказала Мама.

— Люба Мамусю, хто ж вибирається на прогулянку, коли ось-ось настане кінець світу?! — заперечив Мумі-троль.

— Усесвіт чорний мов ніч і повний великих грізних зірок, — пробурмотів собі Чмих.

— Знаю, — не поступалася Мама. — От ви й подивитесь на зірки. Ондатр розповідав, що десь тут поблизу є таке місце, звідки можна розглядати зорі. Було б корисно знати, наскільки великі оті зірки і чи справді Всесвіт чорний.

— Гадаєш, тобі стане спокійніше тоді на душі? — запитав Мумі-троль.

— Неодмінно.

— Ми все з'ясуємо, — одразу ж підвівся зі сходів Мумі-троль. — Не тривожся. Можливо, Земля набагато більша, ніж гадають.

У Чмиха аж ноги об'якли від хвилювання, він подумав: «Я теж піду. Не такий уже я й маленький, піду!» А до Мумі-мама сказав:

— Ми все владнаємо. Не турбуйтеся! Але не забудьте кожного дня нашої відсутності ставити на сходи мисочку з молоком. Навіщо — не скажу, бо це таємниця.

У день Великої Подорожі Мумі-троль прокинувся дуже рано й відразу кинувся до вікна — подивитися, яка погода. Надворі було так само похмуро. Хмари низько нависали над горами, у саду не ворухився жодний листочок.

— Чмиху! Вставай! Час у дорогу! — гукав Мумі-троль. Він збіг униз сходами у чудовому настрої — почувався неймовірно хоробрим та страшенно сильним.

Мама саме споряджала дітей у мандрівку — загортала капці. На столі у вітальні стояла купа наплічників, кошиків та пачок.

— Люба Мамусю, — заблагав Мумі-троль. — Ми ніяк не зможемо усе це забрати з собою. Нас засміють!

— У Самотніх Горах холодно, — незворушно відказала Мама, запихаючи до наплічника ще два светри і пательню. — Компас не забув?

— Ні. Не забув. Але хоч тарілки не клади! — наполягав Мумі-троль. — Ми планували замість тарілок використати зелене листя.

— Як хочеш, любий, — згодилася Мама і вийняла з наплічника посуд. — Тато саме майструє пліт. Ондатр спить. А де Чмих?

— Тут, — буркотливо озвався Чмих, який зранку рідко бував у гуморі.

Він був ще цілком сонний, на мордочці вимальовувалися сліди від подушки. Чмих вийшов на сходи ганку, глянув на мисочку з молоком. Де й поділася його сонливість! У мисочці поменшало молока... Він був певний, що молока стало менше. Не інакше, як тут побувало кошеня. Воно, напевно, ще прийде. Може, сидітиме й чекатиме на нього, доки він повернеться додому. А там хай хоч Всесвіт завалиться!

Біля берега річки стояв наготові пліт з піднятими вітрилами.

— Тримайтеся середини ріки, — напучував Мумі-тато. — Як побачите дивну будівлю з круглим дахом, знайте — то і є обсерваторія. Ондатр розповідав, що в ній мешкає до біди і трохи професорів, яких нічого, окрім зірок, не цікавить. А там тих зірок, і великих, і малих, скільки душа забажає. Хапайте шворку! І бувайте здорові!

— Бувайте! — кричали Мумі-троль і Чмих.

Пліт поволі рушив униз течією.

— Хай вам щастить! — гукала вслід Мама Мумі-троля. — Повертайтеся до неділі, пудинг чекатиме! Не забудьте одягнути вовняні штани, якщо похолоднішає! Ліки від шлунку лежать у лівій бічній кишенці...

Але пліт саме увійшов у перший закрут русла, і перед мандрівниками розкинулася ріка з пустельними берегами, яка манила у незвіданий світ.

Поступово береги ріки ставали стрімкішими, далеко попереду виднілися Самотні Гори, що немов затіняли небо. Річка була такою ж сірою, як і хмари, навколо панувала німотна тиша. Ані пташиного співу, ані плюскотіння рибок на плесі. І жодної обсерваторії...

Чмих викликався кермувати плотом, але швидко втомився.

— Ще довго нам плисти? — запитав він.

— Це дуже велика і важлива подорож, — поважно мовив Мумі-троль. — Не кожній крихітці дозволяється брати в ній участь.

— Але ж нічого не відбувається, — виправдовувався Чмих. — Лише сірі, схожі один на одного береги і нудьга... А ми могли би добувати перли чи ладнати полички в печері...

— Перли... — хмикнув Мумі-троль. — То ж були звичайнісінькі білі камінці. А подорож справжня, розумієш? Земля може загинути будь-якої миті, а наше з тобою завдання — з'ясувати, як цьому запобігти. Учора ти ні про що інше й думати не міг, як про грізні зірки...

— Та ж то було учора, — похнюпився Чмих.

Ріка несла свої води у далечінь, сіра й мовчазна. У сутінках вони побачили п'ятдесят гатіфнатів, котрі мандрували на схід.

— Щось вони пізно вибралися в дорогу цього року, — зауважив Мумі-троль. — Тобі доводилося бачити їх коли-небудь зблизька? Вони мовчать, ніким не цікавляться, йдуть собі і йдуть, вимахуючи лапами та вдивляючись у небокрай. Тато каже, що вони ніколи не дійдуть до мети, бо їх вабить лише дорога...

Чмих придивився до гатіфнатів. Вони були дуже крихітні, білі і зовсім не мали облич.

— Ні, — мовив Чмих. — Ніколи не бачив їх зблизька і бачити не хочу. Ми вже скоро припливемо?

Мумі-троль зітхнув і скерував пліт у наступний закрут русла. Раптом він помітив якусь дивну річ на березі річки, схожу на ясножовту головку цукру.

Уперше за весь день вони побачили щось яскраве і веселе.

— Що це там? — пожвавився Чмих. — Обсерваторія?

— Ні, — відповів Мумі-троль. — Намет. Жовтий намет. А всередині горить світло...

Підійшовши ближче, вони почули, як у наметі хтось грає на губній гармонії. Мумі-троль поволі спрямував пліт до берега, той увіткнувся в пісок і спинився.

— Агов! — негolosно гукнув Мумі-троль.

Музика вмовкла. З намету вийшов мумрик у старому зеленому капелюсі і з люлькою в роті.

— Привіт! — привітався мумрик. — Кидайте шворку! Чи не знайдеться випадково на вашому судні трохи кави?

— Повна бляшанка! — зрадів Чмих. — І цукор теж. Мене звати Чмихом, я подолав щонайменше сто миль і майже всю дорогу сам стернував, удома в мене залишилася таємниця, що починається на літеру *К*, а завершується літерою *Я*! А це — Мумі-троль. Його тато збудував цілий будинок!

— Он як! — мумрик зацікавлено поглянув на гостей. — Я Нюхмумрик.

Нюхмумрик розпалив невелику ватру і поставив кавник.

— Ти тут мешкаєш зовсім сам? — запитав Мумі-троль.

— Я мешкаю то тут, то там... — відказав Нюхмумрик і приніс три горнятка. — Нині, скажімо, я тут, а завтра — деінде. Життя у наметі має свої переваги. А ви куди прямуєте?

— До обсерваторії, — поважно повідомив Мумі-троль. — Треба подивитися на грізні зірки і з'ясувати, чи Всесвіт дійсно чорний.

— То далекий шлях, — мовив Нюхмумрик.

Вони надовго замовкли.

Коли кава зготувалася, Нюхмумрик розлив її по горнятках.

— Комети завжди дуже загадкові, — сказав він. — Прилітають і відлітають, коли їм забagnetься. Може, ніколи й не прилетять.

— Що таке комета? — запитав Чмих, а в очах йому аж потемніло зі страху.

— Не знаєш? — здивувався Нюхмумрик. — Ви ж вибралися у подорож досліджувати грізні зірки! Комета — це самотня зірка з вогненним хвостом, яка втратила глузд і метається Всесвітом. Інші зірки обертаються навколо своїх орбіт, а комета може з'явитися будь-де. Навіть тут...

— І що тоді буде? — прошепотів Чмих.

— Нічого доброго. Земля розлетиться на друзки.

— Звідкіля ти це знаєш? — дивувався Мумі-троль.

Нюхмумрик знизав плечима.

— Кажуть люди... Хочете ще кави?

— Ні, дякую, — відмовився Мумі-троль. — Щось не маю бажання...

— І я! — підтримав його Чмих. — Мені погано... Мене зараз знудить...

Вони знову надовго замовкли, оглядаючи пустельний краєвид. Нюхмумрик виїняв губну гармонію і загравав якусь вечірню пісню.

Тепер у небезпеки з'явилосся ім'я — Комета. Мумі-троль глянув на небо, — сіре, спокійне і буденне.

Але тепер він знав, що десь поза хмарами летить вогненна зоря з довгим палахкотливим хвостом, вона все ближче і ближче...

— Коли вона прилетить? — запитав він зненацька.

— Про це напевно відомо у вашій обсерваторії, — відповів Нюхмумрик і підвівся. — Принаймні нині увечері вона не з'явиться. Може, пройдемося трохи, доки не стемніло?

— Куди? — затремтів голос Чмиха.

— Та будь-куди, — пересмикнув плечима Нюхмумрик. — Але якщо тобі конче хочеться кудись, то можемо податися до Гранатового Урочища.

— Гранати! — аж підскочив Чмих. — Справжні коштовні гранати?

— Не знаю, чи справжні, — відказав Нюхмумрик, — але дуже гарні.

Вони подалися в гущавину, обережно пробираючись між валунами та колючим чагарником.

— Якби сяяло сонце, гранати виблискували б іще гарніше, — мовив Нюхмумрик.

Чмих промовчав. Його вусики настовбурчилися від радісного передчуття, а страх минув без сліду.

Тепер вони чапали дикою ущелиною, дно якої помережали глибокі ритвини. Тут панував присмерк, безлюддя і моторошна тиша, мандрівники мимоволі розмовляли пошепки.

— Обережно, — тихо застеріг Нюхмумрик. — Це тут.

Вони нахилилися і зазирали до тісної розколини, на дні якої в останніх відблисках дня мерехтіли міриади червоних камінців — безліч крихітних комет у чорному всесвіті...

— І все це належить тобі? — затамувавши подих, прошепотів Чмих.

— Так, доки я тут мешкаю, — голос Нюхмумрика звучав безтурботно. — Мені належить усе, що я бачу і що тішить моє око. Усенька Земля, якщо хочеш...

— А собі можна щось узяти, як гадаєш? — очиці Чмиха мрійно блищали. — За них можна купити собі вітрильник або самокат...

— Бери, скільки хочеш! — засміявся Нюхмумрик. Чмих почав обережно спускатися у розколину. Він подряпав носа і кілька разів ледь не зірвався вниз, але вперто прокладав собі шлях.

Опинившись урешті на дні, важко перевів дух і заходився тремтливими лапами згрібати гранати. Що там перли Мумі-троля у порівнянні з цією розкішшю! Мерехтлива купка невпинно росла.

Чмих, онімійлий від щастя, відходив усе далі вглиб ущелини, підбираючи коштовності.

— Агов! — долинув згори голос Нюхмумрика. — Ти довго там будеш порпатися?

— Ще трішки! — закричав у відповідь Чмих. — Їх тут ще так багато...

— Впала роса і стає холодно, — кликав Нюхмумрик.

— Так-так. Уже йду... зараз... — відзивався Чмих, заходячи тим часом ще глибше в ущелину, де мерехтіли два великих червоних гранати.

І тут сталося щось жахливе: гранати ворухнулися, кліпнули, підступилися ближче, а за ними з'явилося лускате тіло, що з шерехом, від якого холонула душа, пересувалося по камінні. Чмих верескнув лише раз, вмить розвернувся і кинувся навтьоки. Він побіг підстрибом, сторчголов, риссю, галопом до прямовисної стіни ущелини, а тоді подряпався вгору, чіпляючись змокрілими від страху лапками.

Створіння під ним унизу тихо й погрозово сичало.

— Що на тебе найшло? — чудувався Мумі-троль. — Куди так поспішаєш?

Чмих не відповідав, безтямно дерся угору, і, лише опинившись у безпеці, упав знесилений до ніг друзів.

Мумі-троль з Нюхмумриком зазирнули вниз, у розпадину, і побачили велетенську ящірку, яка висіла над купою гранатів.

— Клянуся своїм хвостом! — прошепотів Мумі-троль.

Чмих сидів поряд і ридав.

— Усе вже минулося, — заспокоював його Нюхмумрик. — Не плач, маленький друже!

— Гранати, — хлипав Чмих. — Жодного мені не дісталось!

Нюхмумрик сів коло нього і приязно мовив:

— Я знаю. Нелегко доводиться тому, хто прагне володіти речами, мати їх, носити за собою. Я лише милуюся ними, а коли подаюся в мандри, вони залишаються у моїй пам'яті. Замість тягати важкі тлумаки з маєтками, я насолоджуюся мандрівкою.

— Я міг нести їх у наплічнику, — понуро бубонів Чмих. — Однак дивитися на коштовності — це одне, а відчувати їх на дотик і знати, що вони твої, — зовсім інше.

Чмих звівся на ноги і голосно висякав носа. Над ущелиною западала темрява, мовчазні й трохи засмучені, друзі поверталися назад.

З Нюхмумриком подорож стала набагато веселішою. Він виводив на губній гармонії пісеньки, яких вони ніколи раніше не чули, навчив їх грати у покер і рибалити вудкою. Розповідав неймовірні, шалені історії. Навіть річка звеселіла, поплинула собі прудкіше, час від часу кружляючи в круговертях. Русло її звузилося, а Самотні Гори підступили ближче. Вершини тонули у хмарах, що й далі важкою ковдрою нависали над землею. Та жодної обсерваторії на видноколі.

— Розкажи щось, — попросив Чмих. — Але ні слова про комети. Про щось гарне...

Нюхмумрик сидів при стерні.

— Хочете почути про гору, яка вивергає вогонь?

Мумі-троль і Нюхмумрик поважно кивнули на знак згоди.

Нюхмумрик натоптав свою люльку, припалив і почав розповідь:

— Ось як воно було. Якось потрапив я в одну місцевість, де замість ґрунту усе навколо вкривала суцільна лава. Під лавою день і ніч щось ворушилося. То земля спала під нею і вовтузилася уві сні. Брили лави лежали довкола, накидані впереміш, у повітря здіймалися гарячі випари, від чого все навколо набирало якихось незвичайних і нереальних обрисів. Прибув я туди десь під вечір, був дуже втомлений, тож мені забаглося чаю. Приготувати його було неважко — достатньо наповнити каструлю окропом з будь-якого гарячого джерела.

— І ти не обпік лапи? — запитав Мумі-троль.

— У мене були ходулi. На ходулях можна переступати через будь-які брили та розколини. Щоправда, треба пильнувати, аби не застрягнути у тріщині. Отож я напився чаю у найпрохолоднішому місці, яке зміг віднайти. Усе там бухтіло та парувало, і — жодної живої істоти чи зеленої травинки навкруги. Раптом земля під лавою прокинулася з дрімоти. Переді мною з глухим гуркотом розчахнувся кратер, з якого бухнуло червоне полум'я і хмаровище попелу.

— Вогненна гора! — скрикнув Чмих. — А що було далі?!

— Я стояв і дивився, — вів далі Нюхмумрик. — Неповторне видовище! Я бачив незлічених вогняних духів, які роєм виприскували з надр землі і літали довкола, немов іскри. За деякий час кіптява і спека стали нестерпними, і я подався геть. Унизу, під горою, протікав потічок, я ліг на живіт, щоб напитися. Вода була, звісно, теплою, але не окропом. Саме тієї мигі до підніжжя гори занесло одного з отих крихітних вогняних духів, він упав у воду і вже майже зовсім погас, лише голова жевріла, а решта — шипіло і шкварчало. Він з останніх сил благав мене про допомогу.

— Ти його порятував? — знову урвав розповідь Чмих.

— Аякже, я ж нічого не мав супроти нього, — сказав Нюхмумрик. — Щоправда, попiкся. Отож, дух, опинившись на сухому, знову запалахкотів. Ясна річ, він зрадив і, перш ніж відлетіти, зробив мені подарунок.

— Що? — не стримався Чмих.

— Пляшку сонячної оливи надр. Вогняні духи натираються нею перед тим, як податися до ядра землі.

— То тобі не страшно жодне полум'я, коли ти натрешся оливою? — у Чмиха мало очі не повилазили від захвату.

— Звичайно.

— І ти щойно тепер про це кажеш? — вигукнув Мумі-троль. — Ми порятовані! Як прилетить комета, досить лише...

— Але в мене майже нічого не лишилося, — засмучено зізнався Нюхмумрик. — Розумієте, я рятував речі з пожежі, коли горів дiм. Я ж не знав... На дні пляшки зосталася хiба краплина...

— На маленьке звірятко, таке, скажімо, як я, вистачить? — поцікавився Чмих.

Нюхмумрик глипнув на нього.

— Можливо... Але на хвіст забракне... Згорить, доведеться з цим змиритися.

— Ага, — буркнув Чмих. — Хай тоді усе йде з димом... Може, хоч на маленьке кошеня вистачить?

Але Нюхмумрик його вже не слухав.

Він випростався і тривожно принохався.

— Річка, — озвався за хвилю. — Щось помічаєте?

— Вона зазвучала по-іншому, — потвердив Мумі-троль.

І справді, річка шуміла і клекотіла, довкіл вирували круговерті, зовсім не такі маленькі, як перше.

— Згорніть вітрило! — скомандував Нюхмумрик.

Течія стала дуже швидкою. Пліт рвонув уперед, немов істота, яка довго подорожувала світами і раптом відчула близькість до мівки. Береги поступово сходилися до купи, гірські кряжі по обидва боки пнулися вгору, усе вищі й крутіші.

— По-моєму, мені хочеться опинитися на суходолі, — пробурмотів Чмих.

— Ми не можемо зараз пристати до берега, — сказав Нюхмумрик. — Доведеться покластися на волю ріки, доки вона вгамується.

Але ріка й не думала вгамовуватися. Береги ще тісніше зійшлися до купи, втиснувши бурхливі хвилі у вузьке русло. Вони опинилися посеред Самотніх Гір. Пліт, кружляючи, несло глибокою ущелиною, а смужка неба угорі ставала все меншою. Десь у горах грізно гуркотіло.

Мумі-троль крадькома зиркнув на Нюхмумрика, чи не страшно тому. Мумрик тримав у роті свою незмінну люльку, але вона давно погасла. Чорні, зрошені водою прямовисні скелі пролітали повз них, гуркіт набирив сили, пліт хитнувся і раптом злетів у повітря...

— Тримайтеся щосили! Ми летимо вниз! — закричав Нюхмумрик.

Мить — і лише клекіт білого шумовиння та рокотання ріки.

Ніхто не почув розпачливого крику Нюхмумрика.

Маленький пліт затріщав, а коли водоспад залишився позаду, знову випростався. Далі вони впливли у пійтму.

— Чому так темно? — заскімлив Чмих.

Ніхто йому не відповів.

Навколо стало зовсім чорно, лише біло-зелено мерехтіли на гребенях хвиль баранці. Скелясті стіни стулилися над ними склепінням, беспорядний пліт далі несло, обертаючи у круговертях. Інколи він налітав на стіни і кружляв колом. Гуркіт водоспаду потроху слабнув, і врешті лише темрява та повна тиша огорнули мандрівників.

— Ви ще тут? — тремтячи всім тілом, пискнув Чмих.

— Я гадаю, ще тут, — почувся голос Мумі-троля. — Ото буде що розповісти Мамі!

Раптом спалахнула вузьенька смужка світла — Нюхмумрик знайшов ліхтарика. Промінь лякливо затріпотів на чорній воді та вогких кам'яних стінах.

— Здається, русло стає вужчим, — тоненьким голоском озвася Мумі-троль. — А ти що скажеш? Вужчає?

— Може, хіба трішки, — визнав Нюхмумрик, намагаючись зберігати спокій. Однак йому це не вдалося. Щось знову хряснуло, і на пліт упала верхівка щогли.

— Щоглу треба скинути за борт! Допоможіть мені! — гукнув Нюхмумрик. — Покваптеся!

Щогла шубовснула у воду і зникла. Друзі завмерли, тісно при-тулившись один до одного. Зненацька Чмих відчув, як щось торкнулося його вух.

— Мої вуха! — зойкнув він. — Мої вуха черкають стелю!

Він упав на живіт і затулив носа лапами. У ту мить пліт шарпнувся й зупинився.

— Не рухайтесь! — порадив Нюхмумрик.

Слабке сіре світло наповнило тунель під скелястим склепінням, принаймні вони змогли бачити свої маленькі налякані мордочки. Нюхмумрик присвітив ліхтариком у воду.

— Це щогла, — мовив він. — Вона лягла упоперек, ми зачепилися за неї. А тепер погляньте, від чого це нас порятувало!

Мумі-троль і Чмих схирилися до плеса. Чорна лискуча вода стрімко котилася повз них, жажно булькаючи і зникаючи у бездонному проваллі!

— Мені вже досить і вас, і вашої подорожі, і ваших комет — усього досить! — заголосив маленький Чмих і розридався. — Хіба я не казав, що ризик — ваша власна справа?! Хіба я не казав, що хочу на суходіл?! Такі крихітні звірята, як я...

— Послухай! — урвав його голосіння Нюхмумрик. — Я знаю, що всі пригодницькі історії мають щасливий кінець. Глянь угору!

Чмих обтер лапками носа і підвів голову. Він побачив над собою вертикальну тріщину в скелі, а далеко вгорі смужку сірого неба.

— То й що з того? — хлипнув він. — Я ж не муха! А навіть якби був мухою, це теж нічого не змінило би. Мені паморочиться в голові ще з того часу, як я у дитинстві захворів на запалення вушок.

Чмих знову заплакав.

Тоді Нюхмумрик витягнув свою губну гармонію і загравав. Пісня була про пригоди, розвагами в яких і не пахло, а у приспіві йшлося про неодмінний несподіваний порятунок. Потроху Чмих заспокоївся, повторив свої вуса від сліз.

Пісня тим часом злетіла вгору, до смужки неба у скелях, розбудила відлуння, ще одне і ще, аж врешті розбудила Гемуля, який, сидючи, кунав біля свого сачка для метеликів.

— Що це таке? — зачудувався Гемуль і роззирнувся навколо.

Глянув на небо, зазирнув у сачок, відкрив покришку баночки з жуками і теж зазирнув досередини.

— Галас, — мовив він сам до себе. — Щось, без сумніву, спричиняє галас. (Музичного слуху він був цілком позбавлений.)

Зрештою Гемуль взяв своє збільшувальне скло і заходився шукати у траві. Він нишпорив, прислухався і принохувався, аж доки натрапив на глибоку тріщину у землі. Звідти долинав отой жахливий галас.

— Напевно, якісь дуже незвичайні комахи, — буркнув собі під ніс Гемуль. — Безсумнівно, рідкісні, а може, навіть ще не відомі науці!

Думка страшенно схвилювала Гемуля, він встромив у щілину свого великого носа, щоб ліпше бачити.

— Дивіться! Гемуль! — вигукнув Мумі-троль.

— Врятуй нас! Врятуй нас! — ридав Чмих.

— Вони геть знезямлені, — пробурмотів Гемуль, запихаючи у щілину сачок.

Сачок дуже обважнів, коли Гемуль витягав його. Він тягнув і підважував його, а витягнувши, захотів роздивитися свій улов.

— Дуже дивно, — мовив Гемуль, витрушуючи з сачка Мумі-троля, Нюхмумрика, Чмиха, намет і два наплічники.

— Страшенно дякуємо! — тішився Мумі-троль. — Ти врятував нас в останню хвилину!

— Я вас врятував? — здивувався Гемуль. — Не мав такого наміру! Мене цікавлять тільки рідкісні комахи, які зчинили там, унизу, галас. (Гемулі зазвичай тугодуми, однак дуже лагідні, якщо їх не сердити.)

— Це Самотні Гори? — запитав Чмих.

— Не знаю, — відповів Гемуль. — Але тут водиться багато цікавих нічних метеликів.

— Так, це Самотні Гори, — ствердив Нюхмумрик.

Навколо них здіймалися могутні гірські хребти, тоскно пустельні і сірі. Було дуже тихо й прохолодно.

— А де ж Обсерваторія? — не вгавав Чмих.

— Не маю жодного уявлення, — Гемуль починав сердитися. — А що вам відомо про нічних метеликів? Оце я хотів би знати.

— Нас цікавлять лише комети, — сказав Чмих.

— Вони рідкісні? — у голосі Гемуля почулося зацікавлення.

— Можна й так сказати, — potwierдив Нюхмумрик. — З'являються приблизно раз на століття.

— Нечувано! — зрадів Гемуль. — Таку варто спіймати. Які ті комети на вигляд?

— Червоні, з довгими хвостами, — пояснив Мумі-троль.

Гемуль дістав нотатник і записав ознаки комети.

— Напевно, належить до роду *Filiscrypus Chmychogalonica*, — пробубонів собі під ніс Гемуль. — Ще одне запитання, мої вчені друзі, — чим харчується ця дивовижна комаха?

— Гемулями, — чмихнув Чмих.

Гемуль почервонів мов буряк.

— Наука — не жарти. Бувайте здорові! Дозвольте відкланятися! Він зібрав усі свої баночки, підхопив сачок і подався геть, у Самотні Гори.

— Гемуль, вочевидь, вирішив, що комета — це якийсь жук або щось на те схоже! — повеселів Чмих. — Ото дурний! Чудасія та й годі! А тепер я хочу кави!

— Кавник залишився на плоті, — нагадав Нюхмумрик.

Мумі-троль, який теж полюбляв каву, кинувся до тріщини й зазирнув униз.

— Пліт зник! — закричав він. — Кавник запався крізь землю! Як ми собі порадимо без кави?!

— Їстимемо оладки, — втішив його Нюхмумрик.

Друзі розпалили ватру і посмажили оладки. Хапали їх просто з пательні — бо це єдиний правильний спосіб споживати оладки. Попоївши, вони обрали собі найвищий гірський кряж і поволі почали спинатися на вершину. Якщо вже будувати Обсерваторію, то, напевно, ближче до зірок.

Був пізній вечір. Прадавні величні гори дрімали, вершини переглядалися між собою понад проваллями, з яких піднімалася вгору імла, сіро-біла й крижано холодна. Час від часу маленький клаптик відривався від важкого хмаровища і поволі плив над горами, де гніздилися орли та кондори.

Біля підніжжя однієї гори блимало крихітне світелко. Підійшовши ближче, можна було побачити жовтий намет, освітлений зсередини. Губна гармонія Нюхмумрика звучала дуже самотньо у цій пустелі. Удалині задерла носа, прислухаючись, гієна. Вона ще ніколи не чула музики, тож завила моторошно й протяжно.

— Що це було? — запитав Чмих, присуваючись ближче до світла.

— Нічого страшного, — заспокоїв його Нюхмумрик. — А тепер послухаємо пісеньку про джмеля на карнавалі — і заграв знову.

— Гарна пісенька,— похвалив Мумі-троль,— тільки незрозуміло, чи весело було джмелеві на карнавалі. Ліпше розкажи щось.

Нюхмумрик якийсь час роздумував, а потім запитав:

— Чи розповідав я вам про хропусів, які стрілися мені кілька тижнів тому?

— Ні,— відповів Мумі-троль,— хто такі хропусі?

— Справді не знаєш? — здивувався Нюхмумрик.— Я гадав, що ви родичі, бо дуже схожі. Хоча ти, ясна річ, білий, а вони різнобарвні, до того ж, міняють колір від хвилювання.

Очі у Мумі-троля гнівно зблиснули.

— Ніякі ми не родичі,— спалахнув він.— У нас немає нічого спільного з тими, хто міняє колір. Існує лише один вид мумі-тролів — білі мумі-тролі!

— У кожному разі, ті хропусі дуже на тебе схожі,— спокійно наполягав на своєму Нюхмумрик.— Я маю на увазі — рисами. Хропусь дуже любить порядкувати і дискутувати, а це не раз досить обтяжливо. Менша сестричка слухається його в усьому, але гадаю, має власну думку. Може, лишень не зізнається в тому. Вона від голови до лап вкрита ніжним м'якеньким пухом і має пухнасту гривку, яку невпинно причісує.

— Ото дурненька,— буркнув Мумі-троль.

— А що було далі? — нетерпеливився Чмих.

— Та, нічого надзвичайного. Сестричка вміє плести маленькі спальні матраци з трави і варити смачні зупки, щоб не було розладу шлунку. А ще вона завітчує себе за вухом, а на лівій ніжці носить золотий браслет.

— Яка ж це історія?! — вигукнув розчаровано Чмих.— Зовсім нічого цікавого!

— Хіба ж нецікаво уперше у своєму житті побачити хропуся, який, до того ж, уміє міняти колір,— не згодився з ним Нюхмумрик і знову приклав до уст гармонію.

— Усі дівчата дурні, і ти теж разом з ними,— буркнув Мумі-троль, заповз у свій спальний мішок і відвернувся до стіни намету.

Тієї ночі йому наснилася маленька Хропся, схожа на нього самого. Він подарував їй троянду, щоб вона почепила її собі за вушком.

— Ото вже дурне наснилося,— пробубонів сам до себе Мумі-троль, прокинувшись наступного ранку.

У наметі було страшенно холодно. Нюхмумрик саме заварював чай.

— Нині ми видряпаємося на найвищу вершину,— повідомив він.

— Звідки ти знатимеш, що вона найвища? — запитав Чмих, витягаючи шию, щоб побачити вершину, однак гора ховалася у важких сірих хмарах.

— А ти пильно придивися, — порадив Нюхмумрик. — Бачиш, скільки цигаркових недопалків навкруги? Це професори поскидали їх униз.

— О-о, зрозуміло, — Чмих засмутився, що не він першим це помітив.

Усі троє спиналися вгору вузькою крученою стежкою, пов'язані між собою страховою мотузкою, яка затягувалася у кожного вузлом на животі.

— Не забувайте, що все робиться на вашу відповідальність, — нагадав Чмих, котрий ішов останнім у зв'язці. — А ще пам'ятайте про моє запалення вушок у дитинстві.

Стежка ставала все стрімкішою і стрімкішою, мандрівники дряпалися все вище і вище. Над ними здіймалися древні гігантські гори, а навколо було пустельно й жахливо самотньо. Поміж голими скелястими вершинами витав, широко розпростерши крила, кондор, єдина жива істота у цьому безгомінні.

— Який страшенно велетенський птах, — мовив Чмих. — Як йому, мабуть, самотньо там, угорі!

— Та він, напевно, має десь дружину і цілу купу маленьких діток, — заперечив Нюхмумрик.

Кондор велично ширяв у небі, час від часу повертаючи набік голову з гачкуватим дзьобом й зиркаючи холодними очима. Він завис у повітрі просто над ними, ледь похитуючи крильми.

— Що він замислив? — стурбувався Чмих.

— У нього лютий вигляд, — пробурмотів Мумі-троль. — Боюся, він надумав нас...

— Летить сюди! — несамовито зойкнув Нюхмумрик.

Усі троє кинулися до скелі. З пронизливим посвистом крил кондор шугонув на них. Друзі втиснулися в крихітну западинку в прямовисній стіні, міцно вчепившись один в одного і в безпорадному жаху сподіваючись найгіршого. Ось знову! Кондор налітав, мов буря, величезні крила вдарялися в скелю, а навколо стало темно. То було справжнісіньке жахіття!

Аж раптом усе стихло. Дрібно тремтячи, вони повисували носики зі свого сховку. Далеко внизу під ними, в урвищі, де чимраз більше гула темрява, ширяв, широко кружляючи, кондор. Потім він рвучко піднявся вгору і полетів углиб гір.

— Засоромився своєї невдачі, — пояснив Нюхмумрик. — Кондори дуже горді. Вдруге сюди не поткнеться!

— Кондор з кондорятами! Дуже зворушливо! — гарячкував Чмих.— А ще велетенські ящірки! Водоспад, що западається під землю! Забагато колосальних пригод для такого крихітного звірятка, як я!

— Найколосальніша пригода ще попереду,— заспокоїв його Мумі-троль.— Наша комета.

Усі троє глянули вгору на важкі хмаровища.

— Хотілось би вже побачити ясне небо,— мовив Нюхмумрик, підняв пір'їну, що її зронив кондор, й устроїв у свого капелюха.— Ходімо. Час підпірає.

Надвечір вони видряпалися так високо, що досягли хмар, ураз опинившись у тенетах холодної імли, і тільки сіра порожнеча залягала навкруги. Камениста стежка стала слизькою й небезпечною.

Друзі страшенно мерзли, а Мумі-троль тоскно думав про теплі вовняні штани, які саме цієї миті мандрували, напевно, до ядра Землі.

— А я гадав, що хмари м'які, пухнасті й приємні на дотик,— розчаровано пробубонів Чмих і пчихнув.— Як мені вже набридла ця клята подорож!

— Що це там? — вигукнув Мумі-троль і став як укопаний.— Там щось лежить і виблискує...

— Діамант? — Чмих знову збадьорився.

— Здається, маленький браслет,— мовив Мумі-троль, ступивши в густу пелену туману.

— Будь обережний! — застеріг його Нюхмумрик.— Він лежить на самому краю провалля!

Мумі-троль, дуже обачно ступаючи, рушив далі. Над самим урвиськом він ліг на живіт, простягнув уперед лапу.

— Міцно тримайте мотузку! — гукнув друзям.

Нюхмумрик із Чмихом натягували мотузку що було сили, Мумі-троль нахилився ще далі над прірвою, йому нарешті вдалося досягнути браслета. Ухопивши прикрасу, він порачкував назад.

— Це — золото,— сказав він до Нюхмумрика.— Ти, пригадую, казав, що у Хропсі був золотий браслет на лівій ніжці?

— Казав,— спохмурнів Нюхмумрик.— Вона була така гарненька! Її завжди вабило збирати квіти у найнебезпечніших місцях.

— Тепер від неї, без сумніву, нічого не зосталося,— бовкнув Чмих.

Посумніле товариство побрело далі, усе вище й вище, їх долала втома і дошкуляла холоднеча. Врешті вони вирішили зупинитися, щоб дати перепочинок ногам,— сиділи, мовчки вдивляючись у сизі хвилі туману. Раптом суцільна пелена роздерлася, а неозоре

море імли опинилося у них під ногами. З того місця, де вони стояли, воно видавалося м'якеньким і ніжним на дотик, так і кортіло пірнути, увійти в нього і потанцювати.

— Тепер ми стоїмо понад хмарами, — урочисто проказав Нюхмумрик.

Усі троє глянули на небо, якого вже так давно не бачили.

— Що це? — нажахано прошепотів Чмих.

Небо втратило блакитний колір, натомість забарвилось неприродним багрянцем.

— Може, це захід сонця так розмалював небо? — невпевнено припустив Нюхмумрик.

— Так воно і є! Жодного сумніву! — підтримав його Мумі-троль. — Сонце заходить...

Однак усі троє чудово знали, що то був не захід сонця, а комета, яка своїм червоним світлом осяяла вечірній небокрай. Вона прямувала до Землі, до всіх живих істот, котрі її населяли.

На найвищій вершині шпичастого гірського кряжу притулилася Обсерваторія, де професори вели незчисленні дивовижні спостереження, жили відлюдкувато наодинці з зірками та не до міри палили цигарки. Вежа Обсерваторії мала округлий прозорий дах, прикрашений скляною, забарвленою всіма кольорами веселки, кулею, яка поволі, але невпинно оберталася навколо себе.

Мумі-троль крокував попереду всіх. Він відчинив вхідні двері й поштиво завмер на порозі.

Вежа — велика зала — була обладнана найпотужнішим у світі телескопом, який день і ніч, спроквола обертаючись навсібіч, спостерігав за зоряним небосхилом, чи не чигає десь у Всесвіті небезпека, і при цьому по-котячому муркотів.

Юрми маленьких професорів метушилися навкруги, шастали вгору і вниз блискучими латунними сходами, щось регулювали, щось відкручували, щось вимірювали, час від часу записуючи покази до нотатників. Вони страшенно поспішали і всі як один палили цигарки.

— Доброго вечора! — привітався Мумі-троль.

Однак ніхто не звернув на нього уваги.

Тоді він шанобливо підступив до найближчого до себе професора і посмикав його за полу піджака.

— Ти знову плутаєшся під ногами! — розсердився професор.

— Вибачте, але я у вас ще ніколи не бував, — знітився Мумі-троль.

— То був хтось інший, дуже на тебе схожий, — буркнув професор. — Ані хвилини спокою останнім часом. Ми не маємо часу для

всіх, хто вештається тут знічев'я і наївно розпитує про якісь безглузді речі. Якись там браслети на лапки... Оця комета — найцікавіша з'ява в моєму житті... А ти чого хочеш?

— Нічого надзвичайного, — промимрив Мумі-троль. — Хотів би тільки довідатися, чи була вона пухнастою... я маю на увазі, та особа, котра приходила раніше... Може, мала квітку за вушком?

Професор здійняв руки до неба і зітхнув.

— Пушок та квіти мене не цікавлять, — сказав він. — А ще менше — браслети на лапках. Невже ти дійсно гадаєш, що може мати значення загублений якимось дівчиськом браслет, коли очікуєш появи комети?

— Цілком можливо, — серйозно відповів Мумі-троль. — Дуже вам дякую!

— Не варто дякувати! — буркнув професор і почовгав до свого телескопа.

— То що він сказав? — зашепотів Чмих. — Прилетить комета?

— Коли вона вріжеться в Землю? — допитувався і собі Ньюмумрик.

— Я забув про це запитати! — зізнався Мумі-троль. — Зате довідався, що Хропся була тут. Вона не зірвалась у прірву!

— Але ж ти й дурний! — не стримався Чмих. — Тепер я піду й про все випитаю. А ви вчіться, як треба залагоджувати справи!

І крихітне звірятко Чмих подріботіло до іншого професора.

— До мене доходило безліч чуток про ваші знамениті дослідження комет!

— Справді? — втішився професор. — Ця комета надзвичайно гарна. Я маю намір назвати її своїм іменем. Ходімо, сам побачиш!

Чмих рушив услід за професором, дряпаючись незчисленними сходами. Він був першим у світі крихітним звірятком, якому дозволено було подивитися в окуляр найбільшого на Землі телескопа.

— Бачиш, яка красуня? — захоплювався професор.

— Всесвіт чорний. Таки чорний... — прошепотів Чмих. Він так налякався, що хутро у нього на потилиці стало дибки.

У бездонній чорноті неба блимали, немов живі, величезні зорі. Такі завбільшки, як розповідав Ондатр. Ген далеко серед них щось сяяло, схоже на недобре червоне око.

— Комета! — скрикнув Чмих. — Оце червоне око і є кометою. Вона летить сюди!

— Звісно, летить сюди! — потвердив професор. — От що цікаво! З кожним днем її видно все ліпше. Комета стає чимраз більшою, червонішою та прекраснішою!

— Та вона ж не рухається! — недовіжливо мовив Чмих. — І хвоста не видно!

— Хвіст тягнеться позаду, — пояснив професор. — Комета простує нам назустріч, тому здається, ніби вона непорушна. Гарна, правда ж?

— Та-а... — завагався Чмих. — Червоний колір, звісно, прийемний... А коли вона долетить до Землі? — Чмих, зацікавлений від страху, вдивлявся у маленьку червону цятку через окуляр телескопа.

— За моїми підрахунками, комета досягне нашої планети увечері сьомого серпня о 20:42. Можливо, на чотири секунди раніше, — охоче розповідав професор.

— І що тоді трапиться? — поплотнів Чмих.

— Що трапиться? — професор аж розгубився. — Про це я ще не встиг подумати... Але неодмінно дуже скрупульозно запишу увесь перебіг події.

Чмих рушив униз сходами, коліна йому підгиналися. На півдорозі він раптом зупинився і запитав:

— Що нині за день?

— Третього серпня, — відповів професор. — 7:53 рівно.

— Гадаю, нам варто поквартитися додому, — мовив Чмих. — Бувайте!

Чмих повернувся до гурту — здавалося, наче він на голову підріс.

— Він чорний, — повідомив малий. — Чорний-чоренний.

— Хто? — не зрозумів Мумі-троль.

— Всесвіт, ясна річ. А комета червона, з хвостом позаду. За нашими з професором підрахунками, вона ДОСЯГНЕ Землі сьомого серпня, увечері, о 20:42. Можливо, на чотири секунди раніше...

— Негайно додому! — вирішив Мумі-троль. — Про що таке надзвичайно важливе у неділю казала Мама?

— Пудинг, — пхикнув зневажливо Чмих. — Дитячі витребеньки! Принаймні для того, хто дивився на зоряне небо в окуляр справжнього телескопа!

— Як би там не було, варто поквартитися, — пробурмотів Мумі-троль і кулею вилетів з Обсерваторії.

— Не поспішай занадто! — гукнув йому навздогін Нюхмурик. — Якщо ми мчатимемо наосліп, неодмінно зірвемося у найближче провалля. Комета прилетить щойно через чотири дні!

— Та що ви водно торочите про ту комету? — розсердився Мумі-троль. — Як тільки доберемося додому, Мама з Татом усе владнають. Інша справа — панночка Хропся! Вона ж не знає, що я знайшов її браслет!

Він розтанув у сутінках, тягнучи за собою на страховій мотузці друзів.

Моторошні червоняві сполохи на небі стали яскравішими.

Хмари розсіялися, оголивши гірський краєвид, осяяний якимось наче неземним надвечір'ям.

Глибоко внизу ледь виднілася вузька смужка ріки та темні плями лісів.

«Що ж,— подумав Нюхмумрик,— додому — то й додому. І панночка Хропя з браслетом на ніжці — ліпше, ніж без браслета, і байдуже, прилетить комета чи ні».

Четвертого серпня небо було безхмарним, однак сонце заслонила дивна тінь. Пропливаючи багряним небом над Самотніми Горами, вона якусь мить видавалася майже чорною.

Надворі потепліло. Друзі не спинялися всю ніч. Чмих почав вередувати.

— Я втомився,— нудив він.— Мені вже все набридло. Тепер ваша черга нести намет... І пательню теж...

— Хоч намет дуже зручний,— озвався Нюхмумрик,— не варто, однак, занадто перейматися речами, якими володіємо. Викинь його — та й по всьому! І пательню теж! Однаково нічого на ній смажити...

— Ти серйозно? — вражено запитав Чмих.— Кинути у прірву? Нюхмумрик лише кивнув.

Чмих підійшов до самого краю урвища.

— Шкода... У ньому можна жити,— бурмотів він.— Намет завжди міг би стати моїм... Любий Мумі-тролю, я не знаю, як мені вчинити!

— У тебе вже є печера,— приязно нагадав малому Мумі-тролю.

Чмих аж засміявся від утіхи і з легкою душею пожбурих клунок униз. Але ж і гуркоту він наробив, гупаючи по скельних виступах, а пательню гуділа, мов мідна духовна труба.

— Супер! — вигукнув Мумі-тролю, не забарившись послати услід за пательнею каструлі.

Посуд зчинив неймовірний брязкіт, який не стихав, доки остання каструля згинула у проваллі.

— Як чуєшся? Ліпше? — поцікавився Нюхмумрик.

— Ні-і-і,— заскімлив зблідлий Чмих.— Тепер мені паморочиться в голові.

Він ліг долілиць на землю, відмовляючись іти далі.

— Послухай,— суворо мовив Мумі-тролю.— У нас мало часу. Я прагну якнайшвидше відшукати маленьку...

— Знаю, знаю... — урвав його Чмих,— ...дурненьку панночку Хропсю. Не чіпай мене, бо зараз мене знудить!

— Дай йому спокій, хай собі трохи постогне! — втрутився Нюхмумрик. — А ми тим часом покатуляємо каміння. Знаєш, як?

— Ні.

Нюхмумрик вибрав чималенький камінь, що лежав на самому краєчку прірви.

— Дивись, — він розгойдав каменюку, раз-два-три — і вона зникла з очей. Мумі-троль та Нюхмумрик кинулися до краю і зазирнули униз. Каменюка витанцьовувала поміж скелями, гуркочучи, немов громовиця, услід летіла курява з дрібних камінців та уламків скель, а в горах ще довго гуляла глуха луна.

— Справжня лавина! — захоплено вигукнув Нюхмумрик.

— Я теж хочу! — Мумі-троль кинувся до ще більшої брили, яка балансувала над прірвою.

— Обережно! — скрикнув Нюхмумрик, але було надто пізно, брила загуготіла вниз, а за нею — нещасний Мумі-троль.

Якби не рятівна мотузка на животі, мабуть, на світі стало би на одного мумі-троля менше. Нюхмумрик умить впав на спину, щоб загальмувати посмик мотузки. Рвонуло таки сильно, Нюхмумрикові навіть здалося, що його ось-ось роздере навпіл.

Унизу над прірвою безпомічно баламкався Мумі-троль, а слід зазначити, що важив він чимало.

Нюхмумрик сповзав усе ближче й ближче до краю провалля. Мотузка між ним та Чмихом також нап'ялася, тож і Чмиха поволокло по землі.

— Не чіпайте мене! — скиглив він. — Дайте спокій, мені погано...

— Тобі стане ще гірше, коли за мить летітимеш у безодню, — гарикнув Нюхмумрик. — Допомагай тягнути!

Знизу долинали голосіння Мумі-троля:

— Допоможіть! Витягніть мене!

Чмих підвів голову і ще більше позеленів на виду, цього разу — від страху. Він намагався відповзти від краю, упирався лапами і навіть хвостом, ним так торсало навсібіч, що мотузка заплуталася поміж каменюками, і всі троє перестали зсуватися в провалля.

— Ось так, а тепер треба тягнути! — розпоряджався Нюхмумрик. — Коли я дам команду, мусиш щосили натягнути мотузку. Ще ні! Ще ні! Ось тепер — тягни!

І вони потягли, крок за кроком, аж врешті над краєм з'явився Мумі-троль.

Спочатку вуха, потім очі, потім ніс, потім ще трохи носа і нарешті — увесь Мумі-троль.

— Клянусь своїм хвостом! — вигукнув Мумі-троль. — Якби тут була Мама!

— Привіт! — зрадів Чмих. — Приємно тебе бачити! Це я не дав усім нам загинути!

Якусь хвилю вони сиділи й відсапувалися. Раптом озвався Мумі-троль:

— Ми впороли дурницю!

— Хто би в цьому сумнівався, — зауважив Чмих. — Ви завжди щось впорете...

— Немає нам жодного прощення! — не вгавав Мумі-троль. — Ми повелися просто злочинно! А якби каменюки упали на голову маленької Хропсі?

— Вони б її розтелючили, — незворушно бовкнув Чмих.

Мумі-троль аж зірвався на рівні ноги від такої байдужості свого друга.

— Рушаємо далі! — скомандував він. — Нема чого гаяти час!

І вони рушили вниз стежкою, а над ними з рожевуватого неба світило оповите серпанком сонце.

Біля підніжжя гори між камінням дзюркотів маленький струмок. Він був дуже мілкий, на дні виблискувала золотиста слюда. Гемуль студив натруджені ноги у воді і сам до себе зітхав. Коло нього лежала груба книжка, що називалася «*Комахи Північної півкулі, їхні добрі та погані звички*».

— Дивно, — буркотів Гемуль. — Жодної комахи з червоним хвостом. Хіба що йдеться про *Dideroformia Fnatopogetes*, але вона нічим не вирізняється з-поміж інших і зовсім не має хвоста.

Він знову важко зітхнув.

— Привіт! — гукнув Мумі-троль, вигулькнувши з-за кам'яної брили.

— Ох, як я налякався! — здригнувся Гемуль. — Це ви? А я подумав — лавина суне! Що за жахіття чинилося нині вранці!

— Яке жахіття? — запитав Чмих.

— Лавина, звісно ж. Страшений жах! Каміні завбільшки з будинок стрибали довкруги і розтропили мій найліпший слоїк. Я й сам стрибав... Гляньте на гулю в мене на голові! Ви лишень погляньте!

— Боюся, ми необачно зіштовхнули кілька камінців, — зізнався Нюхмумрик. — Важко втриматися від спокуси, коли вони такі гарні, великі й круглі...

— Хочеш сказати, це ви зірвали лавину? — не вірив власним вухам Гемуль. — Можна було здогадатися... Звичайно! Я вам від початку не довіряв, а тепер не хочу з вами й знатися!

Гемуль відвернувся і заходився хлюпати воду на свої натруджені ноги. За хвилю зиркнув з-під лоба:

— Ви ще тут?

— Зараз підемо,— запевнив Нюхмумрик.— Хотіли тільки поцікавитися, чи не здалося вам, що небо дивно змінило барву?

— Небо змінило барву? — здивовано перепитав Гемуль.

— Так, стало червоним,— терпляче повторив Мумі-троль.

— Послухай, хлопче,— мовив Гемуль,— про мене, хай собі буде хоч у клітинку! Я рідко задираю голову. Мене турбує лише мій чудовий потічок, який поволі пересихає. Якщо так триватиме й далі, я не зможу студити у ньому свої натомлені ноги.

— Але ж ця велика грізна комета... — почав було Мумі-троль, однак Гемуль його не слухав, забрав свої манатки і перейшов убрід на протилежний берег струмка.

— Ходімо,— покликав друзів Нюхмумрик.— Напевно, він хоче побути на самоті.

Йти тепер стало приємніше, під ногами ріс мох та лишайник, де-не-де цвіли квіточки. Ліс присунувся ближче. Було дуже тепло.

— У який бік до вашої домівки? — поцікавився Нюхмумрик.— Треба обрати найпрямішу дорогу, щоби встигнути до появи комети.

Мумі-троль глянув на компас.

— Дивно поводиться,— мовив він.— Крутиться мов навіжений. Невже боїться комети?

— Цілком можливо,— погодився Нюхмумрик.— Покладемося на інтуїцію. Я ніколи не мав довіри до компасів. Вони нанівець зводять вроджений інстинкт орієнтації у просторі.

— А мій вроджений інстинкт каже, що саме час попоїсти,— сповістив Чмих.— Надто давно ми їли — чому?

— Бо їжа скінчилася,— пояснив Нюхмумрик.— Попий морсу і спробуй думати про щось приємне.

За деякий час вони підійшли до невеличкого озера. Вода спала так низько, що озеро перетворилося на мілку смердючу калюжу. Заболочені зелені водорості охляло обвисали з берегів. Озерце вже не манило до купелі.

— Напевно, на дні утворилася діра,— висловив припущення Чмих.— От вся вода й витекла.

— Потічок Гемуля також пересох,— зауважив Мумі-троль.

Чмих зазирнув у пляшку з морсом.

— Рівень морсу теж опустився! — вигукнув він.

— Не мели дурниць! — розсердився Мумі-троль.— Ти ж його й випив! Ото осел!

— Сам осел! — відгаркнувся Чмих. Він був дуже втомлений, наляканий і голодний.

Саме тієї миті до них долинув крик. Хтось у лісі кликав на допомогу, та так голосно і розпачливо, аж в усіх трьох хутро стало дибки. Мумі-троль кинувся на голос, немов ядро, випущене з праці.

— Почекай! — горлав Чмих. — Я не встигаю! Ой! Ай!

Рятувальна мотузка уп'ялася йому в живіт, він заповоров у землю носом, то так його й волочили за собою. Мумі-троль та Нюхмумрик спинилися щойно тоді, як налетіли на дерево; мотузка між ними спинила їхній біг, і вони попадали.

— Зніміть з мене цю бісову мотузку! — сердито закричав Мумі-троль.

— Ти лаєшся! — отетерів Чмих.

— То й що?! — не вгавав Мумі-троль. — То Хропся кликала на допомогу! Я певен, що то вона!

— Заспокойтеся обидва, — втрутився у сварку Нюхмумрик, дістав ножа й розрізав мотузку.

Мумі-троль одразу зірвався з місця і щодуху, наскільки йому дозволяли коротенькі лапки, побіг на порятунок. Неподалік він надибав посинілого від жаху Хропуся, який несамовито волав:

— Отой страшнючий чортополох поїдає мою сестричку!

І справді — отруйний куц небезпечної родини *Angostura* ухопив Хропсю своїми живими гілками за хвостика і поволі підтягував до себе, а вона — що зовсім не дивно — стала від жаху бузкового кольору і лементувала так, як ніхто й ніколи з родини хропусів ще не лементував.

— Я біжу! Я вже тут! — квапився Мумі-троль.

— Візьми оце про всяк випадок із собою, — Нюхмумрик простягнув Мумі-тролеві розкладного ножа (отого, який мав викрутку та коркотяг). — І спробуй розлютити Анґостуру. Рослини цього виду легко піддаються на образи.

— Нікчемний плазун! Драпачка! — вигукував Мумі-троль, але куц залишався незворушним.

— Унітазна щітка! — не відступав Мумі-троль. — Стара чума щурячого хвоста! Післяобідній сон закатрупленої свині!

Враз Анґостура глипнула на Мумі-троля усіма своїми зеленими очиськами і відпустила Хропсю. Одна з її довгих гілок витягнулася гадюкою і схопила Мумі-троля за носа.

— Не дай їй взяти над тобою гору! — застеріг Нюхмумрик.

— Вошпие лайно! — заревів Мумі-троль і — чах-чах — відтяв кущеві руку-гілляку.

Глядачі привітали його перемогу гучним «Ура!».

Хвіст у Мумі-троля дрібно тремтів від злості, він стрибав то туди, то сюди, час від часу робив випадки у бік Ангостури або викрикував нові образливі обзиванки.

— Ти диви! — чудувався Чмих. — Який невичерпний у нього запас лайливих слів!

Поєдинок розгорівся не на жарт. Ангостура тряслася від роздратування, а Мумі-троль пашів від гніву та напруження. Із клубка зчеплених супротивників виднілися тільки руки-гілляки, хвости та лапи.

Хропся ухопила велику каменюку і пожбурила нею в отруйницю. Була вона не надто меткою, тож камінь влучив Мумі-тролеві в живіт.

— О, який жах! — зойкнула Хропся. — Я вбила його!

— Типове дівчисько! — пирхнув Чмих.

Однак Мумі-троль навіть не думав умирати і гідно продовжував свій тріумфальний двобій з підступною Ангостурою, доки від отруйного куща позалишалися самі обрубані цурпалки (дрібні гіллячки Мумі-троль не чіпав).

— Ось так! — сказав він, складаючи ножа.

— О, який ти хоробрий, — благоговійно прошепотіла Хропся.

— Пусте, мені такими справами доводиться займатися ледь не щодня, — недбало буркнув Мумі-троль.

— Дивина, я принаймні ще ніколи не бачив, щоб... — ляпнув Чмих і зненацька скрикнув, бо дістав копняка від Нюхмумрика.

— Що це було?! — здригнулася від ляку Хропся, яка ніяк не могла прийти до тями.

— Не бійся! — заспокоїв її Мумі-троль. — Я поруч і зумію тебе захистити. Прийми від мене маленький подарунок! — з цими словами герой простягнув дамі золотий браслет.

— О! — тільки й зуміла промовити Хропся й густо пожовтіла від утіхи. — А я його стільки шукала... Як мило...

Панночка одразу ж почепила прикрасу на ніжку і, вертячись на всі боки, милувалася нею.

— Вона проплакала за цією цяцькою кілька днів, — сказав Хропусь. — Щоразу, як я намагався заговорити про комету, вона зводила розмову до жалю за браслетом. А вас цікавить комета?

— Ще й як! — підтвердив Нюхмумрик.

— Хвала небесним силам! — полегшено зітхнув Хропусь. — То можемо одразу ж влаштувати нараду. Сідаймо!

Усі сіли.

— Я оголошую себе головою та секретарем зборів, — вів далі Хропусь. — Хтось має інші пропозиції?

Інших пропозицій не було, тож Хропусь тричі постукав олівцем по землі.

— Це була червона ядуча мураха? — запитала його сестра.

— Тихо, ти заважаєш проводити нараду! — урвав її Хропусь. — Отже, що ми маємо? Комета мала би досягнути Землі у п'ятницю, сьомого серпня, о 8:42 вечора. Можливо, на чотири секунди скоріше.

— Червона мураха... — пробурмотів Мумі-троль неуважно, розглядаючи гривку Хропсі. У Мами немає гривки. Він ще ніколи не бачив мумі-тролів з гривками.

— Чому ніхто ніколи мене не слухає? — образився Хропусь.

— Не знаю, — здвигнув плечима Чмих. — І завжди так було?

— А тепер, — звелів Нюхмумрик, — замкніть роти на замок і слухайте, що скаже Хропусь. Він хоче, щоб ми всі поміркували, як можна порятуватися у цій ситуації.

— Ми повертаємося додому! — повідомив Мумі-троль. — Сподіваюся, ви з нами?

— Це питання ми більш детально обговоримо на наступній нараді, — сповістив Хропусь.

— А де, до речі, ти мешкаєш? — поцікавилася Хропся.

— У дуже гарній долині, з Мамою і Татом. Тато сам побудував будинок і пофарбував його у блакитний колір. Напередодні нашої мандрівки я прилаштував для тебе гойданку в садку...

— Ото вже плете! — обурився Чмих. — Ти ж її ніколи раніше не бачив! Ліпше розкажи про мою печеру. Агов, Хропсю! А я маю таємницю, котра починається на *К*, а закінчується на *Я*! Воно не ймовірно лагідне!

— Дотримуйтеся, будь ласка, порядку денного! — мало не благав Хропусь і знову постукав своїм олівцем. — Є два моменти: чи зможемо ми дістатися Долини ще до прильоту комети і яка ймовірність того, що саме Долина стане найліпшим місцем порятунку?

— Дотепер усе йшло добре... — висловив свою думку Чмих.

— Мама про все подбає, — впевнено сказав Мумі-троль. — А ти, Хропсю, побачиш, яка у нас чудова печера!

— У мене... — поправив його Чмих.

— А в печері купа перлів, які я сам добув, — незворушно вів далі Мумі-троль.

— Перли! — захоплено вигукнула Хропся. — З них можна зробити браслет на ніжку?

— Звичайно! І не тільки на ніжку! Персні в носа, сережки на вуха, а ще пасочок та діадему...

— Про це можна буде поговорити згодом, — Хропусь уже геть сердито застукотів олівцем. — Хочете порятуватися чи ні?

— Ну ось, ти знову обламав кінчик свого олівця,— зауважила сестричка.— Ми, напевно, зможемо знайти прихисток у вашій печері. Може, пообідаємо?

— Звичайно! — скрикнув Мумі-троль.— Врятуємося у печері! Яка ж ти розумниця, Хропсю!

— У моїй печері! — наголосив знову Чмих.— Ми затулимо вхід камінням, заліпимо шпари в стелі, нанесемо туди купу їжі, а ще невеликого ліхтаря! Як цікаво!

— Для з'ясування цього питання неодмінно доведеться скликати ще одну нараду,— зауважив Хропусь.— Бо ж слід подумати про розподіл праці і таке інше...

— Ніхто тобі не боронить проводити наради,— втрутилася Хропся,— але зараз мені треба роздобути трохи дров. А ще принести питної води для зупи. І назривати букет лісових квітів для прикрашання обіднього столу.

— Якого кольору мають бути квіти? — зацікавився Мумі-троль.

Хропся оглянула себе з ніг до голови — вона усе ще була жовтою.

— Бузкового,— вирішила вона.— Бузковий колір пасуватиме мені найліпше...

Мумі-троль шугонув до лісу, а Хропусь із Чмихом подалися по дрова та воду. Нюхмумрик запалив свою люльку. Він ліг горілиць і задивився на червоне небо.

— Ідея з печерою не така вже й погана,— мовив він задумливо.— Боїшся комети, Хропсю?

— Ні. Головне для мене — не бачити її. До того ж, я спробую думати про щось інше...

Чмих не знайшов питної води для зупи. Він добрів аж до трясовини, однак там не залишилося ані краплі води, лише глевкий намул на дні, а всі бідолашні водяні лілії погинули. Врешті-решт, звисивши сумно вуха, він почалапав назад до друзів.

— Гадаю, що в усьому світі не залишилося й краплини,— пригнічено повідомив він.— Цікаво, що на це скажуть риби? А у нас — тільки море.

— Не біда,— втішила його Хропся.— Приготуємо зупу з ягідного морсу. Це питання вирішено!

— Де там вирішено! — не погодився її братчик.— Необхідно знайти причину висихання води...

Хропусь сів біля купки назбираних дерев'яних скіпок, які мали однаковісіньку довжину — він сам їх ретельно вимірював. У його голосі бриніли стурбовані нотки:

— Якась причина мусить бути...

— Я вважаю, до цього спричинилася комета, — висловив свою думку Нюхмумрик.

Усі підвели голови вгору, до неба. Сутеніло, вечірнє небо забарвилось темним багрянцем. Поміж віттям ялин виднілася маленька червона іскорка, схожа на зірку. Та це була не зірка. Вона не мерехтіла і не сяjala, а горіла, непорушно зависнувши у повітрі, бо ж тягнула за собою хвоста!

— Вона! — ствердив Хропусь.

Хропся від цих слів почала зеленіти, починаючи від носика. З лісу прибіг з букетом Мумі-троль, він постарався назривати щонайбузковіших квіток.

— Зараз мені, мабуть, ліпше пасували би жовті, — мовила вона, глянувши на квіти. — Бачиш, як я позеленіла...

— Назривати нових?

— Та ні, не треба. Але заслони чимось ту комету, бо інакше я не зможу зварити зупу...

Мумі-троль заслонив комету ковдрою. Хропся трохи заспокоїлася, приготувала у своїй маленькій каструльці морсову зупу з пахучими травами і поділила між усіма сухі хлібці, бо нічого більше у них не було. Після вечері всі вклялися на трав'яний матрацик, який виплела Хропся. Вогонь поволі згасав, надійшла ніч. Високо в небі, над мовчазним сонним лісом гаряче світилася комета, вісуючи біду.

Увесь наступний день друзі йшли лісом, простуючи в Долину Мумі-тролів. Нюхмумрик грав їм на губній гармонії, щоб мандрувалося веселіше. Десь близько п'ятої години по обіді вони вийшли на стежку, де стояв великий вказівник: «Сьогодні увечері танці! Сюди! Працює крамниця!».

— О! Хочу потанцювати! — заплескала лапками Хропся.

— Які можуть бути танці, коли Земля ось-ось загине?! — запротестував Хропусь.

— Але якщо не зараз, то коли? — не поступалася Хропся. — Будь ласка! До кінця світу в нас ще два дні!

— Може, у крамниці продають лимонад, — замріявся Чмих.

— До того ж, нам майже по дорозі, — докинув Мумі-троль.

— Можна лише глянути одним оком на ті танці, проходячи повз майданчик... — запропонував і собі Нюхмумрик.

Хропусь лише зітхнув. Отож друзі звернули на стежку і попростували за вказівником. Стежка весело в'юнилася лісом, петлювала і закручувалася на всі боки, інколи знічев'я зав'язуючись

вузликом. Від такої стежки не втомлюєшся; вона навіть, здається, скоріше приводить до мети, аніж пряма й нудна дорога.

— У мене відчуття, ніби Долина Мумі-тролів ось-ось вигулькне з-за наступного закруту, — мовив Мумі-троль.

— Розкажи мені про Долину, — попросила Хропся.

— У нашій Долині завжди почувашесь у безпеці, — почав розповідь Мумі-троль. — З веселим настроєм встаєш уранці і вкладаєшся до сну ввечері. Там росте розлоге дерево, на якому я побудую курінь, а ще є потаємне місце — обов'язково тобі покажу. Мама обклала всі грядки черепашками, а наш ґанок увесь день купається в сонячному промінні. Там так смачно пахне. Ми маємо власний місток через річку, який побудував Тато і по якому можна котити тачку. А ще я зробив відкриття — знайшов море, тож і шматочок моря також належить нам...

— А раніше ти водно торочив, які гарні краї, де ніколи не бував, — ущипнув Чмих.

— Та то давно було... — відмахнувся Мумі-троль.

За наступним вигином стежки вони опинилися перед крамничкою, дуже гарною хатинкою. Навколо рівними рядочками буяло розмаїття квітів, на стовпі лежала срібна куля, у якій віддзеркалювався ліс і біла хатка з дахом, викладеним дерном. Оголошення біля дверей сповіщало, що тут можна купити порошок до прання, лакрицю та чудову Сонячну Оливу.

Мумі-троль піднявся вгору сходами, а коли відчинив двері, всередині хатинки теленькнув дзвоник. Усі увійшли до крамнички, тільки Хропся затрималася надворі, милуючись своїм відображенням у срібній кулі.

У крамниці за лядою сиділа бабуня з маленькими і круглими, як у мишки, очицями та сивим волоссям.

— Ага! — мовила вона замість привітання. — Скільки маленьких діточок! Чого бажаєте?

— Лимонаду, — випалив Чмих. — З червоним сиропом.

— Чи немає у вас зошитів у лінійку або клітинку? — поцікавився Хропусь. Він мав намір записувати все, що слід робити у разі зіткнення з кометою.

— Звісно, є, — сказала Бабуня. — Синій зошит годиться?

— Ліпше іншого кольору, — попросив Хропусь. — Синіми здебільшого користуються зовсім маленькі хропусі.

— А мені би здалися інші штани, — озвався Нюхмумрик. — Тільки б вони не були надто нові на вигляд. Я добре почувуюся лише у тих штанятах, які допасовані до моїх форм.

— Зрозуміло, — відповіла Бабуня, полізла драбиною під стелю і досягла звідти штани.

— Ой, вони надто нові, — занепокоївся Нюхмумрик. — Може, є старіші?

— Це найстаріші штани серед моїх запасів, — пояснила Бабуня. — Але завтра вони будуть ще старішими, — додала вона з надією в голосі, глянувши на Нюхмумрика поверх окулярів.

— Що ж, — зітхнув Нюхмумрик, — я приміряю їх за хатиною, хоча дуже сумніваюся, що вони мені пасуватимуть.

І Нюхмумрик зник у садку.

Хропусь щось занотовував у новому зеленому зошиті.

— А що забажав би собі маленький Мумі-троль? — запитала Бабуня.

— Діадему, — поважно відповів Мумі-троль.

— Діадему?! — вражено перепитала Бабуня. — Навіщо вона тобі?

— Подарує Хропсі, — устряв Чмих, який сидів на підлозі і цмулив крізь соломинку червоний лимонад. — Він геть стратив глузд, відколи зустрів її.

— Що ж безглузлого у подарунку? — зауважила Бабуня. — Ти ще занадто малий, щоб збагнути, але насправді прикраса є найгарнішим дарунком для дами.

— Ага, — буркнув Чмих, ховаючи рийку у склянці з лимонадом.

Бабуня обвела поглядом усі свої полиці, однак діадеми на них не знайшлося.

— Може, під лядою, — допомагав у пошуках Мумі-троль.

Бабуня зазирнула й під ляду.

— Ні, тут теж немає, — мовила вона засмучено. — Важко повірити, у мене немає ані одної діадеми... Може, замінимо парою крихтих рукавичок для хропусів?

— Ой, не знаю, — посмутнів Мумі-троль.

Тієї миті двері дзеленькнули, до крамнички увійшла Хропся.

— Доброго дня! — привіталася вона. — У вас таке чудове дзеркало в саду. Відколи я загубила своє люстерко, можу дивитися на себе хіба у водяне плесо, а відображення у ньому видається надто кумедним.

Бабуня глипнула на Мумі-троля й підморгнула йому. Вона щось досягла з полиці і похапцем тицьнула Мумі-тролеві у лапку. Мумі-троль і собі глянув крадькома: то було маленьке кругле люстерко у срібній рамочці, на зворотному боці оздоблене трояндою з червоних рубінів. Мумі-троль переглянувся з Бабунею і засміявся. Хропся нічого не помітила.

— Чи не знайдеться у вас кілька медалей? — запитала вона.

— Кілька *чого?* — перепитала Бабуня.

— Медалей, — повторила Хропся. — Гарно оздоблені зірки, які поважні панове так охоче носять на шиї...

— О так, звісно, так, — заторохтіла Бабуня. — Медалі, аякже...

І вона заходилася нишпорити по полицях, по всій крамниці, навіть зазирнула під ляду.

— Ані одної? — від розчарування Хропсі аж сльози набігли на очі.

Бабуня зовсім посумніла, та враз їй сяйнула рятівна думка, вона притьмом полізла драбиною до найвищої политгі, де стояла коробка з різдвяними ялинковими прикрасами, і досягнула звідти велику розкішну зірку.

— Яке щастя! — зраділа Бабуня. — Таки знайшла ще одну медаль!

— Яка гарна, — прошепотіла заворожено Хропся і, обернувшись до Мумі-троля, мовила: — Це тобі! За те, що ти врятував мене від отруйного чортополоху.

Мумі-троль наче мову втратив від несподіванки. Він уклякнув на одне коліно, а Хропся повісила йому на шию зірку, що сяяла неповторним блиском.

— Шкода, що ти не можеш побачити, як вона тобі личить, — пошкодувала Хропся.

І тоді Мумі-троль простягнув їй люстерко, яке ховав за спиною.

— А це — тобі, — мовив він. — Щоб ти могла собою милуватися.

Доки обоє розглядали своє відображення, знову тельєнкнув дзвіночок — досередини увійшов Нюхмумрик.

— Гадаю, штанам варто трохи постаріти, — сказав він. — Вони не мають моєї форми.

— Шкода, — скрушно зітхнула бабуня. — Але новий капелюх тобі, напевно, не завадить...

Нюхмумрик сполошився й натягнув глибоко на вуха свого старого зеленого драгтяха.

— Страшенно дякую, але мені щойно спало на думку, що накопичувати надто багато власності небезпечно...

Хропусь, який увесь той час писав щось у своєму зошиті, підвівся і сповістив:

— Якщо маєш справу з кометою, найважливіше не затримуватися понад міру в крамниці, вишукуючи всякий непотріб. Чмиху! Ану допивай свій лимонад!

Чмих запопадливо перекинув цілу пляшку, лимонад потрапив йому не в те горло, почувися чудернацькі звуки і червоне питво фонтаном пирснуло на килим.

— Я виблював! — вигукнув він з докором.

— Отак у нього завжди, — пояснив Мумі-троль. — То, може, рушаймо!

— Скільки все це коштує? — поцікавився Хропусь.

Бабуня заходилася підраховувати, а доки вона рахувала, Мумі-троль раптом згадав, що у нього немає грошей.

Запитально звівши вгору одну брову, він обвів поглядом друзів і відразу збагнув, що й у їхніх кишнях гуляє вітер. Яка ганьба!

— 40 пенні за зошит і 34 пенні за лимонад, — бурмотіла Бабуня. — Зірка коштує 3 марки, а люстерко — 5, бо воно оздоблене рубінами. Разом 8 марок 74 пенні.

Усі мовчали, немов води у рот понабирали. Хропся з важким зітханням поклала на ляду дзеркальце, а Мумі-троль заходився роз'язувати вузлик на стрічці з медаллю. Чмих з жалем дивився на мокру від виблюваного лимонаду пляму на килимі. Хропусь напружено розмірковував: зошит, у якому вже зроблено записи, зріс чи впав у ціні?..

Бабуня позирала на них поверх окулярів.

— Ага, любі дітоньки, — згадала вона, — є ще старі штани, які коштують саме 8 марок, але ж Нюхмумрик від них відмовився. Отож, ми квити, і вам зовсім нічого не треба платити.

— Це правда? — здивувався Мумі-троль.

— Звісно, правда, — підтвердила Бабуня. — Штани ж у мене залишаються...

Хропусь спробував подумки провести розрахунки, але йому не вдалося. Тому він усе записав до зошита і полічив у стовпчик:

Зошит — 40 пенні

Лимонад (виблюваний) — 34 пенні

Медаль — 3 марки

Люстерко (з рубінами) — 5 марок

Сума: 8 марок 74 пенні

Штани — 8 марок

8 = 8

решта: 74 пенні.

— Дійсно, — здивувався Хропусь. — Усе сходиться...

— Але ще залишається 74 пенні, — зауважив Чмих. — Вони належаться нам?

— Не будь дріб'язковим, — охолодив його Нюхмумрик. — Квити то квити...

Друзі низько вклонилися Бабуні, а Хропся присіла у глибокому реверансі. Уже на порозі вона запитала:

— Чи далеко до танцювального майданчика?

— Та ні, — відповіла Бабуня. — Два кроки... Однак танці починаються щойно зі сходом місяця.

Вони вже далеко зайшли у ліс, коли Мумі-троль зненацька зупинився:

— Дерновий дах крамнички не дуже надійний, — мовив він. — Може, візьмемо Бабуню із собою, — заховано у нашій печері?

— У моїй печері, — виправив Чмих. — Я побіжу й запитаюся?

— Біжи! — погодився Нюхмумрик.

Чмих рвонув назад, тільки п'яти замиготіли, а решта сіли на узбіччі стежки зачекати на нього.

— А ти вмієш танцювати отой новий танець?.. Та ти знаєш... як він там називається? — запитала Хропся.

— Ні, не знаю, як називається, — відповів Мумі-троль. — Мені подобається вальс.

— Ми не встигнемо потанцювати, — озвався Хропусь. — Глянь-те на небо...

Усі підвели голови (окрім Хропсі).

— Вона виросла, — ствердив Нюхмумрик. — Учора була завбільшки з мурашине яєчко, а нині — як апельсин. Мені навіть здається...

— А танго вмієш танцювати? — урвала Нюхмумрика Хропся. — Один крок убік і два назад...

— Ніби неважко, — кивнув Мумі-троль.

— Люба сестричко з курячими мізками! — роздратовано втрутився Хропусь. — Ти хоч коли-небудь думаєш про серйозні речі?

— Ми розпочали розмову з танців, — наполягала на своєму Хропся, — а ти раптом заговорив про комети. Я лише продовжую тему розмови...

Засперечавшись, брат із сестрою вмить змінилися в кольорі. Невдовзі повернувся Чмих.

— Вона не хоче! — крикнув ще здалеку. — Казала, що заховано у льоху, де зберігається варення. Але просила всіх вітати, дякувала за запрошення і передала для кожного по солодкому льодяникові.

— Сподіваюся, ти не випрошував у неї ласощі? — закралася підозра у Мумі-троля.

— Та ніколи в житті! — праведному обуренню Чмиха не було меж. — Бабуня ж винна нам іще 74 пенні, от і вирішила на ту суму дати льодяників. А я лише погодився з нею, що так буде справедливо!

Отож друзі помандрували далі, і стежка помандрувала з ними теж. Потемніле сонце сховалося за ялицями, пішло на спочинок за край неба. Натомість зійшов місяць, на диво тьмянний і аж наче блідо-зелений.

Комета сяяла все яскравіше. Вона стала майже такою, як місяць уповні, і осявала увесь ліс червоним примарним світлом.

Танцювальний майданчик розташувався на невеличкій галявині. Його прикрашали гірлянди світлячків, а на узліссі великий Коник-стрибунець налаштував свою скрипку.

Галявина повнилася гостями, які чекали на початок забави. Маленькі водяники наважилися прийти сюди, покинувши свої перехлі болітця та трясовини. На майданчику аж роїлося крихітними повзиками, а в березовому вітті ділилися останніми плітками мавки (мавки — це крихітні дівчатка з дуже гарним волоссячком, які мешкають у стовбурах дерев. Уночі вони виходять зі своїх сховків, щоб погойдатися на вітті. Зазвичай не водяться у деревах хвойних порід).

Хропся вийняла люстерко, аби зачесати гривку й подивитися, чи гарно причеплена квітка за вушком. Мумі-троль поправив медаль на грудях. Ще ніколи їм не доводилося бувати на такому великому балу.

— Як гадаєш, Коник-стрибунець нічого не матиме проти, якщо я заграю на своїй губній гармонії? — зашепотів Нюхмумрик.

— Грайте удвох! — запропонував Хропусь. — Навчи його нашої улюбленої пісеньки *«В усіх звірят кокарди на хвостах»*.

— Добра думка, — зрадів Нюхмумрик і потягнув Коника-стрибунця за собою в чагарник навчати нової пісеньки.

За якусь хвилю з-за кущів долинули обережні поодинокі звуки, потім ще й ще, а тоді залунали веселі трелі гармонії і циганська скрипка. Повзики, мавки та водяники враз замовкли і зібралися на галявині послухати.

— Яка гарна музика! — перешіптувалися вони. — Саме до танцю!

— Мамо! — скрикнув один малесенький повзик, показуючи на Мумі-троля. — Он стоїть генерал!

Уся родина повзиків підступилася ближче — помилуватися медаллю.

— Яка у тебе розкішна гривка! — захоплювалися вони Хропсиною зачіскою.

Мавки по черзі розглядали себе у люстерку з рубіновими трояндами, а кожний водяник вважав своїм обов'язком підписатися у зошиті Хропуся водяним знаком. Ураз залунала пісенька *«В усіх звірят кокарди на хвостах»* — без жодної фальшивої ноти! — а з-за куща, завзято витинаючи на інструментах, з'явилися Нюхмумрик

з Коницом-стрибунцем. На майданчику завирувало, всі кинулися шукати собі партнерів до танцю. Невдовзі пари закружляли у танку.

— Ти гарно танцюєш, — похвалила Хропся. — Що це за танок?

— Мій! — запишався Мумі-троль. — Я щойно його винайшов.

Хропусь запросив до танцю водяничку з водоростями у волоссі, і тепер мучився, дотримуючись такту.

Чмих кружляв з найкрихітнішою дівчинкою-повзиком і видавався сам собі великим та кремезним. З першого погляду було помітно, як щиро захоплюється ним партнерка. Комарики танцювали осібно від гурту, а з усіх закутків лісу чалапали, повзли, стрибали нові гості, охочі подивитися на бал. Ніхто й на мить не згадав про комету, самотню й палахкотливу, що легіла крізь чорну ніч.

Десь близько півночі на галявину прикотили бочку з яблучним вином, усі гості одержали по келишкови з березової кори. Світлячки збилися до купи у кулю над танцювальним майданчиком, аби присвічувати танцюристам, які посідали кружком, попиваючи вино та смакуючи канапками.

— А тепер настав час для розповідей, — запропонував Чмих. — Ти знаєш якусь цікаву історію, маленька Повзунко?

— Не-е, — страшенно розгубилася Повзунка. — Хіба одну...

— То розповідай!

— Жив собі якось лісовий щур на ймення Пімп, — пробубоніла Повзунка, соромливо затуливши личко лапками.

— А що було далі? — підбадьорив її Чмих.

— Оце й усе, — прошепотіла Повзунка і заповзла, ховаючись, у мох.

Усі зареготали, хапаючись за животи, а водяники затарабанили своїми хвостами.

— Заграйте, щоб можна було підсвистувати! — гукнув Мумі-троль музикам.

— Хіба «Вілері валена»...

— О, ця пісенька така сумна, — запротестувала Хропся.

— Не біда, — наполягав Мумі-троль, — зате гарно свищеться...

Нюхмумрик грав на гармонії, Мумі-троль підсвистував, а решта підхоплювали приспів:

Вілері валена,
Нічка така темна,
Пізня година —
А ти все сама.
Змучилися ніжки,
А дому нема.*

* Тут і далі — вірші у перекладі Мар'яни Савки. — Прим. перекладачки.

Хропся гірко зітхнула.

— Ну ось, мені так сумно стало на серці,— мовила вона.— Це ж про нас пісенька. Потомилися наші маленькі ніжки, а дому нема...

— Вони у тебе потомилися, бо ти забагато витанцьовувала,— фуркнув Хропуть, вихиляючи свого келиха.

— А дім ми неодмінно віднайдемо! — вигукнув Мумі-троль.— Не сумуй! Ми прийдемо додому, Мама чекатиме нас з наготованим обідом і скаже: «Як вчасно ви повернулися!» А ми скажемо: «Якби ти лишень знала, що за пригоди з нами трапились!»

— У мене буде браслет з перлів,— мрійно прошепотіла Хропся.— А однією перлиною прикрасимо тобі шпильку на краватку.

— Звісно, хоча я рідко одягаю краватку,— сказав Мумі-троль.

— А ще одну перлину я одягну на шийку своїй таємниці,— озвався Чмих.— У мене ж є таємниця, яка починається на *К*, закінчується на *Я* і ходить за мною слід у слід. А коли мене немає поруч, так тужить...

— Може, у твоєї таємниці передостання літера *Н*? — поцікавився Хропуть.

— Не скажу! — скрикнув Чмих.— Навіть не намагайся вгадувати!

А Нюхмумрик все вигравав одні мелодії за іншими: і колисково-присмеркові, і бадьористо-мандрівні. Потроху повзики та водяники почали розходитися й зникати у лісових хащах. Зникли й мавки, а Хропся заснула, міцно стискаючи у лапці люстерко.

Урешті замовкла музика, на галявині запанувала тиша. Світлячки погасли. Спроквола, дуже спроквола надходив ранок.

П'ятого серпня не заспівали пташки. Сонце ледь пробивалося крізь імлу. Зате над лісом висіла комета завбільшки з колесо до воза, оторочена вогненними язиками.

Нюхмумрикові зовсім перехотілося грати на гармонії. Він крокував, глибоко замислившись та замкнувшись у собі.

Інші також примовкли. Лише Чмих час від часу скиглив, бо у нього боліла голова. Було пекельно гаряче.

Ураз ліс закінчився, і перед ними пролягла безмежна пустеля з подовгастими піщаними дюнами, між якими подекуди стирчали віхті дикого вівса.

Мумі-троль спинився й принохався.

— Я не відчуваю запаху моря... — мовив він.— Тут погано пахне...

— Це пустеля, — похмуро зронив Чмих. — Пустеля, в якій збіліють наші кості, їх ніхто й ніколи не знайде. Мені болить голова!

Ноги в'язнули в піску. Вони брели далі, з одного гребеня дюни на інший...

— Погляньте! — вигукнув Хропусь. — Он сунуть вервечкою гатіфнати!

Гатіфнати незмигнуто вдивлялися в горизонт і неспокійно вимахували лапками.

— Вони прямують на схід, — зауважив Хропусь. — Мабуть, певніше податися вслід за ними. У них інстинкт, вони знають, куди йти...

— Але наш будиночок на заході! — заперечив Мумі-троль. — Мама з Татом мешкають на заході, — і він, не звертаючи зі шляху, рушив прямісінько у бік Долини Мумі-тролів.

— А тепер мені хочеться пити! — знову заскиглив Чмих.

Та ніхто навіть уваги на нього не звернув.

Піщані дюни стали нижчими, навколо все було вкрите морськими водоростями, що червоно світилися у відблисках комети, дрібними камінцями, мушлями, уламками березової кори та деревини, корками — всім, що можна знайти на морському узбережжі. От тільки самого моря бракувало...

Вони стояли, тісно притулившись один до одного й знетямлено дивлячись поперед себе. Там, де мали плюскотіти м'які аквамаринові хвилі моря і вигойдуватися на гребенях чайки, зяяла прірва. Звідти здіймалися догори неприємні гострі випари, а вглибини щось булькало і бродило. Берег біля самих їхніх ніг западався урвищем, затягненим зеленим болотистим слизом.

— Море зникло, — ледь чутно прожебоніла Хропся. — Чому зникло море?

— Не знаю, — Мумі-троль теж розгубився.

— Добре, що ми не риби, — бовкнув Чмих, намагаючись зберегти задержуватий тон.

А Нюхмумрик сів у пісок і, обійнявши голову лапками, затужив:

— Чудове море! Усе пропало! Не буде більше ні розваг під вітрилами, ні купання, ні улову великих щук! Не буде штормів, ані прозорої криги! І місяць ніколи більше не милуватиметься своїм віддзеркаленням у тихій воді! І берег уже не берег — усе пропало!

Мумі-троль примостився поруч і спробував його розрадити:

— Море повернеться! Усе повернеться на свої місця, як тільки комета полетить собі геть. Повір мені!

Але Нюхмумрик не вірив.

— Як нам потрапити на протилежний бік? — несподівано запитав Хропусь. — Ми не встигнемо обійти прірву за два дні...

Відповіддю йому було мовчання.

— Треба зібрати нараду, — стрепенувся Хропусь. — Я пропоную себе за голову й секретаря. Хто які має пропозиції?

— Перелегіти... — мовив Чмих.

— Обійти... — запропонував Мумі-троль.

— Не меліть дурниць! — урвав їх Хропусь. — У нас немає часу на дурниці. Ваші пропозиції одноголосно не приймаються. Висувайте нові...

— Сам висувай! — розсердився Мумі-троль. — Інших можливостей не існує! Так і запиши у своєму обдертому зошиті, що після прильоту комети від нас залишиться хіба мокре місце, бо вже навіть Нюхмумрик не вірить у наші сили!..

Навколо запала цілковита тиша.

Раптом Нюхмумрик зірвався на рівні ноги:

— Ми передибаємо провалля на ходулях і виграємо час!

— Правильно! — підтримав його Мумі-троль. — Чудова ідея! Звісно, ходулі! Покваптеся! Треба роздобути ходулі, і тоді ми порятуємося й повернемося додому!

Усі кинулися на пошуки.

Ніде не знайти стільки необхідних речей, як на морському березі.

Мумі-троль роздобув щоглу, розламану навпіл, Хропся — держак від мітли та весло, Нюхмумрик — вудку й флагшток, Чмих — жердку й поламану драбину. А Хропусь повернувся до лісу і виламав там дві однакові за довжиною гілляки.

Потім усі знову зібралися докупи, щоб опанувати мистецтво пересування на ходулях. Нюхмумрик чувся на ходулях, наче на власних ногах, і показував іншим, що та як слід робити.

— Ширше крок! — командував він. — Не думайте! Довіртеся своїм відчуттям! Не дивіться вниз, бо втратите рівновагу!

— Мені паморочиться в голові! Мене зараз знудить! — скиглив Чмих.

— Послухай, Чмиху! — існував лише один спосіб заспокоїти малого, і Нюхмумрик про це знав. — Цілком можливо, що на дні моря лежать *затонулі скарби*...

Скиглія одразу ж перестало нудити.

— Погляньте на мене! — загукала Хропся. — Я навчилася! Я зуміла! Я зовсім не думаю, лише відчуваю...

— Хто б сумнівався! — буркнув її братчик.

За справами минула година, врешті Нюхмумрик сказав:

— Тепер я вірю — ми впораємося. Час вирушати в дорогу!

— Я ще не готовий! Мені ще треба повчитися! — заблагав Чмих, крадькома кинувши погляд на морське дно.

— У нас немає часу, — не піддався на вмовляння Нюхмумрик. — Пильно вважайте на слизький намул та шпарини у дні. Ідіть за мною услід!

Вервечкою, з ходулями під пахвами, друзі зійшли у червоний присмерк провалля. Вони сковзалися й шпорталися в морських водоростях і ледве бачили один одного у клубах вогких випарів.

— Сподіваюся, ви пам'ятаєте, що відповідальність за все повністю лежить на вас? — запитав Чмих.

— Так-так, пам'ятаємо, — заспокоїв малого Мумі-троль. — Не хвилюйся.

Перед ними розпростерлося дно мертвого моря. Вигляд воно мало невтішний. Розкішні корони морських водоростей, що колись погойдувалися у прозорій воді, тепер зів'яли й почорніли, а в поодиноких калюжах відчайдушно тріпалася риба. У повітрі витав сморід. Медузи й маленькі рибки задихалися без води, Хропся металася навсібіч, підбираючи їх і зносячи до калюж.

— Ось так, ось так, — примовляла вона, — зараз вам полегшає...

— Як мені їх шкода, — мовив Мумі-троль. — Але ми не встигнемо врятувати всіх...

— Хоч кількох, — гірко зітхнула Хропся. Вона видряпалася на свої ходулі й рушила вслід за рештою.

Комета з дна провалля видавалася набагато більшою й немов тріпотіла та мерехтіла у водяних випарах мертвого моря.

Схожі на довгоногих комах, друзі все глибше й глибше спустилися в надра морського дна. Де-не-де здіймалися велетенські скелі піщаника — їхні вершини були колись острівцями, до яких приставали прогулянкові кораблики, а навколо у воді плюскотіла дрібна звірина.

— Тепер ніколи не наважуся плавати на глибині, — зізнався Нюхмумрик. — Як уявлю собі, що таїться у безодні піді мною...

Він зазирнув у розколину, де ще не висохла вода і вирувало якесь загадкове життя.

— Але тут гарно! Моторошно й гарно... — додав Нюхмумрик. — Подумайте лишень, тут не ступала іще нога жодної живої істоти!

— Он вона! — зарепетував Чмих. — Скриня зі скарбами! Ти ж казав, що на дні моря трапляються *затонулі скарби!*

Чмих відкинув ходулі й почав витягати скриню з піску.

— Допоможіть мені! — кричав він. — Вона замкнена... І міцно застрягла...

— Скриня надто велика,— намагався погамувати запал мало-го Хропсью.— Ми не зможемо взяти її з собою. Любий Чмиху, поквапся! Дорогою нам трапиться ще не один гарний скарб!

Чмих, похнюпивши носа з відчаю, поплівся за друзями.

Скелі ставали вищими й недосяжнішими, а розпадини — глибшими. Ходулі раз у раз застрягали у тріщинах, просуватися вперед стало важче. Час від часу хтось перечіпався й поров носом. Друзі перестали розмовляти, мовчки брели, брели, брели... Раптом перед ними вигулькнув затонулий корабель. Бідолаха мав страшенно нещасний вигляд. Щогла зламалася, пробиті боки заросли мушлями та водоростями, такелаж забрала із собою морська течія, але жіноча фігура на носі збереглася і з сумною усмішкою дивилася кудись повз них.

— Гадаєш, їм пощастило врятуватися? — прошепотів Чмих.

— Звичайно! — навіть не допускав сумнівів Мумі-троль.— Вони ж мали рятувальні шлюпки. Ходімо! Надто сумна картина...

— Зачекайте! — попросив Чмих, зістрибуючи з ходуль.— Там щось блищить! Певно, золото!

Він заповз під корабельні уламки і почав відкопувати блиску-чу річ з купи водоростей.

— Кинджал! Золотий, з коштовним камінням на держалні!

Хропся нахилилася, щоб роздивитися ближче, й похитнулася. Вона нахилилася вперед, потім відсахнулася назад, пронизливо закричала і полетіла широкою дугою в чорне нутро корабельного руйновища.

Мумі-троль кинувся на порятунок. Він видряпався вгору заіржавілим якірним ланцюгом, ковзаючись на слизьких рештках водоростей, вибрався на палубу й зазирнув у темряву трюму.

— Де ти?

— Тут! — тоненько заскімлила Хропся.

— Поранилася?

— Ні, але мені страшно.

Мумі-троль зістрибнув у трюм.

Вода сягала йому до пояса, тхнуло пліснявою.

— Це Чмих в усьому винен зі своєю вічною жадобою коштовностей!

— Але я його не винувачу,— заперечила Хропся.— Мені також дуже подобаються коштовності: і золото, і перли, й діаманти! Хтозна, може, й на цьому кораблі вони є... Може...

— Надто темно! — урвав її Мумі-троль.— До того ж, тут на кожному кроці чигає небезпека.

— Твоя правда,— слухняно погодилася Хропся.— Витягни мене нагору, будь ласка.

Мумі-троль підсадив її до краю отвору.

— Що там у вас? — гукнув Нюхмумрик.

— Я знову врятована! — радісно відповіла Хропся, достаючи люстерко, аби пересвідчитися, чи воно не розбилося. На щастя, люстерко уціліло, жоден рубін не відколовся. У дзеркалі Хропся бачила свою намоклу гривку, чорний отвір на палубі, вушка Мумі-троля, які стирчали з того отвору, а поза його спиною, глибоко у темряві, — ЩОСЬ, щось ворухке! І те Щось усе ближче підкрадалося до Мумі-троля...

— Обережно! — скрикнула вона. — За тобою хтось крадеться!

Мумі-троль озирнувся...

...і побачив восьминога! Найгрізніше страховисько морів, велетенський спрут поволі підповзав до нього з темряви.

Мумі-троль спробував видряпатися з пастки, але деревина була надто слизькою, він щоразу зісковзував і зрештою булькнув у воду. Хропся лементувала на повні груди, не випускаючи, однак, з лапок люстерка.

Спрут неблаганно наближався.

Раптом він завмер і заблимав очицями. Дзеркальце упіймало своєю поверхнею палахкотливе сяйво комети і засліпило чудовисько. Восьминіг налякався, бо все своє життя прожив у пільмі, у глибинних нетрях моря. А тепер темрява зникла. Море зникло. Та — що найжахливіше — очі осліпли від нестерпного червоного світла. Восьминіг застогнав і, зіщулившись у найдальшому кутку трюму, затулив усіма вісьмома щупальцями голову.

— Хропсю, ти врятувала мені життя! — вигукнув Мумі-троль. — Та ще в який винахідливий спосіб!

— Це сталося випадково! Але я радо рятувала б тебе щоднини від восьминогів!

— Це було б уже занадто! — зауважив Мумі-троль. — Ходімо! Не хочу затримуватися у цій дірі ані на хвилину!

Цілий день мандрували вони пустелею вимерлого моря, сходячи все глибше і глибше. Тут зустрічалися велетенські глибоководні мушлі, анітрохи не схожі на ті, що викидає на берег прибій. Вони були дуже яскравими та барвистими, з численними зубцями й завитками.

— У них можна й мешкати, — зауважила Хропся. — Чуєте, як шумить усередині? Може, хтось там сидить і дихає?

— Це море, — пояснив Нюхмумрик. — Мушля пам'ятає шум моря.

Йому закортіло пограти, і він вийняв з кишені свою губну гармонію, але не зумів видобути з неї жодного звуку — водяні випари витіснили всі мелодії.

— Це мені зовсім не подобається, — засмутився Нюхмумрик.

— Тато полагодить тобі гармонію, як повернемося додому, — заспокоїв його Мумі-троль. — Він майже все вміє лагодити, якщо має відповідний настрій...

— Ми неподалік найглибшої морської западини, — попередив Нюхмумрик. — Будьте обережні...

Водорості тут не росли. Морське дно, вкрите сірою багнюкою, стрімко обривалося углиб просто перед ними. Навколо панувала велична німотна тиша. Зненацька дно зникло у безодні тіней та пари.

Ніхто не наважився підійти до краю, щоб глянути вниз. Друзі побрели уздовж урвища, лише Хропся озиралася, тужно зітхаючи, бо біля самого провалля лежала найгарніша морська мушля. Вона біло мерехтіла у присмерку, і море співало у ній.

— Облиш! — мовив Мумі-троль. — Тут небезпечно! Внизу причаїлися небачені чудовиська. Вони чагують у багнюці...

Настав вечір. Друзі збилися до купи, наслухаючи неприродну тишу.

Усе навколо було м'яким, вологим та дивно мовчазним, їм бракувало звичних приятних звуків, які приносить із собою надвечір'я: шелесту листя під повівом нічного вітерцю, перегуку пташок, кроків запізнілих подорожніх, що поспішають додому.

Розпалили вогонь було ніяк, тож вони боялися заснути посеред зачасних небезпек, що могли чигати звідусіль.

Урешті видряпалися на високу скелю, на вершині якої почувалися трохи безпечніше, і повечеряли рештками хрустких хлібців із Хропусевих запасів. Мумі-троль викликався першим стояти на чатах, ще й відчергувати замість Хропсі.

Всі позасинали, тісно притулившись один до одного, а він вдивлявся у пітьму, що запала над пустелею мертвого морського дна. Підсвічене сяйвом комети, воно здавалося червоним, однак тіні залишалися чорними, мов оксамит.

Мумі-троль оглядав похмурий краєвид і думав, як же, напевно, потерпає від страху Земля, спостерігаючи за наближенням палаючої вогненної кулі! Він думав про те, як страшенно любить увесь світ з лісами й морями, вітрами й дощами, сонячним сявом, травами й мохами, а це про те, що жити без цього неможливо...

Але потім він згадав про Маму і вирішив, що вона неодмінно придумас, як зарадити лихові.

Чмих прокинувся і сказав:

— Завтра вона прилетить.

Усі подивилися на комету (навіть Хропся, але боязко, з-під пащець гривки).

Комета в короні з вогнених язиків стала загрозливо великою. Від спеки вся волога випарувалася, і тепер було видно далеко навкруги.

— Доброго ранку! — привітався Нюхмумрик, натягуючи капелюх на вуха. — Нам час у дорогу!

Близько сніданкової пори їм стрінувся на велосипеді домовичок з дитям у торбі за спиною, з валізкою на багажнику та гронами торбинок на кермі.

Домовичок аж пахнів від напруження і мовчки витріщився на них.

— Привіт! — гукнув — Мумі-троль. — Ти мене не впізнаєш? Перебираєшся в інше помешкання?

Домовичок зліз з велосипеда і, ледь переводячи дух, заторохтів:

— З Долини Мумі-тролів уже всі наживали п'ятами! Ми не маємо наміру чекати, доки прилетить комета і настане кінець світу!

— Хто сказав, що комета впаде в Долину? — запитав Хропусь?

— Ондатр!

— А як же Мама з Татом? — скрикнув Мумі-троль. — Вони ж чекають на мене!

— Так-так, — нетерпляче перебив його мову Домовичок, — вони сидять на ганку. Але це мене не стосується! Зрештою, ти не встигнеш туди добратися...

І Домовичок з розчухраною чуприною покотив далі.

На якусь хвилину друзі завмерли, безпорадно переглядаючись.

— Валізка! — сказав урешті Нюхмумрик. — Торби і пакунки! У таку спеку! Ходімо!

Віддалік вони бачили сотні гагіфнатів, які брели на схід. Усе морське дно, доки сягало око, шумувало біженцями. Дрібна живність та повзики, мишачі родини й тролі-моховички, лісові звірята — усі втікали з Долини Мумі-тролів. Одні йшли пішки, інші, більш налякані, бігли стрімголов, а великі родини пхали тачки чи тягнули навіть вози, дехто й свій будиночок прихопив. Усі нажахано позирали на небо, мимохідь кидаючи коротке «привіт!»

— Дивно! — сумно мовив Мумі-троль. — Я знаю багатьох із них! Ми так давно не бачилися!.. А вони й словом не хочуть перекинутися, хоч є багато чого розповісти...

— Бо налякані! — пояснив Нюхмумрик.

— Дурниці! — відмахнувся Мумі-троль. — Удома все рідне! Чого там боятися?

— Очевидно, ми страшенно хоробрі! — вигукнув Чмих, вимахуючи своїм кинджалом, аж заблискотіло коштовне каміння на держалні.

— Не такі вже ми й хоробрі, — задумливо мовив Мумі-троль. — Просто звикли до цієї комети. Вона майже наша знайома. Ми першими довідалися про неї, бачили, як вона росте і стає усе більшою... Уявляєте, яка вона самотня...

— І, напевно, відчувається іще самотнішою, знаючи, що всі її бояться! — докинув Чмих.

Хропся вклала долоньку в долоню Мумі-тролеві.

— Якщо ти не боїшся, — мовила вона, — то й я не боятимуся.

Нарешті друзі дісталися протилежного берега моря. Вони повідкидали свої ходулі, качалися у піску, бігали лісом, галасували й сміялися, хапаючи одне одного в обійми.

— Ми майже вдома! — радів Мумі-троль. — Поквапмося! Скоріше! Мама й Тато чекають нас на ганку!

Але додому було набагато далі, ніж вони собі думали.

У лісі їм зустрівся ще один гемуль, який сердито буркотів сам до себе, тримаючи на колінах альбом з марками.

— Розгاردіаш і суета, — бубонів він, — лемент і паніка, і ніхто не може мені пояснити, що відбувається.

— Доброго дня! — привітався Мумі-троль. — Чи не родич тобі Гемуль, який захоплюється нічними метеликами?

— Двоюрідний брат по батьківській лінії, — буркнув Гемуль, ледь приховуючи свою неприязнь. — Справжній осел! Ми більше не родичі! Я анулював наше знайомство!

— Чому? — здивувався Чмих.

— Бо він має надто односторонні захоплення. Для нього нічого не існує навкруги, лише комахи, комахи й ще раз комахи... Може настати кінець світу, а він навіть не помітить!

— Але ж саме це й відбувається! — озвався Хропусь. — Аби бути точнішим, кінець світу настане завтра о восьмій годині сорок дві хвилини...

— Що?! — скрикнув Гемуль. — Отже, знову цілковитий розгاردіаш! Я увесь тиждень впорядковував свої марки, не оминув увагою жодного водяного знака, і що тепер? Забрали мій стіл! Вихопили з-під мене стілець! Замкнули хатину! І ось я сиджу тут зі своїми марками, покинутий напризволяще, і ніхто не пояснить мені, у чому справа!

— Шановний Гемулю! — виразно й дуже поволі заговорив до нього Нюхмумрик. — Справа в тому, що завтра прилетить комета і зіткнеться з Землею.

— Зіткнеться... — повторив Гемуль. — Це має щось спільного з колекціонуванням марок?

— Аж ніяк. Комета — збожеволіла зірка з вогненным хвостом. І коли вона прилетить сюди, від твоїх марок нічого не зостанеться!

— Ото нещастя! — скрикнув Гемуль, підбираючи подоли своїх спідниць. (Гемулі завжди носять спідниці. Чому — ніхто не знає. Напевно, їм ніколи не спадало на думку, що можна одягнути штани). — Що ж мені тепер робити?

— Можеш приєднатися до нас, — запропонувала Хропся. — Заховаєшся разом з марками у нашій чудовій печері.

— У моїй чудовій печері, — огризнувся Чмих.

Отак Гемуль помандрував укупі з усіма до Долини Мумі-тролів. Його товариство було досить обтяжливим, але що вдієш. Одного разу їм довелося повертатися на багато кілометрів назад у пошуках загубленої цінної марки, двічі він затівав сварку із Хропусем, але про що, вони й самі не знали (щоправда, обидва стверджували, начебто вели палку дискусію, але то, без сумніву, була сварка).

Чмих брів осібно і незвично німував. Він думав про кошеня. Чи не забувала Мама Мумі-троля ставити для нього на ганку молочко? Ану ж кошеня не зрозуміє, що любить йому слід Чмиха, і полюбить натомість Маму Мумі-троля? Ластитиметься воно до його ніг чи байдуже почалапає геть, задерши догори хвостика? Тих кошенят важко збагнути... Надійніше нікому про нього не признаватися, обмежитися лише натяком, що у тебе хтось є, хто тебе дуже любить. Чмих неймовірно пишався, що за всю подорож ані разу не зрадив таємниці про кошеня.

— Чуєте? — раптом спинився Нюхмумрик і вийняв люльку з рота. — Здіймається вітер...

Усі теж зупинилися й прислухалися. Далеко в лісі чулося завивання, яке раптом перейшло у пронизливий свист. Однак дерева навіть не ворухнулися.

— Погляньте! — зарепетував Хропусь.

Високо над верхівками дерев нависала величезна хмара, яка то підіймалася, то опускалася, затьмарюючи червоне небо. Раптом вона впала у лісову гущавину. То були коники-стрибунці, мільйони велетенських зелених коників-стрибунців, які заходилися пожирати ліс. Вони мололи щелепами, аж тріщало все навкруги, перемелювали одне дерево за іншим, гризли, рвали, шматували, роїлися, стрибали і повзали...

Хропся видерлася на камінь і верещала не своїм голосом.

— Не кричи! — намагався заспокоїти її братчик. — Це лише коники-стрибунці. Ти ж бачила вже такого, він грав на скрипці на балу.

— Але ж від них тут *роїться!* — скрикнула Хропся. — Коники-стрибунці не роються! Це неприродно для них!

— Сподіваюся, марок вони не їдять? — з острахом запитав Гемуль, притискаючи до себе альбом з марками.

— Чудовий ліс! — мало не плакав Мумі-троль. — На що він тепер схожий!

Дерева перетворилися на голі, обдерті від кори цурпалки, а під ними чорніла знищена земля. Квітка за вушком Хропсі залишилася єдиною живою рослиною. Так само зненацька, як і з'явилася, хмара голодних коників-стрибунців здійнялася в повітря і зникла в західному напрямку. Ліс знову огорнуло тишею. Хропусь щось занотовував у своєму зошиті. «Катастрофа номер один, — писав він. — Чи знаєте ви, що поява комети завжди призводить до катастроф?»

— Що таке «катастрофа»? — запитав Чмих.

— Нашестя коників-стрибунців, чума, землетруси, — пояснив Хропусь. — А ще цунамі, циклони і таке інше...

— Галас і лемент, одним словом, — пробурмотів Гемуль. — Ані хвилини спокою...

Друзі побрели далі сплюндрованим лісом.

— Тільки б вони не зжерли садок біля хати, — благов подумки Мумі-троль. — Мама помре з розпачу. А татова плантація тютюну... Любий Нюхмумрику, заграй щось, — попрохав він. — Хай навіть щось сумне...

— Моя гармонія зіпсувалася, — мовив Нюхмумрик. — Лише кілька тонів можна видобути з неї.

— То заграй те, що залишилося, — не відступався Мумі-троль.

І тоді Нюхмумрик заграв пісеньку «*Вілері валена*»:

Віл... вал...
Ніч... тем...
... година —
Ти сама...
Зму...
... дому нема...

— Жахливо... — зауважив Гемуль.

Ледь переставляючи змучені ніжки, друзі мандрували далі. Надвечір знявся вітер. Спершу це був звичайний різкий вітер, та

згодом він набрав сили і сягав уже п'яти-шести балів. Невдовзі сила вітру досягла семи балів, а тоді почався ураган, який застав подорожніх посеред великої трясовини.

— Катастрофа номер два! — вигукнув Хропусь і помахав своїм зошитом. — Циклон!

Порив вітру вихопив у нього з лапок і поніс угору зошита з усіма інструкціями та порадами, як поводитися, щоб порятуватися від комети.

— Нас занесе ураганом просто додому! — зрадів Мумі-троль. — Яке щастя, що він дме у потрібному напрямку!

Буря, завиваючи, гнала їх через болото. Вітер намагався зірвати капелюха з голови Нюхмумрика, відривав від землі Чмиха і заніс у піднебесся медаль Мумі-троля.

— Я боюся! — хлипала Хропся. — Тримай мене за лапку...

Мумі-троль і на мить не відпускав її лапку. «Якби у мене була велика повітряна куля, — думав він, — ми полетіли б додому, просто в обійми Мама і Тата...»

У цю мить заволав Гемуль, та так, що де там з ним змагатися навіть протитуманній пароплавній сирені. Ураган вихопив у нього альбом з марками, і той полетів у світи з усіма раритетами, серіями та водяними штемпелями, тріпочучи, немов птаха, й зникаючи у високості... Гемуль кинувся навздогін. Його спідниці надулися вітром, лопотіли й ляскотіли... Гемуля, схожого на величезного паперового змія, теж, напевно, занесло би бозна-куди, якби він не зачепився за куц. Отам він сидів, натягнувши свою хламиду на голову й оплакуючи втрату.

За якусь мить Гемуль відчув, як хтось шарпає його за руку.

— Не чіпайте мене, — проскімлив він. — Я втратив свій альбом з марками!

— Знаю, — мовив Мумі-троль. — Мені дуже шкода. Але, на жаль, ми мусимо позичити твою сукню. Зробимо з неї повітряну кулю. Нас чекають удома! А комета вже зовсім близько! Зніми, будь ласка, свої спідниці...

— Дайте мені спокій! — істерично заверещав Гемуль. — Ні слова про комету! Ненавиджу комети!

Ураган тим часом сягнув уже десяти балів.

Від горизонту сунула чорна спіраль смерчу. Все ближче і ближче...

— Знімай хламиду! — закричав Нюхмумрик.

Ніхто не чув, що саме відповів Гемуль, але ніхто, правду кажучи, й не прислухався, бо сказав він напевно щось дуже мерзотне. Не гаючи часу, друзі роздягнули Гемуля, знявши сукенку йому через голову. То була дуже велика, оздоблена торочками й воланами

сукня, яку Гемуль успадкував від своєї тітки. Достатньо було стягнути комірець та позв'язувати рукави — і чудова повітряна куля готова!

Чорна хмара смерчу була вже зовсім поруч.

— Міцно тримайтеся за поділ! — скомандував Нюхмумрик. — Зараз полетимо вслід за твоїми марками!

Усі вхопилися за торочки Гемулевої хламиди, ураган підняв їх у повітря саме за мить до того, як на трясовину прикотився смерч і погнався за ними навздогін. Земна твердь зникла з-під ніг, усе навколо потемніло. І полетіли вони далеко-далеко на захід, назустріч сутінками та ночі.

Незадовго до півночі циклон охляв. Повітряна куля поволі опустилася в ліс і зависла на високому дереві. Усі мовчали, проходячи до тями; сиділи, скожурбившись, на гілках, вдивлялися у червону пітьму лісу і наслухали, як віддаляється циклон — усе далі й далі... Під кінець до них долинав лише слабкий посвист, а потім усе стихло. Першим озвався Нюхмумрик:

— Як чуєтеся?

— Мені здається, що це я, — відгукнулася найменша тінь. — А може, й не я, лише якесь нещасне дрантячко, яке приніс із собою ураган... Я ж попереджав, що все на вашу відповідальність!

— Та не бійся, то таки ти! — сердито пирхнув Гемуль. — Тебе не так легко позбутися! Хотілось би знати, чи існує хоч якась можливість повернути собі сукенку?

— Ось вона... Повертаємо з великою вдячністю! — мовив Хропусь.

— А де Хропся?! — скрикнув Мумі-троль.

— Я тут! — почувся її голосок з темряви. — Навіть люстерко зі мною!

— А я вберіг свого капелюха! — розсміявся Нюхмумрик. — І *пир'я* на ньому! І губну гармонію!

Гемуль натягнув сукню через голову.

— У вас, як мені видається, чудовий настрій! — бурчав Гемуль. — Не терплю зім'ятих торочок!

Та всім уже забракло сил на балачки. Друзі позасинали на розлогих гілляках дерева.

Вони були такі стомлені, що прокинулися аж о дванадцятій годині наступного дня.

У п'ятницю сьомого серпня панувало цілковите безгоміння та жахлива спека. Ніхто не знав, котра година, лише інстинктивно відчували — вже далеко не ранок.

Комета виросла до велетенських розмірів, і ні в кого не виникало сумніву, що прямує вона в Долину Мумі-тролів. Вогненні язики в її короні побіліли і засліплювали неймовірно яскравим сяйвом.

Мумі-троль першим зліз із дерева, обережно озирнувся на всі боки і пригнувся.

— Тут зелено! — вигукнув він радісно. — Тут ростуть квіти і трави! Ліс ніхто не пожер, вигляд у нього такий, як і повинен бути! А ще мені здається, до дому зовсім близько!

Того дня кожний жучок чи мурашка щонайглибше заховалися в землю, а птахи зачалися у кронах дерев, чекаючи, що ж буде далі.

— Люба сестричко, — мовив Хропусь, — чом би не завітчати твоє вушко квіточкою?

— Дуже мило з твого боку, що ти подумав про це, — відповіла Хропся, — але щось мені не хочеться. Я боюся...

Чмихові не йшло з голови кошеня. Чи сидітиме воно на сходах ганку? Скаже до нього хоч слово чи лише муркотітиме? А може, не впізнає його, бо ще надто маленьке?

Чмих усе більше непокоївся та хвилювався, аж урешті тихенько зарюмсавав.

— Усе влаштується, ось побачиш, — підбадьорив малого Ньюмумрик. — Але спробуй трохи прискорити крок, бо часу залишилося зовсім мало...

— Мало часу! — вибухнув обуренням Гемуль. — Усім мало часу! Усі галасують! Ніде нема спокою на землі!

Гемуль повсюди шукав альбом із марками, обличчя у нього зморщилося від горя.

Було нестерпно гаряче, а у них — ні шматочка їжі, ані краплини води. Отак і брели понуро...

«Дивні речі відбуваються, коли чогось дуже прагнеш, — думав собі Мумі-троль. — Я ось, скажімо, вловлюю розкішний запах щойно спечених пиріжків».

Мумі-троль тоскно зітхнув, та нараз зупинився і, задерши догори носа, пригнувся. А тоді кинувся бігти, тільки п'яти замиготіли.

Ліс порідів. Запах пиріжків став відчутніший. І враз перед ним з'явилася Долина Мумі-тролів з блакитним будиночком, звичним та затишним, як і того дня, коли вони подалися в мандрівку. А вдома Мама спокійно пекла кардамонові пряники.

— Ми вдома! Ми вдома! — галасував Мумі-троль. — Я знав, що все щасливо завершиться! Подивіться-но!

— Он місток, про який ти розповідав, — мовила Хропся. — А ось там, напевно, дерево, по якому можна лазити. Чудова хатинка й чудовий ганок!

Чмих глянув на сходи ганку. Кошеняти там не було, воно його не чекало...

На кухні Мама Мумі-троля прикрашала збитими вершками високий багатоярусний торт. Навколо торта гарними шоколадними карлючками було написано: «*Моєму любиму Мумі-тролеві*», а вгорі красувалася цукрова зірка.

Мама Мумі-троля щось собі тихенько насвистувала і час від часу позирала у вікно.

Мумі-тато стурбовано ходив з кімнати в кімнату, потерпаючи від нетерплячки.

— Чому їх так довго немає? Уже майже пів на другу...

— Скоро надійдуть, — вгамовувала його Мама. — Не хвилюйся! Підніми трохи торт, щоб я могла витягнути з-під нього кондитерський папір. Чмихові дамо облизати таріль, він це любить...

Тато зітхнув і підняв торта.

— Не треба було їх відпускати. Але хто ж знав...

У цю мить до хатини увійшов Ондатр і вмовстився на дров'яній скрині.

— Як там комета? — поцікавилася Мама.

— Летить щодуху! — похмуро буркнув Ондатр. — Знайшли ви час торт випікати!..

— Може, покуштуєте пиріжка? — запитала Мама Мумі-троля.

— Та-а, — завагався Ондатр. — Хіба одного, доки чекаємо...

Після третього він сказав:

— Здається, синок пані господині біжить через міст... У дуже строкатій компанії...

— Мумі-троль?! — скрикнула Мама і випустила з лап торгову лопатку просто в смітник. — І ви тільки зараз кажете про це!

Мама чимдуж вискочила надвір, Тато — услід.

— Он наш синочок! А ото Чмих!..

А за ними — купа незнайомих Мамі й Татові істот.

— Як я за тобою скучила! — цокотіла Мама Мумі-троля. — Ходи, я тебе обійму! Які ж бо ви змарнілі та брудні! Я так тішуся... Невже все це насправді!

— Мамусю! Татусю! — захоплено розповідав Мумі-троль. — Я бився з отруйним куцем і переміг! Чах-чах — гілляки на всі боки, залишився сам пеньок!

— Який ти хоробрий! — похвалила Мама. — А це хто?

— Хропся, власне її я врятував від отруйного чортополоху! Ось Хропусь і мій найліпший друг Нюхмумрик. А це — Гемуль, який колекціонує поштові марки.

Усі обмінялися потиском лапок.

— Дуже цікаво, — мовив Тато Мумі-троля. — Колекціонування марок — надзвичайно благородне захоплення.

— Це не захоплення, а мій фах, — буркнув Гемуль, який сьогодні не виспався.

— Он як! — Тато зовсім не образився. — То вам, напевно, буде цікаво поглянути на альбом з марками, якого вчора принесло вітром?

— Що?! — зойкнув Гемуль.

— Справді, так воно й було, — потвердила Мама. — Я виставила надвір дріжджове тісто, щоб воно підросло, а вранці його обліпили бридкі маленькі липкі папірці.

— Липкі папірці... — повторив Гемуль і зблід. — Заклинаю іменем усіх гемулів, де вони? Сподіваюся, ви їх не викинули?

— Підсихають он там, — Мама Мумі-троля показала на білизняну шворку, нап'яту між двома кущами бузку.

Побачивши свій червоний альбом для марок, Гемуль скрикнув від радості і притьмом кинувся до кущів, плутаючись у порваних торочках хламиди.

— Щастить же декому, — Чмихові стало дуже гірко, бо кошеня не прийшло привітати його з поверненням додому. Він докірливо тицьнув лапкою на мисочку з молоком, яка стояла на ганку: — А молоко скисло...

— Спека всьому виною, — пояснила Мама. — Усе псується в таку спеку. Але інколи воно приходять посьорбати... Любі дітоньки, час попоїсти. Заходьте до хати і привітайтеся з Ондатром.

Чмих залишився в саду. Він плазував попід кущами і кликав кошеня. Шукав у дров'їні. Шукав усюди і кликав, кликав...

Однак кошеня не прийшло.

Чмих повернувся на ганок, де все товариство саме снідало і розмовляло про комету.

— Ондатр каже, що сьогодні увечері вона впаде простісінько на наш городець, — сказала Мама Мумі-троля. — І це саме тоді, коли мені врешті вдалося відчистити овочі від бридкої сизої пилюки... Тож я навіть не прополювала грядки... Невже Всесвіт справді чорний! Це ж ти, Чмиху, з'ясував?

— Звісно, — трохи повеселів Чмих. — Я все з'ясував... Коли прилетить комета, ми можемо заховатися у моїй печері!

— Почекай! — закричав Хропусь. — З цього приводу треба скликати раду! Такі рішення не можна приймати зопалу...

— Чому? — здивувалася Хропся. — У нас немає часу на довгі балачки. Перебираємося до печери разом з усім скарбом!

— О! — раптом згадав Чмих. — Ви ще не бачили мого кинджала!

— То, може, перенесемо святковий обід до печери? — запропонував Мумі-троль. — Влаштуємо собі пікнік...

Усі галасували, перебиваючи один одного та вимахуючи лапами, а Чмих необачно перевернув на скатертину склянку з молоком.

Урешті підвівся Ондатр:

— З вами неможливо мати справу! Все це пусті теревені, бо коли прилетить комета, від нас навіть мокрого місця не залишиться. Я йду в сад, полежу в гамаку і *подумаю*. Прощайте, якщо нам не пощастить побачитися знову...

І він пішов собі. На мить усі принишкли, Тато Мумі-троля глибоко зітхнув.

— Не розумію, чому оцей Ондатр так гнітюче впливає на мене, — мовив він. — Третя година... Може, почнемо пакуватися? Місця в печері усім вистачить?

Тато глянув на Хропуся:

— Чи не міг би ти взяти на себе організацію переїзду до печери? Хропусь зашарівся від утіхи.

— Я спробую, — сказав він поважно. — Але спершу роздобудьте мені зошит у клітинку або в лінійку, ручку, метр, а ще схему печери з перспективи пташиного польоту з усіма відповідними вимірами. Потім мені знадобиться список усього вашого скарбу. Позначте трьома зірочками найулюбленіші речі, двома — ті, що вам подобаються, а однією — ті, без яких можете обійтися.

— Мій список уже готовий! — засміявся Нюхмумрик. — Три зірочки — губна гармонія!

Почалося велике переселення. Ондатр спостерігав за всім зі свого гамака, а Гемуль сидів під кущем бузку й сортував марки.

Мама метушилася по хаті, шукаючи то мотузку, то обгортковий папір, спорожнила льох і зняла з вікон гардини. Шухляди зі столу громадилися на підлозі, постільна білизна лежала купою на підвір'ї.

Мумі-тато вантажив на тачку валізи, клунки, торбинки, кошики й пачки. Хропусь сидів на ґанку за столом, устеленим списками та папірцями з обрахунками, й організовував переселення. Він аж променів від щастя.

— Що робитимемо з мушлями навколо грядок? — запитала Хропса.

— Неодмінно заберемо з собою, — категорично наполягла Мама Мумі-троля. — Вони позначені трьома зірочками! Любий Чмиху, чи не зміг би ти віднести торта до печери? Я не наважуся покласти його на тачку...

— Ми не встигнемо викопати всі троянди, — попередив Тато Мумі-троля.

— Бери лише жовті,— погодилася Мама.— Але їх необхідно взяти з собою.

Вона бігцем кинулася на город повисмикувати редиску, хоча б найбільшу. Тато відкочував одну тачку за іншою на піщаний берег моря, а Мумі-троль з Нюхмумриком зносили речі до печери. Цей переїзд було не зрівняти зі звичним переїздом на літування, бо дуже бракувало часу.

Спека стала нестерпною, мертвий берег осявало моторошне темно-червоне світло. Тато намагався не звертати уваги на примарний світ довкола. Він невтомно котив туди й сюди тачку і розмірковував, скільки зайвих речей нагромадилося вдома з часів його молодості. Інколи Тато позирав на годинника.

— Все,— подумав він,— везу останній вантаж. Хай Мама собі навіть не думає забирати ще й клямки від шаф та шворки від пічних заслінок...

І Тато Мумі-троля востаннє покотив тачку у Долину. Він застав Маму, коли вона намагалася витягнути на подвір'я ванну. Поруч стояв Чмих із мисочкою молока.

— Ви мене зовсім не слухаєте,— сердився він.— Я вже тричі запитував, де воно?

— Хто? — неуважно озвалася Мама.

— Моє кошеня! — вигукнув Чмих.— Де моє маленьке кошеня, яке так за мною тужить?.. Ми мусимо його врятувати!

— А, твоє таємниче кошеня,— згадала Мама, натужно волочачи ванну.— Розумієш, мені хіба зрідка вдалося побачити кінчик його хвоста. Воно приходило лише по ночах і випивало молочко.

— То воно не встигло полюбити тебе?

— Ні, це кошеня дуже незалежне. Не хвилюйся, воно дасть собі раду. Коти завжди дають собі раду...

Саме тієї миті з'явився Тато Мумі-троля, торохтячи тачкою.

— Це остання ходка! — гукнув він.— Уже пів на сьому, а нам ще треба залатати дірку в стелі печери... Навіщо, заради всього святого, тобі здалася ванна!?

— Вона цілком нова,— пояснила Мама.— Ти ж знаєш, яка то втіха поніжитися у ванні, до того ж...

— Добре, згода,— змирився Тато.— Залазь досередини, я завезу тебе до печери. А де Гемуль?

— Рахує свої марки,— відгукнувся Хропусь із родинним фотоальбомом Мумі-тролів у лапках.— Яким грубасиком був Мумі-троль у дитячому віці...

— Гемулю! — покликав Тато.— Стрибай до ванни! Поквапся, бо комета летить!

Гемуль схопив в оберемок свій альбом з марками і слухняно за-ліз до ванни, а Тато Мумі-троля повіз їх на берег моря.

Чмих останнім покинув Долину. Всю дорогу до лісу він гукав кошеня, аж нарешті помітив його. Кошеня сиділо в моху і вмивалося.

— Привіт, — прошепотів Чмих, — як справи?

Кошеня облишило умиватися і зиркнуло на нього.

Чмих обережно підійшов простягнув лапку. Кошеня трішки відсунулося.

— Я так за тобою тужив, — Чмих знову простягнув до нього лапку.

Кошеня відстрибнуло на недосяжну віддаль. Щоразу, як Чмих намагався підійти ближче, воно відсувалося, але не втікало.

— До нас летить комета, — мовив Чмих. — Ходи з нами, бо від тебе й сліду не зостанеться...

— Пхе, — пирхнуло кошеня і позіхнуло.

— Обіцяєш прийти? — суворо запитав Чмих. — Мусиш мені пообіцяти! Перед восьмою...

— Прийду, коли мені захочеться, — відповіло кошеня і знову заходилося умиватись.

Чмих поставив мисочку з молоком у мох, трохи постояв, дивлячись на кошеня, а тоді побіг до берега моря. Друзі саме піднімали ванну на скелю.

— Міцно тримайте і тягніть! — командував Тато Мумі-троля. — Обережно, щоб не впала мені на ноги! Не відпускайте!

— Вона вислизає! Підставка для мила застрягла! — репетував Мумі-троль.

Мама сиділа на березі, витираючи спітніле чоло.

— Яке важке переселення! — зітхнула вона.

— Що вони там роблять? — поцікавився Чмих.

— Ванна надто велика, — пояснила Мама. — Не поміщається в отворі печери. Хропусь хотів скликати з цього приводу нараду, але у нас мало часу... Тепер вони намагаються витягнути ванну на вершок скелі, щоб затулити нею дірку в стелі. Ой, лишенько!

— Я зустрів своє кошеня, — повідомив Чмих. — Воно пообіцяло прийти до печери перед восьмою...

— От і добре! — втішилася Мама. — Я дуже рада! А тепер піду позастеляю ліжка в печері...

Ванна затулила отвір у стелі з точністю до чотирьох сантиметрів, їм дуже пощастило!

Потроху всі речі розташували всередині печери, вхід до печери Мама заслонила ковдрою.

— Гадаєш, ковдра витримає спеку? — засумнівався Мумі-троль.

— А ми її піддамо спеціальній обробці, — заспокоїв Нюхмунрик, дістаючи з кишені маленьку пляшечку. — Погляньте! Моя знаменита підземна Сонячна Олива! Їй жодна спека не страшна!

— Плями від неї залишаються? — запитала Мама.

Раптом вона схопилася лапами за голову:

— А де ж Ондатр?

— Він не хотів іти з нами, — відповів Тато. — Водно торочив, що пікніки зараз не мають жодного сенсу. Я покинув його в саду. І гамак йому залишив.

— Ой-ой! — зітхнула Мама знову і заходилася готувати обід на примусі.

Годинник показував за п'ять хвилин сьому. Коли всі вже пообідали і перейшли до сиру, ззовні почулося голосне чмихання. З-під ковдри, яка затуляла вхід, з'явилася вусата рийка.

— О, ви таки прийшли, — зрадів Мумі-троль.

— Я не витримав у гамаку шаленої спеки, — мовив Ондатр. — Подумав, що у печері, мабуть, прохолодніше.

Він статечно пошкандибав у куток.

— Моє кошеня по дорозі бачили? — запитав Чмих.

— Ні...

Тато Мумі-троля досяг з кишені годинника:

— Ми готові. Зараз рівно восьма.

— Ще встигнемо покуштувати десерт, — сказала Мама. — Чмиху, куди ти поклав торт?

— Десь там, — показав малий у куток, де примостився Ондатр.

— Де це — десь там? — перепитала Мама. — Я його не бачу. Може, шановний Ондатр бачив нашого торта?

— Не бачив ні кошенят, ні тортів, — роздратовано буркнув Ондатр. — Не бачив, не куштував, і взагалі, кошенята і торти мене не цікавлять. Я *думаю*.

Гемуль засміявся, не підводячи голови від свого альбому з марками.

— Маєте рацію, — бурмотів він. — Галас... Суцільний галас і суета...

— Але куди ж він подівся? — геть спантеличилася Мама. — Любий Чмиху, сподіваюся, ти не всього торта з'їв по дорозі?

— Ні, він надто великий, — запротестував Чмих.

— Ага, то ти його таки куштував? — гаркнув Мумі-троль.

— Лише зірочку на верхівці, але вона була дуже твердою! — й собі відгаркнувся Чмих та заповз під матрац.

Нікого з друзів більше й бачити не хотів. Написали на торті «*Моєму кошому Мумі-тролеві*», а не «*Моєму кошому Чмихові*!» Та й кошенья не прийшло, хоч уже минула восьма.

— Ой-ой, — знову почулося Мамине зітхання. Вона сіла на стілець, бо дуже втомилася. — Самі прикрощі нині...

Хропся уважно глянула на Ондатра.

— Чи не могли б ви на хвильку встати, — попросила вона.

— Нащо? Сиджу собі та й сиджу, нікому не заважаю, — буркнув Ондатр.

— Але ж ви сидите на торті Мумі-троля!

Ондатр аж підскочив і — о, сили небесні! — на що він ззаду був схожий! А торт!..

— А ось цього робити було не слід! — вигукнув Мумі-троль. — Торт спечений на мою честь!..

— Тепер я клеїтимуся все своє життя! — лементував Ондатр. — Я такого не стерплю! Це ваша вина!

— Заспокойтеся! Заспокойтеся! — вгамовувала товариство Мама. — Від того, що на ньому посидів Ондатр, торт не перестав бути тортом. Хіба трішки змінив форму...

Але її ніхто не слухав. Нюхмумрик заходився реготом. Чмих, який вирішив, що сміються з нього, визирнув з-під матраца і заверещав:

— Хай вашого черствого торта дідько вхопить! Його Мумі-тролеві спекли, а не мені! Ніхто й не подумав, що кошеньята також любляють сметанку! Ось піду від вас геть і заберу із собою кошенья, бо тільки воно мене тут любить!

Він прослизнув попід ковдрою і зник.

— Який жах! — розгубилася Мама. — Звісно, треба було також написати «*Моєму кошому Чмихові*!» Як я могла про це забути!

— Мусиш виправити свою помилку якимось гарним подарунком для крихітки, — серйозно мовив Тато.

Мама кивнула. Вона вирішила подарувати малому бабусині смарагди. З них можна зробити розкішний ошийник для кошенья.

Нюхмумрик відслонив ковдру і визирнув з печери.

— Піду, мабуть, пошукаю Чмиха... — промовив він.

— Зачекай! — стримала його Мама. — Може, Чмихові хочеться трохи побути на самоті. Невдовзі повернеться...

— У чому справа? — втрутився Ондатр. — Нікого не цікавить, на що я став схожий?

— Ні, — щиро відповів Мумі-троль, — ми й без вас маємо клопотів по вуха...

Чмих був такий засмучений і розгніваний, що забув про свій страх і згадав про нього щойно у лісі. Дерева, здавалося, стояли обгорнені червоним папером. Ліс завмер у непорушності, зникли тіні, земля розпеклася й хрумкотіла під ногами. Утішала Чмиха лише думка, що всі в печері приголомшені власною несправедливістю, і тепер їх точить нечисте сумління.

Серце стугоніло йому в груденятах від ляку, але він усе далі й далі заходив у ліс, розмірковуючи про негідну поведінку своїх друзів. Хай собі ховаються у його печері і їдять свій старий зачерствілий торт!.. А він, Чмих, єдиний в усьому світі не ховається, хоча мало не мліє від страху. Чхати він на них хотів! На всіх і на все! І на комету теж! На кошенят! Абсолютно на все!

І враз назустріч йому вийшло кошеня з задертим догори хвостиком.

— Привіт! — холодно привітався Чмих і почвалав далі.

За якусь хвилю він відчув, як щось м'якеньке потерлося до його ноги.

— А, це знову ти... Ти обіцяло прийти і не прийшло... Бачити тебе не хочу!

— Чмиху, агов, Чмиху! — не відступалося кошеня. — Погладь мене, бач, яке я м'якеньке!

Чмих вперто бурмосився. Кошеня замуркотіло. Лише його муркотіння чулося у безгмінному лісі.

Чмих озирнувся навкруги, ноги йому затремтіли: він загубив стежку і не знав, у якому напрямку залишилася печера. Скільки сягало око, усюди ріс мох.

Нікому вже не хотілося десерту, і справа зовсім не в тому, що в торт домішалися ворсинки ондатрового хутра. Сам Ондатр сидів у балії з теплою водою. Хвилина спливала за хвилиною...

— Котра година? — запитав Мумі-троль.

— Восьма двадцять п'ять, — відповів Тато.

— Я піду шукати! — рішуче сказав Мумі-троль. — Дайте мені годинника, щоб я міг пильнувати за часом.

— Ні! Не відпускайте його! — вигукнула Хропся.

— Це необхідно, — підтримала Мама сина. — Поквапся, кожна хвилина на вагу золота!

Мумі-троль прослизнув з-під ковдри надвір. Повітря над пустельним узбережжям було гаряче, мов у печі.

Він біг щодуху, біг і гукав Чмиха, час від часу поглядаючи на годинник. Стрілка на хвилину пересунулася. У запасі залишалося одинадцять хвилин.

Мумі-троль стрімголов кинувся до червоного лісу, окликаючи Чмиха...

Нарешті дуже здалеку долинув слабенький крик.

Мумі-троль стулив лапки рупором і загорланив на повні легені: «Чмиху!!!»

Чмих знову відгукнувся, уже ближче.

Вони навіть словом не обмінялися, зустрівшись, а щодуху помчали назад, до печери. Услід підтюпцем бігло кошеня. А згори на них, на занімілу від жаху Долину Мумі-тролів летіла комета, ближче і ближче.

Ще шість хвилин... Ноги грузнули в піску, бігти було важко, рухи уповільнилися, немов у поганому сні. Гаряче повітря обпікало очі, висушувало горло... Та ось нарешті і скеля, теж почервоніла від саява комети, там стоїть Мама, щось кричить, вимахує лапами, а вони відчайдушно дряпаються вгору, вище, вище... Лише три хвилини зосталося! Раптом стало прохолодніше, Мумі-троль і Чмих з кошеням опинилися всередині печери, де мирно горіла гасова лампа, було тихо і затишно.

— Дозвольте відрекомендувати вам моє кошеня, — мовив Чмих тремтячим голосом.

— О, яке гарне маленьке кошеня! — відразу заторохтіла Мама. — Я маю для тебе подарунок, Чмиху... Мені хотілося подарувати тобі з нагоди повернення додому бабусині смарагди, але я забула про це у тому шарварку... Ти міг би зробити з них ошийничок для кошеняти...

— Смарагди! — застрибав від утіхи Чмих. — Родинні коштовності!.. Кошеняті! Чудово! Я такий щасливий!

І тієї ж миті розпечена палаюча комета впала на Землю. Гасова лампа перекинулась на пісок і згасла. Була рівно восьма година сорок дві хвилини та чотири секунди...

З-під ковдри, скропленої Сонячною Оливою, пробивалося сліпучо червоне світло, однак у печері панувала густа темрява. Міцно обійнявшись, усі забилися в найдальший закуток печери, наслухаючи, як гримотить метеоритний дощ по ванні на даху печери. Ондатр скоцюрбився у балії для прання. Гемуль лежав на животі, прикриваючи своїм тілом марки, щоб їх знову не розвіяло вітром.

Скелею теліпало і трясло, комета завивала, немов від страху, а може, то Земля нажахано кричала...

Отак неперушно, обійнявшись, вони лежали дуже довго. Надворі луною розкочувався гуркіт — то розколювалися скелі і розтріскувалася земля. Час тягнувся невимовно довго, кожен потерпав у душі наодинці із собою.

Здавалося, минула вічність, а може, й не одна, коли все нарешті стихло. Друзі напружено прислухалися, але надворі справді панувала тиша.

— Мамо,— прошепотів Мумі-троль,— уже настав кінець світу?

— Все минулося,— заспокоїла його Мама.— Може, й настав усьому кінець, але це вже позаду...

— Кінець кінцю! — каламбуривав Тато, намагаючись усіх розвеселити.

Хропусь засміявся, і знову запала тиша. Мама знайшла гасову лампу, запалила її, і всі побачили, що кошеня спокійно умивається лапкою.

— Як було страшно! — мовила Хропся.— Ніколи більше й не подивлюся на годинника!

— Час вкладатися до сну,— звеліла Мама.— Ніхто нині більше не розмовлятиме, ба, навіть не думатиме про комету! А що вона накоїла, встигнемо побачити і завтра...

Коли всі вляглися й понатягали ковдри на носи, Нюхмумрик дістав гармонію. Переконавшись, що всі звуки й тони — низькі та високі — повернулися, він заграв колискову. Цю колискову добре знала Мама, а тому стиха почала підспівувати Нюхмумрикові:

Спять, малята. Спонуціло. І, розпушивши хвости,
Мчать комети знавісніло у незвідані світи.
Ви їх зможете узрити, як летять у снах вони.
А на ранок, любі діти, й не згадаєте про сні.
Зазирне небесне око і до сонних оченят.
Поміж хмарами високо розбрелось сто ягнят.

Потроху в печері все стихло. Чмих на хвилюшку прокинувся і відчув щось м'якеньке на дотик біля самого свого носа. То було кошеня. Він обійняв його, і вони заснули удвох.

Мумі-троль прокинувся й спершу не міг зрозуміти, де він. У печері панував присмерк, пахло розхлюпанним гасом. Нараз йому все пригадалося, він сів у постелі. Решта ще спали. Мумі-троль навпомацки дістався до входу, обережно відхилив заслону і визирнув надвір. Червінь зникла, небо було зовсім безбарвним, а навколо — безгоміння. Мумі-троль виліз із печери, сів на скелі, взяв у лапки один із метеоритів, якими жбурлялася комета, почав його розглядати з усіх боків. Уламок був чорний, з гострими боками і дуже важкий. Мумі-троль глянув на неозорий піщаний берег і безводне море внизу — все безбарвне та німотне.

Мумі-троль сподівався побачити жахливу бездонну діру в землі, якісь наслідки страшної катастрофи, а зараз навіть не знав, що й думати, тож було йому трохи лячно.

— Привіт! — гукнув Нюхмумрик. Він теж виліз із печери і, сівши поруч з Мумі-тролем, запалив свою люльку.

— Привіт, привіт! — відгукнувся Мумі-троль. — Невже саме такий вигляд повинна мати Земля після кінця світу? Пустка і нічого більше?

— Кінця світу не було, — мовив Нюхмумрик. — Я гадаю, що комета тільки зачепила нас хвостом, а потім полетіла собі далі у простори Всесвіту.

— Хочеш сказати, що все зосталося на своїх місцях? — усе ще не вірив Мумі-троль.

Нюхмумрик тицьнув люлькою у бік горизонту.

— Бачиш? Море...

Удалині, на самому небокраї щось зблиснуло, і те *щось* ворушилося, немов живе.

— Бачиш? — допитувався Нюхмумрик. — Море повертається!

Вони сиділи мовчки, а небо тим часом набирало яскравішої барви, зійшло ранішнє сонечко, свіже, немов умите, як завжди. Раптом прикотилася хвиля, і море увійшло у свої береги. Що вище піднімалося сонце, то синішим ставало море. Хвилі заповнили всі глибини і западини, заспокоїлися, вляглися, стали аквамариновими.

Вся стрибуча, повзуча і плавуча живність, яка зуміла вціліти у напіввисохлому замулі, весело хлюпалася у прозорій воді. Водорості випросталися на дні й потягнулися до сонця. Над морем пролетіла ластівка, повідомляючи, що знову настав новий ранок!

— Море повернулося! — зрадив Тато Мумі-троля.

Усі попрочидалися і схвильовано визирали з печери. Лише Гемуля з усього товариства не здивувало, що Земля все ще існує. Він зійшов униз, до пляжу, з альбомом під пахвою, щоб остаточно впорядкувати свої марки, а задля більшої певності, що їх не розвіє вітром, притиснув сторінки метеоритами.

Решта посідали рядочком на скелі, задерши носи до сонця.

— Як називається твоє кошеня? — запитала Хропся.

— Це таємниця, — відповів Чмих.

Кошеня скрутилося калачиком у нього на колінах, мружилося на сонці і муркотіло.

— Що ж, — мовила Мама, — я пропоную з'їсти торт удома, на ганку. Збирайтеся, ми повертаємось! Як гадаєте, ліс, сад і будиночок стоять на місці?

— Я впевнений у цьому! — сказав Мумі-троль. — Ходімо й самі подивимось!

(Переклад Наталі Іваничук)

ТУВЕ ЯНСОН КАПЕЛЮХ ЧАРІВНИКА (повість)

Одного сірого ранку у Долині Мумі-тролів випав перший сніг. Він стелився м'яко і тихо, й за кілька годин усе стало білим.

Мумі-троль стояв на сходах ґанку, дивився, як Долина загорається у білу ковдру, й думав собі: «Сьогодні увечері ми вкладаємося спати». (Усі мумі-тролі десь у листопаді поринають у довгий зимовий сон. І це, власне кажучи, дуже мудре рішення для тих, хто не любить холоду й темряви). Мумі-троль зачинив двері й тиенько підійшов до Мами:

— Випав сніг.

— Знаю,— відказала Мама.— Я уже всім постелила найтепліші ковдри. Тебе й Чмиха покладемо в горішній кімнаті західного крила будинку.

— Ой ні, Чмих страшенно хропе! — запротестував Мумі-троль.— Можна, я спатиму з Нюхмумриком?

— Як хочеш,— не перечила Мама.— А Чмих ляже у східному крилі.

Родина мумі-тролів, усі їхні друзі та знайомі надзвичайно ретельно готувалися до довгої зими. Мама Мумі-троля накрила обід на ґанку, але до горняток поклала лише ялинову глицю. (Дуже важливо наїстися ялинової глиці перед тим, як лягати спати на три місяці). Пообідавши (хай і не дуже смачно), усі чемніше, аніж зазвичай, побажали один одному «на добраніч». Мама усім звеліла почистити зуби. Потім Тато Мумі-троля обійшов будинок, позачиняв усі двері та віконниці, а люстру під стелею обгорнув сіткою від комарів, щоб вона не припорошилася.

Кожен ліг до свого ліжечка, вимостивши собі затишне кубельце, накрився ковдрою по самі вуха і став думати про щось приємне.

Мумі-троль скрушно зітхнув:

— Скільки часу марнуємо...

— Зовсім ні! — заперечив Нюхмумрик. — Нам сняться сні. А коли прокинемося, настане весна!

— Угу, — промуркотів Мумі-троль, — він уже поринав у м'яку сутінь дивовижних снів.

Надворі сипав сніг, густий і пухнастий. Він уже встелив східці, нависав важкими купинами з даху та віконних карнизів. Невдовзі будиночок мумі-тролів перетвориться на круглу снігову кучугуру. Один по одному переставали цокати годинники. Прийшла зима.

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ, у якому йдеться про те, як Мумі-троль, Нюхмумрик та Чмих знайшли капелюх Чарівника, як несподівано з'явилося п'ять маленьких хмаринок і як Гемуль вигадав для себе нове захоплення

Одного чудового ранку, десь годині о четвертій, над Долиною Мумі-тролів пролетіла перша зозуля. Вона сіла на блакитному даху будиночка Мумі-тролів і прокувала вісім разів, щоправда, трохи хрипкувато, бо ж була ще дуже рання весна.

А потім полетіла далі на схід.

Мумі-троль прокинувся і довго лежав, дивлячись у стелю, — невтямки йому було, де він. Він проспав сто днів і сто ночей, сні все ще увивалися довкола нього, силкуючись знову загорнути в дрімоту. Однак, повернувшись на інший бік, аби зручно вмести-ся і додрімати, Мумі-троль враз побачив таке, що сон миттю розвіявся: ліжко Нюхмумрика стояло порожнє.

Мумі-троль звівся на постелі.

О, Нюхмумрикового капелюха також не виявилось на місці. — Ото вже трам-тарарам! — буркнув сам до себе Мумі-троль.

Він підійшов до відчиненого вікна і визирнув надвір. Нюхмумрик скористався мотузяною драбиною. Мумі-троль перехилився через підвіконня і, обережно перебираючи коротенькими ніжками, поліз униз. На вогкій землі виразно виднілися Нюхмумрикові сліди. Вони кривуляли то в один, то в інший бік, і було дуже важко ступати по них слід у слід. Інколи сліди робили великий стрибок убік або перехрещувалися. «Напевно, аж нетямиться від щастя, — розмірковував Мумі-троль. — Ось тут він беркицьнувся через голову — видно й неозброєним оком!»

Раптом Мумі-троль підвів голову і прислухався. Ген уда-лині Нюхмумрик вигравав на губній гармонії свою найвеселішу

пісеньку «В усіх звірят кокарди на хвостах». Мумі-троль побіг простісінько на звуки мелодії.

Унизу, біля річки, Мумі-троль угледів Нюхмумрика, який, нап'явши на самі вуха свій старий капелюх, сидів на поруччі містка й баламкав ногами над водою.

— Здоров! — гукнув Мумі-троль і сів поряд.

— Здоров! — відгукнувся Нюхмумрик, не уриваючи гри.

Сонце саме піднялося над верхівками дерев і засяяло їм у вічі. Друзі мружилися до теплих променів, баламкали ніжками над стрімкою іскристою течією ріки, і на душі у них було радісно й затишно.

Водами цієї річки вони не раз уже раніше пускалися в мандри на пошуки неймовірних пригод. Під час кожної подорожі знаходили нових друзів і приводили їх додому, у Долину Мумі-тролів. Тато і Мама Мумі-троля прихильно ставилися до нових знайомств, лише доставляли кожного разу ліжечка та доточували обідній стіл. Отак будиночок Мумі-тролів став схожим на мурашник, де кожен робив усе, що йому заманеться, і ніхто не клопотався завтрашнім днем. Звісно, там іноді відбувалися неймовірні і навіть страшні речі, зате ніхто й ніколи не нудився (а це, погодьтеся, має свої переваги).

Догравши до кінця останню строфу свого весняного гімну, Нюхмумрик заховав гармонію до кишені.

— Чмих уже прокинувся? — поцікавився він.

— Мабуть, ще ні, — відповів Мумі-троль. — Він завжди спить на тиждень довше, ніж усі.

— Час його розбудити, — рішуче мовив Нюхмумрик, зістрибуючи з поруччя містка. — Треба утнути щось надзвичайне, бо нині буде дуже гарний день.

Ставши під вікном мансарди у східному крилі, вони почали свистіти, закладаючи до рота лапу, за своєю потаємною системою умовних сигналів: три звичайні посвисти й один довгий (що означало: є справа!). Чмих перестав хропти, але в кімнатці ніхто не ворухнувся.

— Ще раз! — скомандував Нюхмумрик.

І вони засвистіли з подвійною силою.

Тієї ж миті вікно з тріском розчахнулося.

— Я сплю! — сердито закричав Чмих.

— Не сердься, ходи до нас! — гукнув Нюхмумрик. — Ми надумали утнути щось надзвичайне!

Чмих умить розгладив свої зім'яті від сну вухка і зліз униз мотуззяною драбиною (напевно, варто нагадати, що мотуззяні драбини звисали з усіх вікон, бо ходити сходами було так марудно).

Надворі дійсно заповідався гарний день. Навколо роїлася причмелена зі сну розмаїта живність, що попрોકидалася після довгої зими: повзики та стрибунці снували туди й сюди, відшукуючи свої давні улюблені місцинки, вивітрювали одяг, вичісували вуса, лагодили домівки і завзято готувалися до нової весни.

Дорогою друзі іноді спинялися подивитися, як повним ходом іде будівництво нового житла, чи прислухатися до сварок (таке досить часто трапляється у перші весняні дні — настрої після пробудження буває не найліпшим).

Де-не-де на вітті дерев гойдалися мавки, розчісуючи своє довге волоссячко, мишенята рили потаємні лази у латках снігу, що позалишалися іще з північного боку дерев.

— Веселі весни! — побажав старий поважний Вуж. — Як зимувалося?

— Дякуємо, добре! — відповів Мумі-троль. — Чи гарно спалося дядечкові Вужеві?

— Чудово! Вітання Татові і Мамі!

Отак вони обмінювалися вітаннями майже з кожним, хто стрічався їм дорогою. Але що вище підіймалися вгору, то безлюдніше ставало навкруги, лише інколи траплялися метушливі миші — господині, котрі наводили лад у своїх оселях.

Під ногами хлюпало.

— Бр-р-р, як бридко, — скривився Мумі-троль, високо представляючи лапки у розталому снігу. — Глибокі сніги можуть зашкодити здоров'ю мумі-тролів. Мама завжди мене застерігала, — додав він і пчихнув.

— Послухай, Мумі-тролю, — озвався Нюхмумрик, — я щось придумав. Ми зійдемо на вершину гори й складемо там кам'яну піраміду на знак того, що підкорили її першими... Що скажеш?

— Чудова думка! — скрикнув Чмих і рвонув, аби випередити інших.

На вершині танцював вільний весняний вітер, а довкруги простягався неозорий блакитний обрій. На заході губилося у далечі море, на сході зникала річка, в'юнячись поміж хребтів Самотніх Гір, на півночі, скільки сягало око, закосичились першою зеленою ліси, а на півдні з димаря будиночка Мумі-тролів клубочився дим — Мама Мумі-троля заварювала ранішню каву. Тільки Чмих нічого цього не бачив. Бо на вершечку гори лежав капелюх, високий чорний циліндр.

— Хтось тут побував до нас! — вигукнув Чмих.

Мумі-троль підняв капелюха, розглядаючи його з усіх боків.

— Який гарний, — мовив він. — Може, тобі пасуватиме, Нюхмумрику?

— Ні-ні! — запротестував Нюхмумрик, який понад усе любив свого старого зеленого капелюха. — Він надто новий!

— Можливо, Татові сподобається, — міркував уголос Мумі-троль.

— Візьмемо його із собою, — запропонував Чмих. — Мені вже хочеться додому. Від голоду аж шлунок зводить! А вам?

— Ще й питаєш! — вигукнули водночас Нюхмумрик і Мумі-троль.

Отак друзі знайшли капелюх Чарівника і взяли його із собою додому, навіть не здогадуючись про те, що відтепер Долина Мумі-тролів стане місцем чарів та дивовижних подій.

Коли Мумі-троль, Нюхмумрик та Чмих піднялися на ганок, усі вже поснідали, випили кави і розбрелися хто куди.

Лише Тато Мумі-троля сидів за столом і читав газету.

— Ага, — мовив він, — ви теж прокинулися. Якесь пустопорожня нині газета. Потічок зірвав греблю і знищив мурашник. Усі врятувалися. Перша весняна зозуля перелетіла понад Долиною о четвертій ранку і подалася далі на схід (то, ясна річ, добра ознака, але було би ще ліпше, якби полетіла на захід).

— Поглянь, що ми знайшли! — похвалився Мумі-троль. — Чудового чорного капелюха для тебе...

Мумі-тато прискіпливо оглянув капелюха і приміряв його перед дзеркалом у вітальні. Капелюх був трохи завеликий і налазив на очі, але загалом справляв враження.

— Мамо! — загукав Мумі-троль. — Ходи сюди! Подивися на Тата!

Мама визирнула з кухонних дверей і завмерла на порозі від подиву.

— Пасує мені? — запитав Тато.

— Гарно, — відказала Мама. — Ти у ньому маєш дуже мужній вигляд. Ледь завеликий на тебе, щоправда.

— А так ліпше? — Тато зсунув капелюха на потилицю.

— Гм, незле, але як на мене, без капелюха у тебе значно статечніший вигляд, — мовила Мама.

Тато крутився перед дзеркалом, розглядав себе спереду, і ззаду, і з боків, урешті відставив капелюха на столик.

— Твоя правда, — зітхнув він. — Не одяг красить...

— А краси тобі не займати! — добродушно усміхнулася Мама. — Їжте більше яєць, дітоньки! Ви ж цілу зиму протрималися на самій лише глиці! — і знову зникла у кухні.

— Що з ним робити? — замислився Чмих. — Такий гарний капелюх...

— Буде нам замість кошика для сміття, — вирішив Тато Мумі-троля і з тими словами подався на другий поверх писати свої Мемуари (велику книгу, в якій розповідається про бурхливу юність Мумі-тата).

Нюхмумрик примостив капелюха на підлозі між столиком та кухонними дверима.

— Маєте нову річ, — він поблажливо усміхнувся (бо ж Нюхмумрикові не властиво обростати маєтками; йому достатньо старого костюма, що дістався йому ще при народженні (коли і де народився Нюхмумрик, нікому не відомо), а єдиною власністю, яку він дуже цінує, є губна гармонія).

— Після сніданку поглянемо, що поробляють Хропусі, — запропонував Мумі-троль.

Та перш ніж зійти у сад, він викинув яечну шкаралупу до нового кошика для сміття, бо був (інколи) охайним Мумі-тролем.

Вітальня спорожніла.

У кутку між столиком та кухонними дверима стояв капелюх Чарівника з яечною шкаралупою на дні. І враз сталося щось дивовижне. Ячна шкаралупа почала перемилюватися на очах. Справа в тому, що речі, які досить довго лежали у капелюсі, міняли свою форму — на яку саме, передбачити неможливо.

Ціле щастя, що капелюх не пасував Татові Мумі-троля, бо лише Ангелові-Хоронителеві всіх крихітних звірят відомо, що би з ним сталося. Тато ж відбувся лише незначним головним болем (який, до речі, минув десь після обіду).

Ячна шкаралупа тривалий час пролежала у капелюсі й поволі стала набувати іншої форми. Вона зберегла своє біле забарвлення, однак збільшувалася в об'ємі, росла, росла, ставала м'якою та пухнастою, а за хвилину виповнила увесь капелюх. Урешті п'ять маленьких кругленьких хмаринок відірвалися від його крисів і попливли на ганок; злегка підстрибуючи на сходах, вони зависли у повітрі над самою землею. У капелюсі нічого не зосталося.

— Ото вже трам-тарарам! — стетерів від несподіванки Мумі-троль.

— Дім горить? — занепокоївся Хропусь.

Хмаринки непорушно завмерли перед ними, наче чогось чекали. Хропся сторожко простягнула лапку і торкнулася найближчої хмарки.

— Наче з вати, — мовила здивовано.

Інші теж підступилися ближче, щоб помацати хмарки на дотик.

— Схожі на подушечки, — мовив Чмих.

Нюхмумрик легенько штовхнув одну з хмаринок.

Вона ледь відпливла убік і знову завмерла.

— Чиї вони? — поцікавився Чмих. — І звідки взялися на ганку?

Мумі-троль похитав головою.

— Я ще такого в житті не бачив, — мовив він. — Може, покликати маму?

— Ні-ні, — вихопилося в Хропсі. — Ми самі все з'ясуємо, — і з тими словами притягнула одну хмарку до землі й погладила її лапкою. — Яка м'якенька! — а вже за мить осідлала хмаринку, гойдаючись на ній угору та вниз.

— І я так хочу! — заволав Чмих, хапаючи іншу хмаринку. — Гей-гоп!

Тільки-но він промовив «гей-гоп», як хмарка здійнялася вище й описала невеличке вишукане коло над землею.

— Ото вже трам-тарарам! — знову не стримався Мумі-троль. — Вона рухається!

Тепер усі, горляючи «Гей! Гей-гоп!», кинулися сідлати хмаринки. Хмарки, немов великі слухняні зайчики, злетіли в повітря, шугаючи то вгору, то вниз.

Хропусеві першому спало на думку, що ними можна кермувати. Легкий потиск лапки — і хмарка повертає убік. Двома лапами водночас — летить на повних парах уперед. Ледь поколисати нею — хмаринка легко здіймається вгору.

Розвага їм страшенно сподобалася.

Вони навіть наважилися злетіти понад верхівками дерев та дахом будиночка. Мумі-троль підплив на своїй хмаринці до вікна Мумі-тата і випалив:

— Кукуріку!

(Він був у такому захопленні, що нічого вдалішого утнути не зміг.)

У Тата від здивування аж ручка випала з лапи, він притьмом кинувся до вікна.

— Клянуся своїм хвостом! Клянуся своїм хвостом! — ото й усе, на що він спромігся.

— Ця подія стане чудовим розділом у твоїх мемуарах, — сказав Мумі-троль і скерував хмаринку до вікна кухні, гукаючи Маму.

Мама саме готувала запіканку, і їй було не до дитячих пустощів.

— Що це ти знову вигадав, любий Мумі-тролю? — мовила вона. — Обережно, не впади!

У саду Хропусь і Нюхмумрик захопилися новою забавою. Вони спрямовували свої хмаринки назустріч один одному і на повному лету зіштовхувалися. Хто впав першим, той програв.

— Ось я тобі зараз покажу! — репетував Нюхмумрик, стискаючи обома ногами боки хмаринки. — Уперед!

Але спритник Хропусь вивернувся і підступно напав знизу. Хмаринка Нюхмумрика беркицьнулася, а він сам упав головою в городець, аж капелюх зсунувся йому на носа.

— Третій раунд! — скомандував Чмих, який взяв на себе роль судді у грі й лігав понад рештою гравців. — *Два — один* на користь Хропуся! Готуйсь! Увага! Старт!

— Може, політаємо удвох? — запропонував Мумі-троль Хропси.

— Радо! — погодилася Хропся, підпливаючи на хмарці до нього. — Куди полетимо?

— Пошукаймо Гемуля. Ото він здивується!

Вони зробили коло над садом, але на жодному зі звичних місць Гемуля не знайшли.

— Він ніколи не відходить далеко від дому, — мовила Хропся. — Востаннє я його бачила за сортуванням марок.

— Це було півроку тому, — нагадав Мумі-троль.

— Ай справді, — спохopilася Хропся. — Ми ж проспали всю зиму.

— Добре тобі спалося? — поцікавився Мумі-троль.

Хропся кокетливо злетіла понад верхівкою дерева і, перш ніж відповісти, на хвильку замислилася:

— Мені наснився жахливий сон! Якийсь бридкий тип у високому чорному капелюсі недобре шкірився до мене...

— Дивно, — сказав Мумі-троль. — І мені таке наснилося. Він мав білі рукавички?

— Так, так, — закивала головою Хропся.

Якийсь час вони мовчки розмірковували над дивними сновидіннями, поволі пропливаючи лісом.

Раптом обоє угледіли Гемуля, котрий понуро брів, заклавши лапи за спину і похнюпивши носа.

Мумі-троль із Хропсею крадькома підлетіли до нього з обох боків і водночас зарепетували:

— Доброго ранку!

— Тьху! — розсердився Гемуль. — Як ви мене налякали! Не смійте налітати на мене зненацька! Мало серце не вистригнуло з грудей!

— Ой, вибач! — перепросила Хропся. — Поглянь, кого ми осіддали!

— Диво та й годі! — мовив Гемуль. — Але я звик до ваших дивовиж, і вже ніщо мене не здивує. До того ж, зараз мені невесело на душі...

— Чому? — співчутливо запитала Хропся. — Подивися навколо — який розкішний день!

Гемуль скрушно похитав головою:

— Вам не збагнути...

— Ми спробуємо, — запевнив його Мумі-троль. — Знову загубив цінну марку?

— Та ні, — зітхнув Гемуль. — Навпаки, усі марки на місці, жодна не пропала. Я маю найповніше зібрання поштових марок у світі.

— Ось бачиш! — підбадьорив друга Мумі-троль.

— Я знав, що ви мене не зрозумієте, — вперто торочив Гемуль.

Мумі-троль із Хропсею стурбовано Perezирнулися. Вони трохи пригальмували свої хмаринки і трималися позад Гемуля з поваги до його смутку. Гемуль почалапав далі, а Мумі-троль і Хропся не напосідали на нього, чекали, доки він сам розповість, що у нього лежить на серці.

— Овва! Усе намарно! — скрикнув урешті Гемуль, а за хвилию додав: — Жодного сенсу! Можете віддати мої марки на макулатуру!

— Не кажи такого! — схвилювалася Хропся. — Твоя колекція марок найгарніша у світі!

— Власне! — з відчаєм у голосі вигукнув Гемуль. — Вона довершена! Не існує жодної марки, яка б не увійшла до моєї колекції! Жодної! Що мені тепер робити?

— Здається, я починаю розуміти, у чому справа, — озвався по глибокій задумі Мумі-троль. — Ти вже не є колекціонером, а лише власником своїх марок, а це не так цікаво...

— Отож-бо й воно, — пригнічено підтвердив Гемуль, обличчя його спохмурніло від смутку. — Зовсім нецікаво!

— Любий Гемулю, — озвалася Хропся, лагідно погладивши його по лапці. — А що як започаткувати цілком нову колекцію, збирати щось таке, чого ти ще ніколи не збирав?

— Непоганий помисел! — згодився Гемуль, однак обличчя у нього все ще не розпогодилося, бо ж не годиться одразу веселіти після такого глибокого смутку.

— Скажімо, метеликів... — запропонував Мумі-троль.

— У жодному разі! — ще більше насупився Гемуль. — Метеликів колекціонує мій двоюрідний брат. А я його й на дух не терплю!

— Що скажеш про кінозірок? — запропонувала Хропся.

Гемуль лише зневажливо пирхнув.

— Коштовності? — з надією в голосі продовжувала перелік Хропся. — Їх можна колекціонувати вічно!

— Пхе! — тільки й мовив Гемуль.

— Тоді я й справді не знаю, що придумати... — розвела лапками Хропся.

— Не хвилюйся, — потішив Гемуля Мумі-троль. — Щось тобі підшукаємо. Як не ми, то Мама напевно! До речі, Ондатра не бачив?

— Напевно, ще спить, — з жалем у голосі відповів Гемуль. — Він казав, що не варто прокидатися так рано, і, мабуть, мав рацію.

З тими словами Гемуль побрів далі лісом на самоті зі своїми думками.

Мумі-троль і Хропся піднялися над верхівками дерев і гойдалися на хмаринках у сонячному промінні, розмірковуючи, яку б колекцію запропонувати Гемулеві.

— Слимаки? — мовила Хропся.

— А може, гудзики до штанів? — докинув і собі Мумі-троль.

Теплінь розморила їх. Думати стало несила. Вони повернулися на спинки і задивилися в небесну блакить, де виспівували жайворонки. Раптом обоє помітили першого метелика. Кожному відомо: якщо перший побачений навесні метелик жовтий, то літо буде веселе, якщо білий, то сподіватися треба просто спокійного літа (про чорних та брунатних метеликів ліпше й не згадувати — надто сумна тема).

Метелик був золотистий.

— Що це може означати? — чудувався Мумі-троль. — Мені ще ніколи не доводилося бачити золотистих метеликів...

— Золота барва гарніша за жовту. Ось побачиш, усе буде гаразд! — запевнила його Хропся.

Повернувшись додому на обід, Мумі-троль і Хропся застали Гемуля на сходах ганку. Той аж променився від щастя.

— Обрав? А що саме? — запитав Мумі-троль.

— Рослини! — нетямився від утіхи Гемуль. — Займуся ботанікою! Чмих підказав мені таку думку! Зберу найгарніший у світі гербарій! — і Гемуль розгорнув поділ своєї сукні,* показуючи друзям свою першу знахідку. Серед грудок землі та торішнього листа лежало тендітне стебельце гусячої цибульки.

— *Gagea lutea*, — гордо проголосив Гемуль. — Номер перший у колекції. Довершений екземпляр.

* Гемуль завжди ходив у сукні, яку він успадкував від своєї тітки по матері. Маю таку підозру, що всі гемулі носять сукні. Дивно, але так воно є. — Прим. авторки.

Гемуль попростував до їдальні і вигорнув усе з подолу на обідній стіл.

— Переберися, будь ласка, у куток, — попросила Мама. — Тут стоятиме зупа. Усі зійшлися? А Ондатр ще спить?

— Як бурмило в барлогу, — пирхнув Чмих.

— Гарний видався день? — запитала Мама, розливаючи зупу по тарілках.

— Розкішний! — дружно відповіла вся родина.

Наступного ранку Мумі-троль подався до дровітні, аби випустити хмаринки, але вони зникли — всі до одної. Нікому й на думку не спало, що хмарки можуть мати щось спільне з яечними шкаралупками, які тепер знову спокійнісінько лежали собі на дні чарівного капелюха.

РОЗДІЛ ДРУГИЙ, у якому мовиться про те, як Мумі-троль перемінився на потвору і нарешті помстився Мурашиному Левові, а також про таємничу нічну мандрівку Мумі-троля та Нюхмумрика

Одного тихого теплого дня, коли над Долиною Мумі-тролів сівся літній дощик, друзі вирішили погратися у хованки вдома. Чмих став у куток, затуливши носа лапками, і голосно полічив до десяти, а тоді подався на пошуки. Спершу він зазирнув до звичних сховків, а потім і до незвичних.

Мумі-троль лежав під столом на ганку і почувався дуже незатишно. Схованку він собі знайшов погану. Чмих неодмінно зазирне під скатертину — тут він і попадеться. Мумі-троль роззирнувся на всі боки і враз помітив чорного капелюха, якого хтось поставив у кутку на ганку. Ось чудове місце для схованки! Чмихові ніколи й на думку не спаде підняти капелюха. Мумі-троль швиденько порачкував у куток і натягнув капелюха на голову. Щоправда, той сягав йому лише до живота, але якщо скоцюрбитися і підібгати хвостика, то ніхто його не зауважить.

Мумі-троль хихотів сам до себе, прислухаючись, як Чмих один по одному познаходив усіх решту. Гемуль — хто би сумнівався! — знову, мабуть, заповз під канапу — ніколи не може вигадати ліпшого місця для сховку. А тепер усі гасали по будинку, шукаючи Мумі-троля. Мумі-троль ще довго сидів би під капелюхом, якби не злякався, що друзям набридне його шукати. Він покинув свою схованку і, визирнувши з-поза дверей, гукнув:

— Ку-ку!

Чмих ошелешено витріщився на нього, а тоді мовив щось зовсім дивне:

— Сам «ку-ку!»

— Хто це? — прошепотіла Хропся.

Решта лише похитали головами, не зводячи погляду з Мумі-троля.

Бідолашний маленький Мумі-троль! У чарівному капелюсі він перемінився на чудернацьке звірятко. Усе, що в ньому було кругленького, стало тонким, а все маленьке розрослося до неймовірних розмірів. Та найкумеднішим було те, що тільки він сам не знав, який у нього тепер вигляд.

— О, як ви здивувалися! — вигукнув Мумі-троль, невпевнено роблячи крок на своїх довгих хитких ніжках. — Ніколи не здогадаєтеся, де я був!

— А нам те й байдуже, — пхикнув Хропусь. — У тебе такий чудернацький вигляд, що хто хоч здивується.

— Дивні ви якись, — засмутився Мумі-троль. — Певно, надто довго мене шукали... Чим займемося зараз?

— Перш за все варто було б відрекомендуватися, — стримано зауважила Хропся. — Ми ж навіть не знаємо, хто ти...

Мумі-троль вражено глянув на неї, але подумав собі, що то, напевно, нова гра, і радісно засміявся:

— Я — Король із Каліфорнії!

— А я — сестричка Хропуся, — мовила Хропся. — Це — мій брат.

— Моє ім'я — Чмих.

— А я — Нюхмумрик.

— Які ж бо ви нудні! — буркнув Мумі-троль. — Невже складно придумати щось цікавіше? Ходімо надвір, там уже розпогоджується.

Він подибав на ганок, решта — за ним, здивовані і розгублені.

— Хто це? — поцікавився Гемуль, котрий сидів перед будиночком і лічив тичинки соняшника.

— Король із Каліфорнії, — у голосі Хропси вчувався сумнів.

— Оселиться у нас? — запитав Гемуль.

— Це вирішувати Мумі-тролеві, — сказав Чмих. — Дивно, куди він запропаستився?

Мумі-троль розсміявся.

— Але й потішними ви буваєте іноді! Бракувало тільки влаштувати розшуки Мумі-троля!

— А ти його знаєш? — здивувався Нюхмумрик.

— Ще би! Навіть дуже добре знаю! — Мумі-троля неймовірно захопила нова гра, він аж запишався, що так гарно вписався у неї.

— Коли ти з ним познайомився? — не відступала Хропся.

— Ми народилися водночас, — Мумі-троля мало не розпирало від веселощів. — Але то лобуряка, мушу вам сказати! Може вщент розтроцити порядний дім!

— Не смій таке казати про Мумі-троля! — обурилася Хропся. — Він найліпший Мумі-троль у світі, і ми його страшенно любимо!

— Справді? — уже не мав стриму Мумі-троль. — А я гадав, що він справжній пройда!

Хропся розплакалася на такі слова.

— Забирайся геть! — у голосі Хропуся забриніла погроза. — Бо дістанеш прочухана!

— Ова, — розгубився Мумі-троль. — Це ж тільки забава! Насправді мені дуже приємно, що ви так мене любите!

— Хто б тебе любив! — розлютився Чмих. — Женіть його! Женіть у шию того потворного короля, який ображає нашого Мумі-троля!

І вони гуртом наскочили на бідолашного Мумі-троля. Той так розгубився, що й не думав оборонятися, а коли сам розсердився не на жарт, було вже надто пізно: він опинився на землі під клубком тіл, який верещав, горлав та гамселив на всі боки лапами і хвостами.

На галас вийшла з хати Мумі-мама.

— Діти, що тут відбувається? — вигукнула вона. — Негайно припиніть колотнечу!

— Вони гамселять Короля з Каліфорнії, — крізь сльози пояснила Хропся. — Хай знає!

Мумі-троль вибрався з-під купи нападників, пошарпаний і лютий.

— Мамо! — скрикнув він. — Вони перші почали бійку! Трое проти одного — це ж несправедливо!

— Визнаю, дійсно, несправедливо, — погодилася Мама. — Але ти, напевно, їх під'юджував? Хто ти, до речі, крихітко?

— Не хочу більше цієї безглуздої гри! — мало не плакав Мумі-троль. — Ви анітрохи не дотепні! Я — Мумі-троль, а на сходах стоїть моя Мама! І досить вже...

— Який же ти Мумі-троль, — зневажливо пирхнула Хропся. — У Мумі-троля гарні маленькі вухка, а твої, глянть, які лапати!

Мумі-троль у відчаї схопився за голову і намацав велетенські пожмакані вуха.

— Але ж я — Мумі-троль! — розпачливо заволав він. — Чому ви мені не вірите?

— У Мумі-троля маленький зграбний хвостик, а твій, наче щітка! — наполягав Хропусь.

О горе! Мумі-троль тремтячими лапками обхопив хвоста.

— Очиська у тебе, мов тарілки! — додав Чмих. — У Мумі-троля очка маленькі й добрі!

— Саме так! — потвердив Нюхмумрик.

— Ти самозванець! — зробив висновок Гемуль.

— Невже ніхто мені не вірить?! — розпочав Мумі-троль. — Придивися до мене уважніше, мамо! Ти ж повинна упізнати своє рідне дитя!

Мумі-мама глянула пильніше. Вона довго вдивлялася в його налякані, завбільшки з тарелі очиці і врешті спокійно мовила:

— Так, ти — Мумі-троль.

Тієї ж миті Мумі-троль почав перемінюватися. Очі, вуха і хвіст зменшилися, носик видовжився, а животик округлився. Невдовзі перед друзями в усій своїй красі постав колишній Мумі-троль.

— Ходи, я тебе пригорну! — розпростерла обійми Мумі-мама. — Свого рідного маленького Мумі-троля я впізнаю завжди!

Трохи згодом того самого дня Мумі-троль та Хропусь сиділи в одній зі своїх схованок під кущем жасмину, наче в зеленій печері.

— Хтось таки мусив тебе зачарувати... — наполягав Хропусь.

Мумі-троль похитав головою.

— Я не бачив нічого надзвичайного, нічого не їв і не промовляв жодних заклинань.

— А може, ненароком увійшов до якогось зачарованого кола, — міркував Хропусь.

— Навряд, — відказав Мумі-троль. — Я увесь час просидів під отим чорним капелюхом, якого прилаштували замість кошика для сміття.

— У середині капелюха? — недовіриливо перепитав Хропусь.

— Так, у середині.

На якийсь час обоє замислилися, а тоді презирнулися й скрикнули водночас:

— Не інакше як!..

— Ходімо! — скомандував Хропусь.

Вони вийшли на ганок і обережно підкралися до капелюха.

— На вигляд зовсім звичайний, — мовив Хропусь. — Ну хіба що циліндри завжди дещо відрізняються від інших капелюхів.

— А як довідатися, чи то його витівки? — запитав Мумі-троль. — Я туди більше не полізу!

— Когось іншого заманимо? — запропонував Хропусь.

— Ні, це непорядно! Ану ж той хтось не зможе повернути собі справжню подобу?

— Заманимо ворога... — не відступався Хропусь.

— Гм... — замислився Мумі-троль. — А кого саме?

— Може, щура з помийної ями?

Мумі-троль похитав головою.

— Його не так легко обдурити.

— То може, Мурашиного Лева?

— Оце добра думка! — зрадів Мумі-троль. — Одного разу Мурашиний Лев зотягнув мою маму у вирву і засипав їй очі піском.

Мумі-троль та Хропусь вирушили на пошуки Мурашиного Лева, прихопивши із собою великого слоїка.

Підступних вирв Мурашиного Лева слід шукати на піщаному березі, тож вони попрямували до моря.

Невдовзі Хропусь натрапив на велику вирву і на мигах підкликав Мумі-троля.

— Він тут! — зашепотів Хропусь. — Та як його заманити до слоїка?

— Дай-но я спробую, — так само пошепки відповів Мумі-троль.

Трохи віддалік він прикопав слоїк у пісок горловиною догори і голосно крикнув:

— Слабаки ті мурашині леви!

Він подав знак Хропусеві, вони обидва завмерли над вирвою в очікуванні. Пісок заворушився, але ніхто не з'явився на поверхні.

— Страшенні слабаки! — повторив Мумі-троль. — Уявляєш, щоб заритися у пісок, їм і кількох годин забракне!

— Проте... — засумнівався Хропусь.

— Так-так! — Мумі-троль з усієї сили подавав йому знаки вухами. — Кількох годин!

Тієї ж миті з піску виткнулася жаклива голова з вибалушеними очима.

— Хто тут сказав «слабак»? — засичав Мурашиний Лев. — Я закопуюся за три секунди, не більше і не менше!

— То покажи нам, який ти спритний. Тоді, може, й повіримо! — під'юджував його Мумі-троль.

— Я вас піском засиплю! — гнівно пригрозив Мурашиний Лев. — Зотягну до нори і з'їм!

— Ні-ні, не треба! — злякався Хропусь. — Ліпше покажи, як зумієш закопатися задом наперед за три секунди!

— Ось тут, нагорі, — Мумі-троль показав на місце, де він заховав слоїка. — Щоб ми ліпше бачили!

— Ще тільки бракувало демонструвати свою вправність перед шмаркачами! — погордливо пирхнув Мурашиний Лев.

Та все ж не зміг утриматися від спокуси довести, який він сильний та прудкий. Зневажливо форкаючи, Мурашиний Лев виліз із вирви і зверхньо поцікавився:

— То де мені закопатися?

— Ось тут, — тицьнув лапкою Мумі-троль.

Мурашиний Лев пересмикнув плечима і страхітливо настовбурчив гриву.

— Ну, начувайтесь! — рикнув він. — Зараз я закопаюся у пісок, та коли повернуся, то з'їм вас! Раз, два, три!

Обертаючись, мов пропелер, Мурашиний Лев задом увігнався в пісок саме над схованим слоїком. Він був такий розлючений, що вся справа й справді зайняла три секунди, а може, навіть лише дві з половиною.

— Покришку! Хутко! — заволав Мумі-троль.

Вони відгорнули пісок і міцно закрутили покришку на слоїку. Потім спільними зусиллями вийняли слоїк з піску і покотили додому. Мурашиний Лев горланив і погрожував, але його голос заглушував пісок.

— Страх який лютий, — мовив Хропуть. — Я навіть не наважуюся думати, що станеться, коли він вирветься на волю!

— Зараз не вирветься, — заспокоїв його Мумі-троль. — А потім капелюх, сподіваюся, перетворить його на якусь потвору!

Повернувшись додому, Мумі-троль скликав усіх друзів трьома довгими посвистами у лапу (що означало: трапилося щось нечуване!). Усі мить збіглися з усіх усюдів і стали гуртом над слоїком.

— Що там? — запитав Чмих.

— Мурашиний Лев, — гордо відказав Мумі-троль. — Справжній лютий-прелютий Мурашиний Лев. Ми його упіймали!

— Які ви відважні! — захоплено вигукнула Хропуть.

— А тепер запхаємо його до капелюха, — повідомив Хропуть.

— Хай стане такою ж потворою, як я, — додав Мумі-троль.

— Не галасуйте, а розтлумачте до пуття, що тут відбувається, — благальним голосом попросив Гемуль.

— Я перемінився на страхопуда, бо заховався у капелюсі, — пояснив Мумі-троль. — Ми дійшли такого висновку шляхом логічних міркувань. Настав час провести експеримент і подивитися, чи й Мурашиний Лев змінить свою подобу в капелюсі.

— Але ж нікому не відомо, на кого він обернеться! Ану ж стане ще страшнішим за Мурашиного Лева й усіх нас поїсть! — стетерів Чмих.

На якусь мить усі завмерли в тривожній мовчанці, дивлячись на слоїк та прислухаючись до звуків, які долинали звідти.

— Ой, ой! — налякало зойкнула Хропся й одразу знебарвилася.*

— Ми заховасемося під столом, доки відбуватиметься перетворення, а зверху притиснемо капелюха грубою книжкою,— запропонував Нюхмумрик.— Експериментів без ризику не буває! Кидайте його до капелюха!

Чмих шмигнув під стіл. Мумі-троль, Нюхмумрик і Гемуль тримали слоїка над капелюхом, а Хропся обережно відкручувала покришку. У куряві піску Мурашиний Лев упав до капелюха, а Хропусь блискавично прикрив його словником чужомовних слів. Потім усі шугонули під стіл і заховалися там.

Спершу нічого не відбувалося. Друзі визирали з-під скатертини у напруженому очікуванні. Нічогісінько.

— То все пусті вигадки,— вирішив Чмих.

Однак тієї ж миті Словник чужомовних слів почав морщитися. Чмих від надмірного хвилювання вгриз Гемуля за палець.

— Обережно! — роззлостився Гемуль.— Ти вкусив мене за палець!

— Ой, вибач! Я думав, що то мій!

Словник морщився все дужче. Сторінки стали схожими на зів'яле листя. З-поміж них виповзали чужомовні слова і розбрідалися по долівці.

— От трам-тарарам! — вражено скрикнув Мумі-троль.

Та чари ще не закінчилися. З крисів капелюха закапотіло, потім задзюркотіло, і враз потоки води потекли на килимок; чужомовним словам довелось рятуватися, дряпаючись на стіни.

— Мурашиний Лев став водою,— мовив розчарований Нюхмумрик.

— Я гадаю, це був пісок,— прошепотів Хропусь.— Мурашиний Лев скоро з'явиться.

Напруження зростало і ставало нестерпним. Хропся заховалася в обіймах Мумі-троля, а Чмих тихенько скімлив від страху. І раптом з капелюха виліз... крихітний їжачок, такий крихітний, якого собі тільки можна уявити, скуйовджений і цілком мокрий; він понюшкував повітря й закліпав очками.

Кілька секунд панувала мертва тиша. Враз її порушив регіт Нюхмумрика, не встиг він відхекатися, як за ним й інші лягли покотом від сміху; вони галасували, штурхали один одного під боки, і радості їхній не було меж.

---

* Хропусі від хвилювання часто міняють своє забарвлення.— *Прим. авторки.*

Лише Гемуль не поділяв їхніх веселощів. Він з подивом дивився на своїх друзів:

— Збагнути не можу, чому ви стільки галасу здійсмаєте з приводу речей звичайних і очевидних! Ми ж наперед знали, що Мурашиний Лев переміниться!

Тим часом крихітний їжачок урочисто і ледь засмучено почеберяв до дверей і далі до сходів. Вода перестала литися, а на ганку утворилося справжнє озеро. Стелю густо обліпили чужомовні слова.

Коли про подію розповіли Мамі й Татові Мумі-троля, вони поставилися до цього дуже серйозно і вирішили, що чарівного капелюха необхідно позбутися.

Його обережно покотили до річки і скинули у воду.

— То он звідки взялися хмаринки і всілякі потвори, — здогадалася Мама Мумі-троля, дивлячись услід капелюхові, який відносила ріка.

— Хмаринки були дуже гарні, — з жалем озвався Мумі-троль. — Хай би ще поверталися...

— І потоки води, й іноземні слова... — нагадала йому Мама. — Погляньте, що сталося з ганком! Як мені тепер позбутися отої чужомовної комашні, яка заповонила увесь будинок? Годі й кроку ступити! Суцільний безлад!

— І все ж хмаринки були гарні, — вперто наполягав на своєму Мумі-троль.

Увечері Мумі-троль ніяк не міг заснути. Він лежав, дивлячись у світлу червеву ніч, яка повнилася розмаїтими звуками, шерехами скрадливих кроків, пахоцями квітів та манила в танок.

Нюхмумрик ще не повертався додому. Такими ночами, як оця, він часто тинявся самотою околицями, не розлучаючись зі своєю гармонією. Тільки нині не чутно було його пісеньок. Мабуть, подався кудись на розвідини. Невдовзі, певно, напне свій намет десь на березі річки і спатиме у ньому... Мумі-троль зітхнув. Було йому тоскно на душі, хоч і сам не знав, чому...

Зненацька під вікном почулося тихе посвистування. Мумі-тролеві від радості аж серце підстрибнуло у грудях, він тихцем прокрався до вікна і визирнув надвір. Тихе посвистування означало: таємниця!

Нюхмумрик чекав під мотузяною драбиною.

— Ти вмієш зберігати таємницю? — зашепотів він, коли Мумі-троль зліз по драбинці у траву.

Мумі-троль жваво закивав головою. Нюхмумрик схилився до нього і зашепотів іще тихіше:

— Річка викинула капелюха на піщану відмілину внизу за течією.

Очі Мумі-троля запроменіли.

— Підеш зі мною? — самими лише бровами запитав Нюхмумрик.

— Ще й питаєш! — ворухнув вухами Мумі-троль.

Немов тіні, прошмигнули вони росяним садом до річки.

Капелюх лежить за другим закрутом ріки, — пояснив Нюхмумрик притишеним голосом. — Урятувати його, власне кажучи, — наш обов'язок, бо вода, яка потрапляє до капелюха, стає червоною. Мешканці Долини внизу течії нажахуються, побачивши червоні води ріки.

— Слід було все передбачити, — мовив Мумі-троль.

Він страшенно пишався і тішився, що може отак, серед ночі, бути з Нюхмумриком. Раніше Нюхмумрик на нічні виправи вибирався сам.

— Це десь тут, — озвався за якийсь час Нюхмумрик. — Там, де у воді видніється темна смуга. Бачиш?

— Не дуже, — відповів Мумі-троль, спотикаючись у сутінках. — Я погано бачу вночі, не те що ти...

— Цікаво, як нам до нього дістатися? — замислився Нюхмумрик, дивлячись на ріку. — Шкода, що твій Тато не має човна.

Мумі-троль на мить завагався:

— Я добре плаваю... якщо вода не надто холодна.

— Не відважишся, — засумнівався Нюхмумрик.

— Ще й як відважуся! — запалився Мумі-троль, відчувши себе сміливим як ніколи. — Де він лежить?

— На протилежному боці. Під ногами відразу відчуєш мілину. Та обережно! Не запихай лапки досередини. Тримай капелюха за денце.

Мумі-троль увійшов у теплу воду і поплив, загрибаючи по-собачому. Течія була швидкою, що його трохи стривожило. За хвилю помітив відмілину, а на ній — щось чорне. Він завернув хвостом, наче стерном, й одразу відчув під ногами пісок.

— Усе гаразд? — тихо гукнув з берега Нюхмумрик.

— Так! — відізався Мумі-троль, виходячи на піщаний берег.

Він бачив, як з капелюха у річку витікає темний струмінь. То була зачарована червона вода.

Мумі-троль занурив у неї лапку й обережно лизнув.

— Трам-тарарам! — вражено пробурмотів він. — Це ж море! Ова, відтепер матимемо морсу досхочу, досить лише налити до капелюха води!

— Знайшов? — нетерпеливився Нюхмумрик.

— Так! Повертаюся! — гукнув Мумі-троль у відповідь і, зав'язавши хвоста вузликом навколо капелюха, ступив у воду.

Плисти проти течії з важким капелюхом на буксирі було дуже виснажливо; Мумі-троль дістався берега геть знесилений.

— Ось він! — гордо мовив, ледь переводячи дух.

— Чудово! — зрадів Нюхмумрик. — Куди ж його подіти?

— Удома тримати не можна, — міркував Мумі-троль. — У садку — теж, бо хтось неодмінно знайде.

— А у печері? — запитав Нюхмумрик.

— Доведеться посвячувати у таємницю Чмиха. Це ж його печера.

— Що ж, доведеться, мабуть, — неохоче визнав Нюхмумрик. — Але він занадто малий, щоб довірити йому таку велику таємницю.

— Твоя правда, — згодився Мумі-троль. — Знаєш, у мене вперше з'явилася таємниця, про яку я не можу розповісти Татові і Мамі.

Нюхмумрик обійняв капелюха лапками і рушив уздовж річки додому. Уже на містку він зненацька зупинився.

— Що трапилося? — стривожився Мумі-троль.

— Канарки! — скрикнув Нюхмумрик. — На поруччі моста сидять три золотисті канарки. Дивно, що вони тут роблять уночі?..

— Ніякий я не канарок! — писнула найближча до них пташка. — Я плотичка!

— Ми всі троє — чудові рибки! — зацвірінкав її товариш.

Нюхмумрик лише головою похитав.

— Бачиш, що наробив капелюх? Оті три маленькі рибки, напевно, запливли у нього і стали канарками.

— Не час тепер зволікати, ходімо просто до печери і заховаємо там капелюха!

У лісі Мумі-троль ні на крок не відставав від Нюхмумрика. По обидва боки стежки щось теркотало і тупотіло, наганяючи страху. Час від часу з-поза стовбурів на них витріщалися блискучі очиці, з моху й крон дерев долинали чийсь голоси.

— Гарна ніч! — почув Мумі-троль за спиною якийсь голос.

— Чудова! — хоробро відповів він.

Невеличка тінь прослизнула повз нього і зникла в темних хащах.

На узбережжі було ясніше. Море і небо, мерехтливі й ніжно-блакитні, зливалися воедино. Ген удаліні чулися поодинокі пташині поклики. Надходив світанок. Нюхмумрик і Мумі-троль занесли капелюха до печери і поставили у найдальшому кутку догори денцем, щоб ніхто до нього ненароком не впав.

— Вчинили ми дуже розсудливо,— сказав Нюхмумрик.— Шкода лише за нашими хмаринками...

— Шкода,— зітхнув Мумі-троль, який стояв на порозі печери і вдивлявся у ніч.— Хоча навряд чи світ став би з ними прекраснішим, ніж є у цю мить....

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ, у якому йдеться про те, як Ондатр вирішив знову стати пустельником, про його незвичайні пригоди, і про те, як родина Мумі-тролів потрапила на самотній острів гатіфнатів, де Гемуль ледве врятувався від вогню, і про велику грозу

Наступного ранку, коли Ондатр, як завжди, вийшов у садок полежати й почитати книжку *«Про марноту всього»*, гамак під ним обірвався і він гепнув на землю.

— Нечувано! — обурився Ондатр, виборсуючись з-під пледа.

— Мені страшенно прикро,— посівчував йому Тато Мумі-троля, який поливав неподалік свої грядки тютюну.— Сподіваюсь, ви не потовкли собі боки?

— Не про те мова,— похмуро відповів Ондатр, смикаючи себе за вуса.— Хай собі хоч світ завалиться — ніщо не зможе похитнути моєї душевної рівноваги! Не потерплю лишень виставляння на посміховисько! Це підриває мій авторитет!

— Але ніхто не бачив вашого падіння, окрім мене,— зауважив Тато Мумі-троля.

— Це не зменшує вашої вини! — не вгамовувався Ондатр.— Я вже стільки прикроців стерпів у вашому домі! Минулого року, скажімо, на мене упала комета. Але то пусте! Як ви, напевно, пригадуєте, я всівся на шоколадний торт вашої дружини, що дуже зашкодило моему почуттю власної гідності! А щітки в моему ліжку? Очевидні безглузді жарти! Не кажучи вже про...

— Знаю, знаю,— урвав його знічений Тато.— У нашому домі годі сподіватися спокою. А мотузка перетерлася з часом...

— Такого не слід допускати! — повчав Ондатр.— Не біда, якби я навіть забився на смерть. Біда в іншому! Ану ж би мене мертвого побачили всі інші мешканці? Я вже виносив намір покинути цей галасливий світ, знову стати пустельником, зажити в самоті й спокої. Таке моє остаточне рішення!

— Ова! — тільки й мовив вражений Тато Мумі-троля.— А де саме?

— У печері. Там ніхто не заважатиме моїм роздумам дурними витівками! Дозволяю вам приносити для мене їжу двічі на день, але не раніше десятої години ранку!

— Гаразд, — покірно погодився Тато. — Може, панові Ондатрові придадуться якісь меблі?

— Що ж, не заперечую, — трохи подобрів Ондатр. — Але тільки найнеобхідніші. Я розумію, що ви не бажаєте мені зла, але ваша сімейка довела моє терпіння до краю.

З тими словами Ондатр узяв книжку, підхопив покривало і неквапно рушив у гори.

Тато Мумі-троля трохи позітхав сам до себе, а тоді знову взявся до підливання тютюнових грядок і невдовзі забув про той прикрий випадок.

Діставшись печери, Ондатр відчув глибоке задоволення від свого вчинку. Розстелив на піщаній долівці покривало, сів і негайно ж замислився.

Розмірковував він так зо дві години. Тиша і спокій панували навколо, крізь отвір у стелі печери зазірало сонячне проміння, освітлюючи його самотній притулок. І лише час від часу Ондатр пересувався з місця на місце услід за сонячною плямою.

«Саме тут я залишусь назавжди, назавжди, — міркував Ондатр. — Навіщо метушитися, вести пустопорожні балачки, лаштувати домівки, готувати їжу, нагромаджувати собі маєтки?»

Він задоволено роззирався у своєму новому помешканні, коли його погляд упав на чарівного капелюха, якого Мумі-троль і Нюх-мумрик заховали у найдалшому закутку печери.

— О, кошик на сміття. То він уже тут стоїть, — навіть не здивувався Ондатр. — То хай собі стоїть, для чогось придасться...

Ондатр ще трохи поміркував, а тоді вирішив подрімати. Він загорнувся у плед, вставні штучні щелепи поклав до капелюха, щоб не вибруднилися у піску, і заснув, спокійно та умиротворено.

У будинку Мумі-тролів снідали оладками, золотистими оладками з малиновим варенням. Була ще також вчорашня каша, але охочих до неї не знайшлося, то вирішили відкласти її до завтрашнього сніданку.

— Кортить мені нині вчинити щось незвичайне, — мовила Мама Мумі-троля. — Ми позбулися клятого капелюха, і цю подію варто відсвяткувати! До того ж, сидіння сиднем на одному місці навіює нудьгу.

— То правда! — пожвавився Тато Мумі-троля. — Може, виберемося в мандри. Як ви гадаєте?

— Ми вже всюди побували! Усе вже звідано й нічого нового! — встряв Гемуль.

— Не може такого бути! — категорично заперечив Тато. — Навіть якщо й немає нічого нового, ми собі його придумаємо! Досить їсти, дітки! їжу візьмемо з собою.

— А можна доїсти те, що в роті? — запитав Чмих.

— Не корч із себе дурника, — присоромила його Мама. — Хутко позбирайте всі необхідні речі, бо Тато хоче вирушати негайно. Зайвого не беріть! Ондатрові ми напишемо записку, аби він знав, де нас шукати.

— Клянуся своїм хвостом! — враз скрикнув Тато, вхопившись за чоло. — Я цілком забув! Ми ж мали занести йому до печери їжу і меблі!

— До печери?! — верескнули водночас Мумі-троль і Нюхмумрик.

— Так... Гамак йому урвався, — розповідав Тато. — Ондатр сказав, що не має умов для роздумів і відрікається від світу... Ви підкидали йому до ліжка щітки й усілякий непотріб, тож він перебрався до печери...

Мумі-троль і Нюхмумрик пополотніли й з жахом презирнулися, одразу зрозумівши один одного: капелюх!

— Не біда, — заспокоїла Мама. — Ми влаштуємо виправу до моря, а попри те занесемо Ондатрові обід.

— Берег моря — це так буденно! — зачмихав Чмих. — Невже не можна податися куди-інде?

— Цитуйте, діти! — підвищив голос Тато. — Мама хоче скупатися у морі. Збирайтеся!

Мама Мумі-троля кинулася пакувати речі. Поскладала ковдри, каструлі, взяла березової кори на розпал вогню, кавник, їжі без міри, олійку для засмаги, сірники і все, чим та на чому їсться, а ще запакувала парасоль, теплий одяг, ліки від розладу шлунку, збивачку для вершків, подушки, сітку від комарів, убрання для купелі, скатертину і навіть свою торбинку. Інколи завмирала на мить, пригадуючи, чи нічого не забула, і врешті оголосила:

— Можемо вирушати! Відпочинок над морем — чи може бути щось ліпше!

Тато Мумі-троля подбав про люльку й вудку.

— Усі готові нарешті? — запитав він. — Певні, що нічого не забули? То рушаймо!

Уся громадка попростувала до моря. Останнім чеберяв Чмих, тягнучи за собою шість маленьких іграшкових корабликів.

— Як гадаєш, Ондатр уже встиг чогось накоїти? — пошепки запитав Мумі-троль Нюхмумрика.

— Сподіваюся, ні! Але мені так неспокійно на душі!

Тієї миті всі зупинилися так раптово, що Гемуль ледь не наповся оком на вудку.

— Хто кричав?! — переполошилася Мама.

Увесь ліс дрижав від дикого гикну. Хтось або щось гупотіло стежкою їм назустріч, нестямно горлаючи, чи то від страху, а чи від лютощів.

— Ховайтеся! — заволав Тато Мумі-троля. — Страховисько суне!

Та не встиг ніхто ще й кроку ступити, як на стежці з'явився Ондатр — вибалушені очі, хутро дибки. Він шалено вимахував лапами і безтямно лебедів щось зовсім незрозуміле, з чого можна було хіба зробити висновок, що він був дуже злий або дуже наляканий, або ж дуже злий, тому що дуже налякався... Він вихором помчав далі, у Долину Мумі-тролів, лиш за ним захурчало.

— Що це найшло на Ондатра? — чудувалася Мама. — Завжди такий спокійний і статечний!

— Щоб аж так перейнятися обірваним мотузком гамака!.. — похитав головою Тато.

— Гадаю, він роззлюстився, бо ми забули принести йому поїсти, — висловив припущення Чмих. — Тепер самі усе з'їмо...

Отак стурбовано розмірковуючи, подорожні простували до берега моря. Але Мумі-троль з Нюхмумриком вихопилися вперед, щоб зазирнути до печери раніше за всіх.

— Ліпше не ризикувати й не заходити досередини, — порадив Нюхмумрик. — Може, ВОНО ще там є. Зазирнемо крізь дірку у стелі.

Друзі мовчки видряпалися на скелю і поплазували, звиваючись по-індіанському, до отвору. Посеред печери стояв порожній Чарівний капелюх, плед валявся в одному кутку, книжка — в іншому. І ні живої душі... Однак піщана долівка була густо змережена дивними слідами, ніби хтось по ній стрибав чи танцював.

— Це сліди не Ондатрових лап! — мовив Мумі-троль.

— Я взагалі маю сумнів, що це — сліди лап, — озвався Нюхмумрик. — Надто дивні вони на вигляд...

Друзі злізли зі скелі, сторожко озираючись навсібіч, але нічого надзвичайного не спостерегли.

Так вони і не довідалися, що так жахливо налякало Ондатра, бо той категорично відмовився розповісти про це.*

---

* Якщо тобі цікаво дізнатися, на що обернулися штучні вставні щелепи Ондатра, запитай у своєї мами. Вона напевно знає. — *Прим. авторки.*

Тим часом решта товариства дісталася берега моря — усі стояли гуртом біля самого прибою, жваво розмовляючи та жестикулюючи.

— Вони знайшли човна! — вигукнув Нюхмумрик.

— Віжімо до них!

І дійсно! То була справжня велика біло-зелена лодія, обшита лиштвами, з вітрилами, веслами та рибацьким спорядженням на борту.

— Кому вона належить? — поцікавився засапаний від бігу Мумі-троль.

— Нікому! — з тріумфом у голосі відповів Мумі-тато. — Лодію прибило хвилями до нашого берега. Це дарунок моря!

— Її треба якось назвати! — хвилювалася Хропся. — «Гарнюня» — правда ж, красиво?

— То ти у нас гарнюня, — спогорда пирхнув Хропусь.

— Я пропоную назву «Морський орел».

— Ні, — запротестував Гемуль. — Назва має бути латиною. Скажімо, «*Muminates Maritima*»!

— Я першим її побачив! — втрутився Чмих. — Це моє право — дати їй ім'я! «Чмих» — дотепно, коротко і гарно.

— Де вже гарніше придумати... — не втримався від клинів Мумі-троль.

— Діти, заспокойтеся! — намагався вгамувати збуджене товариство Тато. — Тихо, цить! Ясно як білий день, що право вибору імені за Мамою. Бо ж ідея прогулянки до моря належить їй!

Мама зашарілася.

— Не знаю, чи сумію, — скромно мовила вона. — Он у Нюхмумрика скільки фантазії. Хай ліпше він назве нашу знахідку!

— Така честь... — від Маминих слів Нюхмумрик запишався. — Кажучи правду, мені з самого початку подобалася назва «Скрадливий Вовк». Звучить дуже стильно!

— Ні-і! — заарканився Мумі-троль. — Вибиратиме Мама!

— Гаразд, любі дітоньки! — врешті погодилася Мумі-мама. — Лишень не кажіть потім, що я дивакувата і старомодна. Як на мене, назва судна має нагадувати про мету, для якої воно повинно послужити. Тому найбільш вдалим іменем, на мою думку, видається «Пригода».

— Чудово! Чудово! — заплескав у долоні Мумі-троль. — А тепер корабель слід освятити! Мамо, у тебе не знайдеться пляшки, схожої на пляшку з-під шампанського?

Мама перетрусила всі свої кошики у пошуках пляшки з морсом.

— Ой, як шкода! — мало не плакала вона. — Я забула взяти морс!

— А я ж перепитував, чи нічого не забули! — докірливо докинув Мумі-тато.

Усі враз похнюпилися. Подорож на судні, яке не освячене за всіма правилами, може призвести до лиха!

Зненацька Мумі-тролеві прийшла до голови блискуча ідея.

— Дайте мені каструльки, — попросив він. Наповнивши посудини морською водою, Мумі-троль побіг до печери, де було заховано чарівного капелюха. За якийсь час він повернувся й простягнув Татові начакловану воду. — Покуштуй!

Мумі-тато відпив ковток і задоволено прицмокнув.

— Де ти таке роздобув, синочку?

— Таємниця!

Потім вони наповнили чарівною водою слоїк з-під варення, розбили його об форштевень лодії, а Мама урочисто виголосила:

— Освячую тебе на нинішні і майбутні звершення та нарікаю «Пригодою»!

Усі загукали «ура!» й кинулися завантажувати суденце кошачками, ковдрами, парасолями, вудками, подушками, каструлями, купальниками, а коли вже було по всьому, родина Мумі-тролів з усіма своїми друзями вирушила в мандри бурхливими зеленими хвилями моря.

То був гарний день. Хоча, можливо, й не надто ясний, бо сонце заслонив легенький серпанок. «Пригода» з напнутими білими вітрилами стрілою летіла до виднокола. Хвилі плюскотіли, пестячи її боки, співав вітер, а морські тролі та русалки витанцьовували перед носом судна.

Чмих прив'язав свої іграшкові кораблики один за одним, тож у кільватері «Пригоди» пливла ціла флотилія. Тато Мумі-троля стояв коло стерна, а Мама сиділа поруч, подрімуючи. Нечасто їй траплялася нагода насолодитися тишею та спокоєм. Угорі над ними кружляли великі білі птахи.

— Куди попрямуємо? — запитав Хропусь.

— Пливімо до якогось острова! — попросила Хропся. — Я ще ніколи не бувала на острові!

— Побуваєш неодмінно! — пообіцяв Мумі-тато. — Пристанемо до першого ж острівця, який нам трапиться на шляху.

Мумі-троль сидів на самому дзьобку носа човна, пильнуючи, щоб не наскочити на міліну. Він заворожено вдивлявся у зеленаву глибіню моря, яку, збиваючи довкруги себе шумовиння, розтинала «Пригода».

— Ого-го! — вигукнув радісно Мумі-троль. — Ми пливемо на острів!

Далеко в морі лежав самотній острів гатіфнатів, об високі скелі якого розбивалися пінисті хвилі прибою.

Раз на рік гатіфнати збиралися на ньому напередодні своєї безконечної мандрівки довкола світу. Вони прибували сюди з усіх сторін світу, мовчазні, поважні, з незворушними блідими обличчями. Навіщо здалися їм ці щорічні зустрічі, важко сказати, бо ж вони не чули, не розмовляли і ні на чому не зосереджували свого погляду, окрім далекої, тільки їм самим відомої мети вічної подорожі.

Можливо, їм таки хочеться мати місце, де б вони почувалися як удома, могли трохи перепочити і побачитися зі знайомими. Щорічна зустріч гатіфнатів відбувається завжди у червні, тож цього року збіглося так, що родина Мумі-тролів та гатіфнати прибули на самотній острів майже водночас. Дикий і манливий, виростав він з моря, в облямівку білого шумовиння хвиль, увінчаний зеленою короною лісу.

— Земля попереду! — заволав Мумі-троль.

Усі перекинулися через борт, щоб ліпше бачити.

— Там є піщаний пляж! — зраділа Хропся.

— І затишна гавань! — додав Тато Мумі-троля.

Вправно стернуючи, Тато допровадив човна до берега поміж підступними підводними каменями. Ніс «Пригоди» м'яко тицьнувся у пісок, Мумі-троль зістрибнув на суходіл зі швартовим канатом. Невдовзі на березі закипіла робота. Мама Мумі-троля скотила до купи камені, облаштовуючи місце для вогнища, щоб розігріти оладки. Потім назбирала дров, розстелила скатертину на піску, притиснувши кожний кут камінцем, аби її не зірвало вітром. Тоді виклала рядком горнятка, маслянку з маслом прикопала у вогкому піску в затінку великої кам'яної брили, а на довершення всього прикрасила стіл букетом водяних лілій.

Може, чимось допомогти? — запитав Мумі-троль, коли все вже було готове.

— Ліпше огляньте острів, — відказала Мама (вона знала, чого дітям праглося найдужче). — Важливо з'ясувати, де ми опинилися і чи не таїться тут якась небезпека...

— Я теж собі так думав, — втішився Мумі-троль.

Не гаючи часу, він з хропуючими та Чмихом подався до південного узбережжя острова, а Нюхмумрик, котрий любляв робити всілякі відкриття на самоті, попростував північним берегом.

Гемуль узяв свою ботанічну лопатку, зелену коробку для гербарію, збільшувальне скло і рушив углиб лісу, сподіваючись відшукати там рідкісні, ніким ще не бачені рослини.

Мумі-тато тим часом прилаштувався на прибережній скелі порибалити. Сонце поволі хилилося до пообіднього пругу, вдаль над морем купчилися грозові хмари.

Посеред острова зеленіла галявина в оточенні квітучого чагарника. Саме тут знаходилося потаємне місце гатіфнатів, де вони збиралися раз на рік на Купала.

Вже прибуло майже три сотні гатіфнатів, очікувалося прибуття ще близько чотирьохсот п'ятдесяти. Вони мовчки вешталися галявиною, поважно кланяючись один одному. Посеред галяви вони вкопали високий стовп, а на нього повісили великого барометра. Щоразу, проходячи повз барометр, гатіфнати віддавали йому глибокий уклін, що виглядало доволі кумедно.

Гемуль тим часом тинявся лісом, його увагу цілковито поглинули диво-квіти, що яскрили на кожному кроці. Вони анітрохи не нагадували квіти Долини Мумі-тролів, були яскравішими й мали дивовижні форми. Однак Гемуль не помічав їхньої краси, він водно лічив тичинки, пелюстки і бурмотів сам до себе:

— Номер двісті дев'ятнадцятий у моїй колекції!

Зрештою він забрів на галявину гатіфнатів і почалапав нею, видивляючись у траву, чи не трапиться якийсь незвичайний екземпляр. Підвів голову аж тоді, коли гримнув чолом об стовп гатіфнатів. Тепер лишень Гемуль вражено роззирнувся. Зроду-віку не доводилося йому бачити такої тьми гатіфнатів нараз. Вони роїлися повсюди, і всі як один витріщалися на нього своїми маленькими вицвілими очима.

«Цікаво, злі вони чи добрі? — занепокоєно подумав Гемуль. — Хоч і крихітні, та їх тут сила-силенна!»

Він глипнув на великий блискучий барометр, зроблений з червоного дерева. Стрілка показувала «Дощ і вітер».

— Чудасія, — мугикнув Гемуль, примружившись до сонця.

Він постукав по склу, і стрілка впала ще нижче.

Гатіфнати погрозово зашурхотіли й ступили крок до нього.

— Усе гаразд! — злякався Гемуль. — Не потрібен мені ваш барометр!

Та гатіфнати не чули його слів. Вони підступали все ближче, шеренга за шеренгою, шелестячи і вимахуючи лапами. Серце Гемувеві впало у п'яти, він озирався навкруги, шукаючи порятунку, але ворог стояв щільним муром зусібіч і сунув на нього. З хащ на узлісся виходили все нові гатіфнати, такі ж мовчазні, з нетямними очима.

— Забирайтеся геть! — зарепетував Гемуль. — Тпрусь на вас! Тпрусь!

Та гатіфнати безгучно сунули далі. Гемуль враз підібрав свої спідниці і подерся на стовп. Стовп був слизький і бридкий на дотик, однак страх додав йому негемульської сили. Він виліз на вершок і сидів, тремтячи усім тілом, міцно вчепившись у барометр.

Гатіфнати зімкнулися колом біля підніжжя стовпа й чекали. Уся галявина була вкрита ними, немов білим килимом, і Гемулеві запаморочилося в голові лише від думки про те, що буде, якщо він гепнеться додолу.

— Допоможіть! — волав він ослабим від ляку голосом. — Рятуйте!

Та ліс німував.

Тоді Гемуль заклав два пальці до рота і свиснув: три короткі посвисти, три довгі, три короткі. Три короткі, три довгі, три короткі... *SOS*.

Нюхмумрик, який мандрував північним узбережжям острова, почув тривожний сигнал Гемуля. Визначивши напрямок, звідки долинав поклик на порятунок, Нюхмумрик стрілою кинувся визволяти друга. Слабкий спершу свист чувся тепер виразніше. «Уже десь поряд», — подумав Нюхмумрик і почав обережно скрадатися вперед. Між деревами з'явився провіт. Він побачив перед собою галявину, юрмисько гатіфнатів і Гемуля, що немов приріс до стовпа. «Погані справи», — пробурмотів стиха Нюхмумрик і гукнув:

— Агов! Я тут! Як тобі вдалося так розізнати миролюбних гатіфнатів?

— Я лише постукав по їхньому барометру, — жалібно проскімлив Гемуль. — Стрілка впала... Любий Нюхмумрику, спробуй відігнати цих гидких покручів!

— Зараз подумаю, як це зробити, — відповів Нюхмумрик.

(Жодного слова з цієї розмови гатіфнати не чули, бо ж не мають вух).

За якусь хвилю Гемуль знову заблагав:

— Швидше думай! Я вже ледве тримаюся!

— Слухай! — заговорив Нюхмумрик. — Пам'ятаєш нашість польових мишей у нашому саду? Тато Мумі-троля позакопував у землю багато кілків і повісив на них вітрячки. Вітрячки закрутилися, від того завібрувала земля, миші налякалися і втекли!

— Твої історії завжди дуже цікаві, — понуро мовив Гемуль, — та не розумію, що у них спільного з моїм безвихідним становищем!

— Усе дуже просто! — пояснював Нюхмумрик. — Що тут незрозумілого? Гатіфнати не говорять, нечують і дуже погано бачать.

Зате добре відчувають! Спробуй похитати стовпом! Вони напевно відчують дрижання землі і злякаються. Органи чуття у них у животі...

Гемуль спробував похитати стовпом і нажахано заволав:

— Я зараз впаду!

— Потроху шарпай! — підбадьорював його Нюхмумрик. — Але частіше! Частіше!

Гемуль слухняно розхитував стовпом, гатіфнати врешті відчули під ногами неприємне тремтіння.

Вони зашурхотіли голосніше й неспокійно заворушилися. І враз сторчголов кинулися на всі боки, достоту як миші тоді у саду. За мить галявина спорожніла. Нюхмумрик відчував, як гатіфнати, втікаючи у ліс, терлися до його ніг, обпікаючи, немов кропивою.

З великої полегші Гемуль розтулив лапи і впав у траву.

— Бідне моє серце! — стогнав він. — Тепер воно застрягло мені в горлі. Відколи я пристав до родини Мумі-тролів, мене на кожному кроці переслідують нещастя!

— Заспокойся! — потішав його Нюхмумрик. — Ти чудово дав собі раду!

— Бридкі покручі! — лаявся Гемуль. — Але їхнього барометра забери собі, хай знають!

— Я б не радив тобі цього робити! — застеріг Нюхмумрик.

Та Гемуль не послухався поради, відчепив блискучий барометр і переможно сховав під пахву.

— Можемо повертатися, — сказав він. — Я, до речі, жахливо голодний.

Коли Нюхмумрик з Гемулем повернулися до гурту, всі саме ласували упійманою Мумі-татом щукою.

— Привіт! А ми обійшли увесь острів! — похвалився Мумі-троль. — На протилежному боці громадається неприступні скелі, які спадають просто у море.

— А ще бачили купу гатіфнатів, — додав Чмих. — Щонайменше сотню!

— Не згадуйте про них! — заблагав Гемуль. — Навіть чути про них не хочу! Ліпше погляньте на мій бойовий трофей!

Гемуль гордо виклав барометр на середину столу.

— Який блискучий і гарний! — вигукнула Хропся. — Це годинник?

— Ні, барометр, — пояснив Тато. — За ним визначають, якою буде погода — ясною чи дощовою. Інколи прогнози навіть справджуються.

Він постукав по склу приладу і спохмурнів.

— О, передбачає бурю!

— Велику бурю? — боязко забринів голосок Чмиха.

— Поглянь сам,— Мумі-тато простягнув малому барометр.— Стрілка стоїть на 00, а це найнижча позиція. Якщо він, звісно, не дуристь...

Скидалося, однак, на те, що барометр не обманював. Імла згушла і стала жовто-сірого кольору, а море над видноколом зловісно почорніло.

— Негайно повертаймося додому! — закликав усіх Хропусь.

— Ще ні, — попрохала Хропся. — Ми ще не встигли як слід оглянути скелі на протилежному боці острова. І навіть не покупалися!

— Почекаймо трохи, подивимося, що буде далі, — запропонував Мумі-троль. — Прикро покидати щойно відкритий острів!

— Як налетить буря, ми застрягнемо надовго, — розсудливо намагався переконати друзів Хропусь.

— От і добре! — повеселів Чмих. — Залишимося тут назавжди.

— Цитьте, дітоньки, треба поміркувати, — втрутився Мумі-тато.

Він зійшов до води, понюшив повітря, повертів головою на всі боки і наморщив чоло. Вдалині загуркотіло.

— Гроза! — верескнув Чмих. — Ой, як страшно!

Над крайобрієм грізно здіймалося темно-синє хмаровище, жемучи поперед себе світлі тендітні клаптики хмаринок. Час від часу море осявали спалахи блискавиць.

— Ми залишаємося! — вирішив Тато.

— На всю ніч? — перепитав про всяк випадок Чмих.

— Не інакше! Гайда будувати притулок, бо ось-ось налетить злива!

«Пригоду» затягнули далі на берег, з вітрил та ковдр квапно збудували на узліссі курінь. Мумі-мама попідтикала курінь з боків мохом, Хропусь обкопав його рівчаком для стоку води. Усі метушилися, галасували й штовхалися, ховаючи свій скарб під полотнищем. Здійнявся легкий вітерець, дерева злякано зашелестіли. Грім гуркотів усе ближче.

— Я вийду на мис, погляну, що робиться надворі, — мовив Ньюхмумрик.

Натягнувши капелюх ще глибше на вуха, він подався на розвідни. Щасливий від того, що знову на самоті з самим собою, Ньюхмумрик став на крайчику мису, спершись спиною на велику брилу.

Море змінилося до невпізнання: стало чорно-зеленим, забурилося білими баранцями, підводні скелі мерехтіли, наче фосфор. З півдня, велично гуркочучи, насувалася гроза. Вона нап'яла

над морем свої чорні вітрила, заслонивши вже півнеба, зловісно спалахуючи блискавицями.

«Суне просто на острів!» — подумав Нюхмумрик. Він тремтів від радості й захвату, дивлячись у вічі буревієві, що котився понад морем. Зненацька Нюхмумрик помітив маленького чорного вершника на чорному коні. Той з'явився лише на мить на тлі побілої мов крейда стіни хмар; плащ його розвівався крильми, вершник і кінь здіймалися увись... Ще мить, і вони щезли у сліпучому спалаху блискавки; сонце зникло, дощ сірою пеленою насувався на острів.

«То був Чарівник! — здогадався Нюхмумрик. — Не хто інший, як Чарівник на своїй чорній пантері! Це не просто легенда, вони існують насправді...»

Нюхмумрик чимдуж побіг назад. Щойно він влетів до куреня, по полотнищу вітрила, що лопотіло на вітрі, затарабанили важкі дощові краплі. Хоч до вечора було ще далеко, увесь світ поринув у пільму. Чмих з головою загорнувся у ковдру — так страшенно боявся бурі. Решта тулилися одні до одних. У курені духмяно пахло Гемувелими квітами. Ось уже громовиця над самими їхніми головами... Раз по раз схованку осявали білі пасмуги. З риком котила гроза свої залізні колісниці небом, море люто жбурляло на берег самотнього острова велетенські вали хвиль.

— Щастя, що ми не вийшли у море, — сказала Мама Мумі-троля. — Яка жахлива погода!

Хропся вклала свою тремтячу лапку в Мумі-тролеву долоню, і він враз відчув себе її захисником, мужнім та хоробрим.

Чмих хлипав під ковдрою.

— Гроза саме над нами! — озвався Тато.

У ту ж мить велетенська блискавка з шипінням вдарила просто в острів, а вслід за нею луснув грім.

— Десь недалеко вдарила, — мовив Хропусь.

То вже було занадто. Гемуль обхопив голову лапами.

— Безлад! Усюди суцільний безлад! — бурмотів він.

Буревій потроху відходив на північ. Грім відкочувався все далі, спалахи блискавок зблідли.

Незабаром лише злива переїчила навколо та бушувало море.

«Зараз не час розповідати про Чарівника, — міркував Нюхмумрик. — Вони й так налякані...»

— Вилазь, Чмиху! — покликав він. — Усе вже минулося!

Чмих, мружачись, виборсався з-під ковдри. Йому було трохи соромно за свій переляк та хлипання, тож він чухався за вухом, вдаючи, ніби позіхає.

— Котра година? — запитав.

— Скоро восьма, — відповів Хропусь.

— Гадаю, час вкладатися до сну, — звеліла Мама. — У нас був важкий день.

— Цікаво було б поглянути, куди вдарила блискавка... — не сміливо озвався Мумі-троль.

— Завтра! — суворо урвала його Мама. — Завтра все з'ясуємо і поплаваємо у морі. А зараз надворі мокро, сіро й неприємно.

Вона покривала дітей ковдрами і сама заснула коло них, поклавши свою торбинку під подушку.

Негода розходилася знову. Дивні звуки домішувалися до ревіська хвиль: голоси, тупіт ніг, сміх та теленькання великих дзвонів десь на морі. Нюхмумрик тихо лежав, прислухаючись до нічних перегуків, мріяв і згадував про свої довколосвітні подорожі. «Невдовзі знову подамся в мандри, — думав він. — Але ще не зараз».

РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ, у якому Хропся позбулася гривки під час нічного нападу гатіфнатів і в якому розповідається про неймовірні знахідки на самотньому острові

Хропся прокинулася посеред ночі з відчуттям огиди: щось торкнулося її личка. Вона не наважилася визирнути з-під ковдри, лише сторожко принюхалася. Пахло паленим! Хропся натягнула ковдру на голову й тихо покликала:

— Мумі-тролю! Мумі-тролю!

Мумі-троль вмить розплющив очі.

— Що трапилося?

— Серед нас якесь страхіття! — жибоніла злякано з-під ковдри Хропся. — Я відчуваю, що тут якесь страхіття!

Мумі-троль вдивлявся у темряву. Так воно й було!

Крихітні світелка... Бліді світляні тіні сновигали між поснулим. Мумі-троль розтермосив зі сну Нюхмумрика.

— Поглянь, — прошепотів він вражено. — Примари!

— Та ні, — заспокоїв його Нюхмумрик. — То гатіфнати. Гроза наелектризувала їх, от вони й світяться. Не рухайся, бо вдарить струмом!

Гатіфнати, здавалося, щось шукали. Вони перевернули всі кошики, запах паленого посилювався. Раптом маленькі істоти скупчилися в кутку, де спав Гемуль.

— Вони його не поб'ють? — захвилювався Мумі-троль.

— Гатіфнати шукають барометр,— збагнув Нюхмумрик.— Я ж казав йому не брати барометра! Ось вони його й знайшли!

Спільними зусиллями гатіфнати тягнули барометра. Щоб зручніше ухопитися, вони вилізли на Гемуля, і тепер від запаху паленого аж у носі крутило.

Прокинувся Чмих і зачмихав.

Зненацька в курені розлігся чийсь рев. То один із гатіфнатів наступив Гемулеві на носа.

Умить усі зірвалися на ноги. Зчинився неймовірний переполюх. Тривожні запитання лунали впереміш із зойками, коли хтось, наступивши на гатіфната, обпікався або ж діставав удар струмом.

Гемуль плутався під ногами, завиваючи від страху й тицяючись наосліп по кутках, аж доки налетів на полотнище вітрила й завалив куреня. Це було щось жахливе.

Згодом Чмих стверджував, що вибиралися вони з-під вітрила щонайменше годину (можливо, він ледь переборщив).

Коли всі нарешті звільнилися з-під намету, гатіфнати вже давно зникли у лісі разом з барометром. Ні в кого не виникло жодного бажання кинутися їм навздогін. Гемуль, зойкаючи, запхав носа у мокрий пісок.

— Це вже занадто! — обурювався він.— Чому бідолашний безвинний ботанік не може жити у тиші й спокої?!

— Життя — не тиха заводь,— задоволено зауважив Нюхмумрик.

— Доц ущух,— повідомив Мумі-тато.— Бачите, дітоньки? Небо розпогодилося. Скоро почне світати.

Мама Мумі-троля тремтіла від холоду, міцно притискаючи до себе свою торбинку. Вона глянула на бурхливе нічне море й запитала: — Як вчинимо? Може, відбудуємо курінь і спробуємо ще поспати?

— Не варто,— мовив Мумі-троль.— Ліпше позагортаємося в ковдри і зачекаємо сходу сонця.

Усі посідали рядком на березі, попритулявшись один до одного. Чмих упхався посередині — йому здавалося, що так безпечніше.

— Не повірите, який то був жах, коли хтось у темряві торкнувся мого обличчя,— розповідала Хропся.— Не зрівняти з грозою!

Вони сиділи й дивилися, як над морем починає світати. Шторм уже вгамувався, однак великі хвилі все ще з ревом накочувалися на берег. Небо на сході зблідло, було страшенно холодно. І ось у цю передсвітанкову годину вони помітили гатіфнатів, котрі покидали острів. Човни один за одним, наче тіні, випливали з-за мису й входили у відкрите море.

— Прекрасно! — зрадів Гемуль.— Сподіваюся, вони ніколи більше не потраплять мені на очі...

— Напевно, знайдуть собі інше місце для зібрань,— озвався Нюхмумрик.— Потайний острів, де їх ніхто не знайде!

Тужним поглядом дивився він услід легким суденцям вічних мандрівників.

Хропся спала, поклавши голову Мумі-тролеві на коліна. На східному видноколі з'явився перший рожевий пруг. Кілька загублених буревієм хмарок зашарілися, немов рожі, а потім з моря підняло свою осяйну голову сонце.

Мумі-троль нахилився, щоб розбудити Хропсю, й стетерів: її чудова гривка майже цілком обгоріла! Напевно, тоді, як гатіфнат торкнувся її у темряві. Що вона на це скаже? Як він зуміє розрадити її? То була справжня катастрофа!

Хропся розплющила очі й усміхнулася.

— Знаєш, дивні речі зі мною відбуваються! — швидко залопотів він.— Останнім часом мені почали подобатися дівчатка без гривок!

— Он як? — здивувалася Хропся.— Чого б це?

— З волоссячком вони видаються такими нечупарами!

Хропся саме підняла лапки, щоб причесатися, та що це?! Замість гривки намацала лише обсмалений віхтик волосків. З жахом вона розглядала себе у дзеркальці.

— Ти облісіла! — повідомив Чмих.

— Тобі пасує, чесно! — втішав її Мумі-троль.— О ні, не плач!

Та Хропся впала у пісок, гірко ридаючи за втратою найгарнішої своєї окраси.

Друзі оточили її, намагаючись розвеселити. Намарно!

— Подивись на мене, я від народження лисий і зовсім за тим не шкодю,— переконував Гемуль.

— Натремо тобі голову олійкою, і волосся швидко відросте, ось побачиш,— заспокоював Мумі-тато.

— Ще й закучерявиться,— додала Мумі-мама.

— Правда? — схлипувала Хропся.

— Щира правда! — запевнила мама.— А як тобі личитимуть кучері!

Хропся перестала плакати й підвелася з піску.

— Погляньте на сонце! — вигукнув Нюхмумрик.

Свіжоскупане й усміхнене сонце вставало над морем. Увесь острів мерехтів та світився після дощу.

— Заспіваймо ранковий гімн,— запропонував Нюхмумрик, витягаючи з кишені гармонію. І всі дружно підхопили мелодію:

Ніч минулася, зате
Світить сонце золоте.
Геть подались гатіфнати,
Але пісня не про те.
Лити сльози, Хропсю, нащо?
Гривка виросте ще краща! Йо-хо!*

— Гайда купатися! — загукав Мумі-троль.

Усі одягнули купальники і побігли до моря (окрім Гемуля, Мама й Тата Мумі-троля — їм вода видалася надто холодною).

Кришталево-зелений з білими чубчиками прибіїв набігав на пісок.

О, яка то розкіш бути мумі-тролем і вигойдуватися на аквама-ринових хвилях при сході сонця! Нічні негаразди забулися відразу, попереду чекав новий довгий червневий день. Немов дельфіни, пронизували вони хвилі й летіли на їхніх гребенях до берега, де у піску бавився Чмих. Нюхмумрик заплив далі у море, гойдався горілиць, милуючись небом, блакитним і прозорим.

Мама тим часом приготувала на обкладеному камінням вогнищі каву й заклопотано розшукувала заховану вчора від сонячного проміння у прибережному піску маслянку. Та пошуки не увінчалися успіхом — шторм змив маслянку в море.

— Чим я маститиму дітям канапки? — бідкалася Мама.

— Не переймайся; може, шторм приніс нам щось навзамін, — заспокоїв її Тато. — Після кави подамося на розвідини вздовж берега, подивимося, що буря викинула на суходіл.

Так і зробили.

По інший бік острова з моря стриміли відполіровані до блиску хребти скель. Поміж них можна було натрапити на невеличкі піщані латки, всіяні дрібними мушлями (танцювальні майданчики морських русалоньок), або чорні таємничі розпадини, в яких гуркотів прибіїв: здавалося, ніби хвилі розбиваються об залізні мури. Десь поміж брил прозирала невелика печерка, а десь скелі стрімко уривалися в котловани, на дні яких сичала й вирувала вода.

Гурт мандрівників розділився — кожен самостійно вирушив на пошуки предметів, які викинуло на берег море. Годі собі й увидити цікавіше заняття, бо ж інколи трапляються дивовижні речі, а зволити їх з полону моря — справа важка і часто небезпечна.

Мама Мумі-троля зійшла вниз до невеличкого піщаного пляжу, захищеного з усіх боків могутнім скелястим громаддям.

Там голубіли морські гвоздики, шелестів-шарудів морський оves, коли заблукалий вітер торкався його чуба. Мама лягла собі

* Вірші у перекладі Мар'яни Савки. — *Прим. перекладачки.*

у затишку, звідси їй видно було тільки синє небо та пуп'янки гвоздик, що колисалися у неї над головою. «Я лише хвильку відпочину на теплому піску», — подумала вона, але одразу поринула у глибокий сон.

Хропусь видряпався на найвищу вершину, аби побачити, що діється навкруги. Острів лежав перед ним мов на долоні і був схожий на вінок із квітів, що пливе серед розбурханих морських хвиль. Он видніється крихітною цяточкою Чмих — ходить, шукає уламки кораблів; он майнув на мить капелюх Нюхмумрика, а далі — Гемуль викопує рідкісний екземпляр орхідеї... А там!.. То ось куди влучила блискавка! Велетенська скала, завбільшки як десять будиночків Мумі-тролів, розколослася від удару блискавки, наче яблуко, розчахнулася на дві половинки, утворивши прямовисну вирву. Хропусь, тремтячи, мов осиковий листок, обережно злазив униз, з острахом оглядаючи темні стіни вирви. Таки тут вдарила блискавка! Вугільно-чорним зиг'загом позначила свій слід на оголених нутрощах гори. Та обіч нього в'юнися інший слід, світлий і блискучий! Золото! Не інакше як золото!

Хропусь пошкрябав смужку кишеньковим ножиком, від неї відколослася золота окрушина й упала йому на долоньку. Відколов ще і ще. Забувши про все на світі, Хропусь відколупував чимраз більші шматочки і нічого не бачив, окрім звільненої блискавкою з надр золотої жили. Тепер він уже не якийсь там підбирач корабельних уламків, а справжній золотошукач!

Чмихові трапилася дуже простенька знахідка, але радів він не менше. Малюк знайшов корковий рятівний пояс, який, хоч і підгнив трохи від морської води, проте пасував йому щонайліпше. «Тепер можна не боятися глибини, — подумав Чмих. — Неодмінно навчуся плавати незгірш за інших. Ото Мумі-троль здивується!»

Трохи віддалік, серед кори, поплавок від неводів та водоростей він знайшов іще рогожку, щербатого черпака та старого черевика без підбора — дивовижні скарби, тим цінніші, що відбираєш їх у моря!

Мумі-троля, котрий стояв у воді і цосили тягнув щось та шарпав, Чмих побачив здалеку. То було щось дуже велике! «Шкода, що не я першим побачив! — похнюпився Чмих. — Що воно таке, цікаво?»

Урешті Мумі-тролеві таки пощастило виволокти свою знахідку на берег, і він покотив її поперед себе по піску.

Чмих, скільки міг, натягав шию, і врешті таки побачив улов Мумі-троля: буй! Великий барвистий буй!

— Йо-хо! — загукав Мумі-троль. — Що скажеш?

— Цілком незле, — відгукнувся Чмих, схиливши набік голову й критично оглядаючи знахідку. — А як тобі мій улов?

Чмих поскладав свої трофеї рядочком на піску.

— Корковий пояс знадобиться, але навіть тобі щербатий черпак? — чудувався Мумі-троль.

— Придасться на господарстві... Тільки воду вичерпувати доведеться дуже швидко... Послухай-но, Мумі-тролю! Міняймося! Рожку, черпака й черевики віддаю за оцього старого буя!

— Нізащо! — як відрізав Мумі-троль. — Можу хіба згодитися на обмін коркового пояса на загадковий талісман, якого принесло морем з далеких країв.

З тими словами Мумі-троль досягнув з кишені скляну кулю і потрусив нею перед очима Чмиха. Усередині кулі вихором закружляли сніжинки і за мить знову вляглися, вкривши крихітну хатинку з віконцями зі срібного паперу.

— О-о, — простогнав Чмих.

Нещадна внутрішня боротьба відбувалася у душі Чмиха, який понад усе цінував власність.

— Дивись! — дражнив його Мумі-троль, знову потрясаючи кулю зі снігом.

— Я не знаю... — Чмих був у відчаї. — Я й справді не знаю, чого мені хочеться більше — коркового пояса чи зимового талісмана! Моє серце розривається надвоє!

— На цю мить цей сніговий талісман єдиний в усьому світі! — переконував Мумі-троль.

— Але я *не можу* відмовитися від пояса! — скімлив Чмих. — Любий Мумі-тролю, може, хай куля належить нам обом!

— Гм, — хмикнув Мумі-троль.

— Я лише інколи потримаю її в руках, — умовляв Чмих. — Скажімо, щонеділі...

Мумі-троль на якусь хвилю замислився.

— Гаразд, — врешті погодився він. — Можеш брати кулю щонеділі й щосереді.

У той час далеко від усіх берегом походжав Нюхмумрик. Він брів понад самою водою, і, коли хвилі з шипінням намагалися облизати його черевики, зі сміхом відстрибував убік. Як вони сердилися!

Неподалік мису Нюхмумрик зустрів Тата Мумі-троля, котрий тягав з води дошки та колоди.

— Чудовий матеріал, еге ж? — Мумі-тато засапався від зусиль. — З цього я змайструю причал для «Пригоди»!

— Допомогти вам? — запитав Нюхмумрик.

— Ні-ні, що ти! — аж наче злякався Тато. — Я й сам впораюся! Пошукай собі щось інше!

Мотлох, що його вихлюпнуло на берег морем, — невеликі бочівки, уламок стільця, кошик без дна, прасувальна дошка — не цікавив Нюхмумрика, бо то були громіздкі, обтяжливі речі. Нюхмумрик прошкував, заклавши руки до кишень і насвистуючи собі під ніс, відстрибував перед хвилями, а тоді наступав на них, дражнячись. Отак забавляючись, мандрував він довгим безлюдним берегом.

Хропся нипала між скелями на краю мису. Свою обпалену гривку вона сховала під віночком з водяних лілій і зосереджено шукала чогось такого, що викликало б здивування та заздрощі у решти. А коли всі удосталь надивуються, Хропся подарує свою знахідку Мумі-тролеві (якщо це, звісно, не буде якась прикраса). Дряпатися між камінням було дуже важко, та й вітер раз у раз норовив здмухнути з неї вінок. Принаймні море трохи вгомонилося. Ще нещодавно сердите море змінило барву з темно-зеленої на спокійнішу, блакитну, а баранці на гребенях хвиль стали радше окрасою, а не ознакою гніву. Хропся зійшла на вузьку смужку кам'янистого пляжу між прибоєм та скелями, однак нічого, окрім водоростей та кількох уламків дощок, там не знайшла. Зневірена, побрела далі уздовж мису.

«Як прикро, що іншим завжди щастить на якісь вчинки, а мені ні, — журно міркувала собі Хропся. — То вони стрибають по крижинах, то ставлять загадки на струмках або ж ловлять Мурашиних Левів. Хотілося б зробити щось нечуване самотужки і здобути визнання Мумі-троля».

Важко зітхнувши, вона задивилася понад пустельним берегом. І враз спинилася, мов уражена громом, а серце застугоніло їй у груденятах. На самому краю мису... О ні, надто страшно! На самому краю мису хтось лежав у воді, б'ючись головою до прибережного каміння. Хтось неймовірно великий, удесятеро більший за маленьку Хропсю!

«Побіжу й погукаю всіх!» — спалахнула в її голівці перша думка, але Хропся навіть не зрушила з місця.

«Ну чого знову злякалася?! — вмовляла Хропся саму себе. — Мусиш поглянути, хто там!» І вона, тремтячи, рушила далі. То була велика жінка...

Велика жінка без ніг... Який жах! Хропся ступила ще кілька непевних кроків і завмерла вражена. Велика жінка була з дерева! А яка ж вродлива! Крізь кришталеву воду прозирило її спокійне усміхнене обличчя з червоними щоками й устами, з широко розплющеними синіми очима. Волосся до пліч теж було помальоване в синій колір.

— Королева, — шанобливо прошепотіла Хропся.

Витончені руки жінки були складені навхрест на грудях, прикрашених золотими квітами та ланцюжками, а червона сукня спадала м'якими фалдами від тонкого стану до стіп. От лишень дивовижа — вродлива пані не мала спини...

Надто розкішний подарунок, хай навіть для Мумі-троля, міркувала Хропся, але вона таки подарує йому свою королеву!

Хропсю аж розпирало від гордоців, коли вона, сидячи верхи на животі дерев'яної королеви, припливла надвечір до бухти, де швартувалася їхня лодія.

— Ти знайшла човна? — запитав Хропусь.

— От молодець! Сама зуміла допровадити його сюди! — дивувався Мумі-троль.

— Це оздоба корабля, — пояснив Тато Мумі-троля, який у юні роки ходив морями. — Моряки часто увінчують форштевень судна дерев'яними фігурами королев.

— Навіщо? — упхав свого носа Чмих.

— Щоби прикрасити корабель!

— А чому у неї немає спини? — дивувався Гемуль.

— Бо саме спиною фігура прикріплюється до носа судна. Це й немовляті зрозуміло! — пирхнув Хропусь.

— Вона надто велика, щоб почепити її на «Пригоду»! Шкода! Страшенно шкода! — скрушно похитав головою Нюхмумрик.

— Яка вродлива пані! — зітхнула Мама Мумі-троля. — Подумати лишень, така гарна — і жодної їй втіхи з власної краси!

— Що ти з нею робитимеш? — поцікавився Чмих.

Хропся соромливо потупила очі.

— Подарую Мумі-тролеві!

Мумі-троль мало дар мови не втратив з несподіванки. Він почервонів по самі вуха, ступив крок наперед й уклонився. Хропся, зніяковівши, присіла в реверансі — збоку здавалося, наче вони на урочистому прийнятті.

— Сестричко! Ти ще не бачила, що я знайшов! — з ноткою погорди мовив Хропусь, показуючи на велику блискучу купу золота на піску.

— Справжнє золото! — Хропсі аж подих перехопило, а очі стали великими мов тарелі.

— Там його дуже-дуже багато! — вихвалявся Хропусь. — Ціла гора золота!

— Я наколупаю його донесхочу і буду ним володіти! — встряв Чмих.

О, як усі милувалися своїми знахідками! Родина Мумі-тролів ураз розбагатіла. Та найкоштовнішими були все-таки дерев'яна королева та маленька скляна куля з зимовою хатинкою та снігом.

Навантажена по вінця «Пригода» врешті-решт покинула самотній острів і вийшла в усе ще неспокійне після шторму море. За нею на буксирі тягнувся невеличкий флот дощок та колод, а вантаж у трюмі складався із золота, скляної кулі-талісмана із зимовою казкою всередині, барвистого буя, черевика без підбора, щербатого черпака, коркового рятівного пояса та рогожки. На носі лежала дерев'яна жінка і вдивлялася у морські простори. Коло неї сидів Мумі-троль, поклавши лапку на її чудове блакитне *волосся*. Він був такий щасливий! Хропся час від часу позирала на обох.

«Ах, якби я була такою ж вродливою, як дерев'яна королева, — думала вона. — Хоч би гривка уціліла...»

Від недавньої радості не лишилося й сліду, Хропся геть по-смутніла.

— Подобається тобі дерев'яна королева? — запитала вона.

— Дуже! — відповів Мумі-троль, не підводячи голови.

— Але ж ти казав, що не любиш дівчаток з волоссям! А у неї ще й мальоване!

— Зате дуже гарно мальоване!

Хропся спохмурніла. Лець стримуючи сльози, вона дивилася на море й поступово сіріла.

— У неї дурнуватий вигляд! — сердито бовкнула вона.

Щойно після цих слів Мумі-троль звів на неї погляд.

— Чому ти посіріла? — здивувався він.

— Просто так! — буркнула Хропся.

Мумі-троль зійшов з носа лодії і сів поруч з нею.

— Мабуть, таки твоя правда, — зрештою озвався він. — Королева й справді має дуже дурнуватий вираз обличчя.

— Справді? — втішилася Хропся й знову порожевіла. Сонце поволі хилилося до вечора, позолотивши хребти хвиль. Усе замехтіло золотом: вітрило, лодія й усі, хто в ній плив.

— Пригадуєш золотистого метелика, якого ми з тобою бачили? — запитав Мумі-троль.

Хропся кивнула головою, змучена та щаслива. Ген далеко в морі пломенів у призахідному промінні сонця самотній острів.

— Що ви надумали зробити з Хропусевим золотом? — поцікавився Нюхмумрик.

— Гарно обкладемо грядки, — відповіла Мумі-мама. — Найбільшими шматочками, ясна річ, бо дрібні зовсім ніякі на вигляд.

Згодом усі примовкли, сиділи й дивилися, як поринає у море сонце, бліднуть довколишні барви, переминюючись із золотистих на блакитні й фіолетові. «Пригода» летіла під вітрилами додому.

РОЗДІЛ П'ЯТИЙ, у якому розповідається про Королівський Рубін, про те, як рибалив Хропусь, та про загибель Мамелюка, а також про те, як будиночок Мумі-тролів перетворився на джунглі

Було це десь наприкінці липня. Над Долиною Мумі-тролів зависла спека. Навіть мухи не мали сили дзижчати. Знемагали запилені дерева, річка обміліла й ледь дзюркотіла спраглими дощу левадами. Вода вже не ставала морсом у чарівному капелюсі (якого, зрештою, перепросили й поставили на комоді перед дзеркалом).

День у день сонце пражило Долину, сховану поміж узгір'ями. Уся дрібна живність поховалася по своїх прохолодних земляних нірках, замовкли птахи.

Спека вплинула й на друзів Мумі-троля, вони тинялися один поза одного й раз у раз сварилися.

— Мамо! — попросив якомсь Мумі-троль. — Придумай нам якусь заняття. Так гаряче, що ми скоро перегриземся...

— Я вже це зауважила, любі дітоньки, і мушу зізнатися, що радо позбулася би вас на якийсь час... — мовила Мама. — Може, вам ліпше перебратися до печери на кілька днів? Ви б цілими днями ніжилися в морі й нікому не заважали...

— Можна там навіть заночувати? — зрадів Мумі-троль.

— Звичайно! А додому повертайтеся лише тоді, як між вами запанує лад.

Як цікаво було оселитися в печері навсправжки. Посеред піщаної долівки друзі поставили газову лампу. Кожен випорпав собі зручну ямку й вимостив її для снання.

Харч — пудинг з родзинками, гарбузовий мус, банани, марципанові тістечка-поросята, кукурудзяні качани, а ще оладки на завтрашній сніданок — розділили на шість однакових порцій.

Надвечір зв'язвся легенький вітерець і став гуляти понад безлюдним берегом. Сонце червоно заходило, виповнюючи печеру теплим промінням. Нюхмумрик награвав вечірні мелодії, Хропусь лежала, поклавши кучеряву голівку на коліна Мумі-тролеві. Друзів розморило від ситості після пудингу з родзинками, але коли над морем опустилися сутінки, всім стало якомсь не по собі.

— Це я колись знайшов печеру, — бовкнув ні сіло ні впало Чмих.

Ніхто навіть бровою не повів — що, мовляв, чули про це сотні разів.

— Хочете послухати страшну оповідь? — запитав Нюхмумрик, запалюючи лампу.

— Дуже страшно? — поцікавився Гемуль.

— Десь таку, як звідси до входу або й ще трохи далі, — сказав Нюхмумрик. — Якщо таке пояснення тобі щось каже...

— Зовсім нічого, — відбуркнув Гемуль. — Починай, а я тобі скажу, коли стане страшно.

— Гаразд, — погодився Нюхмумрик. — Цю байку розповіла мені одна сорока, коли я був ще малий. Слухайте! На краю світу стоїть височенна гора. Така височенна, що аж паморочиться в голові, чорна як сажа і гладенька мов шовк. Вона стрімко уривається у бездонне провалля, а хмари стеляться біля її підніжжя. На самому вершечку гори височить дім Чарівника. Ось такий, — і Нюхмумрик намалював на піску палац Чарівника.

— А чому без вікон? — запитав Чмих.

— Немає там ні вікон, ні дверей, бо Чарівник завжди прилітає додому по повітрю верхи на чорній пантері. Ночами він літає світом і збирає рубіни.

— Що ти кажеш?! — напорошив вуха Чмих. — Рубіни! А звідки він їх бере?

— Чарівник може обернутися на будь-кого. Йому завиграшки просотатися під землю чи опуститися на морське дно, де лежать приховані скарби.

— І що він робить з тою купою коштовного каміння? — заздрісно запитав Чмих.

— Нічого. Лише колекціонує. Як наш Гемуль рослини.

— Ти щось казав? — зірвався спросоння Гемуль.

— Я саме розповідав, що рубінів у Чарівника не злічити, — пояснив Нюхмумрик. — Одні лежать великими купами, інші — вправлені у стіни й світяться, наче очі диких звірів. Дім Чарівника не має даху, тож хмари, котрі пропливають над ним, забарвлюються в криваво-червоний колір. Очі Чарівника теж червоно виблискують у темряві.

— Я починаю боятися, — озвався Гемуль. — Не квапся, розповідай поволі, будь ласка!

— Напевно, щасливий отой Чарівник! — зітхнув Чмих.

— Зовсім ні! — заперечив Нюхмумрик. — І не буде щасливим, доки не знайде Королівський Рубін, майже такий завбільшки, як голова чорної пантери. Він палахкотить, немов живе полум'я. Чарівник розшукував його по всіх планетах, навіть на Нептуна залітав, але так ніде й не знайшов. Зараз подався на Місяць, має намір обнищпорити кратери, тільки надії мало... У глибині душі Чарівник здогадується, що Королівський Рубін знаходиться на Сонці, та як туди дістатися? Він робив спроби вже не раз, однак там надто гаряче. Оце й розповіла мені якась сорока.

— Гарна байка, — похвалив Хропусь. — Дай мені, будь ласка, ще одне марципанове порося.

— Це не байка. Усе розказане — правда, — сказав, помовчавши якусь хвилю, Нюхмумрик.

— Я ні на мить не засумнівався! — випалив Чмих. — Надто коли йшлося про коштовне каміння!

— Як можна пересвідчитися, чи Чарівник існує насправді? — недовірливо зронив Хропусь.

— Я його бачив на власні очі, — мовив Нюхмумрик, припалюючи люльку. — Його самого і пантеру на самотньому острові гагіфнатів. Вони летіли серед хмар у самий розпал грози.

— А ти нічого про це не сказав! — мало не образився Мумі-троль.

Нюхмумрик лише здвигнув плечима.

— Люблю таємниці... До речі, сорока ще казала, що Чарівник мав високого чорного капелюха!

— Неймовірно! — скрикнув Мумі-троль.

— То, напевно, він! — похолола Хропся.

— Без сумніву! — ствердив Хропусь.

— Що? Де? — схопився Гемуль. — Про що мова?

— Про капелюх, звісно! — огризнувся Чмих. — Високий чорний капелюх, якого я знайшов навесні! Чарівний капелюх! Мабуть, його здуло вітром з голови Чарівника, коли той летів на Місяць!

Нюхмумрик кивнув головою.

— А якщо він повернеться за ним? — не на жарт занепокоївся Хропусь. — Я нізащо не відважуся глянути в його червоні очі.

— Чарівник ще на Місяці, — спробував заспокоїти його Мумі-троль. — Туди далеко дорога.

— Неблизька, — потвердив Нюхмумрик. — А ще чимало часу заберуть пошуки Рубіна в кратерах.

На довший час запала тривожна мовчанка. Кожному з голови не йшов чорний капелюх, що стояв удома на комоді перед дзеркалом.

— Додайте трохи світла, — попрохав Чмих.

— Чули? — злякано прошепотіла Хропся. — Там, надворі...

Усі втупилися поглядами у чорний отвір входу до печери й прислухалися. Тихі-тихі, м'які кроки — може, крадеться пантера?

— Це дощ! — здогадався Мумі-троль. — Нарешті пішов дощ! Тепер можна трішки й поспати...

Всі повмощувалися у свої ямки, загорнувшись у ковдри. Мумі-троль загасив лампу і під тихе шемрання дощу поринув у сон.

Гемуль прокинувся від того, що його ямка наповнилася водою. Теплий літній дощ шелестів надворі, дощівка струмочками та водоспадами спливала по стінах печери й стікалася саме до Гемулевої постелі.

— От біда! От лихо! — бубонів сам до себе Гемуль.

Він викрутив свою одіж і вийшов з печери подивитися, що робиться надворі. А надворі було сіро, мокро й незатишно. Гемуль прислухався до себе, чи не забажається йому скупатися у морі, але бажання не зголощувалося...

— Жодного порядку у світі, — з жалем подумав Гемуль. — Учора — надто сухо, нині — надто мокро. Ліпше піду досипляти...

Хропусева заглибника була начебто найсухішою.

— Посунься трішки, — попросив Гемуль. — До моєї ямки налилося дощу.

— То не моя гризота, — буркнув Хропусь і повернувся на інший бік.

— Але саме тому я хочу спати коло тебе, — пояснив Гемуль. — Не будь такий хропливий!

Однак Хропусь лише щось сонно пробурмотів і знову заснув. Серце Гемуля охопила справедлива жадова помсти, і він прокопав рівчак між своєю та Хропусевою ямкою.

— Це вже зовсім не по-гемульськи! — зверещав Хропусь, сідаючи на своїй мокрій ковдрі. — Ніколи не подумав би, що ти зможеш вчинити таке неподобство!

— Це сталося мимоволі! — веселився Гемуль. — Чим займемося сьогодні?

Хропусь виставив носа надвір, глянув на небо, потім на море, а тоді, як особа, котра знає свою справу, оголосив:

— Риболовлею! Роби побудку, а я споряджу човен!

І Хропусь почапав по мокрому піску до причалу, збудованого Татом Мумі-троля. Хвильку постояв, принохуючись до моря. На морі ані хвильки, лише стиха накрапав дощ, і кожна краплина залишала по собі маленькі кружальця на лискучій поверхні води. Хропусь кивнув сам до себе, немов підтакуючи власним думкам, узяв з човнової шопи скриню з найдовшими на господарстві волосіннями, потім витягнув з-під помосту підсак і, насвистуючи Нюхмумрикову мисливську пісеньку, заходився наживляти гачки.

Коли решта товариства вийшла з печери, усе рибацьке начиння було вже складено.

— А ось нарешті і ви, — гукнув Хропусь. — Гемулю, зніми щоглу і встанови кочети.

— Чи так вже конче рибалити? — запитала його сестричка. — Під час риболовлі ніколи нічого не відбувається, а ще мені дуже шкода маленьких щучок...

— Не хвилюйся, нині обов'язково щось відбудеться, — утішив її Хропусь. — Сідай на носі, менше заважатимеш!

— Я допоможу! — зарепетував Чмих, хапаючись за скриню зі снастями, щоб залізти до човна.

Човен загойдався, нахилився, скриня перекинулася і половина волосіні висипалася, зачепившись за кочети та якір.

— Чудесно! — скипів Хропусь. — Просто неперевершено! Здалеку видно морського вовка! Знаєш, як поводитися на судні, і насамперед цінуєш працю інших! Ха!

— І ти навіть не вилаєш його? — не йняв віри Гемуль.

— Я? Його? — гірко розсміявся Хропусь. — Хіба слово капітана чогось варте? Де там! Покиньте все так як є — щось та впіймається! — з тими словами Хропусь заліз під лавку на кормі й накрився з головою брезентом.

— Ото вже трам-тарарам! — буркнув Мумі-троль. — Бери весла, Нюхмумрику, треба з цього якось виплутуватися. А ти, Чмиху, осел!

— Знаю, — покійно відповів малий. — З якого кінця почнемо?

— З середини. Тільки ж не приплутай до волосіні свого хвоста!

І Нюхмумрик, обережно загортаючи воду веслами, вивів «Пригоду» у море.

Мама Мумі-троля у чудовому гуморі поралася в будинку. У саду поміж листя дерев ніжно шарудів дощ. Спокій, лад і тиша панували навколо.

— Тепер усе почне рости! — сказала сама до себе Мама. — Як добре, що я намовила дітей перебратися тимчасом до печери!

Вона вирішила трохи навести лад й заходилася підбирати по кутках розкидані шкарпетки, апельсинові шкуринки, камінці дивної форми, шматочки кори та всякий інший непотріб. На музичній скриньці Мама знайшла кілька стебел рослин, які Гемуль забув покласти під сушильний прес. Наслухаючи у задумі тихе шарудіння дощу, вона неуважно змотала їх у клубок. «Тепер усе почне рости!» — повторила вона знову й навіть не зауважила, як випустила трав'яний клубок з лап протісінько в капелюх Чарівника.

Мама подалася до своєї кімнати трохи подрімати, бо понад усе любила спати, коли дощ тарабанить по даху.

У морській глибині чатував на здобич натягнутий по дну перемет Хропуся — довга-предовга волосінь з почепленими на ній гачками. Чатував уже зо дві години, а Хропуся невимовно нудилася.

— Усе залежить від натягу, — пояснював їй Мумі-троль. — На кожен гачок *може* щось упійматися, розумієш?..

Хропся лише зітхнула.

— Але коли закидаєш вудку, на гачок начеплено піврибки, а витягаєш цілого окуня. І знаєш, що упіймався цілий окунь.

— Або нічого! — озвався Нюхмумрик.

— Або бичок, — додав Гемуль.

— Дівчаткам цього не збагнути! — підвів ризику Хропусь. — Витягаймо потроху. Але не галасуйте! Тихо! Тихо!

На поверхні з'явився перший гачок. Порожній. Другий — теж порожній.

— Це лише доводить, що риба ходить глибше, — не тратив надії Хропусь. — До того ж, неймовірно велика риба... Цитуйте всі!

Він витягнув ще чотири порожні гачки.

— Ото хитрюща! Всю нашу принаду об'їдає! Певно, велетенська...

Усі пережилися за борт, вглядаючись у глибину, де зникала волосінь.

— Як гадаєш, що то за риба? — запитав Чмих.

— Щонайменше Мамелюк, — відповів Хропусь. — Погляньте! Ще десять порожніх гачків!

— Скажи ще про кита, — пирхнула Хропся.

— Не насміхайся! — сердито урвав її братчик. — Тихо будьте, бо сполошите мені здобич!

Гачок за гачком влягався до скрині. Жодної рибки. Нічогісінько! Самі лише пучки водоростей та морської трави.

Раптом Хропусь скрикнув:

— О! Ключе! Жодного сумніву — ключе!

— Мамелюк! — верескнув Чмих.

— Візьміть себе в руки! — Хропусь намагався зберігати спокій. — Попрошу мертвої тиші! Я його тягну!

Натягнена волосінь трохи ослабла, але далеко в темно-зеленій товщі води змигнуло щось біле. Невже Мамелюкове черево?

З таємничого морського дна на поверхню наче здіймалася гора... Щось величезне, грізне, непорушне. Немов порослий зеленим мохом стовбур могутнього дерева ковзнув попід човном.

— Підсак! — зарепетував Хропусь. — Де підсак?

Тієї ж миті повітря сповнилося гуркотом та білим клоччям шумовиння. Могутня хвиля здійняла «Пригоду» на плече, так струсувавши нею, аж скриня з рибацькими снастями застрибала по палубі. І раптом знову все стихло. Лише обірвана волосінь сумно гойдалася за бортом, а розлогі кола на воді вказували шлях потвори.

— Ще й тепер наполягатимеш, що то був окунь? — процідив кризь зуби Хропусь. — Ніколи не впіймати мені такої рибини знову! І радості у житті теж більше не бачити!

— Ось тут урвалося, — Гемуль витягнув обірвану снасть. — Щось мені підказує, що волосінь була надто тонкою.

— Ох, дайте мені спокій! — з розпачем відмахнувся Хропусь, затуливши очі лапками.

Гемуль хотів ще щось додати, але Нюхмумрик застережливо копнув його по нозі. Усі притихли.

— Може, спробуємо ще раз? — несміливо озвалася Хропся. — Швартовий трос напевно витримав би.

Хропусь зневажливо фиркнув, а за хвилину пробурмотів:

— А гачок де взяти?

— Твій складаний ніжик, — одразу знайшлася Хропся. — Якщо витягнути обидва леза, коркотяг, викрутку та шило, то на щось із них упіймається неодмінно!

Хропусь відняв лапки від очей.

— Чим принадимо?

— Оладками.

Хропусь якийсь час обмірковував пропозицію, інші ж затамували подих.

— Гм, якщо Мамелюк полюбляє оладки... — зрештою озвався він.

Друзям відлягло від серця — полювання триває!

Складаний ніжик міцно прив'язали до троса шматком сталевого дроту, який носив у кишені Гемуль, оладку напштрикнули на лезо і закинули снасть у море. Усі завмерли в напруженні.

Раптом «Пригода» гойднулася.

— Ш-ш-ш-а! — засичав Хропусь. — Бере!

Почувся ще поштовх. Сильніший. І нарешті човном шарпнуло так, що всі покотилися долі.

— Рятуйте! — заверещав не своїм голосом Чмих. — Він нас усіх пожере!

«Пригода» занурилася носом у воду, потім випросталася знову і на шаленій швидкості полетіла у відкрите море. Перед нею бринів натягнутою тятивою трос, і там, де він зникав у глибині, розбризкувалися навсібіч білі вуса шумовиння.

Мамелюкові таки смакували оладки!

— Спокійно! — командував Хропусь. — Зберігати спокій! Усім залишатися на своїх місцях!

— Лиш би він не пішов углиб! — закликав Нюхмумрик, забившись у куток на носі човна.

Та Мамелюк рвав навпростець у безкрає море. Невдовзі берег ледь виднівся вузьенькою смужкою на обрії.

— Цікаво, чи надовго вистачить йому сили? — запитав Гемуль.

— У найгіршому разі відріжемо трос, — озвався Чмих. — Бо інакше вся відповідальність ляже лише на вас!

— Нізащо! — палко заперечила Хропся, труснувши гривкою.

Мамелюк, змахнувши потужним хвостом у повітрі, враз розвернувся і знову попрямував у бік суходолу.

— Він пливе повільніше! — гукнув з корми Мумі-троль, котрий, стоячи на колінах, пильнував кильватер. — Починає втомлюватися!

Мамелюк таки втомився, але й розлютився не на жарт. Він раз у раз шарпав та смикав на всі боки «Пригодою» — здавалося, човен ось-ось перевернеться. Іноді завмирав, намагаючись обдурити рибалок, а потім з іще більшою силою збурював воду, аж хвилі хлюпали через ніс.

Тоді Нюхмумрик добув з кишені гармонію і заграв на ній мисливську пісню, решта притупували йому в такт, аж палуба ходила ходором. О диво! У ту ж мить Мамелюк перевернувся догори черевом у воді.

Ще ніколи в житті не доводилося їм бачити такої велетенської рибини! Якусь мить усі мовчки розглядали улов, а тоді Хропусь переможно вигукнув:

— Я його таки упіймав!

— Таки упіймав! — гордо підтакнула йому сестричка.

Доки друзі тягли Мамелюка на буксирі до берега, дощ припустив дужче. Сукня Гемуля промокла наскрізь, а Нюхмумриків капелюх розквацявся і втратив форму.

— У печері зараз, мабуть, дуже мокро, — озвався Мумі-троль, налягаючи на весла й хапаючи дрижаки від холоду. — Та й Мама, напевно, непокоїться, — додав він за хвилину.

— То, може, повернемося додому? — з надією в голосі запитав Чмих.

— І рибу покажемо! — підхопив Хропусь.

— Повертаймося! — і собі підтримав Гемуль. — Неймовірні пригоди часом не така вже й погана річ! Змокнути, набратися страху, самотужки виплутатися з прикрої ситуації і таке інше... Але тільки до міри!

Друзі підмостили під Мамелюка дошки і всі разом понесли його лісом. Роззявлена паща рибини була така велика, що гілки дерев чіплялися за зуби, а важезна ноша змушувала їх раз по раз

спинятися на перепочинок. Дощ уже лив як з відра. Коли вони дісталися до Долини, будиночка не було видно за заслоною зливи.

— Залишімо Мамелюка тут на якийсь час, — запропонував Чмих.

— Ніколи у світі! — обурено запротестував Мумі-троль.

Вони рушили далі через сад, та враз Хропусь зупинився:

— Ми заблукали!

— Дурниці! — відмахнувся Мумі-троль. — Ондечки дровітня, а далі, вниз, — місток.

— То куди подівся будинок?

Дивно, дуже дивно. Будиночка Мумі-тролів ніде не було видно. Зник. Мамелюка поклали на посипаному золотистим піском доріжку перед сходами. Тобто там, де мали би стояти сходи. Натомість...

Та перш ніж продовжувати розповідь, варто з'ясувати, що трапилось в Долині Мумі-тролів, доки друзі полювали на Мамелюка.

Як уже мовилося, Мама Мумі-троля, поприбиравши в господі, вирішила трохи подрімати.

Та ще перед тим, поринувши у глибоку задуму, скрутила зібрані Гемулем рослини в клубок й ненароком випустила їх з лап просто до Чарівникового капелюха. Ліпше було їй не прибирати!

Доки вона додивлялася пообідні сни, рослини в будиночку почали буюти з чародійною силою, вихопилися з капелюха й полтазували долівкою. Довгі пагони та вуса дряпалися стінами, чіплялися за фіранки й жалюзі, пробивалися крізь щілини, вентиляційні люки та замкові шпари. У вогкому повітрі з несамовитою швидкістю розквітали квіти й достигали плоди. Велетенські вуса брунькувалися й спиналися вгору сходами, ліани в'юнелися поміж меблями, обвиваючи ніжки стола й стільців, звисали кублицьками змії зі світильників під стелею.

Дім повнився тихим шелестом, лише зрідка чулося гупання, коли нараз вистрілювала цвітом якась велетенська квітка або на килим падав перестиглий плід. Але Мамі здавалося, що то шумить дощ, вона поверталася на інший бік і спала далі.

У сусідній кімнаті Тато Мумі-троля писав свої Мемуари. Відколи він збудував причал для «Пригоди», нічого цікавого не відбулося, тож Тато натомість описував своє дитинство. Спогади зрушили його трохи не до сліз. Він завжди був незвичайною і талановитою дитиною, якої ніхто не розумів. У старшому віці його так само ніхто не розумів, і це було жахливо! Мумі-тато писав, писав, а уява малювала, як усі каятимуться у своїх вчинках, читаючи його Мемуари. Та потім він знову повеселів.

— Так їм і треба! — подумав сам до себе.

У ту мить на рукопис впала сливка, залишаючи по собі велику синю пляму.

— Клянуся власним хвостом! — скрикнув Тато. — Діти вже вдома!

Та відвернувшись від столу, побачив не дітей, а непрохідні хащі, всіяні жовтими ягодами. Він зірвався зі стільця, і на письмовий стіл градом посипалися сливи. Під стелею ворушилося плетиво галуззя, що поволі росло й тягнулося пагонами до вікна.

— Прокидайся! — заволав Тато. — Ходи сюди!

Крик Тата вихопив Маму зі сну, вона враз сіла на ліжку і вражено обвела поглядом кімнату, повну дрібних білих квіток, котрі звисали зі стелі гірляндами, помережані вишуканими зеленими листочками.

— Як гарно! — прошепотіла Мама. — Це, напевно, Мумі-троль придумав, щоб зробити мені приємність.

Вона обережно відгорнула ніжну квіткову заслону і встала з ліжка.

— Агов! — репетував за стіною Тато. — Відчини! Я не можу звідси вийти!

Мама Мумі-троля намарно силкувалася відчинити двері до Татового кабінету — грубі стебла ліан забарикадували вхід. Тож вона вибила шибку у дверях, які вели на сходи, і з невеликими зусиллями вилізла через діру. Сходи заросли фіговими чагарями, а вітальня стала схожою на справжні джунглі.

— Ой-ой-ой! — скрушно похитала вона головою. — Це знову витівки того капелюха!

Розгублена вкрай, Мама сіла на сходинку, обмахуючись пальмовим листком, мов віялом.

Із нетрів папороті, що заповнили всю лазничку, виринув Ондатр і жалібно поскаржився:

— Ось до чого призводить збирання рослин! Я ніколи не мав цілковитої довіри до цього Гемуля!

А тим часом ліани вивозли з комина, обплели пагінням дах, розкішним зеленим килимом встелили увесь дім.

Мумі-троль стояв під дощем, вражено витріщаючись на зелений пагорб перед собою, на якому невпинно розпускалися пуп'янки квітів і на очах достигали плоди: зелені вмить ставали жовтими, жовті — червоними.

— Наш дім завжди стояв тут, я це добре пам'ятаю, — сказав Чмих.

— Він усередині, — спохмурнів Мумі-троль. — Ніхто не зможе ні увійти, ані вийти з нього. Ніколи!

Підійшов Нюхмумрик і теж почав зацікавлено приглядатися. Ні вікон, ні дверей — лише щільний зелений мур з плетива рослин. Він міцно ухопився за один пагін і потягнув що мав сили, але стебло було немов гумове і не піддавалося, натомість вистрелило новим пагінцем, який обвився навколо Нюхмумрикового капелюха і зняв його з голови.

— Знову чари! — обурився Нюхмумрик. — Це вже надокучає!

Чмих не гаяв часу, оббіг зарослий ґанок, і звідти долинув його голос:

— Ляда до льоху відчинена!

Мумі-троль чимдуж кинувся до льоху й зазирнув у чорний отвір.

— Ходімо! — рішуче закомандував він. — Але покваптеся, доки ще й тут не заросло!

Друзі один по одному спустилися у темряву льоху.

— Агов! — почувся крик Гемуля, що йшов останнім. — Я не можу продертися!

— Зоставайся надворі й пильнуй Мамелюка! — звелів Хропуть. — Можеш долучити до гербарію цілий будинок...

Доки бідолашний Гемуль скімлив і щулився під дощем, решта торувала собі шлях до сходів з льоху.

— Нам пощастило, двері відчинені! — зрадів Мумі-троль. — Бачте, як іноді може стати в пригоді чиясь неухважність!

— То я забув замкнути їх на ключ! — не забарився Чмих. — Усі почесні прошу складати мені!

Те, що вони побачили, було доволі дивною картиною. На гілляці сидів Ондатр і гриз грушку.

— Де Мама? — запитав Мумі-троль.

— Вирубєе хащі, щоб звільнити з кабінету твого Тата, — відповів, набурмосившись, Ондатр. — Сподіваюся, ондатровий рай — спокійне місце, бо мені вже не жити!

Усі прислухалися. Потужні удари сокири змушували здригатися все зелене царство. Потім почувся лускіт і вигуки радості. Тата Мумі-троля звільнено!

— Мамо! Тату! — втішено загукав Мумі-троль, прокладаючи собі шлях до сходів крізь джунґлі. — Що тут сталося, доки нас не було?

— Ой, любчику, — забідкалася Мама. — Ми знову наламали дров з чарівним капелюхом. Піднімайся нагору, я знайшла у шафі куцик ожини.

То було пишне пообіддя. Бавилися в «джунґлі».

Мумі-троль взяв собі роль Тарзана, Хропуть була за Джейн, Чмих — сином Тарзана, а Нюхмумрик — шимпанзе Чітою.*

* Герої відомих книг американського письменника Берроуза. — *Прим. перекладачки.*

Хропусь повзав у чагарях, начепивши зуби, вирізані з апельсинової шкуринки*, і грав Ворога.

— *Tarzan hungry*,— крикнув Мумі-троль, спинаючись угору по ліані.— *Tarzan eat now!***

— Що він каже? — запитав Чмих.

— Каже, що зараз їстиме,— пояснила Хропся.— Це англійською. Усі, хто потрапляє в джунглі, розмовляють англійською мовою.

Тарзан, сидючи на шафі, протрубив бойовий клич, на який враз відгукнулися Джейн та інші Тарзанові дикі приятелі.

— Це вже переходить усілякі межі,— буркотів до себе Ондатр. Він знову заховався у хащах папороті, загорнувши рушником голову, щоб ніяке повзуче пагіння не добралось йому до вух.

— А зараз я викраду Джейн! — репетував Хропусь.

Недовго думаючи, ухопив сестрицю за хвоста й поволік її до нори під столом у вітальні.

Повернувшись «додому», до затишного кубельця на дереві, Мумі-троль-Тарзан одразу збагнув, що трапилось. З небувалою спритністю він зісковзнув по ліані додолу і, стрясаючи джунглі своїм бойовим кличем, кинувся на порятунок Джейн.

— О-хо-хо! — зітхнула Мама Мумі-троля.— Здається, нашим дітям весело.

— Мені теж так здається,— погодився Мумі-тато.— Подай банана, якщо твоя ласка!

Отак мешканці Мумі-будиночка забавлялися до самого вечора, не турбуючись тим, що двері до льоху заросли; про бідолашного Гемуля ніхто навіть не згадав. Він усе ще сидів у промоклій сукні, котра прилипла йому до ніг, і пильнував Мамелюка. Знічев'я гриз яблуко або лічив тичинки тропічних квітів, найчастіше, однак, важко зітхав.

Дощ ущух, настали сутінки. У ту мить як зайшло сонце, щось дивне почало діятися з зеленим пагорбом, на який обернувся будинок Мумі-тролів. Він в'янув так само швидко, як перед тим буяв. Плоди морщилися і падали у траву. Квіти стулили пелюстки, листочки поскручувалися. Знову увесь будинок зашарудів і затріщав. Якийсь час Гемуль спостерігав за тим, що відбувалося, а тоді підступив ближче й потягнув за гілзку. Вона легко обламалася, суха й крихка, наче хмиз. Гемулеві раптом зблисла в голові думка. Він назбирав величезну купу гілляк, приніс з дровітні

* Запитай у своєї мами: вона знає, як такі зробити.— *Прим. авторки.*

** — Тарзан голодний.— Тарзан зараз їстиме (майже англ.).— *Прим. авторки.*

сірники і розпалив посеред саду ватру. Веселий, втішений Гемуль сів коло вогню посушити свою одіж. Тут не забарилася в його голові ще одна думка. З надгемульським зусиллям він затягнув до вогню Мамелючого хвоста. Печена риба була його найулюбленішою стравою.

Коли родина Мумі-тролів та її приятелі з диких джунглів таки проторували шлях до ґанку й відчинили вхідні двері, то побачили перед собою страшенно щасливого Гемуля, котрий уже встиг спожити сьому частину Мамелюка.

— Негіднику! — заволав Хропусь. — Тепер я не зможу зважити свою рибину!

— Зваж мене і додай! — незворушно хмикнув Гемуль. Не було у цю мить сили, яка б могла зіпсувати йому настрої.

— А тепер спалимо джунглі! — запропонував Тато Мумі-троля.

На заклик відгукнулися всі й кинулись виносити з хати хмиз та бадилля, а потім розклали ще не бачене у Долині Мумі-тролів вогнище. Мамелюка запекли на тому вогнищі повністю і з'їли геть усе, з головою та хвостом вкупі. Потім ще довго не стихали суперечки, яким завдовжки він був: сягав від сходів до дровітні чи лише до бузкового куща?

РОЗДІЛ ШОСТИЙ, де з'являються Чупсля і Трясля із загадковою валізкою, яких переслідує Мара, а ще мовиться про те, як Хропусь чинив правосуддя

Одного ранку на початку серпня мандрували горами Чупсля і Трясля* й опинилися приблизно у тому самому місці, де Чмих знайшов Чарівникового капелюха. Вони спинилися на вершині й задивилися на Долину Мумі-тролів.

Чупсля мала на голові червону шапочку, а Трясля волокла велику валізку. Вони прийшли здалеку й дуже втомилися. Унизу з комина будиночка Мумі-тролів струменів вранішній дим.

— Димся, — мовила Трясля.

— Щось готуються, — кивнула голівкою Чупсля.

Вони рушили в Долину, розмовляючи по дорозі чудернацькою мовою, яка є ужитковою для всіх чупслів і тряслів. Їх не всі розуміли, та головне, що між собою вони могли прекрасно порозумітися.

— Гадаєшся, нас впускається? — засумнівалася Чупсля.

---

* Чудернацькі імена утворені від слів «чупринка» і «трясти». — Прим. перекладачки.

— Хтознася... — відказала Тряся. — Але не бійсяся, якщо нас зустрінуться непривітно.

Вони сторожко підійшли до будинку і поставали знічено біля сходів.

— Постукаємся? — несміливо запитала Чупся. — А раптом на нас накричаться?

У ту мить Мама визирнула у вікно і голосно покликала:

— Кава готова!

Чупся і Тряся так страшенно налякалися, що сторчголов заплигнули через віконце до льоху, де зберігалася картопля.

— Ой, — зойкнула Мама і аж підскочила з переляку. — Напевно, двоє щуриків залізло до пивниці. Чмиху, віднеси їм трохи молока!

Раптом вона помітила покинуту на сходах валізку.

«О, та вони з багажем! — подумала вона. — Напевно, захочуть затриматися у нас на довше...»

Мама рушила на пошуки Тата, щоб попросити його доставити ще два ліжка, але дуже-дуже маленькі. А тим часом Чупся і Тряся принишкли в картоплі — лише очі виблискували — і зі страхом очікували, що ж буде з ними далі.

— У кожномуся разі тут готують кавуся, — пробубоніла Тряся.

— Хтось ідєся, — холонучи від ляку, зашепотіла Чупся. — Сиди тихо, як мишася!

Двері льоху скрипнули, на верхній сходинці з'явився Чмих з ліхтариком в одній лапці і мисочкою молока в іншій.

— Агов! Де ви? — покликав він.

Чупся і Тряся ще глибше зарилися в картоплю, міцно вчепившись одне в одного.

— Хотите молока? — запитав Чмих уже голосніше.

— Він хочєся нас обдуритися, — шепнула Тряся.

— Якщо гадаєте, що я стоятиму тут півдня, то дуже помиляєтеся, — почав уже сердитися Чмих. — Неподобство або безглуздя! Старі дурні щурі, яким забракло розуму увійти в дім з головного входу!

Тряся не стерпіла образи власної гідності:

— Сам тисля щурся!

— Ого, ще й чужоземці! — здивувався Чмих. — Ліпше покличу Маму Мумі-троля.

Він замкнув двері льоху на замок і кинувся в кухню.

— То що, попили гості молока? — запитала Мама.

— Вони розмовляють чужинецькою мовою. Годі зрозуміти!

— Ану, повтори якісь слова! — попросив Мумі-троль, який удвох з Гемулем розтирав у ступці прянощі.

— Сам тисля щурсля! — пригадав Чмих.

Мумі-мама зітхнула.

— Тільки того ще бракувало. Як мені довідатися, що вони забажали б собі на десерт в день своїх уродин чи скільки подушок класти їм під голови?

— Ми навчимося їхньої мови! — заспокоїв її Мумі-троль. — Це дуже просто! Разсля, двасля, трисля!

— Здається, я зрозумів, що вони мали на увазі, — замислено мовив Гемуль. — Вони сказали, що Чмих старий лисий щур!

Чмих почервонів по самі вуха й спересердя тріпнув головою.

— Іди й сам поговори з ними, якщо такий мудрий! — чмихнув він.

Гемуль почеберяв до льоху і покликав ласкавим голосом:

— Ласкаво просимосля!

Чупсля і Трясля виткнули голови з картопляної купи й зиркнули на нього.

— Молокосля! Добресля! — солодко вів далі Гемуль.

Урешті Чупсля і Трясля набралися відваги й почалапали вслід за Гемулем до вітальні.

Чмих, порозглядавши гостей з усіх боків, дійшов висновку, що вони набагато менші від нього. Він одразу подобрів і почав поблажливо ставитися до прибульців:

— Привіт! Приємно познайомитися!

— Дякуємосля! Нам теж приємносля! — відповіла Чупсля.

— У васля пахнесля кавоюся? — делікатно поцікавилася Трясля.

— Що вони сказали? — хвилювалася Мама.

— Що голодні, — переклав Гемуль. — Та хоч би навіть вмیرали з голоду, не хочуть й близько бачити Чмихову мордочку.

— Можеш передати їм мої найщиріші вітання! — скипів Чмих. — Ніколи в житті не бачив таких дурнюхів! Я йду геть!

— Чмихсля гніваєтьсяся! — пояснив Гемуль. — Дурненькийся!

— Заходьте, не соромтеся! Покавуете з нами! — припрошувала вкрай схвильована Мама, ведучи гостей на ганок.

Гемуль тупцяв за ними, страшенно гордий зі свого нового рангу тлумача.

Отак Чупсля і Трясля замешкали у родині Мумі-тролів. Вони не галасували, ходили, тримаючись за ручки, і повсюдно тягали за собою свою валізку. Та коли запала сутінь, на диво стривожилися, заметалися угору-вниз сходами й сховалися під килимами.

— Що трапилосься? — запитав Гемуль.

— Мара! — ледь чутно прошепотіла Тряся.

— Мара? Це хто? — Гемуль трохи занепокоївся.

Чупсля вирячила очі, вишкірила зуби й надулася, скільки стало духу.

— Страшнася! Жахлилася! — жемоніла Тряся. — Замкніть-сяся, щоб не зайшлася до хати!

Гемуль побіг сповістити новину Мумі-мамі.

— Вони навперебій торочать, що якась страшна й жахлива Мара має прийти сюди! Треба позачиняти на ніч усі двері!

— Але ж у нас є ключ лише від льоху! — стурбовано мовила Мама. — Отак воно завжди з чужоземцями!

І вона пішла за порадою до Тата.

— Слід озброїтися і присунути меблі до дверей, — не розгубився Тато. — Така страшнюча велетенська Мара може бути небезпечною. Я поставлю у вітальні ревуна, а Чупсля і Тряся спатимуть під моїм ліжком.

Але обидві вже залізли до шухляди комоду, навідріз відмовляючись покинути сховок.

Похитавши головою, Тато подався до дровітні за рушницею.

Надворі запала темна серпнева ніч, у саду шугали якісь оксамитово-чорні тіні. Ліс понуро шелестів, вилетіли зі своїми ліхтариками на прогулянку світлячки.

Хоч Татові й було моторошно, та нічого не вдієш — принести рушницю вкрай необхідно. Хтозна, може та Мара затаїлася десь за куцем! Не знати навіть, яка вона на вигляд! А що ще важливіше — яка завбільшки. Повернувшись на ганок, він загородив двері канапою і віддав розпорядження:

— Світло не вимикати всю ніч! Кожен має бути готовий встати по тривозі. Нюхмумрик спатиме нині у будинку!

Усі перебували в прикрому напруженні. Тато Мумі-троля постукав по шухляді комоди й урочисто проголосив:

— Ми вас захистимо!

З комоди ніхто не відізався. Тато висунув шухляду, злякавшись, чи не викрали Чупсю і Трясю у цій метушні. Але обидві мирно спали разом з нерозлучною валізкою.

— Мабуть, і нам час до сну! — мовив Тато. — Тільки прохання всім озброїтися!

З неспокійним серцем, без угаву базікаючи, щоб заглушити тривогу, всі розійшлися по своїх кімнатах.

У будинку Мумі-тролів помалу запанувала тиша, лише гасова лампа самотно горіла у вітальні на столі.

Годинник вибив дванадцяту. Потім першу. Кілька хвилин на третю прокинувся Ондатр, бо його притисло до вітру. Сонний, він почапав на ганок і у великому здивуванні завмер перед дверима, перегородженими важкою канапою.

— Що за безглузді вигадки! — буркнув він, з натугою відсуваючи канапу.

Зненацька увімкнувся ревун. Будинок вмить сповнився криками, пострілами з рушниць й тупотом численних ніг. Усі збіглися до вітальні, озброєні хто чим міг: сокирами, ножицями, камінням, лопатами, ножами та граблями — і витріщилися на Ондатра.

— Де Мара? — закричав Мумі-троль.

— Яка там Мара? Це я! — роздратовано буркнув Ондатр. — Мені захотілося в туалет. Я й забув про Мару.

— То йди, але скоро! І більше такого не роби! — звелів Хропусь. Він широко відчинив двері надвір.

І враз... усі побачили Мару! Геть усі побачили. Вона непорушно сиділа перед сходами на посипаній піском стежці й дивилася на них круглими незмигними очима. Була вона не надто великою й не надто грізною на вигляд, але страшенно бридкою і, здавалося, могла отак непорушно сидіти цілу вічність.

Це було жахливо.

Ніхто не зважився першим напасти на неї. Вона ще трохи повитріщалася на господарів і зникла у пійтмі саду. Там, де сиділа Мара, земля вкрилася памороззю.

Хропусь замкнув двері, його аж пересмикнуло від огиди.

— Бідолашні Чупся і Тряся, — мовив він. — Поглянь, Гемулю, чи вони не покинулися.

Крихітки не спали.

— Пішлася? — запитала Тряся.

— Спіться! Усе гараздся! — заспокоїв їх Гемуль.

Чупся тихенько зітхнула, подякувалася, й обоє, не випускаючи з рук валізки, забилися у найдальший куток шухляди ще поспати.

— Можна йти спати? — запитала Мама Мумі-троля, відставляючи набік сокиру.

— Ти спи, Мамо, — сказав Мумі-троль, — а ми з Нюхмумриком постоїмо на чатах, доки зійде сонце. — Свою торбинку про всяк випадок заховай під подушку.

Друзі залишилися самі у вітальні, граючи в покер до світання. Решту ночі Мара не давалася чути.

Наступного ранку Гемуль зі стурбованим виглядом з'явився у кухні.

- Я розмовляв з Чупслею і Тряслею.
- У чім знову справа? — вже вкотре зітхнула Мама.
- Мара полює за їхньою валізкою.
- Негідниця! — обурилася Мама! — Грабувати крихіток!
- Не зовсім так, — заперечив Гемуль. — Усе значно складніше.

Схоже на те, що валізка належить їй.

— Гм, — замислилась Мама Мумі-троля, — це справді ускладнює справу. Треба поговорити з Хропусем, він уміє залагоджувати всілякі непорозуміння.

Хропусь виявив величезне зацікавлення.

— Тут особливий випадок, — поважно мовив він. — Треба скликати нараду. Хай усі зберуться о третій годині під кущем бузку, щоб обговорити це питання.

Гарне й тепле пообіддя повнилося пахощами та дзижчанням бджіл.

Садок, розквітчаний барвами пізнього літа, був схожий на букет нареченої.

Гамак Ондатра натягнули між кущами, а збоку почепили плакат: **ОБВИНУВАЧ МАРИ**. Хропусь власною персоною сидів на скрині у перуці з деревної пряжі, чекаючи, доки всі зберуться, — здалеку видно, хто суддя. Навпроти нього, відгороджені буком, сиділи Чупсля і Трясля, смакуючи вишнями, й неважко було здогадатися, що то лава підсудних.

— Дозвольте мені бути їхнім обвинувачем! — наполягав Чмих (ніяк не міг вибачити Чупслі і Тряслі образи, коли вони обізвали його старим лисим щуром!).

— У такому разі я візьму на себе захист крихіток, — заявив Гемуль.

— А я ким буду? — не хотіла залишатися осторонь Хропся.

— Голосом народу, скажімо, — запропонував Хропусь. — Родина Мумі-тролів виступить у ролі свідків. Що ж до Нюхмумрика, то він може вести протокол судового засідання. Але за всіма правилами!

— А чому, цікаво знати, Мара не має адвоката? — не вгамовувався Чмих.

— У цьому немає потреби, — гостро відрізав Хропусь. — Правда на її боці. Готові? Починаємо!

Він тричі гупнув по скрині молотком.

— Розумієшся, що тут дієтьсяся? — запитала Чупсля.

— Анітрохисля! — відповіла Трясля й плюнула вишневою кісточкою в суддю.

— Висловити свою думку зможете тоді, як вас про це попросять, — стримано зронив Хропусь. — Відповідати на запитання

лише «так» або «ні». Нічого більше. Перше запитання: Кому належить валізка — вам чи Марі?

— Такся! — вигукнула Чупся.

— Ніся! — вигукнула Тряся.

— Запиши: суперечать самі собі! — крикнув Чмих.

Хропусь голосно постукав молотком до скрині.

— Прошу тиші! Востанне запитую, чия валізка?

— Нашася! — відказала Тряся.

— Вони кажуть, що валізка належить їм, — переклав Гемуль. —

Хоча вранці стверджували зовсім навпаки.

— Що ж, тоді нема потреби віддавати її Марі, — полегшено зітхнув Хропусь. — Шкода лише моїх зусиль на організацію судового засідання.

Чупся потягнулася і щось зашепотіла на вухо Гемулеві.

— Чупся каже, — переклав Гемуль, що лише *Вміст* валізки належить Марі.

— Ха! — чмихнув Чмих. — Цього можна було сподіватися! Справа цілком зрозуміла. Марі слід повернути її власність, а ці риб'ячі недогризки хай хоч вдавляться своєю старою валізкою.

— Нічого тут не зрозуміло! — зухвало втрутився Гемуль. — Справа не в тому, хто володіє *Вмістом* валізки, а в тому, хто має більше право на володіння ним. Добра річ має бути в добрих руках! Ви всі бачили Мару. А тепер запитую вас: чи може така особа, як Мара, мати право на *Вміст* валізки?

— Ну й хитрун! — захоплено скрикнув Чмих. — У твоїх словах є зерно правди. Але уяви собі лишень, яка вона самотня! Ніхто її не любить, і вона нікого не любить. *Вміст валізки* — то, можливо, всі її маетки! А тепер ще й це від неї забрати!? Сама-самісінька серед ночі, без даху над головою, — голос Чмиха затремтів від розчуження. — Ошукана чупсями і трясями...

Він схлипнув і замовк.

Хропусь постукав молотком по скрині.

— Марі захист не потрібний! — наголосив він. — До того ж, твоя точка зору надто емоційна, та й Гемуля — теж. Прошу до слова свідків!

Родина Мумі-тролів була одностайною:

— Нам страшенно полюбилися Чупся і Тряся. А Мара не сподобалася з першого погляду. Дуже прикро, що доведеться повернути їй *Вміст валізки*...

— На те існує правосуддя, щоб винести справедливий присуд, — напустивши на себе пиху, мовив Хропусь. — Тож дотримуйтеся фактів! Надто з огляду на те, що Чупся і Тряся не вміють

відрізнити законність від беззаконня. Такими вони народилися, і тут нічого не вдієш. То яким буде слово обвинувача?

Однак Ондатр мовчав — заснув у гамаку.

— Так-так,— похитав головою Хропуть.— Жодної зацікавленості у процесі! Хто ще хоче висловитися, перш ніж я оголошу вирок?

— Вибачте,— пролунав голос народу.— Чи не допомогло б вирішенню справи оприлюднення вмісту валізки?

Чупся знову щось зашепотіла Гемувеві, той згідно кивнув головою.

— Це таємниця,— витлумачив він слова Чупся.— Чупся і Тряся переконані, що *Вміст валізки* є найчудовішою річчю на світі, а Мара натомість вважає її лише найдорожчою!

Хропуть покивав головою і наморщив чоло.

— Випадок важкий,— зрештою мовив він.— Чупся і Тряся міркують слушно, однак повелися вони не правомірно. Закон є закон. Мені треба подумати. Помовчте хвильку!

У кущах бузку запала тиша. Дзижчали бджоли, сад розімлів під гарячим сонцем.

Раптом дмухнуло холодом, сонце зайшло за хмару, садок посівів.

— Що це? — Нюхмурик підвів голову від сторінок протоколу.

— Це знову вона,— прошепотіла Хропуть.

У паморозній траві сиділа Мара й витріщалася на товариство, потім поволі перевела погляд на Чупся і Тряся і, мружачись, присунулася ближче до них.

— Рятуйте! — зарепетувала Чупся.

— Стій, Маро! — рішуче звелів Хропуть.— Я маю тобі щось сказати!

Мара зупинилася.

— Я довів свої міркування до логічного завершення,— вів далі Хропуть.— Може, Чупся і Тряся викуплять *Вміст валізки*? Яка твоя ціна?

— Висока,— крижаним голосом відповіла Мара.

— Моєї гори золота з острова гатіфнатів достатньо?

Мара заперечно похитала головою.

— Ой, як тут холодно,— озвалася Мама Мумі-троля.— Піду по шаль.

Вона швиденько перебігла садом, де Мара залишила морозні сліди, вийшла на ганок, і тут їй сяйнула щаслива думка. Розпашіла від хвилювання, вона схопила з комоди капелюх Чарівника. Лиш би Мара гідно оцінила його!

Повернувшись до кущів бузку, де чинилася судова розправа, Мама поклала капелюха в траву і мовила:

— Ось найвартісніша річ в усій Долині Мумі-тролів! Чи знає шановна Мара, що виростало з цього капелюха? Чудові маленькі хмаринки, якими можна було кермувати, чарівна солодка вода і тропічний райський сад! Це єдиний чарівний капелюх у світі!

— Доведи! — Мара не приховувала насмішки.

Мумі-мама поклала до капелюха вишеньку.

Залягла мертва тиша, всі затамували подих.

— Лиш би звідти не поперла якась бридота! — прошепотів Нюхмумрик до Гемуля.

Їм пощастило. Мара зазирнула в капелюх і побачила там жменьку червоних рубінів.

— Бачиш! — зраділа Мама. — Уяви, на що обернеться, скажімо, гарбуз!

Мара подивилася на капелюх, потім перевела погляд на Чупслю та Тряслю і знову на капелюх. Видно було, як напружено працює в неї думка.

Урешті Мара схопила чарівного капелюха і, не зронивши й слова, морозяно-сірою тінню посунула геть.

Умить знову заяскрили літні барви, все навколо задзижчало і задухмяніло.

— Щастя, що ми позбулися капелюха, — сказала Мама. — Нарешті він згодився для доброї справи.

— Хмаринки були такі гарні, — сумно мовив Чмих.

— А як весело було гратися у Тарзана в джунглях! — і собі засмутився Мумі-троль.

— Швидкосля минулося усе! — тішилася Трясля, хапаючись за валізку, яка досі лежала на лаві підсудних.

— Геніальнося! — погодилася Чупсля, беручи Тряслю за руку.

Удвох вони почеберяли до будинку, а решта стояли й дивилися їм услід.

— Що вони сказали? — запитав Чмих.

— Побажали всім доброго дня чи щось таке... — відповів Гемуль.

**РОЗДІЛ ОСТАННІЙ, ДУЖЕ ДОВГИЙ,
у якому мова про те, як Нюхмумрик знову вирушив
у мандри, про відкриття таємниці валізки, про те,
як Мама Мумі-троля відшукала свою торбинку
і влаштувала з тієї радості велике свято, а також
про появу Чарівника у Долині Мумі-тролів**

Це було наприкінці серпня. Ночами пугикали сови, а лилики чорними зграями безгучно кружляли над садом. Шумів ліс, брижалося море. Природа тривожно чогось очікувала, а згори споглядав землю великий жовтий місяць. Мумі-троль понад усе любив найостанніші тижні літа, хоч і сам до пуття не розумів чому. Ліс і море шуміли у цей час на інший лад, у повітрі вчувався запах перемін, дерева немов чогось очікували.

«Передчуваю, станеться щось надзвичайне, — думав Мумі-троль. Він прокинувся і лежав, дивлячись у стелю. — Напевно, ще дуже рано, але день буде сонячний».

Мумі-троль повернув голову і побачив, що ліжко Нюхмумрика порожнє. Тієї ж миті з-під вікна долинув таємний умовний сигнал — один довгий посвист і два короткі, що означало: «Які плани на сьогодні?»

Мумі-троль зістрибнув з ліжка й визирнув надвір. Між деревами ще тулився присмерк, віяло прохолодою. Внизу стояв Нюхмумрик.

— Йо-хо! — крикнув Мумі-троль, але дуже тихо, щоб не побудити інших. — Привіт! — привітався він, спустившись по мотузятній драбині.

— Привіт!

Друзі зійшли до річки і вмостилися на поручнях місточка, баламкаючи ногами над водою. Сонце вже піднялося над лісом і світило їм у вічі.

— Точнісінько так само сиділи ми тут навесні, — сказав Мумі-троль. — То був перший весняний день після зими. Усі ще спали...

Нюхмумрик кивнув. Він майстрував з очерету човники і спускав їх на воду.

— Цікаво, куди вони попливуть? — озвався Мумі-троль.

— Туди, де мене немає... — відповів Нюхмумрик.

Човники один по одному допливали до закруту річки і зникали з очей.

— Навантажені прянощами, акулячими зубами й смарагдами... — фантазував Мумі-троль.

Нюхмумрик зітхнув.

— Ти запитував про плани? — нагадав Мумі-троль. — А сам що намислив?

— Та є у мене задум. Але це, розумієш, план на одного...

Мумі-троль довго дивився на друга — він одразу все збагнув.

— Ти нас покидаєш...

Нюхмумрик кивнув.

Якийсь час вони сиділи мовчки, баламкаючи ногами у повітрі. Річка невпинно плинула під ними, несучи свої води у незвідані краї, куди так тужно рвалося Нюхмумрикове серце.

— Коли вирушаєш? — запитав Мумі-троль.

— Ось зараз, — відповів Нюхмумрик, відпускаючи на волю хвиль решту своїх корабликів.

Він зістрибнув з поруччя і понюшкував повітря. День був добрий для початку подорожі. Гірський кряж рожевів у променях сонця, стежка спиналася по ньому вгору і зникала за перевалом. Там простиралася інша долина, а за нею — інші гори...

Мумі-троль дивився, як Нюхмумрик пакує намет.

— Довго мандруватимеш?

— Ні, — втішив друга Нюхмумрик. — Першого весняного дня я знову з'явлюся в Долині Мумі-тролів і свисну під вікном. Час злетить так швидко, що й зогледітися не встигнеш!

— Що ж, бувай! — з жалем зітхнув Мумі-троль.

— Бувай! — попрощався Нюхмумрик.

Мумі-троль стояв на місточку, дивлячись услід Нюхмумрикові. Постать друга щораз маліла, аж врешті розчинилася поміж беріз та яблунь, але за якийсь час здалеку долинули звуки гармонії: Нюхмумрик грав свою улюблену пісеньку *«В усіх звірят кокарди на хвостах»*. «Тепер він щасливий!» — подумав Мумі-троль. Мелодія звучала чимраз слабше і згасла в далечі. Мумі-троль почвалав росяним садом назад, додому. На сходах ганку він застав Чупслю і Тряслю, котрі ніжилися на сонечку.

— Привітсся! — привіталася Чупсля.

— Привіт! — відгукнувся Мумі-троль. Він уже навчився розуміти їхню мову (хоча розмовляти йому ще було важко).

— Ти плакавсся? — схвилювалася Трясля.

— Пусте, — відмахнувся Мумі-троль. — Нюхмумрик подався у мандри.

— Як шкодася, — поспівчувала Чупсля. — Можесся, повеселієшся, як поцілуєшся Тряслю в носика?

Мумі-троль, не бажаючи нікого образити, цмокнув Тряслю у носа, однак веселіше йому не стало.

Чупсля і Тряся, притулившись головами, про щось довго шепотілися, а потім Тряся урочисто проголосила:

— Ми вирішилися показати тобі те, що всерединісля!

— Валізки? — недовірливо перепитав Мумі-троль.

Чупсля і Тряся втішено закивали головами.

— Ходімося, ходімося, — покликали вони, тягнучи Мумі-троля за собою під живопліт.

Мумі-троль слухняно поповз услід.

Чупсля і Тряся привели його до своєї потаємної, схованої від стороннього ока у найгустіших хащах криївки, встеленої пухом й оздобленої розвішаними на гілках черепашками та дрібними білими камінцями. Під зеленим склепінням було зовсім темно. Ніхто би й не здогадався, проходячи повз живопліт, що тут є схованка. На простеленій рогожці стояла валізка.

— О, це ж рогожка Хропі! — вигукнув Мумі-троль. — Вона вчора шукала її.

— Угу! — мугикнула Чупсля. — Вона не зналася, що ми її знайшлися.

— Гм, — хмикнув Мумі-троль. — Ви, здається, хотіли показати мені те, що у валізці...

Чупсля і Тряся задоволено кивнули. Ставши по обидва боки валізки, вони з поважним виглядом заходилися лічити: «Разся! Двася! ТРИСЛЯ!» — і, клацнувши замками, відчинили покришкку валізи.

— Ох, трам-тарарам! — вихопилося у Мумі-троля.

Усе навколо сповнилося м'яким червонуватим сяєвом. Перед ним лежав рубін завбільшки з голову пантери, палахкотливий, немов призахідне сонце, живий, наче вогонь чи переливи морської хвилі.

— То як тобіся? — поцікавилася Чупсля.

— Ого! — ледь чутно мовив Мумі-троль.

— Більше не плакатимешся? — запитала Тряся.

Мумі-троль похитав головою. Чупсля і Тряся зітхнули з легкістю і повсідалися навколо валізки з коштовним каменем. Вони благоговійно мовчали, милуючись рубіном.

Рубін був мінливим, наче море. Він то просто мерехтів, то переливався рожевими барвами, немов промінчик сонця на засніженій гірській вершині, то враз його серце оживало багряними спалахами, і він ставав схожим на чорний тюльпан з іскорками замість тичинок.

— О, якби Нюхмумрик міг побачити це чудо! — тужно зронив Мумі-троль.

Він стояв так довго-довго, час уповільнив свій біг, а думки бубнявіли, розростаючись до безміру.

— Гарно, — мовив урешті Мумі-троль. — Можна мені ще коли-небудь прийти й поглянути на нього?

Чупся і Тряся, однак, промовчали.

Мумі-троль вибрався з-під живоплоту, при блідому світлі дня йому запаморочилося в голові, тож довелося посидіти трішки в траві, щоб знову прийти до тями.

«Трам-тарарам! — подумав собі Мумі-троль. — Я готовий поклястися власним хвостом, що це той самий Королівський Рубін, який шукає на Місяці Чарівник. А оці малюта, виявляється, ховали його у своїй валізці!»

Мумі-троль поринув у глибоку задуму. Він навіть не помітив Хропси, яка простувала садом. Вона підійшла і сіла поруч. Час минав, Хропся не втерпіла й обережно торкнула Мумі-троля за хвіст.

— О, це ти! — ледь не підстрибнув з несподіванки Мумі-троль. Хропся усміхнулася.

— Ти вже бачив мою нову зачіску? — вона, хизуючись, покрутила на всі боки головою.

— Ага, справді, — неухважно бовкнув Мумі-троль.

— Ти думками витаєш деінде, — зауважила Хропся. — Чи можна поцікавитися де саме?

— Моя ранішня зіронько, — ніжно мовив Мумі-троль. — Цього я не можу тобі сказати, а на серці в мене важко, бо Нюхмумрик покинув нас.

— Не може бути! — вражено скрикнула Хропся.

— Може... Він попрощався лише зі мною. Не захотів нікого більше будити...

Хропся з Мумі-тролем усе ще сиділи в траві, коли на ганку з'явилися Чмих із Хропусем. Сонце, підбиваючись вище, зігрівало їх.

— Привіт! — гукнула Хропся. — Знаєте, що Нюхмумрик подався у мандри на південь?

— Без мене!? — обуренню Чмиха не було меж.

— Інколи хочеться побути на самоті, — зауважив Мумі-троль. — Ти ще надто малий, щоб це збагнути.

— А де решта?

— Гемуль пішов по гриби, — повідомив Хропусь. — А Ондатр заніс до хати гамака, каже, що ночами надворі вже холодно. До речі, твоя Мама у жахливому гуморі...

— Сердита чи сумна? — поцікавився Мумі-троль.

— Скоріш за все, сумна...

— Побіжу до неї,— ураз підхопився з трави Мумі-троль.— Ще лиш цього бракувало...

Мумі-мама сиділа у вітальні, ледь не плачучи.

— Що трапилося? — ще з порога загукав Мумі-троль.

— Ох, синочку, сталося непоправне! Моя торбинка зникла! Я не можу без неї обійтися! Все обшукала, а її ніде нема.

— Жах! — погодився з нею Мумі-троль.— Влаштуємо пошуки!

У будиночку розгорнулася велика пошукова акція, лише Ондатр відмовився брати в ній участь.

— Серед усіх зайвих речей торбинкам слід відвести головне місце! — заявив він.— Спробуйте замислитися на мить: час минає, дні змінюються днями незалежно від того, має пані Мумі торбинку чи ні...

— Ви не маєте рації, різниця нечувана! — палко заперечив Мумі-тато.— Я не уявляю собі Мама Мумі-троля без торбинки. Вона ніколи з нею не розлучалася!

— У ній були якісь цінні речі? — запитав Хропусь.

— Ні, лише найнеобхідніше,— відповіла Мумі-мама.— Чисті шкарпетки, карамельки, сталевий дріт, ліки від болю у шлунку та всяке інше...

— Яка нам належиться винагорода, якщо ми знайдемо торбинку? — діловито поцікавився Хропусь.

— Що лишень забажаєте! — не торгувалася Мама.— Влаштую вам величезну гостину, на обід подаватиму лише солодоці, нікого не примушуватиму вмиватися чи рано лягати до сну!

Після таких обіцянок пошуки поновилися з подвоєними силами. Перевернули догори дном увесь будинок. Зазирали під килими та ліжка, до печі та до льоху, на горище та на дах. Обнишпорили кожен кущик у саду та берег річки, не оминули й дровітні. Ніде ані сліду торбинки!

— Сподіваюся, ви не залазили з нею на дерево і не купалися? — допитувався Чмих.

— Та ні! Яка ж я нещасна! — розпачала Мама.

— Пошлемо повідомлення телеграфом! — запропонував Хропусь. Так і зробили. Телеграма повідомляла дві надзвичайно важливі новини:

«НЮХМУМРИК ПОКИНУВ ДОЛИНУ МУМІ-ТРОЛІВ!

Загадковий від'їзд на світанку!»

А далі ще більшими літерами:

«ЗНИКЛА ТОРБИНКА МУМІ-МАМИ!

Жодних слідів, пошуки тривають. У винагороду за знайдену торбинку — розкішний бенкет!»

Як тільки новини облетіли околицю, завирувало у лісах, у горах і над морем. Геть усі, до щонайменшої мишки, вийшли на пошуки торбинки, вдома zostалися хіба старі та немічні. Вся Долина сповнилася галасом та метушнею.

— Ой-ой-ой! — скрушно хитала головою Мама. — Скільки клопоту я всім завдала!

Та насправді вона була дуже рада.

— За чимся це всі шукаються? — запитала Тряся.

— За моєю торбинкою, звісно! — повідомила Мумі-мама.

— Чорноюся? — допитувалася Чупся. — З чотирмася кишенькамися і люстеркомся?

— Що-що? — від надмірного хвилювання Мама ніяк не могла зосередитися.

— Торбинкася — чорнася з чотирма кишенькамися?

— Так-так! — потвердила Мама. — Пошукайте її, любі дітоньки, а за мене не турбуйтеся!

— Що скажешся? — запитала Тряся, коли подружки вийшли в сад.

— Не можуся бачити її горяся! — відповіла Чупся.

— Доведетьсяся її повернутися! — сумно зітхнула Тряся. — А так затишно спалосяся у кишенькахся.

З тими словами Чупся і Тряся подалися до своєї криївки, про існування якої ще ніхто не здогадався, і добули з-під трояндових кущів торбинку Мами Мумі-троля.

Була рівно дванадцята, коли Чупся і Тряся волокли удвох садом Мамину торбинку, їх запримітив яструб і негайно розніс новину Долиною Мумі-тролів:

«ТОРБИНКУ МУМІ-МАМИ ЗНАЙДЕНО!

Її знайшли Чупся і Тряся!

Зворушлива сцена у будиночку Мумі-тролів!»

— Невже це правда? — невимовно зраділа Мама Мумі-троля. — Яке щастя! Де ви її розшукали?

— У кущахся, — почала Чупся. — Так добре булося спасся...

Але в цю мить у дверях почалася шттовханина, численні мешканці Долини квапилися привітати Маму зі знахідкою, тож Мумі-мама так ніколи й не довідалася, що її торбинка слугувала спальнею для Чупслі і Тряслі (але воно й на краще...).

Зрештою, ніхто зараз не міг думати ні про що інше, як про велику гостину з нагоди повернення торбинки власниці. Банкет планували розпочати ще до сходу місяця. Уявляєте, яких зусиль

треба було докласти, щоб підготувати велике свято, а ще подбати, аби всім було весело і затишно у товаристві один одного.

Час від часу навідувався Ондатр і цікавився, як просуваються приготування.

— Слід наставити багато столів, — радив він. — Великих і малих. По всіх закутках... Нікому не захочеться сидіти сидьма на такій великій забаві. Боюся, розгардіяш буде нині незрівнянно більший, ніж звичайно. Спершу гостей необхідно почастувати вишуканими смаколиками, потім страви на столі вже не матимуть великого значення, бо всі розбавляться, і гостям стане байдуже до почастунку. Та не нав'язуйте їм ігрища, пісні і таке інше, дозвольте самим розважатися.

Виклавши таким чином своє бачення дивовижної життєвої мудрості, Ондатр повернувся до улюбленого гамака почитати книжку *«Про марноту всього»*.

— Що мені одягнути? — нервувала Хропся. — Прикрасу з блакитних пір'їн чи перлову діадему?

— Я б порадив пера, — сказав Мумі-троль. — Скромно прикрась пір'ям за вушками, оторочи лапки. Дві чи три пір'їнки можна устромити в китичку хвоста.

— Дякую! — і Хропся побігла чепуритися.

У дверях вона зіткнулася з Хропусем, який саме ніс у садок барвисті паперові ліхтарики.

— Обережно! — рявкнув він. — Потрощиш на гамуз! Пояснить мені, будь ласка, навіщо існують на світі сестриці?

У саду Хропусь заходився розвішувати на деревах ліхтарі. Тим часом Гемуль понаставляв у безпечних місцях петарди. Яких там тільки не було! Блакитний зоряний дощик, вогняні змії, снігова завірюха з бенгальських вогнів, срібні гейзери і ракети, що вибухали в повітрі!

— Я так страшенно хвилююся! — нарікав він. — Може, випробуємо котрусь?

— Вони не справлять жодного враження при денному світлі, — переконував Тато. — Але якщо тобі вже так кортить, візьми вогняного змія і запали у льоху.

Тато перед ґанком готував у бочівках червоний солодкий пунш. Присмачив його родзинками, мигдалем, варенням із зацукрованого лотосу, додав імбиру, цукру, мускатних пуп'янків, трохи цитрини і кілька літрів горобинової наливки. Час до часу, куштуючи напій, задоволено прицмокував — було дуже смачно!

— Одне шкода, — мовив Чмих. — Гостина буде без музики, бо ж Ньюмумрика немає...

— Ми приєднаємо підсилувач до нашої старої музичної скриньки, — не розгубився Тато. — Усе владнається! Другого келиха вип'ємо за Нюхмумрика.

— А першого — за кого? — запитав Чмих з надією в голосі.

— За Чупслю і Тряслю, ясна річ!

Приготування до банкету набирали чимраз більшого розмаху. Усі мешканці Долини, навколишніх лісів, гір і навіть морського узбережжя стікалися до Долини Мумі-тролів, несучи страви і питво, грона стиглих фруктів, величезні таці з канапками, та розставляли все це на столах у саду. На маленьких столиках попід кущами поклали горішки, букетики свіжої зелені, лісові ягоди, нанизані на стебельця трави, солодкі корінці та пшеничні колоски. Мама Мумі-троля замісила тісто на оладки у ванні, бо каструль не вистачало.

Потім вони принесла з льоху одинадцять величезних слоїків з варенням (дванадцятий, на жаль, розбився, коли Гемуль запустив свого вогняного змія, але то не біда, бо Чупсля і Трясля повилизували майже все, що розлилося).

— Подумайся, лишенься! — мовилася Чупсля. — Скільки старань на нашу честь!

— Так, важко збагнутися! — погодилася Трясля.

Чупслю і Тряслю посадили на почесному місці за найбільшим столом.

Коли стемніло вже настільки, що можна було засвітити ліхтарики, Гемуль вдарив у гонг, що означало: «Свято починається!» Спочатку панувала урочиста атмосфера. Всі причепурилися, хто як міг, і почувалися трохи скуто у незвичному вбранні. Гості віталися з поважними мінами, кланялися і присідали у реверансах, неодмінно додаючи: «Як пощастило з гарною погодою!» або «Яке щастя, що торбинка знайшлася!» Ніхто не наважувався першим сісти за стіл.

Тато Мумі-троля виступив з коротенькою промовою, у якій пояснив, з якої нагоди влаштовано банкет, і подякував Чупслі і Тряслі. Ще він сказав кілька слів про коротке північне літо і закликав усіх повеселитися на славу. А потім почав оповідати, як відбувалися забави за часів його молодості.

Промову урвала Мумі-мама — вона привезла повну тачку оладок. Гості заплескали в долоні.

Урочисте напруження потроху спало, і за якийсь час забава набрала обертів. Увесь сад — та що там сад! — уся Долина була заставлена освітленими столиками. Повсюдно мерехтіли світелка світлячків, а ліхтарі на деревах, схожі на чудернацькі фрукти, розгойдував нічний вітерець.

Ракети дугою злітали у серпневе небо і вибухали високо вгорі каскадами білих зірок, що поволі опадали в Долину. Гості задирали голови назустріч зоряному дощеві й гучно кричали: «Ура!» О, це було неповторно!

Одразу за ракетами бризнули срібні фонтани, а над верхівками дерев завіяло хурделицею бенгальських вогнів!

Тато Мумі-троля викотив на садову стежку велику бочівку пуншу. Усі кинулися до нього. Мумі-тато не оминув нікого, наливав до горнят, келихів, берестяних чарок, равликових черепашок, навіть до згорнутих ворочками листків.

— За здоров'я Чупслі і Тряслі! — гриміла уся Долина. — Віват! Віват! Віват!

— Віватся! — вигукували й собі Чупся та Тряся, цокаючись з гостями.

Потім Мумі-троль виліз на стілець і закликав присутніх до уваги:

— Я п'ю цього келиха за Нюхмумрика, який цієї ночі, далеко від дому, мандрує на південь, самотній, але, напевно, не менш щасливий, ніж ми! Побажаймо йому затишного місця для нічлігу і радості у серці!

Знову всі гості підняли свої келихи.

— Ти гарно промовляв! — похвалила Мумі-троля Хропся, коли він сів на своє місце.

— Справді? — скромно мовив Мумі-троль. — Я підготувався заздалегідь...

Тим часом Мумі-тато виніс у сад музичну скриньку і під'єднав до неї великого голосника. Вмить уся Долина закружляла у танку, гості підстрибували, тупотіли, йшли вихилясом, тріпотіли... Мавки — душі дерев — пурхали у повітрі, розпустивши коси, і навіть миші витанцьовували в альтанці на своїх штивних лапках.

— Чи можна запросити Вас до танцю? — схилився перед Хропсею у поклоні Мумі-троль.

А коли підвів голову, побачив над деревами осяйний пруг. То зійшов серпневий місяць. Він викотився на небо, більший, ніж будь-коли, помаранчево-жовтий, з ніжними ворсинками по краях, наче в абрикоса. Долина наповнилася примарним світлом і тінями.

— Уночі можна навіть побачити кратери на Місяці, — сказала Хропся. — Подивися!

— Там, напевно, страшенно самотньо! — міркував уголос Мумі-троль. — Бідолашний Чарівник... Нипає Місяцем у пошуках Королівського Рубіна...

— Якби у нас був потужний бінокль, ми змогли б його побачити... — зауважила Хропся.

— Напевно, — погодився Мумі-троль. — Але тепер нумо танцювати!

Забава шаленіла далі.

— Ти втомиласяся? — запитала Тряся.

— Ніся! — відказала Чупся. — Я міркуюся. Всі такі добріся до нас! Требася їх потішитися!

Чупся і Тряся пошепотілися між собою, закивали головами і знову зашепотіли, а тоді подалися до свого потаємного сховку. Звідти вони вийшли, тягнучи за собою валізку.

Далеко за північ сад зненацька спалахнув червоно-рожевим саявом. Усі перестали танцювати, подумавши, що запустили новий феєрверк. А то Чупся і Тряся підняли кришку своєї валізки. Королівський Рубін, невимовно гарний, світився у траві. Вогні, ліхтарики і навіть Місяць померкли і втратили свій блиск. Мовчазні, заворожені гості тісним колом скупчилися навколо палахкотливого коштовного каменя.

— Важко повірити, що така краса існує на світі! — не стримала захопленого вигуку Мумі-мама.

Чмих важко зітхнув:

— Щастить Чупслі і Тряслі!

Королівський Рубін сяяв, немов червоне око у нічній темряві, і Чарівник з Місяця помітив його полиск на Землі. Він уже втратив надію знайти його і сидів, стомлений і сумний, на краю одного з кратерів, а неподалік спала чорна пантера.

Чарівник одразу збагнув, що означає червоне око на Землі — не інакше як найбільший у світі рубін, Король Рубінів, якого він розшукував не одну сотню років! Чарівник не зводив очей із Землі, квапно одягаючи рукавички й накидаючи на плечі плаща. Зібрані коштовності Чарівник просто висипав на місячний ґрунт — його цікавив лише один-єдиний коштовний камінь. Менше ніж за півгодини він триматиме його в руках!

Пантера знялася в повітря з господарем на спині.

Випереджаючи швидкість світла, помчали вони крізь Всесвіт. Метеори з шипінням перетинали їм шлях, зоряний пил немов снігом притрушував плащ Чарівника.

Червона жарінь усе яскравіше яріла внизу. Чарівник летів простісінько до Долини Мумі-тролів. М'яко торкнувшись лапами землі, пантера приземлилася на вершину гори.

Гості родини Мумі-тролів усе ще сиділи в мовчазному замилюванні навколо красеня-рубіна. Їм здавалося, що у його пломені вони бачать усе те найгарніше, найвідважніше і найшляхетніше, що передумали й пережили у своєму житті, а тепер захотіли

передумати й пережити ще раз. Мумі-троль пригадав собі нічну виправу удвох з Нюхмумриком. Хропся думала про свою блискучу перемогу над дерев'яною королевою. Мамі Мумі-троля знову запраглося полежати на теплому пісочку, поніжитися на сонці й помилуватися синім небом з-під гойдливих пуп'янків морських гвоздик. Геть усі поринули у спомини, а тому аж підскачили з несподіванки, коли з тіні вибігла біла мишка з червоними очима й пошелестіла просто до Королівського Рубіна. За нею прошмигнув чорний-чоренний кіт і простягнувся у траві поряд.

Наскільки було відомо, у Долині Мумі-тролів не мешкали ні білі миші, ані чорні коти.

— Киць-киць! — покликав Гемуль.

Але кіт тільки примружив очі й навіть бровою не повів у його бік.

— Доброго вечора, сестрице! — привіталася мишка-полівка.

Біла миша глянула на неї довгим похмурим поглядом своїх червоних очей.

Мумі-тато простягнув новоприбулим келихи з пуншем, однак ті не звернули на нього ані найменшої уваги.

У недоброму передчутті всі принишкли, перешіптуючись. Чупсля з Тряслюю занепокоїлися, заховали Короля Рубінів до валізки і замкнули покришку. Та коли вони націлилися забрати валізу з галявини, миша раптом звелася на задні лапки й почала рости. Вона стала майже така завбільшки, як будиночок Мумі-тролів, а тоді враз обернулася на Чарівника у білих рукавичках і з червоними очима. Він сів у траву, не зводячи погляду з Чупслі і Тряслі.

— Забирайся геть, старе одоробосля! — гнівно крикнула Трясля.

— Це ви знайшли Короля Рубінів? — запитав Чарівник.

— Не пхайсяся у чужі справися! — підтримала Чупсля.

Ще ніхто не бачив Чупслю і Тряслю такими відважними.

— Я шукав Королівський Рубін триста років, — мовив Чарівник. — Ніщо у світі мене не цікавить, окрім нього.

— Насся теж!

— Ви не можете забрати у них рубін! — втрутився Мумі-троль. — Вони чесно викупили його у Марі!

Мумі-троль, звісно, промовчав, що викупили коштовність взамін на старого капелюха самого Чарівника. (Він, до речі, придбав собі вже нового.)

— Пригостіть мене чимось, — попросив Чарівник. — Мої нерви не витримують...

Мумі-мама вмить принесла йому тарілку з оладками та варенням.

Доки Чарівник ласував, гості наважилися підсунути трохи ближче. Хто їсть оладки з варенням, не може бути страшним та небезпечним. З таким можна пускатися в розмову.

— Смакуєся? — поцікавилася Чупся.

— Дуже! Востаннє я їв оладки вісімдесят п'ять років тому!

Усім стало шкода Чарівника, гості підсунулися ще ближче.

Попоївши, Чарівник обтер вуса й мовив:

— Я не маю права забрати у вас Рубін силою. Те, що куплено, можна лише продати або подарувати. Чи не обміняли б ви його, скажімо, на дві гори діамантів та долину розмаїтих коштовних каменів?

— Ніколися! — одностайно заперечили Чупся і Тряся.

— І подарувати мені його теж не хочете?

— Ніся!

Чарівник важко зітхнув.

Сумний та невеселий, поринув він у глибоку задуму.

— Хай свято триває, — озвався за якийсь час. — А я вам почарую! Кожному, хто забажає! Будь ласка, замовляйте чари! Право першості має родина Мумі-тролів.

Мумі-мама на мить завагалася.

— Йдеться лише про речі чи й про бажання теж? — запитала вона. — Якщо пан Чарівник розуміє, що я маю на увазі?

— Звісно, розумію, — відповів Чарівник. — Речі начарувати, ясна річ, легше, але можна й бажання.

— Мені б дуже хотілося, щоб Мумі-троль не тужив за Нюхмуриком! — побажала собі Мумі-мама.

— Я й не знав, що по мені це так помітно... — знітився і зашарівся Мумі-троль.

Чарівник змахнув полами плаща, і смуток одразу покинув серце маленького Мумі-троля.

Туга змінилася чеканням, а чекати завжди легше, ніж тужити.

— Я собі теж придумав бажання! — вигукнув Мумі-троль. — Любий Чарівнику, пошли Нюхмурикові, де б він зараз не був, оцей стіл з усіма наїдками та напоями!

Тієї ж миті стіл злетів над деревами і полинув на південь з оладками й варенням, фруктами і квітами, пуншем та карамельками і з книжкою Ондатра, яку той поклав на край столу.

— О ні! — скрикнув Ондатр. — Попрошу негайно повернути мою книжку!

— Що зроблено, того не повернути! — розвів руками Чарівник. — Однак шановний пан одержить навзаєм нову книгу. Прошу!

— «Про необхідність усього», — прочитав Ондатр. — Але ж це зовсім інша книга! У моєї ішлося про марноту всього!

Чарівник тільки засміявся.

— Тепер ніби моя черга, — озвався Тато Мумі-троля. — Дуже важко зробити вибір! Я думав уже і так і сяк, але нічого путнього придумати не зміг. Теплицю цікавіше збудувати самому... Ялик — теж... Зрештою, у мене все є!

— Але ж вас ніхто не змушує загадувати бажання, — устряв Чмих. — Можете мені відступити свою чергу, а я забажаю собі двічі.

— Так то воно так, — завагався Тато. — Та якось шкода відмовлятися від нагоди, яка трапляється раз у житті...

— Не затримуй усіх, — зауважила Мама. — Побажай собі гарну оправу для Мемуарів!

— Чудова думка! — зрадів Тато.

Усі скрикнули від захоплення, коли Чарівник простягнув Татові сап'янову оправу для книги, оздоблену золотом та інкрустовану перлами.

— Тепер я! — вихопився уперед Чмих. — Хочу власного човна! Схожого на морську мушлю з пурпуровими вітрилами, щоглою з палісандрового дерева і смарагдовими кочетами!

— Ого, як ти розігнався! — суворо звів угору брови Чарівник, але на устах у нього вигравав привітний усміх. Він змахнув плащем...

Усі затамували подих, однак нічого не відбулося.

— Не вдалося? — розчаруванню Чмиха не було меж.

— Чому ж, усе вдалося! — відповів Чарівник. — Тільки я поставив човна біля причалу, ясна річ. Завтра ти його там знайдеш.

— Про смарагдові кочети не забули? — недовіриливо перепитав Чмих.

— Як можна забути?! Чотири кочети і один про запас, — запевнив малого Чарівник. — Наступний!

— Та-а, — почав мимрити Гемуль, — кажучи правду, я загубив ботанічну лопатку, позичену в Хропся. Здалась би мені нова...

І Гемуль, який був добре вихованим, зробив реверанс,* беручи з рук Чарівника нову лопатку.

— Ви не втомилися чаклувати? — поцікавилася Хропся.

— Анітрохи! Дуже легкі побажання! — відповів Чарівник. — А що забажала б собі панночка?

---

* Гемулі роблять реверанси, бо кланялися в сукні якось ніби недоречно. — *Прим. авторки.*

— Це не так легко, — засоромилася Хропся. — Можна я скажу вам на вухо?

Вислухавши Хропсю, Чарівник здивовано глянув на неї:

— А панночка впевнена, що їй личитиме?

— Цілковито! — майже безгучно видихнула Хропся.

— Що ж, хай буде по-твоєму!

Наступної миті юрба спантеличено загула.

Хропся змінилася до невпізнання.

— Що ти з собою зробила?! — захвилювався Мумі-троль.

— Побажала собі очі дерев'яної королеви! Ти ж казав, що вони у неї такі гарні!

— Казав, але ж... — Мумі-троль геть розгубився.

— Тобі не подобаються? — сльози бризнули Хропсі з очей.

— Не плач! — заспокоював малу Чарівник. — Твій братик може побажати, щоб ти знову стала такою, як перше.

— Але я хотів загадати собі щось зовсім інше! — запротестував Хропусь. — Не моя вина, що у моєї сестрички безглузді забаганки...

— А яким було твоє побажання? — поцікавився Чарівник.

— Я хотів одержати обчислювальну машинку! Машинку, яка б визначала, що справедливо — а що ні, що добре — а що погано.

— О, це надто важко, — мовив Чарівник. — Мені не під силу!

— То хоч би друкарську машинку! — не поступався Хропусь. — Хропся й з новими очима гарна...

— Однак не така гарна, як раніше... — зауважив Чарівник.

— Любий братчику! — просила, ковтаючи сльози, Хропся, яка вже встигла подивитися на себе в люстерко. — Поверни мені мої колишні маленькі оченята! Я стала така потворна!

— Ну що ж, — Хропусь відчув себе благородним лицарем. — Хіба заради честі роду... Але сподіваюся, що тепер ти станеш мудрішою!

Хропся знову глянула на себе і заплескала в долоні: з люстерка на неї дивилися її чудові оченята, хіба вії стали трохи довшими! Сяючи від щастя, вона обійняла брата:

— Любий! Найдорожчий братику! Навесні я подарую тобі друкарську машинку!

— Пусте, — знітився Хропусь. — Не цілуй мене в усіх на очах! Просто я не міг дивитися на тебе таку паскудну! Ото й усе...

— З домочадців zostалися тільки Чупсля і Трясяля, — сказав Чарівник. — Вони загадуватимуть удвох, бо завжди нерозлучні.

— Можесля, собі щось начаклуйтесля? — запропонувала Чупсля.

— Не можу, — сумовито відповів Чарівник. — Умію тільки виконувати бажання інших та прибирати іншу подобу.

Чупся і Тряся схилюлися одна до одної головами і про щось довго шепотілися.

— За те, що висля такий добрийся, ми вирішилися загадати бажанняся для вас. Хочемосля рубінася, такого ж гарногосля і великогосля, як нашся!

Усі бачили, як регоче Чарівник, але ніхто й не здогадувався, що він уміє усміхатися. Усмішка розпроменила його обличчя. Який він щасливий, було видно по ньому від капелюха до кінчиків черевиків! Не кажучи й слова, Чарівник змахнув плащем і... Сад знову спалахнув рожевуватим сяйвом. У траві поряд з Королівським Рубіном лежав точнісінько такий самий — Королева Рубінів.

— Ось тепер і ви щасливий! — втішилася Чупся.

— Ще й який! — скрикнув Чарівник.

Він ніжно взяв коштовність у руки і загорнув у поли плаща.

— Тепер кожна комашка, жучок чи павучок — усі мешканці Долини можуть загадувати, що лишень забажають! Я чаруватиму всю ніч, але на світанку, ще до сходу сонця, мушу повернутися додому.

Свято завирувало з новою силою.

До Чарівника потягнулася вервечка лісових мешканців, котрі пищали і дзижчали, реготали й горланили; кожен хотів сповнення свого заповітного бажання. Чарівник був у такому чудовому гуморі, що залюбки перечаровував, якщо хтось, не подумавши спершу як слід, просив у нього сповнення безглузвих забаганок. Знову розпочалися танці, до саду прикотили тачки зі свіжими оладками. Гемуль один за одним запускав у небо феєрверки, а Тато Мумі-троля виніс у сад свої Мемуари у чудовій новій оправі й уголос читав про своє дитинство.

Ще ніколи у Долині Мумі-тролів не бенкетували так гучно!

О, як приємно — коли все вже з'їдено, випито, переговорено, коли від солодкої втоми гудуть ноги — повертатися у передсвітанковій тиші додому, до затишної постелі.

О тій порі Чарівник відлітає на край світу, а мама-миша ховається у своїй нірці — й обоє однаково щасливі.

Та найщасливіший, мабуть, Мумі-троль. Удвох із Мамою він повертається садом додому. Місяць блідне у досвітній імлі, з моря налітає ледь відчутний бриз і шарудить у листі дерев. У Долину Мумі-тролів приходить прохолодна осінь. Адже без осені не буває нової весни.

(Переклад Наталі Іваничук)

Тове Янссон ВОЛШЕБНАЯ ЗИМА

ГЛАВА ПЕРВАЯ. ДОМ, ЗАНЕСЁННЫЙ СНЕГОМ

Небо было почти чёрным, а снег при свете луны — ярко-голубым.

Под ледяным покровом неподвижно спало море, а глубоко в земле среди древесных корней всем мелким зверюшкам и насекомым снилась весна. Но до весны было ещё очень далеко — новый год только-только вступил в свои права.

На том самом месте, где долина мягко и естественно начинала подниматься в гору, стоял, утонув в снегу, дом. Он напоминал причудливый снежный сугроб и выглядел очень одиноким. Совсем рядом, среди обледенелых берегов, извивалась чёрная как уголь река: быстрое течение не позволяло ей замёрзнуть зимой. На мосту же не видно было никаких следов, да и вокруг дома лежали никем не тронутые снежные сугробы.

В доме было тепло. В подвальной печи медленно горел торф. Пробивавшийся в окошко лунный свет освещал белые чехлы, которыми на зиму закрыли мебель, и окутанную тюлем хрустальную люстру. А в гостиной, возле самой большой, какая только была в доме, изразцовой печи, всё семейство муми-троллей спало долгим зимним сном.

Они всегда погружались в спячку с ноября до апреля, потому что так уж повелось со времён их предков, а муми-тролли придерживаются семейных традиций. У всех у них, так же как и у предков, животы были набиты еловой хвоей; рядом же с кроватями в ожидании ранней весны муми-тролли сложили всё, что может понадобиться, когда они проснутся: лопаты, солнечные очки, киноплёнки, анемометры и тому подобные вещи первой необходимости.

Тишина и покой были полны ожидания.

Порой кто-то вздыхал во сне и, свернувшись клубочком, ещё глубже зарывался в свою перину.

Луч луны, блуждая по гостиной от кресла-качалки к столу, переполз через медные шары, украшавшие спинку кровати, и ударил Муми-тролля прямо в лицо.

А потом случилось нечто неслыханное, не случавшееся никогда с тех самых пор, как первый муми-тролль погрузился в зимнюю спячку. Маленький Муми-тролль проснулся и заснуть уже больше не мог.

Он взглянул на лунный свет, на ледяные узоры, покрывавшие оконное стекло. Муми-тролль услышал, как внизу, в подвале, что-то бормочет печь, — с малыша всё больше и больше слетал сон, и он всё сильнее и сильнее удивлялся тому, что происходит. В конце концов он встал и едва слышными шагами подкрался к маминой кровати. Он осторожно потянул её за ухо, но она не проснулась, а свернулась клубочком.

«Если уж мама не просыпается, других и подавно не разбудишь», — подумал Муми-тролль. Неслышно побрёл он по такому теперь чужому и таинственному дому. Все часы давным-давно остановились, и повсюду лежал тонкий слой пыли. На столе в гостиной стояла с осени суповая миска, а в ней — остатки еловых иголок. Наверху, под потолком, в своём тюлевом одеянии тихонько позвякивала хрустальная люстра.

Внезапно Муми-тролль остановился в тёплом сумрачном углу, куда не проникал лунный свет, и ему стало страшно. Он вдруг почувствовал себя ужасно одиноким и покинутым.

Весь мир исчез!

— Мама! Проснись! — закричал Муми-тролль и потянул её за одеяло.

Но мама не просыпалась. Сны, в которых ей снилось лето, стали чуть беспокойнее и грустнее, но проснуться она так и не смогла. Муми-тролль свернулся калачиком на коврике рядом с её кроватью. На дворе по-прежнему стояла долгая зимняя ночь.

Когда рассвело, тяжёлый снежный сугроб на крыше вдруг зашевелился. Он всё сползал и сползал вниз, а потом решительно съехал с края крыши и мягко шлёпнулся на землю.

Теперь все окна были погребены под снегом и лишь слабая полоска света просачивалась в дом сквозь покрытые ледяными узорами стёкла. Гостиная больше чем когда-либо казалась какой-то неправдоподобной, словно она притаилась глубоко внизу, под землёй.

Муми-тролль долго прислушивался, наострив уши, потом зажёг ночник и бесшумно подкрался к комоду, чтобы прочитать весеннее письмо Снусмумрика. Оно лежало на своём обычном месте,

под трамвайчиком из пенки, той самой, из которой делают трубки. Письмо это как две капли воды было похоже на все остальные весенние письма Снусмумрика. Он оставлял их Муми-троллю каждый год, отправляясь в октябре на юг.

Наверху большими круглыми буквами было написано: «**Привет!**» Само же письмо было кратким:

«Спи спокойно и не горюй. В первый же тёплый весенний день я вернусь к тебе. Жди меня, будем вместе строить заправду.»

Снусмумрик».

Муми-тролль много раз перечитал письмо, пока не ощутил, что проголодался.

Он пошёл на кухню. Кухня тоже находилась глубоко, на много миль под землёй, и там было необыкновенно чисто, прибрано и пусто. В кладовке было тоже хоть шаром покати. Муми-тролль нашёл лишь бутылку брусничного сока, который уже начал бродить, и полпакета запыхлённых хрустящих хлебцев.

Муми-тролль уселся под столом и, перечитывая письмо Снусмумрика, принялся за еду.

Потом он лёг на спину и посмотрел на квадратные деревянные чурбачки под столешницей. Стояла глубокая тишина.

— «Привет!» — прошептал вдруг Муми-тролль первую строчку из письма Снусмумрика и стал дальше читать наизусть: — «Спи спокойно и не горюй. В первый же тёплый весенний день...» — тут он чуть повысил голос и вдруг запел во всё горло: — Я вернусь к тебе! Я вернусь к тебе! И наступит весна, и будет тепло, и я вернусь к тебе, и к тебе вернусь я... к тебе... и навсегда-навсегда-навсегда!..

Тут Муми-тролль внезапно смолк, пронзённый взглядом крошечных глазок, уставившихся на него из-под кухонного столика.

Он тоже уставился на эти глазки. В кухне по-прежнему стояла тишина. Потом глазки исчезли.

— Погоди! — испуганно воскликнул Муми-тролль. Он подполз к столику и тихонько поманил того, кто только что смотрел на него: — Выходи, выходи. Не бойся! Я добрый. Вернись...

Но тот, кто жил под кухонным столиком, не возвращался. Муми-тролль разложил на полу несколько ломтиков хрустящего хлеба и налил немного брусничного сока в блюдечко.

Когда он потом снова вернулся в гостиную, хрусталики на потолке грустно позвякивали.

— Ну, я пошёл! — сурово сказал Муми-тролль хрустальной люстре. — Вы все мне надоели, и я иду на юг, чтобы встретиться со Снусмумриком.

Муми-тролль попытался открыть входную дверь, но она крепко-накрепко примёрзла к косяку.

Повизгивая, Муми-тролль стал бегать от окна к окну, но и там всё тоже крепко-накрепко примёрзло. Тогда Муми-тролль бросился на чердак, распахнул слуховое окошко и вылез на крышу.

Волна холодного воздуха обдала Муми-тролля, да так, что дух захватило. Поскользнувшись, он скатился с крыши и, беспомощно барахтаясь, въехал в новый, опасный для него мир и впервые в жизни глубоко окунулся в снежный сугроб. Что-то неприятно кольнуло его бархатную шкурку, а нос его тут же почуял какой-то новый запах. Запах был более резкий, нежели все знакомые ему прежние запахи, и чуть-чуть отпугивающий. Но именно он заставил его окончательно проснуться и пробудил интерес к окружающему.

Сероватый полумрак густой пеленой затянул долину. Но сама долина была не зелёной, как прежде, а белой. Всё застыло там, стало неподвижным и сонным.

Белый покров сгладил все углы и неровности.

— Это снег, — прошептал Муми-тролль. — Мама слыхала рассказы про него, и он так и называется — снег.

Между тем, хотя сам Муми-тролль даже не подозревал об этом, его бархатная шкурка решила превратиться в шубку, которая может понадобиться зимой. Правда, на то, чтобы отрастить шёрстку, уйдёт немало времени, но решение было принято. (И на том спасибо.)

С трудом пробираясь сквозь снежные сугробы, Муми-тролль подошёл к реке. К той самой прозрачной речушке, что так весело бежала летом по саду семьи муми-троллей. Но теперь она казалась совсем иной — чёрной и равнодушной. Река тоже принадлежала к тому новому миру, где Муми-тролль чувствовал себя чужим.

На всякий случай он взглянул на мост, перекинутый через реку, и на почтовый ящик. И мост и почтовый ящик ничуть не изменились. Муми-тролль слегка приподнял крышку ящика, но там никаких писем не было, он обнаружил лишь увядшие листья, на которых ничего не было написано.

Муми-тролль уже привык к запаху зимы, и этот запах не казался ему каким-то особенным.

Муми-тролль взглянул на куст жасмина — сплошное сплетение голых веток — и с ужасом подумал: «Жасмин умер. Весь мир умер, пока я спал. Этот мир принадлежит кому-то другому, кого я не знаю. Быть может, Морре. Он не создан для того, чтобы в нём жили муми-тролли».

Мгновение Муми-тролль колебался. Но потом подумал, что бодрствовать одному среди тех, кто спит, ещё хуже, и, осторожно ступая, проложил первые следы на заснеженном мосту и дальше вверх по склону. Следы были очень маленькие, но твёрдые и вели, плутая между деревьями, прямо на юг.

ГЛАВА ВТОРАЯ. ЗАКОЛДОВАННАЯ КУПАЛЬНЯ

По берегу моря, чуть подальше к западу, бестолково скакал туда-сюда по снегу маленький бельчонок. Он был ужасно неразумный и в мыслях своих любил называть себя «бельчком с хорошеньким хвостиком».

А вообще-то он никогда подолгу ни о чём не задумывался. Чаще всего он обходился тем, что чувствовал или ощущал. Вот и сейчас он как раз почувствовал, что матрасик в его дупле стал совсем жёсткий, и выскочил из дупла поискать новый.

Время от времени, боясь забыть, что он ищет, бельчонок бормотал про себя слово: «Матрасик...»

Бельчонок был такой забывчивый!

Он прыгал между деревьями, выскакивал на лёд, задумываясь, тыкался мордочкой в снег, глядел в небо, потряхивая головкой, и снова прыгал дальше.

В конце концов бельчонок очутился возле пещеры и быстренько шмыгнул туда. Забравшись так далеко, он совершенно забыл про матрасик. Вместо того чтобы раздобыть себе свежую подстилку, он уселся на свой хвостик и начал думать о том, что его, кроме того, вполне могли бы величать «бельчком с хорошенькими усиками».

Глубоко в сугробе, прикрывавшем вход в пещеру, кто-то постелил солому. На соломе стояла большая картонная коробка с отверстием для воздуха в крышке.

«Вот чудно! — удивился бельчонок. — Прежде этой картонки здесь не было. Должно быть, тут какая-то ошибка. А может, это совсем не та пещера? А я, может, тоже не тот самый бельчонок, хотя мне не хотелось бы этому верить».

Он расковырял уголок крышки и просунул голову в картонную коробку. Внутри, в тепле, лежало что-то очень мягкое и приятное. И бельчонок вспомнил вдруг про свой матрасик. Его мелкие острые зубки прокусили дырку в этом мягком и вытащили из картонки клочок шерсти.

Он вытаскивал один клочок шерсти за другим, у него накопилась уже целая охапка шерсти, а он по-прежнему прилежно

работал всеми четырьмя лапками. Бельчонок был очень доволен — у него будет новый матрасик!

И вдруг он почувствовал, что кто-то пытается укусить его за лапку. Бельчонок мгновенно отдернул её и, с минуту поколебавшись, решил не пугаться, а лучше разведать, что там такое.

Мало-помалу из отверстия в крышке показались взъерошенные волосы и злое личико малышки Мю.

— Ты в своём уме?! — воскликнула она.

— Не знаю, — ответил бельчонок.

— Ты разбудил меня, — строго продолжала малышка Мю, — и съел мой спальный мешок. Как это случилось?

Но бельчонок так разволновался, что опять забыл, зачем он это делал.

Малышка Мю фыркнула и совсем вылезла из картонки. Прикрыв крышкой спящую в картонке сестру Мюмлу, она потрогала снег рукой.

— Так вот ты какой! — воскликнула она. — Чего только не придумают!

Она тут же слепила снежок и метко бросила его в бельчонка, после чего вышла из пещеры, чтобы стать полновластной хозяйкой зимы.

Первое, что она сделала, это поскользнулась на обледенелой горке и довольно сильно ударилась.

— Вот как! Вот как оно бывает, — рассердилась она.

Но тут вдруг подумала о том, до чего смешно она, Мю, выглядит с задранными кверху ногами, и долго хохотала. Потом взглянула на горку, немного поразмышляла и, воскликнув «ага!», съехала на хвостике с горки вниз, подсакивая и хохоча и уносясь далеко-далеко по блестящему скользкому льду.

Она скатилась с горки целых шесть раз и только тогда заметила, что у неё замёрз животик.

Тогда малышка Мю снова пошла в пещеру и вытащила из картонной коробки свою спящую сестру. Мю наверняка никогда прежде не видела санки, но чутьё подсказало ей, что они вполне могут получиться из картонной коробки.

Что же касается бельчонка, то он сидел в лесной чаще и рассеянно поглядывал то на одно дерево, то на другое.

Он не мог, даже если бы пришлось пожертвовать своим хвостиком, вспомнить, в дупле какого дерева он жил и вообще ради чего он прискакал в лес и что там искал.

Муми-тролль ещё совсем недалеко ушёл от дома, как под деревьями уже начала сгущаться мгла.

С каждым шагом лапы его всё глубже увязали в снежных сугробах, а снег уже не казался ему таким занятным, как раньше.

В лесу царила мёртвая тишина. Там не видно было ни души. Время от времени с ветвей срывались снежные шапки. Качнувшись на миг, ветви вновь замирали, и в лесу опять становилось безжизненно и тихо.

«Весь мир погрузился в зимнюю спячку, — подумал Муми-тролль. — Один я тут брожу и никак не могу заснуть. Я один буду брести и брести без конца все дни и все недели напролет, пока сам не превращусь в сугроб, о котором никто даже знать не знает».

Но вот лес кончился, и внизу, под ногами Муми-тролля, открылась новая долина. По другую сторону он увидел Пустынные горы. Словно волны устремились гребни гор — один за другим — к югу, и никогда ещё не казались эти горы такими пустынными.

Только теперь Муми-тролль начал мёрзнуть по-настоящему. Вечерняя мгла заползала из ущелья и медленно взбиралась на оцепеневшие от холода гребни гор. Там, наверху, словно острые белые зубы на чёрной скале, лежал снег. И повсюду, насколько хватал глаз, лишь белое да чёрное, пустота да одиночество.

«Там, за горами, Снусмумрик, — сказал самому себе Муми-тролль. — Где-то на юге он ест апельсины. Если бы я был уверен, что он знает, как я ради него собираюсь перевалить через горы, я бы решился на такой шаг. А иначе ничего у меня не выйдет».

И, повернувшись, Муми-тролль начал медленно по своим собственным следам двигаться назад.

«Я заведу все часы в доме, — подумал он. — Тогда, быть может, весна придёт поскорее. А потом может ведь случиться так, что если я нечаянно разобью какую-нибудь крупную вещь, кто-то проснётся».

Но он знал, что никто из семейства не проснётся.

Внезапно что-то случилось. Какой-то маленький след пересекал следы Муми-тролля. Некоторое время Муми-тролль тихонько разглядывал чужой след. Кто-то живой осторожно крался по лесу, быть может, всего каких-нибудь полчаса тому назад. И уйти далеко чужак не мог. Он шёл по направлению к долине и был, должно быть, меньше самого Муми-тролля. Лапки чужака слегка погрузились в снег.

Муми-тролля кинуло в жар.

— Подожди! — закричал он, чувствуя, что весь горит: от кончика хвоста до ушей. — Не уходи от меня!

Хныча и спотыкаясь, побрёл Муми-тролль по снежному полю, и внезапно на него нахлынул жуткий страх перед мраком

и одиночеством. Страх этот, должно быть, таился где-то с тех самых пор, как Муми-тролль проснулся в спящем доме, но только теперь он дал ему волю.

Муми-тролль больше не кричал, боясь ничего не услышать в ответ. Не отрывая мордочку от следа, который едва виднелся в темноте, и непрестанно всхлипывая, Муми-тролль полз и полз по снегу.

И вдруг он увидел огонёк. Совсем маленький, он озарял всё вокруг мягким, красноватым светом.

Муми-тролль сразу успокоился и, забыв про следы, медленно пошёл на свет. Он шёл, пока не добрёл до самого огонька и не увидел, что это горит самая обыкновенная стеариновая свеча. Она была глубоко и надёжно воткнута в снег, а рядом с ней возвышалась остроконечная крыша домика, сложенная из круглых снежков, прозрачных и красновато-желтоватых, как абажур ночника в доме муми-троллей.

Неподалёку от этой необычной лампы кто-то лежал, глубоко зарывшись в снег, и, глядя в суровое зимнее небо, тихонечко на-свистывал.

— Что это за песенка? — спросил Муми-тролль.

— Это песенка обо мне, — ответили из ямки. — Песенка про Туу-тикки, которая сложила из снежков снежный фонарь, но в припеве говорится совсем о другом.

— Понятно, — сказал Муми-тролль и сел прямо в снег.

— Ничего тебе не понятно, — дружелюбно произнесла Туу-тикки и высунулась из ямки, так что стала видна её куртка в красно-белую полоску. — Потому что в припеве говорится как раз о том, чего нельзя понять. А я думаю сейчас о северном сиянии. Известно, есть оно на самом деле или это одна видимость. Всё очень неопределённо, и это-то меня и успокаивает.

Туу-тикки снова нырнула в свою ямку и продолжила глядеть в небо, успевшее за это время стать совсем чёрным.

Муми-тролль поднял мордочку кверху и увидел северное сияние, которого никогда прежде до него не видел ни один муми-тролль. Оно было бело-голубым и чуть-чуть зеленоватым и, казалось, обрамляло небо длинными, колыхавшимися на ветру занавесками.

— Я думаю, северное сияние есть на самом деле, — сказал Муми-тролль.

Туу-тикки не ответила. Она подползла к снежному фонарю и вытащила оттуда свою свечку.

— Возьмём её домой, — сказала она. — А не то явится Морра и сядет на неё.

Муми-тролль серйозно кивнул в ответ. Он видел Морру всего один-единственный раз в жизни. Это было давным-давно, августовской ночью. Холодная как лёд, вся серая, Морра сидела в тени кустов сирени и смотрела на них. И как смотрела! А когда она скрылась, то оказалось, что на том месте, где она сидела, замёрзла земля.

На какой-то миг Муми-тролль призадумался: может, и зима наступила оттого, что десять тысяч морр уселись на землю. Но он решил поговорить об этом с Туу-тикки, когда познакомится с ней поближе.

Пока они спускались по склону горы, в долине стало светлее, и Муми-тролль понял, что взошла луна.

Туу-тикки повернула на запад и пошла напрямик через фруктовый сад.

— Здесь раньше росли яблоки, — заметил общительный Муми-тролль, глядя на голые деревья.

— А теперь здесь растёт снег, — равнодушно ответила Туу-тикки и пошла дальше.

Они спустились к морю — сплошной чёрной пелене мрака — и осторожно вышли на узкие мостки, ведущие к купальне.

— Отсюда я обычно нырял в воду, — тихонько прошептал Муми-тролль и посмотрел на прошлогодние жёлтые сломанные камышины, торчавшие из-под льда. — Вода была очень тёплая, и я всегда делал по девять заплывов под водой.

Туу-тикки открыла дверь купальни. Войдя туда, она поставила свечу на круглый столик, который папа Муми-тролля давным-давно выловил в море.

В восьмиугольной семейной купальне муми-троллей ничего не изменилось. Пожелтевшие веники на дощатых стенках, окошки с мелкими зелёными и красными стекольцами, узкие скамейки и шкаф для купальных халатов, надувной резиновый хемуль, который никогда не удавалось как следует надуть.

Всё было таким же, как летом. И всё-таки купальня как-то таинственно изменилась.

Туу-тикки сняла шапочку, которая тут же сама собою влезла на стенку и повисла на гвозде.

— От такой шапочки я бы тоже не отказался, — вздохнул Муми-тролль.

— А тебе шапочка ни к чему, — возразила Туу-тикки. — Чтобы согреться, тебе надо помахать ушами, и сразу станет тепло. А вот лапам твоим — холодно.

И тут вдруг, откуда ни возьмись, на полу появилась пара шерстяных чулок, которые важно легли у ног Муми-тролля.

Одновременно в трёхногой железной печурке, стоявшей немного поодаль, зажётся огонь и кто-то под столом начал осторожно играть на флейте.

— Они стесняются, — объяснила Туу-тикки. — Поэтому и играют под столом.

— А почему они не показываются? — спросил Муми-тролль.

— Они так застенчивы, что стали невидимками, — ответила Туу-тикки. — Это восемь совсем маленьких мышшек-землероек, которые живут вместе со мной в купальне.

— Эта купальня папина, — заявил Муми-тролль.

Туу-тикки серьёзно взглянула на него.

— Может, ты и прав, а может, и нет, — сказала она. — Летом она папина, зимой — Туу-тиккина.

Котелок, стоявший на печурке, закипел. Крышка сама собой поднялась, а ложка начала помешивать суп. Другая ложечка выпала в котелок немного соли и аккуратно вернулась на подоконник.

Близилась ночь, и мороз крепчал, а лунный свет заглядывал во все зелёные и красные стекольца.

— Расскажи мне про снег, — попросил Муми-тролль и уселся в выгоревший на солнце папин шезлонг. — Я не понимаю, что это такое.

— Я тоже, — ответила Туу-тикки. — Думаешь, он холодный, а если вылепить из него снежный домик, там становится тепло. Он кажется белым, но иногда он розовый, иногда — голубой. Он может быть мягче всего на свете, а может быть твёрже камня. О нём ничего нельзя знать наверняка.

Вдруг, откуда ни возьмись, плавно прилетела по воздуху тарелка ухи и встала прямо под носом Муми-тролля.

— Где твои мышки научились летать? — спросил он.

— Не важно, — ответила Туу-тикки. — Нельзя же обо всём спрашивать этот народец. Может, мышкам не хочется открывать свои тайны. Не твоя это печаль, да и о снеге тоже не беспокойся.

Прихлебывая из тарелки уху и глядя на угловой шкаф, Муми-тролль подумал о том, как приятно, оказывается, знать, что твой собственный старый купальный халатик висит в этом шкафу. И что среди всего нового и тревожного есть что-то надёжное и привычное. Муми-тролль помнил, что его купальный халатик — голубой, что на нём оторвана вешалка и что в одном кармане, возможно, лежат солнечные очки. В конце концов он произнёс:

— Мы храним здесь наши купальные халаты. Мамин халат висит в самой глубине шкафа.

Туу-тикки протянула лапку и поймала прилетевший по воздуху бутерброд.

— Спасибо, — поблагодарила она мышек-невидимок и попротила Муми-тролля: — Только никогда не открывай этот шкаф. Обещай мне никогда его не открывать.

— Не буду я ничего обещать, — угрюмо ответил Муми-тролль, глядя в свою тарелку.

Ему вдруг показалось, что самое главное в мире — это открыть дверцу шкафа и посмотреть, висит ли там на месте купальный халатик. Огонь в печурке так разгорелся, что в трубе зашумело. В купальне стало совсем тепло, а под столом флейта продолжала наигрывать свою сиротливую мелодию.

Невидимые лапки убрали со стола опустевшие тарелки. В море стеарина утонул фитилёк свечи, и она погасла. И теперь в купальне светился лишь красный глазок печурки да на полу — узор из зелёных и красных стёклышек, нарисованных лучами лунного света.

— Я собираюсь ночевать сегодня дома, — строго сказал Муми-тролль.

— Правильно! — одобрила Туу-тикки. — Луна ещё не зашла, так что ты, наверно, найдёшь дорогу.

Дверь распахнулась сама собой, и Муми-тролль ступил в снег.

— А всё-таки, — сказал он, — всё-таки мой голубой купальный халатик висит в этом шкафу. Спасибо за уху.

Дверь снова закрылась, и Муми-тролль остался наедине с лунным светом да тишиной.

Он быстро глянул на замёрзшее, обледеневшее море, и ему показалось, что где-то далеко на горизонте маячит огромная неуклюжая Морра.

Он увидел, как она ждёт среди прибрежных валунов. А когда он шёл лесом, её тень упорно пряталась за каждым деревом. То была та самая Морра, которая могла сесть на все свечи в мире и заставить померкнуть все краски.

Наконец Муми-тролль пришёл в свой спящий дом. Он медленно влез на огромный сугроб с северной стороны и подобрался к слуховому окошку на крыше, окошко всё ещё было приотворено.

Воздух в доме был тёплый, там пахло муми-троллями, и от шагов Муми-тролля звякнула, приветствуя его, хрустальная люстра. Муми-тролль взял свой матрац и положил его рядом с маминой кроватью. Тихонько вздохнув, она что-то пробормотала во сне. А что — он так и не понял. Затем, тихонько рассмеявшись, она перекатилась поближе к стене.

«Я не принадлежу больше к тем, кто спит, — подумал Муми-тролль. — А к тем, кто не спит, — тоже. Я не знаю, что значит проснуться и что такое — спать».

И он тут же мгновенно заснул, и сирень, что цветёт летом, укрыла его своей ласковой зелёной тенью.

Малышка Мю лежала в своём рваном спальном мешке и злилась. К вечеру подул сильный ветер, и он задувал прямо в пещеру. Мокрая картонная коробка лопнула в трёх местах, а клочья шерсти, выданные из спального мешка, беспорядочно летали по всей пещере из угла в угол.

— Привет, старушечка! — закричала малышка Мю и толкнула в спину свою сестрицу Мюмлу. Но Мюмла продолжала спать, она даже не шевельнулась.

— Ну, я начинаю по-настоящему злиться, — сказала малышка Мю. — Один раз в жизни понадобилась сестра, и вот на тебе — пожалуйста!

Она отшвырнула пинком спальный мешок. Потом подползла к входному отверстию пещеры и с явным восхищением выглянула в холодный мрак.

— Вот я вам всем сейчас покажу, — угрюмо пробормотала малышка Мю и заскользила вниз с горы.

Здесь было гораздо пустыней, чем на краю света (если, конечно, кому-нибудь довелось побывать так далеко). А снег разметало по льду большими серыми волнами. И ещё прежде чем зашла луна, побережье исчезло во мраке.

— А теперь поехали! — сказала малышка Мю.

Её юбки заколыхались на резком северном ветру. Она покатила среди снежных сугробов туда-сюда, растопырив лапки и удерживая надёжное равновесие, которое необходимо, если ты настоящая Мю.

Свеча в купальне уже давным-давно погасла, и, проезжая мимо, малышка Мю увидела лишь очертания остроконечной крыши на глади неба. «Это наша старая купальня», — подумала Мю и вдохнула резкий и опасный запах зимы. Она остановилась у края берега и прислушалась. В глубине Пустынных гор, невероятно далеко отсюда, завывали волки.

— Выходит, дело нешуточное! — пробормотала малышка Мю и ухмыльнулась в темноте.

Её чутьё подсказало ей, что где-то здесь — дорога в Муми-дол и к дому, где есть тёплые одеяла, а может, даже и новый спальный мешок. И она побежала между деревьями напрямик по берегу к дому.

Она была такая маленькая, что её ножки совсем не оставляли следов на снегу.

ГЛАВА ТРЕТЬЯ. ЛЮТАЯ СТУЖА

Теперь все часы снова шли — Муми-тролль завёл их во всём доме, чтобы не чувствовать себя таким одиноким. Но так как счёт времени он утратил, то поставил часы на разное время — может, какое-нибудь и окажется правильным.

Иногда били часы, звенел будильник, и это утешало Муми-тролля. Но он не мог забыть самое ужасное — то, что больше не желало всходить солнце. И правда: день за днём каждое утро брезжил какой-то серенький рассвет, который переходил мало-помалу в длинную зимнюю ночь.

А солнце так и не всходило. Оно где-то потерялось, может, оно унеслось в космос. В самом начале Муми-тролль отказывался в это верить. Он долго ждал, не покажется ли солнце вновь.

Каждый день он спускался к морскому берегу и садился в ожидании, повернув мордочку на восток. Но ничего так и не случалось. Тогда он шёл домой, закрывал за собой слуховое окошко на чердаке и зажигал свечи, стоявшие длинным рядом на выступе изразцовой печи. Тот, кто обитал под кухонным столиком, по-прежнему не вылезал, чтобы поесть, а жил, по-видимому, своей собственной, ужасно таинственной и важной жизнью.

По льду ковыляла Морра, тоже занятая своими собственными мыслями, которые никто до сих пор так и не смог разгадать, а в шкафу купальни за купальными халатами затаилось что-то ужасно опасное. Ничего тут не поделаешь!

Неизвестно почему, но такое бывает в жизни, и ты перед этим беспомощен.

Муми-тролль отыскал на чердаке большую коробку с глянцевыми картинками и, восхищённый по-летнему яркими красками, принялся мечтательно их разглядывать. Там было всё: и цветы, и восходы солнца, и маленькие автомобильчики со светлыми и яркими колёсиками. Блестящие мирные картинки напомнили ему о том прекрасном мире, который он утратил.

Сначала он разложил картинки на полу гостиной, а потом догадался расклеить их по стенам. Он клеил медленно и тщательно, чтобы картинки подольше держались; самые же красивые он наклеил над кроватью своей спящей мамы.

Муми-тролль клеил и клеил картинки, пока не добрался до зеркала; и тут он вдруг увидел, что большой серебряный поднос исчез. Он всегда висел справа от зеркала на ленте, вышитой красным крестиком.

Муми-тролль очень разволновался, так как мама любила этот поднос. Поднос был семейной драгоценностью, которой никогда не пользовались, и единственной вещью в доме, которую начищали к празднику летнего солнцестояния. Осталась только лента да тёмный овал на обоях.

Огорчённый, Муми-тролль стал расхаживать по дому и искать поднос. Его нигде не было, зато он обнаружил, что исчезла уйма других вещей — подушки, одеяла и кастрюли, исчезли мука и сахар. Исчезла даже грелка с вышитой на ней розой, грелка, которую обычно надевали на кофейник.

Муми-тролль принял близко к сердцу все эти пропажи, потому что чувствовал себя в ответе перед всем спящим семейством. Сперва он заподозрил в краже того, кто жил под кухонным столиком. Он заподозрил было Морру и того, кто прятался в шкафу купальни. А вообще-то это мог быть кто угодно: зима была полна удивительных существ, таинственных и странных.

«Надо спросить Туу-тикки, — подумал Муми-тролль. — Правда, я хотел наказать солнце и не выходить из дома, пока оно не вернётся. Но тут дело поважнее».

Выйдя из дома, Муми-тролль увидел перед самой верандой в сероатой полумгле незнакомую ему белую лошадь. Она смотрела на него своими блестящими глазами. Муми-тролль осторожно поздоровался. Однако лошадь не шевельнулась.

И тут он увидел, что лошадь сделана из снега.

Вместо хвоста у неё была метёлка из тех, что лежали в дровяном сарае, а вместо глаз — маленькие зеркала.

В зеркальных глазах Снежной лошади Муми-тролль увидел самого себя, и это испугало его. Тогда он, сделав крюк, обошёл её и быстро засеменял вниз к голым кустам жасмина.

«Если бы хоть здесь оказался кто-нибудь знакомый мне с прежних времен, — думал Муми-тролль. — Кто-нибудь вовсе не таинственный, а совсем обыкновенный, который тоже проснулся бы и не узнал самого себя. Тогда можно было бы сказать: «Привет! Какой ужасный холод! И до чего глупый этот снег! А ты видел, какими стали кусты жасмина?! А помнишь, летом...» Или что-нибудь в этом роде!»

Туу-тикки сидела на перилах моста и пела:

Я — Туу-тикки, я слепила лошадь,
дикую белую лошадь, что скачет галопом,
что топчет лёд перед тем, как наступит ночь,
белую величественную лошадь, что скачет галопом
и несёт великую лютую стужу на своей спине.

Потом шёл совершенно непонятный припев.

— Ты о чём это поёшь? — грустно спросил Муми-тролль.

— О том, что вечером мы лошадь обольём водой из реки. Тогда ночью она замёрзнет и станет ледяной. А когда явится великая лютая стужа, лошадь умчится галопом и никогда не вернётся.

Немного помолчав, Муми-тролль сказал:

— Кто-то уносит вещи из папиного дома.

— Так это же здорово, — весело сказала Туу-тикки. — Тебя и так окружает слишком много вещей. И тех, о которых ты вспоминаешь, и тех, о которых ты только мечтаешь.

И тут Туу-тикки запела новую песню.

Муми-тролль резко отвернулся.

«Она меня не понимает», — думал он, уходя. За его спиной по-прежнему звучала ликующая песня.

— Пой, пой, — пробормотал, всхлипывая, Муми-тролль. — Пой о своей противной зиме с чёрными льдинами и злыми лошадьми из снега и всем этим чудным народцем, который никогда не показывается, а только прячется!

Тяжело ступая, он двинулся дальше вниз по склону; он сердито пинал снег, и слёзы замерзали на его мордочке. Внезапно он запел свою собственную песенку. Он кричал, он горланил изо всех сил, чтобы Туу-тикки услышала его и разозлилась.

Муми-тролль запел свою злую песенку:

Что вы прячетесь, злые зверюшки, глупые вы притворялы?
Утащили вы солнце, чтобы серо и холодно стало.
Я здесь так одинок, я устал пробираться в снегу,
о зелёных деревьях долины забыть не могу.
Вспоминаю я волны на море, голубую веранду мою,
не хочу больше жить в этом зимнем и страшном краю.

— Пусть только взойдёт моё солнце и глянет на вас, вы тут же увидите, какие вы глупые! — закричал Муми-тролль, не заботясь больше о том, чтобы зарифмовать свои слова.

Тогда я стану жить в подсолнухе
и валяться в тёплом песке.
И окно в сад, где роятся пчёлы,
будет открыто целый день.
И будет в нём ярко-голубое небо,
а в нём моё собственное
апельсиново-жёлтое солнце.

Когда Муми-тролль пропел свою дерзкую песенку, стало ужасно тихо. Он молча стоял и прислушивался, но никто ему не возражал.

«Сейчас непременно что-нибудь случится», — дрожа, подумал он. И правда — случилось.

Кто-то в вихре сверкающего снега съезжал с холма, крича:

— Прочь с дороги! Берегись!

Муми-тролль застыл на месте, удивлённо тараща глаза.

Прямо навстречу ему катился серебряный поднос, а на нём восседала пропавшая грелка с кофейника. «Наверное, Туу-тикки полила их водой из реки, — в ужасе подумал Муми-тролль. — А теперь они ожили, убегают прочь и никогда больше не вернуться...»

Вот тут-то он и столкнулся с подносом и грелкой. Муми-тролль упал, барахтаясь в снегу, и услышал, как внизу, у подножия холма, смеётся Туу-тикки.

А потом раздался другой смех — так смеяться могло во всём мире только одно-единственное существо.

— Малышка Мю! — приглушённо закричал Муми-тролль — в рот ему набился снег.

Муми-тролль выбрался из сугроба вне себя от радости. Вот-вот случится что-то хорошее. Это и вправду была малышка Мю, вся запорошенная снегом. В грелке для кофейника Мю прорезала отверстия для головы, лапок, так что вышитая роза красовалась на самом её животе.

— Малютка Мю! — воскликнул Муми-тролль. — О, ты не знаешь... Всё было такое чужое, мне было так одиноко... А помнишь, летом...

— Но теперь зима, — сказала малышка Мю, доставая из снега серебряный поднос. — Неплохо кувыркнулась, а?

— Я проснулся и не мог уснуть, — продолжал Муми-тролль. — Дверь не открывалась, солнце исчезло, и даже тот, кто живёт под кухонным столиком...

— Да, да, — весело сказала малышка Мю. — А потом ты наклеил глянцевые картинки на стены. Похоже на тебя! Я вот всё ломаю голову: может поднос скользить быстрее, если натереть его стеарином?

— Неплохо придумано, — обрадовалась Туу-тикки.

— По льду поднос, наверно, помчится ещё быстрее, — сказала малышка Мю. — Если найти хороший парус в доме муми-троллей.

— А ветер будет его подгонять, — добавила Туу-тикки.

Муми-тролль посмотрел на них и немного подумал. А потом тихо сказал:

— Можете взять мой тент.

После полудня Туу-тикки почувала, что великая стужа уже в пути. Она облила Снежную лошадь водой из реки и натаскала дров в купальню.

— Сидите сегодня дома, потому что она вот-вот явится, — сообщила Туу-тикки мышкам.

Мышки-невидимки закивали головой, и в шкафу что-то зашуршало, словно в знак согласия. Потом Туу-тикки вышла предупредить всех остальных обитателей долины.

— Не беспокойся, — сказала малышка Мю. — Я войду в дом, когда стужа начнёт щипать меня за лапки. А Мюмлу можно прикрыть сверху соломой.

И Мю снова покатила серебряный поднос по ледяному насту.

Туу-тикки продолжала свой путь в долину. По дороге она встретила бельчонка с хорошеньким хвостиком.

— Вечером сиди в своём дупле, ведь великая стужа того и гляди явится, — предупредила Туу-тикки.

— Ясное дело, — ответил бельчонок. — А ты случайно не видел шишку, которую я потерял где-то здесь поблизости?

— Нет, — ответила Туу-тикки. — Но обещай не забыть то, что я сказала. Сиди дома! Как только стемнеет, прячься в своём дупле. Не забудь! Это важно!

Бельчонок рассеянно кивнул.

Туу-тикки отправилась дальше, к дому муми-троллей, и влезла наверх по верёвочной лестнице. Она открыла слуховое окошко и позвала Муми-тролля.

Красными бумажными нитками он чинил купальники всем своим родным.

— Я хотела только сообщить, что великая лютая стужа вот-вот явится, — сказала Туу-тикки.

— Ещё свирепей, чем сейчас? — спросил Муми-тролль. — Какие же вообще эти стужи?

— Эта будет самая опасная, — ответила Туу-тикки. — Она явится прямо с моря в сумерки, когда небо позеленеет.

— А какая она, эта стужа? — спросил Муми-тролль.

— Она очень красивая, эта Ледяная дева, — ответила Туу-тикки. — Но если ты заглянешь ей прямо в лицо, ты замёрзнешь и превратишься в ледышку. Станешь таким же, как хрустящий хлебец, и кто угодно сможет разломать тебя на мелкие кусочки. Поэтому сиди сегодня вечером дома.

Сказав это, Туу-тикки снова влезла на крышу.

Муми-тролль спустился вниз, в погреб, и добавил воды в котёл парового отопления. А потом прикрыл ковриками спящих маму, папу и фрекен Снорк.

Затем он завёл часы и покинул дом. Ему хотелось оказаться наедине с Ледяной девой, когда она наконец явится.

Муми-тролль спустился вниз, в купальню; небо уже поблекло и начало зеленеть. Ветер уснул, а мёртвые камышины неподвижно застыли у края льдины.

Муми-тролль прислушался и подумал, что тишина тоже поёт, только низким голосом. Быть может, это пел лёд, который всё более толстым покровом стягивал море.

В купальне было тепло, а на столе стоял голубой чайник Муми-мамы. Муми-тролль уселся в шезлонг и спросил:

— Когда она явится?

— Скоро, — ответила Туу-тикки. — Но ты не беспокойся.

— Разве я о стуже беспокоюсь? — сказал Муми-тролль. — Я беспокоюсь о других. О тех, о ком я ничего не знаю, о том, кто живёт под кухонным столиком. И ещё о том, кто живёт в моём шкафу. И ещё о Морре, которая только смотрит и не говорит ни слова.

Туу-тикки потёрла свою мордочку и задумалась.

— Видишь ли, — сказала она, — столько самого разного случается лишь зимой, а не летом, и не осенью, и не весной. Зимой случается всё самое страшное, самое удивительное. Являются всякие ночные звери и существа, которым нигде нет места. Да никто и не верит, что они есть на свете. Ведь всё остальное время они прячутся. А когда выпадает белый снег, ночи становятся длинными, наступает покой и всё погружается в зимнюю спячку — вот тогда они тут как тут.

— А ты их знаешь? — спросил Муми-тролль.

— Кого знаю, а кого и нет, — ответила Туу-тикки. — Того, кто живёт под кухонным столиком, я, к примеру, знаю очень хорошо. Думается, он хочет сохранить свою тайну, и я не могу познакомить вас друг с другом.

Муми-тролль пнул ножку стола и вздохнул.

— Ясное дело, ясное дело, — повторил он. — Но я не хочу жить среди разных тайн. Вдруг — бац! — и ты попадаешь в совсем новый мир, и нет никого, кому хочется спросить, где ты жил прежде. Даже у малышки Мю нет желания говорить о том прежнем, настоящем мире.

— А как можно узнать, какой мир настоящий, а какой — нет? — спросила Туу-тикки, прижавшись носом к стеклу. — Вот и она!

Малышка Мю распахнула дверь и швырнула серебряный поднос, который со звоном упал на пол.

— Парус годится, — объявила она. — Но сейчас мне нужнее всего муфта. Из грелки для кофейника, как я её ни кроила, муфта никак не выходит. А теперь у грелки Муми-мамы такой вид, что мне даже совестно подарить её ежу-переселенцу.

— Вижу, — сказал Муми-тролль, мрачно глядя на растерзанную грелку.

Малышка Мю бросила грелку на пол, и её мгновенно убрала одна из мышек-невидимок.

— Ну, а теперь Ледяная дева скоро явится, — сказала малышка Мю.

— Я тоже так думаю, — серьёзно согласилась с ней Туу-тики. — Выйдем и посмотрим.

Они вышли на мостки купальни и принялись к морю. Вечернее небо было совсем зелёным, и весь мир казался сделанным из тонкого стекла. Стояла мёртвая тишина, и повсюду, отражаясь в ледяном насте, светили ясно различимые звёзды. Было ужасно холодно.

— Да, она приближается, — подтвердила Туу-тики. — Теперь нам пора уйти в дом.

В доме было тихо, даже мышки под столом перестали играть.

Далеко-далеко на речном льду показалась Ледяная дева. Она была белая-белая, словно вылитая из стеарина, но когда Муми-тролль взглянул на неё через оконное стекло с правой стороны, она показалась ему красной, а когда посмотрел с левой, она стала светло-зелёной.

Вдруг Муми-тролль почувствовал, что стекло очень похолодело, у него заболела мордочка, и он испуганно отёрнул её от окна.

— Не смотрите туда, — сказала Туу-тики. Они сели возле печки и стали ждать...

— Ой, кто-то карабкается ко мне на колени, — воскликнула малышка Мю и посмотрела на свою юбку. Там никого не было.

— Это мои мышки-невидимки, им страшно, — сказала Туу-тики. — Сиди спокойно, они скоро уйдут.

Ледяная дева как раз проходила мимо купальни. Быть может, она бросила взгляд в окно, потому что в купальне пронёсся ледяной порыв ветра, от которого заколебались и померкли красные языки пламени в печурке. Мышки-невидимки смущённо прыгнули с колен малышки Мю, и все они (и Туу-тики, и Мю, и Муми-тролль) ринулись к окну, чтобы поглядеть на Ледяную деву.

Она стояла спиной к ним в зарослях камыша над снежным сугробом.

— Там бельчонок, — сказала Туу-тики. — Он забыл, что надо сидеть дома.

Ледяная дева склонила своё прекрасное лицо над бельчком и рассеянно щекотала его за ушком. Он как зачарованный смотрел на неё, прямо в её холодные голубые глаза. Улыбнувшись, Ледяная дева пошла дальше.

А на снегу, задрвав кверху маленькие лапки, остался лежать оцепеневший и холодный глупенький бельчонок.

— Плохо дело, — проговорила Туу-тикки.

Она надвинула шапочку на уши, толкнула дверь, и белое облачко снежного пара ворвалось в купальню. Мгновение спустя Туу-тикки снова прошмыгнула в приоткрытую дверь и положила бельчонка на стол.

Мышки-невидимки ринулись вперёд, намочили полотенце горячей водой и завернули бельчонка в это горячее полотенце. Но его маленькие лапки всё так же безжизненно и печально торчали кверху, и ни один усик не шевелился.

— Он совсем мёртвый, — констатировала малышка Мю.

— Во всяком случае, перед тем как умереть, он увидел что-то очень красивое, — дрожащим голосом произнёс Муми-тролль.

— Что поделаешь, — сказала малышка Мю. — Как бы там ни было, теперь он забыл обо всём на свете. А я собираюсь сделать из его хвостика премиленькую муфточку.

— Нет, ты этого не сделаешь! — взволнованно закричал Муми-тролль. — Он должен взять хвостик с собой в могилу. Потому что бельчонка нужно похоронить. Правда, Туу-тикки?

— Гм, — хмыкнула Туу-тикки. — Кто его знает, принесёт ли радость звериному народу хвостик после смерти?

— Миленькая Туу-тикки, — взмолился Муми-тролль, — не говори всё время о том, что он умер. Это так ужасно.

— Раз умер, так уж умер, — примирительно сказала Туу-тикки. — Этот бельчонок мало-помалу превратится в прах. А потом, чуточку позднее, из него вырастут деревья, и на них будут прыгать новые бельчата. Разве это так уж печально?

— Может, и нет, — ответил Муми-тролль и высморкался. — Но всё равно завтра его надо похоронить, и обязательно с хвостиком и со всем-всем, что у него есть. И похороны должны быть красивые и торжественные.

На следующий день в купальне было очень холодно. Огонь ещё горел в печурке, но мышки-невидимки заметно устали. В кофейнике, который Муми-тролль принёс из дому, застыла под крышкой тонкая корочка льда.

Вообще-то Муми-тролль отказался пить кофе из уважения к памяти мёртвого бельчонка.

— Ты должна дать мне купальный халатик, — торжественно сказал он Туу-тикки. — Мама говорила, что на похоронах всегда бывает холодно.

— Отвернись и сосчитай до десяти,— предложила Туу-тикки. Муми-тролль отвернулся к окну и стал считать. Когда он досчитал до восьми, Туу-тикки заперла дверцу шкафа и протянула ему голубой купальный халатик.

— Подумать только, ты вспомнила, что мой халатик голубой,— радостно удивился Муми-тролль.

Он тотчас сунул лапу в карман, но не нашёл солнечных очков. Зато там было немного песка и круглый белый камешек.

Он зажал камешек лапой. В его округлости таилась надёжность лета. Муми-троллю почти казалось, что камешек по-прежнему тёплый от солнца.

— У тебя такой вид, будто ты пришёл незваным в гости,— заметила малышка Мю.

Муми-тролль даже не посмотрел на неё.

— Пойдёте вы на похороны или нет? — с достоинством спросил он.

— Ясное дело, пойдём,— ответила Туу-тикки.— По-своему это был хороший бельчонок.

— В особенности хорош был у него хвостик,— сказала малышка Мю.

Они завернули бельчонок в старую купальную шапочку и вышли на жгучий мороз.

Снег скрипел у них под ногами, а дыхание белым паром вырывалось изо рта. А нос так оледенел, что нельзя было даже его сморщить.

— Твёрдый здесь наст,— восхитилась малышка Мю и запрыгала по мёрзлому берегу.

— Ты не можешь идти чуточку медленнее? — попросил Муми-тролль.— Это ведь всё-таки похороны.

Он был вынужден делать маленькие-маленькие вдохи, чтобы не заглотнуть слишком много ледяного воздуха.

— А я и не знала, что у тебя есть брови! — с любопытством воскликнула малышка Мю.— Сейчас они совсем поседели! И ты ещё больше сбит с толку, чем всегда.

— Это из-за мороза,— строго сказала Туу-тикки.— А теперь помолчи, потому что ни ты, ни я ничего не знаем о похоронах.

Муми-тролль был благодарен ей за эти слова. Он принёс бельчонок прямо к дому и положил его перед Снежной лошадкой.

Затем влез по верёвочной лестнице на крышу и спустился вниз в тёплую гостиную, где спали его родные.

Муми-тролль перерыл все ящики комода. Он перевернул всё вверх дном, но не нашёл того, что искал.

Тогда он подошёл к маминой кровати и шепнул ей на ухо один вопрос. Вздохнув, мама перевернулась на другой бок. Муми-тролль снова шепнул.

Тогда мама, не просыпаясь, ответила ему: ведь она и во сне не забывала ничего из того, что касается традиций.

— Траурные ленты в моём шкафу... на самой верхней полке... направо...

И мама снова погрузилась в зимнюю спячку.

А Муми-тролль вытащил из чулана стремянку и влез на неё, чтобы добраться до верхней полки шкафа.

Там он нашёл коробку со всякими ненужными вещами, которые иногда могут оказаться совершенно необходимы: чёрные траурные ленты и золотые праздничные, и ключи от дома, и пробку от шампанского, и клей для фарфора, и среди прочего — превосходные медные шары для кроватей.

Когда Муми-тролль снова вышел из дому, к хвосту у него была привязана траурная лента. Он прикрепил и маленький чёрный бантик к шапочке Туу-тикки.

А малышка Мю наотрез отказалась от всяких траурных лент и бантиков.

— Если я горюю, мне вовсе незачем это показывать и надевать разные там бантики, — сказала она.

— Да, если ты горюешь, — подчеркнул Муми-тролль. — Но ведь ты не горюешь!

— Нет, — призналась малышка Мю. — Я не могу горевать. Я умею только злиться или радоваться. А разве бельчонку поможет, если я стану горевать? Зато если я разозлюсь на Ледяную деву, может, я и укушу её когда-нибудь за ногу. И тогда, может, она поостережётся щекотать других маленьких бельчат за ушки только потому, что они такие миленькие и пушистые.

— Может, ты и права, — заметила Туу-тикки. — Но как бы там ни было, Муми-тролль тоже прав по-своему. А что делать дальше?

— Теперь я вырою ямку в земле, — сказал Муми-тролль. — Здесь уютное местечко и летом растут маргаритки.

— Что ты, дружок! — печально сказала Туу-тикки. — Земля мёрзлая и твёрдая, как камень. В неё не зароешь даже кузнечика.

Беспомощно взглянув на неё, Муми-тролль ничего не ответил. Никто ничего больше не сказал. И вот тут-то как раз Снежная лошадь склонила голову и осторожно обнюхала бельчонка. Она просительно взглянула на Муми-тролля своими зеркальными глазами и тихонько помахала хвостом-метёлкой.

И тут мышки-невидимки заиграли печальную мелодию на своих флейтах. Муми-тролль, кивнув головой, поблагодарил мышек.

Тогда лошадь подняла бельчонка и положила его себе на спину — вместе с хвостиком, купальной шапочкой и всем прочим; похоронная процессия направилась к морскому берегу.

И Туу-тикки запела о бельчонке:

Жил-был маленький бельчонок,
очень маленький бельчонок.
Был он очень неразумный,
зато тёплый и пушистый.
Теперь он лежит холодный,
совсем холодный,
его лапочки застыли.
Только хвостик его, как прежде,
самый мягкий и пушистый.

Почувствовав под копытами твёрдый ледяной наст, Снежная лошадь вскинула голову, а глаза у неё засветились. И вдруг, радостно подпрыгнув, она поскакала галопом вперёд.

Мышки-невидимки перешли на весёлую и быструю мелодию. Лошадь мчалась всё дальше и дальше с бельчонком на спине и наконец превратилась в крохотную точку на горизонте.

— Я всё думаю, хорошо ли у нас получилось, — беспокойно заметил Муми-тролль.

— Лучше и быть не могло, — утешила его Туу-тикки.

— Нет, могло бы, — возразила малышка Мю. — Если бы мне достался красивый беличий хвостик на муфту, было бы куда лучше.

ГЛАВА ЧЕТВЁРТАЯ. ТАИНСТВЕННЫЕ СУЩЕСТВА

Через несколько дней после похорон бельчонка Муми-тролль обнаружил, что кто-то стащил торф из дровяного сарая.

От двери тянулись по снегу широкие следы, словно кто-то вошёл за собой мешки.

«Это не Мю, — подумал Муми-тролль. — Она слишком маленькая, а Туу-тикки берёт лишь то, что ей нужно. Должно быть, это Морра».

Он отправился по следу — шёрстка у него на затылке стояла дыбом. Ведь кроме него больше некому караулить топливо, так что это было делом чести.

След обрывался на горе, за пещерой.

Там и лежали мешки с торфом. Они были сложены в кучу и приготовлены для костра, а сверху лежала садовая скамейка семьи Муми-троллей, скамейка, потерявшая в августе одну из своих передних ножек.

— Эта скамейка будет красиво гореть, — сказала Туу-тикки, высовываясь из-за костра. — Она старая и сухая, как нюхательный табак.

— Что старая, это точно, — согласился Муми-тролль. — Скамейка довольно долго переходила из поколения в поколение в нашей семье. Её можно было бы ещё починить.

— Лучше смастерить новую, — сказала Туу-тикки. — Хочешь послушать песню о Туу-тикки, которая сложила большой зимний костёр?

— Пожалуйста, — добродушно согласился Муми-тролль.

Тогда Туу-тикки начала медленно топтаться в снегу и петь:

К нам, одинокие, грустные,
к нам, в темноте заплутавшие,
белые, серые, русые,
в зимнюю стужу озябшие!
Бей, барабан, веселей!
Всех наш костёр обогреет,
грусть и тревогу развеет.
Бей, барабан, веселей!
Пламя поярче раздуем,
машем хвостами, танцуем.
Бей, барабан, не молчи
в чёрной холодной ночи!

— Хватит с меня чёрной ночи! — воскликнул Муми-тролль. — Нет, не хочу слушать припев. Я замерзаю. Мне грустно и одиноко. Хочу, чтобы солнце вернулось!

— Но как раз поэтому мы и зажжём нынче вечером большой зимний костёр, — сказала Туу-тикки. — Получишь своё солнце завтра.

— Моё солнце! — дрожа повторил Муми-тролль.

Туу-тикки кивнула и почесала мордочку. Муми-тролль долго молчал. А потом спросил:

— Как ты думаешь, заметит солнце, что садовая скамейка тоже горит в костре, или нет?

— Послушай-ка, — серьёзно сказала Туу-тикки, — такой костёр на тысячу лет старше твоей садовой скамейки. Ты должен гордиться, что и она сгорит в этом костре.

Спорить с нею Муми-тролль не стал.

«Придётся объяснить это маме с папой, — подумал он. — А может, когда начнутся весенние бури, море выбросит другие дрова и другие садовые скамейки».

Костёр становился всё больше и больше. На вершину горы кто-то тащил сухие деревья, трухлявые стволы, старые бочки и доски, найденные кем-то, не желавшим показываться на берегу. Но Муми-тролль чувствовал, что на горе полно народу, но ему так никого и не удалось увидеть.

Малышка Мю притащила свою картонную коробку.

— Картонка больше не нужна, — сказала она. — Кататься на серебряном подносе гораздо лучше. А сестре моей, кажется, понравилось спать на ковре в гостиной. Когда мы зажжём костёр?

— Когда взойдёт луна, — ответила Туу-тикки.

Весь вечер Муми-тролль был в ужасном напряжении. Он бродил из комнаты в комнату и зажигал свечей больше, чем всегда. Иногда он молча стоял, прислушиваясь к дыханию спящих и слабому потрескиванию стен, когда мороз крепчал.

Муми-тролль был уверен, что теперь все таинственные, все загадочные существа, все, кто боится света, и все ненастоящие, о которых говорила Туу-тикки, вылезут из своих норок. Они подкрадутся еле слышно к большому костру, зажжённому маленькими зверюшками, чтобы умиловить тьму и холод. И наконец-то он их увидит!

Муми-тролль зажжёт керосиновую лампу, поднялся на чердак и открыл слуховое окошко. Луна ещё не показывалась, но долина была залита слабым светом северного сияния. Внизу у моста двигалась целая вереница факелов, окружённая пляшущими тенями. Они направлялись к морю и к подножию горы.

Муми-тролль с зажжённой лампой в лапах осторожно спустился вниз. Сад и лес были полны блуждающих лучей света и неясного шёпота, а все следы вели к горе.

Когда он вышел на морской берег, луна стояла над ледяным покровом моря белая как мел и ужасно далёкая. Что-то шевельнулось рядом с Муми-троллем, и, нагнувшись, он увидел сердитые светящиеся глаза малышки Мю.

— Сейчас начнётся пожар, — засмеялась она. — Мы спалим весь лунный свет.

И в тот же миг над вершиной горы взметнулось ввысь жёлтое пламя. Туу-тикки зажгла костёр.

Он занялся мгновенно. Взрыв, как зверь, костёр вспыхнул снизу доверху багровыми языками пламени: отблески его трепетали на зеркальной поверхности почерневшего льда. Коротенькая

сиротливая мелодия пронеслась у самого уха Муми-тролля — то мышки-невидимки, опоздав, спешили попасть на эту зимнюю церемонию.

Их маленькие и большие тени торжественно скользили по вершине горы. И вот начали бить барабаны.

— Твоя садовая скамейка тоже пошла в ход, — сказала малышка Мю.

— Ну её, эту скамейку! — проговорил Муми-тролль.

Спотыкаясь, он карабкался вверх на оледенелую гору, сверкавшую в отсветах огня. Снег таял от жара костра, и тёплые струйки воды стекали Муми-троллю на лапы.

«Солнце вернётся, — возбужденно подумал он. — Конец темноте и одиночеству. Можно будет посидеть на веранде на солнышке и погреть спину...»

Он уже взобрался на вершину горы. Вокруг костра было жарко. Мышки-невидимки затаили новую, какую-то неистовую мелодию.

Но пляшущие тени исчезли, а барабаны били уже по другую сторону костра.

— Почему они ушли? — спросил Муми-тролль.

Туу-тикки поглядела на него своими спокойными голубыми глазами. Но видела ли она его на самом деле? Он не был в этом уверен. Скорее, она всматривалась в свой собственный зимний мир, живший из года в год по своим собственным, чужим для Муми-тролля законам. Ведь зимой он всегда спал в тёплом доме семейства муми-троллей.

— А где тот, кто живёт в шкафу купальни? — спросил Муми-тролль.

— Что ты сказал? — с отсутствующим видом спросила Туу-тикки.

— Я хочу видеть того, кто живёт в шкафу купальни! — повторил Муми-тролль.

— Его нельзя выпускать, — ответила Туу-тикки, — ведь никогда не знаешь, что может взбрести в голову такому, как он.

Множество каких-то крохотных существ с длинными ногами промчались, словно струйки дыма, по льду. Кто-то с серебристыми рогами, громко топая, прошёл мимо Муми-тролля, а над огнём, широко размахивая крыльями, промчалось к северу что-то чёрное. Но всё случилось так быстро, что Муми-тролль даже не успел познакомиться с этими таинственными существами.

— Туу-тикки, миленькая, — попросил он, потянув её за полу куртки.

И тогда она дружелюбно сказала:

— Вон тот, кто живёт под кухонным столиком!

Это был совсем крохотный зверёк с косматыми бровями: он сидел отдельно от всех и глядел в костёр.

Муми-тролль подсел к нему и спросил:

— Надеюсь, хрустящий хлебец был не очень чёрствый?

Зверёк посмотрел на него, но ничего не ответил.

— У вас такие удивительные косматые брови, — вежливо продолжал Муми-тролль.

Тогда зверёк с косматыми бровями ответил:

— Снадафф уму-у.

— Что? — удивлённо спросил Муми-тролль.

— Радамса! — сердито ответил зверёк.

— Он говорит на своём собственном языке и думает, что ты оскорбил его, — объяснила Туу-тикки.

— Но я вовсе этого не хотел, — боязливо сказал Муми-тролль. — Радамса, радамса, — умоляюще добавил он.

Тут зверёк с косматыми бровями вскочил, вне себя от злости, и исчез.

— Что же мне делать? — произнёс Муми-тролль. — Теперь он ещё целый год проживёт под кухонным столиком, не зная, что я пытался сказать ему очень приятные слова.

— Ничего не поделаешь, — вздохнула Туу-тикки.

Садовая скамейка рассыпалась пламенным дождём.

На месте костра остались лишь красные угли, и снежная вода бурлила в горных расселинах.

Тут мышки-невидимки перестали играть на флейтах, и все разом устались на лёд.

Там сидела Морра. В её маленьких круглых глазках отражался отсвет костра, а сама она казалась сплошной громадной и бесформенной серой глыбой. И стала гораздо больше, чем в августе.

Барабаны смолкли, когда Морра взгромоздилась на вершину горы. Она подошла прямо к костру и, не произнеся ни слова, усе-лась на него.

Угли страшно зашипели, и вся гора окуталась туманом. Когда он рассеялся, от пламенеющих углей не осталось и следа. Осталась лишь одна большая серая Морра, нагоняющая снежную мглу.

Муми-тролль сбежал вниз на берег. Вцепившись в Туу-тикки, он воскликнул:

— Что теперь будет? Морра погасила солнце!

— Успокойся! — сказала Туу-тикки. — Она пришла вовсе не для того, чтобы погасить огонь, бедняжка хотела погреться. Но

огонь, как и всё тёплое, гаснет, когда Морра садится на него. Теперь Морра снова разочаровалась в своих ожиданиях.

Муми-тролль видел, как Морра поднимается и обнюхивает вмёрзшие в землю угли. Затем она подходит к зажжённой керосиновой лампе, которую Муми-тролль оставил на вершине горы, и лампа гаснет.

Морра ещё немного помедлила на вершине. Гора опустела, все разбрелись куда-то. Наконец Морра снова соскользнула на лёд и растворилась в темноте, одинокая, как и прежде.

Муми-тролль отправился домой.

Прежде чем заснуть, он осторожно подёргал маму за ухо и сказал:

— Этот вечер был не особенно весёлый.

— Ничего, сынок, — пробормотала во сне мама, — может, в другой раз...

А под кухонным столиком сидел зверёк с косматыми бровями и бранился про себя.

— Радамса! — твердил он, пожимая плечами. — Радамса!

Но, как видно, никто, кроме него самого, не мог понять, о чём он толкует.

Туу-тикики удила подо льдом рыбу. Она думала о том, как это хорошо, что у моря бывают часы отлива, когда оно становится мелким и можно влезть в прорубь у мостков купальни и посидеть с удочкой на камне. Сверху тебя прикрывает зеленоватый лесной свод, а под ногами плещется море.

Всё это похоже на чёрный пол и зелёный потолок, которые протираются в бесконечность, пока не сольются воедино и не станут сплошной тьмой.

Рядом с Туу-тикики лежали четыре маленькие рыбки. Оставалось поймать ещё одну, чтобы хватило на уху.

Вдруг Туу-тикики почувствовала, что мостки качаются от чьих-то нетерпеливых шагов. А потом там, наверху, кто-то забарабанил в дверь купальни. Подождав немного, снова забарабанил.

— Эй! — закричала Туу-тикики. — Я подо льдом!

Под ледяным сводом раздалось эхо: «Эй!» Много раз прокатившись взад-вперёд, эхо повторило: «...подо льдом!»

Вскоре в прорубь осторожно просунулась мордочка Муми-тролля. Его уши были украшены выцветшими золотыми лентами.

Он взглянул на чёрную воду, дышавшую холодом, на четырёх застывших рыбок, пойманных Туу-тикики, и, задрожав, сказал:

— Оно никогда не вернётся.

— Кто? — спросила Туу-тикики.

— Солнце! — закричал Муми-тролль.

«Солнце! Солнце, солнце, солнце...» — вторило, удаляясь всё дальше и дальше, эхо.

Туу-тикки вытянула из воды леску.

— Не спеши так, — сказала она. — Солнце каждый год всходило как раз в этот день; оно взойдёт и сегодня. Убери свою мордочку, тогда я смогу выбраться из проруби.

Туу-тикки вылезла из проруби и села на крутую лесенку купальни. Она понюхала воздух, прислушалась и сказала:

— Через час. Садись и жди.

Малышка Мю прикатила по льду и уселась рядом с ними. Она крепко привязала к подошвам башмаков жестяные крышки от башмаков, чтобы лучше скользить по льду.

— Так, придётся ждать новых чудес, — сказала она. — Но это не значит, что я против того, чтобы стало светлее.

Из лесу прилетели, хлопая крыльями, две старые вороны и опустились на крышу купальни. Минуты шли.

Внезапно шерсть на спине Муми-тролля встала дыбом, и после нескольких минут мучительного ожидания он вдруг увидел, как на сумеречном небе, низко над горизонтом зажглось красноватое сияние. Оно сгустилось в узкую неяркую полоску, рассыпавшую длинные лучи света над ледяным покровом моря.

— Вот оно! — вскричал Муми-тролль. Приподняв малышку Мю, он поцеловал её прямо в мордочку.

— Ах! Нечего дурачиться! — сказала малышка Мю. — Не шуми! Не из-за чего!

— Ура! — продолжал кричать Муми-тролль. — Скоро наступит весна! Станет тепло! Всё начнёт просыпаться.

Схватив четыре пойманные рыбки, Муми-тролль подбросил их высоко в воздух, потом постоял даже на голове. Никогда прежде он не чувствовал себя таким счастливым, как теперь на льду.

В тот же миг лёд снова потемнел.

Вороны поднялись в воздух и, медленно взмахивая крыльями, полетели в сторону суши. Туу-тикки собрала своих рыбёшек, а маленькая красноватая полоска тем временем опустилась за горизонт.

— Никак солнце передумало?! — в ужасе воскликнул Муми-тролль.

— Неудивительно, раз ты так ведёшь себя, — сказала Мю и умчалась на своих жестяных крышках-коньках.

— Солнце вернётся завтра, — утешила Муми-тролля Туу-тикки. — И оно будет чуть побольше, уже как корка сыра. Не принимай это так близко к сердцу.

И Туу-тикки полезла под лёд, чтобы наполнить суповую кастрюлю морской водой.

Ясное дело, она права. Не так-то просто солнцу взойти. Но оттого, что кто-то прав, твоё разочарование ничуть не меньше.

Муми-тролль сидел, глядя вниз, на ледяной наст, и внезапно рассердился. Злость зародилась где-то в животе, он почувствовал себя обманутым.

И ему стало стыдно оттого, что он шумел, оттого, что на ушах у него золотые ленты. Это ещё больше разозлило его. В конце концов Муми-тролль почувствовал: он должен сделать что-то совершенно ужасное, такое, что ему запрещают, иначе ему не успокоиться. И сделать сию же минуту!

Он вскочил, перебежал через мост и ворвался в купальню, прошёл прямо к шкафу и широко распахнул его дверцы. Там висели купальные халаты. Так же, как и летом.

И ещё там лежал резиновый хемуль, который ему никогда не удавалось как следует надуть. А на Муми-тролля смотрело незнакомое существо — маленькое, серое, с длинной шерстью и большой мордочкой. Внезапно оживившись, оно словно ветер промчалось мимо Муми-тролля и исчезло. Муми-тролль увидел, как его хвост, словно чёрный шнурок, проскользнул в дверь купальни. Кисточка хвоста застряла на миг в дверной щели, но потом вырвалась, и странное существо исчезло, будто его и не было.

Зато появилась Туу-тикки с суповой кастрюлей в лапах и сказала:

— Вон оно что, ты всё-таки не удержался и открыл шкаф.

— Там сидела всего-навсего какая-то старая крыса, — угрюмо буркнул Муми-тролль.

— Это вовсе не крыса, — объяснила Туу-тикки. — Это тролль. Тролль — каким был и ты до того, как превратился в муми-тролля. Таким ты был тысячу лет тому назад.

Муми-тролль не нашёлся что ответить. Он отправился домой и уселся поразмышлять в гостиной.

Немного погодя пришла Мю — одолжить стеариновую свечу и сахар.

— О тебе ходят жуткие слухи, — восхищённо сказала она. — Болтают, что ты выпустил из шкафа собственного предка. И утверждают, будто вы похожи друг на друга.

— Какая чепуха! Не говори глупости! — отрезал Муми-тролль.

Он поднялся на чердак и отыскал семейный альбом. Муми-тролль листал страницу за страницей, и всюду, чаще всего на фоне изразцовых печей или на верандах, были изображены вполне достойные муми-тролли. Ни один не напоминал тролля из шкафа.

«Должно быть, это ошибка,— подумал Муми-тролль,— он не может быть моим родственником».

Он взглянул на своего спящего отца. Только мордочка его напоминала морду тролля. Но, может, тысячу лет тому назад?..

Вдруг зазвенела хрустальная люстра. Она тихонько качалась взад-вперёд, а в окутывающем её тюлевым чехле что-то шевелилось: мохнатое, маленькое, с длинным чёрным хвостом, свисавшим прямо между хрусталиками.

— Это он,— пробормотал Муми-тролль.— Мой предок поселился на люстре в гостиной.

Но это вроде бы было не так опасно. Муми-тролль уже начал привыкать к чудесам волшебной зимы.

— Как поживаешь? — тихонько спросил он тролля.

Тролль посмотрел на него сквозь тюль и помахал ушами.

— Будь поосторожней с хрустальной люстрой,— предупредил его Муми-тролль.— Это фамильная драгоценность.

Тролль, склонив голову набок, посмотрел на него внимательно, с нескрываемым любопытством.

«Сейчас он заговорит,— подумал Муми-тролль. И в тот же миг он страшно испугался: неужели предок что-нибудь скажет? А вдруг заговорит на иностранном языке, как тот зверёк с косматыми бровями? А вдруг он рассердится и скажет «радамса» или что-нибудь ещё в этом роде? И тогда их знакомству — конец».

— Тсс! — прошептал Муми-тролль.— Лучше ничего не говори!

Может, они всё-таки родственники? А родственники, которые приходят в гости, могут остаться надолго. А тем более если это предок, он может остаться навсегда. Кто знает. И если вести себя неосторожно, он может тебя неправильно понять и рассердиться. Придётся им тогда всю жизнь жить вместе со злым предком.

— Тсс! — повторил Муми-тролль.— Тсс!

Предок, ничего не отвечая, стал трясти хрустальную люстру.

«Я покажу ему наш дом,— подумал Муми-тролль.— Мама непременно бы это сделала, если бы какой-нибудь родственник явился к нам в гости».

Взяв лампу, он осветил красивую картину, которая называлась «Филифьонка у окна». Тролль посмотрел на картину и встрахнулся.

Муми-тролль прошёл дальше, к плюшевому дивану и осветил его лампой. Он показал троллю по очереди все стулья, зеркало в гостиной и трамвайчик из пенки, одним словом — всё самое ценное и красивое, что было у семьи муми-троллей.

Тролль всё внимательно рассматривал, но явно не понимал, что ему показывают. В конце концов Муми-тролль, вздохнув, поставил лампу на выступ печки.

Но тут тролля явно что-то заинтересовало. Будто мешок с тряпьем, вывалился он из хрустальной люстры и беспокойно забегал вокруг печки. Он совал голову в отверстия печки и обнюхивал золу. Он очень заинтересовался вышитым бисером шнурком, с помощью которого открывали вьюшки, и долго тыкался носом в щелку между печкой и стеной.

«Должно быть, правда, что он — мой родственник, — разволновавшись, подумал Муми-тролль. — Ведь мама всегда говорила, что наши предки жили за печкой...»

В этот миг зазвонил будильник, который Муми-тролль обычно ставил на то время, когда наступали сумерки и когда он больше всего тосковал от одиночества.

Тролль остолбенел, а потом бросился в печку, так что зола поднялась серым облаком ввысь. Через минуту он уже сердито загромыхал вьюшкой.

Муми-тролль выключил будильник и прислушался — сердце его колотилось. Но ничего больше не было слышно.

Немного сажки тихонько выпало из трубы, а шнурок вьюшки закачался.

Муми-тролль влез на крышу, чтобы успокоиться.

— Ну, как тебе живётся с дедушкой? — крикнула малышка Мю, съезжая с горки на санках.

— Отлично! — с достоинством произнёс Муми-тролль. — В таком древнем роду, как наш, все знают, как нужно себя вести.

Муми-тролль внезапно очень возгордился тем, что у него есть предок. И вдобавок его самолюбие приятно щекотало то, что у малышки Мю никакой родословной не было и что она скорее всего появилась на свет случайно.

В ту ночь предок Муми-тролля переставил мебель во всём доме. Делал он это совсем тихо, но удивительно энергично.

Он передвинул диван к печке и перевесил картины. Те, которые нравились ему меньше, он повесил вверх ногами. (А может, это были как раз те картины, которые ему больше всех приглянулись. Кто знает!)

Мебель была передвинута, а будильник брошен в помойное ведро. Вместо этого тролль приволок с чердака кучу старого хлама и нагромоздил его вокруг печки.

Пришла Туу-тикки и, взглянув на весь этот разор, сказала:

— Я думаю, он хотел создать себе домашний уют. — Туу-тикки потёрла нос. — Он пытался окружить печку надёжным частоколом, чтобы никто не мешал ему в ней жить.

— Но что скажет мама? — забеспокоился Муми-тролль.

Туу-тикки пожала плечами.

— А зачем тебе понадобилось выпускать его из шкафа? — сказала она. — Во всяком случае этот тролль ничего не ест. Страшно выгодно и для тебя, и для него. Попробайся отнестись ко всему этому как к забавной истории.

Муми-тролль кивнул.

Немного подумав, он залез в кучу ломаной мебели, пустых ящичков, рыбачьих сетей, рулонов бумаги, старых корзин и садовых инструментов. Очень скоро Муми-тролль понял, что там необычайно уютно.

Он решил спать в корзине с древесной стружкой, стоявшей под испорченной качалкой.

По правде сказать, он всё это время не чувствовал себя по-настоящему надёжно в полутёмной гостиной с пустыми окнами. А спящая семья навевала на него тоску.

Теперь же, в тесном пространстве между ящиком с пожитками, качалкой и спинкой дивана, он чувствовал себя совершенно уверенно и ни капельки не боялся одиночества.

Сквозь отверстия в дверце печки он видел частицу тёмного пространства, но, не желая мешать предку, утеплял стены своего нового жилища как можно тише.

Вечером он взял с собой лампу, лёг и слушал, как в печке шуршит предок.

«Вот так и я, быть может, жил тысячу лет тому назад», — зачарованно думал Муми-тролль.

Он решил крикнуть в трубу что-нибудь такое дружеское, в знак тайного согласия. Но потом отказался от этой мысли, погасил лампу и, свернувшись калачиком, глубже зарылся в древесную стружку.

ГЛАВА ПЯТАЯ. ОДИНОКИЕ ГОСТИ

С каждым днём солнце всё выше поднималось на небе. В конце концов оно поднялось так высоко, что несколько неярких лучей упало в долину. В этот знаменательный день после обеда в долине появился чужой — маленький тощий пёсик в рваной шерстяной шапчонке, надвинутой на глаза.

Он утверждал, что зовут его Юнк и что в дальних долинах кончилась еда. А с тех пор как там побывала Ледяная дева, стало ещё

труднее раздобыть какую-нибудь снедь. Говорят, что некий хемуль в отчаянии слопал свою собственную коллекцию жуков, но, вероятно, это были только слухи. Скорее всего он слопал коллекцию своего товарища. Во всяком случае, в Муми-доле появилось много пришлых... Кто-то пустил слух, что там есть рябина и целый погреб с вареньем. Хотя насчёт варенья это, верно, тоже были только слухи...

Юнк уселся в снег на свой тощий хвост, и вся его печальная морда сморщилась.

— Мы едим уху, — сказала Туу-тикки. — И ни о каком погребе с вареньем я не слыхивала.

Муми-тролль бросил быстрый взгляд на круглый снежный сугроб за дровяным сараем.

— А погреб там! — вмешалась малышка Мю. — И там столько варенья, что можно объесться, и на всех банках указан год, когда оно сварено, а крышка обвязана красным шнурком!

— Я, между прочим, стерегу имущество мамы и папы, пока они спят, — сказал, покраснев, Муми-тролль.

— Само собой! — льстиво пробормотал Юнк.

Муми-тролль посмотрел на веранду, а потом на морщинистую морду Юнка.

— Ты любишь варенье? — сердито спросил он.

— Не знаю, — ответил Юнк.

Муми-тролль вздохнул и сказал:

— Ну ладно. Только помни: берите сначала самые старые банки.

Несколько часов спустя на мосту появилась целая толпа малюток, а в саду металась растерянная Филифьонка и жаловалась, что её комнатные растения помёрзли, а кто-то съел все её припасы. А по дороге в долину она встретила бессовестную Гафсу, которая сказала, что зима есть зима и надо позаботиться обо всём вовремя.

К вечеру вся долина так и кишела пришельцами, которые успели протоптать тропинки к погребу с вареньем. Те, кто крепче держался на ногах, отправились вниз, к морю, и поселились в купальне.

Только в пещеру никого не пустили. Малышка Мю заявила, что нельзя мешать Мюмле.

Перед домом муми-троллей сидели и канючили самые обездоленные.

Муми-тролль с керосиновой лампой в лапе вылез через слуховое окошко и осветил толпу.

— Можете войти в дом и переночевать, — пригласил он. Ведь никогда не знаешь, как поведут себя все эти морры и прочие, что слоняются вокруг.

— Мне не влезть по верёвочной лестнице, — пожаловался какой-то старый хомса.

Тогда Муми-тролль стал разгребать снег перед входной дверью. Он трудился с большим усердием. И когда длинный узкий туннель в снегу, вырытый им, упёрся в стену дома, никакой двери там не оказалось, а было только замёрзшее окно.

«Выходит, я рыл неправильно, — сказал Муми-тролль про себя. — И если я начну рыть новый туннель, могу опять промахнуться».

Что же делать? Он осторожно разбил оконное стекло, и гости влезли в дом.

— Не разбудите мою семью, — предупредил Муми-тролль. — Здесь спит мама, там — папа, а там, чуть подалее, — фрекен Снорк. Мой предок спит в печке. Вы можете завернуться в коврики и скатерти, потому что все одеяла мы одолжили знакомым.

Гости поклонились спящим, а потом быстро завернулись в коврики и скатерти. А самые маленькие заснули в шапках, домашних туфлях, словом — где придётся.

Многие, простудившись, чихали, а кое-кто уже заскучал и проसился домой.

«Вот ужас-то, — думал Муми-тролль. — Скоро погреб с вареньем опустеет. А что я скажу весной, когда мама с папой проснутся и увидят, что картины висят вверх ногами, а в доме полно народу?»

Он вылез обратно через туннель, чтобы посмотреть, не забыли ли они кого-нибудь во дворе.

Там светила луна, да в снегу сидел один-одинёшенек Юнк и выл. Вытянув морду вверх, к луне, он выводил длинную печальную песню.

— Почему ты не хочешь войти в дом и лечь спать? — спросил Муми-тролль.

Юнк посмотрел на него позеленевшими от лунного света глазами. Одно ухо у него стояло торчком, другое повисло. Казалось, он к чему-то прислушивался, и вся его морда застыла в ожидании.

И тут они оба услышали, как где-то далеко воют волки. Юнк мрачно кивнул и снова натянул на себя шапочку.

— Это мои большие сильные братья! — прошептал он. — Если бы ты знал, как я по ним тоскую!

— А ты их не боишься? — спросил Муми-тролль.

— Боюсь, — ответил Юнк. — Это-то и есть самое печальное.

И Юнк свернул на протоптанную тропинку к купальне. Муми-тролль снова влез в окно гостиной.

Какая-то малютка испугалась зеркала и всхлипывала, сидя в трамвайчике из пенки.

А так всё было тихо.

«Как трудно им приходится,— подумал Муми-тролль.— Может, и не так уж страшно, что съели столько варенья. А банки, приготовленные на воскресенье, можно всегда припрятать... Ну те, что с клубничным вареньем... на время припрятать».

Однажды на рассвете долина пробудилась от чистых пронзительных звуков рога. Сидевшая на полу пещеры Мю стала притопывать в такт ногами. Туу-тикки наострила уши, а пёс Юнк, поджав хвост, уполз под скамейку.

Предок Муми-тролля сердито загрохотал печной вьюшкой, и большинство гостей проснулись.

Муми-тролль ринулся к окну, вылез в него и стал пробираться через снежный туннель.

При свете лучей бледного зимнего солнца с горного склона съезжал огромный хемуль. Он трубил в сверкающий медный рог и, казалось, чувствовал себя превосходно.

«Этот съест целую прорву варенья,— подумал Муми-тролль.— Интересно, что у него на ногах?»

Хемуль положил рог на крышу дровяного сарая и снял лыжи. — Хорошие у вас тут холмы,— сказал он.— А слалом у вас есть? — Сейчас узнаю,— ответил Муми-тролль.

Он снова влез в гостиную и спросил:

— Есть тут кто-нибудь по имени Слалом?

— Меня зовут Саломея,— прошептала малютка, испугавшаяся зеркала.

Муми-тролль подошёл к Хемулю и сказал:

— По имени Слалом почти никого нет. Есть только одна по имени Саломея.

Но Хемуль, не слушая его, обнюхал папину табачную делянку.

— Хорошее место для жилья,— похвалил он.— Здесь мы построим снежный дом.

— Вы можете поселиться у меня,— чуть помедлив, сказал Муми-тролль.

— Нет, спасибо,— ответил Хемуль.— В доме спёртый воздух, это вредно для здоровья. Мне нужен свежий воздух, много свежего воздуха. Мы сейчас же примемся за работу, чтобы не терять зря времени.

Между тем гости Муми-тролля мало-помалу выбрались из дому и молча наблюдали за Хемулем.

— А вы не можете ещё поиграть? — спросила крошка Саломея.

— Всеми своё время,— бодро ответил Хемуль.— Сейчас мы работаем.

Немного погодя все гости уже строили снежный дом на табачной делянке Муми-папы, а Хемуль в это самое время плескался в реке, и несколько замёрзших малюток в ужасе смотрели на него.

Муми-тролль со всех ног помчался к купальне.

— Туу-тикки! — закричал он. — Сюда приехал какой-то Хемуль! Он думает поселиться в снежном доме, как раз сейчас он купается в реке.

— Ах вот что! Вот он какой, этот Хемуль, — серьёзно заметила Туу-тикки. — Значит, конец мирной жизни в долине.

Она отложила в сторону удочку и пошла с Муми-троллем к дому.

По дороге они встретили малышку Мю, сиявшую в предвкушении новых событий.

— Видели, что у него на ногах? — воскликнула она. — Это называется лыжи! Я думаю сию же минуту раздобыть себе такие!

Дом Хемуля медленно выросал. Гости работали не покладая лап, бросая тоскливые взгляды на погреб с вареньем. Хемуль же после водных процедур занимался на берегу гимнастикой.

— Ну, не удивительная ли это штука — холод! — бодро восклицал он. — Я никогда не бываю в такой отличной форме, как зимой. Не хотите ли тоже окунуться перед завтраком?

Муми-тролль смотрел на чёрную куртку Хемуля с лимонно-жёлтыми узорами и огорчённо удивлялся, почему Хемуль не кажется ему симпатичным. Ведь он так тосковал, так тосковал по такому, как Хемуль, радостному и открытому, а совсем не таинственному и скрытному.

А теперь он чувствовал, что Хемуль ему куда более чужой, нежели тот злой и непонятный зверёк под кухонным столиком.

Он беспомощно взглянул на Туу-тикки. Она, сдвинув брови и выпятив нижнюю губу, рассматривала свою vareжку. И Муми-тролль понял, что Туу-тикки тоже не нравится Хемуль. Тогда, повернувшись к Хемулю, он с наигранным дружелюбием сказал:

— Хорошо, наверное, быть любителем холодного купания?

— Холодная вода лучше всего на свете! — сияя, ответил ему Хемуль. — Она гонит прочь все досужие мысли и фантазии. Верь мне: самое опасное — запереться в четырёх стенах.

— Правда?! — воскликнул Муми-тролль.

— От этого в голову лезут разные мысли, — сказал Хемуль. — Кстати, когда здесь обедают?

— Когда я наловлю рыбы, — угрюмо буркнула Туу-тикки.

— Я не ем рыбы,— сообщил Хемуль.— Только овощи, зелень и ягоды.

— А клюквенное варенье? — с надеждой спросил Муми-тролль. Большой кувшин разварившегося клюквенного варенья — единственный — ещё оставался в погребе.

Но Хемуль ответил:

— Нет, лучше клубничное.

После еды Хемуль надел лыжи и влез на самый высокий склон холма, тот, что спускался в долину над самой пещерой. У подножия холма стояли все гости Муми-тролля и смотрели на Хемуля, не зная, что и думать.

Они топтались на снегу, время от времени утирая мокрые носы,— день выдался на редкость холодный.

Но вот Хемуль помчался вниз. Все затаили дыхание от ужаса. Посредине холма он сделал резкий поворот в сторону, подняв целую тучу сверкающих снежинок. Потом, заорав во всё горло, так же резко повернул в другую сторону. На огромной скорости он делал повороты то в одну, то в другую сторону, и от его чёрно-жёлтой куртки рябило в глазах.

Крепко зажмурив глаза, Муми-тролль подумал: «До чего же все, кто пришёл сюда, разные».

Малышка Мю стояла на вершине холма и кричала от радости и восхищения. Она разломала деревянную бочку и крепко привязала к башмакам две доски.

— А теперь — я! — вопила она и, ни минуты не колеблясь, припустила вниз с холма по прямой. Муми-тролль взглянул одним глазом вверх на неё и понял, что Мю справится. Её маленькое доброе личико выражало радость и уверенность, а ножки, словно палочки, твёрдо стояли на снегу.

Муми-тролль почувствовал прилив гордости. Малышка Мю катила так бесшабашно вперёд, она неслась отчаянно, сломя голову и чуть не врезалась в сосну, пошатнулась, но удержалась на ногах. И вот она уже внизу и, хохоча во всё горло, плюхнулась в снег.

— Она из моих самых старых друзей,— объяснил Муми-тролль Филифьонке.

— Так я и думала,— кисло сказала Филифьонка.— Когда в этом доме подают кофе?

К ним крупными шагами подошёл Хемуль. Он снял лыжи. Морда его лоснилась.

— А теперь мы научим Муми-тролля кататься на лыжах,— доброжелательно сказал он.

— Нет, спасибо, лучше не надо, — пробормотал Муми-тролль, отступив назад. Он быстро взглянул туда, где только что была Туу-тикки. Но она ушла, наверное, наловить рыбы на свежую уху.

— Главное, не надо бояться, — ободряюще сказал Хемуль, крепко привязывая лыжи к лапам Муми-тролля.

— Но я не хочу... — начал было несчастный Муми-тролль.

Малышка Мю посмотрела на него, высоко подняв брови.

— Ну ладно, — мрачно согласился Муми-тролль. — Но только не с очень высокого холма...

— Да нет, съедешь со склона, что ведёт к мосту, — сказал Хемуль. — Согни колени! Наклонись вперёд! Следи только, чтобы лыжи не разъезжались! Верхнюю часть туловища — прямо! Лапы прижми к телу! Ну, всё запомнил?

— Нет, — ответил Муми-тролль.

Его кто-то подтолкнул в спину, он закрыл глаза и поехал. Сначала лыжи его широко разъезжались в стороны. Потом они скрестились, перепутались с лыжными палками, и на всё это неуклюже упал Муми-тролль.

Среди зрителей началось оживление.

— Запасись терпением, — советовал Хемуль. — Вставай, дружок, попробуй ещё раз.

— Ноги дрожат, — пробормотал Муми-тролль.

Да уж! Это было, пожалуй, не лучше одиночества. Даже солнце, о котором он так ужасно тосковал, светило прямо в долину и было свидетелем его унижения.

На этот раз мост у подножия холма стремительно ринулся к Муми-троллю, и он сильно задрал одну ногу вверх, чтобы удержать равновесие. Другая же его нога продолжала скользить сама по себе. Гости кричали «ура!», полагая, что жизнь снова становится веселее.

Муми-тролль уже не понимал, куда едет, — вверх или вниз. Вокруг были лишь снег да несчастья. Под конец он повис на ивовом кусте, что рос на самом берегу реки, а хвост его полоскался в холодной воде. Весь мир был сплошной мешаниной из лыж, лыжных палок и всевозможных неприятностей.

— Не падай духом! — ласково сказал Хемуль. — Давай ещё раз!

Но этого «ещё раз» больше не случилось, потому что Муми-тролль утратил мужество. Да, он в самом деле утратил мужество и ещё долго потом часто мечтал о том, как всё было бы, если бы он в третий раз торжественно съехал с холма. Он бы описал на мосту красивую дугу и с улыбкой повернулся бы к гостям. А они бы кричали от восторга. Но так не вышло.

Вместо этого Муми-тролль сказал:

— Катайтесь, если хотите, а я пошёл домой.

И, ни на кого не глядя, он вполз через снежный туннель в свою тёплую гостиную, в своё гнездо под креслом-качалкой.

Он слышал, как Хемуль орёт во всё горло на холме. Сунув голову в печку, Муми-тролль прошептал:

— Мне он всё равно не нравится.

В ответ предок вышвырнул из печки немного сажи, может, он хотел выказать своё расположение к потомку. Муми-тролль же начал спокойно рисовать кусочком угля на спинке дивана. Он нарисовал Хемуля, стоявшего вверх ногами в снежном сугробе. А в печке стояла припрятанная большая банка с клубничным вареньем.

На следующей неделе Туу-тикки упрямо сидела подо льдом и удила рыбу. Рядом с ней под зеленоватым ледяным сводом сидели длинной цепочкой гости и удили рыбу. То были гости, которым Хемуль пришёлся не по нраву. А в доме семьи муми-троллей мало-помалу собрались все, кому не было дела до Хемуля и кто не в силах был или не смел ему это показать.

Ранним утром Хемуль просовывал голову через разбитое стекло и освещал всех факелом. Он обожал жечь факелы и сидеть у костра. Правда, кто же не любит жечь факелы и сидеть у костра, но Хемуль придавал всему этому необычайное значение.

Гости полюбили долгие беззаботные часы перед обедом, когда мало-помалу занимался день. А они тем временем болтали о том, что им снилось ночью, и прислушивались к тому, как Муми-тролль варит на кухне кофе.

Всё это портил только Хемуль. Он всегда начинал говорить о том, что воздух в доме спёртый, и расписывал, как приятно жить в холодном снегу.

Затем он начинал светскую болтовню о том, как можно провести новый наступивший день. Он и в самом деле делал всё, чтобы обитателям долины было приятно, и всегда обижался, когда они отказывались развлекаться. Тогда он, похлопывая кого-нибудь по спине, говорил:

— Ну что же! Ничего, скоро поймёте: я был прав.

А вот малышка Мю, единственная из всех, повсюду следовала за Хемумем по пятам. Он щедро учил её всему, что знал сам, особенно — кататься на лыжах. И весь сиял от радости, что она делает такие быстрые успехи.

— Маленькая фрекен, — говорил Хемуль, — вы прирождённая лыжница. Скоро вы меня перещеголяете!

— Об этом я только и мечтаю! — откровенно признавалась малышка Мю.

И стоило ей только выучиться хорошенько кататься на лыжах, как она тотчас же исчезла. Она стала кататься на своих, известных только ей, холмах и думать забыла о Хемуле.

Как бы там ни было, теперь всё больше гостей забиралось под ледяной свод реки удить рыбу, и в конце концов на холме, где Хемуль обычно катался на лыжах, пестрела одна лишь его чёрно-жёлтая куртка.

Гостям долины не нравилось, когда их втягивали в какие-нибудь новые, утомительные дела.

Им больше нравилось сидеть и болтать о том, как было прежде, пока не явилась Ледяная дева и не кончилась еда. Они рассказывали друг другу о том, какой мебелью обставляли они свои дома, и с кем они были в родстве, и с кем дружили, и как ужасно было, когда явилась великая лютая стужа и всё переменялось.

Они жались ближе к печке и слушали друг друга, пока не наступал наконец их черёд рассказывать.

Муми-тролль видел, что Хемуль становится всё более и более одинок.

«Надо сделать так, чтобы он ушёл прежде, чем сам это поймёт, — думал Муми-тролль. — И прежде, чем кончится варенье!»

Но не так-то просто было найти повод избавиться от Хемуля, повод, который был бы и надёжным и приличным.

Иногда Хемуль съезжал вниз к морю и пытался выманить пса Юнка из купальни. Но Юнку вовсе не хотелось ходить на лыжах по холмам, не интересовали его и сани, в которые запрягают собак. Ночью он всё больше времени проводил под открытым небом и выл на луну, а днём хотел спать и клевал носом.

В конце концов Хемуль, оставив лыжные палки в сторону, умоляюще сказал:

— Я ужасно люблю собак. Я всегда мечтал о собственной собаке, которая бы тоже любила меня. Почему ты не хочешь поиграть со мной?

— Да я и сам не знаю, — пробормотал, краснея, Юнк.

И как можно скорей снова шмыгнул в купальню, где так хорошо мечталось о волках.

Вот с кем бы ему хотелось поиграть! Какое великое счастье было бы охотиться вместе с волками, следовать за ними повсюду, делать всё, что делают они, исполнять все их желания. И мало-помалу он бы одичал и стал таким же вольным, как они.

Каждую ночь, когда лунный свет мерцал в ледяных цветах и разводах оконных стекол, Юнк просыпался в купальне и садился, прислушиваясь. И каждую ночь, надвинув шапчонку на уши, он неслышно прокрадывался из купальни на берег.

Он всегда шёл одной и той же дорогой, пересекал берег, поднимался на горный склон и брёл на юг в лес. Он заходил так далеко, что лес редел и он мог заглянуть в глубину Пустынных гор. Там Юнк садился в снег и ждал до тех пор, пока не раздавался волчий вой. Иногда волки были очень далеко, иногда ближе. Но выли они почти каждую ночь.

И всякий раз, услышав их, Юнк задирает морду вверх и выл им в ответ.

На утренней заре он снова тайком пробирался домой, в купальню, заползал в шкаф и спал.

Однажды Туу-тикки, взглянув на него, сказала:

— Так ты никогда их не забудешь.

— А я не желаю их забывать, — ответил Юнк. — Потому-то я и хожу туда.

Довольно странно вела себя самая робкая из всех гостей долины, крошка Саломея, которая и вправду любила Хемуля. Она жила в постоянной надежде ещё и ещё раз услышать звуки рога. Но, к сожалению, Хемуль был такой огромный и так всегда спешил, что никогда не замечал её.

Как она ни торопилась подбежать к нему, Хемуль всегда уезжал на лыжах раньше, и если она иной раз успевала подойти к нему, когда он начинал трубить в рог, то рог тут же смолкал и Хемуль принимался за что-нибудь новенькое.

Несколько раз крошка Саломея пыталась объяснить Хемулю, что она от него в восторге. Но она была слишком застенчива и деликатна, а Хемуль никогда не умел слушать как следует.

Так что ничего серьёзного ей так и не удалось ему сказать.

Однажды ночью крошка Саломея проснулась в трамвайчике из пенки, где на задней платформе она устроила себе постельку. Спать там рядом с пуговицами и английскими булавками, которыми семья Муми-троллей в течение долгого времени наполняла трамвайчик — лучшее украшение своей гостиной, — было не очень-то удобно. А крошка Саломея, естественно, была слишком щепетильна, чтобы выбросить из трамвайчика то, что ей мешало.

И вот однажды ночью она услышала, как Туу-тикки и Муми-тролль разговаривают внизу, под креслом-качалкой, и тотчас поняла, что речь идет о её любимом Хемуле.

— Так дальше невозможно, — произнёс в темноте голос Туу-тикки. — Нам нужно снова вернуть покой. С тех пор как он начал трубить в свой рог, мои мышки-музыканты отказываются играть на флейтах. А большинство моих друзей-невидимок перебрались на север. Все гости долины волнуются, они простудились, сидя целый день подо льдом. А Юнк прячется в шкафу до самой темноты. Кто-то должен сказать Хемулю, чтобы он уходил.

— Я не решаюсь это сделать, — сказал Муми-тролль. — Он так уверен в том, что мы его любим.

— Тогда нужно обманом заставить его уйти, — посоветовала Туу-тикки. — Скажи ему, что холмы в Пустынных горах — гораздо выше и лучше, чем здесь.

— Но там ведь нет холмов, где можно кататься на лыжах, — укоризненно возразил Муми-тролль. — Там одни лишь пропасти да зубчатые скалы, даже не покрытые снегом.

Крошка Саломея задрожала, слёзы выступили у неё на глазах.

— Хемуль нигде не пропадёт, — продолжала Туу-тикки. — Неужели лучше ждать того часа, когда он сам поймёт, что мы его не любим? Сам посуди.

— Послушай, а может, ты сама скажешь ему обо всём? — жалобно попросил Муми-тролль.

— Он ведь живёт в твоём саду, — ответила Туу-тикки. — Освободи от него сад. Всем станет лучше. И ему тоже.

Потом разговор стих, и Туу-тикки вылезла в окошко.

Крошка Саломея лежала без сна и смотрела в темноту. Так вот оно что! Они собираются прогнать Хемуля вместе с его медным рогом! Они хотят, чтобы он упал вниз, в пропасть. Оставалось одно: предупредить его о Пустынных горах. Но предупредить осторожно. Чтобы он не понял, как все хотят от него отделаться. А иначе он огорчится.

Всю ночь крошка Саломея не спала и раздумывала. Её маленькая головка не привыкла к таким сложным размышлениям, и под самое утро она имела неосторожность заснуть. Она проспала и утренний кофе, и обед, и никто, вообще-то говоря, о ней даже и не вспомнил.

Выпив кофе, Муми-тролль поднялся на холм, с которого катались на лыжах.

— Привет! — воскликнул Хемуль. — Здорово, что ты пришёл сюда! Можно, я научу тебя делать совсем маленький простой поворот, ну совсем неопасный?

— Спасибо, только не сейчас, — ответил Муми-тролль, чувствуя себя ужасно несчастным. — Я пришёл поболтать.

— Вот здорово! — воскликнул Хемуль. — Вы ведь не очень-то болтливы, как я посмотрю. Стоит мне появиться, как вы замолкаете и удираете прочь.

Муми-тролль быстро взглянул на него, но на морде Хемуля были написаны лишь любопытство и радость. Тогда, облегчённо вздохнув, Муми-тролль сказал:

— Дело в том, что в Пустынных горах попадаются совершенно удивительные холмы.

— Вот как? — спросил Хемуль.

— Да, да! Необыкновенные! — возбуждённо продолжал Муми-тролль. — Они тянутся то вверх, то вниз и просто необыкновенны!

— Надо бы поглядеть. Но путь туда неблизкий. Если я отправлюсь в Пустынные горы, может статься, мы не встретимся нынешней весной. А жаль, не правда ли?

— Ага! — соврал Муми-тролль и густо покраснел.

— Но подумать об этом во всяком случае стоит, — продолжал размышлять вслух Хемуль. — Это была бы жизнь на диких пустошах. Большие, сложенные из брёвен костры по вечерам и новые победы над горными вершинами каждое утро! Долгие пробежки в ущельях и лощинах, покрытых мягким, нетронутым снегом, который скрипит, когда его разрезают лыжи... — Хемуль погрузился в мечты. — Как любезно с твоей стороны, что ты успокоишься обо мне и о том, как я катаюсь на лыжах, — с благодарностью сказал он.

Муми-тролль посмотрел на него. Нет, больше так нельзя.

— Но холмы в Пустынных горах опасны! — воскликнул он.

— Только не для меня! — ответил Хемуль. — Как мило, что ты боишься за меня, но я люблю холмы!

— Ведь эти холмы просто ужасны! — воскликнул Муми-тролль. — Они спускаются прямо в пропасть и даже не покрыты снегом! Я сказал неправду! Теперь я вдруг вспомнил, что там совсем нельзя кататься!

— Ты уверен в этом? — удивлённо спросил Хемуль.

— Поверь мне! — умолял Муми-тролль. — Милый Хемуль, останься с нами. Я как раз думал научиться ходить на лыжах.

— Ну ладно! — согласился Хемуль. — Если вам так хочется удерживать меня здесь, я останусь.

Беседа с Хемулем страшно взволновала Муми-тролля, и он не мог идти домой. Вместо этого он спустился с холма и пошёл вдоль морского берега, сделав большой крюк вокруг купальни.

Он шёл, испытывая всё большее и большее облегчение. Под конец он почти развеселился, посвистывал и, пиная, гнал перед собой кусок льда. И тут вдруг начал медленно падать снег.

Муми-тролль никогда прежде не видел снегопада и потому очень удивился.

Снежинки одна за другой ложились на его тёплый нос и таяли. Он ловил их лапой, чтобы хоть на миг восхититься их красотой, он задирает голову и смотрел, как они опускаются на него; они были мягче и легче пуха, и их становилось всё больше и больше.

«Так вот как, оказывается, это бывает,— подумал Муми-тролль,— а я-то считал, что снег растёт снизу, из земли».

Воздух сразу потеплел. Кругом ничего, кроме падающего снега, не было видно, и Муми-тролль впал в такой же восторг, как бывало летом, когда он переходил вброд озеро. Сбросив купальный халатик, он во всю длину растянулся в снежном сугробе.

«Зима! — думал он. — Ведь её тоже можно полюбить!»

За окном уже стемнело, когда крошка Саломея в страхе проснулась: она что-то прозевала. И сразу вспомнила Хемуля.

Она спрыгнула с комода сначала на стул, а потом на пол. Гостиная была пуста, потому что все были внизу, в купальне, и обедали. Саломея вылезла в окошко и, задыхаясь от слёз, ринулась через снежный туннель из дому.

Не было ни луны на небе, ни северного сияния! Только густо падающий снег — он залеплял глаза и одежду, идти становилось всё труднее. Крошка Саломея приковыляла к снежному дому Хемуля и заглянула туда. В доме было темно и пусто.

Тут Саломею охватил страх, и вместо того чтобы подождать, она кинулась навстречу вьюге.

Она звала своего обожаемого Хемуля, но это было совершенно напрасно — всё равно что пробовать докричаться через подушки, набитые перьями. А её едва заметные следы мгновенно засыпал падающий снег.

Поздно вечером снегопад прекратился.

Снег опустился на землю, и горизонт, словно кто-то отдернул лёгкую занавеску, очистился до самого моря. И уже там, над ним, тёмно-синяя гряда облаков закрыла заходящее солнце.

Муми-тролль смотрел на надвигающуюся с моря непогоду. Казалось, будто перед последним трагическим актом пьесы поднялся занавес. Сцена, белоснежная и пустынная, простиралась до самого горизонта, а над берегом быстро спускалась морозная темнота. Муми-тролль, никогда не видевший снежной вьюги, думал, что бушует гроза. Он решил во что бы то ни стало не пугаться, когда раздадутся первые глухие раскаты грома.

Но гром не загредел. Даже молнии не засверкали. Зато с белой макушки одной из скал, тянувшихся вдоль берега, метнулся ввысь слабый снежный вихрь.

Лёгкие порывы беспокойного ветерка поспешно перебегали взад-вперёд по льду и, уносясь вдаль, шептались в прибрежном лесу. Тёмно-голубая гряда облаков росла, ветер становился всё сильнее.

Внезапно Муми-троллю показалось, будто распахнулась какая-то огромная дверь, ветер ворвался в неё, тьма разинула свою пасть, и всё наполнилось летящим мокрым снегом.

Снег уже не падал сверху, а с невероятной силой носился над землёй, он завывал, он толкал, валил с ног, словно живое существо.

Потеряв равновесие, Муми-тролль упал. Снег залепил ему глаза, набился в уши. Муми-троллю стало страшно.

Время и весь мир куда-то исчезли, не за что было ухватиться, и ничего не было видно, остался лишь заколдованный вихрь пляшущей влажной мглы.

Если бы на берегу случайно оказался кто-нибудь сведущий и разумный, он мог бы сказать, что наступает весна, которая будет долгой.

Но никого такого на берегу не оказалось; там был только один-единственный растерявшийся Муми-тролль, который, барахтаясь в снегу, полз на четвереньках навстречу ветру, совсем не в ту сторону, куда ему было нужно.

Он всё полз и полз, и снег уже целым сугробом лежал на его мордочке. Теперь Муми-тролль ни капельки не сомневался в том, что зима придумала эту метель: ведь ей надо раз и навсегда доказать, что от неё всё равно не спастись.

И надо же было сначала обмануть его роскошным хороводом медленно падающих пушистых снежинок, а потом устроить вьюгу и бросить весь этот красивый снег ему в мордочку. И как раз тогда, когда он думал, что начинает любить зиму.

Мало-помалу Муми-тролль разозлился.

Он поднялся и попытался было кричать на ураган. Он бил снег и слегка повизгивал — ведь всё равно никто не мог его услышать.

А потом устал и повернулся к снежному бурану спиной. Ветер тут же унялся, и только тогда Муми-тролль почувствовал: ветер был тёплый! Он увлек Муми-тролля за собой, сделал его таким лёгким, что Муми-троллю казалось, будто он летит.

«Я одно целое с ветром и непогодой, я частица снежной бури, — подумал растроганный Муми-тролль. — Это почти как летом. Борешься с волнами, а потом поворачиваешься, позволяешь швырнуть себя прямо в прибой и отправляешься в плавание, словно бутылочная пробка; в пене морской играют сотни маленьких радуг, а ты, чуть испуганный, смеяшь, причаливаешь к пустынному берегу».

Муми-тролль распростёр лапы и полетел.

«Пугай себе, зима, сколько влезет, — в восторге думал он. — Теперь я тебя раскусил. Ты не хуже всего остального, только тебя надо узнать. Теперь тебе меня больше не обмануть!»

А зима неслась вместе с ним далеко-далеко по всему берегу, пока Муми-тролль не уткнулся носом в сугроб на заснеженном причале и не увидел слабый свет, падавший из окошка купальни.

— Вот оно что, я спасён, — сказал озадаченный Муми-тролль.

Как жаль, что всё самое интересное кончается тогда, когда его перестаёшь бояться и когда тебе, наоборот, уже становится весело.

Он открыл дверь, и навстречу снежной буре хлынула волна тёплого пара. Муми-тролль с трудом разглядел, что купальня битком набита народом.

— Вот явился! Это один из их компании! — крикнул кто-то.

— А кто ещё из нашей компании? — спросил Муми-тролль, протирая глаза от залепившего их снега.

— Крошка Саломея заблудилась в снежном буране, — серьёзно сказала Туу-тикки.

Стакан подогретого сока словно сам по себе повис в воздухе.

— Спасибо! — кивнул Муми-тролль мышкам-невидимкам и сказал: — Но ведь крошка Саломея никогда не выходит из дому?

— Мы тоже никак не можем этого понять, — сказал Хомса-старший. — А искать её не стоит, пока буря не уймётся. Крошка Саломея может быть где угодно, и скорее всего её засыпало снегом.

— А где же Хемуль? — спросил Муми-тролль.

— Он отправился её искать, — сообщила Туу-тикки. И, ехидно усмехнувшись, добавила: — Вы с ним, кажется, говорили о Пустынных горах?

— Ну и что, — пылко возразил Муми-тролль.

Туу-тикки ухмыльнулась ещё сильнее.

— Ты умеешь замечательно уговаривать, — сказала она. — Хемуль поведал нам, что холмы в Пустынных горах очень жалкие и кататься на лыжах там просто невозможно. Он страшно рад, что мы так любим его.

— Но я думал... — начал было Муми-тролль.

— Успокойся, — примирительно сказала Туу-тикки. — Может статься, мы и полюбим его.

Вполне возможно, что Хемуль был толстокожим и не всегда понимал, что нравится и что не нравится тем, кто его окружает. Зато нюх на погоду был у него лучше, чем у пса Юнка. (К тому же нюх Юнка как раз теперь притупили тоска и раздумье.)

Хемуль отыскал на чердаке пару старых теннисных ракеток и приспособил их вместо снегоступов. Он спокойно топал по снегу сквозь пургу, шаря глазами по белой равнине, и, принюхиваясь, пытался уловить запах самого маленького существа, какое только можно найти на свете.

Ему пришло в голову зайти в свой снежный дом, и там он уловил запах крошки Саломеи.

«Крошка была здесь и искала меня, — добродушно подумал Хемуль. — А зачем?..»

Внезапно Хемуль смутно вспомнил, как крошка Саломея пыталась ему что-то сказать, но очень застеснялась и не посмела.

И пока он протаптывал себе дальше дорогу в снежном буране, одна картина за другой вставали в его памяти: вот крошка ожидает его на горке... вот бежит по следу... вот обнюхивает медный рог...

И Хемуль смущенно подумал: «А ведь я был с ней невежлив!»

Он не мучился угрызениями совести — такое с хемулями случается редко, — но ему ещё больше захотелось найти крошку Саломею.

Тогда он встал на колени в снегу, чтобы удостовериться, не потерял ли он её след.

След беспорядочно петлял, как бывает у мелких зверьков, когда они не помнят себя от испуга. В какой-то миг крошка была на мосту, страшно близко к краю моста. Потом след её пошёл вверх по склону и исчез на холме.

Хемуль подумал немного — а для него это было достаточно трудно — и начал разгребать снег на холме. Он рыл очень долго. И наконец нащупал что-то очень маленькое и тёплое.

— Не бойся, — сказал Хемуль. — Это всего лишь я.

Он сунул малютку за пазуху между фуфайкой и курткой из меха ламы, поднялся на ноги и зашлёпал дальше на своих снегоступах.

А вообще-то он сразу забыл про крошку Саломею и думал теперь лишь о стакане подогретого сока.

На другой день, в воскресенье, ветер улегся. Было тепло, пасмурно, и все чуть ли не по колено утопали в снегу.

Вся долина, озарённая луной, казалась игрушечной. Одни сугробы походили на огромные круглые булки, другие образовали красиво изогнутые горные гряды с остроконечными вершинами. На каждый куст была надета большая снежная шляпа. А деревья выглядели как гигантские торты, придуманные кондитером с удивительной фантазией.

В виде исключения все гости высыпали на снег и устроили настоящую войну снежками. Варенье почти уже кончилось, но оно всё же придало гостям сил, их лапы окрепли.

Хемуль сидел на крыше дровяного сарая и трубил в свой медный рог, а рядом с ним сидела счастливая крошка Саломея.

Он играл свой любимый «Марш хемулей» и закончил его особенно замысловатым пассажем. Потом, повернувшись к Муми-троллю, сказал:

— Ты только не расстраивайся, но я всё же поеду в Пустынные горы. А следующей зимой обещаю научить тебя кататься на лыжах.

— Я ведь говорил тебе... — огорчённо начал Муми-тролль.

— Знаю, знаю, — прервал его Хемуль. — Тогда в Пустынных горах было именно так. Но после снежного бурана холмы там стали просто замечательные. И подумать только, сколько там свежайшего воздуха!

Муми-тролль взглянул на Туу-тикки.

Она кивнула. Это означало: пусть едет. Всё разъяснилось и наладилось само собой.

Муми-тролль вошёл в дом и открыл печную вьюшку. Сначала он тихонько позвал своего предка с помощью неназойливого опознавательного сигнала, звучавшего примерно так: тиу-уу, тиу-уу. Предок не отвечал.

«Я совсем забыл про него, — подумал Муми-тролль. — Но то, что происходит сейчас, в самом деле гораздо интереснее, чем то, что было тысячу лет назад».

Он вытащил из печки большую банку клубничного варенья. А потом написал кусочком угля на закрывавшей банку бумажной обертке: «Моему старому другу — Хемулю».

В тот вечер Юнку пришлось пробираться целый час по снегу, прежде чем он добрался до своей ямки, где обычно сидел и тосковал. Всякий раз, когда пес сидел здесь, тоскуя, ямка печали становилась чуть больше, но теперь она вовсе утонула в снегу.

Пустынные горы от подножий до вершин были одеты снегом и раскинулись перед Юнком во всей своей роскошной белизне. Ночь была безлунная, но звёзды необычайно ярко светили во влажном воздухе. Далеко-далеко глухо прогрехотал снежный обвал. Юнк уселся в ямку и стал ждать волков.

Этой ночью ему пришлось ждать долго.

Он представлял, как волки бегут по заснеженному полю, серые, сильные, огромные, и как они внезапно останавливаются, слышав его вой на опушке леса.

А может, они думают: «Там, вдалеке, у нас есть товарищ. Двоюродный брат, с которым неплохо было бы познакомиться...»

Мысль об этом взволновала Юнка, и фантазия его вдруг дерзко разыгралась. Пока пес ждал, он вышивал свою мечту красочными узорами. Вот стая волков внезапно появляется где-то на дальней горной гряде. Они бегут к нему. Они виляют хвостами...

Тут Юнк вспомнил, что настоящие волки никогда не виляют хвостами. Но это не важно. Во всяком случае они бегут к нему, они его узнали... Они решили наконец позволить ему сопровождать стаю...

Однако если бы мечта Юнка осуществилась, ему грозила бы опасность. И мысль об этом ошеломила одинокого пса; подняв морду к звёздам, подавленный тоской, Юнк завыл.

И вдруг волки ответили ему.

Они были так близко, что Юнка охватил страх. Он сделал неловкую попытку зарыться в снег. Повсюду вокруг него зажглись огоньками волчьи глаза.

Теперь волки замолчали. Они окружили Юнка кольцом, и кольцо это всё сжималось и сжималось.

Виляя хвостом, Юнк заскулил, но никто ему не ответил. Он снял свою шерстяную шапчонку и подбросил её в воздух, желая показать, что он охотно поиграл бы с волками и что вообще он совсем безобидный пес.

Но волки даже не посмотрели на его шапчонку. И внезапно Юнк понял, как он ошибся! Волки вовсе не его братья, с ними не поиграешь.

«Волки съедят тебя в два счёта, и ты едва ли успеешь раскаяться в том, что вёл себя как круглый дурак, — подумал Юнк и перестал вилять хвостом. — Как жаль, а ведь я бы мог спокойно спать по ночам, вместо того чтобы сидеть в снегу и тосковать до слёз...»

Волки подходили всё ближе.

И тут вдруг в лесу раздался звонкий звук медного рога. То была гремющая музыка духового инструмента, музыка, от которой с деревьев посыпался снег и заморгали жёлтые волчьи глаза. В одну секунду опасность миновала, и только шерстяная шапчонка осталась лежать на снегу рядом с Юнком. А с горного склона на широких снегоступах, с трудом волоча ноги, спускался Хемуль.

В походном мешке Хемуля лежала согретая теплом сонная крошка Саломея и прислушивалась к музыке рога.

— Ты что тут сидишь, пёсик? — спросил Хемуль. — Долго ждал меня?

— Нет, — ответил Юнк.

— Скоро мы перейдём на твёрдый снежный наст, — радостно сообщил Хемуль. — А когда мы доберёмся до Пустынных гор, я дам тебе тёплого молока из термоса.

И Хемуль, не оглядываясь, побежал дальше.

Юнк брёл следом за ним. Ему показалось это самым правильным. Иначе он поступить не мог.

ГЛАВА ШЕСТАЯ. ПЕРВАЯ ВЕСНА

После первой весенней бури в долину пришли беспокойство и перемены. Гости ещё сильнее затосковали по дому. Один за другим отправлялись они в путь, чаще всего ночью, когда снежный наст твёрдый и по нему легче было идти. Кое-кто смастерил себе лыжи, и каждый захватил на дорогу хотя бы маленькую баночку с вареньем. Уходившие последними поделили между собой банку клюквенного варенья.

Вот и самые последние гости перешли мост, и погреб с вареньем совсем опустел.

— Теперь мы остались втроём, — сказала Туу-тикки, — ты, я да малышка Мю. А все таинственные, загадочные существа спрятались до следующей зимы.

— Я так и не разглядел того, с серебристыми рогами, — вздохнул Муми-тролль. — И тех малюток с длинными ногами, которые скользили по льду. Или то чёрное с необычайно огромными глазами, что перелетело через костёр.

— Их царство — зима, — объяснила Туу-тикки. — Разве ты не видишь, что скоро наступит весна?

Муми-тролль покачал головой.

— Ещё рано. Я не узнаю её, — сказал он.

Но Туу-тикки вывернула наизнанку свою красную шапчонку — подкладка её оказалась нежно-голубой.

— Я всегда выворачиваю наизнанку шапчонку, когда нос мой чует весну, — проговорила она. И, усевшись на крышку колодца, запела примерно так:

Я — Туу-тикки,
чую носом тёплые ветры.
Теперь налетят великие бури.
Теперь понесутся грохочущие лавины.
Теперь я переверну всю землю,
так что всё станет по-другому,
и все смогут снять шерстяные вещи
и положить их в шкаф.

Однажды вечером Муми-тролль возвращался из купальни и вдруг замер посреди дороги и навострил уши.

Стояла обычная, тёплая ночь, полная трепета и шорохов. Деревья давно стряхнули с себя снег, и Муми-тролль слышал, как колышутся в темноте их ветви.

Издалека, с юга, налетел сильный порыв ветра. Муми-тролль почувял, как ветер с шумом промчался мимо него по лесу к противоположному склону горы.

Каскад водяных капель обрушился с деревьев вниз в темнеющий снег, и Муми-тролль, подняв нос, принюхался.

Может, это был запах земли. Муми-тролль пошёл дальше, уже зная, что Туу-тикки права: в самом деле наступает весна.

Впервые за долгое время Муми-тролль внимательно посмотрел на своих спящих папу и маму. Он подержал лампу и над фрекен Снорк, задумчиво разглядывая её челку, которая блестела при свете лампы. Фрекен Снорк действительно была очень мила. Как только она проснётся, она тут же кинется к шкафу и вытащит свою зелёную весеннюю шляпу. Так она делала всегда.

Муми-тролль поставил лампу на выступ изразцовой печи и оглядел гостиную. Комната, по правде говоря, выглядела ужасно. Много вещей было раздарено, взято на время или попросту украдено каким-нибудь легкомысленным гостем.

А те вещи, что ещё остались, находились в невообразимом беспорядке. Кухня была завалена невымытой посудой. Огонь в печи парового отопления угасал, потому что кончились дрова. Погреб с вареньем опустел. Оконное стекло было разбито.

Муми-тролль погрузился в раздумье.

С крыши дома начал медленно сползать мокрый снег. И когда он падал, раздавался грохот. В верхней части окошка, выходящего на юг, внезапно показался клочок пасмурного ночного неба.

Подойдя к парадной двери, Муми-тролль потрогал её. Ему показалось, что она чуть-чуть подалась. Тогда, упёршись лапами в пол, он стал толкать её изо всех сил.

Медленно, медленно, отодвигая огромные снежные сугробы, входная дверь отворялась.

Муми-тролль не сдавался — и вот дверь распахнулась навстречу ночи. Ветер ворвался прямо в гостиную. Он смёл пыль с люстр, окутанной тюлем, взметнул золу в печи. Потом чуть приподнял глянцевые картинки, крепко приклеенные к стенам. Одна из них отклеилась и вылетела за дверь.

В комнате стоял запах ночи, хвойного леса, и Муми-тролль подумал: «Вот хорошо! Надо время от времени проветривать своих родственников».

Выйдя на крыльцо, он стал вглядываться во влажную мглу.

— Теперь у меня есть всё, — сказал Муми-тролль самому себе. — Весь год в моём распоряжении. И зима тоже. Я первый в мире муми-тролль, который прожил, не погрузившись в зимнюю спячку, целый год.

Собственно говоря, тут бы и следовало завершить эту зимнюю сказку. Рассказ о первой весенней ночи и о ветре, ворвавшемся в гостиную, в своём роде эффектная концовка. А там — придумывай себе на свободе, что было дальше. Но на самом деле это означало бы самый обыкновенный самообман.

Разве можно наверняка знать наперед, что скажет например, мама, когда проснётся? И останется ли предок муми-троллей в изразцовой печи? И успеет ли вернуться Снусмумрик до того, как будет написана последняя страница этой книги? И расстроится ли Мюмла, лишившись картонной коробки? И где будет жить Туу-тикки, когда купальня снова станет купальней? И ещё останется выяснить множество других вещей.

Так что, пожалуй, правильной всего продолжить рассказ.

Ну, а самое главное — это ледоход; такое замечательное событие обойти никак нельзя.

И вот наступил таинственный месяц. Он принёс яркие солнечные дни, капель с крыш, ветры и мчащиеся тучи, лютую стужу по ночам, твёрдый снежный наст и ослепительный лунный свет. Муми-тролль бегал по долине вне себя от гордости и ожидания.

Пришла весна, но вовсе не такая, какую он себе представлял. Вовсе не та весна, что освободила его от чуждого и враждебного мира, а весна — естественное продолжение того нового и удивительного, что он преодолел и с чем сумел освоиться.

Муми-тролль надеялся, что весна будет долгой и он сможет сохранить чувство ожидания как можно дольше. Каждое утро он почти боялся величайшего чуда: а вдруг кто-то из его семейства проснётся.

Он осторожно передвигался по гостиной, боясь на что-нибудь наткнуться. А потом мчался в долину, вдыхал новые запахи и смотрел, что случилось за это время.

С южной стороны дровяного сарая начал оголяться клочок земли. Берёзки оделись нежной красноватой дымкой, видной только на расстоянии. Солнце припекало сугробы, которые стали совсем прозрачными и потрескивали, точно стекло. А лёд потемнел, словно сквозь него просвечивала морская синева.

Малышка Мю по-прежнему каталась на самодельных коньках — всюду, где ещё можно было кататься. Вместо крышек от банок она приспособила к ботинкам поставленные ребром кухонные ножи.

Муми-тролль видел даже восьмёрки, которые она выписывала своими коньками, но саму малышку Мю никогда не встречал.

Она всегда обладала способностью развлекаться одна, и что бы она ни думала о весне и как бы она ей ни нравилась, у малышки Мю не было ни малейшего желания высказываться по этому поводу.

Туу-тикки занималась весенней уборкой в купальне.

Она дочиста выскребла все красные и зелёные оконные стекольца, чтобы первой весенней мухе было приятно сесть на них, она развесила на солнце купальные халаты и пыталась починить резинового хемуля.

— Теперь купальня станет снова купальней, — сказала она. — Чуть позднее, когда наступит тепло и всё зазеленеет, ты будешь лежать на нагретых солнцем мостках купальни и слушать, как волны плещутся о берег...

— Почему ты не говорила об этом зимой? — спросил Муми-тролль. — Это утешило бы меня. Я сказал: «Здесь росли яблоки». А ты ответила: «Теперь здесь растёт снег». Разве ты не поняла, что я сразу захандрил?

Туу-тикки пожала плечами.

— Нужно доходить до всего своим умом, — сказала она, — и переживать всё тоже одному.

Солнце припекало всё жарче.

Оно пробуравило небольшие ямки и каналцы во льду, и море подо льдом, волнуясь, стремилось наверх.

По ночам Муми-тролль слышал, как в спящем доме что-то щёлкает и трещит.

Предок не подавал признаков жизни. Он закрыл за собой печные вьюшки и, быть может, перенёсся в другие времена, те, что были тысячу лет назад. Шнурок от вьюшки вместе с кисточкой, бисером и прочей роскошью исчез в щелке между изразцовой печью и стеной.

«Шнурок ему понравился», — подумал Муми-тролль. Теперь он уже больше не спал в корзине с древесной стружкой, а перебрался на свою собственную кровать. По утрам солнце всё глубже и глубже заглядывало в гостиную, удивлённо освещая паутину и хлопья пыли. Самые крупные, сбившиеся в клубок хлопья Муми-тролль выносил на веранду, а мелким и лёгким позволял кататься взад-вперёд как им вздумается.

В полдень земля под окном, выходящим на юг, нагрелась. В глубине её зашевелились коричневые луковицы цветов и крохотные корни растений, которые жадно впитывали тающий снег.

А однажды ветреным днём, до того как наступит сумеркам, послышался сильный и величественный грохот в открытом море.

— Ага, — сказала Туу-тикки, ставя чашку с чаем на стол. — Вот и весенняя канонада.

Лед медленно вздыбился, и снова раздался грохот.

Муми-тролль выскочил из купальни и стоял, прислушиваясь, на тёплом ветру.

— Посмотри, вот наступает море, — сказала за его спиной Туу-тикки.

Далеко-далеко в море шипели белопенные волны, сердитые, голодные, поглощавшие одну за другой глыбы зимнего льда.

Но вот ближе к берегу лёд раскололся, чёрные трещины разбежались в разные стороны, а потом исчезли из виду. Море вздыбилось снова. И снова по льду разбежались трещины. Они становились всё шире и шире.

— А я знаю кого-то, кто очень спешит, — сказала Туу-тикки.

Конечно, это была малышка Мю. Без неё уж было никак не обойтись. Она наверняка заметила: что-то происходит, и ей нужно было всё как следует разглядеть даже там, где море очистилось ото льда. Она подкатила к самому краю льдины и выписала лихую восьмёрку у самого рокочущего моря.

Затем, повернувшись, быстро помчалась по треснувшим льдинам.

Сначала трещины были совсем тонкими. Но они уже издалека предупреждали: «Опасно».

Лёд вздымался и опускался, а порой раздавался настоящий празднично-разрушительный салют, от которого по спине восхищённой малышки Мю пробегал холодок.

«Только бы эти болваны не вздумали выйти на лёд спасать меня, — подумала она. — Они только испортят мне праздник».

Она помчалась так, что кухонные ножи чуть не сплющились, но берега всё равно не было видно.

Теперь трещины расширились и превратились в реки. На лёд плеснула маленькая сердитая волна.

Внезапно море наполнилось качающимися ледяными островками, беспорядочно ударявшимися друг о друга. На одном из таких островков застряла малышка Мю. Она видела, как полоса воды вокруг неё всё расширяется, и, не очень-то испугавшись, подумала: «Вот так хорошенькая история!»

Муми-тролль тут же ринулся её спасать.

А Туу-тикки, поглядев ещё немного, пошла в купальню и поставила воду на огонь. «Да, да, — думала она, вздыхая. — Вот так бывает

всегда в приключенческих повестях. Все только и делают, что спасают друг друга и спасаются сами. Хотела бы я, чтобы кто-нибудь когда-нибудь написал о той, кто пытается потом согреть героев».

Муми-тролль бежал по льдине, а рядом с ним, не отставая ни на шаг, бежала маленькая трещина, с которой он не спускал глаз. Муми-тролль чувствовал: в море поднялась мёртвая зыбь, и льдина вздыбилась, потом она треснула и начала качаться.

Малышка Мю спокойно стояла на своём ледяном островке, разглядывая прыгающего по льдине Муми-тролля.

Он был похож на подскакивающий резиновый мячик, а глаза у него от любопытства и напряжённого ожидания были круглые, словно шарики. Когда он остановился возле малышки Мю, она, протянув к нему лапку, сказала:

— Посади меня к себе на голову, чтоб я могла поскорее соскочить, когда увижу, что ты гибнешь.

Крепко схватив его за уши, она закричала:

— К берегу, поворот!

Муми-тролль бросил быстрый взгляд в сторону купальни. Из трубы вился дымок, но никто не стоял на мостках причала и никто не беспокоился о них с Мю. Муми-тролль помедлил минутку, чувствуя, как от разочарования у него внезапно устали ноги.

— Полный вперёд! — опять закричала малышка Мю.

И, стиснув зубы. Муми-тролль устремился вперёд. Ноги у него дрожали от усталости, и всякий раз, перескакивая на новую льдину, он чувствовал, как вода холодным душем окатывала ему живот. Но он бежал и бежал.

Море вскрылось ото льда, и волны танцевали вальс.

— Подпрыгивай вместе с волнами, — разорялась малышка Мю. — Вот ещё одна волна... Ты чувствуешь её под ногами... Прыг!

И как раз в ту минуту, когда волна медленно выбивала льдину из-под ног Муми-тролля, он прыгал на другую.

— Раз, два, три, — считала в ритме вальса малышка Мю. — Раз, два, три, погоди — раз, два, три. Прыг!

Его ноги дрожали, а живот и грудь совсем похолодели. Внезапно пасмурное небо прорезали багряные лучи заходящего солнца, а лёд и волны заблестели так, что глазам стало больно. Спина Муми-тролля нагрелась, но живот его мерз всё сильнее, и весь этот суровый мир танцевал вместе с ним вальс.

Из окошка купальни за ними внимательно следила Туу-тикки и вот теперь поняла: дело плохо.

«Ай, ай, — подумала она. — Ведь он не знает, что я всё время наблюдаю за ним...»

Туу-тикки поспешила на мостки причала и крикнула:

— Браво!

Она чуть было не опоздала.

Муми-троллю не удалось на этот раз перепрыгнуть на новую льдину, и он упал, по уши погрузившись в море, и маленькая весёлая льдинка неустанно толкала его в затылок.

Отпустив уши Муми-тролля, малышка Мю прыгнула на берег. Гоп-ля! Удивительно, до чего легко со всем справляешься, если тебя зовут Мю!

— Держи! — сказала Муми-троллю Туу-тикки, протянув ему свою крепкую лапку. Она лежала животом вниз на стиральной доске Муми-мамы и смотрела в его взволнованные глаза. — Так, так... — сказала она.

Туу-тикки медленно вытащила его на край льдины. Он вскарабкался на берег и сказал:

— Ты даже не вышла посмотреть...

— Я видела тебя в окошко, — огорчённо сказала Туу-тикки. — А теперь иди в купальню и согрейся.

— Нет, я пойду домой, — ответил Муми-тролль.

Встав на ноги, он, ковыляя, отправился к дому.

— А подогретый сок?! — закричала ему вслед Туу-тикки. — Не забудь выпить чего-нибудь тёплого!

Дорога была мокрой от тающего снега, и Муми-тролль ступал на корни деревьев и хвойные иголки; его трясло от холода, а ноги по-прежнему противно дрожали.

Он едва повернул голову, когда прямо перед ним перебежал до рогу маленький бельчонок.

— Счастливой весны! — рассеянно сказал бельчонок.

— Не очень-то она счастливая! — ответил Муми-тролль и пошёл дальше.

Вдруг он резко остановился и уставился на бельчонка. У бельчонка был длинный пушистый хвостик, блестящий в лучах заходящего солнца.

— Это тебя зовут — бельчонок с хорошеньким хвостиком? — медленно спросил Муми-тролль.

— Ясное дело, меня! — ответил бельчонок.

— Так это ты! — воскликнул Муми-тролль. — Это и вправду ты? Тот, что повстречал Ледяную деву?

— Не помню, — сказал бельчонок. — Ты ведь знаешь, я такой забывчивый.

— Постарайся вспомнить, — умолял бельчонка Муми-тролль. — Разве ты не помнишь хотя бы тот уютный матрасик с ключьями шерсти?

Почесав себя за ушком, бельчонок задумался.

— Я помню много всяких разных матрасиков, — сказал он, — с клочьями шерсти и без них. Лучше клочьев шерсти я не знаю ничего.

И бельчонок беспечно поскакал дальше в лес.

«Ну, это надо будет выяснить позднее, — подумал Муми-тролль. — Мне сейчас слишком холодно, мне надо домой...»

И он чихнул, так как впервые в жизни сильно простудился.

Котёл парового отопления в погребе остыл, и в гостиной было очень холодно.

Дрожащими лапами Муми-тролль накладывал на живот и грудь один коврик за другим, но никак не мог согреться. Ноги болели, в горле саднило. Жизнь внезапно стала такой горестной, а мордочка казалась чужой и слишком большой. Муми-тролль попытался свернуть свой холодный как лёд хвост, но тут он снова чихнул.

И тогда его мама проснулась.

Она не слыхала залпов канонады во время ледохода, не слыхала она и снежного бурана, завывавшего в изразцовой печи. Её дом был полон шумных гостей, а будильники звонили всю зиму, так ни разу и не разбудив её.

Теперь же она открыла глаза и, окончательно проснувшись, посмотрела в потолок.

Потом, усевшись на кровати, она сказала:

— Ну вот, ты и простудился.

— Мама, — стуча зубами, ответил Муми-тролль, — если бы я только был уверен в том, что это тот самый бельчонок, а не какой-нибудь другой.

Мама тут же направилась в кухню подогреть сок.

— Там грязная посуда! — несчастным голосом закричал Муми-тролль.

— Ничего, — сказала мама. — Всё уладится.

Она нашла несколько поленьев за помойным ведром. А из своего потайного шкафа вытащила смородиновый сок, какой-то порошок и фланелевый шейный платок.

Когда вода закипела, она смешала порошок — сильное средство от простуды — с сахаром, имбирём и ломтиками высушенного лимона, который лежал за грелкой для кофейника, почти на самой верхней полке.

Но грелки для кофейника теперь уже больше не было. Не было даже кофейника. Однако Муми-мама этого не заметила. На всякий случай она пробормотала маленький волшебный стишок над

лекарством от простуды. Стишку этому она выучилась у своей бабушки, маминой мамы. Потом она пошла в гостиную и сказала:

— Выпей лекарство, пока оно тёплое.

Муми-тролль выпил лекарство, и нежное тепло заструилось в его промёрзший живот.

— Мама,— сказал он.— Я должен тебе столько всего объяснить...

— Сначала ты должен выспаться,— прервала его мама, обмотав ему вокруг шеи фланелевый платок.

— Только одно,— сонно сказал он.— Обещай, что ты не затопишь печь, там живёт наш предок.

— Конечно, не затоплю,— ответила мама.

Внезапно ему стало совсем тепло, и он почувствовал, что спокоен и ни за что больше не должен отвечать. Тихонько вздохнув, он зарылся носом в подушку. И тут же уснул, позабыв обо всём на свете.

Мама сидела на веранде и жгла киноленту увеличительным стеклом. Лента дымилась и горела, а едкий приятный запах щекотал маме нос.

Солнце было жарким, так что от мокрой веранды шёл пар, но в тени за крыльцом стоял ледяной холод.

— Вообще-то надо бы просыпаться чуть раньше по весне,— заметила мама.

— Это так правильно! — согласилась с ней Туу-тикки.— Он ещё спит?

Мама кивнула.

— Ты бы видела, как он прыгал по льдинам! — гордо сказала малышка Мю.— Это он-то, который прохныкал ползимы и приклеивал к стенам глянцевые картинки.

— Знаю, я их видела,— ответила мама.— Наверно, ему было страшно одиноко.

— А потом он пошёл и отыскал какого-то древнего предка,— продолжала малышка Мю.

— Пусть сам расскажет всё, когда проснётся,— решила Муми-мама.— Вижу, здесь произошло немало событий, пока я спала.

С кинолентой было уже покончено, а кроме того, мама умудрилась выжечь на веранде круглую чёрную дыру.

— Следующей весной я должна проснуться раньше всех,— повторила мама.— Чтобы пожить немного спокойно и делать всё, что захочется.

Когда Муми-тролль наконец проснулся, горло у него больше не болело.

Он увидел, что мама сняла с люстры тюлевый чехол и повесила занавески. Мебель стояла на своих прежних местах, а вместо разбитого стекла был вставлен лист картона. Все хлопья пыли исчезли.

Но хлам, который предок набросал возле печки, лежал нетронутым. На красочном плакате мама написала: «Трогать запрещается!»

Из кухни доносился успокаивающий звон посуды, которую мыла мама.

«Рассказать ей о том, кто живёт под кухонным столиком? — подумал Муми-тролль. — А может, не надо...» Он раздумывал, надо ли ему ещё немножко притворяться больным — пусть за ним поухаживают. Но потом решил, что будет ещё интереснее позаботиться о маме, развлечь её. Тогда он вышел на кухню и сказал:

— Пойдём, я покажу тебе снег.

Мама тотчас же бросила мыть посуду, и они вышли на солнце.

— Снега осталось не так уж много, — объяснил Муми-тролль. — Но ты бы видела, сколько его зимой! Весь дом был завален сугробами! Можно было провалиться до самого носа. Понимаешь, снежинки падают с неба, словно маленькие-премаленькие холодные звёздочки, а наверху, в чёрном небе, висят голубые и зелёные занавески, которые так и колыхнутся.

— Как красиво! — сказала мама.

— Да, а потом можно ещё кататься по снегу, — продолжал Муми-тролль. — Это называется — кататься на лыжах. Съезжаешь прямо вниз, как молния, в огромном облаке снега, и если быть невнимательным, можно даже разбиться насмерть!

— Что ты говоришь?! — удивилась мама. — И для этого-то пользуются подносами?

— Нет, на них лучше кататься по льду, — обиженно пробормотал глубоко задетый Муми-тролль.

— Подумать только, подумать только, — сказала мама, щурясь от солнца. — Жизнь всё-таки по-настоящему волшебная. Думаешь, что серебряный поднос годится только для одного дела, а оказывается, для чего-то другого он ещё удобнее. И все мне твердили: «Незачем варить столько варенья», — а оказалось, что оно всё съедено.

Муми-тролль покраснел.

— Мю рассказала тебе... — начал он.

— Конечно, — сказала мама. — Спасибо! Хорошо, что ты позаботился о гостях, так что мне не пришлось краснеть за тебя. И знаешь, дом стал теперь гораздо просторней без всех этих ковров и безделушек. Кроме того, не придётся так часто убирать.

Взяв немного снега, мама слепила снежок. Она бросила его, как обычно это делают мамы, довольно неуклюже, и он — бац! — плюхнулся неподалёку от них.

— Вот так-так! — рассмеялась мама. — Юнк и то сделал бы лучше.

— Мама, я ужасно тебя люблю, — признался Муми-тролль.

Они медленно двинулись дальше по склону к мосту, но в почтовом ящике было пусто, письма ещё не пришли. Длинные вечерние тени ложились на долину, и повсюду царили мир и удивительная тишина.

Мама села на перила моста и сказала:

— А теперь наконец я хочу чуточку больше услышать о нашем предке.

На другой день всё семейство разом проснулось. И проснулось точно так же, как просыпалось всегда с наступлением весны, — от громких и весёлых звуков шарманки.

Туу-тикки в своей вывернутой наизнанку небесно-голубой шапочке стояла под весенней капелью и вертела ручку шарманки, а небо было таким же голубым, как её шапочка. И солнце отсвечивало в серебряной оковке шарманки.

Рядом с Туу-тикки сидела малышка Мю — ужасно гордая, но к гордости её примешивалась и доля смущения, потому что она собственными лапками пыталась заштопать грелку кофейника и начистила серебряный поднос песком. Ни грелка, ни поднос насколько лучше от этого не стали, но, быть может, добрые намерения важнее результата.

Далеко-далеко на холме брела сонная Мюмла, тащившая за собой ковёр из гостиной, на котором она проспала всю зиму. Сегодня весна решила быть не столько поэтичной, сколько шумной и весёлой. Она выпустила в небо стайку беспорядочных редких облачков, она смела последний снег с крыш, она разрисовала повсюду холмы — словом, весна всюду играла в апрель.

— Я проснулась! — полная радостного ожидания, воскликнула фрекен Снорк.

Дружески потеревшись мордочкой о её носик, Муми-тролль сказал:

— Счастливой весны!

А сам тут же задумался: сможет ли он когда-нибудь рассказать ей про свою зиму так, чтобы она всё поняла?

Он увидел, как фрекен Снорк побежала к шкафу, чтобы вытащить оттуда зелёную весеннюю шляпу.

Он увидел, как его папа, взяв анемометр и лопату, выходит на веранду.

Туу-тикки без устали играла на шарманке, а солнечные лучи струились в долину, словно силы природы просили прощения за то, что ещё совсем недавно были так недружелюбны к своим собственным созданиям.

«Сегодня должен прийти Снусмумрик, — подумал Муми-тролль. — Сегодня очень подходящий день для возвращения».

Стоя тихонько на веранде, он видел, как суетится на холме всё его семейство, окончательно проснувшееся и, как всегда, радостное.

Он поймал взгляд Туу-тикки. Доиграв вальс до конца, она засмеялась и сказала:

— Ну, теперь купальня свободна!

— Я думаю, что единственный, кто и дальше может жить в купальне, это сама Туу-тикки, — сказала Муми-мама. — Да и, кроме того, иметь купальню — буржуазный предрассудок. А плавки и купальники можно с таким же успехом надевать прямо на пляже.

— Большое спасибо, — сказала Туу-тикки. — Я подумаю.

И, продолжая играть на шарманке, она отправилась дальше в долину, чтобы разбудить всех спящих малышей.

А фрекен Снорк меж тем нашла первый росток крокуса. Он пробился на волю из тёплого клочка земли под окном на южной стороне и ещё даже не зазеленел.

— На ночь мы прикроем его стаканом, — сказала фрекен Снорк, — чтобы он не погиб ночью, когда станет холодно.

— Не надо, — рассердился Муми-тролль. — Пусть справляется собственными силами. Я думаю, он вырастет крепче, если ему придётся трудновато!

Внезапно Муми-троллю стало так радостно, что ему захотелось остаться одному, и он медленно поплёлся к деревянному сараю.

И когда никто уже не мог его видеть, Муми-тролль пустился бежать. Он бежал по тающему снегу, а солнце жгло ему спину. Он бежал только потому, что был счастлив и вообще ни о чём не думал.

Он добежал до самого берега, выбежал на причал и промчался через пустую купальню, где гулял ветер.

Потом он уселся на крутую лесенку купальни, к которой подкатывали волны весеннего моря.

Сюда уже едва доносились звуки шарманки, игравшей далеко-далеко в долине.

Муми-тролль закрыл глаза и попытался вспомнить, как это было, когда море, покрытое льдом, сливалось с тёмным небом.

(Перевод Людмилы Брауде)

Пауль Маар
И В СУББОТУ СУБАСТИК ВЕРНУЛСЯ
(сказочная повесть)

1

В понедельник господин Пепперминт вёл себя на службе так беспокойно, что это заметил даже его хозяин — владелец фирмы Тузенпуп.

— Что с вами, Пепперминт? — спросил он. — Каждые пять минут вы смотрите на часы... Кстати, вы всегда ведёте себя так по понедельникам!

— Да, но всего лишь третью неделю, — уточнил господин Пепперминт. — Просто я жду не дождусь встречи с приятелем.

— Вы что, уже третью неделю встречаетесь с ним по понедельникам? Или три недели назад условились насчёт этого понедельника? Что-то я не пойму, — сказал хозяин.

— Да и никто этого не поймёт! — вздохнул Пепперминт, возвращаясь к своей писанине.

Когда, наконец, пробило пять часов, он торопливо накинул куртку и выбежал из конторы.

Пулей домчался он до своего дома, пулей влетел в парадное и ещё с лестницы закричал:

— Госпожа Брюкман! Госпожа Брюкман!

Из двери тотчас показалась голова хозяйки.

— Что случилось? — спросила она. — Кстати, вы забыли вытереть ноги!

Господин Пепперминт попятился и начал старательно вытирать ноги об решётку.

— Скажите, мой друг Понеделькус уже здесь? — спросил он.

— Ваш друг Понеделькус? А что, он сегодня опять сюда пожалует? — воскликнула хозяйка. — Вот уже третью неделю он

каждый понедельник тут как тут! Если это не прекратится, я потребую у вашего друга квартирную плату — он, можно сказать, поселился здесь!

— Не волнуйтесь! Если нам повезёт, он придёт и сегодня в последний раз, — попытался утешить её господин Пепперминт.

— Если нам повезёт... — повторила хозяйка. — Значит, вы надеетесь, что сегодня он придёт к вам в последний раз?

— Вот именно!

— Зачем же вы без конца приглашаете его к себе, если вы его не любите?

— С чего это вы взяли? Я очень даже его люблю!

— Вы только что сами признались: вы надеетесь, что сегодня он придёт к вам в последний раз. И тут же уверяете, что очень его любите. Так как же всё-таки: хотите вы, чтобы он пришёл, или не хотите? Что-то я не пойму, — сказала хозяйка.

— Да и никто этого не поймёт, — уже во второй раз за этот день объявил господин Пепперминт. — Но я всё же попробую объяснить. Мне нужно только одно: я хочу, чтобы на этот раз мне повезло. А последние три недели судьба просто издевалась надо мной!

— Судьба над вами издевалась? — с любопытством переспросила хозяйка. — А я ничего и не заметила! А что, простите, испортила вам судьба?

— Всё, — буркнул господин Пепперминт. — Решительно всё!

— Всё? — повторила хозяйка. — Да объясните же, наконец!

— Начнём с первой недели, — сказал господин Пепперминт. — В понедельник меня должен был навестить мой друг Понеделькус. Но тут-то и вышла осечка.

— Осечка? Какая осечка? Из вас каждое слово клещами тянуть приходится!

— Мой друг Понеделькус боялся, что не сможет приехать ко мне в понедельник, и потому...

— Ну и что же дальше? — не унималась хозяйка.

— И потому он решил навестить меня днём раньше. Короче говоря, он приехал ко мне в воскресенье!

— А дальше что было?

— Дальше что? Ничего дальше не было. И без того хуже не придумаешь! — воскликнул господин Пепперминт. — Раз Понеделькус явился в воскресенье, значит, уже всю неделю испортил.

Хозяйка покачала головой.

— Вам не угодись, — с укором проговорила она. — Случись вашему другу чуть запоздать, вы уж и на стену лезете с досады.

А придёт он к вам днём раньше, говорите, он испортил вам всю неделю... Ну, а в другой-то раз что стряслось? Опять Понеделькус слишком рано пришёл?

— Вторая неделя началась великолепно! — мечтательно проговорил господин Пепперминт. — Мой друг Понеделькус навестил меня в понедельник, как было условлено. Но уже во вторник — нет, вы только подумайте! — во вторник мой хозяин опять потерял ключ от конторы, и от этого на репутацию фирмы снова легло пятно. Он отпустил меня домой, а вечером ко мне даже не заглянул Второгодник, ваш племянник, хотя он без моей помощи не может решить ни одной задачи. Так что я весь день слонялся без дела. Ну, что вы на это скажете?

— Что скажу? Вот и отлично, отдохали бы себе на здоровье!

— Отлично, говорите вы? — рявкнул господин Пепперминт и с досады весь передёрнулся. — Нет, это ужасно, просто ужасно!

— Так вы же обычно радуетесь, когда вам не надо идти на службу! — растерянно проговорила хозяйка.

— Нет, я радуюсь только по пятницам! Пусть в пятницу на репутацию фирмы ляжет пятно, раз уж хозяину нечем отпереть дверь конторы, и тогда я с радостью отправлюсь домой. Но только в пятницу! А во вторник вечером я непременно жду к себе вашего племянника — Второгодника! Должен же кто-то делать за ребёнка уроки!

— Ничего не пойму, — вздохнула хозяйка.

— Я вам уже говорил: никто этого не поймёт! — в третий раз за день повторил господин Пепперминт.

— А на третьую-то неделю что у вас стряслось? — спросила госпожа Брюкман. — Расскажите скорей! Может, я всё-таки пойму.

— Хуже третьей недели вообще ничего не могло быть, — печально проговорил господин Пепперминт. — В понедельник мой друг Понеделькус разнообразия ради пригласил меня к себе.

— Очень мило с его стороны! — растрогалась хозяйка. — У вас прекрасный друг!

— Мило? Нет, это свинство! Чистейшее свинство!

— Теперь я ещё меньше прежнего понимаю. Если только это возможно — ведь я и раньше ничего не понимала, — вздохнула хозяйка. — Внимание вашего друга возмущает вас...

— Не внимание возмущает меня, а приглашение, — поправил её господин Пепперминт.

— Значит, вы не довольны тем, что ваш друг пригласил вас в гости? Помилуйте, да что же в этом плохого?

— Понятно... — обиженно пробормотал господин Пепперминт. — Понятно, что вы ничего не хотите понять.

Он круто повернулся и ушёл в свою комнату, оставив совершенно растерянную хозяйку в коридоре.

Но не успел он повернуть ключ в двери, как в квартире раздалась громкие нетерпеливые звонки.

Господин Пепперминт выскочил из своей комнаты и так стремительно промчался мимо хозяйки, что она даже не успела выразить недовольство оглушительными звонками.

— Это Понеделькус! Мой гость! — крикнул господин Пепперминт и рывком распахнул входную дверь.

За порогом и впрямь стоял господин Понеделькус.

— Привет, Пепперминт, привет, старина! Помогите мне, дружище! — громко и весело проговорил он, передавая господину Пепперминту огромный чемодан и клетку с попугаем. — Как поживаешь? — спросил он и тут же ответил: — Отлично поживаешь, сам вижу!

Господин Пепперминт растерянно посмотрел на чемодан, который держал в одной руке, потом на клетку с попугаем — в другой. Наконец, он взглянул на самого Понеделькуса. Что можно было ответить? Ведь Понеделькус уже сам ответил на свой вопрос. Поэтому он только и сказал:

— Привет, Понеделькус! Как мило, что ты пришёл!

— Да, очень мило, — согласился Понеделькус. — Может, возьмёшь у меня ещё и хомяка? А я пока сбегая к машине — захвачу Кларочку и морскую свинку! Сможешь? Ну, конечно, сможешь! — снова ответил он сам себе и сунул Пепперминту под мышку клетку с хомяком.

— А кто такая Кларочка? — спросил господин Пепперминт.

— Это моя новенькая белая мышь. Сейчас я тебя с ней познакомлю, старина, — пообещал Понеделькус. — А ты уж присмотри, чтобы господин Кулес не тронул хомяка!

— Господин Кулес? Это ещё кто такой? — воскликнул господин Пепперминт в полном отчаянии.

— Попугай! Разве я тебя с ним ещё не познакомил? Вообще-то попугая зовут Геркулес, но сам он всегда называет себя просто «Кулес». А ну-ка, поздоровайся с моим другом!

— Здравствуй, господин Кулес! — послушно произнёс господин Пепперминт.

— Так я же не тебе велел поздороваться, а попугаю! — сказал Понеделькус, и попугай в клетке тотчас же прокричал:

— Здрррравствуй, господин Кулес! Здрррравствуй, господин Кулес! Зддддрравствуй!

— Здравствуй! — послушно повторил господин Пепперминт и слегка приподнял клетку, чтобы попугай видел, кто с ним здоровается. При этом он уронил клетку с хомяком.

— Осторожно! Клетка падает! Держись, хомячок! — крикнул Понеделькус, быстро шагнул к Пепперминту и успел поймать клетку чуть ли не у самого пола. Он тут же сунул её хозяйке, которая вышла в коридор узнать, что творится в квартире. — Привет! Привет! — сказал ей Понеделькус. — Рад вас видеть! Не будете ли вы так добры поддержать клетку? Ну, конечно, будете! Кларочка уже заждалась меня!

И Понеделькус помчался назад к машине.

Хозяйка отодвинула от себя клетку с хомяком как можно дальше и сердито взглянула сначала на хомяка, вертевшегося в своём колесе, а затем — на господина Пепперминта. Он стоял рядом с ней и держал в одной руке чемодан, а в другой — клетку с попугаем. Брюкман уже как следует набрала воздуха в лёгкие, чтобы выругать приятелей похлещё, но тут показался Понеделькус с огромной картонной коробкой в руках. Он взял у хозяйки клетку и весело проговорил:

— Ну, что? Пойдём в комнату? Да, конечно, пойдём! Вперёд!

Но хозяйка уже оправилась от испуга и сердито крикнула вслед друзьям:

— Да как вы смеете! Навесили на меня свою клетку! Я вам не вешалка для хомяков!

Но тут, спохватившись, что она несколько запоздала со своей руганью, госпожа Брюкман покачала головой и ушла к себе.

— Наверно, твоя хозяйка не любит хомяков? Да, конечно, не любит! — заметил Понеделькус, как только его друг Пепперминт захлопнул дверь своей комнаты. — Если так, то ей, может быть, понравится господин Кулес, тем более что он тоже не любит хомяков. Как ты думаешь, познакомить её с попугаем? Да, конечно, надо познакомить!

— Нет, совсем не обязательно! — возразил господин Пепперминт. — Хозяйка не выносит животных в своей квартире.

— А где же им быть, как не в квартире? — удивился Понеделькус. — Все мои животные живут у меня. Они, можно сказать, привыкли жить в квартирах.

— Да, но когда ты бываешь у меня, может, лучше не привозить сюда всех твоих питомцев? — осторожно спросил господин Пепперминт.

— Да разве я привёз тебе всех? — воскликнул Понеделькус. — Я же взял с собой только хомяка, белую мышь, попугая и морскую свинку. А собаку, кошку, трёх кроликов, голубя, канарейку и золотую рыбку я оставил дома — собирался привезти их к тебе в следующий понедельник. Но если ты не хочешь, чтобы мы навещали тебя...

— Что ты! Я очень хочу, чтобы вы меня навещали, очень! — то-ропливо заверил его господин Пепперминт. — Я даже очень прошу вас меня навещать.

— Как мило с твоей стороны! — уже примирительно сказал Понеделькус. Облегчённо вздохнув, он уселся на кровать господина Пепперминта, вынул из картонки белую мышь и с гордостью начал ею любоваться.

— Ну как, правда, моя Кларочка очаровательна? — спросил он и тут же сам себе ответил: — Да, конечно, очаровательна! Только шёрстка у неё немного растрепалась в дороге. Где же наш гребешок? В чемодане, кажется... Да, конечно, вот он!

И Понеделькус отпер свой огромный чемодан.

Господин Пепперминт с любопытством заглянул через плечо друга и спросил:

— А что у тебя там ещё? Очень уж солидный чемодан!

— Солидный? Да, в самом деле! — польщённо подтвердил Понеделькус. — Я держу здесь корм для моих животных, отличный товар, можно сказать, высший сорт...

Понеделькус долго рылся в чемодане, пока не отыскал гребешочек среди каких-то кулчков и свертков. Он начал расчёсывать шёрстку Кларочки.

— Ах да, кстати, — проговорил он, — на будущей неделе я смогу приехать к тебе только во вторник. В понедельник я веду пуделя к парикмахеру.

— Ты сможешь только во вторник? — растерянно переспросил господин Пепперминт. — Нет, нет, ты должен обязательно приехать ко мне в понедельник!

— Но почему? Вообще-то говоря, я давно хотел у тебя спросить: почему ты всегда настаиваешь, чтобы я приезжал именно в понедельник?

— Тебе, конечно, я могу открыть правду, — нерешительно проговорил господин Пепперминт. — Только смотри, никому не рассказывай! Ты должен прийти в понедельник, чтобы в субботу ко мне вернулся Субастик!

— Субастик? Это ещё кто такой?

— Субастик — это Субастик! Больше я ничего не могу тебе сказать, — ответил господин Пепперминт.

— Значит, ты ничего не хочешь мне объяснить! — обиженно воскликнул Понеделькус. — Субастик какой-то... А я здесь причём?

— Очень даже причём! Вот послушай, мне надо, чтобы в понедельник ко мне пришёл Понеделькус, то есть ты, а во вторник — Второгодник. Это племянник хозяйки, я, знаешь ли, делаю за него

уроки. В среду так или иначе будет середина недели. И если в четверг в кинотеатре покажут фильм «Четверо против кардинала», а в пятницу на репутацию моей фирмы снова ляжет пятно, тогда в субботу ко мне вернётся Субастик!

— Ах, вот оно что! — возмутился Понеделькус. — Значит, я тебе понадобился для каких-то там твоих целей! А я-то всё хвастаюсь зверюшкам: мой школьный друг Пепперминт так меня любит, что каждую неделю зовёт к себе в гости! А верно ли, что он меня любит? Нет, неверно! Он приглашает меня лишь для того, чтобы к нему вернулся этот самый Субастик! Вот что я тебе скажу, старина: сегодня я был у тебя в последний раз. Прощай!

Понеделькус засунул белую мышь в картонку, захлопнул крышку, встал и начал собирать свои вещи.

— Да что ты, Понеделькус, опомнись, ты не так меня понял! — воскликнул господин Пепперминт. — Конечно, я люблю тебя. И приглашаю в гости от всей души! Но что будет плохого, если ты приедешь ко мне именно в понедельник, раз уж мы всё равно условились о встрече? А я мог бы, как говорится, двух зайцев зараз убить...

— Убить зараз двух ни в чём не повинных зайцев! Изверг! — возмущённо оборвал его Понеделькус. — Скорей бежим отсюда, Кулес, дружище! Хомячок и ты, Кларочка, в путь, в путь! Бежим отсюда, друзья! А не то ещё Пепперминт перебьёт вас всех, как двух несчастных зайцев!

Понеделькус схватил клетку с хомяком, картонку с мышью и клетку с попугаем и, кипя от негодования, выскочил из комнаты. Несколько мгновений господин Пепперминт оторопело глядел ему вслед. Потом он схватил огромный чемодан Понеделькуса и, пыхтя и отдуваясь, потащил его вслед за своим другом. А тот, вне себя от возмущения, всё так же молча шествовал к машине со своими зверюшками.

— Понеделькус, дорогой, может, ты всё-таки передумаешь и останешься? — задыхаясь, проговорил Пепперминт. — Клянусь тебе, произошло чудовищное недоразумение! Ох я, дурак, ох я, осёл, просто не так выразился...

— Ага! Значит, по-твоему, осёл и дурак — это одно и то же? Ты слышал, Кулес? Да, слышал! Мы все это слышали, — проворчал Понеделькус и, не останавливаясь, проследовал дальше.

— Да нет, что ты! Просто я хотел сказать, что я вёл себя, как грязная свинья...

— Так! Свиньи, значит, по-твоему, грязные? Ты слышал, Кулес? Да, слышал! Мы все это слышали! Может, скажешь ещё, что все попугаи — идиоты?

Господин Кулес даже не встрепенулся при этом, он только хмуро взглянул из клетки на Пепперминта.

Понеделькус молча погрузил своих зверюшек в машину, взял из рук Пепперминта чемодан и, даже не поблагодарив его, захлопнул дверцу автомобиля.

Господин Пепперминт в унынии возвратился домой. Когда он проходил мимо комнаты хозяйки, та просунула голову в дверь и сказала:

— Ну, уж этот визит наверняка войдёт в «Список мировых рекордов»!

Господин Пепперминт недоумённо взглянул на неё.

— Почему в список рекордов? — спросил он.

— А потому что это был самый короткий визит во всей истории человечества. Вошёл гость в комнату и тут же вышел! Не пойму только, зачем господин Понеделькус дал вам свой чемодан, если он не собирался остаться!

— Я тоже этого никак не пойму, — ответил господин Пепперминт. Впервые за долгое время он хоть в чём-то согласился с хозяйкой.

Господин Пепперминт вернулся в свою комнату, присел к столу и начал размышлять. Да, Понеделькус не захотел у него остаться, но ведь так или иначе он сегодня приезжал к нему. Значит, можно считать, что в понедельник визит Понеделькуса состоялся. Стало быть, первое условие выполнено. Завтра вторник; тут, наверное, всё будет в порядке. Хозяйка сказала, что её племянник Второгодник непременно придёт. Он совсем разучился делать уроки сам. А в среду всё равно середина недели, тут и стараться не надо. В пятницу необходимо пятно? Что ж, и за этим дело не станет! Того и гляди, начальник опять затеряет ключ от конторы, и снова — в который раз! — её придётся закрыть. И тогда на репутацию фирмы опять ляжет пятно. А если вдруг начальник не затеряет ключ, то в крайнем случае можно будет посадить пятно на брюки. Чего не сделаешь для Субастика! В общем, у господина Пепперминта оставалась только одна серьёзная забота — программа кинотеатра на ближайший четверг: там непременно должны показать фильм «Четверо против кардинала»! Во что бы то ни стало! Ведь в будущий понедельник Понеделькуса уже не заманишь в гости. Субастика нужно вернуть на этой неделе!.. А что если фильм сняли с афиши? Как же сделать, чтобы в четверг непременно показали «Четверо против кардинала»?

И вдруг господина Пепперминта осенила блестящая мысль.

— Прекрасно! — воскликнул он. — Именно так я и поступлю!

В последующие два дня в доме госпожи Брюкман никаких особых происшествий не было. По утрам господин Пепперминт вовремя уходил на работу, а по вечерам — тоже вовремя — возвращался домой. Он вёл себя тихо и смиренно, сидел в своей комнате и не принимал гостей, вот только во вторник к нему приходил хозяйский племянник — Второгодник. Господин Пепперминт возился с ним долго и даже, кажется, чему-то научил. Госпожа Брюкман была очень довольна.

В четверг, однако, её спокойствие нарушили. Вскоре после обеда раздался звонок в дверь.

За дверью стоял посыльный в рабочем комбинезоне. В руках он держал проектор и несколько круглых жестяных коробок.

— Вы жена господина Пепперминта? — спросил он, как только хозяйка выглянула в дверную щель.

— Послушайте! — возмутилась госпожа Брюкман. — Я вообще ещё не замужем. А если бы я и надумала выйти замуж, то уж во всяком случае не за этого Пепперминта! Да и он ещё холостой, так что у него никакой жены нет.

— Какая разница! Он здесь живёт, и всё тут! — сказал посыльный. — Комната его где?

— Напротив кухни. А зачем вам это знать?

Посыльный быстро протиснулся мимо хозяйки и, не ответив на её вопрос, направился к комнате господина Пепперминта.

Встревоженная хозяйка бросилась за ним.

— Что вам нужно? Он что, купил все эти штуки? Мне он ничего не говорил!

Посыльный внёс кинопроектор в комнату, поставил его на пол и положил рядом жестяные коробки.

— Это ещё что такое? — испуганно спросила госпожа Брюкман. — Маринованная селедка?

— Нет, это бобины с кинолентами, — ответил посыльный.

— А зачем ему всё это? — с негодованием воскликнула хозяйка. Посыльный весело рассмеялся.

— Может, он хочет овладеть ремеслом киномеханика, — сказал он. — А может, решил устроить даровой киносеанс для соседей... Одним словом, он заказал всё это в прокате, а моё дело маленькое. Счастливо оставаться!

Когда господин Пепперминт вернулся с работы, хозяйка уже поджидала его в коридоре.

— Послушайте, — с укором сказала она, преградив ему путь, — сегодня сюда ввалился посыльный и захламил всю комнату кинотехникой. Не сообразовали ли вы объяснить мне, что всё это означает?

Господин Пепперминт просиял.

— Ах так, — сказал он, — значит, техника на месте. Прекрасно!

— Прекрасно? — переспросила госпожа Брюкман. — Зачем вам всё это барахло?

— Через четверть часа узнаете. Я приготовил вам сюрприз, — проговорил господин Пепперминт с загадочной улыбкой и, проскользнув в свою комнату, захлопнул за собой дверь.

— Сюрприз? — удивлённо протянула госпожа Брюкман и ушла на кухню.

Спустя пять минут раздался резкий звонок. Хозяйка поспешила к двери. У входа стоял незнакомый человек.

— Здесь живёт господин Пепперминт? — вежливо осведомился он. — Скажите ему, что киномеханик прибыл.

Госпожа Брюкман хотела было возразить, что она — хозяйка квартиры, а не личный секретарь господина Пепперминта, но тут её жилец сам вышел в коридор.

— Господин Пепперминт, — начала хозяйка, — я категорически возражаю против...

Но тут вдруг опять раздался звонок, и с лестничной площадки донеслись детские голоса:

— Ребята! Дверь-то, не заперта! Скорей сюда! А то ещё начнут без нас!

И в коридор вбежала гурьба детишек.

Поздоровавшись с ними, господин Пепперминт почтительно обратился к хозяйке:

— Уважаемая госпожа Брюкман, приглашаю вас на просмотр фильма «Четверо против кардинала», который начнётся через пять минут в моей, точнее, в вашей комнате... Надеюсь, вы не станете возражать против того, чтобы на просмотре присутствовали также мои юные друзья.

Затем, повернувшись к киномеханику, господин Пепперминт скомандовал:

— Начинаем!

Киномеханик погасил в комнате свет, и на экране, точнее, на простыне замелькали кадры фильма.

...Спустя два часа сеанс кончился.

Дети вежливо попрощались со взрослыми и разошлись по домам.

— Ну, как вам понравился мой сюрприз, госпожа Брюкман? — спросил господин Пепперминт.

— Вы совсем спятили! — воскликнула госпожа Брюкман. — Дались вам в четверг эта «Четвёрка»! Нечего сказать, сюрприз! Чего доброго, ещё полиция нагрянет из-за незаконных ваших просмотров!

— Как вы сказали? «Далась вам в четверг эта “Четвёрка”»? — переспросил господин Пепперминт. — Вы просто прелесть, госпожа Брюкман! Я готов вас расцеловать!

Хозяйка в ужасе отшатнулась.

— Посмейте только! — крикнула она.

И вдруг господин Пепперминт запел полным голосом:

В четверг «Четвёрка» — то, что надо!
Моя хозяйка очень рада.

— Теперь он ещё и распевает, — испуганно пробормотала госпожа Брюкман. Она подошла к господину Пепперминту, осторожно положила руку на его плечо и заговорила тихим, спокойным голосом: — Послушайте, господин Пепперминт, сдаётся мне, вы немного переутомились. Должно быть, вас извели эти последние три недели. Ложитесь-ка спать, хорошо? А завтра, в пятницу, весь день проведёте дома. Договорились? А ваш хозяин закроет контору, если не сможет без вас обойтись. Пусть даже на репутацию фирмы снова ляжет пятно!

— Прекрасно! — отозвался господин Пепперминт. — В пятницу чу пятно. Лучше и быть не может!

— Хорошо, что вы так сговорчивы, господин Пепперминт, — похвалила его хозяйка. — Завтра я сама позвоню вашему шефу и скажу, что вы больны и на службу придёте только в понедельник. Ладно? А сейчас я вас оставлю, ложитесь скорей и хорошенько выспитесь! Ладно?

— Ладно! Ладно! — весело ответил господин Пепперминт и снова запел:

В четвёртый день недели
«Четвёрку» мы смотрели.
Нам нужно в пятницу одно —
На репутации пятно.
И вот тогда в субботу
Ко мне вернётся кто-то...

— Кто вернётся? — подозрительно спросила госпожа Брюкман.

— Это будет сюрприз! — ответил господин Пепперминт.

— Опять сюрприз? — воскликнула хозяйка. — Нет, с меня сюрпризов хватит! Спокойной ночи!

— Спокойной ночи! — отозвался господин Пепперминт и хлопнул дверь. Он растянулся на кровати, проспал всю ночь, да ещё половину следующего дня.

А в субботу господин Пепперминт проснулся чуть свет. Некоторое время он пытался снова заснуть, но это ему не удалось — волнение было слишком велико. Вплоть до полудня он не выходил из своей комнаты. Он нетерпеливо метался по ней, то и дело поглядывая на часы. А в полдень он словно спохватился.

— Ну и осёл же я! — воскликнул он, но, вспомнив укоры Понеделькуса, тут же исправился: — Ну и дурак же я! Ведь Субастик в прошлый раз встретился мне на улице. Значит, надо идти на прогулку!

Он торопливо накинул куртку и выбежал из комнаты. Хозяйка, услышав, как он захлопнул дверь, выглянула из кухни и спросила:

— Вы куда это собрались?

— Прогуляться.

— Так. Прогуляться. Это всё же лучше, чем выдумывать дурацкие сюрпризы.

Господин Пепперминт быстро дошёл до угла, где в прошлый раз впервые увидел Субастика. Но сейчас там не было ни одного человека. И Субастик не показывался. Пепперминт обегал весь город, обшарил все улицы, заглянул во все подъезды. Он даже приподнял крышку мусорного бака, услышав внутри какой-то шорох. Но там оказалась всего-навсего кошка, рывшаяся в отбросах. А Субастика нигде не было. Уже в потёмках господин Пепперминт уныло побрёл домой.

Когда он подходил к двери своей комнаты, хозяйка выглянула из спальни.

— Ах, это вы! — сказала она. — Долго же вы гуляли.

Господин Пепперминт ничего не ответил. Усталый и расстроенный, он вялым движением повернул выключатель. Нет, его никто тут не ждал. Наверно, всё-таки домашний киносеанс был не в счёт. Зря он старался. «Четверо против кардинала» надо было смотреть в четверг в самом обыкновенном кинотеатре. Занятый этими мыслями, господин Пепперминт тяжело опустился на стул, который сразу же рухнул с громким треском. Господин Пепперминт свалился под стол и больно ушибся.

— Привет, папочка! — окликнул его знакомый звонкий голосок. Правда, он был немного виноватый. — Наверно, я зря подгрыз ножки стула. Ты на меня сердисься?

— Субастик! — закричал господин Пепперминт вне себя от радости и вскочил на ноги, позабыв о том, что сидит под столом. — Субастик здесь! Субастик вернулся!

Вскочив на ноги, он должен был бы сильно удариться головой об крышку стола. Но там, где ещё утром была столешница, теперь

зияла огромная дыра, аккуратно прикрытая белой скатертью. А господин Пепперминт, выпрямившись во весь рост, стоял между ножками стола и отчаянно махал руками — его с головой прикрыла белая скатерть.

— Отличная выдумка, папочка! Давай играть в привидения! — в восторге крикнул Субастик. Он подскочил к кровати, стянул с неё простыню и набросил её себе на голову.

И в этот момент распахнулась дверь. На пороге стояла хозяйка.

— С кем это вы разговариваете, господин Пепперминт? Может, это и есть ваш сюрприз?.. Ой, ой, ой! — испуганно закричала она и бросилась бежать от привидений, которых увидела в комнате своего жильца.

Господин Пепперминт сбросил с себя скатерть, вылез из-под стола и стянул простыню с головы Субастика.

— Как хорошо, что ты вернулся! — воскликнул он. — Я так рад, так рад! Хотя, конечно, с твоим приходом опять началась всякая чертовщина.

— Чертовщина? — Субастик ухмыльнулся. — Кажется, госпожа Брюкман черрррттовски перррепугалась. Чёрртт поберрри, до чего же она черрррттовски пуглива и при том черрррттовски стрррашна!

— А вот я, чёрт возьми, чертовски хотел бы знать, куда подевалась моя столешница, — со смехом прервал его господин Пепперминт.

— Столешница? — виновато спросил Субастик. — Знаешь, папочка, когда сидишь весь вечер один-одинёшенек, тут уж не на шутку проголодаешься... А дерево, сам понимаешь, такое лакомство!

— Что ж, не беда! Главное, ты вернулся! — сказал господин Пепперминт. — И вообще скоро у меня будет отлаженная машина желаний! Что ей стоит сколдовать новую столешницу? Но всем этим мы займёмся завтра. А сейчас отпразднуем твоё возвращение.

— Да, папочка, и первым делом я прочту тебе стихи, которые я только что сочинил по этому случаю, — радостно воскликнул Субастик.

Субастик, милому крошке,
От стула достались три ножки.
Сказав: «Надо больше мне сил!»,
Столешницей он закусил.
И молвил с улыбкою кроткой:
«Да, голод, конечно, не тётка!»

2

В воскресенье утром кто-то в комнате распевал во всю глотку, но господин Пепперминт решил, что это ему снится. Он перевернулся на другой бок. Но пение продолжалось. И тут он вспомнил: ведь вернулся Субастик! Пепперминт раскрыл глаза, сел на кровати и оглядел свою комнату.

Субастик приколот кнопками скатерть к остову стола, и она провисла над ним, как гамак. В этом гамаке он и раскачивался теперь, напевая:

Под дождём немножечко намокнув,
Наш Субастик — верь или не верь! —
В дом не лазил больше через окна,
А прошёл чин чином через дверь.

Господин Пепперминт сиял от счастья.

— Хорошо, когда тебя по утрам снова будят песней! — радостно воскликнул он. — Мне так долго этого не хватало!

— Да, но только песня пока ещё не получилась. «Намокнув» и «окна» — не самая хорошая рифма, — скромно сказал Субастик. — Сочиню-ка я всё сначала!

Стулом я полакомился снова,
И в столе огромная дыра.
Я готов для папы дорогого
Песни петь с утра и до утра!

Господин Пепперминт одобрительно кивнул.

— Да, конечно, так-то оно лучше, — сказал он. — Но ещё лучше будет, если ты станешь петь чуть потише, а не то тебя услышит госпожа Брюкман.

Субастик застонал:

— Опять ты за старое! Может, ещё и спрятаться надо, чтобы она меня не увидела?

— Пожалуй, для начала так было бы лучше, — сказал господин Пепперминт. — А завтра я осторожно сообщу ей, что малыш Робинзон снова у меня поселился.

Субастик удивлённо взглянул на него.

— Неужто она тебя по-прежнему ругает? — спросил он. — Ты ведь пожелал тогда, чтобы всякий раз, когда ей захочется тебя выругать, с её языка срывались одни лишь любезные слова.

— Да, конечно, хозяйка теперь и впрямь несколько любезней прежнего, — сказал господин Пепперминт. — Но иногда она всё равно бранится. Особенно в последнее время.

— Понятно,— сказал Субастик.— Я же довольно долго отсутствовал. Нет Субастика, и колдовство постепенно перестает действовать. Но теперь я снова с тобой. Вот увидишь, больше она не станет браниться!

— Это неплохо,— отозвался господин Пепперминт, слезая с кровати.— Хотя её брань теперь уже меня не так трогает, как раньше.

— А это совсем хорошо! — похвалил его Субастик.

— Иногда я даже возражаю ей,— с гордостью заметил господин Пепперминт.

— Чудесно! — удовлетворённо воскликнул Субастик.— Хотя чему-то ты от меня научился!

Господин Пепперминт стал разглядывать Субастика — впервые на этот раз в ярком свете дня. Он был точь-в-точь такой же, как в тот самый день, когда Пепперминт встретился с ним в первый раз: нос хоботком, мордочка вся в синих веснушках, на спине щетинка.

Субастик уютно расположился в своём гамаке и улыбался во весь рот.

— Куда же ты подевал свой водолазный костюм? — спросил господин Пепперминт.

— Ах, знал бы ты, папочка, до чего он противный на вкус! — ответил Субастик и даже передёрнулся от отвращения.— Резина-то вообще тугая и вязкая. Правда, мне как-то раз подтяжки достались — пальчики оближешь! Но они уже были старые, и резина вся изнасилась.

— Пропал, значит, твой водолазный комбинезон,— проговорил господин Пепперминт.— Что ж, зато нет нужды бежать в магазин за новым. Если уж у тебя в доме поселился Субастик, то любое желание исполнится. Итак, начинаем: хочу новый красивый водолазный костюм!

— Ты шутить, папочка? — удивлённо спросил Субастик.

Поскольку ничего не произошло, господин Пепперминт повторил уже с некоторым нетерпением в голосе:

— Хочу новый красивый-прекрасивый водолазный костюм!

— И одного, наверно, хватило бы,— покачал головой Субастик. В тот же миг с его мордашки исчезли две синих крапинки, а господин Пепперминт нащупал на себе — поверх пижамы — два водолазных комбинезона.

— Это ещё что за ерунда! — рассердился он и быстро расстегнул молнию верхнего комбинезона. Ему было нестерпимо жарко.

Субастик глядел на него с недоумением.

— Почему ерунда? Ты же получил два новых красивых водолазных комбинезона, как и просил. Смотри-ка! На каждом бирка с ценой — триста девяносто восемь марок.

— Да не нужен мне водолазный комбинезон! И уж два во всяком случае! — сердился господин Пепперминт.

— Зачем же ты их просил?

— Я для тебя хотел один водолазный костюм. А не два для себя! Это же ясно! — ответил господин Пепперминт, мучительно пытаясь выбраться из двух резиновых комбинезонов, тесно облежавших тело.

— Но ты же сказал: «Хочу новый красивый водолазный костюм!» Ведь ты не упомянул, что это для меня. А потом ты опять потребовал то же самое. В другой раз выражайся точнее!

— Ах вот оно что! — протянул господин Пепперминт. Тем временем ему удалось стянуть с себя оба комбинезона. — Хорошо, начнём всё сначала: хочу новый красивый комбинезон для Субастика!

Не успел он договорить, как с мордочки Субастика исчезла ещё одна крапинка. Зато на нём красовался теперь замечательный водолазный костюм.

— Красота! — воскликнул Субастик и принялся дергать молнию на комбинезоне вверх и вниз. — Вот уж удивятся в магазине продавцы, когда обнаружат пропажу сразу трёх водолазных костюмов!

Господин Пепперминт испуганно уставился на него.

— Что ты говоришь? — спросил он. — Неужели эти костюмы из магазина?

— А то нет? — откликнулся Субастик. — Откуда же им ещё взяться, как не из магазина? Сам погляди — бирки с ценами, видишь? Тут и название магазина можно прочитать.

— Что же мне теперь делать со всеми этими комбинезонами? — застонал господин Пепперминт. Он сгрёб два костюма и поспешно засунул их в шкаф. — Ты только представь: вдруг госпожа Брюкман прочтёт в газете, что из магазина выкрали три водолазных комбинезона, а потом обнаружит их у меня в комнате! Она же наверняка решит, что я вор. А если увидит их в шкафу, и того хуже! Она подумает, что я нарочно спрятал их в шкаф.

— Но ведь именно это ты и сделал, папочка!

— погоди, я, кажется, нашёл выход. Хорошо, что я нашёл его так быстро. Слушай, Субастик, я хочу, чтобы водолазные комбинезоны вернулись туда, откуда взялись!

Не успел он это сказать, как с мордочки Субастика исчезли ещё три синих крапинки. И тут же — один за другим — исчезли все водолазные костюмы.

— Обидно! — сказал Субастик, взглянув на своё голое пузо.

— Но почему твой-то комбинезон исчез? — в ярости воскликнул господин Пепперминт. — Я же вовсе не думал отбирать у тебя костюмчик. Я только хотел избавиться от двух других.

— Я ведь уже говорил тебе, папочка: надо выражаться точнее, когда чего-нибудь желаешь. Ты пожелал, «чтобы водолазные комбинезоны вернулись туда, откуда взялись». Ты же не сказал, чтобы мой остался на мне.

Господин Пепперминт опустил на край кровати. Оказывает-ся, не всё так просто с этими желаниями, как он думал.

Немного поразмыслив, он проговорил:

— Пусть к Субастiku вернётся его новый красивый водолаз-ный комбинезон!

И опять с мордочки Субастика исчезла синяя крапинка, и в то же мгновение на нём появился новый костюм.

С облегчением убедившись, что на этот раз всё сошло как не-льзя лучше, господин Пепперминт продолжал без передышки:

— И ещё я хочу, чтобы починили стул, у которого Субастик от-грыз ножки! Так! Отлично! И ещё я хочу, чтобы вернулась в цело-сти столешница, которую Субастик...

— Папочка, осторожней! — глухо взмолился Субастик. — Как же теперь я вылезу отсюда?

Господин Пепперминт растерянно уставился на стол: крышка и впрямь вернулась на место, но зато сам Субастик куда-то пропал.

Пепперминт наклонился и заглянул под стол. Субастик всё так же сидел в своём гамаке, но, зажатый между скатертью и сто-лешницей, едва мог пошевеливаться.

— Ой, прости, Субастик! — воскликнул господин Пепперминт и торопливо добавил: — Хочу, чтобы снова убрали столешницу!

Субастик со вздохом облегчения вылез из своего гамака и от-стегнул скатерть от ножек стола.

— Так, — сказал он, — а теперь, папочка, можно и крышку вернуть.

— Хочу, чтобы крышка была на месте! — сказал господин Пеп-перминт и увидел, как она снова плотно прилегла к остову стола.

— Так, теперь очередь за скатертью, — сказал Субастик и на-чал было расстилать её на столе.

— Нет, нет! Я сам об этом позабочусь! — воскликнул господин Пепперминт, который уже вошёл во вкус игры. — Хочу, чтобы ска-терть снова ровно легла на стол!

И он с удовлетворением убедился, что скатерть плавно опусти-лась на крышку стола.

— Чистая работа! — сказал господин Пепперминт. — А теперь я хочу, чтобы мне не надо было умываться. Пусть меня умоют! Ой, нет, нет! Зачем же ледяной водой? Тёплой мойте! Вот так, это совсем другое дело!.. А теперь я хочу, чтобы меня вытерли полотенцем! Так, так, досуха вытирайте! А теперь я хочу, чтобы меня побрили! И одели!

Господин Пепперминт оглядел себя: он сидел на кровати в своём парадном синем костюме.

— Зачем на меня синий надели? — закричал он. — Это же парадный костюм! Хочу, чтобы синий костюм убрали в шкаф! А на меня наденьте кальсоны и майку! Так! А теперь рубашку в красную клетку! Так! Брюки! Коричневые! Так! Носок на левую ногу, на правую! А теперь ботинки! Прекрасно!

Но Субастик совсем не разделял его радости. Он даже нахмурился.

— Ты что такой кислый? Опять я какую-нибудь ошибку допустил? — спросил господин Пепперминт.

— Да нет, папочка, никакой ошибки нет. А вот подсчитал ли ты, сколько крапинок я лишился? Двух дюжин уж нет и в помине. За какие-нибудь двенадцать минут исчезли двадцать четыре крапинки — по две штуки в минуту! Если ты, папочка, не уймёшься, то ровно через четыре минуты и тридцать секунд у меня на лице не останется ни одной крапинки. А может, стоило бы кое-что оставить про запас для более важных дел?

— Твоя правда, твоя правда! — испуганно забормотал господин Пепперминт. — Я как-то упустил это из виду. А ведь теперь самое время воспользоваться машиной желаний. Не то исчезнет последняя крапинка, а машина так и будет стоять без толку.

— Кстати, куда ты подевал машину, папочка? — спросил Субастик, оглядывая комнату.

— Я отнес её на чердак, — ответил господин Пепперминт. — Здесь в комнате она мне мешала. А употребить её я ни на что не мог. Сейчас я попрошу, чтобы нас перенесли на чердак.

— Стоит ли? — усомнился Субастик. — Мы же сами можем подняться туда по лестнице.

— Да брось ты! — сказал господин Пепперминт. — У тебя ведь ещё в запасе девять крапинок. Словом, я желаю, чтобы мы с тобой перенеслись на чердак!

Не успел он это сказать, как они очутились в полутёмной чердачной комнате.

— Восемь! — объявил Субастик.

— Это ты о чём? — удивился господин Пепперминт.

— У меня осталось всего восемь крапинок! — с укором произнёс Субастик.

— Ах, вот оно что! — отозвался господин Пепперминт. — А смотри-ка, чердак стал какой-то совсем другой! И куда больше прежнего! А ведь я и не думал просить, чтобы его перестроили. Я только пожелал, чтобы нас с тобой перенесли на чердак! И машина желаний куда-то пропала. Не иначе, её украли!

— Эй, кто там наверху? — вдруг донесся снизу чей-то зычный бас, и на лестнице послышались тяжёлые шаги.

— Это... это не голос нашей хозяйки, — удивлённо проговорил господин Пепперминт. — Кто же пришёл к ней в гости?

Тут вдруг распахнулась дверь, и какой-то мужчина, упершись руками в бока, заорал на них:

— А ну-ка, выкладывайте, что вам здесь нужно!

— Нам машина нужна, — ответил господин Пепперминт. — А вы, собственно говоря, кто такой?

— Я? Жабман — моя фамилия. А вот вы кто такие? Как вы сюда попали?

— А, понятно, — улыбаясь, ответил господин Пепперминт. — Вы, должно быть, не слышали, как мы сюда поднялись! Наверно, вы были заняты разговором с госпожой Брюкман. Понятно...

Но Жабман сердито прервал его:

— Хватит болтать! Извольте объяснить, зачем вы забрались в мой дом, а не то я вызову полицию!

— Ваш дом? — удивлённо переспросил Пепперминт. Затем он вдруг просяял: — А, понял наконец! — воскликнул он. — Ну и осёл же я! То есть, ну и болван же я! Наконец-то я догадался: госпожа Брюкман тайно обвенчалась с вами. Только почему она ничего не сказала мне об этом? А вы, значит, вроде как бы господин Брюкман. Словом, вы её муж, а потому отныне дом принадлежит и вам. Вот почему вы говорите: «мой дом!» Что ж, примите наши сердечные поздравления!

С протянутой рукой он шагнул к господину Жабману, чтобы от души поздравить его. Но тот испуганно попятился, захлопнул дверь перед самым носом у Пепперминта и дважды повернул в замке ключ. Они услышали, как он опрометью сбежал с лестницы.

— Странного господина выбрала себе в мужья госпожа Брюкман, — сказал Пепперминт. — Я всё же полагал, что у неё более тонкий вкус. Но нам-то с тобой как теперь быть? Не прыгать же в окно, в самом деле! А впрочем, почему бы и нет?

Пепперминт подошёл к окошку и оглядел улицу.

— Это ещё что? — растерянно воскликнул он. — Где мы? По улице идёт трамвай! Это же не дом госпожи Брюкман! Мы угодили в какой-то чужой дом.

— Мы угодили на чердак, как ты того и пожелал, — ответил Субастик. — Просторный и очень хороший чердак.

— Я же просил перенести нас на наш чердак! В доме госпожи Брюкман! Это же совершенно ясно! — сказал господин Пепперминт.

— Папочка, я уже дважды предупреждал тебя: надо более точно выражать свои желания, — возразил Субастик. — Неважно, что ты думаешь, важно лишь то, что ты говоришь! А ты не просил перенести нас на чердак госпожи Брюкман. Ты просто сказал: «на чердак». Признайся, папочка!

— Как же нам теперь быть! Выход только один: опять твоим крапинкам поклониться, — проговорил господин Пепперминт. — И чем скорей, тем лучше. Сюда уже идут!

Господин Жабман поднимался на чердак, а следом за ним шли двое полицейских.

— Вы только поосторожней! — наставлял он их. — Такие странные эти двое! Малыш — в резиновом комбинезоне. А длинный чепуху несёт. Хотел женить меня на каких-то брюках. Бред, да и только!

Полицейские недоверчиво поглядывали на него.

— Вы говорите, эти двое на чердаке? — спросил первый полицейский. — И вы не видели, как они туда забрались? Вы что, забыли запереть парадную дверь?

— Да нет же! — замахал руками господин Жабман. — Дверь была заперта, как и всегда. А не то любой прохожий мог бы войти в дом!

— Но ведь эти двое всё же как-то вошли, — сказал второй полицейский.

— Неважно, как! — отмахнулся господин Жабман. — Длинный ищет на чердаке какую-то машину. Да вы сами сейчас всё увидите! Они подошли к двери чердака.

— Я пройду вперёд! — шепнул полицейский Жабману. Тихо повернув ключ в замке, он рывком распахнул дверь. — Пусто! — сказал он. — Никого!

Господин Жабман просунул голову в дверь. Чердак был совершенно пуст, только на старой кухонной полке стояло несколько пыльных банок.

Жабман оторопело взглянул на полицейских и спросил:

— А куда же подевались те двое?

— Именно этот вопрос мы и хотим вам задать, — ответил один из полицейских. — Прибегаете к нам в участок, отрываете нас от

дел и тащите на свой чердак, чтобы показать каких-то двух тигров в водолазных комбинезонах...

— Только один был в комбинезоне. Только один! — поправил его господин Жабман.

— Хватит! — оборвал его полицейский. — Кажется, я всё понял: вы просто решили нас разыграть! Неплохая шутка: заставить двух полицейских лезть на третий этаж...

— Какой уж там третий? Второй! — снова поправил его господин Жабман.

— Нет у меня времени пререкаться с вами! Мы это дело так не оставим. За розыгрыш должностных лиц вы уплатите штраф.

— За розыгрыш? Да я вовсе не собирался вас разыграть! Меня самого, как видите, разыграли. Мне очень жаль, если вы думаете, что вас провели... то есть обвели... я хочу сказать... вокруг пальца, — оправдывался господин Жабман.

— Так уж и быть, на этот раз мы не будем составлять протокол, — смиловился полицейский. — К тому же мне, честно говоря, неохота заниматься писаниной. Но посмейте только ещё раз подшутить над должностным лицом!..

— Никогда! — поклялся господин Жабман. — Ни за что на свете! А уж тем более над вами!

Полицейские спустились вниз и ушли. А Жабман остался на чердаке. Он ещё долго стоял там, растерянно качая головой.

3

— Еле-еле вырвались! — сказал Субастикку господин Пепперминт. — Ещё каких-нибудь десять секунд, и нас поймали бы на чужом чердаке! Не очень-то приятно, а?

— Семь, — ответил Субастик.

— Что ты говоришь?

— У меня осталось всего-навсего семь крапинок! — сказал Субастик.

— Ага! Значит, я должен очень точно выражать свои желания, чтобы не тратить лишних крапинок. Хочу, чтобы мы с тобой очутились на нашем чердаке около машины.

— Шесть! — объявил Субастик, и они тотчас же оказались на своём чердаке.

Господин Пепперминт осмотрел машину желаний со всех сторон и кое-где смахнул с неё паутину. Машина была покрыта густым слоем пыли.

— Так, сейчас я её запущу! — предвкушая удовольствие, сказал господин Пепперминт.

— Минутку, папочка! Остановись! — закричал Субастик. — Сначала я тебе всё объясню, пока ты чего-нибудь не натворил. Скажи мне, что ты задумал!

— А что тут говорить? Сначала я выпрошу кнопку, чтобы включать машину, а потом...

— Стой! Лучше уж выпроси ручку! Ручка куда удобней!

— Ладно, попрошу ручку! А потом...

— Только здесь, на чердаке, не проси ничего!

— Это ещё почему?

— Когда машина наконец заработает, её лучше не трогать — очень уж тонкая у неё аппаратура. А бегать на чердак всякий раз, когда захочешь пожелать чего-нибудь, едва ли так уж приятно.

— Конечно, не так приятно, — согласился господин Пепперминт. — Хочу, чтобы машина стояла у меня в комнате на столе!

— Пять, — вздохнул Субастик. — Хоть бы ты и нас заодно туда перенёс!

— Будет сделано. Хочу, чтобы мы оба оказались сейчас в моей комнате!

— Четыре! — сказал Субастик, и они тотчас же плюхнулись на кровать господина Пепперминта.

— Вот видишь, папочка, — укоризненно проговорил Субастик, спрыгивая с кровати. — Ты опять неточно выразил своё желание. Ты не сказал, в каком месте комнаты ты хочешь приземлиться. А ведь мы могли, чего доброго, оказаться в платяном шкафу, да ещё в запертом. Шкаф ведь тоже стоит у тебя в комнате!

Но господин Пепперминт почти не слушал его. Он думал о ска-терти, на которой теперь стояла машина.

— Самая красивая моя скатерть! — запричитал он. — Во что она превратилась!

Машина желаний стояла на столе, вся грязная и пыльная. По паутине полз жирный чёрный паук, а нить паутины свисала с рупора и скрывалась где-то внутри машины.

— Бррр! — сказал господин Пепперминт, передёрнувшись от отвращения. — Хочу, чтобы из комнаты мигом исчезла вся грязь, а машина засверкала чистотой, как в тот самый день, когда мне её подарили!

— Три, — с укором произнёс Субастик, хотя из комнаты и в самом деле исчезла вся грязь, а машина засверкала.

— Теперь уже ни в коем случае нельзя ошибаться, — озабоченно проговорил господин Пепперминт. — Ведь у тебя почти не

осталось крапинок... Значит, так: пусть у этой машины будет ручка, чтобы её можно было включать и выключать!

— Две, — сказал Субастик.

— А где же ручка? — взволнованно закричал господин Пепперминт. — Ручки не вижу!

— А ты обойди машину кругом! — посоветовал Субастик.

И в самом деле, обойдя машину кругом, господин Пепперминт обнаружил на другой её стороне рычаг, которого раньше здесь не было. Рядом с рычагом светила маленькая красная лампочка.

— А лампочка эта для чего? — спросил господин Пепперминт.

— Чтобы знать, когда машина готова к пуску, — объяснил Субастик. — Установи рычаг на «ВКЛЮЧ.» и выскажи своё желание. А когда оно будет исполнено, переместишь рычаг на «ВЫКЛЮЧ.». Вот и всё!

— Я должен сейчас же испытать машину! — сказал господин Пепперминт. — Просто нет больше сил терпеть! Что же мне такое попросить?

Он поставил рычаг на «ВКЛЮЧ.» и задумался. Красный огонёк начал быстро-быстро мигать.

— Хочу много-много денег! — сказал господин Пепперминт в рупор машины.

— А куда деньги переправить? — торопливо шепнул Субастик. — Скажи, куда, а то ведь могут швырнуть их куда попало...

— Да что ты? Хорошо! Хочу много-много денег — прямо сюда, в эту комнату!

Машина загудела, а красный огонёк погас. Господин Пепперминт оглянулся: на столе он увидел монету достоинством в пять марок, которой раньше там не было. На стуле он нашёл бумажку в двадцать марок, а на ковре под столом ещё три банкноты.

— И это всё? — разочарованно спросил господин Пепперминт. — Разве это называется много-много денег?

Он поднял с пола бумажки и повертел их в руках.

— Три бумажки по десять долларов! Зачем мне американские деньги? — воскликнул он.

— Где-то в комнате наверняка есть ещё деньги, — сказал Субастик. — Ты поищи! Вот, смотри, в ботинке лежат семь монет по пятьдесят лир. А вот здесь, в книжке, сторублёвая бумажка. Теперь в абажур загляни! Видишь? Восемь швейцарских франков и десять финских марок. А вот здесь, в вазе, сорок динаров. Всё, как ты хотел: в комнате много-много всяких денег. Только что поискать их придётся!

— Понятно,— сказал господин Пепперминт,— я опять не точно выразил своё желание. Попробую ещё раз! Хочу, чтобы на этом стуле очутилась бельевая корзина, битком набитая немецкими деньгами!

Машина опять замигала и загудела. И тут же на стуле появилась бельевая корзина, доверху набитая медяками.

— Опять не то! — с досадой воскликнул господин Пепперминт.— Не стану же я расплачиваться в магазинах одними медяками. Нет, отныне я буду садиться и всё хорошенько продумывать, прежде чем что-нибудь пожелать.

Он попытался снять со стула тяжёлую бельевую корзину, но она опрокинулась, и все монеты разлетелись по комнате.

Господин Пепперминт недовольно оглядел пол, усыпанный монетами, и пробормотал:

— Да, сначала, видно, придётся навести здесь порядок.

Он вытянулся в струнку перед машиной желаний и отчеканил:

— Хочу, чтобы из моей комнаты убрали эту дурацкую корзину вместе со всеми деньгами! И притом немедленно!

Машина опять загудела и замигала. Бельевая корзина исчезла так же быстро, как появилась, и вместе с нею исчезли медяки, а заодно и все бумажные деньги, которые были в комнате. Красный огонёк вдруг погас, а рычаг, негромко щелкнув, автоматически перескочил на «ВЫКЛЮЧ.».

— Это ещё что такое? — сердито спросил господин Пепперминт.

— Не иначе как машина переутомилась,— ответил Субастик.— В таких случаях она автоматически выключается и не работает до тех пор, пока не отдохнёт. Исполнить больше трех желаний кряду в такой короткий срок не может даже самая лучшая машина.

— А сколько ей нужно отдыхать?

— Заранее это сказать нельзя. От девяти минут до девяти часов,— ответил Субастик.

— Девять часов? И всё это время надо сидеть рядом с машиной и ждать? Нет, мы с тобой пока сходим куда-нибудь пообедать. А к тому времени, когда вернёмся, машина, наверно, уже успеет отдохнуть!

И господин Пепперминт снял с вешалки свой пиджак.

— Пообедать сходим? Отличная мысль, папочка! Обед всегда идёт на пользу,— обрадовался Субастик.— Куда же мы с тобой пойдём?

— В ресторан какой-нибудь или в кафе,— ответил господин Пепперминт.

— Ура! Ура! Ура! Обедать нам давно пора! Смотри-ка, папочка, рифма получилась. Раз так, я сразу же сочиню стихи:

Мы с папой, как франты, одеты.
Дорога ведёт в ресторан.
Там ждут нас свиные котлеты,
И жареный ждёт нас баран!
Бегу я за папочкой следом
И песню пою на бегу:
«Хотел бы я съесть за обедом
Жаркое, гуляш и рагу!»

В дверях Субастик вдруг остановился и спросил как бы между прочим:

— А в ресторане надо платить за обед?

— Конечно, надо, — улыбаясь ответил господин Пепперминт.

— А чем же ты намерен расплачиваться?

— Как чем? Деньгами!

— А у тебя деньги-то есть? Покажи!

— Неужто ты думаешь, я из тех, кто обедает и убегает, не заплатив? — Господин Пепперминт достал из кармана кошелёк, открыл его и поднес к хоботку Субастика: — Гляди, хватит денег?

— Хватит ли? — с сомнением проговорил Субастик, заглядывая в пустой кошелёк. — Очень уж дешёвый обед придётся заказывать — ноль марок и ноль-ноль пфеннигов!

— Что? Что? — спросил господин Пепперминт и тоже заглянул в кошелёк. — Пусто! Кто-то украл у меня все деньги!

— Боюсь, что ты сам их у себя украл, — сказал Субастик. — Разве ты не просил, чтобы убрали корзину, а заодно и все деньги?

— Ах, я дурак! — сердито воскликнул господин Пепперминт. — Теперь мы даже не можем пообедать. Остаётся лишь сидеть и ждать, пока не отдохнёт эта проклятая машина!

— Не ругайся, папочка, — стал успокаивать его Субастик. — Машина желаний тоже имеет право на отдых. А мы пока можем сыграть в шашки.

— Хорошо, — согласился господин Пепперминт, достал с полки доску, и игра началась.

Спустя два часа на машине вдруг снова вспыхнула красная лампочка. Субастик сразу же это заметил.

— Гляди, папочка! Можешь снова высказывать свои желания.

Господин Пепперминт встал, установил рычаг машины на «ВКЛЮЧ.», подождал, пока замигает огонёк, и произнёс:

— Хочу, чтобы на этом стуле появилась груда бумажек достоинством в двадцать марок каждая.

— Вот это правильно! — похвалил его Субастик, и оба стали смотреть, как на стуле быстро росла кучка денег.

Скоро машина перестала гудеть, и красный огонёк погас. Господин Пепперминт передвинул рычаг на «ВЫКЛЮЧ.», до отказа набил оба кармана пиджака деньгами и сказал Субастикку:

— Пошли!

— А чем там в ресторане кормят, папочка? Что мне заказать? — спросил Субастик.

— Лучше всего закажи то же, что и я, — посоветовал ему господин Пепперминт. — А не то ещё, чего доброго, закажешь салат из мелконарезанных кожаных брюк с перьями от подушки! И вообще я хотел бы объяснить тебе кое-какие правила, чтобы ты знал, как вести себя в ресторане. Правило первое: нельзя брать еду руками. Надо пользоваться ложкой и вилкой.

— Как интересно! Это я сразу запомню:

Не надо есть руками.
Возьми большие ложки
И, в соус их макая,
Нарежь свиные ножки!

— Правило второе: не разговаривай с набитым ртом!

— Дурацкое правило!

— Это ещё почему? — строго спросил господин Пепперминт.

— А потому, что оно не зарифмовано! Почему бы не сказать, к примеру, так:

Говорить с набитым ртом
Строго запрещается.
А когда проглотишь ком,
То запрет снимается.

— Не стану я сочинять стихи на каждое правило, слишком уж это утомительно! — сказал господин Пепперминт. — Идём-ка лучше обедать! Скоро уже и смеркаться начнёт, а мы с тобой ничего ещё не ели.

Пепперминт взял Субастика за руку и вышел с ним в коридор. И тут они лицом к лицу столкнулись с госпожой Брюкман.

— Это ещё кто такой? — воскликнула хозяйка, уперев руки в бока. — Никак Робинзон, тот самый, что однажды уже перевернул вверх дном мою тихую квартиру. Откуда ты взялся?

Субастик показал на дверь комнаты господина Пепперминта, ухмыльнулся и ответил:

— Отсюда!

— Он что, останется здесь? — не унималась хозяйка.

— Нет, он здесь не останется, он пойдёт в ресторан и наестся там до отвала, — доложил ей Субастик.

— Нет, в самом деле, что же это такое?.. — начала было хозяйка, но господин Пепперминт не дал ей договорить.

— Знаю, знаю! Сейчас вы опять скажете мне, что в таком случае я должен больше платить за квартиру.

Он запустил руку в карман пиджака, вынул оттуда пачку банкнот и сунул их в руку хозяйке. — Вот, возьмите! — сказал он. — До конца месяца, надо думать, этого хватит.

Госпожа Брюкман, разинув рот, уставилась на пачку денег в своей руке — такую толстую, что она с трудом её удерживала. А тем временем господин Пепперминт, весело посвистывая, вышел вместе с Субастиком из дома.

Они шли и шли по улицам, пока Субастик вдруг не остановился.

— Папочка, смотри, кажется, здесь можно поесть! Зайдём?

И он прочитал по складам:

— «Ре-сто-ран Э-ли-та».

Господин Пепперминт, оглядев дом, нерешительно покачал головой:

— Это слишком дорогой ресторан для таких, как мы с тобой, — сказал он.

— Почему? У тебя же оба кармана набиты деньгами!

— Скажу тебе честно: я ещё ни разу в жизни не бывал в таком роскошном ресторане. И признаться, не по душе мне элита...

— Элита, элита горчицей полита! — сострил Субастик и юркнул в стеклянную дверь.

Господину Пепперминту ничего другого не оставалось, как последовать за ним.

Субастик отважно шагал по толстым коврам. Пройдя мимо красных бархатных портьер, он уселся за свободным столиком, на котором в золотом подсвечнике горели четыре свечи.

Столиков в зале было много, и всюду сидели люди, занятые едой, но ничто не нарушало торжественной тишины. Они беседовали друг с другом почти неслышно.

— Смотри-ка, папочка, свечи горят! Здесь уже празднуют Новый год! — воскликнул Субастик.

Некоторые из посетителей ресторана на миг прервали трапезу и удивлённо взглянули на него. Но тут же вновь отвели

глаза — ведь только невоспитанные люди позволяют себе глазеть по сторонам. Господин Пепперминт покраснел и быстро присел за столик рядом с Субастиком.

— Тише! — шепнул он ему. — Тише! Нельзя же так!

— Что нельзя? — спросил Субастик.

— Разговаривать громко нельзя! — шёпотом пояснил господин Пепперминт.

— Почему нельзя? Можно! — возразил Субастик. — Небось госпожа Брюкман с утра и до вечера громко разговаривает!

— Но ведь она же не здесь разговаривает!

— Просто её здесь нет, а была бы, так...

— Тише говори! Ясно? Люди здесь обедают, понимаешь? — зашипел господин Пепперминт.

Субастик вскочил и принялся с любопытством разглядывать посетителей ресторана.

— Почему нельзя разговаривать, когда обедают? — спросил он. — Разве они ушами едят?

— Тссс! — снова зашипел на Субастика господин Пепперминт и усадил его на место. — Прошу тебя, сиди смирно!

Надутый официант в чёрном фраке шёл быстрыми шагами по направлению к их столику.

— Нельзя ли узнать, зачем вы сюда пожаловали? — спросил он, неодобрительно оглядев Субастика и его водолазный комбинезон. — Если вы задумали поплавать, вам следует отправиться в городской бассейн.

— Мы всё это знаем, — смущенно ответил господин Пепперминт. — Мы только хотим немножко поесть...

— Немножко?! Нет, мы хотим поесть очень-очень много! — поправил его Субастик. — У моего папы и деньжата водятся! Хочешь, покажем?

— Замолчи, пожалуйста! — окрикнул его господин Пепперминт.

— Ну, как хочешь! — обиженно отозвался Субастик и тут же смолк.

— Извольте минуточку подождать! — нерешительно проговорил официант и, отойдя в сторону, завёл разговор с другим официантом. Они принялись шептаться и при этом всё время поглядывали на Субастика с господином Пепперминтом.

— Должно быть, советуются, под каким предлогом нас вежливо выставить, — шепнул господин Пепперминт. — Наверно, он сейчас скажет нам, что этот столик уже занят.

Официант возвратился назад.

— К сожалению, этот столик уже занят, — сказал он. — Не будут ли господа столь любезны пересесть вон за тот столик в углу?

— Будут! — милостиво кивнул ему Субастик. — Только уместятся ли они там? Столик-то такой маленький, что даже нам с папочкой едва ли хватило бы места!

И Субастик заёрзал на стуле, оглядываясь по сторонам; он искал глазами господ, которым предложили переместиться в угол.

— Это ведь он нас имел в виду! — шепнул ему господин Пепперминт и встал.

— Нас? Вот это да! Мне и в голову не приходило, что я, оказывается, господин! — Субастик радостно вскочил с места и засеменил вслед за господином Пепперминтом к маленькому столику в углу. Столик стоял как бы в нише, так что из зала его почти не было видно.

— Господа не будут возражать, если я принесу карту? — спросил официант и уже повернулся, чтобы пойти за ней.

Но Субастик схватил его за фалду фрака.

— А какой нам прок от одной карты? — воскликнул он.

— Если господа желают, я, конечно, могу принести и две карты, каждому свою, — ответил официант, тщетно пытаясь вырвать свою фалду из цепкой лапки Субастика.

— Две карты? — удивился тот. — Но ведь и двух мало! Чтобы играть в карты, требуется целая колода!

— В нашем ресторане в карты не играют, — процедил сквозь зубы официант. — Здесь тебе не деревенский трактор!

— Зачем же ты хочешь притащить сюда эти карты?

— Я не об игральных картах говорю, мальчик. Естественно, я имел в виду меню или обеденную карту, — заявил официант, которому наконец удалось вырвать фалду из лапки Субастика.

— Ух ты, обеденная карта! Вот это другое дело, скорей тащи её сюда! — предвкушая удовольствие, воскликнул Субастик.

Вскоре официант вернулся с двумя картами. Они были толстые-толстые — совсем как учебники для старшекласников. И лежали они в папке из самой лучшей малиновой кожи.

— Великолепная карта! — сказал Субастик, когда официант вручил ему меню, и с аппетитом откусил от неё огромный кусок. — Очень вкусная карта, папочка! Из настоящей кожи! Жаль только, соли мало!

— Что... что ты сделал? — растерянно закричал официант. — Это же нельзя!

— Ох, опять я оплошал! — виновато пробормотал Субастик. — Забыл, что нельзя разговаривать с набитым ртом.

— По-твоему, только в этом дело, да? Что ты разговариваешь за едой? — накинулся на него официант.

Все посетители ресторана удивлённо обернулись в их сторону. Здесь ещё никогда не случалось, чтобы кто-либо из посетителей повышал голос, а уж кричащий официант — это было нечто совершенно невиданное.

— А в чём же тогда моя оплошность? — удивился Субастик. — А, вспомнил! Я же взял карту руками. А есть полагается ложкой и вилкой!..

Тут в разговор вмешался человек, сидевший за соседним столиком.

— Вот что, любезнейший, — сказал он официанту, — вышвырните этих двух типов за дверь и поскорее принесите мне мой паштет! Я уже двадцать минут его дожидаясь.

А жена этого господина, энергично закивав головой, подхватила:

— И зачем вы вообще впустили сюда этих типов, да ещё предложили им столик? Сейчас же позовите директора!

— Многоуважаемая госпожа! Нет никакой нужды вызывать директора. Я и сам справлюсь с этой парочкой, — ответил официант, отвешивая ей поклон.

— Быстро! Пошли отсюда! Уйдём-ка лучше сами, пока нас не вышвырнули за дверь, — сказал господин Пепперминт, вставая из-за стола. — Здесь нас что-то не полюбили.

Официант ринулся вслед за ними:

— Минуточку! Так просто вы отсюда не улизнете. Извольте уплатить за меню! Карта стоит не меньше тридцати марок.

Господин Пепперминт достал из кармана пачку банкнот и вручил её официанту.

— Вот вам, держите! — небрежно проговорил он. — Можете купить на эти деньги новую карту. Хоть в золотом переплёте! И с листками из чистого серебра.

У официанта округлились глаза при виде такой уймы денег.

— Может, вы всё же останетесь? — торопливо забормотал он. — Вон в том углу найдётся ещё один прелестный столик! А из-за такого мелкого недоразумения не стоит огорчаться, я же просто пошутил. И если вы сообразоволяете отобедать, то осмелюсь предложить...

— Нет, спасибо, мы уходим! — величественно проговорил Субастик. — Не нужна нам ваша «Элита»...

— Горчицей полита! — добавил господин Пепперминт и, высоко подняв голову, вышел из ресторана вслед за Субастиком.

Неподалёку от ресторана в самом конце улицы стоял киоск, торговавший сосисками.

— Неужели мы здесь обедать будем? — спросил Субастик, увидев, что Пепперминт устремился прямо к сосискам.

— Ты только не мешай мне! — сказал господин Пепперминт и остановился у киоска. — Я знаю, что делаю.

— Добрый вечер! Угостить вас сосисочкой? — спросил продавец и улыбнулся. — А то я уже собрался было закрывать киоск. Что-то мало покупателей сегодня. Но если хотите сосисок, я вам мигом парочку поджарю!

— А ведь у вас в сковороде готовые лежат! — воскликнул Субастик.

— Так они, знаете, уже затвердели после жарки, да и пригорели слегка! Я и пёсику своему таких не стал бы предлагать! — сказал продавец.

— Нет, нет! Эти сосиски у вас, что называется, в самый раз. Берём две штуки, — заявил господин Пепперминт.

— Вы это серьёзно? — удивлённо воскликнул продавец и растерянно затеребил белый колпак у себя на голове.

— Ты это серьёзно, папочка? — спросил теперь и Субастик.

— Да, совершенно серьёзно! — ответил господин Пепперминт. — Прошу вас, дайте нам две сосиски!

— Если уж вы так настаиваете... Я могу уступить их вам подешевле, — сказал продавец. Деревянными щипчиками он снял две подгорелые сосиски со сковороды и положил их на картонные тарелочки.

— А теперь прошу вас обильно полить их кетчупом, майонезом и горчицей!

— Должно быть, я не понял вас, — неуверенно произнёс продавец. — Неужто сосиски надо полить и горчицей, и майонезом, и ещё...

— Да, вы поняли меня совершенно правильно, — ответил господин Пепперминт, взял у продавца обе тарелочки и протянул ему две бумажки по двадцать марок. — Сдачи не нужно! — добавил он.

Продавец сосисок вытаращил на него глаза, а господин Пепперминт поставил картонные тарелочки на небольшой столик около киоска. Потом он наклонился к Субастик и тихо сказал:

— Кажется, у тебя на лице ещё остались две крапинки? Одну из них мы сейчас пустим в дело. Помнишь тех воображал, которые так ругали нас в ресторане?

— Ещё бы не помнить! — ответил Субастик. — Да только причём они здесь?

— Слушай: я хочу, чтобы все блюда, которые заказала в ресторане эта парочка, очутились сейчас здесь перед нами, а уважаемым супругам мы пошлём взамен... — Тут господин Пепперминт ещё ниже склонился к Субастiku и конец фразы прошептал ему прямо в ухо.

— Отлично, папочка! Это ты здорово придумал! — заливаясь смехом, воскликнул Субастик.

Мигом исчезла с его мордашки предпоследняя крапинка, а на столике тотчас же появились семь мисочек, одна супница, три блюда с закусками и грудa всяких тарелок.

Для начала господин Пепперминт съел суп из трюфелей, после чего отведал жареной осетрины в винном соусе. Субастик полакомился утиным паштетом с тмином, а затем взялся за спаржу. Насытившись куропатками с гарниром из капусты, господин Пепперминт решил сделать небольшой перерыв, а Субастик между тем торопливо проглотил все мороженые персики в сиропе. Но господин Пепперминт нисколько на него не обиделся: он с удовольствием съел салат.

А неподалёку, в ресторане «Элита», официант как раз собирался подать обед супругам — тем самым, которые потребовали, чтобы господина Пепперминта с Субастиком выставили за дверь.

— Мы уже полчаса вас дожидаемся! — в ярости зарычал муж.

— Какие там полчаса! Мы сидим здесь уже тридцать пять минут! — негодуяще изрекла его жена.

— Приготовление хорошего обеда требует времени! А ведь вы заказали несколько изысканных блюд — лучших в нашем ресторане. Но вы сами сейчас убедитесь: ваше терпение будет вознаграждено, — ответил официант.

Супруги, стораая от нетерпения, смотрели, как официант подкатывает к ним столик на колёсиках. На нём стоял овальный поднос, накрытый огромной серебряной крышкой.

Официант взял крышку обеими руками и торжественно приподнял её.

— Ну как, не разочаровал я вас? — спросил он и обернулся к супругам, ожидая бурных изъяснений восторга.

Но по выражению их лиц он понял, что творится что-то неладное. Тогда он взглянул на поднос и оцепенел от изумления: под большой серебряной крышкой, на большом серебряном подносе стояли две размокшие картонные тарелочки, а на них — в какой-то омерзительной смеси горчицы, кетчупа и майонеза — лежали две полуобгоревшие сосиски.

4

В понедельник будильник зазвонил очень тихо и глухо — совсем не так, как прежде.

Господин Пепперминт протянул руку, чтобы выключить его, но ткнулся ладонью в жёсткую щетинку, торчком стоявшую на голове Субастика.

— Где же эта дрянь? — сонным голосом проговорил он.

— Это ты про меня так? — обиженно спросил Субастик.

— Да что ты, я про будильник! И куда только он подевался?

Субастик покосился на Пепперминта.

— А что, тебе очень нужен этот будильник? — настороженно спросил он.

— Да совсем он мне не нужен. Просто мне надоел звон!

— Ах вот оно что! — обрадовался Субастик, нажал себе на пузо, и звон умолк. — Ты сейчас на работу пойдёшь?

— Нет, — сонно пробормотал господин Пепперминт.

— А куда пойдёшь? В магазин?

— И не подумаю!

— В школу, может быть?

— Скажешь тоже!

— Значит, пойдёшь гулять?

— Ещё чего!

— А что же ты, в таком случае, хочешь делать?

— Спать хочу! — буркнул господин Пепперминт и перевернулся на другой бок.

— А зачем тогда будильник звонил?

— Потому что вчера вечером я забыл его выключить.

— Ах вот оно что! — сказал Субастик. — Здорово меня напугал твой будильник!

— И меня тоже, — сказал господин Пепперминт. Неожиданная мысль кольнула его. Он снова повернулся к Субастик и спросил: — Послушай, а как тебе удалось выключить будильник?

— Очень просто. Вот так! — Субастик снова нажал себе на пузо, и опять раздался звон. — Стоп! Стоп! Хватит! — закричал Субастик и ещё несколько раз подряд надавил на своё пузо. Но звон не прекращался. — Вот дурацкий будильник! — воскликнул Субастик. — Только ты не бойся, папочка, я сейчас заставлю его умолкнуть. Но мне для этого нужен большой стакан с водой.

Господин Пепперминт теперь уже совсем стряхнул с себя сон и сел на кровати. Ему не терпелось понять наконец, что произошло. Субастик подбежал к умывальнику, доверху наполнил стакан и выпил его залпом. Звон сразу же стал тише, а вскоре и вовсе заглох.

— Ой, как в желудке щекотно! — захихикал Субастик и при этом икнул.

— Неужели ты... про... про... глотил... съел будильник? — в ужасе спросил господин Пепперминт.

Субастик виновато понурил голову.

— Я его не весь проглотил, — ответил он. — Самое лучшее, папочка, я приберёг для тебя: стрелки!

— Стрелки? А на что они мне?

— Маленькую стрелку ты можешь употреблять вместо зубочистки, — посоветовал Субастик. — А большой стрелкой можно почесать спину или...

— Вздор какой! — сердито буркнул господин Пепперминт и, немало помолчав, добавил: — Зато теперь я знаю, что мне делать!

Он встал, подошёл к машине желаний, включил её и сказал:

— Хочу, чтобы Субастик больше никогда не ел моих вещей!

— Ну и не буду больше есть, раз нельзя! — обиженно проговорил Субастик.

— И ещё я хочу получить назад мой будильник и...

— Ик! — сказал Субастик. — Ик! Ик!

На него вдруг напала неукротимая икота.

— На! Держи! — сказал он и вынул будильник изо рта. — Стрелки-то прикрепить?

— Незачем! — отрезал господин Пепперминт. — Хочу, чтобы стрелки сами встали на место! Так! И хочу, чтобы будильник опять был в порядке.

Будильник тут же зазвонил.

Господин Пепперминт взял его у Субастика, снова подошёл к машине желаний и сказал:

— И последнее: хочу, чтобы сегодня мне не надо было идти на службу...

Но машина щёлкнула и отключилась.

— Столько желаний подряд! Удивляюсь, как она вообще с ними справилась! — покачал головой Субастик. — Теперь она, наверное, будет отдыхать целый час.

— Что ж, раз так, пойду на службу! — сердито сказал господин Пепперминт, торопливо оделся и отправился в свою контору.

Но уже через два часа он в отличном расположении духа вернулся домой.

Из его комнаты тянуло дымом. Господин Пепперминт в ужасе распахнул дверь: из двух противней Субастик соорудил индейский вигвам и уютно уселся перед ним по-турецки. А на третьем — маленьком противне он развёл небольшой костёр и подбрасывал

в огонь то один, то другой из карандашей господина Пепперминта. Субастик курил длинную трубку, которую свернул из газеты.

— Не желает ли мой бледнолицый брат поиграть со мной в индейцев? — обрадованно спросил Субастик, увидев господина Пепперминта, изумлённо застывшего в дверях. — Отчего так скоро вернулся ты в родной вигвам? Может, бледнолицый выкурит со мной, великим вождём индейцев, трубку мира?

Господин Пепперминт ворвался в комнату с криком:

— Ты что, весь дом спалить хочешь? Я ведь говорил тебе: не трогай моих вещей! А что ты сделал с моими карандашами? — Господин Пепперминт подошёл к костру. — И газету сегодняшнюю я даже раскрыть не успел!

— Ты мне только сказал, что твои вещи нельзя есть! — виновато проговорил Субастик и от испуга даже забыл, что он — великий вождь индейцев. — Твои карандаши я просто побросал в костёр вместо щепок! А насчёт газеты... так я могу рассказать тебе всё, что там написано.

— Ну, расскажи!

— «В настоящее время над Северным морем движется антициклон, что в ближайшие дни приведёт к вторжению холодных воздушных масс на территорию Федеративной Республики Германии...»

— И это всё?

— Вот ещё одно сообщение: «В воскресенье из городского банка таинственным образом исчезли 4620 марок, причём вся сумма — двадцатимарковыми бумажками».

— Дальше что? — равнодушным тоном спросил Пепперминт, но тут же вздрогнул, словно его кто-то уколол иголкой. — Что ты сказал? Что это ещё за история с двадцатимарковыми бумажками?

— Из городского банка исчезли 4620 марок сплошь двадцатимарковыми бумажками, — повторил Субастик и добавил: — Правда, папочка, это хорошо?

— Что тут хорошего?

— Ведь ты теперь знаешь, сколько у тебя денег. Можешь не пересчитывать!

— Знал бы я, откуда эти деньги, ни за что в жизни не попросил бы их! — горестно воскликнул господин Пепперминт.

— Подумаешь, мало у них в банке денег, что ли? — возразил Субастик. — А откуда, по-твоему, мы могли бы взять деньги?

— А что если они записали их номера? — испуганно продолжал господин Пепперминт. — Тогда скажут, что я ограбил банк! Нет, я уж знаю, как надо поступить. — Господин Пепперминт включил

машину желаний. — Я хочу, — сказал он, — чтобы все деньги вернулись на своё место... нет, не так... погоди-ка минуточку... я хочу, чтобы все деньги, которые сейчас лежат у меня в карманах пиджака, возвратились туда, где им надлежит быть.

— Жаль! — сказал Субастик. — Уж лучше бы ты пожелал, чтобы на твоих деньгах появились другие номера. А почему ты так рано вернулся со службы, папочка?

Господин Пепперминт сунул руки в карманы пиджака и с облегчением убедился, что они пусты.

— Почему я так рано вернулся? Да потому, что выпросил у хозяина несколько дней отпуска. А самое удивительное вот что: он сказал, что после звонка госпожи Брюкман в прошлую пятницу он, конечно, понимал, что я обращаюсь к нему с такой просьбой. И он меня отправил домой.

В эту минуту кто-то позвонил в дверь.

— Не знай я, что мой друг Понеделькус на меня сердится и больше ко мне не придёт... — начал господин Пепперминт, но не успел договорить, как хозяйка крикнула:

— Господин Пепперминт! К вам гости!

Пепперминт распахнул дверь. На пороге стоял Понеделькус. В правой руке он держал клетку с попугаем, а в левой банку с золотой рыбкой.

— Ну что, старина, ты удивлён? Вижу, что удивлён! — воскликнул Понеделькус, передавая Пепперминту клетку с попугаем. — Подержи-ка, друг, моего Кулеса, а я сейчас налью свежей воды Нерону. В машине вода немного расплескалась. Где тут у тебя кран? Ах, вот же он!

И тут Понеделькус до краёв наполнил банку, в которой плавала рыбка.

— Небось удивляешься, что я приехал? Да, конечно, удивляешься! Я и вправду сильно рассердился на тебя в тот понедельник, но потом всё же остыл. И я подумал: неужели же я подведу моего старого друга? И я сказал себе: нет, этого я никогда не сделаю! И вот видишь, приехал к тебе сегодня, чтобы в субботу вернулся твой Субастик!

Господин Пепперминт был глубоко растроган.

— Ты настоящий друг! — сказал он. — Как мило с твоей стороны, что ты приехал! Вот только Субастика уже больше не нужно возвращаться ко мне...

— Почему не нужно? Ты с ним тоже рассорился? — спросил Понеделькус.

— Нет! Просто он уже вернулся.

— Но где же он? — удивлённо спросил господин Понеделькус, оглядываясь вокруг.

Субастик, тем временем притаившийся в своём вигваме, вылез наружу.

— Здесь я! — воскликнул он и, приложив руку к груди, степенно поклонился Понеделькусу. — Приветствую славного друга моего бледнолицего брата и его пернатого спутника! Давайте все вместе выкурим трубку мира!

Господин Понеделькус встрепенулся.

— Посмей только учить моего попугая курить! — строго проговорил он. — Он и без того совсем охрип.

Понеделькус внимательно осмотрел Субастика со всех сторон и спросил господина Пепперминта:

— Почему ты не говорил мне, что Субастик — маленький зелёный индеец в резиновом комбинезоне? А где же его индейские перья?

— Перья пока ещё в перине. Но я мигом вытряхну их оттуда — только скажите! — ухмыльнулся Субастик.

— Не смей! — господин Пепперминт поспешно загородил кровать своим телом.

— Может быть, выдрать несколько перьев из хвоста этого папагая? — сказал Субастик, показывая на Кулеса.

— Не смей! — в свою очередь воскликнул Понеделькус и поспешно выхватил клетку из рук Пепперминта. — Кстати, господин Кулес — не папайка, а попугай!

— Ну, понятно, папайка, я же так и сказал! — ответил Субастик. — А где его мамагайка?

— Господин Кулес холост, как, впрочем, и я сам, — сказал господин Понеделькус. — И потому никакой мамы с ним нет и быть не может. Да и он вовсе не папа! Я же сказал, что он попугай!

— Ничего, — сочувственно произнёс Субастик. — Всё ещё впереди...

— Что впереди? — удивлённо спросил Понеделькус.

— Попугай станет папаем, когда его мамагайка высидит ему попугайчика...

— А не хочешь ли ты прогуляться? — прервал Субастика господин Пепперминт. — Я предпочёл бы спокойно побеседовать с моим другом Понеделькусом, а не слушать всю эту болтовню... Заладил тоже, как попугай!

— Нет, не хочу я прогуляться! — отрезал Субастик. — Я тоже буду сидеть здесь и спокойно беседовать с золотой рыбкой. Идёт?

— Нет, уж лучше ступай гулять! Прошу тебя! — сказал господин Пепперминт.

— Если ты просишь, я, конечно, пойду, — нехотя проговорил Субастик. — А можно мне взять с собой золотую рыбку?

— Рыбка останется здесь! — решительно заявил Понеделькус. Субастик сделал последнюю попытку:

— Я же могу водить её на поводке, чтобы она не убежала! — сказал он.

Но, видно, и это предложение не вызвало восторга у господина Понеделькуса. Обиженный Субастик вышел из комнаты.

— Так, так. Значит, это и есть Субастик, — проговорил Понеделькус и со вздохом облегчения поставил на стол клетку с попугаем. — Значит, ради него я должен был приезжать к тебе каждый понедельник. Можно это понять? Нет, конечно, невозможно!

— Ты его ещё мало знаешь, — сказал Пепперминт. — Субастик очень славный. Только временами нахальный.

— Нахальный? Что правда, то правда, — подтвердил господин Понеделькус. Потом он показал на машину желаний и спросил: — А это что за штука? На прошлой неделе у тебя её не было.

— Значит, так... — заговорил господин Пепперминт, но тут же осёкся. Надо ли открыть Другу всю правду? — Ты... ты про вот эту машину спрашиваешь, да?

— А про какую же ещё?

— Эта машина... — шёпотом начал Пепперминт, потом вдруг умолк и шагнул к двери, чтобы проверить, не подслушивает ли кто-нибудь их разговор. — Это машина желаний.

— Вот как! — сказал Понеделькус. — Машина желаний. А какой прок от неё? Попробую угадать. Она, наверное, по желанию исполняет музыку, да?

— Ты не понял меня, — снова зашептал господин Пепперминт. — Эта машина исполняет любые желания.

— Ты шутишь? Да, конечно, ты шутишь! — недоверчиво сказал Понеделькус.

Но в ответ господин Пепперминт только покачал головой.

— Скажи, нет ли у тебя какого-нибудь большого желания?

Понеделькус призадумался.

— Нет, спасибо, я вроде бы ни в чём не нуждаюсь.

— А ты ещё немного подумай! Наверняка вспомнишь.

Понеделькус ещё немного подумал и наконец сказал:

— Ты прав. Я очень хочу, чтобы Кулес умел говорить. А то он, кроме «Здравствуйте!», ничего не может сказать. Хорошо бы он, как другие попугаи, мог, к примеру сказать «Приятного аппетита!» или «Спокойной ночи!».

— Вот видишь! Я сразу же исполню твоё желание! В благодарность за то, что ты ко мне сегодня приехал. Сейчас я поставлю рычаг на «ВКЛЮЧ.», видишь? А теперь ты сам скажи в рупор, какое у тебя желание!

Понеделькус прокашлялся:

— Я... да... я... значит, я хочу, чтобы господин Кулес заговорил!

— Стоп! Не спеши! — воскликнул Пепперминт, но было уже поздно. Машина загудела, и лампочка перестала мигать.

— Я сделал что-нибудь не так? — виновато спросил Понеделькус.

— Нет, просто ты уж очень нечётко выразил своё желание. Боясь, попугай сейчас же заговорит!

— Так ведь я этого и хочу!.. — начал было Понеделькус, но попугай перебил его:

— Престарелый дикобраз продаёт на рынке квас, у лесничего в саду шьют штанишки какаду, шла мартышка через мост — потеряла длинный хвост, а у зебры на носу тараканов я пасу... — громко и отчётливо зазвучало из птичьей клетки.

— Ты говоришь! Дорогой Кулес, ты говоришь! — в изумлении воскликнул Понеделькус. — Ну, а что ты ещё скажешь?

Не успел он ответить самому себе, как попугай перебил его:

— От зари и до зари пляшут польку фонари, а рассерженные львы суп сварили из травы; если встретишь пескарей, удирай от них скорей...

В эту минуту постучали в дверь. Пепперминт кинулся к своей кровати, сдёрнул простыню и набросил её на машину желаний.

Понеделькус последовал его примеру: торопливо сбросив с себя пиджак, он накрыл им клетку. И только тогда господин Пепперминт крикнул:

— Войдите!

В дверь заглянула госпожа Брюкман.

— Извините, пожалуйста, но раз уж вы слушаете последние известия, я хотела спросить, передавали ли сводку погоды? Что нам обещают на завтра?

— Три весёлых кенгуру вдруг затеяли игру, а голодная овца съела жирного купца, нерадивая пчела всё на свете проспала...

— Ах! Знаете, я думала... я предполагала... Извините — растерянно проговорила хозяйка и торопливо захлопнула дверь.

— Вот видишь! Ты хотел, чтобы он разговаривал! И вот теперь он разговаривает! — крикнул в ухо другу господин Пепперминт, пытаясь перекрычать попугая.

— А что можно сделать? Ничего нельзя сделать, — сокрушённо вздохнул Понеделькус.

— Нет, можно! — воскликнул господин Пепперминт. — Внимание: я хочу, чтобы попугай умолк!

Машина загудела, и лампочка замигала. Господин Кулес успел только вымолвить:

— А у серого осла дочка рыжая была...

Но тут лампочка перестала мигать, и попугай умолк.

— Знаешь, ты должен снова высказать своё желание, — смущённо сказал господин Пепперминт.

— Нет, нет, спасибо, с меня хватит! — испуганно проговорил Понеделькус.

— Видишь ли, я несколько поторопился. И теперь попугай вообще ничего не может сказать.

— Как? Даже «Здравствуйте» не может? Ладно, в таком случае я хочу, чтобы попугай разговаривал в точности, как я!

— Не спеши! — предостерег его господин Пепперминт, но машина уже загудела.

— Что-то мне очень пить хочется! Не от этих ли длинных речей? Да, конечно, от них! — громко и отчётливо проговорил попугай. — Попрошу водички, да только поживей!

— Он разговаривает! Он по-настоящему разговаривает! Он правду разговаривает, как человек! — закричал в восторге господин Понеделькус и приоткрыл дверцу клетки. — Выбирайся из своей клетки, старина Кулес! Пойдём за водичкой!

Попугай неловко выпорхнул из клетки и сел к Понеделькусу на плечо.

— Пойдём на кухню? Да, конечно, на кухню! — заговорил он, сидя на плече. — На кухне много чашек!

— Конечно, Кулес, дружище! Пошли на кухню! — весело воскликнул Понеделькус и с попугаем на плече выбежал на кухню.

Пепперминт нерешительно потоптался на месте.

— У меня в кухне чужая птица! Это верх наглости! — возмущённо закричала госпожа Брюкман.

Потом господин Пепперминт услышал, как попугай отчётливо произнёс:

— Меня зовут господин Кулес. С кем имею честь?

Несколько мгновений на кухне было тихо: хозяйка, видно, совсем растерялась. Но вскоре она, запинаясь, проговорила:

— Моя фамилия Брюкман!.. Но... это же невозможно!

Господин Пепперминт не вытерпел и пошёл на кухню. Там попугай внимательно разглядывал хозяйку.

— Так, — сказал Кулес, — вот мы и познакомились! Значит, теперь я уже не чужая птица и, стало быть, имею право заходить к вам на кухню! Не будете ли вы столь любезны открыть окошко? Да, конечно, вы будете столь любезны!

— Открыть? Да, конечно, сейчас! — растерянно пролепетала хозяйка и распахнула окно.

Господин Кулес тут же вспорхнул на подоконник.

— Не надо ли поразмяться, коль скоро ты просидел в клетке всё утро? Да, конечно, надо! — воскликнул попугай и вылетел из окна.

Понеделькус кинулся к окошку.

— Сейчас же вернись назад! — крикнул он. Но попугай уже перелетел на крышу соседнего дома.

Здесь он чуть-чуть покружил вокруг дымовой трубы, потом опустился на высокий каштан, снова вспорхнул, сел на крышу сарая, затем перелетел через садовую стену и скрылся из глаз.

— Моя вина, моя! — в отчаянии закричала госпожа Брюкман. — И зачем только я открыла окно? Что же нам теперь делать?

— Мы должны поймать его! — крикнул Понеделькус и выбежал из дома. Хозяйка помчалась за ним. Господин Пепперминт уже собрался было побежать за ними, но тут с прогулки вернулся Субастик.

— Вы что, решили побегать наперегонки? — с любопытством спросил он.

— Кулес улетел! Мы должны его поймать! — крикнул Пепперминт.

— Но послушай, папочка, зачем же для этого выскакивать на улицу? — удивлённо произнёс Субастик. — А машина желаний на что?

— Верно! — Пепперминт взял Субастика за руку, и вдвоём они вошли в комнату. Но машина желаний была отключена. Видимо, она опять устала.

— Придётся подождать! — объявил Субастик.

Они присели к столу и принялись играть в шашки.

А на другом конце города господин Жабман растянулся в своей квартире на тахте, решив соснуть часок-другой после обеда. Вдруг в открытое окно влетела какая-то птица и уселась на рейку от занавески. Это был попугай.

Господин Жабман мигом вскочил и метнулся к окошку, чтобы поскорее закрыть его.

— Сиди, слышишь? — сказал он. — Только не улетай, я тебя не обижу! Ты же, понятное дело, откуда-то удрал, так ведь? Я верну тебя твоему хозяину, а за это полагается вознаграждение. Сейчас я тебя возьму, сейчас, только не бойся!..

— Не соблаговолите ли вы объяснить, как вы смеее обращаться ко мне на «ты»? — перебил его попугай. — Или, может быть, мы с вами знакомы? Нет, незнакомы. Кстати, меня зовут господин Кулес. А вы кто такой?

Жабман от страха схватился за стул.

— Как, как, как... — запинаясь проговорил он. — Каким образом...

— Вряд ли я смогу ответить на ваш вопрос, — сказал попугай. — Он невразумителен, да и к тому же слишком короток. Какой-то обрубок, а не вопрос.

— Как... как... как это получилось, что ты... что вы умеете говорить? — наконец выдавил из себя Жабман.

— А почему бы и нет? — удивился попугай. — Вы ведь тоже умеете!

— А кто твой... я хотел сказать... кто ваш хозяин?

— Хозяин? Я не ослышался? Вы действительно сказали «хозяин»? Если вы имеете в виду господина, у которого я живу, то его фамилия — Понеделькус, — ответил попугай.

— А каким образом вы сюда попали?

— Каким образом? Сначала я камнем упал с карниза, затем сделал петлю, потом перешёл в винт. А затем...

— Все эти подробности мне ни к чему, — не слишком учтиво перебил его Жабман. — Я хочу знать, где тот господин, у которого вы живёте.

— Я бы тоже хотел это знать! — печально проговорил попугай. — Думаете, я смогу отыскать окно, из которого начал своё путешествие? Нет, не смогу.

— Значит, необходимо срочно выяснить, где проживает этот господин. Такому умному попугаю цены нет! Хозяин, конечно, не пожалеет денег, чтобы его вернуть, — размышлял вслух господин Жабман. — Вообще-то надо было бы сходить в полицию, это её дело. И полицейский участок рядом. Да только они на меня злы с того самого дня, как исчез тот зелёный толстяк в водолажном комбинезоне.

— Отвратительная личность! — подтвердил Кулес.

— Кто? — встрепенулся Жабман. — Это вы обо мне?

— Да нет, я о том толстяке, о зелёном коротышке в водолажном комбинезоне! — ответил попугай.

Тут Жабман разволновался не на шутку.

— Так вы его знаете? — спросил он.

— Ещё бы не знать! Он оскорбил меня, дразнил «папагаем», да ещё навязывал мне какую-то мамагайку. И перья из хвоста хотел

у меня выдрать. Разве это не наглость? Да, наглость, и ещё какая! — ответил сам себе господин Кулес и разозлился ещё больше прежнего.

— Попугай знает зелёного коротышку. Отлично! Теперь у меня есть свидетель. Значит, я могу доказать полицейским, что вовсе не лгал тогда. Теперь им придётся извиниться передо мной. Минуточку! Я мигом! Сейчас же вернусь сюда вместе с полицейскими.

И Жабман бросился было бежать, но тут же остановился как вкопанный, вернулся обратно и закрыл окно.

— Не хотите ли вы пересесть на стол? — предложил он попугаю. — Здесь вам будет гораздо удобнее!

— Как вам угодно, — ответил попугай, вспорхнул с гардинной рейки и перелетел на стол. Но Жабман только этого и ждал. Не успел Кулес сообразить, что к чему, как Жабман схватил пустую корзину из-под бумаг и накрыл ею попугая.

— Это ещё что? Почему вдруг стало так темно? — запротестовал господин Кулес. Но Жабман уже не слышал его — он со всех ног бежал в полицейский участок.

Между тем господин Пепперминт и Субастик закончили игру. Они уже хотели было приняться за вторую партию, как вдруг вспыхнул красный глазок машины.

— Быстро дело уладилось! — обрадовался господин Пепперминт и поставил рычаг на «ВКЛЮЧ.».

— Лучше всего сказать, чтобы попугая сразу же посадили в клетку, а не то он опять улетит, — посоветовал Субастик. Он встал рядом с клеткой, а господин Пепперминт — около машины желаний.

— Хочу, чтобы господин Кулес снова оказался у себя в клетке! — сказал он.

И тут же в клетке очутился ошарашенный попугай, а Субастик быстро захлопнул дверцу.

Господин Жабман, еле переводя дух, примчался в полицейский участок. Он распахнул дверь и с порога закричал:

— У меня есть свидетель! Что вы теперь скажете? Моего свидетеля зовут господин Кулес. Он подтвердит, что коротышка в водонепроницаемом комбинезоне мне вовсе не приснился. Он его тоже видел!

Полицейский — один из тех двоих, что побывали у Жабмана накануне, — нехотя проговорил:

— Ага, вы, значит, опять к нам пожаловали! — Он недовольно взглянул на посетителя. — Где же ваш господин Кулес? Надеюсь, вы привели его с собой?

Жабман покачал головой:

— Что вы! Как же я мог привести его сюда? Он сидит у меня на столе под мусорной корзиной. Пойдёмте ко мне, и я...

— Так! Ваш свидетель, стало быть, сидит под мусорной корзиной? — криво усмехаясь, спросил полицейский.

— Да, знаете ли, он сидел на гардинной рейке, но мне удалось заманить его, — хвастливо заявил Жабман.

— Так, на гардинной рейке, значит... Вот что, почтеннейший, если вы сию же секунду не прекратите ваши дурацкие шутки...

— Да нет, что вы! — перебил его Жабман. — Вы меня неверно поняли! Дело в том, что господин Кулес — попугай.

— И этот попугай подтвердит, что вчера у вас на чердаке незнакомый человек в водолазном костюме разыскивал какую-то машину? — грозно спросил полицейский.

— Да, да, вот именно!

— Господин Жабман, даю вам ровно тридцать секунд, — заговорил полицейский тихим голосом, но постепенно дошёл до крика, — и если по истечении этого срока вы не уберётесь отсюда, я не только предъявлю вам обвинение в повторном издевательстве над должностными лицами, но и немедленно арестую вас!

— Что ж, дело ваше, если вам не дорога истина, — обиженно пробормотал господин Жабман и вышел за дверь. — Ну, погоди, — продолжал он рассуждать вслух, — я вернусь сюда с господином Кулесом в руках, и тут уж ты вытаращишь глаза!

Жабман бросился домой, быстро поднялся в свою комнату и слегка приподнял мусорную корзину — он хотел схватить попугая и притащить его в полицейский участок. Однако тщетно шарил он руками под корзиной. Уже полный недобрых предчувствий, Жабман обеими руками резко, поднял её. Никого! Попугай исчез!

— Что тут творится? От всего этого лопнуть можно! — закричал он, побагровев от ярости, швырнул мусорную корзину на пол и в бешенстве начал топтать её ногами. И, только растоптав её так, что она стала плоской, как коврик, он постепенно начал успокаиваться.

Между тем господин Понеделькус и госпожа Брюкман после бесплодных поисков попугая возвратились домой.

— Пропал попугай, — грустно проговорил Понеделькус.

— Не надо унывать! Лучше уж дайте объявление в газету, — сказала госпожа Брюкман. — Наверняка кто-то уже нашёл вашу птицу и откликнется на объявление.

Это предложение привело господина Понеделькуса в полный восторг.

— Блестящая идея! — воскликнул он. — Надеюсь, госпожа Брюкман, вам говорили, что вы на редкость милая, добрая, отзывчивая женщина? Да, вы именно такая!

— Кто милая, добрая и отзывчивая? Я? Почему? — спросила госпожа Брюкман и вдруг покраснела.

— Как почему? Кто помогал мне искать попугая? Только вы, и больше никто!

— Так ведь я потому помогала, что ваш попугай улетел по моей вине. Это же я открыла окно, — смущенно возразила хозяйка и потупилась.

— А всё же именно вы помогали мне! — стоял на своём Понеделькус. — Мой друг Пепперминт тоже, казалось бы, мог мне помочь...

— Конечно, мог и должен был помочь, — согласилась хозяйка. — И этот Робинзон тоже!

С этими словами они вошли в дом.

— В чём я мог бы помочь? — спросил Субастик, выглянув из комнаты Пепперминта.

— В поисках мог бы помочь! — ехидно ответила хозяйка.

— И ты тоже мог бы помочь мне в поисках! — с укором сказал Пепперминту господин Понеделькус. — Я хотел бы видеть тебя рядом со мной.

— Это не самое лучшее желание! — улыбнулся господин Пепперминт. — Согласись, что моё желание гораздо лучше, — сказал он, протягивая Понеделькусу клетку.

— А вот и попугай! — воскликнула хозяйка.

— А вот и господин Кулес! — отозвался Понеделькус.

— А вы кого ждали? Французскую королеву, что ли? — сердито проворчал попугай. — Наконец-то ты явился, папаша! Мне здесь уже порядком надоело. Хочу домой. А ну, живо!

— Да, право, не знаю, хорошо ли, что он теперь умеет говорить, — пробормотал Понеделькус. Он подхватил одной рукой клетку с попугаем, другой — банку с золотой рыбкой, попрощался со всеми и зашагал к машине. Господин Пепперминт и Субастик пошли его провожать, а хозяйка — следом за ними.

— Приезжай ко мне опять! — сказал господин Пепперминт. — Теперь ведь не обязательно приезжать в понедельник.

— Да, да, приезжайте! Я тоже жду вас к себе на чашечку кофе! — проговорила госпожа Брюкман и, вторично покраснев за этот день, торопливо направилась к дому.

Господин Пепперминт посмотрел ей вслед и сказал Субастик:

— Что вчера, что сегодня — чудеса, да и только! Но знаешь, что меня удивило больше всего?

- Нет... Хотя, впрочем, знаю: то, что попугай заговорил.
— Не угадал!
— То, что у тебя оказалась такая куча денег?
— Нет.
— Ага, знаю! То, что мы вдруг очутились на чужом чердаке!
— Нет.
— А что же тогда?
— То, что госпожа Брюкман пригласила Понеделькуса на чашку кофе!

5

Субастик стоял на стуле и до блеска натирал скатертью машину желаний. Любуясь своим отражением в сверкающем металле, он напевал:

Бульдоги, терьеры и лайки
Надели спортивные майки,
Оскалили злобные морды
И ставят по бегу рекорды.

От этого пения господин Пепперминт проснулся. И сразу же вскочил на ноги.

— Бульдог может поставить рекорд и без спортивной майки, — сказал он.

— Может, конечно, но так не полагается, — возразил Субастик. — Ты же сам любишь порядок!

Почесав за ухом, он продолжал:

Когда, наконец, муравьеды
Наденут трусишки и кеды?
Когда симпатичные хрюшки
Получат хоккейные клюшки?
И скоро ль удастся коту
Освоить прыжки в высоту?

— Хватит сочинять! — весело сказал господин Пепперминт. — Надо скорей завтракать.

— А я буду вслух читать тебе газету, — предложил Субастик.

— Что там может быть интересного? — отмахнулся господин Пепперминт.

— Кое-что есть! Вот, послушай. «Таинственные происшествия в городском банке. Похищенные деньги вернулись обратно. Полиция не в силах разрешить эту загадку», — отчеканил Субастик.

Господин Пепперминт взял у него газету и дочитал всё сообщение до конца.

— А здесь ещё одна интересная заметка. Послушай! — воскликнул он и начал читать: «Скандал в ресторане. В субботу вечером в фешенебельном ресторане в центре города один из посетителей подрался с официантом. Драке предшествовал сердитый разговор, в ходе которого посетитель обвинил официанта в том, что тот якобы намеренно подал ему подгоревшее блюдо. Между тем супруге посетителя угодила в глаз летающая сосиска. А многие посетители ресторана, как, впрочем, и сам директор, были обрызганы майонезом».

— Жаль, нас с тобой при этом не было, папочка, — сказал Субастик. — А больше про нас в газете ничего не пишут?

— Нет. Надеюсь, и завтра ничего не напишут, хоть я и намерен включить сейчас машину желаний.

— Если ты тщательно обдумаешь каждое желание, вряд ли будут происшествия, о которых стоило бы писать в газетах, — согласился Субастик.

Господин Пепперминт подошёл к машине, перевёл рычаг и произнёс:

— Хочу автомобиль!

— Берегись! Назад! — крикнул Субастик и изо всех сил рванул на себя господина Пепперминта.

— Что ты делаешь?! — испуганно воскликнул господин Пепперминт и, пошатнувшись, ударился спиной об стену. Но в ту же секунду он понял, чего боялся Субастик. На середине комнаты появился вдруг большой красный автомобиль, стиснутый с одной стороны шкафом, а с другой — кроватью. От толчка стол накренился, а стул, раздавленный колёсами, теперь был похож на доску для шинкования овощей. Левое заднее колесо чуть-чуть не прищемило ногу господину Пепперминту.

— Ну и натворил ты дел, папочка! — с укором сказал Субастик. — Не будь я начеку, мы оба попали бы под автомобиль.

Господин Пепперминт не сразу пришёл в себя от испуга.

— Идиотская машина желаний! Не могла уж поставить автомобиль у подъезда, как положено! — пробурчал он.

— Ты сам должен был попросить её об этом, — возразил Субастик. — Не представляю себе, как ты теперь выкаатишь автомобиль из комнаты.

— Как выкачу? Ясное дело, с помощью машины желаний, — ответил господин Пепперминт. — Будем надеяться, что на этот раз она лучше справится со своей задачей. Внимание! Я хочу, чтобы автомобиль стоял на улице у подъезда и чтобы в моей комнате снова был прежний порядок.

— Автомобиль стоит у подъезда, — тотчас же доложил Субастик, выглянув в окно.

Господин Пепперминт с довольным видом оглядел комнату.

— А стол и стулья тоже на месте, — добавил он. — На этот раз я весьма удачно распорядился машиной.

— Поедем кататься? — с надеждой в голосе спросил Субастик.

— Сначала я должен получить водительские права, — сказал Пепперминт. — Я же не умею водить.

<...>

— Какая ещё машина? — спросил полицейский.

— Он про кофейную машину говорит, про кофемолку! — крикнул Субастик из глубины комнаты. — Без кофе мой папа не в силах водить автомобиль.

— Это у вас ещё кто такой? — воскликнул изумлённый полицейский.

— А это маленький Робинзон! — торопливо объяснила хозяйка. — Он давно у нас живёт и не ведаёт забот.

— Ура! Госпожа Брюкман тоже сочиняет стихи! — закричал Субастик, подпрыгнув от радости. — Слышал, папочка? Совсем неплохо для начинающей поэтессы. А ещё лучше было бы так:

Надо помнить об одном:
Он Субастик, а не гном!
Он давно у нас живёт
И не ведаёт забот!

— Что за вздор! — рассердился полицейский. — Сейчас же уберите с тротуара автомобиль! Немедленно! А кофе здесь ни при чём!

— Но... я же не могу... — проговорил запинаясь господин Пепперминт.

— Что значит не можете? Ваше это водительское удостоверение или чужое? Вы — Пепперминт или нет?

— Да, конечно, я, но...

— Никаких «но»! Немедленно уберите автомобиль! — приказал полицейский.

— Попробую, — покорно ответил господин Пепперминт и пошёл к дверям.

Субастик в волнении побежал за ним. Пепперминт не спеша сел в машину, взялся обеими руками за руль и покрутил его сначала влево, потом вправо. Растерянно глядел он на бесчисленные кнопки и рычажки. Субастик расположился на соседнем сиденье и пристегнулся ремнём.

— Пристегнись, папочка! Поехали! — весело пропищал он и ободряюще кивнул Пепперминту.

— Как это поехали? Я понятия не имею, как водить машину.

Субастик задумался. И вспомнил.

— А знаешь, Понеделькус, когда сел в машину, повернул вон тот ключ, — сказал он.

Пепперминт повернул ключ, и мотор оглушительно загрохотал.

— Это ещё что? Какой шумный автомобиль! — испуганно воскликнул Пепперминт.

— А тыними ногу с педали, — посоветовал Субастик.

Пепперминт снял ногу с педали, и мотор заметно притих.

— Вот теперь уже лучше, — удовлетворенно произнёс он. Ему вдруг стало казаться, что водить автомобиль вовсе не так уж и трудно, как он думал раньше. — А как его теперь сдвинуть с места? — спросил он.

— Надо, кажется, дать ход, — сказал Субастик.

— Какой ход? Кому дать? — растерянно проговорил господин Пепперминт.

Субастик ткнул пальцем в рычаг с надписью «ход» и сказал:

— Кажется, ход даёт вот этот рычаг. Нажми его!

Господин Пепперминт нажал на рычаг. Машина взвизгнула, рванулась вперёд и покатила.

— Поехали! Поехали! — восторженно закричал Пепперминт. — Ну, что ты скажешь? Оказывается, я умею водить машину!

— Конечно, папочка! Но, наверно, всё же лучше съехать с тротуара на мостовую, — сказал Субастик.

Господин Пепперминт не возражал. Полицейский и хозяйка лишь покачали головой, когда увидели, как автомобиль, слегка подпрыгнув, сполз с тротуара на мостовую и покатил по самой середине улицы.

— А как сделать, чтобы машина ехала побыстрее? — спросил господин Пепперминт. Он уже осмелел, ему понравилось кататься на автомобиле.

— Кажется, надо переключить скорость, — сказал Субастик.

— А как это делается? — спросил господин Пепперминт.

Он наклонился и стал искать другой рычаг.

— Осторожно! Впереди дом! — закричал Субастик. — Скорей! Тормози!

— Тормозить? А тормоз где? — спросил господин Пепперминт и зашарил рукой в поисках тормоза. Но тут раздался оглушительный треск, и он ударился головой о руль. Послышался звон стекла, и, дёрнувшись в последний раз, автомобиль застыл в облаке пыли.

— Ты ранен? — испуганно воскликнул Субастик.

— Ранен? Нет! А разве что-нибудь случилось? — удивился господин Пепперминт.

Субастик рассмеялся.

— Значит, нам повезло! — вздохнул он с облегчением.

Господин Пепперминт стал всматриваться в медленно оседавшее облако пыли и покачал головой.

— Где же мы? — спросил он.

Тут Субастик засмеялся ещё громче.

— Нам попался очень капризный автомобиль, папочка, — сказал он. — Он не признаёт гаражей и предпочитает стоять в комнатах.

— Что это значит? Что произошло? — продолжал ошалело твердить господин Пепперминт. — А произошло то, что сначала мы въехали в чей-то палисадник. Кусты слегка смягчили удар, но ты стукнулся головой об руль. Затем мы проползли по какой-то террасе и высадили запертую стеклянную дверь. А теперь автомобиль стоит в чьей-то гостиной. А может, в спальне. Не вижу — надо подождать, пока осядет пыль.

— Что же делать? Как нам теперь быть? — захныкал господин Пепперминт, вылезая из-за руля.

Автомобиль и вправду стоял в чужой гостиной. Своротив стол и стулья, он прижал их к самой двери.

— Хорошо, что в комнате никого не было, — сказал Субастик. — А не то хозяйева здорово бы перепугались. Хоть бы твоя машина желаний успела уже отдохнуть — тогда мы беду поправим!

Тут вдруг кто-то начал толкать дверь с другой стороны, пытаясь отворить её.

— Что за шум? Кто здесь? Кто запер дверь? — прокричал мужской голос.

— Это мы, — виновато пробормотал господин Пепперминт.

— Кто мы? — снова прокричал тот же голос. Его владелец ломился в дверь изо всех сил. Стул, прижатый автомобилем к двери, упал на пол, и дверь чуть-чуть приоткрылась. В щель просунулась голова человека, тщетно пытавшегося протиснуться в комнату.

— Так это же... так это же... опять тот самый господин Жабман! — воскликнул Пепперминт.

— Так это же... так это же... опять те двое! — заплетающимся языком проговорил Жабман и в ужасе начал оглядывать свою комнату. — Что случилось? Что они сделали с моей гостиной? И откуда взялся здесь автомобиль?

— Скорей, папочка, бежим отсюда! — зашептал Субастик.

Господин Пепперминт кивнул, схватил Субастика за руку, и сквозь разбитую стеклянную дверь веранды они выбежали в сад, пересекли палисадник и со всех ног помчались домой.

— Стой! Ни с места! Полицию вызову! — вопил им вслед господин Жабман. Он ещё долго ломился в дверь, пытаясь протиснуться в узкую щель. Когда же он наконец догадался обойти дом вокруг и подняться в комнату через веранду, Пепперминт с Субастиком были уже далеко.

Господин Пепперминт подбежал к машине желаний, дрожащими руками включил её и задыхаясь проговорил:

— Хочу, чтобы мой автомобиль вернулся туда, откуда взялся! И ещё хочу, чтобы в доме Жабмана всё стало, как было раньше, до того, как я туда въехал!

Господин Пепперминт выключил машину желаний и рухнул в кресло. Ему надо было отдышаться.

Полицейские в участке пили кофе. Вдруг дверь резко распахнулась, и в помещение ворвался господин Жабман.

— За мной! — заорал он. — Скорей! Эти двое снова появились ко мне! И убежали!

— Вы опять пришли рассказать нам про таинственных злодеев в резиновых комбинезонах? — спросил один из полицейских.

— Да, да, про тех самых! — подтвердил Жабман.

— Зачем же нам идти с вами? — спросил второй полицейский. — Вы же говорите, что они убежали.

Жабман наклонился над письменным столом и торжествующе объявил:

— Эти двое допустили большую ошибку! Очень даже большую ошибку! Они оставили у меня свой автомобиль!

— Где оставили? — спросил первый полицейский.

— У меня в гостиной!

— Так, так, значит, у вас в гостиной! — повторил первый полицейский и выразительно взглянул на второго. — Стало быть, вы утверждаете, что автомобиль стоит у вас в гостиной?

— Совершенно верно! — с довольным видом ответил Жабман. — По номеру машины вы установите, кто её владелец. А потом арестуете обоих негодяев. Пошли!

— Дорогой господин Жабман, вы уж лучше принесите этот автомобиль сюда. Здесь у нас, знаете ли, освещение получше, так что и номер будет разглядеть нетрудно! — сказал первый полицейский.

— Если автомобиль уместился в вашей гостиной, он уж и по-давно уместится у нас в участке, не правда ли? — сказал второй полицейский. — Потому что нам, знаете ли, ходить к вам некогда.

— Вы, значит, не верите мне? — рассердился Жабман. — Думаете, я вас разыгрываю?

— Вот именно, — сказал первый полицейский. — А теперь убирайтесь! И сразу же! А то мы арестуем не ваших таинственных злодеев, а кое-кого другого. Вас!

Жабман был вне себя от ярости.

— Нечего сказать, хороша у нас полиция! — бранился он, уходя из участка. — Незнакомцы в водолазных комбинезонах ищут у меня на чердаке какие-то машины. Говорящие попугаи удирают из-под мусорных корзин. Автомобили въезжают прямо в гостиную. А полицейским всё нипочем — они сидят себе и распивают кофе!

Продолжая браниться, он пересёк улицу и миновал свой палисадник, чтобы через разбитую стеклянную дверь веранды пройти в гостиную. Но дверь оказалась в полном порядке, и стекло в ней, как прежде, было целое. К тому же она была заперта на ключ. Жабман вбежал в дом через парадное и толчком распахнул дверь гостиной. Вся мебель стояла на своих местах, стол красовался на середине комнаты, вокруг него были расставлены стулья, и от цветов в вазе веяло безукоризненной свежестью.

— Непостижимо! Невероятно! С ума можно сойти! Счастье хоть, что я не привёл сюда полицейских! — воскликнул потрясённый господин Жабман и рухнул в кресло. — Нет, теперь мне надо хоть немного отдохнуть и выпить чашку крепкого кофе, чтобы прийти в себя!

— Так, теперь я немного передохнул и пришёл в себя, — сказал господин Пепперминт, поднимаясь с кресла. — Да, с автомобилем нескладно как-то получилось. Что бы мне ещё такое попросить у машины?

Он задумался.

— Каждый раз, когда я просил прислать мне что-нибудь, всё шло вкривь и вкось. Может, надо, наоборот, отослать?..

— Отослать? — удивился Субастик. — Кого отослать? И куда?

— Меня отослать! Попрошу машину желаний, чтобы она меня куда-нибудь отослала. Разве было бы плохо, к примеру, провести отпуск на необитаемом острове?

— Осторожнее! Сначала объясни мне, что ты задумал. А не то всё опять пойдёт вкривь и вкось, — сказал Субастик.

— Вкривь и вкось, говоришь? — обиженно переспросил Пепперминт. — Так это же не я был виноват, а машина! Теперь я попрошу её отослать нас с тобой на необитаемый остров.

— И надолго?

— Может, на целый день, если нам там понравится, а может, всего лишь на минутку, если он нам не приглянется.

— А потом что?

— Потом я попрошу машину вернуть нас домой.

— А как ты это сделаешь? Ведь на острове у тебя машины не будет.

— Ты прав, — сказал господин Пепперминт. — Об этом я как-то не подумал. Да, конечно, машина желаний останется здесь, её ведь с собой не увезёшь. А без машины мы не сможем вернуться назад. Как же быть?

— Боюсь, папочка, придётся тебе на этот необитаемый остров отправиться без меня. А я останусь здесь сторожить машину желаний и попрошу её вернуть тебя домой.

— Идёт! — сказал господин Пепперминт. — Жаль, что я не могу взять тебя с собой. Но если остров мне понравится, мы будем жить там по очереди. Сначала на остров отправлюсь я, а ты вернёшь меня домой. Потом туда отправишься ты, и я верну тебя назад. Согласен?

— Согласен. А когда ты хочешь вернуться домой?

— Ну, скажем, через часок.

— Нет, лучше уж минут через пять, — сказал Субастик. — Как знать, куда ещё тебя занесёт! А если тебе там понравится, я сразу же отправлю тебя назад.

— И то правда, — согласился Пепперминт, поставил рычаг машины на «ВКЛЮЧ.» и, когда лампочка замигала, проговорил: — Хочу сейчас же очутиться на необитаемом острове!

Машина загудела, и Субастик остался в комнате один. Он походил из угла в угол, покачался на занавеске, попрыгал на подлокотниках кресла и, наконец решив, что пять минут истекли, сказал в рупор машины желаний:

Прошу родного папу
Скорей пожать мне лапу!

Опять загудела машина, и на столе появился господин Пепперминт. Он весь дрожал от холода и, засунув руки под мышки, тщетно пытался согреть их.

— Вот дурацкая машина! — бранился он. — Отослала меня куда-то на Северный полюс! Ну и холодище там, доложу я тебе! Ещё минута, и мне был бы конец.

— Но остров-то и в самом деле был необитаемый? — спросил Субастик.

— Это, конечно, был самый необитаемый остров на свете! — проговорил Пепперминт, слезая со стола. — Ни одного живого человека, который мог бы одолжить мне шубу. Одни только скалы вокруг. И вода. И лёд.

— Машина тут не виновата, ведь ты просто попросился на необитаемый остров. А надо было точнее объяснить ей, куда именно ты хочешь отправиться.

— Не мог же я сообщить машине название острова! — оправдывался Пепперминт. — Остров, название которого всем известно, уже не считается необитаемым островом. Знаешь что? Я сделаю ещё одну попытку. Но на этот раз наверняка зябнуть не стану!

Он подошёл к машине. Рычаг по-прежнему стоял на «ВКЛЮЧ.» и господину Пепперминту оставалось лишь сказать:

— Хочу сейчас же очутиться на пустынном и жарком острове! Машина загудела, и господин Пепперминт исчез.

На этот раз Субастик полюбовался видом из окна, затем влез на шкаф и спрыгнул оттуда на кровать. Когда же он решил, что пять минут прошли, он повернулся к машине и сказал:

Прошу родного папу
Скорей пожать мне лапу!

Машина загудела, и господин Пепперминт тотчас же очутился в комнате. От ботинок его пахло палёной кожей, а правая штанина обгорела и ещё слегка дымилась.

— В самый раз! — воскликнул он. — Ещё каких-нибудь пять минут, и я взлетел бы на воздух вместе с островом! Подо мной уже дрожала земля!

— Хоть жарко там было, на острове? — спросил Субастик.

— Жарко — не то слово! — ответил господин Пепперминт. — Это был вулканический остров. Горячий пепел и жидкая лава. Хорошо, что ты вернул меня домой! Знаешь, я уже не решаюсь просить машину, чтобы она отправила меня ещё куда-нибудь. С каждым разом путешествие становится всё опаснее и опаснее.

— А какой тебе нужен остров?

— Я хочу, чтобы там светило солнце. Чтобы росли пальмы. Чтобы много было золотистого песка. Чтобы струились прозрачные ручейки. И чтобы вокруг было синее-синее море. — Лицо господина Пепперминта приняло мечтательное выражение.

— А почему бы тебе не объяснить всё это машине желаний?

— Ты прав, — сказал Пепперминт. — Сейчас я именно это и делаю... Хочу оказаться на острове, где были бы пальмы, золотистый песок, прозрачные ручьи, синее море и много-много солнца!

Машина загудела, и Субастик снова остался один. Он взял с полки газету, прочитал несколько строчек, потом сделал из неё голубя и начал запускать его из одного угла комнаты в другой. Когда прошло минут пять, он подошёл к машине желаний и сказал:

Прошу родного папу
Скорей пожать мне лапу!

Машина завывала, и господин Пепперминт тотчас же оказался рядом с Субастиком. Он был без пиджака, и на его босых ногах сверкал золотистый песок.

— Поглядел бы ты на эту красоту! — воскликнул он. — Остров как на картинке: пальмы, песок и море. Мне так хотелось бы, чтобы ты отправился туда вместе со мной, увидел бы всю эту...

— Осторожно, папочка! — торопливо прервал его Субастик. — Только ничего не желай! Машина ведь ещё включе...

Но было уже поздно — они только успели услышать прощальный щелчок машины и тут же очутились на берегу моря под кокосовой пальмой.

У ног их шумели волны, и огромные чайки кружили над морской гладью. А из густых джунглей доносились крики диких попугаев и визг обезьян.

— Замечательно! — восхищённо проговорил Субастик. — Твоя мечта сбылась, папочка!

— Но как же нам теперь быть? Это ужасно! — в отчаянии проговорил господин Пепперминт.

— Ужасно? Почему ужасно? Чем ты недоволен, папочка?

— Нам уже никогда больше не вернуться домой! — еле выговорил господин Пепперминт. — Теперь мы застряли здесь навсегда. Бледный от ужаса, Пепперминт опустил на песок.

— Что с тобой, папочка? — удивился Субастик. — Сначала ты рвался сюда один, потом во что бы то ни стало хотел захватить меня с собой, а теперь сидишь и причитаешь!

— Я же просто хотел провести здесь несколько дней отпуска, но вовсе не собирался прожить на этом острове всю жизнь, — сказал господин Пепперминт. — И где же мы будем ночевать?

— Ничего не может быть проще, — ответил Субастик. — Мы построим хижину из пальмовых листьев.

— А есть мы что будем?

— Кокосовые орехи. Ананасы. Бананы. А иногда будем ловить рыбу.

— А пить что будем?

— Воду. И ничего другого. Недаром же ты попросился на остров с чистыми прозрачными ручьями.

— Так. А что мы будем делать, если я вдруг заболел? Ага, не знаешь теперь, что и ответить?

— А вот и знаю! Если заболеешь, то мы отправим тебя в больницу.

— В больницу? Интересно, в какую же?

— А в ту, что на улице Альберта Швейцера, — сказал Субастик и рассмеялся. — Рядом с трамвайной остановкой.

Тут господин Пепперминт разозлился не на шутку.

— А как я туда попаду? — спросил он срывающимся голосом. — Я в полном отчаянии, а ты ещё позволяешь себе шутить!

— Но послушай, папочка, — не унимался Субастик, смеясь всё громче и громче. — Взгляни-ка на моё лицо повнимательнее!

— На мордашку твою? Ох, ну и осёл же я, то есть я хотел сказать, ну и болван же я! — воскликнул Пепперминт и тоже рассмеялся. — Знаешь, я уже так привык к машине желаний, что совсем забыл о твоей единственной уцелевшей крапинке.

— То-то и оно! Так пожелай же скорей, чтобы мы с тобой вернулись домой!

— Нет, теперь-то спешить некуда, — сказал Пепперминт и вскочил на ноги. — Теперь, когда я знаю, что мы можем в любую минуту вернуться домой, я охотно проведу здесь две-три недели отпуска.

И Субастику этого очень хотелось.

Они искупались в море, потом растянулись на песке и стали греться на солнце.

Скоро они проголодались. Не долго раздумывая, Субастик залез на пальму и начал сбрасывать вниз кокосовые орехи. А господин Пепперминт тем временем ходил по пляжу в поисках камня, с помощью которого можно было бы расколоть их жёсткую скорлупу. Однако Субастик мигом скатился с пальмы, собрал орехи в кучку и разгрыз их своими острыми зубками.

Когда после долгих поисков господин Пепперминт вернулся назад с небольшим камнем в руке, все кокосовые орехи уже были расколоты и лежали рядком. Господин Пепперминт взял половинку ореха и залпом выпил кокосовое молоко.

— Когда ты здесь, Субастик, не надо заботиться о щипцах для орехов или о штопорах для бутылок.

— И о палатке тоже не надо заботиться, — сказал Субастик. — Потому что сейчас я построю для нас хижину.

Он собрал кучу палок, воткнул их в песок под углом, оплёл пальмовыми листьями, и вскоре на берегу моря выросла незатейливая, но очень удобная хижина.

Вечером они уселись перед хижинкой и стали любоваться луной и звёздами, которые были здесь гораздо ярче и крупней, чем дома. Ветер переменялся, он дул теперь с суши и тихо шелестел в пальмовых листьях.

Субастик громко зевнул.

— А где, собственно говоря, мы находимся, папочка? Не мог бы ты определить это по звёздам?

Господин Пепперминт пристально взгляделся в небо, затем сказал:

— Наверно, я болел, когда мы проходили всё это в школе. Впрочем, я так сильно обгорел на солнцепёке, что, надо думать, мы где-то на дальнем Юге.

— На Юге? Может, в южной части Тихого океана? — спросил Субастик и от радости запрыгал.

— Может, и там.

— По этому случаю я спою тебе песенку! — объявил Субастик.

— Но только, пожалуйста, одну! Больше я просто не выдержу, так мне хочется спать!

— Зато я спою тебе самую лучшую песенку:

Северное море, горе мне с тобой...

— Ведь ты, кажется, хотел сложить песню про Южное море? — удивлённо заметил господин Пепперминт.

— А вот сейчас и сложу! Это просто пролог. Если хочешь что-нибудь похвалить, сначала надо рассказать в прологе, как плохо всё остальное. Тогда и хвалить легче!

— Ладно, давай!

И Субастик начал снова:

Северное море, горе мне с тобой —
 Не хочу дружить я с Северной звездой.
 А на Средиземное вовсе б не глядел —
 У меня хватает неотложных дел!
 Очень мне не нравится бурный океан.
 Волны всё качаются. Он, наверно, пьян!
 Мне куда милее добрый Южный Крест,
 Съел я сто бананов за один присест!
 В тропиках уютней, в тропиках теплей,
 Веет нежный ветер с рисовых полей.
 Плавать три дельфина учатся на круге.

— Что ни говорите, лучше жить на Юге! — подхватил господин Пепперминт. Он потянулся, зевнул и согнувшись забрался в хижину. Субастик последовал за ним, и вскоре оба уснули.

6

Сквозь сон донеслись до них гудки. С трудом продирая глаза, господин Пепперминт пробормотал:

— Перестань шуметь! Хозяйка ругаться будет!

— Я и не думал шуметь! — буркнул Субастик.

Господин Пепперминт привстал:

— Откуда в моей кровати столько песка? Твои проделки? — спросил он, совсем ещё хмельной ото сна.

Субастик рассмеялся. И тут только господин Пепперминт, наконец, проснулся. И тоже рассмеялся.

— Ах, да, — сказал он, — мы же с тобой на острове. Но кто же тогда шумит? Ведь остров-то необитаемый!

Они вылезли из хижины и огляделись. Неподалёку от берега стоял на якоре морской пароход. К берегу медленно приближались две моторные лодки.

— Сюда едут гости! Что же нам делать? — испугался господин Пепперминт.

— А ничего не надо делать! — сказал Субастик. — Поглядим, что дальше будет!

Так они и поступили.

Сначала они собрали в джунглях какие-то вкусные плоды и не спеша позавтракали. Потом они залезли в воду, поплавали в своё удовольствие и растянулись в тени пальм, чтобы немного вздремнуть.

Тем временем моторные лодки скрылись за соседним мысом.

В это же самое время кто-то позвонил в квартиру госпожи Брюкман. Хозяйка отперла дверь. На пороге стоял Понеделькус с букетом цветов в руках.

— Нынче утром у меня выдались кое-какие дела здесь неподалёку, — слегка запинаясь, объяснил он. — Меня вызвали в налоговое ведомство — надо было заплатить за содержание собаки. И я подумал: а не заглянуть ли мне заодно к моему приятелю Пепперминту? Да, конечно, следует заглянуть! И вот я здесь.

— Господин Пепперминт будет вам очень благодарен за прекрасный букет, — сказала хозяйка.

— Букет... сказать по правде, я хотел подарить его вам, — учтиво проговорил господин Понеделькус, вручая букет госпоже Брюкман. — Красивые цветы, не правда ли? Да, очень красивые. И притом совсем недорогие.

— Ах, какой сюрприз! — сказала хозяйка и вся зарделась. — Пожалуйста, пройдите в комнату вашего друга, вы же знаете, где она. Я вот только не могу вам сказать, проснулся он уже или ещё нет. Сегодня из его комнаты не доносилось ни единого звука. Конечно, у меня нет привычки подслушивать. Но Робинзон такой шумный — обычно его слышно сквозь все стены.

Понеделькус постучался в дверь господина Пепперминта. Хозяйка стояла рядом и ждала. Однако на стук никто не отозвался. Тогда Понеделькус постучался ещё раз. И опять никакого ответа не было.

— Наверно, он очень крепко спит? Да, конечно, он спит, — сказал господин Понеделькус.

— Посидите со мной, пока он спит, — предложила госпожа Брюкман.

— Посидеть с вами? Да, конечно, посижу, — сказал Понеделькус. — И если вы угостите меня чашечной кофе, я, знаете ли, не откажусь.

— Смотри-ка, папочка, кто к нам идёт! — зашептал вдруг Субастик и начал трясти господина Пепперминта за плечо. — Может, нам всё же лучше спрятаться в джунглях?

Господин Пепперминт вздрогнул и посмотрел в ту сторону, куда показывал Субастик. Из-за мыса вышла группа туристов. Многие были в шортах, пёстрых рубашках, солнцезащитных очках. На женщинах были соломенные шляпы, а на мужчинах — красные фуражки с широким белым околышем. На каждой фуражке красовалась надпись:

Туристическое бюро

«Романтика южных морей».

Впереди всех шагала женщина в белом тропическом костюме, в руках он держал мегафон.

Повернувшись лицом к туристам, мужчина объявил в мегафон:

— Многоуважаемые дамы и господа! Прошу вас не отставать от группы! Вы находитесь на необитаемом острове, куда ещё не ступала нога человека. Здесь вас ожидает уникальный романтический тихоокеанский обед. Предлагаю вам расположиться в тени и насладиться видом неповторимого пейзажа. Сейчас мы приступим к раздаче готовых порций в удобных фольговых пакетах. Для того чтобы развернуть пакет, необходимо...

Руководитель группы оторопело умолк — он вдруг увидел господина Пепперминта с Субастиком. Не сводя с них удивлённых глаз, он тут же устремился к ним, а вслед за ним потянулись все туристы.

— Вы-то как здесь очутились? — воскликнул он. — Может, вы из другой туристической группы?

— Нет, мы сами по себе! — гордо ответил Субастик.

— А кто вы такие?

— Это господин Пепперминт, мой папа. А моё имя — Робинзон.

— Робинзон? Может, ты и впрямь настоящий Робинзон? Неужто вы живёте на этом острове вдвоём? И с каких пор? Может, вы

спаслись с тонущего корабля? А лодка ваша где? — туристы наперебой задавали вопросы. Кто-то навел на Пепперминта с Субастиком киноаппарат и принялся их снимать. И тут же все остальные туристы тоже начали щёлкать аппаратами.

— У нас, знаете ли, никакой лодки нет... мы просто так... — Господин Пепперминт совсем смутился, ему было не по себе оттого, что их снимали все наперебой. — Понимаете ли... это всё из-за машины...

— Ах вот что, случилась авария? — догадался руководитель группы.

— Да, — ответил Субастик, — пожалуй, и впрямь авария.

— Авария! Какой ужас! — воскликнула одна из туристок и снова защёлкала фотоаппаратом. — Но вы не волнуйтесь, мы спасём вас!

— Наверно, эти двое совсем изголодались! — крикнул другой турист. — Накормите их скорее!

Но господин Пепперминт отказался от еды, ведь они с Субастиком только что плотно позавтракали.

Туристы расселись на песке рядом с господином Пепперминтом и Субастиком, развернули свои пакеты и быстро-быстро съели их содержимое. Скоро золотистый песок под пальмами усеяли мятые бумажки, пластиковые мешочки и пустые банки из-под лимонада.

— Скорей бежим отсюда! — шепнул Субастик господину Пепперминту.

Но руководитель группы услышал эти слова.

— Вы, кажется, сказали: «бежим отсюда»? Неужто вы и в самом деле решили бежать? — испуганно спросил он. — Мы же хотим вас спасти, увезти с этого острова. Присоединитесь, к нашей группе! И мы доставим вас на борт парохода.

— Я... знаете... я только хотел... — залепетал господин Пепперминт.

Субастик поспешно перебил его:

— Мой папочка хочет сказать: мы только сбегаем в нашу хижину, чтобы прихватить кое-какие вещи.

Господин Пепперминт с облегчением кивнул:

— Да, да, совершенно верно! У нас остались там кое-какие вещи.

И оба помчались к своей хижине.

А Понеделькус тем временем уже успел выпить не одну, а целых три чашечки кофе. Из комнаты господина Пепперминта по-прежнему не доносилось ни единого звука.

— А не лучше ли было бы просто-напросто разбудить моего друга? Да, разумеется, лучше! — решительно проговорил Понеделькус и направился к комнате Пепперминта. Он снова постучал в дверь. И снова никто не отозвался. Понеделькус распахнул дверь настежь. В комнате было пусто.

— Странное дело! — удивлённо проговорила госпожа Брюкман. — Подумать только, я даже не заметила, как эти двое вышли из дома.

И тут Понеделькус заподозрил неладное.

— Я подожду здесь, пока вернётся мой друг, — сказал он хозяйке.

— Хорошо. А надоест ждать, приходите ко мне на кухню! — ответила Брюкман и оставила Понеделькуса в комнате. Он начал разглядывать машину желаний. Рычаг был поставлен на «ВКЛЮЧ.», и лампочка всё время мигала.

— Сдается мне, что Пепперминт и Субастик в опасности. Может, они угодили в западню и не могут теперь выбраться? — размышлял он. — А не пожелать ли, чтобы они сейчас же вернулись домой? Да, конечно, пусть сейчас же вернутся! Я видел третьего дня, как работает эта машина. Самое благоразумное — велеть ей доставить их к парадному. А не то хозяйка ещё что-нибудь заподозрит. Она ведь только что видела, что в комнате никого нет. И Понеделькус проговорил в рупор: — Хочу, чтобы Пепперминт и Субастик очутились внизу у парадного входа!

В то же мгновение в хижине из пальмовых листьев на необитаемом острове господин Пепперминт наклонился к Субастик и прошептал:

— А теперь бежим отсюда, пока нас не спасли и не доставили на корабль! Хочу, чтобы мы с тобой очутились сейчас дома, в нашей комнате!..

— Что такое? — удивлённо воскликнул Понеделькус, когда господин Пепперминт и Субастик появились вдруг в комнате. — Я же велел машине доставить вас к парад... — слова застряли у него в горле. Пепперминт и Субастик снова исчезли.

— Почему мы стоим у парадного входа? Я же просил перенести нас прямо в ком... — начал было Пепперминт, но не успел он договорить, как вдруг снова очутился у себя в комнате.

— ...ному входу! ...ному входу! — в полном замешательстве твердил Понеделькус. Но господин Пепперминт не успел ему ответить — неведомая сила тотчас же снова подхватила его и перенесла на улицу.

— Что происходит? — крикнул он. — Почему мы опять...

Но оба уже снова стояли в комнате рядом с Понеделькусом.

— Синий свет! — в ужасе вскрикнул Субастик, показывая на машину желаний. В лампочке слабо мерцал синий огонёк. — Синий свет! Скорей хватайте нас, а не то... Держите нас! Держите!..

Но оба уже снова были внизу.

— Что всё это значит? — испуганно прокричал господин Пепперминт, Субастик не успел ответить, как они опять перенеслись в комнату.

— Хватайте нас! Держите! — крикнул Субастик Понеделькусу. — Держите и не отпускайте!

Но тот не успел и пальцем пошевелинуть, как они снова перенеслись к парадному.

И только когда их швырнуло в комнату снова, Понеделькус схватил Пепперминта за руку, а Субастик изо всех сил уцепился за Пепперминта.

— Скорей выключайте машину! Скорей! Скорей! — вопил Субастик.

Понеделькус протянул свободную руку к машине и выключил её. Субастик в ужасе уставился на синий огонёк, который замигал теперь с ещё большей скоростью.

— Слишком поздно! Синий свет! Синий свет! — в отчаянии кричал Субастик. — Два желания борются теперь друг с другом не на жизнь, а на смерть! Кто кого пересилит — я машину или машина меня. Кто проиграет, пропал! Крышка тому!

— Но почему крышка? Что случилось? — взволнованно спросил Пепперминт. Ведь теперь, когда Понеделькус выключил машину, они были в своей комнате, и никто не должен был удерживать их за руки...

— Два желания враз! — в изнеможении проговорил Субастик. — Два желания, которые противоречат друг другу: не можем мы в одно и то же время быть и в комнате, и у парадного. Кресло мне пододвиньте! Скорей! Мне совсем плохо!

Пепперминт был вне себя от страха.

— Какой ужас! — пролепетал он и, взяв Субастика на руки, бережно усадил его в кресло. — Может, лекарство дать? Как тебе помочь?

— Положи мне на лоб холодное полотенце! — простонал Субастик. — Я весь горю!

— У него жар! — воскликнул господин Пепперминт. — Он в самом деле весь горит!

— У машины тоже жар! — закричал Понеделькус и показал на машину желаний. Докрасна накалились в ней все провода. Одна

за другої ослепительно вспыхнули и перегорели все лампочки, и откуда-то изнутри повалил чёрный дым.

— Да брось ты эту дурацкую машину! — крикнул Пепперминт. О ней он теперь и думать не хотел. — Скорей принеси мокрое полотенце! Не видишь, что Субастика плохо?

— Полотенце? Сейчас! — задыхаясь от волнения, проговорил Понеделькус и мигом вернулся назад с мокрым полотенцем в руках.

Господин Пепперминт сразу же положил его Субастика на лоб, и от полотенца пошёл пар. И тут вдруг машина зашипела, внутри у неё что-то треснуло, синий огонёк часто-часто замигал и погас.

— Победа! Машина сгорела! — облегчённо вздохнул Субастик и лишился чувств.

— У Субастика обморок! Что делать? Как быть? — закричал господин Пепперминт. — Надо немедленно вызвать врача.

Он бережно взял Субастика на руки и перенёс его на свою кровать.

— А не лучше ли посадить Субастика в мою машину и отвезти в больницу? — предложил Понеделькус. — Да, конечно, лучше!

Оба в нерешительности топтались у кровати, глядя на Субастика. Тот вдруг заёрзал на постели и что-то пробормотал.

— Он уже пришёл в сознание! И что-то говорит! — облегчённо вздохнул господин Пепперминт. Он наклонился к Субастика и спросил: — Как ты себя чувствуешь? Что у тебя болит? Хочешь, позовём врача? Или, может, лучше посадить тебя в машину и отвезти в больницу?

Субастик прошептал что-то Пепперминту на ухо.

— Кажется, самое страшное уже позади! — сказал господин Пепперминт Понеделькусу. — Субастик снова потчует меня своими дурацкими островами.

— Почему дурацкими? Что он тебе сказал? — спросил Понеделькус.

— Он сказал: «Усадите больницу в машину и привезите её ко мне!» Что же нам всё-таки делать?

Субастик приподнял голову.

— А ничего не надо делать! — проговорил он так громко, что на этот раз даже Понеделькус расслышал каждое слово. — Машина сгорела, а я очень, очень устал. Мне надо подольше поспать, и всё тут. Спокойной ночи!

Субастик перевернулся на другой бок и тут же уснул. Господин Пепперминт наклонился к нему.

— Он дышит ровно и глубоко, — тихо сказал он Понеделькусу. — Наверно, ему и правда не нужен врач. Пусть выспится!

Приятели сели за стол и, поглядывая на спящего Субастика, стали шёпотом беседовать.

— Скажи мне, ты понял, что тут стряслось? — спросил господин Пепперминт. — Субастик сказал, что столкнулись два желания, противоречившие друг другу. Но я-то высказал всего лишь одно-единственное!

— Ах вот как, значит, ты тоже... — удивился Понеделькус. — Но как ты мог это сделать? У тебя ведь не было с собой машины желаний!

Господин Пепперминт уставился на него.

— Как это понять «ты тоже»? Неужели и ты что-то приказывал моей машине?

— Приказывал ли я? Да, приказывал! Я велел ей доставить тебя с Субастиком к парадному входу.

Тут Пепперминт рассвирепел:

— Ты что, спятил? Подобрался к моей машине и начал командовать! Теперь всё ясно! Я велел ей перенести нас в комнату, а ты — ко входной двери. Неудивительно, что случилось несчастье! — сердито добавил он. — А Субастик, бедняга, захворал. И всё — из-за тебя. Из-за тебя одного.

— Но послушай! Я же хотел вызволить вас из беды. Я только этого хотел! — оправдывался Понеделькус. — Разве я мог догадаться, что в тот же самый миг ты выскажешь совсем другое желание? Да ещё без машины! Нет, я, конечно, никак не мог догадаться!

Но господин Пепперминт не унимался. Он так беспокоился за Субастика, что говорил со своим другом гораздо более сердито, чем ему самому хотелось.

— Зачем соваться к моей машине, когда меня нет дома? — кричал он. — И вообще, для чего надо было заходить в мою комнату?

— Не хочешь, чтобы я заходил в твою комнату, уйду! — обиженно крикнул в ответ Понеделькус. — Да, прямо сейчас вот возьми и уйди!

Субастик обернулся к друзьям.

— А не могли бы вы ссориться чуть потише? — спросил он. — Спать хочется!

— Вот видишь! — сказал господин Пепперминт и осуждающе взглянул на Понеделькуса. — А теперь ты к тому же разбудил своим криком Субастика!

— Ну, разве это не подлость? Да, подлость, и ещё какая! — оскорблённо воскликнул Понеделькус. — Он, понимаете ли, кричит, а Субастика, видите ли, разбудил я! И он не желает, чтобы

я заходив в его комнату! Неужели ещё я хоть раз переступлю порог этой комнаты? Нет, никогда в жизни не переступлю!

В дверях Понеделькус обернулся напоследок к Пепперминту и торжественно повторил:

— Нет, никогда!

И, хлопнув дверью, ушёл.

Спустя секунду, господин Пепперминт услышал, как Понеделькус включил мотор машины. Он сразу же распахнул окно и крикнул:

— Погоди, Понеделькус! Не уезжай! Я не хотел тебя обидеть! Я просто очень волнуюсь из-за...

Но Понеделькус уже успел поднять в машине боковое стекло и не слышал, что кричал ему его друг. Он нажал педаль, машина тронулась с места и укатила.

Господин Пепперминт удручённо отошёл от окна и снова уселся за стол. Он не стал закрывать окошко, в комнате по-прежнему стоял запах горелой резины и перекалившейся проволоки. А от машины всё ещё шёл чёрный дым.

Господин Пепперминт переставил рычаг на «ВКЛЮЧ.», но в лампочке на этот раз красный огонёк не вспыхнул, и машина не загудела. Пепперминт печально опустил в кресло и уставился в пустоту.

В комнате сгустились сумерки, но он всё так же недвижимо сидел в своём кресле. Ближе к ночи он в потёмках ощупью прокрался к окошку и закрыл его. Затем он всё так же ощупью вернулся к своему креслу, снова уселся и вскоре уснул.

7

На другое утро господина Пепперминта разбудил Субастик, осторожно тронувший его за кончик носа.

— Что с тобой, папочка? — спросил он. — Если ты ещё спишь, то почему же в кресле? А если не спишь, то почему у тебя закрыты глаза? И вообще не пойму: ты уже оделся или ещё не раздевался?

Господин Пепперминт покачал головой — слишком много вопросов зараз! Очень спать хочется, и никак не сообразишь, почему ты проснулся в кресле. Но тут он вдруг вспомнил всё. Он просиял и воскликнул:

— Как хорошо, что ты опять на ногах! И уже совсем здоров?

— Здоров? А что, разве я хворал? — удивился Субастик.

Господин Пепперминт вновь опечалился:

— Неужто ты позабыл, что с нами вчера приключилось?

Субастик расхохотался.

— Отлично помню! — сказал он. — Жаль только, не довелось нам увидеть, какие лица были у туристов, когда они зашли в пустую хижину! Наверно, они подумали, что на острове живут злые духи.

— Да, конечно! — согласился господин Пепперминт. — Зато потом... Скажи, ты совсем позабыл, что приключилось с нами потом?

— Потом? Потом я, кажется, уснул... — задумчиво проговорил Субастик.

— Значит, ты и в самом деле всё позабыл? Взгляни на машину желаний!

И господин Пепперминт указал на машину, покрытую густой чёрной копотью.

— Машина жела... — Субастик осекся и уставился на неё. — Честное слово, я только теперь всё вспомнил! — печально проговорил он, залез в кресло и приник к господину Пепперминту.

— Синий свет. Машина сгорела. Ты поссорился с Понеделькусом. Да, скверный вчера был денёк — хуже не придумаешь! Бедный папочка!

— Главное — ты выздоровел! — сказал господин Пепперминт. — Хотя, конечно, я был бы счастлив, если бы машина исполнила ещё одно моё желание.

— Какое желание? — с любопытством спросил Субастик. — Опять денег хочешь?

— Нет, — сказал господин Пепперминт. — Совсем, совсем другое! — Он немного помолчал. — Скажи, ты правда должен уйти в субботу?

— Конечно, — ответил Субастик. — Мы, субастики, всегда приходим и всегда уходим по субботам. Сам ведь знаешь!

Господин Пепперминт вздохнул.

— Почему я не высказал этого желания в первый же день? Я просто думал подождать с этим до субботы, а теперь вот уже поздно. Машина испортилась, и починить её невозможно.

— С чего ты взял, что невозможно? — спросил Субастик. — Ты разве пробовал?

— Неужто её можно починить? — восторженно спросил Пепперминт. — Но ведь я ничего не смыслю в машинах. Может, ты возьмёшься за это дело?

— Попробую, — сказал Субастик. — Конечно, машина никогда уже не будет работать так хорошо, как раньше. Большие желания ей уже будут не под силу. Но мелкие она, наверно, сможет выполнять. Только дай мне проволоку, отвёртку, шурупы и два больших огурца.

— Два огурца? А что, машина будет питаться огуречным соком? — удивился господин Пепперминт.

— Нет, — ответил Субастик. — Это я буду питаться! Когда чи-нишь машину желаний, всегда ужасно хочется есть.

— А ты когда-нибудь уже чинил машину желаний?

— Нет, это в первый раз!

— Откуда же ты знаешь, что от этого очень хочется есть?

— А мне всегда хочется есть! — и с этими словами Субастик потёр себе брюшко. — Если б ты только знал, с какой охотой я съел бы сейчас сытный завтрак!

Господин Пепперминт вскочил.

— Ты прав, — сказал он. — Хоть машина и сломана, а есть надо. Сейчас мы с тобой отменно позавтракаем.

После завтрака Субастик первым делом внимательно осмо-трел машину. Постучал по корпусу, приподнял её слегка, чтобы взглянуть на неё снизу, а затем взобрался на стол и оглядел её сверху. Чем дольше длился осмотр, тем больше вытягивалась мордочка у Субастика. А чем дольше господин Пепперминт гля-дел, как Субастик осматривает машину, тем печальнее станови-лось его лицо.

Наконец Субастик слез со стола и уселся на стул.

— Плохо дело! Ещё хуже, чем я ожидал, — грустно проговорил он. — Обыкновенная проволока тут не поможет. Скажи, папочка, есть у тебя длинный провод?

— Длинный провод? Зачем? — спросил господин Пепперминт.

Субастик снова залез на стол, показал на один из углов маши-ны и заявил:

— Мне надо протянуть длинный провод от одного угла маши-ны к другому.

— А есть у тебя такой провод? — спросил господин Пеппер-минт.

— Нет, но, может, я его где-нибудь раздобуду! — сказал Суба-стик и задумался. Потом он спрыгнул со стола и вылез через окош-ко на улицу. — Я за проводом! — крикнул он и исчез.

Господин Пепперминт остался сидеть у машины. Он терпеливо ждал.

Наконец вечером, когда уже стало смеркаться, он услышал, как с улицы его окликнул Субастик. Господин Пепперминт тут же помог ему влезть в окно.

— Ну как, удача? — нетерпеливо спросил он.

Субастик весело кивнул.

— Ещё бы! — воскликнул он.

Он вскочил на стол и начал отвертывать заднюю стенку машины. Господин Пепперминт с любопытством смотрел за его работой.

Взялся смело я за дело —
Стенку мигом отвинчу.
Там проводка вся сгорела,
Починить её хочу!

— Видишь, я делаю два дела сразу. Сочиняю стихи и чиню машину, — сказал Субастик и протянул господину Пепперминту кусок обгорелой проволоки.

Господин Пепперминт внимательно оглядел её и спросил:

— Послушай, а можно её выбросить?

— Не только можно, но даже необходимо, папочка! Как ты думаешь, для чего я тебе её дал? — ответил Субастик.

Господин Пепперминт швырнул проволоку в мусорную корзину. Когда он снова подошёл к столу, Субастик уже успел закрепить провод и снова привинчивал стенку машины.

— Быстро ты работаешь! — восхищённо заметил господин Пепперминт.

Субастик закрыл глаза, сложил на брюшке лапки, потупился и сказал:

Великие люди во все времена
Работе своей отдавались сполна.

— Недаром прославлены их имена! — подхватил господин Пепперминт.

Субастик перебрался со стола на стул. Господин Пепперминт нетерпеливо спросил его:

— Ты уже кончил чинить машину? Неужели она опять заработает?

— Поглядим! — ответил Субастик и соскочил со стула. — Поглядим, поглядим! Мы урок ей зададим!

Господин Пепперминт осмотрел машину со всех сторон.

— Лампочка-то не зажигается! — нервно проговорил он.

Субастик тоже разволновался и даже перестал говорить стихами.

— Неважно. Пустяки это! Может, машина и без лампочки работает. Ты пожелай что-нибудь. Пусть только желание будет попроще, — сказал он.

Господин Пепперминт передвинул рычаг на «ВКЛЮЧ.». Лампочка вдруг начала мерцать. И тут что-то вдруг затрепало, зарычало в машине, и из неё стали вырываться лёгкие облачка дыма.

— Скорей! Скорей! Высказывай своё желание! — заторопил его Субастик. — Не тяни!

— Хочу, чтобы на кресле появилась ложка! — выкрикнул господин Пепперминт. Секунду он подождал, но машина, против обыкновения, не загудела. Затем перевёл рычаг на «ВЫКЛЮЧ.». Машина перестала дымить.

Господин Пепперминт и Субастик кинулись к креслу. На подлокотнике лежала... свиная ножка.

— Уж лучше бы прислали куриную! — сказал господин Пепперминт.

— Плохи дела! — проговорил Субастик и озабоченно покачал головой. — Попробуем ещё раз? Только уж ты, смотри, попроще дай задание.

Господин Пепперминт снова включил машину. И снова она задымила, затарахтела, и он второпях брякнул:

— Хочу куриную лапку! — И перевёл рычаг.

В тот же миг на голове у него оказалась шапка. Она была ему велика и сразу же съехала на глаза, так что из-под неё торчал только нос.

— Совсем сдурела эта машина! — сердито воскликнул он и сорвал шапку с головы.

— Не совсем, а только немножко, — поправил его Субастик. — Машина, конечно, ошибается. Но ошибается она чуть-чуть!

— Что значить чуть-чуть?

— Очень просто! Сначала ты попросил ложку. А получил что? Ножку! Потом ты попросил лапку и получил шапку!..

— Верно! А я и не заметил, — сказал господин Пепперминт. — Все названия рифмуются. И разница-то всего лишь в одну букву...

— Кажется, я знаю, как нам добиться своего! — воскликнул Субастик. — Нам надо самим сделать ошибку.

— Не пойму! Может, объяснишь?

— Что бы ты хотел сейчас получить? Только назови что-нибудь совсем-совсем простое, — сказал Субастик.

— Я был бы рад получить хоть какое-нибудь варено! С утра у меня во рту маковой росинки не было. Есть хочется.

— Тогда, пожалуй, попроси... марево! Или ещё лучше... зарево!

— Так, понятно. Что называется, обратная связь! — воскликнул господин Пепперминт и послушно произнёс: — Хочу, чтобы у нас на столе появилось вкусное... зарево!

И тут же выключил машину.

В комнате всё оставалось как было. Но на кухне громко вскрикнула госпожа Брюкман.

— Господин Пепперминт! Господин Пепперминт! — завопила она.

Господин Пепперминт помчался на кухню.

— Так, пожаловали наконец! — госпожа Брюкман была вне себя от ярости. — Уж верно, это один из ваших знаменитых сюрпризов, не так ли? Очередная ваша проделка? Вам лишь бы поиздеваться надо мной! Ваш друг Понеделькус никогда бы так не поступил! Никогда, зарубите себе это на носу!

— Но почему вы так... что у вас стряслось?.. Не знаю я ничего, — заикаясь проговорил господин Пепперминт.

— Вы ещё притворяетесь! — негодовала госпожа Брюкман. — А это что? А вот это?!

Она распахнула дверцы кухонного шкафа. Все полки сверху донизу были забиты варёными макаронами.

— Макароны! — простонал господин Пепперминт. — Тысячи макаронин!

— Тысячи, говорите вы? Нет, миллионы макаронин! — закричала хозяйка. — Но это ещё далеко не всё!

— Ещё далеко не всё? Какой ужас! Что же ещё?

— Что же ещё? Будто вы не знаете!

— Ничего я не знаю. Клянусь! — прошептал господин Пепперминт.

— Тогда глядите, какой подарочек я получила! — выпалила госпожа Брюкман и выдвинула из кухонного шкафа все четыре ящика. Они были до самых краев наполнены тёплым томатным соусом.

— Мне очень жаль, — запинаясь проговорил господин Пепперминт. — Поверьте, я вовсе этого не хотел... то есть... не знал...

— Похоже, что вы не лжёте, — задумчиво произнесла хозяйка, испытующе глядя на своего жильца. — Ведь вы и лгать-то не умеете — краснеете сразу как мак! Но кто же в таком случае всё это устроил? Может, ваш Робинзон?

— Нет, только не он! — стал горячо уверять хозяйку господин Пепперминт. — Робинзон никак не мог этого сделать, к тому же он всё время был со мной. Но мы поможем вам очистить шкаф!

— Очень мило с вашей стороны. Ваш друг Понеделькус, несомненно, поступил бы точно так же! — сказала благодарная хозяйка.

Господин Пепперминт вернулся в комнату за Субастиком. Но тут он не утерпел и снова поставил рычаг на «ВКЛЮЧ.»

— Ничего, конечно, не выйдет, но всё же попытка — не пытка, — сказал он. — Хочу, чтобы на кухне у госпожи Брюкман появилась большая кастрюля. И чтобы там оказалось всё варево — макароны из шкафа, а заодно и томатный соус!

Господин Пепперминт выключил машину и направился с Субастиком на кухню.

Но хозяйка уже бежала им навстречу. Она ошалело качала головой и не могла выговорить ни слова.

— Наверно, всё это мне снится!.. — пробормотала она наконец и ухватила за плечо Пепперминта. — Скорей, скорей идите сюда! На кухню! Смотрите! Ну, что вы скажете? Только что здесь появилось это дерево!

И дрожащим пальцем она показала на яблоню, выросшую посреди кухни прямо из-под пола.

Субастик притянул к себе ветку и сорвал яблоко.

— Очень удобно, когда дерево растёт прямо в квартире! — сказал Субастик, надкусывая яблоко. — Отличные яблоки! Совсем спелые! — проговорил он с набитым ртом. — А где же макароны? Можно мне их съесть?

Госпожа Брюкман подвела Субастика к шкафу.

— Если они тебе по вкусу, изволь, — сказала она, открывая дверцу. — Здесь они и лежат... Ой! Ой!.. здесь они лежали! — простонала хозяйка. Торопливо — один за другим — выдвинула она все ящики. — Что это? Пусто! Пусто! Пусто! Всё пропало куда-то... и макароны и соус! А вообще-то я очень рада, — призналась хозяйка, устало опускаясь на кухонный стул. — Я не могу прийти в себя от страха!

— А я не могу доесть яблоко, — невозмутимо изрек Субастик и потянул за рукав господина Пепперминта.

— Сдаётся мне, хватит тебе забавляться с этой машиной, — сказал он, как только они вошли в комнату. — Сам видишь, к чему это ведёт!

— Да, действительно, хватит! На свалку её!

Субастик тревожно покачал головой:

— Нет, папочка! На свалку нельзя! Там её найдёт мусорщик. Кто знает, что он с ней будет вытворять! Давай-ка лучше отнесём её туда, где она стояла раньше, — на чердак!

— На чердак? А вдруг госпожу Брюкман разберёт любопытство, и она, чего доброго, включит машину и...

— Э, нет, ничего у неё не выйдет! Гляди-ка сюда! — сказал со смехом Субастик, отвернул рукоятку машины, сунул её в свой большой рот и с громким хрустом принялся её грызть. — Не очень вкусная рукоятка, уж больно пригорела! — посетовал он, но всё же съел её без остатка. — Так! Рычага нет как нет! Теперь уже машину включить нельзя!

— Давай сразу же отнесём её на чердак! — предложил господин Пепперминт. — Хозяйка как раз ушла за покупками. Самое время убрать машину.

— Давай! — согласился Субастик.

Вдвоем они сняли её со стола, протащили через коридор и перенесли по лестнице на чердак. Там они поставили её на то самое место, где она стояла ещё совсем недавно.

Господин Пепперминт грустно поглядел на машину.

— Скоро она снова покроется пылью, как неделю назад, — говорил он. — Что, собственно, принесла мне эта машина желаний? Ничего! С чем был, с тем и остался!

Субастик улыбнулся и тронул господина Пепперминта за руку.

— Может, папочка, ты не то просил у машины, что нужно, — сказал он. — Ты просил денег, автомобиль, еду. Может, надо было что-нибудь другое попросить?

— Другое? — Пепперминт задумался. — А ведь ты прав! Вот бы мне смелости у неё попросить — я теперь и без машины был бы храбрым! А так я, верно, всю жизнь робеть буду!

Субастик решительно замотал головой.

— Нет, папочка! — сказал он. — Ты только не забывай про поросёнка, который верил в свои силы.

— Какого ещё поросёнка? — удивился господин Пепперминт.

— А про того самого поросёнка из стихотворения, которое я сейчас сочиню, — пояснил Субастик. — Слушай:

Гордо вскинув пятак,
Не страшась ошибки,
Поросёнок, взяв смычок,
Заиграл на скрипке!

Господин Пепперминт рассмеялся:

— Ты правда думаешь, что главное — это верить в свои силы?

— Конечно, — ответил Субастик. — Но представь себе, папочка, что машина опять заработала! Что бы ты у неё попросил?

— Я бы попросил только об одном: чтобы ты остался со мной навсегда! — не задумываясь ответил господин Пепперминт. — Я собирался попросить машину об этом в самый первый день. Но сначала я должен был убедиться, что ты тоже хочешь со мной остаться.

— Теперь уже поздно говорить об этом, — сказал Субастик. — А ещё о чём бы ты попросил?

— Чтобы Понеделькус перестал на меня дуться и снова приходил ко мне в гости.

— А если он так сердит на тебя, что никогда уже больше не придёт?

— Никогда? — испуганно повторил господин Пепперминт. — Страшно даже подумать! Всё же я надеюсь, что он скоро меня опять навестит. Правда, мне очень этого хочется!

— Значит, тебе очень этого хочется, — проговорил Субастик. — Но ведь машина вышла из строя, стало быть, желать чего бы то ни было бесполезно, не так ли?

— Да, к сожалению, бесполезно.

— Бесполезно, говоришь ты. А почему бы тебе не пойти к твоему другу Понеделькусу и не сказать ему, что ты зря обидел его и очень об этом жалеешь?

— А ведь и то правда, надо пойти! Но я даже не знаю, где он живёт.

— То-то и оно! Он уже столько раз навещал тебя, а ты даже не знаешь, где он живёт.

Господин Пепперминт задумался.

— Честное слово, я не знаю его адреса! — сказал он. — Будь машина в исправности, я бы попросил её раздобыть его адрес.

Теперь уже Субастик призадумался.

— А что, есть у него дома телефон? Давай-ка раздобудем телефонную книгу и посмотрим, где он живёт.

— Ах ты хитрец! — воскликнул господин Пепперминт. — Как только я сам не догадался! — Он сбежал с лестницы и помчался на почту с такой скоростью, что Субастик с трудом поспевал за ним.

...Понеделькус очень удивился, когда в дверь к нему постучали Пепперминт и Субастик.

— Привет, старина! — радостно воскликнул он. — Неужели ты и вправду решил меня навестить? Да, конечно, решил! Кто бы подумал!

— Знаешь, позавчера я был не в себе, очень уж за Субастика испугался... Понимаешь, я вовсе не хотел тебя обидеть... — начал извиняться господин Пепперминт.

— Да брось ты! Разве я злопамятен? Нет, я совсем не злопамятен! — Тут Понеделькус взглянул на своего попугая и спросил: — Правду я говорю, дружище Кулес?

Но попугай сидел в своей клетке, не говоря ни слова.

— Не знаю, что с ним такое стряслось. Вот уже целый час он молчит! Только один раз сказал «здравствуйте!». А до этого ведь болтал без умолку, — шепнул гостям Понеделькус.

— Наверно, это из-за машины желаний, — сказал Субастик. — Вот уже час, как она навсегда вышла из строя!

Понеделькус удивлённо посмотрел на Субастика.

— Навсегда вышла из строя? Очень жаль! Хотя вообще-то ничего страшного в этом нет. Я ведь и словечка не мог вставить с тех пор, как господин Кулес заговорил. Может, выпьем чайку? Конечно, выпьем! А потом я отвезу вас домой. А заодно загляну к госпоже Брюкман.

Когда они вошли в квартиру, хозяйка выбежала им навстречу, увлекла их за собой в кухню и закричала:

— Дерево! Помните яблоню, которая здесь выросла?

— А что с ней случилось? — спросил господин Пепперминт.

— А то, что нет теперь яблони! Как сквозь землю провалилась.

— Я так и предполагал, — вздохнул господин Пепперминт.

— А мне-то что теперь прикажете делать? Я же собралась испечь яблочный пирог. Тесто уже раскатала и на противень уложила, — запричитала хозяйка.

— Может, я схожу в магазин за яблоками для пирога? — предложил господин Пепперминт.

— Правда? Очень мило с вашей стороны, — сказала хозяйка.

— Я ведь тоже могу сходить! — вступил в разговор Понеделькус. — Вот прямо сейчас сбегаю и куплю яблок для госпожи Брюкман.

— Правда? Вы необычайно любезны! — просияла хозяйка. — Если позволите, я вас провожу. — Она слегка покраснела и быстро добавила: — Должна же я показать господину Понеделькусу, где у нас тут овощная лавка!

Она сняла с крючка свою большую сумку и вместе с Понеделькусом вышла на улицу.

Пепперминт и Субастик остались на кухне. Господин Пепперминт присел на табуретку.

— Я много думал о том, что ты сказал мне на чердаке. Чтобы я всегда помнил про поросёнка. Наверно, ты прав, — он повернулся к Субастик. — И я очень, очень рад, что навестил Понеделькуса. Отныне я сам буду добиваться, чтобы мои желания сбывались. Безо всякой машины! Жаль только, что ты уже не сможешь мне помочь.

Субастик ухмыльнулся и повёл хоботком.

— Как знать, может, я всё же кое в чём буду помогать тебе, папочка!

Господин Пепперминт в волнении вскочил с табуретки.

— Значит ли это, что ты не должен уйти от меня в субботу?

— Вообще-то говоря, конечно, должен уйти...

— А всё же?... — волнуясь всё больше и больше, настаивал господин Пепперминт.

— А всё же я догадывался, что ты устроишь с машиной желаний, — смеясь ответил Субастик. — И потому я кое-что для тебя припрятал.

Господина Пепперминта просто распирало от любопытства.

— Ты для меня кое-что припрятал? Что же это такое? Скажи скорей!

Субастик вскочил на табуретку, на которой только что сидел господин Пепперминт, и воскликнул:

— Отверни моё левое ухо и посмотри, что у меня там!

Субастик сам отвернул своё ухо и наклонил голову, приблизив её к глазам господина Пепперминта. Но при этом он так хохотал, что голова его дёргалась в разные стороны.

— Там... там... там же у тебя ещё одна синяя крапинка! — в восторге воскликнул господин Пепперминт.

— Вот именно, папочка! Самая последняя синяя крапинка. Можешь высказать ещё одно желание. Но смотри, не ошибись, как раньше!

— Не бойся, уж на этот раз я не ошибусь! — сказал господин Пепперминт. Он немного помолчал, затем глубоко вздохнул и произнёс медленно и торжественно: — Я хочу, чтобы Субастик всегда был со мной!

И последняя крапинка тут же исчезла.

(Перевод Валентина Островского)

ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ

1. <http://www.knyga.in.ua/index.php/inozemna-literatura/>
2. http://fmm51.org.ua/html_books/
3. <http://www.ae-lib.org.ua/texts/>
4. <http://lib.aldebaran.ru/author/>
5. <http://www.litmir.net/br/>
6. <http://www.maysterni.com/user.php?id=2039>
7. <http://www.rulit.net/books/kapelyuh-charivnika-read-294900-5.html>
8. <http://lib.ru/TALES/MAAR/subas2.txt>

Код	Ціна
ЗЛ93	

Навчальне видання

Серія «Усі уроки»

**УСІ ХУДОЖНІ ТВОРИ
ЗІ СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ
5 КЛАС**

CD-ROM

Укладач **ПАРАЩИЧ Валентина В'ячеславівна**
(*українською та російською мовами*)

Технічний редактор *О. В. Лебедєва*
Комп'ютерне верстання *Є. С. Островський*

Підп. до друку 11.07.2013. Формат 60×90/16. Папір газет.
Гарнітура Шкільна. Друк офсет. Ум. друк. арк. 55,0. Зам. № 13—07/15—05.

ТОВ «Видавнича група «Основа»».
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2911 від 25.07.2007.
Україна, 61001 Харків, вул. Плеханівська, 66.
Тел. (057) 731-96-32. E-mail: zl@osnova.com.ua